

**СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТИ ТА
РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ:
ПРОБЛЕМИ, РІШЕННЯ,
ПЕРСПЕКТИВИ**

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ

**Міжнародної науково-практичної
конференції**

26-27 жовтня 2023 р.

Запоріжжя
Україна

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Ministry of Education and Science of Ukraine
Department of Education and Science of Zaporizhzhia Regional State Administration
Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy”
of Zaporizhzhia Regional Council

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
Міжнародної науково-практичної конференції
«СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТИ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА
ПОВОЄННОГО ЧАСУ: ПРОБЛЕМИ, РІШЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ»

BOOK OF ABSTRACTS
of the International scientific and practical conference
“STRATEGIC ORIENTATIONS OF EDUCATION AND REHABILITATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL
LAW AND POST-WAR TIMES: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS”

26-27 жовтня 2023 року
October 26–27, 2023

Запоріжжя, Україна
Zaporizhzhia, Ukraine

*Рекомендовано до друку Вченою радою комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
(протокол № 2 від 27 жовтня 2023 року)*

Редакційна колегія:

В. В. Нечипоренко (відповідальний редактор), доктор педагогічних наук, професор, Хортицька національна академія;

Н. М. Гордієнко, доктор соціологічних наук, професор, Хортицька національна академія;

М. С. Кудінова, кандидат психологічних наук, Хортицька національна академія;

О. М. Галієва, кандидат психологічних наук, Хортицька національна академія;

О. О. Сташук, кандидат педагогічних наук, Хортицька національна академія;

Г. Б. Глущенко, старший викладач, Хортицька національна академія;

О. В. Макаренко, методист, Хортицька національна академія.

Бібліографічні редактори:

Єнєва С. В., бібліотекар-бібліограф, Хортицька національна академія;

Прохорова С. П., бібліотекар-бібліограф, Хортицька національна академія;

Двореченцева А. С., методист, Хортицька національна академія.

Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 жовтня 2023 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2023. – 764 с.

С 83

Strategic orientations of education and rehabilitation in the conditions of martial law and post-war times: problems, solutions, prospects : Book of Abstracts of the International scientific and practical conference of students and young researchers (Zaporizhzhia, October 26–27, 2023) / General editor V. Nechyporenko. – Zaporizhzhia : Publishing House of Khortytsia National Academy, 2023. – 764 p.

ISBN 978-617-7929-11-5

Збірник містить тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи», організованої науково-педагогічним колективом Хортицької національної академії у співпраці з українськими і зарубіжними партнерами. Опубліковані тези доповідей висвітлюють нагальні проблеми, завдання та перспективи розвитку освітньої сфери в умовах війни; розкривають специфіку впливу штучного інтелекту та цифровізації на освітній ландшафт; актуалізують теоретичні та практичні аспекти спеціальної й інклюзивної освіти; характеризують особливості психологічної та соціальної реабілітації населення України; розкривають сучасні підходи до дотримання здорового способу життя; відображають актуальні тенденції розвитку мистецтва, дизайну, менеджменту та туризму.

Збірник адресовано науково-педагогічним працівникам, аспірантам, студентам і широкому колу фахівців суспільно-гуманітарного профілю.

Редакційна колегія може не поділяти концептуальні ідеї авторів та інтерпретаційні підходи, репрезентовані у змісті тез. Відповідальність за достовірність поданих матеріалів, наведених цитат, статистичних та емпіричних даних несуть учасники та їхні наукові керівники згідно з юридичними й етичними нормами академічної доброчесності.

УДК 37+364-786]364/366"

ISBN 978-617-7929-11-5

© Автори тез, 2023

© Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2023

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Аврамкіна Яна Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка,
м. Глухів, Україна
Науковий керівник – **Тітаренко С. А.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології,
Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка,
м. Глухів, Україна

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

За даними науковців, стрес можна охарактеризувати як певну негативну реакцію організму на вплив або виклик, який може бути фізичним, психологічним чи емоційним [2]. Це абсолютно нормальна фізіологічна реакція, яка в надзвичайних ситуаціях може бути корисною. Фізичний стрес виникає під час надмірного навантаження, хвороб або травми. Психологічний стрес виникає через тривогу, страх, травми, які викликані певними умовами в минулому. Емоційний стрес передбачає надмірні нагромадження емоцій в собі, конфлікти, неприємні ситуації.

Можна сказати, що стрес є у нашому житті кожен день і кожного разу його викликають різні подразники, зумовлюючи однакову реакцію організму. Але якщо стрес стає постійним або надмірним, це негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я людини.

Ознаками стресового стану виділяють: неможливість зосереджуватись на справах, які раніше робили без проблем, посилення внутрішньої тривоги, відчуття певної проблеми, коли її немає, почуття втоми майже не покидає людину, погіршується пам'ять, швидка переривчаста мова та думки, присутня дратівливість та болі (головний, спинний, шлунковий тощо), улюблена робота не приносить достатньо радості, втрата позиції в суспільстві (замкнутість, менший прояв ініціативи, втрата почуття гумору тощо), зловживання алкоголем чи іншими засобами, які викликають залежність, зміна харчової поведінки (недоїдання, переїдання, немає апетиту), нестача часу на життя та ін.

Вихователі закладів дошкільної освіти можуть зазнавати стресу внаслідок певних викликів та відповідальності, з якою пов'язана робота: якщо заклад знаходиться в маленькому місті/селі, вихователь виконує не тільки свою роботу, бо не вистачає кваліфікованих кадрів, конфлікти з батьками, викликані різними точками зору на виховання дітей, емоційне виснаження, бо робота вихователя передбачає великої кількості енергії, ідей та терпіння і це може викликати емоційне виснаження після та в процесі роботи. Вихователі можуть стикатися з великою кількістю завдань, охоплюючи підготовку навчальних планів, спілкування з батьками, організацію заходів та інше, що може викликати стрес внаслідок великої кількості обов'язків, ризик поширення хвороб, іноді через справи батьки можуть приводити хворих дітей до закладу, внаслідок чого інфекція може вражати вихователя і викликати стрес та небезпеку для здоров'я, робота з дітьми, які мають проблему з адаптацією, комунікацією або розвитком, що є складною працею та потребує додаткових навичок і терпіння, відповідальність, яку несуть вихователі за дітей також може викликати стрес, бо вихователь буде нести покарання в разі небезпечної ситуації, яка станеться в закладі дошкільної освіти.

Важливо мати механізми для ефективного управління стресом та звертатися за підтримкою. Важливо навчитися запобігати або керувати стресом, використовуючи конкретні методи, засоби для формування позитивних думок. Використовуючи методи релаксації, медитації, фізичної активності. Але також варто формувати в собі стресостійкість для того, щоб фактори, які можуть вражати людей все менше діяли. Стресостійкість – це здатність адаптуватися та витримувати ситуації, які викликають стрес, не допускаючи всіх негативних наслідків для здоров'я та ефективності роботи. Це навичка, яку можна розвивати та удосконалювати.

Дуже важливо формувати стресостійкість вихователя для ефективної праці закладу дошкільної освіти, для цього варто використовувати дані методи та засоби формування цього поняття. Самопізнання та свідомість, важливо вчитися розуміти емоції та реакції на стресові ситуації, регулярна рефлексія

допоможе зрозуміти, як управляти стресом. Організація та планування, для того, щоб ефективно працювати без стресу, варто робити чіткі графіки роботи, це допоможе уникнути тиску від думок, також варто додати до плану власний час для підтримки своїх внутрішніх сил. Розвиток комунікативних навичок, поділитися з досвідом з іншими вихователями та працівниками освіти допоможе знайти рішення в проблемних запитання, допомогти іншим. Під час конфліктів варто прийняти дві точки зору і розуміти почуття конфліктуючих. Здоровий спосіб життя допоможе зменшити стрес, головні аспекти -- це фізична активність та правильне харчування, яке буде підтримувати енергію та концентрацію уваги протягом робочого дня. Варто звернутися до літератури або спеціаліста та розробити власні стратегії стресостійкості. Важливо усвідомлювати свої можливості та не брати багато справ, які будуть тільки піднімати рівень стресу. Звертайтеся за допомогою до колег чи керівництва. Важливо вміти відмовити, коли вам надто важко. Встановлення меж допомагає уникнути перевантаження та вигорання. Також можна вивчати та вдосконалювати свої навички, бо нові знання можуть надати інструмент подолання стресу або ж бути засобом подолання. Діліться своїми проблемами з близькими та знаходьте можливості обговорювати свої думки, почуття та досвід з колегами, друзями чи спеціалістами. У деяких випадках, особливо коли стрес стає надто тривалим, важливо звернутися за допомогою до фахівця[3]. Приймайте стрес як можливість для особистого зростання та вдосконалення навичок.

Вихователь закладу дошкільної освіти може зазнавати різних видів стресу, пов'язаного з їхньою професійною діяльністю. Важливо мати механізми для ефективного управління цим стресом та звертатися за підтримкою, коли це необхідно[1].

Отже, засоби формування стресостійкості є невід'ємною частиною сучасного підходу до управління стресом. Засоби, що мають наукове підґрунтя, сприяють покращенню реакцій на стресові ситуації, зменшенню негативних впливів стресу на організм, а також підвищенню загального рівня ефективності та самопочуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко І. Як зберегти психоемоційне здоров'я вчителя: тренінгове заняття. *Психолог*. 2017. № 1-2. С. 30-33.
2. Збарак О. Управління стресом. Техніки з метою збереження психологічного здоров'я учителя *Психолог*. 2018. № 1-2. С. 18-22.
3. Калошин В. Ф., Павлютенков Є. М., Крижко В. В. Стрес у педагогічній діяльності. *Калошин В. Ф. конфлікти: сутність і подолання*. Харків, 2008. С. 107-220.

Акімова Олена Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Сьогочасний стан реформування системи вищої педагогічної освіти передбачає активне впровадження у підготовку майбутніх учителів початкових класів компетентнісний підхід, котрий створює умови для досягнення цілей навчання за Стандартом вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта, а саме: набуття майбутніми фахівцями здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі початкової освіти [3].

Дослідниці О. Акімова, О. Кузнецова, В. Одарченко засадами якісної підготовки майбутніх педагогічних фахівців визначають наукові розвідки закордонних та вітчизняних дослідників щодо процесів формування загальних та фахових «компетентностей», що складаються із елементів едукації, неформальної освіти, психолого-педагогічної готовності та здатності, цифрових ресурсів тощо [1].

Сучасна система підготовки передбачає продукування в паралельній моделі фахової підготовки специфічної системи компетентностей, що забезпечують готовність до впровадження засад інклюзивної освіти в особистий досвід.

Зауважимо, що в нашій державі досвід запровадження інклюзивних аспектів навчання в систему закладів загальної середньої освіти є достатньо неоднозначним, незважаючи на низку нормативно-правових документів, що регламентують впровадження інклюзивної форми навчання та дотримання прав на освіту для дітей з особливими освітніми потребами.

Підтримуємо наукову позицію Т. Джаман, що підвищенню якості реалізації інклюзивних процесів в закладах освіти сприяє подолання бар'єрів, що на нашу думку актуальне і у підготовці майбутніх учителів початкових класів, а саме [2]:

- формування здатності у майбутніх фахівців визначення провідних проблем інклюзивної освіти та характеристики шляхів їх розв'язання;
- урахування дидактичної, психологічної, особистісної складової у підготовці майбутніх учителів як форми готовності до реалізації засад інклюзивного навчання;
- недостатній рівень особистого досвіду майбутніх учителів у ході підготовки в закладах вищої освіти щодо реалізації засад інклюзивного навчання;
- формування мотивації до дослідження проблем інклюзивної освіти тощо.

Звернімось до наукових наробок З. Шевців [4], котра стан системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до реалізації фахових компетентностей в інклюзивному освітньому просторі характеризує через наступні аспекти:

- теоретичне обґрунтування концептуальних підходів підготовки майбутніх учителів початкових класів до фахової практики в умовах реалізації інклюзивної освіти;
- узгодження стандартів підготовки фахівців з галузі знань 01 Освіта за спеціальностями 013 «Початкова освіта» із змістом освітньо-професійних програм, навчальних планів, змістом освітніх компонентів, спрямованих на формування фахових компетентностей, що забезпечують реалізацію засад інклюзивної освіти;
- залучення нових освітніх компонентів, що забезпечують формування інклюзивної готовності та здатності майбутніх учителів початкових класів до запровадження засад інклюзивної освіти;
- забезпечення взаємозв'язку всіх освітніх компонентів професійної підготовки з метою конструювання комплексного планування і моніторингу якості процесу підготовки майбутніх фахівців до фахової діяльності в умовах запровадження засад інклюзивної освіти тощо.

Виходячи з вищезазначеного, сучасний стан системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до реалізації фахових компетентностей в інклюзивному освітньому просторі засвідчує про її актуальність та недостатню розробленість, незважаючи на кроки щодо розв'язання основних задач у ході запровадження норм інклюзії у фахову підготовку. На нашу думку, підготовка майбутніх фахівців потребує подальшого вдосконалення і розширення напрямів практичної підготовки, наприклад:

- запровадження педагогічної активної практики із виконання обов'язків асистента вчителя в класі з інклюзивною формою навчання;
- запровадження освітніх компонентів, які зосереджують професійну увагу виключно на проблемах інклюзії та навчанні, вихованні, розвитку дітей з особливими освітніми потребами;
- залучення в зміст педагогічних задач норм інклюзії та аспектів навчання інклюзивної форми тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. М., Кузнецова О. В., Одарченко В. І. Інтегральна компетентність як складник професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том 11. № 5. С.7 -12.
2. Джаман Т. В. Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 11. Т. 1. С. 117-121.
3. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка. Спеціальність – 013 Початкова освіта. URL: <http://surl.li/ejqt>. (дата звернення: 10.10.2023).
4. Шевців З. М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : ЦУЛ, 2017. 384 с.

Антибура Юлія Петрівна,
доктор філософії в галузі освіта/педагогіка,
вчитель історії,
Науковий ліцей комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ

Національно-патріотичне виховання посідає важливе місце в системі шкільної освіти України. Вже в першій редакції закону України про освіту (стаття 56), який було введено в дію постановою Верховної Ради від 4 червня 1991 року, обов'язки педагогічних працівників передбачали виховання поваги до «національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни» [11]. Цієї ж лінії дотримувалися і в наступних редакціях закону.

Концепція національно-патріотичного виховання незмінно ставала сферою зацікавлення українських дослідників. Про формування національної свідомості й національно-патріотичне виховання в школі та позаурочний час писали такі науковці та педагоги-практики, як О. Сухомлинська, І. Бех, О. Бондаренко, О. Кучеренко, В. Гарнійчук, Т. Немцева та інші [14; 1; 2; 3; 4; 5; 10].

24 лютого 2022 року почалося повномасштабне вторгнення Росії в Україну, і хоча війна триває з 2014 року, саме відкрита воєнна агресія поставила нові виклики та завдання перед суспільством загалом і школою зокрема. На нашу думку, одним із завдань шкільного курсу історії сьогодні є формування історичної свідомості та розуміння історичного контексту сучасної суспільно-політичної реальності. Із цим є певні проблеми. На думку українського історика Я. Грицака, «...шкільну історію, якщо й пам'ятають, все ж таки трактують її із певним скепсисом і недовірою» [6, с. 67]. Показовими в цьому контексті вважаємо дані опитування, що проводила одна з вітчизняних соціологічних компаній напередодні вторгнення, 11-16 лютого 2022 р. Загалом було опитано 2000 респондентів, серед яких 34,7% вважали вторгнення Росії в Україну в найближчому майбутньому «малоймовірним», а 20,7% «взагалі неймовірним». Лише 8,9% опитаних назвали вторгнення Росії в Україну «дуже ймовірним». Тут важливо розуміти історичний контекст сучасної війни. Як зазначає український дослідник І. Дуцяк, історія Росії «...це історія загарбницьких воєн і постійного збільшення території, яка відклалась у ментальності цього етносу як стандартна форма поведінки» [7, с. 909]. Та навіть у сучасних навчальних програмах з історії України є теми на кшталт «Імперський наступ на автономію Гетьманщини» [13, с. 42], а сучасна Росія вважає себе правонаступником Російської імперії. Тобто потенційна воєнна агресія на рівні масової свідомості, особливо після 2014 року, мала би бути очевидною. Стає зрозумілим нагальність «комплексної системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості» [9].

Державна політика в сфері національно-патріотичного виховання учнівської молоді визначається низкою нормативно-правових документів, що мають на увазі закони, укази, накази, постанови, концепції, листи та методичні рекомендації. Їх можна згрупувати в дві основні групи: документи, що визначають загальний курс державної політики в зазначеній сфері (до прикладу, Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання», лист МОНУ від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» тощо), та документи, що регулюють відзначення конкретних пам'ятних дат і ювілеїв (до прикладу, Указ Президента України від 11.02.2015 № 69/2015 «Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні», Указ Президента України від 22.02.2017 №17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років» тощо).

Міністерством освіти і науки України національно-патріотичне виховання дітей та молоді визначається як комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів влади, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [9].

Шкільний курс історії є одним з основних інструментів національно-патріотичного виховання дітей та молоді, що має закласти фундамент розуміння тих процесів, що відбуваються в суспільстві. Сучасна Росія маніпулює такими історичними поняттями, як «нацизм», «денацифікація», «демілітаризація», «справедлива війна». Завдання вчителя історії сьогодні – роз'яснити справжні концепти цих понять, не допустити викривлення українського історичного минулого.

На уроках історії доцільно використовувати як традиційні, так і новітні методи навчання та виховання. При цьому традиційні пасивні методи мають найменшу ефективність, проте навіть тут можна використати очевидні переваги: послідовність викладу, широке використання наочності та ілюстративного матеріалу, можливість викласти велику за обсягом інформацію. Серед новітніх пасивних методів слід виділити медіаосвітній потенціал уроків історії (використання вебсторінок офіційних інституцій та громадських об'єднань). Але найефективнішими вважаємо новітні активні та інтерактивні методи навчання. В узагальненому вигляді методи національно-патріотичного виховання на уроках історії представлено в таблиці.

Таблиця 1

Методи національно-патріотичного виховання на уроках історії

МЕТОДИ					
Традиційні			Новітні		
Пасивні	Активні	Інтерактивні	Пасивні	Активні	Інтерактивні
Лекція Читання Демонстрування	Проблемні питання Практичні вправи Учнівська дискусія	Мозковий штурм Коло ідей Дебати Взаємонавчання Рольові ігри	Онлайн лекції Подкасти Вебінари Відеоуроки всеукраїнської школи онлайн Онлайн тести	Вебквести Зустрічі з ветеранами АТО, ООС та повномасштабної війни	Учнівські проекти та досліди Моделювання життєвих ситуацій

Окремо хочемо зупинитися на такому методі, як реалізація учнівських проєктів. В якості проєктної діяльності можна запропонувати учням широкий спектр завдань: опис та інтерпретація муралів, що з'явилися в місті (іншому населеному пункті) з лютого 2022 року, укладання архіву настінних зображень; аналіз історичних інтернет-мемів та воєнного гумору загалом (причини явища, коректне розуміння сенсів тощо); інтерв'ю з учасниками антитерористичної операції, операції об'єднаних сил та ветеранами сучасної війни (із залученням психологів для консультації щодо складання опитувальника).

Таким чином, бачимо великий освітній потенціал шкільного курсу історії щодо впровадження концепції національно-патріотичного виховання учнівської молоді, що є особливо важливим в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко О. Актуальні питання патріотичного виховання. *Історія та правознавство*. 2014. № 3. С. 5-9.
2. Бондаренко О. Як виховати патріота?: окремі аспекти практичного досвіду. *Історія та правознавство*. 2014. № 4. С. 10-12.
3. Бех І. Державницьке виховання як суспільно-освітній пріоритет. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 14-17.
4. Бех І. Патріотизм: сучасні ознаки та орієнтири виховання. *Рідна школа*. 2015. № 1-2. С. 3-6.
5. Гарнійчук В. В. Форми та методи виховання патріотизму старших підлітків у позаурочній діяльності. *Історія в школі*. 2009. № 1-2. С. 18-22.
6. Грицак Я. Як викладати історію України після 1991 року?. *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії)*: зб. наук. ст. Київ : Генеза, 2000. С. 63-74.
7. Дуцяк І. Причини російсько-української війни першої третини ХХІ ст. як джерело реформування безпекової політики ООН. *The Russian-Ukrainian war (2014-2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2022. P. 902-910.

8. Кучеренко О. Громадянське виховання учнів в умовах інноваційної школи. *Виховна робота в школі*. 2012. № 1. С. 41-43.
9. Національно-патріотичне виховання. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>. (дата звернення: 19.10.2023).
10. Немцева Т. Педагогічні умови виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності. *Рідна школа*. 2013. № 12. С. 66-70.
11. Про освіту: Закон від 04.06.1991 № 1144-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 34. С. 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).
12. Соціально-політична ситуація в Україні. Опитування центру Социс. URL: <https://socis.kiev.ua/ua/2022-02-21/>. (дата звернення: 17.10.2023).
13. Суспільствознавчі предмети. 5-11 клас: навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти / уклад. Р. Євтушенко. Харків : Ранок, 2019, 208 с.
14. Сухомлинська О. Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого – до нових акцентів і наголосів. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 5-13.

Антоненко Ірина Юрївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ІНДИВІДУАЛЬНА ПОЛІМОДЕЛЬНА ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ НА БАЗІ ПЕРСОНІФІКОВАНОГО КОНТЕНТУ

Адаптація до післявоєнного суспільства може бути складною і багатокомпонентною процедурою, оскільки руйнівні наслідки залишають глибокі шрами на людях та інфраструктурі. Освіта є одним з головних рушіїв соціально-економічного зростання у 21 столітті, і для того, щоб роль освіти залишалася визначальною, зміст і форма її надання повинні бути адаптовані до нової динаміки нашого часу. Традиційні форми освіти та навчання не можуть задовольнити сучасні потреби. Нові технології начебто покликані заощадити людям час на самоосвіту, але якщо освіта не буде адаптована до вимог сьогодення, актуальним є нерівність у можливостях. Якість життя кожної людини залежить від її доступу до освіти, а використання персоналізованого контенту в освіті може бути корисним інструментом для покращення цього процесу [1].

Персоналізована модель навчання впродовж життя на основі персоналізованого контенту - це підхід до навчання, який використовує передові технології, штучний інтелект та інші інноваційні інструменти для надання персоналізованих навчальних матеріалів, орієнтованих на потреби конкретних людей. Основними аспектами цього підходу є:

1. Індивідуалізація: кожна людина має унікальні потреби та рівень знань. Персоналізована освіта враховує ці відмінності та створює програми, які дозволяють кожній людині навчатися у власному темпі та відповідно до власних інтересів.
2. Полімодальність: використання різних методів і ресурсів для навчання, таких як відео, текст, аудіо, інтерактивні завдання та взаємодія з викладачем. Це робить навчання більш різноманітним та цікавим.
3. Навчання впродовж життя: освіта не обмежується дитинством чи шкільними роками, а стає безперервним процесом протягом усього життя. Це допомагає людям адаптуватися до швидких змін сучасного світу та набувати нових навичок.
4. Персоналізований контент: використання алгоритмів і штучного інтелекту для створення персоналізованих навчальних матеріалів, які відповідають потребам кожного окремого учня. Наприклад, системні рекомендації можуть враховувати минулу успішність та інтереси користувача.
5. Технології: використання новітніх здобутків, таких як штучний інтелект, віртуальна реальність та відеоконференції для навчання та спілкування з викладачами та однолітками.

Такий підхід забезпечує більш ефективний і цікавий навчальний процес, який адаптований до індивідуальних потреб і допомагає розвивати навички на все життя [1].

Індивідуальна полімодельна освіта може набувати різних форм і використовувати різні засоби для досягнення своїх цілей:

- навчання на онлайн-платформах: багато платформ онлайн-навчання, такі як Coursera, edX і Khan Academy, надають доступ до багатьох курсів і матеріалів. Кожен здобувач освіти може обрати курс, який найкраще відповідає його інтересам і потребам, і навчатися у власному темпі;

- індивідуальні навчальні плани в школах: сучасні заклади освіти пропонують програми, які дозволяють здобувачам обирати предмети та матеріали відповідно до своїх інтересів. Це робить навчання більш стимулюючим і значущим для кожного;

- мовні додатки та платформи: існує низка додатків і платформ для вивчення іноземних мов, таких як Duolingo і Rosetta Stone. Ці програми та платформи використовують інтерактивні завдання та ігри для покращення мовних навичок та пропонують індивідуальні вправи;

- навчання на основі штучного інтелекту: деякі платформи використовують штучний інтелект, який аналізує результати навчання і рекомендує подальші навчальні кроки. Платформа для вивчення математики може виконувати завдання відповідно до рівня знань учня;

- самоосвіта через ресурси з відкритим доступом: відкриті онлайн-ресурси, такі як відео на YouTube, книги та наукові статті, можуть використовуватися людьми для самонавчання. Учні можуть розробляти власні навчальні програми та графіки;

- менторство та курси за підтримки викладачів: деякі платформи пропонують можливість отримати індивідуальну підтримку від досвідчених освітян, які надають особисту допомогу та зворотній зв'язок під час навчального процесу.

Ці приклади ілюструють розмаїття способів, у які персоналізовану полімодельну освіту можна адаптувати до різних навчальних потреб і цілей [2].

Наставництво та тьюторство відіграють важливу роль у персоналізованій полімодельній освіті, допомагаючи учням отримувати підтримку, поради та напрямки у навчанні. Ментори та викладачі можуть допомогти студентам розробити індивідуальні навчальні плани, застосувати методи навчання та обрати найкращі ресурси і курси для досягнення поставлених цілей, надихати студентів і заохочувати їх до вдосконалення своїх академічних та професійних навичок. Наставники можуть допомогти студентам досягти більшого успіху, подолати труднощі на шляху до успіху, розвивати м'які навички, такі як лідерство, комунікація, робота в команді та вирішення проблем. Ці навички популярні як в академічному, так і в професійному житті. Ментори можуть допомогти студентам знайти свій шлях у світі навчання та роботи, а також дати поради щодо вибору кар'єри та освітніх траєкторій, при цьому надавати студентам зворотний зв'язок і нетворкінг, познайомивши з професійними мережами та допомагаючи налагодити цінні контакти в обраній галузі, адаптуватися до нових технологій, тенденцій та викликів [3].

Менторство та тьюторство в персоналізованій полімодельній освіті може допомогти створити більш глибоке та змістовне навчання, де студенти отримують індивідуальну увагу та підтримку в їхньому особистому та професійному розвитку.

Менторство та коучинг допомагають створити сприятливе навчальне середовище, де студенти можуть отримати знання, навички та досвід від досвідчених професіоналів, які відповідають індивідуальним потребам та амбіціям [4].

Адаптація до життя в суспільстві після війни є викликом для соціального відновлення та розвитку. Використання персоналізованого контенту в освіті може відігравати важливу роль у цьому процесі, допомагаючи людям швидше адаптуватися до нової реальності та набути необхідних навичок:

- персоналізовані освітні програми, пристосовані до потреб та інтересів кожного учня, дають змогу здобувати знання, що відповідають конкретній післявоєнній ситуації. Наприклад, оволодіння спеціальними техніками та навичками для роботи в нових умовах;

- індивідуальне навчання може включати елементи психологічної підтримки та психоосвіти, щоб допомогти людям подолати травму військового конфлікту та адаптуватися до нових ситуацій;

- навички вирішення конфліктів, медіації та співпраці можуть бути залучені до освіти з метою сприяння миру та покращення соціальної взаємодії;

- сучасні технології та персоналізований контент можуть зробити освіту більш доступною та зручною для людей, які живуть у країнах, що відновлюються;

- освітні програми для ветеранів можуть охоплювати індивідуальну підтримку і навчання, які відповідають їхнім унікальним потребам і досвіду;
- спеціально організована освіта може надати навички, необхідні для започаткування бізнесу або збереження роботи в нових економічних умовах;
- вивчення іноземної мови та культури може стати ареною для міжнародного спілкування та взаєморозуміння, а також для відновлення міжнародних відносин.

Отже, використання персоналізованого контенту в післявоєнній освіті може значно полегшити адаптацію людей до нових реалій і сприяти побудові мирного суспільства, тому потребує розвитку у програмі великої трансформації України «Освіта 4.0: український світанок».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горяїнов О. Концепція «Освіта 4.0» як основа сталого розвитку університетів. *Стратегії глобальної конкурентоспроможності* : глобальне партнерство для сталого розвитку. Черкаси, 2019. С. 100-102.
2. Catalysing Education 4.0 Investing in the Future of Learning for a Human-Centric Recovery. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Catalysing_Education_4.0_2022.pdf. (дата звернення: 25.05.2023).
3. Costan E. Education 4.0 in Developing Economies: A Systematic Literature Review of Implementation Barriers and Future Research Agenda. *Sustainability*. 2021. P. 13.
4. Mamadou L. Gueye, Ernesto Expósito. University 4.0: The Industry 4.0 paradigm applied to Education. *IX Congreso Nacional de Tecnologías en la Educación*, Oct 2020, Puebla (Mexico), France.

Арабаджи Олена Семенівна,

кандидат географічних наук, доцент,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

Левада Ольга Михайлівна,

кандидат географічних наук, доцент,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

Непша Олександр Вікторович,

старший викладач,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ТЕХНОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

Характер ринкових відносин висуває певні вимоги як до суспільства загалом, так і до кожного його індивіда, без яких вони не можуть ані існувати, ані успішно розвиватися. Найважливішою з цих вимог є розвиток і реалізація здібностей кожного і, як наслідок, високий інтелектуальний потенціал суспільства. Справді, хіба може розраховувати на успіх людина, яка так і не спромоглася пізнати себе, визначити свої можливості, на їхній основі спрогнозувати й у подальшому реалізувати свою професійну кар'єру. Чи зможе вона в такій ситуації вписатися в ринкову «формулу успіху»?

Розв'язання цієї складної проблеми самопізнання починається в школі в процесі навчання, якому більшою мірою сприяє застосування розвивальних технологій, однією з яких і є технологія особистісно-орієнтованого навчання [3].

При цьому необхідно зазначити, що реалізація особистісно-орієнтованого навчання можлива лише за умови формування в загальноосвітньому закладі особистісно-орієнтованого освітнього середовища. Одним із реалізаційних аспектів такого освітнього середовища є створення оптимальних організаційно-педагогічних умов для виявлення та розвитку індивідуально-психологічних пізнавальних здібностей кожного учня. Розв'язання цього найважливішого стратегічного завдання можливе за умов наявності в освітньому закладі кваліфікованої психологічної служби та реалізації системи диференційованого навчання. У цьому разі під диференційованим навчанням необхідно розуміти не тільки організацію профілів ступеневого навчання, а й створення умов для розвитку творчих, спортивних, організаторських та інших спеціальних здібностей учнів [2]. Лише за умов організації та функціонування

в загальноосвітньому закладі такого освітнього середовища може йтися про реалізацію особистісно-орієнтованого навчання на предметних уроках, зокрема й на уроках географії.

Особистісно-орієнтоване навчання за домінуючим методом у класифікаційній системі належить до групи технологій, що розвивають, творчих технологій.

Цільовими установками технології особистісно-орієнтованого навчання є:

1. Розвиток індивідуально-пізнавальних можливостей кожного учня.
2. Максимальне виявлення та використання в навчальному процесі суб'єктного досвіду учня.
3. Допомога учневі в пізнанні самого себе, у самовизначенні та самореалізації, а не формування

в нього задалегідь заданих властивостей.

Основними засобами досягнення цих цілей мають стати:

– використання різноманітних методів, прийомів і форм організації навчальної діяльності учнів, що дають змогу розкрити їхній суб'єктний досвід;

– створення атмосфери зацікавленості кожного учня, як у результатах своєї роботи, так і в результатах роботи всього класу;

– стимулювання учнів до відповідей на поставлені вчителем запитання, до участі в дискусіях, висловлювання та доказового обстоювання свого розв'язання проблемного питання чи завдання, використання різних способів виконання завдань без остраху помилитися, отримати неправильну відповідь;

– використання під час уроку дидактичного матеріалу, що дає змогу учневі обирати найбільш значущі для нього види і форми навчального змісту;

– оцінка діяльності учня не тільки за кінцевим результатом, а й за процесом досягнення цього результату;

– заохочення прагнень учня знаходити свої способи роботи, аналізувати способи роботи інших учнів, обирати й освоювати найраціональніші методи, прийоми та способи пізнання.

Із цільових настанов учителю географії, а точніше за все шкільному психологу, призначається найважливіше завдання: вивчення особистості учня, виявлення та визначення напрямів розвитку його індивідуально-потенційних можливостей у навчанні. Учитель географії під час організації особистісно-орієнтованого навчання має керуватися даними психолого-педагогічної характеристики учня і сприяти в процесі навчання розвитку властивостей особистості, визначених його вектором розвитку. Під вектором розвитку, в даному випадку, розуміють систему психолого-педагогічних впливів, спрямованих на корекцію та розвиток індивідуально-психічних властивостей особистості учня, що передбачені розробленою віртуальною моделлю випускника школи та представлені в основному загальними компетенціями як властивостями особистості. В узагальненому вигляді вони реалізуються в умінні учня жити в оточуючому його соціумі, умінні набувати знань, необхідних для його подальшої професійної діяльності, в умінні працювати, умінні виконувати відповідні обов'язки по відношенню до своєї сім'ї.

Основним задумом особистісно-орієнтованого навчання в контексті цільових настанов є: розкриття змісту суб'єктного досвіду життєдіяльності учня за кожною темою курсу, що вивчається, приведення його у відповідність із науковим змістом теми, та на основі міцного засвоєння навчального матеріалу розширити і збагатити індивідуальність особистості.

У дошкільному віці і в процесі навчання в школі дитина набуває особистісний (суб'єктний) досить багатий досвід пізнання. Цей досвід набувається в результаті сімейного виховання, у дошкільному виховному закладі, у спілкуванні зі своїми однолітками, через різні джерела інформації. До моменту вивчення відповідного курсу шкільної географії учень унаслідок «вбирання» навколишньої інформації має суб'єктне уявлення і розуміння географічних об'єктів, процесів, явищ і фактів. Загальновідомо, що будь-який зміст наукового знання, який уводить учитель, набуває для учня особистісного сенсу тільки тоді, коли він узгоджується з уже наявними в нього суб'єктивними, індивідуальними ціннісними установками відповідно до змісту знань і вмінь за темою курсу, яку він вивчає.

Проектування освітнього процесу особистісно-орієнтованого навчання має враховувати такі вимоги:

– опора на суб'єктний досвід учня;

– узгодженість навчання і вчення, тобто методів і прийомів презентування вчителем змісту і процесу його засвоєння;

– особливості спілкування вчителя й учня;

– вивчення особистості учня на основі даних психолого-педагогічної служби навчального закладу;

– врахування особливостей освітнього проєкту особистісно-орієнтованого навчання під час організації навчального процесу на уроках географії.

При цьому освітній проєкт особистісно-орієнтованого навчання має розкривати такі його особливості:

1. Зміст освіти з усіх предметів навчального плану, зокрема і з географії, має бути глибоко індивідуалізованим і пристосованим до пізнавальних можливостей учня, динаміки його розвитку в процесі навчання. У проєкті має бути врахування індивідуальної вибірковості школярів до змісту і форми подачі навчального матеріалу, характеру пізнавальної мотивації та спрямованості інтересів учнів.

2. Структура і зміст проєкту мають сприяти виявленню та структуруванню суб'єктного досвіду учня, його співвіднесення із соціально-значущим суспільно-науковим досвідом.

3. Пропонувати відтворення змісту освіти в різній формі: словесній, графічній, знаково-символічній, змішаній.

4. Своєю структурою і змістом проєкт має забезпечувати можливість вибору учнем тієї форми навчального матеріалу, з якою йому легше, зручніше і звичніше працювати.

5. Освітній проєкт особистісно-орієнтованого навчання має забезпечувати можливість організації керованої пізнавальної діяльності учнів, визначаючи її спрямованість системою раціональних дій щодо роботи з джерелами основної та додаткової інформації.

6. Основною метою такого освітнього проєкту є розвиток інтелектуальних можливостей, творчого мислення та творчих умінь учнів. Особистісно-орієнтований освітній проєкт своїм змістом, процесом реалізації має сприяти формуванню освіченої, творчої, діяльної особистості учня [1,4].

Освітній проєкт розробляє навчальний заклад (школа, гімназія, лицей). Учителю в аспекті розробленого навчальним закладом проєкту необхідно враховувати і практично реалізовувати основні його напрями під час організації процесу навчання географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голота Н. С. Використання особистісно-орієнтованої технології в шкільній географічній освіті. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: збірник наукових праць*. Вип. 10. Київ : Інститут передових технологій, 2008. С. 66-70.

2. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис. доктора пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.

3. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. О. М. Топузова та О. Ф. Надтоки. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.

4. Мисик Л. В., Топтун О. М., Горобець Н. В. Особистісний підхід у викладанні географії. *Освіті технології та їх використання на уроках географії (з досвіду роботи вчителів області)*. Черкаси, 2007. С. 82-87.

Атаманчук Ніна Михайлівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри кризової психології,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленко,
м. Полтава, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ Й ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Українці переживають кризовий стан, який обумовлено війною, соціально-політичною нестабільністю. У суспільства формується запит на психологів професіоналів, які допомагатимуть людям долати складні життєві умови та вмітимуть відновити своє психологічне здоров'я. Сьогодні гостро постає проблема вивчення умов сформованості та збереження резильєнтності фахівців з кризової психології.

Для конкретизації терміну «резильєнтність» представимо думки науковців (табл.1).

Сутність терміну «резильєнтність»

Визначення терміну «резильєнтність»	Автор
Здатність людини після контакту з несприятливими подіями демонструвати позитивну адаптацію в певних сферах своєї життєдіяльності, тобто мати подальший здоровий психологічний розвиток	Bolton K.[1]
Розвинена здатність відновитись від негараздів, конфліктів і невдач або навіть позитивних подій, та підвищення відповідальності.	Luthans F.[2]
Здатність (потенційна або проявлена) динамічної системи успішно пристосовуватися до порушень, які загрожують функціонуванню системи, життєздатності або розвитку; позитивна адаптація або розвиток у контексті негативного впливу.	Masten A. [3]
Здатність людини адаптуватися перед травмами, життєвими негараздами та постійними життєвими стресорами.	Neman R. [4]
Персональна характеристика особистості, яка згладжує наслідки стресового фактору та сприяє успішній адаптації людини.	Wagnild G., Young H. [5]

Таким чином, аналіз наукової дефініції вченими дає підстави стверджувати, що термін «резильєнтність» пов'язаний з процесом відновлення психіки після складних несприятливих ситуацій та умов життя. Резильєнтність допомагає ефективно справлятися з життєвими труднощами та знаходити адаптивні можливості в стресових ситуаціях.

Наразі перед викладачами ЗВО постає завдання створення або удосконалення програм підготовки студентів-психологів, спрямованих на розвиток їх резильєнтності. Таким чином, викладачі кафедри кризової психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка надають важливого значення розвитку резильєнтності кризових психологів, зокрема:

- студенти-психологи вивчають техніки стресостійкості, такі як релаксація, медитація, аеробні вправи та техніки дихання – це допомагає знизити рівень фізичного та психологічного стресу;
- опановують практики саморефлексії, що дозволяє студентам-психологам розуміти власні думки, почуття та реакції на події;
- співпрацюють та навчаються в групах – це сприяє розвитку навичок комунікації, співробітництва та взаємодії;
- навчаються розв'язувати проблеми і приймати рішення, важливі для ефективного подолання труднощів (структуровано аналізують проблеми та розробляють стратегії для їх вирішення);
- розвивають оптимістичне мислення та навички пошуку позитивних сторін у складних життєвих ситуаціях;
- студенти-психологи отримують практичний досвід роботи з клієнтами та використовують ці ситуації для розвитку навичок управління стресом, спілкування, розв'язання проблем.

Загалом, розвиток резильєнтності у студентів-психологів вимагає поєднання психологічних навичок, соціальної підтримки та практичного досвіду. Це підготує їх до успішної професійної діяльності, де вони можуть надавати кваліфіковану психологічну підтримку іншим людям. Розвиток резильєнтності важливий для того, щоб кризові психологи допомагали своїм клієнтам в найскладніших ситуаціях, не стаючи самі жертвами стресу та психологічних труднощів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bolton K. The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis. University of Texas at Arlington, 2013. 118 p.
2. Luthans F. Positive Organizational Behavior: Developing and Managing Psychological Strengths. Academy of Management Executive, 2002. №16. P. 57-75.
3. Masten A. Ordinary magic: resilience in development. New York : The Guilford press, 2014. P. 308.
4. Neman R. APA's resilience initiative. *Professional psychology: research and practice*. 2005. № 36. P. 227.
5. Wagnild G. M., Young H. M. Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement*. 1993. №1. P. 165.

Баландіна Юлія Володимирівна,
вчитель початкових класів,
Загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

Лещенко Анна Володимирівна,
вихователь,
Загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В законі «Про освіту» зазначено, що виховання патріотизму – це одна із основних засад державної політики у сфері освіти, що також має на увазі повагу до українських культурних цінностей, історико-культурного надбання і традицій [4].

«Патріотичне виховання школярів доцільно здійснювати на національних цінностях, серед яких провідними є любов до рідної землі, народу й Батьківщини, любов до рідних людей, членів сім'ї та родини, любов до рідної мови, шанобливе й бережливе ставлення до історії та культури українського народу», – наголошував видатний педагог В.О. Сухомлинський [12].

За І.Д. Бехом процес патріотичного виховання розпочинається з першого року навчання у школі [1]. Нова українська школа покликана формувати в здобувачів освіти ключові компетентності, серед яких важливе місце займає громадянська компетентність, як зазначено у Концепції НУШ. Велику роль у формуванні громадянина покладено на початкову школу, адже вона дає фундаментальні знання. Педагог має чітко уявляти, в чому полягає сутність такого особистісного феномену, як громадянськість. Сучасне розуміння громадянських чеснот передбачає повагу до прав і свобод людини, відповідальність, відкритість та критичне мислення, толерантність. На основі цих якостей формується такий важливий компонент громадянськості, як готовність брати участь у житті країни, усвідомлення того, що якість життя громадян залежить від них самих та їх зацікавленості у рішеннях, які приймаються на різних рівнях влади, здатність захищати свою думку та свої права, а також повага до законів Батьківщини [2].

Ставлення людини до держави, громадянином якої вона є, а також участь у різноманітних формах самоорганізації громадян – це громадянська позиція людини, що формується під впливом двох чинників – зовнішнього і внутрішнього. Зовнішній чинник – це позиція людини в соціальній структурі або системі міжособистісних взаємин, яка регламентує поведінку в дії особистості, внутрішній – це система поглядів, установок, цінностей, мотивів, через які виражаються взаємини індивіда до різних сторін дійсності.

Активна громадянська позиція – це усвідомлена участь людини в житті суспільства, що втілюється через її свідомі дії щодо оточення. Ці дії спрямовані на реалізацію суспільних цінностей за розумного співвідношення особистісних і суспільних інтересів [5].

Педагоги Нової української школи реалізують важливе завдання – створення освітнього простору, у якому відбувається формування свідомого громадянина, патріота рідної землі, через стимулювання самостійності, ініціативи, креативного та критичного мислення. На нашу думку, саме таку можливість надає проєктна діяльність.

Теоретичне обґрунтування проєктної діяльності здійснено у працях відомих науковців О. Безпалько, Б. Андрійчук, Н. Данильченко та ін. Проблеми організації проєктної діяльності в початковій школі досліджували Л. Коваль, О. Онопрієнко, В. Тименко та ін.

Головною складовою проєктної діяльності є метод проєктів. Термін «метод проєктів» має синтез понять: «метод» і «проєкт», що набувають особливого змісту та призначення [3].

За визначеннями науковців, метод – це шлях дослідження чи пізнання:

- спосіб пізнання явищ природи та суспільства;
- спосіб організації практичного та теоретичного освоєння дійсності;
- система послідовних дій людини, яка спрямована на досягнення результату, що відповідає поставленій меті та ін.

Термін «метод» вказує на практичну діяльність [3].

Головним завданням проєктної діяльності є допомога дитині орієнтуватися у соціальних, економічних, інформаційних явищах суспільства, отримати досвід життя та набуття практичних умінь, які забезпечують її адаптацію, надають можливість розвивати активну творчу позицію в соціумі й подальше самовдосконалення.

Участь у проєктній діяльності активно впливає на зовнішню та внутрішню мотивацію школяра, дає можливість для поєднання ціннісно-змістовних основ культурного та діяльнісного спектра процесу соціалізації учня, що є надзвичайно актуальним у наш час.

Впровадження проєктної діяльності передбачає відпрацювання з учнями кожного із компонентів, передбачених проєктом. За В. Давидовим, поставити перед учнем задачу – означає ввести його в ситуацію, яка потребує орієнтації на загальний спосіб її розв'язання в усіх можливих окремих і конкретних варіантах умов [9].

Проєктна діяльність сприяє реалізації особистісно-орієнтованого підходу в патріотичному вихованні дітей. Вона стимулює інтерес учнів до проблеми, орієнтує на оволодіння необхідними знаннями і навичками для організації діяльності щодо вирішення проблеми, а на виході – практичне застосування отриманих результатів. С. Сисоєва вбачає найголовнішою перевагою – «можливість бачити, осмислювати, відчувати та використовувати результат проєктної діяльності у реальній практиці» [10].

Проєктна діяльність дозволяє її учасникам розпоряджатися власними думками, адже в основі лежить діяльнісний та компетентнісний підходи, які, на відміну від інформаційного, формують у здобувачів освіти необхідні для майбутньої життєдіяльності інтелектуальні та громадянські якості. У її основі лежить розвиток пізнавальної та дослідної діяльності, вміння систематизувати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі. Теми дитячих проєктів повинні відповідати змісту навчальних предметів або бути близькими до них, а також враховувати вікові особливості дітей.

Як свідчать результати застосування проєктної діяльності у виховній роботі, завдяки виключно самостійній дослідницько-пошуковій діяльності відбувається перехід до високого рівня морально-етичної поведінки учнів, відбувається формування активної громадянської і життєвої позиції особистості.

Розгляньмо детальніше формування громадянської позиції на прикладах реалізації проєктної діяльності. З метою осучаснення творчості та діяльності видатних українських митців (Тарас Шевченко, Василь Сухомлинський та ін.) реалізовано такі проєкти «Творча майстерня великої спадщини Тараса Шевченка», «Україна – мій рідний край», «Спортивна дитина – здорова Україна!».

Через твори поета відчуті приналежність до української культурної спадщини, а не лише надати теоретичні відомості про його творчість, реалізовано проєкт «Творча майстерня великої спадщини Тараса Шевченка». Під час реалізації проєкту через популяризацію творів поета діти мали можливість відчутти цінний зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім з повагою та любов'ю до рідної землі і рідної мови.

За творами В. Сухомлинського реалізовано проєкт «Україна – мій рідний край», здійснено спробу сформувати громадянську свідомість учнів. Участь у проєктній діяльності надала змогу розвивати вміння бачити та відчувати красу української природи, розвивати бережливе та шанобливе ставлення до неї, а також до традицій української родини й повагу до батьків.

Проєкт «Спортивна дитина – здорова Україна!» втілює ідею формування громадянської свідомості учнів початкових класів, що сприяє усвідомленню зв'язку між здоровим способом життя кожного громадянина країни та процвітанням держави.

За спостереженням авторів проєктів, участь у проєктній діяльності сприяла підвищенню особистої впевненості учасників проєкту, розвитку комунікативності та умінь співпрацювати, сприяла розвитку в учнів дослідницьких умінь (виявлення проблем, збір інформації), спостережливості, умінь висувати гіпотези, узагальнювати, сприяла розвитку аналітичного і критичного мислення дитини, а також вміння шукати шляхи вирішення проблеми, формувалося ставлення до культурної спадщини та держави, громадянами якої вони є.

Отже, проєктна діяльність у початковій школі – це інтерактивне виховання дітей, яке здатне не лише підвищити самостійну активність, спонукати до знаходження різноманітної інформації, використовувати здобуті знання в нових ситуаціях, можливість самореалізуватися, продемонструвати свої творчі здібності, комунікабельність, артистичність, виробити навички критичного мислення, а найголовніше – виховання громадянської позиції справжнього патріота України, що втілюється у повазі до прав і свобод людини, відповідальності, відкритості та критичності мислення, толерантності, здатність захищати свою думку та свої права, а також повага до законів Батьківщини. Тому введення до змісту громадянського виховання проєктної діяльності сприяє формуванню у молоді громадянських знань,

умінь, цінностей, а також таких особистісних рис, як ініціативність, активність, комунікабельність, відповідальність, поінформованість, здатність діяти результативно у складі команди та знаходити засоби розв'язання проблем у демократичний спосіб. Саме так Нова українська школа зможе виконати одну із своїх найголовніших функцій – виховання патріотів та гідних громадян своєї держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Методист*. 2014. № 11 (35). С. 11–25.
2. Бондаренко О. Ю. Актуальні питання патріотичного виховання: історія та правознавство. *Позакласна робота*. 2014. № 3 (03). С. 5–9.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ. Либідь, 1997. 376 с.
4. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року №2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 02.09.2023).
5. Ластовицька М. Активна громадська позиція URL : <https://vseosvita.ua/lesson/aktyvna-hromadska-pozytsiia-359439.html>. (дата звернення 05.09.2023).
6. Литвинова С. Національно-патріотичне виховання в проектній діяльності учнів на засадах використання хмарних сервісів та систем комп'ютерного моделювання (СКОМОД). URL : <https://lib.iitta.gov.ua/711052/1/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%92%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf>. (дата звернення: 02.09.2023).
7. Лихошерстова І. Метод проектів – сучасна педагогічна технологія навчання учнів початкової школи. URL : <http://33school.org.ua/metodychna-robota-33/703-metod-proektiv-suchasna-pedagogichna-tehnologiya-navchannya-uchniv-pochatkovoji-shkoli>. (дата звернення: 02.09.2023).
8. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посібн. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків : «ОВС», 2002 400 с.
9. Онопрієнко О. В. Проектна діяльність у початковій школі: методичний посібник. Київ : ТОВ «СІТІПРІНТ», 2013. 83 с.
10. Сисоєва С. Особистісно зорієнтовані технології: метод проектів. *Підручник для директора*. 2005. № 9-10. С. 25-31.
11. Сухомлинська О. Педагогічний ідеал крізь призму теорій моралі. *Шлях освіти*. 2008. № 1. С. 12–18.
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям Вибрані твори. Т. 5. Київ : Радянська школа. 1976. 279 с.

Бережна Анастасія Вікторівна,

здобувач наукового ступеня доктора філософії спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м.Харків, Україна

Науковий керівник – **Акімова О. М.,**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської міської ради,
м. Харків, Україна

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Сьогодні в умовах повномасштабної війни загострилась проблема патріотизму, громадянської відповідальності, питання національно-патріотичного виховання як визначальної риси особистості у суспільстві. Виникає нагальна потреба у нових підходах та шляхах реалізації концепції даного напрямку.

Саме тому надзвичайно важливо знаходити нові форми організації, проводити заходи національно-патріотичної направленості, брати участь у волонтерській діяльності, ознайомлювати з українською культурою.

Проблеми та теоретичні аспекти національно-патріотичного виховання досліджувались багатьма вченими та громадськими діячами: Г. Ващенко, М. Драгоманова, М. Костомарова, І. Огієнка, О. Потєбні, Г. Сковороди, Л. Українки, І. Франка, Т. Шевченка, П. Юркевича та ін.

Низка сучасних вчених присвятили свої праці теорії і практиці національно-патріотичного виховання особистості (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кульчицький, Н. Ничкало, О. Пометун, М. Сметанський, М. Фіцула, Г. Шевченко).

Досліджуючи теоретичні аспекти національно-патріотичного виховання, ми виділяємо базові поняття «патріотизм», «патріотичне виховання», «національно-патріотичне виховання». У педагогічному словнику зазначено, що «патріотизм – це любов до Батьківщини, відданість їй, готовність служити її інтересам, іти на самопожертву. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [5, с. 134].

Одним із провідних напрямків реалізації національно-патріотичного виховання є організація та участь особистості у волонтерській діяльності.

Волонтерська діяльність є частиною виховання в цілому. Вона впливає на свідомість особистості, формує відповідальну поведінку, активну громадську позицію та виховує інтерес до пізнання своєї країни та громадян.

Теоретичну й прикладку проблематику волонтерства, історію розвитку волонтерської діяльності в суспільстві та країні досліджували вітчизняні науковці: О. Безпалько, І. Грига, Н. Заверико, І. Зверева, В. Кратінова, Т. Лях, В. Назарук, Ю. Поліщук, М. Тименко, С. Толстоухова та багато зарубіжних дослідників: Г. Каскеллі, Р. Кроу, Р. Лінч, С. Маккарлі, М. Нуланд та ін.

Українські науковці М. Захарчук, Н. Пьонтковська у своїх працях визначають волонтерський рух «як певну форму благодійної громадської діяльності із залученням широкого кола осіб та без жорсткої регламентації діяльності, тобто на вибір самої особистості» [3, с. 129]. Л. Романовська, К. Хоменко, І. Карпова роблять висновок, що волонтерська діяльність це «різновид благодійності, безоплатної роботи, як суспільної (тобто некомерційної та неполітичної) діяльності у широкому значенні цього слова» [6, с. 65].

У Законі України «Про волонтерську діяльність» визначено, що волонтер — це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та умотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. Волонтерами можуть бути особи, які досягли 16 років або, як виняток (за згодою одного з батьків або особи яка, його заміняє), з 15 років [2].

Участь у волонтерському русі відіграє важливу частину в житті суспільства. У процесі організації волонтерської діяльності відбувається розвиток особистості, успішна самореалізація, збільшується сфера професійних інтересів. І спонукають цьому мотиви займатись доброчинністю.

Зараз волонтерство – це сильний соціально-суспільний рух. Свій час, знання, свої сили, набутий досвід волонтер віддає на організацію діяльності, яка несе інтерес та допомогу іншим людям чи суспільству загалом. Що допомагає виховувати патріотичні якості, посилює громадську позицію, виховує емпатію до суспільства та громадян своєї країни. Однак поняття «волонтерство» визначається насамперед як діяльність, мотивацією якої є воля самої особистості. Тож важливим є бажання та мотивація самої особистості до участі у волонтерській діяльності.

Науковці наголошують, що волонтерський рух – це дієва форма вияву соціальної та громадської активності особистості. Соціальна активність визначає критичне бачення реальності, що виявляє непорушну потребу самостійно визначати те, що діється у світі, країні та власному регіоні, бажання перетворити життя на краще [4, с. 5]. Громадська активність визначається як певний вид людської діяльності, направленість якої формує активну життєву позицію. Прагнення особистості до втілення й виконання різних громадських потреб та інтересів, до самостійної участі в житті своєї країни та суспільства керують виникненням усіляких конфігурацій соціальної активності.

В умовах сьогодення вважається, що волонтерською діяльністю надзвичайно важливо займатися. Емпатія до інших людей, любов та повага до Батьківщини, перспектива дізнатись результати власної роботи, на думку вчених, є основною мотивацією морально-патріотичної добровільної праці.

Значущість волонтерської діяльності полягає в можливості особистості реалізації своїх патріотичних ідей і переконань, орієнтуючись на моральні можливості і потреби до інших людей.

Науковці визначають, що особистість, яка бере участь у волонтерській діяльності набуває рис особистісного розвитку, нових навичок і знань, удосконалює власні здібності, розвиває творчий потенціал. Тому визначальною ознакою волонтерської діяльності є саморозвиток, самовиховання та самореалізація особистості через добровільну неприбуткову та вмотивовану діяльність, яка визначає суспільно корисний характер. У ході такого руху особистість набуває знання про актуальні соціальні проблеми суспільства, визначає принципи, напрями допомоги суспільству та собі. Тобто з'являється громадянин, спроможний взяти на себе відповідальність за процеси, що виникають у суспільстві. Що є основою свідомої особистості та підґрунтям для формування національно-патріотичного виховання.

Отже, для виховання у майбутньому соціально активної, патріотично налаштованої особистості та громадянина, відповідального, чесного, емпатичного, необхідно надати можливість надбати цих якостей у ході суспільно корисної діяльності. Формою та засобом виховання такої особистості може бути добровільна участь або організація волонтерської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ : Світ виховання, 2007. 39 с.
2. Закон України Про волонтерську діяльність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>. (дата звернення: 15.09.2023).
3. Захарчук М. Я. Волонтерство як соціальний феномен, інститут громадянського суспільства, економічна і соціальна категорія. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15–28 квіт. 2022 р. Київ, 2022. С. 129–133.
4. Мануйлов Є. М. Соціальна активність молоді: робити проблеми розуміння сутності. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. С. 3–11.
5. Педагогічний словник. Київ : Педагогічна думка, 2001. 450 с.
6. Перетятко В. А. Волонтерська діяльність як проблема дослідження соціальної психології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2013. С. 64-67.

Беляєв Сергій Борисович,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Корсіков Дмитро Олексійович,

майстер виробничого навчання,
ДНЗ «Слобожанський регіональний центр професійної освіти» Харківської області,
м. Харків, Україна

ПІДГОТОВКА КВАЛІФІКОВАНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Ініціативність і підприємливість є важливими якостями особистості, що тісно пов'язані з ключовими навичками XXI століття. Досліджуючи проблему підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців до підприємницької діяльності, вважаємо за необхідне проаналізувати історичний аспект становлення даного поняття. В історичних документах поняття підготовки до підприємницької діяльності ототожнюється із економічною підготовкою.

Розвиток економічної підготовки молоді на території нашої держави починається на початку XIX ст., коли було відкрито комерційну гімназію в м. Одеса. Скасування кріпосного права у другій половині XIX ст. сприяло розвитку промисловості та торгівлі, що зумовило розширення кількості осіб, що мали право на здійснення виробничої та торгівельної діяльності. Це, у свою чергу, зумовило необхідність надання відповідних знань та умінь молоді щодо ведення комерційної діяльності. Наприкінці XIX ст. економічна освіта набуває великого значення, створюються комерційні відділення при реальних училищах в Одесі, Харкові, Полтаві, Києві та інших міста.

На законодавчому рівні було прийнято «Положення про комерційні навчальні заклади», де передбачалося відкриття 4 типів закладів, що здійснювали економічну освіту: комерційні училища, торгівельні школи, торгівельні класи, курси комерційних знань [2].

Система економічної підготовки молодого покоління була повністю зруйнована після Жовтневої революції. Перші заходи щодо відновлення економічної підготовки учнів в Україні відбувалися у 20-х рр. XX ст., коли були прийняті відповідні законодавчі документи. Вони утверджували необхідність одержання земельних ділянок всіма типами шкіл з метою експлуатації їх на засадах виробничих комплексів. Це зумовило необхідність набуття школярами певних економічних знань та умінь, тому почали створюватися професійні школи, які стали початковою формою «професійної освіти для підлітків 15-17 років» [3].

Наступний етап упровадження економічної підготовки учнів професійно-технічних закладів розпочався у другій половині ХХ ст. Провідним засобом формування економічних знань та умінь школярів було визначено економічне виховання як вирішальний фактор розвитку народного господарства, необхідна умова наукової організації виробництва і становлення економічної культури, важливий засіб формування сумлінного ставлення до праці [3].

Економічна підготовка у закладах професійно-технічної освіти здійснювалася у процесі вивчення дисципліни «Політична економіка», запровадження якої носило ідеологічний характер. Практичний бік вивчення дисципліни – оволодіння економічними знаннями з метою допомогти молодим робітникам глибше зрозуміти економічні, політичні, соціальні проблеми та залучити їх до участі у вирішенні цих проблем. Оскільки економічне виховання молоді ґрунтувалося на потребах, інтересах, принципах та нормах соціалістичного суспільства того часу та владарювання однієї партії, економічна підготовка перебувала поза площиною повсякденного життя молоді людини, родини та близьких, була зорієнтована на віддалену перспективу, мала теоретичний характер та не знаходила безпосереднє застосування у практичному житті.

З 80-х рр. ХХ ст. з'явилася велика теоретична база наукових досліджень, що вивчали поняття «готовності до підприємницької діяльності». Було поставлено завдання щодо формування нового економічного мислення, причиною чого став поступовий перехід до ринкової моделі економіки.

Прийняття незалежності України та запровадження компетентнісного підходу в освіті змінили вектор досліджень щодо підготовки учнівської молоді до підприємницької діяльності на концепт «підприємницька компетентність». Низка наукових праць (Х. Магомедов, О. Тополь, З. Ханова, Т. Хащенко) висвітлювала психологічні, педагогічні, організаційні проблеми формування в учнівській молоді готовності до підприємницької діяльності [1].

Із ухвалення Рамкової програми ключових компетентностей підприємницька включена у навички, необхідні для працевлаштування та посилення особистісного потенціалу, разом із грамотністю, математичною компетентністю.

Таким чином, підготовка кваліфікованих фахівців до підприємницької діяльності у історичному дискурсі знайшла своє втілення у багатьох працях українських науковців, що дає можливість проведення подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуломжон А. Н. Формування підприємницьких компетенцій у школярів. *Scientificprogress*. 2022. Випуск 3. С. 944–951.
2. Кліпа Ю. В., Рідей Н. М. Змістовно-методичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців для підприємницької діяльності. *The world of science and innovation* : матеріали І міжнародної науково-практичної конференції. Лондон, Сполучене Королівство, 19-21 серпня 2020 р. С. 269–28.
3. Підготовка майбутніх кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності в умовах розвитку малого бізнесу: теорія і практика : монографія / С. В. Алексеева, Л. О. Базиль, І. А. Гриценко. Житомир : Полісся, 2020. 292 с.

Біла Ганна Володимирівна,

вчитель вищої категорії, вчитель-методист,

вчитель географії,

Запорізька гімназія №93 Запорізької міської ради,

м. Запоріжжя, Україна

Леощенко Наталія Володимирівна,

вчитель вищої категорії, вчитель-методист,

вчитель історії,

Запорізька гімназія №31 Запорізької міської ради,

м. Запоріжжя, Україна

ГУМАНІЗАТОРСЬКА ФУНКЦІЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Значущість освіти як спеціалізованої підсистеми суспільства полягає в тому, що її функція збігається з метою суспільства. Якщо різні сфери і галузі господарства виробляють певну матеріальну і духовну продукцію, а також послуги для людини, то система освіти «виробляє» саму людину, впливаючи

на її інтелектуальний, моральний, естетичний і фізичний розвиток. Освіта, виконуючи соціально-культурні функції, які спрямовані на розвиток духовного життя суспільства, відіграє вирішальну роль у формування особистості. Гуманізація, якщо її розуміти як формування людяності за вищими ціннісними критеріями, є об'єктивною потребою суспільного розвитку, основний вектор якого – спрямованість на людину. Таким чином, система освіти, виконуючи гуманізаторську функцію, виступає як суб'єкт-гуманізатор.

Сьогодні, на жаль, доводиться констатувати наростання тенденції дегуманізації суспільства як реальність в умовах війни, яка вносить свої корективи у низку сфер життя. За експертними оцінками «Станом на 300-ий день повномасштабної війни в Україні загалом зруйновано 361 заклад освіти і ще 2556 пошкоджено... Більше 6 млн. осіб вимушено покинули територію України через воєнні дії. Станом на кінець вересня 2022 року 4,18 млн. осіб зареєструвалися у країнах Європи для тимчасового захисту або в аналогічних національних схемах. Понад 8 млн. осіб стали внутрішньо переміщеними особами. Значна частина залишилася на тимчасово окупованих територіях. За доступними даними, 665 тисяч студентів та учнів шкіл (16% від загальної кількості) та 25 тисяч освітян (6% від загальної кількості) покинули територію України» [4, с. 86].

Воєнний конфлікт негативно позначився на якості освіти, особливо на Сході України. Здобувачі освіти, особливо ті, що перебувають в зонах бойових дій, не мають достатнього доступу до навчальних матеріалів, технічних засобів тощо. Негаразди воєнного стану, безумовно, позначились і на психологічному стані учасників освітнього процесу. Більшість з них пережили стресові ситуації та травматичні події і потребують психологічної підтримки.

Не можна не погодитись з твердженням, що «каталізатором переоцінки життєвих цінностей часто є переживання екстремального досвіду, пов'язаного із загрозою власній безпеці, руйнуванням базової системоутворюючої системи, що фіксується у багатьох під час війни» [2, с. 38]. Емпіричні дослідження ціннісних орієнтацій здобувачів освіти свідчать, що серед чинників, які на даний момент впливають на формування ціннісних орієнтацій здобувачів, усі вони прямо чи опосередковано пов'язані з війною, а сама війна як окремий чинник формування ціннісних орієнтацій складає 35,7% [5, с. 99].

Подолання цих та інших наслідків війни, відповідь на її негативні виклики – саме у цьому і полягає гуманізаторська функція освіти, якщо розуміти гуманізацію не обмежено як тільки формування, але й як відновлення людяності.

Продовження війни призводить до того, що в українському суспільстві поширюється агресивність як різновид поведінки, а негативні почуття стають інтенсивними та тривалими. Це гостро актуалізує питання формування цінностей миру та ненасильницького спілкування, впровадження в систему суспільних відносин толерантності [1, с. 184]. І це, безперечно, є завданням формування і відновлення людяності, але завданням не єдиним.

У нинішніх умовах своєчасним та актуальним є формування у молоді інтелектуальних орієнтирів, реставрації історичної пам'яті як запоруки національної ідентифікації, можливості протистояння маніпулятивним впливам. Все це неможливо без формування критичного мислення. Особливо це стосується інформаційної культури у взаємозв'язку з такими поняттями, як «інформаційна безпека», «інформаційна гігієна», оскільки, як справедливо зауважує С. Козиряцька, «одним із аспектів інформаційного суспільства є вільний доступ до інформації, а дистанційне навчання ініціює її пошук не завжди у традиційних підручниках, а й в інтернеті, де це можна зробити швидше, однак на шкоду її достовірності і правдивості. У мережі існує не лише навчальний контент, а й безліч фейків та міфів для приваблення потенційних реципієнтів (відвідувачів ресурсів)» [3, с. 136–137].

У контексті гуманізаторської функції освіти також необхідно розглядати її безумовно потужний терапевтичний потенціал для відновлення особистості через залучення її до вселюдського досвіду. Саме про це переконливо зауважив міністр освіти і науки України Оксен Лісовий: «Сучасне освітнє середовище позитивно впливає на всіх учасників освітнього процесу, особливо на дітей, які стають більш упевненими у собі, допитливими та відкритими» [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байдик В. В. Війна всередині нас: від агресії до толерантності. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 2–3 червня 2022 року. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2022. С. 183–185.

2. Кавецький В. Є. Формування життєвої компетентності особистості здобувача освіти в умовах воєнного стану. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 2–3 червня 2022 року. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2022. С. 38–40.

3. Козиряцька С. А. Реалізація навчально-виховного потенціалу дисциплін гуманітарного циклу в умовах дистанційної освіти. *Соціально-етичні та деонтологічні проблеми сучасної медицини (немедичні проблеми в медицині)* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2023 року. Запоріжжя : ЗДМУ, 2023. С. 135–137.

4. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. Вища освіта в Україні: зміни через війну : аналітичний звіт. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. URL: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>. (дата звернення: 09.08.2023).

5. Педоренко В. М. Особливості ціннісних орієнтацій студентів закладу вищої освіти в умовах війни. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 2–3 червня 2022 року. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2022. С. 97–99.

6. Самченко В. Стратегія розвитку освіти і науки до 2030 року: коли і чого очікувати? *Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3770487-strategia-rozvitku-osviti-i-nauki-do-2030-roku-koli-i-cogo-ocikuvati.html>. (дата звернення: 06.10.2023).

Білецький Олексій Анатолійович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки,

ДВНЗ «Донбаський держаний педагогічний університет»,

м. Дніпро, Україна

Лісняк Сергій Сергійович,

аспірант 1 року навчання кафедра педагогіки,

ДВНЗ «Донбаський держаний педагогічний університет»,

м. Дніпро, Україна

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Професійна освіта в Україні є однією з найдавніших і фундаментальних сфер у системі підготовки кадрів робітників для всіх видів підприємств, галузей соціальної сфери, обслуговуючої діяльності. Фахівці цього рівня складають більше, ніж 6 мільйонів серед зайнятого населення держави. За словами міністра соціальної політики А. Реви (виступ 13.07.2023р), такі цифри обумовлені високим попитом українського суспільства у наданні якісних послуг у будь-яких сферах народного господарства.

Професійна освіта містить у собі величезний педагогічний і матеріально-технічний потенціал. У той же час нові умови життя суспільства, зокрема формування ринкової економіки, вимагають значно більшої ефективності використання цього потенціалу, посилення значимості як середньої, так і вищої професійної освіти у всіх сферах життя суспільства.

Існуюча система професійної освіти в Україні має також і багато проблем. У першу чергу основною проблемою є швидке зростання міжнародних і економічних відносин у державі. Розвиток економіки в країні провокує стрімке старіння професійних знань та вмінь, що викликає потребу в безперервному підвищенні кваліфікації працівників та їх орієнтацію на участь у інноваційному процесі. Отже, сучасна освітня система має орієнтуватися на формування кадрового забезпечення інноваційного розвитку в країні.

Окрім того, професійна освіта України в останні 10 років перебуває в стані невизначеності на законодавчому рівні, у нормативно-правовому забезпеченні, у концептуально-стратегічному забезпеченні напрямків розвитку. Причинами цього явища є і недальновидна проросійська політика уряду В.Януковича, російська агресія 2013 року, що болісно позначилася на економіці нашої держави, пандемія

COVID -19 і пов'язаний з нею карантин, перехід багатьох закладів професійної освіти на дистанційний режим навчання. А найбільш гостро на системі народного господарства України і всіх його сфер економічного, суспільного, політичного і наукового життя позначилася російська агресія 2022 року, що триває і по сьогоднішній день.

Всі ці негативні фактори призвели до низки проблем розвитку сучасної професійної освіти.

1. Зменшення кількості працездатного населення, гостра конкуренція в сфері освіти, відтік населення в країні Євросоюзу.

2. Відсутність обґрунтованого прогнозу кадрової потреби, що забезпечує соціально-економічний розвиток країни.

3. Старіння навчально-лабораторної бази освітніх установ, зменшення баз для виробничої практики здобувачів професійної освіти.

4. Зниження кадрового потенціалу на всіх рівнях професійної освіти країни [3, с. 376-377].

Як зазначається у проекті «Стратегії розвитку професійної (професійно-технічної) освіти до 2023 року», першочерговими завданнями щодо оновлення політики реформування професійної освіти в Україні повинні стати: зокрема прискорення модернізації системи професійної освіти на рівні регіонів, підвищення спроможності закладів професійної (професійно-технічної) освіти до фінансової, академічної, кадрової та організаційної автономії, створення умов для інтеграції професійної освіти з ринком праці [5].

Реалізація цих кроків дасть змогу забезпечити інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства через реалізацію права громадян на професійну освіту впродовж життя за принципом рівних можливостей для всіх.

Але для успішного реформування існуючої системи професійної освіти для правильного визначення шляхів її розвитку необхідно також брати до уваги історичний досвід.

Дослідження О. Білецького свідчать про те, що з середини XIX століття інтенсивно розвиваються міжнародні політичні та економічні зв'язки Російської імперії із країнами Західної Європи. Вихід Російської імперії на європейський рівень вимагав швидкого розвитку промисловості, сільського господарства, науки і техніки. Водночас відчувався дефіцит кваліфікованого робочого персоналу на мануфактурах, заводах і фабриках [1, с. 9-10].

Отже, однією з гострих проблем залишалось формування і подальша розбудова професійної освіти.

Як показали дослідження О. Одинець, до 80-х років XIX століття не існувало єдиної концепції щодо формування і розвитку галузі професійної освіти як цілісної системи. Зокрема в Україні професійна освіта була представлена в основному окремими закладами, заснованими на кошти громад і приватних підприємців [4, с. 167]. Винятком став Харківський імператорський університет та Ришельєвський (Одеський) ліцей, що розпочали свою роботу з 1835 року. Окрім того, в Україні на момент старту освітніх реформ, ініційованих царським урядом (починаючи з 1864 року), існувало більше 20 типів навчальних закладів, що відносилися до різних шаблів професійної освіти та підпорядковувалося різним відомствам і міністерствам. Серед них комерційні училища, гірничі училища, прогімназії, воєнно-морські ліцеї, училища артилерійського корпусу, курси для жінок, промислові училища, вчительські училища і курси, заклади Імператриці Марії, вищі курси для «осіб дворянського звання», латинські училища тощо.

Отже, в Україні протягом другої половини XIX століття виникла і почала формуватися своєрідна система професійної освіти. Її розвиток і формування показувало протікання всіх економічних, соціальних і політичних процесів, що відбувалися протягом пореформеного періоду у Російській імперії.

Матеріал дослідження може представляти цінність для сучасних розвідок в сфері історії педагогіки, а також професійної освіти.

Схожі історичні паралелі (російська агресія, водночас зміцнення суспільно-економічних зв'язків з Європейським Союзом, реформація економічної галузі), визначення умов розвитку і основних тенденцій формування професійної освіти в Україні пореформеного періоду надасть змогу більш ефективно здійснювати управління і організацію сфери професійної освіти сучасної України. А наявні історичні приклади допоможуть уникнути серйозних помилок в її подальшій розбудові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький О. А. Позитивні характеристики розвитку народної освіти катеринославської губернії у XXI столітті. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Випуск XXV / за заг. ред. В. І. Сипченка. Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2005. С.9-17.
2. Закон України Про освіту. *Освіта*. 1991. 25 червня.

3. Куліченко Ю. І. Проблеми професійної освіти в сучасному розвитку України / Ю. І. Куліченко. *Форум гірників – 2019* : матеріали міжнар. наук.-техн. конф., 26-27 верес. 2019 р. Дніпро : Журфонд, 2019. С. 375-379.

4. Одинець О. Політика російського уряду щодо розвитку професійної освіти в XIX – на початку XX століття (м. Полтава). *П'яті Череванівські наукові читання (на пошану професора А. С. Черевана)* : збірник наукових статей. Випуск V. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. 32 с.

5. Стратегія розвитку професійної (професійно-технічної) освіти до 2023 року. URL: <https://president.gov.ua/documents/1302021-381>. (дата звернення: 12.09.2023).

Білозерська В. В.,
здобувач вищої освіти факультету соціально-педагогічних наук та іноземної філології
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Фінін Г. І.,**
д. філос. н. професор,
професор кафедри суспільно-економічних дисциплін,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

РОЛЬ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАГІСТРІВ

Англійська мова стала глобальною мовою, а викладання англійської як іноземної (EFL) дедалі більше стає універсальним попитом. Як повідомляють Masago, Curle, Pun, An та Dearden (2018), англійська як засіб навчання (EMI) стала глобальним явищем, що зростає, особливо у вищій освіті. Все більше вищих навчальних закладів зараз прагнуть пропонувати як бакалаврські, так і післядипломні програми за допомогою англійської мови. Причини цього різноманітні та залежать від контексту. Вони зумовлені усвідомленою потребою інтернаціоналізувати вищу освіту, щоб вона була досить престижною для залучення іноземних студентів через падіння кількості місцевих студентів, зумовлене демографічними змінами, національне скорочення інвестицій у вищу освіту, потребу державного сектора конкурувати з приватним.

Навичка говоріння вважається важчою, ніж письмо, читання та аудіювання. Бейлі в Nunan (2003:48) зазначав, що говоріння вважається складнішим з двох причин. По-перше, говоріння, на відміну від читання чи письма, відбувається в режимі реального часу. По-друге, мовлення не можна редагувати та переглядати.

П'ять принципів навчання говоріння, запропонованих Бейлі, можуть бути цікаво застосовані в індонезійський контекст, де статус англійської мови є іноземною. Вони охоплюють такі правила:

1) Пам'ятайте про відмінності між контекстом навчання другої мови (SL) та іноземної мови (FL). Контекст навчання FL дуже відрізняється від контексту навчання SL. Контекст навчання FL – це контекст, де мова не є мовою спілкування в суспільстві, наприклад, вивчення англійської мови в Індонезії. навчання мовленнєвих навичок дуже складне для учнів у контексті FL, оскільки вони мають обмежений контакт з англійською мовою за межами класної кімнати. [1].

2) Дайте учням можливість потренуватися як вільно, так і обмежено. Проблеми вільного мовлення та точності повинні усвідомлювати як викладачі, так і учні. Термін плавність пов'язаний із ступенем, у якому мовці використовують мову швидко та впевнено, з невеликими коливаннями чи неприродними паузами, фальстартом, пошуком слів тощо. Таким чином, вільне володіння фокусується на функціональній відповідності та плавному перебігу мети мовлення. У спілкуванні недостатньо покладатися лише на вільне мовлення, а й на точність, яка орієнтована на чітке навчання граматики та більш інтенсивне виправлення помилок.

3) Надайте учням можливість поговорити, використовуючи роботу в групах або парах і обмеживши розмову вчителя. Результати дослідження показали, що вчителі говорять більше (від 50 до 80 відсотків), ніж учні в класі (Nunan, 2003:53). [2].

4) Плануйте розмовні завдання, які передбачають обговорення сенсу. Це процес спроби зрозуміти та зробити так, щоб нас зрозуміли через інтерактив спілкування цільовою мовою (Nunan, 2003:5). Цей процес охоплює перевірку того, чи ми зрозуміли, що хтось сказав, уточнюючи наше розуміння

та підтверджуючи, що хтось зрозумів нас. [3]. Проводячи уточнення, повторення або пояснення під час бесіди, учні досягають взаємного розуміння.

5) Сплануйте заняття в класі, які передбачають керівництво та практику в інтерактивному та трансакційному мовленні. Інтеракційне та трансакційне мовлення є ефективною практикою на уроці для вдосконалення розмовних навичок. Інтеракційне мовлення — це форма спілкування для соціального спілкування. Цей вид спілкування є відносно непередбачуваним за своєю природою. На противагу цьому трансакційне мовлення є формою спілкування для певних цілей, щоб щось зробити, наприклад, обмін товарами чи послугами [4].

Навчання потребує балансу між підвищенням швидкості та точності. Творче навчання може спонукати учнів до вдосконалення усного мовлення. Таким чином, вони можуть вдосконалювати свою мовленнєву складову, зберігаючи плавність і точність, що призводить до формування впевненості у собі та, у свою чергу, своєї конкурентоспроможності з точки зору володіння англійською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bouzidi, Hassan Between the ESP Classroom and the Workplace Bridging the Gap, English Teaching Forum, 2009. Volume 47. Number 3.
2. Johnson Keith An Introduction to Foreign Language Learning and Teaching, Pearson Education Limited, England. 2001.
3. Mitchell Rosamond, Florence Myles Second Language Learning Theories, Arnold, London. 1998.
4. Nunan D. Practical English Language Teaching. McGraw-Hill. New York, 2003.

Бобришева Ксенія Миколаївна,

здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя Україна

Науковий курівник – **Саснко Ю. О.**,
доцент кафедри початкової і спеціальної освіти,
кандидат педагогічних наук,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя Україна

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Наразі освітня система переживає період радикальних перетворень з погляду методів, інформаційного змісту та освітнього простору. Досить довго це було максимально закритим по відношенню до змін у суспільстві, мала репутацію однієї з найконсервативніших сфер людської діяльності. Сьогодні ситуація змінюється. Найближче двадцятиліття стане епохою радикальних перетворень. Зростає розмаїття джерел знань та розширення доступу до них відкриває додаткові можливості для навчання, котрі можуть бути менш формалізованими та більш інноваційними. Очевидним є той факт, що за останні 30-40 років суспільство змінилося, зазнали змін і запити людей та корпорацій на освіту, що зумовило трансформування безпосередньо самої системи освіти.

Проаналізуємо декілька основних причин:

Перша – це науково-технологічний прогрес, що сприяє автоматизації більшості процесів. За Прогнозами Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) до 2050 р. 2 млрд робочих місць будуть роботизовані.

Роботизація робочих місць, автоматизація багатьох процесів сприяє появі нових професій, що вимагають розкриття творчого потенціалу особистості. Таким чином, у корпораціях поступово більш цінними стають співробітники, які здатні генерувати інноваційні ідеї та працювати з командою над її втіленням. Завершений процес глобалізації також змінив цілі присутності компаній на ринку. Якщо раніше компанія намагалася першою вийти на ринок, щоб формувати цінову політику в маркетингу та логістиці, то сьогодні компанія намагається представити на цих ринках щось абсолютно унікальне, інноваційне. Це, відповідно, формує попит на людей, здатних пропонувати та реалізовувати ідеї.

Друга причина, що приводить до трансформації освітнього простору, – це зміна самої стратегії успіху.

Сучасне суспільство формує нові цінності, очікування та розуміння успіху. Тому покоління, що починало свою кар'єру 40-50 років тому, мало достатньо прості життєві орієнтири: сім'я, успішна кар'єра, будинок, забезпечена старість. І для багатьох з них наявна на той час система освіти сприймалась як соціальний ліфт, інвестиція, що окупиться та наблизить людину до певного рівня добробуту. Яскравою ілюстрацією стратегії успіху цього періоду є фільм «Москва сльозам не вірить», у якому головна героїня, здобувши вищу освіту, робить успішну кар'єру на заводі, забезпечивши певне фінансове благополуччя. Однак сьогодні ситуація змінилась. У багатьох з'являється відчуття ілюзорності того, що освіта дійсно є реальним фактором соціальної мобільності та зростання добробуту. Виділимо кілька основних причин цього явища:

По-перше, динаміка суспільних процесів настільки стрімка, що знання та навички більшості випускників втрачають актуальність ще до моменту закінчення навчання.

За даними ООН з питань освіти, культури та науки більше 200 млн молодих людей, які закінчили навчальні заклади, не володіють навичками, необхідними для життя та праці.

По-друге, розчарування серед молоді.

Той факт, що кількість прийнятних робочих місць скорочується, є також джерелом зростаючої зневіри в сім'ях і серед молодих випускників навчальних закладів по всьому світу. Підвищення рівня освіти серед молоді та працівників у цілому веде до загострення конкуренції в боротьбі за робочі місця. Надії, котрі пов'язувалися з підвищенням соціальної мобільності як результату отримання освіти, сьогодні стрімко згасають, а молодь починає задаватися питанням відносно «окупності» інвестицій в освіту, котра традиційно вважається запорукою «високого статусу» в майбутньому.

По-третє, сучасне молоде покоління має інші уявлення про успіх і стратегію його досягнення, в яких освіта сприймається не як соціальний ліфт та інструмент вибудовування кар'єри, а як елемент своєї унікальної та неповторної долі, засіб реалізації творчого потенціалу особистості.

Таким чином, ми можемо говорити про те, що сучасні виклики сприяли трансформації освітнього процесу та формуванню нових освітніх трендів

Ключовою стає концепція навчання протягом усього життя. Швидкість та різноманіття змін збільшується, і навчання стане основною діяльністю протягом усього життя!

Рівні можливості для всіх! Система освіти повинна забезпечувати рівні можливості навчання для всіх вікових категорій, враховуючи, що потреба в навчанні для людей старшого віку не менш актуальна, ніж для дітей, проте специфіка навчання для різних вікових категорій відрізняється.

Персоналізація процесу навчання. Кожна ситуація, проблема і виклик, з якими стикається людина під час навчання та в житті, унікальні, тому система навчання має бути індивідуальною, тобто програму мають підлаштовувати під людину, а не людину під програму.

Межа між навчанням та роботою зникає. Ми постійно навчаємося, коли працюємо, і ми постійно працюємо над собою, коли навчаємося. Тому майбутня система освіти має забезпечувати повну підтримку людині при розв'язанні будь-яких завдань протягом усього життя.

З'являються нові освітні простори. Бібліотеки, молодіжні центри, хаби стають саме такими новими просторами для розвитку неформальної освіти.

Сьогодні в освіті широкого поширення набувають різні види і форми освіти, що є провідною умовою всебічного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, засобом реалізації здібностей, а також зростанням професійної компетенції, удосконаленням раніше здобутих знань, умінь і навичок. Нові умови вимагають нових підходів. Згадуючи старе єврейське прислів'я: «*Не навчайте дітей так, як навчали вас – вони народилися в інші часи*», кожен педагог повинен розуміти, що сьогодні вже неможливо викладати дисципліни традиційно, коли у центрі навчального процесу знаходиться вчитель, а учні пасивно сприймають матеріал. Та чи влаштовує така традиційність нашого учня? Чи отримає він необхідні навички для комунікації?

Кожному викладачу важливо усвідомити: необхідно підготувати не учнів-формалістів, які здатні лише відтворювати набуті в процесі навчання знання, а тих, що вміють творчо мислити, зіставляти та аналізувати факти, аргументовано захищати власну точку зору. Вони повинні мати достатню теоретичну підготовку, яку б уміли реалізувати на практиці в житті та для подальшого навчання. Для розкриття творчих можливостей учнів, задоволення їх особистих та суспільних інтересів учителю необхідно володіти методиками, які стимулюють конструктивно-критичне мислення, розвивають творчі здібності

учнів. Досягнути цих завдань можливо тільки за умови інноваційного, творчого підходу до процесу навчання.

Стів Джобс винайшов такий геніальний предмет як Айпад завдяки тому, що він був талановитим і як інженер, і як дизайнер. Людина має здібності з абсолютно різних областей. І якби ми його традиційно пустили за системою освіти математичної школи, не даючи підживлення його іншим талантам, то, напевно, Айпад навряд чи був би винайдений».

Нема сумнівів, що передати учневі знання, а потім їх перевірити тепер недостатньо. Школа повинна навчити дитину вчитися, самостійно ставити запитання і самостійно шукати на них відповіді. Одним із підходів до вирішення даної проблеми є змішане навчання - **blended learning**.

Blended learning – комбінація очного традиційного навчання з елементами онлайн-навчання і дистанційних методів. Це його головна відмінність від суто дистанційної освіти, коли учень усі знання отримує вдома через Інтернет, а в школу приходиться складати іспити (і то не завжди – тести можна скласти і вдома). При змішаному навчанні вчитель як і раніше залишається в центрі освітнього процесу, але за допомогою нових методик і технічних засобів він робить освітній процес більш цікавим і ефективним.

У 2000 році технології blended learning були доступні всього 45 тисячам американських школярів, а в 2009 році їх було вже 3 мільйони. До 2019 року в США близько 50% всіх уроків планується проводити із застосуванням онлайн-методів.

Однією з важливих переваг змішаного навчання є можливість індивідуального підходу до учнів. Саме цього так не вистачає «знаневій парадигмі», що панувала в ХХ столітті і що ставила на меті лише передачу знань «від і до».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тенденції та виклики в сучасній системі освіти. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/1144-tendentsii-ta-vyklyky-v-suchasni-systemi-osvity>. (дата звернення 27.09.2023).
2. Сучасні тенденції у вищій освіті: досвід впровадження нової спеціальності в одеському національному економічному університеті. URL: <http://pedagogy.dspu.in.ua/index.php/pedagogy/article/view/311>. (дата звернення 27.09.2023).
3. Тенденції та виклики в сучасній системі освіти. URL: <https://learnlifelong.net/tendenciya-ta-vyklyky-v-suchasnij-syste/>. (дата звернення 27.09.2023).

Бойко Олександра Олексіївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта. Логопедія»,

Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Горшкова Г. В.,**

доктор філософії, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЕВОГО АНАЛІЗУ ТА СИНТЕЗУ

Згідно з Державним стандартом початкової освіти вільне володіння державною мовою і правильне мовлення віднесено до ключових компетентностей, якими повинні володіти учні початкової школи, завдяки чому вони можуть усно та письмово висловлювати свої думки та почуття [2]. Н. Матвеева наголошує, що через певні обставини, які з'явилися через COVID-19 та воєнний стан, зростає кількість дітей молодшого шкільного віку, що мають порушення писемного мовлення [4], які у науковій спеціальній літературі позначаються терміном «дисграфія».

Проблему дисграфії досліджували О. Корнев, Л. Журавльова, Р. Лалаєва, І. Садовнікова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, О. Токарева, М. Хватцев, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.

О. Корнев визначає дисграфію як стійку вибіркочку «нездатність оволодіти навичками письма за правилами графіки», незважаючи на те, що дитина може мати оптимальні умови навчання, достатній

рівень інтелектуального і мовленнєвого розвитку, у неї відсутні грубі порушення слухового та зорового аналізаторів [1]. І. Садовнікова позначає дисграфію як «часткове порушення процесу письма, основним симптомом якого є наявність стійких помилок, не пов'язане ані зі зниженням інтелектуального розвитку, ані з вираженими порушеннями слуху і зору, ані з нерегулярністю шкільного навчання» [5].

У сучасній науковій літературі існують різні класифікації форм дисграфії. На думку М. Шеремет, найбільш вживаною з практичної точки зору, є класифікація, в яку покладено операції процесу письма. Відповідно до неї виокремлюють п'ять форм дисграфії: артикуляторну, акустичну, дисграфію на основі порушень мовленнєвого аналізу та синтезу, аграматичну й оптичну. Кожна форма дисграфії має певні особливості та прояви [5].

Серед дослідників, які описували дисграфію внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу у дітей молодшого шкільного віку, були М. Шеремет, Н. Лопатинська, Л. Парамонова, Н. Чередніченко та ін.

Однак проблему особливостей порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу в наукових джерелах, на наш погляд, висвітлено недостатньо, що зумовило дослідження нами зазначеної проблеми.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу

Відповідно до мети були поставлені такі завдання дослідження:

1. Знайти та адаптувати методiku дослідження особливостей писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу.
2. Сформувати експериментальну групу та провести дослідження.
3. Проаналізувати результати дослідження, виявити та узагальнити особливості писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу

Експериментальне дослідження проводилося на базі Запорізької гімназії №101. До складу експериментальної групи увійшли учні других та третіх класів, які мали дисграфію внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу

Дослідження проводилося за адаптованою нами методикою обстеження А. Малярчук [2], яка передбачала написання слухового диктанту та виконання низки завдань з написаним матеріалом. Під час добору тексту для диктанта та матеріалу для завдань враховувалася відповідність віковим особливостям та інтересам молодших школярів.

Результати експериментального дослідження дали можливість виявити та узагальнити особливості писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу.

В учнів спостерігалися наступні особливості:

1. Помилки, які пов'язані з несформованістю фонематичного аналізу та синтезу: пропуски, перестановки, заміни, додавання зайвих букв. Дітям важко виокремити спільний звук, який є у словах, визначити місце звуку в слові, порахувати кількість звуків та складів у слові.
2. Помилки, пов'язані з порушенням граматичної будови мови та несформованістю морфологічного аналізу слів. Діти неправильно записували закінчення слів, відривали префікси від слова або зовсім пропускали префікс. Також спостерігалось роздільне написання частин слова та написання прийменників разом зі словом.
3. Помилки, які пов'язані з порушенням синтаксичного аналізу, узагальнень та недостатньою автоматизацією правил написання речень. Діти не позначали межі речення: велику букву на початку та крапку в кінці. Не могли порахувати кількість слів в реченні та підібрати потрібне речення, відповідно до схеми.

Отже, низка виокремлених особливостей та результати дослідження надають змогу правильно побудувати корекційну роботу з дітьми молодшого шкільного віку з порушенням писемного мовлення внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова В. Дисграфія та механізми її виникнення у дітей молодшого шкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. С. 63–66.

2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 19.09.2023).

3. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей : дидактичний матеріал. Київ : Літера ЛТД, 2002. 104 с.

4. Матвеева Н. Використання новітніх технологій у роботі з учнями з порушеннями писемного мовлення. «Спеціальна освіта: проблеми та перспективи» матеріали XIV-ї Міжнародної науково-практичної конференції (15 – 16 квітня 2021 р.). Кам'янець-Подільський : Ковальчук О. В., 2021. С. 131–135.

5. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. П'яте видання, перероблене та доповнене. Київ : Слово, 2018. 856 с.

Бойко Наталія Сергіївна,
доктор філософії (психологія),
асистент кафедри психології,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ ІМІДЖУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Зовнішній імідж організації повинен бути ідентичним його внутрішньому іміджу. Внутрішній імідж складається із позитивних взаємовідносин науково-педагогічних працівників, студентів та керівництва закладу, високого рівня професіоналізму, оптимального підбору кадрів, адекватної команди управлінців, високоморального і справедливого керівника закладу, сучасної матеріально-технічної бази, що достатньо забезпечує навчальний процес, рівня освіченості, мотивованості і культури студентів, ефективних методів роботи [1,6].

Аналіз наукових джерел [1,2,3,6] свідчить про те, що цілеспрямована оптимізація внутрішнього іміджу передбачає такі чинники:

- інформування працівників університету про цілі, стандарти роботи, завдання закладу вищої освіти (ЗВО), що реалізується через особистий контакт керівництва зі співробітниками;
- заохочення та стимулювання праці науково-педагогічних працівників (НПП) (крім матеріальної винагороди мають бути можливості підвищення кваліфікації, зростання і просування у професійній кар'єрі, схвалення і визнання внеску у загальну справу;
- оптимальну та виважену кадрову політику, що унеможливорює високу плинність кадрів, а передбачає повагу до персоналу, систему професійної адаптації та психологічної підтримки;
- можливість безкоштовного стажування та підвищення професійної кваліфікації;
- роботу з боку керівництва щодо удосконалення соціально-психологічного клімату колективу освітньої організації, попередження та конструктивне управління і розв'язання конфліктів;
- особистісні і професійні якості керівника закладу вищої освіти, а саме: чесність, порядність, справедливість, повага до інших, доброзичливість;
- оптимальний стиль взаємодії та шанобливе ставлення керівництва та ректора до науково-педагогічних працівників;
- зменшення бюрократичної машини, що відбирає сили, час і здоров'я у НПП та відволікає від основних функціональних обов'язків.

Уміння керівника спілкуватися із підлеглими є визначальним серед чинників внутрішнього іміджу ЗВО.

За результатами нашого дослідження виявлено, що внутрішній імідж потребує суттєвої оптимізації. У 10-15 % досліджуваних НПП виявлено професійне вигорання, відсутність можливостей самореалізації і самовдосконалення, незадоволеність якістю життям, депресивні настрої, погіршення взаємодії зі студентами (а саме почуття невпевненості у завтрашньому дні, внутрішня спустошеність, безперспективність, зневага з боку студентів, байдужість студентів до навчального процесу), знецінення викладацької діяльності з боку студентів та керівництва, втрата почуття власної гідності. Тому оптимізація іміджу НПП має бути спрямована на попередження та усунення саме цих характеристик та явищ.

Важливим є створення позитивного психологічного клімату, конструктивний стиль керівництва, оптимальна взаємодія між науково-педагогічними працівниками та студентами, позитивний мікроклімат у студентському середовищі.

Формування згуртованості колективу з його «системою перспективних ліній» відчуттям відповідальності, свідомої дисципліни в ім'я спільної справи, одна з найважливіших умов «створення обличчя» установи [4].

Отже, потрібно оптимізувати роботу професорсько-викладацького складу. За нашими даними (результатами дослідження) треба підвищити задоволеність працею, щоб мотивувати викладачів на творчу працю. Важливим є гармонійне поєднання студентоцентричного підходу з підвищенням статусу викладача ЗВО.

На особливу увагу заслуговує вимога щодо поєднання дослідницької і викладацької діяльності. Нині в Україні суттєво зросли вимоги до наукової діяльності НПП. Коли акцент робиться на публікаціях при вирішенні питань про рейтинг, кар'єрне підвищення.

Цікавим є те, що у США у «викладацьких» (навчальних) університетах та коледжах реальна якість освіти значно вища, ніж у «дослідницьких». Можливо, поєднання викладання із науковою роботою не є універсальною панацеєю, а становить досить складну проблему [6, с.34].

Поєднання наукової і викладацької діяльності має бути оптимальним. Для занять дослідницькою діяльністю треба мати достатньо часу, щоб не страждало викладання.

Низький рівень зарплатні НПП не сприяє оптимізації іміджу організації, адже саме професорсько-викладацький склад є запорукою високого рейтингу університету.

Нині університет працює над впровадженням нових моделей освіти, що принесуть інновації у вищу школу. Це масові онлайн-курси, короткострокові навчальні програми, поєднання теоретичного і практичного навчання, впровадження плати за деякі курси, щоб викладач був мотивований і зацікавлений у їх якісному проведенні.

Фінансування ЗВО нині лише державою є недостатнім, тому важливо залучати і недержавні форми фінансування, приватний капітал. Таку модель освіти мають США та Японія, вища освіта яких є найдорожчою і найякіснішою у світі. У цих країнах значне асигнування на фінансове забезпечення вищої освіти надають недержавні корпорації, підприємства та фірми [6, с. 35].

Дуже важливим є підвищення творчої мотивації викладачів, підвищення соціального статусу науковця, викладача у суспільстві, що досягається також його гідною заробітною платнею. Це також впливає і на ставлення студентів до НПП, а саме на процес передачі, отримання і засвоєння ними знань.

З метою оптимізації іміджу науково-педагогічних працівників нами розроблено психологічний тренінг, який доцільно було б використовувати як інструмент реалізації психологічних технологій. В основу було покладено технологічний підхід, який розроблено в лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України професором Л.М. Карамушкою [2,3]. Його особливість полягає в розробленні та впровадженні спеціальних організаційно-психологічних технологій, спрямованих на розв'язання конкретних проблем в освітній організації.

Психологічні технології ооплюють принципи (активності, самостійності, діалогічності, рефлексивності, ситуативності та ін.), методи (проблемно-пошуковий та інформаційно-репродуктивний), інтерактивні техніки (організаційно-спрямовуючі та змістовно-сміслові), що забезпечують розв'язання важливих психологічних проблем [2,3].

Метою психологічних технологій є оптимізація іміджу науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти, яка ставить такі завдання:

- ознайомити учасників освітнього процесу зі структурою, чинниками та методами оптимізації іміджу освітньої організації,
- представити науково-педагогічним працівникам закладу вищої освіти методи психодіагностики індивідуально-психологічних характеристик, які детермінують їх імідж;
- навчити науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти методам оптимізації іміджу.

Отже, ми дійшли до висновку, що у процесі психологічної підтримки науково-педагогічних працівників доцільно використовувати комплекс таких технік: міні-лекції, психологічний метод «мозкового штурму», психологічний практикум, групові дискусії, творчі заняття, рефлексію заняття, метод незавершених речень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Двек К. Налаштуйся на зміни. Нова психологія успіху / пер. з англ. Ю. Кузьменко. Київ : Наш формат, 2017. 288 с.
2. Карамушка Л. М. Технологія психологічної підготовки персоналу організацій до роботи в умовах соціально-економічних змін (на матеріалі освітніх організацій). / Л. М. Карамушка та ін. Київ : Науковий світ, 2008. 230 с.
3. Карамушка Л. М. Формування психологічної готовності персоналу вищої школи до діяльності в умовах соціально-економічних змін : монографія / Л. М. Карамушка, О. С. Толков. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. 260 с.
4. Креденцер О. В. Психологія розвитку підприємницької активності персоналу освітніх організацій: монографія / О. В. Креденцер. Київ : Логос, 2019. 320 с.
5. Психологія професійного самовизначення особистості : монографія / М. С. Корольчук та ін.; за заг. ред. М. С. Корольчука. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 280 с.
6. Романовська О. О., Романовська Ю. Ю., Романовський О. О. Досвід вищої освіти Сполучених штатів Америки ХХ-ХХІ століття. Книга 2. Особливості вищої освіти США кінця ХХ – початку ХХІ століття : навч. посібник. Вінниця: Нова книга, 2010. 72 с.

Борисов Гліб Вячеславович,

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

Науковий керівник – **Гевко І. В.,**

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри комп'ютерних технологій,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ

У сучасному світі графічний дизайн є невід'ємною складовою привабливого та ефективного візуального спілкування. Професія графічного дизайнера вимагає від майбутніх фахівців не лише технічної майстерності, готовності приймати власні рішення, але й здатності розробляти і використовувати на практиці унікальний індивідуальний стиль. Особливості індивідуального стилю діяльності майбутніх графічних дизайнерів є предметом вивчення, оскільки вони впливають на спосіб вияву творчості, естетичного бачення та сприйняття певних ідей. Тому метою тез є уточнення сутнісних характеристик, чинників та змістових компонентів індивідуального стилю діяльності майбутніх графічних дизайнерів. Для розкриття даної теми доцільно розглянути такі поняття як творчий потенціал, індивідуальний стиль діяльності графічного дизайнера і чинники розвитку індивідуального стилю.

Розкриття творчого потенціалу майбутніх графічних дизайнерів є актуальною проблемою під час підготовки викладачів технологій графічного дизайну у професійній фаховій освіті [8]. Вироблення індивідуального стилю діяльності необхідне для того, щоб графічний дизайнер не загубився в сфері дизайну. Саме унікальний особистий підхід і стиль виокремлюють графічного дизайнера серед інших і роблять його роботу впізнаваною. Формування індивідуального стилю діяльності є складним і багатоетапним процесом, який передбачає застосування різноманітних методів вирішення проблем[2]. Наявність унікального стилю діяльності є вирішальною для успіху майбутніх графічних дизайнерів.

Індивідуальний стиль діяльності визначає результативність і ефективність творчої діяльності графічного дизайнера. Саме індивідуальний стиль діяльності дозволяє реалізувати особисте бачення, виявити креативність та реалізувати унікальний підхід до дизайну. Міжнародна рада асоціацій графічного дизайну (ICOGRADA) визнає важливість індивідуального стилю в графічному дизайні та наголошує на необхідності для дизайнерів розвивати власний творчий підхід до вирішення актуальних завдань сучасності. Індивідуальний стиль діяльності не обмежується використанням певних дизайнерських прийомів чи інструментів, а швидше є відображенням особистості дизайнера та творчого процесу. Це

здатність виявляти себе за допомогою дизайну та створювати унікальну візуальну мову, яка виокремлює графічного дизайнера з-поміж інших.

Фахівець із графічного дизайну має не лише володіти знаннями в різних сферах професійної діяльності, а й розуміти потреби суспільства та сприяти їх задоволенню[9]. Професійна підготовка має сприяти розвитку креативності, критичного мислення, розвитку особистісного бачення, які необхідні для формування індивідуального стилю діяльності. Система освіти має надавати можливість майбутнім графічним дизайнерам експериментувати, розвивати свої навички та знаходити свій унікальний стиль діяльності. Тому варто розглянути декілька чинників, що впливають на розвиток індивідуального стилю діяльності графічних дизайнерів у професійній підготовці.

Формування індивідуального стилю діяльності – складний і багатобічний процес, що охоплює різні аспекти професійної підготовки[5]. У майбутніх графічних дизайнерів на формування індивідуального стилю впливають такі чинники, як:

- особисте творче бачення та самовираження;
- вплив на різні стилі та техніки дизайну;
- професійні знання та навички;
- тенденції до певного дизайнерського підходу чи естетики.

Взаємодія цих чинників забезпечує формування унікального стилю графічного дизайнера, що удосконалюється з часом і досвідом [3]. Розуміння різноманітних аспектів, що сприяють формуванню індивідуального стилю, має важливе значення для ефективної професійної підготовки в галузі графічного дизайну і для визначення шляхів її модернізації.

Важливим аспектом формування індивідуального стилю діяльності є наявність досвіду роботи з різними стилями та техніками проектування [4]. Досліджуючи різні підходи до дизайну, майбутні графічні дизайнери можуть розширити своє розуміння галузі графічного дизайну та розробити більш тонкий і універсальний підхід до реалізації творчих задумів. Цей вплив може набувати різних форм, зокрема:

- вивчення робіт видатних дизайнерів;
- експериментування з різними інструментами дизайну та програмним забезпеченням;
- відвідування дизайнерських майстер-класів та семінарів;
- співпраця з іншими дизайнерами та художниками.

Завдяки вивченню різних стилів і технік графічного дизайну майбутні графічні дизайнери можуть удосконалити свою особисту естетику та розвинути унікальний стиль.

Зазначимо, що іншим критичним чинником розвитку індивідуального стилю діяльності є формування авторської позиції та стилю[7]. Це передбачає розробку особистого бачення та підходу до дизайну, який відображає унікальну перспективу та творче самовиявлення. Отже, це вимагає глибокого розуміння принципів і технік дизайну, а також готовності ризикувати й експериментувати з новими ідеями. Розвиваючи авторську позицію та стиль, майбутні графічні дизайнери можуть зарекомендувати себе як інноваційні та впливові фігури в галузі [6]. Цей процес триває і вимагає постійного обмірковування та вдосконалення, але це важливий аспект професійної підготовки в графічному дизайні [1].

Незважаючи на активний розвиток освіти, у сфері графічного дизайну все більше уваги приділяється саме технічній складовій цієї спеціальності. Але переважна більшість дослідників теорії дизайну і практиків вважають, що недостатньо часу відводиться саме на формування індивідуального стилю майбутніх фахівців. Внаслідок цього виникає необхідність вивчення умов і чинників формування індивідуального стилю діяльності майбутнього графічного дизайнера. Вирішення поставлених завдань вимагає подальших міждисциплінарних досліджень у сфері професійної підготовки графічних дизайнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гардабхадзе І. А. Тенденції розвитку дизайну доби постіндустріального суспільства. *Вісник КНУКІМ. Серія: Мистецтвознавство*. 2019. Вип. 41. С. 176–184. DOI: 10.31866/2410-1176.41.2019.188689.
2. Григорова Л. Особливості підготовки студентів до дизайнерської діяльності. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасного дизайну»*. 2020. Том 2. С. 282–285. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/802d1eda-9c18-44e0-b838-52db78543fcb/content> (дата звернення: 14.10.2023).

3. Дутін Ц. Фахова компетентність як головний чинник підготовки майбутніх фахівців з графічного дизайну. *Professional Art Education*. 2021. № 2 (1). С. 20–27. DOI: 10.34142/27091805.2021.2.01.03.
4. Зіновій Ю. М. Методи навчання майбутніх дизайнерів оригінальним рішенням проектних завдань. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. №40. С. 312–316. URL : <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/3409/2830> (дата звернення: 14.10.2023).
5. Лавніков О. А. Особливості індивідуального стилю професійної діяльності перекладача: результати опитування. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2020. № 2 (20). С. 208–213. DOI: 10.32342/2522-4115-2020-2-20-24.
6. Полтавець Н. В. Пленер як засіб творчого потенціалу майбутніх художників живописців. *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково - практичної конференції студентів, молодих учених і науково - педагогічних працівників «Архітектурний рисунок у контексті професійної освіти»*. 2019. С. 247–252. URL : https://www.academia.edu/41160392/Художньо_стилістичні_особливості_традиційного_лемківського_костюма. (дата звернення: 14.10.2023).
7. Потапенко М. В. Семіотика в дизайні плакату. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Інноваційні культурно-мистецькі аспекти в сучасній картині світу*. 2019. С. 141–143. URL : https://www.researchgate.net/publication/354204458_Semiotika_v_dizajni_plakatu. (дата звернення: 14.10.2023).
8. Семиренко Ж. М. Формування проектно-графічної компетентності у майбутніх учителів технологій. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 204. С. 243–247. DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-204-243-247.
9. Шпак О. Термінологічний дискурс проблеми підготовки майбутніх бакалаврів графічного дизайну до застосування каліграфії у професійній діяльності. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2023. Вип. 27. С. 134–147. DOI: 10.33989/2226-4051.2023.27.282141.

Борисова Світлана Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дизайну,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна

докторант,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ПРИ ВІДБОРІ Й СТРУКТУРУВАННІ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ З ОГЛЯДУ НА ВИМОГИ СТЕЙКХОЛДЕРІВ

Зміст професійної підготовки майбутніх графічних дизайнерів потребує регулярної рефлексії на основі систематизованих аналітичних даних щодо змін у професійній сфері з урахуванням тенденцій глобального і локального характеру, потреб стейкхолдерів (роботодавців, здобувачів вищої освіти, соціального оточення), розвитку цифрових технологій, що забезпечують як ефективне виконання професійних обов'язків графічними дизайнерами, так і кількість користувачів, що користуються їх послугами.

Аналіз глобального ринку графічного дизайну станом на жовтень 2023 року, згідно даних платформи галузевих досліджень IBISWorld [2], демонструє розмір ринку графічних дизайнерів із доходом у 49,7 млрд доларів, що дозволяє посісти 9-е місце серед галузей глобальної бізнес-діяльності (за розміром ринку). Проте більш важливою є виявлена стала тенденція зростання ринку індустрії: впродовж 2018-2023 років розмір глобального ринку графічного дизайну у середньому зростав на 2,9% щороку, а у 2023 році показник зростання становить 3,3%, що перевищує темпи зростання сектору глобальної бізнес-діяльності в цілому [2].

Важливим для відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх графічних дизайнерів є сегментація ключових продуктів і послуг глобального ринку послуг графічних дизайнерів [2]. Згідно рапорту «Global Graphic Designers - Market Size, Industry Analysis, Trends and Forecasts (2023-

2028)» ключовими секторами продуктів і послуг у сфері графічного дизайну є брендинг і створення іміджу (43,2%), послуги з проєктування друкованого дизайну (30,0%) та послуги цифрового дизайну (26,8%). Поступовий приріст попиту на проєктування об'єктів цифрового, інтерактивного дизайну пов'язується із зростанням кількості засобів комунікації і носіїв, що, в свою чергу, зумовлює розширення переліку вимог, що висуваються до графічних дизайнерів, та їх професійних обов'язків [5].

Одним із шляхів з'ясування поточного стану змісту професійної діяльності з позиції стейкхолдерів-роботодавців є застосування методів контент-аналізу і групування при систематизації реальних запитів роботодавців. Контент-аналіз як кількісно-якісний метод застосовується в дослідженнях у комбінації з іншими дослідницькими методами для аналізу й інтерпретації змісту усної, письмової, візуальної форм спілкування (текстів, зображень, аудіо записів тощо) з метою виявлення закономірностей, групування виділених характеристик і надання висновків щодо розуміння певного явища на основі отриманих результатів [1].

Важливим при проведенні контент-аналізу є чітке планування процесу, що розпочинається з конкретизації запиту, що підлягає опрацюванню, оскільки це є визначальним моментом у відборі типу контенту для дослідження і визначення репрезентативної цільової або випадкової вибірки. Розроблений на цій основі базовий набір категорій, їх кодування з метою фіксування даних забезпечує можливість як початку ідентифікації даних, так і можливість наступної корекції складових груп даних під час ітеративного процесу контент-аналізу на стадії накопичення інформації. Наступний аналіз даних на основі якісних та/або статистичних методів та їх інтерпретація забезпечує формулювання висновків на основі отриманих результатів [4].

У нашому дослідженні з метою відбору й структурування змісту професійної підготовки майбутніх графічних дизайнерів з огляду на професійні обов'язки і вимоги стейкхолдерів-роботодавців було проведено контент-аналіз змісту оголошень праці з вакансіями графічних дизайнерів в Україні і Польщі (загальний обсяг вибірки склав 300 оголошень праці). Серед можливих методів контент-аналізу було застосовано метод контент-аналізу за частотою, що передбачало підрахунок і категоризацію частоти релевантних ключових слів і словосполучень, що були в аналізованому контенті. Ітеративний характер проведення контент-аналізу передбачав попереднє формування розподілу інформації, первинне її накопичення, уточнення сегментації на основі віднайдених закономірностей; подальше накопичення інформації.

Якісний контент-аналіз, що пов'язаний з інтерпретацією контексту контенту, закономірностей і наслідків цих функцій для розуміння ситуації застосування контенту, було використано при виділенні базових категорій, груп компонентів та окремих компонентів у змісті професійної діяльності графічного дизайнера, при з'ясуванні контексту вимог володіння визначеним рівнем англійської мови, співвідношення вимог до навичок роботи в команді, самокерування, стресостійкості і форм організації роботи (офісної, змішаної, віддаленої), при визначенні вірогідної зміни типів виконуваних проєктів з традиційної сфери на цифрові продукти для віртуального простору.

Кількісний контент-аналіз, що передбачає систематичний підрахунок, категоризацію змісту, виявлення закономірностей і взаємозв'язків між елементами, застосовувався при визначенні частоти згадування визначених компонентів у загальній вибірці, при розрахунку співвідношення частоти згадування кожного компоненту групи до середньої частоти компонентів в тій самій підкатегорії з метою виявлення частіше згадуваних компонентів, при визначенні тенденцій у кількісних відмінностях і подібностях компонентів категорій вимог і обов'язків, що висуваються до позиції графічного дизайнера в Україні і Польщі, у визначенні обов'язкових і бажаних, базових і спеціалізованих навичок, що в подальшому дають підстави для формулювання висновків щодо модернізації змісту освітніх програм та їх освітніх компонентів з урахуванням потреб ринку праці, соціальної спільноти і здобувачів вищої освіти.

Незважаючи на обмеження у використанні контент-аналізу через трудомісткість обробки великого обсягу даних, потенційну недостатність контекстної інформації і суб'єктивізм у процесі групування, використання контент-аналізу при відборі змісту професійної підготовки майбутніх графічних дизайнерів є доцільним і обумовлюється такими характеристиками методу, як забезпечення об'єктивності (дослідник використовує реальні, не залежні від нього, дані), системності (метод передбачає системний підхід до аналізу контенту), контекстуальності (метод дозволяє враховувати контекст контенту), циклічності (передбачено можливість вдосконалення схем групування під час аналізу даних), доступності й рентабельності при великому обсязі вибірки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bengtsson M. How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*. 2016. № 2. С. 8–14. DOI : 10.1016/j.npls.2016.01.001.
2. Global Graphic Designers - Market Size 2004–2029. *IBISWorld* : веб-сайт. URL : <https://www.ibisworld.com/global/market-size/global-graphic-designers/> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Global Graphic Designers – Market Size, Industry Analysis, Trends and Forecasts (2023-2028). *IBISWorld* : веб-сайт. URL : <https://www.ibisworld.com/global/market-research-reports/global-graphic-designers-industry/> (дата звернення: 11.10.2023).
4. Hsieh H-F., Shannon S. E. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*. 2005. № 15 (9). С. 1277–1288. DOI : 10.1177/1049732305276687.
5. Гардабхадзе І. Тенденції розвитку дизайну доби постіндустріального суспільства. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 2019. № 41. С. 176–184. DOI : 10.31866/2410-1176.41.2019.188689.

Брославська Галина Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри математики та фізики,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

Бган Тетяна Сергіївна,

старший викладач кафедри математики та фізики,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ STEM-ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Проблемою сьогодення є пошук освітянами України технологій, які сприятимуть вирішенню завдань, які висувають їм держава, бізнес та промисловість, формувати та розвивати в учасників навчального процесу «м'яких» навичок, а саме: готовності до розв'язання комплексних практичних проблем, критичного мислення, креативності, уміння працювати в команді, емоційного інтелекту, оцінювання проблеми та прийняття рішення, здатності до ефективної взаємодії, уміння домовлятися, когнітивної гнучкості тощо.

Метою нашої роботи є розкриття значення та роль STEM-освіти – сучасної педагогічної технології, яка сприяє формуванню та розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей здобувачів освіти, рівень яких визначатиме їх конкурентну спроможність на існуючому ринку праці.

При здійсненні STEM-освіти у початковій школі відбувається стимулювання допитливості, підтримка інтересу до навчання та пошуку знань, мотивація до самостійних досліджень, із подальшим створенням простих приладів, конструкцій тощо.

Автори наголошують на важливості STEM-освіти для дітей початкової школи, адже завдяки їй, є змога учням розвиватися у таких напрямках: співпраця, комунікація, творчість, аналіз даних, дослідницькі вміння, лідерські якості, проектування з урахуванням принципу природовідповідності, організаційні вміння, уміння розв'язувати проблеми, використання технологій.

Ми вважаємо, що дітям молодшого віку корисно вивчати предмети STEM, які охоплюють науку, технології, інженерію та математику, оскільки ці дисципліни відіграють фундаментальну роль у створенні основ для навчання та вибору майбутньої професії.

Для покращення розуміння нового матеріалу та поповнення словникового запасу учнів початкової школи в галузі природничих наук, суспільствознавства та математики слід використовувати модель Дороти Фраєр.

Наприклад, при вивченні поняття «трикутник» (див. рис. 1) застосовують модель Фраєр (використовуючи прості слова, можна легко зрозуміти, завершити кожен компонент).

Рис. 1 Вивчення поняття «трикутник»: модель Фраєр

Потрібно пам'ятати, що STEM-навчання в початковій школі це:

- практика (діти проводять власне дослідження, експеримент);
- інтеграція (уроки поєднують в собі мову, математику та мистецтво);
- зв'язок із реальним світом (вміння використовувати різні інструменти та обладнання, хімічні реакції тощо);
- технологія (здійснення дослідження та перевірка у фізичних і віртуальних класах того, що раніше було неможливим).

Наприклад: щоб виконати проект дизайну кімнати, учні повинні застосовувати свої знання з математики, сформовані у них навички для вимірювання розміру кімнати та визначати, як можна розставити меблі.

Уміння розуміти, як застосовувати знання, допомагає учасникам освітнього процесу зосередитися на тих аспектах навчання, які поєднуються з реальним життям, його розвитком, майбутньою діяльністю.

STEM-освіта сприяє компетентнісному навчанню – системі, розробленій для відображення того, як діти навчаються, працюють і співпрацюють у повсякденному (реальному) житті. Таке навчання побудоване на доказовому оцінюванні, яке передбачає такі компоненти:

- є пріоритетним, гнучким у часі та просторі;
- забезпечує здобувачам освіти можливість краще зрозуміти, усвідомити навчальний матеріал та в подальшому застосовувати здобуті ними знання й навички на практиці.

Остаточний результат компетентнісного навчання – підготовка учнівства до дорослого життя, що буде не тільки на високому рівні, але й стане важливим кроком формування особистостей.

Автори звертають увагу на те, що учасники освітнього процесу здобудуть більш якісніші наукові знання, якщо вони на практиці зможуть застосовувати концепції, теорії та способи роботи для дослідження, прогнозування, інтерпретації та передачі власного досвіду з перших рук.

Провівши опитування здобувачів освіти педагогічних ВНЗ, які перебували на педагогічній практиці в школах м. Харкова та використовували STEM-елементи під час навчання учнів початкової школи, ми дійшли висновків:

- лише педагог, який добре знає свій клас, може вирішити, як найбільш ефективно використати в освітній діяльності STEM-підходи і методи для задоволення потреб і розвитку здібностей дітей;
- для ефективного навчання STEM учителі можуть виступати у ролі фасилітатора, виявляти адаптивність у стратегіях навчання та реагувати на потреби учасників освітнього процесу, завжди маючи на меті встановити значущі міжпредметні зав'язки та навчити дітей навчатись;
- виконання різноманітних дослідів, експериментів, застосування літературних творів може зробити STEM-навчання більш доступним та цікавим.

Не слід забувати, що в основі практики використання STEM-освіти є п'ять важливих, пов'язаних між собою, ключових принципів:

1) інтеграція STEM-дисциплін (передбачає цілеспрямовану інтеграцію змісту з різних STEM-дисциплін);

2) проблемно-орієнтоване навчання (використовує проблеми реального світу для підвищення доцільності змісту навчання);

3) навчання на основі запитів (відкриттів) (дає можливість здобувачам освіти відкривати нові концепції та розвивати нове розуміння під час виконання завдання);

4) навчання на основі проєктів (стосується навчального середовища, коли учасники освітнього процесу будуть застосовувати науковий або інженерний метод під час проведення дослідження);

5) навчання у співпраці (передбачає сприяння командній роботі та співпраці з іншими за допомогою STEM-завдань).

Вважаємо, що здобувачі освіти початкової школи, які навчаються у сфері STEM, зможуть здобути такі навички:

- сприйматимуть навколишній світ таким, яким він є в дійсності;
- зможуть пристосуватися до змін, спричинених появою нових технологій, передбачати їхній вплив;

- знаходитимуть виважені, творчі шляхи для розв'язання проблем;
- матимуть знання, які є важливими для формування майбутніх професійних навичок;
- стануть особистостями з розвиненим критичним мисленням;
- володітимуть навичками, необхідними для досягнення успіху в кар'єрі, роботі, підприємстві тощо.

Педагогам і тим, хто цікавиться STEM-освітою, слід звернути увагу на цю сучасну технологію навчання, бо вона містить ряд переваг:

- спрямована на усвідомлене розуміння здобувачами освіти початкової школи складних питань навколишньої дійсності, прийняття та розробку інноваційних рішень із метою їхнього розв'язання;

- дає можливість відійти від класичної схеми вивчення математики, фізики, хімії чи інших дисциплін як відокремлених ліній і розуміти їх як велику мережу, що пов'язана між собою причинно-наслідковими зв'язками;

- заохочує дітей до освітнього процесу та підвищує їхню зацікавленість у навчанні;
- при навчанні в школах із раннього віку, впливає на вибір учнями майбутньої професії.

Брянцева Ганна Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ПІДГОТОВКА ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ ДО СТВОРЕННЯ ВІЗУАЛЬНОГО КОНТРАСТУ ШРИФТОВИМИ ЗАСОБАМИ

Серед чотирьох базових принципів дизайну – наближення, вирівнювання, повторення і контрасту – принцип контрасту чи не найбільш затребуваний і популярний серед дизайн-спільноти. При цьому, якщо «джуніори» вдаються до цього принципу часто-густо, що називається, інтуїтивно, і через це контраст у їхніх дизайн-проєктах має доволі «млявий вигляд», то навпаки активно шукають способів, як зробити контраст у своїх дизайн-проєктах максимально виразним, таким, який привертає увагу. Адже промовистий візуальний контраст у дизайні – це запорука успішного фокусування і подальшого утримання уваги широкого загалу на першорядних дизайн-елементах візуального ряду за умови, що ці дизайн-елементи, дійсно, є контрастними щодо інших – другорядних. Дизайн-фахівці, з одного боку, вже опрацювали чимало непересічних прийомів і способів того, як зробити наявний контраст ще «більш контрастним», а, з іншого боку, експерименти у цьому напрямку не перериваються і тривають. Серед 233 порад Майкла Джонсона у його культовій книзі «А тепер спробуйте щось дивніше: як вижити в креативному бізнесі і лишатися невичерпним джерелом ідей» повно порад, які стосуються дієвих методик

того, як додатково «уконтрастнити» контраст. Деякі з цих порад, сформульовані безпосередньо (як-от порада 091: «Візуальні контрасти бувають красномовними. Користуйтеся цим»), деякі стосуються контрасту, як такого, опосередковано (наприклад, порада 037: «Деякі рішення самі пливають до рук» або «Словам часом потрібно менше візуальної підтримки, ніж здається» [1]). Утім і перші і другі є своєрідним свідченням того, що практикам від дизайну цікаво усе, що «кидає світло» на роботу із контрастом.

Застосування продуманого і вивіреного візуального контрасту має практичне значення. З одного боку, контраст робить ієрархію інформації інтуїтивно зрозумілою, зв'язок між її складовими одного рівня сприймається як самоочевидний, і, як результат, споживачі серед переваг такого дизайну обов'язково називають зручну навігацію «теренами» інформаційного масиву. З іншого боку, візуальний контраст має невичерпні можливості для створення необхідного настрою, генерування потрібних емоцій (емоційний рівень), формування у користувачів дизайну визначених асоціацій і прогнозованих висновків (інтелектуальний рівень). У зв'язку з цим фахова підготовка майбутніх дизайнерів обов'язково передбачає формування, розвиток і подальше удосконалення їхніх дизайн-скілів із запровадження візуального контрасту у дизайн-проектах. На кафедрі дизайну ЗНУ здобувачі зі спеціальності 022 «Дизайн» спочатку дістають, а потім структурують досвід з дотримання принципу візуального контрасту у своїх навчальних дизайн-проектах, які вони опрацьовують упродовж навчальної діяльності за освітніми компонентами.

Під візуальним контрастом традиційно розуміють ступінь відмінності між двома і більше візуальними елементами, серед яких відмінності у розмірі, формі, кольорі, насиченості, текстурі (фактурі), положенні (вирівнюванні), просторі тощо. Візуальний контраст власне встановлює, наскільки візуальні елементи (первинні і вторинні) різнитимуться між собою у запропонованому дизайні. Останнім часом у фокусі дизайн-спільноти стабільно перебуває питання втілення візуального контрасту шрифтовими засобами, ще засобами типографіки (шрифтового дизайну). Цьому є пояснення. Шрифт ось уже понад 500 років слугує універсальним засобом комунікації і візуальної виразності, а ще показником цивілізації, культури, технологій і умов життя людей різних епох. Поєднання шрифту із зображенням з додаванням колірного контрасту відкриває широкі перспективи щодо створення непересічного візуалу для висловлення потужних ідей, яких потребує буремна перша чверть XXI століття. За розробки власних дизайн-проектів бакалаври і магістри аналізують наявні приклади і взірці візуального контрасту, реалізованого у тому числі шрифтовими засобами, наприклад, візуальний контраст у постері на рис. 1. досягається шрифтовим контрастом укупі із контрастом кольорів (чорний і білий), контрастом тексту і зображення (шрифтовий знак «лапки» і фотозображення), вирівнювання (вирівнювання по центру першорядного (домінуючого, фокусного) блоку у центрі і вирівнювання праворуч верхнього і нижнього другорядних текстових блоків) [4]. На рис. 2. продемонстровано, як свідоме застосування мінімального контрасту, а саме: за розміром і насиченістю шрифту одного напису унизу принту (праворуч) – однозначно надало статус «першорядного» (фокусного) написові «Learn to Fly» [3].

Рис. 1.

Рис. 2.

За дизайн-пошуками створення візуального контрасту шрифтовими засобами бакалаври і магістри всебічно аналізують сучасні дизайн-рішення, щоб наочно переконалися у тому, що контраст і подібність (схожість) перебувають у тісному взаємозв'язку. Майбутні дизайнери доволі швидко набувають досвіду уникати зловживати подібністю з очевидних причин, адже таке надуживання – це небезпека

візуальної невиразності (нудності) візуалу. Але розуміння того, що промовистий контраст не згенерувати, якщо уникати подібності, – здобуття цього досвіду вимагає від здобувачів більшого часу. І тільки за виконання навчальних завдань приходиться розуміння необхідності вдумливих пошуків балансу між контрастом і подібністю. Дизайн-рішення на рис. 3 [2] наочно демонструє, що фокус на написі «DESIGN IS CONTRAST» забезпечив не лишень контраст між накресленням літер шрифту «Oswald» (контурне і суцільне), контраст білого, чорного і червоного кольорів, контраст шрифтів видовженого «Oswald» і пропорційного «Raleway», ще й виразний контраст між першорядним (фокусним) написом і другорядними текстовим блоком унизу і текстовим рядком угорі – варто їх прибрати і контраст одразу втрачає свою виразність.

Таким чином, підготовка графічних дизайнерів до створення візуального контрасту шрифтовими засобами обов'язково має передбачати як ознайомлення здобувачів із сучасними прикладами віднайдення дизайнерами балансу між контрастом і подібністю у шрифтовому контексті, так і залучення здобувачів до роботи над відповідними проєктними завданнями.

Рис. 3.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джонсон М. А тепер спробуйте щось дивніше: як вижити в креативному бізнесі і лишатися невичерпним джерелом ідей : науково-популярне видання. Київ : ArtHuss, 2020. 256 с.
2. 5 Google Fonts Trends and Combinations. URL : <https://befonts.com/5-google-fonts-trends-combinations.html> (дата звернення: 21.10.2023).
3. Improve Your Typography: Poster Design Critique. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0fvEFikT7pM&t=4624s> (дата звернення: 21.10.2023).
4. The 7 Fundamental Graphic Design Elements & Principles. URL: <https://inkbotdesign.com/graphic-design-elements/> (дата звернення: 21.10.2023).

Булаарас Олег Хедієвич,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Лапшина І. С.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Актуальність підготовки вчителів початкових класів зумовлена постійним розвитком сучасних інформаційних технологій в суспільстві та освіті. Сучасний світ характеризується активним використанням інформаційних технологій у нашому повсякденному житті. Інтернет, соціальні мережі,

гаджети стали невід'ємною складовою сучасної людини. І ці технології бурхливо розвиваються кожного дня.

За цих умов постійно зростає роль освіти, що накладає певні вимоги на рівень інформаційної компетентності педагогічних працівників, які повинні бути готовими до роботи в умовах інформаційного простору. Саме вчителі початкової школи відіграють ключову роль у формуванні інформаційних компетентностей здобувачів освіти початкової школи, сприяють вихованню у них цифрової грамотності. Одночасно навантаження вчителів початкових класів повсякденною роботою з учнями на уроках і часто під час продовженого дня перешкоджають безперервному процесу самоосвіти. Тому актуальність дослідження полягає в необхідності підготовки вчителів до роботи в інформаційному просторі, де вони повинні володіти як педагогічними навичками, так і інформаційними технологіями для успішного навчання та розвитку дітей в цифровому світі сьогодення.

Для того, щоб забезпечити ефективну роботу вчителів в інформаційному просторі потрібно спочатку забезпечити їх відповідними умовами до якісного навчання та розвитку. Сюди можна віднести тренінги, участь у конференціях з метою отримання нових технологій навчання та обміну досвідом тощо. Важливо розуміти, що від забезпечення процесу якісного сучасного навчання вчителів залежить їх формування як цілеспрямованих та висококваліфікованих професіоналів, які не просто навчилися сучасним методикам викладання, а й уміють їх ефективно застосовувати на практиці, що є ключовим у сфері викладання.

Один зі шляхів підготовки вчителів до роботи в інформаційному просторі є використання інноваційних педагогічних методів. Даний аспект може містити в собі використання різноманітних інтерактивних методів навчання та новітніх технологій для покращення процесу освіти.

Не менш важливим аспектом є навчання педагогічних працівників вмінню здійснювати розробку індивідуалізованих підходів до здобувачів освіти. Адже слід пам'ятати, що здобувач освіти, дитина, є унікальною і неповторною, тому вчителі повинні бути готовими створювати дидактичні матеріали й завдання, що будуть сприяти розвитку й задовольняти потреби та інтереси кожного здобувача освіти. Отже, широке застосування інформаційних технологій дозволяє побудову індивідуального освітнього маршруту учня початкових класів.

Важливим завданням учителя початкових класів є виховання цифрової грамотності у здобувачів освіти. Потрібно навчити дітей не лише використовувати інформаційні технології в освіті та повсякденному житті, але й розуміти їх природу, правила та етику використання, а також бути завжди готовими критично оцінювати отриману інформацію, робити висновки. Ці навички формують дітей як активних і свідомих громадян.

На початку навчання вчителів з формування навичок роботи в інформаційному просторі потрібно поставити одне питання. А чи готові вчителі до цього з психологічної точки зору. Психологічний аспект в процесі підвищення інформаційної компетентності вчителів відіграє одну з ключових ролей. Якщо педагогічний працівник не готовий психологічно до змін, не має розуміння їх важливості, не шукає нових підходів в освіті та в нього відсутня мотивація, то якість його навчання буде низькою. Саме тому першим кроком у навчанні є мотивація вчителя, формування важливості даного напрямку навчання, а вже після започаткувати його.

Отже, підсумовуючи все зазначене вище, можна цілком погодитися, що підготовка вчителів початкової школи до роботи в умовах інформаційного простору є одним з головних завдань сучасної освіти. Саме від нього залежить якісна підготовка дітей до сучасного комп'ютеризованого навчання у базовій середній та профільній старшій школі та первинна адаптація до життя у сучасному високотехнологічному інформаційному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецька О. В. Інформаційна компетентність вчителя початкових класів як важлива складова його професійної компетентності. *Педагогіка та психологія*. 2022. № 3. С. 43-47.
2. Белкін В. С. Формування інформаційної компетентності вчителя початкових класів у контексті сучасних освітніх технологій. *Освіта в сучасному світі: інновації, дослідження, досвід* : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф., м. Харків, 20-21 жовтня 2022 р. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022. С. 13-16.
3. Дубровська І. В. Інформаційна освіта вчителів початкових класів в умовах сучасного освітнього простору. *Вісник Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 13: Педагогіка і психологія*. 2022. № 1. С. 15-22.

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

За сучасної економічної й політичної ситуації, в умовах гібридної війни в Україні інститут сім'ї зазнає серйозних матеріальних та морально-психологічних труднощів і випробувань. Суспільні та особистісні турбулентності, з одного боку, сприяють саморозкриттю, самовизначенню й самоствердженню людини, з іншого – виявляють дефіцит добра й милосердя в стосунках між людьми, у тому числі між членами родини, труднощі сімейного виховання, в основі яких – недостатньо сформований рівень сімейних цінностей.

Дослідженню проблем становлення та розвитку сім'ї, батьківства, педагогічної культури батьків, а також просвітницької роботи з сім'ями, присвятили свої роботи такі автори, як: Т. Алексеєнко, Т. Говорун, І. Гребенніков, З.Зайцева, В. Косів, В. Кравець, І. Пеша, І. Трубавіна та інші.

У даних дослідженнях засвідчено такі негативні тенденції в розвитку сім'ї як соціального інституту: неготовність молоді створювати стабільні сім'ї, невідповідність індивідуально-особистісних характеристик юнаків та дівчат, недостатність знань молоді про шлюб та проблеми, які спіткають молоде подружжя, низький рівень вмінь, якими необхідно володіти плануючи та виховуючи дитину та низька мотивація до створення сім'ї спричиняють низку негативних процесів у Інституті сім'ї взагалі.

Саме тому одним із важливих напрямків формування уявлень про сім'ю як національну цінність є розвиток психологічної та педагогічної готовності молодих людей до створення сім'ї. Цей аспект ми обираємо як мету даних тез.

Одним з базових методологічних підходів, що визначає процес формування сімейних цінностей молоді є акмеологічний підхід (Т.Алексеєнко, А. Деркач, А.Капська та ін.). В межах цього підходу ми базувалися на положеннях про провідну роль розвитку в у зростанні людини, досягненні особистістю вершини розвитку. Акмеологія трактує розвиток як самодетермінований рух будь-якої цілісної відкритої системи до впорядкованості з метою досягнення максимально можливого за даних умов рівня розвитку.

Саме тому ми розглядатимемо процес формування сімейних цінностей у студентської молоді як самодетермінований рух і поступове набуття достатнього рівня сформованості когнітивних, емоційно-мотиваційних та особистісних показників – особистісних якостей, що забезпечують сформованість досліджуваного процесу.

Пошук показників готовності студентської молоді до усвідомлення сімейних цінностей становив суть інтегрального підходу, тобто, з одного боку – усвідомленість сімейних цінностей - це інтегроване особистісне утворення, яке передбачає стійку позитивну мотивацію, актуалізацію знань, умінь і навичок особи, особистісні якості сім'янина, здатність до емпатичного розуміння партнера, конструктивну поведінку в сім'ї; з іншого - це процес та результат діяльності по формуванню власного позитивного ставлення до прийняття сімейних цінностей як особистісно значущих..

Питання про місце традиційних сімейних цінностей особливо гостро постає для студентської молоді. Не секрет, що багато молодих родин сьогодні ототожнюють життєву успішність з високооплачуваною роботою, водночас цінностям шлюбу та батьківства протистоїть цінність кар'єрного зростання та професійних здобутків. Сучасні молоді люди, у найкращому випадку, схильні делегувати виховання своєї дитини «третім особам»; часу, який вони присвячують сімейному спілкуванню, мізерно мало; загублена наступність у традиції домашнього виховання, питання педагогічної культури нерідко знаходяться поза сферою інтересів молодих батьків. Крім того, характерною рисою сучасних студентських молодих родин є пошук можливостей творчої самореалізації у професійній, а не в сімейній сфері; материнство й батьківство найчастіше усвідомлюються як вимушена «пауза», що перешкоджає повноцінній соціалізації та особистісному зростанню.

Нами було визначено, що девальвація уявлень про сімейні цінності в студентської молоді призводить до великої кількості негативних суспільних процесів, зокрема: падіння абсолютних і відносних показників народжуваності та плідності; відкладання народження дитини; спрямованість молоді на бездітність та одностітність; радикальна переоцінка цінностей у бік матеріального комфорту, успішної кар'єри, цікавого дозвілля; погіршення репродуктивного здоров'я молодих жінок; зменшення дітородного віку матерів, що призводить до підвищеного ризику невиношуваності, ускладненням перебігу пологів,

високого рівня смертності серед немовлят та матерів; популяризація абортів; збільшення кількості позашлюбних дітей; збільшення кількості відмов від новонароджених; зростання рівня розлучень молодих сімей; поява великої кількості неповних сімей; зростання кількості захворювань, що передаються статевим шляхом; невміння забезпечувати необхідні умови життєдіяльності дитини; низький рівень педагогічної культури майбутніх батьків, численні батьківські педагогічні помилки, які негативно впливають на формування особистості дитини та клімат у молодій сім'ї тощо.

Таким чином, актуальною проблемою сьогодення є пошук і впровадження ефективних педагогічних технологій, спрямованих на залучення молоді до подолання таких кризових тенденцій, як: девальвація сімейних цінностей, руйнування інституту родини, відтермінування народження дітей та знецінення материнства й батьківства, зростання споживчих, індивідуалістичних настроїв, інфантилізація молодіжного середовища.

Нами визначено перелік тих сімейних цінностей, формування уявлень про які в студентській молоді є завданням нашого дослідження: сім'я, шлюб, родина, кохання, народження й виховання дітей, батьківство та материнство, сімейні традиції, сімейне дозвілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т.Ф. Молода сім'я: умови виховання дитини : наук.-метод. посіб. Київ : ЗАТ „ЕКСИМЕРСЕРВИС”, 2004. С. 48-50.
2. Веретенко Т. Г., Зверєва І. Д., Шевченко Н. Ю. Основи батьківської компетентності : навч. посіб. Київ : Наук. світ, 2006. 156 с.
3. Костів В. І. Формування громадянської культури особистості: культурологічно-синергетичний підхід. Івано-Франківськ : Ватра, 2015. 356 с.

Вайнола Ренате Хейкїївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної освіти та соціальної педагогіки,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

ЛІДЕРСТВО ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ

Сучасний стан суспільного розвитку України потребує розв'язання комплексу проблеми: соціально-політичних, економічних, технічних, екологічних, що ставлять перед закладом освіти ХХІ століття завдання докорінного переосмислення освітньої парадигми, актуалізації змісту, технологій становлення особистості здобувача освіти як суб'єкта й проектувальника життя, створення життєвого простору, спрямованого на розвиток і саморозвиток компетентної особистості, яка вміє творчо розв'язувати проблеми, прагне змінити на краще власне життя й життя своєї країни.

Саме тому перед закладами загальної середньої освіти нині постає завдання формування лідера, який буде здатен отримувати глибокі знання, професійні навички, вільно орієнтуватися, самореалізовуватися, та самостійно приймати правильні, морально-відповідальні рішення, виступати на чолі молодіжних ініціатив. Ми вважаємо що саме ці якості забезпечуватимуть сформованість соціальної успішності молоді людини.

Особливу увагу слід приділяти формуванню лідерських якостей старшокласника, які постають як завдання та важлива характеристика потенційної соціальної успішності, оскільки останнім часом все більше стверджується еталон відповідальної, емоційно життєстійкої, конкурентоспроможної людини, що здатна постояти за себе, досягати поставленої мети, бути лідером ситуації та життя.

У дослідженнях останніх років висвітлено різні ракурси проблеми формування лідерських якостей молоді людини, як процесу: формування життєвих компетентностей (Л. Канішевська; І. Ящук); формування культури життєвого самовизначення (Т. Цюман); розвитку лідерських якостей засобами самоврядування (Д. Волківська); розвитку лідерства студентів (Д. Бирик, І. Сопівник).

У наукових підходах до визначення лідерства [1; 3; 4] воно трактовано як соціальний феномен організації спільної діяльності та управління, соціальної активності, що є регулятором у системі міжособистісних відносин. При цьому лідера визначено як найавторитетнішу особистість у групі, яка завдяки своїм особистим якостям відіграє головну роль у різних моральних, соціальних та інших

ситуаціях, спільній діяльності членів групи має значний вплив на них, приймає рішення у значущих для групи ситуаціях і несе за них відповідальність.

Лідерські якості ми визначаємо як сукупність певних властивостей, рис, що надає змогу особистості реалізуватися, проявитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих для групи ситуаціях.

Нами виокремлено якісні характеристики, які забезпечують ефективне лідерство старшокласників: відповідальність, ініціативність, комунікативність, працездатність, організованість, рішучість, самостійність, наполегливість, активність. Ми вважаємо, що наявність саме такого переліку якостей стане чинником формування здатності до соціальної успішності.

Відповідальність (за Т. Розвадовською) визначено як головну ознаку лідера, характеристику, що дозволяє здійснити прийняття або покладання певних зобов'язань, висування на цій основі вимог до особи, групи, організації з подальшим контролем в разі невиконання таких зобов'язань.

Нами запропоновано авторське визначення *соціальної відповідальності* як інтегративної якості особистості, що виступає показником її соціальної зрілості і визначає її поведінку на основі усвідомлення соціальних норм, цінностей і самообмеження власних дій в соціумі, як особисте зобов'язання виконувати конкретне суспільне доручення та забезпечувати задовільне його завершення, що приймається людиною добровільно.

Нами виявлено *особливості розвитку соціальної успішності старшокласників* в діяльності закладів загальної середньої освіти: спрямованість процесу розвитку соціальної успішності старшокласників на реалізацію прагнення бути корисним для своєї країни, відповідальним за перспективи освітнього та особистісного становлення; комплексність соціально-виховних впливів соціального середовища закладу загальної середньої освіти, системи соціально-виховної роботи, учнівського самоврядування тощо; суб'єкто-суб'єктний характер соціально-виховної діяльності по формуванню соціальної успішності старшокласників тощо.

Отже, процес формування та розвитку соціальної успішності ми розглядаємо у взаємозалежностях та взаємообумовленостях з розвитком лідерських якостей особистості. Розвиток лідерських якостей старшокласника є гарантованим чинником набуття ознак соціальної успішності, умовою успішної соціалізації та конкурентоспроможності в майбутньому дорослому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бибик Д. Д. Лідерство в сфері сталого розвитку: шляхи практичної реалізації в умовах підготовки соціальних працівників / ред. Г. Бейгер. *Актуальні соціальні проблеми України і Польщі: соціально-педагогічний аспект* : колективна монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 2019, С. 302-314.
2. Вайнола Р. Х., Розвадовська Т. В. Формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва : метод. рекомендації. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. 100 с.
3. Волківська Д. А. Сучасні підходи до визначення лідерства. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 115. Чернігів : ЧНПУ, 2014. С. 45.
4. Сопівник Р. В. Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів : монографія. Київ : Компринт, 2014. 533 с.

Волошко Олексій Олексійович,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ ЕТНОГЕНЕЗУ УКРАЇНЦІВ ПРОТИ ІДЕОЛОГІЇ «РУСЬКОГО МИРУ»

Наразі народ України героїчно захищає свою державну незалежність у небаченій за масштабами з середини ХХ ст. колоніальній війні, яку веде росія. Агресор зазіхає на державний суверенітет України, цинічно порушив її територіальну цілісність, анексувавши Крим, частину Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, вбиваючи десятками тисяч цивільних людей та дітей.

Ідеологічною зброєю агресора стала концепція «руського миру». Її постулати такі:

1. *Не визнає українців окремим народом.* Стверджується, що росіяни і українці – *один народ*, а отже *українська державність* – це історична помилка, бо українці повинні бути у складі *російської держави*.

2. *Приписує росії політичну та релігійно-культурну спадщину Київської Русі.* Так склалося, що з часів СРСР російська православна церква володіє чи володіла в Україні сакральними для православних вірян місцями, зокрема Києво-Печерською та Почаївською Лаврами. Московський патріархат відмовляє Українській Православній Церкві в автокефалії (незалежності) і оголосив на весь православний світ, що Київський патріархат не канонічний (незаконний).

Для науковців не є таємницею, що путінська ідеологія «руського миру» є *модифікацією* в нових історичних умовах сумнозвісної і вже призабутої ідеології *великодержавного російського шовінізму*, яка оформилась в першій половині XIX ст. і була *державною ідеологією* царської Росії.

Зважаючи на вищевикладене, на заняттях з «Історії української державності та культури» велика увага приділяється спростуванню антинаукових наративів агресора. Зокрема студентам пропонується лекція-презентація на тему: «Наукова концепція етногенезу українців проти ідеології «руського миру». *Мета* лекції – сформувати науково об'єктивне уявлення про процес формування українського народу. *Завдання*: 1. Простежити етапи формування української етнічної спільноти, заселення і господарського освоєння українцями своєї етнічної території; розвитку мови, культури, організації національної держави; 2. Спростувати фальсифікації та політичні інсинуації щодо етнічного походження українців.

Ще в середині XIX ст. українські науковці започаткували створення *наукової концепції етногенезу* східнослов'янських народів. Над цим плідно працювали історик М. Костомаров [1], історик та етнограф В. Антонович [2], мовознавець О. Потебня. Завершеної форми концепція набула у творах *всесвітньо визнаного історика* М. Грушевського. Назва його головного фундаментального багатотомного дослідження «Історія України-Руси» [3], яке ґрунтується на *величезному літописному та архівному матеріалі*, відтворює суть цієї наукової концепції. Певний внесок в подальший розвиток концепції зробили і *сучасні вітчизняні науковці* [4; 5].

Суть наукової концепції етногенезу східних слов'ян полягає в наступному.

I. Напередодні утворення Київської Русі і на певному етапі її існування *племена* східних слов'ян об'єднувались в 15 союзів.

II. Науковці *виокремлюють* серед племінних союзів *чотири групи*:

1) *південно-західна група* (поляни, древліани, сіверяни, волиняни, білі хорвати, уличі, тиверці) проживала в кордонах сучасної України. Ця група стала *етнічною основою* для формування *українського етносу-народу* (національна державність – *Гетьманщина*). До неї етнічно *домішувалися* племена кочовиків, які проживали в степу.

2) *північно-західна група* (дреговичи, полочани) проживала в кордонах сучасної Білорусі. Ця група стала *етнічною основою* для формування *білоруського етносу* (національна державність – *Литовсько-Руська держава-Велике князівство Литовське*). До неї етнічно *домішувалися* племена литовців.

3) *північно-східна група* (в'ятичі, радимичі, кривичі) проживала в басейні річки Оки та у верхів'ях річки Волги сучасної російської федерації. Ця група стала *етнічною основою* для формування *московського* (з 1721 р. – російського) *етносу* (національна державність – *Велике Московське князівство, з 1547 р. – Московське царство*). До цієї групи етнічно *домішувалися* фіно-угорські племена (меря, мурома, мещера).

4) *північна група* (словени) проживала на півночі сучасної російської федерації. Ця група стала *етнічною основою* для формування *новгород-псковського етносу* (національна державність – *Велика Новгородська республіка*, яка була *демократичною державою*, мала величезний торговий обіг із Західною Європою, великі фінансові прибутки). Наприкінці XV – на початку XVI ст. деспотичне Московське князівство, бажаючи завладіти її фінансами, *знищило* Новгородську республіку, *анексувало* її територію, *репресувало* політичну еліту і з метою *асиміляції* здійснило *депортацію* значної частини новгородців до Москви, а значну частку московитів переселило до Новгорода. Зробили це протягом тривалого часу дід (Іван III) та батько (Василь III) горезвісного першого московського царя, деспота і садиста, Івана IV, на прізвище Грозний, який завершив ганебний процес асиміляції новгород-псковського етносу московитами.

Згідно з науковими даними, формування етносу відбувалося в процесі його цивілізаційного розвитку, в рамках певної *державної організації*. Для формування українського етносу характерними стали такі етапи та явища:

1. *Київська Русь (кінець IX – початок XII ст.)*

а) південна група східних слов'ян з домішками кочових племен – це *праукраїнці* – стала *етнічним субстратом* (основою) майбутнього українського етносу;

б) виникає назва «Україна» у 1187 р.;

в) формуються *особливості української мови*: це відбувалося в межах двох територіальних діалектів, які увібрали в себе племінні діалекти Середнього Придніпров'я та Прикарпаття. *Праукраїнські мовні риси* можна вважати засвідченими уже в перших пам'ятках Русі XI ст. На кінець XII ст. *переважна більшість рис*, характерних для українських діалектів уже сформувалася;

2. *Галицько-Волинська держава* (кінець XII – середина XIV ст.) – *спадкоємниця Київської Русі*

а) відбувається *політична консолідація* населення Південно-Західної Русі-України – приєднання Переяславського, Київського князівств;

б) успішно розвиваються ремесла, встановлюються торговельні та культурні зв'язки із Західною Європою, збудовано нові міста.

3. *Литовсько-Руська держава* (середина XIV – середина XVI ст.).

а) державна мова – *давньоруська*, її *південний* (український) варіант; нею писалися законодавчі акти, розпорядження, судові присуди, офіційні листи;

б) згодом давньоруська мова перетворюється на *староукраїнську*;

в) визначна *пам'ятка староукраїнської мови* – рукописна книга Пересопницьке Євангеліє 1556-1561 р.

г) *правова система* ґрунтується на Руській Правді;

ґ) релігія – *православна*;

д) в середині XIV ст. *ліквідовано залежність* від Золотої Орди, а Московське князівство *залишалося* під її владою в якості *улуса* (територіальної одиниці) ще 150 років;

е) у другій половині XV ст. *сотні* молодих людей з Русі-України *їдуть навчатися* до *університетів* Західної Європи. Деякі з них стали *визнаними вченими*. Це зокрема Юрій Дрогобич (1450-1494) – ректор медицини і вільних мистецтв Болонського університету, професор і віцеканцлер Істраполітанської академії у Братиславі, професор Краківського Ягелонського університету, *перший український автор друкованої книжки*, почесний громадянин м. Болонья (Італія). Характерно, що *перший російський вчений* Михайло Ломоносов (1711-1765) буде творити лише в *середині XVIII ст.* і не сягне таких наукових висот і визнання.

3. *Річ Посполита* (середина XVI – середина XVII ст.).

а) 1576 р. створення першого *вищого навчального закладу західноєвропейського типу* у Східній (Православній) Європі – *Острозької академії*;

б) поява *полемічної літератури українською мовою* (Іван Вишенський «Листи до братів-українців»);

в) поширення *друкарства*, *культурницька діяльність православних братств*, які зберігали *історичну пам'ять* про державну традицію княжої Русі;

г) розвиток *народного епосу* («Пісня про Байду»; «Дума про козака Голоту» та ін.), в якому широко *вживається* назва «Україна»;

ґ) *офіційне* поширення назви «Україна»: польські документи, європейські карти, мемуари француза Г. Боплана «Опис України»;

е) формування *провідної верстви українського суспільства* – *козацтва*, яке створило *зародок національної держави* – Запорізьку Січ.

4. *Національно-визвольна революція середини XVII ст. і створення української національної держави – Гетьманщини.*

Формування українського народу завершується в процесі *Національно-визвольної революції* середини XVII ст. під проводом Богдана Хмельницького і створення *національної державності*.

Аналогічні процеси формування етносів і утворення національних держав відбувались в європейських країнах, за винятком Німеччини та Італії, де вони затягнулись на два століття. У Московському царстві в першій чверті XVII ст. в процесі національно-визвольної війни під проводом К. Мініна та князя Д. Пожарського з Річчю Посполитою завершилося формування московського народу.

По завершенню лекції робиться такий висновок. Наукові дані, зібрані і проаналізовані багатьма поколіннями українських інтелектуалів, переконливо спростовують ідеологію «руського миру», яку зараз нав'язують і українському, і російському суспільствам нинішні правителі росії, аби виправдати повномасштабне військове вторгнення в Україну і ведення імперіалістичної війни всупереч нормам міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костомаров Н. Две русские народности. *Основа*. 1861. №3. С. 33-80. URL: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>. (дата звернення: 15.10.2023).
2. Українська культура : лекції / за ред. Д. Антоновича; упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. Київ: Либідь, 1993. 592 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. В десяти томах. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur.htm>. (дата звернення: 15.10.2023).
4. Залізник Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність. *Пам'ять століть*. 1996. №2. С. 2-14.
5. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». URL: <http://litopys.org.ua/pivtorak/pivt.htm>. (дата звернення: 15.10.2023).

Георгадзе Тетяна Олександрівна,
PhD, директор департаменту освіти і науки,
ГО «Наукове товариство Гаудеамус»,
м. Київ, Україна

УКРАЇНСЬКА СІМ'Я – ЦЕ АЙДЕНТИКА ПЕРЕМОГИ

Сім'я є важливою соціальною групою, що відіграє провідну роль у формуванні соціальної структури суспільства. Незважаючи на зрушення в суспільній свідомості щодо пріоритетів в життєвих цінностях, сім'я як соціальний інститут витримує натиск таких соціальних явищ, як війна, міграція жіночої частини населення за кордон, смертність чоловічої частини на фронті, зменшення чисельності дітей в сім'ї, поява альтернативних шлюбів, раннє відділення старших дітей від сім'ї, перетворення сімей в двопоколінну соціальну групу, зростаюча самотність літніх членів сім'ї, втрата родових міжпоколінних зв'язків. На тлі цих процесів є реальна небезпека втрати таких провідних компонентів держави, як духовно-національні сімейні цінності.

Українська сім'я завжди була прикладом для наслідування. Родина допомагає в соціалізації особистості, формує уявлення про етнічну ідентичність, суспільні орієнтири і політичний ідеал. Збереження сімейних цінностей необхідно не тільки в родині, а й в таких сферах суспільного життя, як освіта, побут, мистецтво, література, мова, історія. Духовно-національні, соціальні цінності складають також істотну частину ментальних уявлень людей, які сприяють формуванню ідентичності, зокрема на сімейному рівні.

У Конституції України зазначено, що найвищою соціальною цінністю (ст.3) є «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» [2]. У статті 51 Конституції встановлено: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» [2]. Тобто ми у таких формулюваннях вбачаємо такі цінності: вільний вибір і згода жінки і чоловіка, рівноправ'я і рівні обов'язки, піклування про дітей і про батьків, верховенство права у справах сім'ї, дитинства, материнства, батьківства тощо.

Сім'я – це природна соціальна система. Сім'ї складають ядро суспільства, забезпечуючи середовище для розвитку прихильності і реляційного зв'язку. У Сімейному Кодексі України [4, 3] є основні положення, на які ми спираємося у дослідженні: «Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Права члена сім'ї має одинока особа. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства» [4]. І хоча у Сімейному Кодексі України словосполучення «сімейні цінності» ми не знаходимо, але, спираючись на дану статтю, можна визначити, що моральні засади суспільства лежать в основі створення сім'ї, а основними сімейними цінностями, виходячи із трактування даної статті, можна вважати спільність у побуті, у проживанні, взаємність у правах і обов'язках, взаємозв'язок та допомога у неблагополучних обставинах, законність і верховенство права.

Регулювання міжлюдських відносин, різні практики спілкування у розрізі морально-етичних цінностей українського народу, вивчаються у дослідженні Г. Разумцевої. З позицій аксіологічного підходу

автор розглядає український менталітет, який впливає на сімейні цінності з давніх-давен. Зважаючи на мораль українців, автор вказує, що «українцям притаманна специфічна система шлюбно-сімейних цінностей, яка має стабільну ієрархію: мати-батько; брат-сестра; сусіди (род)» [3, 14]. Автор підкреслює значення народної віри у життєвому світі українців, що сприяла розвитку кодексу «народної етики», першою в структурі якої постає телурична частина, у якій висуваються засади природовідповідності, засуджуються «гріхи проти “матері-землі” і законів роду» [3, 8].

Під час війни українські сім'ї – це наша айдентика перемоги. Війну переможе міцна сім'я. Саме наша національна сімейна цінність – свобода – є головним стимулом до перемоги. Ми воюємо за право бути вільними, і ми переможемо. Ворог не зможе знищити українську сім'ю.

Айдентика — це сукупність візуальних, вербальних, ідеологічних складових компонентів, які допомагають сформуванню перше враження та створюють цілісний образ в очах споживачів, роблять бренд впізнаваним і відокремлюють від інших.

Українська айдентика, яка відома на весь світ, це гасло – «Слава Україні! Героям Слава!». Це гасло всім зрозуміле: мова йде про нашу армію – ЗСУ, борців за незалежність. У кожного воїна є тато, мама, він народився в українській сім'ї, і, дай Бог, повернеться після війни в родину, де його чекають. Багато воїнів мають власну сім'ю, свою дружину, своїх дітей. Армія воює за щасливе сімейне життя для своєї родини, за мирне майбутнє для своїх дітей. Українська сім'я має стати айдентикою перемоги. Для нагадування світу і собі, яку ціну ми заплатили за право бути українцями, жити на своїй землі зі своєю родиною.

Соціальна політика в рамках підтримки сімей в Україні не може відрізнитися інноваційністю, тому соціальні програми в зв'язку з недостатністю фінансових механізмів їх реалізації не завжди результативні [1]. Постає питання нагальної потреби у створенні міністерства сім'ї, яке за 32 роки незалежності так і не створене.

Підводячи підсумок вищевикладеного, необхідно відзначити, що наше майбутнє, а саме відновлення конструктивного соціального функціонування сімей у нинішній ситуації в Україні можливе при зміні підходів до розробки і впровадження соціальних програм сімейної політики під час та після закінчення війни. Кожен з нас пишається бути українцем, народитися в українській сім'ї, і ми маємо оберігати свої сімейні цінності в першу чергу на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Георгадзе Т. О. Функціонування сім'ї в умовах української соціальної політики. *Молодь і ринок*. 2019. № 1(168). С. 125-129.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 10.09.2023).
3. Разумцева Г. І. Морально-етичні погляди українського народу за фольклорними джерелами: аксіологічний аспект : Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.07 / Г.І. Разумцева ; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2004. 18 с.
4. Сімейний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. С. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

Горбань Ангеліна Олександрівна,

здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні педагогічні науки,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Блудова Ю. О.,**
кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри педагогіки, психології початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗВО

Ситуація, що склалася в країні та світі на початку XXI століття, диктує становлення та розвиток творчої особистості з яскраво вираженою суб'єктною позицією, активною, здатною швидко адаптуватися в умовах життя, що змінюються. Величезна роль в цих процесах належить педагогу, якого ми уявляємо як професіонала з високим рівнем культури, почуттям особистої та професійної гідності, готового і

здатного до творчого самовдосконалення. Його діяльність вирізняє гуманістичний почерк, співтворчість, продуктивні взаємини з іншими суб'єктами освітнього процесу. У ній втілюються творчі ідеї та інновації, які народжуються наукою та практикою у відповідь на вимоги сьогодення або передбачають перетворення дня завтрашнього. Сучасний педагог здатний не лише передавати новому поколінню суму знань, традицій, зразків культури попередніх поколінь, але й вчити його методам пізнання, творчому осмисленню та перетворенню дійсності [3, 5]. Професійно-особистісне становлення та розвиток такого педагога відповідають завданням, визначеним у «Концепції Нової української школи», виступають реакцією на підкреслені в цьому документі запити сучасного суспільства та передової освітньої практики. Значимість зазначених процесів безпосередньо пов'язана і з пріоритетами національної освіти, що активно реформується та вдосконалюється, та з ідеями оновлення української освітньої політики, що зумовлюються приєднанням нашої держави до Болонських угод.

Пильну увагу до особистості педагога, його професійно-особистісного розвитку та його діяльності завжди було характерним для вітчизняної науки та практики (А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Шацький та ін). Роботи О. Бабакіної, С. Беляєва, Л. Петриченко, Г. Пономарьової, І. Степанця, А. Харківської та інших дозволяють стверджувати про сучасні наукові позиції, що існують у даних питаннях. Ряд досліджень присвячений специфіці педагогічної творчості, розвитку творчої індивідуальності, сутності творчого саморозвитку, самоосвіти особистості, педагогічним інноваціям (В. Андреев, Р. Богданова, Н. Вишнякова, В. Загвязинський, В. Кан –Калік, Г. Коджаспірова, О. Пономарьов, М. Поташник, В. Решетько, В. Г. Риндак та ін).

Розвиток творчих здібностей майбутнього вчителя – одне з найважливіших завдань освітнього процесу у педагогічному ЗВО. Сучасний учитель покликаний не стільки до виконання репродуктивних дій у навчанні та вихованні молодого покоління, скільки до продуктивного вирішення виховних та освітніх завдань. Розвиток творчих здібностей майбутнього вчителя є однією з центральних ліній його особистісного розвитку. Саме вони дозволяють проявити вчителю свою індивідуальність та унікальність. Маючи досвід творчої діяльності, вчитель значно швидше досягає успіхів у навчанні та вихованні школярів [2].

Специфіка педагогічної творчості проявляється в тому, що об'єктом цієї творчості є виховання особистості, здатної до творчої діяльності. Педагогічна творчість учителя пов'язана з розвиненим творчим мисленням, пошуком нових, найефективніших способів вирішення педагогічних завдань, формування умінь бачити проблему, виявляти протиріччя, розвивати креативні вміння, фантазію, уяву та педагогічну інтуїцію [1].

Саме тому нині зростає інтерес до творчої самореалізації педагога в обставинах життя і діяльності, що динамічно змінюються. І, як наслідок, інтерес до того професійно-особистісного резерву, що дозволяє здійснити цей процес. Порівнюючи запропоновані авторами трактування творчого потенціалу педагога, відзначимо їх діапазон: від його здатності генерувати нові ідеї та вміння нове втілювати у життя, до розуміння складного інтегративного феномена, що охоплює різноманіття характеристик, аж до стану здоров'я. Розглядаючи процеси його виникнення та вдосконалення, багато дослідників вважають за краще обмежувати себе конкретними етапами професійно-особистісного розвитку педагога [4]. Найчастіше це період навчання у ЗВО – роки, коли відбувається інтенсивне входження людини у світ обраної професії. Така ситуація сприяє проектуванню та втіленню на практиці умов становлення творчого потенціалу майбутнього спеціаліста в галузі освіти, створенню та реалізації педагогічних технологій, що стимулюють даний процес, відстеженню його ефективності та здійсненню коригування траєкторії руху та результатів роботи у разі потреби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гопка О. М. Творчий потенціал особистості як наукова категорія. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2016. Вип. 27(37). С. 11–14.
2. Кремень В. Г. Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2 (59). С. 5–14.
3. Підласий І., Трипольська С. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя. *Рідна школа*. 1998. №1. С. 3-8.
4. Пустова О. О. Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців як умова їх професійної спрямованості. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2017. Вип. 12. С. 88-93.
5. Яланська С. П. Психологія творчості : навчальний посібник. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 180 с.

Гордієнко Наталія Миколаївна,
доктор соціологічних наук, професор,
проректор з наукової роботи та інноваційної діяльності,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ІЗ РЕАБІЛІТАЦІЙНИМ КОМПОНЕНТОМ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Умови життєдіяльності українського суспільства у період повномасштабного вторгнення росії на територію незалежної суверенної України обумовлюють особливості функціонування соціальних інституцій. Серед соціальних інституцій особливе значення сьогодні має освіта, яка в умовах війни забезпечує життєстійкість суспільства, як соціальної системи. А реалізація економічної, соціальної, культурної функцій освіти дозволяє підтримувати стійкість соціуму. Проте, під час війни виконання покладених на освіту, як соціального інституту, функцій, ускладнюються. Такі складнощі можуть бути пов'язані із руйнуванням або пошкодженням закладів освіти, періодичною відсутністю електроенергії, наявністю повітряних тривог тощо. Наприклад, за даними Міністерства освіти і науки, станом на 20 січня 2023 року загалом постраждав 3051 заклад освіти, з них 420 були зруйновані повністю. Майже половина з них – загальноосвітні школи [3]. За результатами дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022–2023 навчальному році, і керівники, і батьки основними причинами, що перешкоджали освітньому процесу, називають повітряні тривоги, відключення електроенергії, відсутність або слабкий інтернет та ін. [2].

Труднощі, обумовлені умовами сьогоднішнього дня, актуалізують розвиток ресурсного потенціалу освіти, який би забезпечував реалізацію основних соціальних функцій, покладених на таку інституцію. Зазначимо, що одним з агентів кумуляції соціального ресурсного потенціалу суспільства є заклади освіти із реабілітаційним компонентом.

Задля розкриття проблеми пошуку ресурсного потенціалу закладів освіти в умовах війни звернемося до визначення суті поняття «соціальний ресурсний потенціал». У наших попередніх дослідженнях було визначено, що соціальний ресурсний потенціал закладів освіти із реабілітаційним компонентом є комплекс системно пов'язаних між собою різних ресурсів, що мають соціальну природу, використання яких забезпечує реалізацію функцій та завдань закладів освіти із реабілітаційним компонентом [1]. Соціальний ресурсний потенціал закладів освіти із реабілітаційним компонентом під час війни може бути задіяним при виконанні таких основних соціальних функцій як розвиток життєстійкості суспільства, соціалізація та соціальна реабілітація, коригування та структурування життєвих сценаріїв. Впровадження зазначених функцій стає можливим завдяки певним ресурсам: соціально-педагогічному потенціалу, ресурсів соціального та матеріального захисту, інфраструктурному потенціалу, соціальному капіталу (табл. 1).

Таблиця 1

Основні соціальні функції та сегменти ресурсного потенціалу закладів освіти
із реабілітаційним компонентом у період війни

Соціальні функції закладів освіти із реабілітаційним компонентом	Сегменти соціального ресурсного потенціалу
Розвиток життєстійкості суспільства	Соціально-педагогічний потенціал
Соціалізація та соціальна реабілітація	Ресурси соціального та матеріального захисту, інфраструктурний потенціал
Коригування та структурування життєвих сценаріїв здобувачів освіти	Соціальний капітал

Зазначені групи потенціалів у подальшому диференціюються на більш конкретні елементи. Наприклад, соціально-педагогічний потенціал деталізуються через такі компоненти: наявність кваліфікованих педагогічних та науково-педагогічних працівників; наявність системи соціально-педагогічних технологій щодо розвитку ініціативності, навичок подолання кризових станів, вмінь адаптуватися до змін, навичок стресостійкості, саморегуляції та життєстійкості здобувачів освіти тощо; сформованість атмосфери взаємодовіри, взаємодопомоги тощо. Ресурси соціального та матеріального

захисту, інфраструктурний потенціал реалізується через наявність будівель, устаткувань, приміщень, охорони здоров'я, технічні засоби тощо. Соціальний капітал включає розгалужену систему самоврядування у закладі освіти, наявність у здобувачів освіти ініціативності, навичок подолання кризових станів, умінь адаптації до змін, високого рівня стресостійкості, навичок вирішення складних життєвих проблем, які пов'язані із реальними викликами війни тощо.

Наведений перелік не є чимось абсолютним чи незмінним хоча б з огляду на те, що соціальний ресурсний потенціал потрібно розглядати як відкриту систему, що перебуває в розвитку і окрім того, як зазначалось вище, обумовлений умовами функціонування суспільства. Відповідно до такої тези соціальний ресурсний потенціал закладів освіти із реабілітаційним компонентом може визначатися як зовнішніми, так і внутрішніми факторами: зовнішні – соціумом (наприклад, війною, іншими соціальними інститутами та ін.); внутрішні – створені всередині самого закладу освіти (наприклад, соціальний капітал закладу освіти).

Таким чином, відповідно до огляду проблеми пошуку ресурсного потенціалу закладів освіти в умовах війни нами були сформульовані наступні узагальнення:

сукупність ресурсів, які спрямовані на реалізацію сформульованих функцій та завдань закладів освіти із реабілітаційним компонентом нами визначається як соціальний ресурсний потенціал закладів освіти із реабілітаційним компонентом;

розвиток соціального ресурсного потенціалу надає можливість реалізувати основні соціальні функції закладу освіти із реабілітаційним компонентом під час війни: розвиток життєстійкості суспільства, соціалізація та соціальна реабілітація, коригування та структурування життєвих сценаріїв;

виконання основних соціальних функцій закладу освіти із реабілітаційним компонентом під час війни реалізується за допомогою певних ресурсів: соціально-педагогічного потенціалу, ресурсів соціального та матеріального захисту, інфраструктурного потенціалу, соціального капіталу;

соціальний ресурсний потенціал закладів освіти із реабілітаційним компонентом обумовлений як зовнішніми так і внутрішніми факторами.

Дослідження проблеми пошуку ресурсних потенціалів закладів освіти із реабілітаційним компонентом надає змогу актуалізувати вкрай необхідну мету таких закладів – реалізація соціальної місії щодо розвитку життєстійкості українського суспільства у воєнний та післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордієнко Н. М. Соціальний ресурсний потенціал закладів освіти із реабілітаційним компонентом в умовах російсько-української війни. *Творення нових соціальних порядків в умовах російсько-української війни*: збірник матеріалів XIII Львівського соціологічного форуму (Львів, 5 квітня 2023 р.) / за ред. д. філос. н., професора, члена-кореспондента НАН України В. П. Мельника. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. С. 41–44.

2. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022-2023 навчальному році. Київ: Державна служба якості освіти України, 2023. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf> (дата доступу: 20.09.2023).

3. Міністерство освіти і науки України. Огляд поточного стану сфери освіти і науки України в умовах російської агресії (станом на січень 2023 року). URL: <https://drive.google.com/file/d/19UxynvPVEXMVfwoUJcuxNirP1UWiXgSX/view> (дата доступу: 20.09.2023).

Горшкова Галина Володимирівна,
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ І НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Історія розвитку людства – це історія війн. Війна – явище, якого бояться, яке несе лише горе та страждання. За два десятиріччя XXI століття їх було вже багато: політичні, економічні, ідеологічні, кібер-війни тощо. На землю України прийшла справжня війна: з бомбардуваннями, руйнуваннями, смертями людей. Зруйновано соціально-економічні зв'язки як в Україні, так і в усьому світі. Це назавжди змінило

життя не тільки українців та європейців, але й мешканців всього світу, бо війна – це завжди про людей та їх життя, а не техніку чи озброєння. Війна зачіпає всі сфери життя людей, особливо позначається на якості навчання студентів. Освіта сьогодні виступає запорукою майбутнього.

Життя людей в умовах війни досліджували вітчизняні та закордонні науковці: М. П. Требін, Б. О.Парахонський, Г. М. Яворська, Ф. Гоффман, Дж. Маттіс та ін. Особливості навчання під час війни висвітлено О. В. Землянською.

Мета дослідження полягає у висвітленні аспектів життя і навчання студентів в умовах повномасштабного вторгнення держави-агресора.

Фізіологічними потребами людини виступають дихання, їжа, вода, сон, що зображено у піраміді А. Маслоу (рис. 1). З початком війни 24 лютого 2022 року багато людей не мають можливості задовольняти ці потреби: постійний стрес, зруйноване житло, відсутність їжі, води, постійні обстріли тощо. Як наслідок цього – втрата почуття безпеки та впевненості у майбутньому, руйнування родин, бо жінки з дітьми поїхали на захід країни або за кордон, а чоловіки залишались у своїх містах або пішли на фронт.

Рис.1. Піраміда потреб Абрагама Маслоу.

Таким чином, потреби чотирьох щабелів з піраміди А. Маслоу було зруйновано, а потреби п'ятого – не могли відбутись без підґрунтя з чотирьох попередніх. Саме на це і розраховував агресор, спираючись на знання із сучасної психології.

Все, що прелічено вище, торкнулось студентів Хортицької національної академії. Питому частину контингенту здобувачів освіти склали мешканці Нікополя і Марганця, Донецької області, окупованих частин Херсонської та Запорізької областей. Багато хто з них змінили місце проживання: поїхали за кордон або на західну територію країни, певна кількість залишилась у Запоріжжі (у перший місяць багато студентів проживало в гуртожитку), а також вдома на окупованій території. Студенти відчували розгубленість, страх, невпевненість у майбутньому, сум, біль від втрати свого житла, близьких тощо. Було не до навчання в академії, яке можна віднести до творчості, тобто до п'ятого щабеля піраміди Маслоу.

Згуртована робота керівництва Хортицької національної академії та викладачів допомогли студентам опанувати себе та продовжити навчання на платформі Moodle. До роботи долучилось студентське самоврядування з корисними розважальними та волонтерськими онлайн і офлайн заходами. Фахівці-психологи академії надавали і продовжують надавати студентам кваліфіковану психологічну допомогу. Незважаючи на перебої у постачанні електроенергії, масовані ракетні атаки, часті повітряні тривоги, в академії відбувається освітній процес у повному обсязі та вирує бурхливе студентське життя. Маємо зазначити, що залишаються невирішеними деякі питання щодо освітнього процесу, недоброчесного ставлення деяких студентів до навчання, на що є певні об'єктивні та суб'єктивні причини тощо.

Таким чином, перед українськими студентами сучасність поставила складне завдання: вижити і жити чи то в окупації, чи під постійними повітряними тривогами на території України або в незнайомих умовах за кордоном та здобувати освіту у дистанційній формі заради майбутнього. Проблема життя і навчання в умовах війни – перспектива для подальших наукових досліджень, вивчення досвіду українських студентів. Ми віримо, що Україна перемаже, будівлю нашого закладу освіти буде відновлено, а ми повернемось до аудиторій Хортицької національної академії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курс навчання емоційного інтелекту та онлайн-книги Марка Циммермана. URL: <http://emotional-literacy-education.com/index.shtml> (дата звернення : 28.09.2023).
2. Мотивація до навчання під час війни для викладачів та студентів. *Буковинський державний медичний університет* : вебсайт. URL : <https://www.bsmu.edu.ua/blog/motyvaciya-do-navchannya-pid-chas-vijny-dlya-vykladachiv-ta-studentiv/> (дата звернення : 11.09.2023).
3. Навчання в умовах війни: безпека понад усе. *Урядовий кур'єр* : вебсайт. URL : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/navchannya-v-umovah-vijni-bezpeka-ponad-use/> (дата звернення : 12.09.2023).
4. Требін М. П. Соціологія війни: український контекст. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. URL : <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/4462/4034> (дата звернення : 28.09.2023).
5. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Породження війни з безсилля миру: смислова логіка війни. *Національний інститут стратегічних досліджень. Медіацентр*. URL : <https://niss.gov.ua/news/statti/porodzhennya-viyny-z-bezsylyya-myru-smyslova-lohika-viyny> (дата звернення : 28.09.2023).
6. Піраміда Маслоу. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Піраміда_потреб_Абрагама_Маслоу (дата звернення : 28.09.2023).
7. Чухліб Ю. С., Землянська О. С. Особливості навчання в умовах війни. URL : <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/48607/1/p.144-146.pdf> (дата звернення : 12.09.2023).

Гришко Світлана Вікторівна,

кандидат географічних наук, доцент,
завідувачка кафедри географії та туризму,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

Прохорова Лариса Анатоліївна,

кандидат геологічних наук, доцент,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,

м. Запоріжжя, Україна

Зав'ялова Тетяна Василівна,

старший викладач,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ

Будь-яка педагогічна технологія – це інформаційна технологія, оскільки основу технологічного процесу навчання складає отримання і перетворення інформації. У педагогічній практиці до інформаційних технологій навчання відносять технології, що використовують у навчальному процесі технічні аудіо- відео- інформаційні засоби навчання. Серед них виділяються нові інформаційні, або інакше комп'ютерні технології [3, 5, 6].

За домінуючими методами навчання комп'ютерні технології належать до інформаційно-операційних, діалогічних технологій із застосуванням елементів програмованого навчання.

Використання комп'ютерних технологій часто визначається як процес комп'ютеризації навчання, що передбачає такі компоненти:

– забезпечення загальної комп'ютерної грамотності, при цьому сам комп'ютер у цьому процесі виступає як об'єкт вивчення;

– використання комп'ютера як засобу навчання, що підвищує результативність навчального процесу [1].

Застосування комп'ютерних технологій на уроках географії може здійснюватися в таких варіантах:

– «проникаючої» технології, коли навчання за допомогою комп'ютера проводять за окремими темами, розділами курсу або для розв'язання окремих дидактичних завдань, наприклад, контролю знань учнів;

– як основний варіант, що визначає пізнавальну діяльність учнів;

– як монотехнологія, при використанні якої управління процесом навчання (обробка результатів діагностики, моніторингу) здійснюється за допомогою комп'ютера.

Цільова спрямованість технологій визначається такими настановними акцентами:

1. Формуванням умінь працювати з інформаційним матеріалом, розвитком комунікативної компетенції, як якості особистості учня, що формується.
2. Підготовкою учнів до майбутньої діяльності в «інформаційному суспільстві».
3. Можливістю надати учневі стільки навчального матеріалу, скільки він може засвоїти.
4. Формуванням дослідницьких умінь, уміння приймати обґрунтовані, оптимальні рішення.

Переваги застосування комп'ютерних технологій:

– використання комп'ютера в навчальному процесі розширює можливості демонстрації навчальної інформації;

– дає змогу значно посилити мотиваційний аспект навчання;

– активізує пізнавальну діяльність учнів і сприяє залученню в процес пізнання кожного учня класу;

– набагато розширює набір навчальних завдань, що демонструються учням;

– дає змогу якісно змінити контроль за діяльністю учнів, забезпечуючи при цьому гнучкість управління навчальним процесом;

– сприяє формуванню в учнів навичок саморефлексії.

Застосування комп'ютерних технологій у навчальному процесі в шкільному курсі географії забезпечує такі компоненти уроку:

1. Раціоналізацію та інтенсифікацію навчального процесу.

2. Доповнення та збагачення традиційних форм навчання.

3. Високий рівень наочності, що дуже важливо у вивченні географії.

4. Активізацію пізнавального процесу на уроці географії.

5. Установлення безперервного, взаємозворотного зв'язку вчителя й учня, що забезпечує динамічність процесу навчання і розвиток інтересу учнів до шкільного курсу географії [4].

Особливості організації навчальної діяльності. Організація навчальної діяльності з використанням комп'ютерних технологій може здійснюватися за трьома варіантами.

Варіант перший. Навчання, у даному випадку урок географії, проводиться в комп'ютерному класі, де кожен учень має своє робоче місце, обладнане комп'ютером. Навчальна інформація міститься в головному комп'ютері, і вчитель географії через головний комп'ютер може «завантажувати» інформацію в учнівські комп'ютери, створюючи в них необхідний блок інформації. Саме з цією інформацією і працюватимуть учні класу. Такий варіант дає змогу вчителю швидко перезавантажити комп'ютер новою необхідною навчальною інформацією, працювати індивідуально з кожним учнем, ефективно керувати роботою класу.

Варіант другий. Навчання здійснюється в комп'ютерному класі з використанням персональних комп'ютерів. За цього варіанта кожен учень може самостійно «завантажувати» необхідну інформацію відповідно до теми уроку і самостійно здійснювати процес її вилучення. Здійснюється діалог учня з комп'ютером, який і стає на певний час його «вчителем». Сам же вчитель здійснює при цьому роль координатора такого діалогу.

Варіант третій. Навчання відбувається з використанням персональних комп'ютерів, які об'єднані в локальну мережу даного комп'ютерного класу і мають доступ до іншого мережевого забезпечення інформацією. Цей варіант дає змогу використовувати необхідну інформацію з всесвітнього (Internet) банку інформації. Учитель при цьому виступає в ролі радника, помічника, координатора і контролера, забезпечуючи вибір учнями інформації.

У навчанні географії немає більш результативного способу вивчення географічного об'єкта чи явища, ніж спосіб експериментування з його комп'ютерною моделлю. Комп'ютер має майже необмежені можливості в моделюванні природних об'єктів, процесів і явищ, відображаючи їхні особливості в графіках, профілях, схемах, таблицях та інших графічних виразах.

Необхідною умовою застосування комп'ютерних технологій є наявність відповідних програм. Комп'ютерні програми, що використовуються в навчанні географії, розрізняються за дидактичними цілями:

1. Програми тренажери, призначені для повторення учнями найбільш значущого основного навчального матеріалу.

2. Контролюючі програми передбачають перевірочні та контрольні тести.

3. Навчальні програми призначені для вивчення учнями нового навчального матеріалу. Причому зміст навчального матеріалу в таких програмах є закінченим за змістом змістовними блоками (кроками). Вивчивши такий пізнавальний блок і відповівши на низку запитань тесту, що вимагають короткого відтворення вивченого матеріалу, учень може опанувати наступний пізнавальний блок. За таким алгоритмом дії відбуваються за всією пізнавальною програмою.

4. Імітаційно-моделювальні програми представлені як процес моделювання географічних об'єктів або явищ, так і для вироблення навичок розв'язання проблемних ситуацій або пошуку відповідей на проблемні запитання. Програми, призначені для розв'язання проблем, мають можливі варіанти рішень або відповідей. Від учнів же в даній ситуації потрібен правильний вибір варіанта відповіді.

5. Дидактичні ігри. Сутність таких програм полягає в тому, що учні в процесі гри повинні відповідати на запропоновані запитання з певного блоку географічних знань, або вони самі можуть обирати запитання, запропоновані комп'ютерною програмою. Оцінка, виставлена при цьому комп'ютером, може визначатися складністю питання і кількістю спроб, які зробив учень, відповідаючи на те чи інше питання програми [2, 6].

Різноманіття комп'ютерних програм дає змогу вчителю географії використовувати комп'ютер як засіб навчання на всіх етапах уроку: при перевірці знань учнів, під час вивчення нового матеріалу, його узагальнення та закріплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришко С. В., Непша О. В. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії. *Actual scientific research in the modern world*. 2022. Issue 8(88). С. 100–105.

2. Кобернік С. Г. Особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання географії в загальноосвітній школі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2015. № 2. С. 36–39.

3. Непша О. В., Гришко С. В., Опашко Г. І. Мотивація до використання сучасних інформаційних технологій на уроках географії. *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2020. Вып. 10(66), ч. 5. С. 85–89.

4. Ротаєнко П. Комп'ютер у навчанні географії. *Краєзнавство. Географія. Туризм (Шкільний світ)*. 2003. № 12. С. 7–9.

5. Nepsza Oleksandr. Use of information and communication technologies in education. *Information technology and innovation for society development* : monograph. Katowice : Publishing House of University of Technology, 2021. P. 22–48.

6. Prokhorova L., Hryshko S., Nepsza O. The use of modern innovative educational technologies in the school course of geography. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes*. Katowice : Publishing House of University of Technology, 2021. P. 686–694.

Дорогобід Ольга Анатоліївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

Науковий керівник – **Павленко Ю. Г.,**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової освіти,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Організація дозвілля дітей молодшого шкільного віку під час навчання у школі надзвичайно актуальна тема, адже під час дозвіллевої діяльності дитина реалізує свої інтереси й надзвичайно важливо, щоб вона мала змогу перебувати на дозвіллі із користю для себе та інших людей. Дозвілля виявляється важливим фактором фізичного і духовного розвитку особистості. Організовані заняття під

час дозвілля є підтримкою вольової сфери та емоційного здоров'я, сприяють подоланню стресів, а також можуть допомогти дитині відкрити нові творчі здібності, реалізуватися у повній мірі.

Вивченням дозвіллезнавства й дослідженнями впливу дозвілля на розвиток дітей молодшого шкільного віку займаються такі вчені в Україні: Н. Антоненко, Н. Бабенко, В. Білоусова, О. Ганкевич, Н. Гринджук, А. Міненко, О. Паскль, І. Турчина, Т. Черніговець, О. Чупрун та ін. Особливо цікавлять науковців питання, що стосуються організації сімейного дозвілля, а також рекреаційна діяльність соціокультурних установ і організацій: музеїв, бібліотек, туристичних і розважальних закладів. Організована дозвіллева робота у початковій ланці освіти залишається поза увагою на нинішньому етапі розвитку педагогічної науки і практики.

Результати дослідження, проведеного А. Міненко, І. Турчиною, Н. Антоненко у 2021 році [2, с. 42] показали, що найбільш популярними для учнів початкової школи є такі заняття: спілкування в Інтернет мережах – 24,6 %; спортивні ігри та розваги – 16,3 %; творчі (інтелектуальні) заняття – 14,5 %; музика – 8,6 %; читання – 10 %; відвідування театру, концертів та виставок – 4,3 % тощо.

Мета публікації: проаналізувати особливості організації дозвіллевої діяльності дітей молодшого шкільного віку, схарактеризувати педагогічну організацію дозвілля в початковій школі (на прикладі Деревківського ЗЗСО I-II ступенів Котелевської селищної ради).

На нашу думку, раціональна й творча організація дозвілля в умовах початкової школи, яка поєднує і відпочинок, і працю та охоплює різні види продуктивної діяльності, пов'язаної із спілкуванням педагогів, учнів, їх батьків та інших членів сім'ї з мистецтвом, технікою, спортом, природою та різноманітними людьми, – важливе завдання суспільства і є запорукою особистісного розвитку усіх учасників освітнього процесу.

За словами О. Чупрун, будь-яка дозвіллева діяльність у молодшому шкільному віці передбачає «виховання і розумових, і моральних, і естетичних, й інших складників розвитку дитини» [3, с. 251].

Організацією дозвілля у початковій ланці освіти в першу чергу займається класний керівник, а також інші педагоги: педагог-організатор, педагог групи продовженого дня, соціальний педагог, вчитель фізичної культури та ін. Усі вони повинні серйозно підходити до цієї ланки роботи, щоб спільне дозвілля було позитивно та емоційно забарвленим й призводило до соціально значущої творчості та духовного спілкування.

Найбільший потенціал для організації дозвілля школярів покладається на канікули, які становлять значну частину вільного часу дітей. У цей період діти відновлюють здоров'я, розвивають творчий потенціал, задовольняють свої індивідуальні інтереси, відпочивають від навчання у школі. Канікулярний період для учнів – це відпочинок та розваги.

Н. Бабенко зауважує, що «домівка і нині залишається основним місцем проведення дозвілля як міських, так і сільських жителів» [1, с. 103], сімейне дозвілля переважно набуває пасивного характеру, відбувається «одомашнення» духовної культури, яка у вигляді книг, музичних записів, відеофільмів, комп'ютерних ігор дедалі більше «осідає» у квартирах [1].

Протягом 2022-2023 н.р. було проведено експериментальне дослідження педагогічної організації дозвілля в початковій школі Деревківського ЗЗСО I-II ступенів Котелевської селищної ради.

Для вивчення особливостей організації дозвілля дітей молодшого шкільного віку використовували дві основні проєктивні методики: створення малюнка «Мій вільний час», який розкриває дозвіллеву діяльність у вільний від навчання час та твір про своє дозвілля на тему: «Як я проводжу свій вільний час» (логічний вербальний супровід малюнка). Було проведено психолого-педагогічний аналіз процесу та продуктів творчої діяльності учнів початкових класів (малюнків і письмових творів). Основним завданням проведеної роботи було з'ясування, яким видам діяльності віддає перевагу дитина молодшого шкільного віку у свій вільний від навчання час та як цей час організований дорослими.

Для створення малюнка дитині видавався аркуш формату А4, кольорові олівці та ставилося завдання: «Намалюй, як ти проводиш свій вільний від навчання час».

Наведемо приклад аналізу продуктів творчої діяльності молодших школярів (проаналізуємо малюнок учасниці експерименту Софії К., учениці 4 класу). Під час обробки результатів образотворчої діяльності застосовували три критерії: кольорова гама, чіткість ліній та характер малюнка, сюжет роботи. При аналізі письмових творів зважали на такі характеристики: зв'язок описаного із сюжетом малюнка, змістовність.

На малюнку учениці переважає світла кольорова гама. Оскільки для малювання використовувалися кольорові олівці, тому кольори не яскраві. Об'єкти промальовані акуратно й ретельно, лінії складні й довгі, чіткі і плавні, «розривів» контуру немає. Сюжет малюнка цікавий, наповнений персонажами і деталями. Зображення доволі симетричне із додаванням деталізації (промальовування) окремих елементів. Так сюжет малюнка становлять люди, домашній улюбленець, різні предмети інтер'єру. Дівчинка намалювала свою кімнату, у якій є стіл, на якому розміщено комп'ютер, полиця з книгами та гарно заслане ліжко, де спить кішка і «сидить» іграшковий ведмедик. Також зображене вікно, на підвіконні якого розміщені вазони з кімнатними квітами та промальовано пейзаж за вікном. Крім того, в центрі кімнати авторка зобразила себе та братика, зайнятих грою в конструювання з лего. До малюнка додавався письмовий твір, у якому фактично було описано сюжет малюнка. Софія К. зауважила, що дуже любить вільний час вдома, адже грає у веселі ігри зі своїм братиком (настільні, рухливі, комп'ютерні) та з особливим захопленням конструює з лего. Також дитина згадала про те, що їхнім сімейним улюбленцем є кішка на ім'я Марта, якій дозволяється спати на ліжках дітей.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що учениця воліє проводити своє дозвілля вдома в ігровій діяльності з братом. Активний відпочинок, заснований на інтересах дитини, дає позитивні емоції, заряджає енергією, впливає на розвиток дитини.

Загалом на підставі результатів анкетування продуктів творчої діяльності дітей молодшого шкільного віку можна зробити висновок про те, що учні, які взяли участь в експерименті, націлені на активне проведення вільного часу. Вони люблять прогулянки на свіжому повітрі з друзями, а також сімейні походи у цікаві місця, про це згадали всі учасники діагностики. Переважна більшість молодших школярів у письмовому творі згадала про те, що відвідує гуртки та секції: мовні, образотворчі, музичні, спортивні, хореографічні, декоративно-вжиткові. Не займаються в жодних позашкільних об'єднаннях лише чотири особи із двадцяти опитаних. Вважаємо, що це хороший показник.

Водночас більшості дітей (68%) також подобається дозвілля вдома за комп'ютером і перед телевізором. Менший відсоток опитаних дітей (22%) вказали, що у вільний від навчання час вдома читають книги, малюють, слухають музику, допомагають батькам у домашніх справах.

У додаткових індивідуальних бесідах з учасниками експерименту було виявлено, як вони проводять канікули та ставляться до шкільних заходів у канікулярний період. Більшість учнів (84%) відповіли, що вони під час канікул знаходяться у бабусі в селі, а також іноді всією родиною їздять відпочивати за туристичними маршрутами (близько 40% учнів). Практично всі респонденти відповіли, що брали участь у різних шкільних заходах в позаурочний час, і лише один учень не схотів відповідати це питання. Одноставними опитані були в тому, що гарно організоване дозвілля забезпечує позитивні емоції, сприяє покращенню настрою.

Отже, великим стимулом для розвитку дитини може стати дозвілля. Водночас не організований певним чином вільний від навчання час може бути фактором уповільнення особистісного розвитку, джерелом негативних емоцій. Тому організація дозвіллевой діяльності дітей молодшого шкільного віку – це великомасштабна соціальна сфера, ціль якої не просто зайняти дитину у вільний час, а й розвивати її особистість, засобами дозвілля, наприклад, у ігровій, мистецькій чи туристичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Н. Б. Соціально-культурний потенціал сімейного дозвілля. *Український соціум*. 2005. № 5-6. С. 102–111. DOI: 10.15407/socium2005.05-06.102.

2. Міненок А. О., Турчина І. С., Антоненко Н. С. Особливості організації дозвіллевой діяльності молодших школярів як важлива умова успішної самореалізації. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 13(169). С. 41–46. DOI: 10.5281/zenodo.5077831.

3. Чупрун О. Дозвіллева діяльність молодших школярів в умовах позанавчальної роботи: структурно-функціональний підхід. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 34, Т. 5. 2020. С. 249–254.

Olena Diahyleva,
PhD, Associate Professor of English language department for maritime officers,
Vice-Rector on Academic Work,
Kherson State Maritime Academy,
Kherson, Ukraine

Alona Yurzhenko,
PhD, senior teacher of English language department for maritime officers,
Head of International Affairs department,
Kherson State Maritime Academy,
Kherson, Ukraine

Valerii Svyryda,
Senior teacher of Department of Health and Safety,
Professional and Applied Physical Training,
Kherson State Maritime Academy,
Kherson, Ukraine

USE OF ONLINE COURSES ON LMS MOODLE TO PROVIDE PHYSICAL TRAINING OF PROSPECTIVE SHIP NAVIGATORS WHILE E-LEARNING

Nowadays most universities of Kherson (the region which suffers a lot due to Russian aggression) were temporarily displaced and provide e-learning for their students. Kherson State Maritime Academy is temporarily displaced to Odessa. E-learning was organized in this education establishment since COVID-19 on LMS MOODLE [1]. All subjects are studied online in two ways: synchronously and asynchronously. Synchronous way of studying is provided by video conferences on Zoom. Online courses of all subjects were created on MOODLE. "Physical Training" course for future ship navigators was also created there [2]. To prepare for the physical demands of their career and ensure their safety and effectiveness while at sea this course is very important. Ship navigators often work in physically demanding environments, including onboard ships where they may need to climb ladders, handle heavy equipment, or respond to emergency situations. Being physically fit can help navigators perform their duties effectively and safely.

Maritime careers can be demanding on the body due to long hours, irregular schedules, and exposure to various weather conditions. Physical training can also help individuals maintain good health and reduce the risk of injuries or health issues while at sea.

Thus online course on LMS MOODLE to provide physical training for perspective ship navigators has all the materials necessary to study online. The course contains: forum with urgent announcements; forum to ask and answer in case of any misunderstandings; syllabus to provide a student with detailed overview of a course; study program that empowers students to take control of their learning; methodological materials and recommendations that provide students with structure, clarity, and resources that enhance the learning process; practical assignments while e-learning; links to Zoom conferences; additional materials necessary for feedback.

LMS MOODLE allows to create various tasks. Physical training teachers have also created and uploaded many video demonstrations of physical exercises, workouts, or training routines. These videos guide students on proper form and technique. Zoom conferences links to which are situated on MOODLE allow real-time interaction, feedback, and correction of students' movements during workouts [1]. Teachers demonstrate their physical training techniques, answer questions, and provide guidance. Moodle is used here to schedule and manage these events. Courses provide written instructions, training plans, and guides for physical exercises. They include detailed descriptions, images, or diagrams to help students understand and perform exercises correctly.

In discussion forums and message boards students can share their experiences, ask questions, and seek advice related to physical training. Teachers usually participate in these discussions to provide guidance and motivation. Students record themselves performing exercises and share these videos with group mates for critique and advice. Online course also contains data on mobile apps and wearable fitness devices that track physical activity. These apps can integrate with Moodle, allowing students to log and share their workout progress and achievements.

Students can track their physical progress over time and set personal goals. In MOODLE following tools help to manage it: digital badges, leaderboards, reports, gradebooks etc. There are quizzes and knowledge assessments on topics like nutrition, exercise physiology, and injury prevention. Moodle's quiz feature is used for this purpose.

Group projects and assignments that require students to create fitness routines or training plans are located on LMS MOODLE course. Students usually collaborate on the planning and design of workouts. Students can also partner with each other to stay motivated and share progress.

There is also a possibility for students to maintain online journals or blogs within Moodle to document their physical training progress, challenges, and achievements. Teachers provide feedback and encouragement.

Teachers can also assess students' physical progress through video submissions, self-assessments, or reflective essays. Feedback is provided through Moodle's grading and assessment features [3].

The virtual fitness challenges and competitions within the course are organized to foster a sense of community and motivation among students.

It's important to note that while Moodle can support various aspects of online physical training, it cannot replace the hands-on experience of in-person training. Instructors emphasize safety, provide clear instructions, and consider students' individual fitness levels and limitations when designing online physical training courses. Additionally, they ensure that all students can participate in the training activities to the best of their abilities.

Maritime careers can be demanding on the body due to long hours, irregular schedules, and exposure to various weather conditions. Thus Physical Training course helps perspective ship navigators to maintain good health and reduce the risk of injuries or health issues while at sea.

REFERENCES

1. Learning Management System of Kherson State Maritime Academy. URL:<http://www.mdl.ksma.ks.ua>. (date of access: 15.09.2023).
2. Shalar O., Strykalenko Y., Huzar V. Mental training in psychological training of shooters. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*. 2020. No. 6(126). P. 110–114. URL: [https://doi.org/10.31392/npuc.series15.2020.6\(126\).24](https://doi.org/10.31392/npuc.series15.2020.6(126).24) (date of access: 15.09.2023).
3. Yurzhenko A. Y. An e-course based on the lms moodle to teach "maritime english for professional purpose". *Information Technologies and Learning Tools*. 2019. Vol. 71, no. 3. P. 92. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v71i3.2512> (date of access: 15.09.2023).

Євсєєва Олександра Олександрівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Корсікова К. Г.**,
кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Сучасне реформування освіти є спробою критично осмислити існуючу ситуацію і визначитися з пріоритетами державної політики в розвитку освіти. Критичне мислення стає життєвою необхідністю, шансом, який допоможе вистояти і перемогти в умовах інформаційного суспільства.

Розвиток навичок мислити критично потрібен не лише для освітнього процесу, але й для повсякденного життя. Формувати в дітей критичне мислення – означає правильно поставити запитання, привертати увагу, навчити робити висновки та знаходити вирішення для того, щоб кожна дитина мала можливість розвивати свої творчі вміння. Для цього необхідне мудре керівництво вчителя [2].

Наукові дослідження щодо трактування критичного мислення почалися у сфері когнітивної психології. Американські дослідники Дж. Андерсон, М. Ліпман, А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер; Р. Стернберг, С. Міллер; Д. Надлер, Ш. Хібіно; Р. Солсо, Д. Шавер, Д. Рійз, П. Фрейре досягли значних результатів у вивченні пізнавальних процесів та утіленні досліджень у освітню систему США та інших країн [1].

Вітчизняні вчені та педагоги (О. Пометун, М. Починкова, В. Конаржевська, О. Белкіна-Ковальчук, Н. Цьома, С. Терно, Н. Вукіна) сходяться на думці, що критичне мислення є здатністю людини усвідомлювати власну позицію, доводити точку зору, надавати аргументи, аналізувати та оцінювати події, приймати виважені рішення. Тому постає проблема підготовки майбутніх учителів до розвитку критичного мислення в учнів початкової школи [3].

Технологія розвитку критичного мислення була розроблена науковцями Бостонського центру розвитку етики та виховання. Запроваджували цю технологію в освітній процес Л. Брунер, Дж. Дьюї, Д. Клустер, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Макінстер, К. Мередіт, С. Метьюз, Р. Пауль, В. Саул, Дж. Стіл, Ч. Темпл та ін. Технологія розвитку критичного мислення, за Дж. Стілом, є цілісною системою, що формує навички роботи з інформацією в процесі читання й письма, вона спрямована на засвоєння базових навичок відкритого інформаційного простору, розвиток якостей громадянина відкритого суспільства, залученого до міжкультурної взаємодії» [2].

Підготовка майбутніх учителів щодо використання означеної технології повинна охоплювати знання щодо змісту поняття «критичне мислення», його складових. Отримані знання змісту організації освітнього процесу за технологією розвитку критичного мислення дозволять майбутнім учителям розвивати логічність мислення учнів, здійснювати правильний вибір методів та прийомів для формування критичного мислення на різних етапах уроку. У зміст професійної підготовки майбутніх учителів до використання технології розвитку критичного мислення входить інформація щодо особливостей структури та функціонування мислення загалом, розуміння розвитку критичного мислення, зокрема в учнів початкової школи. Також необхідною складовою змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі є вивчення інноваційних процесів у національній освітній системі.

Структурними компонентами готовності до використання технології розвитку критичного мислення визначено мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний.

Мотиваційний компонент готовності містить інтереси, потреби, мотиви майбутнього педагога щодо використання технології розвитку критичного мислення у професійній діяльності з метою досягнення оптимального результату та розвитку здібностей і можливостей особистості молодшого школяра мислити критично.

Проявом мотиваційного компоненту є усвідомлення майбутніми вчителями ролі критичного мислення, необхідності його формування у молодших школярів, розвиток мотивів щодо опанування методами і прийомами розвитку критичного мислення, постійне прагнення до пошуку новітніх прийомів і засобів [2].

Когнітивний компонент готовності вказує на наявність у здобувача вищої освіти специфічних знань, необхідних для успішного використання технології розвитку критичного мислення у власній професійній педагогічній діяльності, а саме: психолого-педагогічні (розуміння індивідуальних вікових, психолого-педагогічних особливостей молодших школярів, знання змісту та функцій використання технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі, особливостей сприйняття інформації учнями, яка подається через використання означеної технології), предметні (оперування майбутніми учителями знаннями із фахових дисциплін, вміння їх інтерпретувати через використання технології розвитку критичного мислення), методичні (вміння адаптувати та застосовувати в освітньому процесі методи та прийоми розвитку критичного мислення, знання специфіки подачі навчального матеріалу із використанням технології розвитку критичного мислення, знання методики роботи з кожного навчального предмета початкової школи з використанням технології розвитку критичного мислення), технологічні (розуміння змісту, видів та функціональних можливостей використання технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі).

Операційно-діяльнісний компонент готовності передбачає врахування комплексу специфічних вмінь, які необхідні для застосування технології розвитку критичного мислення у професійній діяльності, а саме: психолого-педагогічні вміння (вміння будувати освітній процес з опорою на методи і прийоми

розвитку критичного мислення, обирати форми взаємодії з учнями на уроці, організації їх діяльності за технологією розвитку критичного мислення), предметні (сформованість практичних умінь з фахових дисциплін, які вивчають у початковій школі, їх реалізація під час використання технології розвитку критичного мислення), методичні (визначення місця та призначення технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі, вміння обирати оптимальну форму подачі навчального матеріалу через використання технології розвитку критичного мислення, розуміння структури та особливостей застосування технології розвитку критичного мислення, організація діяльності учнів на уроці з використанням технології розвитку критичного мислення, розрізняти критерії оцінювання ефективності технології розвитку критичного мислення) [3].

Таким чином, підготовка учителя початкових класів до використання технології розвитку критичного мислення школярів має носити системний характер та складатися з мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного компонентів. Подальше дослідження спрямовуємо на визначення та характеристику педагогічних умов підготовки учителя початкових класів до використання технології розвитку критичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кроуфорд А., Саул В. Технології розвитку критичного мислення. Київ: Пляди, 2016. 220 с.
2. Стіл Д., Мередіт К., Темпл Ч. Розвиток критичного мислення в навчанні різних предметів. Київ: Інтелект, 2015. 76 с.
3. Тягло А. В. Критичне мислення на основі логіки. Харків : АССА, 2016. 210 с.

Єна Аліна Сергіївна,

практичний психолог,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

КОРЕКЦІЙНО-ВІДНОВЛЮВАЛЬНА ТА РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА З УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС

Умови військових конфліктів і воєнних операцій створюють складні психологічні та емоційні навантаження на учасників освітнього процесу. Психологічна допомога в цих умовах стає критично важливою. Завданням практичного психолога є надання корекційно-відновлювальної та розвивальної підтримки цим особам для забезпечення їхнього психологічного благополуччя та навчального успіху.

Останні дослідження в царині психологічної підтримки освітнього процесу в умовах війни підкреслюють важливість ролі практичного психолога. Вони аналізують методи та стратегії, які можуть бути застосовані для покращення психологічного стану та навчальної ефективності студентів у військовий час, підвищення стійкості до стресових ситуацій [3, с. 44].

Психологічна підтримка повинна спрямовуватись на зменшення стресу, травматичного впливу та збереження навчальної мотивації. Ось декілька рекомендацій для роботи психолога у таких умовах:

1. Оцінка потреб. Перш за все важливо провести оцінку потреб учасників освітнього процесу. Це може бути зроблено шляхом анкет, спостережень та інших методів.

2. Індивідуальна підтримка. Для тих, хто демонструє психологічний стрес або травму, важливо надати індивідуальну психологічну підтримку.

3. Групова робота. Важливо створювати групові зустрічі для спільної підтримки і обговорення психологічних питань.

4. Психологічна підтримка кураторів, наставників груп, викладачів та батьків здобувачів освіти. Практичний психолог також може працювати з викладачами, кураторами та батьками, щоб допомогти їм розуміти та підтримувати дітей під час військових конфліктів. Це передбачає надання порад щодо того, як спілкуватися з дітьми та як допомагати їм впоратися зі стресом.

5. Співпраця з іншими спеціалістами. Психолог може співпрацювати з медичними фахівцями, громадськими організаціями, соціальними працівниками та іншими спеціалістами для забезпечення комплексної підтримки учасникам освітнього процесу.

Важливо розуміти, що робота практичного психолога у військовий час може бути важкою та вимагати специфічних навичок і підходів. Психолог повинен бути готовий до роботи в умовах невпевненості та стресу, а також мати певний рівень емпатії та професійної підготовки, щоб надати ефективну психологічну підтримку учасникам освітнього процесу в цих умовах, допомагати відновлювати психологічне благополуччя та сприяти їхньому розвитку під час важких часів [2, с. 148].

Значний потенціал освітянської сфери в сучасній складній ситуації в країні має бути спрямовано на надання відповідей тим викликам і проблемам, які мають українські діти та суспільство. Нові теми та форми роботи, організація психологічної допомоги, групова робота, профілактичні, освітні, інформаційно-просвітницькі, корекційно-відновлювальні та розвивальні заходи, весь арсенал педагогічної майстерності концентрують і спрямовують на роботу зі здобувачами освіти.

Фізичні та емоційні стани людини взаємопов'язані, і тому здатні взаємовпливати один на одного. Під час напружених емоційних станів у дитини змінюється міміка, темп мовлення, з'являється метушливість, змінюється дихання, пульс, колір обличчя, можуть з'явитися сльози тощо.

Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота працівників психологічної служби – це система заходів, спрямованих на охорону психічного здоров'я; попередження неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства, створення психологічних умов, сприятливих для розвитку особистості. Вона спрямована на створення у закладі освіти таких умов навчання та виховання, які сприятимуть гармонійному психічному та особистісному розвитку здобувачів освіти [3, с. 44].

Події, пов'язані з травмами, спричиненими війною, впливають на сотні тисяч дітей. Діти потребують допомоги і підтримки у тому, як впоратися зі стресом від війни, знайти способи адаптуватися до нових умов існування і впоратися з труднощами для запобігання розвитку проблем у сфері психічного здоров'я. Психічне травмування у людей, що пережили надзвичайні події, має різну глибину і складність. Це залежить від багатьох факторів: вік постраждалого, ступінь причетності до надзвичайної події (свідок, учасник, постраждалий), життєвий і професійний досвід, психоемоційний статус та вміння володіти своїми емоційними станами, наявність або відсутність підтримки з боку найближчого соціального оточення. Саме для надання допомоги дітям та їх підтримки можна запроваджувати тренінги, виховні години, інформативні зустрічі, міні-лекції, онлайн-event тощо з таких тем: «Синдром відкладеного життя», «Вплив психологічної травми на тіло людини», «Сила і руйнівна дія страхів», «Дозволь собі бути щасливим», «Експрес-техніки зняття психоемоційного напруження», «Надання психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу в період військових подій», «Базові основи формування резиліентності (життєстійкості) у дітей», «Як залишатися в ресурсі» тощо [1, с. 44].

Саме тому дуже важливою є робота працівників психологічної служби, які покликані допомогти дітям опрацювати неефективні реакції на стрес, напрацювати механізми стресостійкості, навчити технікам, які допоможуть стабілізуватися та легше впоратися зі спогадами про пережите.

Зазначена робота практичного психолога в ЗВО важлива для створення здорового психологічного середовища, де студенти можуть розвивати свій потенціал та досягати успіху не лише в навчанні, а й у особистому житті. Це також сприяє зниженню стресу та покращенню загального благополуччя університетської спільноти [4, с. 158].

Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота практичного психолога з учасниками освітнього процесу є критично важливою у військовий час. Вона сприяє психологічній стабільності та успішному навчанню, що важливо для подальшого розвитку і відновлення суспільства після війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кашлюк Ю. І. Основні чинники, які впливають на психологічне благополуччя особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 170-186.
2. Лукомська С. О. Посттравматичне зростання: теоретичні підходи, емпіричні методики та практичні рекомендації. *Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій. Психологічна теорія і практика*. Суми: СумДПУім.А.С.Макаренка, 2017. С. 216–236.
3. Мельниченко О. Збереження психічного здоров'я педагога. *Практикум для молодих учителів*. 2010. № 7. С. 144.
4. Токар М. Збереження психологічного здоров'я педагогів. *Психолог*. 2007. № 47. С. 287.

Nataliia Yermakova,
Candidate of Philological Sciences,
Docent at the Department of Social and Humanitarian Sciences and Language Training,
Khortytsia National Academy,
Zaporizhzhia, Ukraine

REASONS FOR TOURISM STUDENTS TO STUDY SPANISH AS SECOND LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES AFTER ENGLISH

Teaching the second foreign language especially for specific purposes to the students of non-linguistic specialties is a rather new practice in Ukraine. Developing international relationships between Ukraine and others countries of the civilized world requires specialists speaking two or more foreign languages that in its turn expands opportunities for cross-cultural communication, raises competitive abilities and mobility of experts.

The growing importance for any specialist in speaking foreign languages for all aspects of his/her professional activity brings new challenges to the system of a modern linguistic education. Educational institutions are to graduate the specialists who are able to communicate in foreign languages, solve creative tasks, and take part in multinational discussions. At present it seems reasonable to learn more than one foreign language, even if the level of the second one is far below the level of the first foreign language according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) [1].

The response to today's challenges in Ukraine is considered to be teaching the course "Second Foreign Language for Specific Purposes" in institutions of higher education on the faculties of non-linguistic specialties. The choice of the second foreign language depends on different factors: availability of an appropriate specialist, of an educational and methodological base, or on students' will. The problem of teaching the second foreign language after the first one is not new, but its **actuality** is arisen from the need to develop the teaching methods of the second foreign language for specific purposes to the students of non-linguistic specialties.

The problem of teaching several foreign languages as well as their interaction was revealed by a number of Ukrainian researchers [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. They consider this teaching in different aspects but many of them note that learning of the second foreign language is carried out in peculiar conditions of mutual influence of three languages (the first foreign language, the second foreign language and the native language of a learner), but the first foreign language is generally used for interlinguistic comparisons.

Recently the second foreign language has already been taught on the faculties of world's economics, journalism, international journalism, but now the attention to its learning is also drawn in tourism industry in Ukraine. Nowadays, English is a mandatory first foreign language for teaching in any educational institution. German or French are more often chosen as the second foreign language, but our paper focuses on the relevance of teaching the Spanish language to the students of the specialty Tourism with English as the first foreign language. Furthermore, Spain, to our mind, is an unappreciated country in Ukraine both for general and recreational tourism.

Therefore, the **aim** of our paper is to ground the reasons for studying Spanish as the second foreign language for specific purposes after English at the specialty of Tourism. The **object** of our research is teaching the second foreign language, namely, Spanish, at the non-linguistic institution of higher education on the basis of the experience in teaching the first foreign language, namely, English.

At present Spanish (*español*) or Castilian (*castellano*) has the world's importance and is one of the most popular languages after English, Chinese and Hindi. It takes the fourth place by the quantity of native speakers [10]. At the beginning of the XXI century it left French behind. Spanish is also one of the most studied languages on par with English in the language-learning platforms and education applications such as **Duolingo**, Rosetta Stone, **Babbel** etc. Spanish is one of the languages in the United Nations Organization, the European Union, UNESCO; it is also an official language in Africa, in the majority of the countries of Central and South America. Besides, one-third of the population in the United States of America originated from Spanish-speaking countries with Spanish as their native language.

Moreover, the influence of Spanish in business increases every year; it is considered to be one of the most perspective languages in trade, politics and tourism. It means that business, especially the field of tourism, needs more and more specialists speaking Spanish. If they also speak English, their chances to get a well-paid job grow up considerably.

Thus, it follows from the paper that the need in specialists speaking several foreign languages is ever increasing. That's why Khortytsia National Academy has the subject "The Second Foreign Language for Specific Purposes (Spanish)" which is taught on a selective basis. Besides, it becomes necessary to optimize the educational process due to a rather small number of academic hours given to study the second foreign language in school curriculum, as well as due to the further growth of requirements to the quality of communicative and professional competence of the students of non-linguistic institutions of higher education. All this creates the need to develop a new approach to teaching several foreign languages within a single educational system.

REFERENCES

1. The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/level-descriptions> (дата звернення: 08.10.23).
2. Насонова Н. А. Передача інформації в процесі вивчення іноземної мови / Н. А. Насонова. *Збірник матеріалів науково-методичної конференції*. 21- 22 травня 2002 р. Вінниця : Універсам-Вінниця, 2002. Том 2. С. 241-243.
3. Теляшенко В. Л. Професійно орієнтоване навчання студентів іноземної мови в немовному вузі / В. Л. Теляшенко. *Актуальні питання навчання іншомовної комунікації у вищих навчальних закладах : матеріали наук.-практ. конф.*, 20 травня 2003 р. Харків : Магістр, 2003. Вип. 4. С. 78-81.
4. Цвяк Л. В. Принципи викладання професійно орієнтованої мови майбутнім офіцерам-прикордонникам. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки: збірник наукових праць*. 2010. №55. С.111-114.
5. Жовтюк Н. П. Психолінгвістичні аспекти формування лексичної компетентності у процесі навчання англійської мови після німецької / Н. П. Жовтюк. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. Педагогіка*. 2012. № 3. С. 101-106.
6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
7. Казачінер О. С. Підготовка вчителів до викладання другої іноземної мови з 5 класу в системі післядипломної педагогічної освіти / О. С. Казачінер. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2013. Вип. 32. С. 94–104.
8. Лобачук І. М. Теоретико-методичні аспекти викладання другої іноземної мови / І. М. Лобачук. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вип.40. 2013. С. 56-60.
9. Палій О. А. Про підвищення ефективності навчання другої іноземної мови в ЗНЗ / О. А. Палій. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 1. С. 120-124.
10. The most spoken languages in the world. URL: <https://www.berlitz.com/blog/most-spoken-languages-world> (дата звернення: 08.10.23).

Жуков Василь Павлович,

доктор філософії, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва,
координатор з виховної роботи факультету мистецтв,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕТИКО-ПАРТИЦИПАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Оновлення сучасного українського суспільства в умовах активного всебічного перетворення життя стає проблемою національної значущості. Очевидно, що значна частина цих перетворень пов'язана з удосконаленням системи освіти, впровадженням її сучасної інноваційної моделі на основі досвіду та механізмів, які відпрацьовуються під час реалізації пріоритетної національної Концепції «Нова українська школа», де зазначається: «Паралельно зі структурними змінами будуть удосконалюватися методи навчання в школі, підвищуватиметься кваліфікація вчителів, педагогічна освіта переорієнтуватиметься на компетентнісні засади, педагогіку партнерства, індивідуальний підхід» [1, с. 30].

У нормативно-правових документах зроблено стверджується, що в українській освіті розпочато системні зміни, створені задля забезпечення її відповідності як вимогам інноваційної економіки, так і запитам суспільства. При цьому пріоритетними напрямками у цій сфері є приведення змісту та структури професійної підготовки кадрів у відповідність до сучасних потреб ринку праці та підвищення доступності якісних освітніх послуг.

Отже, інноваційний шлях розвитку системи освіти потребує нового покоління висококваліфікованих учителів, роль яких зростає у зв'язку з післявоєнною перспективою розвитку суспільства, держави, науки, культури, освіти. Тому природньо, що знадобляться педагоги, які глибоко володіють психолого-педагогічними знаннями і розуміють особливості розвитку здобувачів, так і ті, що є професіоналами в інших галузях діяльності, здатні допомогти знайти себе в майбутньому, стати самостійними, творчими та впевненими в собі людьми. Чуйні, уважні та сприйнятливі до інтересів учнів, відкриті до всього нового, вчителі – ключова складова перспективної української школи.

Відповідно до Концепції НУШ, саме ЗЗСО мають стати найважливішим чинником, що забезпечує соціокультурну модернізацію українського суспільства. Якраз у школі має бути зосереджене не лише інтелектуальне, а й громадянське, духовне, культурне життя учнів. «Ми пропонуємо вживати поняття «освіта», «освітній процес» в їх сучасному розумінні, що охоплює навчання, виховання і розвиток. Виховний процес буде невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей)...» [1, с. 19]. Звідси очевидна відповідальність учителя перед суспільством за виховання особистості нового типу, здатної гідно долучитися до сучасного соціуму.

ЗЗСО є відображенням ситуації, що склалася сьогодні у суспільстві, коли часом неправдиві цінності підміняють традиційними етичними нормами та принципами взаємовідносин між суб'єктами педагогічного процесу. Жорстокість, неповажне ставлення до дитини, рукоприкладство, недобропорядність, хабарництво, ненормативна лексика у школі стають сьогодні реаліями української дійсності.

Особливу тривогу викликає той факт, що така тенденція спостерігається і серед теперішніх студентів, майбутніх вчителів, загальнокультурний і моральний рівень яких часто не відповідає професіограмі фахівця освітньої галузі.

Тим часом в українській традиції вчитель асоціюється з духовним наставником, просвітителем. Портрет якого, за думкою Ф. Левітаса, визначається наступними критеріями: висока професійна досконалість, свідоме прагнення до самовдосконалення, гуманістичні погляди у ставленні до дитини, відданість справі, високий рівень загальнокультурних та морально-етичних якостей [2]. У суспільний образ учителя вкладаються ідеальні уявлення, пов'язані з його здатністю «сіяти розумне, добре, вічне». Саме тому діяльність педагога надзвичайно складна та відповідальна, соціальна значимість та роль якої підвищується з кожним роком. Безперервно розвивається і її моральний зміст, і, як наслідок, зростають етичні вимоги до цієї професії.

У даний час різні аспекти етики є предметом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема професійна етика, етика педагогічної праці, етична освіта студентів, педагогічна культура.

Педагогічна культура у професійній діяльності перетворюється на основний, професійно значущий фактор і стає найважливішою складовою професійної підготовки майбутнього вчителя та необхідною умовою його всебічного виховання та професійно-особистісного розвитку, що виражається в оволодінні універсальними та професійними компетенціями.

Важлива складова цього феномена – етична культура, яка є інтегративною освітою особистості вчителя як носія етичних знань, моральних цінностей та ідеалів, моральних принципів професійної поведінки, здатної до педагогічної рефлексії.

Зазначимо, що в останній час зріс інтерес до питань етико-партисипативної культури. За визначенням А. Донцова етико-партисипативна культура педагога є найголовнішою передумовою не лише оволодіння педагогічною майстерністю, але й загального професійного самовдосконалення. Така закономірність зумовлена декількома обставинами. По-перше, етико-партисипативна культура майбутнього вчителя є невід'ємною частиною духовної культури суспільства, студентська молодь покликана розширювати та примножувати її соціально-культурний зміст. По-друге, зростання етико-партисипативної культури вчителя сприяє його уважному ставленню не лише до об'єктів, що мають соціально-культурний зміст, але й до наукових знань, що містять в собі безцінні надбання

соціокультурного досвіду людства [3, с. 46]. Однак у педагогічній науці недостатньо глибоко вивчені сутність, зміст, структура цього соціокультурного феномену, відсутні концепції його формування у майбутніх вчителів. Це підтверджує необхідність розробки теоретичних та практичних питань дослідження, пов'язаного із формуванням етико-партисипативної культури майбутніх учителів в освітньому процесі ЗВО.

Отже, актуальними для означеного дослідження повинні стати положення:

1) етико-партисипативна культура вчителя – інтегративна професійно-моральна якість особистості педагога, що передбачає особистісну освіту вчителя як носія етичних знань, моральних цінностей та ідеалів, моральних принципів відрефлексованої професійної поведінки, а також його суб'єкт-суб'єктні відносини, які означають співпрацю, обумовлену загальними морально-етичними інтересами, цінностями, поглядами;

2) формування етико-партисипативної культури майбутніх учителів в освітньому процесі ЗВО – наукове обґрунтування системи навчання та виховання студентів, вибудоване відповідно до державних освітніх стандартів та специфіки даного феномена як філософської, культурологічної, психологічної, педагогічної та управлінської категорії;

3) ефективність та результативність процесу формування етико-партисипативної культури майбутніх учителів, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).

2. Левітас Ф. Л. Роль учителя історії в морально-етичному вихованні учнів. *Шлях освіти*. 2013. № 2. С. 38–39.

3. Донцов А. В. Моральна культура вчителя : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. 240 с.

Журавльов Дмитро Іванович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Кузнецова О. В.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У реаліях сьогодення, коли освітній процес у вищій школі перейшов із очної форми в змішану або дистанційну, виникли певні труднощі як у науково-педагогічних працівників, так і у здобувачів освіти. Це спричинило значні реформи, що відбуваються в сучасній вітчизняній науковій та освітній сферах. Настала потреба у суттєвому підвищенні якості підготовки майбутніх учителів відповідно до європейських та міжнародних стандартів, що будуть враховувати найкращі новаторські ідеї, наявні у світовій педагогічній практиці й спрямовані на вдосконалення підготовки до майбутньої професійно-педагогічної діяльності бакалаврів початкової освіти.

Отже, необхідно враховувати різнобічні аспекти у підготовці майбутніх фахівців: ґрунтовні фахові знання, педагогічні знання, виховний потенціал, вміння керувати колективом, розуміння соціально-культурних елементів освіти та інше. Саме після такої професійної підготовки освітянин буде професіоналом: вільно володітиме матеріалом, вирішуватиме педагогічні проблеми, управлятиме колективом. Буде наділений такими здібностями: організаторськими, дидактичними (вміння підбирати навчальний матеріал, наочність), комунікативними, перцептивними (вміти проникати у світ вихованців, визначати їх емоційний стан).

Важливим компонентом цього процесу є формування у вчителя готовності до професійно-педагогічної діяльності. Кожна дитина – це особистість і часто зі складним характером, вчитель має бути готовий психологічно співпрацювати з учнем, мати не тільки витримку і коректність, а й бути психологічно підготованим до різноманітних ситуацій. Психологічна підготовка розглядається як стрижень формування особистості майбутнього вчителя, від сформованості якого залежить, як саме, яким чином будуть вирішуватися особистістю професійно-педагогічні завдання. Вирішення проблем вищої професійної освіти неможливе без підвищення педагогічної інтелектуальної культури, без активного впливу на громадську думку, без обов'язкового подолання усталених стереотипів, консерватизму в педагогічній науці і практиці, що обумовлюються появою нових дослідницьких проблем в педагогіці.

У більшості випадків дефініція «професійно-педагогічна діяльність» вживається у двох основних контекстах: в контексті суспільних та соціально-трудова взаємин. Це підтверджується комплексним підходом до її розгляду на перетині таких наук, як педагогіка, психологія, філософія, соціологія, економіка, право та інші. Різні аспекти професійно-педагогічної діяльності та професіоналізму розглядалися у працях таких науковців, як: І. Бех, І. Болотнікова, І. Гавриш, В. Галузинський, Н. Гузій, М. Євтух, В. Лапшина, В. Погрібна, Т. Садова, В. Семиченко, О. Файєр, О. Філатова, Н. Чорна та інші.

Однак, на наш погляд, з урахуванням подій, що відбуваються (спочатку це пандемія Covid-19, а потім – введення воєнного стану), трактування професійної діяльності та професійно-педагогічної діяльності не враховують тих нових особливостей у соціально-економічному стані нашої країни та індивідуальних психологічних змін, що відбулися з індивідами у суспільстві. Це вплинуло, в першу чергу, на побудову взаємин між науково-педагогічними працівниками та здобувачами освіти, які поступово стають рівноправними учасниками освітнього процесу, що сприяє перебудові ціннісних орієнтирів та особистісних якостей через переосмислення наукових підходів підготовки до професійно-педагогічної діяльності майбутніх фахівців початкової освіти.

У філософському енциклопедичному словнику діяльність визначено як «форму активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті» [5].

Як зазначає В. Семиченко, наявні функції, які реалізує педагог у процесі професійної діяльності, слід розглядати за різними напрямками та рівнями. Серед них розрізняють наступні: термінальні, або функції-цілі (вказують на стратегічні напрямки педагогічної діяльності, вказують на її основні фундаментальні цілі та завдання (навчальна, виховна, розвивальна, соціалізуюча, життєзабезпечення), інструментальні, або функції-засоби (вказують на функціональні завдання професійної діяльності, через що перетворюються на безпосередній процес взаємодії в реальних умовах і з конкретними учнями (інформативна, ілюстративна, смислоутворювальна, діагностична, диференційована, стимулювальна, прогностична, культуро відповідності, психотерапевтична, рекреаційна), операційні функції (функції-прийоми – вказують на комплексність професійної діяльності та обслуговують кілька функцій-інструментів (вимірювання та оцінювання, методична, керівна, системоутворення, структурування, коригувальна, констатувальна, формоутворення) [4].

Найчастіше під діяльністю розуміють активність людини, спрямовану на перетворення вихідного матеріалу в кінцевий продукт протягом будь-якого часу [2].

Результатом у підготовці до професійно-педагогічної діяльності є конкурентоспроможні, мобільні, творчі, успішні випускники початкової ланки освіти, які здатні задовольняти потреби суспільства і роботодавців в умовах соціально-економічних змін в Україні.

Отже, одним із головних завдань у підготовці майбутніх бакалаврів початкової освіти є перетворення особистості здобувача освіти у вчителя-професіонала, який спроможний вирішувати все різноманіття завдань, пов'язаних із процесом едукації молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир, 2003. 193 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. друге доповн. і виправл. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
3. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід : монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. 330 с.
4. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ: Вища школа, 2004. 335 с.
5. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

Журова Олена Вячеславівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 кафедри спеціальної освіти та психології,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Моренко О. М.,**
доцент кафедри,
кандидат педагогічних наук,
Хортицька національна академія,
вихователь-методист,
заклад дошкільної освіти (ясел-садка) комбінованого типу № 237 «Смородинка»
Запорізької міської ради,
спеціаліст вищої категорії,
педагогічне звання «старший вихователь»,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У нормативно-правових документах (законі України «Про освіту» [4], «Про дошкільну освіту» [3], наказі МОН України про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти» [5]) наголошено на важливості здійснення професійного самовдосконалення (саморозвитку та самореалізації) з урахуванням принципу безперервності освіти.

Українське суспільство потребує мобільних динамічних, творчих компетентних педагогів, що здатні швидко орієнтуватися в сучасному суспільстві, можуть бути для дітей прикладом, співпрацювати з сучасними дітьми, формувати основні компетентності відповідно до моделі випускника закладу освіти.

Зміни сучасного глобалізованого суспільства в сукупності з іншими чинниками (воєнні дії, суспільні трансформації, пандемія та інші) вимагають від людини будь-якої професії постійного та безперервного самовдосконалення в різних галузях, особливо фахівців освітньої галузі. На цьому шляху вдосконалення прагнення до саморозвитку є рушійною силою, яка допомагає стати не просто професіоналом, а митцем своєї справи, забезпечити творчий підхід у виконанні професійних обов'язків. Реалізація мети і завдань сучасної освіти пов'язане з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою, що забезпечують розв'язання наявних проблем навчання і виховання відповідно до нових освітніх парадигм. У сучасному освітньому середовищі педагоги мають самостійно й творчо здобувати інформацію, виконувати ролі наставників, фасилітаторів, консультантів, менеджерів, володіти навичками навчання впродовж життя, випереджувального планування й організації навчання, розроблення навчально-методичного забезпечення, оцінювання тощо.

Актуальності у педагогічній освіті в Україні набувають процеси підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців, їх здатність та готовність до постійного особистісного та професійного самовдосконалення. Одним з вагомих аспектів професійного зростання педагогів виступає здатність керувати власним розвитком.

Окремі аспекти проблеми професійної підготовки та професійного саморозвитку педагогів висвітлено в працях І. Денищук [2], В. Демченко [1], Т. Калугіна, А. Смолюк [7], В. Фрицюк, С. Хатунцева та багатьох інших.

Сучасне суспільство настільки швидко змінюється, вдосконалюється, а з ним і основні тенденції освітньої галузі, що потребують постійного вдосконалення. Професійне самовдосконалення педагога є основною умовою успішності його учнів. Саме тому дуже важливо педагогам постійно професійно розвиватися та не «вигорати» в рутині повсякденних обов'язків.

Професійний розвиток, самовдосконалення та самореалізація педагога в сучасних умовах трансформації суспільства є найважливішими аспектами ефективної педагогічної роботи та підготовки сучасного покоління дітей, які є нашим майбутнім.

Розгляньмо детально деякі ключові аспекти цього процесу:

- освіта та самоосвіта впродовж життя з врахуванням інновацій та технологій, що забезпечує актуальність набутих знань;
- гнучкість і адаптація (розвиток креативності);
- комунікативна компетентність (співпраця з громадою та зі всіма учасниками освітнього процесу, важливо знати та розуміти їхні потреби та індивідуальні особливості щодо визначення індивідуальної освітньої траєкторії);
- навички командної роботи (лідерські якості та створення позитивної та розвивальної атмосфери);
- самовдосконалення (самопізнання саморозвиток (особистісний та професійний).

Самоосвіта – це ефективний засіб самовдосконалення і самопізнання, що сприяє формуванню індивідуального стилю педагогічної діяльності, допомагає в усвідомленні змісту обраної професії та осмисленні педагогічного досвіду, збагачення професійного досвіду і майстерності.

Пріоритет вдосконалення педагога в роботі з дітьми базується на важливості особистого прикладу, впливу та взаємодії між педагогом і учнями/вихованцями. Сучасні діти є споживачами освітніх послуг, які і спонукають українських педагогів до самовдосконалення (саморозвитку, самореалізації), швидко пристосовуються до змін.

Тому сучасний педагог повинен вміти критично здійснювати аналіз власної діяльності, знати свої сильні та слабкі сторони, виходячи з цього, розробляти під себе індивідуальний план розвитку.

Важливе місце у професійному саморозвитку педагога посідає здатність до рефлексії (формування навичок аналізувати та оцінювати свої сильні і слабкі сторони), прагнення до подальшого самовдосконалення, створення індивідуальної моделі вдосконалення себе. Процес формування рефлексивних умінь у педагогів спрямований на вирішення багатьох важливих питань: підготовки до духовно-творчої самореалізації, формування критичного ставлення до різних аспектів професійної діяльності, відхід від шаблонів і стереотипів, створення програми вимог до себе, до процесу і результатів діяльності, розвиток готовності та здатності до впровадження інновацій у професійну діяльність.

Отже, процес самовдосконалення педагога (особистого та професійного) є важливою складовою професійного успіху, що сприяє досягненню високих стандартів освітнього та виховного процесів, а також для покращення якості освітньої системи в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демченко В. В. Проблема професійного самовдосконалення майбутнього вчителя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2015. Вип. 3(1). С. 122-125. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2015_3\(1\)__38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2015_3(1)__38). (дата звернення: 27.08.2023).
2. Денищук І. П. Особистісно-професійний розвиток педагогів в умовах суспільних трансформацій. URL : https://www.researchgate.net/profile/Dmytro-Kostenko-2/publication/362057454_Theoretical_and_methodological_analysis_of_hardiness_of_personality/links/62d3a50e5aab971198b5e4a0/Theoretical-and-methodological-analysis-of-hardiness-of-personality.pdf#page=75 (дата звернення: 18.09.2023).
3. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
4. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 29.09.2023).
5. Наказ МОН України «Про затвердження професійного стандарту "Вихователь закладу дошкільної освіти"» від 19.10.2021 №755-21. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення: 20.10.2023).
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти» від 20 квітня 2011 року №462. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.09.2023).
7. Смолюк А. Теоретичний аналіз проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2. С. 40-47. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2016_2_10. (дата звернення: 01.10.2023).

Запара Анастасія Миколаївна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна
Науковий керівник – **Стиркіна Ю. С.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ

Формування творчої особистості молодшого школяра є однією з важливих проблем нової української школи, яка потребує впровадження у навчально-виховний процес творчих, активних форм і виховних процесів, які можуть суттєво забезпечити формування суб'єкта критичного мислення. Результатом творчого пошуку педагогів і науковців є освітні інновації: нові ідеї, технології, підходи, методи навчання, а також специфічні елементи освітнього процесу. Учителі повинні оновити весь навчальний процес, стиль, роботу та діяльність учнів. Важливо дати учням не лише знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті, тобто застосовувати діяльнісний підхід, метою якого є формування ключових компетентностей та наскрізних якостей особистості [3].

Визнається, що метою вивчення української мови як рідної є формування комунікативної компетентності учнів шляхом інтеграції наявних і необхідних знань з мови у навчання, засвоєння всіх мовленнєвих рухів і набуття окремих.

Від форм і методів організації навчально-виховного процесу залежить успішність і ефективність формування компетентності школярів. З цієї точки зору першочерговим завданням стають сучасні освітні технології, які стимулюють активність у творчому процесі навчання, дослідження проблем, формування власної думки та самосвідомості. Від форм і методів навчання загальноосвітніх предметів та української (рідної) мови залежить успішність і ефективність формування основних груп компетентностей школярів, розвиток творчого мислення дітей. Безсумнівно, що пріоритетом у цьому плані є сучасні освітні технології, які передбачають форми активності учня, навчальну творчість, проблемне дослідження, саморефлексію та самопізнання.

Розвиток творчих здібностей учня середнього шкільного віку є важливою і необхідною частиною сучасного навчально-виховного процесу. Основним показником обдарованості дітей є їх креативність, тобто здатність учня творчо виконувати поставлені перед ним завдання.

Основні етапи виховання критичного мислення на уроках:

1. Розминка (створення відповідного психологічного клімату на уроці).
2. Обґрунтування навчання (постановка мети уроку, розвиток внутрішньої мотивації до вивчення теми та предмета в цілому).
3. Реалізація (інтерес, спрямованість на навчання, відтворення знань, необхідних для наступних ступенів навчання).
4. Розуміння змісту (ознайомлення з новою інформацією, аналіз даних, особисте розуміння).
5. Рефлексія (відповідальний час уроку) учні самостійно опрацьовують нові знання, активно обмінюються думками, удосконалюють та поповнюють словниковий запас [2].

Вчені довели, що творчі здібності людини, особливо в шкільному віці, значно розвиваються в процесі навчання. Особливо молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку творчих здібностей, формування інтересів особистості та впровадження можливостей для самовираження в різних формах діяльності. Тому розвиток творчої активності молодших школярів потребує впровадження в навчальний процес активних форм і методів навчання, які можуть суттєво забезпечити формування в учнів мислення, проблемного бачення, фантазії та уяви. Учитель початкових класів повинен використовувати на уроках ефективні освітні технології, які вказують на творчі якості особистості учнів:

гнучкість, фантазію, мотивацію, неформальність. На уроці дуже важливо виявляти творчі здібності учнів, впливати на їх успішність, розвивати навчальну та позакласну діяльність.

На уроках щодня варто використовувати технологію «Умова успіху», адже до першого класу учні прийшли на різних рівнях підготовки: учні не вміли логічно викладати свої думки, розповідати, міркувати над прочитаним.

Мова учнів «бідна», відповіді учнів побудовані на «одному слові». Починаючи роботу з першого класу, важливо намагатися під час уроку навчити дітей красиво, тонко розуміти навколишній світ, влучно й образно висловлювати свої думки, збагачувати словниковий запас. Коли учні взаємодіють з будь-якою інформацією, вони вчать мислити, не усвідомлюючи, що їхнім інструментом є сама мова [1].

Отже, основу самосвідомості творчої особистості слід вбачати в розвитку творчого мислення. Особливу роль у цьому процесі відіграє перший ступінь навчання, де цілеспрямовано розкриваються та розвиваються здібності дитини, формуються вміння та бажання вчитися, створюються умови для самовираження дитини в різноманітних видах діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдись Л. В. Розвиток креативного мислення молодших школярів на уроках української мови. URL: http://www.nzburiivka-zosh2.ks.sch.in.ua/zhittya_shkoli/metodichna_skarbnichka/rozvitok_kreativnogo_mislennya_molodshih_shkolyarivna_urokah_ukrainskoi_movi/ (дата звернення: 01.10.2023).

2. Городнюк О. Д. Критичне мислення на уроках української мови і літературного читання. Хмельницький: Хмельницький навчально-виховний комплекс, 2016. 26 с.

3. Лагола І. М. Розвиток творчого та логічного мислення молодших школярів на уроках української мови та читання шляхом впровадження технологій критичного мислення. *Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Полтава, 09-10 червня 2022 р. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2022. С. 83–87.

Зелінська Ярослава Цезарівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології,

Національний університет біоресурсів та природокористування України,

м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ОСОБИСТОСТІ

Самоменеджмент особистості сьогодні займає особливе місце в освітній парадигмі соціально-гуманітарних знань. По-перше, в суспільствознавстві відбувся чіткий антропологічний поворот, багато людей на Заході і на Сході прийшли до висновку, що є тільки один шлях змінити світ – це змінити себе. Поява особистого самоврядування як наукової дисципліни також свідчить про деяку переорієнтацію науки, її цілі, моделі та пріоритети. По-друге, багато робіт з самоменеджменту, синергетики, соціосинергетики, мають потужний вплив на розвиток теорії самоврядування людського життя. Особливої актуальності набули міжособистісні питання впливу, «руйнівної самовпевненості» людського розуму, випадковості вибору в ситуації невизначеності, слабкі впливи. По-третє, є чіткий зустрічний рух соціальних наук, в якому теорія і практика самоменеджменту набуває нової опорної точки. Це підтверджують розробки в галузі теорії діяльності, психології управління, появи альтернативної соціології, в якій зароджуються нові відносини між людиною і природою.

Самоменеджмент, як і будь-яка інша управлінська дисципліна, виконує такі функції: цілепокладання, планування, прийняття рішень, виконання та організація, контроль та самоконтроль. Існуючі концептуальні підходи до дослідження сутності самоменеджменту базуються на певному уявленні, навколо якого формується система методів і прийомів роботи над реалізацією цієї ідеї (табл.1).

Підходи до визначення змісту поняття «самоменеджмент» [1].

Автори	Основна ідея	Визначення
К. О. Андрищенко	розвиток та ефективне використання власного інтелектуального потенціалу	самостійне управління працівником своєю професійною діяльністю з використанням знань, умінь й навичок, яке спрямовано на розвиток власного інтелектуального потенціалу, а також ефективне його використання на задоволення свої потреб та досягнення загальних цілей організації
Т. П. Волотовська	розвиток творчого потенціалу та підвищення ефективності професійної діяльності	поступова, систематична і послідовна робота, спрямована на самовдосконалення особистісних якостей, розвиток творчого потенціалу та підвищення ефективності професійної діяльності особистості незалежно від віку та професійної спрямованості
В. М. Колпаков	управління своєю психофізіологією	повсякденне управління своєю психофізіологією, розподіл життєвих сил і енергії в часі й просторі (самоменеджмент), а також керівний вплив на навколишній світ (самоменеджмент життєдіяльністю й діяльністю)
М. П. Лукашевич	самореалізація та саморозвиток свого творчого потенціалу	послідовне і цілеспрямоване використання ефективних методів, прийомів і технологій самореалізації та саморозвитку свого творчого потенціалу
Л. М. Федоришина, В. І. Камінський	управління індивідуальним людським капіталом	мистецтво управління собою, своїми задатками, здібностями, знаннями, тобто індивідуальним людським капіталом, з метою кращого використання робочого часу, отримання вищої продуктивності, вищого індивідуального заробітку або здобуття вищого статусу на підприємстві, що дає можливість людині відчувати задоволеність та успіх
А. С. Чкан, І. В. Ганза	оптимізація процесу досягнення цілей	послідовне та цілеспрямоване використання в повсякденній діяльності ефективних методів роботи, спрямованих на раціоналізацію власних дій, оптимізацію процесу досягнення цілей за умов раціонального використання ресурсів
О. С. Штепа	оптимальна самоорганізація особистості	технологія оптимальної самоменеджменту особистості для досягнення значущої для неї мети

Самоменеджмент є життєво важливим, але досить складним процесом, тому людина повинна бути готовою до самовдосконалення. Необхідний серйозний підхід до розробки особистої програми. Базовим рівнем системи самоменеджменту є особиста ефективність, на основі якої здійснюється ефективне управління власними ресурсами: часом, простором, комунікаціями, фінансами. Особиста ефективність чи ефективна діяльність людини неможлива без досягнення певного рівня розвитку шляхом саморозвитку. Процес саморозвитку поєднує в собі наступні компоненти:

- особистісний розвиток (особистісний ріст);
- інтелектуальний розвиток;
- професійний (кваліфікаційний) розвиток;
- підтримання фізичного стану (оздоровлення).

Для практичної реалізації планів саморозвитку та самоменеджменту необхідно здійснювати організаційне забезпечення цих процесів. Під організацією в самоменеджменті розуміють ефективну організацію власної роботи та власного процесу самовдосконалення. Звичайно, перевагою буде виділення відповідальних осіб у підрозділах організаційного розвитку, які відповідатимуть за моніторинг рівня саморозвитку, але їх функціональне призначення буде радше рекомендаційним, ніж обов'язковим, бо кожен, хто хоче досягти більшого, повинен усвідомлювати необхідність саморозвитку.

Не менш важливим у процесі самоменеджменту є виконання мотиваційної функції. Це спонукає конкретну людину до саморозвитку. Так, аналізуючи різні підходи до мотивації, все частіше на практиці зустрічаються факти необхідності зовнішнього підкріплення мотивів (переважно матеріального характеру). Однак найефективнішим у контексті самоменеджменту є мотив саморозвитку. А. Маслоу найбільш точно визначає це у своїй теорії як повну реалізацію особистих здібностей та усвідомлення власної компетентності. Тому на етапі мотивації в самоменеджменті виникає необхідність виявлення

мотивів саморозвитку, їх застосування, усунення бар'єрів, які стримуватимуть його застосування, віддаючи перевагу стабільній діяльності з конкретним результатом. Не менш важливим є виявлення мотиву успіху (результат, досягнення). Саморозвиток передбачає використання цього мотиву у вигляді встановлення критеріїв отримання значних результатів, використання нових засобів для виконання складних завдань.

За результатами планування, організації та мотивації саморозвитку необхідно встановити відповідність між визначеними цілями розвитку особистості та отриманими результатами, тобто контролювати та усувати неузгодженості в регулюванні саморозвитку. Варто зазначити, що контроль в самоменеджменті також відрізняється від класичного контролю. Основна відмінність полягає в тому, що він приймає форму самоконтролю, тобто сутність контролю в самоменеджменті визначається як вид діяльності, що передбачає самооцінку ефективності розвитку особистості, зокрема встановлення її рівня, за визначеними критеріями. У цьому контексті акцент робиться на самоконтролі, реалізація якого забезпечує життєздатність і виконання повсякденних обов'язків.

Отже, процес самоменеджменту полягає у самостійному управлінні діяльністю і досягненні поставлених цілей особистістю найефективнішим шляхом за рахунок раціонального використання власних ресурсів і можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буняк Н. М. Самоменеджмент як мистецтво саморозвитку особистості. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 8. URL: <http://global-national.in.ua/issue-18-2017/25-vipusk-18-serpen-2017-r/3284-bunyak-n-m-samomenedzhment-yak-mistetstvo-samorozvitku-osobistosti> (дата звернення: 23.09.2023).
2. Самоменеджмент : навчальний посібник / уклад. Г. З. Леськів, Г. Я. Левків, М. М. Бліхар та ін. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 280 с.

Калюжна Юлія Іванівна,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології, соціології і культурології,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
м. Харків, Україна

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА У ВИМІРІ БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

У дискурсі сучасної гуманітаристики XXI століття ідентифікується як епоха радикальної невизначеності та екзистенційних викликів, що інспірує сучасні держави до ревізії стратегій національної безпекової політики. В означеному контексті особливої актуальності набуває аксіоматична дуальність професора Ланкастерського університету Майкла Дилона: «Немає безпеки поза державою; немає держави без гарантування безпеки» [1, с. 222].

Гібридна війна, яку розпочала держава-агресор РФ проти України, анексувавши у 2014 році Крим та частину Донецької і Луганської областей, та її новий вимір, відліком якого стало 24 лютого 2022 року – повномасштабне вторгнення і тотальний терор української нації, визначили «небезпеку» як домінуючу сучасної української реальності. Відповідно до викликів і загроз російсько-української війни Україною приймається низка нормативно-правових актів, спрямованих на посилення безпекового сектору, зокрема у 2015, 2020 та 2022 роках Указами Президента України затверджуються Стратегії національної безпеки України, у документі 2020 року РФ марковано як державу-агресора та визначено як джерело «довгострокових системних загроз національній безпеці України» [4; 5; 6]. Перед Українською державою постає завдання упорядкування внутрішньої та зовнішньої політики на засадах багатовимірної безпекової архітектури, і, безумовно, важливу роль у розбудові внутрішньої безпекової політики мають відігравати освітній і науковий компоненти.

Підтримуючи справедливе твердження та логіку аргументації вітчизняного дослідника Ігоря Каріха, згідно з якою національна безпека прямо корелює питаннями гуманітарної сфери і перш за все освіти, оскільки підсумковим соціокультурним продуктом якісної освіти є розбудова політичної нації [3, с. 149], зазначимо, що в умовах протидії гібридній російській агресії та її основним інформаційно-психологічним методам, таким як: пропаганда наративів «руського мира», маніпулятивні технології та фейки, фальшування української історії та викривлення реальної картини світу та ін., – місія українського

освітянства набуває стратегічного безпекового значення. Поза сумнівом, пріоритетним напрямом національної освітньої парадигми має стати збільшення у ВНЗ обсягу навчальних курсів з суспільно-політичних дисциплін (історії, політології, соціології та ін.) та покращення методики їх викладення, паралельно з реалізацією загальнодержавного проєкту медіаосвіти всіх вікових груп українського населення. Страшний досвід російсько-української війни продемонстрував, що прогалини в освітній політиці держави, зокрема щодо політичної освіти та медіаграмотності населення, активно використовувались РФ для таргетування свідомості українців проросійськими ідеями, і цілком прогнозовано, що подібні практики інформаційно-психологічних атак знову будуть використанні державою-агресором для маніпулювання політичними настроями в українському суспільстві. Політична освіта – це складний, багаторівневий, і головне, – безперервний процес із засвоєння та поглиблення знань про владу, політичні інститути та процеси, закони й свободи, а також формування політичної активності, відповідальності та толерантності.

Тож інструментарій «м'якої сили», освіта і наука, – це ті прямі та стратегічні інвестиції держави у соціальний капітал, що визначають її безпекове майбутнє, адже саме в національній освітній парадигмі закладається система суспільних цінностей, культура, ідентичність, тобто все те, що зрештою викристалізовується у когорті патріотичних і відповідальних громадян, які ідентифікують себе як «Ми – Україна!» та усвідомлюють спільну мету і єдність з Українською державою. У рамках безпекової стратегії Україні критично важливо сфокусувати увагу і зусилля на реалізації проєктів з розвитку демократичної політичної освіти з метою набуття виборцями базових політологічних знань і компетенцій, які дають змогу визначати горизонти відповідальності за прийняття власних політичних рішень [2, с. 54]. Відповідно до означеної проблематики дозволимо собі перефразувати твердження шановного Майкла Дилона: «немає безпеки держави поза політичною освітою; немає політичної освіти без гарантування безпеки державою».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дилон М. Безпека, філософія та політика. *Глобальні модерності* за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимбала. Київ: Ніка-Центр, 2013. 400 с.
2. Калюжна Ю. І. «Страх» як інструмент легітимації політики ультраправих. *Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах* : зб. матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції / ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2022. С. 51-54.
3. Каріх І. В. Інституційно-правові засади політики національної безпеки в гуманітарній сфері : дис. ... канд. політ. наук. Суми, 2018. 218 с.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України № 287/2015 від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України № 392/2020. *Безпека людини – безпека країни*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

Катаєв С.,
доктор соціологічних наук, професор,
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна

ДИСФУНКЦІОНАЛЬНІ ЯВИЩА В ОСВІТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Дисфункціональні явища в освіті – це проблеми та негативні аспекти, які можуть виникати в системі освіти та впливати на якість навчання і розвиток учнів. Дисфункціональні явища в освіті під час війни можуть відбуватися через численні фактори, пов'язані зі специфікою воєнного конфлікту і його впливом на освітню систему, призвести до різних освітніх девіацій, тобто відхилень від звичайних стандартів і практик. Ось основні дисфункціональні явища та освітні девіації, які можуть виникати в умовах війни.

Деякі групи учнів можуть мати обмежений доступ до якісної освіти через соціальні, економічні або культурні обставини. Це призводить до нерівності в можливостях.

Зниження доступу до освіти: війна може призвести до руйнування освітніх закладів, евакуації людей із зони конфлікту та зниження загального доступу до освіти через загрозу особистої безпеки.

Війна може призвести до припинення навчання для багатьох дітей через евакуацію, руйнування шкіл або безпекові обмеження. Це може призвести до зростання невігластва та втрати можливостей для освіти.

Втрата вчителів і студентів: війна може призвести до втрати вчителів і студентів через втрату життя, травми або переселення. Це може призвести до нестачі кадрів та зниження якості навчання.

Зміна змісту освіти: у воєнний час можуть змінитися плани та програми навчання. Освітній процес може бути спрямований на забезпечення знань та навичок, необхідних для виживання в умовах війни.

Психологічний вплив: діти, які пережили війну, можуть страждати від психологічних травм, що може впливати на їхню здатність до навчання та адаптацію у школі.

Втрата фінансування: у воєнних умовах уряд може бути вимушений зменшити фінансування освіти на користь оборонних витрат, обмеження ресурсів для шкіл і вищих навчальних закладів, що може призвести до погіршення умов навчання, зменшення кількості педагогічних працівників та обмеження доступу до якісної освіти.

Релокація і внутрішньо переміщені особи: війна може призвести до масової релокації і внутрішнього переміщення людей. Це може створити складнощі з отриманням доступу до освіти та збереження стабільності у навчальних закладах. Багатьох біженців війна може позбавити доступу до освіти через відсутність документів, розорення сімей і втрату звичайних умов життя.

Радикалізація та ідеологізація: у воєнний період може збільшитися ризик радикалізації та ідеологізації, особливо серед молоді. Це може призвести до впливу різних груп і організацій на освітню систему.

Через війну у деяких регіонах України навчання дітей та молоді відбувається за допомогою онлайн-освіти, яка може призвести до певних дисфункціональних явищ.

Онлайн-освіта в Україні зіткнулася з численними проблемами та викликами. Ось деякі з них:

- Не всі українці мають доступ до стабільного інтернету та необхідних пристроїв для навчання в онлайн-середовищі. Це створює нерівності в можливостях отримати якісну освіту.

- Онлайн-освіта може стикатися з технічними проблемами, такими як перебої в інтернет-з'єднанні, нестабільна робота платформ для навчання і недостатні навички користувачів. Багато вчителів мають обмежені навички щодо використання технологій у навчанні.

- Необхідно інвестувати в підготовку вчителів для онлайн-навчання та надання їм необхідних ресурсів.

- В онлайн-середовищі може бути важко забезпечити взаємодію між учителями та учнями та підтримати мотивацію до навчання. Деякі учні можуть почуватися відокремленими і втрачати інтерес до навчання.

- Онлайн-освіта може створювати виклики щодо чесності під час оцінювання, оскільки учні можуть мати доступ до джерел інформації під час тестів та екзаменів.

- Довготривала відсутність фізичного спілкування з однолітками та вчителями може вплинути на психологічний стан учнів, особливо дітей та підлітків.

- Якість онлайн-освіти може варіюватися в залежності від платформ, ресурсів і підготовки вчителів. Важливо забезпечити високу якість навчання в цьому форматі.

- Збереження конфіденційності та безпеки особистих даних учнів та вчителів в онлайн-середовищі є важливою проблемою.

- Відсутність фізичного контакту з однолітками та спільнотою школи може призвести до *соціальної ізоляції* та вплинути на розвиток соціальних навичок учнів.

Для подолання цих проблем необхідно інтегрувати онлайн-освіту в загальну освітню систему, забезпечити доступність інтернету та комп'ютерів, зміцнити підготовку вчителів та створити стандарти та методології для якісної онлайн-освіти.

Важливо враховувати дисфункціональні фактори під час планування та здійснення освітніх ініціатив у воєнний час, а також після закінчення конфлікту для відновлення освітньої системи і підтримки психологічного здоров'я дітей та молоді, які були вражені війною.

Ці дисфункціональні явища потребують уваги та системних зусиль для їх вирішення та поліпшення якості освіти. Освітній сектор повинен прагнути створювати рівні можливості для всіх учнів та покращувати навчальні умови, щоб сприяти їхньому розвитку та досягненням.

Для зменшення впливу цих дисфункціональних явищ під час війни важливо сприяти доступу до безпечної освіти для всіх груп населення, забезпечувати міжнародну гуманітарну допомогу та спільно працювати на відновлення освітніх інфраструктур після закінчення війни.

Катречко Анна Сергіївна,
аспірантка 3 курсу спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Репко І. П.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

На сучасному етапі реформування системи вищої освіти України особлива увага приділяється формуванню особистості як найвищої соціальної цінності. Оскільки вища школа має за мету підготовку фахівця нової генерації, якому притаманний високий професіоналізм, компетентність, затребуваність на ринку праці, прагнення творчо самореалізовуватися, здатність постійно самовдосконалюватися, підвищувати рівень професійної компетентності згідно до вимог і потреб суспільства.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, Концепція Національної доктрини розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки, Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та інші державні нормативні документи передбачають формування самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей українського народу, національної самобутності.

Сучасний ринок праці особливо гостро потребує вчителів сучасної генерації зі сформованим науковим потенціалом, засвоєними інноваційними технології, новаторськими ідеями, актуальними для налагодження глобальних зв'язків і міжнародних комунікацій та розвитку особистості. Тому для майбутнього вчителя важливо оволодіти не тільки фаховою компетентністю, комунікабельністю, володінням навчального матеріалу, а і такими рисами як ініціативність, креативність, мобільність, а також готовність до сприйняття інноваційних змін, тобто бути готовими до саморозвитку.

На сучасному етапі розвитку суспільства студентській молоді надано широкі можливості для саморозвитку: самовираження, самовизначення, самореалізації свого психологічного і особистісного потенціалу.

Проблема процесу саморозвитку перебуває у центрі уваги багатьох науковців. На теоретико-методологічному рівні вона висвітлена в працях українських дослідників Г. Костюка, І. Беха, О. Киричука, Г. Балла, С. Кузікова, Е. Остапенка, Н. Мирончука та інших і зарубіжних Р. Ассаджіолі, Р. Бернса, А. Маслоу, А. Менегетті, Г. Олпорта, К. Роджерса, Е. Фромма та інших.

Особливо важливою проблема професійного саморозвитку майбутніх вчителів постає у працях українських педагогів-гуманістів, зокрема К. Ушинського, П. Юркевича, М. Драгоманова, Г. Ващенко,, В. Сухомлинського та інших вчених.

Але треба зазначити, що саморозвиток майбутніх вчителів як складова професійного становлення до кінця залишається невивченою.

У сучасній психології уявлення про саморозвиток розглядається як процес кількісних та якісних змін, який передбачає становлення людини в психічному та соціальному чинниках, що характеризується фізичними, психологічними змінами, розширенням та поглибленням взаємозв'язків різних властивостей особистості, новим рівнем функціонуванням та формування психологічних стратегій розв'язання

особистих, професійних й соціальних проблем, цілісністю, інтегрованістю тощо. Саморозвиток вважається важливим аспектом психологічного благополуччя і особистісного розвитку. [2]

Саморозвиток відбувається переважно в контексті професійної діяльності, яка є значущою для суб'єкта, наповнюється її змістом, а професійна спрямованість є чинником особистісного зростання. За логікою і закономірностями становлення особистості молода людина на початку дорослого життя має визначити свої цінності, життєві наміри і взяти відповідальність за їх реалізацію, тобто стати саме суб'єктом особистісного саморозвитку.

Зрозуміло, що вивчення особливостей формування суб'єкта особистісного саморозвитку неможливе поза контекстом його професійного становлення.

У значній кількості молоді, яка навчається у закладах вищої освіти, період особистісного та професійного становлення збігається зі студентськими роками. Це підвищує відповідальність освітян за якість надання освітніх послуг здобувачам освіти. Адаже освіта є основним інститутом розвитку інтелектуально-культурного потенціалу суспільства.

Освітняни відіграють важливу роль у сприянні саморозвитку здобувачів освіти. Вони повинні створювати сприятливі умови для саморозвитку, надавати можливості для самостійної роботи і творчого самовираження, сприяти розвитку самоорганізації та самоконтролю. Важливо також надавати студентам знання про методи саморозвитку, навчати їх планувати своє особисте і професійне зростання, встановлювати цілі і досягати їх.

Загалом, саморозвиток майбутніх вчителів є невід'ємною частиною їх професійного росту. Це допомагає їм стати більш компетентними, ефективними і успішними в своїй професії. Учителі повинні постійно працювати над своїм саморозвитком, щоб забезпечити якісну освіту своїм учням і впливати на їх розвиток та формування.

Крім того, саморозвиток майбутніх учителів передбачає самоосвіту. Вони можуть самостійно вивчати нову літературу, дослідження, використовувати онлайн-ресурси для отримання нової інформації. Важливо також бути відкритим до нових ідей і підходів, постійно вдосконалювати особисті компетенції.

Спираючись на вищезазначене ми дійшли висновку, що саморозвиток особистості є складним інтегрованим процесом, механізм якого досліджується як психолого-педагогічна проблема, яка має найактуальніший прояв в юнацькому віці, коли вирішуються найбільш важливі завдання розвитку особистості, а саме: інтеграція і побудова цілісного образу «Я», досягнення самоідентичності, особистісне, соціальне і професійне самовизначення.

Саморозвиток майбутніх вчителів є актуальною проблемою сучасної психології та педагогіки. Цей процес передбачає набуття нових знань і навичок, розвиток особистості, покращення фізичного та психічного здоров'я, а також самооцінку і самовдосконалення. Майбутні вчителі повинні активно працювати над особистісним розвитком, щоб ефективно виконувати професійні обов'язки і сприяти розвитку своїх учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лозовой В. О. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці : монографія / В. О. Лозовой, Л. В. Сідак. Харків : Право, 2006. 256 с.
2. Цокур Р. М. Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки: дис... канд. пед. наук. Одеса, 2004. 245 с.

Качуринець Лілія Валеріївна,

старший викладач кафедри вокалу та диригентсько-хорових дисциплін,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
м. Хмельницький, Україна

СУЧАСНА ВОЄННА ПІСНЯ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ

У контексті сучасних воєнних подій збереження національної ідентичності є суттєвим фактором для суспільства. Музика, зокрема воєнна пісня, здійснює великий вплив на формування суспільних уявлень, патріотичних цінностей, національної самосвідомості. Важливим аспектом є розгляд ролі освітніх установ у підготовці та підтримці молодого покоління в умовах війни, а використання сучасної воєнної пісні в освітньому середовищі свідчить про підвищення рівня громадянської свідомості. Освітня робота виконує гуманітарну функцію в сприянні благодійним концертам і наданні допомоги особам, які

постраждали від війни. Таким чином, сучасна воєнна пісня та її роль у системі освітньої роботи розкриває широкий спектр можливостей для аналізу сучасних соціокультурних, психологічних та освітніх викликів.

Система освітньо-виховної діяльності становить суттєвий компонент національної освіти. Одним із ключових складників цієї системи є виховна робота, спрямована на формування моральних цінностей та розвиток особистості. Важливою частиною такої роботи є організація культурно-масових заходів, що передбачає ряд важливих етапів. Насамперед визначають цілі та завдання, орієнтовані на інтереси: навчальна мотивація, розвиток творчого потенціалу, формування соціальної взаємодії та культури спілкування. Далі обирають формат і тематику заходів (театралізовані вистави, виставки, конкурси, музичні концерти), урахуовуючи психологічні особливості вікових груп. Наостанок забезпечують підготовку та реалізацію подій, своєчасне оцінювання їхньої ефективності із урахуванням результатів.

Сучасні воєнні пісні посідають особливе місце в програмах будь-яких виховних заходів, адже відтворюють теми, проєктуючи вподобання учасників, створюють атмосферу єдності. Тому пісні, народжені війною, набули виняткової актуальності сьогоденних програм, функціонуючи як засіб вираження солідарності з фронтовиками, комунікації країни з військовою силою, координації рухів воєнних підрозділів, обміну інформацією, мобілізації нації, частини культурного життя країни.

Ми визначаємо сучасні воєнні пісні як пісенні твори, написані з початку повномасштабного вторгнення російського агресора (24.02.2022), що є складником національної культури і стимулюють патріотичні настрої громадян. В аналізі жанрів пісень відзначаємо такі форми, як-от: балади, гімни, хори, думи, колискові, а також спостерігаємо різноманітність музичних стилів: фолк, поп, рок, реп. Потенціал воєнної пісні виражається в її здатності служити засобом розуміння художнього контексту через літературний текст, а музичний супровід посилює ключові смисли для глибокого розуміння основної ідеї твору.

У художньому змісті воєнних пісень бачимо безліч виховних можливостей, адже в національному супротиві Україна майже два роки гідно захищає свою незалежність. Воєнні пісні стають стимулом для захисників, об'єднують громадян у праці, дарують натхнення та силу для подальшого життя.

У своєму потенціалі сучасна воєнна пісня постає ефективним засобом залучення уваги учнів до виховних подій, проведених у закладах освіти в рамках культурно-масової роботи. Відзначаючи виховні можливості сучасної воєнної пісні, ми враховуємо її роль у формуванні поваги до історичної спадщини, висвітленні подій сучасних воєнних конфліктів, відзначенні героїчних подвигів військових, співчутті стражданню народу, установленні зв'язку з власною національною ідентичністю та підтримці духовного здоров'я. Розглянемо їх.

Надзвичайно важливим аспектом національної культури є повага до власної історичної спадщини. У музичному арсеналі є воєнні пісні, написані на основі реальних подій, що зберігають історичну пам'ять для майбутніх поколінь. До прикладу, українську народну пісню «Ой у лузі червона калина» ми розглядаємо як воєнну. У перші дні війни пісня набула популярності, її переспівували не тільки аматори та професійні виконавці, а й діти, згадаймо про 3-річного хлопчика Леона [3]. Ще один приклад – гімн звитяги на музику Н. Петраша, слова Ю. Рибчинського «Перемога» – набув нових сенсів на політичній арені Європарламенту під час звернення Президента України: «Наша держава стала живим щитом Європи» [1]. Освітнє середовище відразу пригадало літературні фрази пісні: «*Де була б ти сьогодні, Європа? Де була б ти, якби не вони?*» [4], які стали крилатими у вустах народу.

Пісні, що висвітлюють події сучасних воєнних конфліктів, викликають почуття національної гордості за своїх захисників. Залучення таких пісень до репертуару виховних заходів слугує символом об'єднання нації та моральної підтримки військовослужбовців, а головне – громадянської мотивації та віри в перемогу країни. Прикладом може бути жартівлива поп-воєнна пісня «*maskva згоріла і втонула*» від вокального гурту «*Spiv Brativ*» про військову операцію штурму російського крейсера «москва» (13.04.2022). Легка танцювальна музика, літературний текст з саркастичним пророцтвом: «*Та зберігайте оптимізм, бо тут є певний символізм, одна москва пішла на дно і друга піде заодно*» [2] – сприяють запам'ятовуванню переможної події. Ще приклад – бойовий марш на музику і слова О. Пономарьова «*Україна переможе*», у якому розпізнаємо воєнні події: подвиги київського «*Привида*», викрадення російського танку романами, портал Чорнобаївки, могутність українських «*біовоїнів*» та напрям російського корабля від прикордонника з острова Зміїного [7].

Відзначення героїчних подвигів військових у піснях нагадують про жертвовність воїнів, викликають почуття поваги, вдячності і підкреслюють потребу збереження миру. На виховних заходах велику популярність має поп-воєнна пісня-присвята на музику С. Вусика та слова Т. Тополі «*Фортеця Бахмут*»

про героїчний опір 241 бригади ЗСУ та 130 батальйону ТРО з осені минулого року, що є частиною найбільшої битви за Донбас [9].

Співчуття стражданню народу у воєнних піснях сприяє вихованню спільного співпереживання суспільства щодо наслідків війни, нагадує про пережиті труднощі, народну боротьбу за свободу та незалежність. У цьому аспекті популярність на всіх виховних заходах здобула лірична пісня на музику і слова П. Солодухи «Біля тополі» [8]. Також слід пригадати, що сучасна учнівська молодь навчається під час тривоги в укриттях. У закладах освіти педагоги розробили руханки під поп-воєнну пісню Олега Шумея «Повітряна тривога» [6] для згуртування в подоланні труднощів.

Воєнна пісня вчить розуміти значення гордості, допомагає учням відчувати власний внесок у формування історії та культури, встановити зв'язок із власною національною ідентичністю. До прикладу, лірична поп-пісня на музику та слова Н. Каменських і О. Потапенка «Я – Україна» нагадує про циклічність воєнних подій у віковичній боротьбі українського народу, акцентує увагу на «*тому що я – Україна! Я витримаю біль! Тому що я сильна! Я подолаю все!*» [5].

Підтримка духовного здоров'я нації є суттєвим компонентом у потенціалі сучасної воєнної пісні, адже має позитивний вплив на психічний стан і емоційну стійкість суспільства. Такі пісні стають духовною підтримкою в складних ситуаціях. До прикладу, духовний гімн-молитва на музику М. Лисенка та слова О. Кониського «Боже великий, єдиний» або поп-воєнна пісня на музику і слова О. та Н. Май «Слава нашим ЗСУ» додають духовної сили і віри в наближення української перемоги [10]. Танцювальну мелодію та мажорний настрій пісні організатори культурно-масової роботи використовують для фіналу багатьох виховних заходів.

Таким чином, сучасна військова пісня в рамках системи освітньо-виховної діяльності виявляє значний потенціал щодо формування патріотичних, моральних, духовних та естетичних якостей учнів. Її виховні можливості сприяють розвитку самовираження, комунікації та співпраці, що впливає на формування командного духу і взаємодії між учасниками. Сучасна воєнна пісня стає не лише важливим елементом виховання молоді, але й невід'ємним складником української культури, національної ідентичності, формування гідних громадян та патріотів своєї країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко М. Україна та ЗСУ стали живим щитом Європи: Зеленський просить від НАТО більшої підтримки. *ТСН: Війна*. 16.11.2022. URL: <https://tsn.ua/ato/ukrayina-ta-zsu-stali-zhivim-schitom-yevropi-zelen-skiy-prosit-nato-bilshoyi-pidtrimki-2203417.html> (дата звернення: 15.09.2023).
2. «Москва» згоріла і втонула». Учасники шоу «Голос країни 12» Spiv Brativ презентували кліп. URL: <https://gordonua.com/ukr/bulvar/news/moskva-zgorila-i-potonula-uchasniki-shou-golos-krajini-12-spiv-brativ-prezentovali-clip-pro-majbutnje-rosijskoji-stolitsi-1606249.html> (дата звернення: 15.09.2023).
3. Орлова В. Як трирічний Леон надихнув своєю піснею всю Україну: історія маленької зірки. 07.04.2022. URL: <https://www.unian.ua/society/tririchniy-leon-nadihnuy-vsuyu-ukrajinu-pisneyu-oy-u-luzi-chervo-na-kalina-video-novini-ukrajini-11777091.html> (дата звернення: 15.09.2023).
4. Перемога. Українські Пісні 2003-2023. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/4144939.html> (дата звернення: 15.09.2023).
5. Плахтій А. «Я – Україна»: Настя Каменських презентувала пісню про війну в Україні. *INSIDER*. 15.03.2022. URL: <https://insider.ua/ya-ukraina-nastya-kamenskih-prezentovala-pisnyu-pro-vijnu-v-ukraini/> (дата звернення: 15.09.2023).
6. Сорока Р. Руханка «Повітряна тривога». 30.04.2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=zj_PxI2CCO8 (дата звернення: 15.09.2023).
7. «Україна переможе»: новий патріотичний хіт. *SHOWBIZ*. URL: <https://www.5.ua/dv/showbiz/274814> (дата звернення: 15.09.2023).
8. Українська Вікіпедія. Біля тополі. 06.09.2023. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Біля_тополі (дата звернення: 15.09.2023).
9. Українська Вікіпедія. Фортеця Бахмут. 24.08.2023. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фортеця_Бахмут (дата звернення: 15.09.2023).
10. Golden Music UA. Ярослава Руденко – Слава нашим ЗСУ. Прем'єра 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9Ybm--ybkw0> (дата звернення: 15.09.2023).

RIZIKA PEDAGOGICKÉHO PROCESU

Pedagogika by měla zohledňovat základy lékařských oborů, například pediatrie, psychiatrie, neurologie, narkologie, hygiena a epidemiologie.

Zabývám se problematikou patologických závislostí a jejich prevencí u různých populačních skupin – především u dětí, mládeže a mladých dospělých. Věnuji se rovněž životnímu stylu žáků a rizikům souvisejícím s pedagogickým procesem.

Škola je svým způsobem rizikovým prostředím pro pedagoga i žáka.

K nejzávažnějším rizikům patří :

- přenos infekce
- nedostatek pohybu
- přetěžování
- závislostní chování
- sociální patologie
- mistress
- nevhodný výživový a pitný režim
- zvýšený výskyt alergenů
- ...a další faktory

Přenos infekce

- nízká úroveň osobní hygieny, chybějí základní návyky z domova
- vysoká koncentrace lidí, omezený prostor
- pedagog ani žák nejsou hermeticky odděleni
- nevhodné mikroklima ve třídách
- nedostatečná úroveň větrání
- nemocní žáci často chodí dál do školy, tak rozšiřují nákazu
- nízká povědomost o prevenci

Nedostatek pohybu

- vyšší výskyt nadváhy a obezity
- strach z tělesné výchovy (výkonové hodnocení, hrozí špatné známky), časté omluvy a osvobození
- děti neprožívají radost z pohybu
- převážně sedavá činnost ve škole, v kroužcích a doma
- děti mají bytostnou potřebu pohybu, ale ta je značně ovlivněna životním stylem rodiny
- už v dětském věku se vytvářejí podklady pro vyšší riziko tzv. civilizačních chorob

Přetěžování

- únava je fyziologický jev, ale přetěžování je patologické
- velký tlak na výkon, nedostatek času, kvanta encyklopedických dat
- málo pedagogické zkušenosti
- nerespektování křivky výkonnosti
- neurotizace dítěte doma i ve škole
- krize rodiny, škola nemůže plně suplovat vliv a výchovu rodičů
- výskyt syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, CAN

Patologické závislosti

- alkohol i tabák jsou pro děti a mládež nelegální !
- návykové látky charakteru substancí (hmotné povahy)

- chování, které obsahuje znaky závislosti, např.: patologické hráčství, netomanie (závislost na internetu), shopholismus (záchvatovité nakupování), bankholismus (závislost na dálkovém ovládní bankovních služeb), poruchy příjmu potravy (bulimie, anorexie), závislost na sektách, workholismus (závislost na práci), youtholismus (snaha o zachování mladistvého vzhledu a vlastností)

Kromě závislostí se ve škole vyskytují i další rizikové typy chování:

- šikana, kyberšikana
- stalking (slídění, pronásledování)
- dětská kriminalita
- lži, útěky, záškoláctví
- prostituce, promiskuita
- sebevraždy (dokonané i pokusy)
- sebepoškozování
- syndrom CAN
- rasismus a xenofobie

Stres

- fyziologická reakce živých organismů na zátěž a ohrožení jejich existence (boj, útek)
- dlouhodobý a neřešený stress oslabuje organismus, zvyšuje rizika civilizačních onemocnění
- hrozí vznik a vážné zhoršování poruch v holistické koncepci zdraví
- člověk je ohrožen i úmrtím (vyčerpání, imunitní selhání, dysregulace)
- nutná účinná obrana a prevence, trénink asertivity, uplatňování duševní hygieny

Výživa

- vysoký obsah energie, chybějí některé biologicky hodnotné prvky
- děti přijímají v nadbytku cukr, sůl, ochucovadla, syntetická barviva a konzervanty
- chybějí antioxidanty, vláknina, vápník, draslík a hořčík, voda
- děti jedí méně než 3 x denně, mnohdy nesnídají, večere bývá velmi bohatá, následuje spánek nebo

sedavá aktivita

- preference slaných a sladkých jídel, fast-food

Alergizace

- škola není „allergic friendly“
- problémy se řeší až ex-post, tedy ne prevence, ale až profylaxe
- výskyt alergických dětí narůstá (každé třetí má problémy)
- učitelé prakticky nevědí, nebo vědí jen nedostatečně o zásadách laické první pomoci
- výběr materiálů a vybavení budov jen málokdy konzultován s odborníky (alergology,

ergonomy)

- nízká a formální úroveň úklidu ve třídách
- zhoršené životní podmínky (prach, dým, inverze, doprava, průmysl)

Řešení

- znát rizika a jejich mechanismus působení na zdraví člověka
- aplikovat vhodná preventivní opatření - jsou dlouhodobá, ale účinná, když jsou dobře realizovaná, stojí to však investice (finance, čas, trpělivost, přesvědčování komunity)
- spolupracovat s rodiči, lékaři, dalšími odborníky
- více si všímat dětí, jejich chování, problémů, signálů volání o pomoc
- nastolit vztahy vzájemné důvěry
- řešit problémy včas a komplexně, týmově.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kachlík P., Lebedová I. Use of modern digital technologies and leisure time by primary school pupils. *Life in Health 2022: Research and Practice. Proceedings of the Conference held on 13–14 October 2022.* 1. vyd. Brno: Masaryk University, 2022. S. 37-39.

Кириченко Олександр Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права факультету економіки і права,
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика,
м. Миколаїв, Україна

ІННОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ ОДИНАДЦЯТИРІВНЕВОЇ БАЗОВОЇ І СУПУТНЬОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЧИ БУДЬ-ЯКОЇ ІНШОЇ ОСВІТИ

Запропоновану 9 грудня 2015 р. на парламентських слуханнях «Правове забезпечення реформи освіти в Україні» [1] і розвитку далі інноваційну концепцію безкоштовної і доступної одинадцятирівневої базисної чи супутньої юридичної або будь-якої іншої освіти [2, с. 29-35; та ін.] доцільно представити такими **освітньо-кваліфікаційними рівнями** (далі – **ОКР**) :

1. **Дошкільний ОКР**, що повинен бути загальнообов'язковим і спрямованим на отримання дитиною з 2 до 6 років включно таких компетентностей, що необхідні для того, щоб найбільш ефективно, раціонально та якісно розпочати навчання за шкільним ОКР [2, с. 29-30].

2. **Шкільний (некваліфікований робітничий) ОКР**, що :

2.1. **Повинен бути теж загальнообов'язковим і спрямованим на отримання дитиною з 7 до 17 років включно такої сукупності базисних компетентностей**, як : 2.1.1) некваліфікована робітнича компетентність, що складається з базисної і детальної доктринальної, прикладної та аналітичної компетенції і має забезпечити найбільш ефективно, раціональне та якісне виконання будь-якої некваліфікованої робітничої діяльності із виробництва матеріальних благ і надання послуг; [2, с. 424] 2.1.2) загальнолюдська освітня компетентність, завдяки якій особа повинна володіти такою сукупністю базисних і детальних доктринальних, прикладних та аналітичних компетенцій, що на мінімальному рівні визначають освіченість населення як певної держави, такі і світу в цілому; [2, с. 424-425]. 2.1.3) потенційна освітня компетентність, що має аналогічний перелік компетенцій і покликана дозволити кожному, хто має відповідні здібності і бажання, продовжити освіту за наступними ОКР [2, с. 30].

2.2. **Має такі порядки отримання** : 2.2.1. **Звичайний шкільний ОКР**, призначений для дітей, які мають нормативну поведінку і здібності. 2.2.2. **Полегшений шкільний ОКР**, що повинен бути обов'язковим для осіб, які мають психічні та розумові обмеження, і передбачати отримання (24) такими дітьми також з 7 до 17 років такої компетентності, що складається із мінімально можливої сукупності доктринальних, прикладних та аналітичних компетенцій, що дозволяють особі долучитися до художньо-культурного та освітнього простору і виконувати доступні некваліфіковані робітничі функції із виробництва матеріальних благ, надання послуг. 2.2.3. **Особливий шкільний ОКР**, що повинен бути обов'язковим для дітей, які мають такі фізичні обмеження (глухонімі, сліпі, інваліди кінцівок і т.п.), що обумовлюють необхідність створення особливих умов для отримання шкільного та інших рівнів освіти і подальшої їх практичної діяльності і передбачати досягнення цими особами повноцінної шкільної, а в разі продовження освіти і відповідної компетентності [2, с. 30]. 2.2.4. **Пенітенціарний шкільний ОКР**, що забезпечує продовження шкільного, полегшеного або особливого шкільного ОКР в умовах відбування покарання в місцях позбавлення чи іншого обмеження волі [2, с. 31].

2.3. **Складає нерозривну єдність таких етапів** : 2.3.1. **Початковий шкільний** - 1-5 класи, коли викладання всіх дисциплін здійснюється одним учителем. 2.3.2. **Неповний шкільний** - 6-8 класи, коли викладання кожної дисципліни здійснюється профільним учителем і поєднання даного етапу з іншими основними ОКР не допускається. 2.3.3. **Повний шкільний** - 9-10 класи, коли викладання кожної дисципліни також здійснюється профільним учителем, але вже технічно і методично можливе поєднання цього етапу шкільного ОКР з кваліфікованим робітником і спеціальним шкільним ОКР [2, с. 31].

3. **Позанормативний ОКР**, що здійснюється паралельно іншим ОКР, але не за рахунок їх часу, і має на меті протягом, перш за все, шкільного ОКР забезпечити вибір напрямку суспільної діяльності і рівня освіти по ньому і задоволення внутрішніх художніх, культурних, естрадних, спортивних і інших потреб саморозвитку, що далі може супроводжувати й інші ОКР і частково або повністю може бути витіснене самоосвітнім ОКР, у якому вже переважає самоініціатива по досягненню аналогічної мети [2, с. 31].

4. **Кваліфікований робітничий ОКР**, що повинен здійснюватися вже на конкурсній основі (тут і надалі - з урахуванням наявності у абітурієнта відповідних здібностей і виходячи з прогнозу кількісної

потреби в кадрах певного напряму суспільної діяльності чи його спеціальності і спеціалізації або субспеціалізації на момент завершення навчання за цим ОКР) самостійно проягом 1,5-2 років чи паралельно завершальному етапу шкільного ОКР протягом 3-х років і мати наметі такі компетентності, що достатньо для найбільш ефективного, раціонального і якісного виконання певної кваліфікованої робітничої діяльності із виробництва матеріальних благ чи надання послуг з прогресуючою розрядністю цієї діяльності [2, с. 31-32].

5. Шкільний спеціалізований ОКР, що також повинен здійснюватися на конкурсній основі самостійно протягом 2 років або паралельно завершального етапу шкільного (некваліфікованого робітничого) ОКР протягом 3-х років і мати на меті отримання такої компетентності, що має бути достатньою для найбільш ефективного, раціонального і якісного виконання допоміжних функцій: помічника юриста, лікаря, інженера та ін. [2, с. 32].

6. Університетський ОКР із нерозривною єдністю таких етапів :

6.1. Університетський етап базової (бакалаврської) освіти, що має бути спрямований на отримання протягом 3-х років стаціонарного університетського навчання базових компетенцій за певним напрямом суспільної діяльності і повинен надавати можливість не працювати по цьому напрямку, а тільки здійснити один з наступних кроків : 6.1.1) обрати по закінченню даного етапу спеціальність і спеціалізацію або субспеціалізацію за цим же напрямом суспільної діяльності і вступити по ній на університетський етап спеціалізованої (спеціалістської) освіти; 6.1.2) переконатися в тому, що необхідно змінити обраний напрям суспільної діяльності на інший, за яким вже заново вступити на етап університетської базової (бакалаврської) освіти, в процесі чого не повинно бути обмежень у кількості спроб застосувати такий вибір і в безкоштовності такого навчання; [2, с. 32] 6.1.3) розпочати або продовжити працювати до досягнення пенсійного віку за дипломом раніше закінченого основного рівня, шкільного рівня, а за наявності відповідної освіти і бажання і кваліфікованого робітничого або спеціалізованого шкільного рівня [2, с. 32-33].

6.2. Університетський етап спеціалізованої (спеціалістської) освіти, куди особа вступає на основі диплома про закінчення університетського етапу базової (бакалаврської) освіти на конкурсній основі і який повинен бути спрямований на отримання протягом 2-х років стаціонарного навчання в університетах таких компетенцій, що разом із базовими компетенціями, здобутими за університетським етапом базової освіти, дозволили б випускникові найбільш ефективно, раціонально та якісно працювати до досягнення пенсійного віку за певною спеціальністю, спеціалізацією або субспеціалізацією того напрямку суспільної діяльності, за яким ця особа вже навчалася за університетським етапом базової освіти. У такому порядку набувається освіта за різними спеціальностями, спеціалізаціями та субспеціалізаціями за певними видами практичної діяльності [2, с. 33].

7. Академічний (магістерський) ОКР, що спрямований на здобуття протягом 2-х років керівних чи педагогічних або наукових компетенцій і на який особа повинна вступати на основі конкурсу і при наявності таких додаткових умов : 1) стажу позитивної практичної роботи не менше 3-5-ти років за тією спеціальністю та спеціалізацією або субспеціалізацією певного напряму суспільної діяльності, за якою особа навчалася згідно з університетським спеціалізованим ОКР; 2) бажання за цією ж спеціалізацією або субспеціалізацією певної спеціальності та напрямку суспільної діяльності здійснювати до досягнення пенсійного віку :

2.1) керівництво відповідною юридичною особою;

2.2) освітню діяльність - готувати фахівців за відповідним напрямком практичної діяльності у сфері журналістської галузі права і медіабезпеки;

2.3) наукову діяльність у цій же сфері [2, с. 33].

8. Науковий ОКР, який є ситуативним (тільки за наявності бажання випробувати сили зробити наукове відкриття за обраною раніше спеціальністю і спеціалізацією або субспеціалізацією напрямку суспільної діяльності), і для отримання якого лише без відриву від виробництва досить такої сукупності умов : 8.1) диплома про закінчення академічного (магістерського) або університетського етапу спеціалізованої (спеціалістської) освіти (коли за останнім із етапів повинна бути ще й 3-5-річна позитивна практична робота за відповідною спеціальністю і спеціалізацією або субспеціалізацією напрямку суспільної діяльності) та за необхідності свідоцтва про перездачу всіх задовільних оцінок за університетським або академічним дипломом; [2, с. 33-34]. 8.2) наукового результату лише рівня відкриття (обґрунтування нової науки, теорії, доктрини, іншого інноваційного результату об'єктивно рівня наукового відкриття), що може бути у вигляді дисертації, монографії або наукової доповіді і повинен

публічно захищатися на засіданні вченої спецради при ВАК держави (члени якого обираються за конкурсом, працюють на постійній основі і не можуть працювати за сумісництвом у ВНЗ і науково-дослідних установах) із присвоєнням єдиного освітнього наукового ступеня - професора певного напрямку наукових знань : професора медицини, професора юриспруденції, професора технічних наук, професора економіки та ін. [2, с. 34].

9. **Післядипломний ОКР**, що не має самостійного призначення і покликаний забезпечити будь-який основний ОКР тими новітніми досягненнями науки і освіти в галузі теоретичних знань, практичних навичок і рівня аналітичного мислення, що з'явилися за певний час, допустимо, за кожні 5 років, що минули після завершення навчання за відповідним ОКР конкретним випуском практичних працівників сфери журналістської галузі права і медіабезпеки. Післядипломна освіта повинна здійснюватися із короткочасним відривом від виробництва:

9.1. У навчальних закладах післядипломної освіти.

9.2. За місцем роботи більш підготовленими співробітниками або працівниками спеціально створених для цього структур [2, с. 34].

10. **Самоосвітній ОКР**, що може супроводжувати все життя людини і повинен мати на меті самостійне оволодіння певними компетенціями спеціальності і спеціалізації чи субспеціалізації конкретного напрямку або напрямків суспільної діяльності чи підвищити рівень цих компетенцій або задовольнити власні внутрішні потреби художнього, культурного, естрадного, спортивного або іншого напрямку саморозвитку і самореалізації [2, с. 34-35].

11. **Освіта соціооточенням**, що супроводжує людину все життя у вигляді «освіти» вулицею, оточенням сфери журналістської галузі права і медіабезпеки, власне засобами масової інформації, сім'єю та іншими проявами соціооточення, що не є складовими частинами процесу отримання освіти за будь-яким з перерахованих ОКР, але може позитивно або негативно впливати на зміст і якість освіти за цими ОКР, і держава покликана забезпечити мінімізацію негативного впливу даного освітнього рівня [2, с. 35], особливо інших держав впливати чи навіть формувати різного роду Інтернет-засобами відповідний базис сутності освіти з метою реалізації перш за все своїх завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розширена доповідь О.А. Кириченка «Недоліки та надбання міжнародного і вітчизняного правового регулювання освіти та новітня доктрина чотирнадцятиступеневої освіти та науки». 22 510 слів. Парламентські слухання «Правове забезпечення реформи освіти в Україні» 9 грудня 2015 р. URL : <http://ihpl-mnu.mk.ua/головна/science/conference/розширена-доповідь-о-а-кириченка-недо/>

2. Кириченко О.А., Ткач Ю.Д., Бондаренко І.В. Інновації юриспруденції в забезпеченні журналістської галузі права та медіабезпеки : монографія. Варшава : RS Global Sp.z O.O.; Київ : Видавець Назаров О.А., 2022. 1012 с.

Когут Анастасія Євгенівна,

здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальність 014.021 Середня освіта (Мова і література (англійська)),
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Фінін Г. І.,**

доктор філософських наук, професор
професор кафедри суспільно-економічних дисциплін
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У сучасному світі, де комунікація та міжкультурне спілкування набувають все більшого значення, володіння англійською мовою стає важливим інструментом успіху для здобувачів освіти немовних спеціальностей. Однак традиційні методи навчання англійської мови, спрямовані переважно на розвиток

лінгвістичних навичок, не завжди забезпечують повноцінне оволодіння мовою та вміння ефективно спілкуватися.

Зважаючи на це, виникає необхідність використання ефективних та інноваційних підходів до навчання, які б враховували не лише когнітивні аспекти, але й соціально-емоційну сферу здобувачів освіти. Використання елементів соціально-емоційного навчання у викладанні англійської мови для здобувачів освіти немовних спеціальностей стає актуальним і перспективним для підвищення якості освіти та розвитку компетентностей здобувачів освіти [2].

Соціально-емоційне навчання – це процес, за допомогою якого діти, молодь і дорослі набувають та застосовують знання, погляди й навички для формування здорової особистості, розуміння й управління емоціями, постановки й досягнення особистих та колективних завдань, відчуття і виявлення співпереживання до інших, встановлення та підтримки позитивних взаємин, ухвалення відповідальних рішень [1]. Таке навчання враховує індивідуальні потреби, можливості та особливості здобувачів освіти, сприяє розвитку їхньої емоційної сфери, соціальних навичок та міжособистісної взаємодії. Воно допомагає виробляти ефективні комунікативні стратегії, вільно виражати свої думки та емоції, а також розвиває їхню самооцінку та віру в свої можливості.

Викладання англійської мови для здобувачів вищої освіти, які навчаються на немовних спеціальностях, має свої особливості, оскільки їх професійна діяльність пов'язана, наприклад, з комунікацією з клієнтами, пацієнтами або іншими особами, тому важливо правильно підібрати методи впровадження елементів соціально-емоційного навчання.

Для ефективного використання соціально-емоційного навчання у викладанні англійської мови для здобувачів освіти немовних спеціальностей, можна застосовувати наступні підходи:

1. Комунікативні вправи, такі як діалоги та дискусії, наприклад, уведення дискусій між студентами спеціальності міжнародного права, під час яких здобувачі зможуть розвивати навички спілкування, навчитися висловлювати свою думку, вдало добирати аргументи, а також зміцнювати емоційний зв'язок з мовою. Використання рольових ігор надає студентам можливість практикувати англійську мову у реальних ситуаціях та спробувати себе в майбутній професії. Вони можуть використовувати вивчені граматичні структури, лексику та фрази, взаємодіючи з іншими учасниками гри [3].

2. Проєктна робота, наприклад, для здобувачів освіти факультету акторського мистецтва, можна дати завдання створити спільний проєкт на важливу соціальну тему англійською мовою. Проєктна робота, яка охоплюватиме не тільки англійську мову, а й соціальний аспект, дозволить студентам використовувати мову в реальних ситуаціях та взаємодіяти з однолітками. Окрім цього, проєктні завдання вимагають від студентів проведення досліджень, аналізу та оцінки результатів. Цей процес сприяє розвитку критичного мислення та навичок самостійної роботи.

3. Співпраця в групах сприяє розвитку навичок взаємодопомоги та розумінню. Студенти навчаються працювати разом, допомагаючи одне одному вирішувати завдання, поділяти знання та досвід. Це сприяє створенню сприятливої атмосфери в групі та підвищує ефективність навчання. Коли студенти працюють разом у групах, вони часто виявляють більшу мотивацію та активність. Це пов'язано з відчуттям відповідальності перед іншими членами групи і бажанням долучитися до спільної роботи [4].

4. Використання аутентичних матеріалів (фільми, відеоролики, музика, література або соціальні медіа), що надає можливість бачити та відчувати різні емоції під час комунікації англійською мовою. Наприклад, завдання може бути спрямоване на вираження своїх вражень та емоцій, обговорення, які ситуації чи персонажі викликають певні емоції. Наприклад, для здобувачів освіти, майбутніх журналістів, можна дати завдання підготувати інтерв'ю, стилізуючи улюбленого журналіста.

5. Метод проблемного навчання, що базується на розв'язанні реальних проблем або завдань, з якими стикаються студенти в процесі своєї професійної діяльності. Наприклад, здобувачі освіти медичного факультету можуть вивчати англійську мову, розв'язуючи ситуації, які виникають під час лікування пацієнтів. Проблемне навчання може бути особливо корисним для студентів немовних спеціальностей, оскільки воно сприяє практичному застосуванню англійської мови в контексті їхньої майбутньої професійної діяльності. Воно розвиває навички комунікації, аналізу та розв'язання проблем, що є важливими для успішного фахівця в будь-якій галузі.

Соціально-емоційне навчання має певні переваги та недоліки при викладанні англійської мови для здобувачів освіти немовних спеціальностей. Використання елементів соціально-емоційного навчання може допомогти створити мотивацію та інтерес до вивчення англійської мови. Це можна зробити шляхом

використання ігор, рольових ситуацій, взаємодії та інших активних методів, які стимулюють емоції та заохочують студентів брати участь в освітньому процесі. Завдяки соціально-емоційному підходу студенти отримують можливість практикувати спілкування англійською мовою у різних контекстах та ситуаціях, що сприяє поліпшенню вміння розуміти та використовувати англійську мову в контексті майбутньої професії [5].

Але іноді використання елементів соціально-емоційного навчання може займати більше часу, порівняно з традиційним форматом освітнього процесу. Також більшість викладачів мають обов'язкові для виконання програму та навчальний план.

Окрім цього, використання соціально-емоційного навчання вимагає від педагога додаткових знань, навичок та підготовки. Вони повинні володіти вміннями створювати стимулюючі інтерактивні активності, керувати групою та розвивати емоційний інтелект здобувачів освіти.

Отже, використання елементів соціально-емоційного навчання у викладанні англійської мови для здобувачів освіти немовних спеціальностей є ефективним підходом, що допомагає підвищити мотивацію, успішність здобувачів освіти та позитивно вплинути на їх психологічно-емоційний стан, але вимагає додаткової підготовки від викладачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціально-емоційне та етичне навчання. URL: <https://www.edcamp.ua/seelukraine/> (дата звернення: 19.10.2023).
2. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL): Effective social and emotional learning programs. URL: <http://secondaryguide.casel.org/casel-secondary-guide.pdf> (дата звернення: 15.10.2023).
3. SEL Meets ESL: Emotional Intelligence for Non-Native Speakers. URL: <https://blog.advancementcourses.com/articles/sel-esl/> (дата звернення: 16.10.2023).
4. Social-Emotional Learning Intervention. *Games bank*. New York: International Rescue Committee, 2016. P. 45-67. URL: <https://rescue.app.box.com/s/pikordkqxs7nz9hno7d0af8xq2qjc1n> (дата звернення: 19.10.2023).
5. What is Social Emotional Learning (SEL): Why It Matters. URL: <https://www.nu.edu/blog/social-emotional-learning-sel-why-it-matters-for-educators/> (дата звернення: 15.10.2023).

Колесник Алла Юріївна,
директор,
Черкаська дитяча музична школа №3,
м. Черкаси, Україна

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Розвиток мистецької освіти, теоретичних її засад і практики торкаються широкого кола проблем, а в умовах воєнного часу це коло суттєво розширюється, що призводить до появи таких викликів перед учасниками освітнього процесу, яких не можна було уявити навіть у найбурхливішій уяві. Таким чином, мистецька освіта у музичній школі набуває трансформаційних ознак освітнього простору, організації освітнього та комунікаційних процесів. Отже, ми живемо в період постійних змін. Український філософ В. Нікітін зазначав, що у ситуації зламу немає тих, хто знає, як і куди рухатись, немає вчителів – є досвід проживання у нових умовах і його рефлексія, обмін досвідом, проєктування майбутнього й спроби реалізації проєктів, дослідження нових проблем, й саме цим бажано займатись...[3] Саме тому, проживаючи новий досвід забезпечення якісної мистецької освіти в умовах воєнного часу, наш колектив зосередив свою увагу на рефлексії здобутого досвіду.

У цій статті ми розкриємо особливості здобуття початкової мистецької освіти в дитячій музичній школі в умовах воєнного стану. Найскладнішим виявилось забезпечити організацію якісного освітнього процесу, оскільки після повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну частина здобувачів освіти та частина педагогів була вимушена виїхати за межі нашої області, а дехто виїхав за межі нашої держави. До 5 % викладачів відразу виїхали з міста, а понад 30 % учнів музичної школи не виходили на

зв'язок. Спочатку було оголошено два тижні канікул, потім два тижні «простою». Загрозлива ситуація із відчуттям повної невизначеності виснажувала як дорослих, так і дітей... Згодом почали «озиватися» наші учні з-за кордону. Більшість з них була без музичних інструментів... Тих, хто дуже прагнув продовжувати музичну освіту, почали пускати на заняття у музичні школи західних регіонів України та за кордонами нашої держави... Наша дитяча музична школа «відчинила» свій простір для студентів із Харкова, щоб вони мали змогу підготуватися до випускних іспитів...

Цей виклик з одного боку ставив під загрозу існування закладу, бо потрібно було швидко і якісно перебудувати освітній процес на дистанційний, очно-дистанційний та очний формати. Але з іншого боку була потреба здобувачів музичної освіти попри війну продовжувати заняття музичним мистецтвом. Таким чином, педагоги мали адаптуватися до роботи у нових умовах, адміністрація закладу мала сфокусуватись на організаційно-методичних засадах роботи закладу в умовах воєнного часу.

Наступним викликом стала безпекова ситуація у музичній школі. Розробка алгоритмів дій у випадку повітряної тривоги, пошук укриття й організація освітнього процесу під час перебування в укритті. Знайшли найближче укриття, уклали відповідний договір (нам пощастило!), своїми силами привели до ладу місце вимушеного перебування під час сигналів тривоги. У співпраці з батьками закупили для учнів жилети, що відбивають світло.

Певною мірою забезпечити можливість неперервності мистецької освіти в умовах воєнного стану допоміг досвід роботи колективу, який був здобутий під час карантинних обмежень, зумовлених Covid-19.

Після першого «оговтаньня» у закладі було зібрано інформацію щодо місцезнаходження усіх викладачів. З ними тримався інформаційний зв'язок, було забезпечено збереження документів викладачів.

Величезну цінність для музиканта становить його музичний інструмент. В умовах війни значну кількість тривоги та інших переживань викликало питання збереження музичних інструментів, які знаходились у музичній школі. Велике занепокоєння викликало питання збереження студії звукозапису, яку було засновано у закладі, але навіть не відкрито урочисто через воєнний стан у державі...

Було складно працювати перший час з учнями, які не мали музичних інструментів, але регулярно виходили на зв'язок. Труднощі викликало табелювання робочого часу викладачів: заяв на відрахування учнів не було, але і на зв'язок вони не виходили. Викладачі були для наших учнів і психологами і реабілітологами, оскільки було повне розуміння психотерапевтичного ефекту музики, співу та колективного музикування. Отже, стратегічним орієнтиром у перші місяці після оголошення в Україні воєнного стану стало збереження системи початкової мистецької освіти.

Такі виклики спонукали адміністрацію закладу здійснити пошуки та сформувати стратегічні орієнтири на період воєнного часу. Отже, у Черкаській дитячій музичній школі було взято орієнтир на три стратегії:

1. Стратегія якості (яка реалізовувалася до війни, і, сподіваємося, буде реалізовуватися у повоєнний час).
2. Стратегія трансформацій, заснована на ідеї трансформаційного та етичного лідерства.
3. Стратегія інтенсивного фокусування (безпека, динаміка соціокультурних змін, морально-психологічний стан учасників освітнього процесу).

Як відомо, у мистецтві не буває постійних величин і вічних істин, але в ньому є вічні цінності... Саме тому в умовах воєнного часу пріоритетного значення набули національна основа формування змісту музичної освіти, гуманітарна парадигма та її втілення у процесі становлення духовно багатой, національно свідомої особистості із розвинутою системою загальнолюдських життєвих цінностей, міждисциплінарна інтеграція музичного мистецтва та його використання (через катарсичне вивільнення) із психопрофілактичною метою.

Відомо, що стратегічне бачення керівника і педагогічного колективу – це перспективний погляд на напрями розвитку закладу мистецької освіти, базова концепція того, що наш заклад намагається зробити і чого досягти. Отже, стратегічними орієнтирами у Черкаській дитячій музичній школі №3 стали реалізація освітніх послуг та їх адаптація до актуальних вимог суспільства та потреб і можливостей суб'єктів освітнього простору, активізація творчого потенціалу педагогічного колективу, підтримка морально-психологічного стану і професійного розвитку педагогічних працівників, забезпечення якості освітнього

процесу, впровадження інноваційних методик мистецької освіти, формування компетентностей і розвиток здобувачів мистецької освіти.

Одним із важливих стратегічних орієнтирів у нашій дитячій музичній школі став акцент на якості комунікації між усіма учасниками освітнього простору. Удосконалити якість комунікаційних процесів дозволило запровадження військової методики After Action Review (AAR) – аналіз (огляд) проведених дій, з якою нас познайомила психолог закладу, яка нині мобілізована до лав ЗСУ, О.Педько. Модифікація цієї методики зумовила те, що будь-які професійні обговорення подій створювали можливість розібратися, що сталося і розробити стратегію для покращення результативності процесів, дій, взаємодії, результатів навчання. Певною мірою з'ясувати і відрефлексувати, що відбулося насправді під час реалізації освітнього процесу у музичній школі допомагають такі запитання:

- Що очікувалося?
- Що насправді сталося (відбулося)?
- Що пройшло добре і чому (або завдяки кому)?
- Що можна покращити у майбутньому і як?

Огляд після дії (ОПД, АПД або AAR) – це техніка вдосконалення процесів і виконання діяльності (завдань) шляхом аналізу та порівняння запланованого та фактичного результату дії. Завдяки такій діяльності визначаються практики, які необхідно підтримувати, які потрібно покращити та які варто запровадити. AAR є частиною циклу по встановленню намірів, плануванню, підготовці, виконанню діяльності та огляду її результатів. AAR спрямований на майбутнє: його метою є коригувати наступне планування, підготовку та виконання діяльності в освітньому просторі [1]. Ефективність цієї практики посилюється, якщо реалізується каскадний підхід у її застосуванні. Огляд (аналіз) після дії тепер здійснюється не лише адміністрацією нашого закладу, а й у відділах, проектних групах.

Значний потенціал для підтримки морально-психологічного стану й збагачення духовності учасників освітнього процесу має народна музика й діяльність оркестру народних інструментів. Народна пісня є джерелом класичної музичної культури та незамінним засобом розвитку основних музичних здібностей учнів, а в умовах воєнного часу стає ресурсом для духовного збагачення особистості. Такі якості народної пісні, як чіткість ритмічного малюнка, повторність невеликих за розмірами мотивів, куплетних і варіаційних форм роблять її винятково цінним матеріалом у процесі осягнення багатства української культури та здобуття початкової музичної освіти.

Отже, в умовах воєнного часу програма дитячого оркестру народних інструментів має обробки українських народних пісень як для інструментального виконання, так і як акомпанементу вокальних партій: «Ой не світи, місяченьку», «Зеленє жито», «Глибока кирниця», «Розпрягайте, хлопці, коней», В.Івасюка «Я піду в далекі гори». Використовуючи багатий український народний інструментарій, враховуючи народні традиції та уявлення українського етносу та застосовуючи все це в освітньому просторі музичної школи, педагоги вирішують одне із стратегічних завдань у формуванні особистості громадянина України: формування ціннісних орієнтацій, рис характеру та особистісних якостей, які дозволяють пишатися своєю державою і комфортно почувати себе на українській землі і в світі. Саме це і є ключовим стратегічним орієнтиром мистецької освіти в умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдосконалення у дії. URL: <https://t.me/afteractionreview> (дата звернення: 07.10.2023).
2. Колесник А. Ю., Педько О. В. Створення та впровадження інноваційних методик навчання в умовах мистецької школи. *Мистецька освіта майбутнього: методичні аспекти* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 29 квітня 2020 р. Київ : ДНМЦЗКМО, 2020, С. 30-34.
3. Никитин В. А. Идея образования или содержание образовательной политики. Киев: Оптима, 2004. 205 с.
4. Олексюк О.М. Стратегічні орієнтири розвитку мистецької освіти в міждисциплінарному дискусії. URL: <https://mmod.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/133#.XK8mExEyWM8> (дата звернення: 07.10.2023).
5. Педько О. Що варто врахувати, формуючи стратегію розвитку закладу освіти?. URL: <https://youtu.be/v-kfCM9g5a8> (дата звернення: 07.10.2023).

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ISSUES OF UKRAINIAN REFUGEE CHILDREN THROUGH THE EYES OF THEIR PARENTS

War, forced migration and the search for safety in a foreign land are common experiences of all refugee children. Forced migration, which has always been considered one of the most critical life situations [5; 6] led to significant changes in the lives of each of them.

Due to traumatic episodes and other stressors earlier, and often after migration, children, adolescents and youth may be at high risk of developing mental disorders and post-traumatic stress symptoms [15; 16]. Therefore, there is currently a sharp problem with the development and implementation of programs that will help these categories of refugees integrate into host communities of European countries [2; 3; 4; 10]. The latter is impossible without knowledge of the problems of adaptation to a new country that refugee children face abroad. Therefore, this study was aimed at identifying potentially traumatic experiences that are subjectively perceived by parents as affecting the well-being of refugee children at the stage of integration into the host society. As noted by researchers of refugee acculturation processes, such studies are important to predict refugee adaptation issues, as well as develop preventive measures before potential integration problems emerge [13].

The aim of the study was to define the socio-demographic factors of awareness and experience of socio-psychological issues of adaptation of their own children by refugees from Ukraine who lived in Switzerland at the time of the poll.

In our research, we consider the concept of a "problem" as an important indicator of difficulties in adapting to a new cultural environment, which always presents significant demands and challenges to a person. As a certain complication in the course of functioning, a "problem" corresponds for us to the concept of a "stressful life event", which goes beyond the normal life experience of a person [7].

Research methodology. The research was carried out in several stages: theoretical analysis of the issue of forced migration, development of an online survey procedure, development of diagnostic tools (Google Forms), placement of the questionnaire in social networks, qualitative and quantitative data analysis. The research strategy was focused on obtaining preliminary information about the migration experience of Ukrainians using an online survey through social networks [11]. The final sample size was 690 people (646 women, which accounts for 93.6% of respondents, and 44 men, 6.4% of respondents). Among these 690 people, the majority lived in the Swiss cantons of Fribourg, Geneva, Bern and Zurich at the time of the poll.

The aim of this poll is the analysis of the respondents' answers to the question in the questionnaire: "If you came to Switzerland with minor children, what issues related to them bother you the most?" There were 11 answers offered: 1) schooling (admission to schools, adaptation to schools etc.); 2) child's relationship with Ukrainian or Swiss peers; 3) child's loneliness, lack of communication with peers; 4) child's ignorance of a foreign language (French or German); 5) child's mental suffering related to forced migration; 6) child-parent relations (conflicts with the child, misunderstandings, etc.); 7) there is no one to leave the child with (absence of kindergarten or extended day groups); 8) child's health, his/her illnesses; further education in a college or university; 9) the child has nothing to do, is "stuck" at a screen (computer, smartphone, or tablet), etc.; 10) child's experience of separation from father or other close people; 11) I came without children.

For pairwise comparison of groups, we used Fisher's angular inversion test (F-test, φ -criterion). The age of the respondents ranged from 17 to 77. With a breakdown by age, the majority (40.5%) were people aged 36–45, followed by the age group of 26–35 (27.8%), and then 46–55 (15.7%). Younger respondents (16–20 years old) and elderly people (over 66 years old) were the least represented. The majority of respondents (93.6%) were women, which corresponds to official data (Gonçalves Júnior et al., 2022). Most of them were of active working age. As for education, the sample, both male (77.3%) and female (74.8%), is mainly represented by the respondents with higher education. These results are similar to the socio-demographic characteristics of Ukrainians in other EU countries [11].

The main problem for Ukrainian refugee parents is that their children do not speak the official languages of Switzerland (French, German) (43.9% of respondents). They are also very concerned about their children's

mental state associated with separation from relatives and loved ones (31.3%), their mental suffering as a result of forced migration (29.1%), as well as their loneliness, lack of communication with friends (31, 2%) and the time children spend with their gadgets (25.4%). More than a quarter of the parents are concerned about school-related issues (admission to school, school adaptation, etc.) (26.7%). Fewer parents are concerned about their child's relationship with Swiss or Ukrainian peers (16.8%) and child-parent relations (conflicts, etc.) (10.1%).

Experiencing problems related to children's adaptation depends significantly on the gender of the parents. Women are much more likely to report that the child suffers from separation with father or other close people (33.3% of women and only 2.3% of men) (Femp. = 5,951, $p < .01$). They are more concerned about their child's mental suffering associated with forced migration (30.2% of women and only 13.6% of men) (Femp. = 2,611, $p < .01$) as well as child-parent relations (conflicts with the child, misunderstandings, etc.) (11.3% of women and 2.3% of men) (Femp. = 2,458, $p < .01$).

As for the "age" indicator, parents aged 36–45 are statistically significantly more concerned about children's problems than young people aged 16–25, adults aged 26–35 and those aged 46–55. For example, parents aged 36 – 45 significantly more often (compared to parents aged 26–35) mention such children's problems as: child's mental suffering associated with forced migration (Femp. = 4.468, $p < .01$), schooling (admission to school, adaptation to school, etc.) (Femp. = 5,137, $p < .01$), child's loneliness, lack of communication with peers (Femp. = 4.053, $p < .01$), child's ignorance of a foreign language (French or German) (Femp. = 5.511, $p < .01$), child-parent relations (conflicts with the child, misunderstandings, etc.) (Femp. = 3.320, $p < .01$), further education of the child in a college or university (Femp. = 5.702, $p < .001$), spending time at computer screens, phones, tablets, etc. (Femp. = 3.321, $p < .01$).

Statistically significant differences between the group of parents aged 36–45 and an older group aged 46–55 were also revealed. Statistically, the first group experiences the following children's problems more often than the second one: schooling (admission to school, adaptation to school, etc.) (Femp. = 2.845, $p < .01$), child's relationship with Ukrainian or Swiss peers (Femp. = 2,448, $p < .01$), child's loneliness, lack of communication of the child with peers (Femp. = 3, 175, $p < .01$), child's ignorance of a foreign language (French or German) (Femp. = 3.248, $p < .01$), child's mental suffering associated with forced migration (Femp. = 3, 175, $p < .01$), there is no one to leave the child with (Femp. = 4, 436, $p < .01$), child's experience of separation from father or other close people (Femp. = 2,906, $p < .01$).

So, according to the results of the poll, Ukrainian parents aged 35–45 are more worried about their children's adaptation to life and schooling in Switzerland. There is a reason to assume that a significant part of their worries is connected with the fact that they are parents of teenagers. For the latter, adaptation issues are "superimposed" on the crisis of adolescence and the associated emotional instability of adolescents, protest behaviour, specific frustration reactions, etc. [1]. The need to establish new interpersonal contacts in a foreign-language environment, risks of social isolation due to communication difficulties, increased dependence on social networks, video games, etc. is added hereto. Teenagers experience more issues of integration into a new foreign-language peer community and spend more time in Ukrainian-language social networks.

Regarding the "education" factor, people with a university education more often than those with complete secondary education cite the problem of having "no one to leave the child with" (Femp. = 3.126, $p < .01$) (Table 7). At the trend level (.05), they also care more about the child's mental suffering (30.6%). On the other hand, respondents with complete secondary education are more concerned that the child lacks communication with peers (42.2%). The respondents who have completed a postgraduate degree are significantly more worried about their child's further education in a college or university than the respondents with professional education (Femp. = 2, 407, $p < .01$). At the trend level, they are more worried than the respondents with complete secondary education about the fact that the child is separated from the loved ones (44%).

Summarizing the results obtained, it is possible to identify three groups of issues experienced by parents who are forced migrants: 1) socialization of their child, his/her adaptation to the Swiss education system, including mastery of the official languages of Switzerland; 2) children's mental health (mental suffering as a result of forced migration, signs of emotional distress); 3) child's relationship with peers and adults (communication problems, loss of communication with friends and relatives who remained in Ukraine, loneliness of the child, lack of communication with friends, conflicts, constant use of gadgets).

The responses of parents (mostly women) confirm that Ukrainian children and adolescents, as well as children of other migrants (see, for example, [15; 16], represent the most vulnerable category of refugees [8; 9]. The obtained results require attention, considering that, for example, 23.7% of children and adolescents from Syrian refugee families [14] were diagnosed with symptomatic depression, post-traumatic stress and anxiety.

Family environment plays a key role in children's response to war and displacement. According to experts, interventions aimed at increasing the resilience of refugee children to stress should include support mechanisms at the family level [12]. Therefore, the creation of specialized programs of social and psychological assistance to different age groups of refugee children is an urgent task of both the Ukrainian state and host communities.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шамне А. В., Прахова С. А. Психологія фрустраційних станів та реакцій підлітків: теорії, проблеми, діагностика : монографія. Київ, 2018. 278 с.
2. Acarturk C., Uygun E., Ilkkursun Z., Carswell K. Effectiveness of a WHO self-help psychological intervention for preventing mental disorders among Syrian refugees in Turkey: A randomized controlled trial. *World Psychiatry*, 2022. Vol. 21(1). P. 88–95. DOI: 10.1002/wps.20939.
3. Bouchard J.-P., Stiegler N., Padmanabhanunni A. Psychotraumatology of the war in Ukraine: The question of the psychological care of victims who are refugees or who remain in Ukraine. *Annales Médico Psychologiques*, 2023. Vol. 181(1). P. 8–11. DOI: 10.1016/j.amp.2022.04.005.
4. Daure I. Psychologie et migration: Quel accompagnement pour les migrants et leur famille? *Le Journal des Psychologues*, 2020. Vol. 3(375). P. 14. DOI: 10.3917/jdp.375.0014.
5. Esses V. M., Hamilton L. K., Gaucher D. The global refugee crisis: Empirical evidence and policy implications for improving public attitudes and facilitating refugee resettlement. *Social Issues and Policy Review*, 2017. Vol. 11(1). P. 78–123. DOI: 10.1111/sipr.12028.
6. Fanfan D., Stacciarini J.-M. R. Social-ecological correlates of acculturative stress among Latina/o and Black Caribbean immigrants in the United States: A scoping review. *International Journal of Intercultural Relations*, 2020. Vol. 79. P. 211–226. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2020.09.004.
7. Fang Y., Raat H., Windhorst D. A. The Association between Stressful Life Events and Emotional and Behavioral Problems in Children 0–7 Years Old: The CIKEO Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022. Vol. 19(3). DOI: 10.3390/ijerph19031650.
8. Ghumman U., McCord C. E., Chang J. E. Posttraumatic stress disorder in Syrian refugees: A review. *Canadian Psychology*, 2016. Vol. 57(4). P. 246–253. DOI: 10.1037/cap0000069.
9. Gonçalves J., de Amorim L. M., Neto M. L. R. The impact of “the war that drags on” in Ukraine for the health of children and adolescents: Old problems in a new conflict? *Child Abuse & Neglect*, 2022. Vol. 128. DOI: 10.1016/j.chiabu.2022.105602.
10. Kevers R., Spaas C., Colpin H. Mental health problems in refugee and immigrant primary school children in Flanders, Belgium. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. 2022. 27(4). P. 938-952. doi:10.1177/13591045221105199.
11. Kolly-Shamne A. V. Socio-psychological online survey of Ukrainian forced migrants in the first months of the war in 2022: General characteristics of the study and methodological aspects of data collection on Facebook. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*, 2022. Vol. 8(3). P. 53–66. DOI: 10.52534/msu-pp.8(3).2022.53-66.
13. Popham C. M., McEwen F. S., Karam E. The dynamic nature of refugee children's resilience: a cohort study of Syrian refugees in Lebanon. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 2022. Vol. 31, June 15. DOI: 10.1017/S2045796022000191.
14. Safak-Ayvazoglu A., Kunuroglu F., Yagmur K. Psychological and socio-cultural adaptation of Syrian refugees in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*, 2021. Vol. 80. P. 99–111. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2020.11.003.
15. Scherer N., Hameed S., Acarturk C. Prevalence of common mental disorders among Syrian refugee children and adolescents in Sultanbeyli district, Istanbul: Results of a population-based survey. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 2020. Vol. 29, December 10. DOI: 10.1017/S2045796020001079.
16. Spaas C., Verelst A., Devlieger I. Mental health of refugee and non-refugee migrant young people in European secondary education: The role of family separation, daily material stress and perceived discrimination in resettlement. *Journal of Youth and Adolescence*, 2022. Vol. 51. P. 848–870. DOI: 10.1007/s10964-021-01515-y.
17. Verelst A., Spaas C., Pfeiffer E. Social determinants of the mental health of young migrants. *European Journal of Health Psychology*. 2022. Vol. 29(1). P. 61–73. DOI: 10.1027/2512-8442/a000097.

Костюк Ольга Петрівна,
кандидат філософських наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри дизайну,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ МИСТЕЦТВОМ І ДИЗАЙНОМ: РОЛЬ МИСТЕЦЬКИХ ЗНАНЬ У ФОРМУВАННІ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ДИЗАЙНЕРІВ

Сучасне інформаційно-комунікативне середовище вимагає, щоб сфера педагогічної науки спрямувала свою увагу на інтеграцію естетики в освіту. Естетичні принципи знаходять застосування в різних аспектах викладання та навчання, починаючи від цифрового дизайну та використання мультимедіа до сприяння культурній обізнаності і творчості. Ця адаптація визнає, що естетика може значно збагатити освітній досвід, особливо в професійній освіті, враховуючи потреби здобувачів вищої освіти 21-го століття, зокрема майбутніх дизайнерів. Педагогічна наука, яка зосереджена на вивченні викладання та навчання, розвивалася у відповідь на динамічні соціальні та культурні зміни. У цьому контексті поняття естетики в професійній підготовці дизайнерів набуло помітного значення. Естетичні аспекти зосереджені на вихованні цінунання краси, мистецтва та плеканні емоцій і творчості, які відіграють ключову роль у сприянні цілісному розвитку та підвищенні якості освіти для майбутніх фахівців.

Визначаємо, що естетичну свідомість майбутніх дизайнерів можна охарактеризувати як унікальну грань духовного розвитку, що демонструє глибокий естетичний погляд на світ, прагнення до краси, рівноваги та досконалості. Основи естетики лежать у царині краси, а мистецтво служить неупередженим джерелом цієї краси. Отже, мистецтво активно сприяє вдосконаленню естетичних почуттів. Розуміння сутності мистецтва, визнання його цінності, відмінність його від того, що не є мистецтвом, і розуміння його впливу на людину є актуальним для формування естетичного усвідомлення. У ширшому контексті мистецтво представляє найвищу майстерність відображення реальності. Суттєвою рисою мистецтва є його роль у суспільстві. Завдяки своїй системі художніх репрезентацій мистецтво інтерпретує, осягає та заглиблюється у світ, використовуючи різні техніки та методи, тим самим слугуючи вираженням естетичного світу особистості.

Естетичне переживання твору мистецтва та його створення потребує цілісності особистості, оскільки це переплітається з вищими когнітивними цінностями, етичним та емоційним розумінням. Мистецтво спрямоване не лише на виклик емоцій, також залучається інтелект та інтуїція, торкаючись усіх складових людського розуму. Твори мистецтва приносять не лише естетичну насолоду, вони є джерелами знань. Через них розпізнаються, згадуються та з'ясовуються фундаментальні аспекти людського буття.

Естетичне сприйняття означає здатність індивіда визначати й оцінювати ступінь естетичної досконалості як у матеріальній, так і в духовній сферах. Ця здатність дає змогу свідомо приймати рішення щодо досягнення «значущої мети» та її реалізації. Естетика відіграє ключову роль у вихованні культурної чуттєвості, яка визначається через оцінку мистецтва в контексті соціокультурної та історичної еволюції. Вона розкриває різноманітні прояви краси через розуміння досконалості, ідеалу та гармонії. Зв'язок між мистецтвом і дизайном базується на спільних елементах і принципах, хоча й з різними цілями та методологіями.

Почнемо з того, що і мистецтво, і дизайн підкріплені креативністю та творчим процесом. Вони передбачають застосування уяви та інновацій для створення візуально захоплюючих і значущих творінь. Відповідно до точки зору С. Гончаренка, креативність окреслюється як творчі здібності особистості, що виявляються у мисленні, емоціях, спілкуванні, конкретних формах діяльності, представляють собою здатність генерувати безліч оригінальних ідей у неструктурованих умовах діяльності [1, с. 243]. Варто зазначити, що креативні якості як суттєві маркери професійного зростання майбутнього дизайнера впливають на творче самовираження, самоорганізацію, розвиток естетичних поглядів, а отже, і на формування естетичної свідомості.

По-друге, і мистецтво, і дизайн значною мірою покладаються на візуальні компоненти для передачі повідомлень, емоцій і вираження концепцій. Досліджуючи такі складові візуальних елементів, як лінія, колір, форма та текстура, Н. Мірзоєфф посилається на твердження Леонардо да

Вінчі про те, що око діє як «універсальний суддя». Це означає, що кожна частина зіниці має гостроту зору і не зменшується до такої міри, як цього бажають прихильники перспективи [4, с. 39]. Ці візуальні компоненти, тобто лінії, колір, форма та текстура, утворюють основи художньої композиції. Завдяки об'єднанню цих візуальних елементів художники та дизайнери мають здатність створювати такі композиції, які резонують із спостерігачами, передають складні оповіді та викликають емоційні відгуки.

По-третє, естетичне сприйняття є центральним аспектом як у сфері мистецтва, так і в дизайні. Незалежно від того, чи йдеться про твір мистецтва чи про дизайнерський проєкт, естетичне сприйняття поряд з його естетичною оцінкою та творчою інтерпретацією відіграє незамінну роль у взаємодії творця і аудиторії. Ми трактуємо естетичне сприйняття як здатність індивіда розпізнавати та оцінювати ступінь естетичної досконалості як у матеріальній, так і в духовній сферах. Для майбутніх дизайнерів вкрай важливо встановити цілі для систематичного розуміння явищ і об'єктів, які проявляються в навколишньому середовищі, а також у художніх і творчих практиках. Це зумовлює необхідність використання естетичної освіти для збагачення естетичного бачення майбутніх дизайнерів, сприяння їх здатності методично оцінювати та інтерпретувати естетичні цінності [3, с. 49].

По-четверте, і мистецтво, і дизайн можуть служити засобами візуальної грамотності. Вони передають інформацію, емоції та повідомлення, хоча й за допомогою різних методів і з різними цілями. У контексті візуальної грамотності вкрай важливо розглянути аналіз теорії сприйняття та когнітивної діяльності загалом, яка концептуально узгоджується з теорією «образної діяльності». Ця теорія зображує активне залучення всього організму, охоплюючи як його тілесність, так і духовність. Вона обумовлює сприйняття видимого середовища та пошук відповідей через взаємодію сенсорних переживань (зір, слух, дотик), в поєднанні з елементами інтерпретації та трансформації цього досвіду [2, с. 6]. Отже, як мистецтво, так і дизайн можна розглядати як форми візуальної грамотності, де мистецтво має тенденцію схилитися до суб'єктивного та емоційного вираження, тоді як дизайн зазвичай приймає більш об'єктивний та утилітарний підхід.

Підкреслюємо, що для дизайнерів здобуття знань у галузі мистецтва служить кільком ключовим цілям. По-перше, це активізує естетичне усвідомлення, дозволяючи доторкнутися до джерела творчості, сприяючи інноваційному мисленню та розширюючи естетичне сприйняття у сфері дизайну. По-друге, стимулює розвиток критичного мислення, невід'ємної грані естетичної свідомості. У контексті інформаційно-комунікаційного середовища, що постійно розвивається, сучасна професійна освіта, спрямована на формування естетичної свідомості майбутніх дизайнерів, повинна ставити пріоритет на впровадження естетичних принципів в освітні програми.

Ми вважаємо, що інтеграція освітніх компонентів із особливим акцентом на цифрову естетику, яка забезпечує створення візуально привабливих веб-сайтів, мультимедійного вмісту та платформ електронного навчання, має значні перспективи. Цей підхід передбачає активне використання мультимедійних засобів, що охоплюють відео, графіку, анімацію та інтерактивне моделювання. До того ж такий підхід має зосереджуватися на підвищенні візуальної грамотності за допомогою візуальних медіа, інтерпретації творів мистецтва та створенні нових дизайнерських проєктів, які враховують як традиційні естетичні концепції, так і сучасні тенденції дизайну. Крім того, існує потреба у впровадженні креативних методологій, активізації процесів критичного мислення та естетичного усвідомлення ключових інструментів у формуванні естетичної свідомості майбутніх дизайнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Презентація візуальної грамотності в освітньому процесі та її експлікація в культурі мовлення. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 75, №1. С. 1–12.
3. Томашевський В. В. Естетична культура дизайнера: програма і методика спецкурсу для студентів-дизайнерів. Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет», 2016. 80 с.
4. Mirzoeff N. *An Introduction to Visual Culture*. London : Routledge, 1999. 274 p.

Котик Тетяна Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Типові освітні програми для початкової школи в змісті освіти враховують такі важливі положення сучасної психології та педагогічної науки:

- заборона будь-яких проявів дискримінації;
- провідна роль діяльності, зокрема ігрової, в освітньому процесі початкової школи;
- забезпечення радості пізнання через залучення дітей до дослідницької, проєктної, творчої діяльності, без обмеження рухової активності;
- розвиток в учнів самоповаги та впевненості за допомогою підтримки з боку вчителя, плекання самостійності та критичного мислення;
- створення умов для психоемоційного розвитку та атмосфери довіри та взаємоповаги, що унеможлиблює насильство й цькування.

З'ясуємо, яке місце відведено розвитку емоційної складової особистісного розвитку школярів у змісті мовно-літературної освітньої галузі початкової школи, де в меті зазначено, що засвоєння рідної мови та збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів є головною передумовою життєвого успіху в особистому та суспільному житті [1].

Стандартизована мовно-літературна освіта (за Державним стандартом 2018р.) передбачає такі напрями діяльності учнів для навчання рідної мови, які в програмах названо змістовими лініями:

- взаємодія з іншими особами усно, сприйняття і використання інформації;
- сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях, що сприяють формуванню мовної особистості учня;
- висловлювання думок, почуттів та ставлення, взаємодія з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримання норм літературної мови;
- дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними явищами, їх аналіз [21].

Навчати мови необхідно в тісному зв'язку з формуванням емоційного інтелекту молодших школярів, що задекларовано в провідних завданнях та змістових лініях освітньої галузі.

У змістовій лінії «Взаємодіємо усно» наголошено на необхідності створювати впродовж навчання реальні ситуації безпосереднього спілкування учнів у групах, мікрогрупах, парах під час бесід, дискусій, обговорення навчальних завдань та проблемних ситуацій. Водночас йдеться про формування вміння аналізувати й оцінювати усну інформацію, яка подається за допомогою вербальних та невербальних засобів, описувати власні емоції та почуття співрозмовників, використовувати отримані вміння у власному мовленні в різних комунікативних ситуаціях. Передбачено формування вміння досягати певних життєвих цілей у спілкуванні з іншими людьми.

Для здобуття досвіду опосередкованого впливу на співрозмовника у змістових лініях «Взаємодіємо письмово». «Читаємо», «Досліджуємо медіа» передбачено формування вміння аналізувати, критично оцінювати текстову інформацію, досліджувати виражальні засоби мовлення, інтерпретувати та редагувати текст відповідно до потреб спілкування, висловлювати свої думки, почуття в письмовій формі. Крім того, необхідно навчити учнів висловлювати своє ставлення до прочитаного, що можливо лише на основі усвідомлення власних емоцій від сприйняття інформації тексту. Розуміння, усвідомлення змісту літературного твору викликає в дітей відповідні почуття, емоції, переживання, впливає на їхню поведінку. Молодші школярі легко приймають позицію героя твору й активно виражають своє ставлення до нього, що зовні виражається в міміці, жестах, репліках, висловлюваннях. Дитина подумки бореться з його ворогами, супротивниками, імітуючи жестами окремі дії персонажа. Відтак на основі опрацювання високохудожніх літературних творів діти вчать правильно, об'єктивно оцінювати

вчинки і поведінку інших осіб, у них формується емоційно-чуттєвий, соціальний досвід, розвиваються моральні та естетичні почуття.

За допомогою дослідження мовних явищ, що передбачено в змістовій лінії «Досліджуємо мову/мовлення», молодші школярі опановують виражальні засоби рідної мови, що допомагає їм сформувати власний індивідуальний стиль мовлення, збагатити його виразними емоційними лексичними, граматичними, фонетичними засобами. Зважаючи на те, що українська мова стає більш прагматичною та практичною, втрачаючи натомість емоційність, важливо збагатити мовлення учнів фразеологізмами, які можна використовувати в повсякденному житті.

Змістова лінія «Театралізуємо» передбачає ознайомлення з театром як місцем, де людина завдяки талановитій грі акторів переживає яскраві емоції та почуття, що й формують емоційно-ціннісний досвід глядачів, досвід співчуття та співпереживання. Завдяки власній сценічній творчості школярі набувають досвіду керування різними ситуаціями спілкування та вміння мобілізувати інших, обирати відповідні комунікативні стратегії, найдоцільніші варіанти мовленнєвої поведінки. Під час театральних імпровізацій та дидактичної драматизації діти досліджують та аналізують вплив словесних несловесних засобів комунікації на співрозмовників, набувають досвіду їх застосування для плідної співпраці з іншими людьми.

Отже, зміст мовно-літературної освітньої галузі спрямований як на формування мовної особистості, так і на активне системне застосування взаємопов'язаних педагогічних дій для формування різних компонентів емоційного інтелекту молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. НУШ: типова освітня програма розроблена під керівництвом О.Я.Савченко. URL: <http://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/> (дата звернення: 29.09.2023).

Кригульська Тетяна Борисівна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри економічної теорії та підприємництва,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Для кожної країни освіта – то є її майбутнє, що формується цілеспрямовано від дошкільних до вищих закладів освіти. Формування нової освітньої парадигми є викликом для реформування освіти в нинішній Україні [1, с. 10]. Вищі навчальні заклади посідають особливе місце в освітній системі, бо саме там відбувається становлення національних еліт.

Сучасні проекти удосконалення вищої освіти XXI століття, що реалізуються європейськими університетами при взаємодії з працедавцями, спрямовані на формування загальної методології порівнюваності та сумісності рівнів і змісту освітніх програм у різних предметних галузях вищої освіти. Метою цих проектів є розробка принципів підходів до створення, удосконалення, впровадження, оцінювання та підвищення якості програм вищої освіти. Одним із таких підходів було визнано студентоцентрований підхід як нову парадигму вищої освіти, відповідно до якої Національна команда експертів із реформування вищої освіти України радить підходити до процесу вдосконалення професійної підготовки фахівців у вишах.

Під студентоцентрованим підходом до навчання розуміють тип освітнього процесу, у якому особистість студента та особистість викладача виступають як його активні суб'єкти. Студентоцентрований суб'єктний підхід розглядає викладача та студента як рівноправних учасників освітнього процесу, орієнтованих на творчий, духовний розвиток особистості, міжособистісну взаємодію, діалог, допомогу і підтримку в самовдосконаленні [2].

Сутність студентоцентрованого підходу розкривають категорії компетентностей та результатів навчання. Велика кількість наукових публікацій присвячена їх вивченню, аналізу та проектуванню. Ці категорії були і є предметом розгляду на багатьох конференціях, об'єктом дослідження у монографіях, наукових статтях та дисертаціях, предметом фахових дискусій. Проблеми студентоцентрованого підходу розглядалися такими українськими науковцями як І.Бабин, В.Бахрушин, Н.Беляєва, В.Захарченко,

В.Кремень, Т.Купрій, О.Лебідь, В.Луговий, О.Мартинчук, Ю.Рашкевич, А.Ставицький, С.Степаненко, Ж.Таланова, Е.Щукіна та інші. Але розуміння проблеми у контексті реформування українського освітнього простору вищої школи не є вичерпним і потребує подальшого аналізу.

Представники Організації економічного співробітництва й розвитку запропонували класифікацію ключових компетентностей студента вищої школи. Вони охоплюють такі компоненти:

- автономну дію (здатність захищати та піклуватись про відповідальність, права, інтереси та потреби інших, здатність складати та здійснювати плани та особисті проекти, здатність діяти у значному/широкому контексті);

- інтерактивне використання засобів навчання (здатність інтерактивно застосовувати мову, символіку та тексти, здатність використовувати знання та інформаційну грамотність, здатність застосовувати (нові) інтерактивні технології);

- уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах (здатність успішно взаємодіяти з іншими, здатність співпрацювати та комунікувати, здатність конструктивно вирішувати конфлікти).

Крім компетентностей, не менш важливими для розуміння студентоцентрованого навчання є результати навчання. Результати навчання – це сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмами, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти. У сукупності із критеріями їх оцінювання саме вони визначають мінімальні вимоги до присвоєння кредитів, у той час як виставлення оцінок ґрунтується на зіставленні реальних навчальних досягнень студента із мінімальними вимогами. Реальні результати навчання відрізняються від очікуваних навчальних цілей, що визначаються викладачем, тим, що стосуються навчальних досягнень самого студента.

Термін «результати навчання» важливий для розуміння та порівняння розмаїття академічних ступенів (кваліфікацій) в Європі, зміни освітньої парадигми з процесної на результатну. Це означає перехід від підходу в побудові освітніх програм і викладанні, орієнтованого на викладача, до підходу, орієнтованого на особистість студента. Результати навчання підтримують упровадження студентоцентрованого підходу до навчання у процесі викладання і навчання, за якого постійно вдосконалюються системи викладання, навчання та інфраструктури з метою поліпшення навчального досвіду студентів і забезпечення досягнення запланованих результатів навчання освітньої програми, навчального курсу або з освітнього компоненту шляхом стимулювання критичного мислення і переносних умінь. Сутність самого студентоцентрованого підходу виявляється безпосередньо в тому, що результати навчання формулюються у визначеннях ключових компетентностей.

Отже, на сьогоднішній день використання студентоцентрованого навчання передбачає взаємодію зацікавлених сторін. Воно здатне забезпечити посилення ролі здобувача вищої освіти як рівноправного відповідального учасника освітнього процесу. Кожному студенту в межах реалізації парадигми студентоцентрованого підходу до навчального процесу надається реальна можливість активно впливати на результати отримання необхідних знань та компетенцій, виходячи з розуміння власних потреб та інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біляковська О. О., Біницька А. М. Студентоцентрований підхід як нова парадигма якості освітнього процесу у закладах вищої освіти. *Гуманітарний форум*. 2023. Т. 1, №1. С.10-15.

2. Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-е вид., перероб. і доп. / В. М. Захарченкота ін.; за ред. В. Г. Кременя. Київ: Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

Кулікова Аліна Миколаївна,

учитель німецької мови,

Запорізька гімназія №103 Запорізької міської ради,

м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ МОВНОЇ МЕДІАЦІЇ У НАВЧАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У зв'язку зі зростаючою глобалізацією та міграцією сьогодні у суспільстві з'являється потреба у володінні більш ніж однією іноземною мовою. Багатомовність – це більше не вторинний аспект порівняно з минулим, а є центральним питанням, як на соціально-політичному, так і на академічному рівні [2, с. 6].

Вагоме місце у контексті вивчення мов посідає мовне посередництво (медіація). Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти були першим документом з освітньої політики, який ще у 2001 році став відповіддю на зростаючу потребу в мовному посередництві у повсякденному житті [12, с. 56]. Наразі мовне посередництво розглядається у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти «як четвертий вид мовленнєвої діяльності серед комунікативних мовних компетенцій учня або користувача мови» [10, с. 15]. Однак важливо розуміти, що мовне посередництво між людьми або текстами різного походження та рідною мовою, або мовою-джерелом, вимагає не лише рецептивних і продуктивних мовних навичок, а й міжкультурних компетенцій [8, с. 8]. Це означає, що опрацювання завдань мовного посередництва робить особливий внесок у міжкультурне навчання або набуття міжкультурних компетенцій.

Мета - розглянути роль мовної медіації у процесі навчання німецької мови у закладах загальної середньої освіти.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, за результатами яких проаналізовано роль медіації у процесі навчання німецької мови.

Термін «мовне посередництво» був уведений ще в 1940 році О. Монієном, оскільки, на його думку, такі терміни, як «усний переклад», «письмовий переклад» або «експерт з мови» були недостатніми [10, с. 18]. Різні тлумачення мовного посередництва також пов'язані з різними перекладами терміна «медіація».

Відповідно до супровідного тому Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти медіація у викладанні мови була введена як перехід від чотирьох навичок до чотирьох форм комунікації (прийом, взаємодія, продукування та посередництво(медіація)).

Під час розмови дуже часто кілька з цих процесів відбуваються паралельно: медіація, таким чином, поєднує в собі прийом, взаємодію, продукування. Адже мова має на меті не лише передавати інформацію, а й розвивати ідею. Це часто називається «*languageing*» і означає проговорення ідеї, висвітлення власних думок [1, с. 17].

Доволі складно знайти єдине визначення медіації. Д. Рейман описує мовне посередництво як загальний термін для різних видів усного чи письмового перекладу тексту з однієї мови на іншу. При цьому вільна передача ситуації та адресата має дуже важливе значення [11].

Загалом термін «медіація» використовується в різних сферах:

- як термін у школах перекладознавства для позначення різних видів посередницької діяльності між мовами або в межах однієї мови.

- як загальний термін у перекладознавстві для позначення різних видів міжмовної та внутрішньомовної діяльності одночасно.

- як самостійний вид діяльності у викладанні іноземних мов, який потребує більш точного визначення через широке розмаїття термінології.

У контексті дидактики іноземних мов медіація стосується насамперед тих непрофесійних форм передачі мови, які часто трапляються в повсякденному житті і тому підходять для викладання, орієнтованого на учня [6, с. 175]. В усному мовленні основна увага приділяється неформальному усному перекладу, а у письмовому - переказу або перефразуванню, де центральне місце посідає «осмислена передача основного змісту та комунікативних намірів» [3, с. 60].

У викладанні німецької мови як іноземної тривають дебати щодо того, чи є мовне посередництво самостійною навичкою поряд із читанням, говорінням, аудіюванням та письмом, чи це скоріше складна комунікативна діяльність, яка має продуктивні та рецептивні базові навички [4, с. 3]. Існує багато аргументів проти того, щоб розглядати мовне посередництво як п'яту навичку, оскільки під час його здійснення відбувається одночасне формування кількох навичок, які по-різному поєднуються залежно від ситуації. З цієї причини мовне посередництво слід сприймати скоріше як комунікативну діяльність.

Ф. Кенігс, наприклад, описує переклад або як методологічний інструмент, або як незалежну п'яту навичку [9, с. 6]

Було висунуто багато причин та аргументів, чому слід приділяти увагу мовному посередництву на уроках німецької мови як іноземної. Ф. Кенігс [9, с. 8] підсумовує аргументи «за» і «проти» мовного посередництва. У таблиці 1 перераховані ключові аргументи:

За	Проти
Забезпечення розуміння рідної мови та структури іноземної мови, що призводить до свідомого засвоєння структур і правил.	Запобігання засвоєнню іноземної мови через використання рідної мови та гальмування говоріння.
Запобігання негативному досвіду вказуючи на відмінності між рідною та іноземною мовами.	Мовне посередництво заважає навчанню навичкам іноземної мови.
Медіація як підтримка мови, тому що вона підвищує мовну обізнаність як рідною мовою, так і іноземною мовою.	Поза межами шкільного уроку медіація вважається надто складною навичкою для детального розгляду.
Мовне посередництво створює автентичні комунікативні ситуації, які можуть позитивно впливати на інші навички.	Медіація забирає надто багато часу.
Медіація робить важливий внесок у семантику.	Складність процесу мовного посередництва є обтяжливою для викладання іноземної мови.
Переклад слугує інструментом, за допомогою якого можна контролювати розуміння тексту.	Якщо немає спеціальної підготовки медіація може призвести до того, що учні будуть перевантажені.
Медіація сприяє лінгвістичній точності, уникаючи недоречних спрощень, слів та структур.	Не може слугувати засобом перевірки знань.

Вищезгадані аргументи Кенігса [9, с. 8] вказують на те, що переклад не є головною метою викладання іноземної мови, і тому не повинен розглядатися як навчальна мета. За допомогою мовного посередництва на уроках слід створювати ситуації, у яких мова йде про посередництво у передачі різного змісту з однієї мови на іншу, при цьому передача змісту вважається найважливішою. Не рекомендується перевіряти іншомовні компетенції за допомогою перекладу. Такі тести говорять не про лінгвістичну компетенцію, а про перекладацьку, яка не повинна бути метою навчання. Хоча діяльність з медіації може забирати багато часу, вона має позитивний вплив на семантизацію та розуміння тексту учнями.

Для того, щоб мовне посередництво на уроці німецької мови було успішним та результативним слід дотримуватися наступних п'яти критеріїв, які представлені в публікації П. Кательхен та М. Нід Курсіо [7, с. 46 – 47]:

1. Вправи з мовного посередництва повинні висвітлювати автентичні та орієнтовані на дію ситуації, щоб добре підготувати учнів до реальних комунікативних ситуацій. Реальні та конкретні завдання також повинні сприяти підвищенню мотивації до навчання.
2. Завдання з мовного посередництва можна виконувати вже на будь-якому мовному рівні.
3. Мовне посередництво має бути пов'язане з іншими мовними навичками і може допомогти підтримати процес вивчення мови.
4. Учні повинні використовувати конкретні лінгвістичні стратегії (пояснювати, узагальнювати, використовувати антоніми або синоніми, перефразувати тощо).
5. Міжкультурна перспектива відіграє важливу роль у міжмовному навчанні.

Хоча завдання з медіації не передбачають суворого дотримання структури речень або стилістичних прийомів, знання того, як оцінювати завдання з медіації, є необхідним. З одного боку, вчитель повинен підтримувати високу толерантність до помилок, але, з іншого боку, це не означає, що граматику і лексику не мають значення в мовній медіації [5, с. 120].

Мовне посередництво все ще тісно пов'язане з мовною реалізацією, де вирішальну роль відіграє не лише правильність мови, але й інші фактори, такі як здатність до самовираження, а також різноманітність мовних засобів. З цієї причини кількість помилок нічого не говорить про успішність здійсненої комунікації [7, с. 51]. Таким чином, можна виділити три критерії якості, які підходять для оцінки завдань мовного посередництва: валідність, надійність та реалізація. Іншими словами, оцінювання вправи з мовного посередництва відповідно до опису навчальної мети та «критерії оцінювання повинні призводити до відносно порівнюваних результатів при повторному оцінюванні та мають бути практично здійсненими, тобто ефективними за часом та універсальними у застосуванні» [7, с. 51-51].

Отже, слід розрізняти оцінювання медіації за усною та письмовою формою, а також за лінгвістичним та комунікативним рівнем в оцінюванні. Лінгвістичний рівень стосується таких сфер, як орфографія, морфологія, лексика, синтаксис або граматики. Комунікативний рівень, з іншого боку, перевіряє, чи зміст було передано належним чином і які стратегії було використано для цього. Ці критерії також залежать від мовного рівня – для початківців, наприклад, використовуються лише прості та короткі тексти, а щодо лінгвістичного рівня оцінюються лише елементарні та прості структури [7, с. 51-53].

Хоча на перший погляд може здатися, що мовне посередництво не підходить для викладання німецької мови як іноземної, насправді все навпаки. Мовне посередництво можна використовувати на будь-якому мовному рівні, оскільки його дуже легко можна адаптувати. Крім того, дуже важливо зазначити, що під час впровадження медіації мова йде не про граматичну чи лексичну правильність, а скоріше про здатність справлятися з лінгвістичними, соціальними та міжкультурними проблемами.

Перспективним завданням вітчизняної методичної науки, з одного боку, є більш ґрунтовне дослідження медіації як феномену, що органічно поєднує в собі лінгвокультурний та перекладацький компоненти. З практичної точки зору доцільним є розроблення системи типових завдань з медіації для різних етапів навчання (початкова, основна і старша школа).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bischoff R. Mediating in Theorie und Praxis. *Praxis Fremdsprachenunterricht*. 2008. No. 5. P. 17.
2. Busch B. Mehrsprachigkeit. UTB GmbH, 2017.
3. Caspari D. Didaktisches Lexikon „Sprachmittlung“. *Praxis Fremdsprachenunterricht*. 2008. No. 6. P. 60.
4. Hallet W. Zwischen Sprachen und Kulturen vermitteln. Interlinguale Kommunikation als Aufgabe. *Der fremdsprachliche Unterricht Englisch*. 2008. No. 41. P. 1–7.
5. Hallet W., Königs F. G. Handbuch Fremdsprachendidaktik. 1nd ed. Stuttgart : Kallmeyer, 2013. 399 p.
6. Jung U. O. H. Praktische Handreichung Für Fremdsprachenlehrer: 4., Vollständig Neu Bearbeitete Auflage (Bayreuther Beiträge Zur Glottodidaktik). Peter Lang Publishing, 2006. 571 p.
7. Katelhön P., Nied Curcio M. Hand- und Übungsbuch zur Sprachmittlung Italienisch-Deutsch. Berlin : Frank & Timme, 2011. 188 p.
8. Kieweg W. Sprachmittlungsstrategien anwenden. *Der fremdsprachliche Unterricht Englisch*. 2008. No. 93. P. 8–10.
9. Königs F. G. Übersetzen im Fremdsprachenunterricht? Ja, aber anders!. *Fremdsprache Deutsch*. 2000. Heft 3. P. 6–13.
10. Nied Curcio M., Katelhön P. Sprachmittlung und Mediation für Deutsch als Fremd- und Zweitsprache (DaF/DaZ). Berlin : Frank & Timme, 2020. 118 p.
11. Reimann D. Sprachmittlung. *Uni-DUE*. URL: https://www.uni-due.de/imperia/md/content/prodaz/reimann_sprachmittlung.pdf (date of access: 10.2013).
12. Rössler A. Die sechste Fertigkeit? Zum didaktischen Potential von Sprachmittlungsaufgaben im Französischunterricht. *Zeitschrift für romanische Sprachen und ihre Didaktik*. 2008. No. 1. P. 53–77.

Кунінець Олеся Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Клочко Любов Іванівна,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри теоретичних основ фізичного і адаптивного виховання,
Інститут здоров'я, спорту і туризму імені Тетяни Самоленко,
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОЇ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЮСШ, КДЮСШ, СДЮСШОР У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Вступ. Відповідно до Конституції України та нормативно-правових актів вища освіта вважається однією з найважливіших цінностей людства, яка реалізується вищими навчальними закладами. В Україні діяльність закладів, у яких здійснюється підготовка майбутніх фахівців у сфері фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення педагогічної науки здібними спеціалістами з фізичної культури та спорту. Однак на сьогодні розв'язання цього завдання має низку проблем [16, 2;]. Істотно змінюється зміст ключових компетенцій, що забезпечують не тільки виживання індивіда у нових соціально-економічних умовах, а й успіх його професійної діяльності, відповідність світовим стандартам і конкурентоспроможність на ринку праці [1]. З урахуванням сучасних тенденцій розвитку вищої освіти особливої актуальності набуває проблема обґрунтування формування професійної компетентності в організації навчально-тренувальної та управлінської діяльності в дитячо-юнацьких спортивних школах майбутніми фахівцями з фізичної культури і спорту.

Метою дослідження – обґрунтувати ефективність формування професійної компетентності в організації навчально-тренувальної та здійсненні управлінської діяльності в ДЮСШ, КДЮСШ, СДЮСШОР майбутніми фахівцями з фізичної культури і спорту.

Результати дослідження. Згідно освітньо-професійної програми для «бакалавра з фізичної культури і спорту» цикли дисциплін майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту містять навчальні дисципліни загальної, професійної, практичної підготовки. За допомогою вибіркового навчальних дисциплін на даному етапі навчання підготовка має бути направлена на формування фундаментальних і професійно-орієнтованих знань та вмінь, необхідних для розв'язання типових професійних завдань [16, 2].

На рівні «магістр» професійна підготовка студентів має бути спрямованою на поглиблення знань щодо здійснення управлінської діяльності в дитячо-юнацьких спортивних школах. У зв'язку з цим у блоці дисциплін освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» необхідно звернути особливу увагу на введення такої дисципліни, як «Документообіг у фізичній культурі і спорті» [3].

Зміст навчальної дисципліни «Основні документи у навчально-тренувальній діяльності» на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» повинен містити знання щодо організації та здійснення навчально-тренувальної роботи, а саме: вміти вести особисту картку тренера-викладача, заповнювати журнал обліку навчальної роботи, заповнювати рапорти на зарахування/відрахування груп, заповнювати протоколи прийомних, перевідних, випускних екзаменів, складати розклад занять залежно від навантаження, писати клопотання на присвоєння спортивних звань і розрядів, заповнювати облікові картки спортсмена на присвоєння спортивного звання, розряду, писати клопотання на проведення навчально-тренувальних зборів, заповнювати журнал обліку роботи навчально-тренувального збору, заповнювати звітні відомості для бухгалтерії з проведеного НТЗ, писати клопотання на відрядження, заповнювати звітні відомості для бухгалтерії щодо відрядження; знати посадову інструкцію тренера-викладача, інструкцію з техніки безпеки під час навчально-тренувальних занять, навчально-тренувальних зборів, відряджень, програму спорту, єдину спортивну класифікацію в обраному виді спорту, положення про діяльність дитячо-юнацької спортивної школи, наказ «Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл».

• Зміст навчальної дисципліни «Документообіг у сфері фізичної культури і спорту» на освітньо-кваліфікаційному рівні «магістр» повинен містити знання щодо організації і здійснення управлінської діяльності в дитячо-юнацьких спортивних школах, а саме:

- організаційно-правові засади діяльності спортивної школи;
- організація навчально-тренувальної і спортивної роботи;
- ведення документації спортивної школи, порядок обліку та звітності;
- підготовка та подання річних статистичних звітів за встановленою формою;
- організація навчально-виховного процесу;
- діяльність директора, заступника директора з навчально-тренувальної роботи, заступника директора з адміністративно-господарської роботи, інструктора-методиста;
- займатися категорією спортивної школи та атестацією;
- видання наказів та розпоряджень з основної діяльності спортивної школи;
- формування штатного розпису;
- формування кошторису і плану використання коштів;
- видання наказів з особового складу;
- ведення особових справ працівників;
- розробляти посадові інструкції для працівників школи;
- ведення книги обліку трудових книжок працівників;
- ведення журналів обліку вхідної та вихідної кореспонденції;
- створення колективного договору між адміністрацією і профспілковим комітетом;
- розробка інструкції з техніки безпеки, ведення журналу обліку нещасних випадків;
- ведення журналу реєстрації інструктажів з техніки безпеки та охорони праці;
- ведення табеля обліку робочого часу працівників спортивної школи;
- розробка річного плану роботи, який передбачає аналіз роботи за минулий рік та розділи організаційної, виховної, навчально-тренувальної, спортивної, методичної, фінансово-господарської роботи, підвищення кваліфікації, роботи із загальноосвітніми навчальними закладами, медичного забезпечення, роботи з батьками, внутрішнього шкільного контролю;
- розробка календарного планування змагань та навчально-тренувальних зборів;
- ведення тарифікаційного списку тренерів-викладачів;
- розробка плану комплектування груп, заяв вихованців на вступ до відділення, списки навчальних груп;
- ведення книги обліку і видачі свідоцтва про закінчення спортивної школи;
- ведення протоколів засідань тренерської ради;
- формування розкладу занять;
- оновлення навчальних програм з видів спорту, затверджені Міністерством молоді та спорту України;

• зберігання індивідуальних планів підготовки вихованців на етапах спеціалізованої базової підготовки та підготовки до вищих досягнень та навчально-тренувальних планів для груп початкової підготовки та попередньої базової підготовки [4].

Висновки. Проблема формування професійної компетентності в організації навчально-тренувальної та здійсненні управлінської діяльності в ДЮСШ, КДЮСШ, СДЮСШОР майбутніми фахівцями з фізичної культури і спорту є перспективною щодо подальших досліджень. Адже ефективність формування професійної компетентності можлива за умови комплексного та якісного підходу до формування знань у фахівців з фізичної культури та спорту. Професійна підготовка повинна бути цілісною системою заходів, методів і прийомів, мати чітко визначену структуру та специфіку. Вона повинна інтегрувати в собі комплекс різних методів, які використовуються стосовно як загальної, так і спеціальної підготовки спеціаліста. При здійсненні професійної підготовки має використовуватися діяльнісний підхід, згідно з яким майбутній фахівець повинен поєднувати тренерсько-викладацьку та управлінську діяльності. Якщо всі сторони підготовки будуть ураховані, то від майбутнього фахівця з фізичної культури та спорту слід чекати високих результатів в професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білогур В. Є. До проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців в галузі фізичної культури і спорту / В. Є. Білогур. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць*. Київ, 2018. Вип. 72. С. 32-37
2. Забіяко Ю. Професійна підготовка фахівців фізичної культури та спорту / Ю. Забіяко. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2013. № 2 (22). С. 16.
3. Криштанович С. К. Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту: теорія та методика : монографія / Світлана Криштанович. Дрогобич : ТзОВ Трек-ЛТД, 2020. 462 с.
4. Про затвердження переліку документів, які повинна мати дитячо-юнацька спортивна школа: Наказ Міністерства молоді і спорту України від 13.05.2009 № 1591.

Куторжевська Любов Іванівна,

доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

Ємець Світлана Анатоліївна,

старший науковий співробітник,
магістерка культурології,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНИХ ЕКСПОНАТІВ ПОЛТАВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В.Г. КОРОЛЕНКА

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року Указом Президента України №64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні” на території України було введено воєнний стан. Через бойові дії багато сімей змушені були залишати свою домівку, особливо вразливими до травматизації через втрату звичних умов життя та соціальних зв'язків залишаються люди похилого віку та діти: психологічний стан дитини обтяжується травматичними подіями, свідком яких вона стала, це можуть бути як артилерійські обстріли, так і смерть близької людини.

В Україні важливим стало питання реабілітації багатьох вразливих категорій населення та питання соціального виховання особистості в умовах війни. Як стверджують науковці, соціальне виховання – процес взаємодії людини і її соціального середовища, це сукупність впливів, яким піддається людина у своєму соціальному оточенні і які відображаються на розвитку особистості [3, с. 92]. Відомо, що міжнародний благодійний фонд «Творча Криївка» у 2017 році займався психологічною реабілітацією ветеранів АТО через долучення до мистецтва. Своєрідним звітом про діяльність фонду стала виставка картин «Воїни малюють мир», що тривала в київському Будинку актора. Автори робіт – ветерани АТО, які брали участь у програмах творчої реабілітації в «Криївці» [1, с. 1]. Також майстер-класи в музеї української вишивки в селищі Ільці Верховинського району Івано-Франківської області: музей-садиба – приватна колекція поетеси і збирачки гуцульських артефактів Галинки Верховинки (Яцентюк). Впродовж тривалого періоду існують курси реабілітації українських військових засобами музейництва. Експонати для музею (вишиті вироби, автентичні речі, інструменти і предмети побуту з усієї Гуцульщини: ткацькі верстати, ткани гуцульські ковдри, килими, багато рушників, вишиванки, головні убори, пояси, взуття, різноманітне домашнє начиння) господиня збирала протягом п'яти років. Солдатів, які приїжджають на реабілітацію, пані Галинка привітно зустрічає старими гуцульськими піснями, проводить майстер-класи з прядіння, ткацтва, вишивання, в'язання хусток і переміток, а також дозволяє захисникам України приміряти старовинні вишиванки та головні убори, навчає зав'язувати хустки так, як колись це робили гуцули [7]. Таким чином, зібрані у музейному просторі речі стають інструментом психологічної реабілітації воїнів, що повертаються з зони бойових дій.

Внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації та тимчасової окупації деяких територій в Україні зросла кількість внутрішньо переміщених осіб [6, с. 121]. Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка – осередок підтримки внутрішньо переміщених осіб. Сьогодні музей

є ефективною базою для спілкування, культурно-освітнім середовищем, де завдяки засобам музейних експонатів відбувається процес взаємодії людини і її соціального середовища, це сукупність впливів, які позначаються на розвитку особистості. Працівники музею у своїй роботі використовують засоби музею: кімнати, подвір'я, листи, документи, біографічні дані письменника, літературну творчість, його родинні традиції, свята. Полтавчани, гості міста знають про традицію короленківської ялинки, про короленківський чай. Поважна аудиторія відвідувачів музею – діти з особливими освітніми потребами, а нині – і діти внутрішньо переміщених осіб, для яких гіді під час проведення екскурсії створюють середовище з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Цікаво проходять в садибі гра-квест, коли діти шукають короленківський скарб; майстер-класи з виготовлення ялинкових прикрас (балерини, клоуна) з підручних матеріалів (паперу, кольорових стрічок, фольги, ниток, блискіток тощо). Атмосферу родинного затишку створюють працівники музею під час костюмованих новорічних свят, свята Різдва (біля красуні-ялинки діти відгадують загадки, водять хоровод, співають пісні, розказують вірші – за що по-короленківськи одержують подарунки), свята Стрітіння (діти водять хоровод, закликаючи Весну, потім усі смакують млинцями – традиційною стравою свята і, звичайно, короленківським трав'яним чаєм).

Ще в юнацькі роки Короленко два роки навчався в Петровській землеробській і лісовій академії, адже мріяв стати лісником. «В Полтаві чудово, все місто наче один сад», – так написав В.Г. Короленко про Полтаву у вересні 1900 року, коли вперше приїхав до міста. На території садиби, де поселилася родина Короленків, росте багато дерев, чагарників, квітів. Відвідувачі дізнаються, що за часів В. Короленка існував чудовий плодовий сад, де зростали різноманітні сорти яблунь, груш, слив, абрикос, вишень, горіхів, були також шовковиця, малина та чорна смородина. Нині у дворі росте чимало кущів бузку, калини звичайної. «Бузковий кущ ще стукає у двері» і «з кожною гілочкою можемо говорити», – писала правнучка В.Г. Короленка Наталія Ляхович [8, с. 152]. Є на подвір'ї чагарники таволги, які забезпечують декоративне оформлення ландшафту з весни до пізньої осені; єдиним вічнозеленим чагарником є магонія падуболиста з родини барбарисових, є барбарис звичайний, є садовий жасмин тонколистий та жимолость татарська; у глибині саду ростуть три старих кущі кизилу (посаджені Володимиром Галактіоновичем). Гості музею дізнаються, що на подвір'ї у зеленому оточенні дуба росте клен гостролистий, який допомагає затінювати ґрунт і створює лісовий фітоклімат; ростуть три деревця гінго дволопатевого, ялівець віргінський, туя західна, черемха, горобина звичайна, липа, бундук дводомний, два деревця аралії маньчжурської, береза бородавчаста (меморіальне дерево, яке посадила Софія Володимирівна). Найстарішим деревом садиби є волоський горіх, згадку про нього знаходимо в листі В. Короленка до А. Луначарського: *«У дворі будинку, де я живу, є декілька горіхових дерев. Це привернуло увагу солдат, і в очікуванні відправки наш двір переповнився червоноармійцями. Важко описати, що тут відбувалося. Вилазили на дерева, ламали гілки, і, поступово входячи в якесь спішне озлоблення, квапливо, як діти, солдати почали хапати поліна дров, цеглу, каміння і кидати все це на дерева із загрозою влучити в тих, хто сидів на деревах, або у вікна нашого будинку... Всі дерева були обірваними...»* [5, с. 409-410]. Відомо, що п'ять останніх років життя В.Г. Короленка збіглися з роками революції і громадянської війни. Жовтневу революцію 1917 року В.Г.Короленко не сприйняв, він боровся проти червоного терору, розкуркулювання, безсудових розстрілів, вимагав свободи слова, свободи друку.

Відвідувачі музею дізнаються, що Володимир Галактіонович Короленко – видатний письменник-демократ, гуманіст, великий син України, класик літератури зі світовим іменем, прогресивний громадський діяч і правозахисник, якого сучасники називали “совістю інтелігенції”, “адвокатом слабких і пригнічених”, “моральним генієм”, “апостолом дієвої любові”.

Відомо, що в 1900 році В.Г. Короленко переїхав із Санкт-Петербурга на постійне місце проживання до Полтави і більше 20 років прожив у цьому затишному місті. «В Полтаві панував на той час ліберально-лагідний настрій», – напише Софія Русова. Вона саме в цей час теж приїздить із сином Юрком до Полтави: «Полтава тих років жила досить інтенсивним культурним життям: організовано історично-етнографічний музей, влаштовано «Гоголівський дім» з читальнею і книгарнею, проведено залізницю Київ-Полтава» [9, с. 52].

Короленко жив, творив на межі XIX і XX століття (1853-1921) і був совістю України, особливо в роки найжорстокіших випробувань: революції 1905-1907 років (стаття “Сорочинська трагедія” прозвучала на всю країну), Першої світової війни, Лютневої революції 1917 року, більшовицького перевороту в жовтні 1917 року і особливо у Визвольних змаганнях 1917-1921 років. Великий праведник рішуче виступив проти терору й насильства, засудив великодержавний шовінізм, послідовно відстоював гуманістичні ідеали. Листування з лідерами більшовизму, як зазначає В. Яременко, Х. Раковським та А. Луначарським, – це

літопис більшовицьких злочинів в Україні, на землі Полтавщини зокрема, де Короленко гнівно повідомляє про страчених дітей: "Навіть за царської влади соромилися страчувати дітей та ще в "адміністративному порядку", без суду. Нині в Українській республіці таке адміністративне дітовбивство вже набуває характеру "побутового явища", скільки мій слабкий голос матиме силу, я до останнього подиху не перестану протестувати проти позасудових розстрілів і проти дітовбивства" [5]. Написане Короленком про звірства більшовизму, до яких пізніше не вдавалися навіть гітлерівські нацисти, це епістолярно-документальна історія України [5, с. 16]. У листуванні з різними адресатами В. Короленко все частіше пише "наша Україна", "наша полтавська земля", називає себе професійним "спостерігачем полтавського життя".

Особливе місце у творчості письменника посідає проблема зображення злиденного, важкого життя бездомних, безпритульних дітей. Словами свого друга В.Г.Короленко у творі "У поганому товаристві" говорить, що «не міг собі уявити, щоб діти могли жити без дому», «члени лихого товариства» жили в підземеллі. Світла тут було мало, більше сирості й мороку. Уздовж стін де-не-де стояли дерев'яні лавки й оцупки, що заміняли стільці. Лавки були завалені якимось лахміттям, що заміняло постелі. ... Долівка цього підземелля була закидана стружками і всякими обрізками; всюди був бруд і безладдя» [1].

У жовтні 1918 р. за часів влади гетьмана Скоропадського за ініціативою Короленка в Полтаві була створена Ліга порятунку дітей, мета її діяльності – допомога і захист дітей від голоду та вимирання [2]. Володимир Галактіонович брав участь у врятуванні жертв радянського терору. Останнє клопотання письменника-трибуна припадає на 16 грудня 1921 року, за 9 днів до його смерті. Короленко більше двадцяти років жив у Полтаві, велику увагу приділяв соціальному захисту полтавчан, тому і полтавчани шанують його пам'ять: у Полтаві є вулиця Короленка, є Народний дім імені Володимира Короленка, ім'я письменника надано педагогічному університету, тут є аудиторія імені В.Г. Короленка, бюст письменника, кімната-музей у ЗОШ №17, Спілка письменників України у 1990 році встановила щорічну міську літературну премію імені Короленка, полтавці дбайливо доглядають могилу письменника, а Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка завжди гостинно запрошує усіх відвідувачів.

Таким чином, завдяки засобам музейних експонатів Полтавського літературно-меморіального музею В.Г.Короленка відбувається процес взаємодії людини і її соціального середовища: відвідувачі дізнаються про діяльність прогресивного громадського діяча і правозахисника, класика літератури зі світовим іменем Володимира Короленка. Сьогодні Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка не лише база для спілкування, не лише культурно-освітнє середовище, це осередок підтримки внутрішньо переміщених осіб, це заклад, який щотижня приймає безкоштовно гостей за музейним проектом, ініційованим Департаментом культури «Музейне середовище для ВПО».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Війна відійшла на другий план. Ветерани АТО після реабілітації творчістю. *Новинарня*. 11 травня 2017. URL: <https://novynarnia.com/2017/05/11/viy-na-vidiysh-la-na-drugiy-plan-veterani-ato-pislya-reabilitatsiyi-tvorchistyuu/> (дата звернення: 14.10.2023).
2. Володимир Короленко і Полтава. Полтава : ФОРМ Говоров С. В., 2013. 52 с.
3. Володимир Короленко. Сліпий музикант : повісті та оповідання. Київ : "Молодь", 1979. 204с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
4. Короленко В.Г. "...Что написано – неопровержимо" – "...Что написано – неспростовне". Київ : ДП "Видавничий дім "Персонал", 2010. 468 с.
5. Куторжевська Л. І. Соціальна робота з уразливими категоріями населення : навч.-метод. посіб. для студентів спеціальності «Соціальна робота» / Л. І. Куторжевська. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. 199 с.
6. Музей-садиба вишиванок у Галинки Верховинки. *Туристична компанія «Там-Тур»*. URL: <https://tamtour.com.ua/muzei-sadyba-vyshyvanok-u-halynky-verkhovynky> (дата звернення: 28.10.2023).
7. Полтавський краєзнавчий музей: збірник наукових статей. *Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток*. Випуск IV. Книга 2. Полтава : Дивосвіт, 2008. 472 с.
8. Ємець С. Про журфікси Короленка і Русової. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Софія Русова та сучасна українська освіта" та науково-практичного семінару "Соціалізація особистості в умовах інноваційного середовища"*. Полтава 18-19 травня 2018 р. / за заг. ред. Л. І. Куторжевської. Полтава, 2018. С. 51-53.

Леощенко Дмитро Іванович,
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

НООСФЕРНА ОСВІТА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБУТОГО ТРЕНДУ

Термін «ноосфера» (буквально – «сфера розуму») увійшов до наукового лексикону на початку ХХ ст. і досить стійко закріпився у ньому. Саме поняття пов'язане, перш за все, з іменами Е. Леруа, П.Т. де Шардена і В. Вернадського. І якщо авторство самого терміна належить П.Т. де Шардену, то смислове наповнення його безперечно є заслугою В. Вернадського, який визначив ноосферу як природний процес переходу біосфери в нову фазу, в новий стан – ноосферу. Ноосфера розглядається ним як стан гармонії в системі «людина – суспільство – природа», абсолютно особливу роль в якій відіграє людський розум.

Значущість ноосферної концепції зумовлюється перш за все тим, що виникнувши як відповідь на екзистенційні виклики сучасності, вона стала парадигмою, що надає людству обнадійливі перспективи на майбутнє.

Не відволікаючись на загальновідому деталізацію, нагадаємо головні положення [4, с. 273]:

- еволюція суспільства неодмінно супроводжується його впливом на біосферу і в цілому на природні процеси;
- таким чином, ноосфера – це вища стадія розвитку біосфери, пов'язана з еволюцією суспільства і впливом колективного розуму на природні процеси;
- оскільки людському суспільству властиві процеси самоорганізації, причому самоорганізації свідомої, то і процес ноосферогенезу є усвідомленим, тобто керованим, що обумовлює величезну відповідальність людства за майбутнє.

Перехід до ноосфери є закономірним етапом еволюції життя на Землі. При цьому ноосферний розвиток трактується як аксіологічно орієнтований сумісний розвиток суспільства і природи, при якому задоволення потреб людства здійснюється з урахуванням перспективного урізноманітнення інтересів майбутніх поколінь і Всесвіту.

Аксіологічна складова ноосферного розвитку вибудовується у процесі проходження людством підготовчого етапу – ноосферного переходу, в ході якого людство відмовляється від споживчої психології, хижацького розграбування природи, забруднення навколишнього середовища, набуває ноосферного погляду на світ, суспільство, людину, високі духовно-моральні ідеали. Одним з основних завдань в контексті ноосферогенезу суспільства стає створення передової системи освіти. Як новий етап в еволюції освіти ноосферна освіта, відповідаючи на виклики часу, є ключовою ланкою ноосферного переходу.

Ще не так давно на поважних заходах міжнародного рівня можна було побачити заяви на кшталт: «актуальність і стратегічна важливість ноосферної орієнтації всієї системи освіти і виховання людей полягає у формуванні ноосферної свідомості людей, яка повинна бути заснована на набутті ними ноосферних знань та виробленню ноосферного світогляду...» [10, с. 32].

Ноосферній освіті присвячувались наукові статті та серйозні дослідження: «Ноосферна освіта: науково – методологічні основи і вітчизняна практика. Методичний посібник» [6], «Концептуалізація моделі ноосферного розвитку сучасного соціуму та освіти інформаційного суспільства» [2], «Ноосферна освіта як важлива складова фахової педагогічної підготовки» [9]. У дослідженні з промовистою назвою «Ноосферна освіта як сучасний напрям державної освітньої політики» актуальність ноосферної освіти обґрунтовується таким чином: «Ноосферна освітня парадигма виконує не тільки соціальну функцію передачі знань, досвіду і культури від минулих поколінь наступним, але й надзвичайно важливу функцію підготовки людини до гармонійної взаємодії із собою, іншими, природою з метою виживання людства в умовах глобальної кризи» [7, с. 54]. Автори дослідження «Концепція ноосферної освіти» питання її актуальності висвітлюють не менш ґрунтовно, але більш глобально: «...актуальність інноваційного процесу ноосферної освіти є важливим етичним, економічним, стратегічним завданням на шляху подолання кризових явищ у світі» [3, с. 134].

Але примітним є те, що після 2016–2017 рр. увага до теми ноосферної освіти різко знижується, що, безумовно, демонструє падіння її популярності. Але чи свідчить це про втрату нею значущості, про її

«деактуалізацію»? Спробуємо відповісти на це питання, порівнявши положення Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (НАПН України, 2021) [5, с. 15] з парадигмальними освітніми зрушеннями, що їх передбачає концепція ноосферної освіти [1, 142–143]. Задля більшої наочності зробимо це у вигляді порівняльної Таблиці 1:

Таблиця 1

Порівняльна таблиця офіційних вимог (психологічні складові) до сучасної національної сфери освіти та трансформації освітньої системи, передбачених концепцією ноосферної освіти

Психологічні складові, в контексті яких вибудовується сучасна національна сфера освіти	Трансформації освітньої системи, що передбачаються концепцією ноосферної освіти
1	2
становлення суб'єкта уміння в процесі навчання, формування здатності до навчання впродовж життя;	зміна освітнього маршруту – від дискретного до континуального, тобто від освіти «на все життя» до неперервної освіти й життєтворчості протягом всього життя;
пріоритет позиції учня як активного суб'єкта, а не лише об'єкта педагогічної діяльності;	зміна парадигми предмету впливу – від вихованця як об'єкта педагогічного впливу – до вихованця як суб'єкта, що трансформує зовнішній вплив та здійснює самовплив;
гуманізація освітнього простору як передумова розвитку особистісного потенціалу;	зміна мети освіти – від навчання як знаннєцентрованої мети освіти – до виховання як гуманістично-людиноцентрованої мети освіти;
гарантування права вибору індивідуального шляху розвитку людини, джерело можливостей актуалізації індивідуальних самовизначень;	зміна місії освіти – забезпечення умов формування особистості, що перебуває у процесі самовдосконалення та формує соціальні умови свого життя;
	зміна моделі існування людини – від регуляції зовнішнім середовищем до саморегуляції, самоактуалізації, самореалізації, самоздійснення, саморефлексії, саморозвитку, самовдосконалення, само переконання;
формування в освіті суб'єкта діяльності, здатного активно включатись у суб'єкт-суб'єктну взаємодію.	зміна взаємин учасників освітнього процесу – від суб'єкт-об'єктних стосунків як механізму передачі знання – до суб'єкт-суб'єктних взаємин як механізму сумісного здобування (генерації) знання шляхом творчості

Як бачимо, освітні трансформації та тенденції, які пропонуються концепцією ноосферної освіти практично збігаються з вимогами, що висуваються до сучасної української системи освіти на офіційному рівні. На нашу думку, потенціал ноосферної освіти може бути незайвим у контексті інноваційності, яка визначена серед пріоритетів розвитку Європейського простору вищої освіти в Комюніке, ухваленому Конференцією міністрів вищої освіти Європейського простору вищої освіти (листопад 2020 р.) [11, с. 15]. «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» також передбачає «сприяння використанню інноваційних технологій і новітніх засобів навчання в освітньому процесі» для досягнення стратегічної цілі: «Забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти» [8, с. 22–23].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк О. В. Концепція ноосферної освіти у першому наближенні. *Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука* : колективна монографія / за наук. ред. А. П. Самодрини. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2021. Т. 1. С. 120-145. URL : https://drive.google.com/file/d/1qcde5AbwQVBdbFadcnmR5mDdhB_fr1zw/view (дата звернення: 15.09.2023).

2. Воронкова В. Г., Кивлюк О.П., Андриякитене Р. Концептуалізація моделі ноосферного розвитку сучасного соціуму та освіти інформаційного суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2017. № 68. С. 33–48.
3. Курмишев Г. В., Тур В. М. Концепція ноосферної освіти. *Ноосферна парадигма в публічному управлінні: історія, сучасність* : матеріали науково-практичної конференції, м. Харків, 15 березня 2017 р. Харків : Вид-во ХарПІ НДДУ «Магістр», 2017. С. 131–135.
4. Леоценко Д. І. Розробка концепту «ноосферна цивілізація» українською філософською думкою XXI століття. *Achievements of 21-st Century Scientific Community* : proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference, Dnipro, Ukraine, September 14-15, 2023. P. 273–275. URL : <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/09/Conference-Proceedings-September-14-15-2023.pdf> (дата звернення: 15.09.2023).
5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : КОНВІ ППІНТ, 2021. 384 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf> (дата звернення: 15.09.2023).
6. Ноосферна освіта: науково – методологічні основи і вітчизняна практика. Методичний посібник / Г. В. Курмишев та ін. Харків, 2016. 143 с.
7. Соболь Р. Г., Куценко Т. В., Денисюк Л. І. Ноосферна освіта як сучасний напрям державної освітньої політики. *Ноосферна парадигма в публічному управлінні: історія, сучасність* : матеріали науково-практичної конференції, м. Харків, 15 березня 2017 р. Харків : Вид-во ХарПІ НДДУ «Магістр», 2017. С. 52–56.
8. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286-> (дата звернення: 15.09.2023).
9. Субіна О. О. Ноосферна освіта як важлива складова фахової педагогічної підготовки. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів, м. Київ, 14–18 березня 2016 року. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 108–110.
10. Ярошенко А. О. Розвиток освіти як складової ноосферогенезу в умовах інформаційного суспільства. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, Вип. 1. 2009. С. 23–33. URL : <https://enpuir.pnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1472/Yaroshenko.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (дата звернення: 15.09.2023).
11. Rome Ministerial Communiqué. 19 november 2020. URL : https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf (дата звернення: 15.09.2023).

Лисенко Ольга Миколаївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Корсікова К. Г.,**
кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ КВЕСТІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Підйом наукової думки у суспільстві спричинив необхідність та актуальність математичної освіти, яка стає нагальною вимогою часу та вектором успішного розвитку країни загалом. Тому надзвичайно важливо розвивати математичне мислення в учнів початкових класів. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку передбачають застосування в освітньому процесі активних методів навчання,

інтерактивних та ігрових технологій. Розглянемо саме освітні квести як пріоритетний напрям активізації навчання учнів початкової школи.

Проблему створення та використання квестів в освітньому процесі вивчають вітчизняні та зарубіжні дослідники Я. Биховський, Н. Кононець, О. Мішчагіна, І. Сокол, Г. Шаматонова, Б. Дожд, Т. Марч та ін. І. Сокол обґрунтовує поняття квесту як ігрової технології з чіткими дидактичними завданнями, правилами та сюжетом [2].

На думку багатьох учених (І. Большакова, Я. Биховський, М. Бовтенко, П. Сисоєв, Додж Берні, Том Марч), під час застосування квест-технології здобувачі освіти початкової школи проходять повний цикл мотивації від уваги до задоволення, який дозволяє їм досліджувати, обговорювати й усвідомлено будувати нові концепції і відносини в контексті проблем реального світу, створюючи проекти, що мають практичну значущість [1; 3].

Особливістю уроків математики є високий рівень абстрактності та багато завдань на розвиток логічного мислення, що вимагає довготривалого мисленнєвого напруження та значної концентрації уваги. Розумові здібності потребують постійного вправлення, через що учні втрачають мотивацію до уроків математики.

Саме квести є тими цікавинками на уроках математики, що активізують навчальну діяльність, мотивують та стимулюють до довготривалого вирішення задач та прикладів.

Квест як ігрова технологія складається з розповіді і дослідження світу, де головна роль у ігровому процесі належить розв'язанню головного завдання. Квестом називають гру-пригоду, яка побудована за певним сюжетом, зі задалегідь підготовленими завданнями і звершується досягненням ігрової мети [1].

Освітній квест – це інтелектуально-динамічна гра, яка полягає у проходженні командою певного маршруту з виконанням спеціальних завдань, які відповідають конкретній навчальній меті.

Перевагами освітніх квестів на уроках математики є:

1. Сприяння до співпраці. Оскільки квести часто виконуються у малих групах, то учні повинні розділяти обов'язки, щоб виконати поставлені завдання, співпрацювати, узгоджувати дії.

2. Різноманітність та цікавість матеріалу, тому квести можна використовувати на різних етапах уроку та для різного віку учнів.

Підготовка до освітнього квесту з математики передбачає виконання наступних етапів:

1. Вибір сюжету. Сюжетами квестів з математики можуть бути наступні:

- знайти предмет (цифру, математичний знак, геометричну фігуру тощо);
- мандрівка (математичним світом, країною множення / ділення тощо);
- проникнення у замкнену кімнату (розгадати шифр, відкрити замок, знайти ключі тощо);
- врятувати... (якогось реального чи вигаданого персонажа);
- відгадати зашифроване послання, скласти із знайдених частин пазл або зашифроване слово

тощо.

2. Правила проходження квесту. Діємо за висловом: «Що не озвучено, то не заборонено». Тому дуже важливо прописати всі правила аби ознайомити учасників квесту з ними усно.

3. Маршрут квесту. Визначається організатором: маршрутний лист, карта, проходження маршруту з підказками тощо.

4. Система оцінювання. Визначається задалегідь організатором квесту: оцінювання кожного завдання або оцінювання результату всього квесту.

5. Завдання і підказки. Кожне завдання повинно відповідати тематиці квесту. Завдань повинно бути не менше, ніж учасників команди. Підказки можуть бути за бажанням організатора квесту.

6. Приз. Продумати певний результат квесту: призові місця, оцінка, солодкі подарунки тощо.

Зазначимо, що створення та реалізація освітніх квестів відбувається у процесі створення перед учнями проблемних ситуацій. Умовами успішності освітніх квестів є безпечність для учасників, оригінальність, логічність, активність учнів, їх мотивація, рівень складності завдань відповідно до розумових можливостей школярів, обов'язковий зв'язок навчання з життям, максимальне занурення в гру через створення відповідної атмосфери (костюми, атрибути, оформлення приміщення, реквізит тощо).

Уроки математики відкривають великі можливості для застосування освітніх квестів. Наведемо приклади завдань:

1. Гра «Шифрувальник». Завдання: за таблицею необхідно розшифрувати слова Галілео Галілея. Г2А1Д4Б2Г2А1Д4В2В4А1 Ж4 Е4Б2 Г2Г4А3А1Ж3 Г3А1 Ж2В4В3Є4 Г3А1Д1В2Д3А1Г3А1 В4Г3В2А4А1 Д1Д2В2Д2Г4Б1В2. Відповідь: «Математика – це мова, на якій написана книга природи».

2. Незвичайні запитання. Наприклад, «Який рік триває лише один день?», «Яка математична фігура не має початку і кінця?», «У мами 7 синів. У кожного з них є 1 сестра. Скільки всього дітей?»
3. Складання танграму. Завдання: складіть геометричні фігури.
4. Вправа «Склади слово». Завдання: переставити букви в словах так, щоб отримати математичний термін. Наприклад, ОЛКО (коло), РИТНУКТИК (трикутник), НОДАКОД (доданок).
5. Вправа «Точне око». Приклади завдань: назвати довжину звичайного олівця; назвати масу зошита; назвати довжину шкільного футбольного поля.
6. Знайди помилку. Приклади завдань: $22+11=34$; $6*5=35$; $122-100=100$.
7. Розв'язати задачу та відповідь записати. Приклад задачі: Гноми зібрали для Білосніжки 31 смарагд та 25 рубінів. 6 смарагдів та 15 рубінів вони загубили у лісі. Скільки всього рубінів та яблук принесли гноми Білосніжці?

Слід зазначити, що завдання для освітніх квестів з математики можуть легко бути адаптованими до віртуального простору, що у сучасних умовах є особливо актуальним.

Таким чином, освітні квести є сучасною та перспективною технологією навчання учнів, має великий дидактичний потенціал і заслуговує на широке впровадження у початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большакова І., Пристінська М., Ареф'єва В. Квести в початковій школі : посібник. Київ: Перше вересня, 2016. 132 с.
2. Сокол І. М. Класифікація квестів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 36 (89). С. 369–375.
3. Radetskaya I., Rudenko I., Nikolayuk A. Educational Quest as an Innovative form of Professional Self-Determination of the Youth. *International Journal of Applied Exercise Physiology; Mazandaran*, 2020. P. 186-197.

Лисюк Вікторія Миколаївна,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри безпеки життєдіяльності та дизайну,
Одеський національний технологічний університет,
м. Одеса, Україна

Неменуца Світлана Миколаївна,

кандидат сільськогосподарських наук,
старший викладач кафедри безпеки життєдіяльності та дизайну,
Одеський національний технологічний університет,
м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ПИТАНЬ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій в 2022 році внаслідок надзвичайних ситуацій (НС) загинуло 7 тис. 4 особи (з них 471 дитина) та постраждало 11 тис. 72 особи (з них 893 дитини). Зростання кількості загиблих та постраждалих у 2022 році пов'язано із значною їх кількістю унаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру державного рівня. За оперативною інформацією в минулому році з цієї причини загинуло 6 тис. 884 особи, а 10 тис. 947 осіб поранено. Пожежі, як зазвичай, становили значну частку надзвичайних ситуацій техногенного характеру, забравши життя 1 тис. 639 людей та збільшивши кількість травмованих на 16,9% (у порівнянні із 2021р.) [1].

Одним із головних способів зменшення числа постраждалих під час НС є навчання населення заходам з попередження і запобігання таким ситуаціям та правилам поведінки в разі виникнення. Згідно зі ст.39 Кодексу цивільного захисту України навчання діям у надзвичайних ситуаціях частини населення, яка є здобувачами вищої освіти, передбачає вивчення відповідних дисциплін під час здобуття відповідного рівня освіти у навчальних закладах [2]. До дисциплін, пов'язаних із питаннями безпеки, відносяться: «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі» і «Цивільний захист».

Розглянемо деякі аспекти сучасного викладання питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту в закладах вищої освіти.

У 2014 р. було скасовано спільний наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Державного комітету з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21.10.2010 № 969/922/216 «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України», який регламентував організацію навчання з питань безпеки здобувачів освіти в усіх закладах вищої освіти України. На заміну цього наказу дотепер не прийнято ніякого нормативного документу, який би зобов'язував та регламентував викладання цих дисциплін. З 2014 року почалась оптимізація цих дисциплін з об'єднанням, як, наприклад, в деяких закладах вищої освіти в курси «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» і «Охорона праці та цивільний захист в галузі» зі значним скороченням обсягу годин для викладання. Далі ці дисципліни поступово ставали вибірковими освітніми компонентами для окремих спеціальностей й навіть повністю вилучались із освітньо-професійних програм.

Підґрунтям таких процесів є отримання закладами вищої освіти відповідно до Закону України «Про вищу освіту» повної автономії у встановленні обсягів та структури підготовки з навчальних дисциплін [3]. Окрім цього, відсутність в Стандартах вищої освіти України чітко сформульованих компетентностей і програмних результатів навчання щодо безпекових питань дає привід деяким випускаючим кафедрам вважати не обов'язковим залучення до своїх освітньо-професійних програм такі дисципліни або переведення їх із обов'язкових у вибіркові. Проте в Пояснювальних записках до Стандартів прописано, що наведений в Стандарті перелік компетентностей і результатів навчання не є вичерпним, тому заклади вищої освіти мають право використовувати власні формулювання спеціальних (фахових) компетентностей і результатів навчання, забезпечуючи при цьому сукупність вимог освітньої програми, яка повністю охоплювала б всі вимоги Стандарту.

Постає питання, яким чином зупинити ці руйнівні процеси, що загрожують якісній підготовці населення діям у надзвичайних ситуаціях?

Відсутність знань та навиків, які отримують здобувачі вищої освіти під час вивчення вищезазначених дисциплін, можуть коштувати їм життя. Реалії сьогодення, а саме в умовах воєнного стану, вимагають активізації та вдосконалення викладання безпеки життєдіяльності і цивільного захисту для майбутніх фахівців всіх без винятку спеціальностей. Вміння надавати домедичну допомогу, яка збереже життя як у мирний час, так і в особливий період здобувачі набувають саме під час практичних занять з «Безпеки життєдіяльності». Таким чином, зменшується кількість цивільного населення, для якої державними органами та громадськими організаціями потрібно організовувати спеціальні тренінги й курси з домедичної допомоги. Навчальна дисципліна «Цивільний захист» надає знання щодо засобів та заходів захисту населення під час надзвичайних ситуацій: укриття в захисних спорудах, використання засобів індивідуального захисту, табельних медичних засобів.

Випускник закладу вищої освіти в майбутній своїй трудовій діяльності є потенційним керівником підприємства, організації, тобто начальником цивільного захисту об'єкту. Як керівник він повинен вміти забезпечувати стійкість роботи об'єкту господарювання при надзвичайних ситуаціях, знати засоби і заходи захисту людей від вражаючих факторів, основи організації і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт в осередках ураження. На сьогодні необхідно вміти організувати роботу цілого підприємства(організації) та всіх його підрозділів в умовах воєнного стану і підготувати захисні споруди для укриття працюючих. Брак необхідних знань з цивільного захисту та безпеки життєдіяльності може спричинити значні людські й матеріальні втрати.

Для того, щоб не втрачати можливість отримати здобувачами вищої освіти важливих теоретичних знань та практичних навичок з безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, необхідно закріпити на законодавчому і нормативно-правовому рівні вимоги обов'язкового викладання цих безпекових дисциплін в якості обов'язкової компоненти освітніх програм для всіх без винятку спеціальностей.

У Стандартах вищої освіти України бажано чітко прописати програмні компетентності та результати навчання, які б відповідали меті, завданням викладання безпеки життєдіяльності і цивільного захисту.

Вищезазначене необхідно доповнити вдосконаленням курсів «Безпеки життєдіяльності» і «Цивільного захисту» з урахуванням реалій сьогодення. Ці курси повинні викладатись, враховуючи новий досвід роботи системи цивільного захисту в Україні в складних умовах війни. А здобувачі вищої освіти, засвоївши такі знання, повинні бути в змозі використовувати їх задля забезпечення індивідуальної та колективної безпеки як в мирний час, так і в особливий період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба України з надзвичайних ситуацій: офіційний сайт URL: <https://dsns.gov.ua/> (дата звернення 07.10.2023).
2. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 02.10.2012 р. (поточна редакція - 05.10.2023 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34-35. С. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення 07.10.2023).
3. Про вищу освіту: Закон України № 1556 – VII від 01.01.2014 р. (поточна редакція - 28.05.2023 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №37-38. С. 1004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 07.10.2023).

Максимова Ольга Миколаївна,
директор,
заклад дошкільної освіти №5 «Теремок»,
м. Шостка, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сьогодні, як ніколи, актуальною є проблема модернізації сучасної системи дошкільної освіти, яка має забезпечити належні умови для всебічного розвитку особистості, творчої самореалізації кожного громадянина України.

В умовах розвитку дошкільної освіти ХХІ століття все більшого розмаху набуває процес впровадження сучасних інновацій. Оновлений зміст освіти, програми та матеріально-методичне забезпечення, що його реалізують, педагогічні колективи, спонукають не зупинятися на досягнутому, прагнути до здійснення інноваційної діяльності.

Основні нормативні документи: Концепція державної інноваційної політики України, Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, Закони України: «Про інноваційну діяльність», «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності», «Про дошкільну освіту», оновлений Базовий компонент дошкільної освіти, освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» – визначають сучасні вимоги до змісту дошкільної освіти в Україні, її пріоритети, орієнтують педагогів-дошкільників на інноваційну діяльність, організацію змістовного розвивального простору за основними сферами життєдіяльності та лініями розвитку дітей.

У гуманістичних теоріях та практиках дошкільного виховання як минулих часів, так і сьогодення проблемі створення сучасного змістовного простору надавалося першочергове значення. "Без відповідного середовища немає конструктивної діяльності дитини", - писала італійський педагог Марія Монтессорі, яка одна із перших звернула увагу на проблему розвивального середовища, найважливішою передумовою якого є розкриття дитиною її внутрішнього потенціалу. На її думку, завдання педагога полягає насамперед у наданні дитині засобів саморозвитку й ознайомлення її з правилами користування ними.

Педагоги в усі часи були носіями високих ідеалів, провісниками нового світогляду, уособленням моральних якостей. Тож вони і сьогодні першими дбають про внесення змін у сучасний устрій життя своїх вихованців.

Ознайомлення з європейським досвідом виховання дітей Фінляндії, Швеції, Німеччини, Англії, Чехії, Данії, Естонії, Латвії, іншими країнами та новітніми підходами видатних науковців - німецького вченого Р. Штайнера, французького педагога С. Френе, вивчення концепції розвивального середовища авторів: С.Новосолової, Т.Кашкіної, Л. Чайнової, Л.Парамонової, які запропонували комплексний підхід до організації розвивального ігрового простору, стали основою усвідомлення педагогічними працівниками нашого закладу того, що розвиток дитини залежить від багатьох факторів, особливо від середовища, у якому дитина перебуває, живе, діє, радіє, засмучується, виховується і розвивається.

Оригінальні думки, творчий підхід, винахідливість, бажання рухатися вперед, шукати, творити нове, спонукали колектив дитячого садка № 5 «Теремок» створити сучасний дошкільний навчальний заклад - заклад майбутнього, у якому є всі умови для всебічного розвитку дитини, виховання ініціативної, творчої особистості кожного вихованця. Для цього було розроблено Концепцію розвитку ЗДО.

Інноваційний розвиток нашого закладу дошкільної освіти полягає у створенні сучасних розвивальних центрів всебічного розвитку дошкільників, сприяє підвищенню якості навчально-виховного процесу.

З виданням Базового компоненту дошкільної освіти в Україні розпочали втілення вищезгаданого документу щодо створення сучасного комфортного, змістовного, естетичного середовища для розвитку самодостатньої особистості дитини та реалізації нею свого природного потенціалу.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» (ст.14. Комплектування груп дошкільного закладу) зменшилася наповнюваність груп дітьми. Головною метою вважалось підвищення цінності, корисності, актуальності, нетрадиційності створення умов для всебічного розвитку та різноманітної самостійно обраної діяльності малят.

Почали все із внесення деяких змін до проєкту будівлі закладу і проведення реконструкції окремих спальних кімнат та використання вільної площі приміщень для розширення ігрового простору для розвитку малюків на заняттях, поза заняттями і в повсякденному житті. Таким чином, обладнали центри певного напрямку, збираючи для цього відповідне начиння. Спонсорами втілення наших задумів, ідей, проєктів та нововведень були зацікавлені батьки вихованців, які завжди підтримували всі наші починання.

Облаштовуючи дитячий садок, прагнули зробити його затишним, приємним для перебування дітей, привабливим для гостей. Тому насамперед визначили, яким вимогам має відповідати сучасний інноваційний простір:

- ❖ надавати дитині свободу та вільний розвиток;
- ❖ налаштовувати на позитивні емоції, добре впливати на світосприйняття й самопочуття;
- ❖ забезпечувати гармонійні відносини між дитиною та навколишнім світом;
- ❖ сприяти розвитку природної цікавості дитини до пізнання світу.

Важливим вважалось те, щоб предметно-просторове середовище спонукало дітей до різних видів діяльності: гри, малювання, конструювання, художньої праці тощо, сприяло розвитку самостійної і пізнавальної активності та забезпечувало активний руховий режим. Для цього були задіяні всі основні і допоміжні приміщення. Таким чином, створили одинадцять розвивальних центрів для повноцінного всебічного розвитку дітей.

Пошуки нетрадиційних підходів до всебічного розвитку дітей наштовхнули педагогічний колектив на думку створення *арт-студії «Пісочні фантазії»*. Тут діти створюють цікаві малюнки, сюжети пальцями на піску, що позитивно впливає на емоційне самопочуття дітей, поглинає негативну енергію. Це прекрасний засіб для розвитку дітей, розкриття їх творчих здібностей, ініціативи, проявів самостійності, розвитку дрібної моторики і як наслідок розвитку мовлення і розумових здібностей. Гіперактивних дітей – пісок врівноважує, скутих – розслаблює, тривожних – заспокоює, агресивних – втихомирює. Пісочна анімація дозволяє перетворити гру дитини в захоплюючий процес, відкрити власні можливості, дарує незабутні хвилини польоту фантазії та уяви, розкриває творчий потенціал вихованців.

З метою збереження та зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я дітей, розвитку фізичних якостей, зміцнення різноманітних груп м'язів та рухової активності вихованців, зниження захворюваності дітей обладнали *тренажерну залу «Здоров'ятко»* з різноманітними тренажерними засобами. Придбали *кардіотренажери: бігову доріжку* для зміцнення серцево-судинної і дихальної системи, *велотренажер* для тренування м'язів ніг і спини, *стеллер* для ефективного тренування м'язів ніг і тазу, *силові тренажери: штангу* для розвитку витривалості і сили, координації рухів та профілактики плоскостопості, *міні батуту* для стрибків, а також *тренажерні пристрої: диски здоров'я, ручні еспандери: су-джоки, гумові стрічки, балансири, гімнастичні колеса* тощо.

Обладнали *скеледром* для розвитку спритності, сили, витривалості, розвитку всіх груп м'язів тулуба, рук, ніг, координації рухів та для покращення роботи всіх органів і систем дитячого організму. Тепер діти мають змогу займатися сучасним видом скелелазіння – *боулдерингом*, без використання мотузки, підніматися по камінцях вгору висотою до трьох метрів під наглядом і страхуванням дорослих.

Для навчання дошкільників англійської мови, розвитку їх елементарних мовленнєвих знань і умінь, здійснення спілкування англійською мовою, розширення світогляду дітей, щодо культури інших народів відкрили *Funny English - центр*.

Цікаво дітям відвідати українську *«Бабусину світлицю»* – *центр народознавства*, метою якого є формування творчої особистості дитини на національних традиціях за народними звичаями, ознайомлення з красою і величчю української культури і мистецтва, національної історії і фольклору.

«Бабусина світлиця» – частка загального розвивального середовища, де діти можуть вільно діяти з предметами (відпочивати на печі, грати на бандурі, колисати немовля, прядсти на прядці, прасувати білизну прасками, поратися в печі, вишивати, співати українські пісні).

Основа основ – моральне виховання. І всі вчинки, справи дорослих і дітей в колективі повинні бути високоморальними. Так вирішили й відкрили *центр «Добрі справи»*, головним завданням якого є формування морального досвіду дошкільників, вправлення дітей в моральних вчинках, виховання особистості дитини з високоморальними якостями громадянина України.

Діти із задоволенням малюють і завжди охоче йдуть до центру образотворчого мистецтва *«Талановиті пальчики»*, бо саме тут розвивають художньо-естетичні якості кожної дитини, творчі здібності, ініціативу, уяву, фантазію, художній смак. Малюків захоплюють нетрадиційні техніки малювання чарівними фарбами і олівцями, вуглинкою, свічкою, пальчиком, тампоном, крейдою, трубочками, долоньками. Окрім паперу дітям пропонують малювання на підлозі, склі, креативній дошці.

Центр *«Розумники»* створений для інтелектуального розвитку і пізнавальної діяльності дітей. Головним призначенням центру є розвиток логічного мислення, пізнавальної активності, проведення дослідницької діяльності та експериментування.

Полюбляють діти театральні ігри. Для них театралізована діяльність - цікава гра, у якій кожен вільно виявляє своє розуміння образу, бере участь у створенні сюжету. Центру театралізованої діяльності дітей дали назву *«Малютко»*. Тут діти зустрічаються з улюбленими літературними персонажами, самі залюбки розігрують різноманітні сюжети казок, перевтілюються в образи улюблених героїв, передають їх емоційні стани, почуття, поведінку і характери, мають змогу оцінити їхні вчинки. Театралізована ігрова діяльність розвиває художній смак, артистизм, творчі декламаційні здібності, пам'ять, мислення, сприяє формуванню образного літературного мовлення, дає дитині змогу показати свої емоції. Кожне театральне дійство - нова сходинка у всебічному розвитку дітей.

«Маленькі господарі» – центр з практичної діяльності, який сприяє формуванню вмінь та навичок підготовки дитини до реального життя. Вихователі вчать дітей навичкам сервірування стола, виготовленню виробів з тіста (бубликів, пиріжків, вареників, пельменів, ватрушок, салатів) для улюблених ляльок. Дошкільники мають можливість накопичувати свій життєвий досвід з трудового виховання.

Центр *«Зірковий дивосвіт»* – для ознайомлення дітей з таємничою природою Космосу, космічним простором, сонячною системою, планетами, сузір'ями, Галактикою. Тут діти набувають знань про космічний транспорт, професії, про першого космонавта, про Всесвіт, усвідомлюють єдність Землі та Космосу як основи цілісного сприйняття довкілля,

Для кожної вікової групи складений графік відвідування центрів, відповідно до якого діти перебувають у кожному не менше двох разів на місяць. Педагогами розроблені різноманітні авторські програми. Усі розвивальні центри у комплексі забезпечують вільний гармонійний розвиток юної особистості, де здійснюються особистісно-орієнтований підхід до навчання і виховання кожної дитини, а також різнобічний розвиток вихованців щодня як на заняттях так і у повсякденному їх житті.

Інноваційний розвиток закладу дошкільної освіти – простір широких можливостей, де є максимальні умови для виховання та саморозвитку кожної дитини, збагачення знаннями, практичними навичками, які позитивно впливають на становлення її особистісного досвіду, формують реалістичні образи світу та власного "Я", елементарну систему морально-духовних цінностей, корисну для гармонійного розвитку. Дитина – господар дошкільного закладу, знаходиться в центрі уваги кожного педагога.

Саме інноваційне розвиваюче середовище допомагає педагогам втілювати в життя малюків концепцію розвитку особистості: розвивати її природні здібності, формувати компетентність дитини, її базові якості, розумову, емоційну соціальну зрілість дошкільника, створювати умови для самостійного розвитку дитини, проявляти активність в ігровій, предметно-практичній діяльності та спілкуванні.

Пропонована сучасна інноваційна модель розвитку закладу дошкільної освіти надає можливість малюкам отримувати всебічний, повноцінний розвиток життєво компетентної творчої особистості, дає змогу дітям самим творити, фантазувати, розуміти, що тут про них дбають, люблять, поважають, шанують їхню думку, покращує мотивацію дитини до процесу пізнання. Урізноманітненні форми цілеспрямованого навчально-виховного впливу, шляхом застосування в освітній роботі з дітьми педагогічних інновацій, сприяє підвищенню результативності та якості освітньої діяльності.

Створюючи сучасний життєвий простір, розвивальні центри для дітей, колектив виходив з позиції, що «дитинство – це ранок життя людини. А ранок має бути щасливим». Ці слова видатного українського педагога Софії Русової стали девізом закладу дошкільної освіти № 5 «Теремок», бо в ньому створені всі необхідні умови комфортності, естетичності для того, щоб діяльність дітей була змістовною, щоб кожен день, проведений дитиною в садочку, був наповнений цікавими іграми, враженнями, гарним настроєм і усмішками, щоб майбутнє дітей було світлим і прекрасним.

Посіяні з дитинства в серці і розумі кожного вихованця зернятка доброти, великої і незгасної любові до своєї родини, до рідного краю, проростуть у дитячій душі паростками, які прикрасять нашу українську землю на радість усім. А дитячий садок своїм затишком, впорядкованістю нагадуватиме дітям рідну домівку, щасливу країну дитинства.

Ось таке воно – щасливе і дружнє, безтурботне, з найяскравішими враженнями від навколишнього життя дітей у затишному дитячому садочку №5 з казковою назвою «Теремок» м. Шостка Сумської області.

Сподіваємося, що у колег закладів дошкільної освіти відкриються нові горизонти для використання цікавих інноваційних знахідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 29.09.2023).
2. Закон України «Про інноваційну діяльність», 2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>. (дата звернення 29.09.2023).
3. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> (дата звернення 29.09.2023).
4. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40443>. (дата звернення 29.09.2023).
5. Інновації в дошкільлі «Програми, технології, проекти, ідеї, досвід». Тернопіль : Мандрівець, 2013.
6. Концепція державної інноваційної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80#Text>. (дата звернення 29.09.2023).
7. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина». Київ, 2020. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31897/1/Programa_DUTUNA_KDO_2020.pdf. (дата звернення 29.09.2023).
8. Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності. *Офіційний вісник України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00#Text>. (дата звернення 29.09.2023).

Мацькевич Вікторія Миколаївна,

к.мед.н., доцент кафедри радіології та радіаційної медицини,
Івано-Франківський національний медичний університет,
м. Івано-Франківськ, Україна

Ленчук Тетяна Любомирівна,

к.мед.н., доцент кафедри радіології та радіаційної медицини,
Івано-Франківський національний медичний університет,
м. Івано-Франківськ, Україна

ВИДИ СИТУАТИВНИХ ЗАВДАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «РАДІОЛОГІЯ» ПРИ ЗМІШАНІЙ ФОРМІ НАВЧАННЯ

До пандемії нової коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19), а згодом повномасштабного вторгнення окупаційних російських військ на територію України вивчення дисципліни «Радіологія» було лише в очному форматі. Після вищезгаданих подій питання безпеки здобувачів освіти стало першочерговим, що призвело до впровадження дистанційної та змішаної форм навчання за вибором студента та підготовки іноземних громадян з вибіркової дисципліни «Радіологія».

Попередньо до 2020 року розв'язування ситуативних завдань передбачалося в очному режимі, формулювання задач викладачем, що передбачали анамнез, клініко-лабораторні дані та ілюстративний радіологічний матеріал (УЗД-, КТ-, МРТ- скани, рентгенограми). Студенту або розділеним на підгрупи студентам надавався час для роздумів та обговорення з формулюванням описової розширеної відповіді та презентацією вирішення. Відомою в радіологічній освіті є техніка «Погляд вперед», що полягає у наданні нетермінових актуальних радіологічних зображень студентам для вивчення, опису, створення власного звіту з наступним розбором випадку та спостереженням за викладачем, як він формує остаточний звіт, вносить заключення в мережеву лікарняну систему та архівує зображення [1, с. 251].

Під час впровадження дистанційної форми навчання викликом стало методологічне вирішення питання з ситуативними завданнями. Слід зазначити, що первинно внаслідок пандемії COVID-19 в

освітній сфері всього світу постало питання «присутності при відсутності», тобто збереження якості здобутих знань при фізичній віддаленості здобувача. Наприклад, Memorial University of Newfoundland (Канада) впровадив гібридні факультативні методи навчання радіології студентів, де було надано можливість навчатися онлайн у своєму темпі та адаптовувати здобуті знання до інших клінічних дисциплін [2, с. 3]. За дослідженнями Department of Radiology, Sengkang General Hospital (Сингапур) перебої в очному радіологічному навчанні можна пом'якшити за допомогою віртуальних онлайн-інструментів для забезпечення інтерактивного змішаного навчання у більших студентських групах та інформативних чи ігрових навчальних модулях з архівування зображення і комунікаційних систем (PACS) для самостійного навчання [3, с. 173]. Як вивчено, основними перевагами онлайн-платформ для радіологічного тренінгу є можливість навчатись і комунікувати навіть з найвіддаленіших локацій чи при карантині або інших обставинах особистої відсутності [4, с. 902]. Основним недоліком є втома студента від роботи з комп'ютером та складність проконтролювати особистий вклад власне здобувача в розв'язування ситуативного завдання без сторонньої допомоги (якщо метою завдання є саме індивідуальне, а не групове завдання). До найчастіше застосованих ситуативних завдань можна віднести: радіологічне зображення з описом клінічного випадку вибором одного варіанту правильної відповіді або з відкритою формою відповіді, опис радіологічної семіотики з пропозицією студенту підібрати ряд диференційних діагнозів, опис скарг пацієнта та клінічного діагнозу з завданням для студента обрати оптимальний вид радіологічної діагностики з обґрунтуванням такого вибору.

Таким чином, впровадження змішаної форми навчання потребує раціонального підходу до комбінації стандартних методів викладання з новими, адаптованими до сучасних умов, де б враховувалось навантаження на студента у роботі гаджетами, а також мінімізація втрат якості освітнього процесу. Також важливими аспектами при змішаній формі навчання залишаються зворотний зв'язок між викладачем та студентом, можливості працювати студентам з ситуативними завданнями в невеликих групах з заохоченням до дискусій, розробка онлайн-інструментів, які були б цікавими, легкими в освоєнні та доступними для операційних систем усіх користувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Huang J., Bingham B., Jordanov M. The “Look Ahead” Technique: A Novel Way to Engage Medical Students in the Radiology Reading Room. *Academic Radiology*. 2020. № 28. P. 250–254. URL: <https://doi.org/10.1016/j.acra.2019.12.021> (date of access: 16.10.2023).
2. Harris K. M., Hartery A. Do dictation privileges add value to radiology electives if medical students have access to online modules? *Current Problems in Diagnostic Radiology*. 2023. P. 3. URL: <https://doi.org/10.1067/j.cpradiol.2023.08.014> (date of access: 17.10.2023).
3. Future Online Radiology Education: The Importance of Curriculum / M. T. B. Mohamed Shah et al. *Korean Journal of Radiology*. 2023. Vol. 24. P. 173–176. URL: <https://doi.org/10.3348/kjr.2023.0029> (date of access: 17.10.2023).
4. Radiology training. What good looks like, now and in the future / S. P. Harden et al. *Clinical Radiology*. 2022. 77(12). P. 902–903. URL: <https://doi.org/10.1016/j.crad.2022.08.121> (date of access: 18.10.2023).

Міленін Владислав Ігорович,

здобувач 2 курсу вищої освіти навчальної групи ДР – 243 ННІППФПНП,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Тенденція інклюзивної освіти охоплює широкий спектр аспектів, пов'язаних із навчанням осіб з особливими потребами в освітньому середовищі. Ця тема поєднує в собі теоретичні підходи до розуміння основних концепцій та принципів, а також практичні застосування цих ідей у реальних умовах навчання. Спеціальна освіта спрямована на задоволення освітніх потреб учнів із різними видами обмежень, в той

час як інклюзивна освіта прагне створити навчальне середовище, де усі учні можуть брати участь і отримувати якісну освіту, незалежно від їхньої індивідуальної ситуації чи потреб. У цьому контексті вивчення теоретичних підходів та їхніх практичних застосувань має важливе значення для формування сучасного освітнього середовища, яке сприяє рівності та інклюзії всіх учасників освітнього процесу.

ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення обмежень в освіті та навчальному процесі» [1].

Розгляд теоретичних і прикладних аспектів спеціальної та інклюзивної освіти дає можливість глибше зрозуміти роль освіти у суспільстві. Ця тема передбачає аналіз психологічних та педагогічних підходів до навчання осіб з різними потребами, дослідження впливу соціокультурного контексту на освітній процес, а також аналіз законодавчої бази і політики в галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

Ця тема є особливо важливою в контексті сучасного світу, де різноманітність учнів і їхніх потреб постійно зростає. Розуміння та впровадження концепцій інклюзивної освіти допомагають створювати більш справедливе та рівноправне суспільство, де кожен із нас має можливість отримати якісну освіту та реалізувати свій потенціал.

Вивчення теоретичних та прикладних аспектів спеціальної та інклюзивної освіти робить можливим розвиток і удосконалення освітніх практик, а також сприяє підвищенню якості життя осіб з особливими потребами. Ця тема є необхідною для всіх, хто цікавиться питаннями освіти, прав людини та інклюзії у сучасному суспільстві.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу [3].

Відповідно до пункту 2 статті 3 Закону України «Про освіту» в Україні немає обмежень у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак [3].

Інклюзивна освіта сприяє створенню рівноправного освітнього середовища для всіх учнів завдяки наступним аспектам:

- бездискримінаційний підхід: інклюзивна освіта відкидає будь-яку форму дискримінації та надає можливість навчатися кожному учневі незалежно від його статусу, здібностей чи потреб;
- всебічний розвиток: інклюзивна освіта сприяє розвитку різних аспектів особистості учнів, забезпечуючи їхню соціальну, емоційну та психологічну готовність до життя в суспільстві;
- загальний доступ: інклюзивна освіта забезпечує загальний доступ до освітніх можливостей;
- індивідуалізація навчання: в інклюзивному середовищі надається індивідуальна підтримка та навчання відповідно до потреб кожного учня;
- співпраця та взаємодія: інклюзивна освіта сприяє взаємодії учнів, вчителів, батьків та інших стейкхолдерів для спільного навчання та розвитку;

Ці аспекти допомагають забезпечити рівноправний доступ до якісної освіти для усіх учнів незалежно від їхньої індивідуальної ситуації та потреб, сприяючи створенню більш справедливого освітнього середовища.

Головною метою інклюзивного навчання є створення умов для особистісного розвитку дітей з особливими потребами [4, с. 12]. В інклюзивній освіті роль та відповідальність вчителів передбачає підготовку та навчання всіх учнів, створення сприятливого навчального середовища, розробку та використання різноманітних методів навчання та оцінювання, співпрацю з іншими фахівцями, батьками та громадськістю, підтримку та розвиток соціального та емоційного благополуччя учнів, а також активну роль у формуванні суспільства, яке приймає різноманітність та прагне до інклюзії.

Учителі в інклюзивній освіті також відповідають за індивідуальний підхід до навчання кожного учня, адаптацію навчального процесу для врахування потреб учнів з різними обмеженнями, а також за забезпечення гармонійної соціальної взаємодії в класі. Вони відіграють роль наставника, психолога, фасилітатора та ментора для своїх учнів.

Усі ці аспекти ролі вчителів у інклюзивній освіті спрямовані на забезпечення того, щоб кожен учень мав можливість отримувати якісну освіту, розвивати свій потенціал і відчувати себе повноправним членом освітньої спільноти.

Перспективи розвитку інклюзивної освіти в майбутньому передбачають розширення доступу до інклюзивної освіти, посилення підготовки вчителів, розвиток інклюзивних педагогічних методів і технологій, сприяння соціальній інклюзії, залучення батьків та громадськості, міжнародну співпрацю та обмін досвідом. Загалом, інклюзивна освіта має широкі перспективи розвитку і відіграє важливу роль у створенні рівноправного суспільства.

Додаткові аспекти перспектив розвитку інклюзивної освіти в майбутньому передбачають підвищення свідомості та розуміння в суспільстві, залучення учнів до процесу прийняття рішень щодо навчання, розвиток глобальних стандартів інклюзивної освіти та активні дослідження та інновації в галузі інклюзивної освіти.

Аналізуючи вищезазначене, можна сказати, що інклюзивна освіта - це підхід до навчання, який передбачає, що кожен учень, незалежно від своїх індивідуальних потреб і можливостей, має право на доступ до якісної освіти. Цей підхід покликаний забезпечити рівноправний доступ до навчання та охоплення всіх учнів у навчальний процес, незалежно від їхньої фізичної, інтелектуальної, соціальної чи емоційної специфіки.

Інклюзивна освіта ґрунтується на принципах рівності та справедливості. Вона передбачає створення навчального середовища, де різні учні можуть навчатися разом, взаємодіяти та розвивати свої навички та здібності. Це означає, що вчителі повинні адаптувати навчальний процес для задоволення індивідуальних потреб учнів і надавати підтримку тим, хто її потребує.

Інклюзивна освіта визнає різноманітність. Цей підхід сприяє створенню більш толерантного суспільства, де кожен має можливість розвивати свій потенціал та відчувати себе повноправним членом освітньої спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інклюзивне навчання / Міністерство освіти і науки України: вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення 19.10.2023).
2. Комунальний заклад "дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №300 Харківської міської ради : вебсайт. URL: http://dnz300.edu.kh.ua/organizaciya_osvitnjogo_procesu/inklyuzivna_osvita/ (дата звернення 19.10.2023).
3. Про освіту: Закон України від 05 верес. 2017 р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> (дата звернення 19.10.2023).
4. Віднічук М., Мельник Н. Інклюзивна освіта: наукові засади, проблеми та перспективи впровадження в загальноосвітній навчальний заклад. *Методист*. 2011. №2. С. 12.

Нагайчук Олена Валеріївна,

доцент кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

ЗНАЧЕННЯ КУРСУ «ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Кожен учитель зобов'язаний знати специфіку правил безпеки під час викладання учням свого предмету. Найбільш схильні до ризику вчителі, які мають справу з небезпечними чинниками під час лабораторних і практичних робіт, приміром, вчителі біології, хімії, фізики. Цей факт обґрунтований тим, що під час роботи з небезпечними речовинами і технічним устаткуванням є вірогідність отримати хімічні і термічні опіки, удар струмом, травмування кінцівок у результаті використання несправного устаткування або зневаги правилами техніки безпеки у закладі загальної середньої освіти [2].

Діяльність учителів природничих наук тісно пов'язана з охороною праці та безпекою, які торкаються всіх без винятку тем уроків, оскільки використання здобутків хімії, фізики та біології упродовж усього життя людини тісно пов'язано зі здоров'ям і безпекою життєдіяльності. Таким чином, майбутніх фахівців природничих спеціальностей необхідно мотивувати на кожному уроці звертати увагу учнів не

тільки на значення сучасних технологій для охорони здоров'я та вирішення природних та екологічних проблем, а також на можливу шкоду продуктів виробництва у разі неналежного їх використання, важливість дотримання правил безпечного поводження з речовинами і матеріалами в побуті й довіллі, на дотримання учнями основ гігієни праці та правил безпечної роботи у лабораторіях, навчати безпечним прийомом роботи із обладнанням та звертати увагу на дотримання правил поводження із реактивами, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Викладання здійснюється відповідно типових навчальних програм нормативних дисциплін «Основи охорони праці» та «Безпека життєдіяльності» від 2011 року. Відповідно їх змісту [4] курс «ОП та БЖД» займає провідне місце у структурно-логічній схемі підготовки фахівця за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», оскільки є дисципліною, що використовує досягнення та методи фундаментальних та прикладних наук та дозволяє майбутньому вчителю вирішувати професійні завдання за певною спеціальністю з урахуванням ризику виникнення внутрішніх і зовнішніх небезпек, що спричиняють надзвичайні ситуації та їхні негативні наслідки.

Згідно з «Положенням про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» [3] вчитель несе особисту відповідальність за збереження життя і здоров'я здобувачів освіти під час освітнього процесу:

- забезпечує проведення освітнього процесу, що регламентується законодавчими та нормативно-правовими актами з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності;
- організовує вивчення здобувачами освіти правил і норм з охорони праці, безпеки життєдіяльності;
- проводить інструктажі із здобувачами освіти з охорони праці під час проведення трудового навчання і виробничої практики відповідно до Типового положення, з безпеки життєдіяльності під час проведення навчальних занять;
- здійснює контроль за виконанням здобувачами освіти правил (інструкцій) з безпеки;
- проводить профілактичну роботу щодо запобігання травматизму серед здобувачів освіти під час освітнього процесу;
- проводить профілактичну роботу серед здобувачів освіти щодо вимог особистої безпеки у побуті (дії у надзвичайних ситуаціях, дорожній рух, участь у масових заходах, перебування в громадських місцях, на об'єктах мережі торгівлі тощо).

У разі виникнення будь-якої надзвичайної ситуації в приміщенні школи вчитель зобов'язаний негайно повідомити директора школи (чергового адміністратора), забезпечити безпечні умови перебування дітей у школі, у разі необхідності вжити заходи щодо евакуації дітей з приміщення у безпечне місце відповідно до плану евакуації.

Кожен вчитель повинен знати:

1) Вимоги нормативних документів з питань безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу та правила внутрішнього трудового розпорядку, пожежної і електробезпеки, надання першої медичної допомоги, виробничої санітарії та гігієни праці, користування засобами пожежогасіння та індивідуального захисту.

2) Шляхи евакуації дітей на випадок виникнення надзвичайної ситуації [2].

Формування професійної компетентності з питань безпеки охоплює наступні аспекти:

- формування умінь і навичок з видів діяльності, які здійснюються не тільки в безпечних умовах, але і в умовах ризику;
- спеціальну теоретичну підготовку до безпечної життєдіяльності (осмислення загальних проблем ризику, безпеки, небезпеки тощо);
- психологічну підготовку до безпечної життєдіяльності (формування сміливості, рішучості, готовності до діяльності в умовах прийняттого ризику тощо);
- розвиток якостей особистості, необхідних для безпечної життєдіяльності (далекоглядності, гуманності, оптимістичності як основи безпеки окремої людини і суспільства в цілому) [1].

Формування компетентностей з охорони праці та БЖД для майбутніх вчителів природничих спеціальностей може здійснюватися за допомогою наступних заходів:

- залучення в освітні програми дисципліни «Основи охорони праці» та «БЖД»;
- проведення навчальних занять та лабораторно-практичних робіт з охорони праці та БЖД;
- організація стажування майбутніх вчителів природничих спеціальностей в умовах виробництва;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи з питань охорони праці та БЖД.

Отже, дисципліна «ОП та БЖД» для майбутніх учителів природничих наук у процесі фахової підготовки має важливе значення з наступних причин:

- формування у майбутніх вчителів природничих спеціальностей свідомого ставлення до питань охорони праці та БЖД;
- формування у здобувачів вищої освіти відповідальності за особисту та колективну безпеку;
- формування здатності аналізувати механізми впливу небезпек на людину;
- підготовка майбутніх вчителів природничих спеціальностей до професійної діяльності в умовах, що вимагають дотримання вимог охорони праці та БЖД;
- організація безпечного освітнього середовища та забезпечення безпеки учнів під час проведення дослідів, екскурсій та інших навчальних занять.

Формування компетентностей з охорони праці та БЖД є важливим завданням у процесі фахової підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей. Це завдання можна вирішити шляхом впровадження в освітній процес сучасних форм та методів навчання, які дозволяють забезпечити студентам глибокі знання з питань охорони праці та БЖД, а також практичні навички їх застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобилянська І. М. Кобилянський О. В. Формування професійної компетентності з безпеки життєдіяльності у фахівців економічного спрямування. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. Вип. 35. С. 280–286.

2. Основи охорони праці та безпеки життєдіяльності : навч.-метод. посібник / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. О. В. Нагайчук. Умань : Візаві, 2019. С. 51-55.

3. Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти. наказ Міністерства освіти і науки від 26.12.2017 р. № 1669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

4. Типові навчальні програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист». Київ: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2011. 72 с.

Нахалова Ольга Миколаївна,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь,, Україна

Канарова Ольга Вікторівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь,, Україна

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

На сьогоднішній день через воєнний час емоційна сфера дітей дошкільного віку є досить чутливою, а картина навколишнього світу може бути деформована на основі набутого негативного досвіду. Дошкільний вік – це підґрунтя для розвитку особистості та сенситивний період для формування психічних та психологічних процесів людини. Тому однією з головних завдань сучасної української педагогіки є формування позитивного світосприйняття саме у дітей дошкільного віку.

Арт-терапевтичні засоби здійснюють лагідний вплив на підсвідомість людини. Їх використовують у різних лікувальних цілях психологи та педагоги. Арт-терапія як творчий засіб якнайкраще підходить дошкільникам через свою доступну та ігрову форму, а також вільне використання, яке не обмежує дитину у своїх діях. Такий підхід допомагає відкрити немало ментальних переживань, частина з яких може знаходитись далеко на підсвідомому рівні.

Війна – це складне випробування для людини, яке несе деструктивний вплив на її психічне та фізичне здоров'я. І якщо фізичні травми можна легко виявити, то душевні рани мають змогу бути непоміченими чи неправильно розшифрованими. Психотравми, отримані у дорослому віці, погіршують якість життя, але у дитячому віці можуть спричинити масштабний дисбаланс всієї системи ціннісно-особистісних орієнтирів.

Вітчизняні вчені, які досліджують вплив війни на дитину, наголошують на тому, що війна руйнує не тільки зовнішній світ, а й ментальний. Під час воєнного часу діти змінюють поведінку, можуть регресувати у побутовій, освітній та повсякденній діяльності [3; 4].

Діти знаходяться у постійному стресі, на фоні якого можуть розвинути страх, жах, безпорадність, агресія, плаксивість, апатія, депресія, психічні розлади тощо. Зміни у поведінці спотворюють міжособистісні стосунки дитини з однолітками та батьками, несучи непорозуміння, сварки, чвари. А це в свою чергу збільшує тривожні стани, які можуть перейти у хронічні [7; 2].

Термін «світосприйняття» розглядається як чуттєве усвідомлення світу, яке формує у особистості не тільки пізнання про навколишню дійсність, але й образ свого «Я». Світосприйняття можна трактувати як систему переконань, поглядів, знань, ідеалів та норм, які відрізняють цю особистість від інших [6].

Позитивне світосприйняття дитини характеризується гармонійною емоційно-поведінковою сферою, тобто відсутністю внутрішніх конфліктів з собою та негативної оцінки подій, любов'ю та повагою до себе, наявністю бажань та високої мотивації до побутової та освітньої діяльності, гарними стосунками з однолітками, батьками та педагогами. З вищесказаного можна зробити висновок, що стан світосприйняття має глобальний вплив на особистість дошкільника.

Дослівно з англійської мови термін «арт-терапія» означає «терапія мистецтвом», тобто лікувальний вплив на людину відбувається через образотворчу діяльність [5].

Існує велика кількість арт-терапевтичних технік, усі вони мають свою специфічну характеристику. Дослідники виділяють наступні різновиди арт-терапії в залежності від виду діяльності:

- ізотерапія – через образотворче мистецтво, з акцентом на малювання;
 - казкотерапія – через казки та оповідання;
 - музикотерапія – використання музики в реабілітації, освіті та вихованні дітей;
 - пісочна терапія – використання контакту з піском як форму психокорекції;
 - кольоротерапія – впровадження використання палітри кольорів задля корекційної мети;
 - логоритміка – впровадження комплексу вправ, які виконуються в супроводженні музики та віршів;
 - кінезіотерапія – методика, яка дає можливість лікування завдяки рухам тіла;
 - імаготерапія – лікування позитивними відчуттями та образами з елементами театралізації.
- драматерапія – застосування драматизації у психокорекційних цілях;
- лялькотерапія – терапевтичний вплив через різноманітні види ляльок тощо [1].

Засоби арт-терапії мають психокорекційний та психотерапевтичний вплив на дитину, виконуючи лікувальні та педагогічні завдання. Вони допомагають знайти внутрішні конфлікти, страхи, фобії та вивільнити їх у арт-терапевтичному процесі, покращують комунікацію з педагогом і у випадку колективного заняття – з однолітками, відволікають від стресу та тривоги, даруючи позитивні емоції, формують здоров'язбережувальні навички та знання про саморефлексію.

Сьогодні проблема дошкільних психологічних травм набуває актуальності через воєнний час у нашій країні. Наслідки психологічної травми проявляються у вигляді психічних станів – страх, жах, безпорадність, депресія. Стреси на фоні війни впливають на взаємодію дітей з новою для них ситуацією, наприклад, похід у перший клас, переїзд, знайомство з новою людиною, публічний виступ тощо. Перелічені вище проблеми деформують світосприйняття дошкільника, а таке світосприйняття негативно впливає на діяльність дитини.

На сучасному етапі дошкільної педагогіки створено комплекс арт-терапевтичних вправ, творчих занять та ігор для подолання психологічних травм у дітей. Арт-терапія сприяє розвитку культури поведінки, емоційно-поведінкової сфери особистості та духовної наповненості. Ці методики сприяють подоланню невміння виражати емоції та почуття, ознак агресії та стресу, страхів, низької самооцінки та нестабільної поведінки, недостатнього розвитку творчих здібностей, розкриттю прихованих особистісних талантів та ресурсів, формуванню емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності, вчать розуміти себе та відчувати навколишній світ, допомагають вийти на вищий рівень усвідомлення світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Городиська В. В. Упровадження арт-терапії як інноваційної технології у дошкільних закладах освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. С. 56–60.
2. Журавко Т. Агресивна поведінка дітей старшого дошкільного віку під час війни. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Т. 2, № 60. С. 179–183.
3. Кармазіна А., Фролова Н. Психологічні особливості емоційного стану дітей дошкільного віку в період екстремальної ситуації воєнного конфлікту. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2022. Т. 25, № 25. С. 23–26.
4. Клевака Л. Вплив війни на психічне здоров'я дітей. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 19–20 трав. 2022 р. Полтава, 2022. С. 65–67.
5. Сорока О. В. Арт-терапія: до питання термінології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти*. 2015. № 18. С. 300.
6. Якименко С. Експериментальне вивчення рівнів сформованості світосприйняття у дітей 5–6 років. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. 2020. № 90. С. 48–52.
7. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки*. 2022. Т. 25, № 7. С. 554–567.

Нечипоренко Валентина Василівна,
доктор педагогічних наук, професор,
ректор комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РІВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИМ ХАБОМ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ

Реалії сьогодення змушують наукову спільноту здійснювати певну рефлексію щодо питань впливу війни на фізичне, психологічне, соціальне здоров'я кожного українця та пошуку засобів їх відновлення. Так, за даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я, тисячі людей в Україні з комплексними травмами, пов'язаними із війною, потребують реабілітаційних послуг [1]; реабілітація є важливою складовою реагування на надзвичайні ситуації [5]. Завдання здійснювати процес реабілітації покладається на певні заклади. Серед таких закладів на передовій лінії знаходяться саме реабілітаційні хаби, що засновані на принципі системно-синергетичної кумуляції ресурсів для ефективного виконання всієї сукупності завдань комплексної реабілітації осіб різних категорій.

Унікальним інноваційним проектом, місією якого є розвиток, у осіб, які потребують реабілітації, компетентності самостійно здійснювати та проєктувати власне життя, незважаючи на певні обмеження, є реабілітаційний хаб (центр системної реабілітології) Хортицької національної академії. Визначено, що така місія закладу буде реалізовуватись через відповідне науково-методичне забезпечення системи комплексної реабілітації та інклюзивної освіти в Україні, підготовки та перепідготовки кваліфікованих кадрів за напрямками: фізична, медична, психологічна, педагогічна, соціальна та професійна реабілітація. Із метою розбудови реабілітаційного хабу Хортицької національної академії здійснювалась розробка його проєктних та концептуальних засад [2; 3; 4].

Відповідно до розроблених концептуальних основ було визначено, що стратегічними візіями ефективного управління розбудовою такого закладу є врахування багаторівневості цього процесу.

Так, на парадигмальному рівні формується концепція реабілітаційного хабу, що, за нових соціокультурних умов, має ознаки системної синергії комплексної реабілітації і корекційно-розвиткових послуг при реалізації індивідуальної освітньо-соціалізаційної траєкторії особи. Чільне місце має зайняти фаховий менеджмент знань працівників хабів та розвиток у них базових компетенцій, таких як: здатність організувати курикулум й перегруповувати його навколо ключової інформації; готовність досліджувати потреби клієнтів, прагнучи зрозуміти їх та визначити індивідуальні траєкторії.

На цільовому рівні визначаються стратегічні пріоритети та глобальні перспективи розвитку реабілітаційного хабу у структурі освітньо-реабілітаційного закладу. Слід зазначити, що стратегічне управління сприяє вирішенню проблем перспективного, довгострокового характеру, досягненню ключових цілей, забезпечує можливість передбачення й урахування змін, використання переваг взаємодії із соціумом; спрямовує та стимулює інноваційний розвиток. Так, наприклад, реабілітаційний хаб Хортицької національної академії може виконувати функціонально-прикладну роль провідного ресурсно-методичного центру в освітньо-реабілітаційному просторі Запорізького регіону та бути апробованою моделлю для створення аналогічних базових структур в інших регіонах нашої держави.

На організаційному рівні відбувається виконання поставлених завдань. Відповідно до структурно-функціональної моделі системного управління Хортицькою національною академією, реалізація плану щодо формування зазначених умов та ресурсів забезпечуються через діяльність служб та структурних підрозділів.

На процесуально-діяльнісному рівні відбувається підвищення ступеня обґрунтованості, узгодженості та ефективності досягнення поставлених цілей розвитку інноваційної структури реабілітаційного хабу. За умов синергетичного поєднання активів стратегічного і програмно-цільового управління в інклюзивному менеджменті на зміну розмитому генеральному цілепокладанню приходить системоутворювальне цілепокладання, поєднання планування у режимі функціонування і планування у режимі розвитку. Планування доповнюється повноцінним прогнозуванням і перетворюється на проектування результатів, створення моделі процесів (технологічних ланцюжків), формування банку ідей та набору програм діяльності з обов'язковим урахуванням особистісних характеристик усіх учасників освітнього процесу. В плануванні передбачається взаємодія всіх структурних підрозділів закладу, виконання ними завдань, спрямованих на досягнення кінцевого результату – адаптації всіх підсистем до особливих освітніх потреб і запитів кожного клієнта.

Реалізація функціонального компоненту здійснюється через організацію та контроль виконання типових завдань, які забезпечують сталість реабілітаційного хабу, його повсякденне функціонування. Інноваційний компонент реалізується через організацію та контроль виконання завдань, спрямованих на розбудову якісно нового змісту та процесу за напрямками комплексної реабілітації, соціальної інтеграції, розвитку життєвої компетентності клієнтів. Наприклад, реалізація напряму соціальної реабілітації у системі комплексного реабілітаційного супроводу різних категорій осіб із порушеннями здоров'я передбачає використання інноваційних технологій соціальної реабілітації: гарденотерапія, каністерапія, іпотерапія, аніматотерапія, аеротерапія, арт-терапія, нейчерелтерапія, нетрадиційні форми реабілітації, кліматотерапія, стенотерапія, гідротерапія, теренкур-терапія. Розробка кожної з вищезазначених технологій соціальної реабілітації може стати окремим завданням, яке буде складати план роботи реабілітаційного хабу у режимі розвитку на певний період часу.

На останньому, рефлексивному рівні здійснюється моніторинг ефективності комплексної реабілітації та окреслюються шляхи оптимізації реабілітаційних впливів. Прикладом реалізації управлінських дій на цьому рівні є впровадження у план діяльності реабілітаційного хабу наступних завдань: розробка дашборду щодо аналізу результатів моніторингу якості надання послуг комплексної реабілітації клієнтів; аналіз та моделювання напрямів удосконалення діяльності реабілітаційного хабу.

Отже, управлінська практика створення унікального, на теренах Запорізького краю реабілітаційного хабу, є тим інноваційним інструментом, за допомогою якого можливе повноцінне відновлення громадян України задля її впевненого руху у європейське майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Місія технічної підтримки України з питань обмежень життєдіяльності, реабілітації та допоміжних технологій. 10 липня – 6 серпня 2022 р. Копенгаген : Європейське регіональне бюро ВООЗ, 2023. URL: <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1493299/retrieve> (дата звернення: 02.04.2023).
2. Нечипоренко В. В. Інтернаціональні акценти реалізації проєкту реабілітаційного хабу Хортицької національної академії для відновлення життєвого потенціалу осіб, які постраждали під час воєнних дій в Україні. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір* : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 12-13 травня 2022 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2022. С. 72–75.
3. Нечипоренко В. В. Реабілітаційний хаб Хортицької національної академії як інноваційна структура в освітньо-реабілітаційному просторі запорізького регіону: проєктні засади і структурно-

функціональна специфіка. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол. : А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 75, Т. 2. С. 146–152.

4. Нечипоренко В. В. Структурно-функціональна модель управління реабілітаційним хабом у структурі освітньо-реабілітаційного простору Хортицької національної академії. *Актуальні проблеми освітньо-реабілітаційного простору: соціальні, педагогічні та психологічні аспекти* : монографія / за заг. ред. В. В. Нечипоренко, за ред. Н. М. Гордієнко, М. А. Дергач. Запоріжжя : Вид-во Хортиц. нац. акад., 2022. Т. 2. С. 8–22.

5. Overcoming barriers to accessing rehabilitation in Ukraine amidst conflict // World Health Organization : веб-сайт, 2023. URL: <https://www.who.int/ukraine/news/item/05-04-2023-overcoming-barriers-to-accessing-rehabilitation-in-ukraine-amidst-conflict> (дата звернення: 02.04.2023).

Одарченко Вероніка Ігорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМ РОЗВИТКОМ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ КОМУНАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Якість надання освітніх послуг закладів вищої освіти напряму залежить від професійності педагогічного колективу. Сформовані компетентності персоналу установи, відданість справі є основними факторами, що впливають на рівень підготовки майбутніх спеціалістів.

У рамках нашого дослідження розглядаємо професійний розвиток особистості як неперервний процес вдосконалення знань, навичок, компетенцій і досвіду, спрямований на підвищення професійного рівня та досягнення успіху в кар'єрі, може бути використаний для досягнення особистих та професійних цілей, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці та досягнення задоволення від власної роботи. Професійний розвиток науково-педагогічних працівників є аспектом підвищення якості освіти та наукових досліджень. Цей процес охоплює низку дій та стратегій, спрямованих на підвищення компетентності, ефективності та продуктивності працівника. Тож, організація процесу професійного зростання науково-педагогічних працівників комунальних закладів вищої освіти є пріоритетним завданням на всіх рівнях управління та вимагає повного осучаснення.

Уважаємо за необхідне зазначити, що інноваційні підходи до управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників комунальних закладів освіти в сучасних умовах є фундаментом успішного процесу фахової підготовки молодих спеціалістів.

Розглянемо інноваційні підходи, що можуть бути застосовані в даному контексті:

Індивідуалізація професійного розвитку. Розробка індивідуальних планів навчання для кожного працівника, враховуючи потреби, інтереси та рівень умінь.

Використання технологій. Впровадження сучасних технологій навчання та комунікації (наприклад, онлайн-курси, віртуальні тренінги, вебінари), що дозволяє працівникам отримувати нові знання та навички в зручний для них спосіб.

Методологія навчання. Застосування інтерактивних методів, практичних вправ та групової роботи збільшує активність зацікавленості та поглиблення розуміння матеріалу.

Менторство та кураторство. Створення системи підтримки та навчання новачків за допомогою досвідчених працівників може сприяти ефективнішому впровадженню інновацій.

Симуляційне навчання. Створення реалістичних умов для залучення науково-педагогічних працівників в обговорення, прийняття спільної відповідальності за професійні рішення, що впливатимуть на роботу усієї освітньої установи.

Переخرесне навчання. Формування нових навичок для підвищення своєї цінності в освітньому закладі.

Оцінка результатів. Використання об'єктивних методів оцінювання навчальних досягнень дозволяє застосувати ефективність освітньої програми та окремих областей для подальшого удосконалення.

Стимулювання до самоосвіти. Підтримка ініціативи працівників у самостійному вивченні нового матеріалу та впровадженні його у практику.

Співпраця з іншими ЗВО та проведення спільних досліджень.

Удосконалення професійної діяльності, координація, розвиток та оцінювання освітніх програм, мобілізація, розподіл та ефективне використання освітніх ресурсів [1, с.137].

Проаналізувавши стан досліджуваної проблеми в науковій, психолого-педагогічній літературі, слід відзначити, що організація системи професійного розвитку науково-педагогічних працівників комунальних закладів вищої освіти має бути побудована на ефективному впровадженні інноваційних підходів управління [2, с. 72].

Таким чином, перспективою подальшого дослідження актуалізованої проблеми є розробка ефективної моделі системи управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників комунальних закладів вищої освіти, що й стане предметом наших подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жирська Г., Турчин О. Партнерство закладів вищої та загальної середньої освіти як засіб професійного росту педагогів. *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Тернопіль, 2020. С.137-140

2. Кучинська Л. Інноваційні підходи до організації методичної роботи з педагогами закладів дошкільної освіти. *Безперервний професійний розвиток педагогічних працівників Нової української школи в умовах післядипломної освіти регіону* : зб. матеріалів регіонал. наук.-практ. інтернет-конференції. Житомир : ЖОІППО, 2020. С.68-73.

Олійник Ірина Володимирівна,

завідувач відділення підготовки вчителів початкової освіти,

Педагогічний фаховий коледж комунального закладу вищої освіти

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Дистанційна освіта в умовах війни стає важливою складовою компетентісного підходу до навчання. Військові конфлікти та кризові ситуації часто обмежують фізичний доступ до освітніх закладів, але завдяки дистанційним технологіям зберігається можливість здобувати знання та розвивати компетентності, що є важливим як для особистого розвитку, так і для підготовки фахівців, які можуть зробити внесок у реконструкцію та відновлення постраждалих територій.

Актуальність тематики полягає в тому, що дистанційна освіта стала не лише зручним інструментом навчання, але й нагальною потребою для людей, які були вимушені залишити свої оселі та проживати у зонах конфлікту. Дистанційна освіта відкриває можливість здобувати якісну освіту без відриву від родини та роботи, що є важливим чинником для людей, які шукають спосіб підтримувати свої сім'ї в умовах війни.

Зростання популярності дистанційної освіти у світі та в Україні може бути пояснено перевагами цього підходу. Сьогодні зміна місця проживання та роботи може бути постійною реальністю, дистанційна освіта дозволяє людям навчатися у зручний для них час та місце. Це особливо важливо для внутрішньо переміщених осіб та сімей, які змушені шукати стабільність у нових умовах.

З урахуванням швидкого розвитку інтернет-технологій і забезпечення доступу до інтернету в більшості регіонів України дистанційна освіта має потенціал стати однією з основних форм навчання для багатьох груп населення. Вона дозволяє ефективно використовувати час і ресурси, зокрема витрати на дорогу до навчального закладу. Також вона дозволяє студентам самостійно регулювати темп та інтенсивність навчання відповідно до своїх можливостей та потреб.

Компетентісний підхід до освіти стає все більш актуальним в сучасному освітньому середовищі. Він покликаний формувати не лише знання, але й практичні навички та здатності, які необхідні для успіху в сучасному світі. Дистанційна освіта має потенціал для реалізації цього підходу, але вимагає спеціального методичного забезпечення для ефективної реалізації компетентісного навчання [1; 4].

Науковці в усьому світі, активно досліджують дистанційну освіту. Вони вивчають технологічні платформи, розробляють нові методики, аналізують ефективність компонентів дистанційного навчання. Це свідчить про важливість цієї сфери та необхідність подальших досліджень.

Основні перспективи використання дистанційного навчання в контексті компетентнісного підходу охоплюють такі компоненти:

- Організацію індивідуального навчання та самостійної роботи студентів.
- Можливість методичного супроводу навчання та доступ до навчальних ресурсів у будь-який час.
- Забезпечення можливістю практичної роботи та вправ для формування фахової компетентності.
- Інтеграцію різних дисциплін та практичних завдань для розвитку інтегральної компетентності [4].

Незважаючи на перспективи, дистанційна освіта в Україні знаходиться на етапі розвитку. Важливо продовжувати розвивати цей вид освіти, розробляти відповідні методики та створювати умови для зручного та ефективного навчання. Також важливо забезпечити розвиток інфраструктури та підтримку з боку влади, щоб дистанційна освіта могла стати доступною для всіх прошарків населення, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання.

Слід підкреслити важливість розвитку дистанційної освіти в Україні в контексті компетентнісного підходу, особливо в умовах війни. Дистанційна освіта відкриває нові можливості для навчання та розвитку, але її реалізація вимагає систематичних зусиль з боку освітніх інституцій, уряду та суспільства в цілому.

Актуальність теми полягає в тому, що зростає популярність дистанційної освіти, особливо як засіб надання неперервної освіти впродовж життя. Це зумовлено перевагами, які пропонує дистанційна освіта, такими як можливість отримання освіти без відриву від роботи, економія ресурсів та часу, а також можливість навчання у зручному форматі та вдосконалення професійних навичок. З розвитком інтернет-технологій очікується збільшення значення дистанційної освіти, що потребує вдосконалення методичного забезпечення та вивчення особливостей організації такого навчання. Крім того, актуальність компетентнісного підходу фахової передвищої освіти вимагає розробки педагогічних умов для формування конкретних компетентностей студентів і працівників у процесі дистанційної освіти.

Можна говорити, що розвиток дистанційної освіти відбувається в контексті загального розвитку освітніх систем розвинених країн. Цей розвиток залежить від інфраструктури та підтримки з боку влади і управління освітою, а також розуміння необхідності модернізації. Дистанційне навчання сприяє впровадженню принципу навчання впродовж життя, дозволяючи студентам регулювати інтенсивність та тривалість навчання відповідно до своїх потреб. Українська Концепція розвитку дистанційної освіти визначає її як рівноцінну іншим формам навчання, реалізовану за допомогою технологій дистанційного навчання.

Науковці у різних країнах проводили дослідження у сфері дистанційної освіти. Вони досліджували технологічні платформи для розробки дистанційних курсів, класифікували моделі дистанційного навчання, аналізували функціональність компонентів організації дистанційного навчання. Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців були спрямовані на різні аспекти дистанційної освіти, що свідчить про складність проблеми та необхідність подальших досліджень. Міжнародний досвід також вказує на успішні приклади використання дистанційної освіти, особливо в США, де багато університетів розвивають онлайн-навчання і отримують популярність серед студентів та роботодавців.

Хоча в Україні дистанційна освіта не є настільки поширеною, як у деяких інших країнах, вона все ж відіграє важливу роль в розвитку освіти. Очікується, що зростання попиту на неперервну освіту призведе до збільшення використання дистанційної форми навчання.

Розвиток дистанційної освіти в Україні в контексті компетентнісного підходу має перспективи, особливо в умовах війни, коли вона набула особливого значення. Погоджуємося з Н. Клокар (2012), який вказує на переваги та недоліки дистанційної освіти. Серед недоліків відзначаємо відсутність безпосереднього контакту зі студентами, що ускладнює корекцію навчання, а також неможливість перевірки виконання завдань та доступ до інтернету у всіх регіонах [3].

Зазвичай впровадження та розвиток дистанційної освіти в Україні мотивуються наступними чинниками, які підтверджуються дослідженням П. Стефаненко (2003). Науковий та технологічний прогрес вимагає надання освітніх послуг працівникам, які мають бажання підвищувати свою кваліфікацію, особливо коли для кар'єрного зростання необхідні знання, які можуть бути отримані в закладах вищої освіти [5].

Основні перспективи використання дистанційного навчання в контексті компетентнісного підходу передбачають такі аспекти в навчальній роботі:

- Організацію самостійної роботи студентів та її контроль, що дозволяє заощадити час викладача.
- Методичний супровід навчання та доступ до матеріалів у будь-який час і з будь-якого пристрою з інтернет-підключенням.
- Забезпечення тренувальними вправами для формування фахової компетентності без потреби в аудиторних заняттях.
- Міждисциплінарна інтеграція, наприклад, шляхом створення дистанційних курсів з фахових дисциплін іноземною мовою, сприяє формуванню інтегральної якості особистості майбутнього фахівця [1; 2].

Проте система дистанційного навчання в Україні перебуває на стадії розвитку і потребує адаптації світового досвіду до українських реалій. Розвиток дистанційної освіти вимагає вирішення завдань щодо організації та розробки дистанційних курсів з урахуванням вимог компетентнісного підходу, а також просування цієї форми освіти на ринку освіти та праці.

У висновках можна сказати, що розвиток дистанційної освіти в Україні має значні перспективи. Дистанційні курси можуть бути корисними як для студентів, так і для людей, які вже працюють і бажають підвищити свою кваліфікацію. Однак важливо враховувати особливості дистанційного навчання і звернути увагу на організацію взаємодії викладача і студентів, методи навчання та контрольні заходи. Крім того, цей вид освіти повинен відповідати вимогам компетентнісного підходу та сприяти формуванню професійної компетентності фахівця як інтегральної якості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавльов А. В. Розвиток інфраструктури системи дистанційного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. канд. наук з держ. управ. / Національна академія державного управління при президентіві України. Київ, 2016.
2. Завалевський Ю. Сутність професійного становлення конкурентоспроможного вчителя. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2015. Вип. 2. С. 110–115.
3. Клокар Н. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації. *Шлях освіти*. 2012. №4. С. 38–41.
4. Нуржинська А. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців зі зв'язків з громадськістю в умовах дистанційної форми навчання : дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Київський університет ім. Б. Грінченка. Київ, 2018. 258 с.
5. Стефаненко П. В. Теоретичні і методичні засади дистанційного навчання у вищій школі: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2002. 492 с.

Осика Максим Геннадійович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна

Колесник Катерина Анатоліївна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна

Науковий керівник – **Гарань Н. С.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки вищої школи,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ

Актуалізація впровадження в освітній процес закладів вищої освіти України питань медіаграмотності напряму пов'язана з російською військовою агресією та загостренням проблем у політиці, економіці, культурній і соціальній сферах. Медіаграмотність має виступати базисною складовою

суспільного споживання інформації, охоплюючи всі верстви населення різного віку та соціального стану, саме для того, щоб допомагати вільно використовувати й орієнтуватися в медіапросторі. В означеному ключовим є те, що саме освіта повинна допомогти отримати знання та сформувати в молодого покоління медіамислення, медіакультуру та медіаграмотність.

Зміст документу, схваленого Другим міжнародним конгресом ЮНЕСКО, містить інформацію про те, що темп розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій визначає перспективи та формує завдання, що постають перед загальносвітовою спільнотою, а медійно-інформаційне спрямування сьогочасного світу має вплив на всі сфери життя і освітня не є винятковою, саме тому формування медіаграмотності майбутніх фахівців визначається ключовим завданням освіти, що реалізується в багатьох провідних країнах [2].

Огляд науково-методичної літератури показав, що на сучасному етапі проблемі формування медіаграмотності приділяється значна увага. Так у дослідженні, проведеному центрами IVET в Європі: ENAIP Veneto Foundation (Італія), Centro San Viator (Іспанія), Stichting Clusius College (Нідерланди), INOVINTER (Португалія), American Farm School (Греція), представлено теоретико-практичні матеріали з проблеми підвищення критичного мислення та медіаграмотності майбутніх педагогічних працівників. У роботі визначено та представлено дієві практики викладання та тренінгів, проаналізовано отримані практичні результати [4, с. 85-104].

У статті Т. Дріді розглянуто вплив інформаційно-комунікаційних технологій на учнів середніх шкіл Тунісу шляхом виявлення їхніх технічних навичок, а також критичного мислення, доведено необхідність врахування технологічних і соціальних змінних у вирішенні основних цифрових недоліків, показано взаємозв'язок між різними вимірами цифрової медіаграмотності [1, с. 196-210]. Цікавою для нашого дослідження є робота К. Токеро, у якій проаналізовано впливовість медіаінформації на різновікові групи під час пандемії COVID-19. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що навчальна програма та структура компетенцій для медіа й інформаційної грамотності можуть сприяти критичному розумінню комунікаційного контенту, щоб люди могли стати медіаграмотними громадянами [5, с. 132-133].

Формування медіаграмотності здобувачів в умовах магістратури передбачає чітке розуміння впливу сучасних медіа на життя людей, їх взаємовідносини, знання закономірностей сприйняття та довіри до інформації, наявність навичок пошуку, критичної оцінки, добору та використання медіатекстів тощо [6, с. 9]. Медіакультура сучасного фахівця уособлює базовий компонент професійної характеристики, сприяє швидкому аналізу складних процесів функціонування у новітньому медіасоціумі, укладенню та використанню освітніх медіапродуктів. Основою медіакультури сучасного викладача є медіаграмотність і медіакомпетентність, що являють собою одночасно мету та результат медіаосвіти [3, с. 569].

Медіаграмотність, спрямована на становлення професійної якості майбутнього фахівця, в умовах магістратури формується при вивченні як обов'язкових, так і вибіркових дисциплін, що містять медіазнання та способи їх професійного застосування. Виходячи з цього, ключовими завданнями формування медіаграмотності здобувачів вищої освіти можна визначити наступне: навчити критично мислити та грамотно читати медіатексти, вміти знаходити, добирати, аналізувати й інтегрувати інформацію в навчальну і майбутню професійну діяльність, утворити через медіадіяльність громадянську свідомість і соціальну відповідальність.

Реальною відповіддю на виклики сьогодення є формування медіа-інформаційної стійкості та медіаграмотності в здобувачів вищої освіти, що визначається у свідомо-критичному медіаспоживанні, дотриманні елементарних правил медіагігієни. Надскладні реалії, у яких перебувають українці, коли медіаманіпулятивні впливи та фейкові інфопотоки здійснюють постійний вплив, саме інформаційна стійкість і медіаграмотність можуть вберегти, дозволити безпечно жити й ефективно здійснювати професійну діяльність. Отже, процес формування майбутнього фахівця в умовах закладу вищої освіти передбачає медіаграмотність, спрямовану на забезпечення необхідного рівня професійної комунікації, наявних навичок роботи з медіа-інформаційними ресурсами та комп'ютерними інтернет мережами. Формування медіаграмотності здобувачів в умовах магістратури дозволить підвищити медіакультуру майбутніх фахівців, скерувавши рівень професійної культури відповідно до вимог суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dridi T. Tunisian High School Students and Digital Media Literacy: A Quantitative Study // *Journal of Education*. 2023. Т. 203, №1. С. 196-210.
2. Grizzle A., Wilson C., Tuazon R. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely!. UNESCO, 2021. URL: <https://en.unesco.org/themes/media-and-information-literacy> (дата звернення: 12.10.2023).

3. Haran N., Smoliar Y. On the Problem of Forming the Media Culture of Future Teachers. *Editorial board*. 2021. P. 568-571.

4. Tommasi F. et al. Enhancing critical thinking and media literacy in the context of IVET: A systematic scoping review. *European Journal of Training and Development*. 2023. Т. 47, №. 1/2. С. 85-104.

5. Toquero C. M. D. Addressing infodemic through the comprehensive competency framework of media and information literacy. *Journal of Public Health*. 2023. Т. 45, №1. С. 132-133.

6. Гарань Н., Зінченко Г. Медіаосвіта як необхідна професійна компетенція майбутнього педагога. *Медіаосвіта як інструмент розвитку громадянського суспільства в Україні* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 29 листопада 2019 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2019. С. 8-11.

Остапенко Роман,

к.е.н., доцент,

Державний Біотехнологічний Університет,

м. Харків, Україна

Бірченко Наталія,

к.е.н., доцент,

Державний Біотехнологічний Університет,

м. Харків, Україна

СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ

Сучасна освіта нерозривно пов'язана зі швидким розвитком інформаційних технологій. Інформатизація освіти стала важливою частиною освітнього процесу, відкриваючи нові можливості для здобувачів і викладачів. Завдяки використанню комп'ютерів та інтерактивних дощок для онлайн-навчання, електронних освітніх платформ технології освіти перетворюють традиційні класи на динамічні та інтерактивні технологічні середовища.

Інформатика та освіта – два слова, які самі по собі можуть звучати страхітливо, але в поєднанні вони створюють потужну силу, яка формує майбутнє навчання. Ласкаво просимо у світ інформатизації освіти, де технології зустрічаються в класі.

Інформатизація освіти передбачає інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес. Йдеться про використання можливостей комп'ютерів, інтернету та цифрових інструментів для поліпшення якості викладання і навчання. Уявіть собі світ, у якому підручники оживають, де здобувачі можуть співпрацювати з однолітками з усього світу і де навчання не знає кордонів.

Перш ніж ми заглибимося в захопливі можливості інформатизації освіти, давайте здійснимо невелику подорож її історією. Коріння цього руху можна простежити в 1960-х роках, коли комп'ютери почали проникати в наукові установи. Спочатку вони були дорогими і доступними лише небагатьом привілейованим установам. Однак у міру розвитку технологій і зниження витрат комп'ютери стали більш широко поширені в установах.

У 1990-ті роки з появою інтернету стався значний прорив в освіті. Раптово інформація опинилася на відстані одного кліка, а можливості здалися безмежними. Платформи онлайн-навчання, цифрові ресурси та інструменти для спільної роботи стають дедалі популярнішими, відкриваючи шлях до нової ери освіти.

Перенесемося в сьогоднішній день: інформатизація освіти більше не є нішевою концепцією. Це стало глобальним рухом, у якому школи та університети по всьому світу впроваджують технології, щоб змінити способи викладання та навчання. Отже, давайте вивчимо роль технологій у сучасному освітньому процесі.

Минули ті часи, коли підручники були основним джерелом знань. В епоху інформатизації освіти технології стали невід'ємною частиною навчальної програми. Від інтерактивних дощок до освітнього програмного забезпечення - технології змінюють способи викладання та розуміння предметів.

Інтегруючи технології в освітні програми, вчителі можуть створювати динамічні та захопливі уроки, що відповідають різним стилям навчання. Візуали можуть дивитися навчальні відео, аудіали можуть слухати подкасти, а кінестетики можуть взаємодіяти із симуляціями. Технології відкривають світ можливостей, перетворюючи традиційні класи на середовище навчання з ефектом занурення.

Технології не просто покращують зміст освіти: це також революціонізує методи та підходи, що використовуються в навчанні. Завдяки онлайн-платформам і віртуальним класам здобувачі мають доступ до широкого спектра ресурсів і можуть навчатися в зручному для них темпі. Інструменти для спільної роботи дають змогу працювати над груповими проєктами та дискусіями, сприяючи командній роботі та критичному мисленню.

Технології дають змогу персоналізувати навчання, адаптуватися до індивідуальних потреб здобувачів і забезпечувати цільовий зворотний зв'язок. Платформи адаптивного навчання можуть виявити недоліки в навчанні, у яких здобувачі зазнають труднощів і відповідним чином надати додаткову підтримку. Такий індивідуальний підхід допомагає здобувачам повністю розкрити свій потенціал і гарантує, що ніхто не залишиться поза увагою.

Онлайн-освіта зруйнувала бар'єри та зробила якісну освіту доступною для всіх, хто має підключення до інтернету. Будь-то повноцінна програма навчання або короткостроковий курс, платформи онлайн-навчання розширили освітні можливості як ніколи раніше. Студенти можуть навчатися у своєму темпі, поєднуючи навчання з іншими обов'язками, отримувати знання, не виходячи з власного будинку.

У сучасне століття цифрових технологій мобільні пристрої стали невід'ємною частиною нашого життя. Чому б не використати цю всюдисущу технологію для освіти? Мобільні додатки зробили навчання більш зручним і гнучким, ніж будь-коли раніше.

За допомогою освітніх додатків здобувачі можуть отримати доступ до навчальних матеріалів, практичних тестів та інтерактивних уроків, де б вони не знаходилися. Чи то вивчення нової мови, чи то розв'язання математичних задач, чи то вивчення наукових концепцій – для цього є додаток. Мобільне навчання відповідає потребам сучасних здобувачів, які постійно перебувають у русі, і надає невеликий контент, який легко засвоюється.

Інформатизація освіти обіцяє поліпшити якість освіти. Технології дають змогу зробити навчання захопливішим, даючи змогу здобувачам розвивати критичне мислення, креативність і навички розв'язання проблем. Доступ до величезної кількості ресурсів та інструментів також дозволяє вчителям надавати більш персоналізовані інструкції та зворотний зв'язок. Використовуючи можливості інформаційних технологій, освіта може стати воістину перетворюючою.

Однак із великою силою приходить і велика відповідальність. Інформатизація освіти також створює проблеми, які необхідно вирішувати. Для забезпечення інклюзивності необхідно подолати такі проблеми, як цифровий розрив, коли не всі мають рівний доступ до технологій та Інтернету. Крім того, необхідно розв'язати проблеми конфіденційності, кібербезпеки та надійності онлайн-інформації, щоб зміцнити довіру та зберегти цілісність освіти.

Інформатизація - не чарівна паличка, яка миттєво розв'яже всі освітні проблеми. Ця подорож потребує ретельного планування, постійного оцінювання та адаптації. Усвідомивши переваги та проблеми інформатизації освіти, ми можемо прокласти шлях до майбутнього, у якому навчання буде доступним, захопливим та ефективним для всіх. Розвиток цифрових навичок - ключ до успіху.

У сучасному світі, де технології відіграють дедалі важливішу роль у нашому повсякденному житті та в усіх сферах діяльності, цифрові навички стають важливою частиною освіти. Вони допомагають здобувачам і викладачам успішно адаптуватися до інформаційного ландшафту, що швидко змінюється, і справлятися з викликами сучасного світу. Володіння цифровими навичками дає змогу здобувачам використовувати технології для ефективного отримання та подання інформації, розвитку критичного мислення, комунікації та співпраці. Важливість цифрових навичок не обмежується лише освітньою сферою - вони також є ключовими компетенціями, необхідними в сучасному трудовому процесі [1].

Розвиток цифрових навичок вимагає спеціальних навчальних програм і підходів як для здобувачів, так і для викладачів. Здобувачі повинні отримати можливість володіти певними навичками роботи з комп'ютером, інтернетом, програмами та електронними завданнями. Крім того, їм необхідно навчитися ефективно та безпечно використовувати соціальні мережі, різноманітні інструменти та програми для створення та редагування контенту. Активне використання електронних ресурсів у навчальному процесі також сприяє розвитку навичок самоорганізації та самоосвіти.

Викладачі, у свою чергу, мають бути готові до застосування нових технологій та інструментів у своїй педагогічній практиці. Вони мають не лише володіти цифровими навичками, а й уміти ефективно інтегрувати їх у свій навчальний матеріал і методику навчання. Навчання викладачів цифровим навичкам має бути актуальним, щоб вони могли забезпечити якісну освіту та супровід здобувачів в епоху інформатизації освіти.

Онлайн-ресурси та електронні освітні платформи надають величезну кількість можливостей для освіти. Вони дають змогу здобувачам доступно та зручно отримувати освітній контент, виконувати завдання, створювати інформацію та спілкуватися з викладачами й іншими здобувачами. Використання онлайн-ресурсів і платформ призводить до більш ефективного та гнучкого навчання, дає змогу індивідуально оптимізувати освітній процес та адаптуватися до потреб кожного здобувача.

Однак, щоб використання онлайн-ресурсів і платформ було найважливішим фактором, необхідно навчити здобувачів ефективно та безпечно ними користуватися. Це передбачає навчання основам інформаційної грамотності, критичного мислення та оцінки достовірності інформації. Студенти також мають бути ознайомлені з основними принципами інтернет-безпеки та захисту особистих даних.

Використання онлайн-ресурсів та електронних освітніх платформ має величезний потенціал для розвитку освіти. Однак необхідно грамотно поєднувати онлайн- і офлайн-методи навчання, щоб досягти найкращих результатів і забезпечити якісну освіту для всіх здобувачів. Отже, інформатизація освіти стала не тільки необхідною, а й величезним потенціалом для освітньої системи, що розвивається. Розвиток інформаційних технологій та їх інтеграція в навчальний процес відкривають нові можливості для здобувачів, дають змогу розширити доступність освіти та підвищити її якість. Однак разом із цим необхідно враховувати виклики та ризики, пов'язані з інформатизацією освіти, такі як дані безпеки та етичні аспекти. Усі ці аспекти потребують поточних досліджень, розроблення політики та стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овдієнко Л. Освіта в інформаційному суспільстві: ризики і тенденції розвитку. URL: <http://profspilka.kiev.ua/publikacii/vazhlyva-informaciya/1430osvta-v-nformacynomu-susplstv-riziki-tendenci-rozvitku.html> (дата звернення: 23.10.2023).

Павлова Олена Геннадіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

Дикань Тетяна Олександрівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності 013 Початкова освіта,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Одним із пріоритетних завдань педагогічної освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, готових до самостійної педагогічної діяльності. Відповідно пріоритетним завданням сучасної педагогічної освіти стає стимуляція професійного мислення, розвиток інтелектуально-творчого потенціалу особистості здобувача вищої освіти, формування стійкого інтересу до освіти, що трансформується у зацікавлення професійною діяльністю.

Підготовка майбутніх педагогів до розвитку критичного мислення здобувачів освіти засобами інтерактивних технологій навчання вимагає відповідних педагогічних умов, першою з яких нами визначено актуалізацію інтелектуально-творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.

Потенціал передбачає сукупність наявних засобів, джерел, можливостей, ресурсів, характеристик особистості в будь-якій сфері чи галузі, які можуть бути результативно реалізовані за певних умов. Дослідниці Ю. Калюжна та М. Тесленко розглядають поняття «творчий потенціал» у вузькому значенні як творчі здібності (передусім здатність до уяви та креативного мислення), а в широкому сенсі ще й особливості особистості, що сприяють реалізації творчих здібностей: мотиви, деякі емоційні та вольові якості, рівень компетентності [2]. Основна ідея поняття «творчий потенціал» зводиться до того, що це особлива складова інтелекту, виражена в комплексі знань, умінь та творчих здібностей особистості.

Щодо пояснення інтелектуального потенціалу, то звернемося до думки Н. Устинової, яка подає його як єдність спонукальних (потреби) та діяльних (здібності) сил людини та суспільства [7]. Основна ідея означеного поняття полягає в тому, що інтелектуальний потенціал є системою інтелектуальних

здібностей, ресурсів, функцій особистості, які можуть бути реалізовані в діяльності та необхідні для досягнення будь-якої мети.

Зв'язок інтелекту та креативності має не лінійний, а більше складний характер. Якщо IQ середній або вищий за середній, то він пов'язаний з творчим потенціалом лінійно. Чим більший IQ, тим більший показник креативності [4]. Таким чином, педагог із високими рівнями інтелектуально-творчого потенціалу намагається найкраще реалізувати себе в педагогічній професії, максимально відповідати своїм можливостям, виконати нові види діяльності, застосувати нові способи діяльності. Означені характеристики відповідають специфіці педагога, який здатний здійснювати інноваційну діяльність засобами інтерактивних технологій навчання.

На думку Єфіменко С, сутність поняття «інтелектуально-творчий потенціал» необхідно розглядати як інтегративну характеристику особистості, що характеризується єдністю когнітивного (пізнавального), емоційно-особистісного, мотиваційно-вольового компонентів, що підлягають розвитку в цілеспрямовано організованих умовах позаурочної діяльності [1]. На наш погляд, поєднання інтелектуального та творчого потенціалів надає інтегративності характеристиці особистості, посилює її творчі можливості.

Загалом під поняттям «інтелектуально-творчий потенціал» слід розуміти багатокomпонентну за своєю структурою особистісно та суспільно значущу інтелектуальну складову людини, виражену в комплексі реалізованих і когнітивних здібностей особистості, що розвиваються в діяльності.

Інтелектуальний та творчий потенціал займають рівні позиції у структурі особистості. При цьому у визначенні обох понять фігурує однакова ідея: здатність та готовність займатися якоюсь діяльністю з певною метою.

Слід зазначити, що творчий та інтелектуальний потенціал особистості здобувача вищої освіти тісно взаємопов'язані один з одним. Інтелектуальний та творчий потенціал можуть іноді перетинатися, збігатися, іноді розходитися, інтелектуальний потенціал може переважати творчий потенціал і навпаки. Вони взаємодоповнюють один одного, утворюючи разом інтелектуально-творчий потенціал особистості майбутнього педагога, який є необхідною особливістю сучасного висококваліфікованого, конкурентноспроможного, креативного та здатного до розвитку критичного мислення здобувачів освіти засобами інтерактивних технологій навчання. Структура інтелектуально-творчого потенціалу багатоскладова та потребує цілеспрямованого розвитку.

Впровадження інтерактивних технологій загалом у практику освітніх установ та розвиток критичного мислення здобувачів освіти зокрема залежить від того, наскільки кожен член педагогічного колективу усвідомлює їх перспективність та умотивований застосовувати означені технології у власній майбутній педагогічній діяльності [3]. Отже, другою педагогічною умовою підготовки майбутніх педагогів до розвитку критичного мислення здобувачів освіти засобами інтерактивних технологій навчання нами визначено формування мотивації до впровадження інформаційно-комунікативних технологій у майбутній професійній діяльності.

У дослідженнях багатьох учених наголошується, що одним із факторів формування мотивації безпосередньо є переважаючі потреби особистості. Тобто простежується залежність між прагненням до задоволення особистісних потреб майбутніх педагогів та сформованістю пізнавальних та професійних мотивів.

Під мотивами розуміють спонукання, суб'єктивну причину тих чи інших дій, пов'язаних із задоволенням певних потреб, що викликають та спрямовують діяльності особистості [5]. У зв'язку з цим у реалізації професійних намірів майбутніх фахівців стає важливим питання щодо механізмів взаємозв'язку мотивів та діяльності. О. Мірошниченко вказує на те, що мотив, як усвідомлене спонукання до здійснення діяльності, формується у відповідності того, як людина враховує, оцінює, зважує обставини, у яких вона перебуває, усвідомлює мету, яка перед нею постає. Відповідно цьому формується мотив у його конкретній змістовності, яка необхідна для реалізації намірів [5, с. 87].

Педагог І. Пінська у своїх дослідженнях наводить поняття вектора «мотив – мета», зазначаючи, що сформований вектор «мотив – мета» знаходить своє втілення у діяльності. У свою чергу закінчена діяльність (досягнута мета) створює можливість переведення цього вектора на новий рівень, який також реалізується у діяльності, що створює нову можливість тощо [6, с. 112]. Таким чином, у цьому безперервному русі розвиваються здібності особистості, її інтереси, схильності, морально-вольові якості, професійна майстерність.

Мотивація визначає особистісну готовність педагога до впровадження інтерактивних технологій у свою роботу поряд з професійно-важливими якостями, спрямованістю, рівнем досягнень, самооцінкою, образом «Я».

Формування мотивації майбутніх педагогів до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності має сприяти усвідомленню педагогами необхідності використання ІК у своїй діяльності, зокрема, розвитку критичного мислення здобувачів освіти, готовності до творчої діяльності під час впровадження нововведень, впевненість у тому, що використання ІК принесе позитивний результат, готовність до подолання творчих невдач. рівня технологічного готовність до використання ІК, оцінки попереднього досвіду використання ІК, здатність до професійної рефлексії.

Результатом формування мотивації майбутніх педагогів до впровадження інтерактивних технологій щодо розвитку критичного мислення здобувачів освіти є бажання реалізації інтерактивних технологій у закладах освіти, зацікавленість у передачі своїх знань та досвіду в сфері ІК колегам та здобувачам освіти, спроможність аналізувати проблеми, пов'язані з інформатизацією освітнього процесу школи та пошук шляхів їх вирішення.

Таким чином, підготовка майбутніх педагогів до розвитку критичного мислення здобувачів освіти засобами інтерактивних технологій навчання забезпечується реалізацією таких педагогічних умов: актуалізація інтелектуально-творчого потенціалу здобувачів вищої освіти та формування мотивації до впровадження інформаційно-комунікативних технологій у майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єфіменко С. М. Інтелектуально-творчий потенціал педагога: структура, зміст, шляхи діагностики та розвитку : навч.-метод. посіб. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 104 с.
2. Калюжна Ю. І., Тесленко М. М. Мотиваційний аспект розвитку творчої особистості старшокласника. *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки. Секція 6. Педагогічна та вікова психологія.* 2018. Том 2, №3.
3. Кочубей О. Розвиток критичного мислення майбутніх учителів хімії із застосуванням інтернет-ресурсів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2023. Випуск 3. С. 212-208. URL: <https://drive.google.com/file/d/1K6XDextU1lg73lipmkYr8YxDvdUKfusb/view> (дата звернення: 25.10.2023).
4. Мельниченко О. В. Освітлогічний аспект розвитку інтелектуального потенціалу суспільства: якість вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка.* 2021. №36. С. 25-30.
5. Мірошніченко О. А. Види мотивації особистості до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка.* 2016. № 25. С. 87–93.
6. Пінська О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів. *Проблеми трудової і професійної підготовки.* 2009. Вип. 14. С. 111-115.
7. Устинова Н. В. Розвиток творчого потенціалу вчителя в системі післядипломної роботи : монографія. Херсон : Грааль, 2012. 344 с.

Павлова Олена Геннадіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Циганок Аліна Андріївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЇ EDUSCRUM

XXI століття для світу – це час постійних змін та неоднозначності. Це наслідок прискореного темпу життя, величезного потоку інформації, яку необхідно обробляти, аналізувати, виділяти головне. Це ті процеси, які відбуваються у всьому світі загалом і в кожній окремій державі зокрема. Пошук нових способів навчання змушує звернутися до інших сфер, де можна запозичити ефективні методи та

практики. EduScrum – це методика, яка відповідає перерахованим вимогам та може ефективно використовуватись під час освітнього процесу.

EduScrum (education Scrum) – це адаптація методології Scrum для освіти. Вона розроблена вчителем із Голландії Віллі Вейнандсом [1] у 2011 році. Основна ідея полягає в усвідомленому засвоєнні нового матеріалу учнями через їхню тісну взаємодію з іншими учасниками процесу, а також у вивченні ними своїх можливостей [1]. Технологія EduScrum передбачає емпіричний підхід – знання народжується з практичного досвіду, прийняття рішень на основі вже отриманих знань. Це дозволяє учням відповідати за свої дії, що призводить до підвищення якості знань та до скорочення часу навчання. А це, у свою чергу, сприяє їхньому особистісному розвитку: зростає впевненість у собі та інших.

В основі методики лежить ведення проєктів Scrum та Agile, тобто гнучкий підхід, який має такі переваги: наочність та гнучкість в управлінні, можливість швидко реагувати та адаптуватися у різних ситуаціях. За допомогою Agile-підходу можна організувати роботу в короткий проміжок часу з мінімальними витратами та якісним продуктом [4, с. 230].

EduScrum, як і Scrum, ґрунтується на ідеї емпіризму. Емпіричний підхід передбачає, що знання народжується із безпосереднього досвіду, а також з ухвалення рішень на основі вже наявних знань. EduScrum передбачає покроковий підхід для найкращого встановлення досяжності цілей та контролю за ризиками. Для реалізації ідеї емпіричного контролю процесу необхідно дотримання трьох основних принципів: прозорості, перевірки та адаптації.

Методологія eduScrum містить ключові поняття [1;5]:

1. Роль. Кожен учасник процесу має свою роль.
2. Артефакт (документ). Матеріальне представлення роботи, що забезпечує максимальну прозорість ключової інформації та формування єдиного розуміння про хід роботи над проєктом у всіх учасників команди.
3. Спринт. Робота ґрунтується на тайм менеджменті. Весь процес проєктної діяльності ділиться на рівні проміжки часу – спринти. Тривалість спринту визначається командою проєкту залежно від обсягу проєкту.
4. Практики. Способи та техніки організації діяльності в ході роботи над проєктом.

У моделі організації проєктної діяльності учнів у вигляді методології eduScrum можна назвати такі ролі: власник продукту, команди учнів, скрам-майстер, батьки учнів. У ролі власника продукту виступає вчитель. Він керує процесом eduScrum, а також процесом персонального та командного розвитку, відповідає за вимірні результати навчання, готує скрам-майстра для кожної теми, в обов'язки якого входить допомагати команді вибудовувати свою роботу оптимальним чином, при цьому він не є її керівником.

Команда учнів – група з 4-5 осіб, які працюють спільно, щоб до кінця спринту досягти мети, поставленої вчителем. Існує певний набір тез, пов'язаних із визначенням поняття «команда» мовою Scrum:

1. Команди мають бути самоорганізованими, тобто ніхто (навіть учитель) не вказує, як потрібно досягати навчальної мети.
2. Учасники команди повинні мати різні навички. Робота в такій команді також сприяє розвитку учнів.
3. Відповідальність за виконану роботу учасники команди несуть разом.
4. Команда учнів самостійно відстежує свій прогрес та якість роботи відповідно до вимог учителя.

Щоб робочий процес мав постійний, регулярний і передбачуваний характер, його розділено на певні етапи. Спринт є сполучною ланкою всіх етапів. Спринт – це частина навчального матеріалу, що дозволяє досягти певних результатів за обмежений проміжок часу. Спринтом може бути серія уроків, проєкт тощо [2, с. 80].

Початок спринту – планування та формування команд. Потім перед кожним уроком відбувається «Stand up» (збори на ходу) – це п'ятихвилинні збори учнів для «синхронізації» дій та розробки плану роботи до моменту наступної подібної зустрічі. Збори на ходу відбуваються на початку кожного уроку. Вони можуть передбачати перевірку виконаної з моменту минулих зборів роботи та планування обсягу робіт до моменту наступних зборів. Збори на ходу покращують комунікації, допомагають вчасно виявити та подолати перешкоди, мотивують на швидке прийняття рішень та поглиблюють розуміння теми.

Існують ще два об'єкти, які допомагають організувати роботу: скрам-карта та скрам-дошка [2, с. 80]. Скрам-карта – це впорядкований (і повний) список цілей навчання та підходів до роботи,

навчальних матеріалів. Скрам-дошка – це єдиний візуальний атрибут методології. Дошку використовують, щоб зробити проєкт прозорішим, розпланувати завдання та поставити обмеження. Дошку розкреслюють на стовпці. Кожен стовпець – це стан завдання: «Заплановано», «У процесі», «Зроблено». Дошка – це план із достатнім рівнем деталізації, щоб зміни у прогресі були зрозумілі всім учасникам процесу. Команда учнів вносить зміни на дошку під час спринту таким чином, що під час спринту розташування карток постійно змінюється. Потім разом із вчителем відбувається оцінка ймовірності досягнення поставленої мети навчання, ґрунтуючись на статусі виконання, що видно з поточних завдань. Відстежуючи решту роботи на спринт, здобувачі освіти можуть керувати прогресом. Поточні успіхи виконання завдань можуть простежуватися у всіх команд-учасників [3].

Під час організації та проведення проєктів за допомогою EduScrum педагог визначає завдання, спрямовує, коригує роботу, а учні планують та визначають власну діяльність, стежать за прогресом, стають відповідальними за навчальний процес [2, с. 81]. За допомогою EduScrum у педагогічному процесі можна адаптувати роботу кожного учня.

Це особливо важливо під час навчання здобувачів освіти – представників нового покоління, які надають перевагу активним, творчим методам навчання [3]. Завдяки EduScrum-технології учні розвивають навичку критичного мислення, вчать вирішувати проблеми, ґрунтуючись на аналізі обставин, відповідної інформації та альтернативних думок, приймати обдумані, зважені рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими учасниками освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віллі В. Надихніться, щоб розпочати використання інноваційного підходу SCRUM в освіті. *EdCamp*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VYd7bya6d3M> (дата звернення: 02.10.2023).
2. Мінгальова Ю. Принципи використання гнучкого управління проєктами SCRUM у науково-дослідній роботі студентів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені Михайла Петровича Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. №2. С. 79-82.
3. Сазерленд Д. Революційний метод управління проєктами: веб-сайт. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=66261 (дата звернення: 05.10.2023).
4. Сліпчишин Л. Використання agile-підходу в освіті. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2021. С. 230-238. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-55-230-238> (дата звернення: 02.10.2023).
5. Стеценко Н. Технологія scrum як нестандартний підхід до управління проєктами. *Гуманізація – найкоротший шлях до особистості* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної майстерні / Кременчуцький педагогічний коледж імені А. С. Макаренка, 24 вересня 2021 р. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/16362-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8-27960-1-10-20211126.pdf> (дата звернення: 11.10.2023).

Пазюк Наталія Миколаївна,

учитель української мови та літератури,

Науковий ліцей комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

Калашник Тетяна Миколаївна,

учитель української мови та літератури,

Науковий ліцей комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Формування національної свідомості серед здобувачів освіти в умовах воєнного стану є завданням складним, але надзвичайно важливим для майбутнього України. Перед викладачами та навчальними закладами в нових реаліях нашого сьогодення виникають першочергові завдання: адаптація навчальних програм та методик викладання до умов воєнного стану, забезпечення учнів і

педагогів, використання дистанційного навчання із залученням інтерактивних технологій, протистояння країні-агресору, збереження цілісності України.

Вивчення української мови як шкільного предмета означає не тільки засвоєння системи знань з мови і формування умінь і навичок, що становлять інструментальну основу компетентності, але насамперед набуття духовно-морального досвіду, важливого для розвитку особистості учня, становлення його як громадянина.

Виховання у дітей почуття патріотизму і реалізація ідеї патріотичного виховання набуває в сучасному українському суспільстві особливого значення в силу різних причин.

Українська мова та література відіграють важливу роль у формуванні і зміцненні національної свідомості серед підростаючого покоління. Освіта є ключовим інструментом для виховання справжніх патріотів, які розуміють і цінують культурний спадок та історію своєї країни. Тому саме вчителі акцентують увагу на тому, що мову потрібно вивчати не заради іспитів, а щоб відчувати себе частинкою української нації, сильного і мудрого народу, долучитись до багатой української культурної спадщини.

Основними педагогічними умовами формування національно-патріотичної компетентності здобувачів освіти наукового ліцею є реалізація компетентнісного та проблемного підходу до змісту засвоєння знань з українознавства, це надасть змогу розвивати національно-патріотичні риси на основі їхньої пізнавально-пошукової діяльності, сформувані практичні уміння щодо наукових досліджень з елементами історизму, національної культури, традицій.

Збагачення свідомості учнів патріотичними почуттями здійснюється під час засвоєння ними літературних творів про героїчне минуле нашого народу, його прагнення до зміцнення могутності рідної країни, про мужність захисників України, про протистояння незламних військових проти анексії Криму, про наших «янголів» — Небесну сотню тощо.

Українська мова та література здійснюють важливу роль у підтримці національної ідентичності та спільної культурної спадщини. Вони допомагають українцям зберегти свою мову та історію, а також розуміти важливі події в історії своєї країни через художню літературу.

Однією із задач при викладанні української мови та літератури сьогодні є створення умов для творчого мислення, зробити учня носієм багатовікової мудрості, носієм унікальної культури України, надійним інструментом пізнання і розуміння, засобом ефективного самовираження та джерелом естетичної насолоди.

Важливу роль у створенні умов формування національно-патріотичної компетентності здобувачів освіти наукового ліцею є вдосконалення, оновлення та збагачення змісту ліцейної підготовки наукового спрямування, а саме змісту навчальних програм на дидактичних основах наскрізного навчання дисциплінам суспільно-гуманітарного циклу. Актуально є також розробка методичних рекомендацій, спецкурсів та спецпрактикумів, метою яких має стати формування національної свідомості, патріотизму, почуття обов'язку перед країною тощо.

Впровадження наскрізного навчання з використанням міжпредметних зв'язків дисциплін суспільно-гуманітарного циклу (українська мова та література, історія, англійська та польська мова, зарубіжна література) на дидактичних засадах наскрізного навчання є ефективним засобом формування національно-патріотичної компетентності, що сприятиме реалізації завдань Концепції національно-патріотичного виховання.

Суспільно-гуманітарна освіта як складова базової і повної загальної середньої освіти ставить завдання формувати в учнів соціальну та громадську активність, любов до Батьківщини, повагу до культури та історії України, національно-патріотичну компетентність, відповідний світогляд і менталітет. Від того, яку особистість формуватиме освіта, залежатиме майбутнє її, суспільства та планети.

Формування національно патріотичної компетентності учнів передбачає вироблення цілої системи різних дидактичних категорій (методів, форм, прийомів, способів, принципів, закономірностей тощо). Виникає потреба в об'єднанні ідей, наукових теорій, технологій навчання у процесі скоординованої діяльності вчителів різних навчальних предметів. «Наскрізне навчання» означає навчання, яке проходить наскрізь різні навчальні предмети через призму формування національно-патріотичної компетентності учнів.

Слід пам'ятати, що неможливо знищити народ, якщо у ньому закладено генетичний код — українську національну свідомість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шкрєбтєнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. П. Шкрєбтєнко; наук.

кер. Н. І. Богданець-Білокаленко; Державний заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2019. 297 с.

2. Бабчанік Д. С. Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами художньої літератури / Д. С. Бабчанік. *Інноваційні процеси в початковій освіті: теорія, практика, перспективи* : зб. тез виступів учасн. Регіонал. наук.-практ. семінару здобувачів ст. магістра поч. освіти (м. Рівне, 2-3 трав. 2023 р.). Рівне : МЕНУ, 2023. С. 12-15.

3. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз) : монографія. Київ, 1998. С. 392.

Пекарева Вікторія Володимирівна,

керівник гуртка,

Центр позашкільної роботи Святошинського району міста Києва,

м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Мистецька позашкільна освіта пережила немало випробувань за останні декілька років. Позашкільна стало тим спрямуванням освіти, яке «рятували» останнім, і це зрозуміло, тому що гурткова діяльність не є обов'язковою ланкою освіти, однак все ж таки є необхідною для всебічного розвитку особистості ХХІ століття. Мистецький напрям позашкільної освіти є основою духовно-морального виховання особистості, формування творчої та соціальної компетенцій, громадянської гідності та гордості за мистецький спадок як власної країни, так і країн світу, забезпечуючи глобалізаційний підхід до освіти сучасної молоді. Інтегративний потенціал мистецької позашкільної освіти вирізняється міцним зв'язком знань про природу та суспільство, має характер плідної співпраці та взаємодії між індивідом і суспільством.

Така діяльність напружена і спрямована на постійний саморозвиток та вдосконалення особистості в ході активної пізнавальної та творчої діяльності. Мистецька позашкільна освіта, маючи загальний невимушений характер, формує самодисципліну особистості, взаємодіючи у довільній формі з мотиваційно-вольовою сферою кожного суб'єкта такої освітньої діяльності. Це дає особистості самостійно обрати напрям та форму позашкільної освіти, що має перевагу перед вимушеним навчанням, яким супроводжується освітній процес у закладах загальної середньої освіти. Однак за часів Covid-19 та від початку повномасштабної російсько-української війни поруч з традиційними загрозами мистецької позашкільної освіти з'явилися і більш специфічні, зважаючи на потреби та виклики часу.

Серед традиційних загроз, які можуть впливати на її ефективність та розвиток, мистецька позашкільна освіта має фінансові обмеження – бюджетні обмеження та недостатні фінансові ресурси можуть обмежувати можливості здійснення якісних мистецьких програм, недостатнє фінансування може впливати на доступність мистецької освіти для широкого кола вихованців.

Невелика кількість кваліфікованих викладачів та інструкторів може обмежувати можливості надання якісних занять. Учителі з високою кваліфікацією можуть бути недоступні через фінансові обмеження, низький рівень оплати праці, непропорційне збільшення вимог до фахівця у сфері мистецької позашкільної освіти. Це пригнічує статус викладача позашкільного закладу освіти та знижує мотивацію молодих педагогів до обрання цієї професії.

Не всі заклади також мають доступ до сучасних мистецьких засобів, обладнання та технічних ресурсів. Це може обмежувати творчий потенціал учнів та якість надання освіти, унеможливаючи інтегративні та цифровізовані технології, оновлення матеріально-технічної бази закладу позашкільної освіти.

Мистецька позашкільна освіта часто стикається із відсутністю заохочення та підтримки. Викладачі та вихованці мають потребу в постійній мотивації та заохоченні для розвитку своїх талантів і навичок. Відсутність адекватної підтримки може зменшити інтерес та мотивацію до подальшого навчання.

Існування певних стереотипів обмежує можливості освіти в певних мистецьких напрямках, особливо для осіб певних соціальних груп. До прикладу, в хореографічному спрямуванні мистецької освіти до сих пір присутній булінг вихованців за ознаками гендеру з боку однолітків, а також бодішеймінг дітей з боку викладачів, закріплений ще за радянських часів, що унеможливує отримання дітьми хореографічної освіти. Вважаємо, що така ситуація є нонсенсом для суспільства ХХІ століття з проєвропейським спрямуванням.

У реаліях карантинних заходів та військового стану позашкільна мистецька освіта зазнає нових серйозних викликів та загроз, враховуючи нестабільність і напруженість ситуації. Серед них проблеми безпеки та емоційної стабільності. В умовах військового конфлікту діти, молодь і викладачі відчувають надмірний стрес, тривогу та емоційну напругу. Це може спричинити збільшення випадків депресії, тривожних розладів та інших психологічних проблем серед вихованців.

Умови війни можуть призвести до обмежень доступу до культурних та мистецьких ресурсів: вистав, майстер-класів, концертів та інших заходів, які зазвичай збагачують позашкільні мистецькі програми.

Переселення та розрив сімей у зв'язку з переїздом до більш безпечних місць або виїздом за кордон впливає на участь дітей та молоді в мистецьких групах та заняттях. Зараз розрив сформованих груп дітей суттєво пригнічує психологічний стан як самих вихованців, так і викладачів. Карантинні обмеження та воєнний стан викликали призупинення занять та закриття навчальних закладів, це і позашкільні мистецькі заклади, що призвело до значного відставання у навчанні та втрати навичок серед вихованців. Навіть активний перехід та використання технологій дистанційного навчання в закладах позашкільної освіти не гарантував збереження актуального рівня навичок вихованців та не компенсує виконання вимог до формування соціальної компетенції вихованців.

Зважаючи на вищезазначене, маємо за належне визначити основні шляхи вирішення цих проблем. На думку Кушнір В. В., загальними основними векторами розвитку мистецької освіти є такі: стимулювання творчого процесу через активізацію пізнавальних та емоційно-вольових чинників, які становлять саморозвиваючу базову структуру механізмів для розвитку творчого та критичного мислення особистості, реалізація виховного, пізнавального і розвивального потенціалу мистецтва у становленні громадянина України в умовах закладів позашкільної освіти, охоплюючи ресурси формальної, неформальної та інформальної освіти, модернізація змісту української мистецької освіти, впровадження інтеграційних особистісно орієнтованих технологій навчання у мистецьку освіту на засадах наукового психолого-педагогічного та інформаційно-аналітичного супроводу [1].

На цьому базисі можемо сформувати основні вектори розвитку позашкільної мистецької освіти, зважаючи на сучасні реалії: забезпечення психологічної та емоційної підтримки для дітей та викладачів, забезпечення доступу до мистецьких ресурсів, які можна використовувати в умовах віртуального навчання, і розробка гнучких навчальних планів для компенсації можливих перерв у навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кушнір В. В. Психолого-педагогічні аспекти розвитку мистецької освіти в наукових працях НАПН України. *Варіативні моделі й технології трансформації професійного розвитку фахівців в умовах відкритої освіти*. Київ : ДЗВО «Ун-т менеджменту освіти», 2022. С. 227-232.

2. Шульгіна В., Рябінко С. Творча діяльність особистості у системі мистецької освіти України: європейський контекст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 1. С. 80-85.

Погосов Єдгар Аванесович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна
Науковий керівник – **Гарань Н. С.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки вищої школи,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ SOFT & HARD SKILLS МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ЗВО

Надскладні умови функціонування системи освіти під час військових дій на території суверенної України значно об'єктивізували завдання формування soft & hard skills майбутніх фахівців. Означене обумовлено воєнною ситуацією й особливостями освітньої діяльності, визначаючи професійну специфіку та багатозадачність освітнього процесу, що вимагає універсальності знань, умінь і навичок майбутнього фахівця.

Сформовані soft & hard skills передбачають здатність до ефективної професійної діяльності, завдяки зугарному прогнозуванню та плануванню, реалізації та коригуванню власного кар'єрного зростання.

У проаналізованих нами наукових дослідженнях останніх років особлива увага приділяється обговоренню проблем формування soft & hard skills майбутніх фахівців. Так групою зарубіжних авторів було теоретично узагальнено й обґрунтовано практичний інструментарій формування soft skills у здобувачів освіти. Дослідниками проаналізовано вплив soft & hard skills на продуктивність студентів бакалаврату під час стажування. Використано методи множинної регресії на даних 2010-2021 років із вибірки з 6632 студентів на 25 бакалаврських програмах в університеті Колумбії. Отримані результати підтвердили важливість soft & hard skills. Представлені дані можуть допомогти університетам, викладачам та організаціям у розвитку навичок, необхідних студентам для покращення своєї роботи, побудови успішної кар'єри тощо [1, с. 384-396]. У статті Н. Коляди, О. Кравченко теоретично узагальнено та обґрунтовано практичний інструментарій формування «м'яких навичок» (soft-skills) у здобувачів освіти. Авторами з'ясовано й узагальнено основні «soft-skills», що поряд із професійними компетентностями визначають професійну самореалізацію фахівців соціономічного профілю: уміння працювати в команді, лідерські якості, креативність, організаторські здібності, комунікація, емоційний інтелект, робота з інформацією, системне мислення, мотивація [4, с. 137-145].

Проаналізовані нами науково-педагогічні джерела дозволяють констатувати, що більшість дослідників вважають, що саме soft skills є ключовим фактором успішної професійної діяльності. Більшість визначає поняття «soft skills» ключовим у сучасному світі, що у перекладі з англійської трактується як «м'які або гнучкі навички». В Оксфордському словнику подано наступне визначення поняття: «Це компетенції, якими володіють співробітники, пов'язані з такими видами діяльності, як спілкування, вирішення проблем і робота в команді. Згідно з різними опитуваннями, роботодавці вважають ці м'які навички дуже важливими. Визначення м'яких навичок іноді передбачає лояльність, ентузіазм, пунктуальність і робочу етику, хоча критики стверджують, що це насправді не навички, а скоріше якості або атрибути, які хтось має і може (або не може) вибрати для прояву на роботі» [3, с. 27].

Ми поділяємо думку науковців-дослідників, що останнім часом усе більшого значення набуває перехід до інтерактивних стратегій навчання, а також пошуку альтернативних форм в освітньому процесі, стимулювання нових тенденцій та освітніх технологій, які б формували у здобувачів вищої освіти не лише професійні компетентності (hard skills), а й навички (soft skills) – універсальні компетентності, що підвищують конкурентоспроможність фахівця на сучасному ринку праці [5, с. 297]. Більшість дослідників вважає, що саме hard skills є базою для формування soft skills, тому недостатньо сформовані hard skills спричиняють неуспішність розвитку soft skills.

Зауважимо, що наявних у випусників закладів вищої освіти hard skills недостатньо для вдалої самопрезентації на ринку праці, а також подальшого успішного працевлаштування. Роботодавці прагнуть винаймати фахівців із сформованими soft skills, а дефіцит м'яких навичок призводить до незначної затребуваності. Сучасні вимоги до підготовки майбутніх фахівців у ЗВО вимагають засвоєння не тільки професійних компетенцій, так званих hard skills, а й надпрофесійних soft skills [2, с. 329]. Сучасна освіта потребує значно більше, ніж звичайна передача знань. Беручи до уваги зміни в соціальних і технологічних площинах, майбутні фахівці мають добре орієнтуватися в новітніх технологіях, забезпечуючи відповідність потребам сучасного світу. Означене впливає як на якість освіти, так і на готовність випускників закладу вищої освіти до успішної професійної самореалізації.

Професійні або hard skills під час навчання у ЗВО формуються достатньо ефективно, а із надпрофесійними soft skills виникають певні проблеми. Моніторинг ситуації, опитування стейкхолдерів і роботодавців дозволив визначити позиції, яким необхідно приділяти більше уваги під час освітнього процесу та в позанавчальній діяльності. Отже, необхідно вдосконалювати навички роботи з комунікаційними й інноваційними технологіями, інформаційним середовищем, розвивати креативність, аналітичні здібності, емоційний інтелект, заохочувати до громадської активності, спонукати до самоосвіти, самовдосконалення та саморозвитку здобувачів освіти.

Підсумовуючи зауважимо, що, окрім професійних умінь і знань, сучасний фахівець повинен мати затребувані ринком праці soft skills. Формування цих навичок під час навчання в закладі вищої освіти є об'єктивною вимогою для подальшого працевлаштування. Вдало поєднані hard skills і soft skills допомагають майбутньому фахівцеві адаптуватися до мінливих соціальних умов, відповідати на виклики сучасності та досягати вершин на тернистому шляху професійного самовдосконалення і кар'єрного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Franco-Ángel M., Carabali J., Velasco M. I. The internship performance of undergraduate students: Are hard or soft skills more important? *Industry and Higher Education*. 2023. Т. 37, №3. 384-396.
2. Гарань Н., Замороцька В. Soft skills як складник підготовки майбутнього фахівця у закладі вищої освіти. *Grail of Science*. 2023. №28. С. 328-331.
3. Гарань Н., Замороцька В., Колесник К. Розвиток «soft skills» студентської молоді у закладі вищої освіти в умовах дистанційного навчання. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2023. №1(103). С. 23-32.
4. Коляда Н. М., Кравченко О. О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Том 6, № 27. С. 137-145.
5. Савченко О., Пономарьова Г., Шевченко Г. Особливості формування hard skills та soft skills здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання / ред. Г. В. Старченко. Київ, 2023. С. 297.

Kateryna Podusova,

3d year student (bachelor program) of specialty 015.37 Vocational education
(Agricultural production, processing, agricultural products and food technologies),
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine

Scientific supervisor – **Pasichnyk M. V.,**
Senior lecturer of the Department of Foreign Language Training,
European Integration and International Cooperation,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine

CHALLENGES OF GENERAL EDUCATION IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

During the war, new factors affecting the educational process appeared, including air raids, the need to hide in shelters; lost material and technical base of some educational institutions; special psychological state of mind during the war (combat operations, missing persons, wounded, dead, etc.); evacuation of part of schoolchildren and teachers, active volunteering of teachers and older schoolchildren, etc. It is clear: in order not to deteriorate the quality of education, it is necessary to minimize the influence of these factors on the educational process. Today, the country needs many specialists in the construction industry to eliminate the consequences of the war. Distance learning makes it possible to organize educational process in wartime conditions. At the same time, part of schoolchildren and teachers are in dangerous areas, that is in the territories of hostilities or temporarily occupied territories, and may not be able to join it. Schoolchildren or teachers who are in relative safety may not have access to internet coverage or may not have the technical means. Every day in most regions of Ukraine, an air alert is announced (in many of them several times a day), during which you need to take shelter. This can directly affect the organization of the educational process and interrupt it. The collection of data and the development of recommendations at the national level regarding the organization of the educational process in the existing conditions of martial law can be useful for everyone. [1, p. 8, 9].

How to reduce the impact of war on children's education?

Importantly, in order to reduce the negative effects of war on children's education, efforts are needed to ensure safety and stability in the education system, and to ensure access to resources and support for children and their families. Additional efforts are also needed to overcome inequalities and imperfections in the education system, which can become more apparent during wartime. There is also a need for constant monitoring and evaluation of the situation with education during wartime and the application of an adapted and accessible educational program to ensure the maximum educational opportunity for children in such difficult conditions. The development of innovative and distance learning methods that can be applied in extreme situations can also be a useful solution to improve access to education in times of war. It is important to remember that children living in a war zone not only have to deal with danger and instability, but also with psychological and emotional stress. Children can suffer from trauma, stress, fear and loss. It is necessary to provide psychological help and support for children to help them better adapt to the situation and maintain their mental and emotional well-being.

Access to education requires following actions:

First, education in times of war is an important topic that requires cooperation between government agencies, aid organizations and international communities to ensure maximum educational opportunity and protection of children in such difficult conditions.

There is a need to collaborate with local organizations, social workers and independent experts to ensure adapted and accessible educational opportunities for children.

Second, in order to ensure the availability of education during the war, it is necessary to provide sufficient financial resources, appropriate infrastructure and equipment.

Thirdly, it is important to remember that wartime education is not limited to book learning. Children need a variety of educational opportunities, including social and emotional support, cultural activities, and access to media and technology.

Fourth, education must be adapted to the war situation and meet the needs of children to help them adapt to life in difficult conditions in the future.

And most importantly, one of the key aspects of wartime education is ensuring the safety of children and teachers. In times of war, schools are often targeted for attacks, resulting in loss of life and destruction of equipment. It is necessary to ensure the safety of schools in order to protect the lives of children and teachers and ensure the continuity of the educational process

Also, education during the war must be available to all children, regardless of their social status and religious affiliation. Migration from war and unequal opportunities for access to education can lead to discrimination and exclusion of some children. It is necessary to ensure accessible and equal educational opportunities for all children to prevent discrimination and ensure equal opportunities for all children for the future. This requires collaboration with local organizations, social workers and independent experts to develop and implement strategies to ensure access to education for all children during war [2].

In Kharkiv, the city with a difficult security situation, several innovative solutions for the organization of the school educational process have been implemented. We are talking about the school in the subway, which has been operating since September 2023, and the underground school, which is currently under construction. In total, these innovations could provide approximately 2,000 training places. Of course, on the scale of a city with more than one million people, this is a very modest result. However, at least this is an attempt to involve children in a full-fledged educational process. Of course, it is too early to judge the effectiveness of these alternative schools. And for regions with a difficult security situation, distance learning remains the optimal and most popular.

REFERENCES

1. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання : матеріали II Форуму академічної спільноти 20-24 червня 2022 року Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2022/09/Zbirnyk-materialiv-II-Forumu-akademichnoyi-spilnoty-OSVITA-V-UMOVAN-VIJNY.pdf> (дата звернення 23.10.2023).

2. Освіта під час війни: що змінилося і як це вплине на майбутнє дітей. URL: https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/543064_osvita_pid_chas_viyini_shcho_zmnilosya_i_yak.html (дата звернення 23.10.2023).

Позднякова Олена Леонтіївна,
доктор педагогічних наук, доцент,
перший проректор комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЗАКЛАДУ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Діяльність навчально-реабілітаційного закладу у воєнний період має певні особливості оскільки такі заклади, окрім виконання покладених на них функцій, вимушені зміцнювати ресурсний потенціал задля подолання викликів, які пов'язані із війною. Процес зміцнення ресурсного потенціалу

детермінований певними умовами. У науково-методичному збірнику «Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність» І. Бехом визначено, що виховання зростаючої особистості на основі загальнолюдських і національних цінностей у закладах загальної середньої освіти передбачає створення в ньому комплексу відповідних організаційно-педагогічних умов: організаційно-управлінських, кадрових, методичних, освітніх, соціальних, спрямованих на вирішення проблем виховання, конструктивну реалізацію громадянської і соціальної активності учнівського й педагогічного та батьківського колективів на благо громади, суспільства й української держави [3, с. 95]. Одним із важливих, на наш погляд, чинників зміцнення ресурсного потенціалу виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, яка покликана здійснювати, окрім інших функцій й педагогічну реабілітацію дітей з особливими потребами у воєнний та післявоєнний період, є кадрове забезпечення виховної системи.

Звернемось до огляду наукових робіт, в яких розглянуто проблему розвитку кадрового забезпечення виховної системи як однієї із детермінант розвитку ресурсного потенціалу навчально-реабілітаційного закладу у воєнний та післявоєнний період. Так, останні роки відзначалися появою праць, які, за змістовим навантаженням, є близькими до досліджуваної нами проблеми. Заслужують на увагу наукові розробки Л. Романець [9], І. Романюка [10], Н. Красножон [2] щодо вирішення питання кадрової політики; М. Елькіна [11], Л. Сущенко [12], С. Фултона [13], К. Цайхнера [14] щодо дослідження теоретико-методологічних засад розвитку педагогічної компетентності присвячені роботи та ін. Проте, зважаючи на те, що в науковій літературі висвітлені окремі аспекти питання кадрового забезпечення функціонування виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу, сьогодні залишається значна кількість дискусійних і невирішених теоретичних та прикладних питань, пов'язаних з його методологічним обґрунтуванням. Маловивченість проблеми, з одного боку, та затребуваність теоретичних й практичних розробок щодо кадрового забезпечення функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу у воєнний та післявоєнний період, з іншого, обумовлюють її актуальність.

Враховуючи викладене, розглянемо досліджувану проблему через з'ясування суті концепту «кадрове забезпечення» та визначення структурних складових такого феномену.

У попередніх дослідженнях нами було здійснений теоретичний аналіз сутності концепту «кадрове забезпечення» [4]. Згідно із таким аналізом були виокремлені сутнісні характеристики кадрового забезпечення: комплекс дій посадових осіб, спрямованих на пошук, оцінювання та встановлення заздалегідь передбачених відносин з робочою силою; включає в себе два основні напрями: діяльність із удосконалення структури закладу; робота з персоналом; нормативно-врегульована система кадрової роботи для досягнення мети діяльності організації; наявність виконавців і суб'єктів управлінської діяльності, які організують, аналізують, контролюють, координують та здійснюють інші дії для досягнення певного результату; система складових елементів індивідуальних трудових потенціалів працівників. Відповідно до вищезазначених характеристик розуміння кадрового забезпечення, на нашу думку, має як широке, так і вузьке значення. Так, у широкому розумінні кадровим забезпеченням є діяльність із удосконалення структури системи організації закладу, яка передбачає наявність виконавців і суб'єктів управлінської діяльності; у вузькому – система кадрової роботи, яка охоплює комплекс дій, спрямованих на пошук, оцінювання та встановлення заздалегідь передбачених відносин з робочою силою для подальшого просування кар'єрними сходами [4]. У контексті функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу у воєнний та післявоєнний період вважаємо необхідним доповнити сформульовані визначення досліджуваного явища наступними тезами: кадрове забезпечення покликано здійснювати психолого-педагогічну реабілітацію вихованців, яка реалізується через допомогу вихованцям у подоланні наслідків травматизації, відновленні психічного здоров'я; кадрове забезпечення спрямоване на здійснення превентивної освітньої діяльності щодо подолання ризиків, пов'язаних із воєнними діями; кадрове забезпечення покликано підтримувати та розвивати життєстійкість вихованців через різноманітні методи виховних впливів.

Теоретичний аналіз категорії «кадрове забезпечення» обумовив необхідність виділення структурних компонентів кадрового забезпечення.

Нами виокремлено такі компоненти кадрового забезпечення виховного процесу навчально-реабілітаційного закладу: цільовий, функціональний, організаційний.

Метою цільового компонента є визначення призначення кадрового забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційного закладу у воєнний та післявоєнний період. Така мета цільового

компоненту реалізується через формування методологічних підходів, мети та завдання щодо реалізації кадрового забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційного закладу.

Функціональний компонент включає зміст діяльності кадрів щодо забезпечення реалізації мети та завдань виховної системи навчально-реабілітаційного закладу. Вважаємо, що він повинен містити такі складові: особистісна складова (мотиваційна готовність до професійної діяльності у воєнний та післявоєнний період; наявність особистісно значущих якостей, що визначають ефективність діяльності: наприклад, стресостійкості та саморегуляції, які дозволяють працювати в умовах невизначеності та загрози, креативності та гнучкості мислення, які дозволяють швидко приймати нестандартні рішення у складних мінливих умовах); професійна складова (наявність професійних знань, умінь та навичок: наприклад, навички впровадження програм та технологій покликаних розвивати життєстійкість вихованців, впроваджувати педагогічну реабілітацію вихованців тощо; наявність професійно значущих якостей, що визначають ефективність діяльності).

Останній, організаційний компонент, реалізується через вирішення таких основних задач кадрового забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, як: підбір, прийняття на роботу, розстановка кадрів; оцінка трудового потенціалу працівників; оплата праці та мотивація; супервізія, інтервізія та консультування; розвиток людських ресурсів; контроль; виховання й забезпечення трудової дисципліни в діяльності кадрів; професійна підготовка і підвищення рівня кваліфікації кадрів; вдосконалення умов праці; визначення та коригування морально-психологічного клімату в колективі; припинення трудових відносин.

Визначені завдання регламентуються відповідною нормативно-правовою базою. Так, загальні питання кадрового забезпечення реабілітаційних установ та організації корекційно-виховної діяльності працівників навчально-реабілітаційних закладів регламентують: Конституція України [1], Закон України «Про освіту» [7], Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [8], Національна рамка кваліфікацій [5], Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» [6] та ін. Реалізація цих завдань передбачає виконавців і суб'єктів управлінської діяльності.

Таким чином, у процесі огляду проблеми зміцнення кадрового забезпечення виховної системи як однієї із детермінант розвитку ресурсного потенціалу навчально-реабілітаційного закладу у воєнний та післявоєнний період нами було визначено: кадрове забезпечення навчально-реабілітаційного закладу є однією із найпотужніших умов виховання та розвитку зростаючої особистості на основі загальнолюдських і національних цінностей у воєнний та післявоєнний період; концепт «кадрове забезпечення» має широке (діяльність із удосконалення структури системи організації закладу й організаційна робота з персоналом, яка передбачає наявність виконавців і суб'єктів управлінської діяльності) та вузьке значення (система кадрової роботи, яка містить комплекс дій, спрямованих на пошук, оцінювання та встановлення заздалегідь передбачених відносин з робочою силою для подальшого просування кар'єрними сходами). У контексті функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу у воєнний та післявоєнний період кадрове забезпечення покликано здійснювати психолого-педагогічну реабілітацію вихованців, превентивну освітню діяльність щодо подолання ризиків, пов'язаних із воєнними діями та підтримувати й розвивати життєстійкість вихованців через різноманітні методи виховних впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – редакція від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 02.08.2023)
2. Красножон Н. Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943–1953 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 17 с.
3. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шарлєта. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
4. Позднякова О. Л. Модель структури кадрового забезпечення виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2020. Випуск 39. С. 98-109.

5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення : 02.08.2023).

6. Про затвердження Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку : Наказ Міністерства освіти і науки України від 05.12.2008 № 1105. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1250-08> (дата звернення : 02.08.2023).

7. Про освіту : Закон України (документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція – редакція від 02.07.2023, підстава – 3143-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення : 02.08.2023).

8. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України (документ 2961-IV, чинний, поточна редакція – редакція від 01.05.2023, підстава – 2980-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення : 02.08.2023).

9. Романець Л. М. Проблема поповнення вчительськими кадрами шкіл України у повоєнні роки. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Історія : збірник наукових праць. Вінниця, 2006. Випуск 10. С. 162–164.

10. Романюк І. М. Проблеми сільської школи України в кінці 50-х – середині 60-х років ХХ століття. Український селянин : збірник наукових праць. Черкаси, 2005. Випуск 9. С. 76–77.

11. Сучасні педагогічні технології у підготовці майбутніх вчителів : монографія / Елькін М. В. та ін. Мелітополь : Вид. будинок Мелітоп. міськ. друк., 2014. 273 с.

12. Сущенко Л. О. Науково-педагогічний супровід професійного зростання освітян : теорія і практика : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2011. 148 с.

13. Fulton S., Gallagher A. Teacher training and community relations in Northern Ireland. Teacher education in plural societies : an international review. London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. Pp. 82–94.

14. Zeichner K. Educating teachers for cultural diversity in the United States. Teacher education in plural societies : an international review. London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. Pp. 141–158.

Покотило Інна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

Стиркіна Ю. С.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової освіти,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЯК ОДНЕ З ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Процес формування творчої особистості не відбувається сам по собі, а потребує особливої уваги та підтримки з боку оточуючих. Важливо зрозуміти, що творчість – це не тільки здатність малювати, писати чи творити музику. Творчість проявляється в усіх сферах життя: у вирішенні проблем, здатності нестандартно мислити, висловлювати свої думки та ідеї, знаходити нетрадиційні шляхи досягнення цілей.

Розвиток творчої особистості молодшого школяра – це складний та багатогранний процес, який потребує підтримки з боку батьків та школи. Сучасна освітня система наголошує на творчому підході педагогів до навчання, що передбачає створення унікальних ситуацій для учнів, креативне складання уроків, використання дидактичних ігор та надання школярам свободи думки, щоб вони могли розкрити свої творчі здібності. Творчість є ключовим елементом для розвитку інтелектуальних здібностей, самовираження та здатності до інновацій. Підтримка та стимулювання творчості у молодших школярів – це набагато більше, ніж навчання різних мистецьких технік. Це про створення сприятливого середовища,

де дитина може вільно виражати свої думки та почуття, досліджувати світ, розвивати свою уяву та креативні здібності.

Творчі здібності дитини є важливим аспектом її розвитку і мають значний вплив на суспільство. Навчання, що спрямоване виключно на розвиток виконавських навичок, не вирішує важливої задачі стимулювання творчості та інноваційного мислення. У цьому випадку втрачається потенціал для створення нових ідей, технологій і рішень, що потрібні суспільству для просування вперед. Ігнорування проблеми розвитку творчих здібностей може позначитися на подальшій долі суспільства, оскільки творчі люди є двигуном прогресу і інновацій. Щоб забезпечити успіх наукового розвитку, технологічного прогресу та розвитку суспільства в цілому, необхідно активно підтримувати і розвивати творчість у молодшого покоління [6].

Суспільство, яке ставить на перший план творчість та підтримує розвиток творчих здібностей у дітей, сприяє зростанню кількості і якості новаторів і креативних думок, має більші шанси знайти відповіді на складні проблеми, що стоять перед ним, і досягти нових вершин у різних сферах. Таким чином, пріоритетним завданням є створення системи освіти, що сприяє розвитку творчих здібностей дітей, надаючи їм можливість виражати свої ідеї, експериментувати та розвивати інноваційне мислення. Це допоможе підготувати нове покоління творчих і креативних особистостей, які зможуть ефективно впроваджувати інновації для користі суспільства.

Поняття «творчість» подавалося в різних інтерпретаціях психологами, вченими такими як Аристотель, Платон, Сократ, В. Сухомлинський, Г. Сковорода, І. Франко, С. Рубінштейн, О. Кульчицька. Вони розглядають творчість з різних боків, але всі погоджуються з тим, що здатність до творчості полягає у створенні чогось нового та оригінального. Головним аспектом творчості є креативність, яка зосереджується на характеристиках та процесах, які стимулюють творчий потенціал, а не на якості кінцевого результату.

В. Сухомлинський розглядає творчість як особливу сферу духовного і внутрішнього життя, де кожна дитина має можливість знайти себе і проявити свою унікальність та особливість. Цей процес дозволяє дітям вільно виражати свої думки, почуття і уявлення, збудувати свої мрії і генерувати нові ідеї [36].

За поглядами С. Рубінштейна, творчість – це активна діяльність особистості, яка породжує нові матеріальні, духовні та інші цінності, що приносять користь суспільству [43].

О. Кульчицька визначає творчість як інтелектуальну і практичну діяльність, що приводить до створення неповторних, оригінальних та креативних цінностей, фактів, закономірностей та особливостей, а також способів перетворення, дослідження та розвитку матеріального світу та духовної культури [23, с. 10].

Поняття «творчість» і «творчі здібності» є співвідносними, але водночас мають значущу різницю.

Творчість – це загальна ознака процесу створення новаторських, оригінальних і цінних ідей. Вона є ширшим поняттям і охоплює аспекти інноваційності, непередбачуваності та унікальності.

Творчі здібності натомість стосуються особистих здібностей, які дозволяють учням розкривати свій творчий потенціал. Це внутрішні ресурси, які сприяють творчому процесу у дітей. Такі здібності можуть мати на увазі гнучкість мислення, уяву, допитливість, асоціативне мислення, здатність бачити зв'язки між різними об'єктами або явищами, а також готовність до ризику і нетрадиційних підходів.

Отже, творчість описує результати творчого процесу, тоді як творчі здібності вказують на індивідуальні властивості, що допомагають досягти творчих результатів. Творчість може проявлятися різними способами у школярів початкових класів з різним рівнем творчих здібностей.

Поняття «творчі здібності» вивчали Г. Бурменська, П. Гуревич, Т. Едісон, О. Леонтьєв, І. Лернер, В. Моляко, В. Рогозіна, Б. Теплов, Е. Фром, В. Шадриков та ін.

В. Моляко наголошує, що ключовою рисою творчої особистості є її здатність проникати в суть ідей і здійснювати їх втілення, незважаючи на усі перешкоди, з метою досягнення практичних результатів. [55, с. 5].

Це схоже на погляд Т. Едісона, який стверджував, що успіх творчості – це на 10% натхнення і на 90% наполеглива праця.

Здібності без волі, бажання та мотивації не перетворюються на творчі досягнення. Для досягнення творчих успіхів необхідна внутрішня мотивація, активне бажання досягти результату і воля до праці. Тільки коли ці фактори присутні, здібності зможуть зробити крок до реалізації творчих досягнень, вважає А. Лук.

Здібності проявляються у різних сферах життєдіяльності людини і можуть бути класифіковані на загальні та спеціальні. Загальні здібності виявляються у різних видах діяльності, таких як навчання, праця, гра, розв'язування різних завдань тощо. Наприклад, молодші школярі можуть проявляти загальні здібності через успішне вивчення різних предметів. З іншого боку, спеціальні здібності проявляються в конкретній спеціалізованій діяльності і базуються на наявності певних властивостей.

Наприкінці XIX – початку XX століть вчені Ф. Гальтон, Ч. Ломброзо, Л. Термен, Г. Айзенк в своїх працях здібності та обдарованість описували як вроджені особливості нервової системи – спадковість. А. Біне, французький психолог, стверджував, що наявність та рівень розвитку здібностей є основою виховання та навчання.

Аналізуючи взаємозв'язок між інтелектом та креативністю, Дж. Гілфорд увів поняття "дивергентне мислення". Це тип когнітивного процесу, що виявляється у здатності генерувати велику кількість різних ідей, варіантів розв'язків або можливостей відносно одного проблемного завдання чи питання. Дивергентне мислення вимагає креативного та нестандартного підходу до вирішення задач, де людина намагається висловити якомога більше нових та оригінальних ідей [52, с. 17].

Варто зазначити, що в науковій літературі терміни "креативна особистість" та "творча особистість" використовуються як синоніми. На наш погляд, Л. Чорна запропонувала найбільш точне визначення креативної особистості. Згідно з її підходом, креативна особистість має внутрішні передумови для творчої активності, що виявляється у самостійному пошуку і перетворювальній діяльності без зовнішніх стимулів. [56, с. 46]

У сучасних умовах реформування освіти педагогічна спільнота активно досліджує нові ефективні підходи та методи для розвитку творчих здібностей молодших школярів. Учителю повинен непомітно направляти навчальний процес, стимулюючи учнів до активного засвоєння нових знань. У цьому завданні вчителю можуть допомогти різноманітні технології, а саме ігрові методики.

Гра безсумнівно може бути віднесена до виду творчої діяльності, оскільки вона передбачає не лише передачу готового досвіду або виконавської поведінки, а й вимагає творчості, відбору, ініціативи, особистого пошуку, оцінки своїх дій, тобто така діяльність є специфічною формою активного перетворювального ставлення дитини до самого себе і навколишнього світу.

Оскільки ідея формування людини-мислителя, людини-дослідника, здатної до творчого мислення, самостійного пошуку шляхів розв'язання актуальних проблем стала домінантною в сучасній освіті України, проблема розвитку творчих здібностей особистості є однією з центральних в педагогіці. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: «Потребують постійного оновлення зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень». І далі: «...Система освіти має забезпечувати підтримку обдарованих дітей і молоді, розвиток у них творчих здібностей формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості» [29].

Молодший шкільний вік є найсприятливішим для розвитку здібностей дітей. Це етап, коли дитина вчиться вчитися. Формування особистісних рис громадянина України є найголовнішим в умовах сьогодення. Постає питання докорінних змін у сфері навчання і виховання. Нашій державі, як ніколи, потрібні діяльні, інтелектуально розвинені громадяни. Розв'язати складні завдання, які забезпечать не лише виживання, а й прогрес нації, здатної зайняти гідне місце в світовому співтоваристві може лише творча, естетично багата особистість.

Отже, творчість – це людська потреба у повній реалізації своїх здібностей та можливостей, потреба в самоактуалізації, бо наше суспільство потребує все більше творчих особистостей з високим рівнем самореалізації, питання розвитку творчих здібностей школярів повинно розкриватися в навчальному плані.

У питанні розвитку творчого потенціалу учнів варто звернути увагу на метод гри. Вона є унікальним засобом формування творчої активності учнів на уроці. Гра, безумовно, є незмінним супутником діяльності дитини молодшого шкільного віку. Це спосіб самовираження і самоствердження учня в колективі. У грі діти не лише щось відтворюють, вони повсякчас намагаються щось змінити, проявляючи творчість. Учителю постійно заохочує дитину до творчості через гру, розвиваючи її креативність, розумові здібності. Дитячі фантазії, що розвиваються в грі, – це перші кроки до творчої діяльності. В іграх можна відтворювати найрізноманітніші події життя, спрямовуючи увагу дітей на взаємини між людьми, навчаючи творчо вирішувати життєві проблеми.

Дидактичні ігри не лише розширюють знання дітей, а й вчать творчо підходити до розв'язання питань. У грі дитина повністю віддається процесу творчості, не помічаючи того, що навчається.

Необхідність ігрової діяльності в навчальному процесі є безумовною. Адже цінність гри не тільки в тому, що вона дає можливість дитині розвиватись розумово і духовно, а й у тому, що вона готує до різних сфер життя, навчаючи творчо підходити до вирішення проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гололоб С. В. Уроки фантазії. *Школа життєтворчості особистості* : наук.-метод. збірник. Київ : УСДОК, 1995. 480 с.
2. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. *Обдарована дитина*. 2000. №1. С. 10-14.
3. Національна доктрина розвитку освіти : Затверджена Указом Президента України від 25.06.2013 №344/2013. URL : <http://zakon3/rada.gov.ua//2ws/show/344/2013> (дата звернення 06.05.2023).
4. Педагогіка В. Сухомлинського – педагогіка серця : бібліогр. покажч. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ гуманіт. ун-т.; уклад.: С. Н. Грипич, Л. В. Ковальчук, Н. М. Гуменюк. Рівне : РДГУ, 2017. 45 с.
5. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. 3-тє вид., перероб., допов. Київ : Академія, 2017. 366 с.
6. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 284 с.
7. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності: матеріали XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 травня 2023 року / за ред. В. О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 130 с.
8. Чорна Л. Г. Психологія забезпечення розвитку творчих здібностей учнів /Л. Г. Чорна. *Психологічна газета*. 2001. №2. С.42-46.

Полтавець Тарас Олександрович,
практичний психолог,
гімназія ім. Т.Г. Шевченка №109,
м. Київ, Україна

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ТА УЧАСНИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

В Україні дуже велика кількість дітей, в яких хтось з членів родини бере участь в бойових діях. Не секрет, що війна несе зміни у світосприйнятті військових, які пов'язані з адаптацією до нових умов, формуванням нових звичок, загостренням психологічних особливостей, перелаштуванням роботи всього організму для підвищення шансів на виживання. Зазвичай, люди, які повертаються після війни, мають дивні для пересічного «мирного» громадянина манери поведінки. Для дітей це може бути більш неочікувано, ніж для дорослих. Тому існують певні правила, як треба поводити себе з військовою людиною, які варто проговорювати із здобувачами освіти.

Надання психологічної освіти у сфері особливостей психології військового може знизити психологічну травматизацію дітей, зменшити кількість неприємних і неочікуваних ситуацій, а також полегшити реінтеграцію військових в суспільство. Часто дітей не бажать травмувати якимись подіями. Це можуть бути питання розлучення, труднощів із здоров'ям членів родини, навіть тема війни може заборонятись для обговорення, що призводить до внутрішньої напруги дитини, яка бачить, що щось не добре відбувається, але не розуміє що. Діти добре зчитують психоемоційний стан дорослих, а особливо батьків, тому, отримуючи таку дезінформацію, дитина може викривляти дійсність. На жаль, замовчуючи тему правил поведінки з військовими, ми можемо стикатись з дискримінацією і порушенням реінтеграції військових в суспільство, адже діти, а особливо підлітки, часто неправильно розуміють, що можна, а що не можна робити поряд з військовими. Наприклад, гучні неочікувані звуки заборонені для використання поряд з військовим, що брав участь у бойових діях. Це може спровокувати рефлексивну дію з непередбачуваними наслідками. Тому важливо не підходити до військових неочікувано ззаду, варто поінформувати його. Це допоможе уникнути неочікуваного розвитку подій і може покращити

психоемоційний стан усіх членів родини банальною передбачуваністю дій. Потрібно розроблювати тренінги та відповідні лекції, адаптовані під кожну вікову категорію учнів, тісно взаємодіяти з батьками для того, щоб вони підкріплювали знання і ділились своїм досвідом з дітьми. Проте важливо не допустити стигматизацію військових. Важливо приймати їх в суспільство, розуміти їх стан, досвід та інші особливості, розвіювати стереотипи і не навіювати їх іншим.

Отже, впровадження психологічної освіти, спрямованої на краще розуміння психологічних особливостей військових, є важливим етапом у допомозі реінтеграції ветеранів у мирне суспільство. Для цього треба проводити тренінги, лекції та долучити кілька тем до таких предметів, як етика, психологічні консультації тощо. Наша країна лише починає свій шлях у напрямку підвищення психологічної культури, і ми маємо робити кроки на всіх напрямках, включно з освітою.

Пономарьова Галина Федорівна,
доктор педагогічних наук, професор,
ректор,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Степанець Іван Олексійович,
кандидат педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НМР У ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗВО В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Система науково-методичної роботи (НМР), що сформувалась у вищій педагогічній освіті України, об'єктивно відіграє ключову роль у забезпеченні якості підготовки педагогічних кадрів.

Власне функціонування системи НМР, як інтеграційного поєднання певних аспектів наукових процесів і методики освітньої діяльності, обумовлено тим, що НМР покликана безпосереднього реалізувати окремі функції пізнання, пов'язані з опредметненням наукового знання в галузі освіти, зокрема в навчанні та вихованні.

НМР в контексті цілеспрямованого комплексного та системного підходів до вирішення питань планування освітнього процесу, забезпечення його якості та управління якістю освіти є, як переконає досвід, стрижневим елементом реалізації на практиці єдності науки й освіти.

Узагальнення окремих підходів, думок і висновків учених засвідчує той факт, що НМР стала окремою «ланкою» науки, продуктом специфічного наукового дослідження зі здобуття нового знання, що отримує самостійне існування в окремій дисципліні незалежно від першоджерела наукового пошуку. НМР, таким чином, утворює нову процесуальну складову наукової діяльності, перетворюючи знання в ті чи інші форми практичної діяльності.

Слід зауважити, що в останні десятиріччя в силу об'єктивних, а часто й суб'єктивних причин як у змістовному, так і в організаційно-технологічному контекстах НМР, зокрема у педагогічних ЗВО, певною мірою не відповідає викликам сьогодення щодо освітньої практики. Спостерігається надмірна теоретизація, недостатній рівень реалізації науково-методичних напрацювань в реальному освітньому процесі. Якість і результативність НМР не завжди стає предметом моніторингових досліджень у ЗВО, про що зазначають Т. Борова, О. Жорнова, Н. Хацаюк та інші.

Актуальною означену нами проблему робить і низка протиріч, ключовим серед яких, на наше переконання, є протиріччя між сучасними вимогами до якості й результативності освітнього процесу та все ще недостатнім рівнем методичного обґрунтування й ефективності реалізації наукових здобутків учених в освітній діяльності.

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що 98,8% із 143 науково-педагогічних і педагогічних працівників, за результатами опитування у КЗ «ХГПА» ХОР та структурних підрозділах у 2020-2021 рр., вважають вплив результатів НМР на якість і ефективність освітнього процесу у ЗВО безпосереднім і значним. НМР, будучи органічною складовою освітнього процесу, яка, з одного боку, передбачає науково-методичну підготовку майбутніх педагогів в процесі набуття та використання знань окремої галузі науки

з фаху, з іншого – забезпечує створення сприятливих (оптимальних, ефективних) умов для розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача, формування у нього готовності до самовдосконалення як фахівця, а в цілому продукує творчу співпрацю суб'єктів освітнього процесу з метою пошуку та впровадження інноваційних (продуктивних, ефективних) педагогічних умов і засобів, створення якісного освітнього середовища.

За висновками Олени і Ольги Жернових ключові результати НМР (науково-методичне забезпечення освітнього процесу) сприяють ефективному виконанню викладачем своїх професійних обов'язків за допомогою оптимальних способів на основі науково обґрунтованих рішень [2].

Узагальнення наукової теорії [1-5] з проблеми та досвіду дає змогу сформулювати наступні завдання НМР як системи у ЗВО, зокрема педагогічному:

1. Оцінювати, проєктувати і розвивати освітній процес.
2. Передбачити (програмувати) результати навчання та самоосвіти здобувачів освіти як наслідки власної освітньої діяльності.
3. Створювати та вдосконалювати якісне освітнє середовище у ЗВО для розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача.
4. Сприяти корекції освітнього процесу і його результатів з урахуванням прогностичних змін.

Очевидно, що НМР генерує єдність освітнього і наукового процесів, яка виникає лише за таких умов:

- цільові реалізації наукової, методичної, професійної спрямованості означених процесів згідно профільних особливостей конкретного ЗВО;
- узгодження (координації, поєднання) наукових, освітніх, методичних складових НМР, забезпечення ефективного управління їх цілісною і комплексною реалізацією;
- об'єднання кадрових, організаційних, матеріально-технічних тощо ресурсів для вирішення завдань НМР.

Досвід переконує, що ефективність НМР, як єдності освітнього і наукового процесів, має системно виявлятися у таких напрямках:

- у цілеспрямованій доцільній методично вивірених реалізації наукових здобутків щодо освітніх інновацій, що стосуються умов, технологій, окремих методів і засобів освітньої діяльності;
- у комплексному застосуванні науково обґрунтованої системи супроводу освітнього процесу за допомогою інформаційних технологій: програмування, моніторингу тощо;
- у розвитку наукового потенціалу ЗВО шляхом широкого цілеспрямованого залучення професорсько-викладацького складу й здобувачів освіти до науково-дослідницької і методичної роботи;
- у створенні умов і стимулюванні підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів засобами НМР, зокрема шляхом залучення їх до вирішення галузевих чи вузівських проблем, виконання певних наукових й освітніх проєктів і програм тощо.

Педагогічна практика й узагальнення результатів наукового пошуку (С. Вітвицька, А. Вітченко, В. Гуменюк, Г. Єльнікова, О. Лазарєв, Дж. Маллікен, О. Коваленко) засвідчують, що НМР викладача розглядається як чинник розвитку освітньої системи вищої школи, як засіб педагогічної творчості, а, отже, її ефективність стосовно забезпечення якості надання освітніх послуг потребує адекватного освітнього менеджменту на основі використання діагностичних методик щодо збору й опрацювання отриманої інформації на протигагу декларативності та суб'єктивності її інтерпретації.

О. Локшина та Л. Карамушка наголошують, що освітній менеджмент має стати інструментом реалізації мети освітнього процесу щодо забезпечення його якості як кінцевого результату [3; 4].

Г. Данилова зазначає, що методична робота зв'язує управлінську систему освіти, діяльність педагога і науку, формуючи творчий підхід до принципового нових технологій, організацій, змісту і контролю освітнього процесу у закладі освіти. НМР дає змогу поєднання таких аспектів функціональної діяльності педагога як викладач, методист, дослідник [1].

Науковців і педагогів-практиків незмінно хвилює проблема змісту НМР. Спираючись на висновки А. Єрмоли, Н. Волкової, Н. Комаренко, О. Сидоренка, Л. Сушенцевої та інших, стверджуємо, що зміст НМР має охоплювати педагогічний, науковий, технологічний, управлінський, інформаційний компоненти і розвиватись за такими пріоритетними напрямками як: удосконалення теоретичного та методичного рівня фахової діяльності педагога, оволодіння, розробка та апробація ефективних методик (технологій) освітньої роботи, підвищення кваліфікації педагогів.

Однак, поєднання багаторічного досвіду з вивченням наукових джерел сформувало наше переконання в тому, що головним завданням («місією») НМР, порівняно з суто методичною чи науково-дослідницькою роботою, є здійснення науково-методичного супроводу інноваційної діяльності, про що зазначає і Т. Сорочан [5].

Науково-методичним супроводом із упровадження інновацій ми називаємо діяльність суб'єктів наукової й освітньої діяльності, які впроваджують відомі або самостійно розробляють та реалізують інновації в галузі освіти, забезпечуючи, таким чином, створення інноваційної педагогічної системи, що зумовлює більш якісний рівень розвитку освіти.

Науково-методичний супровід потребує професійно-педагогічної взаємодії усіх об'єктів освітньої діяльності, що ґрунтується на наступних педагогічних принципах:

- синергії взаємодії суб'єктів професійної діяльності;
- особистісної орієнтації;
- цілеспрямованості і партнерства;
- обумовленості взаємодії метою і завданнями освітнього процесу;
- морально відповідального вибору рішень;
- стимулювання професійного розвитку і самореалізації.

Вважаємо за доцільне наголосити, що саме інноваційний розвиток будь-якої освітньої системи за допомогою НМР спричиняє ефективне досягнення подвійного результату – вдосконалення педагогічної діяльності викладача завдяки підвищенню рівня професійно-педагогічної компетентності та забезпечення високого рівня підготовки кадрів у якісному вимірі.

Практика науково-методичного супроводу у педагогічному ЗВО потребує чіткого визначення напрямів НМР і об'єктів супроводу, а також форм і методів науково-методичної та суто методичної роботи.

Таблиця 1

Науково-методичний супровід упровадження інновацій у педагогічному ЗВО

Напрями	Об'єкти	Форми	Методи
1. Забезпечення якості освітнього процесу	Освітні програми, навчальні плани, силабуси освітніх компонентів, підручники, навчально-методичні посібники, технології, методики, засоби	Конференція, лекції, семінари, консультації, творча група, тренінг, вебінар, презентація, проєкт, майстер-клас, кейс-технологія, бесіда, тьюторство, виставка, моніторинг, публікація, модерація	Аналіз, узагальнення, контент-аналіз, апробація, рекомендації, демонстрація, узагальнення досвіду
2. Здійснення прикладних наукових дослідників	Експериментальні майданчики (заклади, центри, лабораторії тощо), моніторингові дослідження, звітна документація (статистичні дані та аналітичні виставки), інновації в освіті	Творча група, конференція, проєкт, педагогічна майстерня, публікації, моніторинг, узагальнення досвіду	Експеримент, експертиза, оцінювання, рекомендації, математичні методи, контент-аналіз, апробація
3. Інформаційне забезпечення	Репозиторій, інформаційно-комунікаційні технології, видання, доступ до електронних наукових ресурсів (Web of Science, Scopus, Science Direct, EBSCOhost тощо)	Виставка, презентація, видання (теоретичні, науково-методичні, навчальні, бібліографічні списки)	Демонстрація, контент-аналіз програмування, узагальнення, портфоліо, моніторинг, кейс-технологія

Результати проведених нами моніторингових досліджень й узагальнення досвіду НМР у педагогічному ЗВО дають підстави для висновків про те, що ефективна НМР, зокрема у педагогічному ЗВО, сприяє:

- оновленню змісту освіти;

- виробленню загальних й окремих принципів розвитку різних рівнів і ступенів вищої освіти;
- розробці сучасних, студентоорієнтованих освітніх програм і навчальних планів, підручників і посібників нового покоління;
- формуванню широкого спектру освітніх траєкторій здобувачів освіти;
- оновленню та вдосконаленню технологій навчання і виховання, адекватним цілям вищої освіти;
- тісній інтеграції наукових досліджень і методичної роботи у ЗВО;
- підвищенню фахової компетентності викладачів;
- підвищенню якості і результативності освітнього процесу стосовно здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилова Г. С. Методична акмеологія: стратегічний ресурс професійно-особистісного розвитку методиста системи післядипломної освіти. *Освіта і управління*. Київ. 2012. Т. 15, №4. С. 51-64.
2. Жернова О. І., Жернова О. І. Науково-методичне забезпечення навчального процесу у вищій школі: усталені нормативи та сучасні вимоги. *Вісник Книжкової палати*. 2012. №2. С. 1.
3. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посіб. Київ : Либідь, 2004. 466 с.
4. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи : посіб./ заг. ред. О. І. Локшина. Київ : К. І. С., 2004. 128 с.
5. Сорочан Т. М. Концепція науково-методичної роботи в добу освітніх змін: традиції, інновації, перспективи розвитку. *Методист*. 2013. №2 (14). С. 7-12.

Прасол Надія Олексіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогічної освіти,
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика,
м. Миколаїв, Україна

ФАСИЛІТАТИВНА ФУНКЦІЯ ВИКЛАДАЧА ЗВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Російська агресія та введення у зв'язку з цим воєнного стану позначилося на всіх сферах людського життя, в тому числі й освітній. Адже саме освітня галузь зазнає значних трансформацій через зміни умов життя, навчання. Такі надскладні обставини змушують впроваджувати дієві педагогічні інструменти для підвищення рівня професійної підготовки педагогів, їх готовності до самостійної діяльності в подальшому.

Призупинення навчання та переведення його в дистанційний формат, зумовлене повномасштабним військовим вторгненням росії, викликало науковий інтерес щодо забезпечення стійкості та якості вітчизняної вищої освіти.

В умовах викликів сучасності відповідно до компетентнісного підходу у підготовці майбутніх педагогів актуальним стало впровадження технології фасилітації в дистанційне навчання.

У цьому контексті актуальною постає проблема професійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням індивідуалізації, яка передбачає подальше розроблення та використання особистісно-орієнтованих технологій навчання.

Необхідність застосування індивідуалізації залежить від фасилітативної позиції викладача ЗВО у системі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка повинна бути спрямована на стимулювання процесу навчання, створення належної атмосфери психологічної підтримки студентів, сприятливих умов для їх саморозвитку та самореалізації [3, с. 23-26].

Фасилітація (від англ. facilitation — допомога, полегшення, сприяння) — це організація процесу колективного розв'язання проблем у групі, який керується фасилітатором (ведучим, керівником). Це одночасно процес та сукупність навичок, які дозволяють ефективно організувати обговорення складної проблеми без втрат часу та за короткий термін виконати всі заплановані дії із максимальним залученням учасників процесу [5].

Установки і принципи роботи викладача – фасилітатора, тобто того, хто організує, підтримує, стимулює, ініціює усвідомлене навчання студентів та сприяє досягненню поставлених цілей, а також сам термін, було висунуто К. Р. Роджерсом і визначено як основу в становленні гуманістичної педагогіки [4].

Фасилітативна позиція викладача відносно студента розуміється як система гуманістичних поглядів, установок, цінностей педагога, що підкріплена його позитивним спрямуванням, наявністю реальних знань, умінь та навичок, креативним досвідом, необхідними для організації навчання майбутніх педагогів.

Відповідно до нинішніх умов фасилітативна функція викладача може бути такою:

- психотерапевт (надає допомогу в поновленні мотивації до навчальної і професійної діяльності, знижує рівень тривожності суб'єктів навчання),
- експерт (володіє змістом професійної діяльності, тих хто навчається),
- консультант (володіє методологією супроводу процесу самоосвіти тих, хто навчається),
- лідер – керівник, який спрямовує пошук рішень [1, с. 228-234].

Призначення викладача-фасилітатора - актуалізація підтримуючого освітнього (навчально-соціально-професійного) середовища, яка дозволяє студентам у зручному для них режимі досягти мети розвитку власної компетентності завдяки здійсненню синтезу педагогічних, інформаційних, організаційних технологій, забезпечуючи стандарти якості.

Завдання фасилітатора:

- діагностичне дослідження інтересів, нахилів, мотивів студентів;
- надання допомоги в набутті чи переорієнтації індивідуально-соціальних навичок, покращення адаптації до мінливості навчальної ситуації;
- надання допомоги у визначенні індивідуального навчального плану;
- підтримка у студента зацікавленості до навчання протягом всього курсу;
- створення умов для розвитку професійних умінь та навичок, орієнтування на кінцевий результат.

Надання кваліфікованих консультацій щодо організації самостійної роботи студента протягом всього періоду навчання саме й покладається на викладача-фасилітатора [2, с.28].

Фасилітація дозволяє створювати комфортні умови на заняттях для залучення в освітній процес всіх учасників, незалежно від місця їх перебування, що особливо важливо, коли частина студентів знаходиться в евакуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Н. П., Степанова А. А. Фасилітатор як важлива рольова позиція сучасного викладача вишу / Н. П. Волкова, А. А. Степанова. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2018. №1(15). С. 228-234.
2. Галіцан О. А. Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського / О. А. Галіцан. Одеса, 2010. С. 28.
3. Левченко О. О. Фасилітативна діяльність педагога в контексті суб'єкт-суб'єктного підходу в педагогічній діяльності / О. О. Левченко. *Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки*. 2008. №39. С. 23–26.
4. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London– Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.
5. Фасилітація. URL: <http://surl.li/xbki> (дата звернення: 30.10.2023).

Приходько Вікторія Сергіївна,

здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Кузнецова О. В.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИРІШЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ ТА ЗАДАЧ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НУШ

Суспільно-політичні та соціально-економічні зміни в розвитку держави призводять до трансформації суспільства та актуалізують сучасні вимоги до підготовки майбутніх учителів як основних дійових осіб освітнього процесу. Державна політика у сфері реформування освіти визначає орієнтири розвитку Нової української школи, в яких наголошується, що нова школа потребує нового вчителя, який

має стати агентом змін, нововведень, забезпечити поступальний рух освітнього простору до нових стандартів, реалізації нових функцій. Саме тому у сфері вищої педагогічної освіти відбуваються інтенсивні процеси, спрямовані на забезпечення високої якості підготовки майбутніх фахівців, здатних навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в полікультурному середовищі й володіти сучасними традиційними та інноваційними технологіями навчання й виховання молодших школярів.

Підґрунтям для суджень про творчий характер професійної педагогічної діяльності становить наукова спадщина класиків педагогічної теорії та практики: А. Дістервега, К. Ушинського, Я. Коменського, Й. Песталоцці та інших. Обґрунтування актуальних питань розбудови української національної школи здійснили В. Андрущенко, Я. Болюбаш, В. Кремень; проблеми професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти присвячені роботи А. Алексюка, Г. Козлакової, В. Майбороди, В. Манька, О. Ярошенко; підготовці майбутніх учителів початкової школи присвячено доробки О. Гури, О. Мороза, В. Юрченка та інших; питання професіоналізму розкриті в працях С. Вітвицької, Н. Дем'яненко, З. Курлянд та інших.

Сутність та класифікація педагогічних ситуацій та задач розглядаються у працях Ю. Кулюткіна, А. Матюшкина, В. Сергєєва, Г. Сухобської, А. Чернишева. У цих дослідженнях вони розглядаються на конкретних прикладах взаємодії учителів з учнями, тобто безпосередньо у момент педагогічного спілкування. Психологічні особливості мисленнєвої діяльності вчителів описані в працях Ю. Кулюткіна; методика розв'язування педагогічних задач – І. Мельникова, Ю. Кравченко; технології розв'язування педагогічних задач – М. Кузьміна, Л. Мільто, Л. Спінін, О. Дубасенюк та інші. Проте серед наукових праць відсутні такі, що стосуються підготовки майбутніх вчителів початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі НУШ.

З метою вдосконалення системи педагогічної освіти щодо стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ступеня вищої освіти бакалавр, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 013 «Початкова освіта» розкрито основні вимоги до підготовки сучасного фахівця та визначено інтегральну компетентність випускника як здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі початкової освіти з розумінням відповідальності за свої дії [3].

Стає зрозумілим, що однією із першочергових задач, яку ставить перед собою кожен заклад вищої педагогічної освіти в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, стає формування та розвиток готовності до якісного вирішення педагогічних ситуацій та задач, які найбільш точно моделюють освітній процес в новій українській школі та майбутню професійну діяльність фахівців початкової освіти.

У професійно-педагогічній діяльності вчителя початкових класів постійно здійснюється процес вирішення різного роду педагогічних ситуацій та задач, тому успіх цієї діяльності суттєво залежить від майстерності вчителя в ефективному розв'язанні педагогічних ситуацій, яка є невід'ємною частиною освітнього процесу в НУШ. Саме тому в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя необхідно впроваджувати систематичне використання педагогічних ситуацій і задач та їх розв'язання, що дає змогу підготувати здобувача освіти до виконання своїх професійних обов'язків та виконання трудових функцій. Будь-яка практична діяльність реалізується лише через конкретні дії людини, що можна охарактеризувати як процес досягнення конкретного результату. Педагогічна дія є елементом педагогічної діяльності, її структурною одиницею. У процесі реалізації дія перетворюється в операцію і розглядається як заздалегідь спланований чи імпровізований вчинок учителя в процесі розв'язання педагогічної задачі.

Отже, суттєвою передумовою ефективного виконання професійних обов'язків майбутніх учителів початкової школи є уміння вирішувати педагогічні ситуації та задачі. Особливості розв'язування педагогічних задач визначаються специфікою системи формування відповідних умінь під час навчання у закладі вищої педагогічної освіти. Використання педагогічних ситуацій та задач, вміння їх розв'язувати дає можливість підготувати здобувачів освіти до виконання своїх професійних обов'язків та відповідати вимогам, які висуваються до сучасного вчителя початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубасенюк О. А., Вознюк О. В. Професійно-педагогічні задачі : типологія та технологія розв'язання : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 272 с.
2. Мельникова І. М., Кравченко Ю. М. Педагогічні задачі і методика їх розв'язання : навч. посібник. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2013. 174 с.
3. Мільто Л. О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач. Кіровоград : Імекс, 2013. 156 с.

4. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 013 «Початкова освіта» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.03.2021 № 387. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення: 18.10.2023).

5. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід : монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. 330 с.

6. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.

Разумовський Олександр Сергійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Яшник С. В.,**
доктор педагогічних наук,
професор кафедри психології,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ Україна

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У період складних геополітичних змін Україна перебуває в умовах війни, що суттєво впливає на життя та розвиток студентської молоді. Студенти відчують безпосередній вплив воєнного стану, який охоплює мобілізацію, загрозу безпеці, економічні труднощі та соціальну напруженість. Вивчення впливу цих чинників є важливим, оскільки це допомагає зрозуміти, як воєнний стан впливає на формування особистості молододі людини в умовах кризи.

Умови воєнного стану є потужним викликом для особистісного зростання студентів, але в той же час вони можуть відкривати нові можливості для особистісного зростання та самореалізації. Аналіз цього процесу дозволяє зрозуміти, як студенти адаптуються до воєнних умов, як вони формують свої цінності, вірування, ставлення до майбутнього та розвивають особисті якості.

Удосконалення сучасної системи освіти вимагає ретельного аналізу всіх її складових, зокрема методів підготовки майбутніх фахівців (особливо з соціально-поведінкових наук через те, що якість наданих ними майбутніх послуг залежить не тільки від знань, умінь та навичок, які вони отримують, але й від рівня розвитку їхньої особистості). У цьому контексті доцільно сказати про особистісне зростання молоді в умовах закладів вищої освіти, що формує компоненти особистості, які є суттєвими для реалізації майбутніх професійних завдань та становлять складне соціально-психологічне явище під назвою особистісно-професійний розвиток.

Для забезпечення особистісно-професійного розвитку важливим є формування відповідного освітнього середовища у закладах вищої освіти. З точки зору психології в освітньому середовищі ключове значення має не тільки постійний пошук нових форм, методів і прийомів навчання, а також створення умов для підтримки та нормалізації психічного стану студентів. Зважаючи на перебування України в умовах воєнного стану, відзначимо, що найголовнішою метою розвитку особистості студентів під час воєнних дій стає розкриття їхнього потенціалу, зміцнення психологічної стійкості та надання засобів для ефективного управління стресом та невизначеністю, що виникають у конфліктних умовах.

З огляду на цю мету в Національному університеті біоресурсів і природокористування України було проведено дослідження серед студентів випускного курсу спеціальності «Психологія». Загальною метою дослідницької роботи стало формування та сприяння особистісному зростанню студентів в умовах воєнного стану. Для цього було вивчено основні смисложиттєві орієнтації студентської молоді, визначено рівень їх самоактуалізації та готовності до саморозвитку за такими методиками:

1. Методика дослідження смисложиттєвих орієнтацій особистості (Purpose in Life, PIL);
2. Методика «Визначення рівня самоактуалізації особистості» (САМОАЛ);
3. Методика «Готовність до саморозвитку» (опитувальник В. Л. Павлова, адаптація К. М. Калениченко).

Виявлено, що студенти-психологи відзначаються високою контактністю та креативністю, однак мають низькі показники за критеріями автономності та потреби в пізнанні, а цінності студентської молоді є не до кінця визначеними. При цьому студенти мають досить чітке та осмислене розуміння власного життя, хоча і з невпевненістю у майбутньому, що цілком зрозуміло в умовах остаточної професіоналізації фахової підготовки та загальної невизначеності соціального стану в умовах війни. З огляду на це була розроблена та проведена тренінгова програма для допомоги особистісному зростанню студентів-психологів під час війни, сприяючи їхній мотивації, саморозвитку та психологічній стійкості.

Основними напрямками особистісно-професійного зростання студентської молоді в умовах війни визначаємо такі: психологічна сфера (зміцнення психологічної стійкості, розвиток стратегій саморегуляції емоцій, робота над емоційним інтелектом), освітньо-професійна сфера (продовження освіти та підвищення кваліфікації, розвиток навичок креативності та аналітичного мислення, підготовка до можливих професійних викликів в умовах війни), соціальна сфера (розвиток міжособистісних навичок і спілкування, підтримка спільноти та взаємодопомога, робота над власною соціальною відповідальністю).

Тому перед тренінговою роботою поставили такі завдання, як сприяння розумінню важливості особистісного зростання, розвиток навичок емоційного інтелекту та комунікаційних навичок, підтримка у формуванні особистої місії, розвиток самоідентифікації та автономності, формування стратегій самомотивації, стимулювання рефлексії та самооцінки.

Завдяки тренінговій роботі було здійснено допомогу студентам у відповідних соціально-психологічних аспектах для особистісного розвитку в умовах закладу вищої освіти, що дало змогу стабілізувати всі сфери відповідно до психологічних показників студентського віку, надати студентам необхідні навички до подолання викликів воєнного часу та досягнення особистих і професійних цілей, зосереджуючись на їхній емоційній стійкості, самовизначенні, розвитку навичок та підвищенні внутрішньої мотивації.

Зважаючи на обставини часу, є необхідність у приділенні подальшої уваги смисловим орієнтаціям студентської молоді та допомоги в формуванні впевненості у власних життєвих виборах та збереженні психологічного здоров'я. Для цього закладам вищої освіти потрібно формувати таке освітнє середовище, в якому проводимуться належні заходи з підвищення рівня стресостійкості та адаптації студентів, їх психологічної підтримки, щоб у подальшому студенти успішно здійснювати необхідну життєдіяльність у складних умовах без особливих шкідливих наслідків для власного здоров'я, оточуючих та своєї освітньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маринова О. І. Стратегії розвитку особистості в контексті становлення педагога-психолога. *Вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 1. С. 89-94.
2. Павліченко А. А. Фахове становлення студента-психолога у контексті системної дії ціннісних орієнтацій (контури дослідницького проекту). *Психологія і суспільство*. 2006. №2. С. 123-132.
3. Радіонова М. С. Тренінг особистісного зростання як технологія розвитку гармонійної особистості здобувача вищої освіти. Навчання, виховання та розвиток у контексті життєвих перспектив особистості / за заг. ред. О. В. Горєцької. Бердянськ : БДПУ, 2019. 364 с.

Руденко Алевтина Володимирівна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти,
спеціальності 013 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Саєнко Т. А.**,
викладач кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Через зміни в економічній, політичній та соціальній сфері педагогічна освіта зіткнулася з нагальною необхідністю переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді, формування національної свідомості, формування здатності працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності

національної культури та громадянського суспільства, розвивати й зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Актуальність дослідження також зумовлена тим, що сьогодні основним завданням освіти є створення якісно нової моделі школи національно-патріотичного спрямування, спроможної виховувати патріотично налаштованих громадян.

З огляду на вищевикладене, дослідження теоретичних засад національно-патріотичного виховання в початковій школі є досить актуальним.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527 «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України» національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [1].

Мета та завдання Концепції національно-патріотичного виховання полягають у вихованні патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, здатного виявити національну гідність, знати свої права та обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі.

Досягнення зазначеної мети реалізується через систему таких виховних завдань:

- утвердження патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;

- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;

- підвищення престижу військової служби, культивування ставлення до військовослужбовця як до захисника України, героя;

- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;

- сприяння набуттю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;

- виховання екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, почуття відповідальності за неї як за національне багатство, основу життя на землі;

- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

- утвердження гуманістичної моральності як основи громадянського суспільства;

- культивування кращих рис української ментальності - працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, відповідального ставлення до природи;

- формування мовленнєвої культури;

- спонукання особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму;

- розвиток духовності і моральності у суспільстві, утвердження традиційних сімейних цінностей.

Процес національно-патріотичного виховання учнів має бути безперервним і продовжуватися у загальноосвітніх закладах з першого уроку першого класу. Саме в початковій школі поглиблюються знання молодших школярів про родину, рідний край, державу, Батьківщину, державні та народні символи, формується самоусвідомлення здобувачами своєї приналежності до народу України.

Здійснений науковий пошук дозволив нам узагальнити складові успішного національно-патріотичного виховання учнів початкових класів:

- чітке дотримання загальноприйнятих норм і правил поведінки;

- бережне ставлення до довкілля;

- піклування про власне здоров'я та здоров'я оточуючих;

- поважне ставлення до родини, оточуючих незалежно від їх віри чи національності;
- усвідомлення своєї національної приналежності.

Реалізація національно-патріотичного виховання у початковій школі може бути різноманітною.

По-перше, оформлення класного куточка, де розміщені національні символи України: Тризуб, Прапор, національний Гімн.

По-друге, традиційним є проведення заходів, які приурочені певним датам, серед яких: День рідної мови, День вишиванки, День захисників та захисниць України, День українського козацтва тощо.

По-третє, проведення різних конкурсів на кращу розповідь української народної казки, організації екскурсій до музеїв тощо.

По-четверте, проведення різноманітних заходів на підтримку захисників та захисниць України, сімей загиблих захисників Батьківщини тощо [2].

Серед ефективних інструментів національно-патріотичного виховання молодших школярів виділяють такі:

- мистецтво слова (український фольклор, література);
- музика і співи (українські народні пісні);
- образотворче мистецтво (українське народне та професійне малярство);
- художня праця (народні ремесла, писанкарство, розпис, вишивка);
- українські народні танці,
- театралізовані дійства (обряди, зустрічі весни, купальські, обжинки).

Сукупність зазначених засобів сприяє культурному піднесенню нашої держави і нації [3].

Отже, дослідження теоретичних засад національно-патріотичного виховання в початковій школі дозволило зробити нам наступні висновки. Ефективність патріотичного виховання молодших школярів залежить від поступового, дозованого, систематичного застосування спеціально організованої системи заходів. Формування національно-патріотичної свідомості відбувається безперервно на прикладах кращого прояву національно-патріотичних почуттів дорослих. Система національно-патріотичних заходів повинна здійснюватися із залученням до участі у виховній роботі класу не тільки батьків, а й громадськість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України № 527. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 14.10.2023).

2. Калита Н. І. Формування основ національно-патріотичного виховання в учнів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2019. №10(177). С. 30-34.

3. Добровольська Л. Н., Чорновіл В. О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів – пріоритетний напрям діяльності педагогів : навч.-метод. посібник. Черкаси : Видавництво комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2016. 140 с.

Рябєва Олена Олександрівна,
здобувач 2 курсу, другий (магістерський) рівень вищої освіти
спеціальність 013 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Борисов В. В.**,
доктор педагогічних наук, професор,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ТА ОБРЯДОВІСТЬ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Серед багатьох проблем, що постали перед українським суспільством в умовах воєнного часу, однією з найбільш гострих і складних є наявність певної частини громадян, які виявилися активними чи пасивними колаборантами, носіями антиукраїнської ментальності. Критична важливість цієї проблеми пояснюється не тільки безпосередніми загрозами національній безпеці з боку таких осіб, а й ризиком

поширення їхнього дестабілізуючого впливу на оточуючих (наприклад, через підтримку суспільних настроїв на кшталт «все пропало», «нас зрадили» тощо). Звісно, проблема діяльності колаборантів знаходиться в юрисдикції СБУ та інших силових структур, але для освітян наявність цієї проблеми є черговим нагадуванням виняткової суспільної важливості національного виховання дітей та молоді, недоліки якого є одним із головних чинників формування особи зі спотвореною громадянською позицією.

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану і в перспективі повоєнного часу проблему національного виховання доцільно розглядати з урахуванням всієї сукупності негативних чинників, основним серед яких є деструктивні зовнішні впливи. Українці вже без жодних ілюзій розуміють масштаби і стабільність ворожої пропаганди, але не можна забувати, що країна-агресор прагне не тільки поширювати імперські міфологеми та наративи серед власного населення, а й максимально впливати на ослаблення національної стійкості українського суспільства. У цих умовах, коли інформаційний фронт війни є одним із вирішальних, коли триває битва не тільки за територію України, але і за серця і думки її громадян, саме успішне національне виховання дітей та молоді є запорукою майбутньої єдності нації, превентивним засобом проти появи українців-колаборантів у майбутньому.

На нашу думку, при пошуку векторів оптимізації системи національного виховання школярів педагогам доцільно якомога найповніше висвітлювати сучасні героїчні події визвольної боротьби українців проти країни-агресора, використовувати новітні технологічні можливості (наприклад, віртуальні екскурсії визначними місцями України, нові фільми про видатних українців та важливі історичні події тощо). Водночас при орієнтації на сучасні події і тенденції педагогам не слід недооцінювати могутній виховний вплив класичних архетипів соціокультурного життя українців, зокрема народних традицій та обрядовості. Більше того, можна прогнозувати подальше зростання інтересу українців до народної спадщини минулих століть, адже воєнна агресія з боку росії поставила остаточну крапку в багатовіковій історії русифікації України. Якщо ще кілька років тому, за даними соціологічних досліджень, у значній частині українців були помилкові ілюзії щодо агресивної політики росії (зокрема опитування, проведене соціологічною групою «Рейтинг» наприкінці 2018 р., показало, що 24% українців не вважали росію агресором [4]), то з початку повномасштабного вторгнення ці ілюзії зникли. За даними дослідження, проведеного в жовтні 2022 р., для 97% українців росія є абсолютно ворожою країною [1]. Оцінюючи ці зміни у взаємозв'язку з тим фактом, що серед українців почуття гордості за власну державу значно зросло і стало домінуючою емоцією для 75% [2], можна констатувати появу нових можливостей для успішного національного виховання дітей та молоді на зразках українських народних традицій та обрядовості.

Необхідність посилення народно-українознавчої спрямованості освітнього процесу передбачена Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», прийнятим 13.12.2022 р. Фактично цей Закон вказує на нові фундаментальні засади державної політики (зокрема в освітній сфері) в умовах воєнного стану, коли основні зусилля суспільства мають бути спрямовані на захист країни, що перебуває під загрозою знищення ворогом. У статті 1 Закону міститься наступна дефініція базового поняття «українська національна ідентичність»: це стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями. Стаття 18 Закону регламентує обов'язки закладів освіти щодо реалізації проєктів у сфері утвердження української національної ідентичності [3]. Таким чином, важливість розвитку ціннісного ставлення дітей та молоді до українських народних традицій встановлена на законодавчому рівні і розглядається як складова набуття особою української національної ідентичності, а в більш широкому загальнодержавному контексті – як передумова забезпечення національної безпеки України.

На нашу думку, системний підхід до національного виховання учнів початкової школи з використанням виховного потенціалу українських народних традицій та обрядовості передбачає ефективну реалізацію національних пріоритетів на уроках, в позаурочній роботі і в позакласному виховному процесі. Орієнтуючись на такий системний підхід, ми плануємо провести в 2023–2024 н.р. експериментальну перевірку авторських педагогічних розробок, спрямованих на оптимізацію процесу національного виховання учнів початкової школи Запорізької гімназії №21 Запорізької міської ради, зокрема циклу уроків з українознавства для 3 класу «Народні традиції та обрядовість у святкуванні українцями зимових свят» (варіативна складова навчального плану), навчального проєкту для 3 класу «Українські рукотвори», театралізованих виховних заходів народознавчої спрямованості для 3 класу

«Славетні козаки – захисники вільної України», «Від сівби до збору врожаю: народні традиції українців-хліборобів», «З вірою в майбутнє: як український народ зустрів весну».

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що сьогодні, в період важкої боротьби українців за незалежність і суверенність держави, проблема національного виховання дітей та молоді набуває особливого значення і визнається пріоритетною у законодавчій базі України. У цих умовах важливим джерелом смислотворчих зразків національно спрямованої активності особистості є народні традиції та обрядовість, за допомогою яких педагоги можуть виховувати дітей на засадах фундаментальних цінностей українців: волелюбності, працьовитості, оптимізму, любові до рідного краю, шанобливого ставлення до природи. Відтворюючи й емоційно підсилюючи архетипічні смисли буття, народні традиції та обрядовість виконують функцію передачі зазначених фундаментальних цінностей від попередніх поколінь сучасним українцям. Посилення такого міжпоколінного духовно-ціннісного зв'язку є не тільки необхідною умовою подальшого розвитку української нації, а й джерелом зміцнення віри українців у майбутню перемогу на сучасному вирішальному етапі захисту держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вісімнадцяте загальнонаціональне опитування: ставлення українців до іноземних країн (8–9 жовтня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/v_s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvan_ua_stavlennya_ukra_nc_v_do_nozemnih_kra_n_8-9_zhovtnya_2022.html (дата звернення: 18.09.2023).

2. Комплексне дослідження: як війна змінила мене та країну. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html (дата звернення: 21.09.2023).

3. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 29.09.2023).

4. Соціологи розповіли, скільки українців вважають Росію агресором. *Українська правда*: онлайн-видання. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2018/12/26/7202346> (дата звернення: 11.09.2023).

Саснко Тетяна Андріївна,

викладач кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЛЕГКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Зміна освітньої політики України, перехід від медичної до соціальної моделі сприйняття осіб з особливими освітніми потребами, впровадження інклюзії реалізували право учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня на навчання в закладах загальної середньої освіти. Залучення здобувачів цієї нозологічної групи в загальноосвітній простір передбачає створення спеціальних умов навчання, адже через складну структуру дефекту, окрім труднощів адаптації до нового соціального статусу, учні з порушеннями інтелектуального розвитку пролонговано засвоюють норми, правила поведінки й виявляють ознаки дезадаптації. Поряд з цим у зв'язку із впровадженням воєнним станом, через повномасштабне вторгнення країни-агресорки у молодших школярів зазначеної категорії формування навчальних навичок здійснюється в умовах дистанційного навчання, що ставить нові вимоги до вчителів та асистентів вчителів щодо організації навчально-виховного процесу у складних умовах життя.

Враховуючи вищезазначені дані, дослідження проблематики особливостей формування навчальної поведінки у молодших школярів з легкими порушеннями інтелектуального розвитку в інклюзивних закладах освіти є досить актуальним.

Вивченню дизонтогенезу при інтелектуальних порушеннях, особливостей психолого-педагогічної діагностики, організації корекційно-розвиткового процесу та психолого-педагогічного супроводу учнів з порушеннями інтелектуального розвитку присвячено багато наукових досліджень. Серед науковців школи психокорекційної педагогіки України вивчали та продовжують вивчати зазначену проблематику: В. Бондар, І. Бех, І. Єременко, Н. Засенко, С. Миронова, І. Моргуліс, Г. Піонтківська, М. Рождественська, А. Селецький, В. Синьов, М. Супрун, К. Турчинська, Д. Шульженко, М. Ярмаченко та інші.

На основі аналізу спеціальної літератури було визначено, що інтелектуальні порушення розвитку – стійке порушення пізнавальної діяльності, обумовлене органічним ураженням центральної нервової системи, сутність якого полягає в обов'язковому поєднанні трьох ознак: наявність порушень інтелектуальної діяльності, незворотність, органічне ураження кори головного мозку, що має дифузний характер (В. Бондар, 2003; О. Гаяш, 2021; С. Миронова, 2015; В. Синьов, 2008).

Згідно з даними Міжнародної класифікації хвороб 11 перегляду, порушення інтелектуального розвитку легкого ступеня характеризується наступними ознаками:

- коефіцієнт інтелекту варіює в діапазоні від 50 до 69 одиниць;
- порушення пізнавальних процесів;
- труднощі встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- мислення обмежене безпосереднім досвідом, некритичне;
- порушення формування всієї мовленнєвої системи;
- процеси запам'ятовування нестійкі, не опосередковуються мисленням;
- порушення формування довільної уваги.

Поряд з цим слід зазначити, що здобувачі освіти цієї нозологічної групи здатні використовувати мовлення як засіб спілкування, можуть підтримувати бесіду на соціально-побутову тематику. Найбільш розвиненими є зорова та механічна пам'ять.

Дефініція («навчальна поведінка») є узагальненою та характеризується вмінням здобувача освіти отримувати й засвоювати знання, використовувати їх відповідно до навчальної ситуації, діяти відповідно до правил, встановлених у навчальному закладі.

На основі здійсненого наукового пошуку ми виділили складові навчальної поведінки, необхідні здобувачу початкової освіти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня для адаптації до нового соціального статусу й успішного засвоєння знань, умінь та навичок:

- уміння розрізняти час уроку та перерви;
- уміння дотримуватися навчального розкладу;
- уміння користуватися шкільним приладдям;
- уміння організувати робоче місце;
- здатність спрямовувати погляд та увагу на вчителя;
- уміння виконувати інструкції вчителя під час уроку;
- здатність приймати допомогу з боку дорослого (вчителя, асистента учителя);
- уміння використовувати навчальні посібники за призначенням;
- уміння виконувати завдання, запропоновані учителем (за наслідуванням, самостійно, з допомогою) [6, 9,10,11].

Як зазначалося вище, молодші школярі з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня мають добре розвинені механічну та зорову пам'ять. Окрім цього візуальний тип сприймання інформації, що поділена на невеликі частини, сприяє найпродуктивнішому засвоєнню матеріалу. У зв'язку з цим, на наш погляд, для формування навчальної поведінки доцільне використання методів візуальної підтримки.

Впровадження засобів візуальної підтримки в корекційно-розвиткову роботу з дітьми різних нозологічних груп досліджувалося та продовжує вивчатися українськими та закордонними науковцями, серед яких П. Герхард, І. Гладченко, К. Грей, Г. Доман, М. Коєн та інші.

Сутність застосування методу візуальної підтримки полягає у застосування фотокартки, піктограм, малюнків, предметів та інших навчальних матеріалів для повідомлення необхідної інформації учню тоді, коли через певні порушення розвитку сприймання візуальних інструкцій обмежено.

Здійснений науковий пошук надав нам підстави виділити засоби візуальної підтримки, які доцільно використовувати для засвоєння навичок навчальної поведінки учнями початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, а саме: візуальний розклад, схеми роботи, правила поведінки, сигнали-нагадування.

Впровадження візуального розкладу є основним компонентом забезпечення формування навчальної поведінки у здобувачів початкової освіти з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання. Такий розклад містить інформацію про назву та послідовність уроків, перерви, прогулянки, відвідування їдальні тощо. Фактично розклад забезпечує поділ дня на окремі події, що сприяє кращому розумінню ситуації та засвоєнню правил поведінки в закладі освіти. Візуальний розклад можна поділити на тиждень, на один день.

Важливою складовою візуального розкладу є забезпечення наявності опорної картки з двома пунктами розкладу. Такі опорні картки допоможуть здобувачу початкової освіти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеню поступово зрозуміти, що види діяльності чи запропоновані завдання змінюють одне одного, а не існують окремо.

Наступним дієвим засобом, що сприяє організації кожного виду діяльності молодшого школяра з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеню, є схема роботи. Вона допомагає учню виконувати завдання без допомоги вчителя або асистента вчителя, адже кожен крок виконання завдання пояснюється за допомогою схеми, зображення або короткої письмової інструкції. Такий алгоритм дозволяє розв'язувати завдання, поділене на окремі маленькі частини.

Засіб візуальних правил поведінки реалізується за допомогою методу соціальних історій К. Грей. Авторка визначає соціальні історії, як короткі розповіді, які описують конкретні ситуації, події або заняття. Вони містять в собі специфічну інформацію про майбутні події: чого потрібно чекати та як потрібно поводитися.

Таким чином, дослідження проблематики формування навчальної поведінки у молодших школярів з легкими порушеннями інтелектуального розвитку в інклюзивних закладах освіти дозволило нам зробити наступні висновки. Складна структура дефекту при порушеннях інтелектуального розвитку обумовлює труднощі формування навчальної поведінки. Керуючись принципом опори на сильні сторони (механічна та зорова пам'ять), впровадження методів візуальної підтримки сприяє засвоєнню навичок навчальної поведінки у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеню. Впровадження зазначених методів допомагає вирішити такі завдання: подолання нездатності організувати свій час, формування здатності розуміти вимоги вчителя, асистента учителя, подолання фрагментарності сприймання інформації, вміння відокремлювати важливу інформацію від неможливої розвиток навичок самостійності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаяш О. В. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.
2. Жадан Т. О. Психологічна готовність дитини з порушеннями інтелектуального розвитку до навчання у школі. веб-сайт. URL : <https://naurok.com.ua/psihologichna-gotovnist-ditini-z-porushennyami-intelektualnogo-rozvitku-do-navchannya-u-shkoli-266803.html> (дата звернення : 09.10.2023).
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № №2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 26.04.2023).
4. Прядко Л. О., Фурман О. О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку : методичний посібник. Суми : РВВ СОІППО, 2015. 114 с.
5. Чеботарьова О. В., Гладченко І. В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник. Харків : Ранок, 2020. 128 с.

Savevych Anastasiia,

cadet of the 1 year of the second (master's) level of higher education Specialty 053 Psychology,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

Scientific Supervisor – **Tsybmal S. V.,**

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Military Psychology and Pedagogy,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

SIGNIFICANCE OF “PSYCHOLOGY OF RELIGION” EDUCATIONAL DISCIPLINE IN THE PROCESS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF MILITARY PSYCHOLOGISTS

The matter of efficient psychological assistance to both civilian and military individuals is proving to be increasingly relevant in the context of the armed aggression of the Russian federation against Ukraine. In the modern environment, a psychologist is an assistant to a unit commander who is responsible for maintaining the moral and psychological well-being of the personnel and their readiness to accomplish assigned tasks.

Therefore, it is not a secret that a large portion of attention is currently addressed to the professional education of military psychologists.

The key areas of activity of specialists in this field are as follows: professional and psychological education of personnel (studying various types and techniques of self-regulation, provision of information and guidance on the specifics of mental activity), psychoprophylaxis, psychological aid, and rehabilitation.

The professional education of military psychologists encompasses mastering a considerable amount of disciplines, for instance: fundamental psychology, methodology and methods of psychological research, applied and practical psychology, pedagogical and separately – general military disciplines.

Upon the analysis of problematic inquiries in military units, one has discovered that the topic of religiosity of servicemen is currently extremely relevant. Due to the scarcity of psychologists' proficiency in religion, the spiritual needs of faithful servicemen are often omitted, which negatively affects their moral and psychological state and overall performance of their duties.

The implementation of the new reforms of the Military Chaplaincy Service of the Armed Forces of Ukraine has, unconditionally, positively reflected on the overall emotional condition of the faithful servicemen. Unfortunately, not every unit presently possesses its own chaplain who is able to meet and fulfill the needs of believers. Therefore, the necessity to consider the introduction of the discipline "Psychology of Religion" into the academic program of professional education of military psychologists is tremendously urgent.

The psychology of religion is defined as a religious discipline that studies psychological and emotional sources of religion and the psychology of the faithful individual.

This branch of humanitarian knowledge was shaped in the late nineteenth and early twentieth centuries due to the works of W. James and S. Freud. The core thesis of the psychology of religion implies that the source of religion emerges not from the environment, but from the individual, from his or her internal world, particularly in the emotional and volitional domain.

The psychology of religion is an interdisciplinary subject field that encompasses both theoretical and practical issues. This discipline was developed at the junction of various social and humanitarian sciences – religious studies, experimental psychology, history, sociology, ethnography, philosophy, etc.

From a psychological perspective, religion is a type of human value-oriented activity that manifests itself in the generation and functioning of the value-oriented realm of the human psyche, which plays a determining role in the motivation of behaviour and actions.

The subject of the psychology of religion includes mental phenomena and psychological influences with religious context, which is rooted in the belief in the existence of supernatural powers. Their will completely determines earthly existence; conscious and unconscious motivation; emotional, volitional, cognitive, imaginative, and fantasy processes; personality features; temperament and personality characteristics; actions, behaviour; communication; group dynamics; neurotic and mental disorders; psychotherapy, psychocorrection, psychohygiene.

The birth of the mentioned discipline will contribute to military psychologists' awareness of the needs of religious servicemen and the tools to influence him or her, since the belief is a powerful asset for increasing their stress resistance and engagement in service. Hence, the religious factor of faithful servicemen cannot be overlooked or neglected.

Religion fulfills a crucial role for the faithful servicemen. The exceptionalism of the religion and its effect lies in its capacity to provide people with spiritual support, moral principles, and ways of relaxation that enable them to withdraw from the stress, emotional exhaustion, and excessive pressure resulting from military service. One of the fundamental components of religion that facilitates a stable psychological state is the existence of a belief in a Higher Power or God. Believing in greater things than just human nature gives religious servicemen confidence that their actions and efforts are meaningful and important. Religion can become a source of hope and faith in success, including the most challenging circumstances. Besides spiritual support, religion can also furnish servicemen with the means of relaxation and stress relief. Whether it is prayer, meditation, rituals, or involvement in religious ceremonies, these activities can promote stress resilience and motivation.

The introduction of the discipline "Psychology of Religion" in the professional education of military psychologists is noteworthy. It will broaden the scope of tools for interaction with religious servicemen, improve understanding of their needs and motives, and unveil effective ways of influencing on a believer. The newfound discipline will aid the process of solving the problematic issues of religious servicemen and stop the discrimination of this community.

Собчук Анна Вікторівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Яшник С. В.,**
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасному освітньому світі ефективна профорієнтація студентської молоді має першочергове значення. Вибір, який роблять студенти під час навчання, глибоко впливає на їхні майбутні професійні перспективи. Тому закладам вищої освіти вкрай необхідно впроваджувати ефективні профорієнтаційні заходи в комплекс програми.

Профорієнтація слугує компасом для студентів, які орієнтуються у різноманітності варіантів кар'єри. Профорієнтація не тільки допомагає приймати обґрунтовані рішення, але й сприяє академічній мотивації та успішності. Допомагає узгодити вибір освіти з особистими прагненнями та вимогами ринку праці.

Кар'єрний шлях студента починається рано з його досвіду та впливу вдома і закінчується тим, що він працює за фахом своєї мрії. Або, принаймні, це те, чого хочуть досягти більшість студентів коледжу, обираючи спеціальність. Деякі студенти здійснюють необдуманий вибір, не маючи достатньої інформації, а потім повністю втрачають інтерес до обраної професії.

Концепція розвитку кар'єри має бути чітко представлена студентам на початку їхнього університетського життя. Навчальні заклади вищої освіти покликані планувати кар'єру студентів. Від цього виграють ВИШі, оскільки належна професійна орієнтація веде до вищих показників успішності, працевлаштування студентів.

Велика проблема, пов'язана з консультуванням щодо кар'єри для студентів, полягає в тому, що часто вони вважають такі заходи нецікавими та необов'язковими і на них слід звертати увагу лише тоді, коли потрібна допомога у побудові кар'єри [1, 2].

Для ефективної профорієнтації заклади вищої освіти використовують різні підходи: індивідуальне консультування, майстер-класи, семінари, стажування, різноманітні онлайн-платформи, ІТ технології тощо.

Індивідуальне консультування: індивідуальні зустрічі з професійними консультантами допомагають зрозуміти здібності, інтереси та цінності студента. За допомогою оцінювання та діалогу психологи надають персоналізовану рекомендацію, допомагаючи студентам приймати обґрунтовані рішення.

Майстер-класи та семінари: спілкування з випускниками надають студентам можливість познайомитися з реальним досвідом та різноманітними кар'єрними шляхами. Ці заходи також створюють можливості для взаємодії, що має вирішальне значення для майбутнього професійного зростання.

Стажування та навчання на досвіді: практичний досвід, отриманий під час стажування, усуває розрив між теоретичними знаннями та застосуванням у практичній діяльності. Це дає студентам безцінне уявлення про обрані ними галузі та допомагає їм будувати ключові зв'язки з галуззю [3].

Платформи онлайн-оцінки кар'єри: цифрові ресурси пропонують комплексні інструменти самооцінки, які націлюють студентів до відповідних варіантів кар'єри. Деякі онлайн-платформи, такі як CareerExplorer і MyNextMove.org, використовують алгоритми, щоб пропонувати сумісні професії на основі індивідуальних якостей та властивостей особистості.

Віртуальна реальність і симуляція: захоплюючий досвід дозволяє студентам досліджувати змодельовану реальність, «відкриваючи смак різних професій». Ця технологія покращує обізнаність про кар'єру та допомагає робити усвідомлений вибір.

Інтеграція штучного інтелекту: для абітурієнтів та всіх охочих Міністерство освіти та науки України розробило безоплатне профорієнтаційне тестування на основі штучного інтелекту. З його допомогою

можна точно й швидко визначити схильність до понад 1 000 професій, дізнатися про нові, актуальні та перспективні види діяльності, зрозуміти, наскільки успішним буде вибір обраного фаху у майбутньому. Штучний інтелект — це здатність комп'ютера виконувати ті завдання, які зазвичай потребують людського мислення, вміння навчатися, розпізнавати алгоритми. Саме завдяки цим особливостям тестування допоможе швидко обрати професію.

Численні дослідження підкреслюють позитивний вплив ефективних програм профорієнтації. Вони показали, що студенти, які отримали комплексну професійну орієнтацію, продемонстрували вищий рівень рішучості до побудови кар'єри та академічних досягнень порівняно з їхніми однолітками, які цього їй не мали.

Незважаючи на свою важливість, професійна орієнтація має такі проблеми, як обмеження ресурсів і культурні упередження. Однак завдяки інтеграції штучного інтелекту та прогнозній аналітиці професійна орієнтація стане більш персоналізованою та ефективною [4 -6].

Отже, профорієнтація є невід'ємною складовою сучасної освіти. Вона дає студентам можливість приймати обґрунтовані рішення щодо їхньої академічної мобільності та апробації карти професії. Завдяки індивідуальному консультуванню, експериментальному навчанню та технологічним інструментам навчальні заклади можуть надати студентам знання та навички, необхідні для успішного майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Role of Higher Education Institutions in Career Guidance and Support URL: <https://msmhighe red.com/insights-post/the-role-of-higher-education-institutions-in-career-guidance-and-support/> (дата звернення: 27.10.2023).
2. Factors Affecting Career Choices of College Students Enrolled in Agriculture URL: https://www.utm.edu/departments/msanr/_pdfs/Fizer_Research_Project_Final.pdf (дата звернення: 27.10.2023).
3. Career Guidance and Counseling Programs. Office of Career, Technical, and Adult Education. URL: <https://www2.ed.gov/about/offices/list/ovae/pi/cte/cgcp.html> (дата звернення: 27.10.2023).
4. Extending the Scope: Career Guidance in Higher Education. Global University Network for Innovation. URL: <http://www.guninetwork.org/articles/extending-scope-career-guidance-higher-education> (дата звернення: 27.10.2023).
5. A Need Assessment on Students' Career Guidance. Procedia – Social and Behavioral Sciences. URL: https://www.researchgate.net/publication/277948106_A_Need_Assessment_on_Students'_Career_Guidance (дата звернення: 27.10.2023).
6. Міносвіти розробило тест на основі штучного інтелекту, що допоможе обрати фах. URL: <https://suspilne.media/538085-minosviti-rozrobilo-test-na-osnovi-stucnogo-intelektu-so-dopomoze-obrati-fah/> (дата звернення: 27.10.2023).

Соловій Ярослава Іванівна,
учитель української мови та літератури,
Науковий ліцей комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПІДТРИМКА ТВОРЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Одним із ключових аспектів сучасного підходу до освіти є стимулювання творчості у навчальному процесі. Часто панує хибне уявлення, що творчі люди є винятковими, а творчість – особлива рідкісна властивість. До цього додаються твердження, що творчість стосується лише особливих галузей – наприклад, мистецтва. Ці хибні уявлення треба подолати, а їх переосмислення має стати основою для змін в освіті. Передусім необхідно відійти від моделі масової освіти, сформованої в XIX столітті. Ця модель відображає принципи промислового виробництва: лінійність, одноманітність і стандартизацію. У ній вбачали спосіб підготувати учнів до того, що трапиться згодом, тобто освіту описували формулюванням: ви накопичуєте освітні ресурси впродовж навчання і їх має вистачити на решту життя. Однак знань ніколи не буває досить. Тому в результаті трансформації освіта має не просто передбачати майбутнє, але допомагати його формувати. Принцип менеджменту під девізом «Ти повинен» вже не діє і має бути змінений на протилежний «Ти зможеш, бо ти творча

особистість». Творчість – це не просто прикраса навчання у вигляді виразного декламування чи створення ілюстрацій до художніх творів, це найважливіший елемент, який допомагає учням розвивати креативне мислення, уміння генерувати нові ідеї і вносити інновації в різні галузі життя. Творчість важлива не лише для розвитку індивідуальних можливостей здобувачів освіти, але і для конкурентоспроможності країни в глобальному світі.

Головним завданням наукового ліцею як спеціалізованого закладу освіти є турбота про розвиток творчого потенціалу кожного учня. Одним із позитивних чинників, який може реально забезпечити здорове творчо орієнтоване середовище, є, безумовно, цілеспрямований вплив на учасників освітнього процесу.

Кен Робінсон – письменник, спікер та радник з питань творчого мислення, систем освіти та інновацій, у своїх книгах [1; 2] обстоює три взаємопов'язані твердження:

- по-перше, ми живемо в епоху безпрецедентних змін, наслідки того, як може змінитися наш спосіб життя і праці, є непередбачуваними, а тому ми і наші діти постаємо перед унікальними в історії людства викликами;
- по-друге, ми маємо інакше ставитися до власних талентів та природних задатків, а також змінювати панівні підходи до освіти, які нехтують здатністю до творчої діяльності і змушують людей сумніватися у власних здібностях;
- по-третє, усім нам треба по-іншому керувати школами, компаніями та спільнотами, щоб формувати культуру інновацій.

Концепції Кена Робінсона відкривають перед нами новий погляд на освіту, яка повинна бути гнучкою, творчою та адаптованою до сучасних вимог.

Формування творчості, гнучкості та адаптивності допомагає учням стати готовими до різних життєвих викликів, навчання протягом життя та досягнення успіху в сучасному світі, де зміни є невід'ємною складовою.

Ось деякі практичні поради, завдяки яким педагоги можуть сприяти розвитку цих якостей.

1. Стимулюйте творче мислення, заохочуйте учнів генерувати нові ідеї, дозволяючи їм експериментувати та демонструвати власний підхід до вирішення проблем. Це своєрідний розвиток творчої думки через виконання завдань та проєктів, що вимагають нестандартного мислення.

2. Залучайте учнів до виконання мультидисциплінарних проєктів, адже робота над завданнями, які долучають елементи різних предметів, допомагає учням розглядати питання з різних точок зору і розвивати гнучкість мислення.

3. Підвищуйте рівень самостійності, формуючи навички самонавчання, дозволяючи самостійно вивчати певні теми, шукати джерела інформації та ідеї для проєктів. Це сприяє розвитку незалежності та самоорганізації.

4. Акцентуйте увагу на практичному досвіді, пропонуйте учням вирішувати реальні завдання, виконувати дослідження та розв'язувати нагальні життєві проблеми, що сприяє розвитку адаптивності та практичних навичок.

5. Заохочуйте експериментувати. Дозволяйте учням вносити зміни в навчальний процес та спробувати нові підходи. Хваліть їх за спроби навчитися на власних помилках.

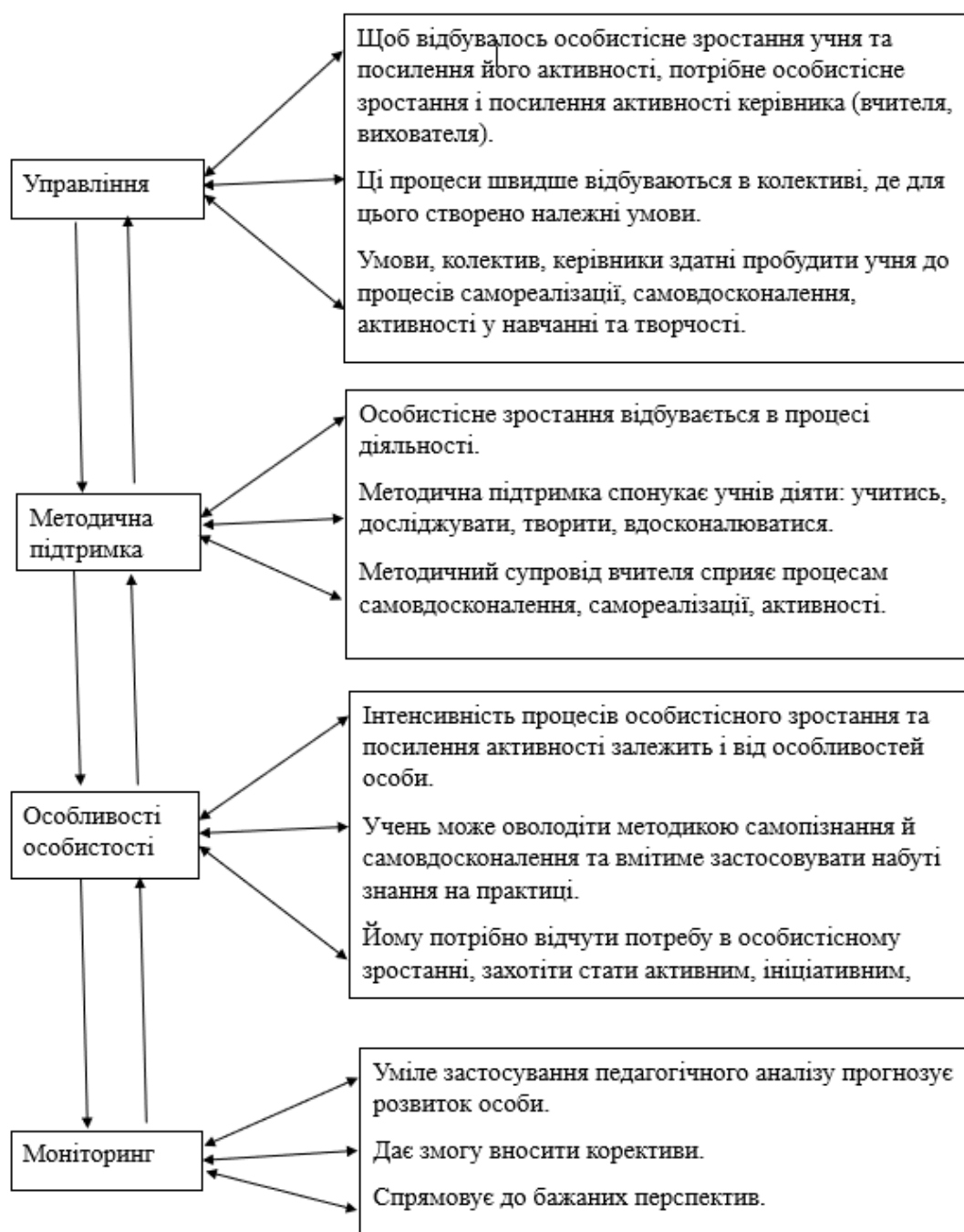
6. Розвивайте комунікативні навички, оскільки здатність ефективно спілкуватися та співпрацювати з іншими є ключовою для розвитку гнучкості та адаптивності. Сприяйте роботі в команді та вирішенню конфліктів.

7. Використовуйте технології. Загальновідомо, що інтеграція сучасних технологій у навчальний процес може стимулювати творчий розвиток та навички адаптації, а також допомагає учням опанувати цифрові інструменти.

8. Впливайте через рефлексію. Заохочуйте учнів відзначати свої досягнення та вивчати свої помилки для подальшого вдосконалення. Розвивайте навички самооцінки та самоконтролю.

Саме такі принципи педагогічного менеджменту можуть реально сприяти створенню в освітньому закладі інноваційного середовища, у якому, насправді, робота вчителя може стати пошуком й творчістю. Отже, треба сформувати таку модель управління навчанням, щоб вона давала змогу розвиватися й реалізуватися учням, стимулювала їх працю і підтримувала їх активність та ініціативу (схема 1).

ПЕДАГОГІЧНА ТА УПРАВЛІНСЬКА ПІДТРИМКА УЧНЯ

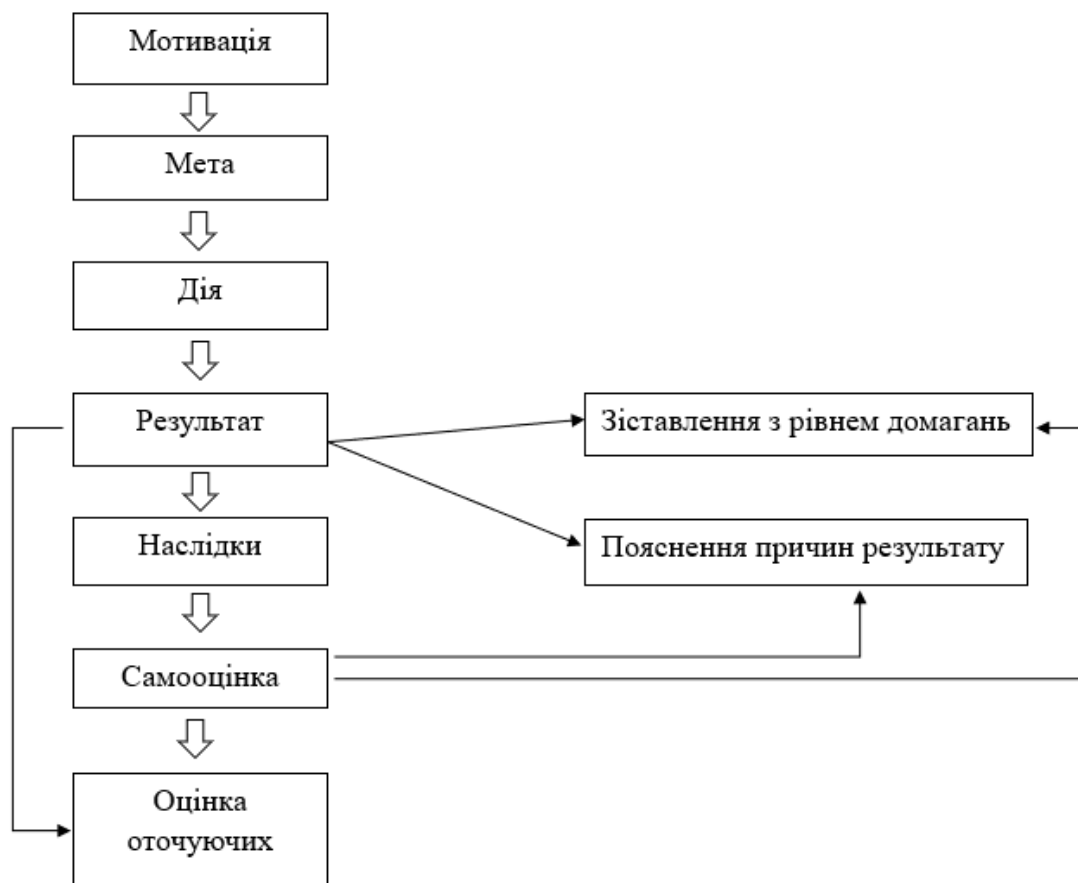

Не менш важливим аспектом загальної активності учнів є аспект творчої активності. Творча активність – особистісне утворення динамічного характеру, що є комплексом інтелектуальних, емоційних, характерологічних властивостей, які дозволяють особистості продуктивно використовувати творчість у будь-якій діяльності [3]. Тут, очевидно, народжується те, що називають мотивом вчинку – спонукою, яка призводить до його здійснення. Лише мета, яка має для учнів привабливу силу, може протягом певного часу спрямовувати їх активність, роздуми, діяльність. Серед різних таких привабливих для учнів прагнень є самостійність. У педагогічному керівництві самостійною навчальною діяльністю слід відшукати відповіді на запитання: «Що учням до душі?», «Чого учні не приймають?». Узагальнені відповіді можуть бути такими. Учневі до душі логічність дій вчителя, почуття причетності до наслідків особистої діяльності й до наслідків праці всього класу (групи), можливість розширити своє коло спілкування, можливість проявити свої навчальні та особистісні якості, публічне визнання досягнень, особливо в питаннях, які йому вдаються, можливість відкрито проголошувати свої погляди, повага з боку вчителя, особистісна

зацікавленість і безпосередня участь у навчальному процесі. Учень не приймає будь-які зміни правил чи критеріїв у виробничому процесі, стосунках, не узгоджених з ним, несвоєчасні або необ'єктивні оцінки результатів навчання, монотонної безперспективної праці, безпідставного навантаження, перевантаження роботою.

Самостійність – це стан душі, народження віри в самого себе, в свої сили, відчуття самоповаги і бажання особистісного зростання, інтелектуального злету тощо. Отже, потреба бути самостійним – це рушійна сила розвитку особистості та могутнє джерело її активності. Розгляньмо модель механізму позитивної мотивації досягнення, зверніть увагу на те, що зв'язок «оцінка оточуючих» істотно впливає на результат описаного процесу (схема 2).

Схема 2

Відомо, що хвалити нелегко, так само як і сварити. Адже хвалити потрібно за щось, так само як і сварити. Але визначити величину хорошого і величину поганого часто буває важко. Людина за своєю суттю часто буває необ'єктивною. Вже саме наше сприйняття, що є джерелом інформації, необхідної для тієї чи іншої оцінки, вкрай ненадійне. Інакше кажучи, коли ми маємо справу з людьми, які з якихось причин не подобаються нам, ми автоматично оцінюємо їхні дії з негативним відтінком й, навпаки, прагнемо виправдати навіть негативну поведінку симпатичних нам людей. Наш мозок функціонує так, що перша наша спонтанна реакція на той чи інший подразник обов'язково має емоційне забарвлення. Друга реакція, яка працює водночас з першою, звіряє все, що відбувається з нашими моральними нормами, усталеними поглядами тощо. Необ'єктивність – ось головна небезпека, яка загрожує людині, наділеній владою оцінювати чийсь дії. Необ'єктивність часто виступає основною силою, яка загальмовує активність, ініціативність навіть творчого учня.

Тож для об'єктивної, якнайповнішої оцінки діяльності учня необхідно, крім діагностики, моніторингу, створити механізм фіксації його активності та самостійності. Підсумки участі учнів у самостійній творчій діяльності варто підбивати наприкінці семестру і за навчальний рік. Вони показують результати його пізнавальної активності, дають змогу виявити лідерів в колективі за вказаними обсягами

роботи та яскраво характеризують їх самостійність, активність й ініціативність. Постійний облік учнівських зусиль формує свідоме ставлення учня до праці і формує установку на активне досягнення позитивного результату, є інструментом вагомої освітньої мети – самоосвіти. Оцінювання найкраще проводити на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування досягнень, стійкої мотивації, самостійного пошуку тощо, а не ступеня невдач учня. Визначення рівня самостійних творчих досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчання, зрештою, має не просто забезпечувати традиційний процес учення, а сформувати компетенції для особистісного зростання учня, творчого підходу до навчання на принципах активності, ініціативності, пошуку, дослідження, науковості та стійких позитивних почуттів до процесу отримання знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кен Робінсон. Освіта проти таланту. Сила творчості. Київ : Літопис, 2017. 256 с.
2. Кен Робінсон, Лу Ароніка. Школа майбутнього. Київ : Літопис, 2018. 256 с.
3. Крукеницька О. Я. Вияв творчої активності особистості у професійній діяльності. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Видавництво "Фенікс", 2012. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 15. Частина I. С. 210–216. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v12/i15/i/31.pdf> (дата звернення: 09.10.2023).

Станкевич Ірина Володимирівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту і маркетингу,
Одеська державна академія будівництва та архітектури,
м. Одеса, Україна

Сакун Ганна Олександрівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і маркетингу,
Одеська державна академія будівництва та архітектури,
м. Одеса, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТУ SERVQUAL В УПРАВЛІННІ ЗАДОВОЛЕНІСТЮ ВИМОГ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ ОСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Система вищої освіти сьогодні повинна відповідати передусім вимогам доступності, інноваційності та соціальної орієнтації, створювати умови для безперервного саморозвитку та самореалізації особистості, розвивати її здібності, забезпечувати робочі місця висококваліфікованими кадрами. Зацікавленою стороною (стейкхолдером) вишу є особа або група осіб, які забезпечують отримання якісних послуг від діяльності освітньої організації, до здобувачів освіти, працедавців.

Стейкхолдери постачають освітній організації необхідні для її діяльності ресурси, тому що її діяльність дозволяє задовольняти їх вимоги і потреби. Таким чином, відносини між освітньою організацією та її стейкхолдерами вибудовуються навколо ресурсного обміну. Освітня організація повинна врахувати інтереси усіх стейкхолдерів та знайти золоту середину, щоб домогтися балансу за кожною характеристикою відносин, необхідно визначити їх вимоги та основні ресурси взаємодії. Отже, якщо ВИШ з усіма своїми стейкхолдерами встановить збалансовані відносини, то це буде означати, що всі їх запити задоволені досить добре, а значить відносини ефективні.

Таким чином, є необхідність використання нових інструментів в управлінні діяльністю освітньої організації, що дозволить досліджувати і аналізувати ресурсні відносини між освітньою організацією та групами зацікавлених сторін, а також між самими групами зацікавлених сторін.

За результатами ряду досліджень, висвітлених у наукових працях [1 - 3] таким інструментом сьогодні вбачається інструмент стратегічного управління якістю SERVQUAL (Service Quality), відповідно до якого сприйняття задоволеності вимог стейкхолдерів від взаємодії із освітньою організацією відбувається за двома головними напрямками: що? стейкхолдер отримує від освітньої організації (технічний аспект якості) та як? (функціональний аспект якості)» за п'ятьма показниками та 22 критеріями [4] (див. рис. 1 та табл. 1).

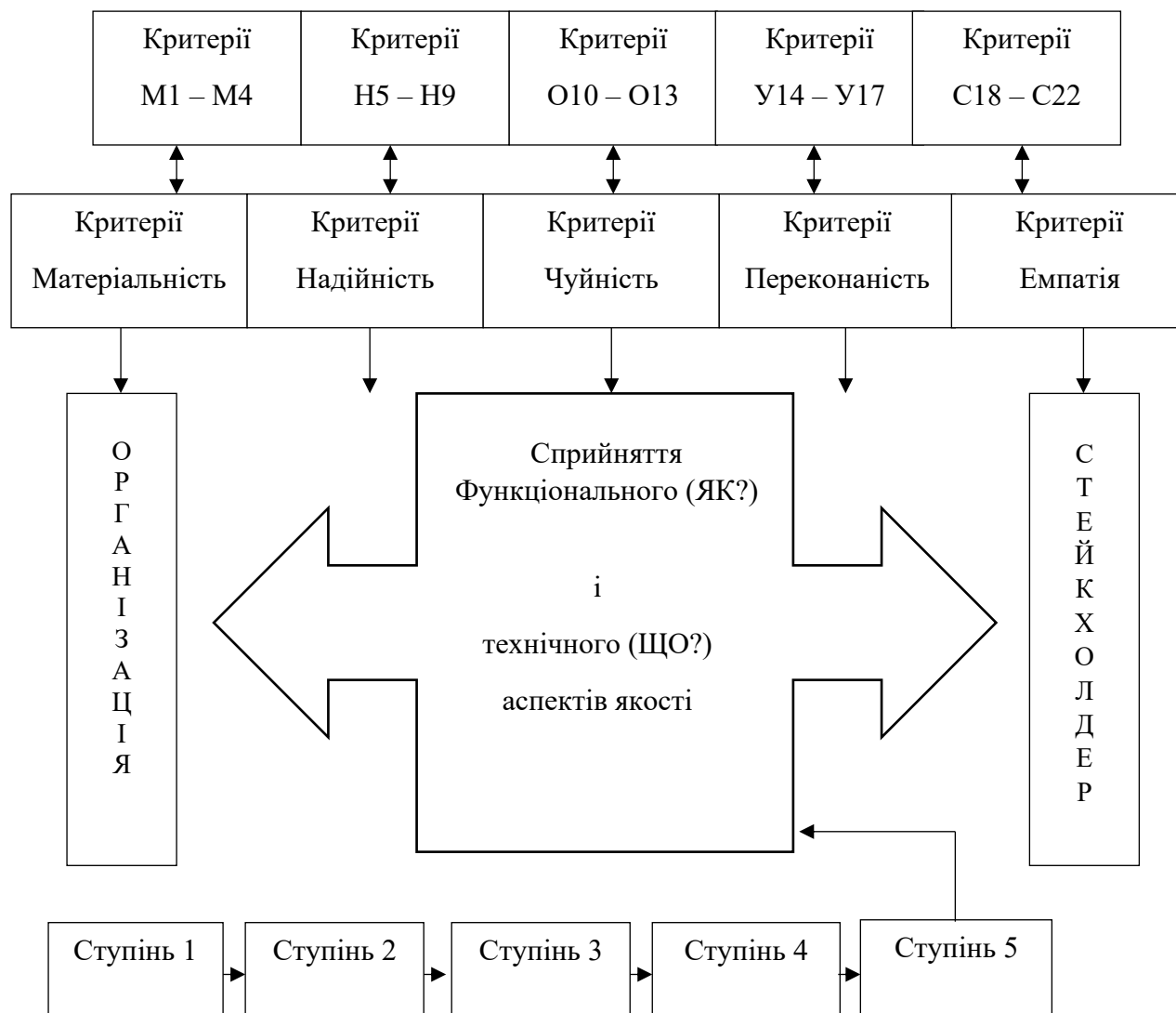

Рис. 1. Модель SERVQUAL сприйняття стейкхолдером задоволеності його вимог [5].

Таблиця 1

Основні критерії моделі SERVQUAL застосовані до освітньої організації

Критерії згідно до SERVQUAL	Аспекти задоволеності
Матеріальність	Оснащення сучасними технічними засобами навчання (матеріально-технічна інфраструктура)
Надійність	Система організації харчування, медичне та інше обслуговування Доступність викладання дисциплін та зміст навчання
Чуйність	Організація навчальної (виробничої, переддипломної практики) Ступень участі в управлінні змінами в діяльності освітньої організації
Переконаність	Доступність інформації про життя освітньої організації Можливість вибору освітніх компонент
Емпатія	Компетентність, відповідальність, упевненість і ввічливість персоналу освітньої організації Морально-психологічна атмосфера в освітній організації Індивідуальний клієнто-орієнтований підхід

Очікування стейкхолдерів від взаємодії із освітньою організацією або підтверджуються, або ні. Підтвердження очікувань веде до довгострокової лояльності стейкхолдерів до освітньої організації, що іноді називається «маркетингом відносин», який забезпечує довгостроковий успіх освітньої організації за рахунок стабільної діяльності, заснованої на лояльності стейкхолдерів, і скорочення витрат на маркетинг для залучення нових клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Станкевич І. В., Кудрявцева Ж. О. Особливості розвитку системи управління якістю освітньої організації на засадах теорії зацікавлених сторін. *Фінансова система та економічна безпека: стан, проблеми, ефективність*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції., м. Київ, 23 листопада 2019 р. Київ : Аналітичний центр «Нова Економіка», 2019. С. 89 – 92.
2. Станкевич І. В. Управління діяльністю освітньої організації на засадах багатовимірного оцінювання якості: теорія, методологія та практика : монографія. Одеса : Бондаренко М.О., 2017. 442 с.
3. Станкевич І. В., Поліщук І. І., Борисевич Є. Г. Розвиток маркетингових досліджень задоволеності вимог стейкхолдерів організації на засадах методичного інструментарію управління якістю. *Бізнес інформ: міжнародний науковий економічний журнал*. 2021. №2. С. 336 – 345. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-336-345>(дата звернення: 30.10.2023).
4. Parasuraman A., Zeithaml V. A., Berry L. L. Servqual: A multiple-item scale for measuring consumer perc. *Journal of retailing*. 1988. Т. 64. №. 1. С. 12-40.
5. Ривак З. М., Шенгера О. В. Методика оцінки якості банківських послуг у проектах. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22412/1/29-Ryvak-52-53.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).

Супрун Юлія Русланівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Початкова освіта,

Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Науковий керівник – **Гібалова Н. В.,**

кандидат педагогічних наук, професор,

професор кафедри початкової освіти,

Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ З МАТЕМАТИКИ ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій і зростанням обсягів інформації, доступної кожному інтернет-користувачу. У сфері освіти цей процес також не залишається осторонь. Використання електронних освітніх ресурсів стає все більш популярним засобом навчання на всіх рівнях освіти, зокрема початкову школу. Математика, як важлива складова базової освіти, також відзначається зростаючим попитом на електронні освітні ресурси для учнів початкових класів.

Електронні освітні ресурси - це спеціально створені веб-сайти, програми та інші цифрові засоби, призначені для навчання та підвищення рівня освітньої компетентності. Під електронно-освітніми ресурсами (ЕОР) розуміють навчальні й довідкові матеріали (сукупність відомостей, поданих у графічній, текстовій, числовій, звуковій, відеоформі тощо) та засоби, що містять систематизовані відомості освітнього характеру, тобто цілісний, логічно завершений блок навчально-методичного призначення, представлений в електронній формі на носіях будь-якого типу або розміщений у комп'ютерних мережах, призначений для відтворення з використанням електронних цифрових засобів з навчальною метою [1].

ЕОР можуть охоплювати відеоуроки, інтерактивні завдання, тести, анімацію та інші матеріали, які спрямовані на покращення засвоєння знань.

Вчитель може використовувати різні форми роботи, застосовуючи ЕОР, це може бути фронтальна робота з класом, індивідуальне виконання завдань біля дошки або на планшетах, групова робота для реалізації змагальних ситуацій або проєктної роботи. Використати електронні ресурси можна на таких етапах уроку: набуття знань учнями, під час закріплення нового матеріалу, самостійної роботи. Якщо учні мають планшети (комп'ютери) вдома або в умовах дистанційного навчання, то для домашньої роботи.

Використання ЕОР дозволяє реалізувати умови для переходу до особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів у навчанні, вимагає від учителів змін у методиці навчання, стимулює педагогів до пошуку нових форм, методів та прийомів роботи.

Особливий акцент слід робити на тому, як діти впораються із завданнями, виконуючи їх на інтерактивній дошці. Інтерактивна дошка – це обладнання, яке поєднує проєкційні технології та сенсорний екран. Вона не просто відтворює зображення, яке є на комп'ютері, але також дає можливість контролювати процес презентації, вносити зміни та корективи, позначати іншими кольорами та коментувати.

Використання електронних освітніх ресурсів у початковій школі має свої особливості, деякі категорії учнів потребують особливого підходу та уваги до педагогічних аспектів навчання.

При використанні електронних освітніх ресурсів важливо відзначити наступні дидактичні аспекти:

1. Адаптація до віку та рівня учнів: матеріали повинні бути адаптовані до вікових та рівневих особливостей учнів початкових класів. Вони повинні бути доступними та зрозумілими для дітей.

2. Збалансований підхід: важливо підтримувати збалансований підхід до навчання, поєднуючи використання електронних ресурсів з іншими засобами: інтерактивні уроки, робота в групах та практичні завдання[2].

3. Запобігання перевантаженню: учителі мають бути уважні до того, щоб не переобтяжувати учнів великою кількістю інформації та завдань. Неправильно обрані ресурси або важкі завдання можуть призвести до стресу та невдач у навчанні.

4. Оцінка та рефлексія: важливо створити систему оцінювання, яка враховує результати навчання за допомогою електронних ресурсів та сприяє розвитку навичок самооцінки та рефлексії учнів.

Звичайно ж, не можна забувати і про здоров'язбережувальні технології у процесі використання електронно-освітніх ресурсів, особливо це стосується учнів початкової школи [3].

Таким чином, електронно-освітні ресурси у процесі навчання математичної освітньої галузі мають такі переваги:

- Візуалізація матеріалу: електронні освітні ресурси дозволяють візуалізувати матеріал, що робить процес навчання більш зрозумілим та цікавим для учнів. Відеоуроки та інтерактивні анімації можуть допомогти учням краще засвоїти навчальний матеріал.

- Індивідуалізація навчання: ЕОР дозволяють учителям створювати індивідуальні навчальні підходи до кожного учня. За допомогою спеціалізованих платформ вчителі, аналізуючи потреби, можуть підбирати завдання, враховуючи рівень навчальних досягнень кожного учня.

- Можливість самостійної роботи: використання електронних ресурсів дає можливість учням працювати над завданнями самостійно, що розвиває їхню самодисципліну та навички математичних обчислень.

- Можливість кращого сприймання та засвоєння матеріалу: через дію на різні органи чуття дитини за допомогою зображення, звуку, анімації, інтерактивності, процес засвоєння навчального матеріалу відбувається значно легше та результативніше.

- Наявність онлайн-контролю та активного навчання: застосування електронних ресурсів дозволяє вчителю відстежувати прогрес кожного учня та своєчасно втручатися, якщо виникають труднощі у засвоєнні матеріалу.

Висновки. Використання електронних освітніх ресурсів у початковій школі може стати засобом підвищення якості навчання математики. Проте важливо враховувати дидактичні особливості та особливості вікової групи учнів, а також пильно контролювати процес навчання та враховувати індивідуальні потреби кожного учня. Інтеграція електронних освітніх ресурсів у навчальний процес може позитивно вплинути на підготовку молодого покоління до вимог сучасного світу [4]. Огляд науково-методичної літератури стосовно даної проблеми показав доцільність, можливість та доступність використання ЕОР як ефективного засобу навчання основ математики дітей молодшого шкільного віку за умов дотримання відповідного комплексу умов їх проєктування й використання.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у використанні ЕОР у процесі вивчення інших навчальних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення про електронно-освітні ресурси URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> (дата звернення: 30.10.2023).

2. Білоусова Л. І., Олефіренко Н. В. Модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проєктування дидактичних електронних ресурсів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. № 6 (56). С. 151–163. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v56i6.1511> (дата звернення: 30.10.2023).

3. Починок Є. А., Бойко Ю. О. Здоров'язбережувальні технології у початковій школі: практичний poradnik для вчителів : методичний посібник для студентів психолого-педагогічного факультету. Полтава : ПНПУ, 2021. С. 83.

4. Воротникова І. П. Використання е-підручників і електронних засобів навчального призначення в умовах цифровізації загальної середньої освіти України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. №3(71). С. 23–39. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v71i3.2552> (дата звернення: 30.10.2023).

Теслюк Валентина Михайлівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

Сольська Леся Іванівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом. Це, у свою чергу, покладає на батьків, вчителів і психологів величезну відповідальність за його ефективне використання. Виховання гармонійної особистості потребує правильного розвитку уяви, адже її функціонування є основою творчості. Звернення до проблеми розвитку творчої уяви передбачає висвітлення особливостей сучасної школи, сім'ї, позашкільних закладів і суспільства загалом.

Аналіз психологічних наукових праць свідчить про інтерес вітчизняних і зарубіжних вчених до розвитку творчої уяви молодших школярів. З'ясовано напрямки наукового інтересу до дослідження уяви: розвиток наукового мислення в історичному аспекті, вікові аспекти розвитку цього психічного процесу, роль уяви у творчості.

Уява – це психічний процес, який створює образи, ситуації, які людина ніколи не відчувала в реальності. Ми розглядаємо творчу уяву як різновид уяви, що характеризується спрямованістю до створення нових, цілком оригінальних образів. Вважаємо, що не варто ототожнювати останню з фантазією, тому що вона є різновидом творчої уяви. У науковій і науково-публіцистичній літературі ці терміни часто використовуються паралельно як взаємозамінні синоніми для уникнення тавтології.

Для молодших школярів характерні вікові особливості розвитку уяви. Основні зміни в дитячій психіці відбуваються, коли діти вступають до школи, змінюються обставини їхнього соціального розвитку та розширюється їх розуміння. У всіх новоутвореннях цього віку перевагу займає уява. Відносини з навколишнім світом і їх встановлення надані уяві, яка компенсує незнання, буде образ майбутнього, налагоджує співпереживання та допомагає сприймати навколишній світ. Улюбленим заняттям учнів залишається малювання, деталізовані зображення та все більша кількість елементів. У 3-4 класах з'являється критика у сприйнятті власної роботи. Це сенситивний період для розвитку творчої уяви, а художня діяльність є сприятливим середовищем для цього розвитку.

Основною тенденцією в розвитку уяви молодших школярів є перехід від переважно репродуктивних її форм до творчого опрацювання уявлень, від простого їх комбінування до логічно обґрунтованої побудови нових образів. Захоплення малюванням є конкретним етапом в еволюції дитячої психіки. Він має свої періоди: від перших написаних кривульок, отримання задоволення від самого процесу, залишених слідів на папері до цілком свідомого зображення дійсності.

В усіх новоутвореннях молодшого шкільного віку (довільність психічних процесів, внутрішній план дій, уміння організувати навчальну діяльність) важливу роль відіграє творча уява. Вона допомагає сконструювати образ майбутнього, варіанти дій, побачити себе збоку тощо. Унікальність даного часового відрізка полягає ще й у тому, що водночас колоритно й повноцінно можуть поєднуватися гра, навчання та праця.

У школярів 3-4 класів інтерес до художньої творчості починає згасати. Дедалі яскравіше виявляється диференційованість художніх умінь, навичок, зростає критичне ставлення до власних робіт,

як наслідок – загострюється переживання успіхів та невдач. Варіюється шкала зацікавленості даним видом діяльності. Діти починають вимогливо ставитися до витворів уяви, їхні малюнки стають повнішими, деталізуються. З кожним роком зростає швидкість продукування образів уяви, число їх компонентів. Частіше виникає бажання зобразити річ якомога краще, формується критичне сприйняття власної роботи.

У 9-10 років домінує прагнення реалістично відтворювати все побачене: учні залюбки малюють з натури, проте не обходиться без втілення в малюнках їхніх фантазій. Діти шукають та відтворюють образ, який прагнуть наслідувати. Школярі зображують як двовимірний, так і тривимірний простір (глибина, перспектива, ландшафт, тіні) [1].

Сьогодні можна виокремити ряд деструктивних чинників, що згубно впливають на дитячу психіку загалом та на розвиток творчої уяви зокрема: ненормований перегляд телепередач, комп'ютерні ігри, захоплення гаджетами, посилені інформаційний тиск, надмірні чи недостатні вияви батьківської турботи, дефіцит психолого-педагогічних знань, умінь, навичок на тлі суспільної етико-естетичної кризи, урбанізація, звуження кола обов'язків та зменшення обсягів фізичної праці, засилля споживацької культури, брак соціально-рольових та рухливих ігор, посилення інтелектуального навантаження школярів, стандартизований підхід педагогів до викладання навчальних дисциплін.

Теоретичне дослідження показало, що великий потенціал декомпенсації дефіциту творчих умов формування особистості має тренінгова система КАРУС. Застосування її на базі уроків образотворчого мистецтва – оптимальний тренажер для творчої уяви. Молодший шкільний вік, зокрема 9-10 років, особливо сприятливий для проведення подібного тренінгу в силу стійкого інтересу до малювання та відповідного рівня абстрактно-понятійного мислення, що дає дітям змогу засвоїти певні теоретичні поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Медведєва Н. В. Трансформація задуму в процесі образотворчої діяльності молодших школярів : дис.... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 200 с.

Турицина Олена Миколаївна,
асистент кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ» ПІД ЧАС КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

На даному етапі розвитку глобалізації процеси світової інтеграції стали загальноприйнятими та вважаються швидше правилом, аніж винятком із правил. Чим більше відкритими для світу стають країни, тим більше зростає потреба у компетентній взаємодії. Тож ключовими якостями стають хороші знання з іноземних мов, вміння вести переговори, будувати ефективну співпрацю.

Проблема впливу параметрів різних культур на комунікацію здебільшого розглядалась зарубіжними дослідниками. Так, наприклад, дослідники Ф. Боас, Р. Лоуї, Б. Малиновський, А. Кребер, Л. Уайт, Дж. Стюард, А. Радклиф-Браун, Е. Тайлор, К. Ясперс, Ф. Клухон, Ф. Шродбек, Е. Холл та інші сфокусували увагу на класифікації моделей побудови крос-культурної взаємодії. У свою чергу М. Беннетт, Р. Стагнер, А. Річ і Д. Мацумото більшою мірою досліджували проблему аналізу особливостей суб'єктів крос-культурної взаємодії.

Великого значення набуває крос-культурна компетентність, а саме сукупність знань, навичок, здібностей та інших якостей, які дозволяють людям мислити, поводитись і ефективно працювати в культурному середовищі, що відрізняється від їх власного [2].

Можна виділити основні компоненти, які визначають її зміст:

- здатність поставити мету побудови стосунків в ситуаціях, які цього потребують;
- знання про інші культури, набуті через навчання або досвід;
- вміння контролювати свою реакцію на цінності та звичаї, які відрізняються від власної культури;
- здатність зрозуміти особливості іншої культури;
- здатність будувати міжкультурне спілкування, використовуючи отриману інформацію;

- вміння уникати конфлікту культур;
- вміння адаптувати свою поведінку до культури, в якій ви перебуваєте для ефективної взаємодії.

Тож високий рівень сформованості зазначених знань, вмінь, навичок та здібностей сприяє ефективній комунікації.

У зв'язку з цим великого значення набуває підготовка фахівців сфери міжнародних відносин, спроможних високопрофесійно впоратись з викликами сьогодення. Згідно з Постановою КМУ «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29.04.2015 № 266, відбувається підготовка за спеціальністю галузі 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, не викликає сумнівів, що одним з головних чинників професійної підготовки майбутніх фахівців цієї галузі має бути формування в них здатності організувати та здійснювати крос-культурну комунікацію, що стає таким же обов'язковим компонентом підготовки, як наявність загальної освіти, комп'ютерної грамотності, знання іноземної мови. Компетентність передбачає здатність здійснювати ефективну крос-культурну комунікацію між представниками різних культурних, релігійних, світоглядних спільнот.

На жаль, не завжди можна уникнути непорозуміння під час спілкування в багатокультурному середовищі, що спричиняється багатьма факторами. Насамперед, це недостатнє розуміння норм поведінки, які прийняті в іншій культурі, та брак знань про переконання та цінності, притаманні її представникам.

Культурні знання є основою культурної свідомості. Знаючи власну культуру, люди розуміють її сильні та слабкі сторони та мають усвідомлення того, що їхні культурні цінності та норми можуть призвести до певних стереотипів і упередженостей [1].

Знайомство з кількома культурами також може підвищити обізнаність людей про потенційні переваги крос-культуралізму. Наявність досвіду міжкультурної взаємодії, ймовірно, зробить людей більш терпимими до неоднозначності, більш гнучкими та адаптованими. Крім того, особи, які обізнані з більшою кількістю культур, виявляють менший етноцентризм [3].

Також велике значення має рівень володіння іноземною, здебільшого англійською мовою, оскільки відсутність мовних бар'єрів сприяє подоланню бар'єрів психологічних під час крос-культурної комунікації. Хоча дослідники не часто згадують про мовні навички, вони є важливим фактором, який безпосередньо впливає на міжкультурну компетентність особистості. Розмова однією мовою полегшує спілкування. Грамотне використання мови країною, що приймає, має важливе значення для культурної адаптації. Фахівці з кадрів часто віддають перевагу кандидатам з високим рівнем володіння іноземною мовою [3]. Однак лише деякі дослідники згадують про це (Аббе, 2007; Фаттніні, 1995; Хаф, 2013; Купла, 2008;), ймовірно, тому що знання іноземної мови часто сприймається як належне в крос-культурній комунікації, оскільки домінування англійської як універсальної мови безсумнівне.

Важливість виховання у студентів вищих навчальних закладів, особливо спеціальностей, пов'язаних з міжнародними відносинами, обізнаності та навичок міжкультурного спілкування в онлайн та в соціальних мережах є нагальною потребою, на думку багатьох дослідників (Амара, 2020; Литл & Кірван, 2019). Ці навички вважаються як необхідною умовою професійної майстерності випускників, так і очікуваним результатом викладання іноземних мов [1]. Дослідження джерел виявило, що засоби масової інформації, такі як соціальні мережі, використовуються як навчальний інструмент для формування міжкультурної компетентності студентів. Ву та Марек (2018) разом із Бурганом та Хіллідже (2010) виступають за використання сайтів соціальних мереж для розвитку міжкультурного спілкування студентів, оскільки медіа забезпечують середовище для отримання реального життєвого досвіду вербальної та невербальної комунікації. Вони впевнені, що комунікація в медіа дозволяє тим, хто використовує іноземну мову, накопичувати досвід через практику встановлення довіри, співпраці та рефлексії разом із спостереженням, дослідженням та оцінкою ефективності підходів до взаємодії та ситуаційних контекстів. Чахак і Басізаде (2012) стверджують, що практика комунікації в медіа між культурами здається оптимальною для використання автентичної мови та лексики, наприклад, предметів, пов'язаних з культурою.

Вищезазначене свідчить про те, що пошук і перевірка навчальних способів пом'якшення тривоги, пов'язаної зі словниковим запасом, у студентів під час спілкування у форматі крос-культури є актуальним педагогічним завданням. Також зрозуміло, що зростаючий потенціал медіа створює більш реальні можливості для вчителів і учнів розробляти моделі спілкування з представниками інших культур без тривожності і психологічних перешкод.

СПИСОК ВИКОРИТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Borshchovetska V., Molotkina Y., Vitomska N. Overcoming vocabulary-related anxieties in students when communicating in the media internationally. *Int J Educ Methodol*. 2022. №8(3). P. 431-447.
2. Jayaswal S. Barriers to intercultural communication. *Pragyaan: Mass communication, a biannual Journal*. 2009. №7(1). P. 12–19.
3. Яшник С. В., Туриціна О. М. Структура крос-культурної компетентності і рівні її сформованості. *Міжнародний філологічний часопис*. 2023. Том 14, №2. С.111-121.

Фотул Марина Іванівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник - **Лапшина І. С.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Перші згадки про дистанційне навчання з'явилися ще у XVIII столітті, проте активне його впровадження в освітню практику розпочалося з появою та поширенням комп'ютерної техніки у середині минулого століття. В Україні датою офіційного початку запровадження дистанційного навчання можна вважати 21 січня 2004 року, коли наказом № 40 Міністерства освіти і науки України було затверджено «Положення про дистанційне навчання», яке поклало початок запровадженню нових технологій у галузі освіти. До недавнього часу дистанційна форма, як форма освітньої діяльності, для учнів загальноосвітніх шкіл не розглядалася. Ситуація змінилася у 2020 році з потребою застосування тривалого карантину через пандемію коронавірусної хвороби, коли всі заклади освіти за наказом Міністерства освіти і науки перейшли на дистанційну форму. Найменш готовими до такого перебігу подій виявились учителі та учні початкової школи. Війна в Україні у лютому 2022 року змусила продовжити дистанційну реалізацію освітнього процесу і активізувала формування методичного і кадрового забезпечення дистанційної форми навчання. Сьогодні дистанційна освіта навіть у початковій школі уже не є інновацією.

Умови для впровадження дистанційного навчання розпочали створюватися з 2004 року. У цей час відбулася масова комп'ютеризація закладів та установ освіти, зросла кількість бюджетних ґаджетів, доступних для середніх і малозабезпечених родин, у рази збільшилося глобальне покриття швидкісним Інтернетом території України. Методистами всеукраїнських та регіональних установ були розроблені методичні рекомендації для вчителів-практиків і адміністрації закладів освіти. В останні три роки виникли нові змішані і комбіновані освітні технології та форми навчання, які зайняли проміжне місце між очною класно-урочною формою навчання і дистанційною. Таким чином, було доведено, що дистанційне навчання – це не альтернатива очному навчанню, а ще одна форма серед інших форм організації освітнього процесу.

Сьогодні активно розширюються і відкриваються нові ліцензовані дистанційні школи. Серед їхніх учнів є значна кількість молодших школярів. Все це призводить до змін застосовуваних технологій, педагогічної діяльності, підходів та прийомів у роботі вчителів, принципів засвоєння нових знань у діяльності учнів. Електронне навчання принципово відрізняється від аудиторних класно-урочних форм роботи за методами подання та сприйняття навчальної інформації, формами взаємодії між учнями та вчителем, ступенем об'єктивності оцінювання результатів роботи. Для формування готовності учителів до електронних форм роботи на державному рівні з 2004 року було проведено низку навчань використанню комп'ютерних технологій в освітній діяльності за програмами «Інтел: Навчання для майбутнього» і Microsoft. Для формування готовності учнів навчатися дистанційно в освітні програми з другого класу було введено інваріантний предмет інформатика.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблеми дистанційного навчання є в фокусі уваги українських і світових науковців та педагогів. Зважаючи на технологічність процесу, різні дослідники

зосереджуються на різних принципах організації, побудови та реалізації дистанційного освітнього процесу. Акцент на організаційну складову в своїх роботах здійснювали В. Биков, Д. Богоявленська, В. Кухаренко. Змістовну складову дистанційного навчання досліджували М. Бесєдіна, К. Власенко, В. Олійник. Психолого-педагогічним особливостям проєктування віртуального освітнього середовища присвятили свої роботи Л. Боремчук, Т. Варзар, В. Шевченко. Проблемам з питань розвитку дистанційної освіти присвячені роботи багатьох зарубіжних науковців, таких як Р. Деллінг, Д. Кіган, А. Кларк, Дж. Коумі, М. Мур, Г. Рамбле, М. Сімонсон, М. Томпсон тощо. Слід зазначити, що переважна більшість наукових робіт розглядає дистанційну форму навчання як процес навчання у закладах вищої освіти, значно менше робіт присвячено дистанційному навчанню учнів старших класів. У світлі наукових досліджень дистанційна форма навчання для учнів початкових класів розглянута недостатньо і не повною мірою, а більше на рівні обміну досвідом вчителями початкових класів визнається проблемною.

Аналіз сучасних реалій доводить важливість і актуальність досліджуваного нами питання і у стратегічній перспективі не буде зменшуватися навіть після закінчення війни. Сьогодні Нова українська школа пропонує здобувачам освіти наступні форми навчання: очна (з відвідування школи на території України, де це дозволяє безпекова ситуація), дистанційна (онлайн-навчання в українській школі), змішана, екстернатна, індивідуальна, сімейна. Таким чином, батьки учня початкової школи можуть обрати дистанційну форму навчання. Крім того, певні причини й обставини можуть потребувати дистанційного навчання. Велика кількість мешканців України виїхала за кордон, і їх повернення на Батьківщину не буде миттєвим. Позбавлення їхніх дітей навчатися рідною мовою може призвести до асиміляції з іншими народами, що негативно позначиться на демографії України. Іншими словами, ці люди і їхні діти потребують дистанційних форм навчання. У дистанційних формах навчання зацікавлені не менше і учні з особливими освітніми потребами, які не можуть періодично або на постійній основі відвідувати очно заклад освіти. Крім того, ніхто не може зараз передбачити можливість появи наступних пандемій, небезпечних епідемій або інших надзвичайних ситуацій. Наші школи та учні мають бути готовими в будь-який момент перейти на дистанційну форму. Тобто ця форма має розвиватися і використовуватися у повсякденному освітньому процесі.

Важливим результатом практичного трирічного застосування дистанційної форми навчання в початкових класах серед молодших школярів уже сформувалась значна кількість учнів, яким подобається саме така форма навчання. Сюди слід віднести учнів, у яких швидкість сприйняття інформації є повільною, учнів, які живуть у віддалених районах і багато часу витрачають на дорогу до школи, обдаровані учні, які бажать займатися за власним графіком навчання і програмами підвищеної складності. Є також частина молодших школярів, яким просто більше підходить персоналізована електронна освіта.

Отже, ми можемо констатувати, що дистанційна форма навчання не є штучним, нежиттєздатним утворенням, а ефективною специфічною соціально-педагогічною системою, яка сформувалася шляхом трансформації традиційної освіти під впливом розвитку інформаційних технологій, нових досягнень науки і техніки. Дистанційна форма навчання може застосовуватися у початковій школі та має для цього в Україні створені достатні матеріально-технічні та методичні умови, сформовану кадрову готовність, наявну потребу споживачів освітніх послуг. Дистанційне навчання не є антагоністичним і не заперечує очне класно-урочне навчання. Світові тенденції розвитку мультимедіа і віртуальних технологій сприятимуть у майбутньому його розвитку. Тому актуальним питанням постає забезпечення якості дистанційної освіти в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2008. 684 с.
2. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні : постанова Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2000 р. URL : <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення: 30.10.2023).
3. Організація освітнього процесу із застосуванням технологій дистанційного навчання у 2020/2021 навчальному році : методичні рекомендації / за заг. ред. В. І. Шуляра. Миколаїв : ОІППО, 2020. 108 с.
4. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти : затверджено наказом МОН від 8 вересня 2020 року №1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 30.10.2023).
5. Толочко В. М. Проблемні аспекти дистанційної форми освіти та можливості її використання в Україні. URL : http://www.provisor.com.ua/archive/2009/N11/padfo_119.php (дата звернення: 30.10.2023).

Фурсова Тетяна Миколаївна,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри автоматизації, метрології та енергоефективних технологій,
Українська інженерно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна

Долматов Олександр Андрійович,
аспірант спеціальності 152 Метрологія та інформаційно-вимірювальна техніка,
Українська інженерно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна

АНАЛІЗ МЕТРИК СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ПРИ ЇХ ВИКОРИСТАННІ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасному світі, де технології відіграють ключову роль у нашому повсякденному житті, соціальні медіа стали невід'ємною частиною освіти. Вони мають вплив на способи отримання знань студентами, їх взаємодію між собою та викладачами, а також розширюють можливості для навчання і співпраці.

Соціальні мережі в навчальному процесі – це актуальна сфера освіти, яка динамічно розвивається та постійно знаходиться в центрі уваги педагогів, студентів та дослідників [1-4].

Використання соціальних мереж в освіті вимагає аналізу та вимірювання різних метрик для оцінки їх ефективності і впливу. Ось деякі ключові метрики використання соціальних мереж у навчальних цілях, які характеризують зацікавленість цільової аудиторії:

1. Перегляди. Перегляд можна розглядати як показник, який кількісно визначає частоту, з якою частина цифрового контенту відтворюється потенційній аудиторії. Дані можна зібрати з різних джерел, наприклад, веб-сайтів, мобільних додатків або платформ соціальних мереж. Метрика служить цінним інструментом для визначення охоплення та видимості контенту, оскільки вказує на кількість користувачів, яким була надана можливість переглянути контент. Однак важливо визнати, що сам по собі перегляд не обов'язково вказує на будь-яку форму взаємодії користувача із контентом.

2. Кліки. Клік можна визначити як показник, який фіксує кількість взаємодій користувача із певною частиною цифрового контенту або посиланням. Кліки служать критичним показником для вимірювання залучення користувачів, оскільки вони демонструють, що користувач проявив ініціативу щодо активної взаємодії з контентом. Ці дані можуть дати цінну інформацію про те, які типи контенту цікавлять цільову аудиторію, дозволяючи обґрунтовано коригувати стратегію щодо контенту.

3. Реакції. Даний показник фіксує емоційну реакцію користувача на частину цифрового контенту і може бути виражений різними засобами, такими як смайли, емодзі чи інші подібні вирази. Є ключовим показником для визначення залучення користувачів, оскільки визначає ставлення користувачів до контенту.

4. Коментарі. Коментар можна розглядати як кількісний показник, який визначає кількість висловлювань думок чи поглядів користувачів щодо цифрового контенту. Є критичним показником для вимірювання залучення користувачів, оскільки коментарі демонструють ініціативу користувачів щодо активної взаємодії з контентом і розповсюдженням своєї точки зору.

5. Поширення. Цей показник фіксує частоту, з якою частина цифрового контенту поширюється або ділиться між різними точками дотику, охоплюючи веб-сайти, мобільні програми або платформи соціальних мереж. Є критичним показником для визначення залучення користувачів, оскільки демонструє, що користувач вважає контент достатньо цінним для поширення його у власній мережі. Це може збільшити охоплення та видимість контенту, збільшуючи ймовірність того, що його перегляне ширша аудиторія.

6. Вподобання. Вподобання можна розглядати як показник, який кількісно визначає частоту, з якою користувач висловлював позитивні настрої щодо фрагмента цифрового контенту, як правило, за допомогою кнопки «подобається». Є критичним показником для визначення залучення користувачів, оскільки він дає змогу зрозуміти ставлення користувача до контенту.

Ефективність та якість публікацій у соціальних мережах вимірює коефіцієнт залучення (Engagement Rate, ER):

$ER = \text{кількість здійснених цільових дій} / \text{кількість підписників} \times 100;$

$ER = \text{кількість здійснених цільових дій} / \text{кількість всіх користувачів, які зайшли} \times 100;$

$ER = \text{кількість здійснених цільових дій} / \text{кількість переглядів поста} \times 100,$

де цільові дії – вподобання, коментарі і т.п.

Вибір формули для розрахунку буде залежати від цілей маркетингу.

Розглянуті метрики допомагають аналізувати ефективність використання соціальних мереж у навчанні та розвивати стратегії для покращення результатів і підвищення якості освіти. Важливо також відстежувати, як часто надходить нова інформація та проявляється активність у публікаціях на сторінці навчального проєкту у соціальних мережах; чи збільшується кількість студентів та викладачів, які користуються соціальними мережами для навчання та освіти та який вплив це має на їхній освітній досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Varol N. Ahmed. "Social Networks` Role in Online Education." Conference: 2013 7th International Conference on Application of Information and Communication Technologies (AICT). DOI:10.1109/ICAICT.2013.6722696 (дата звернення: 26.10.2023).
2. Sivakumar S., Javasingh S. Shaik. Social Media Influence on Students' Knowledge Sharing and Learning: An Empirical Study. *Education Sciences*. 2022. Volume 13, Issue 7. URL: <https://doi.org/10.3390/educsci13070745> (дата звернення: 30.10.2023).
3. Ansari J. A. N., Khan N. A. Exploring the role of social media in collaborative learning the new domain of learning. *Smart Learning Environments*. 2020. Volume 7. URL: <https://doi.org/10.1186/s40561-020-00118-7> (дата звернення: 26.10.2023).
4. Zulfiqar F. Gull, Bashir I. Perceived Usability of Social Media as E-Learning Tool in Students at University Level. *Global Sociological Review*. 2020. VII(IV). P. 32-45. URL: [https://doi.org/10.31703/gsr.2020\(VII-IV\).05](https://doi.org/10.31703/gsr.2020(VII-IV).05) (дата звернення: 26.10.2023).
5. Що таке коефіцієнт залучення в соціальних мережах. URL: <https://cityhost.ua/uk/blog/chto-takoe-koefficient-vovlechennosti-v-socialnyh-setyah.html> (дата звернення: 26.10.2023).

Хорошев Олександр Миколайович,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Серед соціальних інститутів сучасного суспільства освіта займає одну з провідних позицій. Головна мета освіти – впливати на процес соціалізації людини, формувати професійні та соціальні компетентності особистості, яка була б спроможна до творчості та самовизначення, мала розвинене почуття відповідальності. Соціальні проблеми, які виникають в сфері освіти, пов'язані з її роллю в сучасному світі, з тими функціями, які вона виконує, а також з проблемами тих соціальних груп, які задіяні в цій сфері. Можна виділити низку вікових та професійних груп, які взаємодіють в сфері освіти. Це дошкільнята, молодші школярі, старші школярі, учні училищ, ліцеїв, гімназій, здобувачі вищої освіти, вчителі, батьки, викладачі вищих навчальних закладів, співробітники, що зайняті в інфраструктурі освіти тощо. У кожній з цих груп є свої особливі цілі та задачі, свої особливі соціальні, психологічні та інші проблеми, з якими повинен впоратися соціальний працівник. Саме він є головним об'єктом соціальної роботи у сфері освіти, зокрема вищої.

Предметом соціальної роботи в системі вищої освіти є посередницька діяльність між викладачами та здобувачами вищої освіти, тобто діяльність з метою гармонізувати відносини між ними та сприяти більш сприятливому та ефективному виконанню функцій освіти як соціального інституту суспільства. А з цього витікає необхідність приділяти більше уваги не тільки взаємодії в навчальних колективах, але й позанавчальній діяльності у вишах, до формування системи позитивних соціально-рольових відносин в колективі, відносин толерантності, поваги та взаєморозуміння. Основними задачами соціальної роботи в сфері освіти можна вважати: навчально-виховні, науково-методичні, діагностичні, психокорекційні, оздоровчі, соціально-правові, консультативні, просвітницькі тощо. Соціальний же працівник повинен спілкуватися з учасниками освітнього процесу, допомагати та консультувати їх. Основна задача соціального працівника – це в першу чергу психологічна підтримка та забезпечення соціально-правового захисту своїх підопічних.

Питання соціальної роботи у сфері освіти характерні як для розвинених країн, так і для тих держав, що розвиваються. Наприклад, питання загального доступу до навчання, цифрова нерівність, корегування існуючих навчальних програм є актуальними як для країн Африки та Латинської Америки [7], так і для всіх європейських держав [2].

Першочерговим завданням сучасної освіти є розвиток безперервної системи навчання протягом усього життя людини, щоб вона у будь-якому віці змогла знайти своє місце у житті та на ринку праці. У зв'язку з цим в останні роки активізувалися дискусії щодо стрімкого розвитку онлайн-навчання, зокрема неформального, що призводить до появи нових вимог як до викладача, так і до соціального працівника, який має зв'язувати можливості потенціального учня з потребами суспільства. У свою чергу зазначене, з одного боку, сприяє прогресу у галузі «навчання через все життя», оскільки дозволяє на будь-якому етапі існування людини отримати необхідні знання, навички, нову професію та кваліфікацію, тобто стати соціально зрілою особою [1, с. 175]. З іншого боку, цей вид освіти не повинен повністю підмінити собою систему очного навчання, оскільки далеко не всі навички та компетенції можна розвинути у онлайн-формі. Цей аспект було відтворено у Маніфесті для навчання дорослих у XXI столітті [5], який акцентує увагу на обмеженості електронного навчання, зокрема у соціальної взаємодії. Окрім того, через розвиток цифрових технологій і телекомунікацій змінюється і роль педагога: він перестає бути лише викладачем, а стає посередником, модератором, куратором, який має можливість підтримувати нові формати навчання. Саме це підкреслює важливість конструктивної взаємодії всіх форм отримання освіти, тобто вони повинні доповнювати одне одного.

Досить важливим з точки зору соціалізації особистості вважається також не тільки формування професійних навичок працівника, але й заохочення його до ініціативності, можливості швидко здобувати нові знання та генерувати нові ідеї. Тобто розвиток освіти повинен носити як випереджаючий характер, так і активно реагувати на соціальні вимоги та потреби сучасного суспільства.

Проблеми розвитку так званих «навичок XXI століття» були визначені ще у 80-і роки XX століття. Зокрема доповідь Національної комісії з покращення якості освіти США в 1983 році визначила наступні базові основи як фундамент навичок і компетенцій XXI століття: інтерес до освіти і навчання, розуміння та використання навичок на практиці, критичне мислення, можливість до комунікації і володіння технологіями [6]. При цьому фактично до 2000-х років під компетенціями XXI століття малися на увазі в основному навички у галузі інформаційно-комп'ютерних технологій [4]. В умовах глобалізації економіки, знань і технологій метою системи освіти є формування «працівника знань», який є здатним створювати нові ідеї, продукти і рішення. У резолюції ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», яку було прийнято ще в 2015 році, серед цілей і завдань було зазначено не тільки забезпечення рівного доступу до якісної інклюзивної освіти протягом всього життя, але й збільшення частки населення, яка має навички, необхідні для працевлаштування та ведення підприємницької діяльності. Тобто спостерігається тенденція, коли потрібними стають не стільки спеціалісти з дипломом, скільки з конкретними практичними навичками. Причому важливим стає опанування універсальними навичками та компетенціями, які можуть допомогти конкретній людині бути більш гнучкою в мінливих умовах соціально-економічного середовища. Також важливим завданням є динамічна розробка нових підходів до соціальної підтримки населення згідно з актуальними викликами сучасності. Згідно з Маніфестом для вчителів, який було прийнято на конференції «Професійний образ та ідеал вчителя», організованої Радою Європи в 2014 році, формування універсальних навичок і компетенцій (системне і критичне мислення, вміння працювати у команді, швидко реагувати на зміни, адаптивність у роботі з різними технологіями тощо) виступає одним з основних викликів сучасної системи освіти та соціальної роботи в ній [3, с. 15]. У зв'язку з цим у ряді держав, зокрема в Україні, проводиться робота з модернізації навчальних систем з метою приведення їх у відповідність до потреб часу.

Таким чином, у наш складний час розвиток будь-якої держави все більше залежить від стану, гнучкості та динамічності національної системи освіти. Постіндустріальна епоха, глобальна пандемія коронавірусу, воєнні дії породили та продовжують генерувати численні виклики цьому найважливішому соціальному інституту суспільства. Питання про те, якою сьогодні та в близькому майбутньому буде освіта актуальне як в глобальному масштабі, так і в межах кожної окремої держави, зокрема України. Розвиток освіти сприяє появі в ній низки різноманітних соціальних проблем. У наш час вже недостатньо отримати тільки професійну підготовку. Професійна освіта буде неповною без формування низки якостей, які необхідні для соціально відповідального виконання професійних функцій. Впевненість в своєму майбутньому, успішність, ступінь самореалізації та задоволення своїм місцем у житті, ціннісні

орієнтири – все це багато в чому залежить від того, як почався процес соціалізації особистості під час навчання, як пройшов процес її соціальної адаптації. Наявність цілісної системи соціальної служби дозволить разом з педагогічним колективом об'єднаними зусиллями більш успішно вирішувати проблеми соціалізації особистості, надавати їй психолого-педагогічну підтримку. Тому не випадково соціальна робота в сфері освіти вважається однією з найскладніших. У наш час перед суспільством стоять задачі виховання молоді, запобігання соціальних патологій, створення умов для активної участі особистості в суспільному житті. Тому створення системи сучасної соціальної служби, збільшення кількості спеціалістів із соціальної роботи в закладах освіти дозволить гармонізувати взаємовідносини особистості і навколишнього середовища та більш ефективно надавати необхідну та вчасну допомогу тим, хто її потребує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Радул В. Соціальна зрілість – якість розвитку особистості / В. Радул. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. Вип. 1(10). С. 172-177.
2. Education for all 2000-2015: achievements and challenges. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2015. 499 p.
3. Education for Change - Change for Education. Teacher manifesto for the 21st century of the conference "The Professional Image and Ethos of Teachers". Strasbourg : Council of Europe, 2014. 40 p.
4. Jenson J. Critical Review and Analysis of the Issue of "Skills, Technology and Learning" URL: http://www.edu.gov.on.ca/eng/research/Jenson_ReportEng.pdf (дата звернення; 23.10.2023).
5. Manifesto for Adult Learning in the 21st Century. Brussels : Europ. Assoc. for the Education of Adults, 2016. 16 p.
6. National Commission on Excellence in Education. A Nation at Risk: The Moral Imperative of Educational Reform. URL: <https://www2.ed.gov/pubs/NatAtRisk/index.html> (дата звернення; 23.10.2023).
7. Otara A. The Future of Education and Its Challenges in Africa. *International Journal of Humanities and Social Sciences*. 2012. Vol. 2(9). P. 151-156.

Черченко Інна Олегівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 Педагогічні, освітні науки,

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Толмачова І. М.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ВЗАЄМОДІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ХОДІ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ

Проблема застосування технологій кооперативного навчання у процесі підготовки майбутніх учителів, в основі яких організація взаємодії між здобувачами вищої освіти в групах, – це одна із важливих аспектів в педагогіці у сфері вищої освіти, що і підкреслює її значущість.

Кооперативне навчання розглядають українські дослідники: О. Пометун, Л. Пироженко, Г. Сиротенко, С. Каган, Г. Сиротенко.

Дослідник М. Ворон пише: «Кооперативне навчання – це вид активного навчання, що передбачає кооперативну взаємодію студентів у малих групах для досягнення спільної навчальної мети» [1; с. 23].

Спрощено, кооперативне навчання називають поєднанням зусиль студентів і педагогів для швидкого та більш ефективного досягнення поставлених цілей: індивідуальних та спільних. Саме для досягнення спільної мети студенти кооперуються між собою, поєднують свої зусилля, що, у кінцевому результаті, приводить до полегшення навчання в ЗВО [5].

Як зазначає Г. Сиротенко: «Кооперативне навчання – це технологія навчання в невеликих групах, коли створюється можливість обговорення кожної проблеми, доведення, аргументування власного

погляду, тобто активне залучення всіх студентів до вирішення проблемної ситуації» [4; с. 34]. Це сприяє не лише глибшому розумінню навчального матеріалу, а й розвитку мислення, мовлення, особистісних якостей. Доєднуємося до педагогічного тлумачення поняття, запропонованого Г. Сиротенко.

На сьогодні кооперативне навчання широко застосовується у сфері вищої освіти. Воно стало актуальним завдяки багатьом чинникам: удосконалює академічні досягнення та соціальний розвиток учасників освітнього процесу, вимагає розумового, емоційного, духовного та фізичного залучення студентів, сприяє не лише глибшому розумінню навчального матеріалу, а й розвитку мислення та мовлення [2].

Важливими складовими кооперативного навчання виступають робота в парах, ротаційні (змінні) трійки, два-чотири-всі разом, карусель, робота в малих групах.

Взаємодія в ході кооперативного навчання буде результативнішою, коли педагог підготує студентів до роботи в групі. Для цього необхідно:

1. Пояснити здобувачам вищої освіти роль та значення колективної взаємодії.
2. Визначити мету заняття.
3. Провести підготовку до заняття: сформувати навчальні групи, розподілити ролі між студентами усередині групи, підготувати навчальні матеріали.
4. Роздати завдання, пояснити студентам, який очікується результат.
5. Допомогти студентам почати роботу в групі, стежити за тим, щоб заняття було ефективним, втручатися в хід заняття при необхідності.
6. Оцінити роботу студентів, організувати обговорення членами групи того, наскільки добре вони взаємодіяли між собою [2].

В умовах сьогодення в багатьох ЗВО України освітній процес здійснюється в дистанційному форматі. Під час дистанційної освіти кооперативне навчання буде ефективним тільки тоді, коли у викладача будуть зручні інструменти для взаємодії онлайн і він навчиться якісно ними користуватися. Такі інструменти повинні базуватися на онлайн-платформах та бути доступними не лише для використання з комп'ютерів, а й із мобільних пристроїв. Це дозволяє учасникам співпраці завжди залишатися на зв'язку в ході віддаленої комунікації. Низка онлайн-платформ, за допомогою яких викладач зможе вдало організувати співпрацю студентів в умовах дистанційного навчання: Zoom, Meet, Google Документи, Classroom, Google Презентації, Google Jamboar, Spiral, Popplet та інші.

Навчання за дистанційною формою, на нашу думку, має низку позитивних характеристик: можливість створювати власні курси для онлайн-освіти, можливість експериментувати та виявляти критичне мислення, взаємодія викладача і студентів між собою в контексті інтерактивних технологій.

Безперечно, взаємодія здобувачів вищої освіти в ході кооперативного навчання є важливим у сучасному освітньому просторі. Завдяки постійній взаємодії один з одним студенти набувають значний досвід співпраці, вчаться толерантно сприймати думку опонента й відстоювати власну позицію, оцінювати результати своєї діяльності та інших членів групи.

Отже, взаємодія здобувачів вищої освіти в ході кооперативного навчання буде ефективною, завдяки позитивній взаємозалежності, особистій відповідальності та прояву умінь співпрацювати в групі.

Перспективами подальших наукових розвідок є обґрунтування педагогічних умов розвитку критичного мислення в майбутніх учителів засобами кооперативного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ворон М. Н. Методична робота в умовах кооперативного навчання. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/1501/#:~:tex> (дата звернення: 07.09.2023).
2. Карабаш С. Л. Методична розробка: кооперативне навчання на уроках англійської мови. URL: https://karabashsvitlana.blogspot.com/p/blog-page_41.html (дата звернення: 07.09.2023).
3. Про освіту: закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/2145-19> (дата звернення: 07.09.2023).
4. Сиротенко Г. О. Шляхи оновлення освіти : науково-методичний аспект: навчальний посібник. Харків: Основа, 2014. 96 с.
5. David W. Johnson Circles of learning. Cooperation in the classroom. Alexandria, Va: Association for Supervision and Curriculum Development, 2016. 89 p.

Чумаков Кирило Ігорович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Чумакова Ксенія Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

За умов інтенсифікації розвитку цифрових технологій інструменти штучного інтелекту (ШІ) все частіше використовуються учасниками освітнього процесу на персональних комп'ютерах, смартфонах і планшетах, що трансформуює процес навчання, особливо у сфері вищої освіти. З одного боку, ШІ пропонує можливість адаптації та персоналізації освітніх компонентів, а з іншого викликає занепокоєння щодо дотримання принципів академічної доброчесності та збереження ролі викладача як такої.

Окремі аспекти використання штучного інтелекту в освітньому процесі привертають увагу вітчизняних та закордонних науковців. Зокрема використання ШІ в освіті розглядається у роботах І. Візнюка [1], І. Доценко [2], М. Мар'єнко [3], J. Bailey [5], L. Chen [6], G. Malik [8], D. Newton [9]. Усі із зазначених дослідників визнають, що ШІ вже зараз має величезний вплив на освітню спільноту та потенціал трансформувати роботу ЗВО, підвищити їхню інституційну конкурентоспроможність і розширити можливості учасників освітнього процесу на всіх рівнях. Інструменти ШІ дозволяють заощадити час викладачів та вивільнити його для приділення більшої уваги здобувачам освіти. Крім того, у 2020 році в Україні було прийнято Концепцію розвитку штучного інтелекту [4], що зумовлює необхідність для науково-педагогічних працівників використовувати інструменти ШІ для збереження конкурентоспроможності на міжнародному ринку освітніх послуг.

Аналіз робіт дослідників ШІ та Концепції розвитку ШІ дозволяє узагальнити потенціал ШІ в освітньому просторі таким чином:

1. Автоматизація адміністративних і рутинних процесів вивільнить час викладачів. Зокрема такі рутинні завдання, як перевірка іспитів та тестів, домашніх завдань, заповнення необхідних документів, підготовка звітів, оновлення навчально-методичних матеріалів можуть виконуватися значно швидше з використанням інструментів ШІ.

2. Персоналізація навчання, коригування освітніх програм для здобувачів освіти відповідно до їхніх пізнавальних потреб і функцій для адаптивності освітнього процесу.

3. Глобалізація доступу до знань для здобувачів освіти, які хочуть вивчати предмети, що неможливо вивчати в закладах освіти або через фізичні особливості чи стан здоров'я.

4. Інтелектуальне створення та оновлення контенту, цифрові посібники на основі аналізу освітніх даних.

5. Застосування різних способів для кращого сприйняття інформації – симуляція, візуалізація та створення веб-освітнього середовища (віртуальної реальності), що дозволить здобувачам освіти поглиблювати їхні знання та покращувати навички в більш ефективний спосіб.

7. Розширення ресурсів для підвищення кваліфікації викладачів.

8. Допомога у роботі викладача на занятті для виявлення прогалин у засвоєнні здобувачами освіти певних питань, розробка завдань для повторення та закріплення матеріалу.

Але застосування інструментів ШІ в освіті не є легким процесом, адже для його реалізації необхідна наявність кваліфікованих кадрів. Крім того, нагальною потребою є створення спеціальних освітніх програм зі штучного інтелекту та охоплення проблем штучного інтелекту в інші освітні програми з різних спеціальностей, створення міждисциплінарних, тобто спільних, магістерських та докторських програм.

Наразі впровадження штучного інтелекту в освітній процес і цифровізація суспільства, яка з ним пов'язана, заохочують викладачів, науковців і практиків освіти вчитися подавати освітні матеріали по-новому. Тобто освітяни повинні опанувати сучасні досягнення науки й техніки, які впроваджуються в освітній процес. У зв'язку з цим сьогодні в соціальних мережах як на рівні державних структур, так і на

рівні громадських організацій набули популярності клуби, різноманітні курси та вебінари, які дають можливість всім охочим пройти певні оцінювання, за результатами яких визначається рівень їхніх навичок використання інструментів штучного інтелекту в реалізації освітнього процесу.

За результатами проведених досліджень визначено, що штучний інтелект відіграє значну роль в організації освітнього процесу. Викладачі, які використовують інструменти штучного інтелекту в освітньому процесі, отримують можливість краще пояснювати здобувачам освіти освітні матеріали, що зумовлює інтенсивніше засвоєння такого матеріалу. Важливо зазначити, що штучний інтелект не може замінити викладачів, однак може покращити їхні методи навчання. Тому необхідно інтегрувати штучний інтелект в освітній процес таким чином, щоб доповнювати роботу викладачів і покращувати результати навчання здобувачів освіти. Знання принципу роботи інструментів штучного інтелекту дозволяє систематично аналізувати роботи, творчо застосовувати сучасні наукові досягнення, мати базові навички практичної роботи в інструментальному середовищі розробки системи штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Візнюк І. М., Буглай Н. М., Куцак Л. В. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методику навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблем.* 2021. Випуск 59. С. 14–22.
2. Доценко І. О. Актуальні проблеми впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у вищій освіті / І. О. Доценко. *Гірничий вісник.* 2017. Вип. 102. С. 117-120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/girvi_2017_102_25 (дата звернення: 20.10.2023).
3. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта.* 2023. Том 38, № 1. С. 48-53.
4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2023).
5. Bailey J. AI in Education. URL: <https://www.educationnext.org/a-i-in-education-leap-into-new-era-machine-intelligence-carries-risks-challenges-promises/> (дата звернення: 20.10.2023).
6. Chen L., Chen P., Lin Z. Artificial intelligence in education: A review. *Ieee Access.* 2020. № 8. P. 75264-75278.
7. Harper T. Top 7 Ways Artificial Intelligence Is Used in Education. 2021. URL: <https://trainingmag.com/top-7-ways-artificial-intelligence-is-used-in-education/> (дата звернення: 20.10.2023).
8. Malik G., Tayal D. K., Vij S. An analysis of the role of artificial intelligence in education and teaching. *In Recent Findings in Intelligent Computing Techniques: Proceedings of the 5th ICACNI 2017.* 2019. Volume 1. P. 407-417.
9. Newton D. From admissions to teaching to grading, AI is infiltrating higher education. The Hechinger Report, 2021. URL: https://hechingerreport-org.translate.google.com/translate?from-admissions-to-teaching-to-grading-ai-is-infiltrating-higher-education/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 20.10.2023).

Швець Станіслав Вадимович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічна науки,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Корсікова К. Г.,**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Сучасна вища освіта упродовж останніх років знаходиться у стадії змін та трансформацій. У той же час вона не перестає бути потужним рушієм розвитку суспільства. Динамічні зміни в науці, суспільстві та виробництві потребують оновлення системи освіти, що сприятиме подоланню існуючих перепон у розвитку особистості людини. Стратегічними напрямками розвитку освіти в Україні визначено формування

потенціалу освіти, приведення її у відповідність до сучасних вимог, забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Здійснюються активні пошуки шляхів, підходів, технологій модернізації системи освіти України з метою приведення її до вимог часу. Відтак актуальним стає запровадження експертизи, яка передбачає не лише дослідження педагогічних явищ, процесів, результатів діяльності, а також узгодження пріоритетів діяльності навчальних закладів у межах державно-громадських вимог та інтересів учасників навчального процесу, і на цій основі прогнозування розвитку системи освіти, експертне оцінювання альтернативних рішень, визначення найкращих варіантів організації та здійснення освітнього процесу фахівців з метою поліпшення його якості.

Експертна діяльність потребує не тільки високої кваліфікації фахівця, а й відповідної підготовки. Сучасна система освіти вимагає залучення до процесів її трансформації і реформування нових фахівців – експертів у галузі освіти, провідною функцією яких, на думку І. Чечель, «є надання консультаційної допомоги різним категоріям осіб, залучених до освітнього процесу: керівникам усіх рівнів з питань вбудовування в загальний модернізаційний контекст розвитку держави, працівникам сфери освіти, які впроваджують нові технології, батькам» [3].

Експерти – це фахівці різних рівнів системи освіти (дошкільна, середня, вища освіта), що спеціалізуються з питань розвитку освіти на основі сучасних освітніх та управлінських технологій [3]. Основні напрями їх роботи:

- надавати консультаційну допомогу керівникам усіх рівнів щодо питань вбудовування проблем освіти в стратегію розвитку регіону;
- здійснювати консультаційний супровід і підтримку процесів розвитку освіти.

У Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу» визначено, що експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за вірогідність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи [2].

На думку вчених, експертна підготовка може здійснюватися на основі поглиблених програм для підготовки та підвищення кваліфікації власне експертів, освітніх програм для осіб, залучених до прийняття рішення про проведення і призначення експертів.

Слід зазначити: підготовка експертів у галузі освіти у ЗВО здійснюється в основному в рамках магістерських програм з дотичною проблематикою, зокрема за спеціальностями «Управління навчальним закладом», «Освітні педагогічні науки» із запровадженням спеціалізації «Експертна діяльність у сфері освіти». Зокрема кафедрою педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» розроблено освітню програму «Освітні педагогічні науки» зі спеціалізацією «Управління та експертна діяльність в сфері освіти». Метою програми є підготовка конкурентоспроможного фахівця в галузі освітніх, педагогічних наук, здатного до здійснення викладацької, управлінської та експертної діяльності у сфері освіти. Обов'язкові компоненти освітньої програми: наукова комунікація іноземною мовою, педагогіка у сфері вищої освіти, психологія менеджменту, методологія та методи наукових досліджень, система підготовки фахівців та експертна діяльність в галузі освіти, сучасні освітні технології, освітній менеджмент та управлінський процес в закладах освіти, моніторинг якості освіти. Навчальна дисципліна «Система підготовки фахівців та експертна діяльність у галузі освіти» передбачає два змістовні модулі, у яких розкриваються такі теми: «Система підготовки фахівців освітньої галузі», «Експертна діяльність в освіті», «Класифікація та напрями експертизи», «Нормативно-правові засади експертної діяльності у галузі освіти. Механізм, порядок та вимоги проведення експертизи в галузі освіти», «Роль, функції та базові компетенції експерта у галузі освіти», «Етика професійної поведінки освітнього експерта», «Критерії ефективності експертної діяльності в освіті», «Класифікації методів та форми експертної діяльності» [1].

Проаналізувавши освітні програми підготовки магістрів за спеціальністю 011 Освітні педагогічні науки, можна зробити висновок, що лише декілька ЗВО обрали спеціалізацію «експертна діяльність в сфері освіти» або увели такі навчальні дисципліни як «Експертна діяльність в галузі вищої освіти», «Якість освіти та освітні вимірювання». Ураховуючи актуальність проблеми професійної підготовки експертів у галузі освіти в Україні, вважаємо за необхідне продовжувати роботу у даному напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освітньо-професійна програма спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки для здобув. вищ. освіти другого (магістерського) рівня / уклад. С. Беляєв та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2023. 23 с.

2. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.09.2023).

3. Тригуб І. І. Теоретико-методологічні аспекти експертизи у галузі освіти. *Методологія та методи наукового дослідження* : матеріали науково-практичного семінару, м. Прага, Чеська Республіка, 27 квітня 2016 року. 2016. С. 58–59.

Шевченко Володимир Миколайович,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри спеціальної освіти факультету педагогічної освіти,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Протягом тривалого часу в системі допомоги дітям з інвалідністю склалися основні аксіоматичні підходи, які впливають на становлення медико-соціальної та психолого-педагогічної моделі допомоги.

Психолого-педагогічна та реабілітаційна допомога дітям з особливими освітніми потребами надається в галузі спеціальної освіти. Її метою є забезпечення повноцінного та гідного життя таких осіб, їхньої підготовки до активної участі у житті суспільства, залучення в соціальні відносини тощо.

Сучасний розвиток України та реалії висувають нові вимоги до системи освіти, зокрема спеціальної. Освіта для дітей з особливими потребами реформується з урахуванням прогресивних світових тенденцій, які спрямовані на демократизацію, гуманізацію, соціалізацію, що зумовлює необхідність впровадження в практичну діяльність інноваційних технологій [4, с. 185] та форм навчання й виховання дітей з інвалідністю. Така система передбачає різноманітні технології та форми спільного навчання дітей з особливими потребами і їх здорових однолітків [3, с. 9-10].

Розвиток спеціальної освіти та впровадження передових світових практик сприяли тому, що в Україні з'явилася нова форма здобуття освіти – інклюзивне навчання. Пройшовши складний шлях через сегрегацію та інтеграцію, його ідея полягає в доступності освіти для всіх без винятку дітей з різними особливими потребами [1, с. 10-11, 13]. Тому на сьогодні інклюзія є однією з основних тенденцій розвитку спеціальної освіти в Україні, адже інклюзія – це не створення нової системи або галузі, а якісні та планомірні зміни й розвиток системи спеціальної освіти загалом. Її метою є створення універсального дизайну і безбар'єрного середовища в навчанні та професійній підготовці осіб з інвалідністю [4, с. 185]. Відповідно до цього змінюються підходи до організації, структури та супроводу навчально-виховного процесу і надання корекційно-розвиткової допомоги дітям з особливими освітніми потребами.

Водночас в період війни перед державою постають нові виклики щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами, надання їм психолого-педагогічної допомоги та підтримки, забезпечення рівних прав і можливостей у новій соціально-політичній ситуації, особливо тих, які пережили травмуючі події, умов для їх успішної інтеграції в суспільство [2, с. 273]. Особливо важливо це буде в післявоєнний період, адже підготовки та перепідготовки потребуватимуть ще й дорослі, які повернуться з війни.

Окреслимо основні, на наш погляд, виклики:

1. Дорослі та діти, які виїхали за межі України в перші дні війни.
2. Дорослі та діти, які виїхали у відносно безпечні області України або за її межі з територій, які перебували під постійними обстрілами.
3. Дорослі та діти, які виїхали у відносно безпечні області України або за її межі з окупованих територій.
4. Дорослі та діти, які залишилися на своєму місці проживання, але не перебували під окупацією.
5. Дорослі та діти, які залишилися на своєму місці проживання та перебували під окупацією.
6. Діти, які втратили батьків та рідних внаслідок війни.
7. Дорослі та діти, які перебували в полоні.
8. Військові, які повернуться в мирне життя, та дорослі, які повернуться в Україну після завершення війни.

9. Діти, які народяться у військових, травмованих війною.

Оскільки війна ще триває, то нові виклики ще можуть додаватися. Вже зараз можемо констатувати, що на сьогодні та у післявоєнний час дуже важливою, особливо для військових, буде підготовка та перепідготовка кадрів.

Це виклики, які ми маємо подолати, проте виникають питання: чи готові ми надавати кваліфіковану допомогу? чи знаємо як працювати з такими дітьми та дорослими? чи створені умови для їх успішної інтеграції в суспільство? Робота над цим триває, але на сьогодні однозначної відповіді немає. Водночас нестандартні ситуації вимагають нестандартних підходів та методів, а також нових способів розв'язання проблем. Тому, з огляду на виклики сьогодення, система спеціальної освіти потребує якісних змін і вдосконалення.

Отже, реформування й оновлення системи спеціальної освіти в Україні відповідно до сучасних реалій, викликів та вимог часу є дороговказом до пошуку оптимальних шляхів її трансформування та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдирева В. Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць*. № 9. 2012. С. 10-11, 13.

2. Іноземцева С. Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства. *Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník. Prešov*. Вип. 1. 2016. С. 273, 278-279.

3. Колупаєва А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. №3. С. 7-11.

4. Марковська Н. Проблеми запровадження інклюзивної освіти в Україні. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму», Кам'янець-Подільський, 24-25 квітня 2017 р.*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. Вип. 2. С. 185.

Шевяков Олексій Володимирович,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, обліку та психології,
Український державний університет науки і технологій,
м. Дніпро, Україна

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Для розробки і впровадження програм розвитку динамічних соціотехнічних систем діяльності (СТСД) важливими вбачаються психологічні засади формування спонтанної відображально-моделюючої активності проєктування. Мова йде, перш за все, про формування зовнішньої взаємодії соціуму і природи як сукупності відносин, охоплюючи форми, зміст і характер взаємодії і взаємовпливу компонентів систем «людина – природа» та «людина – людина» У зв'язку з цим найбільший інтерес для дослідників представляє пошук інтегральних соціально-економічних і психологічних параметрів, що характеризують здатність людини протистояти несприятливим ефектам, що супроводжують військові дії. Найбільш уразливими в цьому відношенні є жінки, в організмі яких страждають практично всі функціональні системи, що потребує розробки психологічного забезпечення соціальної підтримки їх життєдіяльності. Такого роду завдання вирішуються в зарубіжній соціальній психології, починаючи з 90-х років ХХ століття в рамках державних науково-технічних програм «Глобальні зміни природного середовища і клімату», а в Україні – у ході розвитку ідеї екологічного моніторингу [1-3].

Поза сумнівом, що зміни навколишнього середовища несуть значну економічну загрозу для людства в цілому. Особливо це відноситься до антропогенних змін. Сценарії таких змін як основна компенсація несприятливих зрушень передбачають мобілізацію зусиль населення на проведення заходів економічного, технологічного і соціального характеру, спрямованих на збереження здоров'я, працездатності і життєдіяльності людей.

Використання загальноприйнятих характеристик, розроблених для оцінки станів окремо узятій людини (функціональний стан, адаптаційні можливості, стійкість особистості і ін.) явно недостатнє. Потрібні нові підходи до пошуку інтегральних критеріїв, що визначають здатність суспільства в цілому протистояти змінам навколишнього середовища.

Один з можливих підходів вбачається в парадигмі психологічного потенціалу індивідуума і популяції. Це поняття запропоноване при розгляді проблем психології праці, що виникають при переході до ринкових відносин. Відомі також терміни “особово-фізіологічний потенціал”, “психофізіологічний потенціал”, що використовуються як синоніми працездатності людини.

Метою є з'ясування особливостей соціальної підтримки життєдіяльності жінок в умовах динамічної соціотехнічної системи управління природокористуванням.

Для розкриття поняття “психологічний потенціал”, його значення для розуміння реакції людства на глобальні екологічні зміни слід взяти до уваги деякі історичні факти. Так встановлено, що адекватність і ефективність реагування людей на глобальні екологічні зміни місця існування залежить від типу поведінки людини і від “соціального характеру” суспільства.

Таким чином, психологічний потенціал виступає в ролі інтегральної якості населення, яка визначає його здібність до реалізації оптимальних рішень при виникненні критичних ситуацій. Він може виявлятися в двох поведінкових тенденціях.

Перша полягає у формуванні в суспільній свідомості конструктивної ідеї і психологічної установки на життєву необхідність сумісного подолання небезпеки, мобілізацію людей до активних дій при готовності до відмови від антагоністичних групових інтересів і особистих благ заради досягнення загальної мети.

Друга тенденція – розпад єдиної самосвідомості суспільства на протилежні течії, формування неконструктивних групових установок агресивно-егоїстичного характеру або пасивного типу, поведінка, спрямована на вирішення завдань на користь окремих груп.

Завдання прогнозування соціально-психологічних ефектів глобальних змін в значній мірі зводиться до прогнозування рівня психологічного потенціалу. Від того, з яким потенціалом людство зустрічає глобальні зміни, від того, як буде трансформований цей потенціал, залежить доля цивілізації.

Проблема таким чином формулюється як оцінка співвідношення психологічного потенціалу людства із загрозою глобальних змін середовища, а можливі практичні пропозиції повинні бути спрямовані на збереження або збільшення цього потенціалу. Щонайпершим завданням у вирішенні названої проблеми є визначення суті психологічного потенціалу і пошук індикаторів, за допомогою яких його можливо оцінити.

У науці термін «потенціал» використовують дуже часто: «соціальний потенціал», «трудоий потенціал», у дослідженнях демографів використовується термін «якісний потенціал населення».

У роботах екологів зустрічаємо поняття «соціально-трудоий потенціал населення». Під соціально-трудоим потенціалом мається на увазі комплекс соціально-психологічних і медико-біологічних характеристик життєдіяльності людей. Пристосовні можливості популяції в антропології називають «адаптивним потенціалом».

У фізіології зміст потенціалу визначається термінами “працездатність”, “фізіологічні резерви організму”, “гомеостатичний потенціал”.

Суть всіх розглянутих понять полягає у визначенні деяких сукупних можливостей людей здійснювати свою діяльність. Проте при цьому повинні стабілізуватися зовнішні характеристики і ставати відносними поняття життєдіяльності і добробуту.

З метою оцінки можливостей стійкості людини до глобальних змін середовища і прогнозування реакції на ці зміни слід увести інтегральну характеристику властивостей людини-популяції-етносу-людства, яка визначає їх здібність до реалізації мети, що стоїть перед кожним рівнем ієрархії названого ланцюжка. Назвемо цю характеристику “життєвий потенціал”.

Принципово важливим є те, що важливою метою є не тільки виживання, але і духовна самореалізація людства, збільшення можливостей збереження життя людини як виду і задоволення потреб при будь-якій динаміці зовнішніх умов. Тому життєвий потенціал можна визначити як інтегральну здатність збереження біологічної і духовно-психологічної життєдіяльності і здійснення перетворювальної діяльності, спрямованої на досягнення загальної мети.

Сьогодні домінує тенденція зведення поняття життєвого потенціалу до поняття “рівень здоров'я”, при цьому пропонуються різні варіанти критеріїв, що розкривають його суть. Але встановлені в соціальній психології закономірності показують, що поведінка людей, їх стійкість до впливу глобальних змін, характер і форма колективної відповідальності визначаються іншими чинниками, наприклад, адаптаційною здатністю, характером психологічних установок, особливістю регуляції психологічних механізмів, ступенем усвідомлення ситуації і тому подібне. Назвемо сукупність цих характеристик психологічним потенціалом, який, безумовно, передбачає психологічне здоров'я населення і культурно-обумовлені якості особистості і суспільства.

Неможливість використання поняття “здоров'я населення” як єдиного для оцінки життєвого потенціалу, пов'язана також з тим, що згідно Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я воно визначається як стан “повного фізичного, духовного і соціального благополуччя”. Добре відомо, що діяльність у багатьох випадках може і повинна здійснюватися всупереч “добробуту”. Більш того, згідно з сучасним концептуальним поглядом, добробут, симетрія протистоять тенденції розвитку в умовах ноосфери можуть викликати колізії, при яких найбільш благополучні екологічні елементи стають найуразливішими.

Комплекс чинників, які визначають здатність нації здійснювати об'єктивно оптимальні дії, спрямовані на досягнення загальної мети, до яких належить завдання протистояння глобальним змінам, був позначений як пасіонарність, тобто соціальна енергія, спрямована до єднання і посилення розвитку етносу.

Таким чином, можна допустити, що пасіонарність і працездатність є похідними психологічного потенціалу. Життєдіяльність популяції у всіх її численних проявах є реалізацією життєвого потенціалу в конкретних умовах природного і соціального середовища і способів діяльності.

Моніторинг навколишнього середовища – це система спостереження, аналізу стану і прогнозу можливих змін навколишнього середовища, що викликані антропогенними чинниками. Стосовно оцінки і управління якістю навколишнього середовища країни основне значення має санітарно-токсикологічний рівень моніторингу, пов'язаний з контролем за забрудненням компонентів природного середовища – повітря, ґрунту, води. Мета регіонального моніторингу – забезпечити осіб, що приймають рішення (ОПР), необхідною інформацією для планомірного зниження рівня забруднення навколишнього середовища. Для здійснення цієї основної мети необхідно вирішити важливі науково-технічні завдання щодо отримання достовірної інформації й інформаційного забезпечення моніторингу.

Для цього потрібне відповідне соціально-психологічне і інженерно-психологічне забезпечення створення інформаційних моделей на базі ПЕОМ. З таких моделей складаються банки різномірної інформації: про хімічні забруднювачі середовища, їх медико-біологічні властивості, про джерела техногенного забруднення і тому подібне, а також прикладні програми прогнозування, комплексного планування, експертизи проєктів. У подібних інформаційних системах широко використовуються дисплейні відеоряди ПЕОМ.

Вся вищеперелічена діяльність здійснюється в АСУ «Моніторинг природоохоронної діяльності (ПОД)» в режимі діалогу осіб, що приймають відповідальні рішення з оптимізації екологічної ситуації з інформаційними моделями, представленими на дисплейних відеорядах. Останні повинні володіти достатньою ергономічною якістю, що забезпечує адекватність рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевяков О. В. Психофізіологічні характеристики операторів як чинник аварійності. Матер. Всеукр. науково-практ. конф. “Виклики та проблеми сучасної науки” 31.05.2023. Дніпро. ДНУ. Т.1. С.324-331. Матер. Всеукр. науково-практ. конф. “Виклики та проблеми сучасної науки” 31.05.2023. Дніпро. ДНУ. Т.1. С.324-331. URL: <https://fti.dp.ua/conf/2023/05157-1127/> (дата звернення 10.10.2023).
2. Sheviakov O., Burlakova I., Kondes T. Resocialization of the population of Ukraine in the post-war period. International Conference on Corporation Management-2023. 29.06.2023. Scientific Center of Innovative Research. Tallinn. Estonia. P. 521-525. URL: <https://conf.scnchub.com/index.php/ICCM/ICCM-2023/author/submission/521> (дата звернення 10.10.2023).
3. Zhyhailo N., Sheviakov O., Burlakova I. The Psychology of survival and the Art of winning in War. *Public administration and Law Review*. 2023. Issue 1(13). P.62-76.

Щербина Світлана Вікторівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум імені Т.Г. Шевченка»,
м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ ІСТОРИКІВ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Сучасні реалії, у яких опинилась підготовка фахівців гуманітарного профілю, диктують необхідність застосування потужного інструментарію для активізації пізнавальної діяльності студентів і засвоєння великого масиву інформації. З 2019 року, з поширенням пандемії COVID-19, перед освітянами постали глобальні завдання, пов'язані із тотальним запровадженням дистанційної форми навчання. А від 24 лютого 2022 року потреба в організації якісного онлайн-навчання стала ще більш актуальною. Сучасні освітні стандарти змушують викладача володіти не лише теоретичним матеріалом з навчальної дисципліни, але постійно вдосконалювати власну мультимедійну, комп'ютерну та інформаційну грамотність [3, с. 253].

Терміни «традиційне (нормативне) навчання» та «інноваційне навчання» почали активно використовуватись з 80-х рр. ХХ ст. Так, провідні зарубіжні вчені звернули увагу на невідповідність принципів традиційного навчання тим вимогам, які сучасне суспільство висуває до особистості та її пізнавальних можливостей. На їх думку традиційне навчання спрямовувалось на збереження та відтворення культури, передбачало стабільність у соціумі за рахунок репродуктивної діяльності учня, формування виконавчих здібностей, розвиток уваги та пам'яті [2].

На противагу традиційному навчанню, навчання інноваційне передбачає стимулювання новаторських змін у культурі, соціальному середовищі. Воно зорієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку творчих здібностей, різноманітних форм логічного та образного мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми [2].

Інноваційні технології не тільки створюють сприятливі умови для розкриття творчого потенціалу студента, але насамперед висувають нові вимоги до викладача, який має вчасно оволодіти різноманітним сучасним інструментарієм для організації продуктивного освітнього середовища.

Використання інноваційних технологій у процесі викладання дозволяє якісно організувати як групову, так і індивідуальну форму навчання. Розвиток творчих здібностей, вміння нестандартно мислити та застосовувати набуті знання під час практичної діяльності є невід'ємною запорукою підготовки висококваліфікованого фахівця.

Інноваційні технології передбачають передусім залучення студента до активної пізнавальної діяльності. Найбільш поширеними методами, які використовуються для підготовки істориків, – ментальні карти, скрайбінг, web-квести, інфографіка, хмарні технології. Подібний інструментарій дозволяє перетворити студента із пасивного слухача, в активного учасника освітнього процесу. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології створюють інтерактивне середовище, яке активізує пізнавальну активність та підвищує мотивацію майбутнього історика. Інноваційні методики дозволяють реалізувати креативний потенціал студента, допомагають виявити його здібності, стимулюють творчу діяльність, формують такі якості як емоційна стабільність і стресостійкість.

У ХХІ ст. процес викладання історичних дисциплін неможливий без використання мультимедійних технологій. Їх залучення у навчальний процес дозволяє більш ефективно демонструвати візуальний матеріал та створювати власні інноваційні розробки. Можливість використання колекції зображень, поєднання різних видів текстів, що супроводжуються анімацією, звуками, відео та іншими візуальними ефектами, створюють умови для активізації засвоєння інформації, роблять її більш наочною і цікавою для засвоєння [5, с. 214 -215].

Використання мультимедіа на занятті через інтерактивність, яка здатна структурувати та візуалізувати інформацію, підсилює мотивацію студентів, активізуючи їх пізнавальну діяльність [4].

Для формування у майбутніх істориків хронологічної компетентності доцільно використовувати стрічку часу. Існує ряд сервісів для роботи зі стрічкою часу. Так Timetoast дозволяє розміщувати події у хронологічному порядку. Лінія (шкала) часу служить для створення локальних часових стрічок, які схематично відтворюють важливу інформацію щодо історії розвитку події, конкретної історичної особистості, епохи. Time.Graphics – онлайн-сервіс, який надає можливість створити інтерактивні часові стрічки із додаванням фото, аудіо та відеоматеріалів.

Засвоєнню змісту понять допомагають хмари слів, які можна створити за допомогою сервісів Tagul чи Worditout. Хмару слів доцільно використовувати під час закріплення понять з теми.

Використання ментальних карт допомагає впорядкувати логічний ланцюжок подій, засвоїти великий обсяг інформації у структурованому вигляді.

Скрайбінг (з англійської scribe - робити ескіз, малюнок) – це метод розповіді чи пояснення, який супроводжується графічною ілюстрацією головного змісту сказаного. Завдяки цьому методу студенти мають змогу краще запам'ятати нову інформацію у структурованому лаконічному вигляді. Особливістю скрайбінгу є те, що у ході виконання поставлених завдань одночасно залучаються слух, зір, уява людини, що у комплексі сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню певної інформації [1, с. 106].

Інноваційним методом навчання є інфографіка, яка дозволяє якісно засвоїти навчальну інформацію, сприяє розвитку пошукової діяльності та формуванню критичного мислення у студентів-істориків. Інфографіка – це спосіб візуального представлення інформації, який не потребує додаткових коментарів, це синтетична форма організації навчального матеріалу, що включає в себе візуальні елементи та тексти, що їх пояснюють. Найчастіше цей інструмент виступає як доповнення до текстового матеріалу, що охоплює тему в повному обсязі або містить пояснення окремих питань.

Web-квести дозволяють створити атмосферу творчого пошуку. Особливістю освітніх web-квестів є те, що частина або вся інформація для самостійної або групової роботи знаходиться на різних web-сайтах і студенти мають самостійно виконувати дослідницьке завдання, здійснюючи пошукову роботу.

Потреби сучасного українського освітнього процесу та реалії воєнного часу спрямовують викладачів до пошуку шляхів удосконалення системи вивчення навчальної дисципліни. Застосування різноманітних інноваційних підходів у викладанні дисциплін гуманітарного профілю дозволяють сформувати загальні і спеціальні компетентності у майбутнього фахівця. У XXI ст. освітяни мають шукати нові шляхи для вдосконалення якості і засвоєння лекційного матеріалу, проведення практичних занять і організації самостійної роботи студентів. Залучення інноваційних технологій у освітній процес сприяє розкриттю творчого, інтелектуального потенціалу людини в умовах сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі : колективна монографія / за заг. ред. Г. Л. Єфремової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.
2. Інноваційні технології навчання : навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / відп. ред. Х. Ш. Бахтіярова. Київ : НТУ, 2017. 172 с.
3. Майборода Л. Науково-методичні засади впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : збірник наукових праць. / за ред. М. М. Козяря. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. С.253-255.
4. Риженко С. С. Про досвід використання мультимедійних технологій у навчальному процесі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. Том 11. №3. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/59> (дата звернення: 20.10.2023).
5. Царенко О. М. Методологічні аспекти використання мультимедійних засобів у навчальному процесі. *Науковий вісник Львівської академії. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. Вип. 1. С. 213-217.

Янова Вікторія Миколаївна,

магістр педагогіки, викладач економічних дисциплін,

Дніпровський індустріальний фаховий коледж,

м. Дніпро, Україна

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнний стан вносить свої зміни в наше життя. Нинішня ситуація в країні змусила перейти навчальні заклади на дистанційний формат, який має і недоліки, і переваги, але не може забезпечити повною мірою відповідні освітні вимоги.

Дистанційне навчання можна віднести до інноваційної форми навчання. Організація дистанційного навчання – результат плідної роботи всіх суб'єктів освітньої діяльності. Очевидно, що різке впровадження механізмів дистанційної взаємодії створює значну кількість проблем не тільки для здобувачів, але і для викладацького складу.

Один із вагомих елементів дистанційної освіти – це кваліфікований викладацький склад. Викладач повинен бути готовим до виконання навчальних програм шляхом проведення групових занять онлайн, швидкої перевірки завдань, надання додаткових роз'яснень. Високі вимоги до педагогічних кадрів – це запорука якісного рівня викладання дисциплін та надання необхідної інформації студентам.

Результативність дистанційного навчання особливо залежить від того, хто керує процесом навчання, від професійної майстерності педагогів, які беруть в ньому участь.

Не треба забувати, що більшу частину часу здобувачі приділяють самоосвіті, тому для викладача важливим є не тільки види дистанційного викладу матеріалу, а й рівень знань студентів.

Серед вагомих показників якості дистанційного навчання виділяють:

- 1) можливість своєчасного надання допомоги здобувачам у ході дистанційного навчання, застосовуючи великий обсяг різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій;
- 2) стабільний доступ до платформи, де розміщений дистанційний курс;
- 3) структурованість, а також гнучкість дистанційного курсу;
- 4) дидактична модель, яка містить у собі очікувані результати навчання, перелік необхідних дидактичних матеріалів та методик, а також опис того, коли їх слід використовувати [1].

Війна посилила і вже раніше існуючі проблеми нерівності у сфері освіти, які змушують значну частину людей знаходитися у важких умовах існування. Найбільш постраждали ті верстви населення, які живуть у бідних або сільських районах, біженці, насильно переміщені особи, інваліди, бо їм надзвичайно важко продовжувати навчання.

Сьогодні в Україні дистанційне навчання набуло особливого значення та стало майже єдиним можливим варіантом для реалізації освітнього процесу. Основними проблемами дистанційного навчання в умовах воєнного стану є:

- доступ в Інтернет і якість його зв'язку;
- недоступність його для багатьох громадян у зв'язку із окупацією та відносно високою вартістю послуг;
- недостатній рівень комп'ютеризації периферії та комп'ютерної грамотності значної частини населення.

До вагомих недоліків дистанційної освіти варто віднести наступні:

- обмежені технічні можливості призводять до затримок у передаванні звуку, відео і графіки, у сільських місцевостях усе ще ускладнений доступ до інтернету;
- дефіцит довіри до електронних засобів спілкування й навчання, студенти хочуть бачити викладача і спілкуватися з ним наживо;
- успішність навчання частково залежить від технічних навичок в управлінні комп'ютером, оволодінні програмами і від здібностей справлятися з технічними труднощами;
- є низка практичних навичок, які можна отримати тільки у ході виконання реальних (а не віртуальних) практичних і лабораторних робіт;
- проблема ідентифікації користувача;
- низький рівень самодисципліни і домашня атмосфера не дозволяють студентам зосередитися і повноцінно зануритися в освітній процес;
- не завжди можливе відеоспостереження як найефективніший спосіб перевірки академічної доброчесності студента [1].

Виділимо основні проблеми організації дистанційного навчання в умовах війни:

1. Неналежний рівень взаємодії між викладачем і студентом. Через те, що обмін інформацією відбувається завдяки інформаційно-комунікативним технологіям (Skype, Zoom, Viber, Google Classroom та ін.), викладачі змушені обмежуватися можливостями вищевказаних сервісів. Побудова роботи значно відрізняється від традиційної, оскільки стає важче вказати на помилки, зацікавити темою. Фахівці зазначають, що відсутність безпосереднього контакту між викладачем та здобувачем є серйозним недоліком дистанційної освіти. Вказана проблема спричинена професійною завантаженістю вітчизняних педагогів. Під час дистанційного навчання важче сконцентруватися та сприймати матеріал.

2. Низький рівень технічного та ресурсного забезпечення. Дистанційна освіта потребує високого ресурсного забезпечення. Необхідно, щоб викладачі та студенти мали вільний доступ до вебресурсів та мережі Інтернет.

Обмеженість можливостей щодо оновлення техніки, забезпечення доступу до вебмережі для викладачів, низький рівень матеріального забезпечення становлять перешкоду для досягнення високої організації навчання.

3. Недостатнє володіння викладачами інструментами дистанційної освіти. Труднощі налагодження віддаленої взаємодії змушують педагогічні кадри підлаштовуватися під вимоги сучасної освіти. Беззаперечно, уміння донести матеріал суто за допомогою інформаційних баз та сервісів – складне завдання, що потребує високої підготовки. За таких умов педагог повинен не тільки досконало знати дисципліну, яку викладає, але й на високому рівні володіти інструментами дистанційної освіти.

Перед викладачами виникає непросте завдання – організація освітнього процесу за допомогою нових інструментів дистанційного навчання, які вимагають фахового розуміння інновацій, новітніх комп'ютерних програм, методів віртуального спілкування та викладання.

4. Ускладнення оцінювання рівня успішності та контролю. Бар'єром освітнього процесу в умовах дистанційного навчання є проблема оцінювання успішності здобувачів освіти. Визначення критеріїв оцінювання, забезпечення його об'єктивності й універсальності потребують системного підходу та глибокого розуміння цифрових технологій. Нині є безліч сервісів, які дозволяють забезпечити формувальне оцінювання, покликане оцінити та скоригувати процес навчання. Ефективні такі інструменти, як: GoFormative, Wordwall, Kahoot, LearningApps. Водночас для використання в роботі необхідно виділити багато часу на їх опанування та/або пройти відповідні курси підготовки.

5. Відхід від традиційних форм і методів роботи. Перехід на дистанційне навчання вимагає відходу від традиційних освітніх технологій та застосування нового підходу, за якого основна функція викладача – організація самоосвіти студента, контроль та оцінювання його пізнавальної діяльності. Дистанційне навчання потребує високого рівня самоконтролю, уміння зосередитися, щоб самостійно організувати свій час для ефективного результату [2].

Дистанційна форма навчання в умовах війни значно відрізняється від дистанційної форми, яка була в період карантину, спричиненого коронавірусною інфекцією. Зараз всі учасники освітнього процесу переживають надмірне психологічне навантаження, що стає причиною проявів апатії у здобувачів, перевтомлення та вигорання у викладачів. Тому мета дистанційного навчання під час війни – не тільки засвоєння нових знань, а й психологічна підтримка, спілкування, переключення уваги студентів.

Отже, дистанційне навчання в умовах війни є найбільш перспективною та оптимальною формою здобуття освіти, яка вимагає універсальної підготовки, володіння сучасними педагогічними та інформаційними технологіями, психологічною готовністю до роботи зі здобувачами в нових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевчук Г. Й. Дистанційне навчання у вищій школі: переваги, недоліки, перспективи / Г. Й. Шевчук. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 79. Т.2. С. 205-209. URL: http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/79/part_2/46.pdf (дата звернення: 14.10.2023).

2. Сидоренко Т. М. Дистанційна освіта: проблеми та перспективи / Т. М. Сидоренко, С. М. Петькун, О. М. Новак. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 35. С. 45-48. URL: <http://innovpedagogy.od.ua/archives/2021/35/10.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).

Яцинік Алла Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

викладач кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У системі спеціальної освіти особливе місце займають питання організації логопедичної допомоги. Це обумовлено не тільки питанням важливості мовлення у загальному процесі розвитку і становлення особистості, а зростанням кількості дітей, у яких діагностуються порушення мовленнєвої діяльності. В умовах того, що останні роки набувають популярності такі форми організації освітнього процесу, як інтегровані та інклюзивні, система сучасної освіти повинна реагувати на виклики і забезпечувати якісне і професійне виконання всіх завдань, особливо тих, які сприяють формуванню всіх складових гармонійної особистості. Все вищезазначене підвищує відповідальність педагогічної спільноти у попередженні, виявленні та подоланні порушень психофізичного розвитку, зокрема мовлення. Історично склалося так, що

розвиток мовлення не відокремлюється від інтелектуального розвитку, крім того – це інструмент для формування соціальної компетентності людини, що є умовою її гармонійного залучення у суспільне середовище, що значно підвищує якість життя. Важливість організації логопедичної допомоги дітям молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами пояснюється тим, що дитина не тільки перехід до нового виду діяльності, навчання, а стоїть на порозі опанування або вдосконалення нових форм мовлення, читання і письма. Отже, якщо таким дітям не буде надана відповідна логопедична допомога, мовленнєві проблеми будуть поглиблюватись, що унеможливить перехід і опанування, в першу чергу, навичок читання і писемного мовлення, а це буде мати негативний вплив на розвиток інтелектуальної сфери. Система організації логопедичної допомоги дітям молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами передбачає проведення вчителем-логопедом освітньо-розвиткових занять за відповідним графіком і у спеціально відведений час, передбачений індивідуальною програмою розвитку [1].

Низка подій останніх років, які відбуваються на теренах нашої держави, суттєво вплинули на форми організації освітньої і освітньо-розвиткового процесів. Унаслідок інтенсивних військових дій не в усіх регіонах України є умови для безпечного здійснення освітнього процесу. Наприклад, на Харківщині переважна кількість державних освітніх закладів надають освітні і корекційно-розвиткові послуги в дистанційному форматі, який може проводитись в синхронному і асинхронному форматі.

Синхронний формат організації освітньої роботи передбачає проведення уроків, занять згідно затвердженого графіку, але з використанням сучасних комп'ютерних технологій, засобів і інтерактивних форм. Прикладами таких засобів і форм є платформи Zoom, Classroom, Moodle та ін. Всі учасники освітнього процесу заздалегідь отримують посилання на онлайн-зустріч, учні, доєднавшись до таких конференцій, мають змогу прослухати матеріал, поставити вчителю запитання, отримати консультацію, відповіді на запитання або роз'яснення. Отже, така зустріч відтворює звичайний урок, тільки організований він за допомогою технічних засобів та проводиться на відстані. Адміністрація освітніх установ та педагоги повинні враховувати, що тільки 30% уроків від загального навантаження можна проводити у такий спосіб.

Асинхронний формат передбачає організацію освітньої або освітньо-розвиткової роботи з відстороненням у часі, зберігаючи її зміст. У такий спосіб педагог може надавати консультації, перевіряти домашні завдання, додатково пояснювати матеріал або проводити роботу з батьками. Асинхронний формат організації освіти проводиться у час і формі, зручній для всіх учасників освітнього процесу, звичайно, за попередньою домовленістю [3,4]. Організація логопедичної допомоги дітям з особливими освітніми потребами в онлайн-форматі потребує ще більшого залучення до цього процесу батьків, у такий спосіб їм надається майже провідна роль в стимуляції дитини до навчання, пояснення важливості відвідування уроків і занять, прийняття активної участі, а в деяких випадках контролююча і перевіряюча. Таким чином, батьки стають активними учасниками освітньо-розвиткового процесу, його співавторами і організаторами, їм необхідно буде опанувати нову для себе життєву роль – колеги вчителя [4].

У таких складних умовах більшість населення потребує психологічної підтримки, а дітям з особливими освітніми потребами та їх батькам вона необхідна ще більше, тому всі педагоги повинні бути ознайомлені з цими питаннями і бути готовими надати необхідний психологічний супровід кожному з учасників освітньо-розвиткового процесу, бути максимально уважними та толерантними [2].

Сподіваємось, що сформульовані нами рекомендації дозволять оптимізувати та вдосконалити процес надання логопедичної допомоги в складних умовах сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посібник. Київ «АТОПОЛ». 2011. 273с.
2. Лист МОН № 1/3737-22 від 29.03. 2022 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» URL: <http://surl.li/btdgg> (дата звернення: 14.11.2023).
3. Лист МОН від 29.03.2022 № 1/3725-22 Про організацію освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного часу URL: <http://surl.li/mgpus> (дата звернення: 14.11.2023).
4. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навчально-методичний посібник / О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І. В. Гладченко та ін.; за заг. ред. О.В. Чеботарьової. Київ.: ІСПП імені М. Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ОСВІТНІЙ ЛАНДШАФТ: ТRENДИ ТА ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ

Васько Ольга Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і початкової освіти,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

Білер Оксана Славівівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної і початкової освіти,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ CHATGPT У ПРОЦЕСІ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Проблема диджиталізації освіти на сьогодні широко обговорюється освітянською спільнотою на різних рівнях як в Україні, так і за кордоном. Зокрема про це йдеться у стратегічних документах Європейської комісії, таких як «Digital Education Action Plan (2021-2027)» [5] і «European Commission digital strategy» [6] та інших. В Україні розроблено проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року, що представлений до громадського обговорення 25 травня 2025 року [1].

План дій у сфері цифрової освіти (2021-2027) (Digital Education Action Plan (2021-2027)) [5] є оновленою політичною ініціативою Європейського Союзу (ЄС), що визначає спільне бачення високоякісної, інклюзивної та доступної цифрової освіти в Європі, і спрямована на підтримку адаптації освіти та навчання країн-членів до цифрової епохи. План дій, можна назвати закликом до більшої співпраці на європейському рівні в галузі цифрової освіти. У ньому визначено два стратегічні пріоритети та чотирнадцять заходів для їхньої підтримки. Перший пріоритет – сприяння розвитку високоефективної екосистеми цифрової освіти, другий – підвищення цифрових навичок і компетенцій для цифрової трансформації. Однією з дій, що віднесена до першого пріоритету, визначено етичні рекомендації щодо використання штучного інтелекту (ШІ) та даних у викладанні та навчанні для педагогів.

У названій дії зазначається, що ШІ має великий потенціал для трансформації освіти та навчання здобувачів, вчителів і шкільного персоналу. До прикладу, зазначається, що він може допомогти у запобіганні здобувачам полишити навчання в школі, компенсувати труднощі в освіті і підтримувати вчителів у здійсненні індивідуального або різноманітного навчання завдяки програмам для вивчення мов, генераторам текст-голосу, ШІ-менторам для учнів. Наголошується, що це викликає потребу сформуванню базового розуміння про ШІ та використання даних у дослідників, викладачів, здобувачів освіти, щоб вони могли позитивно, критично та етично працювати з цією технологією та повністю використовувати її потенціал [5].

У Цифровій стратегії європейської комісії (European Commission digital strategy) [6] також однією із стратегічних цілей визначено розширення можливостей цифрової трансформації, керованої бізнесом. Ця стратегія зазначає, що використання інноваційних технологій, таких як ШІ, високорівнева аналітика даних, мовні технології та технологія розподіленого реєстру (блокчейн), може відкрити значні переваги для бізнесу.

На сьогодні Європейська комісія докладає значні зусилля для регуляції процедури використання штучного інтелекту у всіх сферах діяльності людини, зокрема представлено повідомлення комісії до європейського парламенту, європейської ради, ради європейського економічного та соціального комітету та комітету регіонів «Artificial Intelligence for Europe and accompanying SWD» [3]; пропозицію до регламенту європейського парламенту та ради «Artificial Intelligence Act proposal» [4].

Отже, диджиталізація освітнього процесу підготовки майбутніх учителів початкової освіти є невід'ємною складовою сучасної освіти, а розумне використання штучного інтелекту в ньому сприятиме розвитку та покращенню якості навчання, відкриваючи перед викладачами та здобувачами нові можливості для досягнення якнайкращого результату в цій динамічній освітній епосі. Тому коло нашого наукового пошуку зорієнтовано на визначення перспектив використання ChatGPT у процесі диджиталізації освітнього процесу підготовки майбутніх учителів початкової освіти.

У вікіпедії ChatGPT визначається як чат-бот зі штучним інтелектом, розроблений лабораторією OpenAI [2].

На головній сторінці OpenAI (<https://openai.com>) говориться про те, що вони озброїли знаннями модель під назвою ChatGPT, що взаємодіє за допомогою розмови. Формат діалогу дає змогу ChatGPT відповідати на додаткові запитання, визнавати свої помилки, оскаржувати неправильні положення та відхиляти невідповідні запити.

ChatGPT (GPT-3.5) (<https://chat.openai.com>) на запит схарактеризувати, що таке ChatGPT, зазначає, що ChatGPT – це велика мовна модель, розроблена компанією OpenAI, що базується на архітектурі GPT-3.5. Ця модель спроектована для генерації тексту та відповідей на запитання користувачів на природній мові. Основні риси та характеристики ChatGPT включають в себе:

- розуміння природної мови: ChatGPT може розуміти та генерувати текст на багатьох мовах і відповідати на запитання користувачів;
- здатність відповідати на різні запитання: модель може генерувати текст для запитань на різні теми, включаючи загальні знання, технічні питання, креативний контент та багато іншого;
- генерацію послідовностей: ChatGPT створює текстові відповіді, що мають логічну структуру та послідовність;
- здатність до діалогу: модель призначена для проведення діалогів з користувачами, які можуть ставити послідовні питання та отримувати граматично правильні та змістовні відповіді;
- контекстуальне розуміння: ChatGPT може враховувати контекст попередніх запитань і відповідей під час генерації тексту, що робить його здатним вести довгі та змістовні діалоги;
- застосування в різних галузях: ChatGPT може бути використаний у багатьох галузях, включаючи освіту, медицину, техніку, бізнес, розваги та інші;
- можливість кастомізації: користувачі можуть навчати модель для певних завдань або галузей, щоб забезпечити більш специфічні та корисні відповіді.

Отже, як бачимо ChatGPT виокремлює свої риси та характеристики, що дають підґрунтя для визначення перспектив використання ChatGPT у процесі диджиталізації підготовки майбутніх учителів початкової освіти.

З урахуванням того, що ChatGPT розуміє природну мову, може відповідати на різні запитання, орієнтується в різних галузях одним із перспективних напрямів його використання вбачаємо у розвитку критичного мислення, медіаграмотності здобувачів освіти. Реалізувати окреслений напрям пропонуємо через завдання, що стосуються освітніх компонентів підготовки майбутніх учителів початкових класів, для якої впорядковуються завдання, що включають елемент звернення до ChatGPT. Пропонуємо здобувачам вищої освіти відшукати відповіді на запитання за допомогою ChatGPT, що стосується теми заняття, з подальшим аналізом цієї відповіді з урахуванням таких критеріїв як: вірогідність інформації (перевірка фактів, за допомогою авторитетних джерел або документів; якщо інформація суперечить відомим фактам, це може бути підставою для сумніву); логічність і послідовність (факти, що наводяться у відповіді не повинні бути суперечливими); контекстуальне розуміння (враховано контекст питання та наявне обґрунтування). Після проведеного аналізу здобувачі формулюють власне судження щодо поставленого запитання, визначаючи при цьому, наскільки ці дані відмінні від запропонованих ChatGPT?

Ще один перспективний напрям використання ChatGPT, обумовлений здатністю ChatGPT до діалогу і контекстуального розуміння. ChatGPT може бути інструментом для розвитку таких наскрізних умінь, як здатність ставити і відповідати на запитання, здатність висловлювати власну думку письмово через діалог, здатність логічно обґрунтувати позицію. У підготовці майбутніх учителів початкових класів названі наскрізні уміння мають велике значення, оскільки вони є основою побудови якісного, продуктивного освітнього середовища.

Для реалізації окресленого напряму пропонуємо завдання, в якому здобувачам вищої освіти необхідно змоделювати діалог зі здобувачами початкової освіти з вивчення певного питання окремої освітньої галузі. У цьому разі ChatGPT виступає як здобувач початкової освіти. Здобувачі вищої освіти мають проаналізувати діалог і визначити доречність і зрозумілість поставлених ними питань до ChatGPT.

Загалом, використання ChatGPT у процесі диджиталізації освіти для майбутніх учителів початкової освіти може значно збільшити доступність, якість та індивідуалізацію навчання, забезпечуючи здобувачам вищої освіти та викладачам потужний інструмент для досягнення успіху в навчанні та професійному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція цифрової трансформації освіти і науки: МОН запрошує до громадського обговорення. *Міністерство освіти і науки України* : сайт. Дата публікації: 25.05.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennya> (дата звернення: 10.10.2023).
2. ChatGPT. *Вікіпедія* : вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ChatGPT> (дата звернення: 10.10.2023).
3. COM (2018) 237. Artificial Intelligence for Europe and accompanying SWD (2018) 137 final. 2018. *European Commission* : website. URL: [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2018\)237&lang=en](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2018)237&lang=en) (дата звернення: 11.10.2023).
4. COM (2021) 206. Artificial Intelligence Act proposal. 2021. *EUR-Lex* : website. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206> (дата звернення: 12.10.2023).
5. Digital Education Action Plan (2021-2027). URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> (дата звернення: 12.10.2023).
6. European Commission digital strategy. URL: https://commission.europa.eu/publications/european-commission-digital-strategy_en (дата звернення: 10.10.2023).

Височанська Тетяна Миколаївна,

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних наук,

Міжнародний Європейський університет,

м. Київ, Україна

Майстренко Катерина Андріївна,

здобувач 2 курсу спеціальності 121 Інженерія програмного забезпечення,

Міжнародний Європейський університет,

м. Кіркенес, Норвегія

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТЬОМУ ПРОСТОРИ: ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Штучний інтелект (далі по тексті «ШІ») вже став невід'ємною частиною освітнього процесу, і вже складно уявити навчання, викладання та наукові дослідження без використання засобів ШІ. Науковий прогрес та сучасні технології швидкими обертами нагромаджують і збагачують технічні можливості при пошуку інформації, скануванні та розпізнаванні об'єктів, картинок, текстів. Використання сучасних можливостей у навчанні піднімають нові питання, які постають з приводу академічної доброчесності, плагіату, авторських прав, а то і взагалі ролі викладача. У багатьох ситуаціях, де студент сам може знайти відомості, передивитися чи перечитати теми в записі або знайти інформацію за допомогою звернення до ШІ. Серед додатків штучного інтелекту можна назвати наступні: ChatGPT, Midjourney, Gamma, Bing, Futurepedia та багато інших.

Наприклад, GPT (Generative Pre-trained Transformer) – це модель штучного інтелекту, яка вміє генерувати текст, давати відповіді на запитання, перекладати мови, доповнювати текст та аналізувати семантику. Така інтелектуальна взаємодія може визначити нові підходи до навчання, де використання штучного інтелекту у поєднанні з освітніми методиками може значно підвищити якість та ефективність освіти.

Зважаючи на науково-технічний розвиток, можуть з'явитися нові технології та інструменти для використання ШІ в освітньому просторі. Навчальні заклади зараз активно розробляють політику використання ШІ в процесі навчання своїх студентів – до якої міри ми збагачуємо свій навчальний процес, прискорюємо отримання знань і робимо його зручнішим, і де починається та межа, коли користування даними платформами починає шкодити учасникам навчального процесу, знання і навички не розвиваються настільки добре як раніше, результат навчання значно бідніє. Тут важливо поставити питання, в яких випадках використання ШІ є доцільним, а коли його використання є обмеженим або не рекомендується.

Доцільно використовувати ШІ як більш складний пошук інформації, ніж пошук через Гугл для первинного збору інформації; порівнювати визначення понять, які пропонує ШІ, з іншими джерелами; аналізувати та покращувати текст, конкретизувати питання до чату за допомогою підказок для отримання більш повної відповіді, пропонувати матеріали та завдання.

Не рекомендується користуватися ШІ під час контрольних заходів, бо позбавляє критичного переосмислення згенерованої структури, під час написання есе, яке має містити власні роздуми.

Важливо пояснити учням можливості і обмеження ChatGPT, що ШІ робити не може: перевірити достовірність інформації; розуміти емоції; відсутня власна думка, тому що немає свідомості; неефективний у роботі зі структурованими даними; обмежений у спеціалізованих темах; може створювати логічні помилки та етичні парадокси. Штучно створена система, наскільки б не була наповнена багажем інформації, повністю ніколи не замінить живого викладача, хоча в деяких моментах частково, справді, може його підмінити. Такі питання потребують детального вивчення, переосмислення, на основі яких має формуватися етика відповідального використання генеративних платформ штучного інтелекту. Нам потрібно зробити важливі кроки назустріч технологіям і адаптувати освітній процес до наявності ШІ-застосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження від 02.12.2020 №1556-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

2. Фратавчан В. Г., Фратавчан Т. М., Лукашів Т. О., Літвінчук Ю. А. Методи та системи штучного інтелекту: навчальний посібник. Чернівці : ЧНУ, 2023. – 114 с.

Doroshuk Hanna Anatoliivna,
Doctor of Science in Business Economics and Management,
Associate Professor,
Department of Management,
Odessa Polytechnic National University,
Odesa, Ukraine

STRATEGIC GUIDELINES FOR THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE DEPLOYMENT IN UNIVERSITIES

Artificial intelligence is one of the most enticing and simultaneously intimidating information technologies. At present, it stands as one of the most attractive and frequently discussed topics in corporate management. Successful use of artificial intelligence has long provided additional profits and increased the value of companies in healthcare, finance, energy, and business. The possibilities of using AI in education were initially questioned as human learning almost always requires the presence of another human, and the process itself is quite complex and intricately structured. However, the emergence of ChatGPT a year ago in November has fundamentally changed the situation [1–3].

The active use of an AI tool like ChatGPT by both students and educators almost immediately raised the question of regulating this process. Universities could be roughly divided into three groups: those that allow it, those that prohibit it, and those that have not yet decided. Regardless of the university's stance, ChatGPT is actively used by today's students, primarily giving rise to issues related to plagiarism. More importantly, the use of ChatGPT is the future of every current student in their everyday professional practice. These two reasons necessitate the formulation of a strategy, which is a plan for using AI in the university. This, in turn, leads to the research question of identifying the guiding principles for forming a strategy (plan) for using AI in the university.

The method employed was a literature review. English-language publications on the practices of using ChatGPT in the educational process were selected through a search in the Scopus database using the query «ChatGPT» AND «education». A database of 25 articles published from November 2022 to June 2023 was formed for study.

From our perspective, the implementation of AI represents the next stage of human evolution. Unlike other innovations, artificial intelligence is capable of participating in or autonomously making decisions, making its integration and usage particularly demanding in terms of preserving sensitivity and shaping the culture of AI usage.

When it comes to using artificial intelligence in education, several key points can be highlighted:

1. AI diminishes low-level skills, one consequence of which can be human helplessness in certain situations when AI is absent, and another is that without mastering specific skills, individuals may not acquire higher-order skills.

2. AI can be considered a competitor to humans in solving various tasks. This raises the question of how AI's decisions will differ from human decisions and how these AI-driven decisions might impact an organization's strategy, operations, and employee loyalty.

3. The use of AI presupposes that individuals are educated enough to assess the proposed solution. This means that individuals should possess well-developed critical thinking skills, particularly in evaluating AI solutions. Without this, the use of AI may not always be reliable.

These assumptions lead to the conclusion that, firstly, AI practices for both students and universities are essential for shaping students' future problem-solving experiences with this new tool. Secondly, it underscores the importance and relevance of knowledge for critically evaluating proposed problem-solving solutions. These premises guide the formation of a strategy for AI implementation in universities.

Classic management principles suggest that the strategic planning process should begin with defining the mission and goals of AI usage in the university. The goal of using AI in the university's educational process can be formulated as follows:

1. Objectives: Using a new tool to enhance the learning process with AI and to develop students' skills for future practical activities, regulating and monitoring the use of AI.

2. Internal Environment: Ensuring data protection, cybersecurity, and combating plagiarism.

3. External Environment: Ensuring access to AI skill development for all students, developing an ethical code, addressing biases and unfairness in AI usage (gender, race).

The next step is to examine the external and internal environment when using AI in education, which involves conducting a SWOT analysis. Notably, a study [1] has investigated the external and internal environment concerning AI usage in education. It focuses on the internal environment as the technology's capabilities and the external environment as the users of AI in education. In this work, the focus will be shifted to the perspective of companies using artificial intelligence to provide services, particularly in the educational sector. Therefore, the SWOT analysis will look as follows:

Strengths: reducing the teaching workload; facilitating complex learning; enabling personalized learning; increasing information accessibility [1]; developing new competencies for students' future work.

Weaknesses: lack of in-depth understanding; difficulty in evaluating response quality; risk of bias and discrimination; absence of higher-order thinking skills [1]; lack of experience and practice; lack of experienced specialists.

Opportunities: generating plausible responses; self-improvement capability; providing personalized responses; providing real-time responses [1]; emergence of new teaching practices; fostering new skills among students; solving practical problems for companies.

Threats: lack of contextual understanding; compromising academic integrity; perpetuating discrimination in education; increasing plagiarism in education; diminishing higher-order cognitive skills [1]; violating academic rules.

Combining factors from the internal and external environment alternately provides the opportunity to formulate a university's strategy for AI usage.

Types of AI-strategies:

1. Limited Usage Strategy (University of Cambridge, University of Oxford, University of Edinburgh): Allowing the use of ChatGPT in the educational process but considering its use in exams or qualification works as a violation of academic rules.

2. Adaptation Strategy (University of Washington): Providing students with the opportunity to use AI, with prior notice to instructors. This allows for the exploration of AI usage practices, and successful ones can be integrated into the learning process.

3. Non-Usage Strategy (George Washington University, Rutgers University, Appalachian State University): Abandoning open-ended homework and replacing it with in-class assignments, handwritten reports, group work, and oral exams.

4. Prohibition Strategy (University of Hong Kong, Chinese University of Hong Kong, Tokyo University): Some universities have entirely prohibited the use of artificial intelligence, equating it to plagiarism, academic dishonesty, or arguing that AI hinders students' independent thinking.

As evident, the issues surrounding the use of ChatGPT in universities are widely discussed in both academic literature and among practitioners and university leadership. This underscores the need for organizing conferences and roundtable discussions on this topic. These forums would facilitate the development of strategic

alternatives for AI implementation in universities and a roadmap that can be subsequently used as standard practice. In any case, the complexity of the technology being used, along with its considerable benefits, necessitates the formation of AI policies, an ethical code, and the use of other regulatory tools. In other words, delaying or opting to remain on the sidelines hinders the natural course of evolution and risks falling behind accepted practices.

The limitations of this study include the fact that only English-language articles were used in preparing the theses, which somewhat limits the scope of the research. Additionally, the early adoption of artificial intelligence in education lacks a sufficient base of practical cases for further study. The analyzed studies also have a diverse research nature, ranging from the study of AI usage in teaching specific subjects to examining general trends in AI usage by companies. This complicates the comparison of existing cases. Furthermore, further exploration of AI usage in education requires differentiation of its tools.

The integration of artificial intelligence into education is in its infancy and, first and foremost, requires critical evaluation and the safeguarding of data and cybersecurity. The use of this technology opens up innovative opportunities for both students and educators. The gradual accumulation of experience in using AI in universities and conducting research in this field will enable the development of standard strategies and solutions in this area.

REFERENCES

1. Farrokhnia M. et al. A SWOT analysis of ChatGPT: Implications for educational practice and research // *Innovations in Education and Teaching International*. 2023. P. 1–15.
2. Halaweh M. ChatGPT in education: Strategies for responsible implementation // *Contemporary Educational Technology*. 2023. № 15 (2).
3. Kasneci E. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education // *Learning and individual differences*. 2023. Vol. 103. P. 10–22.

Євсюков Іван Олександрович,

здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ

Зазначимо, що на сьогодні штучний інтелект набирає потужних обертів та масового використання, оскільки це дає змогу не тільки «робити запити» до усіх пошукових систем одночасно, а й компенсувати свій час, який витрачаємо на пошук конкретної інформації. Міністерство внутрішніх справ, а саме відділи комунікації та інформаційного забезпечення, вже зацікавилось такими технологіями. Оскільки Україна вже давно іде у напрямку діджиталізації, то впровадження штучного інтелекту неминуче буде, але це питання часу. Отже, пропоную розглянути всі перспективи розвитку штучного інтелекту.

Зворотній зв'язок, реакція на події в реальному часі і можливість аналізу великих обсягів даних – ось декілька ключових переваг, які штучний інтелект приносить у сферу поліцейської діяльності. Аналітичні системи, засновані на штучному інтелекті, спрощують виявлення злочинів та виявлення підозрюваних, використовуючи розпізнавання облич і біометричні технології [1, с. 68]. Крім того, аналіз текстової та аудіоінформації, виявлення патернів у соціальних медіа та великих обсягів даних дозволяють правоохоронцям вчасно реагувати на можливі загрози та виконувати роботу більш ефективно. У майбутньому поліція може запровадити штучний інтелект в чергову частину, який буде

аналізувати великий обсяг інформації, кваліфікувати та розподіляти її між відділами, що забезпечить швидкісну та безперервну роботу. А оскільки раніше ми зазначали, що штучний інтелект має змогу аналізувати емоційний стан людини, це дає можливість мати об'єктивну характеристику емоційного стану поліцейського.

Застосування штучного інтелекту в психологічній допомозі та підтримці поліцейських відкриває перед цією професійною групою нові можливості для збереження психічного здоров'я та оптимізації емоційного стану. Один із способів використання штучного інтелекту - це моніторинг фізіологічних показників, який дозволяє вчасно виявляти стрес та втому у поліцейських. Аналіз тексту та мови поліцейських у соціальних медіа або внутрішніх системах може допомогти виявити ознаки психологічного стресу або негативних емоцій, що дозволить надавати підтримку вчасно. Чат-боти та віртуальні асистенти створюють можливість для анонімних обговорень психологічного стану, а також можуть надавати корисні поради з релаксації та подолання стресу. Також важливим є аналіз графіків роботи поліцейських для оптимізації часу відпочинку та відновлення [2, с. 63]. За допомогою штучного інтелекту можна підключити поліцейських до психологічних фахівців у режимі реального часу для надання психологічної підтримки в екстрених ситуаціях. Психологічні тести та діагностика також можуть бути проведені за допомогою штучного інтелекту для виявлення можливих проблем та вчасного втручання.

Психологічна оцінка під час взаємодії поліцейських з громадянами є критично важливою у сфері правоохоронної діяльності. Ця взаємодія має значний вплив на відносини між поліцією та громадянами, а також на загальний рівень безпеки і легітимності правоохоронної системи [3, с. 239]. Ефективна психологічна оцінка вимагає від поліцейських не лише професійних навичок, але й здатності розуміти емоційний стан та потреби громадян, з якими вони взаємодіють. Спілкування з розумінням і співчуттям може допомогти зменшити конфлікти та створити сприятливий клімат для співпраці. Розпізнавання ознак психологічного напруження або емоційної тривоги дозволяє поліцейським адекватно реагувати на ситуації та запити громадян. Управління конфліктами та стресом є необхідною навичкою, що допомагає в уникненні насильства та забезпеченні безпеки всіх учасників.

Оскільки в Україні зараз діє режим військового часу, то штучний інтелект міг би допомогти виявляти усі воєнні злочини. Наприклад, аналіз соціальних сторінок, відкритої інформації, яка б надавала «соціальну оцінку» кожному громадянину та підштовхувала поліцію до перевірки осіб на порушення правил. Багато воєнних злочинів вчиняються стороною агресора, штучний інтелект може допомогти розпізнавати та кваліфікувати наслідки таких дій. Наприклад, аналізом публічної інформації надавати назву та калібр зброя, пошук обличчя полонених та багато іншого.

Отже, штучний інтелект – одна з найпотрібніших речей сьогодення для працівників поліції, для поліпшення якості роботи правоохоронних органів і підвищення психологічного благополуччя поліцейських. Це не просто впровадження нових систем, а ціла «революція» у світі, тому що вона дає змогу не тільки спростити життя співробітникам поліції, а й попередити про небезпеку, розкрити певні злочини. Проте важливо враховувати етичні та правові аспекти використання штучного інтелекту у цих сферах, а також забезпечити конфіденційність та захист персональних даних згідно усіх нормативно-правових актів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балтаджи П. М. Поліція діалогу: очікування – реальність. *Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 16 вересня 2022 р.). – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 63–65. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-257-2-16> (дата звернення: 08.10.2023).

2. Осадчий О. Використання штучного інтелекту в діагностиці психологічного стану. *Information technology and society*. 2023. № 1 (7). С. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.it.2023.1.8> (дата звернення: 08.10.2023).

3. Пашинський В. Й., Цьоменко А. В. Забезпечення захисту персональних даних громадян у контексті використання програм «штучного інтелекту». *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-62> (дата звернення: 08.10.2023).

Жмуцький Максим Анатолійович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 121 «Інженерія програмного забезпечення»,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кокарева С. М.,**
кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри фізичної культури, олімпійських та неолімпійських видів спорту,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОПЕРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ ТА ПІДТРИМКИ СТАНУ ЗДОРОВ'Я

Постановка проблеми. Питання підтримки здорової активності населення стає надзвичайно актуальним у сучасному світі. Перед людством стоїть виклик: як забезпечити якісне та здорове дозвілля для молодого покоління та усього суспільства в цілому. Все більш актуальним у контексті сьогодення стає проблема зниження фізичної активності великої групи населення, зокрема українського студентства. Однією з важливих складових цього завдання є зміцнення здоров'я. У цьому контексті сучасні цифрові технології розпочинають відігравати ключову роль, пропонуючи інноваційні підходи до підтримки фізичного та психологічного благополуччя людей. Перед дослідниками постає серйозне проблемне питання: необхідно зрозуміти вплив сучасних технологій на фізичне здоров'я та психофізіологічний стан передусім молодого покоління. Однією з найбільш активних та «просунутих» груп завжди вважалось студентство [1, 2, 3].

Розуміння ролі технологій у зміцненні здоров'я є вельми актуальним завданням, оскільки демографічні зміни призводять до зменшення кількості людей в Україні. Молоді люди все більше стикаються з різними викликами, такими як зниження рівня фізичної активності, новими супутніми захворювання та соціальною ізоляцією. Технології можуть стати важливим інструментом у розв'язанні цих проблем та підтримці активного життя [3, 4, 5].

У даному контексті розглядається широкий спектр технологічних рішень останніх 10-15 років, включаючи електронні пристрої, мобільні додатки, веб-платформи та теле-медицину, які можуть бути корисними для здоров'я. Учені стверджують, що на основі досліджень даної тематики можна розробляти програми та ініціативи, спрямовані на підтримку здорового дозвілля та покращення якості життя молоді. Вивчення цього питання має потенціал для впливу на стратегії охорони здоров'я, соціальні програми та розвиток технологічних рішень, спрямованих на забезпечення активного та здорового життя [4, 5, 6].

В обґрунтуванні даної тези дослідження полягає актуальність проведеного дослідження.

Метою даного дослідження є аналіз впливу технологій на зміцнення фізичного та психологічного здоров'я людей студентського віку.

Матеріали та методи. Результати анкетування та особисті дані учасників. Дані з електронних пристроїв моніторингу здоров'я.

Під час дослідження було проведено аналіз літературних джерел для вивчення існуючих наукових робіт та досліджень у цій галузі знань та порівняння результатів з власними даними. Вибірка була представлена здобувачами вищої освіти освітнього рівня «бакалавр» Національного університету «Запорізька політехніка». Учасники дослідження брали участь у структурованому анкетуванні, яке здійснювалося за допомогою соціальних мереж та спеціально розробленої google-форми. Анкетування охоплює широкий спектр запитань, спрямованих на збір інформації про стан здоров'я учасників, рівень фізичної активності, ставлення до технологій та їхнє використання для підтримки здоров'я.

Всі учасники, згідно з умовами експериментального дослідження та анкетування, були забезпечені спеціальними електронними пристроями, які служили для оперативного контролю та підтримки стану здоров'я на постійній основі. Ці пристрої вимірювали пульс, кров'яний тиск, рівень фізичної активності, кількість кроків та інші важливі показники. Учасники отримали доступ до спеціалізованих мобільних додатків, які допомагали відстежувати фізичну активність, режим сну, харчування та інші аспекти здорового способу життя, забезпечували можливість отримання індивідуальних рекомендацій та підказок. Деякі учасники були залучені до систем моніторингу здоров'я,

які передавали дані їхнього фізичного стану в реальному часі до медичних центрів. Це дозволяло проводити дистанційний медичний моніторинг та отримувати консультації від фахівців. Результати даного дослідження надають важливі висновки щодо ефективних стратегій та інструментів для зміцнення здоров'я здобувачів вищої освіти освітнього рівня «бакалавр».

Результати. Аналіз отриманих даних виявив кілька ключових результатів. Дослідження фізичної активності та здоров'я показали, що учасники, які регулярно займалися фізичною активністю, вказали на покращення фізичного стану, відчуття збільшення енергії та кращу рухливість. Це також вплинуло на психологічне самопочуття, підвищення настрою та зменшення рівня стресу.

У той же час використання учасниками експерименту сучасних технологій для моніторингу (наприклад, таких як розповсюджені гаджети, смартфони або фітнес-годинники) демонстрували кращий контроль над своїм станом здоров'я. Вони відстежували фізичну активність, рівень кров'яного тиску, пульс та інші важливі показники. Моніторинг здоров'я через технології дозволив учасникам експериментального дослідження бачити зміни в своєму фізичному стані та приймати дієві заходи у разі виникнення аномалій. Це допомогло вчасно виявляти можливі проблеми зі здоров'ям та швидко реагувати на них.

Результати свідчать про важливість розвитку та впровадження технологій, які спрямовані на сприяння здоровому способу життя серед студентів. Учасники, які користувалися сучасними мультимедійними технологіями, демонстрували підвищення обізнаності про своє здоров'я та можливість запобігання хворобам. Серед корисних додатків тут слід відзначити програми для поліпшення якості сну, що є важливим для здоров'я людей студентського віку. Ці технології також забезпечували можливість взаємодії з іншими людьми через віртуальні спільноти та платформи для обговорення питань здоров'я. Учасники зазначили, що ця взаємодія підтримує їхню мотивацію до здорового способу життя та допомагає приймати необхідні рішення щодо їхнього здоров'я.

Слід зазначити, що використання таких технологій, як телемедицина та медичні додатки дозволяли отримувати консультації від лікарів та моніторити стан організму зручним способом, що є вкрай важливим, особливо в ситуації тимчасових обмежень, які могли бути пов'язані з пандемією COVID-19 або військовим станом. Особливої гостроти дане питання набуває на прифронтових територіях, до яких належить м. Запоріжжя та Запорізька область в цілому.

З урахуванням вищезазначеного можна констатувати, що сучасні технології можуть значно покращити якість життя студентів, підтримуючи фізичне та психологічне здоров'я, зменшуючи соціальну ізоляцію та забезпечуючи доступ до медичних послуг та інформації. Ці результати вказують на необхідність подальшого розвитку та впровадження таких технологій для поліпшення життя студентства.

Висновки. Проведені дослідження підтверджують потенціал технологій для поліпшення здоров'я та якості життя молодого покоління. Попередні висновки свідчать про те, що використання мобільних додатків, пристроїв моніторингу стану здоров'я та інших технологій може сприяти активному способу життя, покращенню фізичного стану та психологічного благополуччя. Важливо враховувати індивідуальні потреби та рівні технологічної грамотності населення та забезпечувати гнучкі технологічні рішення.

Загальний висновок полягає в тому, що технології можуть стати важливим інструментом у підтримці здорового дозвілля та покращення якості життя молоді. Проте важливо продовжувати дослідження та розробляти інноваційні рішення, які враховують індивідуальні потреби та забезпечують етичний підхід до використання технологій у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дембіцька О. О., Гайдай С. І., Хапсаліс Г. Л., Чайченко Н. Л. Застосування інноваційних технологій у процесі фізичного виховання студентської молоді. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. № 85. С. 79–83. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.16>.
3. Інноваційні і цифрові технології у процесі підготовки спортсменів в умовах формального і неформального навчання : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / відповід. та наук. ред. Д. В. Бермудес. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2022. 114 с.
4. Мостецька О. І., Лаврін Г. З. Застосування сучасних гаджетів у процесі фізичного виховання. *Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та однокорств у закладах вищої освіти* : збірник статей XVIII наукової конференції (м. Харків, 04 лютого 2022 р.). Харків, 2022. С. 142–145.
2. Шоробура І. М. Інноваційні педагогічні технології дистанційного навчання студентів з фізичного виховання. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту* : зб. тез доп. II регіон. наук.- практ. інтернет-

конф., присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, 20 жовт. 2022 р.). Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 3–4.

6. Influence of modern fitness technologies on the state of health and development of motor abilities of 17-19-year-old female students / Mozolev O., Bloschynskiy I., Aliksieiev O., Romanyshyna L., Zdanevych L., Melnychuk I., Prontenko K., & Prontenko V. *Journal of Physical Education and Sport*. 2019. Vol. 19 (3). P. 917–924. DOI: 10.7752/jpes.2019.s3132.

5. Prusik K, Prusik K, Kozina ZhL, Iermakov SS. Features of physical development, physical preparedness and functional state of boys and girls - students of Polish higher educational establishments. *Physical Education of Students*. 2013. Vol. 1. P. 54–61.

Ілійчук Любомира Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Сучасна інформатизація освіти полягає в оптимізації інтелектуальної діяльності майбутніх фахівців, підвищення ефективності та якості надання освітніх послуг у закладах вищої освіти. Ця мета, підвищуючи значущість застосування мультимедійних технологій в освітньому процесі, відповідає швидким темпам розвитку інформаційного суспільства. Безсумнівно, що впровадження інновацій у вищу освіту призводить до кардинальних змін у взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, впливає на роль викладача й діяльність здобувачів вищої освіти, сприяє підвищенню мотивації до навчання, створює умови для оптимізації освітнього процесу з огляду на необхідність покращення його якості та ефективності. Відтак актуальність цього питання обумовлена інформаційно-технологічними трансформаціями, відповідно до яких окреслюються нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, реалізація яких можлива за умови впровадження нових освітніх систем і технологій, зокрема мультимедіа.

Мультимедійні технології дозволяють відтворювати інформацію різних видів, зокрема зорову, графічну, текстову, звукову та відео, за допомогою певної сукупності програмних й технічних засобів. Не викликає сумніву, що впливаючи на різні канали сприйняття інформації, мультимедіа сприяють інтенсифікації й підвищенню ефективності освітнього процесу шляхом прискорення, ущільнення й раціоналізації подачі та відтворення навчального матеріалу, створюють умови для самоосвіти й саморозвитку майбутніх фахівців. У режимі інтерактивної взаємодії мультимедійні технології створюють своєрідне інформаційно-освітнє середовище, яке значно активізує навчально-пізнавальну діяльність здобувачів вищої освіти, надає можливості для отримання безперешкодного доступу до нових джерел інформації.

В умовах застосування мультимедійних технологій суттєво змінюється роль викладача, адже ключовою метою освітнього процесу стає не передача готових знань, а організація самостійної пізнавальної діяльності майбутніх фахівців із подальшим формуванням відповідних компетентностей і результатів навчання. З огляду на це, головними компонентами освітнього процесу стають здобувач, технологія і викладач [3, с. 71]. При цьому основним учасником освітнього процесу є здобувач, а мультимедійні засоби створюють умови для інтерактивної взаємодії користувача з комп'ютером. Задля ефективності цієї взаємодії повинна бути забезпечена цілісність і повнота мультимедійних матеріалів для самостійного вивчення навчального курсу, інтерактивність мультимедійних матеріалів з метою стимулювання активної самостійної діяльності майбутніх фахівців, орієнтація цих матеріалів на професійну діяльність [1, с. 111]. Окрім того слід зазначити, що мультимедійні технології не можуть замінити викладача, але вони є універсальним інструментом, який дає змогу забезпечити методичний супровід самостійної роботи здобувачів вищої освіти, урізноманітнювати власну діяльність задля зростання якості та продуктивності засвоєння і відтворення навчального матеріалу, формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Мультимедіа є унікальною багатоваріативною освітньою технологією, для якої характерні інтерактивність, креативність, комбінаторність різноманітної мультимедійної навчальної інформації, що дозволяє враховувати в освітньому процесі індивідуальні особливості здобувачів вищої освіти [2, с. 73]. Відтак якість професійного становлення і розвитку майбутніх фахівців значною мірою залежить від рівня їхньої активності й залученості до освоєння інформаційно-освітнього простору загалом та використання мультимедійних технологій зокрема. Це забезпечується рядом педагогічних умов, серед яких: формування готовності у здобувачів вищої освіти до навчання в умовах інформаційного середовища та використання мультимедійних технологій у процесі самоосвіти й науково-дослідницької діяльності; створення умов для підвищення професійного рівня майбутніх фахівців у галузі інформатизації та комп'ютеризації; забезпечення процесу інформатизації освітнього середовища науковими й навчально-методичними матеріалами [4, с. 247].

Отже, використання мультимедійних технологій в освітньому процесі є нагальною необхідністю в контексті підвищення якості й ефективності надання освітніх послуг у сучасних університетах. Їх застосування сприяє розвитку самостійності й індивідуальних якостей здобувачів вищої освіти, підвищує їхню мотивацію та пізнавальну активність, забезпечує формування цифрової компетентності як необхідної складової успішної реалізації в швидко змінюваних умовах інформатизації всіх сфер суспільного життя і діяльності. Це все в сукупності сприяє підвищенню рівня сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців початкової освіти, забезпечує їх конкурентоспроможність на ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винницька Н., Жигайло О. Особливості застосування мультимедіа-технологій в сучасній системі освіти. *Молодь і ринок*. 2023. № 2 (210). С. 109–112.
2. Давидова С. Використання мультимедійних технологій у підготовці учителів образотворчого мистецтва. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2017. Т. 5, № 4. С. 67–77.
3. Рябуха А. Ю. Використання мультимедійних технологій у діяльності педагога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 3 (29). С. 70–79.
4. Reality of Primary Education Development in the Conditions of the New School / Lyschor L., Reshetniak V., Kovalchuk V., Zhy-haylo O., Koltok L., Lutsiv S. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. № 14. P. 243–257.

Лапшина Ірина Сергіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК НАВИЧОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Сьогоднішні студенти – це майбутні фахівці, які невдвозві будуть лікувати, навчати дітей, будувати і розробляти нові технології для комфортного життя людей. Після закінчення війни і перемоги України наша країна буде особливо потребувати таких фахівців для відбудови зруйнованих росією міст, лікування скалічених людей, психологічної реабілітації тих, хто повернувся з фронту, тих, хто годинами просиджував у сховищах під ракетними обстрілами, тих, хто втратив близьких та рідних. Щоб у стратегічній перспективі зупинити розвиток нашої країни, велика кількість ракет націлена на руйнування українських закладів вищої освіти, вбивство та дезорієнтацію науковців та студентів. 1748 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 144 з них зруйновано вщент. Вимушено переселені на нові місця розташування 34 заклади вищої освіти. А це означає втрату паперових носіїв з результатами наукових досліджень, дослідних зразків, обладнаних лабораторій. Щотижня кількість постраждалих від війни та переміщених закладів вищої освіти зростає.

Не меншої шкоди завдає війна і науковому потенціалу країни. За результатами терористичних актів, спрямованих проти мирного населення, понад 10 мільйонів людей під тиском обставин змінили місце проживання[3]. Це означає, що значна кількість студентів втратила можливість фізично відвідувати

заклади освіти, у яких вони навчаються, стала обмеженою у доступі до бібліотечних фондів та друкованих видань, позбавлена можливості користуватися методичними матеріалами на друкованій основі, які видавалися на кафедрах. За таких умов забезпечити сталий освітній процес дозволяє перехід до електронних форм навчання.

Цифровізація навчального процесу вищої школи України розпочалася ще з 1991 року з проголошенням незалежності. Саме тоді система вищої освіти взяла курс на інтеграцію з освітніми системами розвинутих демократичних держав. У 2004 році з прийняттям Положення про дистанційну освіту була створена нормативна база дистанційної освіти, що поставила електронні форми навчання в один ряд з аудиторними. Активний перехід закладів освіти на дистанційну форму навчання відбувся у 2020 році через пандемію COVID-19 і тривалий карантин, який унеможливив традиційну очну форму навчання.

Таким чином, у лютому 2022 року переважна більшість закладів вищої та фахової передвищої освіти була готова до електронних форм навчання і ресурсно, і методично, і кадрово.

Перехід до дистанційної та змішаної форми навчання сприяв заміні паперових джерел інформації на електронні, що своєю чергою активізувало мережеві форми діяльності студентів та викладачів, прискорило етап їх активного залучення до світового інформаційного простору. Сьогодні складно собі уявити людину, яка не є користувачем мережі Інтернет, не має гаджета й не отримує інформацію хоча б з одної соціальної мережі. Проте саме в електронному просторі відбувається не менш потужна і руйнівна війна. Війна, яка розпочалася проти України в історичному минулому із заснування російської імперії та не закінчувалася ніколи, а лише змінювала форми, методи та ступінь інтенсивності. Це інформаційна війна росії проти України.

Проблемою сьогодення є переважна неготовність усієї світової спільноти до сучасних проявів інформаційної війни. До недавнього часу люди мільйони років жили в умовах дефіциту інформації. У ході еволюції у них були розвинуті психічні, когнітивні та фізичні властивості щодо компенсації недостатньої інформації через пошук з подальшим поєднанням окремих інформаційних фрагментів у цілісну картину світу. Винахід комп'ютерів і поширення комп'ютерної техніки на побутовому рівні принципово змінили інформаційні процеси. Ми є першими поколіннями, що живуть в епоху надлишкової інформації, яка усвідомлюється нескінченними потоками, часто має суперечливий зміст. Переважна більшість людей не готова до здійснення критичного аналізу великої кількості фактів та часто сприймає запропоновані правдоподібні припущення за дійсні й правдиві. Результатом психологічно грамотно поданих наративів є викривлення масової свідомості групи людей з можливим маніпулюванням їх діями. Ми потрапляємо в ситуацію, коли інформація може наносити більше шкоди, ніж терористичні акти, ракетні обстріли і вбивства. Від ракетних обстрілів можна евакуюватися, сховатися в укриття, а від інформації, яка проникає в наш мозок та руйнує наші погляди, моральні основи, базові принципи, укритися значно важче.

Емпіричні дослідження серед студентської спільноти показують, що орієнтовно 48% респондентів пережили дуже потужний стрес на початку війни, 38% респондентів не змогли адаптуватися і досі знаходяться в стані депресії. Стресовий стан як наслідок війни не спіткав усього 14% опитаних. Зрозуміло, що все це негативно впливає на якість вищої освіти.

У ході інформаційної війни інструментом шкідливих інформаційних впливів є ворожі інформаційно-психологічні спеціальні операції (далі ІПСО). Їх шкідливу дію важко переоцінити. Вибух вбиває тих, хто опинився в зоні його дії. ІПСО руйнує душі людей незалежно від їхнього місця перебування, вбиває бажання навчатися, розвиватися, робить людину пасивною.

Протистояти ІПСО достатньо складно. На різні категорії людей спрямовуються різні інформаційні збудники. У тих студентів, які опинилися на окупованій території, формується думка, що всі мешканці окупованих територій є зрадниками, формується почуття провини перед Батьківиною. Це призводить до відмови від активного життя і розвитку, знецінення власної особи, депресії. Аналогічної шкоди наносять ІПСО і тим студентам, які евакуювалися до європейських країн.

Стратегія інформаційного впливу ворожих спеціальних служб на переміщених осіб в межах України інша. Метою ІПСО, які поширюються на аудиторію внутрішньо переміщених українців, є розкол у суспільстві. Активно порівнюється і протиставляються у соціальних мережах питання матеріальної допомоги, що надається у різних регіонах, рівень безпеки та захищеності. Все це подається як провина самих переміщених та тих, хто живе у відносно спокійних або захищених містах. Тих, хто залишився у небезпечних прифронтових регіонах, атакують інформаційними повідомленнями про «зраду влади», «домовленості про здачу територій», потенційну окупацію.

Місто Запоріжжя стало непоборним рубежем для нашого ворога. Мешканці міста, а серед них значна кількість наших студентів, виживають під тонами смертоносного металу, який майже щоденно летить на їхні голови. Навіть цього достатньо для втрати психологічної рівноваги й зміщення пріоритетів з освітньої діяльності на виживання. Проте інформаційна війна не залишає і їх поза увагою. Найпотужнішим ІПСО тут виступає ядерний шантаж, який періодично змінює об'єкт загрози від Запорізької атомної станції до тактичної ядерної зброї.

Таким чином, ми бачимо, що ІПСО діють широким фронтом, охоплюючи всі можливі категорії здобувачів освіти. Ми також спостерігаємо переважну неготовність наших здобувачів до протидії негативним інформаційним впливам.

Для подолання зазначеної проблеми дуже важливим є створення на базі вищих закладів освіти системи з формування навичок інформаційної безпеки у всіх учасників освітнього процесу. Це може бути введення в освітні програми окремих курсів з інформаційної безпеки чи окремих тем в наявні курси з інформаційних технологій. Основним завданням такої системи має бути ознайомлення студентів з різновидами ІПСО, формування правильної реакції на негативні інформаційні впливи, навчання методам інформаційної гігієни тощо. Для студентів педагогічних спеціальностей бажано також викладання методики формування навичок інформаційної безпеки школярів. Задля майбутнього України необхідно захистити наших студентів від психологічних деформацій, допомогти їм краще розбиратися в складних життєвих ситуаціях, підтримати їх освітню активність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джеджера О. Емоційна стійкість здобувачів освіти в умовах війни як проблема вищої школи. *Психологія: реальність і перспективи* : збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2022. Вип. 18. С. 73–80.

2. Драч І. І., Скиба Ю. А. Діяльність інституту вищої освіти національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного часу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Вип. 4, № 1. С. 1–5.

3. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. С. 22–29.

Полтавець Анна Володимирівна,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія), Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна

Науковий керівник – **Лакомова О. Й.,**

кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання, Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ОСВІТІ: ІННОВАЦІЇ ОФОРМЛЕННЯ СТАТИСТИКИ В ЗАГАЛЬНОМУ ЗЕМЛЕЗНАВСТВІ

Географічні науки активно використовують багато кількісної інформації аналізуючи різні джерела статистичних матеріалів під час проведення досліджень. Це актуальна тема, оскільки нині відбувається активна цифровізація, що потребує знань та вмінь зі збору, аналізу та обробки інформації з необхідних тем.

Метою роботи є дослідження цифровізації, впровадження інновацій у загальному землезнавстві, використання нових статистичних варіантів обробки інформації у науці.

Статистика - це кількісна сторона явищ та об'єктів. Загальне землезнавство оперує багатьма кількісними даними. До таких статистичних матеріалів відносяться метеорологічні та кліматичні дані, морфометричні показники об'єктів (значення довжин, висоти, глибини, площі), коефіцієнти тощо. Вони відображають різноманітні географічні об'єкти та явища, надають досить повну їх характеристику, дозволяють аналізувати зміни, простежувати закономірності розвитку та складати прогнози на майбутнє.

Узагальнення та аналіз чисельної інформації відбувається за допомогою низки статистичних методів. Це комплекс прийомів і засобів зі збирання, обробки, аналізу та інтерпретації статистичних матеріалів.

Збір даних відбувається за допомогою статистичного спостереження, тобто взяття інформації з підручників, атласів, сайтів статистики, довідників, або зі збору матеріалів у польових дослідженнях.

Статистичний аналіз втілюється у виявленні взаємозв'язків, закономірностей та змін. Однією із складових аналізу є складання графічного матеріалу на основі статистичних даних. Це допомагає унаочнити інформацію, що дозволяє краще виявити зміни та проілюструвати певне явище чи об'єкт.

Формами наочного викладу статистики у землезнавстві є таблиці, графіки, профілі, діаграми, картографічний матеріал. Підбір форми залежить від теми дослідження та даних, які потрібно проаналізувати. Зазвичай у першу чергу всі дані групують у таблиці, що дозволяє узагальнити та структурувати велику кількість різномірної інформації.

Таблиця

Метеорологічні показники за добу 22.07.2023 (м.Кривий Ріг)

Час	Температура, °С	Вологість, %	Тиск, мм.рт.ст	Швидкість вітру, м/с	Напрямок вітру	Час	Температура, °С	Вологість, %	Тиск, мм.рт.ст	Швидкість вітру, м/с	Напрямок вітру
00:00	+19	55	762	2.3	пд-сх	12:00	+28	33	761	3.6	пд
03:00	+18	51	762	2.7	пд-сх	15:00	+25	50	760	2.1	пд
06:00	+22	40	762	3.4	пд-сх	18:00	+22	59	760	2.7	пд
09:00	+28	31	761	4,3	пд	21:00	+20	61	760	1	пд

Велику кількість статистичної інформації використовує метеорологія як розділ загального землезнавства. Обробка метеорологічних показників залежить від теми дослідження, якими є аналіз температури, вологості, зміни атмосферного тиску, вітру, кількості опадів. Наприклад, можна зібрати ці матеріали у різних містах України з сайту Meteo.ua. Графічним матеріалом для таких тем зазвичай виступають графіки та карти, які складають за допомогою різних програм (Excel для графіків, QGIS для створення карт). Для аналізу напрямку вітру на певній території складають спеціальний графік – розу вітрів.

Рис 1 та 2. Зміна відносної вологості та температури у Кривому Розі протягом дня 22.07.2023

Розділ гідрологія також оперує статистичною інформацією. Так для досліджень на тему зміни рівня води у річках матеріали можна зібрати з сайту Українського гідрометеоцентру Meteo.gov.ua. Тут наявна інформація про фактичну зміну рівня води, її температури у річках України на окремих гідропостах. На самому сайті інформація вже оформлена у вигляді карти, але за потреби також власноруч обробляють дані у графіки та гістограми за допомогою різних програм, таких як Excel.

Рис 3. Графік зміни води в річці Дунай на постах 25.07.2023

Рис 4. Гістограма зміни води в річці Дунай на гідропосту Вилкове (Одеська обл., Ізмаїльський район) у період 24.07.2023–27.07.23

Географічні науки широко використовують картографічний матеріал. Про це говорив М.М. Баранський, називаючи карту початковим і кінцевим моментом досліджень. Їх складають до майже усіх тем загального землезнавства, чим допомагають визначати довжини рік, площі, вертикальне розчленування земної поверхні, виявляти динаміку змін рельєфу, водних об'єктів, явищ погоди тощо.

Специфічним оформленням статистики та важливим доповненням до різних карт є можливість проводити ізолінії, тобто лінії, що з'єднують точки з однаковими значеннями. У загальному землезнавстві такі лінії слугують можливістю спостерігати за розподілом досліджуваної величини по поверхні. Цей метод використовують у багатьох темах: дослідженнях температур (ізотерми), атмосферного тиску (ізобари), глибин (ізобати), кількості опадів (ізогієти), зміни абсолютних висот рельєфу (горизонталі).

Кількість атмосферних опадів по областях в березні 2020 року

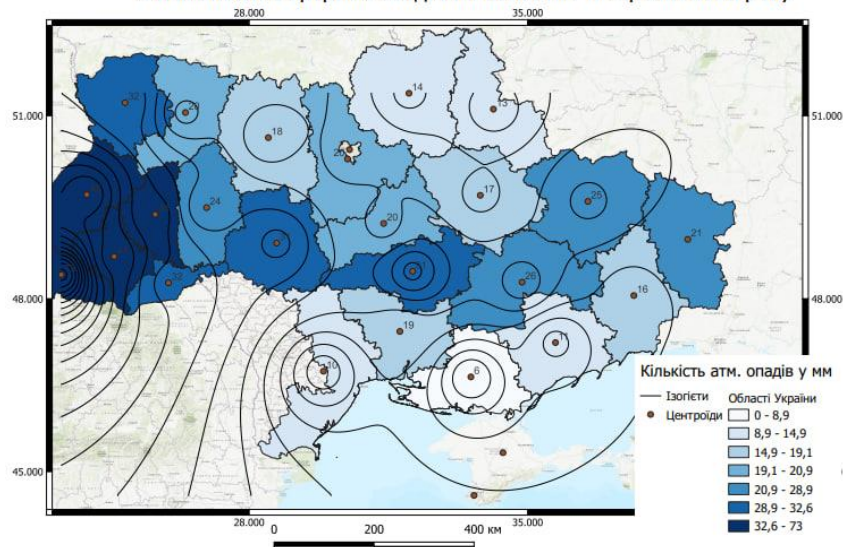

Рис 5. Карта кількості атмосферних опадів у березні 2020 року по областях України.

Нині для оформлення графічних матеріалів активно застосовують ГІС-технології. Наприклад, можна складати різноманітний картографічний матеріал за допомогою програми QGIS. Існують сайти, де статистика до різних тем подається вже оформлена у вигляді карт, де постійно оновлюються дані. Для того, щоб дослідити, де можливі опади, можна використовувати карту опадів сайту RainViewer. Сайт

windy.com надає велику кількість параметрів для синоптичних досліджень на інтерактивній карті: температуру, опади, хмарність, вітер, тиск, якість повітря. Також є функція показу ізоліній з необхідної теми. Схожим на попередній є сайт ventusky.com, який додатково надає інформацію про хвилі, сніговий покрив, грози та функцію вебкамер, де можна переглянути онлайн ситуацію для певної території.

Висновки. Статистичні дані займають особливе місце серед матеріалів загального землезнавства. Їх використовують для аналізу об'єктів та явищ, що відбуваються у межах географічної оболонки Землі. У сучасних умовах впроваджують нові технології у загальне землезнавство. Вони розширюють горизонти і надають нові трансформаційні знання для студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Луначек В. Е., Сінна О. І., Борисенко К. Б. Оптимізація методики гідролого-геоморфологічних досліджень як інструменту формування спеціальних компетентностей сучасного фахівця-географа // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2019. .Вип. 29. С. 6–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2019_29_3.
2. Мартинюк Т. С. Використання графіків для аналізу статистичного матеріалу в підручниках географії. // Проблеми сучасного підручника.2015. С.358–367.
3. Педченко Г. П. Статистика : навчальний посібник. Мелітополь : Колор Принт, 2018. 266 с.
4. Meteo.gov.ua : веб-сайт. URL: <https://www.meteo.gov.ua/>.
5. Meteo.ua : веб-сайт URL: <https://meteo.ua/ua/105/krivoy-rog#2023-07-21--00-00>.
6. RainViewer : веб-сайт. URL:<https://www.rainviewer.com/ua/weather-radar-map-live.html>.
7. Ventusky.com : веб-сайт. URL: <https://www.ventusky.com/?p=48.8;30.8;5&l=temperature-2m&w=soft>.
8. Windy.com : веб-сайт. URL:<https://www.windy.com/?48.915,31.948,6>.

Рибак Катерина Богданівна,

доктор філософії,

учитель української мови та літератури,

Наукового ліцею Хортицької національної академії,

м. Запоріжжя, Україна

ОСВІТНІ ТРЕНДИ У СФЕРІ ФІЛОЛОГІЇ В РОБОТІ З ОБДАРОВАНОЮ УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ: ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні – це час визначення нових освітніх орієнтирів, народження нової якості життя, де у складному та динамічному світі особливій уваги потребує інтеграція в сучасне суспільство і знаходження свого місця, що вимагає від кожної особистості значних зусиль і компетенцій, зокрема активної життєтворчості, мобільності, самостійності, здатності співпрацювати в колективі.

Тому завдання педагога полягає в тому, аби допомогти учнівській молоді не лише самореалізуватися згідно з національними цінностями та в контексті ідеї інтеграції української держави в європейський простір, але й сприяти ствердженню особистості із гнучким розумом, вмінням володіти знаннями з української мови і літератури та вдало застосовувати їх у неформальних видах роботи. Досвід творчої науково-інноваційної діяльності здобувачів освіти сприятиме самовдосконаленню та формуванню свідомої громадянської позиції, здатності до толерантності у спілкуванні, готовності до професійного самовизначення. Саме тому в роботі з обдарованою учнівською молоддю необхідно використовувати передові інноваційні освітні методики й технології, володіти широким спектром стратегій навчання, продукувати оригінальні ідеї, застосовуючи нестандартні форми роботи, які активізують розумову діяльність здобувачів освіти та сприяють підвищенню зацікавленості до вивчення програмового матеріалу.

Дослідники у сфері філології наполягають на доцільності використання сучасних інноваційних продуктів, які спонукають робити освітній процес зорієнтованим на цифрову компетентність. Наприклад, Н. Скриннік подає характеристику поняття «педагогічний дизайн уроку» із проєкцією на навчання української літератури в хмароорієнтованому освітньому середовищі [4]. О. Петрович наполягає на необхідності проведення дослідницької діяльності обдарованої молоді як невід'ємної частини позакласної роботи [2], а також акцентує увагу, що саме творче освітнє середовище є педагогічною умовою розвитку обдарованості учнів у системі літературної освіти [3]. У статті М. Швардак «Освітні

тренди в умовах нової української школи» особлива увага акцентується на інтеграції України в європейський та світовий освітній простір, формуванню у здобувачів освіти «soft skills», персоналізації, диджиталізації освіти, технології віртуальної та доповненої реальності, асинхронному навчанню, здоров'язберігаючих технологіях, інтегрованому навчанню, сторітелінгу, гейміфікації, STEAM-освіті [5]. Не менш важливим є вміння здобувачів освіти критично мислити, що є вимогою часу, котру підкреслюють Л. Зеленова та Т. Кравченко [1].

Варто пам'ятати, що сучасні діти народилися зі смартфонами в руках та мають доступ до будь-якої інформації, тому необхідно вдало скористатися цією проблемою та перетворити її на перевагу. Сьогодні здобувач освіти проводить час на платформах «TikTok», «Instagram», «YouTube» та ін., тому педагогу все частіше доводиться шукати «ключик» до учня навіть через соцмережі. Мініуроки, створені на подібних платформах, дозволять не лише отримувати знання в позакласний час, але й не у нав'язливій формі повторити те, що вивчали на занятті.

Здобувач освіти потребує постійної мотивації, тому матеріал, на основі якого варто подавати теми, повинен бути практично зорієнтований. Наприклад, під час вивчення орфографічних чи орфоепічних норм доцільно використовувати афіші, оголошення, пісні, фільми, зразки мовлення їхніх улюблених акторів, співаків тощо. У роботу з акцентології варто залучати записи музичних композицій, що пришвидшить запам'ятовування правильних наголосів. До прикладу, на кожен біт композиції «Відлік» гурту «Опика» вимовляти заздалегідь підготовлений список слів з наголосами.

Можна по-різному ставитися до блогерів та людей, що створюють «podcast», однак ніколи не змінити того, що діти їх дивляться та слухають. Тому саме педагог має запропонувати список достойних авторів контенту, аби зацікавити юного споживача.

Важливим складником роботи є гейміфікація та ігрові технології, за допомогою яких закріплюється пройдений теоретичний матеріал. У комп'ютерній грі можна навчати, тому за допомогою платформ «Kahoot!», «Quizizz», «Wordwall», «Learning.ua» та ін. подаються ті ж традиційні тестові завдання, однак із сучасним візуальним та музичним супроводом.

Для написання есе вчителю варто зосередити увагу на методі «Story telling» та обирати теми, які не лише актуальні для суспільства, але й близькі сучасному підлітку. Як варіант, запропонувати подивитися та обговорити соціальний ролик «Стоп секстинг» чи будь-яке інше відео за допомогою AR/VR-технології (віртуальна і доповнена реальності допоможуть пірнути в атмосферу конкретної тематики), після чого спробувати висловити свої думки щодо порушеної проблеми. Як правило, цікаві історії мотивують учнів охочіше висловлювати свою позицію та аргументувати наведені тези.

Також доцільною є організація роботи з мемами, за допомогою програми «Storyboardthat», «Crello.com», що у свою чергу є і психологічним розвантаженням. Не треба недооцінювати їхню роль: гумор конкретного мему може зрозуміти лише той, хто так би мовити «в темі». Іноді показ лише однієї картинки дає зрозуміти, чи читала текст дитина. Також можна запропонувати створити «Stand Up» за власними типовими помилками.

Безумовно, відкриття штучного інтелекту принесло певні виклики для організації освітньої діяльності у контексті академічної доброчесності, але навіть його можна вміло застосовувати на уроках мови та літератури.

У мережі Інтернет є чимало фейків щодо тих чи інших письменників. Так, побутує думка про те, що сучасники Т. Шевченка згадують його як зятого пранкера та наводять приклад його розіграшу Костомарова. Проте достовірного підтвердження цієї історії немає. Освітянин може запропонувати за допомогою ШІ визначити правда це чи ні, а також запропонувати знайти відповідь вдома у інших джерелах.

Безумовно, популярності набуває і STEAM-освіта. У цьому контексті конкурси, ініційовані Малою академією наук України, допомагають проявлятися учням у нетипових нових умовах, де вони реалізують усі свої знання без поділу на традиційні предмети. Так, у конкурсі «Олімпіада геніїв» у категорії «Креативне письмо» здобувач освіти може випробувати себе не лише, як фахівець у написанні текстів, але й як експерт, а участь у Міжнародній освітній програмі «Destination Imagination» сприятиме розвитку креативності та взаємодії усіх наук та шкільних предметів.

Бути педагогом у XXI столітті – це не лише знати освітні тренди та впроваджувати їх в освітній процес, але й знаходитися на крок попереду свого учня, що є нелегким завданням, а тому потребує постійного самовдосконалення та наполегливої щоденної праці, що, безумовно, є викликом, який потрібно прийняти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеленова Л., Кравченко Т. Розвиток критичного мислення здобувачів освіти – вимога часу. *Українська мова і література в школі*. 2019. № 1. С. 17–21.
2. Петрович О. Дослідницька діяльність обдарованої молоді як невід’ємна частина позакласної роботи з української літератури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вип. 41. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. С. 130–134.
3. Петрович О. Творче освітнє середовище як педагогічна умова розвитку обдарованості учнів у системі літературної освіти. *Вісник Прикарпат. ун-ту. Сер.: Педагогіка*. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2014. Вип. 51. С. 176–180.
4. Скриннік Н. Особливості педагогічного дизайну мультимедійного уроку української літератури з використанням хмарного середовища. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»* : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. Є. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 4. С. 106–110.
5. Швардак М. Освітні тренди в умовах нової української школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. праць / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 89. С. 136–140.

Сегеда Тетяна Сергіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія,
Харківський національний університет імені Василя Назаровича Каразіна,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Чепурна В. О.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки факультету психології,
Харківський національний університет імені Василя Назаровича Каразіна,
м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сучасний розвиток технологій зумовлює появу низки викликів як для викладачів, так і для студентів. Переоцінити вплив новітніх освітніх програм, курсів, додатків складно, оскільки поруч із великими здобутками, які пропонує новаторська система, маємо й численну кількість проблем, які необхідно спочатку виокремити, а вже потім – розв’язати на користь.

Одним з досягнень XXI століття є **штучний інтелект** (далі – ШІ). На сторінці у Вікіпедії фіксуємо таке тлумачення цього поняття: «розділ комп’ютерної лінгвістики та інформатики, який швидко розвивається, і зосереджений на розробці інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту» [2]. Відповідно до цього розуміємо, що створення штучного помічника буде використано не тільки заради пошукових цілей, економії часу, але й з метою спрощення виконання власних обов’язків. Серед таких убачаємо й виконання студентами під час самостійних видів робіт домашніх завдань, проєктів, конспектів, рефератів, курсових робіт тощо.

Аналіз сучасних наукових досліджень вказує на зацікавленість цією проблемою в управлінській сфері, медицині, маркетинговій діяльності, філософській думці та в освітній сфері [1]. Недостатній рівень дослідження використання штучного інтелекту в організації навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти та стрімкий розвиток інформаційних технологій і бажання студентів їх застосовувати спонукали до постановки проблеми цього дослідження.

Проаналізувати особливості використання штучного інтелекту в організації самостійної роботи студентів на основі отриманих емпіричних даних взято за мету статті.

Реалізація мети пролягала в організації анонімного опитування щодо використання ШІ в організації самостійної роботи, виконання індивідуальних видів робіт студентами філологічних спеціальностей 1-2 курсів навчання (60 респондентів, філологічний факультет ХНУ імені В.Н. Каразіна).

Отримані результати дозволяють нам розтлумачити бачення ШІ студентами, їхні шляхи використання його в самостійній роботі та зрозуміти перспективи впливу новітніх технологій на сучасний стан освітнього процесу. Пропонуємо нижче зроблені на основі аналізу зібраних відповідей висновки.

Перше питання в анонівному опитуванні стосувалося розуміння здобувачами освіти поняття «штучний інтелект». Результати мали майже однотайну підтримку (66,7%) варіанта, що це «досягнення людства, яке допомагає простіше знаходити потрібну інформацію й фільтрувати її». Однакову кількість прихильників (по 15%) мають відповіді «новий метод змусити комп'ютер «мислити» та «програма, яка може вирішувати завдання за нас, у тому числі домашні роботи, реферати, курсові». Двоє креативних студентів надали свої визначення цього відкриття «можливість навчити комп'ютер щось типу мислити» (частково перегукується із запропонованим тлумаченням про мислення) та «друзі, з якими можна побалакати». Таким чином, можемо сказати, що основними функціями, якими користуються студенти з ШІ, є пошук та фільтрація інформації, виконання певних видів робіт.

Цікавим відкриттям стали результати відповідей на друге питання про факт використання штучного інтелекту під час навчальної діяльності. 76,7% відсотків відповіли, що користувалися, а 23,3% – ні (Рис. 1). Насправді такі статистичні дані дозволяють стверджувати про гнучкість у навчальних процесах студентів. Сучасна молодь здатна не тільки швидко реагувати на нові досягнення, а й опанувати їх за короткий проміжок часу та вміти використовувати задля власних потреб.

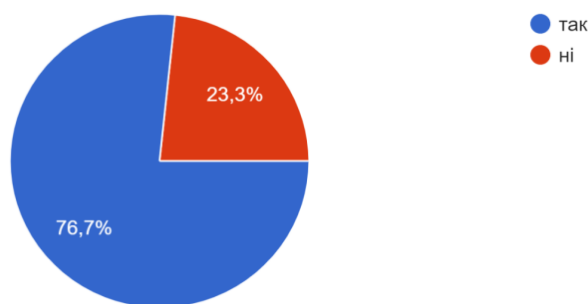

Рис. 1. Відповіді студентів щодо використання штучного інтелекту під час навчальних видів діяльності

Наступні питання надали нам можливість більш точно проаналізувати отримані попередні відповіді про використання чи невикористання ШІ. Для респондентів, які відповіли так, було озвучено питання про частотність застосування інтелектуальної машини. 47 студентів розділилися майже порівну на тих, хто використовує штучний інтелект інколи (42,6%) та тих, хто час від часу (40,4%), решта обрала варіант «постійно» (17%). Такі показники засвідчують, що наразі частина студентів є постійними користувачами ШІ, інші ж використовують його виключно за потреби (Рис. 2).

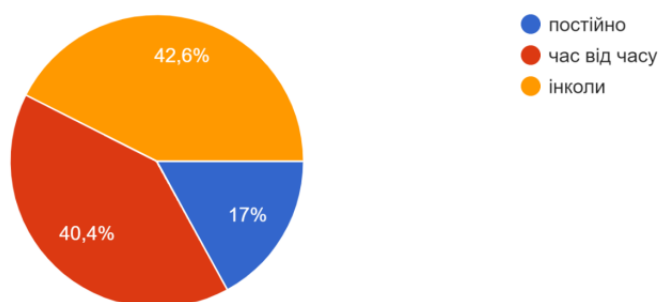

Рис. 2. Відповіді студентів, які використовують ШІ, про частотність

Для студентів, які відповіли «ні» щодо використання штучного інтелекту, було поставлено питання про причини відмови від такого досягнення. Респонденти у кількості 44,4% відповіли про надання переваги самостійному вивченню та пошуку інформації, 41,5% лише починають опанувати цей метод, 8,8% не розуміють, як можна використовувати ШІ під час навчання, 5,9% не знайомі з використанням ШІ загалом. Також фіксуємо таку особисту відповідь: «не було потреби, бо вся інформація надавалася викладачами або легко знаходилася самотужки, без використання можливостей ШІ». Тобто серед особливостей використання штучного інтелекту серед молодших курсів філологічних спеціальностей є перевага частини студентів опанувати його самостійно.

Останні питання стосувалися переваг та ризиків використання ШІ в самостійній роботі. Зазначаємо, що такі варіанти, як «допомагає швидше знаходити доступні ресурси» (75%), «не потребує вичитки різних ресурсів, оскільки генерується одразу основна інформація» (58,3%) та «вирішує завдання самостійно, тому економиться час» (33,3%) є фаворитами серед опитаних здобувачів. Така статистика демонструє бажання студентів спростити процес виконання самостійних видів робіт, зекономити час на пошук та фільтрацію.

Ризиків та обмежень щодо штучного інтелекту респонденти виокремили більше. Зокрема 88,3% зазначають про неточні дані, 68,3% – про наявність плагіату, 58,3% – про шаблонність фраз, 46,7% – про велику кількість помилок; 38,3% – про неможливість написання текстів на особисті теми та 26,7% – про відсутність функції додавання фото тощо. Отже, на сьогодні ШІ має велику кількість недоліків, яка, з одного боку, допомагає студентам критично мислити, а з другого, не дозволяє уникати власної інтелектуальної діяльності.

Останнє питання стосувалося думки студентів щодо того, чи може штучний інтелект замінити важливі аспекти людської викладацької діяльності. Маємо такі результати: 40% зазначили, що комп'ютер не може замінити живу людину, 31,7% – частково, оскільки інформація має постійно оновлюватися, перевірятися, та 25% – частково, адже ще не належний рівень розвитку технологій та він потребує покращення. Тобто здобувачі освіти розуміють, що повноцінне витіснення викладацької діяльності розумними комп'ютерами ще досі не можливе, але частково така ймовірність присутня.

Отже, можемо зазначити, що майбутні філологи дійсно використовують ШІ у різних видах самостійної діяльності, проте, окрім звичайного списування, вони також звертають увагу на недоліки такого методу виконання, його переваги, подальші перспективи використання. Такий підхід засвідчує, що штучний інтелект потрібно удосконалювати, при цьому паралельно навчати студентів ним користуватися не задля полегшення роботи, а задля її оптимізації, перевірки та згадженості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2021. Вип. 59. С.14–21. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22>.
2. Штучний інтелект. *Українська Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82 (переглянуто: 18.10.2023).

Сімічева Юлія Миколаївна,
викладач кафедри соціально-гуманітарних наук та мовної підготовки,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Сучасний світ змінюється щоденно, і чимало прогресивних змін у ньому пов'язано з розвитком і вдосконаленням цифрових технологій. Система освіти не є винятком у цьому процесі. Відомо, що зміст освіти має відповідати потребам суспільства для того, щоб підготовка майбутніх фахівців відбувалась із врахуванням тенденцій і вимог майбутнього. Ми живемо в епоху інформатизації, яка характеризується застосуванням засобів інформаційних технологій у багатьох сферах діяльності людини і в сфері освіти також. Вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням потребує раціонального поєднання традиційних освітніх засобів із сучасними інформаційними і комп'ютерними технологіями для підвищення його ефективності і модернізації освіти в цілому. Штучний інтелект належить до одного з передових засобів вдосконалення навчального процесу у ВНЗ.

Незважаючи на те, що штучний інтелект в освіті почав використовуватись відносно недавно, він вже став об'єктом дослідження вчених-методистів як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Вітчизняні дослідники І. Довженко, Н. Новохатська, О. Загородня, Л. Морська, І. Зачепа, В. Грицишина та інші розглядали явище штучного інтелекту як один з передових методів і засобів опанування навчальних

дисциплін. Серед зарубіжних вчених слід виділити M. Byram, D. Crystal, M. Dooly, M. Fleming, S. Guth, M. Jewell, C. Kirsch, Y. Lam, R. Stannard, M. Pegrum та інших, які аналізували методи і підходи до використання штучного інтелекту в освіті [6; 12]. Але, на жаль, використанню штучного інтелекту на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти достатньо уваги приділено не було.

Комп'ютеризація навчального процесу в Україні і світі в цілому спонукає до перегляду традиційних форм і методів викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах, розробки нових форм проведення практичних занять. Значна частина українських ЗВО вимушена була перейти на дистанційний формат навчання у зв'язку з агресією російської федерації на території нашої країни. А отже, сучасні студенти в повній мірі відчули на собі цифровізацію освіти і викладачі вимушені встигати за розвитком технологій, щоб забезпечити процесу вивчення мови цікавість та ефективність. У цьому на допомогу приходять штучний інтелект.

Штучний інтелект (ШІ) (artificial intelligence – AI) властивість автоматичних систем брати на себе окремі функції інтелекту людини, наприклад, вибирати й ухвалювати оптимальні рішення на основі раніше здобутого досвіду й раціонального аналізу зовнішніх дій [3; 9].

Штучний інтелект носить складний характер. Тут використовується дуже складна суміш інформатики, математики та інших складних наук. Комплексне програмування допомагає цим машинам відтворювати пізнавальні здібності людини [5; 46].

На думку М. Маренко та В. Коваленко зараз можна стверджувати про два типи штучного інтелекту. До першого типу можна віднести інтелект, який базується на правилах, а до другого – той, що базується на машинному навчанні. Штучний інтелект на основі правил використовує правила прийняття рішень, щоб створити або запропонувати рекомендацію чи способи вирішення поставленого запиту [2; 50]. Прикладом цього є система інтелектуального репетитора. Ця система має функцію пояснення граматичних правил і надання конкретного зворотнього зв'язку після виконання завдань.

Штучний інтелект, заснований на машинному навчанні, є набагато потужнішим, оскільки машини (орієнтовані на комп'ютер) мають функції вдосконалення шляхом обробки великих багатозначних наборів даних [2; 53].

Що стосується конкретно освіти, інструменти штучного інтелекту на основі машинного навчання можна використовувати для різноманітних завдань у процесі навчання мови, таких як моніторинг активності і створення моделей, які точно передбачають результати поведінки.

Цікаво звернути увагу також на функцію обробки природної мови, яка є однією з підгалузей штучного інтелекту. У цьому випадку програмне забезпечення використовується для розуміння, прогнозування, перекладу та запису текстового вмісту. Експерти досліджують способи використання голосового штучного інтелекту для діагностики читання та інших академічних проблем [2; 53]. Сьогодні штучний інтелект, який базується на машині, вже широко використовується в освіті під час вивчення іноземної мови.

Використання штучного інтелекту передбачає значну індивідуалізацію процесу навчання, що є надзвичайно важливим в умовах дистанційної і змішаної освіти. Реалізувати цей підхід дозволяє використання чат-ботів. Чат-боти пропонують унікальний спосіб взаємодії з користувачами за допомогою діалогу, який допомагає в засвоєнні мовних структур і граматичних правил, зберігає історію спілкування з користувачем та дозволяє їм у будь-який момент переглянути відповідь [1; 19]. Чат-боти допомагають користувачам бути залученими і мотивованими, підказуючи їм, що робити, розважаючи і в той же час інформуючи їх; ніколи не втомлюються і завжди доступні в будь-який період дня і ночі.

Зважаючи на те, що в умовах дистанційного навчання у ЗВО студент може перебувати у будь-якій точці світу, використання чат-ботів, таких як Chat GPT, дає можливість практикувати мову в будь-який час і вдосконалювати мовні навички саме з тих тем, які цікаві студенту, або відповідають вимогам програми. Ця функція надзвичайно актуальна під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням, адже в реальному світі дуже важко знайти співрозмовника для практики використання специфічних професійно-орієнтованих мовних одиниць і граматичних конструкцій. Інтерфейс додатку LangAI в Chat GPT відповідає рівню словникового запасу користувача, програма виправляє помилки під час розмови та конвертує мовлення у текст.

Не зважаючи на ряд позитивних і корисних функцій, чат-боти, як і старі платформи з вивчення мов, мають свої недоліки [2; 54]. Опитування користувачів показали, що вони володіють поширеними європейськими мовами, але якість програм помітно погіршується для мов, які недостатньо представлені в інтернеті або мають іншу систему письма.

Також навіть у найпоширеніших мовах світу чат-боти припускаються помилок, трапляються випадки навіть створення нових неіснуючих у мові слів. Проблемою для студентів у цьому випадку є те, що вони можуть сприймати інформацію за стовідсотково правдиву [3; 102]. А отже, роль викладача в регулюванні, контролюванні та коригуванні будь-яких матеріалів і курсів на основі штучного інтелекту є необхідною на всіх етапах вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням.

Таким чином, можна зробити висновок, що штучний інтелект є однією з передових інформаційно-комунікативних технологій і широко використовується в усіх сферах життя сучасного студента. Штучний інтелект може бути чудовим помічником в дистанційному засвоєнні матеріалу та практиці вживання лексичних одиниць, граматичних конструкцій. Але для того, щоб новітня технологія сприяла підвищенню мовного рівня, а не навпаки, викладач має навчити студентів користуватися ним правильно, вибудувати систему навчання з урахуванням всіх його переваг і корисних функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Візнюк І. М., Буглай Н. М., Куцак Л. В. В. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2021. Вип. 59. С. 14–22.
2. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. 38 (1). С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007>.
3. Савченко А. С., Синельников О. О. Методи та системи штучного інтелекту : навчальний посібник. Київ : НАУ, 2017. 190 с.
4. Омеляненко Г. А. Інформаційно-навчальне середовище: дидактичний аспект. URL: <http://intkonf.org/omelyanenko-ga-informatsiyno-navchalne-seredovischedidaktichniy-aspekt/>.
5. Силка Т. Б. Застосування штучного інтелекту для підвищення ефективності телекомунікаційних систем. Київ, 2020. 103 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/34941/1/Sylka_bakalavr.pdf.

Сіциліцин Юрій Олександрович,

доктор філософії,

старший викладач кафедри інформатики і кібернетики,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,

м. Мелітополь, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС УНІВЕРСИТЕТУ НА ПРИКЛАДІ ChatGPT: ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Останні досягнення в області штучного інтелекту (ШІ) призвели до зростання інтересу до розуміння його потенційних застосувань і наслідків у різних областях. Розроблений OpenAI і оприлюднений у листопаді 2022 року, ChatGPT став широко поширеним із вражаючою швидкістю. Широкий спектр варіантів використання ChatGPT і його потенціал для підвищення продуктивності користувачів майже в кожній галузі надихають на нові розмови про цю передову програму ШІ [4]. Освіта – одне з найбільш обговорюваних. У той час як одні вважають, що новаторська програма штучного інтелекту призведе до зміни парадигми в різних сферах, включаючи освіту [1], інші наголошують на можливих етичних проблемах ChatGPT і вважають її руйнівною технологією. Впровадження технологій ШІ в освіті має потенціал революціонізувати традиційні освітні практики, сприяти персоналізованому досвіду навчання та сприяти розвитку навичок спілкування [2]. Однак інтеграція штучного інтелекту в освіту також викликає критичні питання щодо потенційних викликів і перешкод, які можуть виникнути в результаті цього технологічного переходу.

Одна з таких проблем – це дотримання академічної доброчесності як з боку студентів, так і викладачів.

У даному дослідженні ми вирішили поставити ряд запитань ChatGPT з тематики дотримання академічної доброчесності при його використанні [3].

[User: Що таке академічна доброчесність у твоєму розумінні?]

Академічна доброчесність – це набір принципів, цінностей та стандартів, які регулюють поведінку учасників академічного співтовариства (студентів, викладачів, дослідників, науковців та інших) у проведенні наукових досліджень, навчанні та публікаціях. Ця концепція передбачає дотримання етичних і професійних норм у галузі науки та освіти.

Основні аспекти академічної доброчесності охоплюють такі чинники:

Чесність і інтегритет: Учасники повинні бути чесними у своїй роботі, уникати плагіату та недозволеного використання чужих ідей, даних чи текстів.

Дотримання авторських прав: Важливо поважати права інших авторів, надаючи відповідну атрибуцію та дозвіл на використання їхніх матеріалів.

Точність та об'єктивність: Інформація та дослідження повинні бути точними, надійними та об'єктивними. Учасники повинні уникати вказівок, які можуть спричинити спотворення даних або результатів досліджень.

Публічність та прозорість: Учасники повинні надавати доступ до своїх даних, методів та дослідницьких результатів для перевірки та критики.

Співпраця та уникнення конфлікту інтересів: Учасники повинні сприяти співпраці та взаєморозумінню, уникати конфліктів інтересів, які можуть вплинути на об'єктивність їхньої роботи.

Ці принципи сприяють високій якості наукових досліджень, розвитку знань та довіри у науковому співтоваристві.

[User: Що таке дотримання академічної доброчесності у твоєму розумінні?]

Дотримання академічної доброчесності в моєму розумінні означає відданість цінностям чесності, інтелектуальної чесноти, прозорості та етичної поведінки в усіх аспектах академічної діяльності. Це включає в себе дотримання етичних стандартів, правил та норм, які спрямовані на забезпечення інтегритету, відкритості та якості наукового процесу та досліджень. Основні аспекти дотримання академічної доброчесності охоплюють такі чесноти:

Чесність у дослідженнях та навчанні:

- Уникнення плагіату та недозволеного використання чужих матеріалів без належного зазначення джерел.

- Чесність у представленні результатів досліджень та даних без спотворення фактів.

Дотримання авторських прав та атрибуція:

- Повага до авторських прав та коректне вказівка джерел при використанні чужих ідей, текстів або даних.

Точність та об'єктивність:

- Подання точних та надійних даних, результатів та фактів без спотворень чи приховувань.

- Уникнення вказівок, що можуть спричинити спотворення аналізу або висновків.

Співпраця та уникнення конфлікту інтересів:

- Сприяння співпраці та обміну ідеями та дослідницькими результатами.

- Уникнення конфліктів інтересів, які можуть вплинути на об'єктивність досліджень чи прийняття рішень.

Публічність та прозорість:

- Забезпечення доступу до методів, даних та процесу дослідження для перевірки та реплікації результатів.

- Дотримання стандартів прозорості в публікаціях та дослідницьких звітах.

Дотримання цих принципів сприяє підтримці довіри та високого стандарту наукової діяльності, що є основою для розвитку науки та освіти.

[User: На твою думку, чи є пряме використання згенерованого тобою тексту у своїх наукових статтях ознакою академічної недоброчесності?]

Так, використання безпосередньо згенерованого тексту в наукових статтях без відповідного аналізу, редагування та адаптації може вважатися академічною недоброчесністю. Основні причини цього виявляються у таких вадах роботи як:

Плагіат: Використання тексту без належного вказання авторства або джерел є формою плагіату, що є серйозним порушенням академічної етики.

Недостатня оригінальність та унікальність: Згенерований текст може бути використаний іншими користувачами, тому він втрачає унікальність та оригінальність, які важливі для академічних статей.

Неадекватність якості та точності: Генерований текст може бути неповним, неточним або неадекватним для конкретних академічних потреб, що може негативно вплинути на якість та достовірність статті.

Неадекватне використання авторських прав та ліцензій: Використання згенерованого тексту без належного розуміння ліцензій та прав власності на нього може порушувати авторські права.

Рекомендується завжди використовувати згенерований текст як основу для подальшого аналізу, редагування та адаптації з метою створення унікального та належного академічного контенту. Це дозволить уникнути проблем з плагіатом, забезпечити належну точність та якість, а також зберегти відомості про джерела та авторські права.

[User: Як запобігти прямому використанню згенерованого тобою тексту у своїх наукових статтях?]

Щоб запобігти прямому використанню згенерованого тексту у своїх наукових статтях та забезпечити дотримання академічної доброчесності, слід вжити наступні кроки:

Редагування та переробка: Згенерований текст слід ретельно переглянути та відредагувати. Додавати, змінювати та вдосконалювати його так, щоб він відповідав конкретній меті, структурі та стилю наукової статті.

Додавання власних ідей та аналізу: Додайте свої власні думки, аналіз та інтерпретацію до згенерованого тексту. Це надасть унікальності та оригінальності вашій роботі.

Дотримання «академічки»: Використовуйте стандартні правила цитування та атрибуції, щоб вказати джерела та авторство будь-яких ідей, концепцій чи даних, які ви застосовуєте у своїй статті.

Перевірка на плагіат: Використовуйте спеціальні інструменти для перевірки плагіату, щоб впевнитися, що ваша робота не містить чужих безпосередніх копій згенерованого тексту.

Створення унікальності: Зосередьтеся на розробці власних унікальних аргументів, підходів та висновків, які віддзеркалюють ваш внесок у дослідження та обговорення.

Коректна атрибуція при необхідності: Якщо ви вирішите застосувати певні частини згенерованого тексту, адекватно та чесно вкажіть їх походження та авторство.

Зазначу, що важливо використовувати технологію, таку як GPT-3.5, як інструмент для сприяння креативності, інспірації та початкової інформації, а не як джерело безпосередньо цитованого наукового тексту.

[User: Як перевірити наявність згенерованого тобою тексту у своїх наукових статтях?]

Для перевірки наявності згенерованого тексту у своїх наукових статтях та уникнення плагіату можна використовувати спеціальні інструменти для перевірки оригінальності тексту та виявлення можливих випадків плагіату. Ось кілька ефективних способів:

Антиплагіатні програми:

Використання онлайн-платформ або програм, які визначають плагіат та перевіряють оригінальність тексту. Деякі платформи охоплюють Turnitin, Grammarly Plagiarism Checker, Unicheck, і т. д.

Порівняння вручну:

Ретельно порівняйте свій написаний текст з тим, що було згенеровано. Шукайте аналогії та співвідношення між двома версіями.

Використання цитувань та атрибуцій:

Якщо ви застосовуєте частини згенерованого тексту, переконайтеся, що правильно цитуєте та атрибутуєте ці частини, вказуючи їхнє походження.

Рецензування плану та структури статті:

Перегляньте план та структуру статті, а також зверніть увагу на спосіб аргументації та викладу інформації. Це може допомогти виявити нестачу оригінальності.

Редагування та адаптація:

Візуально перегляньте та редагуйте згенерований текст, вносячи зміни, які зроблять його унікальним та відмінним від оригіналу.

Зверніть увагу, що використання штучного інтелекту, такого як GPT-3.5, слід сприймати як додатковий інструмент для надання початкової інформації та інспірації, а не як джерело безпосередньо цитованого наукового тексту. Важливо застосовувати власний аналіз, думки та дослідження у наукову роботу для забезпечення оригінальності та унікальності.

Ми вирішили перевірити цю статтю на плагіат за допомогою сервісів перевірки за рекомендації ChatGPT: Turnitin, Grammarly Plagiarism Checker, Unicheck.

Turnitin виявився платним сервісом з високою ціною на перевірку (<https://www.scribbr.com/plagiarism-checker/>).

Grammarly Plagiarism Checker (<https://www.grammarly.com/plagiarism-checker>) дійсно зробив безкоштовну перевірку статті на плагіат та зазначив, що ознак плагіату не знайшов.

Unicheck (<https://unicheck.com/>) написав, що він закриває свій сервіс.

Також ми перевірили на плагіат за допомогою сервісу EduBirdie (<https://edubirdie.com/perevirka-na-plagiat>) сервіс зазначив, що унікальність тексту 100%.

На останок ми скористались сервісом Plag (<https://my.plag.com.ua/>), він зазначив низький рівень плагіату.

Висновки. Відповіді самого ChatGPT вказують на те, що ChatGPT вважає пряме використання згенерованого ним тексту без необхідних посилань ознакою академічної недоброчесності. Рекомендовані ChatGPT онлайн-платформи перевірки оригінальності тексту та сервіси знайдені в Інтернеті власноруч не знайшли плагіату у цій статті (окрім платного сервісу Turnitin, яким не вдалось скористатись, та сервісу Unicheck, який перестав працювати). Тобто хоча ChatGPT пряме використання згенерованого ним тексту у наукових статтях без зазначення посилання на сайт вважає плагіатом, інструментів для перевірки на плагіат такого тексту надати не може.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bozkurt A. Generative artificial intelligence (AI) powered conversational educational agents: The inevitable paradigm shift. *Asian Journal of Distance Education*. 2023. Vol. 18 (1). P. 198–204. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7716416>.

2. Firat M.. How ChatGPT can transform autodidactic experiences and Open education?. *OSF Preprints*. 2023. January 12. DOI: <https://doi.org/10.31219/osf.io/9ge8m>.

3. OpenAI. ChatGPT (2023. September 25 Version) [Large language model]. URL: <https://chat.openai.com>.

4. Xames M., Shefa J. ChatGPT for research and publication: Opportunities and challenges. *Journal of Applied Learning and Teaching*. 2023. 6 (1). Advance online publication. DOI: <https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.20>.

Скляренко Анастасія Вікторівна,

доктор філософії за спеціальністю Екологія,

заступник директора з наукової роботи,

Науковий ліцей комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ: ПОТЕНЦІАЛ, ТЕНДЕНЦІЇ

Сучасний світ переживає бурхливий розвиток інформаційних технологій, серед яких особливе місце займає штучний інтелект (ШІ). ШІ став необхідним інструментом у багатьох галузях, включаючи освіту. У сучасній освітній системі ШІ відкриває безмежні перспективи та можливості, які можуть поліпшити навчання, удосконалити спосіб, яким ми набуємо знання, і забезпечити доступність освіти для учнів та педагогів.

Ці аспекти зумовили актуальність даного дослідження та визначили його **мету**: розглянути потенціал та тенденції використання штучного інтелекту в освітній реформі на прикладі чат-боту chatgpt.

Однією з ключових переваг ШІ є можливість оптимізувати учительську роботу. По-перше, chatgpt є гарним генератором ідей. Вони необов'язково будуть оригінальними, однак можуть допомогти зрушити з мертвої точки та наштовхнути на власні задуми на основі запропонованих відповідей чат-бота [1].

По друге, chatgpt допомагає створювати ресурси для навчання. Учитель може отримати план уроку прописавши детальну інструкцію: предмет, тему, час відведений на урок, певні деталі.

Чат-бот дозволяє створювати персоналізовані навчальні програми для кожного учня, враховуючи їхні потреби і стилі навчання.

Chatgpt може сформувати тести, завдання з одним зайвим варіантом чи на пошук відповідностей для кожного учня з певної тематики. Також за допомогою чат-боту можна згенерувати інтерактивні завдання чи перелік відкритих запитань для обговорення.

Це робить навчання більш ефективним, цікавим та допомагає його індивідуалізувати. Надаючи здобувачам освіти персоналізовані завдання, педагог може досягти більш ефективного засвоєння знань та розвитку індивідуальних навичок. Це сприяє зростанню ефективності освіти і покращенню результатів учнів.

Chatgpt відкриває нові можливості для розвитку критичного мислення учнів та створення більш інтерактивного та ефективного навчального процесу. За допомогою чат-боту можна змоделювати певні ситуації, які спонукають здобувачів освіти до обговорення, висвітлення власної думки та аналізу причинно-наслідкових зв'язків.

Віртуальна, доповнена реальність та чат-боти стають все більш популярними в освіті серед молоді і роблять навчання більш інтерактивним, захоплюючим. Відкриває нові горизонти для удосконалення навчання та підвищення якості освіти і для учнів.

Інтернет та онлайн-курси, підтримувані ШІ, дозволяють здобувачам освіти у всьому світі мати доступ до навчання, що раніше було недосяжним.

Chatgpt можна використовувати як асистента чи вчителя. Інтелектуальні тьютори надають можливість учням отримувати індивідуальну підтримку та вдосконалювати свої навички [2].

Чат-бот може надавати учням рекомендації щодо можливих досліджень та експериментів, стимулюючи їхню ініціативу та здатність до самостійного дослідження.

Штучний інтелект вже сьогодні має значний вплив на сучасну освітню систему та відкриває перед нею безмежні перспективи. Важливо підкреслити, що chatgpt може працювати в партнерстві з вчителями та учнями, створюючи більш сприятливе навчальне середовище.

Використання ШІ допомагає створити ресурси для навчання, персоналізувати завдання та забезпечити глобальний доступ до знань. Також сприяє розвитку навичок, які будуть важливими у майбутньому, таких як робота в команді, критичне мислення, розв'язання складних завдань та інших ключових компетенцій.

Однак важливо враховувати етичні та безпекові питання, які пов'язані з використанням ШІ в освіті. Для максимального використання переваг ШІ в освіті необхідно продовжувати досліджувати та розвивати цю галузь, забезпечуючи баланс між технологією та людським фактором у навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник А. Використання чат-боту chatgpt у практичній мовній підготовці майбутніх викладачів англійської мови. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2023. № 21 (177). С. 100–107.

2. 6 variantiv yak ChatGPT mozhe dopomohty vchyteliu anhliiskoi [6 ways ChatGPT can help your English teacher]. Retrived from: <https://grade.ua/uk/blog/6-variantov-kak-chatgpt-mozhet-pomoch-uchitelyu/>.

Утіна Анна Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри Музичного Мистецтва,
Київський міжнародний університет,
завідуюча відділом музично-теоретичних дисциплін,
Костянтинівська школа мистецтв,
м. Київ, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОБОТІ ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН: ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ

Штучний інтелект поступово інтегрується в освітню галузь, зокрема й мистецьку, відкриваючи нові можливості та сприяючи підвищенню якості навчання та розвитку здобувачів освіти. Перед викладачами предметів музично-теоретичного циклу стоїть велика задача з освоєння та застосування сервісів штучного інтелекту в своїй викладацькій практиці.

Використання сервісів штучного інтелекту можливе на різних етапах уроку [5]. Так, при *поясненні нової теми* вивчення нових термінів можна проводити на платформі «На урок» [8]. Використовуючи функцію «Флешкартки», штучний інтелект допомагає викладачу створити матеріал за обраною темою. Закріплення термінів або ж різного роду опитування можна проводити за допомогою **інтерактивних**

квізів. Вони дозволяють викладачу в кожному слайді розмістити питання, зображення до нього та від двох до декількох варіантів відповідей. Англomовний сервіс typeform.com створює квіз з біографії Л. Бетховена на англійській мові за декілька секунд. Такий квіз має декілька форм запитань – з варіантами відповідей, з полем для вводу відповіді та ін. Викладач може редагувати як запитання, так і форму та варіанти відповідей. Серед мінусів слід відзначити те, що сервіс англomовний. Допомогти з перекладом викладачу може Google перекладач з вбудованою технологією «Нейронного машинного перекладу Google» (GNMT) [2]. Проте володіння і використання англійської мови в навчанні передбачено новим проектом закону «Про застосування англійської мови в Україні» [6]. Використання англійської мови в Костянтинівській школі мистецтв впроваджується через викладання авторського інтегрованого курсу «Музична грамота і англійська мова», для якого авторка розробляє англomовні асоціативні таблиці елементів музичної мови такі як «Інтервали», «Тризвуки та їх обернення», «Септакорди та їх обернення». У кожній таблиці до певного елементу музичної мови підбирається поспівка та зображення. Так, саме зображення давньогрецьких героїв Лідій, Фрігій, Іон та Дарій до таблиці «Діатонічні семиступеневі лади» були створені завдяки нейромережі «Deep Dream Generator». Для створення зображення в параметрах онлайн-інструменту необхідно прописати слова-асоціації, з якими має бути пов'язане зображення. Серед подібних нейромереж можна назвати «Artbreeder», «DALL-E 2», «RunwayML», «Hotpot.ai» та ін. [12].

Різні можливості з використання штучного інтелекту надає освітня платформа «На урок» [8]. Інструмент «Генерація зображення» потребує від користувача вказати тему, застосувавши 4–10 слів, а також надає можливість обрати стиль: модернізм, фотореалізм, імпресіонізм, кубізм тощо.

У процесі пояснення біографії композитора, зокрема Миколи Лисенка або Миколи Леонтовича, викладач може запропонувати здобувачам освіти поспілкуватися з митцями через «Чат із видатним діячем» на платформі «На урок». Штучний інтелект створює ефект письмового спілкування з композиторами на різноманітні теми. Запитавши, наприклад, чому Микола Лисенко вирішив повернутися з Німеччини до України, через 10 секунд маємо досить логічну відповідь. Спілкування з видатними постатями минулого – це певний цікавий досвід, який перетворює їх з «портрета на стіні класної кімнати» або «портрета з Інтернету» на співрозмовника, який живо веде бесіду і занурює здобувачів освіти в ту епоху, у якій вони жили і творили.

Помічником викладача може стати ChatGPT, який має різні можливості, в тому числі й створювати конспекти уроків, питання або вправи до певної теми, перевіряти написані здобувачами освіти твори [3; 4; 7; 9]. Рекомендується перевіряти інформацію, надану штучним інтелектом, у зв'язку з тим, що вона може бути неправдива або не відповідати темі запити, отже, ввести в оману користувачів [4, 10]. У багатьох науковців з сфери освіти виникають сумніви щодо заміни посади викладача штучним інтелектом [1, 11]. З приводу цього є багато обгрунтувань вчених зі сфери ІТ, які зводяться до того, що штучний інтелект, хоча і має великий потенціал, все ж не замінить викладача, тому що саме викладач є наставником, керівником навчального процесу, а штучний інтелект – розумним виконавцем та реалізатором ідей викладача [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веремієнко Т. Проблема штучного інтелекту: виклики та перспективи розвитку. *Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального* : зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 28 березня 2019 р.). Київ : КНЕУ, 2019. С. 16–17. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/fupstap/19-5520_EV-el_zbD196rnik.pdf (дата звернення: 09. 10. 2023).
2. Вишнякова О. AI та освіта: як штучний інтелект вплине на шкільну освіту. LB.ua : вебсайт. URL: https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/547626_ai_osvita_yak_shtuchniy_intelekt.html (дата звернення: 08. 10. 2023).
3. Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2021. Вип. 59. С. 14–22. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22> (дата звернення: 08. 10. 2023).
4. Гончарова І. Використання штучного інтелекту в професійній діяльності педагога: можливості та виклики в умовах цифрового освітнього середовища. URL: <https://lib.iitta.gov.ua> (дата звернення: 14. 10. 2023).
5. Драч І., Петроє О., Бородієнко О. Використання штучного інтелекту у вищій освіті. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2023. № 15. С. 66–82. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-66-82>.

6. Коваль О. Зробіть ChatGPT своїм асистентом: як учителю використовувати штучний інтелект для уроків. URL: <https://osvitoria.media/experience/zrobit-chatgpt-svoyim-asystentom-yak-uchytelyu-vykorystovuvaty-shtuchnyj-intelekt-dlya-urokiv/?fbclid=IwAR2CHkzvYvbYgZyLmA2Fj8OMWIQKShyRzvVOeABRX6F1nIY5UIRjszv9oi> (дата звернення: 08.10.2023).
7. Ковачов С., Сичікова Я. Поговори зі мною: діалог зі штучним інтелектом про використання його в навчанні та наукових дослідженнях. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2023. Вип.1. С. 43–55. URL: <https://pedagogy.bdpu.org.ua/2023/06/05/%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-1-2023/> (дата звернення: 14.10.2023).
8. Король С. В Україні створили перший освітній чат на основі штучного інтелекту. URL: <https://life.liga.net/all/news/v-ukraine-sozdali-pervyy-obrazovatelnyy-chat-na-osnove-iskusstvennogo-intellekta> (дата звернення: 07.10.2023).
9. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. Вип. 38 (1). С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007> (дата звернення: 07.10.2023).
10. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у зовнішній Україні : Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.07.2023 № 898 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/64c/20b/aae/64c20baaec4b3448883937.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).
11. Окуліч-Козарин В. Чи є штучний інтелект загрозою якості послуг вищої освіти? *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)*. 2023. Вип. 1 (8). С. 63–71. DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-8-16>.
12. Старк С. ТОП-5 нейромереж (ШІ) для створення картинок безкоштовно. URL: <https://ilounge.ua/ua/review/top-5-nejromerezh-shi-dlya-stvorennya-kartinok> (дата звернення: 09.10.2023).

Chemerys Hanna Yuriivna,

PhD (Philosophy Doctor in Education), Assoc. Prof.,
Head of Department of Design,
Zaporizhzhia National University,
Zaporizhzhia, Ukraine

DEEPFAKES AS A PROBLEM OF MODERNITY

Modernity is marked by the widespread digitalization of nearly all aspects of public life. This report particularly delves into the impact and utilization of generative images, commonly known as «deep fakes», in the context of the rapid advancements in artificial intelligence technologies.

A significant number of scholars have studied the issue of reviewing the technology of AI [1; 4 et al.], deepfake technology, exploring its origins, development [5; 8; 9; 10; 11 et al.], and impact on various aspects of society, particularly its applications in education [2; 3; 6; 7 et al.]. As deepfake technology continues to evolve, it raises important questions about its integration into educational settings. This review discusses the challenges and opportunities associated with incorporating deepfake technology in education, with a focus on the need for critical thinking skills and digital literacy in the face of its potential misuse.

The aim of the research is the analysis of current state and opportunities of "deep fakes" technology and there arises the need to develop a critical thinking methodology to reduce its impact.

Outline of the main material. Deepfake Technology or «deepfakes» are manipulated photos or videos which rely on artificial intelligence (AI) enabled technologies to splice the likeness of someone onto the face of another [9].

The continuous evolution of information and computer technologies has brought about significant changes in the media landscape. Modern computer graphics tools are increasingly being used for creating photorealistic images and modeling objects for virtual and augmented reality.

Furthermore, neural networks for generating realistic images, from common photo editing practices to content generated by artificial intelligence, such as NeuroArt, CheepFake, DeepFake, DeepNude, CryptoArt, anamorphic Virtual Performances, and Face Swapping, etc [5].

Technological advancements have simplified the creation of visual content through "Deepfake" technology, allowing for hyper-realistic visual manipulation, including face swaps that leave no discernible traces of alteration. Deepfake technology has the potential to create humorous, pornographic, or politically manipulated videos without the subject's consent. It is particularly dangerous as it can be used for political sabotage, fake video evidence in legal proceedings, terrorist propaganda, blackmail, market manipulation, and the dissemination of fake news.

In the best-case scenario, it can be an enjoyable, lighthearted joke among you and your friends. In the worst-case scenario, someone may use your likeness to create content in which you are depicted doing or saying things you haven't actually done. The potential for generating fake news, infringing on someone's privacy, or obtaining sensitive information is now at a higher risk than ever before.

The increasing popularity of video content highlights the necessity to develop techniques that will formed an critical thinking, enabling individuals to determine the authenticity of media and news. To combat the challenges posed by misinformation, public awareness, media literacy, and fact-checking efforts are of utmost importance. Due to the psychological characteristics of an individual, trust is instilled after seeing with one's own eyes, providing a foundation for the manipulation of consciousness through the dissemination of misinformation via synthetically reproduced media content using Deepfake technology and other methods [10].

Deepfakes have been a longstanding issue, but the tools required for their creation are increasingly accessible and sophisticated. In the end, deepfakes pose a significant danger as they erode our ability to have confidence in our visual and auditory perceptions [11].

Even high-quality dipfakes used in the film industry and advertising still lack naturalness or realism. The slightest unnaturalness in the appearance and behaviour of the object causes anxiety and dislike in viewers – this is the so-called uncanny valley effect. Therefore, when analyzing a suspicious video, you should first of all pay attention to the main object of overlay, the face.

Conclusions. The research highlights the widespread digitalization of modern life and the growing impact of generative images, known as «deep fakes», in the context of advancing AI technologies. The research underscores the urgent need for developing critical thinking methodologies to mitigate the influence of «deep fake» technology. «Deepfake» technology relies on AI-enabled techniques to manipulate photos and videos, creating realistic content with the potential for misuse, posing threats ranging from political sabotage to misinformation dissemination. In the face of the increasing popularity of video content, the importance of media literacy, public awareness, and fact-checking efforts becomes evident to combat the challenges posed by synthetic media content. These findings reveal that «deepfakes» present a pressing concern, and addressing this issue requires collaborative efforts and education to enhance digital literacy and discernment.

Funding: The work is performed within the research CEFRES, UAR 3138 CNRS–MEAE.

REFERENCE

1. Руснак І. Г., Рупташ О. В. Безпекові виклики та культуротворчий потенціал технології "deepfake". *Феномен безпеки: соціально-гуманітарні виміри* : монографія / за заг. наук. редакцією Віталія Мудракова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2022. С. 57–84.
2. Чемерис Г. Ю., Брянцева Г. В., Брянцев О. А. Шляхи вдосконалення дизайн-освіти в контексті стратегії цифрової трансформації освіти і науки України. *Фізико-математична освіта* : науковий журнал / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Фізико-математичний факультет ; редкол.: О. В. Семеніхіна (гол.ред.) [та ін.]. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2022. Вип. 6 (32). С. 49–56. DOI: 10.31110/2413-1571-2021-032-6-008.
3. Чемерис Г. Ю., Кардашов М. В. Дизруптивні технології як рушії цифрової трансформації сучасної дизайн-освіти. *Культурологічні та педагогічні проблеми підготовки майбутніх дизайнерів* : монографія / наук. ред. О. П. Костюк ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава : Навчально-науковий інститут культури і мистецтв ; Видавничий відділ ПУЕТ, 2022. С. 126–171.
4. Borges L., Martins B., Calado P. Combining similarity features and deep representation learning for stance detection in the context of checking fake news. *Journal of Data and Information Quality (JDIQ)*. 2019. Vol. 11, No. 3. P. 1–26.
5. Chemerys H., Briantseva H. V., Briantsev O. A. The Urgency of the Problem Synthetically Reproduced Media Content. *International scientific conference «Interaction of culture, science and art in terms of moral development of modern European society»* : conference proceedings (December 28–29, 2021). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2021. P. 85–88. DOI: 10.30525/978-9934-26-178-7-20.

6. Chemerys H., Ponomarenko O. Opportunities and Prospects for Personalizing the User Interface of the Educational Platform in Accordance with the Personality Psychotypes. *Advances in Computational Design (ACD), An international Journal*. Vol. 7, No 2. P. 139–151. DOI: 10.12989/acd.2022.7.2.139.
7. Chemerys H., Vynogradova A., Briantseva H., Sharov S. Strategy for Implementing Immersive Technologies in the Professional Training Process of Future Designers. *Journal of Physics: Conference Series, Volume 1933, Virtual Conference on Engineering, Science and Technology (ViCEST)*. Kuala Lumpur, Malaysia, 2021. art. no. 012046. DOI: 10.1088/1742-6596/1933/1/012046.
8. Maras M. H., Alexandrou A. Determining authenticity of video evidence in the age of artificial intelligence and in the wake of deepfake videos. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2019. Vol. 23, No. 3. P. 255–262.
9. Masood M., Nawaz M., Malik K. M., Javed A. Deepfakes generation and detection: State-of-the-art, open challenges, countermeasures, and way forward. *Applied intelligence*. 2023. Vol. 53, No. 4. P. 3974–4026. DOI: 10.1007/s10489-022-03766-z.
10. Mirsky Y., Lee W. The creation and detection of deepfakes: A survey. *ACM Computing Surveys (CSUR)*. 2021. Vol. 54, No. 1. P. 1–41. DOI: 10.1145/3425780.
11. Verdoliva L. Media forensics and deepfakes: an overview. *IEEE Journal of Selected Topics in Signal Processing*. 2020. Vol. 14, No. 5. P. 910–932. DOI: 10.1109/JSTSP.2020.3002101.

Чумаков Кирило Ігорович,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Кононенко Каріна Романівна,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТЬОМУ ПРОЦЕСІ: CHAT GPT ЯК ЗАСІБ ГЕНЕРАЦІЇ ТА ОПРАЦЮВАННЯ ТЕКСТОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Цифрова епоха потребує особистостей, які є самовмотивованими, ресурсними та здатними самостійно керувати власним освітнім процесом. Роботодавці активно шукають таких кандидатів на вакансії, оскільки вони краще адаптовані до постійно змінного online-середовища. Важливим критерієм є здобута якісна освіта та здатність до самоосвіти. Це передбачає, що учень/студент є автономним і незалежним, вміє користуватись відкритими освітніми ресурсами та методиками, здійснює самостійний контроль над своїм розвитком, може навчатися за власним темпом та адаптує свою освіту до власних потреб та цілей. Саме тому штучний інтелект дедалі більше стає популярним серед засобів освітнього процесу, допомагає педагогам та здобувачам освіти легко та ефективно шукати/створювати/опрацьовувати інформацію.

Сервіс Chat GPT – це потужна мовна модель від OpenAI. Завдяки своїй можливості генерувати текст, подібний до природної людської мови, і здатності проводити багато розмов (чатів) одночасно, цей сервіс є універсальним інструментом надання персоналізованої підтримки та зворотного зв'язку учасникам процесу передавання й засвоєння знань [2].

Chat GPT на цей час відомий як чат-бот зі штучним інтелектом, що використовує потужну мовну модель GPT-3.5 (доступна у безкоштовній версії) або GPT-4 (доступна за платною підпискою) для створення відповідей на запити користувачів. Він вміє працювати з текстом, програмним кодом, формулами та числами. Це викликало значний ажіотаж, оскільки представники різних професій все частіше ставлять собі питання: «Чи може цей чат-бот замінити мою професію в найближчому майбутньому?». Це питання викликає інтерес також й серед фахівців сфери освіти [3].

Доктор Сом Бісмас поділився результатами свого дослідження, у якому він окреслив можливе використання сервісу Chat GPT в освіті. У своєму описі він зазначає, що існують деякі можливі зараз застосування цього інструменту, а також потенційні можливості для майбутнього. Крім того результати цього дослідження, на думку автора, можуть вплинути на прийняття рішень у галузі політики щодо впровадження таких технологій у закладах освіти.

С. Бісмас ставив питання Chat GPT щодо його можливого використання в освіті. Серед отриманих відповідей він відзначає, що однією з ключових функцій є його здатність розуміти та відповідати на природну мову. Для цього він використовує обробку NLP (Natural Language Processing). Це галузь штучного інтелекту, яка спеціалізується на вивченні і розробці комп'ютерних систем та програм, призначених для розуміння, інтерпретації і генерації природної мови, якою користуються люди. Основна мета NLP полягає в тому, щоб комп'ютери могли сприймати, аналізувати та взаємодіяти з людьми через «живе» спілкування. Chat GPT може надавати персоналізовану та інтерактивну допомогу, адаптуючи свої відповіді до потреб та побажань користувача. Наприклад, він може рекомендувати освітні продукти та ресурси, враховуючи освітні цілі та передбачувані результати користувача [1; 3].

Зараз Chat GPT доступний на різних платформах, таких як веб-сайт, мобільний додаток, вбудований чат у месенджер. Користувачі можуть взаємодіяти з ним через текст або голос у режимі реального часу. Він призначений для обробки багатьох чатів одночасно з різними користувачами [2].

Вплив Chat GPT в майбутньому на навчання учнів/студентів може бути значним:

- Підтримка самоосвіти: Chat GPT може стати важливим інструментом для самостійного навчання, допомагаючи розвивати самостійність та навички самонавчання у здобувачів освіти [2]. Він може надавати персоналізовані рекомендації, стратегії, плани розвитку тощо.

- Персоналізована та інтерактивна підтримка: Здатність Chat GPT адаптувати свої відповіді до потреб і уподобань кожного користувача сприяє покращенню досвіду навчання. Він може надавати персоналізовані навчальні матеріали та інші ресурси, створювати завдання, які відповідають потребам та цілям кожного окремого користувача [1; 3].

Таким чином, Chat GPT має потенціал змінити підхід до самонавчання та надати більше можливостей для персоналізації освіти, покращення мотивації учнів/студентів.

Chat GPT може виявитися дуже корисним інструментом для працівників сфери освіти, пропонуючи різноманітні можливості та переваги:

- Тьюторство та допомога: Chat GPT може надавати персоналізовану підтримку викладачам, відповідаючи на їхні питання та допомагаючи зі створенням навчальних завдань. Він може стати віртуальним наставником, який доступний для консультацій у будь-який час.

- Допомога у дослідженнях: Chat GPT може допомогти у наукових працях, у пошуку відповідних дослідницьких ресурсів, статей та інформації для їхніх досліджень. Він може створювати списки рекомендованих джерел та надавати підказки щодо ефективного пошуку та аналізу даних.

- Перевірка та редагування текстів: Chat GPT може служити інструментом для перевірки та редагування есе, рефератів і інших письмових робіт. Він виявляє та виправляє граматичні помилки, структури речень та стилю, покращуючи якість написання.

- Планування: Chat GPT може допомогти планувати свій розклад занять, вдало поєднуючи різні типи уроків, тести та завдання. Він може допомогти краще організувати свій час.

Отже, Chat GPT є потужним інструментом для покращення навчального досвіду, здатним надавати індивідуалізовану та інтерактивну підтримку. Він може бути використаний для створення вправ та ігор, що відповідають конкретним потребам здобувачів освіти, а також надавати рекомендації щодо навчальних матеріалів і ресурсів. Chat GPT може діяти як тьютор або наставник, надаючи відгук та допомогу протягом процесу навчання. Він також може допомагати учням ставити свої освітні цілі і будувати стратегії, а також його можна використовувати як засіб для саморефлексії та оцінки. Сервіс надає можливість взяти на себе відповідальність за своє навчання і розвиток.

Важливо зауважити, що реалізація та впровадження таких технологій потребують уважної розробки та дотримання етичних і педагогічних стандартів. Використання таких інтелектуальних інструментів може допомогти вдосконалити освітній процес та забезпечити доступ до навчання в будь-який час і в будь-якому місці, що є особливо важливим в сучасному цифровому світі.

Чат-боти постійно вдосконалюються і розвиваються завдяки передовим технологіям та великим обсягам даних. Їхні можливості у галузі обробки природної мови (NLP) і штучного інтелекту постійно розширюються, роблячи їх більш інтерактивними та корисними для користувачів. Покращення в розумінні контексту, можливості опрацьовувати інформацію в режимі реального часу (підключення до online), генерації природних відповідей та наданні персоналізованих рекомендацій дозволяють чат-ботам стати потужними інструментами в освіті, підтримці користувачів, а також у багатьох інших галузях. Цей постійний розвиток свідчить про обіцяну їхню здатність бути універсальними інструментами для вирішення різних завдань та задач.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Biswas Som, Role of Chat GPT in Education (February 25, 2023). SSRN. URL: <https://ssrn.com/abstract=4369981> (дата звернення 30.09.23).
2. Chat GPT доступний в Україні: що це таке і як він змінить освіту? Освітанова : вебсайт. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5904-chatgpt-dostupnyi-v-ukraini-shcho-tse-take-i-iaak-vin-zminyt-osvitu> (дата звернення 30.09.23).
3. Генералова А. М. Можливості використання Chat–Gpt на уроках мовно-літературного циклу в початковій школі. *Актуальні проблеми сучасної філології та лінгводидактика* : зб. тез доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Рівне, 18 травня 2023 р.). Рівне : Міжнар. економ-гуманітар. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука, 2023. С. 79–83.

Щербина Юлія Михайлівна,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Сумський національний аграрний університет,
м. Суми, Україна

ЧАТ-БОТ GPT ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Штучний інтелект (ШІ) змінив багато аспектів нашого життя, від створення зображень і відео до полегшення вивчення мови. Сучасні інструменти штучного інтелекту, такі як ChatGPT, стали неocenними помічниками у вивченні іноземних мов. ChatGPT - це масштабна модель з глибоким навчанням, розроблена OpenAI, яка може спілкуватися з людьми й відповідати на їхні запитання та запити. Доступ користуватися чат-ботом GPT було представлено 30 листопада 2022 р. Українська спільнота отримала можливість послуговуватися ним у лютому 2023 р.

Теоретичні та практичні аспекти використання ШІ в освітньому процесі висвітлені у наукових роботах С. Горбенка [1], В. Грицишина, Н. Габрусевої [2], М. Єфремова, Ю. Єфремова [4], М. Пельчера [7], які розглядають загалом поняття штучного інтелекту, його сутність, розвиток та перспективи. Інші вчені досліджували застосування ШІ саме під час навчання іноземних мов [3; 5; 6]. Коло питань, порушене зазначеними вище авторами, дуже широке, однак невирішеними аспектами є практичне застосування GPT у практичній мовній підготовці студентів. Для впровадження цього інструменту викладачі іноземних мов повинні мати уявлення про його можливості, оскільки ми вбачаємо, що GPT є цінною моделлю для удосконалення мовної підготовки студентів та забезпечення індивідуалізованого і доступного навчального процесу в університеті.

У статті автор наводить приклад застосування ChatGPT в контексті вивчення англійської мови студентами фокус-групи вищого немовного навчального закладу та пояснює, як ця технологія може оптимізувати процес навчання та покращити результати мовленнєвої діяльності студентів.

Згідно силабусу навчальної дисципліни «Іноземна мова», студенти першого курсу вивчають тему «Work». Завдяки ChatGPT студенти змогли скласти розширений глосарій, який відповідає темі. У рамках поповнення й активізації лексичного запасу ChatGPT запропонував студентам нові лексичні одиниці, які були додані до списку, наприклад: occupation, employment, job, career, resume, promotion, remote work, part-time job. Надалі ChatGPT порекомендував студентам виконати тренувальну вправу, заповнивши пропуски в реченнях лексичними одиницями згідно з темою, що вивчається, а також повторити часові форми дієслова, а саме Present Simple, Present Progressive. Після виконання студентами вправ, ChatGPT перевіряв помилки та надавав студентам зворотний зв'язок. На заключному занятті з теми «Work» ChatGPT запропонував студентам тест. Результати тесту було отримано з 4 видів мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання, говоріння та письма. За результатами опитування фокус-групи щодо ефективності вивчення англійської мови за допомогою використання ChatGPT було визначено, що переважна кількість студентів добре засвоїли тему та підвищили свою комунікативну компетентність.

Треба зауважити, що викладач має відігравати роль фасилітатора у процесі роботи студентів з ChatGPT, адже дана система має низку обмежень, які потребують контролю: невелика, але можлива вірогідність помилкових відповідей, залежність від якості вихідних даних, відсутність міжособистісного аспекту, етичні питання тощо. Рекомендується ставити чіткі цілі та завдання для оптимального використання ChatGPT і поєднувати дану технологію з використанням традиційних методів навчання за підтримки викладача-фасилітатора.

Підсумовуючи відзначимо, що з використанням штучного інтелекту, такого як ChatGPT, вивчення іноземної мови стає більш доступним, цікавим і ефективним процесом. Модель допомагає студентам отримувати індивідуальне навчання, забезпечує негайний зворотний зв'язок і розвиває практичні навички мовлення. ChatGPT допомагає студентам покращити свої знання мови і підготуватися до реальних комунікаційних ситуацій. Використання ChatGPT у вивченні іноземної мови є великим кроком уперед у сфері освіти, розширюючи можливості студентів і надаючи їм інноваційний і ефективний спосіб навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбенко С. Штучний інтелект як технологія створення автоматизованих інтелектуальних систем. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5044/1/2016042829_TEZY_V3_P349.pdf.
2. Грицишин В., Габрусєва Н. Штучний інтелект сьогодні і завтра. *Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій* : тези Міжнародної науково-технічної конференції. Тернопіль, 2020. С. 247–248.
3. Єфремов М. Ф., Єфремов Ю. М. Штучний інтелект, історія та перспективи розвитку. *Вісник ЖДТУ. Серія «Технічні науки»*. 2016. № 2 (45). С. 123–126.
4. Зубенко О. В. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27, Том 2. С. 80–85.
5. Кадемія М., Візнюк І., Поліщук А., Долинний С. Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2022. Вип. 63. С. 153–163.
6. Пельчер М. Переваги та недоліки застосування штучного інтелекту у сферах управління. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : зб. тез Міжнародної студентської науково-технічної конференції. Тернопіль : ТНТУ, 2018. Т. 2. С. 72–73.
7. Опуг М., Dobrovolska S., Panchyshyn S. (2022). Artificial intelligence for learning English. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. статей VII Міжнар. наук.- практ. конф.(м. Полтава, 24–25 листопада 2022 р.). Полтава, 2022. С. 181–184.

Okulicz-Kozaryn Walery,
Dr hab in Social Sciences,
Professor of Department of Management,
Humanitas University,
Sosnowiec, Poland

TRENDS IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE RESEARCH IN BULGARIA AND UKRAINE: RESULTS OF BIBLIOMETRIC ANALYSIS

The purpose of the study is a comparative analysis of the intensity of research publications in the field of Artificial Intelligence in Bulgaria and Ukraine. This topic is interesting in connection with the development of cross-border cooperation.

Research on various aspects of Artificial Intelligence is growing at an increasing rate (Fig. 1). The graph is the result of bibliometric analysis (09/25/2023, <https://www.scopus.com/term/analyzer>) by keywords «Artificial Intelligence» for the period 1973–2022. A total of 471,418 documents were processed in the Scopus database for the above-mentioned keywords.

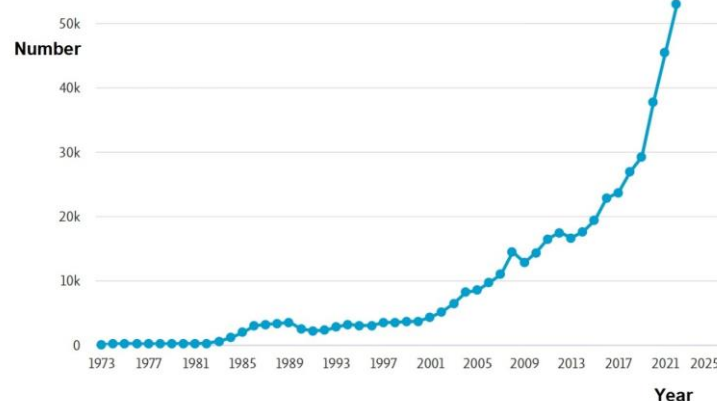

Figure 1. Dynamics of publications by keywords «Artificial Intelligence»

Figure 1 shows that the growth in the number of publications on keywords «Artificial Intelligence» started growing in 1983. However, the most significant increase in the number of publications on keywords «Artificial Intelligence» has been observed since 2018 (Fig. 1).

Further, a comparison of the number of publications in the field of Artificial Intelligence is shown in Figure 2. It combines the results of bibliometric analysis (09/25/2023, <https://www.scopus.com/term/analyzer>) by keywords «Artificial Intelligence »for the years 2018–2023. This was the analysis of 236,836 documents in the Scopus database. Figure 2 compares the rating of Ukraine and Bulgaria.

Figure 2. Rating by the number of publications by keywords «Artificial Intelligence»

Figure 2 shows that by the number of publications in the field of Artificial Intelligence the leading positions are occupied by China, the USA and India. Ukraine and Bulgaria are much lower than the top 10 countries in the ranking of publication activity (Fig. 2).

The dynamics of changes in the position of Ukraine and Bulgaria in the ranking of publication activity in the field of Artificial Intelligence is shown in Fig. 3. Here, on the X axis there is time (years) and on the Y axis there is a position in the ranking.

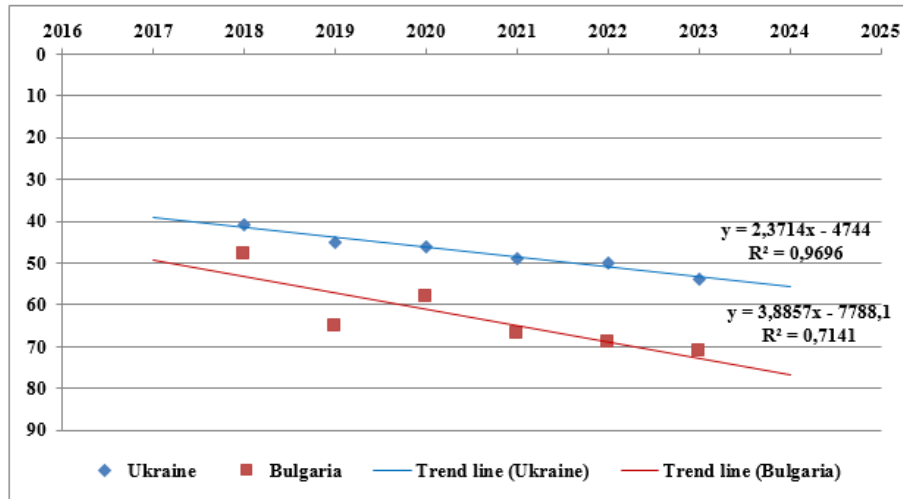

Figure 3. Rating of Ukraine and Bulgaria by the number of publications by keywords «Artificial Intelligence»

Figure 3 shows that Ukraine's rating is 15–25 steps higher than Bulgaria's one. It is also evident that the trend lines show a downward trend in the place of both countries in the ranking. And finally, Figure 3 shows that the decline in the rating of Bulgaria is faster than Ukraine.

Thus, a comparative analysis of the intensity of research in the field of Artificial Intelligence showed an average level of publication activity on a global scale. Ukraine can be a leader in the case of cross-border cooperation with Bulgaria in scientific research in the field of Artificial Intelligence.

Okulicz-Kozaryn Walery,
Dr hab in Social Sciences,
Professor of Department of Management,
Humanitas University,
Sosnowiec, Poland

5-STEP AI MODEL TO SUPPORT STUDENTS AT UNIVERSITIES

The purpose of the study is to describe a hypothetical 5-step AI model of student career guidance in obtaining higher education.

Artificial Intelligence is widely used in education (Dai, Lin, Liu, Dai, & Wang, 2023; Fiok, Farahani, Karwowski, & Ahram, 2022; Lent & Schmorow, 2022; Yu, 2021; Luttrell, Wallace, McCollough, & Lee, 2020; Pence, 2019; Gulson & Webb, 2017; Yin & Moore, 1987; Halpern, 1984). Figure 1 shows an increase in the number of publications on the use of Artificial Intelligence in education over the past 40 years. The figure is drawn as a result of bibliometric analysis (09/29/2023, <https://www.scopus.com/term/analyzer>) by keywords «Artificial Intelligence, education».

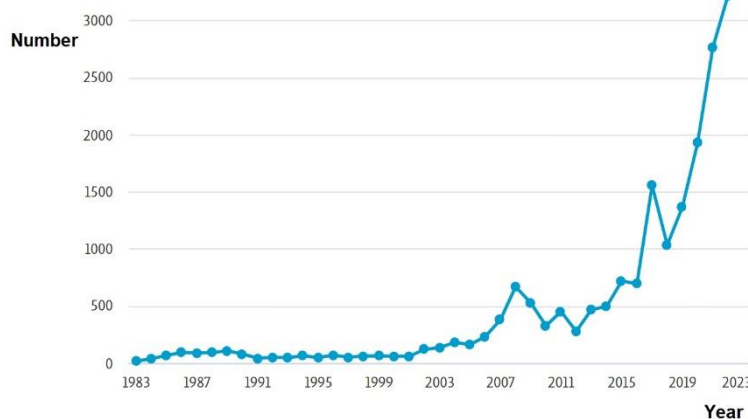

Figure 1. The number of publications on the keywords «Artificial Intelligence, education» in the Scopus database

Figure 1 covers 18,898 document search results in the Scopus database for the period 1983–2022. Until 1983, the number of publications on the combination of these keywords was minimal and practically did not grow. A similar situation is observed in the period from 1991 to 2001.

Figure 1 shows that a sharp increase in publications about Artificial Intelligence in education begins in 2018.

A very interesting direction of using Artificial Intelligence is the support of students using chatbots (Geerling, Mateer, Wooten, & Damodaran, 2023; Pence, 2019; Goel & Polepeddi, 2018).

The present study describes a hypothetical AI model of a student's career guidance from high school to the first workplace. This model includes 5 steps of using chatbots (Pic.2).

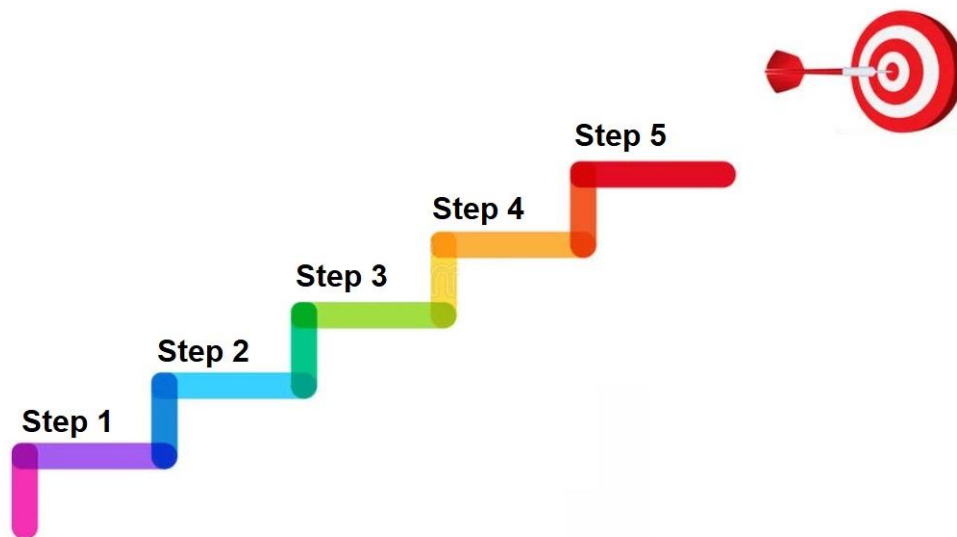

Figure 2. 5-step AI model

This 5-step model is aimed at career guidance of young people. The model has 5 steps (Fig. 2):

1. Career guidance of schoolchildren when choosing a profession in high school. It can be a separate chatbot in each school, a common chatbot in each country, or a general global chatbot. The global chatbot can support different languages.

2. Career guidance of applicants when choosing a university after finishing school. It should be a separate chatbot for each university.

3. Socio-professional adaptation of students in the first semester of study at university. It can be a common chatbot in each country, or a general global chatbot. The global chatbot can support different languages.

4. General scientific support of students in the preparation of their final qualifying work (thesis). It should be a separate chatbot for each university.

5. Socio-psychological support of university graduates when applying for a job. This support provides assistance before employment at the first workplace after graduation. It can be a common chatbot in each country, or a general global chatbot. The global chatbot can support different languages.

This 5-step model provides professional assistance to young people. Advantages of this 5-step model include:

- Reducing the dropout rate of students at each stage of higher education
- Growing quality of higher education
- Increasing the efficiency of public finance use in higher education
- Growth of economic efficiency of human resources management in the labor market.

REFERENCES

1. Yu S. Application of artificial intelligence in physical education. *International Journal of Electrical Engineering & Education*. 2021. DOI:10.1177/0020720921996604.

2. Fiok K., Farahani F.V., Karwowski W., Ahram T. Explainable artificial intelligence for education and training. *The Journal of Defense Modeling and Simulation*. 2022. Vol. 19 (2). P. 133–144. DOI: 10.1177/15485129211028651.
3. Luttrell R., Wallace A., McCollough C., Lee, J. The Digital Divide: Addressing Artificial Intelligence in Communication Education. *Journalism & Mass Communication Educator*. 2020. Vol. 75 (4). P. 470–482. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077695820925286>.
4. Van Lent M., Schmorow D. The applications of artificial intelligence to education and training. *The Journal of Defense Modeling and Simulation*. 2022. Vol. 19 (2). P. 127–128. DOI:10.1177/15485129221088717.
5. Halpern N. Artificial Intelligence and the Education of the Learning Disabled. *Journal of Learning Disabilities*. 1984. Vol. 17 (2). P. 118–120. DOI: <https://doi.org/10.1177/002221948401700213>.
6. Gulson K. N., Webb P. T. Mapping an emergent field of 'computational education policy': Policy rationalities, prediction and data in the age of Artificial Intelligence. *Research in Education*. 2017. Vol. 98 (1). P. 14–26. DOI: <https://doi.org/10.1177/0034523717723385>.
7. Yin R. K., & Moore G. B. The Use of Advanced Technologies in Special Education: Prospects from Robotics, Artificial Intelligence, and Computer Simulation. *Journal of Learning Disabilities*. 1987. Vol. 20 (1). P. 60–63. DOI: <https://doi.org/10.1177/002221948702000111>.
8. Dai Y., Lin Z., Liu A., Dai D., Wang W. Effect of an Analogy-Based Approach of Artificial Intelligence Pedagogy in Upper Primary Schools. *Journal of Educational Computing Research*. 0(0). DOI: <https://doi.org/10.1177/07356331231201342>.
9. Geerling W., Mateer G. D., Wooten J., & Damodaran N. ChatGPT has Aced the Test of Understanding in College Economics: Now What? *The American Economist*. 2023. Vol. 68 (2). P. 233–245. DOI: <https://doi.org/10.1177/05694345231169654>.
10. Pence H. E. Artificial Intelligence in Higher Education: New Wine in Old Wineskins? *Journal of Educational Technology Systems*. 2019. Vol. 48 (1). P. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.1177/0047239519865577>.
11. Goel A. K., Polepeddi L. Jill Watson: A virtual teaching assistant for online education. In *Learning engineering for online education*. 2018. P. 120–143.

Aleksander Andrzej Jasinowski,

student of the 1 year of the third (doctorals's) level of higher education,
Specialty Management and Quality Sciences,
Humanitas University,
Sosnowiec, Poland

Lecturer Wyższa Szkoła Biznesu-National Louis University,
Specjalty Psychology,
Nowy Sącz, Poland

Scientific Supervisor – **Okulicz-Kozaryn W.,**
Dr hab in Social Sciences,
Professor of Department of Management,
Humanitas University,
Sosnowiec, Poland

WIEK JAKO MODERATOR NASTAWIENIA DO SZTUCZNEJ INTELIGENCJI W EDUKACJI: ANALIZA EMPIRYCZNA

Celem niniejszego artykułu jest empiryczna analiza roli wieku jako moderatora w nastawieniu do wykorzystania sztucznej inteligencji (AI) w kontekście edukacyjnym. Badanie wykorzystuje analizę statystyczną, w tym regresję liniową i korelację rang Spearmana, aby zidentyfikować zależności między wiekiem a postawami wobec wykorzystania AI w edukacji. Wyniki badania wskazują na istotne różnice w otwartości na wykorzystanie AI w edukacji między różnymi grupami wiekowymi. Młodsze pokolenia wykazują większą skłonność do adaptacji i akceptacji technologii AI, podczas gdy starsze pokolenia są bardziej ostrożne i sceptyczne. Odkrycia te mają

znaczące implikacje dla formułowania strategii edukacyjnych i implementacji technologii AI w systemach edukacyjnych.

Słowa Kluczowe

Wiek, Sztuczna Inteligencja, Edukacja, Analiza Statystyczna, Regresja Liniowa, Korelacja Rang Spearmana, Nastawienie

1. Wprowadzenie

Sztuczna inteligencja (AI) zyskuje coraz większe znaczenie w kontekście edukacyjnym, oferując innowacyjne narzędzia i metody nauczania. Możliwości zastosowania AI w edukacji są różnorodne i obejmują personalizację procesu nauczania, automatyzację zadań administracyjnych oraz analizę dużych zbiorów danych edukacyjnych. Sztuczna inteligencja (AI) jest nie tylko narzędziem technologicznym, ale również katalizatorem zmian w edukacji. AI wpływa na edukację w sześciu kluczowych domenach. Pierwsza to personalizacja nauczania, umożliwiająca dostosowanie materiałów do indywidualnych potrzeb uczniów (Alzahrani, 2023). Druga to automatyzacja zadań administracyjnych, która efektywizuje pracę nauczycieli. Trzecia to rozwój interaktywnych narzędzi, takich jak chatboty, oferujących wsparcie uczniom (Salas-Pilco i Yang, 2022). Czwarta to analiza danych, która identyfikuje kluczowe trendy w edukacji (Kelly i in., 2023). Piąta to innowacyjność w metodach nauczania, w tym nauczanie oparte na wirtualnej rzeczywistości (O’Dea i O’Dea, 2023). Szósta to wykorzystanie AI w rozwoju zawodowym nauczycieli, pomagając im zidentyfikować obszary, w których mogą się doskonalić (Bearman i in., 2022).

Z kolei wiek jest jednym z czynników, które mogą wpływać na sposób, w jaki ludzie reagują na nowe technologie, w tym na sztuczną inteligencję (AI) w edukacji. Może to wynikać z kilku powodów. Pierwszy to technologiczna znajomość, z ograniczeniami w starszych pokoleniach (Chu i in., 2022). Drugi to otwartość na zmiany, z młodszymi pokoleniami bardziej adaptacyjnymi (Chu i in., 2022). Trzeci to percepcja użyteczności AI, z młodszymi pokoleniami bardziej optymistycznymi co do jej etycznego zastosowania (Chu i in., 2022). Czwarty to świadomość etyczna, z większym zrozumieniem w starszych pokoleniach (Kelly i in., 2023). Piąty to dostęp do technologii, który może być ograniczony w starszych grupach wiekowych (Chu i in., 2022).

Celem niniejszego artykułu jest empiryczna analiza roli wieku jako moderatora w nastawieniu do wykorzystania sztucznej inteligencji (AI) w edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa wyższego. Artykuł dąży do zrozumienia, jak różne grupy wiekowe, postrzegają i akceptują zastosowanie AI w procesie nauczania.

W kontekście zmiennych badawczych postawiono następujące pytanie badawcze:

1. Czy wiek moderuje nastawienie do wykorzystania AI w procesie nauczania w szkolnictwie wyższym?

- Hipoteza: Młodsze grupy wiekowe będą bardziej otwarte na zastosowanie AI w edukacji wyższej w porównaniu do starszych grup wiekowych.

W kontekście tego pytania, wykorzystano wyniki badań ankietowych, które obejmują zmienne takie jak wiek i nastawienie do wykorzystania sztucznej inteligencji (AI) w szkolnictwie wyższym.

3. Metodologia badań

Badanie zostało zaprojektowane jako ilościowe badanie ankietowe, przeprowadzone w formie online. Uczestnikami badania byli studenci różnych kierunków, co pozwala na szerokie i różnorodne spojrzenie na problematykę akceptacji AI w kontekście edukacyjnym.

Do zbierania danych użyto ankiety online, która zawierała pytania dotyczące wieku oraz zastosowania sztucznej inteligencji (AI) w edukacji. Ankieta została zaprojektowana tak, aby uwzględnić różne aspekty postaw wobec wykorzystania AI w szkolnictwie wyższym, zgodnie z teoretycznymi ramami badania.

Grupa badawcza składała się ze 132 studentów różnych kierunków, co pozwala na analizę wpływu różnych dyscyplin naukowych na nastawienie do wykorzystania AI w edukacji.

Uczestnicy byli rekrutowani za pośrednictwem mediów społecznościowych i list mailingowych. Po wyrażeniu zgody na udział w badaniu, uczestnicy byli kierowani do ankiety online, a po zakończeniu badania, dane zostały zanonimizowane.

Dane zostały poddane analizie statystycznej, analizie regresji liniowej oraz analizie korelacyjnej, aby zbadać wpływ wieku jako moderatora nastawienia do wykorzystania sztucznej inteligencji (AI) w edukacji.

Wszystkie procedury badawcze zostały przeprowadzone zgodnie z obowiązującymi normami etycznymi, w tym z zapewnieniem anonimowości i poufności danych.

4. Wyniki badań

Rysunek 1

Rozkład odpowiedzi dot. nastawienia do wykorzystania AI w edukacji.

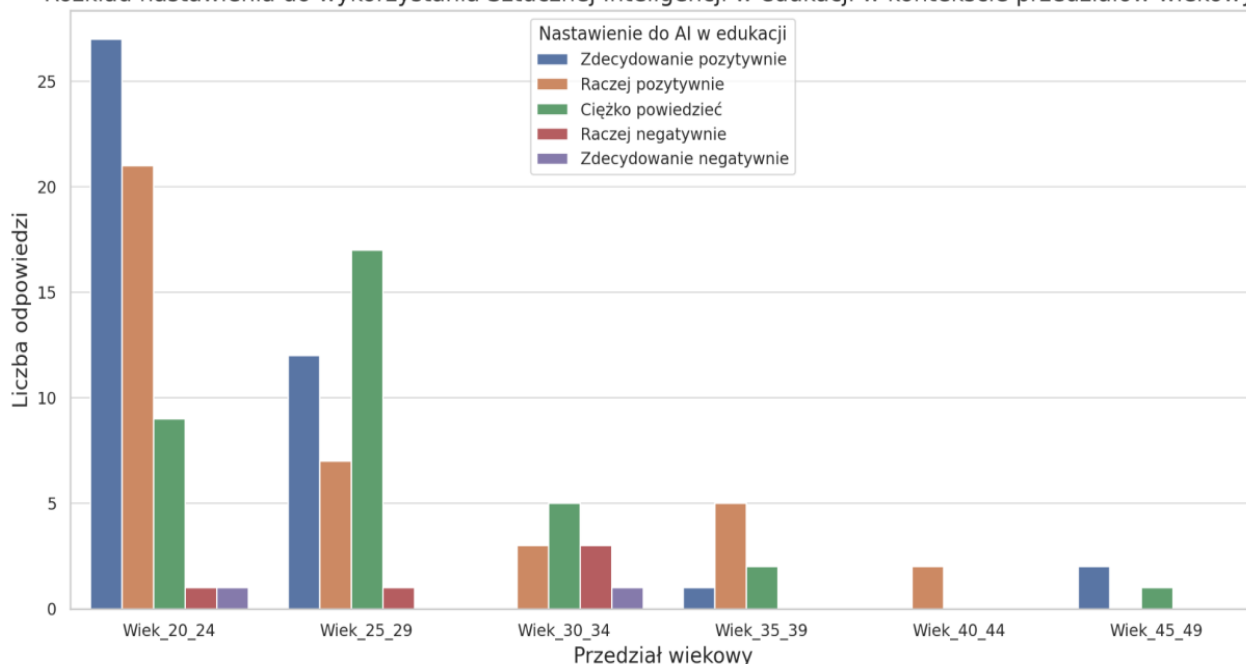
Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 1 prezentuje strukturalny rozkład postaw wobec wykorzystania AI w edukacji. Znacząca większość respondentów (61,3%) wyraża pozytywne nastawienie, podczas gdy 25,8% pozostaje niezdecydowanych, co może odzwierciedlać brak wystarczającej wiedzy lub niepewność. Negatywne postawy są rzadkie i wynoszą łącznie 5,3%.

Rysunek 2

Rozkład nastawienia do wykorzystania AI w edukacji w kontekście przedziałów wiekowych.

Rozkład nastawienia do wykorzystania Sztucznej Inteligencji w edukacji w kontekście przedziałów wiekowych

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 2 przedstawia rozkład postaw wobec wykorzystania AI w edukacji w kontekście przedziałów wiekowych.

1. W przedziale wiekowym 20-24 lata dominują odpowiedzi «Zdecydowanie pozytywnie» i «Raczej pozytywnie».

2. W grupie wiekowej 25-29 lat również występują głównie pozytywne opinie, ale zauważalny jest także wzrost liczby osób, które mają trudności z wyrażeniem jednoznacznej opinii («Ciężko powiedzieć»).

3. W grupach wiekowych 30-34 i 35-39 lat dominuje odpowiedź «Ciężko powiedzieć».

4. W grupach wiekowych 40-44 i 45-49 lat dominują również odpowiedzi «Ciężko powiedzieć», jednak warto zauważyć, że w tych grupach pojawiają się także osoby z negatywnym nastawieniem («Raczej negatywnie» i «Zdecydowanie negatywnie»).

Analiza regresji liniowej

- R-kwadrat: 0.090
- Wartość F-statystyki: 12.93
- P-wartość F-statystyki: 0.000458
- Współczynnik regresji dla wieku (Wiek_Num): -0.3416 ($p < 0.001$)

W modelu regresji liniowej zauważalna jest negatywna korelacja między wiekiem a nastawieniem do wykorzystania sztucznej inteligencji (AI) w edukacji (współczynnik -0.3416, $p < 0.001$). Model wyjaśnia około 9% zmienności w danych, co sugeruje, że wiek jest istotnym, ale nie jedynym czynnikiem wpływającym na nastawienie do wykorzystania AI w edukacji. Negatywny współczynnik regresji sugeruje, że z wiekiem nastawienie do wykorzystania AI w edukacji staje się mniej pozytywne. Wartości p są poniżej poziomu istotności 0.05, co wskazuje na istotność statystyczną wyników.

Analiza korelacji rang Spearmana

Wiek i nastawienie do wykorzystania sztucznej inteligencji w edukacji są słabo dodatnio skorelowane ($r = 0.164$).

Mimo że analiza regresji wykazała, że starsze osoby są generalnie mniej pozytywnie nastawione do wykorzystania AI w edukacji, to Analiza korelacji rang Spearmana sugeruje, że relacja ta nie jest liniowa. Może to oznaczać, że w miarę jak wiek rośnie, różnice w nastawieniu do AI są bardziej zróżnicowane, co wynika z różnych doświadczeń życiowych, edukacji i ekspozycji na technologię.

5. Wnioski

Wyniki badań potwierdzają, że młodsze grupy wiekowe są generalnie bardziej pozytywnie nastawione do wykorzystania AI w edukacji. Analiza regresji również wykazała negatywną korelację między wiekiem a nastawieniem do wykorzystania AI w edukacji (współczynnik -0.3416, $p < 0.001$). Wartość R-kwadrat wynosi 0.090, co oznacza, że wiek wyjaśnia około 9% zmienności w danych.

Zmiany w technologii i społeczeństwie mogą wpłynąć na nastawienie do wykorzystania AI w edukacji, i być może istotność wieku jako moderatora tego nastawienia będzie się zmniejszać w czasie. Wyniki badań potwierdzają postawioną hipotezę, ale również otwierają nowe pole do dalszych badań i dyskusji.

LITERATURA

1. Alzahrani L. Analyzing Students' Attitudes and Behavior Toward Artificial Intelligence Technologies in Higher Education. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2023. Vol. 11 (6). DOI: <https://doi.org/10.35940/ijrte.F7475.0311623>.

2. Bearman M., Ryan J., Ajjawi R. Discourses of artificial intelligence in higher education: a critical literature review. *Higher Education*. 2022. Vol. 86. P. 369–385. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00937-2>.

3. Digital Ageism: Challenges and Opportunities in Artificial Intelligence for Older Adults / C. H. Chu, R. Nyrop, K. Leslie, J. Shi, A. Andria, A. Lyn, M. McNicholl, S. Khan, S. Rahimi, A. Grenier. *The Gerontologist*. 2022. Vol. 62 (7). P. 947–955. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/gnab167>.

4. Kelly A., Sullivan M., Strampel K. Generative artificial intelligence: University student awareness, experience, and confidence in use across disciplines. *Journal of University Teaching & Learning Practice*. 2023. Vol. 20 (6). DOI: <https://doi.org/10.53761/1.20.6.12>.

5. O'Dea X. (Christine), O'Dea M. Is Artificial Intelligence Really the Next Big Thing in Learning and Teaching? Is Artificial Intelligence Really the Next Big Thing in Learning and Teaching in Higher Education? A Conceptual Paper in Higher Education? A Conceptual Paper. *Journal of University Teaching & Learning Practice*. 2023. Vol. 20 (5). DOI: <https://doi.org/10.53761/1.20.5.05>.

6. Salas-Pilco S. Z., Yang Y. Artificial intelligence applications in Latin American higher education: a systematic review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2022. Vol. 19 (21). DOI: <https://doi.org/10.1186/s41239-022-00326-w>.

РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ КОНТЕКСТИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Анісімова Людмила Василівна,
старший викладач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Кононенко Каріна Романівна,
здобувач 3 курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ІНТЕГРОВАНІ ЗАНЯТТЯ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Сучасні виклики суспільства та освітнє середовище впливають на нові аспекти формування особистості вже з раннього дитинства. Один із ключових факторів, що визначає гуманістичний характер розвитку особистості, – це позитивне світовідчуття. Адже саме відношення дитини до світу навколо неї має величезне значення у процесі формування її цінностей і поглядів. Діти з особливими освітніми потребами (далі – ООП) потребують додаткової підтримки під час освітнього процесу. Важливо навчати їх сприймати світ з різних боків, чути думки та переймати досвід інших дітей та дорослих, що сприятиме розширенню їхнього світогляду.

Завдяки цьому ми можемо розглядати інтегровані заняття як ефективний інструмент у формуванні позитивного світовідчуття здобувачів освіти, зокрема з ООП.

Надзвичайно важливим фактором, що впливає на формування здорового світовідчуття дитини з ООП, є гуманістична взаємодія з педагогом під час навчання. Саме через цю взаємодію відбувається дослідження її внутрішнього світу та врахування індивідуальних особливостей.

У сучасному освітньому середовищі гуманізація освіти вимагає від педагогів нового підходу та типу професійного мислення. Воно базується на особистісних та гуманістичних цінностях, здатності створювати та підтримувати різні форми міжособистісної діалогічної взаємодії, а також на визнанні рівноцінності особистості педагога та дитини у процесі навчання та виховання.

Для розв'язання проблеми формування цілісної картини світу у дітей з ООП при збереженні якості освіти інтегроване навчання, зокрема через інтегровані заняття, виявляється дієвим інструментом. Сучасні дослідники, такі як А. Богуш, Н. Гавриш вбачають, що інтеграційний підхід до організації занять сприяє формуванню у дітей повного уявлення про предмет (об'єкт або явище), сприяє більш об'єктивному сприйняттю світу та активнішому використанню знань на практиці. Це також підвищує якість самостійної роботи дітей та поліпшує їх засвоєння знань і навичок. Однак вплив інтегрованих занять на формування світогляду дітей з ООП недостатньо вивчений сучасними педагогами, тому важливо розуміти, чим корисна така форма навчання, як її правильно впроваджувати.

Успішне проведення інтегрованих занять вимагає виконання певних передумов, таких як:

- Глибоке розуміння педагогом теорії інтеграції змісту освіти.
- Володіння структурою проведення різних видів занять, зокрема інтегрованих.
- Глибокі знання педагогом щодо теми, яка буде центральною на інтегрованому занятті.
- Ретельна підготовка педагогом до проведення заняття, розробка плану-конспекту, базованого на картах розумових дій та інших методичних інструментах [1].

Наявність інтеграції у процесі здобуття освіти сприяє розширенню обсягу загальних знань, що дозволяє дітям з ООП бачити весь процес виконавчих дій від постановки мети до отримання результату та розуміти кожен етап роботи з обґрунтуванням [4].

Дослідники, зокрема О. Алексенко, Ю. Колягін та Н. Светловська підкреслюють, що інтеграція передбачає повну наявність знань. Це означає, що перед тим, як об'єднувати істотні характеристики об'єкта в єдине ціле, необхідно спочатку сформулювати уявлення про ці характеристики. Ці висловлені думки піднімають актуальну проблему місця та ролі інтеграції як методичного явища і її можливостей в освітньому процесі.

Під час інтегрованих занять діти з ООП знайомляться зі змістом різних предметів і займаються навчанням, що орієнтоване на спільну тему. Це дозволяє їм поєднувати різні види діяльності, спрямовані

на вивчення даної теми. Така форма роботи ставить перед собою завдання об'єднати різні блоки знань з різноманітних навчальних предметів навколо однієї теми з метою збагачення інформацією та емоціями, а також розвитку сприйняття, мислення. Таким чином, проведення інтегрованих занять є доцільним лише у випадку наявності спільної мети [3].

Поняття «інтеграція» в системі освіти стає все більш актуальним і важливим. Інтегровані заняття виявляються необхідним інструментом для формування позитивного світогляду здобувачів освіти з ООП. Вони сприяють розвитку мислення, компетентностей та гармонійного росту дітей.

Важливо пам'ятати, що інтегровані заняття повинні бути адаптовані до індивідуальних особливостей дітей та враховувати їх вікові характеристики. Це дозволить забезпечити більш індивідуальний та адаптований підхід до кожної дитини, підвищити її активність та зацікавленість у навчанні та вихованні і, врешті-решт, сприятиме розвитку більш широкого спектра навичок та здібностей. Інтегровані заняття – це крок у майбутнє освіти, що сприяє розвитку цілісної особистості кожної дитини, незалежно від її освітніх потреб та особливостей.

Загалом, інтеграція – це інноваційний підхід до освіти, що сприяє розвитку цілісної особистості кожної дитини, незалежно від її освітніх потреб та особливостей. Вивчення та розвиток цієї концепції важливий для покращення якості освіти та підготовки нового покоління до майбутнього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартків О. С., Семенов О. С. Інтегроване навчання дітей дошкільного віку : навч.-метод. посібник. Луцьк : Вежа, 2022. 188 с.
2. Дабіжа Л. П. Інтегровані уроки читання та мистецтва як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія* : збірник наукових праць. Вінниця, 2021. Випуск 66. С. 7–11.
3. Магда Л. П. Інтегровані заняття як засіб розвитку творчої особистості в дошкільному закладі. Київ, 2016. 72 с.
4. Пилипенко Ю. В. Інтегрований підхід у навчанні – шлях до забезпечення всебічного розвитку особистості. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів, докторантів, молодих учених (м. Харків, 14 травня 2020 р.). Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 262–264.

Бавшина Руслана Броніславівна,
вчитель-сурдопедагог центру комплексної реабілітації дітей з інвалідністю
та дітей, які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Питання розвитку мовлення залишається одним із провідних у вихованні та навчанні дітей із порушеннями слухової функції. Мовленнєве та психічне становлення дитини прямо залежить від стану слуху. При його відсутності дитина не здатна самостійно оволодіти словесним мовленням та його особливостями. Важливою проблемою залишається те, що дитина не має змоги засвоїти та контролювати вимову різноманітних звуків, що може призвести до порушень розвитку інших пізнавальних процесів. Комунікативна та соціальна компетентності, що є передумовами для успішної реалізації дитини, достатньо сильно залежать від мовленнєвого розвитку.

Сучасною світовою тенденцією є прагнення суспільства до інтегрування осіб з особливостями психофізичного розвитку в соціум. Не залишається осторонь і наша держава. Враховуючи права осіб із особливими потребами, в Україні здійснюється поступове оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази, створюються експериментальні майданчики, проводяться тематичні конференції, круглі столи, готуються спеціалісти для системи спеціальної освіти та інклюзивного навчання, тобто створюються оптимальні умови дітям з порушеннями психофізичного розвитку [1].

Інклюзивне навчання (від англ. inclusion – включення) – це система освітніх послуг, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу, а

також її соціалізацію та інтеграцію у суспільство. Метою інклюзії, на відміну від інтеграції, є створення умов для особистісного розвитку дітей із особливими потребами, формування освітньо-розвивального середовища для них. Тобто в інклюзивній школі не дитина підлаштовується до вимог освіти, а система навчання змінюється заради дитини. Такий підхід забезпечує від будь-якої дискримінації й надає доступ до школи усім дітям. Існують певні переваги інклюзивної освіти:

- вищий рівень соціальної взаємодії з ровесниками (порівняно з дітьми, що знаходяться у спеціальних школах);

- покращення соціальної компетентності й комунікативних навичок;

- вища академічна успішність (за рахунок більш насичених навчальних програм);

- соціальне прийняття дитини; дружні зв'язки з ровесниками.

Науковці, які досліджують питання інклюзивної освіти, зазначають, що глухі та напів глухі учні як в спеціальних класах, так і в інклюзивних класах можуть досягати академічних успіхів та комунікувати із здоровими однолітками. Дослідники виявили, що інклюзивні школи надають більше можливостей для навчання, ніж спеціальні школи, учні інклюзивних шкіл отримують кращі навчальні перспективи, ніж учні спеціальних шкіл. Проблема навчання дітей з особливими освітніми потребами набуває широкої актуальності. Інклюзивна освіта стає доступною для дітей з порушеним розвитком, адже право на рівний доступ до якісної освіти та навчання за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу – це право всіх дітей.

Зарубіжна практика інклюзії в освіті має багатий досвід і законодавче закріплення. Український досвід тільки починає складатися і розвиватися [4]. Дослідження Н. Байкіної, Т. Бут, В. Бондаря, Т. Вісковатової, А. Колупаєвої, І. Ляхової, В. Синьова, О. Хохліної, М. Ярмаченка та інших науковців підтверджують, що ефективне навчання та виховання дітей з різними особливостями психофізичного розвитку є можливим тоді, коли створено спеціальні умови, сприятливі для корекції, компенсації їх розвитку та вдосконалення фізичних та психічних можливостей, необхідних для подальшої трудової діяльності та самостійного життя [2].

Особливості усіх ланок та сторін мовленнєвої діяльності дітей з порушенням слуху дуже специфічні. Функціонування механізмів, які уможливають сприймання мовленнєвих звуків ускладнено, з одного боку порушенням слуху, а з іншого — вторинним недорозвиненням мовлення дитини. Недосконалість слухової функції не тільки робить неможливим або значно ускладнює сприйняття звукових сигналів із довкілля, а й негативно позначаються на можливості розрізнення звуків мовлення за їх фізичними, акустичними ознаками. Ускладнюється процес формування звукових образів слів, їх впізнавання. Це заважає правильному встановленню зв'язків між звуковими образами та відповідними явищами дійсності, а відтак погано засвоюються значення слів. Виявлена неточність сформованих словесних значень, їх недостатня диференційованість, характерне розширення або звуження значень, їхнє змішування. Спостерігається кількісна недостатність словникового складу. Відмічається погане розуміння мовлення як усного, так і писемного, як на рівні окремих слів, так і словосполучень, речень, текстів. Неповноцінне слухове сприймання не дає змоги проконтролювати власну вимову й усвідомити звуко-буквений склад слів у мовленні інших. Це зумовлює специфічність фонематичних уявлень у свідомості дитини. Несформованість фонематичних уявлень позначається як на усному, так і на писемному мовленні і виявляється у випадінні ненаголошених частин слова, змішуванні приголосних за ознаками дзвінкості-глухості, твердості-м'якості, свистячих із шиплячими, пропусках, перестановках окремих звуків та складів. Погане сприймання початкової префіксальної, кінцевої суфіксальної частин слова та його закінчення, які (здебільшого) перебувають в ненаголошеній, важкій для сприймання позиції, призводить до недорозвинення граматичної сторони мовленнєвого розвитку. Воно має свій прояв у так званих аграматизмах на письмі та під час промовляння. Такі порушення проявляються у неправильному використанні закінчень, суфіксів, префіксів, прийменників. Частина з них відносять до порушень словотворення та пояснюють недосконалим володінням значеннями словоутворюючих морфем. Це використання у словах суфіксів та префіксів, нетипових для цього слова та характерних для іншого, пропуски морфем, додавання зайвих морфем. Аграматизми у мовленні виникають також через несформованість синтаксичних зв'язків слів у словосполученнях та реченнях. Часто помилковою виявляється синтаксична побудова речень, що має такі прояви: пропуски окремих членів речення, частин складного присудка, часток підсилення та заперечення, неправильна послідовність слів, неправильне вживання сполучників тощо. Спостерігається специфічне неправильне ритміко-інтонаційне оформлення мовлення, що виявляється у недотриманні питальної, окличної інтонації, логічних наголосів,

монотонному промовлянні [3]. Відмічені особливості не завжди спостерігаються в дітей, які навчаються в інтегрованих умовах, але в більшості випадків все ж ті чи інші мовленнєві недоліки присутні.

Для підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу необхідно використовувати широкий асортимент дидактичного та технічного забезпечення:

- перед початком уроку роздавати учням із вадами слуху надрукований конспект;
- користуватися роздавальним та наочним матеріалом;
- заохочувати учнів із порушенням слуху до використання слухових апаратів.

Під час контролю сприймання навчального матеріалу вчителю потрібно звернути увагу на такі аспекти:

- перевіряти, чи правильно учні зрозуміли інформацію, перед тим, як переходити далі;
- пропонувати дітям із порушеннями слуху вести словник понять та термінів та дозволяти користуватися ним під час відповіді;
- брати до уваги, що учням необхідно більше часу для виконання завдання;
- розвивати комунікативні уміння шляхом застосування інтерактивних методів навчання [5; 6].

Розвиток мовлення дошкільників – це важлива психолого-педагогічна проблема, розв'язання якої є першочерговим завданням сім'ї та закладів освіти. Для дітей з вадами слуху розвиток мовлення не лише потреба для здійснення комунікативної взаємодії, а ще й можливість успішної соціалізації. Робота з розвитку мовлення дітей з порушенням слуху має свою специфіку, її краще проводити в умовах інклюзивного навчання, до якого підключені фахівці. Такий процес краще здійснювати поетапно, системно виконуючи низку завдань та реалізуючи мету кожного такого етапу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балюк В. П., Спірякова С. В., Токміленко О. В., Чорней О. Б. Інклюзивне навчання: рівні можливості для кожного : бібліогр. покажч. / уклад. : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Бібліотека імені М. А. Жовтобрюха. Полтава, 2019. 107 с.
2. Будник О. Б. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Івано-Франківськ : ПП Бойчук А. Б., 2015. 19 с.
3. Засенко В. В., Колупаєва А. А. Шляхи інтеграції дітей з порушеннями слуху у суспільство. *Громадянська освіта та соціалізація дітей з вадами слуху* : збірник наук.-метод. матеріалів. Київ, 2002. С. 48–50.
4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2019. 304 с.
5. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : АТОПОЛ, 2011. 206 с.
6. Трібушна С. Розвиток мови учнів початкової школи з порушенням слуху в умовах інклюзії. *Рідна школа*. 2014. № 12. С. 48–51.

Бєбїк Ольга Іванівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Спеціальна освіта»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Нечипоренко В. В.,**
доктор педагогічних наук,
професор кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Однією із ефективних інноваційних технологій гармонійного розвитку особистості, на нашу думку, є арт-терапія, що базується на використанні терапевтичного потенціалу мистецтва і може використовуватися в педагогічній практиці з метою індивідуально-творчого розвитку дошкільника та забезпечення емоційно сприятливих умов для навчання і виховання.

Останнім часом арт-терапію все частіше починають використовувати на корекційних заняттях. Арт-терапевтичні засоби використовують в діагностичних цілях тому, що за допомогою творчого

самовираження своїх внутрішніх проблем на папері, за допомогою виконаних з пластиліну фігур і т.п., дитина ділиться таким чином з нами інформацією про існуючу проблему, яку не наважилася б озвучити за допомогою словесного контакту. Тому для дітей, які не можуть розповісти про свої проблеми, арт-терапія часто є єдиним методом діалогу між нею і педагогом, тому що висловити свої емоції за допомогою творчості їм набагато простіше, ніж розповісти про них.

Розгляньмо арт-терапевтичні методи, які використовуються в розвитку лексичної сторони мовлення дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Сміхотерапія – лікування позитивними емоціями, засіб глибокого очищення організму людини на всіх рівнях – від фізіології до нервової системи, психіки та розуму [2]. Відомий невролог В. Фрай порівняв акт сміху з дихальною гімнастикою, що застосовується у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. На думку вченого, під час сміху інтенсивність процесу дихання дозволяє легеням і верхнім дихальним шляхам повністю звільнитися від повітря.

Для розвитку мовлення дітей з особливими освітніми потребами ефективним є застосування методу імаготерапії, що має на меті навчити людину адекватно реагувати у важких життєвих ситуаціях, розширити комунікативні можливості, мобілізувати життєвий досвід. Розвиток мовлення дітей із застосуванням імаготерапії полягає у засвоєнні багатства засобів рідної мови; вихованні живого інтересу до самостійного пізнання і роздумів; удосконаленні артикуляційного апарату; формуванні діалогічного, емоційно насиченого мовлення; поліпшенні засвоєння змісту твору, логіки і послідовності подій; підтримці емоційного підйому; сприянні розвитку елементів мовленнєвого спілкування (міміки, жестів, пантоміміки, інтонації, модуляції голосу; формуванні досвіду соціальної поведінки; стимулюванні активного мовлення) [1].

При використанні нетрадиційних технік ізотерапії одночасно вирішуються й окремі лого-корекційні завдання підготовчого періоду (нормалізація мовленнєвого дихання, удосконалення роботи м'язів периферичного мовленнєвого апарату). Так, створюючи зображення за допомогою видудання фарб («малювання мильними бульбашками», техніка «кляксографія»), діти непомітно для себе зміцнюють м'язи губ, а логопед має можливість застосовувати спеціальну дихальну гімнастику, необхідну для дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

На заняттях із використанням технік ізотерапії діти знайомляться із новими словами, вчать їх розуміти, розрізняти і, нарешті, вживати у власному мовленні, що сприяє розширенню і активізації словника дошкільників. Формування активного та пасивного словника відбувається за рахунок використання слів, які позначають предмети, дії та ознаки з урахуванням лексично правильного узгодження їх у роді, числі й відмінку, що сприяє корекції лексичної сторони мовлення.

Малювання за сюжетом оповідання з подальшим коментуванням свого малюнка – ефективний прийом роботи над зв'язним мовленням дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Малювання за певним сюжетом сприяє кращому його осмисленню і підвищенню якості переказу: покращуються такі показники, як зв'язність, послідовність, повнота, інформативність переказу дитини. Встановлено, що швидкість і повнота засвоєння мовленнєвого матеріалу покращуються, якщо в якості наочної опори використовуються малюнки, які створюються дітьми, оскільки такі зображення відіграють роль наочності для мовленнєвих вправ.

Спираючись на прийоми роботи пісочної терапії можна розширити словниковий запас дитини, розвинути зв'язне мовлення, сформувати фонематичний слух та сприйняття у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Доцільним у корекційній роботі є застосування казкотерапії. Зокрема казки допомагають підвищити самооцінку дитини; сформувати активну життєву позицію, впевненість у своїх силах; розвивати самостійність і життєтворчість; сприяти актуалізації психічних резервних можливостей та формуванню на їх основі адекватної поведінки за рахунок самоусвідомлення та діяльності.

Систематичне впровадження арт-терапевтичних методів у корекційні заняття сприятимуть формуванню фізично, психічно та емоційно здорової особистості дитини та забезпечить:

- підвищення рівня самооцінки дітей та формування усвідомлення свого місця у соціумі;
- формування стійкого прагнення до саморозвитку та самовдосконалення;
- оволодіння ними соціально необхідними знаннями, уміннями та навичками;
- оволодіння навичками емоційно-вольової саморегуляції;
- формування вміння сприймати твори мистецтва, формулювати оцінні судження та самовиражатися у власній художньо-творчій діяльності;

– підготовку дитини до самостійного життя у суспільстві, сприятиме адаптації до вимог сучасного світу.

Таким чином, на сьогодні в Україні розроблено низку арт-терапевтичних програм, комплексів та методик для роботи з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення на основі мультимодального підходу (терапія образотворчим мистецтвом, казкотерапія, музична терапія, інтегрований театр), це засвідчує значний інтерес педагогів-практиків до питань використання арт-терапевтичних технологій у роботі з дітьми над розвитком лексичної сторони мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березка С. Особливості застосування арт-терапії в роботі з дошкільниками з порушенням інтелекту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2018. Вип. 1. С. 208–213.
2. Мішкулинець О. Використання арт-терапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Психологія: теорія і практика*. Мукачево, 2018. Вип. 2 (2). С. 76–89.

Бегінін Денис Геннадійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Панов М. С.**,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНСТРУКТИВНИХ ІГОР В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Актуальність пошуку нових шляхів навчання та виховання дітей з особливими потребами визначається також значущістю проблеми адаптації їх дошкільного навчання та процесів комунікації в шкільному колективі, інтеграції у навчальні процеси, можливостей самостійного сприймання інформації та розвитку компенсаторних можливостей дитини. Дуже важливо знаходитись у пошуку нових способів підготовки дітей до сучасного світу, що так активно розвивається, досліджувати їх та імплементувати до навчального процесу якщо їх ефективність буде доведена. До процесів формування у дітей з особливими потребами загальних пізнавальних здібностей належить і конструктивна діяльність, завдяки якій відбувається успішне сприйняття зовнішніх властивостей предметного світу, таких як величина, форма, просторові та розмірні відносини, розуміння деяких суттєвих зв'язків на основі їх наочного моделювання, створення нових оригінальних образів тощо. Конструкторська діяльність вимагає від дітей досить складних просторових орієнтувань, адже саме в просторі складаються поняття про конкретні ознаки форми, величини, протяжності, об'ємності предметів, а також їх структурних одиниць: частин та деталей.

Заняття з конструювання здійснюють позитивний вплив на загальний розумовий розвиток та перш за все на розвиток образного мислення і уяви. Це позитивно впливає на характер різних видів продуктивної діяльності, зокрема конструювання, малювання, ліплення, аплікація тощо та її результати. Образи, створювані дітьми, відрізняються великою виразністю і оригінальністю. Все це може скласти важливу ланку у системі формування творчого вираження та розвитку на наступних етапах навчання [6].

Ігри за допомогою конструювання можуть розширити уявлення, наявні у дітей, навчити їх виділяти характеристики різних предметів, підвищити увагу та спостережливість. У зв'язку з цим однією з ефективних технологій є конструювання. Це одна з найвідоміших і поширених систем освіти сьогодні. Вітчизняні та іноземні педагоги стверджують, що використання конструкторів під час роботи з дітьми дозволяє досягти стійких позитивних результатів у корекційній роботі за короткий проміжок часу [4].

Яскраві елементи різних кольорів, форм і розмірів дозволяють дітям грати, відчувати та створювати різноманітні привабливі конструкції, незалежно від їхніх дизайнерських навичок. Конструктивні деталі можна розмістити на столах, підлогах, килимах, а діти цього віку мають бажання багато рухатися, тому таке застосування конструктора дає можливість переміщатися та одночасно створювати нові предмети з елементів [7].

Конструктор дозволяє розкрити індивідуальність кожної дитини, не викликає у неї негативного ставлення, коли корекційна робота тим самим визнається грою. Дидактичні вправи застосовуються з використанням елементів та реалізують розвивальну і корекційну роботу [2].

Багаторазові вправи розвивають просторове уявлення, формують навички виконання графічних завдань, що відтворює уяву, формуються просторові ознаки предметів, а отже [1], створюється збірний просторовий образ об'єкта; освоюється варіативність способів побудови наочних зображень; прищеплюється культура графічної праці; правильне використання кольору в рішенні графічних завдань.

Застосування дидактичних вправ з використанням елементів конструктора досить ефективно при проведенні занять з підготовки до навчання грамоті, корекції вимови, ознайомлення з навколишнім світом тощо. Абстрактний термін «звук» вельми важко зрозуміти молодшому школяру, що нормально розвивається, а дітям із РАС тим більше. Також можливо використовувати LEGO для вирішення цієї проблеми. У набір входить чоловічки в кольорових «костюмчиках». Чоловіки в червоних сукнях можуть представляти голосні звуки. Тверді приголосні – чоловічки в зелених костюмчиках, м'які приголосні – чоловічки в синіх костюмчиках. Діти люблять вибирати чоловічі імена. Ці завдання звичайно вирішуються з допомогою вчителя.

Ще один важливий напрямок застосування конструктора – використання його в діагностиці. Спостереження за спонтанною та колективною грою як діагностичний метод здійснюється як вільна конструктивно-ігрова діяльність дітей, яка дозволяє не тільки швидше встановити контакт між дефектологом-педагогом, дітьми та батьками, а й повніше розкрити деякі особливості дитини, як з нормальним психофізичним розвитком, так і з відхиленнями у розвитку, з точки зору сформованості емоційно-вольової та рухової сфер, виявити мовні можливості дитини, встановити рівень його комунікативності тощо [5].

Самостійна конструктивна ігрова діяльність дітей з відхиленнями у розвитку, як свідчать практичні спостереження, відрізняється несформованістю і потребує як певного керівництва із боку спеціального педагога, так і певного корекційно-розвивального впливу на дітей. У дитини з'являється можливість створити власного казкового героя та наділити свій персонаж тими якостями, якими вона хоче. Природно, що для дітей з РАС необхідна також кваліфікована допомога спеціального педагога не тільки в опануванні грою-театралізацією, а й у створенні персонажу. І тому використовуються методи показу іграшки (картинки), надання цілеспрямованої допомоги, розмова. Згодом діти починають створювати цікаві споруди та декорації за своїм задумом. Діти обирають різні елементи конструктора для окремих частин створеного об'єкта, підкреслюючи цим їх індивідуальні якості [3].

Таким чином, основними завданнями ігрової діяльності для дітей з РАС є наступні:

1. Створити умови для розвитку загальної та пізнавальної діяльності з можливістю фактичного ознайомлення дітей з різними об'єктами та явищами, навчитися основним нормам поведінки, використанню предметів та сформувати тематичне ігрове середовище.

2. Поглибити уявлення дітей про навколишнє середовище, інтегрувати знання про колір, форму та розміри предметів, навчити дітей думати, пробудити незалежне мислення та виховувати допитливість.

3. Підвищувати мовленнєву активність та одночасно здійснювати психофізичний розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Отже, одним з ефективних засобів підтримки, збагачення та активізації пізнавальної активності та мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку з РАС є конструктивно-ігрова діяльність, яка розвиває та активізує мовлення, мислення та дрібну моторику дитини, позитивно впливає на розвиток психічних функцій. Завдяки конструктору діти можуть навчатися шляхом гри та граючись вчитися. Конструювання – це вид моделюючої творчо-продуктивної діяльності. З його допомогою важкі навчальні завдання можна вирішити за допомогою захопливої творчої гри, у якій не буде тих, хто програв, оскільки кожна дитина та педагог можуть впоратися з цим завданням разом.

Таким чином, ігри часто виступають як психотерапевтична процедура, дозволяючи дітям вийти за межі повсякденної реальності, пізнати можливості свого життя, запобігти формуванню негативних стереотипів, недовіри до дорослих. Самостійна конструктивна ігрова діяльність дітей з РАС, як показують дослідження наукової літератури, відрізняється певною несформованістю та вимагає не тільки певного керівництва з боку фахового педагога, а й певного корекційного розвивального впливу на дітей. Слід врахувати, що будь-яка конструктивно-ігрова діяльність дітей, що мають відхилення в розвитку, вимагає особливого фахового керівництва з боку педагога. Але навіть якщо дитина при аутизмі не здатна на

розгорнуту ігрову діяльність, в тому числі на імітаційну гру, важливою, принаймні, є наявність у неї здатності здійснювати імітаційні дії, оскільки здатність до імітації є фундаментом у формуванні й інших найважливіших навичок надалі, наприклад мови. Імітація містить у собі довільний компонент, оскільки дитина виконує, повторює ту чи іншу дію за інструкцією дорослого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аль-Мраят О. Б. Корекційно-превентивна допомога дітям з аутизмом: види, проблеми, перспективи. *Логопедія*. 2018. Вип. № 12. С. 3–8.
2. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Жадленко І. О. Філософські та соціокультурні засади аутології. *Наукові перспективи*. 2022. Вип. 7 (25). С. 471–482.
3. Сильченко В. В. Дитячий аутизм – проблема сучасності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2020. № 39. С. 90–97.
4. Синьов В. М., Шульженко Д. І. Психологія інклюзивної освіти учнів зі спектром інтелектуальних та аутистичних порушень. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 9 (2). С. 190–205.
5. Тарасун В. В. Аутологія: теорія і практика : підручник. Київ, 2018. 590 с.
6. Федоренко М. В. Технології регуляції поведінки у дітей з розладами аутистичного спектру. *Психологічний часопис*. 2017. № 1 (5). С. 53–65.
7. Шульженко Д. І. Освітньо-психологічна інтеграція (інклюзія) дітей із аутизмом : монографія. Київ, 2017. 444 с.

Бойко Олександра Олексіївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта. Логопедія»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Горшкова Г. В.,**

доктор філософії, доцент,

доцент кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЕВОГО АНАЛІЗУ ТА СИНТЕЗУ

Згідно з Державним стандартом початкової освіти вільне володіння державною мовою і правильне мовлення віднесено до ключових компетентностей, якими повинні володіти учні початкової школи, завдяки чому вони можуть усно та письмово висловлювати свої думки та почуття [2]. Н. Матвеева наголошує, що через певні обставини, які з'явилися через COVID-19 та воєнний стан, зростає кількість дітей молодшого шкільного віку, що мають порушення писемного мовлення [4], які у науковій спеціальній літературі позначаються терміном «дисграфія».

Проблему дисграфії досліджували О. Корнєв, Л. Журавльова, Р. Лалаєва, І. Садовнікова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, О. Токарева, М. Хватцев, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.

О. Корнєв визначає дисграфію як стійку вибіркочу «нездатність оволодіти навичками письма за правилами графіки», незважаючи на те, що дитина може мати оптимальні умови навчання, достатній рівень інтелектуального і мовленнєвого розвитку, у неї відсутні грубі порушення слухового та зорового аналізаторів [1]. І. Садовнікова позначає дисграфію як «часткове порушення процесу письма, основним симптомом якого є наявність стійких помилок, не пов'язаних ані зі зниженням інтелектуального розвитку, ані з вираженими порушеннями слуху і зору, ані з несистематичністю шкільного навчання» [5].

У сучасній науковій літературі існують різні класифікації форм дисграфії. На думку М. Шеремет, найбільш вживаною з практичної точки зору є класифікація, в яку покладено операції процесу письма. Відповідно до неї виокремлюють п'ять форм дисграфії: артикуляторну, акустичну, дисграфію на основі

порушень мовленнєвого аналізу та синтезу, аграматичну й оптичну. Кожна форма дисграфії має певні особливості та прояви [5].

Серед дослідників, які описували дисграфію внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу у дітей молодшого шкільного віку, були М. Шеремет, Н. Лопатинська, Л. Парамонова, Н. Чередніченко та ін.

Однак проблему особливостей порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу в наукових джерелах, на наш погляд, висвітлено недостатньо, що зумовило дослідження нами зазначеної проблеми.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей проявів порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання дослідження:

1. Знайти та адаптувати методикою дослідження особливостей проявів порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку, обумовлене порушенням мовленнєвого аналізу та синтезу.
2. Сформувати експериментальну групу та провести дослідження.
3. Проаналізувати результати дослідження, виявити та узагальнити особливості проявів порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку, обумовлене порушенням мовленнєвого аналізу та синтезу.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Запорізької гімназії №101. До складу експериментальної групи увійшли учні других та третіх класів, які мали порушення писемного мовлення внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу.

Дослідження проводилося за адаптованою нами методикою обстеження А. Малярчук [2], яка передбачала написання слухового диктанту та виконання низки завдань з написаним матеріалом. Під час добору тексту для диктанту та завдань враховувалася відповідність завдань віковим особливостям та інтересам молодших школярів.

Результати експериментального дослідження дали можливість виявити та узагальнити особливості проявів порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу.

В учнів спостерігалися наступні особливості:

1. Помилки, які пов'язані з несформованістю фонематичного аналізу та синтезу: пропуски, перестановки, заміни, додавання зайвих букв у словах. Дітям важко виокремити спільний звук, який є у словах; визначити місце звуку в слові; порахувати кількість звуків та складів у слові.
2. Помилки, пов'язані з порушенням граматичної будови мови та несформованістю морфологічного аналізу слів. Діти неправильно записували закінчення слів, відривали префікси від слова або зовсім пропускали префікс. Також спостерігалася роздільне написання частин слова та написання прийменників разом зі словом.
3. Помилки, які пов'язані з порушенням синтаксичного аналізу й узагальнень та недостатньою автоматизацією правил написання речень. Діти не позначали межі речення: велику букву на початку та крапку в кінці. Не могли порахувати кількість слів у реченні та підібрати потрібне синтаксичну конструкцію, відповідно до схеми.

Отже, низка виокремлених особливостей та результати дослідження надають змогу правильно побудувати корекційну роботу з дітьми молодшого шкільного віку з порушенням писемного мовлення, внаслідок порушень мовленнєвого аналізу та синтезу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова В. Дисграфія та механізми її виникнення у дітей молодшого шкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. С. 63–66.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення : 19.09.2023).
3. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей. Дидактичний матеріал. Київ : Літера ЛТД, 2002. 104 с.
4. Матвеева Н. Використання новітніх технологій у роботі з учнями з порушеннями писемного мовлення. *Спеціальна освіта: проблеми та перспективи* : матеріали XIV-ї Міжнародної науково-практичної конференції (15 – 16 квітня 2021 р.). Кам'янець-Подільський : Ковальчук О. В., 2021. С. 131–135.
5. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. Київ : Слово, 2018. 856 с.

Бондар Анастасія Олександрівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна
робота,
Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри професійної та спеціальної освіти,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

РОЛЬ СІМ'Ї У ВПРОВАДЖЕННІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Питання організації інклюзивної освіти в умовах сучасного світу є надзвичайно актуальним. Реалізація інклюзивного підходу в освіті для дітей з особливими освітніми потребами дозволяє створити умови для їх повноцінного розвитку, соціалізації та інтеграції у суспільство. У зв'язку з цим під інклюзивною освітою розуміється «комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти шляхом організації навчання дітей у закладах освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей у навчально-пізнавальній діяльності» [2].

Проте, на шляху становлення інклюзивної освіти у контексті сучасних умов ми спостерігаємо ряд складностей, які дещо уповільнюють цей процес [1, с. 9].

Одним із найбільш значущих суб'єктивних факторів, що негативно позначається на реалізації інклюзивного підходу в освіті, є неготовність суб'єктів освітнього процесу.

Зараз у науковій літературі представлено та обґрунтовано поняття інклюзивної готовності, під яким слід розуміти не лише готовність до роботи в умовах інклюзивної освіти, а й складну інтегральну суб'єктну якість особистості, яка дозволяє успішно реалізовувати професійні та науково-педагогічні компетенції та опирається на підготовку [3, с. 22].

Як бачимо з трактування даного поняття, автор представляє інклюзивну готовність як компонент професійної культури педагога, яку у контексті інклюзивної освіти розуміє як інклюзивну. Звідси і компоненти інклюзивної готовності, названі автором: інформаційно-компетентнісний, емпатичний, мотиваційний та операційно-діяльнісний.

Представляючи поняття інклюзивної готовності у контексті розглянутої проблеми, допустимим є його застосування за межами професійної педагогічної культури. Таким чином, інклюзивна готовність як явище цілком може проявляти себе і щодо дитини як учасника інклюзивного навчального процесу. У цьому контексті під інклюзивною готовністю дитини мається на увазі: готовність до умов інклюзивної освіти, що охоплює психологічну, соціальну адаптованість особистості, її мотивованість на продуктивну взаємодію з усіма учасниками навчального процесу.

Варто зазначити важливу роль сім'ї у формуванні інклюзивної готовності дитини до освітнього процесу. Немає сумнівів, що загальна культура батьків, їх виховний потенціал значною мірою позначаються на формуванні в дитини світосприйняття та її місця у ньому. Соціально-рольова адаптованість батьків, залучених до реабілітаційного процесу, має на увазі такі складові як: ставлення до дитини, реабілітаційну активність, реабілітаційну культуру (що складається, свою чергу, з аксіологічного, когнітивного та практичного компонентів).

Ставлення до дитини, батьківські установки та специфіка внутрішньосімейних відносин, безсумнівно, визначають розвиток особистості та формування в неї соціально-значущих якостей. Батьки є найважливішим суб'єктом інклюзивного освітнього простору, та від їхньої позиції щодо створення умов, необхідних для реалізації ідеї інклюзивної освіти, багато в чому залежить успіх даного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2018. 300 с.
2. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ Міністерства науки і освіти від 01.10.2010 р. № 912. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/.
3. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи. *Дефектологія*. 2011. № 1. С. 18–24.

Бочелюк Віталій Йосипович,
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ МЕТОДІВ В РОБОТІ З МОТИВАЦІЄЮ В РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Дослідження різних аспектів мотиваційної сфери особистості у реабілітаційному процесі на сьогодні набуває особливої значущості у зв'язку з актуальною ситуацією в країні. Адже стимулювання мотивації, що є системою стійких мотивів особистості, що визначають її поведінку, а також вибірковість відносин даної людини до інших людей та різних проблем, сприяє прискоренню інтеграції особистості до реабілітаційного процесу, його проходження та результативності.

Так, про мотивацію можна судити не за окремими вчинками (які можуть бути ситуативними), а за стійкими тенденціями діяльності та спілкування. Мотиви можуть бути усвідомленими, пов'язаними з висуванням свідомих цілей, і несвідомими – як готовність до певної діяльності, вчинків. Мотивація – це як спрямованість поведінки щодо досягнення мети, так і її інтенсивність (обсяг зусиль, інвестованих у поведінку) та персистентність (завзятість і наполегливість) у досягненні мети [4].

Найбільш яскраво мотивація впливає на ефективність реабілітаційного процесу як специфічної системи психотерапевтичних впливів на психіку людини з метою забезпечення її психічного здоров'я [3].

Отже, з перших зустрічей з пацієнтом завданням психотерапевта стануть підтримка стійкої мотивації у пацієнта, спрямованої на подолання проблем, та візуалізація його готовності нести відповідальність за своє здоров'я. Таким чином, мотивація – одна з необхідних умов та одне із найскладніших завдань реабілітаційного процесу. Тому вважаємо необхідним звернутися до аналізу використання сучасних інтеграційних методів в роботі з мотивацією в реабілітаційній діяльності.

Для того, щоб у суб'єктній реальності в результаті кооперативного процесу сформувалася нова психічна структура (стійка мотивація), інтегративний фактор повинен мати достатній потенціал, щоб залучити до процесу необхідний психічний матеріал. Найбільшою силою володіють екзистенційні та архетипічні інтегративні фактори, пов'язані з основними життєвими смислами та процесами душевного життя людини [1; 2]. Якщо справжня потреба людини в досягненні мети пов'язана з однією з архетипічних складових, то ця потреба мобілізує значущу частину енергетичного потенціалу людини для її реалізації. Пред'явлення свідомості мети у архетипічній формі виявляється силою, що визначає весь подальший процес самоорганізації суб'єктної реальності, в нашому випадку – реабілітаційний процес.

Так, архетипічний зміст виявленої потреби пред'являється у вигляді деяких метафор, що наповнюються конкретним змістом зі свого внутрішнього матеріалу – суб'єктної реальності. Наприклад, можлива ситуація, коли особистість не справляється з протиріччям внутрішніх установок, коли кожна з її субособистостей, що ситуативно домінує, реалізує свої цілі, що погано узгоджуються з установками інших субособистостей. У цьому випадку робота з «внутрішнім мудрецем» призводить до процесу інтеграції субособистостей та усунення їх конфлікту [5].

Психологічна практика, індивідуальна або групова, що сприяє можливості цільової самоорганізації суб'єктної реальності, проводиться за таким алгоритмом:

1. У попередній психологічній підготовці формується образ бажаного результату, який виконує роль інтегративного фактора в процесі самоорганізації нової психічної структури шляхом створення суб'єктної реальності людини у формі метафоричної образної ситуації, що асоціативно представляє ідеальний варіант узгодженої проблемної ситуації. Ця метафорична образна ситуація має відображати структуру проблемної ситуації.

2. Вербальний супровід всієї процедури спрямовано на формування відповідної активності свідомості для активації глибинних прошарків психіки.

3. Виконуються дихальні та інші психотехніки, що надають додаткову енергію для подолання психологічних захистів та формування у суб'єктній реальності нових бажаних структур.

4. Згідно з попередньою інструкцією після завершення кожного закінченого фрагмента глибинних «занурень» у суб'єктній реальності особистість переводить себе в режим усвідомленого закріплення матеріалу власних переживань у цьому фрагменті.

5. Закріплення процесів самоорганізації у внутрішньому психічному середовищі проводиться шляхом малюнка матеріалу переживань (мандала), індивідуального консультування.

6. Процес вирішення проблемної ситуації особистістю підтримується співпереживанням психолога.

7. Остаточна інтеграція досвіду відбувається у процесі повсякденного життя на новому рівні цілісності особистості.

Таким чином, у розвитку суб'єктної реальності особистості як її провідного конструкту беруть участь дві сторони процесу:

1. Процес руху у напрямку усунення деструктивної дії негативних переживань. При цьому інтегративним фактором виступає деякий віртуальний образ себе, який має якість, протилежну тому, що викликає деструктивні переживання (як приклад).

2. Процес самоорганізації розвивається завдяки активації мотивації досягнення, де інтегруючим фактором виступає архетипічний образ Героя, Вчителя, Матері, Мудреця, Мага, Воїна, Коханого тощо.

Прояв архетипічного образу як бажаного, тобто як інтегруючого фактора, організовує всю психічну активність людини, що відбувається через трансперсональні переживання архетипічного образу, ототожнення з ним та реалізацію його якостей у собі. Закріплення цього інтегративного фактора вимагає активації процесу самоорганізації за допомогою певного стану свідомості, що залучає все психічне середовище до цього процесу.

Подальший успіх процесу самоорганізації пов'язаний з ототожненням особистості з бажаним образом себе та проявом окремих її якостей у повсякденних вчинках, що і є кооперативним процесом структурування суб'єктної реальності відповідно до бажаного образу. У процесі розвитку суб'єктної реальності особистість навчається володіти свідомістю вищого рівня організації, що зумовлює властивість проникнення в усі рівні та виміри організації реальності та здібності викликати процеси самоорганізації на цих рівнях, зокрема те, що відомо як надможливості та здібності людини.

В інтегративній та трансперсональній психології, що розвивається в даний час, поступово формується напрям, який раніше був долею духовних практик: оволодіння станами свідомості вищого рівня організації. Це новий напрям, який все більше привертає увагу у зв'язку з практичними завданнями, що стоять перед людством на сучасному етапі його розвитку. Це і розвиток нових форм навчання, і психологічних практик, і проблеми психоекології, і прийняття рішень при великих потоках інформації або при дефіциті інформації, це управління соціальними процесами та психологічна допомога в особистісному розвитку. За конкретними психотехнологіями, побудованими на описаних вище принципах, розроблено низку навчальних програм, які формують освітній інтерфейс інтегративної психології. Зокрема методи підтримки мотиваційної складової у реабілітаційному процесі.

Таким чином, однією з необхідних умов успішної психотерапії є наявність в особистості стійкої мотивації до реабілітації – тобто розуміння того, що причини її стану є результатом набутого травматичного досвіду. Наявність мотивації особистості не є гарантією її збереження протягом усього реабілітаційного процесу.

Дискурс щодо методів та способів підтримки мотивації на належному рівні протягом усього реабілітаційного процесу зумовив необхідність пошуку нових підходів щодо розкриття зазначеної проблематики. Описано особливості використання інтеграційних методів в роботі з мотивацією в реабілітаційній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діденко Г. О. Особливості стилю життя осіб з травматичним досвідом. *Технології розвитку інтелекту*. 2019. Т. 3. № 4 (25). URL: http://www.psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/467.

2. Друзь О. В., Черненко О. І. Напрямки медико-психологічної профілактики постстресових психічних розладів у учасників локальних бойових дій. *Український вісник психоневрології*. 2017. Вип. 1 (90). С. 45–48.

3. Особливості стосунків «психотерапевт-клієнт» у сучасному соціокультурному середовищі: монографія / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко [та ін.]; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ, 2017. 225 с.

4. Проданова О. М. Мотиваційні ресурси особистості та переживання кризового стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. № 4. С. 145–149.

5. Теоретико-методологічні основи інтеграції психологічного знання / О. В. Завгородня та ін. ; за ред. О. В. Завгородньої. Київ, 2020. 180 с.

Olena Bryntseva,
Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages Training,
European Integration and International Cooperation,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine

STRATEGIES OF MULTISENSORY METHOD IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER PROFESSIONAL EDUCATION

Inclusive education aims to offer every student the chance to enjoy a rich social and academic experience, actively take part in teams and local communities, and foster a sense of belonging and support within the community. Currently, inclusive education is experiencing a growing presence in Ukraine. It is backed by legislation and is driven by international standards and the forces of global integration.

In Ukraine, inclusive education within higher professional education aims to achieve the following goals: establishing a favorable educational environment within higher educational institutions that ensures unrestricted physical access for students with disabilities; implementing effective psychological and pedagogical support throughout the educational process; creating specialized educational programs and teaching methods within inclusive learning environments; enhancing teachers' professional skills and knowledge; fostering collaboration among diverse specialists; promoting tolerance and understanding among all participants of the educational process towards students with special needs; enhancing the legislative framework; and providing personalized pedagogical approaches for students with health issues [1; 2].

In Ukraine, the issue of foreign language teaching in the inclusive education context is not adequately addressed, primarily because teachers lack sufficient experience in organizing the teaching process and have not yet established a unified approach to instruction. In the works of Ukrainian teachers-methodologists there are only general recommendations for conducting foreign language classes. Foreign countries have accumulated rich and successful experience of cooperative education of students. The analysis of foreign scientific and research literature has revealed that the issue of selecting an effective language teaching technology for students with disabilities in inclusive educational settings remains a subject of ongoing debate [3; 4].

In the context of inclusive education, the teaching process of a foreign language should have the main goal of fostering and enhancing both linguistic and non-linguistic skills among students. To achieve this goal, we must create realistic communication scenarios that allow learners to experience and meet their language needs. These experiences are crucial for developing the foundation needed to progress in the language studies. Properly organizing student communication in an inclusive classroom is essential for boosting cooperation among all students, increasing their confidence, fostering attentive attitudes towards others' needs, implementing personalized exercises, planning additional time for their completion, and facilitating immediate feedback. This approach not only helps students consolidate and enhance their language and speech skills but also ensures an inclusive environment where everyone can thrive.

The use of communicative approach to teaching students with disabilities is designed to ensure the formation and development of the main types of speech and thinking activity of students. One of the priority tasks of the teacher in this case is to help the student to achieve success in learning. Therefore, the success of learning in many aspects directly depends on the complex and systematic implementation of various educational strategies in the educational process. For example, in order to actualize all the student's sensory perception organs in the process of communicative communication, scientists recommend using a multisensory approach. Multisensory teaching methods are innovative approaches to conveying information that engage multiple sensory organs simultaneously. These methods tap into the power of visual, auditory, tactile, and kinesthetic experiences, making the learning process even more impactful [4, p. 270].

Using a multisensory approach in education enables a versatile and vibrant form of teaching, custom-made to meet the distinctive requirements of students from varied backgrounds. Moreover, this method

guarantees that students get customized assistance throughout their language learning process, tailored to their unique learning preferences and incorporating a wide range of instructional resources. The interaction of different categories of students in the course of paired and group forms of work contributes to the development of practical language skills of students with special educational needs, necessary for their future professional activity. In this case, the group form of work contributes to the activation of cognitive activity of all students in the class, who will benefit from joint work, typical for professionally oriented foreign language communication. In paired work there is an opportunity to identify and adjust the activities that are in line with individual needs; respectively, there is an additional opportunity in the practice of foreign-language speech activity. During the individual form of work, the use of the audio lingual method contributes to the development of conversational skills through repeated listening to audio recordings and enrichment of students' speech with lexical and grammatical patterns. It is suggested to perform exercises to consolidate grammatical skills, to use a new group of words in sentences, to use graphical visualization to improve writing skills. To successfully execute this task, the teacher must first provide students with training audio recordings and lexico-grammatical material. Furthermore, it is crucial for the teacher to actively supervise the correctness of the exercises, as this will greatly enhance and encourage successful foreign-language communication among students, both in group and pair activities.

It is important to involve students with special educational needs in extracurricular activities in the university environment, where they receive vocationally-oriented training. Some possible activities include watching video clips together, attending presentations in a foreign language, engaging in role-playing scenarios that simulate professional communication situations, and having discussions about the content afterward. Using quests is highly recommended as it allows students to utilize the territory or information resources to solve professional problems and accomplish educational tasks based on the predetermined path set by the teacher. In addition, students with special educational needs should be involved in events of value at the city, regional, national and international levels. Such events that contribute to the practice of foreign language speech include foreign language contests (quizzes, translation contests), and foreign language competitions for professional purposes.

The choice of effective educational technologies in teaching process of foreign-language professional-oriented communication is determined by the multisensory approach. This approach ensures that the implementation of these technologies aligns perfectly with the special educational needs of university students. The choice of these technologies is also based on the need to diversify the organizational forms of foreign language teaching in higher education institutions, which together can enhance active interaction between all categories of students through communication with each other as equals, taking into account the existing health impairments of students. Health-saving technologies, designed to protect and promote the health of students with special educational needs. The foreground is where all the action is happening. Not only can these technologies be used in adaptive physical education and sports, but they can also be applied in foreign language classes. In such classes, the teacher can incorporate physical exercise breaks and provide special exercises to enhance learning. This prevents overexertion by means of a protective regime in the class where professionally oriented topics are discussed. In this way, students gain experience of changing activities, which will be valuable in the future. The prevention of fatigue of the studied students is promoted by changing the organizational forms of teaching, types of foreign language speech activity; and s-using phonetic exercises, exercises on mnemonics, learning small poems and proverbs of professionally oriented orientation. Engaging in these activities not only enhances students' memory, but also broadens their repertoire of professional vocabulary. Furthermore, it enables them to delve into the rich tapestry of foreign cultures, allowing for insightful comparisons with their own. Such cognition is necessary for realization of foreign language communication in future professional activities.

In higher education, meeting the individual educational needs of individuals with disabilities is crucial. This can be achieved by providing specialized foreign language communication that caters to their unique cognitive abilities. This approach not only ensures their satisfaction but also enables the creation of personalized educational paths. In this regard, it is necessary to change the organizational forms of teaching (frontal, paired, group, individual) in the classroom, which determine the interaction of different categories of students in order to develop practical language skills and abilities necessary for their future professional activity. To fully engage students with visual, hearing, and musculoskeletal impairments in active cognitive activities, it is essential to embrace a multisensory approach. This approach can be effectively achieved through the use of multimedia learning tools and adapting teaching and learning materials in both printed and electronic formats.

REFERENCES

1. Заярнюк О.В. Соціальний захист уразливих верств населення: вітчизняний та зарубіжний досвід / О.В. Заярнюк // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки». – Кіровоград : КНТУ. – 2004. Вип. 6. – С. 131–134.
2. Мельник С., Гаврюшенко Г. Законодавчо-нормативне забезпечення державної соціальної політики щодо інвалідів / С. Мельник, Г. Гаврюшенко // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 6. – С. 16–20.
3. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти / І. Ярмошук // Шлях освіти. – 2009. – № 2. – С. 24–28.
4. Rezaei, M. J., Jabbari, A. A., & Ahmadi, M. (2018). Its Greatest Benefit of Inclusion Is Its Challenge: EFL teachers' attitudes towards inclusion of learners with disabilities. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(2), pp. 262–292.

Бровченко Анастасія Камілівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
Харківська гуманітарно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЩО МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ РОЗВИТКУ

Сучасний світ перебуває у стані стрімкого розвитку, і ми є свідками іноді очікуваних, а іноді важко прогнозованих змін, однією з яких стає автоматизація безлічі завдань, що раніше виконували люди. Напрямок досліджень у галузі науки і технологій зосереджується на розвитку штучного інтелекту вже понад півстоліття, і цей напрямок досліджень продовжує набувати популярності.

Останніми роками ми маємо можливість розкрити нові перспективи застосування штучного інтелекту та розв'язати безліч міфів і побоювань, пов'язаних з ним. Сьогоднішні технології надають нам можливість інтегрувати штучний інтелект в освітній процес для покращення взаємодії як з дітьми, так і з дорослими, а головне – для пришвидшення результатів навчального і корекційно-розвивального процесів при збереженні фізичних та психічних сил всіх учасників освітнього процесу. Використання технологій штучного інтелекту здатне сприяти створенню стимулюючого середовища для розвитку кожної дитини та виявлення індивідуального потенціалу учнів [5].

Впровадження технологій штучного інтелекту у сферу освіти є дуже важливим процесом, який здатен зробити навчання більш захоплюючим і сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, що, в свою чергу, підвищує ефективність навчання. На даний момент існують інтерактивні помічники та адаптивні освітні програми, які використовують штучний інтелект для персоналізації освітнього процесу та автоматизації рутинних завдань [4]. Деякі розробники програмного забезпечення йдуть далі, створюючи програми, що адаптуються до індивідуальних особливостей кожного учня. Зараз застосування алгоритмів штучного інтелекту у сфері освіти залишається обмеженим, але спостерігається очевидна тенденція до розширення цієї галузі.

За твердженням самого представника штучного інтелекту ChatGPT, ШІ може бути корисним інструментом у навчанні та освіті, проте його застосування має бути обґрунтованим та обмеженим моральними та академічними стандартами, щоб забезпечити максимальну користь для здобувачів освіти.

Набуття знань про штучний інтелект (ШІ) студентами, педагогами-дефектологами і логопедами здатне сприяти також більш глибокому розумінню механізмів роботи і людського інтелекту, і проблем комунікації за допомогою мовлення та немовленнєвих засобів. Крім того, слід відзначити, що технології, що ґрунтуються на використанні технологій штучного інтелекту, вже успішно застосовуються у навчанні дітей з порушеннями розвитку.

Насамперед, як було зазначено вище, штучний інтелект може бути задіяний для індивідуалізації навчальних матеріалів, підлаштовуючи їх під потреби та рівень інтелекту і досвідченість дитини з порушеннями розвитку, виходячи з аналізу результатів діагностики та спостережень за прогресом дітей. Ця технологія дозволяє забезпечити високий рівень персоналізації навчання для кожної дитини [1].

Технології штучного інтелекту здатні розпізнавати та автоматично перекладати мови, що може допомогти дітям з порушеннями мовлення у спілкуванні з вчителями та однолітками. Розпізнавання мовлення дітей дозволяє ШІ-моделям надавати рекомендації для покращення мовних навичок логопедам та батькам.

Розвиток мовлення часто пов'язаний з формуванням комунікативних здібностей. Штучний інтелект дозволяє створювати віртуальні ігри та використовується у моделюванні соціальних ситуацій, які сприяють взаємодії дітей та розвитку соціальних навичок, таких як співпраця та спілкування [3].

Однією з перспективних можливостей, що надаються інноваційними технологіями, є використання систем навчання, заснованих на віртуальній реальності. У цьому іммерсивному середовищі, створеному за допомогою штучного інтелекту, такого як нейронні мережі, можна проводити когнітивно-поведінкову психокорекцію. Віртуальна реальність надає дітям можливість розвивати соціальні навички та покращувати комунікативні здібності у контрольованому середовищі.

Крім того, для підтримки учнів з особливими освітніми потребами можна використовувати AI-двигуни, засновані на чат-ботах. Ці чат-боти здатні відповідати на питання про навчальний матеріал та надавати корисні поради щодо вирішення завдань. Вони також сприяють розвитку навичок самостійної організації та роботи.

Штучний інтелект має потенціал надавати індивідуалізовану підтримку дітям з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі, сприяючи їх успішній адаптації та інтеграції.

У галузі дослідження інтелекту та формування інтелектуальних здібностей спостерігається зміщення уваги від раціональних аспектів до емоційних. Ця зміна відбивається також у галузі штучного інтелекту, де вчені та практики все більше прагнуть зробити ШІ більш «людським». Поняття «емоційного штучного інтелекту» знаходить застосування у психології та педагогіці. Наприклад, у спеціальній психології він використовується для більш ефективної корекційно-розвивальної роботи, правильно розпізнаючи емоційні стани дітей та визначаючи оптимальні шляхи їх корекції [2]. Також створюються програми, які допомагають дітям керувати емоціями та розвивати соціальні навички. Наприклад, діти з аутизмом можуть використовувати віртуальних співрозмовників або ігри для навчання, спілкування та розпізнавання емоцій. Проте варто пам'ятати, що штучний інтелект не може замінити людську емпатію та інтуїцію.

Один із яскравих прикладів використання емоційного штучного інтелекту (EШІ) у рамках освіти дітей з аутизмом та порушеннями інтелекту, пов'язаними з проблемами комунікації, полягає у розробці віртуальних співрозмовників, які сприяють розвитку навичок спілкування [2]. Ці системи здатні імітувати вираз емоцій на обличчі людини, розпізнавати емоції в голосі та інші невербальні сигнали, які можуть бути складними для дітей. Вони також можуть навчати дітей підтримувати діалог та дотримуватися правил взаємодії.

Крім того, існують мобільні програми, які використовують ЕШІ для допомоги дітям з порушеннями психоемоційної сфери. Ці програми дозволяють дітям дізнаватися про емоції, пропонуючи їм розпізнавати настрої за обличчям, а також допомагають виражати свої емоції за допомогою візуальних зображень та анімації. Такі програми допомагають дітям з порушеннями психофізичного розвитку проявляти свої емоції, використовуючи візуальні засоби.

Крім того, програми емоційного штучного інтелекту можуть бути використані для допомоги дітям з порушеннями розвитку в подоланні емоційних викликів у складних ситуаціях, наприклад, у періоди стресу, коли діти переживають сильні негативні емоції, такі як тривога, гнів та страх.

Додатковим прикладом використання емоційного штучного інтелекту в навчанні дітей з аутизмом соціальним навичкам та взаємодії з оточуючими є роботи Pepper та NAO. Ці роботи-помічники розроблені компанією Softbank Robotics і покликані полегшити взаємодію між людиною та технологією [6].

Робот Pepper, володіючи здатністю розпізнавати голос людини та її емоції, може реагувати на зміни настрою та здатен розважити людину, пропонуючи ігри чи пісні. Цей робот може бути корисним для людей з аутизмом або іншими порушеннями комунікації, надаючи їм підтримку та взаємодію.

ROBOT NAO – ще один робот-помічник, який може використовуватися для корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями розвитку. У роботі є спеціальні сенсори та камери, що дозволяють йому сприймати довкілля. NAO здатен взаємодіяти з дітьми, запрошуючи їх до гри та спілкування, що сприяє їх соціальному та емоційному розвитку.

Отже, штучний інтелект має потенціал суттєво позитивно вплинути на спеціальну освіту. Використання означених технологій відкриває нові горизонти для навчання та розвитку дітей з порушеннями розвитку, що є еволюційним кроком у полегшенні доступу до якісної освіти та реалізації потенціалу кожної дитини, незалежно від її індивідуальних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'яненко В. Системи штучного інтелекту в адаптивному навчанні. *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України*. Київ, 2019. С. 19–21.
2. Дерев'янку С. П. Емоційний штучний інтелект у професійній підготовці майбутніх психологів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 1 (81). С. 192–209.
3. Подуфалов М. С. Використання штучного інтелекту в розвиваючих комп'ютерних іграх для дітей шкільного віку. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*. Вінниця, 22-24 березня 2017 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17194/2134.pdf?sequence=3> (дата звернення 26.09.2023).
4. Штучний інтелект: Виклики та можливості для освіти. Ідеї щодо використання ШІ в навчальному процесі. *Освітній проект «На Урок»*. 2023. 15 с.
5. Як штучний інтелект може допомогти освіті. *The Journal I* переклад Денніса Пірса та Еліс Гетевей. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-shtuchnyj-intelekt-mozhe-dopomogty-osviti/> (дата звернення 26.09.2023).
6. Robots for Specialised Education. Access mode: <https://www.aldebaran.com/en/robots-specialised-education> (access date 09/26/2023).

Вознесенський Дмитро Володимирович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.**,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ЖИТТЄВОМУ ЦИКЛІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Проблема професійного самовизначення, професійної орієнтації студентської молоді, особливо осіб з інвалідністю, потребує наукового переосмислення, оскільки усвідомлений вибір професії, знаходження особистісного смислу в професійній діяльності, успішність професійного становлення неможливі без врахування співвідношення особистісних особливостей людини, чинників мотивації вибору професії, критеріїв її успішності в професійній діяльності, визначення впливу майбутньої професійної діяльності на особистісний саморозвиток. Професійне самовизначення особистості впливає на все подальше її життя, визначає успішність її самореалізації, соціалізації, кар'єрного та професійного зростання. Тому, очевидно, що особистісне і професійне самовизначення взаємозумовлюють і взаємопосилують одне одного.

Самовизначення особистості визначається як складний процес, особлива взаємодія особистості з самою собою, суспільством, культурою, в ході якого відбувається ціннісний вибір людиною власного життєвого шляху, в тому числі професійного, та прийняття на себе відповідальності за реалізацію цього вибору [2].

Професійне самовизначення є провідною потребою особистості в юнацькому віці, на який припадає навчання у закладі вищої освіти, та має беззаперечний вплив на особистісну динаміку, стимулює реалізацію значущих потреб цієї онтогенетичної фази розвитку: прагнення знайти своє місце в житті, пізнати власне «Я», усвідомити свою індивідуальність, неповторність, визначити свій майбутній життєвий шлях, оволодіти професією.

Професійне самовизначення в юнацькому віці є цілісним, інтегративним процесом, у якому усвідомлюються, утверджуються і починають реалізовуватися основні життєві цінності людини, конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення. Вибір майбутньої професійної діяльності є визначальним фактором подальшого розвитку особистості, визначенням умов,

засобів реалізації особистісних рис і здібностей, соціального середовища для втілення життєвих планів, смислу і цінностей [1].

Разом з тим необхідно проаналізувати специфіку професійного самовизначення, яка обумовлена необхідністю врахування особливостей здоров'я, характеру фізичних або сенсорних порушень, особливостей ставлення до сприйняття фізичних обмежень самою людиною.

Професійне самовизначення осіб з інвалідністю розуміють як довготривалий процес пошуку та знаходження особистісного смислу в обраній професії, професійній діяльності; формування готовності усвідомлено та самостійно визначати, планувати та реалізувати професійну кар'єру, враховуючи наявні соціальні та життєві умови, медикофізіологічну специфіку, особливості системи ставлення до осіб з інвалідністю, специфіку захворювання та його наслідки [2].

Особливо гостро проблема професійного самовизначення старшокласників та студентів з інвалідністю постає на етапі оптації. Їм необхідно визначитися не тільки з вибором професії, а й з маршрутом професійної освіти. Оскільки вибір професійного навчального закладу має відповідати вимогам архітектурної доступності, враховувати особливості розвитку, рівень знань та підготовки, наявність ресурсів розвитку у відповідності з програмами вищої освіти. Практика засвідчує, що у старшокласників з інвалідністю рівень знань, наявність здібностей до розвитку, мотивація до навчання (високий рівень якої, дозволяє долати труднощі, пов'язані з навчання у вищій школі), раціональне професійне самовизначення рідко знаходяться у єдності. У більшості випадків самостійний вибір професії, прийняття рішення щодо вибору навчального закладу старшокласниками з інвалідністю носить характер стихійного процесу. Це пов'язано з багатьма факторами, зокрема з низьким рівнем рефлексії самовизначення свого місця в житті, самооцінкою власних можливостей, усвідомленістю необхідності вибору, професійною та соціальною відповідальністю за вибір професії; незнанням вимог професій до людини; небажанням приймати поради дорослих; ігноруванням профорієнтаційних можливостей тощо. Внаслідок цього відбувається відхилення в професійному виборі, та процес професійного самовизначення набуває стихійного характеру, що впливає на його подальший розвиток [3]. Для подолання зазначених бар'єрів постає необхідність створення доуніверситетської підготовки старшокласників з інвалідністю, однією з задач якої є оптимізація процесу професійного самовизначення особистості [1].

Під професійним самовизначенням осіб з інвалідністю мається на увазі активна свідомо цілеспрямована діяльність особистості щодо визначення власних профорієнтаційних можливостей, пошуку та вибору сфери майбутньої діяльності, самореабілітації, самокорекції, самокомпенсації власних можливостей в процесі реалізації професійних життєвих планів з врахуванням обмежень свого здоров'я [2]. Науковці акцентують увагу на ролі особистісного фактора процесу професійного самовизначення старшокласників і студентів з інвалідністю, оскільки в ситуації вибору професії особливого значення набуває особистісне усвідомлення та оцінка стану власного здоров'я, можливостей, здібностей у виборі адекватного професійного шляху та форм професійної освіти. Сутністю професійного самовизначення осіб з інвалідністю є необхідність розуміння особливої природи процесу взаємодії з оточуючим середовищем з метою інтеграції в ньому, у визначенні професійного самовизначення [1].

А. Курбатова виділяє особливості професійного самовизначення студентів з інвалідністю:

- низька готовність до професійного вибору в поєднанні із завищеною самооцінкою, яка найчастіше проявляється в недооцінці тяжкості фізичних, сенсорних порушень та адекватності вибору професії;
- професійне самовизначення характеризується фрагментарністю, неповнотою уявлень, низьким рівнем навчальної та професійної мотивації;
- відсутність свідомого вибору, збідненістю уявлень про світ професій та відсутність можливостей зробити соціально та економічно обґрунтований вибір;
- фантазійне, неадекватне ставлення до життєвих реалій та цінностей, невміння планувати життєві та професійні перспективи [4].

О. Гуцуляк зазначає, що метою професійного самовизначення студентів з інвалідністю є системне формування в них внутрішньої готовності до самостійного та усвідомленого планування, корегування та реалізації перспективи свого розвитку (професійного, життєвого та особистісного) [3].

Активна поведінка осіб з інвалідністю в ситуації професійного самовизначення обумовлена об'єктивними та суб'єктивними факторами, які можуть виступати в якості обмежень вибору професії. Серед об'єктивних факторів визначальними є вплив сім'ї (підтримка інтересів батьками, орієнтація сім'ї

на духовні цінності, інтелектуальний розвиток, відкритість сім'ї для спілкування, можливості сім'ї працевлаштувати майбутнього фахівця); розвинуті здібності до певного фаху; реалізація себе в захопленнях; стан здоров'я; навчальні заклади, у яких передбачено навчання студентів з інвалідністю, та спеціальності, які відповідають показанням. Серед суб'єктивних факторів важливими є інтерес до професій, установка на працю, високий рівень мотивації, бажання займатися улюбленою справою, значущість цінності «цікава робота», позитивне самоставлення, усвідомлення власних можливостей, здібностей; бажання компенсувати нереалізовані потреби (в спілкуванні, незалежності тощо); бажання довести власну спроможність.

Отже, професійне самовизначення є досить складним процесом та виступає не як певний акт або етап професійного становлення, а як його сутнісна основа, як своєрідний механізм. Професійне самовизначення є безперервним протягом цілісного життєвого та професійного шляху особистості; є процесом пошуку та набуття людиною смислів своєї професійної діяльності, відкриття та реалізації власного Я; визначає здатність особистості здійснювати вибір у складних ситуаціях, котрі ставить перед нею професійна діяльність, що постійно змінюється та ускладнюється.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко І. В. Необхідність організації самостійної форми роботи студентів з особливими освітніми потребами у вишах. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2021. Вип. 40. С. 12–18.
2. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Кемкіна М. А. Використання сучасних інтеграційних методів в роботі з мотивацією в реабілітаційній діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 6. С. 66–70.
3. Гуцуляк О. П. Психологічні особливості професійного самовизначення в юнацькому віці в осіб з обмеженими можливостями. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2021. № 13. С. 53–57.
4. Курбатова А. О. Особистісні чинники мотивації навчання студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Вип. 16. С. 404–413.

Возчикова Наталія Василівна,
викладач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час воєнних конфліктів найбільш уразливою категорією цивільного населення є діти з особливими освітніми потребами, значну кількість яких складають діти із тяжкими порушеннями мовлення (далі – діти із ТПМ). В умовах війни діти з ТПМ мають обмежений доступ до освітнього та корекційно-розвиткового процесу, потерпають від наслідків посттравматичного стресового розладу, відчувають значні труднощі у сфері міжособистісної взаємодії, зниження комунікативних мотивів та потреби у спілкуванні. Крім того, діти з ТПМ можуть перебувати у небезпечних для життя умовах або у вимушеній евакуації, що безперечно призводить до навчальних втрат та академічного регресу через порушення безперервності педагогічного процесу та неможливість організації комплексного міждисциплінарного психолого-педагогічного супроводу.

За результатами аналізу науково-методичних джерел з питань організації психолого-педагогічної реабілітації дітей з ТПМ в умовах воєнного стану нами встановлено, що науковці розглядають цю проблематику здебільшого в двох аспектах: в контексті вивчення негативного впливу психотравмуючої ситуації на соціальну ситуацію розвитку дітей з ТПМ та в контексті цілеспрямованого корекційного впливу, який передбачає розвиток збережених і компенсаторних можливостей дітей даної нозологічної групи, а також розвиток їх особистісного потенціалу. Однак, сучасні реалії та експериментальні дослідження структурної організації комунікативної діяльності дітей з ТПМ в умовах війни зумовлюють надзвичайну актуальність пошуку спеціальних психолого-педагогічних умов, новітніх підходів та

пріоритетних напрямів корекційної роботи з розвитку комунікативної компетентності дітей з ТПМ в умовах воєнного стану.

Комунікативна компетентність є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується у процесі її розвитку (Н. Базима, А. Богуш, М. Вашуленко, О. Вовченко, В. Засенко, О. Кононко, І. Омельченко, Г. Парфьонова, Н. Пахомова, Н. Савінова, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.). Найчастіше науковці розглядають комунікативну компетентність як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми, виокремлюючи при цьому її складові, які охоплюють певну сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечує ефективне здійснення комунікативного процесу.

І. Мартиненко зазначає, що у структурі комунікативної компетентності розрізняють такі ланки, як мотиваційно-спонукальна, особистісна та функціональна. Мотиваційно-спонукальна ланка представлена такими компонентами, як мотиви, установки, здібності. До ланки особистісних якостей належать комунікабельність, соціально-психологічна спостережливність, емпатія. Функціональна ланка представлена такими якостями, як уміння встановлювати контакти з оточуючими, пропонувати та вирішувати різні побутові ситуації та знаходити адекватні засоби впливу на партнера.

Отже, комунікативна компетентність розглядається як певний рівень розвитку особистості, що передбачає сформованість цілої системи мотиваційно-спонукальних явищ, особистісних якостей та функціональних проявів, які реалізують емоційні, когнітивні, поведінкові сфери дитини з ТПМ. Оскільки компетентність – це комплексна характеристика особистості, яка вбирає результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінювання, самоконтроль, вона охоплює низку аспектів: інтелектуальний, соціальний, мовленнєвий тощо.

Таким чином, формування комунікативної компетентності у дітей із ТПМ є складною комплексною педагогічною проблемою, яка базується на нейрофізіологічних і психолінгвістичних особливостях організації мовленнєвого повідомлення, що вимагає розуміння механізмів і значення певних структур мозку в процесі мовленнєвої діяльності. Специфічні порушення в становленні мовленнєвої діяльності дітей з ТПМ унаслідок несформованості її структурних компонентів найбільш виразно проявляється в процесі комунікативної взаємодії.

Вочевидь травматичні події під час війни інтенсивно змінюють емоційні реакції, послаблюючи адаптаційні можливості психіки. Загальна риса особистості дітей із тяжкими порушеннями мовлення, на думку дослідників Н. Пахомової, Л. Трофименко, М. Шеремет, С. Коноплястої та ін., полягає в тому, що порушення у мовленнєвому розвитку зумовлюють порушення в комунікативній діяльності, що значно ускладнює мовленнєве спілкування. Слід зазначити, що в період воєнних дій відмічається певний регрес уже сформованих навичок, що ускладнює та уповільнює процес успішного подолання проблеми.

Труднощі формування комунікативної компетентності у дітей з ТПМ в умовах воєнного стану доречно розглядати через призму несприятливих зовнішніх впливів, а саме:

- небезпечні травматичні події, які загрожують фізичному здоров'ю та життю дитини;
- повторювані тривожні переживання дитини щодо власної безпеки та безпеки найближчого оточення;
- підвищення рівня стресу через втрату чи руйнацію житла, зміну місця проживання чи вимушену міграцію;
- підвищення рівня стресу через раптове зникнення звичних рутинних дій та звичного кола спілкування дитини з ТПМ;
- відсутність чи обмеженість доступу до реабілітаційних, навчальних, освітніх та інших сервісів, якими зазвичай користувалась дитина у мирний час;
- труднощі мовної та освітньої інтеграції через вимушену міграцію за межі України;
- неможливість організації інклюзивного та корекційно-розвиткового навчання дитини з ТПМ через відсутність можливості офлайн-навчання (у територіальних громадах, розташованих у районах проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають у тимчасовій **окупації**).

Задля вивчення впливу травматичних подій під час війни на формування комунікативних бар'єрів у дитини з ТПМ нами розроблено алгоритм дослідження комунікативної поведінки дітей даної нозологічної групи. У процесі безпосереднього спостереження за дитиною її комунікативна поведінка піддається аналізу за наступними параметрами:

1. Характеристика комунікативної активності (Чи легко вступає дитина в контакт з дорослими та однолітками? Чи є істотні відмінності в спілкуванні з близькими та сторонніми особами? Чи є дитина ініціатором спілкування, спільних ігор? Чи із задоволенням бере участь у колективних іграх тощо?)

2. Адресат спілкування (Визначають, на кого переважно спрямована комунікативна активність дитини: на дорослого чи однолітка? Чи є перевага до комунікації з однолітками (за емоційним, діловим, ігровим, пізнавальним принципом)

3. Зміст спілкування (Уважно спостерігають за змістом спілкування дитини та дорослого: про що дитина запитує чи повідомляє. Який зміст спілкування переважає: предметний, пізнавальний або особистісний? Чи втілено у процесі спілкування з однолітками ігрові й особистісні відносини?)

4. Ступінь сформованості «схеми бесіди».

5. Характеристика використаних у процесі спілкування немовленнєвих засобів. (Проводять аналіз немовленнєвих комунікативних засобів. Відзначають, чи використовуються вони більш активно у разі недостатності мовленнєвих засобів?)

6. Аналіз мовленнєвих засобів (Спостерігають за рівнем загальної мовленнєвої активності дитини. Які види комунікативних висловлювань є найбільш вживаними? Чи мають питання пізнавальну спрямованість?)

Відтак, враховуючи вищезазначене, організація корекційної роботи з розвитку комунікативної компетентності у дітей з ТПМ в умовах воєнного стану має здійснюватися за такими основними векторами: міждисциплінарний підхід (тісна взаємодія фахівців галузі медицини, педагогіки і психології у подоланні наслідків психотравмуючих подій війни, безпосередньої унормованості психоемоційного стану дитини із ТПМ); логокорекційний підхід (ефективне поєднання традиційних та інноваційних методик у логопедичній роботі з дітьми із ТПМ, що враховують пережитий негативний досвід і частково або повністю вирішують проблему комунікативно-мовленнєвого розвитку).

Таким чином, вивчення особливостей організації корекційної роботи в умовах воєнного стану дозволяє нам зробити висновок, що подолання тяжких порушень мовлення у дітей даної нозологічної групи потребує врахування специфічних проявів психологічної травми та вимагає від логопеда підвищення фахової компетентності в цьому напрямі роботи. Отже, застосування основних спеціальних напрямів організації логопедичної роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення має спрямувати корекційно-розвиткову роботу на переорієнтацію зі зміщенням акцентів на подолання негативних наслідків психотравмуючої ситуації війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія. Київ : ДІА, 2016. 304 с.

2. Марченко І. С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2012. Вип. 21. С. 174–178.

Гвоздєв Олексій Євгенович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Панов М. С.,**

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

НАПРЯМКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ БАТЬКАМ ДІТЕЙ ІЗ СДУГ

Увага науковців до проблем родини, яка виховує дитину чи дітей з обмеженими можливостями здоров'я, на нашу думку, є недостатньою і в Україні, і на пострадянському просторі. Зокрема проблеми сімей, де виховуються діти із СДУГ, розглядаються та вирішуються переважно крізь призму проблем

дитини, коли психологічна допомога обмежується порадами батькам з організації життя дитини та консультаціями з питань їх поведінки, навчання, виховання. Звертається увага на ті соціально-сімейні чинники, що посилюють негативну симптоматику СДУГ, зумовлюють неблагополуччя дитини і не сприяють її можливому адекватному розвитку [2]. На функцію соціалізації дитини із СДУГ у сім'ї впливає ряд таких чинників, як соціальне і матеріальне становище родини, рід занять та освіта батьків, їх світогляд, цінності, морально-емоційна атмосфера в сім'ї тощо.

Коло соціально-психологічних проблем батьків, які виховують дитину із СДУГ досить широке. О. Ферт, наприклад, серед соціальних чинників, що впливають на виникнення та негативний перебіг СДУГ дитини, виділяє невідповідність батьків до сімейного життя, напруження у родині, часті конфлікти, нетерплячість у відношеннях з дітьми, використання фізичних методів покарання тощо [5]. Неповна родина, повторний шлюб батьків, тривале розлучення дитини з одним або обома батьками, конфлікти у родині, сварки, неповага один до одного, вживання алкоголю, асоціальна поведінка батьків тощо мають негативні наслідки для психіки і здорової дитини, а для дитини із СДУГ стають ще драматичнішими. Н. Гончаренко до несприятливих сімейних чинників відносить недостатню освіченість батьків, депривацію або деформацію материнського догляду. Деструктивний вплив на розвиток дитини із СДУГ має гіперопіка батьків, виховання за типом «кумир родини», розбіжність підходів до виховання у сімейній ієрархії тощо [3]. Проблеми, пов'язані з вихованням дитини із СДУГ і викликані цим почуттям, роблять відносини між подружжям досить напруженими. Часто розбіжності виникають з приводу визначення власної батьківської позиції, вибору стилю виховання, прийнятного для обох із подружжя [1].

Проблемою батьків дітей із СДУГ в Україні є їх низька обізнаність про сам синдром. Медична та психологічна термінологія синдрому є незрозумілою їм як неспеціалістам, прогнози, які вони чують щодо своїх дітей, лякають, дратують, викликають почуття несправедливості, відчаю. Одночасно вони не можуть отримати доступ до необхідних послуг, у тому числі й психологічних. Все разом це призводить до підвищення рівня стресу, виснаження адаптаційних можливостей і, як наслідок, до труднощів у взаєминах з дитиною. Часто психологічні стани батьків дітей із СДУГ випускаються з поля зору не тільки практиків, а й науковців, тоді як саме за умов стабільного стану батьки мають можливість надати адекватну допомогу дитині, яка має проблеми зі здоров'ям.

Таким чином, знання про особливості перебігу СДУГ для жінок є важливою ланкою психологічної допомоги для матерів дітей, які мають СДУГ у поколінні.

Виходячи із теоретичного огляду актуальних проблем батьків дітей із СДУГ, основними мішенями у наданні їм психологічної допомоги є:

1) просвітницька робота з батьками щодо причин, характеру, особливостей СДУГ з метою підвищення їх компетентності про особливості розвитку, потреби та характер поведінки їх дітей та за необхідності про СДУГ у дорослості (мета: допомога прийняття дитини та її стану; у разі наявності симптоматики СДУГ у самих батьків – самоприйняття);

2) психологічна корекція (психотерапія) емоційних станів батьків (мета: профілактика та корекція депресивних, тривожних станів, агресивності, конфліктності для покращення самопочуття батьків та підвищення рівня особистих ресурсів для допомоги дитині);

3) оволодіння батьками ефективними стратегіями виховання (мета: зниження конфліктності у сім'ї, підвищення батьківської компетентності та задоволеності батьківською роллю, що сприяло б покращенню умов розвитку дитини у сім'ї);

4) оволодіння батьками методами та стратегіями стресостійкості (мета: підвищення резистентності батьків, їх мотивації для створення у сім'ї необхідних умов для розвитку дитини і запобігання появі деструкцій у майбутньому її житті);

5) сімейна психологічна терапія (мета: допомога у нормалізації подружніх стосунків, оптимізації ієрархічних відносин у сім'ї для запобігання конфліктності, сварок).

На сьогоднішній день в Україні питання гіперактивних, імпульсивних дітей з порушеннями уваги поступово набуває статусу серйозної психологічної проблеми, що потребує ґрунтовних наукових досліджень і розробки прикладних моделей та програм психологічної допомоги як самій дитині з діагнозом СДУГ, так і сім'ї в цілому, де така дитина виховується.

За сучасними уявленнями синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ) – це нейропсихологічний розлад, який потенційно призводить до порушень концентрації уваги, виконавчих

функцій, регуляції поведінки, складнощів у прогнозуванні, неуспішності у навчанні, антисоціальної поведінки дітей та підлітків, що за відсутності адекватного лікування та вчасної психологічної допомоги значно знижує якість життя людини й у дорослому віці.

Цей розлад спричинений поєднанням багатьох генетичних, екологічних, соціальних чинників ризику, жоден з яких не є необхідним або достатнім, щоб викликати розвиток СДУГ сам по собі. Більше того, різні взаємодії цих чинників можуть як сприяти розвитку синдрому, так і пом'якшити ризики фенотипічних його проявів. Соціально-психологічна атмосфера у сім'ї може виступати як в якості однієї з ланок патогенезу дитини із СДУГ, так і призводити до появи психологічних проблем у батьків через патологічні прояви СДУГ у дитини.

Через відсутність лікування та спеціалізованої психолого-педагогічної підтримки дітей та підлітків із СДУГ у дорослої особистості симптоми синдрому можуть виявлятися у нетерплячості, забудькуватості, неорганізованості, низькій здатності до самоконтролю поведінки, комплексах неповноцінності, низькій здатності до успішної соціальної адаптації, підвищеній травматизації, конфліктності. Імпульсивність, непослідовність, нетерплячість, невміння планувати і доводити справи до кінця лишають дорослих можливості бути успішними, досягати результативності, що позначається на їхніх станах, і породжує депресивність, апатію або агресивність та конфліктність. Коло труднощів замикається на тому, що дорослі із СДУГ можуть мати дітей з цим же розладом і, не справившись зі своїми проблемами, продовжувати їх низку у житті власних дітей.

Максимальна інтенсивність характерних симптомів розладу (надмірна активність, імпульсивність, дезорганізованість, неухважність, забудькуватість) припадає на передшкільне дитинство та молодший шкільний вік, коли у дітей в нормі активно дозрівають довільні форми регуляції поведінки, відбувається значний прогрес у формуванні здібностей до планування і самоконтролю. Оскільки дефіцит цих функцій стає особливо помітним у цьому віці, актуалізуються потреби у початку системної допомоги дитині та її батькам саме у цей період.

Батьки дітей із СДУГ потребують психологічної допомоги й підтримки, бо піддаються подвійному стресу: у взаємодії з дитиною з одного боку і через соціальну стигматизацію з іншого [4]. Психологічна допомога батькам дітей із СДУГ має бути спрямована на усвідомлення ними причин та особливостей розладу, на вироблення ними адекватних способів виховання та розвитку їх дитини, а також на вирішення соціально-психологічних проблем самих батьків.

Незважаючи на те, що СДУГ визнається хронічним розладом, ефективність психотерапевтичних утручань уможливорює значне поліпшення життєдіяльності дитини із СДУГ та її родини, дозволяє попередити появу вторинних проблем і сприяти повноцінному розвитку і майбутній самореалізації особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко Б. В., Біль А. Р. Психологічні особливості міжособистісного спілкування дітей дошкільного віку з гіперактивним розладом із дефіцитом уваги. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. С. 53–56.
2. Боряк О., Одинченко Л. Молодші школярі з гіперактивним розладом із дефіцитом уваги в умовах сучасного інклюзивного простору. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 5–6. С. 12–23.
3. Гончаренко Н. Особливості взаємодії батьків з дітьми, які мають синдром дефіциту уваги та гіперактивності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2019. Вип. 8 (53). С. 13–26.
4. Калініна Т. С. Психологічна допомога батькам дітей з особливими освітніми потребами в умовах військових дій. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 3. С. 103–107.
5. Ферт О. Г. Проблема виявлення гіперактивного розладу з дефіцитом уваги та основні складові педагогічної підтримки дітей з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги. *Актуальні проблеми корекційної освіти*. 2017. Вип. 9. С. 127–136.

Гончаров Андрій Вадимович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО

Підлітки з інтелектуальними порушеннями не мають чіткої уяви про гідне життя, не розуміють життєві перспективи, не можуть уявити та деталізувати образ майбутнього для себе, вони не знають, чого бажають. Навіть коли називають бажані перспективи для себе, не можуть уявити, як можна досягнути мети. У підлітків з інтелектуальними порушеннями слабо розвинені вміння адекватно передбачати власне майбутнє, його планування. Навіть коли підлітки надавали опис свого майбутнього, вони не знали, як цього досягти. Це пов'язано з тим, що підлітки не мають та не розуміють зв'язку між пунктами життєвого плану та строками їх досягнення, реалізації. Соціально-часові межі у підлітків з інтелектуальними порушеннями практично несформовані [3].

Слабка сформованість процесу цілепокладання у підлітків з інтелектуальними порушеннями обумовлені у першу чергу недостатнім інтелектом, що і стає причиною незрілості особистісних утворень, емоційно-вольової нестійкості, нерозвиненості моральної та правової свідомості, недостатнім усвідомленням мотивів власної діяльності, низької зацікавленості будь-якою діяльністю, зокрема плануванням та покроковим виконанням плану; демонстративністю під час небажання виконувати завдання; слабкістю вольової регуляції. За інтенсивністю свого розвитку діти з порушеннями інтелекту поступаються не лише своїм одноліткам з нормотиповим розвитком, а й дітям молодшого віку з нормою інтелекту. За рівнем розвитку інтелекту розумово відсталі підлітки 14-ти років не відрізняються від дітей з нормотиповим розвитком 9,5 років [1].

Мислення підлітків з інтелектуальними порушеннями характеризується конкретністю і ситуативністю, вони не можуть передбачати майбутні дії у часі (короткострокові або довгострокові). Засвоєні закономірності вони прив'язують до конкретної ситуації й не переносять на аналогічні. Це призводить до механічного запам'ятовування правил цілепокладання, прогнозування та планування, але на практиці всі ці правила виявляються відсутніми. Окрім того, як показали дослідження Л. Дрозд, «аналогічна задача, яка відрізняється лише несуттєвими характеристиками, сприймається як зовсім нова, що змушує шукати нові способи розв'язання, і навпаки, задача, яка суттєво відрізняється від розв'язаної й подібна до неї лише за другорядними властивостями, сприймається як аналогічна» [2]. Унаслідок чого підлітки стають нездатними діяти відповідно до ситуації, не вміють знайти шляхи її вирішення самостійно, не можуть передбачити таку ж ситуацію у майбутньому [1].

Цілепокладання та прийняття рішення підлітка з інтелектуальними порушеннями в складних життєвих ситуаціях часто залежить від біологічних факторів, пов'язаних зі структурою порушення та особливостями нейродинаміки; особистісних, пов'язаних з особливостями розвитку індивіда; психологічних, пов'язаних із суб'єктивним сприйняттям будь-якої ситуації; соціальних факторів, пов'язаних з умовами розвитку підлітка в найближчому соціальному оточенні [2].

На думку Я. Утьосова, підлітки з інтелектуальними порушеннями погано усвідомлюють мотиви власної діяльності цілепокладання, не аналізуючи її. Як наслідок – безглузді невмотивовані цілі та бажання їх досягнути, нездатність пояснити, чому зробили так, а не інакше, підлітки не можуть передбачити наслідки власних дій [5].

За наявності у підлітків з інтелектуальними порушеннями негативного емоційного досвіду невпевненість в окремих ситуаціях закріплюється в рисі особистості – сором'язливість. Підлітки стають боязливими, невмілими в спілкуванні, у плануванні власних дій, відчуваючи постійне напруження через страх виявити свою неспроможність. Сукупність зазначених рис може сприяти становленню жертви злочину або булінгу [2].

Діяльність підлітків з інтелектуальними порушеннями нецілеспрямована. Первинний мотив зберігається, але втрачається контроль над діями цілепокладання [1].

Недостатність волі у підлітків з інтелектуальними порушеннями може стати причиною неспроможності планувати власне майбутнє та досягати поставленої мети. Неможливість виконати поставлені та заплановані дії у досягненні мети призводить до того, що підліток заміщає мету іншою, більш для нього приємною, але дуже часто це може бути поведінкова девіація. «Період вікових криз також сприяє посиленню негативних впливів соціального характеру з подальшим виникненням у школярів девіацій поведінки за невротичним або психопатоподібним типом, які в умовах несприятливого середовища можуть призвести до відхилень поведінки асоціального характеру (алкоголізм, крадіжки)» [5]. З усіх випускників спеціальних шкіл – близько половини з порушеннями поведінки, що обумовлено інтелектуальною неповноцінністю, відхиленнями в розвитку особистості та особливостями її реагування [4].

Отже, несприятливі біологічні та психологічні фактори, ускладнені соціальною ситуацією розвитку, зумовлюють порушення процесів цілепокладання в підлітків. Учені вказують на залежність таких підлітків «від ситуації та власної афективності: діти з інтелектуальними порушеннями безпосередньо реагують на зовнішні подразники, не замислюючись над наслідками таких дій для себе та оточуючих; схильні до некритичного наслідування інших; часто здійснюють безглузді поведінкові акти, позбавлені мети та сенсу» [1].

Слабка сформованість діяльності цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями є багатофакторним феноменом і визначається, по-перше, психологічними передумовами: емоційно-вольовою нестійкістю, недостатнім усвідомленням мотивів власної діяльності та прогнозування, незрілістю особистісних утворень, навіюванням, слабкістю вольової регуляції. По-друге, біологічними передумовами, які спричинені первинним порушенням: конкретністю та ситуативністю мислення, невмінням проводити операції аналізу та синтезу, причинно-наслідкових зв'язків тощо. Необхідно зазначити деякі соціальні аспекти: низька сформованість соціальних компетентностей, слабка комунікативна здібність налагодження соціальних зв'язків. Усе це в поєднанні з віковим фактором, який додає неспецифічну вікову кризову симптоматику і формує риси особистості, практично нездатної до самостійного цілепокладання.

Така ситуація загострює проблему пошуку шляхів соціалізації осіб з інтелектуальними порушеннями, формування у них якостей самостійності та активного засвоєння реалій незалежного існування в соціумі, соціальних компетентностей та знань і навичок життєвого цілепокладання. Тому вважаємо, що при створенні корекційних програм та методик формування цілепокладання в осіб з інтелектуальними порушеннями треба приділяти особливу увагу формуванню соціально-часових уявлень, враховувати особливості та можливості підлітків з інтелектуальними порушеннями бачити себе в майбутньому, будувати життєві плани та задуми.

Визначення цілепокладання як психолого-педагогічної категорії та вивчення особливостей цілепокладання у підлітків з інтелектуальними порушеннями надає нам змогу вирішити ще одне питання дослідження: формування у підлітків з інтелектуальними порушеннями в межах навчальної діяльності не тільки вміння планувати, але й користуватися планом як орієнтиром у досягненні мети.

Отже, із наведеного огляду наукових праць із проблеми дослідження можемо зробити висновок: у спеціальній психології питання формування цілепокладання у підлітків з інтелектуальними порушеннями як комплексної багатоаспектної готовності до самостійного життя після закінчення спеціального загальноосвітнього навчального закладу об'єктом окремого дослідження ще не були, тому потребують подальшого вивчення і забезпечення науковим підґрунтям та практичними розробками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вержиховська О. М. Корекція порушень структури особистості підлітків з порушеннями інтелекту. *Актуальні проблеми корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2021. Вип. 17. С. 45–54.
2. Дрозд Л. В. Корекційно-розвивальні заняття з формування життєвого цілепокладання в підлітків з інтелектуальними порушеннями. *Габітус*. 2020. Вип. 12. С. 116–120.
3. Кожухов М. Особистісна саморегуляція та самоконтроль підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків, 2018. 268 с.
4. Соколова Г. Б., Форостян О. І. Особливості мотиваційної сфери підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку. *Габітус*. 2022. Вип. 42. С. 223–227.
5. Утьосов Я. А. Особливості провідної діяльності підлітків з інтелектуальними порушеннями в контексті формування у них соціальних компетентностей. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. С. 267–278.

Дворніченко Г.О.,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Турубарова А. В.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЕЙДЕТИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сензитивним періодом розвитку мовлення дитини є віковий період від народження до 6 років, тому процес розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти вимагає від вчителя-логопеда використання різноманітних підходів, технік та технологій.

Ейдетика як технологія, спрямована на покращення вмінь дитини запам'ятовувати, відтворювати та активно використовувати отримані знання, розвиває пізнавальні процеси, зокрема мовлення – фонематичний слух, словесно-логічне й образне мислення. Ейдетика – це ігрова методика запам'ятовування інформації, в основі якої лежить властиве кожній людині уміння уявляти різні образи та фантазувати. Видатний психолог О. Лурія вважав, що ейдетика – це образне запам'ятовування, що базується на конкретно-уявному мисленні. Оскільки для ейдетики характерно емоційна забарвленість образів, використовуючи різні засоби ейдетики, вчитель-логопед розвиває образну пам'ять. Прийоми ейдетики активізують образне мислення й сприяють розвитку фразового мовлення дитини дошкільного віку.

Використання вчителем-логопедом методу невербальних асоціацій допомагає розвивати у дитини слухове сприймання, формує навички й уміння уявляти й фантазувати за допомогою зорового сприйняття.

Розвиток зв'язного монологічного мовлення за допомогою ейдетики дозволить дитині легко та невимушено висловлювати свої думки, збагатити словниковий запас, самостійно складати творчі розповіді, використовуючи власний досвід.

Розвитку зв'язного мовлення сприяє методика роботи з текстами. Успіх у навчанні дитини в більшій мірі залежить від того, як вона не тільки вміє читати, а й переказувати прочитане. Наприклад, казка «Колобок», де багато персонажів і виступають вони в певній послідовності: Дід, Баба, Колобок, Заєць, Вовк, Ведмідь, Лисиця. Після прочитання казки необхідно повторити з дітьми цей ряд слів у прямій і зворотній послідовності (2-3 рази). Діти в цей час ніби прокручують перед очима мультиплікаційну стрічку, яка міцно вкарбовується в пам'ять. Якщо попросити дитину переказати казку, то «бачення» образів випереджає мовлення, і дитині залишається тільки повторити знайомі слова [1, с. 48].

У роботі з дошкільниками вчитель-логопед передбачає виконання декількох основних завдань. Це корекція звукової сторони мовлення (постановка, автоматизація та диференціація звуків; формування фонематичного сприйняття, вдосконалення звукових узагальнень в процесі вправ у звуко-буквену аналізі, синтезі, у формуванні складової структури слова), виправлення помилок лексико-граматичної сторони мовлення (уточнення активного та пасивного словникового запасу, збагачення його новими словами, розвиток форм словотворення і словозміни), розвиток навичок зв'язного мовлення [2, с. 51].

Для підвищення ефективності логопедичних занять з формування правильної звуковимови можна використовувати ейдетичні прийоми роботи з образами-символами: фонетичні асоціації; оживлення символів; прийом перевтілення; прийом зацікавленості [2, с. 53]. Стисло зупинимося на цих прийомах.

Прийом фонетичних асоціацій. Педагогу слід вдало підібрати спеціальні асоціації, максимально співзвучні з певним звуком. Наприклад: Свист повітря з насоса нагадує звук [с]: Насос повітря видає: с-с-с.

Прийом оживлення символу. Цей прийом допомагає дитині не тільки почути конкретний звук, але і за допомогою зорового образу ще й «побачити» його в словах, у тексті. Наприклад, у слові «жаба» дитина буде впевнено промовляти звук [ж], тому що малюнок жука асоціюється у неї з конкретним звуком (жаба - !аба).

Прийом перевтілення. Тут дитина сама виконує роль живого символу, створеного в її уяві, входить в цей образ, фіксує свої почуття, емоції. Входження в образ живого символу допомагає самостійно концентрувати увагу на конкретному звуці, правильно його вимовляти і відтак долати свою невпевненість під час виконання логопедичних завдань з певним звуком. Наприклад, у логопедичній грі «Жуки полетіли на прогулянку» (в ліс, на поле) дитина уявляє себе жуком, імітує його політ, чітко вимовляючи звук [ж]. З кожним разом завдання для «жука» змінюється, ускладнюється. Політ великого жука – вимовляти звук [ж] твердо, «сердито»; політ маленького жука – тихим, лагідним голосом промовляти звук [ж]; політ великого і маленького жука –почергово імітувати голосом різне звучання звуку [ж].

Прийом зацікавленості. Незважаючи на те, що цей логопедичний прийом представлений останнім, за логікою навчального процесу він є провідним. Даний прийом активізує дітей, підвищує їх мотивацію і результат логопедичних занять. Під час корекційної роботи з символами увага концентрується не на самому звуці, а на конкретному виді діяльності: жук летить і гуде, тигр стрибає і гарчить, змія виступає в цирку і шипить тощо.

Таким чином, застосування ейдетики в роботі вчителя-логопеда дозволяє дитині, спираючись на символи легше запам'ятовувати звуки рідної мови, а потім впізнавати їх у потоці мовлення та правильно відтворювати. У своїй роботі з дошкільниками вчитель-логопед передбачає виконання декількох основних завдань. Це корекція звукової сторони мовлення (постановка, автоматизація та диференціація звуків; формування фонематичного сприйняття, вдосконалення звукових узагальнень у процесі вправ у звуко-буквену аналізі, синтезі, у формуванні складової структури слова), виправлення помилок лексико-граматичної сторони мовлення (уточнення активного та пасивного словникового запасу, збагачення його новими словами, розвиток форм словотворення і словозміни), розвиток навичок зв'язного монологічного мовлення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ватамаюнюк Г. П. Використання ейдотехніки у розвитку мовлення дошкільників *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : збірник наукових праць. Полтава, 2017. Вип. 1. С. 45–49.
2. Толста О. В. Застосування інноваційних методів і прийомів в корекції звуковимови та розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник. Полтава, 2022. 202 с.

Дергач Маргарита Альфрїтівна,
доктор педагогічних наук, професор,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОБОТА З БАТЬКАМИ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Питання логопедичного супроводу сім'ї дитини з мовно-руховими порушеннями є надзвичайно актуальним тому, що порушення мовленнєвого розвитку дошкільника призводить до незасвоєння усної рідної мови в тому обсязі, який необхідний для початку шкільного навчання, недорозвинення звукової сторони мови, недостатнє формування фонематичної структури мови і звуковимови перешкоджають розвитку аналізу і синтезу звукового складу слова. Порушення мови відображаються на психічному розвитку дитини, формуванні його особистості та соціалізації. Все це створює значні труднощі на шляху оволодіння дітьми грамотою, що в подальшому може мати негативні наслідки у навчанні.

Для своєчасного розвитку мовлення важливим є постійне спілкуватися батьків з дитиною. А під час корекції його порушень актуальності набуває кваліфікований індивідуальний супровід педагога, логопеда, при чому найкращих результатів у роботі ми досягаємо, якщо до такої роботи залучаються узгоджені дії батьків. Особливої актуальності це питання набуває в сучасних умовах, коли воєнний стан у країні зумовив перехід на дистанційні форми спілкування, у сім'ях, які евакуювалися або не мають змоги відвідувати логопеда в офлайн форматі.

Здійснення логопедичної роботи в межах тріади «дитина-логопед-сім'я» з раннього віку в організованому логоінформаційному просторі забезпечує підвищення ступеня обізнаності, підвищення мотиваційної потреби батьків у контролі мовленнєвого розвитку дитини та свідомого пошуку логопедичної допомоги у випадках наявності порушення мовлення, а також підвищення ефективності логопедичної

допомоги. Залучення дітей дошкільного віку у спеціально організований спільно з батьками корекційно-розвитковий простір забезпечує підвищення енергетичного, емоційного та сенсомоторного потенціалу, розширення сенсорного досвіду, дозволяє попереджати виникнення важких порушень мовлення, ефективніше компенсувати порушення в психофізичному розвитку дитини і тим самим попереджати порушення в її пізнавальній діяльності та емоційно-вольовій сфері.

Використання програм логопедичного супроводу сім'ї дитини змовленнєвими порушеннями дає можливість здійснювати превентивну роботу з сім'єю та дитиною, вчасно реагувати на прояви порушень психофізичного розвитку, долати їх з максимальною ефективністю.

У межах сімейно-центрованого підходу найбільш важливою складовою логопедичного супроводу є узгоджена робота логопеда та сім'ї дитини, починаючи з раннього віку. Основними складовими логопедичного супроводу сім'ї є інформування, консультування та логопедична допомога.

У сучасних умовах надзвичайно актуальними є дистанційні або заочні консультації. Розвиток комунікацій спрощує такі консультації за рахунок максимального використання інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ) для спілкування та навчання. Засоби ІКТ допомагають педагогу урізноманітнити форми підтримки освітнього процесу, підвищити якість роботи з батьками вихованців тощо.

Переваги використання ІКТ у взаємодії з сім'ями дошкільників полягають в наступному:

- мінімізація часу доступу батьків до інформації;
- можливість вихователя продемонструвати будь-які документи, фотоматеріали;
- забезпечення індивідуального підходу до батьків вихованців;
- оптимальне поєднання індивідуальної роботи з батькам та групової;
- зростання обсягу інформації;
- оперативне отримання інформації батьками;
- забезпечення діалогу вихователя і батьків групи;
- оптимізація взаємодії педагога з сім'єю.

Проведене дослідження щодо залучення до логопедичної роботи батьків дошкільників з порушення мовлення виявило такі тенденції:

1. У сім'ях спостерігається гіперопіка матері у 50%, авторитарний стиль та занижена оцінка батьками своєї дитини у 20%, неправильно організований вільний час у всіх дітей. Недостатність часу, самоорганізації, знань та навичок у батьків призводила до невміння налагодити стосунки та розмовляти з дітьми, що могло стати на заваді розвитку мовлення дитини.

2. При дизартрії потрібно детальне обстеження дитини, адже цей вид розладу мовлення обумовлений як порушенням артикуляційної моторики, так і порушенням інших компонентів промови.

3. Зважаючи на причини появи стертої дизартрії, особливостей її формування, стає зрозумілим, що з такими дітьми необхідно проводити спеціальну комплексну корекційну роботу, що поєднується з масажем, ЛФК, артикуляційною гімнастикою, навчанням мовленнєвого дихання.

Впровадження програми залучення батьків дошкільників із мовленнєвими порушеннями до корекційної роботи в домашніх умовах показало, що важливим базовим компонентом ефективності корекційних вправ є регулярне, щоденне виконання різних елементів програми в повсякденному житті дитини.

У ході дистанційних зустрічей батькам пропонувався навчальний контент з різних питань, які стосувалися розвитку мовлення дитини:

- один раз на тиждень батьки мали доступ до онлайн-занять із логопедом на платформі Zoom. Кожне заняття тривало 30 хвилин, містило теоретичну та практичну інформацію, наприкінці батьки отримували завдання з розвитку мовлення дитини та поради щодо його виконання.

- два рази на тиждень батьки отримували на зручний для них месенджер (Viber) відеоуроки з вправами для розвитку мовленнєвого дихання, пальчикової та артикуляційної гімнастики, елементами логопедичного масажу, нормалізації голосу, відпрацювання артикуляційних укладів, корекції звуковимови, які батьки мали виконувати з дітьми вдома щоденно; переказувати з дітьми та відпрацьовувати ситуаційні мовленнєві навички.

При виникненні питань або труднощів у виконанні цих завдань в сім'ї батьки мали щотижневий доступ до відеоконсультації з логопедом.

Також батьків навчали елементам та правилам використання в роботі з дітьми пісочної терапії, що дозволяло розвивати дрібну моторику рук і тактильно-кінетичну чуттєвість, допомагало долати

страхи, стабілізувало емоційний стан, вдосконалювало зорово-просторову орієнтацію, поліпшувало мовленнєві можливості та сприяло збагаченню та активізації словникового запасу, розвивало фонематичні процеси, сприяло розвитку зв'язного мовлення, формуванню лексико-граматичних категорій.

Під час виконання дітьми самостійної роботи, коли відсутнє мовленнєве спілкування, батькам пропонувалося використовувати елементи музикотерапії. Музикотерапевтичний напрям роботи сприяє покращенню загального емоційного стану дітей; покращенню виконання якості рухів (розвиваються виразність, ритмічність, координація, плавність, серійна організація рухів); корекції і розвитку відчуттів, сприйняття, уявлень; стимуляції мовленнєвої функції; нормалізації просодичної сторони мовлення (темпу, тембру, ритму, виразності інтонації). Для прослуховування батьки могли обирати твір, який подобався дитині (музичні п'єси, казки) та тривавне більше 10 хвилин.

З метою розвитку фонематичного слуху, диференціації слів, близьких за звуковим складом батькам пропонували розглянути з дітьми сюжетні картинки та предметні зображення, назви яких різняться одним звуком (чайка-майка, дим-дім, кит-кіт). Потім діти слухали речення з цими словами та відпрацьовували їх сприйняття на слух.

Анкетування наприкінці експерименту виявило, що батьки позитивно оцінили свою участь у програмі. Вони зазначили, що найбільш зручними та ефективними складовими спільної роботи є:

- наявність професійного відеоматеріалу з виконання певних різних вправ і завдань, до яких можна було звернутися в будь-який час, самостійно перевірити правильність виконання вправи дитиною;
- наявність зворотного зв'язку батьків з логопедом, що підвищувало ефективність корекційної роботи з мовленнєвого розвитку дитини;
- батьки відмічали підвищення впевненості в своїх можливостях позитивно впливати на розвиток мовлення дитини та поліпшення комунікації з дитиною та в сім'ї в цілому;
- регулярне виконання вправ та завдань мало позитивний вплив на режим дитини, батьки відмічали, що діти стають спокійнішими і впевненішими, краще адаптується до нових умов.

Отже, вкрай важливим є залучення батьків до корекційно-розвиткової логопедичної роботи з використанням можливостей інформаційно-комунікативних технологій, що значно зменшує деприваційний вплив надзвичайної ситуації, в якій опинилися сім'ї дошкільників з порушеннями мовлення.

Децик Ярослав Олегович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Панов М. С.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНИХ ЕТАЛОНІВ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Діти з порушеннями функцій опорно-рухового апарату становлять неоднорідну та поліморфну категорію як у клінічному, так і психолого-педагогічному аспектах. У залежності від природи порушень функцій опорно-рухового апарату таких дітей умовно можна поділити на кілька груп. До них входять порушення: моторної сфери, що спричинено захворюванням нервової системи (діти з дитячим церебральним паралічем, поліомієлітом); вроджена патологія опорно-рухового апарату (вроджені вивихи стегна, кривошия, клишоногість та інші деформації стоп, аномалії розвитку хребта (сколіоз), недорозвиток і дефект кінцівок, аномалії розвитку пальців кисті, артрогрипоз тощо); захворювання та травми опорно-рухового апарату (травматичні пошкодження спинного та головного мозку, кінцівок, поліартрит, захворювання скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт), системні захворювання скелету (хондродистрофія, рахіт); спадкова етіологія порушень функцій опорно-рухового апарату з

прогресуючими м'язовими атрофіями (міопатія Дюшенна, невральна аміотрофія Шарко-Марі, аміотрофія Вердинга-Гоффмана тощо) [2; 6].

Враховуючи психофізичні особливості та можливості оволодіння дітьми з порушеннями функцій опорно-рухового апарату навчальним матеріалом, у педагогічній практиці виділяють такі категорії дітей:

1) з різним етіопатагенезом. Ці діти можуть пересуватися самостійно чи з використанням допоміжних ортопедичних засобів, а їх психічний розвиток наближений до норми;

2) які не можуть пересуватися самостійно і не можуть самообслуговуватися. Вони можуть мати затримку психічного розвитку та збережене мовлення;

3) з ускладненнями затримкою психічного розвитку, їм притаманні тяжкі дизартричні та інші мовленнєві порушення;

4) які мають інтелектуальні порушення різного ступеню тяжкості;

5) з порушеннями слуху і зору різного ступеню тяжкості [1].

У дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату ведучим є руховий дефект (недорозвиток, порушення або утрата моторних функцій). Основну масу серед них складають діти з церебральним паралічем (89 %). У цих дітей виявляють рухові розлади, що поєднуються з психічними та мовленнєвими порушеннями, тому більшість із них потребує не тільки лікувальної та соціальної допомоги, але й психолого-педагогічної і логопедичної корекції. Інші категорії дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату як правило не мають порушень пізнавальної діяльності і не вимагають спеціального навчання та виховання, а саме: порушення координації руху очей і рук; уповільнене, недостатнє, недиференційоване зорове сприйняття, обумовлене неможливістю фіксації погляду і простеження за предметами; порушення координації рухів, загальна психомоторика, що призводить до патології сприйняття власних відчуттів і рухів; дитина помиляється, впізнаючи предмети на дотик; рухові порушення підсилюють порушення артикуляції моторики і звуковимови; порушується взаємодія зорово-моторних і оптико-просторових систем, що ускладнює формування автоматизованих рухів руки; страждає осмислення складних логіко-граматичних конструкцій в реченнях [5].

У дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату інтелектуальні порушення виступають вторинним порушенням і зумовлені особливостями розвитку центральної нервової системи та фізичної сфери, компенсація яких з акцентом на збережені функції може сприяти позитивній динаміці у роботі з такими дітьми [3].

На порушення когнітивних функцій у дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату вказувала також О. Чеботарьова, яка у своїх дослідженнях відмічала недостатність гностико-праксичних, інтелектуально-мовних і мнестичних функцій. Авторка писала, що виражені дисфункції поведінки і мислення є наслідком порушення довільної регуляції поведінки та доводила, що прояви порушення вищих психічних функцій стають особливо помітні у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку [7].

Проблема сенсорного виховання та сенсорного розвитку є однією із ключових у галузі дошкільної педагогіки. У науковій літературі дослідники розмежовують поняття «сенсорний розвиток» і «сенсорне виховання».

Видатний педагог А. Шевцов зазначав, що сенсорний розвиток – це розвиток відчуттів і сприймання дитини, формування уявлень про властивості предметів (форму, колір, розмір, положення у просторі тощо) [8].

Відповідно сенсорне виховання виступає системою педагогічних впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання та вдосконалення відчуттів та сприймань [5].

На думку А. Лапшиної, сенсорне виховання, спрямоване на формування повноцінного сприйняття навколишньої дійсності, що є основою пізнання світу, першим щаблем якого є чуттєвий досвід [4].

Д. Завітренко важливість сенсорного виховання вбачає у тому, що пізнання навколишньої дійсності базується на відчутті та сприйманні. Дитина дізнається про навколишні предмети та явища за допомогою зору, дотику, слуху. На основі цього у подальшому виникають більш самостійні процеси: такі як пам'ять, уява, мислення [3].

Враховуючи описані підходи до проблеми сенсорного виховання, можна виділити такі його основні завдання: ознайомлення із системою сенсорних еталонів; формування у дітей системи перцептивних дій; розвиток умінь застосовувати перцептивні дії у власній діяльності.

Поняття сенсорні еталон запропонувала Е. Данілавичюте, яка визначила їх, як «психічні образи, що містять уявлення про чуттєво сприйняті властивості об'єктів» [2].

Властивостями сенсорних еталонів, за Е. Данілавичюте, є: узагальненість (у них закріплені найістотніші, головні якості); усвідомленість (за образом-еталоном закріплено назву-слово); системність (фонема рідної мови, спектр кольорів, шкала музичних звуків, система геометричних форм і ін.) [2].

Виділяють такі сенсорні еталони: 1. Еталон форми (геометричні фігури). 2. Еталон величини (умовні мірки). 3. Еталон кольору.

Отже, сенсорне виховання безумовно є одним з найважливіших психолого-педагогічних завдань для реалізації у старшому дошкільному віці.

Сенсорний розвиток є своєрідним фундаментом для повноцінного когнітивного функціонування, практичної повсякденної діяльності та легкого періоду адаптації у молодшій школі.

Оскільки у дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату та інтелектуальними порушеннями сприймання є однією з ослаблених функцій, його розвиток та закріплення системи сенсорних еталонів є особливо значимими у контексті освітньо-виховного процесу.

Таким чином, сенсорний розвиток передбачає формування у дитини процесів сприйняття і уявлень про предмети і явища навколишнього світу. Повноцінний сенсорний розвиток здійснюється тільки в процесі сенсорного виховання, коли у дітей цілеспрямовано формуються еталонні уявлення про колір, форму, величину, про ознаки і властивості різних предметів і матеріалів, їх положення в просторі та ін., розвиваються всі види сприйняття, тим самим закладається основа для розвитку розумової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук В. І., Багирич Н. О. Аналіз засобів фізичної реабілітації дітей із спастичними формами дитячого церебрального паралічу. *Вісник медичних і біологічних досліджень*. 2023. № 1. С. 33–37.

2. Данілавичюте Е. Нейродинамічна основа моделювання мовлення та дрібної моторики в контексті комплексної технології надання допомоги при ДЦП. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 4. С. 8–16.

3. Завітренко Д. Ж. Особливості інтелектуального розвитку дітей із церебральним паралічем. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 13. С. 117–120.

4. Лапшина А. Г. Особливості невербального творчого мислення дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. *Питання психології*. 2018. № 4. С. 44–56.

5. Мусевич В. С. Феномени сенсорного розвитку дітей : підручник. Київ, 2014. 210 с.

6. Сірман О., Боровець О. Програма фізичної реабілітації при ДЦП. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2023. Вип. 6 (166). С. 144–147.

7. Чеботарьова О. В. Дитина із церебральним паралічем. Харків, 2018. 40 с.

8. Шевцов А. Г. Сучасні міждисциплінарні підходи до етапної комплексної реабілітації дітей із церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 23. С. 281–285.

Доценко Ольга Олексіївна,

учитель-реабілітолог,

Центр комплексної реабілітації КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,

м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КОРЕКЦІЙНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА НА ЗАНЯТТЯХ З ЕРГОТЕРАПІЇ.

Згідно міжнародної класифікації хвороб (МКХ-11) розлад аутистичного спектра (Autism spectrum disorder) характеризуються стійким дефіцитом здатності ініціювати та підтримувати взаємну соціальну взаємодію та соціальну комунікацію, а також цілим рядом обмежених, повторюваних та негнучких моделей поведінки, інтересів чи діяльності особи, які є явно нетиповими або асинхронними згідно її вікового критерію та не відповідають соціокультурному контексту.

Дитина з аутистичним спектром може демонструвати повну відсутність інтелектуальних проблем або мовленнєвих здібностей, але при цьому мати суттєві проблеми в сфері соціалізації та комунікації що впливає на взаємодію такої дитини з іншими дітьми групи та педагогом.

Для успішної роботи дитини з аутистичним спектром на корекційних заняттях педагог має досягнути певних успіхів у взаємодії з дитиною.

Започатковувати формування цього процесу можливо шляхом приєднання дорослого до стереотипної поведінки дитини, що полегшить їй встановлювати контакт очей, розвивати взаємодію, дасть можливість долучатися до діяльності дитини. При цьому педагог проявляє зацікавленість предметом чи тією ситуацією, на яку дитина звернула увагу, за допомогою емоційного коментаря надає нового змісту тому, з чим дитина діє чи на що дивиться. Поступово дитина вчиться переходити до спільної діяльності з педагогом та іншими дітьми, підпорядковуючись вимогам.

Педагог має підтримувати намагання дитини (за наслідуванням чи самостійно) означити іншу людину та назвати її ім'я. Розвивати увагу до іншої людини (до її дій). Розвивати вміння наслідувати дії іншої людини. На цій основі в подальшому можливе формування в дитини вміння вносити елементи самодіяльності у власні функціональні дії. Партнерство з дитиною в спільній діяльності допоможе дитині заспокоїтися і дасть їй відчуття захищеності.

Підвищенню ефективності спілкування з дитиною з аутистичним спектром сприятиме дотримання педагогом таких загальних рекомендацій:

- Бути активним слухачем. Демонструвати розуміння того, що говорить дитина, показувати свою увагу за допомогою жестів, міміки (кивання головою, посмішка) це викликає в дитини довіру. Обличчя співрозмовників мають бути на одному рівні для покращення зорового контакту.
- Говорити чітко і виразно короткими реченнями з 3-4 слів, повторюючи ключові слова, які добре відомі дитині. При цьому контролювати силу свого голосу і рівень емоційності. Поступово ускладнювати речення, використовувати нові слова, зменшувати кількість повторів.
- Робити паузи між реченнями, щоб дати дитині час осмислити сказане педагогом та заохотити дитину висловити власну думку.
- Говорити про те, що відбувається в цей час і описувати дії дитини. Коментарі педагога показують послідовність дій, які виконала чи буде виконувати дитина.
- Намагатися зрозуміти, що дитина хоче сказати, аналізуючи окремі звуки, слова, напрям погляду, жести дитини. Заохочувати невербальні намагання дитини спілкуватися. Повторювати дитячі коментарі і запитання, перевіряючи, чи правильно педагог зрозумів сказане дитиною.
- Уважно спостерігати за дитиною, щоб зрозуміти її емоційний стан. Так педагог зможе зрозуміти, що викликає небажану поведінку дитини (кусання, плювання, тощо) і запобігти цьому, уникаючи тригерів, а також заохотити дитину до бажаної поведінки та продуктивної співпраці.
- Уникати різких рухів, зберігати спокій у будь-яких проявах неадекватної, агресивної поведінки дитини, аналізувати та намагатися зрозуміти різні емоційні реакції, прояви поведінки дитини.

Моторний розвиток дитини з аутистичним спектром - це не так розвиток моторних навичок адаптації до навколишнього світу, скільки накопичення стереотипних засобів отримання приємних вестибулярних, пропріоцептивних, тактильних відчуттів. Дитина з розладами аутичного спектра незграбна порівняно з однолітками, позбавлена невимушеності; їй важко стрибати, вона має маріонетковий характер рухів, порушену координацію, брак цільових, виразних і влучних рухів, у дитини часто порушена так звана "схема тіла" - тобто уявлення про побудову тіла, відчуття свого тіла та його рухів. Рухи слабо координуються, дитина неспроможна керувати розподілом м'язового тону; спостерігається скутість пози, невелика кількість жестів. Такі діти, як правило, мають труднощі з наслідуванням, з імітацією рухів.

Глибока затримка розвитку побутових навичок, незграбність при виконанні будь-яких дій з предметами поєднуються з винятковою спритністю рухів у стереотипній аутостимуляції. Це більшою мірою пов'язане не з моторною недостатністю, а з порушенням сприйняття та комунікації.

Основні риси, притаманні моторній сфері дітей з аутистичним спектром, які ускладнюють розвиток моторних навичок, наростають із віком і збільшуються залежно від ступеня виразності аутичного порушення, спостерігається невідповідність моторної сфери хронологічному та розумовому віку.

Дітям з вираженими порушеннями аутистичного спектра доступні складні дрібні моторні дії, коли вони входять до кола їх інтересів, наприклад, малювання годинами однакових малюнків чи складання пазлів. У той же час інші діти з порушеннями аутистичного спектра взагалі намагаються відмовлятися від дій, що вимагають дрібної моторики; спроби запропонувати їм малювати, ліпити, різати ножицями

викликають негативізм та проблемну поведінку, це пов'язано з порушеннями сенсорного сприйняття, труднощами зосередження уваги.

Корекційні заняття з ерготерапії, які сприяють розвитку дрібної моторики, формуванню навичок самообслуговування є потужним засобом соціальної компетенції дитини, оскільки наближають її до однолітків.

Корекція може відбуватися як на спеціальних заняттях, так і продовжуватись у повсякденному житті. Для цього родина за підтримки фахівця створює необхідні умови в життєвому просторі дитини і заохочує її до спільних дій.

Розвиток дрібної моторики руки дитини починається з елементарних дій: вміння щось попросити, протягнути руку і виконуючи хапальний жест (розкриваючи і закриваючи долоню). Надалі пропонуємо дитині утримувати предмети (однією, двома руками) виготовлені з різних матеріалів (з дерева, гуми, тканини, поліетилену).

Педагог може спонукати дитину перерозподіляти пальці руки на предметі за допомогою різних за величиною, товщиною й об'ємом предметів; захоплювати предмети двома, трьома пальцями. Для розвитку тактильної чутливості руки можна підбирати предмети, різні за своїми якими (матеріалу, фактурі, щільності, пружності); використовувати кінестетичний пісок, масу для ліплення, піну для гоління тощо. Важливо також розвивати координацію рухів руки шляхом навчання дитини викладати, а потім складати предмети в різні ємності, працювати із шнурівками, мозаїками тощо.

Варто застосовувати комплекс завдань, спрямований на розвиток кінетичної організації рухових дій дитини. Цю роботу можна розпочати зі складних для аутичної дитини завдань – навчання навичкам самообслуговування і навичкам побутової поведінки (миття рук, умивання і чищення зубів, витирання пилу, миття посуду тощо). Надалі переходити до формування все складніших кінетичних програм, спрямованих на розвиток моторної сфери дитини.

Під час занять варто враховувати те, що аутична дитина може відмовитись виконувати завдання або ігнорувати запропоновані їй види діяльності. Підходити треба гнучко до організації та проведення корекційних занять.

Пропозиції батьків щодо того, як досягти порозуміння з їхньою дитиною, їхні зауваження щодо спостереження за поведінкою дитини завжди повинні прийматися до уваги, саме командна робота в тандемі батьки-фахівець є найбільш ефективною.

Формування у дитини з аутистичним спектром навичок самообслуговування, поступова соціалізація шляхом взаємодії з педагогом та іншими дітьми на корекційних заняттях – це поступовий шлях до інтеграції дитини в соціум та запорука її успіху в подальшому розвитку як особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : Тріада плюс, 2012. 520 с.
2. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Фенікс, 2010. 320 с.
3. Тарасун В. Аутологія: теорія і практика : підручник. Київ : Вадекс, 2018. 590 с.
4. Хворова А. М., Чупріков А. П. Розлади спектра аутизму: медична і психолого-педагогічна допомога. Львів, 2013. 272 с.
5. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей : монографія. Київ, 2009. 385с.

Дрозд Лариса Василівна,

старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА У МЕЖАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

В умовах глобальних змін у сьогочасному світі освіта дітей з порушеннями психофізичного розвитку – одна з найактуальніших та дискусійних проблем сучасної освіти.

У зв'язку з тим, що правильне мовлення є однією з найважливіших передумов подальшого повноцінного розвитку дитини, процесу соціальної адаптації, виявлення та запобігання патології мовлення, необхідно проводити роботу в найбільш ранні терміни.

Результативність подолання мовних патологій обумовлюється значною мірою розвитком логопедії як науки.

Найбільш актуальними проблемами сучасної логопедії є уніфікація категоріального апарату, поглиблене вивчення механізмів та методів корекції патологій мовленнєвої діяльності, науково обґрунтоване співвідношення нозологічного та симптомологічного підходу у логопедичній теорії та практиці та у розробці номенклатурних документів, вивчення онтогенезу мовлення при різних формах мовних розладів, вивчення особливостей мовленнєвих порушень та їх усунення при ускладнених дефектах розвитку, ранні профілактика, виявлення та усунення мовних порушень, творча та науково-обґрунтована розробка змісту, методів навчання та виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення у спеціальних дитячих садках та школах, послідовна реалізація комплексного підходу при виявленні та корекції мовленнєвих порушень, забезпечення наступності у логопедичній роботі дошкільних, шкільних та медичних установ, вдосконалення теорії та практики диференціальної діагностики різних форм порушень мовлення[4].

По цьому збільшується значущість інклюзивної освіти, що дозволяє істотно скоротити процеси маргіналізації дітей з особливими освітніми потребами та сприяє розширенню доступності освіти для них. Для таких дітей будуть створюватися більш сприятливі умови для соціальної адаптації.

З тенденцією розвитку інклюзивної освіти у загальноосвітній школі посилюється неоднорідність складу учнів за рівнем їх інтелектуального, мовного та загалом психічного розвитку.

Це багато в чому ускладнює адаптацію як дітей умовно здорових, так і дітей з особливими освітніми потребами, виникають додаткові, нерідко непереборні труднощі у реалізації індивідуального підходу педагогів до учнів у процесі їх навчання, виховання, розвитку, що не дозволяють повною мірою реалізувати принцип диференційованого, дійсно по-справжньому індивідуального підходу до кожного учня.

Останніми роками контингент дітей загальноосвітніх шкіл значно змінився. У сучасній Україні спостерігається зростання чисельності дітей із особливими освітніми потребами (ООП). В умовах модернізації системи освіти для таких дітей якнайкраще підходить інклюзивна освіта[1].

Згідно з Українським законодавством інклюзивна освіта – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей. Але реалізація змісту та умов надання спеціальної допомоги та підтримки дітей з ООП в умовах загальноосвітнього закладу на практиці становить складну соціально-педагогічну проблему [3].

У зв'язку з орієнтацією системи загальної освіти на інклюзивну практику зросли вимоги як до вчителя, так і до вчителя-логопеда, що працює на шкільному логопедичному пункті загальноосвітнього закладу, оскільки найбільш поширеними відхиленнями в розвитку є мовні розлади.

Мета діяльності вчителя-логопеда – створення умов, що сприяють виявленню та подоланню порушень мовного розвитку, а також подальшому розвитку усного та писемного мовлення, удосконаленню комунікації учнів з ООП для успішного засвоєння академічної складової освітньої програми.

Для досягнення цієї мети у процесі професійної діяльності вчителя-логопеда вирішуються такі завдання: проведення логопедичного обстеження з метою визначення структури та ступеня вираженості мовного порушення; розробка перспективного плану корекційно-логопедичної роботи з дітьми, які потребують логопедичної допомоги; організація корекційної роботи з надання логопедичної допомоги дитині з ООП; визначення напрямів, методів та прийомів логопедичної роботи з корекції порушень мовного розвитку, підбір дидактичних та методичних матеріалів; комплектування груп для занять з урахуванням психофізичного стану учнів із ООП; систематичне проведення досліджень щодо вивчення динаміки мовного розвитку школярів з особливими освітніми потребами; реалізація загальної підсумкової діагностики, яка охоплює перевірку всіх елементів мовлення; взаємозв'язок різних фахівців психолого-педагогічного супроводу школярів з особливими освітніми потребами з їхніми сім'ями та інших[2].

Кожен із напрямів діяльності вчителя-логопеда є складовою єдиного загального процесу психолого-педагогічного супроводу школярів з ООП, що набуває особливого значення в рамках інклюзивної освіти, оскільки він спрямований не на ізольоване подолання порушення мовлення, але в цілому на їх адаптацію та соціалізацію.

Робота вчителя-логопеда у межах інклюзивної освіти має певні особливості.

По-перше, перед корекційною роботою логопед, як і у роботі зі звичайними дітьми, за допомогою точної та ретельної діагностики виявляє особливості та характер порушень мовлення за допомогою різноманітних методик.

По-друге, ґрунтуючись на логопедичному обстеженні, спільно з низкою інших фахівців складає індивідуальну програму розвитку дитини, що враховує її особливості, визначає індивідуальний освітній маршрут, а також виділяє та розробляє прийоми, методи та стратегії, спрямовані на запобігання чи усунення причин неуспішності школярів з ООП з різних навчальних дисциплін.

По-третє, специфіка роботи логопункту передбачає надання допомоги різним категоріям школярів з особливими освітніми потребами; робота проводиться з урахуванням особливості особистості школяра; використовуються як позитивні сторони, так і негативні з метою компенсації (залучення непорушених аналізаторів для компенсації порушених).

По-четверте, вся логопедична робота вибудовується навколо найбільш постраждалої мовної складової (наприклад, при алалії в центрі логопедичної роботи стає лексична сторона мовлення).

По-п'яте, вчитель-логопед повинен змінювати цілі та методи логопедичного впливу залежно від етапів мовного розвитку.

По-шосте, організація роботи, її форма та матеріал, що використовується, повинні відповідати віку дитини з ООП: у роботу зі школярем необхідно залучати матеріал навчальної програми. Для реалізації особистісного підходу у процесі корекційно-логопедичної роботи ефективною формою впливу буде індивідуальна. Заняття даної форми необхідно проводити відповідно до віку дитини та виду мовного порушення. Заняття необхідно проводити регулярно кілька разів на тиждень (по 30 хвилин). Головне завдання індивідуальних занять із дитиною – максимальний мовленнєвий розвиток, що спирається на можливості дитини.

Досягненню високих результатів у корекційно-логопедичній роботі має сприяти дотримання таких правил: детальний відбір дидактичного та наочного матеріалу у роботі з дітьми; раціональне розподілення часу на кожен окремих етап індивідуального заняття; професійна та науково-обґрунтована подача матеріалу; використання різноманітних форм, методів та способів логопедичної роботи; використання технічних засобів у процесі корекційно-логопедичного впливу (залучення комп'ютерних технологій) тощо.

По-сьоме, велика кількість школярів з особливими освітніми потребами мають порушення у розвитку вищих психічних функцій, а саме у розвитку пам'яті, уваги, сприймання, мислення, мають різний ступінь моторного та сенсорного розвитку. У цій категорії дітей спостерігаються високий рівень стомлюваності, швидка виснажливність, прояв лінощів та інша симптоматика. Для подолання перерахованих симптомів дитину необхідно зацікавити, використовувати нестандартні прийоми роботи, обов'язковий підбір активних фізичних вправ, залучення інноваційних технологій і т. д.

Отже, можна дійти висновку у тому, що удосконалення системи української освіти зумовлює необхідність істотного оновлення цілей, завдань і змісту педагогічної освіти. Необхідним елементом інноваційної роботи в освіті вважається розробка комплексного психолого-педагогічного супроводу всіх учасників освітнього процесу і, в першу чергу, дітей з особливими освітніми потребами. Особлива роль надається логопедичному супроводу, який націлений на запобігання мовленнєвих порушень, що заважають освоєнню основної освітньої програми, успішної адаптації та інтеграції в соціумі. Освітні заклади на сьогоднішній день потребують науково-методичного забезпечення процесу реалізації комплексного психолого-педагогічного супроводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інклюзивне навчання в школі: кроки до успішного початку у школі. URL: <http://surl.li/acqlo>.
2. Пахомова Н. Г., Губарь О. Г. Особливості надання корекційно-розвиткових послуг підліткам із дизартрією в умовах логопедичного Кабінету. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 16 (1). С. 207–220.
3. Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.
4. Савінова Н. В. Сучасні проблеми і тенденції розвитку логопедії як науки. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 27. С. 184–188.

Nataliia Yermakova,
Candidate of Philological Sciences,
Docent at the Department of Social and Humanitarian Sciences and Language Training,
Khortytsia National Academy,
Zaporizhzhia, Ukraine

REASONS FOR TOURISM STUDENTS TO STUDY SPANISH AS SECOND LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES AFTER ENGLISH

Teaching the second foreign language especially for specific purposes to the students of non-linguistic specialties is a rather new practice in Ukraine. Developing international relationships between Ukraine and others countries of the civilized world requires specialists speaking two or more foreign languages that in its turn expands opportunities for cross-cultural communication, raises competitive abilities and mobility of experts.

The growing importance for any specialist in speaking foreign languages for all aspects of his/her professional activity brings new challenges to the system of a modern linguistic education. Educational institutions are to graduate the specialists who are able to communicate in foreign languages, solve creative tasks, and take part in multinational discussions. At present it seems reasonable to learn more than one foreign language, even if the level of the second one is far below the level of the first foreign language according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) [9].

The response to today's challenges in Ukraine is considered to be teaching the course "Second Foreign Language for Specific Purposes" in institutions of higher education on the faculties of non-linguistic specialties. The choice of the second foreign language depends on different factors: availability of an appropriate specialist, of an educational and methodological base, or on students' will. The problem of teaching the second foreign language after the first one is not new, but its **actuality** is arisen from the need to develop the teaching methods of the second foreign language for specific purposes to the students of non-linguistic specialties.

The problem of teaching several foreign languages as well as their interaction was revealed by a number of Ukrainian researchers [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. They consider this teaching in different aspects but many of them note that learning of the second foreign language is carried out in peculiar conditions of mutual influence of three languages (the first foreign language, the second foreign language and the native language of a learner), but the first foreign language is generally used for interlinguistic comparisons.

Recently the second foreign language has already been taught on the faculties of world's economics, journalism, international journalism, but now the attention to its learning is also drawn in tourism industry in Ukraine. Nowadays, English is a mandatory first foreign language for teaching in any educational institution. German or French are more often chosen as the second foreign language, but our paper focuses on the relevance of teaching the Spanish language to the students of the specialty Tourism with English as the first foreign language. Furthermore, Spain, to our mind, is an unappreciated country in Ukraine both for general and recreational tourism.

Therefore, the **aim** of our paper is to ground the reasons for studying Spanish as the second foreign language for specific purposes after English at the specialty of Tourism. The **object** of our research is teaching the second foreign language, namely, Spanish, at the non-linguistic institution of higher education on the basis of the experience in teaching the first foreign language, namely, English.

At present Spanish (*español*) or Castilian (*castellano*) has the world's importance and is one of the most popular languages after English, Chinese and Hindi. It takes the fourth place by the quantity of native speakers [10]. At the beginning of the XXI century it left French behind. Spanish is also one of the most studied languages on par with English in the language-learning platforms and education applications such as **Duolingo**, Rosetta Stone, **Babbel** etc. Spanish is one of the languages in the United Nations Organization, the European Union, UNESCO; it is also an official language in Africa, in the majority of the countries of Central and South America. Besides, one-third of the population in the United States of America originated from Spanish-speaking countries with Spanish as their native language.

Moreover, the influence of Spanish in business increases every year; it is considered to be one of the most perspective languages in trade, politics and tourism. It means that business, especially the field of tourism, needs more and more specialists speaking Spanish. If they also speak English, their chances to get a well-paid job grow up considerably.

Thus, it follows from the paper that the need in specialists speaking several foreign languages is ever increasing. That's why Khortytsia National Academy has the subject «The Second Foreign Language for Specific Purposes (Spanish)» which is taught on a selective basis. Besides, it becomes necessary to optimize the educational process due to a rather small number of academic hours given to study the second foreign language in school curriculum, as well as due to the further growth of requirements to the quality of communicative and professional competence of the students of non-linguistic institutions of higher education. All this creates the need to develop a new approach to teaching several foreign languages within a single educational system.

REFERENCES

1. Жовтук Н. П. Психолінгвістичні аспекти формування лексичної компетентності у процесі навчання англійської мови після німецької. *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка*. 2012. № 3. С. 101–106.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / науковий керівник українського видання доктор пед. наук, професор С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Казачінер О. С. Підготовка вчителів до викладання другої іноземної мови з 5 класу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2013. Вип. 32. С. 94–104.
4. Лобачук І. М. Теоретико-методичні аспекти викладання другої іноземної мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. 2013. Вип.40. С. 56–60.
5. Насонова Н. А. Передача інформації в процесі вивчення іноземної мови. *Проблеми гуманізму і освіти* : збірник матеріалів наук.-метод. конф., м. Вінниця, 21 – 22 травня 2002 р. В 2-х т. Том 2. Вінниця, 2002. С. 241–243.
6. Палій О. А. Про підвищення ефективності навчання другої іноземної мови в ЗНЗ. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 1. С. 120–124.
7. Теляшенко В. Л. Професійно орієнтоване навчання студентів іноземної мови в немовному вузі. *Актуальні питання навчання іншомовної комунікації у вищих навчальних закладах* : матеріали наук.-практ. конф., 20 травня 2003 р. Харків : Магістр, 2003. Вип. 4. С. 78–81.
8. Цвяк Л. В. Принципи викладання професійно орієнтованої мови майбутнім офіцерам-прикордонникам. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*. Хмельницький : НАДПСУ, 2010. № 55. С.111–114.
9. The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/level-descriptions>.
10. The most spoken languages in the world. URL: <https://www.berlitz.com/blog/most-spoken-languages-world>.

Жадленко Ірина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ З УЧАСНИКАМИ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Враховуючи значення психофізичних порушень дітей з особливими освітніми потребами (надалі – ООП), що перешкоджають навчанню цих дітей у школі і їхній соціальній адаптації, потребує особливої уваги та спільної тривалої, кропіткої роботи й обумовлює необхідність впровадження інноваційного напрямку педагогіки – педагогіки партнерства як компетентнісного підходу, спрямованого на особистісний розвиток дітей з ООП, формування у них здатності до саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації в соціумі.

Педагогіка партнерства – це ключовий компонент формули Нової української школи, це взаємна повага до особистості, це педагогіка з особистісно орієнтованим навчанням у центрі якого – дитина [2].

В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Учитель має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини [2, с. 14].

Нині, коли спостерігається тенденція до збільшення в закладах загальної середньої освіти кількості дітей з особливими освітніми потребами, організація ефективної соціально-освітньої інклюзії потребує створення умов тісної взаємодії педагогів закладу загальної середньої освіти, спеціалістів служби супроводу, громадськості, дітей та їх батьків.

Педагогіка партнерства важлива і незамінна з огляду на те, що, по-перше, сприяє створенню атмосфери, у якій найкраще розкривається потенціал дитини з особливими освітніми потребами, формується й реалізується її індивідуальна освітня траєкторія; по-друге, партнерство задовольняє потребу в значимості й приналежності та зменшує рівень стресу, що, зрештою, допомагає працювати ефективніше; по-третє, такий формат стосунків найкраще готує дітей до майбутньої професійної діяльності і ролі активного громадянина в суспільстві.

Для того, щоб найкраще підготувати себе до моделі партнерства у школі, варто прийняти факт, що зміни мислення відбуваються повільно, а отже, слід набратися терпіння, намагаючись побудувати партнерські стосунки з іншими батьками, з адміністрацією школи, зрештою – шукаючи спільну мову з дітьми. Розвивати уяву і креативність, освоювати навички перемовин і вчитися не лише аргументувати власну позицію, але й слухати інших, підтримувати власний ресурсний стан і почуття гумору.

Освітнє шкільне середовище – це простір дитинства, який будується на засадах рівності, діалогу, співрозвитку, прийняття [1, с. 4]. Переосмислення ролі вчителя оновлює критичне мислення і відповідні цілеспрямовані дії. Учитель – фасилітатор (той, хто підтримує дитину в її навчальній діяльності через педагогічну взаємодію, допомагає, надихає). Учитель – тьютор (той, хто індивідуально працює з інтересом дитини – виявляє освітні запити, проектує освітню діяльність). Оновлений учитель – справедливий педагог, що має найбільшу повагу та довіру серед учнів. Учитель має бути другом, а родина залучена до побудови освітньої траєкторії дитини. Спільні справи учнів, батьків, вчителів виховують соратника, однодумця.

За період навчання дітей з ООП в інклюзивному класі стан сформованості їх пізнавального розвитку зростає, покращується увага, процеси пам'яті, образно-логічного мислення, відбувається помітний мовленнєвий розвиток (збагачується зміст та діапазон пізнання, розширюється лексика, покращується синтаксична та граматична будова мовлення, збільшується комунікативна взаємодія з однолітками та дорослими). Варіативність складу дітей із ООП та наявність їх індивідуальних особливостей є об'єктивною умовою для здійснення індивідуального підходу при корекції розвитку цих дітей, а формування та реалізація індивідуальної освітньої траєкторії необхідною умовою розвитку дитини й становлення її особистості. Це потребує дотримання певних педагогічних умов, надання індивідуально зорієнтованої педагогічної, психологічної та соціальної допомоги дітям з ООП у процесі навчання та педагогіки партнерства всіх суб'єктів освітньої діяльності.

Партнерство сім'ї і школи передбачає добровільне залучення батьків у ту чи іншу діяльність, запропоновану педагогами, воно можливе за умови сформованості у батьків та вчителів готовності до взаємодії на рівних, паритетних засадах, з опорою на обов'язковість виконання взятих на себе зобов'язань.

Отже, для того, щоб освіта і навчання всім приносили задоволення, варто змінити правила гри і прийняти підхід партнерства замість традиційно авторитарного. Педагогіка партнерства є ключовим елементом у створенні інклюзивного середовища, де діти з особливими освітніми потребами зможуть максимально розвивати свій потенціал, відчуватимуть підтримку та почуватимуть себе щасливими та захищеними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавко С. О., Левченко О. В. Педагогіка партнерства як один із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Genezum*. URL: <https://genezum.org/library/pedagogika-partnerstva-yak-odyn-iz-faktoriv-efektyvnoi-vzaemodii-uchasnykiv-osvitnogo-procesu>.
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Загальна редакція / М. Грищенко та ін. Київ, 2018. 40 с.

Звягінцева Тетяна Леонідівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Горшкова Г. В.,**
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ НА УРОКАХ «ПІЗНАЄМО ПРИРОДУ» В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

Професійна діяльність педагогів інклюзивних класів в умовах сьогодення містить багато труднощів: пристосування до сучасних умов життя, організація дистанційного навчання з дітьми з особливими освітніми потребами під час карантину та під час воєнного стану, коли більшість учнів покинули своє постійне місце проживання, актуальною виступає самостійна навчально-пізнавальна діяльність молодших підлітків з особливими освітніми потребами.

Значущість курсу «Пізнаємо природу» для учнів з особливими освітніми потребами п'ятих -шостих класів важко переоцінити. Його можна поставити в один ряд з такими предметами, як математика, українська мова, розвиток мовлення тощо. Зазначений курс дозволяє зрозуміти навколишній світ, є продовженням курсу початкової школи «Я досліджую світ», у якому учні отримали елементарні відомості про неживу і живу природу, виховує в дітях любов та дбайливе ставлення до природи і своєї Батьківщини, формує особистість учнів. Під час вивчення курсу «Пізнаємо природу» можна проводити корекційну роботу з розвитку мислення, пам'яті, уваги, мовлення, уяви, спостережливості.

Проблему організації дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, під час дистанційного навчання їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм висвітлено у наукових працях Н. Василенко, С. Трикоз, Ж. Калюкова, Н. Васильєва, О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Гладченко, І. Бобренко та ін.; на професійному сайті «Всеосвіта», документах, що стосуються Нової української школи (НУШ) та низці законодавчих актів щодо проведення занять під час воєнного стану і регулюють діяльність вчителів-предметників, корекційних педагогів в системі освіти [3, 4, 8].

Професійна діяльність вчителя курсу «Пізнаємо природу» в контексті інклюзивної освіти має свої особливості і вимагає специфічних підходів. Інклюзивна освіта передбачає надання можливостей для навчання всім учням, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб. Учителі грають важливу роль у створенні навчального середовища, яке б підтримувало розвиток усіх учнів. Аспектами професійної діяльності вчителя в інклюзивному контексті виступають:

1) Індивідуалізація навчання. Вчителю необхідно розробляти індивідуалізовані навчальні плани для учнів із різними освітніми потребами. Це передбачає адаптацію програми, методів навчання і оцінювання для відповідності потребам кожного учня.

2) Підтримка комунікації. Учні з особливими освітніми потребами можуть вимагати різних способів комунікації. Вчитель повинен бути готовим використовувати альтернативні форми комунікації, якщо це необхідно, і сприяти взаємодії всіх учнів у навчальному процесі.

3) Створення інклюзивного середовища. Учителю потрібно створювати класну культуру, у якій кожен учень відчуває себе важливим і підтриманим. Це може бути заохочення до співпраці, роботу в парах або групах.

4) Використання різноманітних навчальних матеріалів. Учителю необхідно мати доступ до різноманітних навчальних матеріалів та засобів, які враховують потреби учнів із різними видами освітніх потреб.

5) Диференціація завдань. Вчитель повинен надавати завдання на різних рівнях складності, щоб кожен учень міг досягти успіху в навчанні. Це передбачає створення завдань як для тих, хто потребує підтримки, так і для тих, хто може бути більш самостійним.

6) Співпраця з іншими спеціалістами. Учителю курсу «Пізнаємо природу» потрібно співпрацювати з іншими фахівцями закладу середньої освіти (дефектолог, психолог, вчитель-логопед, соціальний працівник та ін.) для підтримки учнів з особливими освітніми потребами.

7) Оцінювання і звітування. Учителю необхідно враховувати різні методи оцінювання і звітування, які відповідають потребам учнів. Це можуть бути індивідуальні підходи до оцінювання та надання звітів батькам.

8) Професійний розвиток. Вчитель повинен постійно вдосконалювати свою професійну компетентність в галузі інклюзивної і спеціальної педагогіки.

9) Певні особистісні якості: терпимість, відкритість, готовність до навчання та адаптації, гнучкість, емпатія, зосередженість на потребах кожного учня з особливими освітніми потребами.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури можна сформулювати висновок щодо організації професійної діяльності вчителя-предметника в інклюзивному середовищі, це структура (індивідуалізація навчання, розуміння різних видів освітніх потреб виконання, співпраця з іншими фахівцями, планування тощо). Учителі повинні постійно вдосконалювати свої навички в галузі інклюзивної освіти та предмету, який вони викладають.

Маємо зазначити, що організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності молодших підлітків із особливими освітніми потребами під час вивчення курсу «Пізнаємо природу» може бути викликом для вчителя, але важливо застосовувати підходи, які враховують потреби кожного учня та створюють сприятливе середовище для їхнього навчання, чому сприяє індивідуалізація підходу до учнів; використання різноманітних навчальних ресурсів та часового режиму у роботі; співпраця та підтримка батьків; залучення учнів з особливими освітніми потребами до спільних проєктів та групової роботи через відеозв'язок, використовуючи комунікаційні платформи; доступність інформації; підтримка розвитку навичок самостійного навчання, вміння ставити цілі, планувати свій час; використання різних форм зв'язку; забезпечення психологічної підтримки, врахування психологічного стану учнів, надання можливості консультацій або підтримки в разі стресу чи незручностей; розумне оцінювання діяльності кожного учня.

Таким чином, можна сформулювати висновок, що професійна діяльність учителя в інклюзивному класі на уроках «Пізнаємо природу» містить низку особливостей, структура діяльності потребує індивідуалізації навчання, розуміння різних видів освітніх потреб учнів, планування, співпраці з іншими фахівцями і батьками за умови постійного професійного розвитку. Вбачаємо, що проблема, що розглядається, недостатньо висвітлена в науково-педагогічній літературі, потребує створення ґрунтовної сучасної законодавчої бази, подальших досліджень, впровадження їх результатів у практичну діяльність учителів інклюзивних класів закладів середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біда Д., Гільберт Т, Колісник Я. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс) для закладів середньої освіти. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ZyHn0xenL-Samd4G4nsw2cyFr488aHZU/view> (дата звернення: 10.09.2023).

2. Біда Д., Гільберт Т, Колісник Я. Пізнаємо природу : підр. інтегр. курсу для 5-го кл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2022. 256 с.

3. Василенко Н., Трикоз С., Калюкова Ж. Модельна навчальна програма інтегр. курсу «Пізнаємо природу» для 5-6 класів спец. закладів заг. серед. освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. URL: <https://drive.google.com/file/d/14SWwLJP48frRKssBmgdENLgZE1cFoiLs/view> (дата звернення: 10.09.2023).

4. Васильєва Н. Організація дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Полтава : ПОІППО, 2021. 65 с.

5. Данілавічюте Е. Стаття Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Особлива дитина*. 2018. № 3. С. 7–19.

6. Коршевнюк Т. В. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. URL: https://drive.google.com/file/d/1gkUtn5LuHCaxHrZm-5x-8ASCI_DXfPmf/view (дата звернення: 12.09.2023).

7. Порадник батькам : практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. В. Чеботарьової. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. С. 154 с.

8. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 23.05.2017 р. № 2053-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 30. Ст. 322 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii#Text> (дата звернення: 12.09.2023).

9. Ярмола Н., Коваль-Бардаш Л., Компанець Н. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі : навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.

Зігалова Поліна Вадимівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта, Хортицька національна академія, м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Жадленко І. О.,** кандидат педагогічних наук, Хортицька національна академія, м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У БАТЬКІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

У сучасній психолого-педагогічній літературі феномен емоційного вигорання все частіше стає об'єктом дослідження. Це пояснюється тим, що він може мати деструктивні наслідки як для психічного, так й фізичного здоров'я особистості. Зміст емоційного вигорання може стосуватися як професійної діяльності так й особистісного життя людини. Досить часто емоційне вигорання наявне у родинах, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. В Україні зростає кількість дітей, які мають розлади аутистичного спектра. Діагноз дитини накладає великий психологічний відбиток на сімейне життя її батьків. Постійний стрес, хронічна втома провокує появу в них емоційне вигорання. Проблема емоційного вигорання батьків дітей з розладами аутистичного спектра постає гостро, бо безпосередньо впливає на розвиток та соціалізацію дітей. Неправильне ставлення батьків до дітей з розладами аутистичного спектра, їх недбальство може негативно впливати на психофізичний та особистісний розвиток дитини.

О. Сергєєнкова вказує, що емоційне вигорання є стійким станом виснаження фізичного, емоційного та розумового характеру, для якого властиве відчуження та знецінення професійних та особистісних досягнень. Це поступова втрата емоційної, когнітивної та фізичної енергії [3].

Ю. Кулик стверджує, що емоційне вигорання можна розуміти як «механізм психологічного захисту у формі повного або часткового усунення емоцій у відповідь на обрані психотравмуючі чинники» [2, с. 214].

Отже, можна зробити висновок, що емоційне вигорання – це стан виснаження фізичного, емоційного та когнітивного характеру через фізичну чи психологічну перевтому.

А. Величко виділяє такі симптоми емоційного вигорання:

- 1) дефіцит енергії (емоційна, когнітивна, фізична);
- 2) виснаження емоційного, розумового характеру;
- 3) фізична втома;
- 4) особистісне відчуження;
- 5) відсутність чи зниження задоволення від окремої діяльності [1].

Д. Шульженко зазначає, що розлади аутистичного спектра являють собою порушення розвитку, для якого характерні наступні прояви:

- 1) серйозні недоліки формування соціальних та комунікативних навичок;
- 2) стереотипність інтересів та поведінки;
- 3) порушення мовленнєвого, емоційного та когнітивного розвитку [6].

Отже, таке порушення як розлади аутистичного спектру можна охарактеризувати як порушення функціонування нервової системи, яке призводить до порушень когнітивного розвитку, поведінки та соціальної дезадаптації.

І. Сухіна стверджує, що батьки, які виховують дітей з особливими освітніми потребами знаходяться в постійному стресі. Щоденні екстремальні умови життя провокують виникнення хронічного стресу, наслідком якого може бути поява емоційного вигорання. Батьки дітей з ООП досить часто відчують втому, роздратування, злість чи агресію як до дітей, так і до інших членів сім'ї [4].

На думку Д. Чорей, виховання дитини з РАС потребує великої кількості психологічних ресурсів, які провокують фізіологічні та психологічні прояви емоційного вигорання. У батьків таких дітей досить часто спостерігається безсоння, головний біль, погіршення кровообігу, тривога, пригніченість, самотність, апатія та інші негативні психічні стани [5].

Таким чином, батьки, які виховують дітей з розладами аутистичного спектра мають високу тенденцію до прояву емоційного вигорання. Особливо це стосується матерів дітей зазначеної категорії. Емоційне вигорання матерів дітей з РАС проявляється у тривозі та депресії. Вони більше схильні до виснаження, на відміну від батьків таких дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Величко А. Основні детермінанти емоційного вигорання особистості. URL: [https://kibit.edu.ua/upload/catalog/429/No_1\(17\)_2012.pdf#page=89](https://kibit.edu.ua/upload/catalog/429/No_1(17)_2012.pdf#page=89) (дата звернення: 06.10.2023).
2. Кулик Ю. Дослідження рівня емоційного вигорання батьків в умовах карантину. *Науковий вісник Львівського університету*. 2020. № 3. С. 214–217.
3. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А. Криза фахового навчання як підґрунтя емоційного вигорання студентів. *Молодий вчений* 2017. № 27. С. 77–81.
4. Сухіна І. Емоційне вигорання у батьків дітей з особливими освітніми потребами: реалії та шляхи подолання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. № 17. С. 221–235.
5. Чорей Д. В., Романів О. П., Надь Б. Я. Особливості психоемоційної сфери батьків, що виховують дитину з розладами аутистичного спектру. *Україна. Здоров'я нації*. 2018. № 3. С. 64–65.
6. Шульженко Д. І. Етичні норми поведінки з аутичними людьми для правозахисників. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 347–356.

Ісагулян Арам Тігранович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта, Хортицька національна академія, м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Панов М. С.**, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної освіти, Хортицька національна академія, м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Реформування освіти в Україні у напрямі розгортання інклюзивних тенденцій передбачає реалізацію дитиноцентрованої парадигми, яка є визначальною у процесі оновлення вітчизняної освітньої системи [3]. Сучасна система освіти має передбачати створення таких умов, за яких дитина з особливими освітніми потребами отримає можливість сформувати власні особисті цінності, реалізувати власну життєву програму. Особливо це актуально в умовах трансформації українського суспільства, соціальних зламів і криз.

Формування соціокультурної компетентності засобами образотворчого мистецтва є циклічним процесом, який передбачає розв'язання різноманітних завдань, виконання яких свідчить про розвиток умінь та навичок і становить основу для виконання наступних, та здійснюється на пропедевтичному, когнітивно-розвивальному, комунікативно-мовленнєвому, емоційно-регуляторному та творчому етапах.

Як вказують С. Губар [2], В. Жук [3] та інші, забезпечення успішності формування соціокультурної компетентності в учнів з порушенням слуху засобами образотворчого мистецтва може бути лише тоді,

коли учень разом з самостійною образотворчою діяльністю підготовлений до усвідомлення ролі образотворчого мистецтва у житті суспільства та національної самобутньої спадщини України. Отже, акцент треба зробити на розвивальні методи навчання.

Перший етап – пропедевтичний – розвиток позитивної мотивації до образотворчої діяльності, яка забезпечує емоційне залучення учня в процес образотворчої діяльності. У контексті проблеми дослідження розглядаємо мотив як усвідомлений потяг людини до діяльності, заснований на внутрішньому переживанні, як пусковий механізм цієї діяльності. На пропедевтичному етапі відбувалося нагромадження емоційного, сенсорного, інтелектуального досвіду як основи формування соціокультурної компетентності: відвідування й обговорення художніх виставок, музеїв, екскурсії до селища Петриківки (де засновано петриківський розпис), залучення до участі у майстер-класах відомих майстрів народної творчості.

Для того, щоб розпочати успішне навчання, учитель повинен показати, що певна інформація є для учнів особистісно значущою. Тільки тоді відбудеться активізація рухомих сил навчального процесу. Відтак мета як компонент педагогічної системи тісно пов'язана з мотиваційною сферою особистості у процесі навчання з образотворчого мистецтва.

Другий етап формувального експерименту – когнітивно-розвивальний – передбачав наступні завдання: формування емоційно-естетичного досвіду учнів з порушенням слуху, культури почуттів, елементарних світоглядних орієнтацій та оцінних суджень, основ національної та громадянської свідомості; розвиток особистісно-позитивного, художньо-естетичного сприйняття дійсності на основі емоційно-чуттєвого досвіду, здатності до художнього мислення та творчої активності; розвиток художньої компетентності учнів з порушенням слуху у процесі засвоєння основ образотворчої грамоти; розвиток чуттєво-емоційної сфери, здатності розуміти та інтерпретувати твори мистецтва (з урахуванням вікових та психофізичних можливостей), оцінювати естетичні явища.

Третій етап формувального дослідження – комунікативно-мовленнєвий передбачав вивчення художнього образу, який сприяє розвитку чуттєво-емоційного та естетичного сприймання світу, асоціативно-образного мислення, цілісного бачення, вміння виділяти основне у явищах та формах. Виявлення специфіки художньо-образної мови мистецтва, композиційно-художніх і технічних засобів різних видів пластичних мистецтв. Створення художніх образів на основі чуттєво-емоційного сприймання мистецьких творів (музика, література, хореографія тощо), асоціативно-образних інтерпретацій природних форм і явищ.

Були використані тематичні завдання: будова різних природних форм (листя, дерева, птахи тощо); силует (пропорції різних природних форм); колір природної форми (кольорова гама різних форм, контраст, нюанс); візерунок, фактура, текстура природних форм і предметів (зв'язок з характером форми); природні форми та явища в статистиці та динаміці; колір як засіб виявлення характеру форм та стану природних явищ; створення образів на основі вивчення природних форм і явищ, використовуючи різні художні засоби декоративно-прикладного мистецтва, скульптури, графіки, живопису тощо.

Четвертий етап формувального дослідження – емоційно-регуляторний – передбачав вивчення духовного і предметного світу людини, який спрямований на розвиток формально-логічного мислення, вміння спрощувати, узагальнювати, виявляти конструкцію та об'єм форми. Зосереджувалася увага учнів на формі з метою подальшого вивчення впливу і взаємозв'язку цієї форми із сутністю образу. А також четвертий етап був спрямований на вивчення учнями кольору через виявлення зв'язків його зі світлом (природним, штучним), що органічно доповнює попередній досвід учнів у виявленні образності форми.

Були застосовані наступні тематичні завдання: геометрична подібність зображення природних форм, предметів (силуетне, тональне, фактурне виявлення форми та її основних пропорцій); локальний колір і форма у декоративному вирішенні натюрморту та декоративній композиції (колорит, холодна, тепла гама, колірна гармонія); виявлення форми пластичними засобами рельєфу (фактура, випуклий, заглиблений візерунок тощо); лінійна перспектива (куб, циліндр); об'ємна геометрична форма; вплив світла на колір у пейзажному живописі.

П'ятий етап формувального дослідження – творчий – передбачав вивчення культурного та просторового середовища людини, який спрямований на попередній досвід образного й асоціативного мислення доповнюється формуванням і розвитком абстрактного мислення та оволодінням певними художньо-технічними навичками моделювання простору та об'ємно-просторових форм. Перехід від вивчення окремих форм та формоутворення до виявлення зв'язку форми і простору. Вивчаються образні й пластичні зв'язки форми і середовища. У теоретичному та практичному планах досягаються закони

перспективи простору в ілюзорно-просторовому зображенні та рівнобіжно вивчаються умовні художні засоби створення зображень простору й середовища (природного, штучного, архітектурного). Продовжується вивчення природних форм та середовища у гармонійному поєднанні окремих форм і довкілля. Акцентується увага на взаємозв'язку людини з навколишнім світом та впливом культурної спадщини на урбаністичне (створене) середовище людини, їх гармонійне або дисгармонійне поєднання. У практичній творчій діяльності учнів ініціюється виявлення індивідуального погляду на предметний світ і довкілля, експериментування та моделювання свого неповторного дитячого світу. П'ятий етап формування експерименту передбачав такі навчальні завдання, як художньо-виразні засоби зображення простору та об'ємно-просторової форми: ритм ліній і плям, колір (оптичні властивості), повітряна перспектива (в графіці та живописі): лінія горизонту, точка зору, точки сходження; об'ємно-просторова форма: пропорції, деталізація, масштаб, тектоніка; конструктивні й функціональні зв'язки форми і матеріалу; архітектура (вид мистецтва, стилі), архітектурний образ, архітектурна композиція (архітектура в гармонії з природним середовищем); використання кольору (ілюзії) в архітектурі та інтер'єрі, монументальне мистецтво (взаємозв'язок з архітектурою та інтер'єром); дизайн як вид діяльності, взаємозв'язок з образотворчим мистецтвом, архітектурою (моделювання, макетування).

Таким чином, у результаті поетапного формування соціокультурної компетентності в учнів з порушенням слуху засобами образотворчого мистецтва нами зроблено такі висновки: процес формування соціокультурної компетентності в учнів з порушенням слуху засобами образотворчого мистецтва є складним, багатограним і безперервним. Соціокультурна компетентність – складна системна категорія, спрямована на динамічний розвиток, самовдосконалення у процесі образотворчої діяльності; процес формування соціокультурної компетентності повинен відбуватися поетапно, з урахуванням індивідуальних можливостей, природних задатків, нахилів, ідеалів; основою формування соціокультурної компетентності в учнів з порушенням слуху засобами образотворчого мистецтва є активна творча діяльність, яка реалізується через розв'язання учнями творчих завдань в образотворчій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горлачов О. С. Соціальна і правова сфери використання міміко-жестового мовлення та сурдоперекладу. *Європейські практики інклюзивної освіти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12 травня 2022 р.). Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 62–64.

2. Губар С. Ю. Формування внутрішнього плану дій засобами предметної діяльності у дітей з вадами слуху молодшого шкільного віку. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 67–69.

3. Жук В. В. Програми та рекомендації до розподілу програмного матеріалу загальноосвітніх навчальних закладів для дітей 5–10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом. Київ, 2010. 52 с.

Ісмоїлова Анастасія Михайлівна,

здобувач 2 курсу магістерського рівня вищої освіти

спеціальності 016 «Спеціальна освіта»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Дергач М. А.,**

доктор педагогічних наук, професор,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА»

Екстремальні умови нашого сьогодення в контексті підготовки студентів актуалізують потребу у формуванні таких якостей, як висока життєстійкість і стресостійкість, критичність в осмисленні інформації, побудова ефективних моделей комунікації та ін. Тобто під час навчання важливо сформувати у студентів soft skills, які допоможуть з максимальною ефективністю при мінімальній втраті ментального здоров'я пристосовуватися до суспільних і виробничих змін.

На думку К. Коваль, Н. Длугуновича, Ю. Лавриша та ін. soft skills – це навички, вміння та характеристики, які дозволяють людині бути успішною в професійній діяльності. Вченими зазначається, що для різних видів діяльності пріоритетними є різні види soft skills. Наприклад, інститут М. Планка в Мюнхені (Німеччина) виділяє 4 групи soft skills, які є особливо важливими у сучасному суспільстві – це особистісна динаміка (почуття відповідальності, прагнення до досягнень, впевненість в собі, висока мотивація), область міжособистісних відносин (контактність, об'єктивна самооцінка, співчуття та співпереживання іншим людям), прагнення до успіху (самовіддача, мотивація до підтримання статусу, схильність до систематизації, ініціативність), витривалість (стійкість до критики і невдач, позитивна емоційна установка, твердість життєвої позиції, задоволеність роботою) [4].

Е. Дойл визначає soft skills як особистісні ознаки, риси, які характеризують комунікативні вміння і здібності студента у спілкуванні з іншими, у вирішенні питань різної складності, щоб досягти успіху у подальшій професійній діяльності. Таким чином, soft skills висвітлюють здібності студентів до навчання, зокрема вивчення навчальної дисципліни та ґрунтовного опанування навчальним матеріалом, здобуття ними вмінь і навичок професійного спрямування [5].

І. Паславська стверджує, що випускник ЗВО повинен володіти прикладними та міждисциплінарними знаннями, прагненням до самоосвіти, здатністю мислити системно й стратегічно, співпрацювати та спілкуватися на основі професійних знань, що, на її думку, складає поняття soft skills [3].

Аналізуючи наукові джерела з означеної тематики, зазначимо, що soft skills поділяють на такі групи:

1. Комунікативні навички. Це уміння успішно комунікувати, працювати в команді, мати лідерські особливості характеру, емоційний інтелект, який надає змогу мати емпатію водночас й розуміти емоції та почуття інших.

2. Самоорганізація. Навичка, яка допоможе самоорганізуватися до роботи над самоосвітою, самовдосконаленням, умінням боротися з прокрастинацією та вправно розподіляти свій і чужий час.

3. Навички креативного мислення. Вони потрібні для прийняття рішень нестандартного формату, знаходження унікальних (нешаблонних) шляхів для найкращого вирішення поставленої задачі.

4. Навичка працювати з інформаційними джерелами. Передусім уміння шукати достовірну інформацію, вміти її адекватно аналізувати й робити відповідні висновки, розуміти де фейк, а де правда. Уміння володіти Word, Excel, PowerPoint та іншими програмами, які вимагає професійна діяльність.

5. Навичка стресостійкості. Будь-яка подія в житті викликає стрес, тому уміння володіти своїм емоційним станом, вміння показати спокій, коли це далеко не так, вміння працювати у стресових ситуаціях, уміння володіти собою й надавати допомогу при надзвичайно стресових подіях життя суспільства, така навичка є особливо актуального для всіх фахівців професій типу «людина-людина». Ця навичка архиактуальна в контексті війни в Україні. Без навички стресостійкості важко здійснювати професійну діяльність, а професійне вигорання призведе до розладів і психологічної травми [2].

На сьогодні існує безліч методик, що використовують з метою діагностики рівня розвитку soft skills. Однак soft skills – комплексне поняття, тому і дослідження цих навичок можна вважати повним і валідним, тільки застосовуючи методики, що спрямовані на діагностику різних сфер свідомості особистості.

Розвивати та вдосконалювати soft skills можна під час участі студентів у:

– позанавчальних заходах, що потребують об'єднання студентів у команди, розподілення ролей та виявлення творчої активності;

– навчальних заходах, які сприяють інтелектуальному збагаченню, критичному мисленню та конкурентоспроможності;

– тімбілдингах – заходах, що спрямовані на розвиток вміння працювати у групі та бути гнучким;

– тренінгових заняттях, метою і завданнями яких є траєкторії розвитку певного вміння [1].

Окремо хочемо наголосити на важливості використання саме психологічного тренінгу. Психологічний тренінг – це сукупність активних методів практичної психології, які використовуються з метою формування навичок самопізнання та саморозвитку.

З метою розвитку soft skills бакалаврів спеціальності «Спеціальна освіта» нами була розроблена програма психологічного тренінгу, спрямованого на формування soft skills.

Програма включає 6 занять по 1,5 години кожне. Заняття проводились раз на тиждень, проте перші заняття рекомендуємо проводити з інтервалом в 2-3 дні для кращого налагодження психологічного клімату в групі. Такий режим проведення занять сприяє перенесенню навичок, набутих на тренінгу, у реальне життя, дає можливість дізнатися про те, як було використано ці навички, що саме вдавалося, а де були перешкоди.

У програмі використовувались психогімнастичні вправи, міні-лекції, метод мозкового штурму, групові дискусії, проєктивні малюнки, рольові ігри, розв'язання проблемних ситуацій, аналіз притч, колажування, кінотерапія, домашні завдання.

Заняття проводились в онлайн-форматі. Головна вимога – наявність увімкнених камер та можливість бути задіяними у роботі групи.

Заняття складається з трьох частин. I частина – привітання, розминка, II – теоретичний матеріал (подається у формі міні-лекцій, мозкового штурму, групової дискусії), практичні вправи, під час яких вихованці оволодівають необхідними вміннями і навичками практично використовувати набуті теоретичні знання. III частина – рефлексія.

Отже, для успішного формування у студентів soft skills необхідно активно сприяти їхньому залученню до командної роботи, розв'язування кейсів та творчості. Найбільш ефективним методом розвитку soft skills, на нашу думку, є психологічний тренінг, який спрямований на розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення, креативності, резильєнтності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заїка В. М. «Пізнай самого себе» (до питання актуальності тренінгу особистісного зростання). *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: матеріали Міжнар. наук.-практ. он-лайн конференції, м. Полтава, 25-26 березня 2020 р. Полтава : Полтавський інститут економіки і права, 2020. С. 55–63.

2. Кохан О. М. Soft skills як необхідний компонент конкурентоспроможності майбутніх фахівців. *Soft skills – невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентіву XXI столітті* : тези доповідей міжвуз. наук.-метод. семінару. Київ, 2020. С. 43–44.

3. Кузан Г. Професійна підготовка фахівців професій типу «людина-людина» у вимірі сучасних вимог і реалій. *Молодь і ринок*. 2018. № 10 (165). С. 68–73.

4. Наход С. А. Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. № 63. С. 131–135.

5. Тушак А. В. Здобуття «soft skills» студентами у ЗВО як один із найвагоміших внесків у майбутню кар'єру. *Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємства* : тези II Міжнар. наук.-практ. конф. (6-8 листопада 2019 р.). Житомир, 2019. С. 434–437.

Кайнара Олександр Сергійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.**,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

В основу теорії і практики сучасного спеціального/інклюзивного дошкільного виховання покладено важливий принцип – послідовного формування провідних видів діяльності з їх орієнтацією на нормотиповий розвиток. Враховуючи це важливе положення, слід мати на увазі, що йдеться про необхідність комплексного підходу до розвитку дитини, за якого відбувається взаємопроникнення різних діяльностей, їх ієрархічна супідрядність (розвиток кожного наступного виду дитячої діяльності залежить від стану розвитку попередньої: від розвитку предметно-практичної діяльності залежить розвиток ігрової, від якої, у свою чергу, залежить розвиток навчальної діяльності).

У нашому дослідженні під терміном «предметно-ігрова діяльність» ми розуміємо перехідний етап у розвитку дитини, який характеризується зміною провідних видів діяльності, а саме – провідна предметно-практична діяльність дитини раннього віку (від 1-го до 3-х років життя) змінюється провідною ігровою

діяльністю дитини дошкільного віку (від 3-х до 6/7 років життя). Власне, третій рік життя виступає тим критичним періодом у розвитку, який зумовлює найголовніші зміни у психічних процесах та особистості дитини цього віку; у межах предметно-ігрової діяльності завершується розвиток психічних процесів, які забезпечують поступовий перехід дитини до нової, вищої сходинки її розвитку – ігрової діяльності [3].

У рамках перехідної предметно-ігрової діяльності в переддошкільному віці відбувається інтенсивний психічний розвиток дитини за декількома напрямками, головними серед яких виступають наочно-дійове мислення, мовлення, початок символічної гри, самосвідомість. Учені підкреслюють роль своєчасного і повноцінного формування предметно-ігрових дій у розвитку дитячої діяльності. У процесі виконання різних видів діяльності формуються та розвиваються такі важливі для пізнання дітей дошкільного віку функції, як відображення, пересування, маніпулювання, імітація, співвіднесення, позначення, осмислення і заміщення. У процесі розвитку предметних та предметно-ігрових дій у дитини формуються дії співвіднесення, а також зряддєві дії, які забезпечують становлення орієнтовно-дослідницької діяльності та передумов мовленнєвої діяльності. Також у процесі виконання предметно-ігрових дій у дитини покращуються фізіологічні можливості рук, їх узгодженість, розвивається дрібна моторика та зорово-моторна координація.

У вихованні дошкільників з розладами аутистичного спектру предметно-практична та предметно-ігрова діяльність має особливе значення. Проте дослідження та накопичений досвід показують, що дошкільники цієї категорії значно відрізняються від однолітків з нормотиповим розвитком у її сформованості [1].

Аналіз та узагальнення зарубіжної та вітчизняної спеціальної психолого-педагогічної літератури показує, що вказівки на труднощі соціальної взаємодії, яка значною мірою проявляється у предметно-ігровій та ігровій діяльності дошкільників з порушеннями спектра аутизму, такі висновки робили всі дослідники, які вивчали різні аспекти розвитку досліджуваної категорії дітей [4].

На думку вітчизняних дослідників, біологічна недостатність створює особливі патологічні умови, до яких змушена пристосовуватися дитина з порушеннями спектра аутизму. У зв'язку з цим спостерігається типове поєднання двох патогенних факторів:

- порушення можливості активно взаємодіяти із середовищем, що проявляється в зниженому життєвому тонусі;
- зниження порогу афективного дискомфорту в контактах зі світом, що виявляється у хворобливих реакціях на звичайні подразники та підвищеній вразливості під час комунікації з іншою людиною [2].

Відповідно до першого фактору спостерігається занурення дитини у свій внутрішній світ; погляд «повз» дітей, гра «біля»; дитина не відповідає на зверненні до неї запитання; мовлення нерідко звернене в простір, відповіді мають характерне контрольованих автоматичних повторень слів, почутих у чужій мові – ехолоалій; нерідко називає себе в 2-й або 3-й особі (відзначається затримка розвитку особистого займенника «Я»).

Відповідно до другого фактору спостерігається слабкість емоційного резонансу з підвищеною чутливістю до світлових, слухових, тактильних, температурних подразників; легкість виникнення страхів (шуму побутових приладів, води, вітру, тощо), які можуть зберігатися роками та пов'язані зі спотвореним сприйняттям навколишнього світу, що сприймається на підставі окремих афективно значимих ознак, а не цілісно; відсутність або недостатність зорового контакту, який сприймається як надмірний подразник.

Як стверджують дослідники, обидва чинники діють в одному напрямку, перешкоджаючи розвитку активної взаємодії дитини з середовищем і створюючи передумови для посилення самозахисту. Цей стан найчастіше інтерпретується як результат дії захисних і компенсаторних механізмів, що дозволяють дитині встановлювати відносно стабільні, хоч і патологічні взаємини зі світом.

Підкреслюючи роль ігрової діяльності у соціалізації дошкільників, дослідники констатують, що у дітей із розладами аутистичного спектра недорозвинення ігрової діяльності виявляється «запрограмованим» вже в ранньому дитинстві. Це проявляється в тому, що ігрова діяльність дошкільників цієї категорії суттєво відрізняється від гри їх нормотипових однолітків. Ігри дошкільників занадто деталізовані, шаблонні, організуються дорослими, в них наявна відсутність застосування предметів-замінників тощо. Діти з розладами аутичного спектра найкраще та найуспішніше засвоюють ігри, які є наближеними до їх повсякденного життя.

Враховуючи різноманітність порушень у дошкільників з розладами аутистичного спектра, дослідники констатують, що всі вони об'єднуються однією характерною особливістю – порушенням соціальної інтеграції та небажанням/страхом вступати в будь-який контакт зі своїм оточенням, що визначає у них розвиток ігрової діяльності. Так, вчені констатують одноманітність гри, яка найчастіше представлена стереотипним маніпулюванням неігровим матеріалом (мотузкою, ключем, пляшкою тощо, вони можуть годинами

одноманітно перекладати предмет з місця на місце, переливати рідину з одного посуду в інший); наявністю рудиментарних способів обстеження предметів: обнюхування, облизування, покусування тощо.

Для багатьох дітей з аутизмом характерними є стереотипні ігри, що мають свої особливості: бідність сюжету – повторюваність одних і тих самих дій без варіацій; довготривалість гри (дитина може грати в одну й ту саму гру роками); відсутність пізнавальної активності, мета і логіка гри, зміст дій часто незрозумілі для оточуючих; зосередженість на процесі, а не на меті діяльності або її результаті; лише один учасник – сама дитина; бажання грати в будь-яких умовах; виникнення тривоги, коли в гру неможливо грати; небажання внесення змін в ігрову діяльність; небажання приєднатися до інших; виникнення негативних емоцій при перериванні гри [1]

Дослідники підкреслюють, що дошкільники з розладами аутистичного спектру надають перевагу сенсорним іграм, у процесі яких вони отримують різні сенсорні враження (нюхові, смакові, рухові, тактильні, зорові). Разом з тим, вони можуть дуже по-різному реагувати на певні сенсорні особливості предметів: від неприємного сприймання, навіть болю, до задоволення, що потребує особливої уваги фахівців та батьків [4].

Таким чином, теоретичний аналіз стану дослідження проблеми предметно-ігрової діяльності дитини з нормотиповим розвитком та розладами аутистичного спектра показав, що у процесі гри чітко простежуються відмінності поведінки дітей обох категорій. Дослідники зазначають, що недорозвинення ігрової діяльності у дітей з розладами аутистичного спектра виявляється «запрограмованим» вже в ранньому віці. Зроблений ученими порівняльний аналіз «розвитку в грі» показав, що гра дітей з розладами аутистичного спектра вирізняється значною своєрідністю на всіх етапах її розвитку: від етапу простих маніпуляцій у грі, етапів комбінаційної та функціональної гри, до етапу символічної гри. Оскільки перший етап простих маніпуляцій є початковим, від якого залежить розвиток усіх наступних етапів розвитку гри, ми надаємо йому особливе значення у нашому дослідженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аутологія : навч.-метод. посіб / В. Й. Бочелюк , М. С. Панов, О. Л. Позднякова, А. В. Турубара. Запоріжжя, 2023. 328 с.
2. Борисенко О. М. Проблеми дитячого аутизму та психолого-педагогічні шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Львівського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 3–12.
3. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Спеціальна психологія : підручник. Київ, 2020. 224 с.
4. Кордонець В. В., Назаренко М. М. Система комплексного впливу на корекційну роботу для дітей раннього віку із розладами аутистичного спектру. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. № 38. С. 99–105.

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладачка кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Дерев'янка Анна Олександрівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО НЕЙРОДІАГНОСТИКИ СТАНУ МОВЛЕННЕВОЇ ФУНКЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

На сьогодні проблема нейродіагностики порушень психофізичного, зокрема мовленнєвого розвитку, є дуже актуальною в системі спеціальної дошкільної освіти. Дошкільний вік є визначальним періодом для формування пізнавальної сфери завдяки активному мовленнєвому розвитку, адже воно є інструментом пізнання навколишньої дійсності.

Мовлення – це вища психічна функція, складний системний психічний процес, біологічний та соціальний за походженням, що є потужним фактором повноцінного гармонійного розвитку особистості. На думку вчених С. Коноплясти, В. Лубовського, І. Мартиненко, В. Синьова, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін., когнітивна та мовленнєва сфери мають однакові операційні механізми. Це підтверджує те, що всі пізнавальні процеси тісно взаємопов'язані між собою: мовлення є важливою

складовою функціонування всіх вищих психічних функцій, і водночас відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, увага визначають рівень мовленнєвого розвитку дитини. У випадку випадіння однієї з ланок цієї взаємодії, спостерігається порушення функціонування цілої системи психічних процесів.

Одним із провідних методів, спрямованих на встановлення рівня мозкової готовності до здійснення психічної та мовленнєвої діяльності, є нейропсихологічна діагностика. Вона являє собою комплекс завдань, які націлені на дослідження всіх вищих психічних функцій, таких як мовлення, мислення, увага, пам'ять, мислення, читання, письмо, рахунок, гнозис, праксис [4, с. 10]. Ми вважаємо, що є необхідність в об'єднанні логопедичних і нейропсихологічних рівнів організації діагностики, що дозволить об'єктивно оцінити стан мовленнєвої функції старших дошкільників, виявити причини та механізми порушень, забезпечити корекцію та розвиток компонентів мовленнєвої сфери: фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної сторін мовлення, зв'язного висловлювання [6, с. 9].

Для оцінки мовленнєвої сфери старших дошкільників в рамках нейропсихологічного діагностичного протоколу Української асоціації нейропсихології запропоновані такі завдання: діагностика орального праксису, називання низькочастотних слів, оцінка ритмічних структур, повторення ритмічних структур, проба «Слухові схованки», діагностика слухової пам'яті, складання розповіді за сюжетним малюнком, складання розповіді за серією малюнків, переказ тексту з опорними питаннями, розуміння логіко-граматичних відносин [5]. Розгляньмо їх більш детально.

1) діагностика орального праксису (починаючи з 4 років)

Завдання: пропонуємо повторити рухи (надути щоки, надути одну щоку, поцокати язиком, упертись язиком в щоку) [1, с. 65].

2) оцінка ритмічних структур (починаючи з 4 років)

Завдання: пропонуємо дитині прослухати ритмічні групи та визначити кількість ударів [1, с. 65].

3) повторення ритмічних структур (з 5 років)

Завдання: пропонуємо дитині прослухати ритмічні ряди та скопіювати їх. Наприклад,

II II II

III III III

I II I II [2, с. 150–151].

4) проба «Слухові схованки» (з 3 років)

Завдання: пропонуємо дитині уважно слухати слова, які називає спеціаліст, і в той момент, коли буде назване інше слово, дитина повинна плеснути в долоні [2, с. 151–152].

Коса, коса, коса, коза, коза

Пічка, пічка, річка, пічка, пічка [5].

5) діагностика слухової пам'яті (з 3 років)

Завдання: спеціаліст просить дитину послухати слова і запам'ятати їх. Дітям дошкільного віку пропонуємо прослухати слова 4 рази і після кожного разу просимо назвати слова, які запам'ятались. Старшим дошкільникам пропонується 7 слів для заучування: кіт, ліс, брат, дощ, рука, друг, сніг [2, с. 203; 5].

6) складання розповіді за сюжетним малюнком (з 4 років) [1, с. 65]

Завдання: дошкільнику пропонується розглянути малюнок, а далі розказати, що відбулось з персонажами картинки.

В. Князев рекомендує для дітей віком 4–6 років надавати для розгляду малюнок «Розбита ваза» (рис. 1).

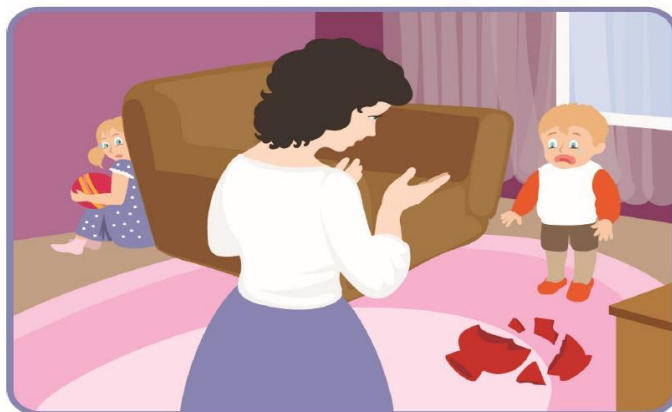

Рис. 1. Малюнок «Розбита ваза» [2, с. 186–187; 3, с. 35]

7) складання розповіді за серією малюнків (з 4 років)

Завдання: перед дитиною 4–5 років необхідно розкласти в правильній послідовності серію малюнків та попросити скласти на їх основі розповідь. З 6 років дитина самостійно визначає послідовність зображень [2, с. 189].

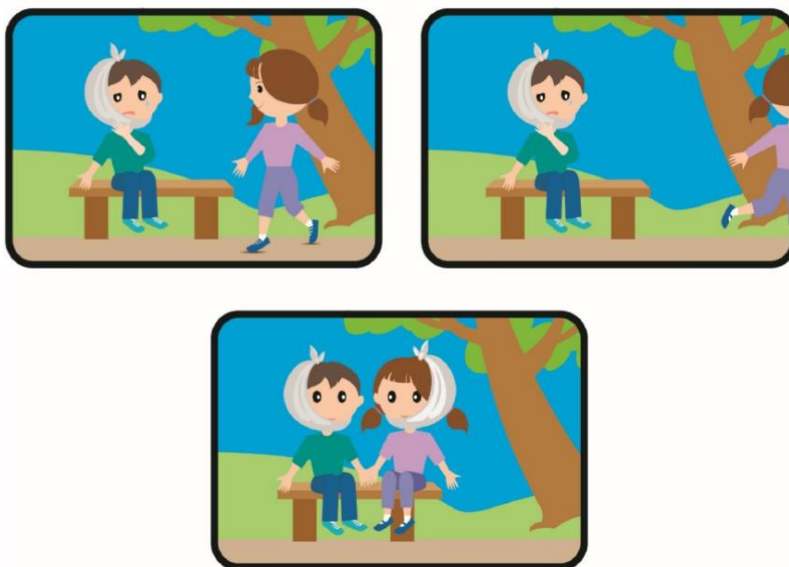

Рис. 2. Стимульний матеріал завдання «Розповідь за серією малюнків» [3, с. 19]

8) розуміння логіко-граматичних конструкцій

Завдання: на основі мовленнєвої інструкції дитина повинна знайти малюнок, який їй відповідає (наприклад, трактор везе вантажівку) [2, с. 192].

Рис. 3. Стимульний матеріал для діагностики логіко-граматичних конструкцій [3, с. 45–47]

Отже, тісний взаємозв'язок всіх вищих психічних функцій визначає успішність інтелектуального та мовленнєвого розвитку дитини. Нейродіагностика є ефективним методом обстеження особливостей психічного розвитку особистості, зокрема нейропідхід до обстеження мовленнєвої сфери старших дошкільників дозволяє визначити стан орального праксису, фонематичних процесів, звуковимови, слухової пам'яті, вміння складати розповіді за малюнком та серією малюнків, розуміння логіко-граматичних конструкцій та ін. За допомогою даного напрямку діагностики спеціаліст має змогу зробити висновок про дефіцити ряду нейропсихологічних факторів, виявити порушену роботу певної структури головного мозку та визначити вектори подальшого корекційного впливу. Отож, оскільки всі вищі психічні функції опосередковані мовленням, є перспективи подальших досліджень, які стосуються виявлення зв'язку рівня розвитку мовленнєвої функції з гностичними та праксичними компонентами, мисленням, увагою, пам'яттю, читанням, письмом, рахунком, що стане поштовхом до вдосконалення практичного підходу до нейродіагностики та корекції мовленнєвих порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіріллова А. О. Діагностичний інструментарій нейропсихологічного базису психічної діяльності особистості. *Габітус*. 2023. Вип. 46. С. 61–67.
2. Князев В. М. Нейропсихологическая диагностика: практическое пособие по проведению обследования детей дошкольного и младшего школьного возраста. Киев, 2022. 256 с.
3. Князев В., Рубель Н. Альбом для нейропсихологічного обстеження дітей та підлітків. Київ, 2019. 246 с.
4. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра : навч. посіб. Львів, 2017. 124 с.
5. Протокол для проведення нейропсихологічного обстеження дітей 5–6 років (Українська асоціація нейропсихології). URL: <https://uanp.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/Protokol-dlya-neu-ropsyho-logichnogo-obstezhenya-ditey-5-6-rokiv.pdf>.
6. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. Київ, 2013. 108 с.

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладачка кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Кузнецова Дарина Олегівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ З ООП ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Сьогодні в Україні відбуваються якісні зміни в системі спеціальної освіти. Підтвердженням цього є структура спеціальних закладів освіти та зміст навчання в їх рамках відповідно до вимог чинного Державного стандарту, який зосереджує свою увагу на особистісному та соціально-психологічному розвитку дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП), організації освітнього процесу на засадах ранньої діагностики та корекції порушень психофізичного розвитку. Відтак особливого значення набувають корекційно-розвиткові заняття, які розпочинаються ще з дошкільного періоду й спрямовуються на формування компенсаторних механізмів, попередження й корекцію вторинних та третинних порушень розвитку, підготовку до шкільного навчання [1].

За науково підтвердженими даними визначено, що 16% першокласників не готові до навчання, а у 30–50% дітей виявляється функціональна незрілість без ознак інтелектуальної недостатності [4, с. 6], тому перед спеціалістами постає завдання підготувати дошкільників з ООП до умов шкільного навчання таким чином, щоб вони не відчували неуспішності з початком освітнього процесу.

Вперше поняття «готовність до навчання в школі» було запропоновано О. Леонтьєвим [5]. А в подальшому дослідженням даної проблеми займалися Л. Артемова, Н. Бібік, К. Геревич, М. Вашуленко, Г. Кравцов, С. Максименко, З. Плохій, О. Проскура, Т. Кондратенко, О. Ращікуліна, О. Савченко, В. Тарасун та ін.

Готовність до школи – це сформованість сукупності знань, вмінь та навичок, способів розумових дій (педагогічний підхід). [3, с. 6]. Однак педагоги, які працюють з дошкільниками з ООП повинні розуміти, що першочергово необхідно враховувати не наявність ряду знань, а медичний підхід до визначення готовності дитини до навчання. Враховується рівень біологічного розвитку, стан здоров'я в момент вступу до школи, динаміка наявних хвороб [3, с. 5].

Аналізуючи психологічний підхід до трактування поняття «готовність до школи» науковці також передбачають наявність інтелектуальних компонентів (достатній рівень сформованості вищих психічних функцій), емоційно-вольових (сформованість довільності, навчальної мотивації) та соціальних (соціальна компетентність, комунікативні здібності) [2, с. 12; 3, с. 7; 4, с. 11].

Досліджуючи психологічну готовність дітей з ООП до навчання в школі, О. Таран (на прикладі дітей, які мають порушення зорової функції) наголошує на тому, що слід звертати увагу й на специфічні критерії, які можуть ускладнювати процес підготовки до освітнього процесу – стан усвідомлення власного порушення та рівень соціальної адаптації [3, с. 17–18].

Крім того значна частина науковців говорить про зв'язок готовності до навчання з новоутвореннями і змінами в психіці дітей даного вікового періоду. Л. Божович зазначала, що саме в цей час дошкільники відчувають зміну ритму власного життя, адже вільний ігровий час змінюються на життя, яке переповнене турботами та відповідальністю. З'являється обов'язок ходити до школи, постійно вчитися та демонструвати певний рівень знань/умінь/навичок, дотримуватись правил шкільного життя. А в основі цих процесів повинен лежати достатній рівень розвитку пізнавальних інтересів, готовність до змін соціальної позиції, бажання вчитися, відповідний рівень самооцінки [6, с. 227].

Говорячи про мотивацію до навчання у дітей з ООП ми повинні розуміти, що розрізняють внутрішні/пізнавальні (потреба в інтелектуальній активності, пізнавальному інтересі) та зовнішні/соціальні (бажання займатися соціально важливою діяльністю, ставлення до педагога як до члена суспільства та авторитетної особи) мотиви навчання. На основі цього формується внутрішня картина школяра, що доповнює психологічну готовність до навчальної діяльності. Дана картина повинна виражатися, незважаючи на нормотиповий розвиток чи наявність ООП у дитини, через позитивне ставлення до школи, особистий інтерес до нового.

Однак в рамках нейропсихологічного підходу ще виокремлюється компонент довільності дій дітей, стан працездатності. О. Бугрименко, К. Політова та інші дослідники ще відмічають обов'язковим компонентом діяти за інструкцією та за зразком [7, с. 422].

Отже, готовність до шкільного навчання дітей з ООП це цілісне утворення, яке включає в себе фізичний компонент, достатньо високий рівень сформованості мотиваційної, інтелектуальної та сфери довільної діяльності. Відставання в розвитку одного з перелічених компонентів тягне за собою відставання розвитку інших. Проте вчасно надана корекційна допомога дитині та підтримка з боку батьків полегшить і прискорить процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками в силу потенційних можливостей дошкільника, що сприятиме покращенню психологічної готовності до навчання в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднар В. Модернізація галузі «Спеціальна освіта»: уроки на майбутнє. *Дефектологія*. 2004. № 4. С. 2–4.
2. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи : наук.-метод. збірник / упоряд. К. Муліка. Полтава, 2008. 84 с.
3. Таран О. П. Психологічна готовність дитини до школи. Київ, 2010. 128 с.
4. Тарасун В. Морфологічна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування : монографія. Київ, 2008. 294 с.
5. Усаньова М. В. Поняття готовності до шкільного навчання у дітей з ООП. *Магістерські студії*. Херсон : ХДУ, 2022. Вип. 22. С. 247–249.
6. Черепаня Н. І. Педагогічні детермінанти готовності дитини до навчання у школі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 27. С. 225–229.
7. Черепаня Н. І. Проблеми готовності дитини до школи. *Педагогіка і психологія: Формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. праць. Київ, 2004. Вип. 33. С. 421–426.

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладачка кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Скрипник Руслана Володимирівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОБЛЕМА ШВИДКОЧИТАННЯ ОСІБ З ООП В РАМКАХ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Формування навички читати швидко та запам'ятовувати прочитану інформацію найважливіше завдання, що стоїть перед спеціалістами, які працюють з молодшими школярами з ООП. Сформована навичка читання включає в себе певні компоненти:

– техніку читання (швидке сприйняття та кількість прочитаних слів за певний проміжок часу, наприклад, за хвилину);

– розуміння змісту прочитаного.

Дані складові тісно пов'язані та підсилюють одна одну, адже удосконалення навички читання забезпечує краще розуміння змісту, а легкий для розуміння текст краще засвоюється читачем. У ході оволодіння навичкою спочатку важливу роль надають техніці читання, а потім – розумінню тексту [1, с. 29].

Проблему розвитку читацької навички розглядали Г. Бабенко, Т. Гудзик, О. Джебелей, В. Едігей, А. Ємець, В. Зайцев, О. Коваленко, А. Кушнір, В. Науменко, І. Пальченко, Л. Свінкова, Г. Сорку, Л. Тимофієва, Н. Трофимович, І. Федоренко, та ін.

Науковцями зазначено, що у рамках початкової школи читанню належить особлива роль. Метою даного предмета є формування у молодших школярів з ООП першооснов читацької культури, емоційно-оцінного ставлення до змісту прочитаної інформації, формування особистості засобами художнього слова. Крім того читання рідною мовою є потужним засобом виховного та розвивального впливу на особистість дитини.

Особливого значення у реалізації завдань читання в рамках початкової школи набувають міжпредметні зв'язки з українською мовою, адже читання і мова є складовими єдиної освітньої галузі. Досягнення усного мовлення учнів, читацькі навички, уміння працювати з текстами, знання та вміння з тем «Речення» та «Слово», мають посилювати цілісний вплив на формування дитячої читацької самостійності [5].

Проте науково-технічний прогрес відкрив людству доступ до колосальних об'ємів різної інформації, але перед нами постала проблема браку часу на обробку та засвоєння всього матеріалу [4]. Тому виникає потреба в знаходженні методу більш швидкого опрацювання необхідних джерел.

Швидкочитання – це певний набір методик, які націлені на збільшення швидкості читання, а також сприяють підвищенню відсотку інформації, яка залишається у пам'яті людини після прочитання тексту.

Саме швидкість є однією з якостей читання, вона дає змогу читачеві усвідомлювати прочитане. Довжина слова, зміст інформації, шрифт, розмір літер – це все впливає на швидкість при читанні. Також необхідно враховувати нюанс зацікавленості читача. На неї може вплинути велика кількість складних за складовою структурою слів, слів, які не відомі читачеві, великий обсяг матеріалу. Звісно, швидкість читання значно впливає й на аспекти запам'ятовування прочитаного: відповідно увага дитини спрямована не на процес, а на сприйняття та усвідомлення прочитаного [1, с. 30].

За різними джерелами подається різна інформація, але в середньому швидкість читання людини складає близько 120–180 слів за хвилину, показники дитини, яка лише починає оволодівати даною навичкою значно нижчі та поступово збільшуються. А наявність ряду особливостей розвитку ще більше ускладнює процес оволодіння даною навичкою, тому показники можуть бути значно нижчими, ніж у нормотипових однолітків. Однак оволодівши методиками швидкого читання, ця цифра може зрости в 3–4 рази. Змінювати швидкість читання більше ніж в 3–4 рази немає сенсу, бо це переважно істотно впливає на розуміння прочитаного матеріалу і в цьому разі ми будемо говорити не про процес читання, а переважно про перегляд матеріалу [1, с. 29].

Однією з основних методик швидкочитання є стримування внутрішньої артикуляції/проговорення. Ми привчаємо дитину лише впізнавати слова, але не проговорювати їх про себе. Таким чином забезпечується краща концентрація та розуміння тексту [4, с. 64].

Необхідно ще пам'ятати й про розвиток обсягу слухового та зорового сприйняття, які також лежать в основі швидкого читання (за І. Федоренко). Обсяг слухового сприйняття – це кількість слів, яку запам'ятає дитина у ході одного причитування. Обсяг зорового сприйняття це дещо складніша категорія. Відомо, що наші очі рухаються по рядку, який ми читаємо стрибкоподібно, а текст сприймається в момент зупинки руху погляду. Обсяг цього матеріалу залежить від кута зору. Якщо ми говоримо про вузький кут зору, то маємо на увазі те, що дитина досить часто фіксує погляд на текстовому матеріалі, тобто інформація, яку вона охоплює за один раз незначна [2, с. 5].

Також швидкість читання буде залежати й від кількості зворотнього руху очей (регресій) з метою уточнення прочитаного. Один з методів, який може допомогти дітям впоратись з даною проблемою є метод закривання тієї інформації, яка вже була прочитана або використання лінійки з прорізами через яку видно лише певну частину тексту [3, с. 79]. У школярів для збільшення темпів читання треба виробляти навичку антиципації (вміння водночас із читанням вголос на основі сприйнятого змісту, з

контурів наступних слів передбачати декілька подальших). Цей процес у людей, які привчені швидко читати, відбувається автоматично, непомітно для них, однак на початкових етапах розвитку даної навички необхідно буде відпрацьовувати у дітей усвідомлення та контроль цього процесу. Також дієвим методом для відпрацювання навичок швидкого читання є застосування методу читання з прискоренням чи простукуванням ритмічно в такт тексту [2, с. 6; 3, с. 79]. Крім того не менш важливим нюансом є відпрацювання правильної чіткої артикуляції, яка є ще одним базисним моментом в рамках процесу читання.

Отже, процес читання це невід'ємна частина шкільного навчання дітей з ООП та всього подальшого їх життя. В його основі лежить чітка артикуляція; достатній рівень словникового запасу, щоб передбачати подальші слова в процесі читання; вміння усвідомлювати сенс прочитаного; вміння зорозуміти та на слух концентруватися на значній частині тексту та ін. Саме навичка швидкочитання є вкрай актуальною в сучасному світі переповненому інформацією, яку людина повинна прочитувати в короткий термін, усвідомлювати та критично оцінювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоусова Н. В., Гордієнко Т. В., Насилівська І. В. Методика швидкочитання в початковій школі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 51. С. 28–32.
2. Вархамєєва О. П. Шляхи формування швидкісного читання учнів початкової школи. URL: <https://naurok.com.ua/shlyahi-formuvannya-shvidkisnogo-chitannya-uchniv-pochatkovo-shkoli-82532.html>.
3. Мазур О. В. Формування навичок швидкого читання у молодших школярів. Слобідко–Охримовецька, 2014. 199 с.
4. Прокопенко А. Пошук ефективних методів збору та засвоєння інформації: швидкочитання. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc2908a5-b8d4-4edb-98a3-ef2e9bc7eff3/content>.
5. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя. Київ : Освіта, 2007. 334 с.

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладачка кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Фокіна Аліна Олегівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ) під час навчання дітей є дуже актуальним. Освітній процес з використанням ІКТ дає можливість урізноманітнити види робіт на занятті, зацікавити та мотивувати дітей, створити ситуацію успіху.

ІКТ – це процес підготовки і передачі інформації за допомогою комп'ютерних засобів [2]. Інтерактивна дошка є корисним і гнучким інструментом, який поєднує функції звичайної маркерної дошки з можливостями комп'ютера та є засобом технічного забезпечення [3, с. 46].

Використанню комп'ютерних технологій в роботі з дітьми присвячені дослідження О. Вітюка, М. Вихристюк, Ю. Горвиця, Т. Денисової, М. Жалдака, О. Жильцова, А. Іванова, О. Кореганової, Є. Кочетилової, О. Кукушкіної, В. Кухаренка, Г. Лаврентьевої, Л. Марголіса та ін.

Упровадження ІКТ у діагностичну та корекційну роботу логопеда допомагає розв'язувати різноманітні завдання:

– на рівні дитини (забезпечення диференційованого підходу в роботі з кожною окремою дитиною, сприяння активації уваги, формування позитивної мотивації до корекційно-розвиткової діяльності);

– на рівні логопеда (оптимізація та індивідуалізація процесу корекції, підвищення педагогічної кваліфікації і професійної майстерності).

Крім того необхідно зазначити, що використання ІКТ на логопедичних заняттях сприяє розширенню можливостей роботи з наочним матеріалом, допомагає більш успішно досягати поставленої корекційної мети [1, с. 16].

Перевагами використання інтерактивної дошки при роботі з дітьми різних вікових періодів з порушеннями мовлення є:

- можливість пояснення та демонстрації матеріалу великій кількості дітей;
- заохочення імпровізації і гнучкості, можливість виконувати малюнки та робити різні записи;
- можливість зберігати та роздруковувати створені зображення;
- демонстрація наочного матеріалу різного характеру;
- можливість передавати записи, які зроблені під час заняття дітям, які не були присутні при зустрічі або не встигли щось опрацювати;
- створення під час занять різних малюнків, схем, таблиць та карт, які можуть бути в нагоді на інших зустрічах, що дозволить економити час логопеда;
- можливість переміщення об'єктів та перегортання сторінок необхідного матеріалу;
- передача навчальних матеріалів колегам та можливість їх повторного використання;
- стимуляція професійного зростання та креативності [2].

У роботі з дітьми, які мають різні порушення мовлення, вчитель-логопед може використовувати інтерактивну дошку для роботи над усіма компонентами мовленнєвої системи. Наприклад, в роботі над формуванням зв'язного мовлення використання інтерактивних технологій дозволяє дітям самостійно складати розповіді за зразком та на основі особистого досвіду, за мотивами сюжетної картинки та серії сюжетних малюнків. Розвивається вміння складати завершення розповідей/казок; послідовно, без пропусків переказувати невеликі літературні твори; складати загадки – опис за різними лексичними темами, за алгоритмом. Під час роботи над формуванням граматичного компоненту мовлення у дітей закріплюється вміння узгоджувати прикметники з іменниками, добирати до іменника прикметники, закріплюється вміння вживати прийменники та замінювати слова іншими, які мають схожі значення. При вдосконаленні складової структури слів ІКТ сприяють розвитку фонематичного сприйняття, диференціації звуків в ряді звуків, складів та слів.

Інтерактивна дошка, на відміну від комп'ютера, пропонує більш збалансований спосіб презентації й отримання інформації та характеризується наступними рисами:

- збільшення поля сприймання зорової інформації;
- якісною, багаторівневою візуалізацією навчальних об'єктів;
- тактильним способом керування інформаційними об'єктами;
- створенням сприятливих умов для розподіленого стрибкоподібного руху очей, що знижує рівень стомлюваності та продовжує період активного сприймання інтерактивної інформації.

Використання ІКТ на логопедичних заняттях потребує дотримання певного регламенту та вимог:

- молодша та середня дошкільна група: заняття, які передбачають використання ІКТ (в тому числі інтерактивної дошки) організовуються лише за згодою батьків та тривають не більше 10 хвилин;
- старша дошкільна група: заняття з використанням технічних засобів навчання можуть проводитись 2 рази на тиждень, але не більше одного разу за день, а безперервна робота з ними не повинна перевищувати тривалості в 15 хвилин.

Ці заняття повинні організовуватись педагогами у формі ігор та вправ, а після їх завершення необхідно забезпечити проведення гімнастики для очей. Проте М. Вихристюк наголошує на тому, що з метою профілактики зорової перевтоми краще її проводити двічі протягом заняття з використанням ІКТ (в тому числі мультимедійної дошки) [1, с. 17–18]. Також за санітарно-гігієнічними вимогами доцільно проводити заняття з використанням інтерактивної дошки в першій половині дня, проте якщо такої можливості немає, то друга половина дня є допустимою для такої роботи [4].

Отже, використання інтерактивної дошки в логопедичній роботі забезпечує більш цікаву подачу матеріалу, сприяє підвищенню рівня мотивації дітей, урізноманітнює форми роботи та значно економить час спеціаліста. Проте для успішного використання даного технічного забезпечення необхідно враховувати санітарно-гігієнічні вимоги до організації роботи відповідної вікової категорії дітей та організувати періоди відпочинку, особливо зорового.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вихристюк М. І. Особливості використання комп'ютерних технологій у логопедичній роботі. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. Суми, 2018. С. 15–18.
2. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/6804/>.
3. Кочетилова Є. Ю. Розвиток мовлення дітей передшкільного віку засобом інтерактивних завдань з використанням 3d технологій : кваліфікаційна робота / науковий керівник доцент, канд. соц. наук Т. Г. Коломоець. Кривий Ріг : КДПУ, 2021. 82 с.
4. Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16>.

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Цвєтаєва Карина Ігорівна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Оцінювання навчальних досягнень (далі – ОНД) – це процес встановлення рівня знань, умінь, навичок учнів за чітко визначеними критеріями та нормативами. Оцінювання навчальних досягнень може мати різні цілі, форми та методи, але головною функцією є підвищення якості освіти та розвиток особистості учня.

Основними видами ОНД є:

Формувальне оцінювання – це індивідуальний процес, який націлений на підвищення ефективності навчання учнів [1]. Воно має багато переваг:

- активна участь учнів у процесі навчання та самооцінки;
- інформування педагогів про сильні та слабкі сторони, потреби та інтереси дітей;
- адаптація освітнього процесу до індивідуальних особливостей і цілей учнів;
- сприяння позитивній емоційній атмосфері та мотивації до навчання;
- розвиток критичного мислення, рефлексії, співпраці та навичок саморегуляції.

Основною характеристикою формувального оцінювання є зворотний зв'язок, який допомагає створити умови за яких учні усвідомлюють свої успіхи та слабкості, а також отримують підтримку та керівництво від педагогів. Видами формувального оцінювання є:

- самооцінка (учень оцінює власну діяльність за допомогою анкет, таблиць, шкал тощо);
- взаємооцінка (учні оцінюють один одного за допомогою чітко визначених критеріїв оцінки);
- опитування (запитання учням для перевірити розуміння матеріалу);
- спостереження (спостереження вчителя за поведінкою та роботою учнів під час навчальної діяльності);
- портфоліо (перелік робіт, які виражають прогрес та досягнення учня).

Поточне оцінювання здійснюється щоденно, що дає можливість виявляти динаміку процесу опанування новими знаннями, вміннями, навичками. Головною перевагою даного виду оцінювання є постійний зворотній зв'язок, який отримує як педагог, так і діти.

Підсумкове оцінювання має на меті визначити рівень сформованості знань, умінь, навичок, компетентностей при завершенні вивчення окремої теми чи розділу. Дане оцінювання проводиться за результатами виконання різних видів перевірочних робіт. Підсумковий вид оцінювання може проводитись в різних формах (усні, письмові, цифрові, графічні, практичні роботи тощо). Підсумкове оцінювання може

бути внутрішнім (здійснюється педагогом) або зовнішнім (здійснюється певною незалежною організацією або інституцією).

В рамках нової української школи ОНД відбувається таким чином:

– у 1 та 2 класах ОНД учнів відбувається вербально, тобто словесно. Вона має виражати не тільки рівень засвоєння матеріалу, але й особистісні надбання кожного окремого учня (активність, ініціативність, старанність тощо).

Вербальна оцінка може бути простою чи складною. Проста містить лише одне судження про результат навчання («Добре», «Задовільно», «Потребує покращення» та ін.), складна – кілька суджень про різні аспекти результату навчання [3].

Вербальна оцінка повинна бути позитивною та заохочувати учня до подальшого навчання, вказувати на сильні сторони і можливості для розвитку. Вона не повинна містити знецінюючі, критичні, порівнювальні учня з іншими учнями коментарі. Вербальна оцінка може бути представлена усно та письмово. Усна оцінка надається під час освітнього процесу, письмова буде фіксуватися в журналі та свідоцтві про досягнення.

– для учнів 3–4 класів застосовується формувальне та підсумкове (тематичне, семестрове та річне) оцінювання. Важливу роль у ОНД відіграють критерії, за якими воно проводиться. Критерії визначаються вчителями з урахуванням виду діяльності учнів [4].

Рівень досягнень з кожного предмета/інтегрованого курсу на кінець кожного семестру та навчального року відображається в щоденнику та атестаті досягнень.

Проте виникає потреба визначити за якими критеріями та яким способом виставляється ОНД молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Діти з особливими освітніми потребами (далі – ООП) – це діти, які потребують додаткової підтримки в навчанні через свої особливості розвитку, здоров'я або соціального становища [2]. Це можуть бути діти з інвалідністю, з порушеннями слуху, зору, мовлення, опорно-рухового апарату, інтелекту або порушенням емоційно-вольової сфери, комплексними порушеннями розвитку. Діти з ООП мають право на якісну освіту без дискримінації та виключення (що передбачено законом Про освіту – ст. 3).

Оцінювання дітей з ООП є актуальною та дискусійною темою.

За оцінювання дітей з ООП можна висловити такі аргументи:

– оцінювання сприяє інтеграції в суспільство дітей з ООП, надає можливості реалізувати свої потенціали та здобути якісну освіту;

– оцінювання дозволяє виявити їх сильні та слабкі сторони, встановити рівень навчальних досягнень, коригувати та розвивати знання та навички;

– оцінювання мотивує до навчання, покращує самооцінку та самовпевненість, стимулює досягати бажаних результатів.

Проте оцінювання дітей з ООП може мати і ряд мінусів:

– оцінювання може бути не об'єктивним, неадекватним та несправедливим, якщо не враховувати індивідуальні особливості, потреби та можливості дітей з ООП;

– оцінювання може бути стресовим, травматичним та демотивуючим, якщо постійно порівнювати дітей з ООП з іншими учнями, якщо вони отримують низькі бали або негативний зворотний зв'язок;

– оцінювання може бути недостатньо інформативним, ефективним та корисним для дітей з ООП, якщо воно не спрямоване на їх розвиток, покращення якості навчання та досягнення індивідуальних цілей.

Таким чином, оцінювання дітей з ООП має свої переваги та недоліки, які слід враховувати при його проведенні. На нашу думку для того, щоб покращити систему оцінювання даної категорії дітей потрібно дотримуватися декількох рекомендацій:

– індивідуалізація оцінки (врахування особливостей кожної окремої дитини з ООП. Індивідуальний навчальний план та програма мають бути розроблені з урахуванням її можливостей та потреб);

– використання різноманітних методів оцінювання;

– орієнтація на функціональні навички;

– врахування прогресу;

– участь учня у процесі оцінювання;

– формування конструктивної відповіді.

Отже, оцінювання дітей з ООП є важливою та складною задачею, яка вимагає індивідуального підходу та урахування особливостей кожної дитини. Важливо, щоб оцінювання було адаптованим до

особливостей кожного учня, заснованим на критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, диференційованим, комплексним та систематичним, мотивуючим та стимулюючим. Таке оцінювання буде сприяти успішності та розвитку дітей з ООП. Наголошуючи на індивідуалізації та підході до кожної дитини з ООП, можна забезпечити справедливу та ефективну оцінку її навчальних досягнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фідкевич О. Л. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: теорія і практика формування оцінювання у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти». Київ, 2019. 64 с.
2. Як дітям з інвалідністю або ООП і їхнім батькам отримати різні послуги. URL: <https://nus.org.ua/questions/yak-dityam-z-invalidnistyu-abo-ooop-i-yihnim-batkam-otrymaty-rizni-poslugy/>.
3. Як будуть оцінювати учнів 1–4 класів? URL: <https://learning.ua/blog/202107/yak-budut-otsiniuvaty-uchniv-1-4-klasiv/>.
4. Як оцінювати учнів 3–4 класів НУШ – методичні рекомендації. URL: <https://nus.org.ua/news/yak-otsinyuvaty-uchniv-3-4-klasiv-nush-metodychni-rekomendatsiyi/>.

Клочков Андрій Володимирович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.**,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КОРИГУВАЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Євроінтеграційні поступи України детермінували інноваційні зміни як в розбудові громадянського суспільства, реформування та модернізації освіти, так і у створенні об'єктивно сприятливих умов інтеграції дітей з порушеннями розумового розвитку в соціальні та освітні системи. Все це обумовило появу складної проблеми зміни стратегій ставлення до цих дітей та дорослих з позицій «інвалідизації» на позицію використання їх потенціалу в суспільному житті. Також практично не вирішеними є проблеми виявлення та формування у цих підлітків оптимальних соціально-психологічних механізмів подолання проблемних, кризових ситуацій, психологічних умов збереження їхнього психічного здоров'я та благополуччя. Все це обумовило нагальну потребу дослідження специфіки опанувальної поведінки підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, яка виступає показником їх стресостійкості та якісним чинником вирішення й опанування ними складних життєвих ситуацій.

Коригувально-розвивальна технологія (психотренінги розвитку та корекції становлення особистості дитини з порушеннями розумового розвитку, формування елементарної діяльності із самоусвідомлення власних дій та вчинків, підвищення психологічної культури) забезпечує формування механізмів вирішення складних життєвих ситуацій та дозволяє регулювати й упереджувати процеси виникнення деструктивної, реактивної та гіперболізованої опанувальної поведінки у підлітків з порушеннями розумового розвитку.

Психологічними умовами опанувальної поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями в межах нашої роботи є вплив складних життєвих ситуацій, здатність адекватної оцінки ситуацій, здатність до оцінки власної поведінки в ситуації, спроможність зіставити ситуацію та власну поведінку, здатність організувати комунікацію. Визначено психологічні особливості опанувальної поведінки підлітків з порушеннями розумового розвитку: усвідомлення складних життєвих ситуацій (непорозуміння з батьками, суперечки з однокласниками, суперечки з друзями, суперечки з молодого людиною, непорозуміння з вчителями, втрата одного із батьків, проблеми у навчанні), стратегії вирішення складних життєвих ситуацій (стратегія розв'язання проблем, стратегія пошуку підтримки, стратегія уникнення),

когнітивні, емоційні та поведінкові копінги, копінг-ресурси (фізична агресія, вербальна агресія, агресія ухилення та почуття провини).

Також вагомого значення у контексті реалізації коригувально-розвиткової технології, як вказують В. Мельниченко [1], М. Панов [2], Л. Руденко [3], є розвиток умінь об'єктивації суб'єктивних почуттів, емоцій, думок, сприяють усвідомленому вибору конструктивної опанувальної поведінки шляхом формування стратегій вирішення, продуктивних когнітивних, емоційних та поведінкових стратегій та здатностей до диференціації складних життєвих ситуацій.

Поряд з цим фасилітація розвитку опанувальної поведінки передбачала опанування підлітками змістом, оцінкою та власною поведінкою при зіткненні зі стресогенними факторами, що впливають на вирішення цих ситуацій.

Основними принципами коригувально-розвивальної технології з розвитку опанувальної поведінки підлітків з порушеннями розумового розвитку нами обрано:

1. Психологічний – фасилітація розвитку опанувальної поведінки, створення сприятливого, довірливого психологічного клімату в колективі, робота над реактивністю та гіперболізацією.

2. Потребово-мотиваційний – забезпечення формування у підлітків потреби в саморозвитку та самореалізації.

3. Аксіологічний – допомога в усвідомленні підлітком з порушеннями розумового розвитку цінності власного Я, повноцінної співпраці з навколишнім середовищем.

4. Освітній – підвищення соціальної та особистісної компетенції підлітків, яке досягається шляхом отримання ними інформації про себе і оточуючу дійсність, розуміння власних почуттів і емоцій, отримання знань про можливі способи роботи над їх удосконаленням, турботи про себе, конструктивних способах вирішення складних життєвих ситуацій.

Змістовно коригувально-розвивальні технології з розвитку опанувальної поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями представлено методикою «Фасилітація розвитку опанувальної поведінки підлітків з порушеннями розумового розвитку». Методика передбачає програму, яка розрахована на 34 навчальні години і складається з 34 занять по 45 хвилин кожне. Переконані, що найбільш ефективними є проведення занять 2 рази на тиждень. Основні форми навчання – індивідуальна і групова робота. Також передбачається самостійна робота, тобто виконання домашніх завдань.

Заняття програми поєднані в такі блоки:

1. Введення до коригувально-розвивальної роботи.

2. Розвиток конструктивної опанувальної поведінки.

3. Зниження рівня прояву агресивності, тривожності.

4. Розвиток Я-концепції засобами опанування підлітками стратегії вирішення складної життєвої ситуації та стратегії пошуку соціальної підтримки.

5. Заключний. Підведення підсумків і постановка цілей на майбутнє.

Однією із основних умов реалізації завдань, виокремлених нами у дослідженні, був розвиток психологічних особливостей конструктивної опанувальної поведінки.

Коригувально-розвивальна технологія з розвитку опанувальної поведінки цієї категорії підлітків – це засіб передачі достовірної особистісної і соціально значущої інформації шляхом формування взаємостосунків на основі довіри і рівності під час організованої комунікації, застосовуючи прийоми неформального спілкування.

Основною сутнісною ознакою технологій є забезпечення інтересу розвитку конструктивної опанувальної поведінки у самих підлітків. Тому концептуальною основою технології є формування ініціативи підлітків до розвитку опанувальної поведінки. Впровадження методики в практичну діяльність являє собою процес, що надбудовується на основі вже існуючого навчально-виховного процесу та неформальної взаємодії в шкільному колективі. Сутністю фасилітації розвитку конструктивної опанувальної поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями виступає набуття школярами власного досвіду вирішення складних життєвих ситуацій (який має формувати у підлітків вміння усвідомленого вибору продуктивних копінг-стратегій), аналізу власних психологічних чинників, що проектують вибір непродуктивних копінг-стратегій (думки, почуття, стереотипи поведінки).

Реалізація коригувально-розвивальної технології здійснювалася в груповій та індивідуальній формах. При цьому використовувалися ще різноманітніші методи: елементи тренінгу поведінки, розвиток особистісно-середовищних ресурсів, когнітивна модифікація і терапія, дискусії, адаптовані елементи мозкового штурму, бесіди, лекції, рольові ігри, психогімнастика, індивідуальна і рольова психотерапія, круглі столи, обговорення.

В основі розроблених та апробованих коригувально-розвивальних технологій покладено комплексний та міждисциплінарний підходи. Методика передбачала наявність спеціальних занять за темами, які співвідносяться зі складними життєвими ситуаціями та конструктивною опанувальною поведінкою, формуванням навичок оцінки проблемної ситуації та способів прийняття рішень, способах подолання особистісних труднощів, криз і міжособистісних конфліктів. При цьому вся структура занять передбачала постійне тренування конструктивної опанувальної поведінки підлітків.

Коректним було б розглянути цей процес на прикладі аналізу змісту і структури певних занять. Хоча, на перший погляд, ситуація в тренінговій групі підлітків з порушеннями розумового розвитку не дуже відрізняється від навчальної. Водночас в її основі лежить інший принцип – не принцип інтелектуального навчання, а емоційний та когнітивно-поведінковий. При цьому активно використовуються й технології психодинамічного підходу, спрямованого на процес усвідомлення, і когнітивного, сфокусованого на розумінні, і гуманістичного, заснованого на ідеї самоактуалізації особистості.

Таким чином, в основу розробленої коригувально-розвивальної технології покладено наявність спеціальних занять за темами, які співвідносяться зі складними життєвими ситуаціями та типами і механізмами опанувальної поведінки, формуванням навичок оцінки складної життєвої ситуації та прийняття рішень, способів подолання особистісних труднощів, криз і міжособистісних конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельниченко В. Є. Специфіка психологічної корекції агресії підлітків з порушенням розумового розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* : науково-методичний збірник. 2013. Вип. 4. С. 248–258.
2. Панов М. С. До питання аналізу концепції соціальної адаптації сучасної особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2018. Вип. I (57). С. 226–234.
3. Руденко Л. М. Система корекції та профілактики агресивної поведінки дітей з розумовою відсталістю. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського*. 2015. № 1. С. 41–46.

Коваль Валерія Віталіївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта,

Комунальний заклад «Гуманітарно-педагогічна академія»,

м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Бровченко А. К.,**

кандидат психологічних наук, доцент,

старший викладач спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти

Харківська гуманітарно-педагогічна академія,

м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ З ООП ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ШКОЛИ

Нині в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в освітніх закладах, і ця група школярів є надзвичайно різноманітною. Вона охоплює дітей з різними порушеннями розвитку, стан здоров'я яких вимагає спеціальних умов для успішного освоєння освітніх програм і виховання. Питання готовності цих дітей до шкільного навчання залишається одним із актуальних питань та привертає увагу фахівців. Особливо тоді, коли діти вступають до інклюзивних закладів освіти, тому що їх рівень підготовки в освітньому та емоційно-вольовому аспектах може суттєво відрізнятися від того, що забезпечує успіхи у навчанні та оптимальний рівень адаптації.

У рамках запобігання дезадаптації дітей з ООП важливо визначити сферу їх труднощів та причини їх виникнення. До основних показників труднощів на початковому етапі навчання відносяться: складнощі у засвоєнні програми з різних предметів, низька працездатність, брак довільної уваги та концентрації (нездатність довго зосереджуватися або швидко перемикаючи увагу, високе відволікання), порушення дисципліни у школі (вигуки під час уроків, безладна поведінка, конфлікти з однокласниками, нешанобливе ставлення до вчителя), прояв опозиції, почуття страху, висока тривожність та підвищена напруженість, невротичні симптоми, невпевненість у своїх здібностях [4].

Більшість дітей з ООП не страждають на додаткові психопатичні розлади. При належному вихованні дитина може зберегти задовільну працездатність, успішно освоювати соціально прийнятні правила поведінки та певною мірою контролювати свої дії. Результати навчання залежать від індивідуальних особливостей дитини та правильно підібраних наукового-методичних підходів з боку педагогів та психологів. За твердженням фахівців, психолого-педагогічний супровід осіб з ООП у процесі інклюзії передбачає не тільки корекцію недоліків, а й пошук прихованих ресурсів розвитку особистості [1, 6].

Незважаючи на іноді достатньо хороші здібності до навчання, особливо при відсутності яскраво виражених порушень інтелекту у дітей з ООП можуть виникати емоційні зриви в процесі адаптації до школи. Це можливо для будь-якої дитини, але у цієї групи дітей особливості їхньої психіки та сприйняття збільшують імовірність виникнення таких проблем. Зрив та подальша дезадаптація можуть бути обумовлені проблемами самоконтролю, важкістю звикання до нового ритму життя, зіткненням з раніше невідомими труднощами та ситуаціями: новий колектив, незнайомі обставини, проблеми із засвоєнням навчального матеріалу [2]. Разом з цим у цих дітей спостерігається надмірна емоційність, підвищена тривожність та імпульсивність. Діти часто відчують труднощі у визначенні свого «Я» та прийнятті себе. Вони потребують визнання, поваги та підтримки для самоствердження. Коли стикаються з проблемами, діти звертаються за допомогою до оточуючих, виявляючи інфантильну поведінку і не намагаючись упоратися із труднощами самостійно. Дослідження показують, що діти з ООП в період адаптації до школи часто відчують страх, образи, сором, і більшість з них мають низьку самооцінку [3].

У дітей з ООП часто порушено формування саморегуляції, що обумовлено неадекватною самооцінкою, слабкими пізнавальними інтересами та низькою навчальною мотивацією [2]. Зміни у поведінці дітей можуть бути індикаторами порушеної адаптації: загальмованість, знижений настрій, почуття страху та небажання йти до школи. Батьки повинні приділити особливу увагу таким поведінковим змінам під час адаптації дитини.

Адаптація дітей з порушеннями розвитку має свої особливості, зокрема вона є більш тривалим процесом у порівнянні з дітьми з нормативним розвитком. Це сповільнює формування навичок, необхідних для успішної адаптації, соціалізації і навчання. Численні дослідження вказують на ряд факторів, що впливають на процес та успішність адаптації дітей з ООП [3, 5], таких як характер конкретного порушення, індивідуальні психофізіологічні особливості кожної дитини, погіршене фізичне здоров'я, психологічні бар'єри у взаємодії з однолітками, обмежені можливості участі у різних видах діяльності відповідно до віку (ігрової, навчальної, трудової, комунікативної).

Діти з сімей, які раніше не навчалися в жодному закладі освіти, перебували дома, так звані «домашні діти», представляють особливу категорію учнів з ООП. У зв'язку з відсутністю попереднього досвіду соціалізації та навчальної діяльності вони стикаються з особливими викликами в процесі адаптації до шкільного життя. Перехід із домашньої обстановки до школи виявляється для них складним періодом, повним невизначеності та несподіванок. Вперше вони стикаються з новими вимогами, жорстким навчальним режимом, а також контактами з іншими дітьми та дорослими – вчителями та вихователями [2]. У роботі з дітьми з цієї групи необхідно виявляти особливе терпіння, турботу та індивідуальний підхід. Адаптація до школи може зайняти тривалий час, і успіхи в навчанні досягатимуться поступово. Підтримка з боку педагогів та батьків, а також спеціальні корекційні заходи можуть допомогти таким дітям успішно подолати труднощі адаптації та стати повноцінними членами освітнього процесу.

Інший рівень готовності до навчання в школі у дітей, які пройшли навчання у спеціалізованих корекційних дошкільних закладах. Працездатність дітей цієї групи можна назвати досить високою, хоча до кінця навчального дня чи тижня вона помітно знижується. Вони можуть характеризуватись або невисоким, але врівноваженим розвитком усіх компонентів психіки, або переважним розвитком окремих сторін особистості на тлі відставання інших [5].

Дослідники та практики спостерігають що діти, які закінчили спеціальні дошкільні заклади, успішно адаптувалися до школи, її режиму та занять, успішно виконували завдання, які вирішувалися протягом навчального року, та продемонстрували прогрес на більш високий рівень. Проте рівень пізнавального інтересу цих дітей все одно залишається недостатньо розвиненим. У більшості випадків їх інтерес проявляється в умовах, коли навчальні знання подаються в ігровій, цікавій формі [5].

Для подолання труднощів у навчальній роботі діти з цієї групи потребують емоційної підтримки та стимулювання з боку педагогів та батьків. Це допоможе зміцнити та розвинути їх пізнавальний інтерес та сприяти більш успішній навчальній діяльності в майбутньому.

Особливу групу складають діти, які, незважаючи на порушення їх психофізичного розвитку, навчаються у загальноосвітніх дошкільних та шкільних закладах (1-2 класи). При чому ці заклади не є

інклюзивними, тому педагоги не готові працювати з означеною категорією дітей. Адаптація цих дітей до школи супроводжується яскраво вираженими труднощами. Вони не відповідають вимогам, що висуваються в умовах навчання [1].

У загальноосвітніх закладах, де класи вміщують до 30 осіб, педагоги не завжди звертають належну увагу на учнів, які відстають у навчанні, та часто не знаходять час для з'ясування причин цієї неуспішності. Для цих дітей щодня відвідування школи стає болісним та неприємним. Найчастіше педагоги приділяють більше уваги успішнішим учням, а слабкі учні стикаються з труднощами і починають замикатися в собі. При вступі цих дітей до корекційних або інклюзивних закладів освіти з належним психолого-педагогічним супроводом основним завданням фахівців стає виведення дітей із такого стану, забезпечення їм необхідної підтримки та допомоги у подоланні труднощів, що забезпечить оптимальну адаптацію [5, 6].

Адаптація дітей з порушеннями розвитку є двостороннім процесом, оскільки він передбачає пристосування до норм, цінностей та форм функціонування суспільства, але суспільство та навколишнє середовище також повинні пристосовуватися до особливостей дітей з ООП, враховуючи їх зону найближчого розвитку. Таким чином, для успішної адаптації, крім ресурсів дитини, також необхідні зміни в системі, у яку вони інтегруються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з ЗПР : навчально-методичний посібник. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2017. 48 с.
2. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2016. 120 с.
3. Захарова Д. І. Соціалізація дітей з помірними інтелектуальними порушеннями за допомогою корекційного навчання і виховання. *Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами* : збірник наукових праць за матеріалами регіонального науково-практичного семінару / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 69–71.
4. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.
5. Омельченко М. С., Кузнецова Т. Г., Єгольнікова С. І. Психолого-педагогічні аспекти адаптації дитини з порушеннями інтелектуального розвитку до умов інклюзивного навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 38. С. 77–79.
6. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі : навчально-методичний посібник / укл. О. М. Холодій. Черкаси, 2014. 125 с.

Козачук Артем Володимирович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Панов М. С.**,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Формування і розвиток особистості з порушеннями інтелектуального розвитку пов'язане з трансформаційними процесами світових освітніх систем (глобального і локального рівня трансформацій), що веде до якісних змін суспільної парадигми. Зважаючи на це, серед актуальних проблем сучасної спеціальної психології вбачаються не лише формування побутових навичок (навичок

самообслуговування), набуття базових вмінь, знань та професії. Нового значення набувають такі поняття як емоційний та соціальний інтелект, формування емоційного інтелекту; становлення особистісних компетентностей (не тільки професійних) у осіб з порушеннями інтелектуального розвитку, особистісна саморегуляція, самоконтроль, психолінгвістичні особливості емоційної і поведінкової сфери особистості тощо.

Формування і розвиток емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку без спеціального організованих та контрольованих умов досить складний процес, і природньо це відбувається з певними порушеннями, набуваючи атипових рис, впливаючи на формування поведінкової сфери, становлення особистісного «Я-концепту».

Крім того, при корекційній роботі необхідно враховувати сучасний архетип освіти осіб з особливими потребами. О. Романенко вдалось встановити, що сучасний архетип освіти осіб з особливими потребами характеризується декількома основними рисами. Можна виокремити й охарактеризувати, що архетипне ядро української спеціальної освіти (педагогіки та психології) складається з таких чотирьох основних архетипічних рис:

- кардіоцентризму (переважання інтуїтивних рішень над раціональними, чуттєвості над мисленням, сентиментальності та любові до ближнього, довіри, що робить українську психологічну систему вразливою й менш продуктивною, ніж вона могла б бути, порівнюючи з раціональним європейським підходом щодо осіб з особливими потребами);

- світоглядної толерантності (здатність українців приймати в свою культуру та систему навчання й виховання ментальні настанови інших народів, їхніх культур, систем освіти та швидко асимілювати їх тощо);

- індивідуалізму, який розвивається в персоналізм (вірів довічні зразки, педагогічні ідеї, слідування усталеним зразкам радянського виховання як єдиноправильним тощо);

- глибинного оптимізму [3].

Ці риси сучасного архетипу є водночас як перевагами, так і здебільшого недоліками, які заважають реформам у системі спеціальної педагогіки та психології в Україні. Як зазначає М. Бреславська, «освітня сфера відображає суспільну необхідність оптимального поєднання традиційних національних цінностей з інноваційними цінностями глобальної культури» [1]. Проблема полягає в тому, що критеріїв такого оптимального поєднання не запропоновано, а це автоматично надає необмежений простір для несумісних інтерпретацій. На противагу А. Вишнюк зазначає, що реформи в сучасній спеціальній психології мають виходити не лише з менталітету особистості, способів її мислення, а й зі «зміни культури емоційних переживань, ціннісних орієнтацій, способів діяльності, поведінки і способу життя як в індивідуально-особистісному, так і в суспільному масштабі» [2].

Дослідження щодо особливостей та створення спеціальних умов формування емоційного інтелекту вимагають низку умов:

- по-перше, відслідковувати образ-приклад дорослого, що є зразком способів емоційного самовираження, контролю емоційних проявів, вербалізації емоційних станів, вирішення конфліктних емоціогенних ситуацій;

- по-друге, поведінка підлітка потребує стороннього, незацікавленого спостереження з метою аналізу ситуацій, що виникають в групі дітей (прояв співчуття, чуйності, вміння домовитися і співпрацювати, вміння вислухати, зрозуміти інших);

- по-третє, роз'яснення найближчому оточенню підлітка важливості їх впливу на становлення зростаючої особи: використання дорослим вербальної комунікації (бесіди про емоції, обговорення почуттів, спілкування у родині та ін.). Це сприяє формуванню у підлітків базових технік регуляції емоцій і способів реагування на емоційні ситуації різного характеру, виступаючи основою для розвитку емоційного інтелекту.

Практичні аспекти сутності мультикомплексного психологічного супроводу та психологічної допомоги щодо формування і розвитку емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку ґрунтувалися на основних принципах сучасної спеціальної психології, зокрема гуманізму, дитиноцентризму, орієнтованості на підлітка, інноваційності в психологічній практиці, комплексності та системності.

Особливості психологічного супроводу формування емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку полягає першочергово у створенні для особистості розвиваючого середовища,

у моделюванні таких ситуацій, які сприятимуть прояву власного «Я», формуванні емоційної сфери, провідних емоційних реакцій, почуттів та переживань, що характерні/актуальні для підлітка в даний момент його життєвого етапу, що викликать потребу обговорення з дорослим, до якого мають довіру, який є авторитетним порадиником.

Психологічний супровід було розглянуто нами як комплексну допомогу, що передбачала основний і додатковий напрям: основний – це вплив і психологічна допомога підлітку, додатковий – психологічна робота з найближчим оточенням (родиною, освітніми кадрами-педагогами (класними керівниками, вихователями, соціальними працівниками, корекційними педагогами, психологами).

Підкреслимо, що формування емоційного інтелекту у підлітків з атипичним розвитком буде ефективним при реалізації наступних умов:

- 1) комплексне застосування методів психологічної корекції;
- 2) використання групової форми роботи;
- 3) залучення в систему психологічної корекції завдань щодо формування навичок шанобливого, терпимого ставлення до оточуючих, розвиток вміння працювати спільно, враховуючи потреби та бажання оточуючих.

Психологічний супровід і психологічну допомогу має отримувати не лише підліток з порушеннями інтелектуального розвитку, а і його найближче оточення (родина, опікуни) за такими 4 напрямками:

- діагностичним – виявлення стану сформованості провідних сфер особистості підлітка (зокрема йдеться про стан сформованості емоційного інтелекту);
- психологічним – розроблення методів психологічного впливу;
- педагогічним – надання допомоги батькам: консультацій, групових занять, індивідуальних зустрічей щодо особливостей виховання, спілкування з особистістю підлітка під час вікової кризи;
- соціальним – створення умов для соціальної адаптації підлітків з атипичним розвитком (у шкільному середовищі, можливо, створення додаткових гуртків, навчально-інформаційних зустрічей з цікавими особистостями в різних сферах тощо).

Насамперед окреслимо план групових занять психологічної корекційної програми «Мультикомплексні психологічні технології з формування та розвитку емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку».

Зазначимо, що комплексність та дитиноцентризм – провідні, головні й основоположні принципи психологічного супроводу не лише самої дитини, а й родин, що виховують підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. На сучасному етапі розвитку спеціальної психології та загалом психологічної допомоги вплив на родину й підлітка має здійснюватися у двох напрямках: розвиткового та корекційного. Розвиткова робота психолога та психологічний супровід з означеного напрямку спрямовані на створення соціально-психологічних умов для формування, розвитку підлітка з порушеннями інтелектуального розвитку, його емоційного інтелекту й емоційно-поведінкової сфери. Корекційний психологічний вплив і супровід здійснюється в процесі зростання підлітка та виникнення певних проблем (особистісних, поведінкових, емоційних тощо).

Таким чином, психологічна допомога, що виражається через мультикомплексний психологічний супровід підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку та їхнього найближчого оточення ґрунтується не лише на вербальних комунікаціях психолога з особистістю, а й на залученні невербальної комунікації. Оскільки одна з основних функцій невербальної комунікації – це зовнішній прояв емоції як один із важливих аспектів формування емоційного інтелекту. Вербальна взаємодія є вагомим – це безперечний факт, однак у мультикомплексному психологічному супроводі невербальна комунікація відіграла важливу роль, оскільки стала підказкою, дійсною реакцією справжніх почуттів підлітка. У роботі простежувались намагання знайти мову, яка буде швидшою, ніж слова, тобто емоції підлітків, їхні емоційні реакції на завдання, вправи, спілкування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бреславська М. Образ «Я» в структурі особистості підлітків з розумовою відсталістю. Луцьк, 2013. 184 с.
2. Вишнюк А. Перебіг пубертату у осіб з порушеннями психофізичного розвитку : метод. посіб. Луцьк, 2018. 219 с.
3. Романенко О. Психологічні особливості підлітків з ментальними порушеннями. Хмельницький, 2018. 312 с.

Макогонюк Яна Василівна,
здобувач освіти 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
м. Хмельницький, Україна
Науковий керівник – **Савіцька Г. І.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
м. Хмельницький, Україна

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

В Україні інклюзивна освіта активно розвивається протягом останнього десятиліття. Вважаємо, що цей процес умовно поділяється на такі періоди:

- стихійний, або перехідний (1991-2003);
- інтеграційний (2003 - 2010);
- період «включення», або інклюзії (2010 -2013).

Ратифікація Україною Конвенції ООН «Про права дитини» врегулювала права на освіту дітей та молоді з особливими потребами. Відповідно до положень Саламанської декларації розпочався процес формування державної законодавчої бази, популяризації міжнародних стандартів у цій сфері. Діяльність міжнародних та всеукраїнських фондів, заснованих протягом перехідного періоду, за сприяння та підтримки державних органів забезпечили інтеграцію дітей з особливими потребами у освітній процес загальноосвітньої школи та зниження рівня сегрегації в Україні протягом періоду інтеграції. Правове визнання та поширення інклюзивна освіта здобула протягом третього періоду [6].

У теперішній час в Україні інклюзія є однією із основних тенденцій розвитку освіти. Її ідея передбачає створення без бар'єрного середовища у навчанні, вихованні та професійній підготовці людей з особливостями психофізичного розвитку та доступність освіти для всіх [3, с. 10-11] Розвиток інклюзивної освіти – це не створення нової системи, а якісні і планомірні зміни системи освіти загалом [8, с. 185].

Про певні зрушення у досліджуваній сфері свідчать статистичні дані щодо розвитку інклюзивної освіти в Україні. Так за відсутності інклюзивних навчальних закладів за період 2000-х - 2010 років до загальноосвітніх шкіл було інтегровано 103 тис. дітей із особливими освітніми потребами, зокрема 45 тис. дітей-інвалідів. Інклюзивну освіту запроваджено у 22 школах. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту у березні 2011 р. близько 130 тис. дітей з особливими потребами було охоплено інклюзивною освітою. У державних загальноосвітніх школах створено близько 536 спеціальних класів, у яких здобувають освіту близько 6 тис. дітей із особливими потребами [7].

Процес впровадження інклюзивної освіти в Україні має яскраво виражений суспільний характер і супроводжується подальшим розвитком інституційної основи. Істотний внесок у реконструкцію існуючої освітньої моделі внесли благодійні фонди та громадські організації. Діяльність Міжнародного фонду «Відродження» Інституту Відкритого Товариства (1990) спрямовано на фінансове та організаційне сприяння становленню відкритого демократичного суспільства в Україні засобами підтримки розвитку громадських ініціатив. У рамках діяльності Фонду України було ініційовано програму «Крок за кроком» (1996-1999), спрямовану на впровадження демократичних практик у систему дошкільного освіти, залучення дітей з особливими потребами та дітей національних меншин до загальноосвітніх шкіл [4, с. 47].

На базі Програми «Крок за кроком» за підтримки Інституту Відкритого Товариства (Нью-Йорк) та Міжнародного центру розвитку дитини (Вашингтон) було створено Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» (1999), діяльність якого базується на цінностях відкритого демократичного суспільства та спрямована на впровадження інклюзивної освітньої моделі з активним залученням сімей та громадськості шляхом проведення тренінгів для педагогів, батьків, представників громадських організацій; розробку та реалізацію проєктів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, у тому числі дітей з особливими потребами [9].

Істотний внесок у досліджуваний процес зробили суспільні організації (громадська організація ERA (Європейська дослідницька асоціація), Асоціація батьків «особливих дітей» (Центр раннього розвитку для дітей із синдромом Дауна) та ін.), спеціальні установи та організації (Український інститут корекційної та реабілітаційної валеології, регіональні ресурсні центри інклюзивної освіти, інклюзивні центри творчого розвитку тощо). Саме за підтримки існуючих у країні фондів та організацій здійснюється впровадження програм та проектів інклюзивної освіти.

З 2002 по 2012 р. було створено експериментальні інклюзивні школи у Києві, Львові та Сімферополі на основі різних освітніх проектів. Найбільш значущим серед них є українсько-канадський проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» (2003–2013 рр.). Мета проєктів – вивчення та аналіз проблем освіти та професійної реабілітації людей з інвалідністю, моніторинг діяльності системи спеціального та інтегрованого навчання інвалідів та ін. [10, с. 29].

Починаючи з 2009 року, держава поступово запроваджує інклюзивну модель навчання дітей із ОМЗ. Прийнято наступну законодавчо-нормативну базу: наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану дій щодо впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки» (2009 р.), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо впровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009 р.), наказ Міністерства освіти та науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010 р.).

Системно про інклюзивну освіту в Україні заговорили лише у 2014 році. Важливим кроком стала ухвала Кабінету Міністрів України «Про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011 р.). Постановою Кабінету Міністрів України від 2016 року передбачено, що діти з порушеннями розумового розвитку отримуватимуть однакові документи про базову загальну середню освіту незалежно від місця навчання, але із позначкою «за спеціальною програмою» [9, с. 186].

У лютому 2017 року вийшла ухвала Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами». Субвенція спрямовується на надання державної підтримки особам з обмеженими можливостями здоров'я, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів (крім шкіл-інтернатів та навчально-реабілітаційних центрів) [5, с. 187].

Як і в більшості країн, так і в Україні здійснюється поступовий процес деінституалізації спеціальної освіти та розширення кількості інклюзивних закладів, у тому числі дошкільних. У зв'язку з цим поступово розширюється контингент учнів у загальноосвітніх установах, що потребує трансформації засобів комунікації із нею, тому всі педагоги загальноосвітньої школи для роботи з дітьми з ОМЗ повинні мати ґрунтовну професійну підготовку [10, с. 13-14] Ашиток, Н. І. Для дитини з ОМЗ (зі збереженням інтелектом) педагоги загальноосвітньої школи підберуть комфортний та ефективний режим навчання, а у разі потреби скоротять уроки чи їх кількість [12].

Учні з особливостями психофізичного розвитку беруть активну участь у житті школи: конкурси, змагання, подорожі та відпочинок. Слід наголосити, що інклюзивна освіта сприяє організації спільної діяльності учнів з ОПФР та здорових дітей. Спільна діяльність спрямована на формування компонентів інформаційно-пізнавальної компетенції дітей із особливостями психофізичного розвитку: планування дій, прийняття рішень, рефлексії, здобуття знань та подальшого їх використання. Навчання у співпраці сприяє формуванню соціокультурної компетенції дітей з ОМЗ [2, с. 206].

Кожен освітній заклад має психолога, логопеда, методиста, освітян. Вчителі, крім основної спеціальності, здобувають додаткову освіту у вищих навчальних закладах [11]. Також необхідно залучення до школи асистентів учителя, спеціальних психологів та спеціальних педагогів за окремими напрямами.

У ході запровадження інклюзивної освіти в Україні виникають і проблеми: нестача кадрового, методичного та матеріально-технічного забезпечення; невідповідність педагогічних кадрів загальноосвітніх шкіл до роботи з дітьми з ОМЗ; відсутність мотивації через низьке фінансове забезпечення; відсутність центру координації між інклюзивними школами; архітектурна непристосованість будівель; недостатній рівень розвитку нормативно-правової бази; академічна переважаність навчальних програм, які важко адаптувати до освітніх потреб дітей із ОМЗ; негативне

ставлення до дітей цієї категорії з боку вчителів загальноосвітніх шкіл, здорових дітей та їх батьків; залучення дітей з особливостями психофізичного розвитку до загальноосвітніх шкіл для збільшення контингенту учнів без створення необхідних умов [8, с. 185-186].

Таким чином, за роки незалежності в Україні відбулася зміна освітніх моделей. Аналіз позитивних змін у досліджуваній сфері дозволив конкретизувати проблеми, подолання яких сприятиме оптимізації подальшого розвитку інклюзивної освіти. Вважаємо основними перешкодами відсутність ефективних механізмів фінансування системи інклюзивного навчання, недостатнє матеріально-технічне та кадрове забезпечення педагогічного процесу, низький рівень пристосування будівель загальноосвітніх закладів для навчання дітей з особливими потребами, низький рівень психологічної готовності суб'єктів педагогічного процесу до запровадження інклюзивного навчання. Представлений аналіз обмежується дослідженням реалізації в Україні права на освіту осіб з особливостями фізичного та психофізіологічного розвитку. За рамками представленої роботи залишається вивчення реального стану та перспектив розвитку в Україні впровадження інклюзивної освітньої моделі освіти дітей та молоді інших категорій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашиток Н. І. Інклюзивна освіта: системний підхід. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 29. С. 11–16.
2. Болдирєва В. Е. Інтеграція і інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : зб. наук. праць університету «Україна». Київ, 2012. № 9 (11). С. 10–11.
3. Величко Д. В. Впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2015. № 125. С. 47.
4. Гладуш В. А. Інклюзивна освіта та здоров'я дітей з психофізичними порушеннями: проблеми сьогодення. *Спеціальна освіта: стан та перспективи* : матеріали Всеукр. (заочної) наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 травня 2017 р.). Харків : Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», 2017. С. 186–187.
5. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні : офіційний сайт проекту. URL: <http://www.clientcenter.youcandothat.com/www-dev/ccds/uk/components.php>.
6. Інклюзивна освіта: як зустрічає дітей з особливими освітніми потребами українська школа? URL: www.eura.org.ua Step by Step Program.
7. Марковська Н. В. Проблеми запровадження інклюзивної освіти в Україні. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму* : зб. наук.-метод. праць. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. Вип. 2. С. 185–186.
8. Павленко В. В. Впровадження інклюзивної освіти в Польщі та Україні. *Навчання та виховання дітей з особливими освітніми проблемами: теорія та практика* : зб. праць вчених, молодих науковців, педагогів-практиків / за ред. доц. О. М. Борейка. Житомир : ЖДУ, 2016. С. 25–29.
9. Перфільєва М. В. Впровадження інклюзивної освіти в Польщі та Україні. *Сучасний соціокультурний простір 2017* : матеріали XIV Міжнароднай науковай інтернет-конф. (18–20 вересня 2017 р.). URL: <http://intkonf.org/perfileva-m-vvprovazhennya-inklyuzivnoyi-osviti-v-polschita-ukrayini/> (дата перегляду: 12.11.2017).
10. Прозовський А. Артур Прозовський про інклюзивну освіту в Польщі *ASPI : інформаційне агентство*. URL: [https:// aspi.com.ua/ua/suspilstvo/artur-pruzovskijpro-inklyuzivnu-osvitu-v-polshchi.html](https://aspi.com.ua/ua/suspilstvo/artur-pruzovskijpro-inklyuzivnu-osvitu-v-polshchi.html) (дата перегляду: 12.11.2017).
11. Babka J. Znaczenie edukacji w procesie wspierania inkluzji społecznej osob z niepełnosprawnością oraz budowania społeczeństwa inkluzyjnego. *Spoleczenstwo wlaczajace a komunikacja*. Torun : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2017. S. 206.
12. Overcoming Exclusion through Inclusive Approaches in education. A Challenge & a Vision. Conceptual Paper / Section for early Childhood and Inclusive Education Basic Education Division. 2003. URL: <http://www.unesco.org/education/inclusive>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ ДО КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Формування особистості педагога, його професійної компетентності відбувається в широкому полі соціальної взаємодії. Фактично всі економічні, політичні, соціальні, культурні процеси в суспільстві впливають на становлення фахівця.

Шляхом аналізу наукових досліджень сучасного стану системи неперервної професійної освіти, узагальнення педагогічного досвіду можемо виявити сукупність факторів, що визначають необхідність вдосконалення підготовки педагогів до мовленнєвого та лінгвістичного розвитку дітей як важливих умов результативності цієї підготовки.

У педагогічній науці і практиці вже давно існує впевнена думка, що мовленнєвий розвиток дитини відбувається завжди, коли є мовленнєва взаємодія, тобто факт користування мовленням у процесі спілкування дорослого з вихованцем. У будь-якій ситуації педагогічного спілкування дорослий, навіть якщо перед ним не стоїть завдання розвитку мовлення, мимоволі впливає на цей процес. Якщо педагог володіє належною мовленнєвою культурою, методичною грамотністю, то і вплив його на мовленнєвий розвиток дітей буде позитивним. В іншому випадку воно може виявитися або нейтральним, або негативним. Ця обставина особливо очевидна стосовно дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, які не в змозі давати об'єктивну, диференційовану оцінку зверненого до них мовлення вихователя, вчителя. Воно завжди сприймається ними як зразок за змістом і за формою.

З вищесказаного випливає, що найважливішим завданням професійної підготовки майбутніх вчителів-логопедів є формування їх професійної компетентності в галузі мовленнєвого розвитку дітей. Педагог повинен мати такий рівень освіченості і сформованості його професійно-особистісних якостей, який би дозволяв знаходити оптимальні засоби педагогічного впливу на мовлення вихованців з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, забезпечував мовленнєвий і лінгвістичний розвиток відповідно до вимог освітніх стандартів і умов соціального середовища. [4]

Важливою особливістю професії вчителя-логопеда є її належність до професій підвищеної мовленнєвої відповідальності, у яких комунікативна компетентність є обов'язковою умовою професіоналізму, тобто вчитель-логопед повинен мати високий рівень її сформованості.

Діти вчаться говорити завдяки слуху і здатності до наслідування. Дошкільнята говорять те, щочують, тому що внутрішні механізми мовлення утворюються у дитини тільки під впливом систематично організованого мовлення дорослих.

Дошкільний вік є сензитивним періодом мовленнєвого розвитку дитини, тому один з провідних напрямків діяльності вчителя-логопеда закладу дошкільної освіти є формування усного мовлення та навичок мовленнєвого спілкування, спираючись на володіння рідною літературною мовою.

Одним з основних механізмів оволодіння дітьми мовленням є наслідування. Необхідно включати в освітню програму на всіх щаблях, рівнях, профілях професійної педагогічної освіти дисципліни, на яких студент буде опановувати вміння грамотно говорити. Адже педагог будь-якої кваліфікації вирішує навчально-виховні завдання за допомогою педагогічного спілкування, вступаючи у взаємодію з дитиною, користуючись при цьому мовленням як інструментом. Вчитель-логопед повинен володіти розвиненою мовленнєвою здатністю, необхідними компетентностями в галузі спілкування з вихованцями. Тих, хто спеціально покликаний вирішувати завдання мовленнєвого і лінгвістичного розвитку, навчання дітей мові та мовленню (до них, в першу чергу, слід віднести вихователів дошкільних освітніх установ, вчителів початкових класів, вчителів-логопедів), необхідно забезпечити підготовкою більш широкого спектра компонентів, охоплюючи лінгвістичну і методичну складові.

Узагальнений аналіз теоретичних джерел і практики освіти свідчить, що підготовка до мовленнєвого розвитку дітей становить стрижневий компонент професійного становлення вчителів-логопедів, які працюють в закладах дошкільної освіти. Саме в цьому віці дитина активно засвоює рідну мову, що є носієм і транслятором культури народу, винятковим засобом передачі людського досвіду і

способом пізнання навколишнього світу. У дошкільний період відбуваються найістотніші зміни в мовленні, закладаються основи усієї подальшої лінгвістичної освіти людини. Роль грамотного педагогічного керування процесом засвоєння дитиною рідної мови в зв'язку з цим зростає.

Специфіка корекційно-розвивальної діяльності вчителя-логопеда полягає в тому, що його мовлення, сформована комунікативна компетенція є інструментами корекційного впливу, від ефективності застосування яких багато в чому залежать можливості подальшого розвитку і соціалізації дітей з порушенням мовлення, а також успішність професійно-педагогічного спілкування з ними, їх батьками, колегами, адміністрацією. [2] Крім того, від умінь і навичок соціальної взаємодії, рівня сформованості комунікативної компетенції вчителя-логопеда буде залежати успішність його професійної діяльності і задоволеність нею.

Сучасні тенденції розвитку вищої освіти орієнтовані на формування у випускників ЗВО компетенцій різного рівня.

В освітніх програмах зафіксовані вимоги до результатів засвоєння освітніх компонентів бакалаврату та магістратури у вигляді декількох груп компетентностей, до них відносять загальні компетентності та спеціальні компетентності. Стандарти у напрямку підготовки здобувачів спеціальності 016 Спеціальна освіта (кваліфікація «бакалавр») передбачає формування у студентів спеціальних компетентностей в галузі корекційно-педагогічної діяльності, діагностично-консультативної діяльності, а також у галузі дослідницької та культурно-просвітницької діяльності. [1]

Разом з тим аналіз вимог, що висуваються до результатів навчання здобувачів за напрямком підготовки 016 Спеціальна освіта, показує, що багато уваги має приділятися формуванню комунікативної компетентності, яка становить основу готовності випускника до успішного виконання ним професійної діяльності. Особливо важливим є оволодіння комунікативною компетентністю для студентів, які проходять підготовку за спеціалізацією Логопедія.

Поняття комунікативна компетенція вчителя-логопеда розглядається як системна характеристика особистості педагога, що характеризується єдністю комунікативних умінь, знань і навичок, залучаючи культуру мовлення, культуру використання вербальних і невербальних засобів спілкування, емоційну (інтонаційно-експресивну) культуру, вміння знайти мовленнєвий та емоційний контакт з дитиною, використовуючи інтонаційні можливості мовлення з метою успішного вирішення корекційно-розвивальних завдань у ході професійної діяльності. [3] Структура логопедичних знань досить складна і виростає на основі даних медико-біологічних, лінгвістичних, психологічних, педагогічних, соціальних наук. При цьому лінгвістика займає в цьому ряду одну з найважливіших позицій хоча б тому, що відхилення від мовленнєвих норм можуть бути констатовані лише в тому випадку, якщо відомі самі норми.

Здобувачі спеціальності 016.01 Логопедія орієнтовані на вивчення порушень мовленнєвих норм у дітей та їх корекцію. Тому мовленнева підготовка фахівців набуває особливого значення: не знаючи розвитку і функціонування мовленнєвої системи в нормі, неможливо професійно грамотно займатися корекцією мовленнєвих порушень.

На основі вищевикладеного можемо зробити висновок про необхідність мати серед освітніх компонентів майбутніх вчителів-логопедів дисципліни лінгвістичного і комунікативного спрямування, які би формували спеціальні компетентності відповідного напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освітньо-професійна програма першого рівня вищої освіти (бакалавр) за спеціальністю 016 Спеціальна освіта (логопедія) галузі знань 01 Освіта Спеціальна освіта. URL: https://sites.google.com/view/kafedrakorekc-hgpa/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8_1.

2. Пінчук Ю. В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога : навч.-метод. посібн. Київ : КНТ, 2015. 160 с.

3. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : дис... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2005. 219 с.

4. Рібцун Ю. В. Науково-теоретичні аспекти професійної діяльності вчителя-логопеда. *Логопед.* 2012. № 1 (13) січень. С. 2–7.

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО СТАНУ.

The introduction of martial law in Ukraine in connection with the armed aggression of the Russian Federation made significant adjustments to the activities of the entire education. In the realities of today, it is especially significant to understand that the life and mental well-being of children is the highest value. Psychological support for children in wartime is extremely important, because children need to feel safe. Due to limited control over their environment and their own strength, children cannot understand what is really happening. In this state of misunderstanding, children who have experienced trauma need support and compassion.

Всім дітям і підліткам, здобувачам освіти, які пережили психотравми, необхідна психосоціальна та соціально-педагогічна підтримка. Але є діти, які потребують спеціальних і більш професійних видів допомоги (психотерапія, фармакотерапія) для полегшення наявних у них емоційних порушень. Майже всі діти-переселенці мають досвід життєвих потрясінь і потребують допомоги з відновлення психологічного здоров'я. Потреби таких учнів необхідно вирішувати комплексно, мультидисциплінарно. Зокрема, для учнів-переселенців та членів їхніх родин необхідно проводити інтенсивні вступні знайомства з закладом освіти, приймаючою громадою та її системою цінностей, місцевими традиціями, надавати постійну підтримку у вивченні мови. Важливо розпізнавати всі ці порушення вчасно, оскільки вони служать сигналом, що дитина потребує допомоги.

Учасники освітнього процесу з сімей вимушено переміщених осіб можуть мати розлади адаптації (РА). Даний стан характеризується тим, що зазвичай перешкоджає соціальному функціонуванню і продуктивності й виникає в період адаптації до значної зміни у житті або в наслідок стресової життєвої події. Прояви різноманітні й включають депресивний настрій, тривогу, занепокоєння (або їх поєднання); відчуття нездатності справитися з ситуацією, планувати свої дії або продовжувати залишатися в існуючій ситуації.

Адаптація внутрішньо переміщених здобувачів освіти до навчальних закладів є однією з найважливіших складових адаптації родини за місцем переселення. Допомогти дитині інтегруватись в новий колектив, залучити її до освітнього процесу, зменшити рівень стресу. Успішність цієї роботи залежить від того, як дитина представлена в новому колективі. Коли діти потрапляють у новий колектив з установленою структурою та лідерами, вони змушені заново вибудовувати стосунки і з новачками однокласниками і з вчителями. Змінюючи звичний колектив здобувачі освіти, тривожаться, чи сприймуть їх нові однокласники, чи зможуть вони відповідати вимогам нової школи. Тому, перш ніж складати враження про здібності та можливості нового здобувача освіти, важливо не лише оцінити його освітній рівень, а й врахувати, де навчалася дитина до переїзду.

Важливо включати в роботу з дітьми батьків тому, що їх оцінка поведінки своєї дитини є головним джерелом інформації про її реакції на психотравмуючий фактор. Крім того, необхідно організувати навчальну роботу і навчання батьків спілкуванню таким чином, щоб вони придбали соціальні та комунікативні навички, необхідні для поліпшення якості відносин зі своїми дітьми і розпізнавання типів поведінки і реакцій у дітей, які потребують професійної психологічної допомоги. Інформацію можна довести до батьків через індивідуальну консультацію за запитом, а також на батьківських зборах. Оскільки діти і підлітки (здобувачі освіти) залежать від свого оточення, робота з батьками відіграє важливу роль в психотерапії дітей, які пережили психотравми. Батьки зазвичай першими помічають, що у дітей є проблеми. Під час перших зустрічей з психологом дитина зазвичай відчуває панічний страх і залишається нетовариським і потайним, так що перші відомості по симптоматиці дітей вступають від батьків.

Метою психологічної підтримки цієї категорії здобувачів освіти має бути допомога щодо подолання проблем розвитку, що викликані пережитим досвідом вимушеної міграції. До завдань практичного психолога входить психологічний супровід і підтримка розвитку особистих ресурсів

дитини, психологічне консультування з подолання наслідків травмуючи ситуацій, розширення уявлення про способи поведінки. Ці завдання практичний психолог вирішує під час консультування, профілактичних бесід, психокорекційної роботи. Допомога і підтримка здобувачам освітнього процесу передбачає:

Забезпечення умов для оптимального розвитку(створення безпечної та сприятливої ситуації для розвитку дитини через роботу з усіма членами сім'ї, забезпечення стимулювальних соціальних контактів і можливостей для розкриття її здібностей.) Створення сприятливого соціально-психологічного клімату в закладі освіти.

Застосування між секторальної взаємодії і мультидисциплінарного підходу до вирішення проблем, які виникають(за потреби звернутися до закладів і установ охорони здоров'я, підрозділів служби з надзвичайних ситуацій тощо з пропозицією співробітництва та координації дій у справі надання психологічної допомоги тим, хто її потребує).

Залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих фахівців, практичних психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів, забезпечення індивідуального супроводу працівниками психологічної служби закладу освіти всіх без винятку здобувачів освітнього процесу та надання їм необхідної корекційної, реабілітаційної і соціально-педагогічної допомоги. Залучення здобувачів освітнього процесу до активної виховної і розвивальної діяльності в позаурочний час.

Психологічний супровід включає в себе такі напрямки роботи:

1. Психологічне консультування, використання опитувальника Басс-Дарки, тесту тривожності Спілбергера-Ханіна та інших методик, які пройшли експертизу відповідно до Положення про експертизу психологічного та соціального інструментарію,що застосовується за згодою батьків чи осіб, які їх замінюють.

2. Методи індивідуальної роботи, які спрямовані на розвиток підвищення адаптивних можливостей.

3. Методи групової роботи.

Всі учасники освітнього процесу чітко усвідомлюють, що дуже важливо підтримувати віру , що ситуацію буде розв'язано. Мине час, і замість розпачу та печалі прийде розуміння та досвід. Підтримка, яку надають дитині протягом і після неприємних або травматичних подій батьки, вчителі, родичі та дорослі, друзі сім'ї, є вирішальним чинником у подоланні негативних наслідків травматичного стресу.

З метою удосконалення своїх професійних навичок всі вчителі проходять підвищення кваліфікації, беруть участь у різноманітних тренінгах, діляться досвідом на засіданнях фахових професійних спільнот та педагогічних рад. З метою забезпечення умов для оптимального розвитку здобувачів освіти використовують інтерактивні методи навчання, залучають дітей до участі у різноманітних конкурсах виставках та семінарах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочкор Н.П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та пост конфліктний період:метод. рек. /Н.Л.Бочков ,Є.В.Дубровська,О.В.Зелеська та ін.. -К:МЖПЦ «Ла Страда-Україна », 2014.-84 с.

2. Лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій».

3.Лист МОН від 02.08.2022№1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році ».

4. Ковязіна К.О.Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб (Електронний ресурс/К.О.Ковязіна //Серія «Соціальна політика ».-Режим доступу: <http://Wwww/niss/gov/ua/content/articles/files/ditu-14275/pdf>.

5. Калюжна Є. М. Шлях до "Я-відкриття". Уроки з психології : навчально методичний посібник. 2-ге вид. – Запоріжжя: Інтерпрінт, 2012. – 108 с.

6. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям,їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери /Мельник Л.А. та ін.; ред. Волинець Л.С.- К.:ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015.-72 с.

Ivan Molchan,
4th year student of the first (bachelor's) level of higher education,
specialty 15 Mechanical Engineering,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine
Scientific supervisor – **Alina Podorozhna,**
Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages Training,
European Integration and International Cooperation,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine

DISTANCE LEARNING OF THE ENGLISH LANGUAGE

Introduction

The modern world is changing every day, and one of the most essential skills for success is knowledge of the English language. English has become a sort of key to a world where information, opportunities, and communication transcend borders. That's why learning the English language is becoming increasingly important.

With the growing popularity of online education as a means of acquiring knowledge, distance learning of the English language becomes the most convenient and accessible way to do so. In this report, we will explore the advantages and challenges of distance learning of the English language and opportunities for its improvement.

Advantages of Distance Learning of the English Language

Flexibility and convenience: One of the main advantages of distance learning is its flexibility, which allows absolutely all participants in the learning process to work on the course in the place and at the time when it is convenient for them and, most importantly, at a pace that suits each individual. Today, this is important because applicants want not only to gain theoretical knowledge of a foreign language, but also to acquire practical skills and abilities that they desperately need for their future professional activities.

This is especially important for people with busy schedules and limited access to educational institutions.

Accessibility: Online courses and resources provide access to education for people of all backgrounds and from any region of the world. Learning English becomes accessible to everyone, regardless of where they live or their financial situation. The absence of the need to attend an educational institution every day is an undoubted advantage for people with disabilities and parents with small children. To start learning, all you need is a computer with Internet access.

Variety of Resources: There is a multitude of online courses, apps, and websites offering various methods and approaches to learning the English language. Students have the opportunity to choose the approach that best suits their needs and learning style.

Challenges of Distance Learning of the English Language

Lack of Personal Interaction: One of the main drawbacks of distance learning is the absence of face-to-face contact with instructors and fellow students. Without the ability to communicate in person, students may miss the opportunity to improve their speaking skills and interpersonal communication.

Self-discipline Required: A distance learner has to learn almost all the material on their own. This requires sufficient willpower, responsibility and self-control. Most likely, no one will push them or encourage them to study. Not everyone is able to maintain the required pace of learning without supervision. Successful distance learning requires a high level of self-discipline and the ability to plan your own time. Without these skills, it can be difficult to learn English effectively. Successful distance learning requires a high level of self-discipline and the ability to plan one's own time. Without these skills, it can be challenging to learn English effectively.

Limited Language Practice: In distance learning, personal contact with each other and with teachers is minimal, if not completely absent. Therefore, this form of education is not suitable for developing communication skills, confidence, and teamwork. Distance learning may have fewer opportunities for language practice with native speakers. However, this disadvantage can be overcome by actively participating in language clubs or online conversation groups.

Opportunities for Improvement in Distance Learning of the English Language

Interactivity: Course developers and online platforms should focus on creating interactive lessons and exercises to engage students actively. Interaction with course materials and fellow students makes learning more exciting and effective.

Online Communication: It is essential to provide opportunities for students to communicate online with instructors and peers to enhance their oral communication skills. Video conferences and chat sessions can be valuable tools for language practice.

Assessment and Feedback: Instructors should provide quality assessment and constructive feedback to support students in their learning journey. Feedback helps students understand their mistakes and improve their skills.

Conclusion

Distance learning of the English language is becoming increasingly popular and accessible. It has its advantages and challenges, but with the right approaches and innovations, it can be a highly effective means of education. It is crucial to remember the importance of interactivity, communication, and support for students to succeed in distance learning of the English language.

REFERENCES

1. Sun, Y., & Liu, Y. (2021). Challenges and Opportunities of Online English Language Education in China: A Review.

2. Концепція розвитку дистанційного навчання в Україні, затверджена Міністром освіти і науки України 20.12.2000 р.

Нагорна Світлана Анатоліївна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Комуніальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Яцинік А. В.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
Комуніальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сучасному етапі розвитку педагогічної і психологічної науки питання важливості розвитку мовлення дитини не викликає жодних сумнівів та не потребує додаткових доказів. На процес формування мовлення дитини впливають зовнішні чинники, оточуючі дорослі, наявність з перших днів життя мовленнєвого зразка, на підставі якого і відбувається становлення мовлення. Відхилення від орієнтовних норм розвитку мовлення дитини при зовнішніх сприятливих факторах може бути спровоковано недорозвиненням саме мовленнєвих зон кори головного мозку, що значною мірою впливає на загальний розвиток особистості та формування пізнавальних процесів. Задля уникнення негативних наслідків та попередження можливих недоліків мовлення, при виникненні підозри щодо затримки мовленнєвого розвитку дитині повинна бути надана своєчасна логопедична допомога.

В останні роки у системі логопедичної роботи набуває поширення термін затримка мовленнєвого розвитку, який переважно застосовується до дітей раннього віку. Цей вид порушення мовленнєвої діяльності характеризується високим показником подолання за умови надання своєчасної логопедичної допомоги і пояснюється це також ефективністю системи раннього втручання.

Питання особливостей організації роботи з формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку описані у працях А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, зміст логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку, які мають порушення розвитку, викладено у науково-педагогічних наробках Ю. Рібцун, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет.

Система сучасної дошкільної освіти передбачає залучення в освітньо-виховний процес закладу освіти дітей раннього віку, що позитивно впливає на своєчасне виявлення недоліків мовлення і організацію роботи з їх попередження. Але іноді навіть педагогу (вихователю) не завжди вистачає знань з проблематики мовленнєвих порушень, для того, щоб своєчасно помітити затримку мовленнєвого розвитку, провести просвітницьку роботу з батьками дитини. Наслідком цього всього є несвоєчасне отримання дитиною логопедичної допомоги на сензитивному етапі та ускладнення порушення мовленнєвої діяльності, які можуть вплинути на формування пізнавальної діяльності, соціалізації дитини, налагодженню комунікативних контактів та погіршити якість життя.

В умовах сучасної дійсності ситуація погіршується тим, що Україна перебуває під впливом військової агресії, а це значно ускладнює і процес організації освіти, і надання логопедичної допомоги або консультування. Переважна кількість освітніх закладів на особливо небезпечних територіях здійснюють організацію освітньо-розвиткової роботи в онлайн форматі, з використанням різноманітних дистанційних освітніх платформ. Зауважимо, що це має свої певні негативні впливи саме на якість надання освітніх послуг у роботі з дітьми раннього і дошкільного віку в наслідок психолого-педагогічних особливостей цього вікового періоду.

За цих умов особлива роль в ефективності системи раннього втручання та підвищення якості освітніх послуг надається логопедичному консультуванню, яке, до речі, можна організовувати із використанням різноманітних дистанційних форматів. Поширення інформації серед громадськості про особливості мовленнєвого розвитку дітей, важливість своєчасної допомоги, консультування можна ефективно проводити в онлайн форматах. На сьогоднішній день існує безліч сервісів, які допомагають учителям-логопедам в організації системи логопедичної допомоги дітям різних вікових категорій.

Як ми вже зазначали, що запорукою подолання затримки мовленнєвого розвитку, окрім системи раннього втручання, є робота з логопедичного консультування.

Сучасна дослідниця питань організації логопедичного супроводу дітей В. Кисличенко надає великого значення логопедичному консультуванню у загальній системі логопедичної допомоги. Все консультування вона поділяє на два етапи, перший (до 3-х років дитини) – інформування батьків про особливості розвитку мовлення дитини, характеристики етапів його формування, можливі відхилення та можливості їх подолання, другий – формування у батьків розуміння необхідності звертатися за допомогою до фахівців, не очікувати, що позитивні зміни відбудуться самостійно та проведення діагностування стану мовленнєвого розвитку дитини задля пошуку причин виникнення відхилень і методів їх подолання [4].

У питанні, яке є провідним у темі наших наукових пошуків, саме першому етапу необхідно приділяти увагу і реалізувати його з використанням технічних засобів значно простіше, ніж інші завдання. Отже, організовуючи логопедичну роботу фахівцям слід приділяти увагу проведенню консультування, у роботі з дітьми із затримкою мовленнєвого розвитку це буде першим кроком з подолання порушення.

Міністерство освіти і науки України, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПНУ, Інститут модернізації освіти активно працюють з питань надання методичної допомоги педагогам щодо роботи з дітьми в онлайн форматі, створенні програми, інтернет-ресурсів, на яких розміщуються матеріали для проведення занять.

Описані нами кроки дозволять не тільки своєчасно втрутитись у зміни мовленнєвого розвитку дитини, нівелювавши негативні наслідки, а й позитивно вплинути на формування вищих психічних функцій і когнітивних процесів, підлаштуватись до змін, спричинених викликами сьогодення і налагодити логопедичну роботу в умовах дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. Київ : Слово, 2015. 704 с.
2. Васильєва Н. І. Профілактика затримки мовленнєвого розвитку в дітей раннього віку. *Логопед.* 2004. №1. С. 59–64.
3. Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : навч.- метод. посібник. Київ : Шкільний світ, 2006. 120 с.
4. Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2011. 20 с.
5. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Слово, 2018. 856 с.
6. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Харків : Ранок ; Кенгуру, 2018. 40 с.

СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ І ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: СПРИЯННЯ КОГНІТИВНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Вступ. В умовах модернізації сучасної освіти в Україні значних змін потребує й інклюзивна. Вже зараз постає питання щодо вдосконалення стратегій навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного та поствоєнного часу. Незавершені процеси інтеграції інклюзивної освіти в загальне освітнє середовище потребують змістовного переосмислення, зокрема в підготовки фахівців педагогічного спрямування, у визначенні стратегій, підходів щодо розвитку освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти, в розширенні засобів навчання дітей з ООП і т.д.

Основна частина. Серед ключових проблем інклюзивної освіти виокремлюють неготовність педагогів до проявів нестандартної навчальної поведінки серед дітей з особливими освітніми потребами. Порушення навчальної поведінки проявляється в ігноруванні вказівок педагога, неконтрольованих спалахах емоцій (крик, агресія), “польовій” поведінці (розкидання іграшок, предметів, різке підняття з місця, біганина у групі або класі під час заняття). Як наслідок — фахівець втрачає контроль над освітнім процесом, а у дітей групи (класу) спостерігається зниження пізнавальної активності.

Психологи Л. Виготський, Б. Ельконін вбачали труднощі в поведінці та навчанні дітей з психофізичними порушеннями у затримці розвитку вищих психічних функцій, а отже когнітивного розвитку. У “Психологічному словнику” (В. В. Синавський, О. П. Сергєєнкова, 2007) зазначено, що когнітивний процес — це “пізнавальний процес, за допомогою якого набувається, трансформується і зберігається інформація з оточуючого світу, тобто найвищі психічні процеси людини (відчуття, сприймання, увага, пам’ять, уявлення, мислення тощо), які використовуються нею, щоб пізнати та пояснити навколишній світ” [4; С.139].

У спробі пояснити термін “когнітивний розвиток” у новітніх умовах життєдіяльності дитини, зокрема впливу агресивного інформаційного середовища, ряд вчених наголошують на прискореному розвитку одних когнітивних функцій та гальмуванні інших, внаслідок чого відбувається перебудова основних структур мозку [2; С.107-114]. Таким чином, можна припустити, що кількість дітей з проблемами поведінки та труднощів в навчанні значно збільшується і виходить за межі окремих порушень дітей з особливими освітніми потребами.

Склад дітей в інклюзивній групі вирізняється від звичайних груп дошкільного закладу наявністю дітей з різним рівнем розвитку. На відміну від дітей з нормальним розвитком категорія дітей з психофізичними порушеннями народжується з різними особливостями морфологічної будови та функціонуванням мозкових структур. Розвиток таких дітей супроводжується порушенням обробки сенсорної інформації, яка надходить із зовнішнього світу, що значно затримує або спотворює сенсорно-перцептивний, психомоторний розвиток. Такі порушення проявляються у вигляді гіперчутливості або гіпочутливості до певних сенсорних стимулів, що позначається на труднощах засвоєння повсякденних навичок життя, на когнітивній, пізнавальній, мовленнєвій та поведінковій сфері розвитку дитини.

Для вирішення зазначених проблем науковці та практики спеціальної освіти всього світу використовують розробку теорії сенсорної інтеграції, сенсорно-інтегративної терапії Дж. Айріс (1972) та її послідовників А. Банді, Ш. Лейн, Е. Мюррей, У.Кіслінг та ін., яка ґрунтується на знанні про пластичність мозку.

В Україні проблемами впливу сенсорної інтеграції на дітей з ООП займалися Т. Скрипник (діти з аутизмом), А. Заплатинська (діти з ДЦП) та ін.. Дослідження проблемної поведінки та труднощів засвоєння академічних навичок школярів через порушення сенсорної інтеграції є предметом наукових розвідок О. Кіпаренко та ін., надання корекційної допомоги засобами сенсорної інтеграції для дітей з ООП вивчали Т. Філасеніді, М. Козак та ін.

Теорія сенсорної інтеграції призначена для пояснення проблем поведінки та труднощів навчання легкого, середнього ступеня тяжкості, особливо проблем, пов’язаних з моторною дискоординацією та ослабленням сенсорної модуляції, які не можуть бути роз’яснені з точки зору явних уражень чи аномалій периферичної та центральної нервової системи і когнітивними порушеннями. Дж. Айріс припускала, що

дисфункція сенсорної інтеграції здебільшого виходить з процесів центральної переробки сенсорних відчуттів (вестибулярних, пропріоцептивних та тактильних). Положення теорії сенсорної інтеграції охоплює процеси адаптивної взаємодії (приспособлення дитини до навколишнього середовища), що припускає зворотній зв'язок між активною дією та безпосереднім виникненням відчуттів. На основі цієї взаємодії у дитини виникає контроль та усвідомлення своїх дій [6; С.48-52].

На жаль, довгий час доказова база досліджень впливу сенсорної інтеграції на розвиток когнітивних та поведінкових функцій залишалась несуттєвою. Але зі збільшенням уваги науковців у цьому напрямку межі застосування сенсорно-інтегративної терапії значно розширились. Зокрема використання технологій сенсорної інтеграції активно впроваджують в програму Раннього втручання, що допомагає вчасно оцінити здібності сенсорної обробки у дітей раннього віку (тест TSFI) і здійснити корекцію в напрямку розвитку їх координації в активній взаємодії з навколишнім середовищем [3].

Дослідження протягом останніх 20-ти років американських та іспанських дослідників (Helene J. Polatajko, Mary Law, Janice Miller et al., 1991; Gemma Pastor-Cerezuela, Maria-Inmaculada Fernández-Andrés et al., 2020) мають широку доказову базу щодо ефективності впливу методів сенсорної інтеграції на розвиток когнітивних функцій, поліпшення засвоєння навчальних академічних навичок, моторного планування та соціальної взаємодії у дітей з аутизмом та РГДУ на базі шкільного інклюзивного навчання.

У процесі дослідження впливу сенсорної інтеграції на розвиток дітей з аутизмом на базі інклюзивно-ресурсного центру Городищенської міської ради в Черкаській області було отримано ряд позитивних результатів. Зокрема була розроблена методика використання спеціального обладнання - балансуєної дошки – в поєднанні з додатковими іграми на розвиток сенсорної стимуляції, нейрокорекційними вправами, мовленнєвими та пізнавальними завданнями. Позитивна динаміка спостерігалась у дітей у моторній узгодженості рухів, покращенні балансу та рівноваги, а також в активізації мислення, поліпшенні пам'яті, стабілізації емоційної складової [1].

У ході лонгітюдного дослідження ерготерапевтичного втручання для дітей з проблемами сенсорної інтеграції та сенсорної обробки на прикладі американських шкіл (Р. Шаафа, Г. Кларк та ін., 2019) було описано позитивний досвід використання в класі трудотерапії для розвитку імітації та мілкої моторики, вправ з йоги для підтримки саморегуляції поведінки учнів та методу соціальних історій для бажаної поведінки в їдальні та ігровому майданчику. Ця розробка цікава тим, що вплив на дитину здійснювався безпосередньо вчителем класу та командою супроводу в постійній консультативній взаємодії з клінічним ерготерапевтом. Досвід використання консультаційної допомоги ерготерапевта в умовах інклюзивної практики дозволить вирішити проблему нестачі фахівців цього напрямку [7].

Особливої уваги заслуговує наукова розробка Т. Скрипник щодо впровадження ерготерапевтичного підходу в зміст інклюзивної освіти. Такий підхід повністю перегукується з головними ідеями інклюзивної освіти про всебічний розвиток особистості в повному обсязі, що передбачає створення спеціальних умов, які максимально розкривають потенціал особистості в навчанні та соціальному житті (Закон України, 2009; Закон України Про інклюзивну освіту, 2017 р).

У своєму дослідженні Т. Скрипник зазначає різницю між роботою ерготерапевта та сенсорного терапевта. Напрямок діяльності першого обмежується системною сенсорно-інтегративною терапією на рівні удосконалення базових сенсорних систем та узгодження функціонування сенсорних аналізаторів задля повноцінного сприймання та взаємодії з навколишнім середовищем. У той час функції сенсорного терапевта зводяться до проведення різних активностей в спеціально обладнаній сенсорній кімнаті часто без урахування специфіки порушень сенсорної інтеграції у дітей з ООП. Таким чином, переваги ерготерапевтичного підходу дозволили визначити ряд критеріїв, таких як системність, ресурсність, колегіальність, технологічність, доказовість ефективності та створити модель ефективної діяльності команди супроводу в умовах інклюзивної освіти [5].

Висновки. На даний час у світовій практиці існує достатня доказова база для впровадження технологій сенсорної інтеграції в інклюзивну освіту в Україні в рамках ерготерапевтичного підходу, що дозволить фахівцям команди супроводу здійснювати більш ефективну корекційно-розвиткову роботу з дітьми з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійченко С. Сенсорна інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивно-ресурсного центру. *Актуальні проблеми фізіології та реабілітації* : матеріали II Міжнародної наук. інтернет-конф. Черкаси, 2022. С. 19–22.

2. Гончаренко С. Проблеми визначення змісту та сутності поняття “когнітивний розвиток”. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПМ України / за заг.ред С. Д. Максименка*. Київ : Ніка-Центр, 2011. Вип. 39. С. 444.

3. Морозова А. Сенсорна інтеграція як один з методів ефективного функціонування програми раннього втручання. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. Вип. 2. С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjel.20230203.01>.

4. Психологічний словник / укл. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.

5. Скрипник Т. Удосконалення змісту професійної діяльності фахівців інклюзивних закладів освіти: ерготерапевтичний підхід. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія: педагогічні науки*. 2020. Вип. 3 (64). С. 7–14. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2020.3.1>.

6. Bandy A., Shelly J. Lane, Elizabeth A. Murrey Sensory Integration: theory and practice. 2nd ed. Philadelphia : F. A. Davis, 2002. 496 p.

7. Clark G., Watling R., Parham L. Diane, Schaaf R. Occupational therapy intervention for children and youth with sensory integration and sensory processing problems: an example of school practice. *American Journal of Occupational Therapy*. 2019. Vol. 73 (3). DOI: <https://doi.org/10.5014/ajot.2019.733001>.

Панов Микита Сергійович,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ПСИХОКОРЕКЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З АУТИСТИЧНИМИ ДІТЬМИ

Причиною виникнення розладів аутистичного спектра вважається ураження головного мозку, що в свою чергу спричиняє три аспекти порушення розвитку: вади соціальної взаємодії, порушення міжособистісної комунікації, обмеженість інтересів і наявність стереотипії в діях [2].

Для психокорекції аутизму на сучасному етапі розвитку науки пропонуються різноманітні методи медико-соціальної, психолого-педагогічної корекції, нейрофізіологічної реабілітації, дієтотерапія, анімалотерапія, арт-терапія тощо. Але питання лікування аутизму і досі залишається маловивченим. На сьогоднішній день ліків від аутизму не існує. Проте пацієнтам із РАС можуть бути призначені медикаменти з метою усунення конкретного симптому, що заважає соціальній адаптації дитини чи не дозволяє використання інших методів психокорекції. Якщо аутизм у дитини має шизофренічну етіологію, на ефективність немедикоментозної терапії розраховувати не варто.

Найбільш розповсюдженими у психокорекції аутизму є так звані альтернативні тобто немедичні методи психокорекції: АВА-терапію, структуроване навчання ТЕАССН, метод ТАМАТІС, холдінг терапія, технологія «Ритм життя», метод «Son-Rise», арт-терапія, Floortime терапія та багато інших. Пропонуємо розглянути їх детальніше. АВА-терапія була однією із перших корекційних технологій навчання дітей з РАС (розладами аутистичного спектру). На сьогоднішній момент саме ця технологія є найбільш відомою та популярною. В основі неї лежить вивчення поведінки як сукупності усіх зовнішніх та внутрішніх факторів, усіх проявів, починаючи від рухових та закінчуючи мовними видами поведінки. У АВА-терапії на перший план виходять принципи і закони поведінки, у яких визначаються процеси, що впливають на поведінку, а також застосування цих законів на практиці.

Структуроване навчання ТЕАССН (Treatment and Education for Autistic and related Communication handicapped Children) так само, як і АВА-терапія спрямоване на соціально-побутову адаптацію дитини та передбачає постійну взаємодію батьків та фахівців. В основі зазначеної технології лежить структурування довколишнього простору з опорою на візуалізацію. Розробники технології вважають, що діти з аутизмом мають особливе мислення, а отже навчання має відбуватися у спеціально створених умовах. У даному випадку фахівці спираються на невербальну комунікацію.

Перевагою програми ТЕАССН є доступність матеріалів, що полегшує перенесення здобутих на заняттях знань у побут. Хоча зазначена технологія зарекомендувала себе як дуже ефективна навіть у найважчих випадках, проте не забезпечує достатнього рівня адаптації дитини до звичайних умов, тобто бажана незалежність та самостійність може бути лише у спеціально створених штучних умовах.

Все більшої популярності набуває так званий метод TAMATIC, що являє собою систему аудіовокальних тренувань. У його основу також покладено знання про особливості мозкових структур та сприйняття світу дітей із аутизмом. Ціль методу полягає в тому, щоб поліпшити здатність мозку сприймати і переробляти різну інформацію. Це перенавчання процесу слухання, відновлення здатності вух ефективно та збалансовано слухати. Коли функцію слухання розширено або відновлено, мозок демонструє ефективнішу здатність до сприйняття і переробки сигналів із довкілля.

Досить нестандартною є технологія «Ритм життя». На відміну від попередніх підходів, де розробляється індивідуальна психокорекційна програма для кожної дитини, при даному підході дитина із РАС просто залучається у груповий процес із здоровими дітьми, хоча попередня діагностика так само посідає чільне місце. Представниками цієї технології передбачається забезпечення відповідності аутичної дитини груповій нормі за рахунок імітації дітьми відпрацьованої моделі поведінки. Головним принципом групової терапії за програмою «Ритм життя» визначено формування у дитини так званого ритму життя (технологією злиття з груповими процесами), основна частина якого повинна відчуватися дитиною фізично. Метою групової терапії є стабілізація дитячої емоційної сфери, яка знаходиться в ослабленому стані.

Широке визнання щодо корекції розвитку при аутизмі знайшов метод «Son-Rise» («схід сонця» чи «виховання сина»), відомий також за назвою «Метод вибору», який розробили Баррі та Самарія Кауфман у процесі пошуку ефективних шляхів взаємодії з власним однорічним сином. Основна ідея методу – опора на власну мотивацію дитини. Головні зусилля спрямовано на поступове насичення зовнішніми стимулами життя аутичної дитини, послідовні заняття з якою обов'язково дають позитивні результати.

Метод вибору Кауфмана складається з двох частин:

1. Зміна точки зору батьків і педагогів про дитину.
2. Вплив цього нового ставлення до дитини на поведінку батьків і педагогів такий, що сама дитина також починає змінюватися [2].

У структуру комплексної психокорекційної програми для дітей із РАС часто долучають методи арт-терапії. Арт-терапія у даному випадку виконує такі цілі, як звільнення дитини від негативних проявів, зняття нервово-психічного напруження, регулювання психосоматичних процесів, моделювання позитивного психоемоційного стану, забезпечення корекції спілкування, формування адекватної поведінки тощо. Використовуються такі напрями, як образотерапія, бібліотерапія, музикотерапія, вокалотерапія, кінезотерапія, казкотерапія та ін.

Окреме місце серед технологій психокорекції аутизму займає метод комунікативної терапії, оскільки він є універсальним, тобто підходить для будь-якої дитини із РАС незалежно від рівня інтелекту. Дана технологія використовує музику, проте на відміну від арт-терапії встановлюється зв'язок дитини не з мистецтвом, а із значущою людиною, з якою вона проводить увесь час (батьки, педагоги). Це найбільше контрастує з методикою вибору, оскільки на її основі у дитини з аутизмом активно формується емпатія, яка передбачає функціональне використання будь-якого типу немовленнєвого спілкування. Метою застосування даного методу є створення патерну діалогічного спілкування для подальшого мовленнєвого розвитку. Для менш здібних дітей наявність достатнього ступеня комунікації також дозволяє досягнути успіхів у навчанні та соціалізації.

На додаток Floortime часто включає різні вправи з вирішення проблем і зазвичай застосовує командний підхід із логопедією, трудотерапією, освітніми програмами, психічним здоров'ям (психологічне втручання у розвиток і, за необхідності, додаткове та біомедичне втручання).

Модель DIR/Floortime також підкреслює критичну роль батьків та інших членів сім'ї через важливість їх емоційних стосунків з дитиною.

Після ретельної оцінки рівня функціонального розвитку дитини, її індивідуальних відмінностей та проблем, а також стосунків з опікунами та однолітками міждисциплінарна команда разом із батьками створюватиме індивідуальний функціональний профіль, який відтворює унікальні особливості розвитку кожної дитини і служить основою для створення індивідуальної програми втручання.

У багатьох випадках ефективним є використання методик фізичної реабілітації (Бобат, Петьо, Кніла тощо). Зокрема свою ефективність підтвердила *методика розвивального руху* Вероніки Шернборн. Рухова активність забезпечує покращення емоційного стану, функціонування у суспільстві і спілкування (вербального і невербального) з оточенням. Основною метою використання руху у колективній роботі є розвиток відчуття безпеки, орієнтація у частинах тіла та просторі, удосконалення моторної сфери, а також налагодження близьких міжособистісних контактів. Терапію проводять у формі групових занять, в яких беруть участь діти та їх партнери (батьки, вчителі).

Одним із сучасних напрямів є кінезотерапія або терапія рухом, що уособлює спрямованість на досягнення правильного функціонування тіла і тілесних реакцій. Основною метою є не розвиток тіла, а встановлення контакту людини із довкіллям за допомогою тіла. Завдяки виконанню різноманітних рухів рук, ніг і всього тіла, полісенсорному сприйманню, яке активізується при цьому, і прийнятним зовнішнім умовам відбувається психомоторний розвиток і формується образ тіла та особистість дитини в цілому. Успішне долаання перешкод є джерелом задоволення, що допомагає дитині повірити у свої сили й налаштовує на повторні зусилля.

Таким чином, при психокорекції аутизму важливо застосовувати комплексний підхід, однак формування самого комплексу психокорекційних технологій має базуватися на ретельній діагностиці дитини. Розуміння не лише симптомів, а й етимології захворювання призводить до правильної постановки психокорекційних задач. Наприклад, немедичні методи психокорекції, такі як АВА-терапія, холдінг-терапія та ін. максимально результативні при психогенному аутизмі, змінюють таким чином ситуацію виховання дитини. Відповідно ефективність кожної із можливих психокорекційних технологій залежить від правильного доцільного застосування у кожному конкретному випадку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горовцова М. В. Дієтотерапія як альтернативний метод лікування аутизму у дітей. *Актуальні питання теоретичної та практичної медицини* : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м. Суми, 23-24 квітня 2015 р. Суми : СумДУ, 2015. С. 241.

2. Яковенко І. О., Чорна В. В. Особливості діагностики дітей з розладами аутистичного спектру. *Modern education space: the transformation of national models in terms of integration*. 2019. Vol. 2 (1). P. 139–141.

Alina Podorozhna

Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages Training,
European Integration and International Cooperation,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine

INCLUSIVE EDUCATION TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO UNIVERSITY ENGINEERING STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Learning English is necessary to improve the linguistic aspects of language proficiency, participation and social inclusion, employability or mediation, and intercultural understanding. One of the main barriers to social inclusion for people with some form of disability is lack of competence in a foreign language.

The implementation of new technologies, particularly those rooted in universal design, can significantly diminish or even eradicate the social isolation experienced by students with special educational needs in higher education institutions. Nowadays, there exist numerous technologically advanced computer hardware and software tools that empower individuals with visual impairments to navigate a standard personal computer autonomously. These are programs of non-visual or screen access to information (screen reader), braille display, keyboard, printer, voice synthesizers and others. Accordingly, it is necessary to develop students' experience of using these tools in order to master a foreign language.

Students with special educational needs often require additional time to complete their work as a result of different factors. These include the unique nature of the compensatory tools and how information is presented, as well as the individual ways in which these students perceive foreign-language information. These specific features encompass the effective use of visual stimuli, the implementation of diverse activities, and the inclusive participation of students from various categories. They all contribute to the collective development of speech skills and abilities. Tasks that enhance spatial orientation skills are valuable for students with visual impairment. These skills are not only useful for vocational training but also essential for future employment opportunities.

Foreign language speech practice for students with hearing impairment is based on collaborative activities with all students and the integration of visual materials. For hearing impaired students, it is crucial to have visual access to all participants in the communication process. This not only allows them to gain valuable social experiences, but also enhances their understanding of complex professional terms. Using hand gestures during foreign language classes, along with assistive technologies that enhance the clarity and volume of

speech, enable students to effectively overcome challenges in understanding and speaking the language. Students with hearing disabilities require access to a range of resources in order to develop practical language skills in the classroom [3, p. 116]. The resources mentioned are crucial for helping people with hearing impairments build up their confidence and sense of security. These individuals face challenges in fully comprehending and producing foreign language texts, which are crucial for their professional growth.

Materials designed for students with hearing impairments must include visual elements such as reference notes, schemes, diagrams, and drawings. These graphical representations are essential for effectively presenting information both in printed and electronic formats. When developing a foreign language course, it is crucial to consider certain features. This includes incorporating a specific structure that can effectively cater to the needs of students with special educational requirements. Such an approach enables these students to visually represent and organize the material they are studying, resulting in a more efficient learning experience.

Random memorization techniques can greatly enhance the perception and comprehension of foreign language texts within a professional context. These techniques include the use of explanatory handout cards and computer presentations by teachers, as well as the usage of dictionaries to work on lexico-grammatical structures. By employing these methods, students with hearing impairments can effectively master foreign-language speech activities [3, p. 118]. Furthermore, the use of specialized textbooks designed specifically for students with hearing impairments, as well as textbooks focused on vocational skills for students with special educational needs, enhances their language learning journey.

Students with mobility disabilities are characterized by an insufficient level of perception of information, the volume of which should be reduced and be visual. It is important to present the material in a structured way that illustrates key terms necessary for professional-oriented foreign language communication. In order to effectively meet the specific educational needs of students, it is highly recommended to utilize a range of engaging resources. These resources may include presentations, educational films, video clips, excerpts from cartoons and feature films, as well as diverse electronic applications and podcasts.

The insufficient level of information perception also affects the peculiarities of foreign language speech production, which may be caused by students' speech defects. In this regard, pronunciation of words and phrases in chants, use of songs can help to master lexico-grammatical constructions. Group work and role-playing are essential for promoting the socialization of students with mobility impairments. When teaching foreign-language professional-oriented communication, it is crucial to adopt an inclusive approach. This approach guides us in selecting the most effective educational technologies that best meet the unique needs of university students. The selection of these technologies is also motivated by the need to expand the range of approaches to foreign language instruction at the university. These technologies collaborate harmoniously to promote dynamic interactions among all students, guaranteeing that they actively engage with each other on an equal level. Notably, these approaches also consider any existing health challenges among students.

Health-saving technologies, which are aimed at protecting and strengthening the health of students with special educational needs, are brought to the forefront. The prevention of fatigue of the students under study is promoted by changing the organizational forms of teaching, types of foreign language speech activity; using phonetic exercises, exercises on mnemonics, learning small poems and proverbs. Not only do these activities enhance students' memory, they also enrich their professional vocabulary and enable them to understand the culture of English-speaking people, while providing a meaningful comparison with their own culture. Such cognition is necessary for the realization of foreign-language communication in future professional activities. Interactive technologies enable the inclusion of all groups of students in real-time foreign language communication. As a result, students with special educational needs can enhance their ability to engage in professional collaboration with their peers. Methods such as brainstorming, the project method, the case method, training sessions, role-playing, and business games, as well as portfolios, show great potential.

Information and communication technologies allow not only to compensate and correct the consequences of students' developmental disorders in multimedia foreign language environment, but also to activate their cognitive activity taking into account individual educational needs. In particular, there is an opportunity to integrate these technologies into the educational process of the university, as students' motivation to learn a foreign language increases, conditions for the formation and development of communicative skills and language skills of students are created [2, p. 473].

The department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation UEPA (Kharkiv) effectively uses Moodle learning management system, an educational environment which promotes the organization of participatory interaction through the adaptation of elements of professionally oriented course to individual educational needs of students and the choice of time to perform tasks. It is

necessary to take into consideration that a technical specialist is required who is able to competently support the education of students with special educational needs along with a tutor, a psychologist, a typhlopedagog, a sign language teacher, a sign language interpreter, and a social worker [1, p. 35]. Due to the difficulties associated with the selection of qualified personnel, teachers mainly themselves have to organize the introduction of information and communication technologies in the process of teaching professionally-oriented foreign language communication, so regular professional development is required.

Considering the unique cognitive abilities of individuals with disabilities, it is essential to address their specific educational needs while engaging in professionally-oriented foreign language communication at the university level. By doing so, we can effectively design personalized educational paths that cater to their requirements. In order to improve the development of essential language skills for future professional success, it is crucial to modify the teaching methods used in the classroom. This involves altering the organizational forms of instruction, such as frontal, paired, group, and individual learning, to foster interaction among students from various backgrounds.

In higher education, the diverse range of work forms play a crucial role in selecting educational technologies that can effectively enhance the academic potential of students with special educational needs while they learn a foreign language. The health-saving technologies designed to protect and strengthen the health of the students under study are brought to the forefront. Interactive technologies not only enhance the learning of a foreign language, but also provide exciting prospects for engaging a wide range of students in live communication. This inclusive approach enables students with special educational needs to strengthen their ability to collaborate with others. Information and communication technologies have the extraordinary ability to tackle the obstacles encountered by students with impairments in a multimedia foreign language setting. Moreover, they possess the power to enhance these students' cognitive engagement by specifically catering to their distinctive educational requirements.

REFERENCE

1. J. Kormos, A. M. Smith. Teaching languages to students with specific learning differences. Bristol: Multilingual Matters, 2012, 232 p.
2. Ang, W.S.; Yunus, M.M. A systematic review of using technology in learning English language. Int. J. Acad. Res. Progress. Educ. Dev. 2021, 10, 470–484.
3. García, S. B., & Tyler, B. J. (2010). Meeting the needs of English language learners with learning disabilities in the general curriculum. *Theory into Practice*, 49(2), 113–120.

Позднякова Олена Леонтіївна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри спеціальної освіти,
перший проректор,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Лисенко Альбіна Борисівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня спеціальності 016 Спеціальна освіта,
освітня програма «Олігофренопедагогіка»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РЕЗУЛЬТАТИ ВИМІРЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМІНЬ ВЧИТЕЛІВ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ, ЯК СКЛАДНИКА ЇХНЬОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Вступ. За даними Державної служби якості освіти України, 2020–2021 навчальному році майже 43 % від загальної кількості шкіл організували інклюзивне навчання [2]. Проте масове впровадження освітньої інклюзії виявило цілу низку різноманітних труднощів, які потребують вирішення. Зокрема, йдеться про протиріччя між: надміру високими темпами перебудови загальної середньої освіти відповідно до засад Концепції Нової української школи та реальними умовами, що детерміновані низкою різних соціально-економічних, організаційних, інструктивно-методичних ресурсів, а також готовністю вчителів

працювати в інклюзивних закладах реформованої школи. Останнє актуалізує широке розгортання наукових досліджень у ракурсі вивчення стану готовності вчителів та сформованості у них інклюзивно-педагогічних умінь.

Мета дослідження: вивчити поточний стан готовності вчителів до організації інклюзивного навчання за його складовими.

Виклад результатів дослідження. Поняття «готовність педагогів закладів загальної середньої освіти до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» ми розглядаємо як стійке утворення, що синтезує в собі позитивну мотивацію до професійної діяльності, толерантне розуміюче ставлення до дітей з ООП, а також сукупність різноманітних знань, умінь та навичок, які забезпечують компетентну та свідому діяльність педагога у інклюзивному середовищі. Визначаючи складові готовності учителів до інклюзивного навчання дітей, І. Демченко [1] вказує на те, що дослідниками переважно охоплюється питання, з одного боку, інформаційної обізнаності, технолого-інструментальної компетентності, здатності до творчих рішень у процесі професійної освітньо-інклюзивної взаємодії, а з іншого боку – ціннісне ставлення до інклюзії, емоційне прийняття дітей із різними типами порушень у розвитку та задоволеність власною педагогічною діяльністю. Беручи до уваги це та інші вивчені нами дослідження, виділимо такі складові готовності, як: ціннісне ставлення до інклюзивного процесу, соціальна перцепція, сформованість інклюзивно-педагогічних умінь, пізнавальний інтерес до теорії та практики інклюзії, прагнення вчителя до саморозвитку.

Методика визначення стану сформованості складників готовності вчителів закладу середньої освіти до інклюзивного навчання передбачає (за О. Поздняковою [3]): чітке визначення переліку цих складових з врахуванням запитів здобувачів освіти, їхніх батьків та громади; осмислення сутності кожної зі складових, що дозволяє вибудувати перелік найбільш значимих показників готовності вчителів; підбір валідних інструментів вимірювання до кожного з визначених показників; уточнення ознак диференціювання рівнів розвитку досліджуваної ознаки; проведення дослідної роботи та аналіз результатів; прогнозування подальших шляхів та засобів підвищення готовності учителів здійснювати інклюзивно-педагогічну діяльність.

Виклад основних результатів дослідження.

Сформованість інклюзивно-педагогічних умінь – широка обізнаність педагогів у особливостях навчально-виховного процесу дітей різних нозологій, здатність розуміти поведінку учасників освітнього процесу та прогнозувати їхні дії; здатність розуміти невербальні засоби комунікації, здатність використовувати інклюзивні технології навчання.

Сформованість інклюзивно-педагогічних умінь вивчається з використанням «Тесту самооцінки вчителями початкових класів рівнів сформованості інклюзивно-педагогічних умінь» (адаптована, автор – І. Демченко), який містить 5 різних шкал (гностичні уміння, проєктувальні уміння, конструктивні уміння, комунікативні уміння, організаторські вміння). Респонденти мають оцінити стан розвитку кожного уміння та відмітити (1) – репродуктивний рівень, (2) – адаптивний рівень, (3) – продуктивний рівень. Результати тестування оброблюються шляхом підрахунку фактичної кількості набраних балів відносно до максимально можливої кількості (105). Якщо отриманий коефіцієнт коливається у цифрових межах від 0,33 до 0,55, то респонденту властивий репродуктивний рівень; від 0,56 до 0,77 – адаптивний рівень; від 0,78 до 1,0 продуктивний рівень інклюзивно-педагогічних умінь.

Дослідження стану сформованості інклюзивно-педагогічних умінь вчителів до інклюзивного навчання дітей з ООП було проведене із 14 учителями Запорізької гімназії № 85 Запорізької міської ради. У опитуванні взяли участь педагоги, що мають досвід роботи в інклюзивних класах (78,6 %), визнають, що мають досвід педагогічної реабілітації дітей з ООП (71,4 %), майже всі респонденти (92,9 %) не мають спеціальної освіти для роботи з дітьми з ООП.

Презентуємо результати тестування за діагностичними шкалами.

1. Шкала «Гностичні уміння». Респонденти таким чином оцінили власні уміння:

– упевнені, що уміють вивчати навчально-програмну документацію, що визначає цілі інклюзивного навчання на продуктивному рівні 15,4% опитаних. Переважна більшість – 76,9 % вважають, що оволоділи цим умінням на адаптивному рівні, а 7,7 % на репродуктивному;

– уміють здобувати нові знання, систематично поповнювати і приводити їх у мобілізаційну готовність на продуктивному рівні – 15,4 %, на адаптивному рівні – 76,9 %, на репродуктивному рівні – 7,7 %;

- уміють досліджувати інформацію про розвиток педагогічних технологій у сучасній інклюзивній освіті та використовувати зібрані дані у навчально-виховному процесі на продуктивному рівні 7,7 % опитаних, на адаптивному рівні – 84,6 %, на репродуктивному – 7,7 %;
 - уміють вивчати інноваційну систему методів, форм і засобів інклюзивного навчання, досліджувати можливості їхнього застосування в освітньому процесі на високому рівні 23,1 % опитаних, на помірному рівні – 61,5 %, а на початковому – 15,4 %;
 - уміють діагностувати творчий потенціал учнів, вивчати їхні психічні та соціально-педагогічні особливості на продуктивному рівні 23,1 % опитаних, на адаптивному рівні – 69,2 %, на репродуктивному – 7,7 %;
 - уміють визначати вікові та індивідуальні особливості учнів, зону актуального та найближчого розвитку на продуктивному рівні 23,1 % опитаних, на адаптивному рівні – 61,5 %;
 - уміють оцінювати, аналізувати та прогнозувати успіхи і недоліки власної діяльності та особистості на продуктивному рівні 30,8 % опитаних, а 69,2 % – на адаптивному рівні;
 - уміють перебудовувати свою діяльність згідно з вимогами часу та індивідуальними особливостями учнів на продуктивному рівні 15,4 % опитаних, а 76,9 % - на адаптивному рівні.
2. Шкала «Проектувальні уміння». Респонденти таким чином оцінили власні уміння:
- упевнені, що уміють «складати перспективний план вивчення матеріалу в цілому, кожної теми і кожного уроку, орієнтуючись на особистість учня» на продуктивному рівні 23,1 % опитаних, на адаптивному рівні – 76,9 %;
 - всі респонденти (100 %) уміють моделювати систему навчальної та виховної роботи, індивідуальну траєкторію розвитку дитини на адаптивному рівні;
 - уміють відбирати навчальний матеріал, що передбачає розвиток і формування системи знань і творчих здібностей учнів на продуктивному рівні 38,5 %, на адаптивному – 61,5 %;
 - уміють підбирати об'єкти праці у контексті мети і завдань заняття, їх суспільно-корисної значущості на продуктивному рівні 23,1 % опитаних, а 76,9 % – на адаптивному рівні;
 - уміють прогнозувати результативність інноваційних форм і методів інклюзивного навчання на продуктивному рівні 7,7 %, на адаптивному – 84,6 % опитаних;
 - уміють проектувати авторську систему інклюзивної діяльності на продуктивному рівні 7,7 % опитаних, на адаптивному рівні – 46,2 %, на репродуктивному рівні – 46,2 %.
3. Шкала «Конструктивні уміння». Респонденти таким чином оцінили власні уміння:
- упевнені, що уміють «конструювати структуру заняття різних типів у різних класах, добирати ефективні методи та прийоми роботи» на продуктивному рівні 15,4 % опитаних, а на адаптивному у рівні – 84,6 %;
 - уміють «формуванню у школярів суспільно-значимі мотиви навчально-трудової діяльності» на продуктивному рівні 7,7 %, на адаптивному – 92,3 %;
 - уміють «використовувати знання і досвід учнів для розвитку у них пізнавальної самостійності» на продуктивному рівні – 30,8 % опитаних, а 69,2 % розвинули це уміння на адаптивному у рівні;
 - уміють «навчати школярів наукової організації і культури праці» на продуктивному рівні – 15,4 % опитаних, на адаптивному рівні розвинули це уміння 84,6 % опитаних;
 - уміють «виховувати в учнів сумлінне ставлення до праці, дбайливе й раціональне використання матеріалів» на продуктивному рівні 38,5 %, на адаптивному рівні розвинули ці уміння 61,5 % опитаних;
 - уміють «розвивати естетичний смак, креативні здібності учнів, прагнення до самореалізації» на продуктивному рівні 46,2 %, на адаптивному рівні – 53,8 % опитаних.
4. Шкала «Комунікативні уміння». Респонденти таким чином оцінили власні уміння:
- упевнені, що уміють «налагоджувати контакт з учнями, колегами, батьками, володіти прийомами педагогічної техніки» на продуктивному рівні 42,9% опитаних, а 57,1 % розвинули ці уміння на адаптивному рівні;
 - уміння «помічати та схвалювати успіхи й досягнення вихованців, використовувати вербальну оцінку» на продуктивному рівні розвинули 50 % опитаних, а інша половина опитаних – на адаптивному рівні;
 - уміння «розкривати систему перспективних маршрутів розвитку колективу й особистості кожного учня» розвинули на продуктивному рівні 14,3 % учителів, 78,6 % опитаних – на адаптивному рівні;

- уміння «озброювати методами досягнення продуктивному рівні 21,4 % опитаних, 78,6 % – на адаптивному рівні;
- уміння «створювати творчу атмосферу на кожному уроці» розвинули на продуктивному рівні 28,6 % учителів, 71,4 % розвинули це уміння на адаптивному рівні;
- уміння «коригувати точку зору учня, його позицію шляхом розкриття перед ним справжніх цінностей і цілей, аргументуючи їх значимість реальними фактами» розвинули на продуктивному рівні – 28,6 % опитаних, 71,4 % опитаних розвинули це уміння на адаптивному рівні;
- уміння «організувати інклюзивно-педагогічну діяльність на засадах педагогіки співпраці» на високому рівні не сформоване у жодного респондента. На адаптивному рівні – у 92,9 % опитаних, на репродуктивному рівні – у 7,1 % опитаних.

5. Шкала «Організаторські уміння». Респонденти таким чином оцінили власні уміння:

- упевнені, що уміють «пред'являти навчально-виховну інформацію відповідно до інклюзивних умов перебігу педагогічного процесу» на продуктивному рівні 14,3 % опитаних, 78,6 % – на адаптивному рівні;
- уміють «використовувати різні інноваційні методи навчання» на продуктивному рівні 35,7 % опитаних, 64,3 % розвинули це уміння на адаптивному рівні;
- уміють «організувати колективну й групову роботу учнів» на продуктивному рівні половина опитаних (50 %), на адаптивному у рівні – також половина опитаних;
- уміють «використовувати різні інноваційні форми і методи залучення учнів до навчальної діяльності» на продуктивному рівні 35,7 % опитаних, на адаптивному рівні – 64,3 % опитаних;
- уміють «організувати колективну, групову та індивідуальну діяльність і взаємодопомогу учнів» на продуктивному рівні 21,4 % опитаних, а 78,6 % опитаних розвинули ці уміння на адаптивному рівні;
- уміють «організувати власну діяльність, пов'язану з виконанням педагогічних завдань, плануванням» на продуктивному рівні 21,4 % опитаних, а 78,6 % опитаних розвинули ці уміння на адаптивному рівні;
- уміють «організувати власний час, доцільно розподіляти час уроку або заняття» на продуктивному рівні 35,7 %, на адаптивному – 57,1%;
- уміють «забезпечити контроль за роботою учнів, знати і вдало використовувати критерії та норми оцінювання» на продуктивному рівні 35,7 %, на адаптивному – 64,3 % опитаних.

Узагальнені результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Самооцінка учителями сформованості інклюзивно-педагогічних умінь, у %

Показник	Продуктивний рівень	Адаптивний рівень	Репродуктивний рівень
Гностичні уміння	19,3	72,1	8,6
Проектувальні уміння	16,7	74,3	9
Конструктивні уміння	25,7	74,3	-
Комунікативні уміння	25,5	71,5	2
Організаторські уміння	31,2	67	1,8
Середній показник	23,7	72	4,3

Висновки. Узагальнюючи результати самооцінки вчителями сформованості інклюзивно-педагогічних умінь, звернемо увагу на те, що переважна більшість опитаних (72 %) оцінили власні уміння як такі, що відповідають адаптивному рівню, що вказує на усвідомлення нами недостатньої компетентності у питаннях інклюзії та потреби у поглибленні опанування інклюзивно-педагогічними уміннями. Ці результати визначають перспективний напрям розбудови дистанційної освітньо-тренувальних курсів для учителів, спрямованих на розвиток у них готовності до інклюзивного навчання дітей з ООП, зокрема, розвиток інклюзивно-педагогічних умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демченко І. І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика: навч.-метод. посіб. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2014. 160 с.

2. Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами (грудень 2020 – січень 2021) URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2021/04/02/Doslidzhennya_yakosti_inkluzyvnoyi_osvity_1_02_04.pdf (Дата звернення: 05.02.2023)

3. Позднякова О. Л., Іванова О. Г. Методика визначення готовності вчителів закладу середньої освіти до інклюзивного навчання *Соціокультурні та психолого-педагогічні аспекти організації освітньо-розвиткового простору в сучасному закладі освіти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (23 травня 2023 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комуніальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ХГПА, 2023. 500 с. С. 312–318.

Полякова Анна Олегівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Казаннікова О. В.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ РОБОТИ З СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Сенсорний розвиток – це розвиток у дитини процесів сприйняття та уявлень про предмети й явища навколишнього світу. Сенсорне виховання – це основа пізнання світу, першою сходинкою якого є чуттєвий досвід. Успішність розумового, фізичного, естетичного виховання значною мірою залежить від рівня сенсорного розвитку дітей, тобто від того, наскільки досконало дитина чує, бачить, відчуває оточуюче. Чим менша дитина, тим більше значення в її житті має чуттєвий досвід. На порушення когнітивних функцій у дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарата вказувала також О. Цехмистро, яка у своїх дослідженнях відмічала недостатність гностико-практичних, інтелектуально-мовних і мнестичних функцій. Автор писала, що виражені дисфункції поведінки і мислення є наслідком порушення довільної регуляції поведінки та доводила, що прояви порушення вищих психічних функцій стають особливо помітні у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку [2].

Дослідження структури інтелектуальних порушень у дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарата, проведене Н. Антонецькою, В. Крупою, та В. Матвійчук, дозволило говорити, що різноманітні за характером відхилення в розвитку вищих психічних функцій у дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарата залежать від локалізації і ступеню ураження центральної нервової системи на ранніх етапах пре- і постнатального розвитку [1].

Завдання сенсорного виховання – розвиток усіх видів сприймання (зорового, слухового, кінестетичного); освоєння системи сенсорних еталонів; розвиток мисленнєвих процесів; розвиток дрібної моторики рук та перцептивних дій; збагачення словника дитини назвами-еталонами. Для зручності ми розділили їх на два умовні блоки – організаційний та практичний.

I. Організаційний блок. Основна форма організації роботи із дітьми дошкільного віку – заняття. Проте з дітьми з порушеннями опорно-рухового апарата дієвим себе показав також індивідуальний підхід, тому виділяємо перший пункт:

1. У виховному процесі доцільним є використання різних форм занять.

Важливо систематично використовувати групові, малогрупові та індивідуальні форми проведення занять. Малогрупові та індивідуальні – можуть проводитись з допомогою практичного психолога та асистента вихователя.

2. Проведення діагностичної роботи з метою врахування можливостей та потреб дітей з порушеннями опорно-рухового апарата.

Саме тому при плануванні роботи в інклюзивних групах потрібно обов'язково враховувати висновок ІРЦ та проводити власну внутрішню діагностичну роботу для планування корекційної роботи та відстеження динаміки розвитку.

3. Залучення фахівців ІРЦ до формування індивідуальної програми розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Правильно побудована індивідуальна програма розвитку є так званим «маршрутним листом» для планування роботи з дитиною з порушеннями функцій опорно-рухового апарата та гарантом відстеження динаміки її розвитку, що є наріжним каменем при проведенні корекційної та виховної роботи. Залучення фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, як провідних спеціалістів у сфері інклюзивної освіти до засідань комісій з планування, безперечно сприятиме ефективності розробки та застосування даної програми.

4. Формування сенсорної діяльності має здійснюватися у процесі виховної роботи та під час проведення усіх занять у дошкільній групі.

Це потрібно прописати в індивідуальній програмі розвитку дитини з порушеннями функцій опорно-рухового апарата та зазначити вихователю у власному плануванні та конспектах. Сенсорне виховання повинно здійснюватися в умовах повсякденного життя дітей в процесі ігор та праці, що сприяє збагаченню чуттєвого досвіду дитини через сприйняття цілого комплексу різних властивостей і сторін явищ суспільного життя, природи, світу речей.

5. Дотримання принципу відстеження динаміки працездатності.

У середині та наприкінці занять, що потребують високого інтелектуального напруження чи статичної пози дітей, необхідно проводити фізкультурні хвилинки та розминки, де можна застосувати вправи на розвиток дрібної моторики.

Також, плануючи роботу, важливо враховувати принципи зміни діяльності та організувати проведення вправ із сенсорного розвитку у ігровій формі.

1. Активне залучення до виховного процесу асистентів вихователів (за їх наявності в інклюзивній групі), практичного психолога.

Асистент вихователя надає безпосередню допомогу під час освітньо-виховного процесу, саме тому важливо, щоб у нього було власне планування, яке б відштовхувалося від загального календарного плану роботи вихователя та було прописане в індивідуальній програмі розвитку.

Для закріплення у дітей здобутих знань і навичок важливо продовжувати їх розвиток у домашніх умовах, саме тому важливо систематично проводити консультативну роботу із роз'ясненням та показом практичних дій (які були застосовані під час проведення занять із дітьми) батькам, давати домашні завдання для виконання.

II. Практичний блок.

1. Використання ігор та вправ із візуальною підтримкою завдань.

Оскільки у дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарата недостатньою є здатність до тактильного та перцептивного обстеження предметів, доцільно при формуванні еталонів форми та величини використовувати ігри та вправи, у яких можна діяти за допомогою практичного орієнтування, накладання та примірювання. На основі тривалого застосування проб і примірювання у дитини виникає повноцінне зорове сприйняття величини, вміння виокремлювати її, співвідносити предмети за величиною.

2. Створення ситуацій успіху. Використання ситуації успіху має сприяти підвищенню робочого тону, збільшенню продуктивності навчальної роботи, а також допомогти дитині усвідомити себе повноцінною особистістю, сприяти розвитку позитивної самооцінки. Важливо давати саме такі завдання, які не будуть занадто легкими для дитини (адже тоді не сприятимуть її розвитку), але одночасно і не занадто важкими, щоб не зникала мотивація до діяльності.

3. Проведення ігор та вправ на засвоєння еталону кольору під час образотворчої та трудової діяльності.

Доцільно застосовувати елементи вправ на засвоєння еталону кольору, а саме відтінків кольорів у процесі вказаних занять. Під час занять з образотворчого мистецтва звертати увагу дітей на ті чи інші відтінки, вчити змішувати фарби, отримуючи нові відтінки, проговорювати їх назви, збагачуючи словник.

4. Використання спеціальних вправ на розвиток властивостей сприймання.

Для розвитку цілісності, предметності, осмисленості та константності сприймання необхідно використовувати вправи та техніки різного напрямку: виділення предметів із загального фону, впізнавання предметів на малюнках, зображеннях у незвичному ракурсі, впізнавання предметів з різних ракурсів (спереду, ззаду, збоку, знизу або зверху), збирання та розбирання предметів з фрагментів та у єдине ціле.

5. Використання спеціального обладнання: інтерактивної дошки для навчально-виховної роботи (зادля забезпечення демонстрації зображень), інтерактивної підлоги (для демонстрації зображень, організації інтерактивного ігрового простору), столу для осіб з порушеннями опорно-рухового апарату (ортопедичного), площинних моделей для розвитку зорового сприймання (зі спектром основних кольорів, наборами кольорових паличок), моделей об'ємних для розвитку зорового сприймання (об'ємні фігури різні за кольором, формою, розміром, пари форм, геометричні тіла, фігурки тварин, казкових героїв), розвивальних ігор для м'язового тренування рук та забезпечення розвитку моторики, комунікації, мислення, мовлення і моделювання ситуацій (малюнків на відмінність, предметних, сюжетних, ілюстрованих казок, мозаїки, конструкторів), наборів зображень для вивчення кольорів та форм, посібників на засвоєння сенсорних еталонів (набори зображень (кольори та форми), набори предметів (кольори та форми), набір карток із зображеннями для сортування за ознаками з основою на липучках, моделі площинні (кольори, форми, розміри, мозаїка), нанизувальні фігури (різні за кольором, формою, розміром), посібників на засвоєння понять «частина – ціле» (картки для складання цілого зображення з половинок, з більшої кількості частин), наборів «Зорове сприйняття» різного рівня складності (різнокольорові контейнери, ідентичні предмети за формою, кольором, рамки-вкладиші, пазли, розрізані картки із зображеннями).

6. Використання додаткових технік і вправ для розвитку дрібної моторики рук, слухового (музичного) сприймання.

Таким чином, комплексне застосування вказаних методів та підходів з використанням сучасного обладнання (що надається за підтримки держави інклюзивним групам) та у різних умовах (вдома, у дитячому садку, на ігровому майданчику, під час побутової діяльності) дає позитивний результат та сприяє розвитку гармонійної особистості дитини з врахуванням її потреб та можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крупа В., Антонецька Н., Матвійчук В. Особливості застосування комплексної фізичної терапії у дітей при порушенні опорно-рухового апарату. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 142. С. 162–167.
2. Цехмистро О. І. Моделювання інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату. Полтава, 2020. 100 с.

Пономаренко Марина Олександрівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності Спеціальна освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Жадленко І. О.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

У сучасному світі проблема аутизму набуває все більшої актуальності. Діти з розладом аутистичного спектра характеризуються порушеннями адаптивної поведінки. Мабуть, найскладнішим компонентом цих порушень є мова і комунікація. Уже саме визначення «аутизм» має на увазі наявність проблем у сфері комунікації та соціалізації.

Серед характерних ознак раннього дитячого аутизму чільне місце займають порушення мови: різке обмеження мовного контакту, аж до повної мутації, недорозвинення лексико-граматичної сторони мовлення, своєрідні фонетичні розлади і порушення голосу з переважанням високої тональності в кінці фрази або слова, тривале називання себе у другій або третій особі, довга відсутність в активному словнику слів, що позначають близьких для дитини людей (мати, батько) або окремі предмети, до яких у дитини є особливе ставлення: страх, нав'язливий інтерес, їх одухотворення тощо [3].

Мова важлива як для розвитку дитини, так і для опанування нею знаннями, навичками і вміннями, так і для можливості спілкування з оточуючими людьми.

При ранньому дитячому аутизмі часто відзначаються відсутність лепетання і слабкий розвиток функції наслідування. Дитина не відтворює прості мовні конструкції, хоча слід зазначити, що вона розуміє звернену мову. Жести та інтонацію під час спілкування дитина з РАС може майже не використовувати [2].

Порушення в комунікації через контакти з іншими людьми проявляються протягом першого року життя: спостерігаються порушення в довербальному спілкуванні, відсутній зоровий контакт, коли дитина дивиться в очі дорослого, не використовується форма жестів у вигляді німих прохань. Прояви мовленнєвих порушень при аутизмі різноманітні за характером і динамікою та в більшості випадків уособлюють специфіку аутизму – несформованість комунікативної поведінки. Незалежно від строку появи мовлення і рівня його розвитку дитина з аутизмом не використовує мовлення як засіб спілкування.

Поведінка дитини з РАС є нетиповою, а її реакції часто незрозумілі та несподівані. В залежності від важкості патології дитина здатна агресивно та схвильовано реагувати на різні зміни у навколишньому світі та у повсякденному житті. Характерною ознакою ігрової діяльності є використання незвичайних ігрових матеріалів, наприклад, предметів домашнього ужитку. Дитина грається на самоті, використовує предмети одноманітно (взуття, мотузки, папір, вимикачі, дроти тощо) [3].

Багато дітей з розладами аутистичного спектра відрізняються моторною незграбністю:

1. Під час бігу вони не притискають лікті до грудей, як здорові діти, а незграбно розставляють їх у сторони.

2. По сходах вони часто ходять приставним кроком.

3. Повільно розвивається координація рухів рук і ніг при ходьбі, тонка диференційована моторика пальців рук.

4. Порушена просторово-часова організація рухів [3].

Однією з головних перешкод на шляху до успіху у розвитку дитини з РАС, адаптації та соціалізації дитини є недорозвинення та відсутність комунікативних потреб і здібностей, уникнення контактів, затримка мовлення, або це виявляється у нездатності налагодити стосунки з однолітками або підтримувати розмову, відсутності інтерактивних взаємодій, нерозумінні власного та чужого досвіду емоційних переживань, дисгармонії та розладах когнітивного розвитку та інших особливостях [1].

У багатьох дітей з аутизмом виникають труднощі при спілкуванні, оскільки є проблеми з розумінням мови, тобто страждають експресивна і рецептивна комунікації. Основною специфікою аутизму є порушення мови, а саме несформованість комунікативної поведінки. Внаслідок чого у дітей з аутизмом, у першу чергу, спостерігають порушення у розвитку комунікативної функції мови та комунікативної поведінки в цілому.

Отже, психолого-педагогічна характеристика дитини містить дані про поведінку дитини під час обстеження, співпрацю з дослідником, рівня когнітивного розвитку дитини, роботу окремих психічних функцій, якість і ступінь вираженості порушень, визначається рівень прояву аутистичних порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан В. Організація психолого-педагогічної підтримки молодших школярів з розладами аутичного спектру. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. Вип 1. С. 6–19.

2. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Жадленко І. О. Психолого-педагогічні особливості формування мовленнєвої активності у дітей з розладами аутичного спектру старшого дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 429–439.

3. Нечипоренко В. В. Підготовка фахівців для корекційної роботи з аутичними дітьми дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2020. № 39. С. 34–40.

Проскурняк Олена Ігорівна,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

ПРИНЦИПИ ДІАГНОСТИЧНО-ПРОГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Відомо, що правильно організоване корекційне навчання і виховання дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ мусить спиратися на комплексне обстеження їх мовленнєвих і немовленнєвих процесів, сенсомоторної сфери, інтелектуального розвитку, особистісних характеристик та соціального оточення.

У спеціальній науковій літературі достатньо детально описані конкретні методики обстеження мовлення дошкільників із ЗНМ і принципи аналізу отриманих даних із урахуванням того, що первинна несформованість у дитини одного з мовленнєвих компонентів, які так чи так беруть участь у формуванні мовлення, призводить до негативних змін мовленнєвої системи в цілому (Н. Базима, І. Мартиненко, Л. Трофіменко, М. Шеремет, та ін.). При цьому у своїх працях дослідники значне місце відводять теоретичному обґрунтуванню адекватності тих чи інших методик, психолого-педагогічному аналізу природи можливих мовленнєвих розладів, виявленню особливостей системної взаємодії первинних і вторинних відхилень у системі мовленнєвих порушень.

Метою дослідження є вивчення принципів діагностично-прогностичної роботи з дітьми з ЗНМ.

Основним завданням діагностики порушень мовленнєвого розвитку є правильна кваліфікація сутності порушення з метою визначення оптимальних шляхів його подолання (за Є. Собонович).

Тому логопедичне обстеження старших дошкільнят із ЗНМ завжди містить такі розділи:

1. Ретельне вивчення умов виховання і динаміки мовленнєвого та загального психічного розвитку, що відбувається на основі бесіди з батьками й аналізу документів про дитину (медична та педагогічна документація);
2. Логопедичне та психолого-педагогічне обстеження з докладним реєструванням вербальної та невербальної діяльності дитини, рівня розвитку її сенсомоторної сфери та вищих психічних функцій;
3. Аналіз і педагогічна оцінка всіх отриманих даних [4].

У процесі діагностики рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку з ЗНМ педагог мусить виявити обсяг її мовленнєвих навичок, співвіднести їх із віковими нормативами, а також із рівнем психічного розвитку, визначити співвідношення розладу та компенсаторного фону, мовленнєвої та комунікативної активності й інших видів психічної діяльності [1].

М. Шеремет визначає такі етапи комплексного обстеження дитини із ЗНМ:

1. Орієнтовний етап, на якому проводиться цілеспрямоване опитування батьків, бесіди з дитиною, вивчення спеціальної документації. На основі отриманих даних попередньо визначається сутність мовленнєвого порушення.
2. Диференційний етап, який включає обстеження інтелекту та слуху з метою відмежування дітей із первинною мовленнєвою патологією від подібних станів, де провідним є порушення інтелекту або слуху.
3. Етап обстеження немовленнєвих процесів, тісно пов'язаних із мовленнєвим розвитком.
4. Докладне обстеження провідних компонентів мовної системи, підсумок якого обґрунтовує логопедичний висновок.
5. Заключний, уточнювальний етап передбачає динамічне спостереження за дитиною в умовах спеціального навчання та виховання [6].

Індивідуальне всебічне обстеження мовлення, вищих психічних функцій і сенсомоторної сфери дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ сприяє найбільш точному встановленню рівня їхнього

психофізичного розвитку та визначення правильних методів і прийомів корекційної роботи з розвитку мовленнєвої та немовленнєвої сфери дитини.

Також під час проведення діагностичної роботи зі дітьми старшого дошкільного віку з недорозвиненням мовлення необхідно дотримуватися таких принципів:

- принцип наочності (підкріплення словесних інструкцій дидактичних матеріалом: малюнками, іграшками, схемами тощо);

- принцип доступності і посильності (відповідь завдань віковим і індивідуальним можливостям дитини);

- принцип системності та систематичності (діагностичне обстеження проводиться у відведений для цього час і за попередньо визначеною процедурою);

- принцип зв'язку навчання з життям (усі вправи та завдання мають бути безпосередньо пов'язаними зі щоденними діями, зацікавленнями дитини та збагачувати її досвід);

- принцип об'єктивності та неупередженості (педагог оцінює стан розвитку дитини відносно до її характерологічних, поведінкових і інших особливостей, фіксує у протоколі обстеження тільки об'єктивну інформацію, підкріплену фактологічними результатами обстеження);

- принцип індивідуальної спрямованості (завдання, що пропонуються дитині, мають бути дібрані з урахуванням її особистих психофізичних можливостей);

- принцип корекційної спрямованості (діагностичне дослідження має на меті не тільки з'ясування особливості порушення психофізичного розвитку, але й пробудити в дитині інтерес до роботи над удосконаленням своїх умінь і навичок) [1; 2; 3; 6].

Зазначимо, що діагностична робота з дітьми старшого дошкільного віку, котрі мають ЗНМ проводиться як у формі спостереження за їхньою вільною ігровою діяльністю, так і у формі індивідуальної бесіди з дитиною, шляхом спостереження за ходом і результатами виконання нею поставлених педагогом завдань тестового та навчального характеру. Час діагностичної роботи не перевищує 25 хвилин, але може бути зменшений у випадку, якщо дитина виявляє ознаки втомленості, гіперзбудженості, агресивності чи відмовляється виконувати завдання.

Таким чином, можна дійти висновку, що правильно організоване діагностично-прогностичне обстеження психофізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ передбачає збір анамнестичних даних, визначення мовленнєвих і немовленнєвих особливостей рівня розвитку вищих психічних функцій і сенсомоторної сфери дитини. Обов'язковим також є дотримання визначеної процедури обстеження, застосування науково обґрунтованих принципів і методів діагностично-прогностичної роботи з дітьми із загальними розладами мовлення та ретельне заповнення діагностичного протоколу. Виконання цих умов допоможе отримати об'єктивну та повну інформацію щодо актуального рівня психофізичного розвитку дитини взагалі та рівня сформованості її комунікативних умінь зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільченко О. В., Тельна О. А. Обстеження мовленнєвих порушень : наук.-метод. посіб. Харків : Смугаста типографія, 2016. 166 с.

2. Омельченко І. М. Психолого-педагогічні основи діагностики і формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. 185 с.

3. Савінова Н. В. Теорія і практика корекції мовленнєвої діяльності у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2013. 42 с.

4. Соботович Є. Концепції стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. 2002. № 1. С. 2–7.

5. Трофименко Л. І. Методологічні засади корекційно-попереджувального навчання дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2010. Вип. 1. С. 306–311.

6. Шеремет М. Хрестоматія з логопедії : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2010. 360 с.

Проценко Аліна,
здобувач групи 21 сол спеціальності 016 Спеціальна освіта
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Проскурняк О.,**
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Становлення людини як особистості з індивідуальним, тільки їй притаманним світоглядом відбувається в конкретно-історичних умовах суспільного життя. Під час воєнного стану загострюються у малечі проблеми розвитку мовлення, що є певною реакцією на стресогенні фактори. На процес формування комунікативних умінь впливають різні види діяльності, особливо спілкування.

Проблема спілкування посідає одне з найважливіших місць у дослідженнях багатьох видатних педагогів і психологів. Зокрема особливості розвитку спілкування дітей і дорослих та їх вплив на особистість дитини досліджували Н. Бабич, О. Бабяк, І. Брушневської, Н. Гончарук, О. Дробот, В. Кобильченко, І. Логвінової, І. Мартиненко, І. Омельченко, О. Проскурняк, Є. Синьової, Л. Ханзерук та ін. Дослідженнями І. Мартиненко, І. Омельченко, О. Проскурняк доведено, що для повноцінного спілкування людина має володіти комплексом важливих умінь.

Метою дослідження є аналіз засобів формування комунікативних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Передумовами комунікативного розвитку є становлення самосвідомості, потреби у спілкуванні, нових його видів, зокрема позаситуативно-особистісних (І. Мартиненко, І. Омельченко), удосконалення пізнавальних процесів, соціальної перцепції як значущої складової соціальних здібностей.

У роботі з дошкільниками, котрі мають системні порушення мовлення, завдання педагогів полягає в тому, щоб знайти ефективні форми, засоби та методи, спрямовані на покращення звуковимови, збагачення словника, удосконалення граматичної будови мовлення, формування зв'язного мовлення, розвиток у дітей пізнавальної активності та допитливості, формування в них різних способів розумової діяльності [2].

Задовольнити дитячу допитливість, залучити дитину до активного пізнання навколишнього світу, оволодіти способами встановлення зв'язків між предметами та явищами допомагає гра. Зокрема дослідження [3, 4, 5] показали, що кількість слів, які дитина віком 4-5 років може запам'ятати в ігровій діяльності, у два рази більша, ніж тоді, коли вона це робить за ініціативою дорослих [1].

Нижче наведемо основні методи розвитку комунікативних умінь у дітей із загальними розладами мовлення:

1. Бесіда – один із основних методів. Це організована цілеспрямована розмова педагога з дітьми на певну тему, яка складається із запитань і відповідей [3].

2. Дидактичні ігри. Звичні та звичайні ігри, що традиційно використовуються на заняттях у дитсадку з метою пояснення, закріплення, систематизації, узагальнення програмного матеріалу [2].

3. Розмова з дітьми. Тематика цих розмов мусить спиратися на досвід дошкільників, на їхні знання й уявлення про навколишнє життя, про явища природи. Тепле, чуйне ставлення педагога до кожної дитини зближує їх між собою, заохочує дитину поділитися своїми думками, враженнями та переживаннями [2].

4. Ігри-драматизації та інсценізації. Для драматизації використовуються казки з чітким динамічним сюжетом, повторами, короткими діалогами («Колобок», «Ріпка», «Рукавичка», «Котик і Півник»).

5. Тематичні ігри на закріплення мовленнєвої ситуації. («Знайомство», «Зустріч друзів», «У лікаря», «Телефонна розмова»).

Для активізації дітей із порушеннями мовлення на заняттях слід використовувати різноманітні методичні прийоми, серед них уявний діалог дітей із літературним героєм. Дитина має самостійно сформулювати запитання до героя та дати на нього відповідь від імені персонажа. У таких уявних діалогах діти висловлюють своє ставлення до героїв, змінюють хід подій по-своєму, дають оцінку окремим вчинкам, діям, розвивають діалогічне мовлення.

6. «Кумулятивні казочки» – це ланцюжок запитань і відповідей, утворених у межах одного логічного ряду. Такі казочки зазвичай бувають співзвучні з характером мислення дитини, що й забезпечило їм беззаперечний успіх у дошкільнят.

7. Мовленнєві ситуації. Щоб навчити дітей діалогічного мовлення, слід використовувати ігрові мовленнєві ситуації, побудовані на діалозі. Це можуть бути невеликі інсценізації («На пошті», «У зоопарку», «У крамниці»).

8. Схеми-моделі. Використовуючи схеми-моделі, потрібно запитання до дітей ставити так, щоб вони спонукали їх до інтелектуальної активності, щоб були спрямовані більше на активізацію мислення дитини і менше – на задіяння пам'яті.

У розвитку комунікативних умінь дітей із загальними розладами мовлення важливе місце посідає дидактична гра. Дошкільнята з особливими освітніми потребами, як і всі діти взагалі, люблять бавитися. Але більшість ігор, у які грають ровесники, для дітей із загальними розладами мовлення часто бувають занадто складними. Тому такі вихованці потребують індивідуального підходу, корекційного спрямування навчання та виховання.

У дитячому садку здійснюються дві форми навчання та розвитку зв'язного мовлення у дітей: навчання під час занять та розвиток зв'язного мовлення дітей у повсякденному житті [5].

Якість навчально-виховного процесу в значній мірі залежить від методично правильної організації ігрової діяльності дошкільнят. Основна роль у керівництві нею належить вихователям та логопеду, які заздалегідь планують такі засоби та методи навчання, котрі дозволяють посилити навчально-виховний ефект ігор [4].

Враховуючи особливості мовленнєвого та психофізичного розвитку дітей із загальними розладами мовлення під час проведення ігор, як логопеду, так і вихователям слід дотримуватися певних методичних вимог. На кожному віковому етапі ігрова діяльність дошкільників має свої особливості. Тому програмою передбачені показники розвитку гри для дітей кожної вікової групи, які логопед має враховувати у своїй роботі. Так, наприклад, діти старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення мають володіти такими ігровими навичками:

- змістовно та вільно спілкуватися з дітьми, користуючись різними емоційними засобами, етичними нормами;
- словесно позначати роль, задум, дію, фрагмент сюжету;
- самостійно організовувати сюжетно-рольові ігри;
- створювати предметно-ігрове середовище, ігрові ситуації;
- дотримуватися правил рольової поведінки та правил спільної гри;
- чуйно ставитися до інших дітей, допомагати їм, знаходити вихід із скрутної ситуації;
- самостійно розвивати ігровий задум, сюжет гри, правильно користуватися різноманітними ігровими засобами, добираючи потрібний зміст;
- організовувати спільні (колективні) ігри;
- виготовляти (використовувати) іграшки, предмети-замінники, творчо змінювати ігрове середовище;
- емоційно та гумористично перевтілюватися в ігрові образи;
- використовувати засоби виразності та емоційного впливу;
- конструювати за зразком, за умовою;
- класифікувати предмети за істотними ознаками на основі сенсорного досвіду, словесного опису [3].

Отже, враховуючи те, що основним видом діяльності дошкільників є гра, доцільно зазначити, що найефективнішим засобом формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення є використання мовних ігор, спрямованих на підвищення рівня мовленнєвого розвитку. Ігри та мовленнєвий матеріал слід добирати відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей. Також під час роботи з дітьми, котрі мають системні порушення мовлення, слід використовувати все ігрове різноманіття, тим самим зацікавлюючи дошкільнят у подальшій корекційно-розвивальній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єременко О. Проблема дослідження мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку в загальній та спеціальній літературі. *Науковий пошук молодих дослідників* : зб. наук. праць / Луганський нац. університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2013. Вип. 1. С 32–37.
2. Любашина В. Ігрова діяльність як засіб розвитку діалогічного мовлення старших дошкільників в умовах дошкільного закладу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Кіровоград, 2013. Вип. 121 (1). С. 154–158.
3. Мартиненко І. Комунікативний потенціал особистості як об'єкт психокорекційного впливу у системі формування комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. № 2. С.71–76.
4. Омельченко І. Психолого-педагогічні основи діагностики і формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. 185 с.
5. Рібцун Ю. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : прогн.-метод. комплекс / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. педагогіки. Київ : Кафедра, 2013. 283 с.

Різнюк Альона Володимирівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна
Науковий керівник – **Гібалова Н. В.,**
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ПРОГРАМА "НУМІКОН" ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Абстрактні поняття доволі складні для молодших школярів. Саме такими є математичні числа. Хтось краще засвоює навчальний матеріал, а комусь це дається важче, особливо для дітей з особливими освітніми потребами. Тому перед вчителями постає завдання як полегшити занурення малечі у світ математики та зробити викладання інклюзивним та ефективним? Відповідь є – нумікон!

Нумікон – дієвий та інклюзивний підхід до викладання математики. Він розроблений Оксфордським університетом в 1996-1998 рр. і зараз набирає все більшої популярності. Підходить для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Він розвиває математичні навички та задіює одразу декілька органів чуття (мультисенсорний метод). Головним виступає принцип наочності: фігурки різнокольорові, вони символізують числа, сприяють якісному засвоєнню математичних основ, розвитку дрібної моторики рук, уваги, пам'яті, а також логічного мислення. Ця методика доволі актуальна для роботи з дітьми, які мають порушення розумового розвитку, дітьми з розладами аутичного спектра, з синдромом Дауна, гіперактивністю тощо.

Термін «розлади аутистичного спектру» зараз дуже часто почав лунає у нашому суспільстві і не дарма. Згідно зі статистичними даними ВООЗ за 2021 рік приблизно зі 160 дітей – 1 дитина має розлад спектра аутизму. Але згідно з дослідженнями, проведеними ВООЗ у березні 2022 року, кількість дітей із РАС - 1 дитина на 100. Фактично ми бачимо стрімке зростання кількості осіб, які мають РАС, тільки за рік вона зросла на 37,5% [1].

В Україні використовувати мультисенсорну методику «Нумікон» розпочали ВБО «Даун Синдром» з 2012 року. Програма була призначена для дітей, які мають труднощі в оволодінні знань з математики, також для дітей з порушеннями інтелекту, із затримкою психічного розвитку, дитячим церебральним паралічем, загальним недорозвитком мовлення та іншими порушеннями.

Необхідним компонентом правильно побудованого корекційного навчання елементів математики дітей з порушеннями є матеріалізовані засоби наочності, доцільне використання яких полегшує пізнання навколишньої дійсності, сприяє кращому засвоєнню математичного матеріалу, активізації розумової та

практичної діяльності, слугує діагностичним інструментарієм. «Нумікон» — це набір навчальних матеріалів і спеціально розроблена методика для засвоєння основ математики. Числа в наборі наочного матеріалу представлені формами-шаблонами, пофарбованими в різні кольори, що робить їх доступними для зорового й тактильного сприйняття. У набір входять кольорові штирі, панель і картки із завданнями [3].

Основою «Нумікону» є різнокольорові фігурки з отворами, де останні позначають числа від 1 до 10. Якщо фігури розкласти в ряд, як на Рис.1, то дітям набагато легше побачити зв'язок між числами («на один більше», «на один менше») та зрозуміти, яка є між ними відмінність.

Рис. 1 Деталі Нумікону

За допомогою «Нумікону» можна наочно продемонструвати головні властивості натуральних чисел:

- кожне наступне число на один більше за попереднє;
- різницю між парними та непарними числами;
- склад числа;
- дії додавання, віднімання, множення, ділення;
- а також додавання з переходом через десяток.

При роботі з «Нуміконом» використовуються такі підходи для різноманітних форм навчання: візуальний, аудіальний та кінестетичний. У формі гри діти можуть виконувати нескладні завдання. Наприклад, у грі зі спеціальним мішечком, у якому лежать фігурки, розпізнати їх можна тільки на дотик. За допомогою зору діти розрізняють фігури, які позначають числа та співвідносять їх один з одним. Влучним доповненням є те, що в процесі такого заняття формуються яскраві образи, які стають допомогою для дитини, яка має труднощі в освоєнні математики, до речі, який вік дитини – не важливо.

Форми «Нумікону» зображують числа так, щоб дитина могла їх не лише розглядати, а й тримати в руках, пов'язувати з кольорами та вагою. Результат буде набагато пімітніший, якщо під час занять задіяти всі органи чуття дитини. Шаблиони, які є в наборі «Нумікон», допомагають дітям встановити зв'язок між числом та величиною, яку воно означає. Коли при навчанні ми використовуємо лише письмове позначення чисел, домогтися такого результату складніше. У процесі різноманітних дій з шаблонами у школярів формується власне уявлення про числа і величини.

Орієнтуючись на досвід вчителів-практиків, можна виділити такі етапи роботи з «Нуміконом»:

- етап ознайомлення у грі: діти дізнаються, що деталі мають різний колір і розмір, що кожна форма має різну кількість отворів;
- конструктивний етап передбачає усвідомлення того, що кожне наступне число більше попереднього на один отвір, тобто на одиницю. Тут відбувається підготовка до освоєння операцій додавання і віднімання;
- рахунковий етап: навчання числовій назві форм, знайомство з цифрами, навчання простому перерахунку отворів у шаблонах;
- етап операцій: дітям пропонується з'єднати дві деталі та визначити, на яку деталь вони тепер схожі, а щоб перевірити результат, діти можуть взяти деталь і прикласти зверху «суми».

Найчастіше «Нумікон» використовують з різними предметами, які цікаві дитині. Наприклад, із кульками або фігурками, які можна помістити в отвори у формах, а потім їх порахувати. Також можна використовувати кольоровий папір та кольорові олівці, щоб зафарбувати отвори на папері.

Навіть без додатків елементи «Нумікону» можуть бути корисними для дітей, якщо дозволити проявити фантазію. Не обов'язково перетворювати гру на повноцінний процес навчання. Якщо дитина тільки знайомиться з «Нуміконом», варто погратися кілька хвилин і уважно слідкувати за діями. Дитина сама знайде спосіб гри, який їй найбільше подобається.

Розуміючи, що створення навколо дитини з психофізичними порушеннями розвивального середовища вимагає наповнення його практичною математикою, ми рекомендували батькам постійно озвучувати свої дії, ставити питання, відповідати, звертатися з проханням, порівнювати, наприклад:

Скільки яблук на тарілці?

Котра зараз година?

Сестра старша за тебе – їй десять років, а ти молодший – тобі сім.

Принеси мені, будь ласка, три тарілки.

Тато вищий за тебе.

Давай придбаємо п'ять бананів.

Це маленька пташка.

Багато цукерок.

Скільки риб в акваріумі? тощо. [2]

Сучасна освіта вимагає переосмислення педагогами всього навчально-виховного процесу, шукати ефективні форм та засоби роботи з учнями, які сприятимуть розвитку логічного мислення дітей. Дуже важливо, щоб дидактичні матеріали відповідали потребам сучасного школяра: багаторазове, варіативне використання, зовнішня привабливість тощо.

Результати педагогічних і психологічних досліджень свідчать, що систематизація сформованих знань сприяє загальному розумовому розвитку. Матеріал, складений у сталу та зрозумілу систему, легше засвоїти, ніж матеріал розрізнений та випадковий.

Важливо, що за допомогою «Нумікону» дитина швидше вчиться рахувати і це значно полегшує подальші математичні операції та дозволяє виконати їх швидше. Водночас «Нумікон» є обчислювальною машиною, яка дає змогу швидко та легко виконувати операції над арифметичними діями додавання і віднімання дитині молодшого шкільного віку. Дітям із особливими освітніми потребами «Нумікон» буде допомагати і в більш старшому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. Аутизм URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders>.

2. Лопатіна Г. Навчання математики з наочністю нумікон: досвід, проблеми, перспективи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 3. С. 162–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2015_3_32.

3. Методика Нумікон – перше знайомство з математикою. *Numicon affiliate programme*. URL: <https://numicon.com.ua/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BD%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B5-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%B7-%D0%BC/>.

Руденко Тетяна Анатоліївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності 016 Спеціальна освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Горшкова Г. В.,**

доктор філософії, доцент,

доцент кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ АРТ-ТЕРАПІЇ

Демократична система соціально-політичного устрою України висуває нові вимоги до системи освіти, зокрема до освіти осіб із особливими потребами. Йдеться про забезпечення рівних можливостей для здобуття освіти та подальшої активної участі в житті суспільства всіх без винятку громадян. Концепція спеціальної освіти України передбачає створення таких умов, за яких особи з обмеженими можливостями

могли б успішно реалізувати свої загальнолюдські права, стати корисними громадянами своєї держави, освіченість та соціальний статус яких задовольнятиме потреби суспільства. Питання організації процесу навчання та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей молодшого шкільного віку у системі початкової освіти, стають все більше актуальними, що висвітлено у Законі «Про освіту» [3, п.20, ст.1].

На сьогодні актуальними є питання розробки нових технологій освіти, виховання і розвитку особистості учня, що відповідає сучасним соціальним, економічним, моральним і освітнім технологіям. У зв'язку з цим особливо гостро постає питання про підвищення якості навчального процесу дітей з особливими потребами, про пошук нових, більш ефективних методів та прийомів їх навчання та виховання.

Молодші школярі, або учні віком 6-10 років, з особливими освітніми потребами вимагають особливого підходу до виховання та навчання, що зумовлено їхніми особливостями розвитку. Зазначена категорія дітей гостро відчуває труднощі як у спілкуванні з оточуючими, так і в пізнанні навколишнього світу.

У Законі «Про освіту» поняття особа з особливими освітніми потребами трактується як «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [3]. Такі особи внаслідок хронічних захворювань, вроджених чи набутих порушень, у розвитку мають обмеження у життєдіяльності, перебувають в особливо складних і надзвичайних умовах і мають особливі потреби у розвитку психофізичних можливостей, природному сімейному оточенні, доступі до об'єктів соціального оточення і засобів комунікації, соціалізації та самореалізації.

Соціалізація – це один з важливих чинників повноцінного розвитку особистості та її ефективного функціонування в соціумі. Поняття «соціалізація» (від лат. socialis – суспільний) – це процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в даному суспільстві [1].

Вивчення процесу соціалізації як системи, розробку основ її теорії, соціально-педагогічних витоків здійснювали І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, М. Лукашевич, Т. Кравченко, Ю. Возна, В. Ільїна, І. Огороднікова, С. Фудруй, І. Рогальська, С. Харченко, І. Печенко, Н. Лавриченко та ін.

Серед сучасних засобів соціалізації дітей з особливими потребами під час корекційної роботи значне місце приділяється арт-терапії, яка має особистісно-орієнтований характер і створює атмосферу довіри та уваги до внутрішнього світу дитини.

На сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення поняття «арт-терапія». Якщо розглядати цей термін з позиції його походження, то «арт-терапія» складається з двох слів «арт» і «терапія». Слово «арт» (походить від англ. art) – мистецтво. Друга частина слова «терапія» – (від грецької «therapeia» – лікування) – це розділ медицини, що досліджує внутрішні хвороби та методи їх профілактики та лікування [2]. Значну кількість наукових праць присвячено впливу арт-терапії на дітей із особливими потребами, що висвітлено у роботах І. Бех, В. Бондар, С. Болтівець, Г. Бондаренко, Т. Данилової, Т. Ілляшенко, А. Кігчак, А. Колупаєвої, О. Кондрицької, О. Коротчук, Л. Обухової, О. Хохліної, О. Чебікіної та ін.

Важливим, на думку А. Хілі, є розуміння науковцями та практиками не лише особливостей дітей з особливими освітніми потребами, проявів тих чи інших порушень розвитку, а також ефективності методів та форм арт-терапевтичної роботи з такими дітьми. Питання використання арт-терапевтичних технологій у роботі з дітьми з функціональними обмеженнями досі має вузькоспеціалізовану направленість; пріоритетними залишаються дослідження, що зосереджують свою увагу на компенсаторній складовій засобів арт-терапії, на чітко визначених групах наявних у дітей вад (вади слуху, зору, опорно-рухового апарату, мови тощо). Залишається малодослідженими питання використання методів арт-терапії для розв'язання питань соціалізації дітей з особливими освітніми потребами та їх ціннісного виховання, оскільки духовна складова розвитку є «провідником» для інтеграції таких дітей у суспільство.

До переваг арт-терапії перед іншими формами роботи можна віднести можливості:

- кожен бере участь в роботі (вона не вимагає наявності якихось певних навичок);
- застосовувати як засіб невербального спілкування, що особливо є цінним в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами;
- виконувати творчу діяльність, яка виступає потужним засобом зближення людей;
- використовувати роботи дитини для оцінки її стану;

- розглядати як засіб вільного самовираження, що викликає позитивні емоції, формує активну життєву позицію;
- мобілізувати творчий потенціал внутрішніх механізмів саморегуляції;
- встановлювати відносини з людьми, що володіють мовою звуків, фарб, рухів, тобто мовою невербального спілкування, в результаті чого дитина отримує новий досвід, який може нести в життя, полегшуючи своє спілкування з іншими.

Отже, арт-терапія виступає потужним засобом соціальної адаптації, особливо для дітей з особливими освітніми потребами, які через фізичні або психічні особливості свого стану часто соціально дезадаптовані, обмежені в соціальних контактах. Творчий досвід, усвідомлення себе, розвиток нових навиків і умінь, дозволяють таким дітям більш активно і самостійно брати участь в житті колективу та суспільства.

Таким чином, можна стверджувати, що арт-терапія володіє ефективним ресурсом ціннісного виховання дітей із особливими освітніми потребами, оскільки сприяє формуванню відчуття власної цінності, подоланню страху майбутньої життєвої самореалізації, що створює найкращі умови для формування ціннісного ставлення до власного життя для подальшої успішної інтеграції дитини з особливими освітніми потребами у соціальне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Ю. Д., Казачінер О. С. Управління процесом соціалізації дітей з ООП у закладі освіти. *Формування та впровадження інноваційних педагогічних технологій* : матеріали наук.-практ. конференції, м. Чернігів, 3-4 вересня 2021 р. Чернігів, 2021. С. 45–48.
2. Подкоритова Л. О. Багатомірність арт-терапії як професійного буття психолога. *Простір арт-терапії* : зб. наук. ст. Київ : Золоті ворота, 2011. Вип. 2. С.15–23.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 01.10.2023).
4. Хіля А. В. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5. С. 394–403.

Руколянська Наталія Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВВИЩЕ АНТОНІМІЇ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Наукова сфера сучасної України знаходиться у постійному пошукові, розвитку, не дивлячись на складні умови сьогодення, що має безпосередній зовнішній і внутрішній вплив на науковий стиль, який чуттєво реагує на зміни, тому процес впорядкування і унормування термінології будь-якої сфери як ядра мови фаху є безкінечним. А «відсутність унормованої термінологічної бази української логопедії не лише спричиняє практичні незручності у її використанні, а й применшує значення теоретичних досягнень логопедичної науки» [1, с.53].

Логопедична термінологія формує термінологічне поле галузі, її проблеми досліджують такі науковці: І. Іваненко (структурні й функціональні особливості української логопедії в системі наук, проблеми кодифікації української логопедичної термінології, В. Тищенко, Р. Лалаєва, Ю. Сурованець (питання індексації логопедичних термінів), сутність логопедичних понять (Н. Савінова) тощо.

Мета – з'ясувати особливості формування термінів полярної семантики в українській логопедії.

Логопедичну термінологію за логіко-лінгвальними ознаками можемо стратифікувати на чотири великі групи: загальнонаукова (*класифікація, гіпотеза, експеримент*), міжнаукова (*інклюзивне навчання, фонофобія, слух*), базова (*логопат, дефектологія, логопедичний садок*), слова широкої семантики (*вовча паща, заяча губа*). До найскладніших і найменш вивчених аспектів синхронного дослідження термінів належить питання їх системної організації на рівні лексико-семантичної парадигматики, зокрема дослідження антонімії.

Антоніми в логопедії, як і в інших галузях, утворюють власне поняттєве мікрополе, де й реалізують відношення протилежності, яке ґрунтується на відмінності всередині певного явища (якості, властивості, стану, руху тощо). Протиставлення семантики слів виявляється лише у зіставлених поняттях логопедії, що перебувають у взаємній залежності і характеризують явище одного плану. Ще академік В. Русанівський зазначав, що «протиставлення слів передбачає існування в кожному з них спільної семантичної основи; розвиток кожного нового антонімічного протиставлення є, разом із тим, розвитком нового значення в словах, що протиставляються» [3, с. 677].

Завдяки антонімічним відношенням вичерпніше визначається місце логопедичних термінів, їх взаємозалежність та взаємодія в межах термінологічної системи. Відношення протилежності досить широко виявляються у різних лексико-семантичних категоріях, наприклад, назвах дисциплін, науки, її розділів (*логопедія дорослих* ≠ *дитяча логопедія*), назвах вад, хвороб, симптомів, синдромів (*ринолалія закрита* ≠ *ринолалія відкрита*), назвах анатоμο-фізіологічних і психологічних основ мовлення (*мовлення логічне* ≠ *мовлення алогічне*) та ін.

З огляду на те, з якого боку характеризується те чи інше явище, антонімічні пари у логопедичній термінології репрезентовані різними частинами мови: іменниками (*мікрогенія* ≠ *макрогенія*), прикметниками (*внутрішній* ≠ *зовнішній*), дієсловами у різних формах (*лабіалізований* ≠ *нелабіалізований*).

Залежно від того, у який спосіб об'єднуються антоніми, за формальною структурою виокремлюються лексичні/власне семантичні/різнокореневі (*аграматизм придбаний* ≠ *аграматизм фізіологічний*) та словотвірні/спільнокореневі/однокореневі (*параліч тонічний* ≠ *паралія атонічний*) пари. Останні переважно творяться додаванням до слова із стверджувальною семантикою заперечної частки-префікса *не-*, який вказує на відсутність ознаки чи заперечує (і такі пари переважають), та префіксів *дез-*, *а-* або кореня з протилежним значенням (у складних словах), і на відміну від лексичних, характеризуються неповним розходженням своєї семантики. Серед лексичних антонімів у логопедії можна виокремити пари, які у своєму складі мають компоненти, що протиставляються і в загальноновживаній лексиці (*простий* ≠ *складний* (*дислалія*)). Подібні пари антонімів набувають певної семантичної ознаки лише у складі словосполучення. Якщо порівнювати лексичні й словотвірні антоніми з квантитативної точки зору, то в аналізованих текстах їх приблизно однакова кількість, проте з невеликою перевагою лексичних.

За семантичною ознакою з-поміж термінів виявлено контрарні, комплементарні та векторні антоніми. Контрарну протилежність предметів, ознак та ін. виражають видові поняття, між якими існує проміжний компонент (мезонім) – номен з нейтральним значенням (*м'який приголосний* – *напівм'який приголосний* – *твердий приголосний*). Повну антонімію відтворюють лише крайні симетричні члени такого протиставлення, середні ж вказують на збільшення чи зменшення ступеня якості. Комплементарна/контрадикторна/ протилежність виключає наявність проміжного компонента (*дислалія поліморфна* ≠ *дислалія мономорфна*). Векторні антоніми, які виражають протилежність різноспрямованих дій, рухів, ознак, мають семантичні характеристики комплементарних, тому, на думку Т. Лепехи [2], є різновидом останніх (*словник активний* ≠ *словник пасивний*). Як засвідчило дослідження, антонімія в сучасній українській логопедичній термінології є різнорідною (гетерогенною), оскільки фіксує різні види семантичної протилежності, зі значною кількісною перевагою комплементарного виду.

Антонімічну пару формують терміни різні за словотвірною структурою: кореневі терміни (*норма* ≠ *дефект*), похідні (*синхронний* ≠ *асинхронний*), складні (*макрогlossenія* ≠ *мікрогlossenія*), терміни-словосполучення з різною кількістю компонентів (*сигмантизм лабіальний* ≠ *сигмантизм білабіальний*, *внутрішнє прогресивне гальмування* ≠ *внутрішнє регресивне гальмування*). Останні відрізняються кількісним складом (від двох до шести компонентів) та способом поєднання складових частин (з прийменником та без нього).

Антонімічні пари логопедичних термінів генетично неоднорідні. Виявлено як власне українські (*внутрішнє мовлення* ≠ *зовнішнє мовлення*), так і ті, що складаються із запозичених одиниць (*норма* ≠ *патологія*, *стереотелія* ≠ *монотелія*), що ілюструє різні причини і шляхи творення антонімів у цій галузі. Проте полярними відношеннями пов'язані переважно пари, де обидві одиниці – запозичені терміни.

Таким чином, результатами дослідження явища антонімії в логопедичній термінології виявлено, що це явище властиве не лише лексемам широкої семантики (загальноновживаним словам), а й базовим логопедичним термінам; антонімія у межах логопедичної термінології реалізується завдяки або

семантичним характеристикам самих назв, або поняттєвим характеристикам термінів, що входять до складу термінології й набувають полярності внаслідок певного класифікаційного місця у системі понять.

Антонімія є важливою ознакою організації термінів логopedії у терміносистему, одним із проявів парадигматичних відношень, наслідком постійного розвитку, збагачення й упорядкування цієї термінології і представлена так само широко, як і в загальнолітературній мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваненко І. Проблеми кодифікації української логopedичної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Проблеми української термінології». Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. № 620. С. 218–224 .

2. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірно-структурні особливості судово-медичної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 19 с.

3. Русанівський В. М. Семантичні процеси розвитку української лексики. *Історія української мови. Лексика і фразеологія* : монографія. Київ : Наукова думка, 1983. С.660–715.

Савінова Наталія Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

Карпенко Катерина Максимівна,

аспірант,

викладач кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

ОСВІТНЯ ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ: РЕАЛІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ

Головним завданням процесу модернізації та реформування системи освіти в Україні є досягнення конвергенції з європейською освітньою системою, наближення її до міжнародних стандартів та вимог, перетворення у гнучкий та відкритий освітній простір, який сприятиме розвитку особистості та творчого потенціалу кожного його учасника. Проте перехід до європейського освітнього стандарту вимагає системної реорганізації та адаптації до сучасних вимог, що передбачає підготовку нового покоління фахівців, здатних конкурувати на світовому ринку праці та сприяти розвитку своєї країни.

В 2019 році епідемія Covid-19, а з 24 лютого 2022 року умови воєнного стану в Україні суттєво змінили освітній процес на всіх його рівнях. Упровадження дистанційної форми навчання стало викликом для системи освіти в Україні та зумовило низку змін в її нормативно-правовому забезпеченні: редакція Положення «Про дистанційне навчання» (ред. від 16.10.2020 р.), затвердження Положення «Про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти» (від 08.09.2020 р.), Лист МОН «Щодо тимчасового переходу на дистанційне навчання» (від 12.10.2020 р.), «Щодо організації дистанційного навчання» (від 02.11.2020 р.) тощо.

Забезпечення доступу до навчальних ресурсів відбувалось в межах суттєвого розвитку віртуальних платформ та електронних освітніх ресурсів: дитячий онлайн-садок НУМО, онлайн-школа «На Урок», «Всеосвіта», проєкт Canvas Network, Moodle, відеоконференції Zoom, Googlemeet тощо.

Заклади освіти успішно адаптувалися до нових умов, створюючи онлайн-курси, вебінари та електронні підручники. Освітня цифрова трансформація вимагає великих зусиль від педагогів та здобувачів освіти у засвоєнні цифрових навичок та забезпеченні якісного доступу до сучасних комп'ютерних засобів.

Попри виклики та випробування, з якими зіштовхнулася незалежна суверенна Україна в останні роки, продовжується освітньо-виховний процес, головною метою якого є формування свідомого, компетентного та відповідального покоління, спроможного продовжити розвиток, визнання на світовій арені української держави [2].

Нормативно-правову базу, що регулює організацію освітнього процесу в період дії воєнного стану, складають листи МОН «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій» (від 06.03.2022 р.), «Про організацію освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного часу» (від 29.03.2022 р.), «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» (від 28.03.2022 р.), «Про рекомендацію навчання в дистанційному форматі» (від 21.02.2023 р.), Постанова КМУ «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні» (від 24.06.2022 р.) тощо.

Цифрова трансформація освіти стала ключовим аспектом її адаптації до сучасних вимог і викликів, що надає можливість учасникам освітнього процесу знаходитися в одному «цифровому просторі» незалежно від їхнього місця перебування. Метою сучасного дистанційного навчання в умовах закладу вищої освіти є надання освітніх послуг шляхом застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки здобувачів освіти різних рівнів відповідно до державних стандартів за освітньо-професійними, освітньо-науковими програмами.

Дистанційне навчання – це форма навчання, що ґрунтується на використанні широкого спектра традиційних та новітніх інформаційних технологій, які передбачають використання технічних засобів для представлення навчального матеріалу, його самостійного вивчення, організації діалогового обміну між педагогом і здобувачем освіти. У широкому розумінні – це навчання на відстані, яке реалізується за допомогою сучасних комп'ютерних і телекомунікаційних технологій у реальному часі або асинхронно. При цьому взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання в асинхронному режимі відбувається із затримкою в часі та передбачає використання допоміжних платформ, мереж, таких як електронна пошта (Google, Outlook, iCloud Mail, UkrNet тощо), форум («Форум. Освіта. Уа», «Моя Освіта», «NewEdu» тощо), соціальні мережі. Синхронний режим взаємодії між суб'єктами дистанційного навчання передбачає одночасне перебування всіх учасників освітнього процесу у веб-середовищі (чат, аудіо-, відеоконференції, соціальні мережі тощо).

Технології дистанційного навчання представляються як комплекс освітніх технологій, що містять психолого-педагогічні та інформаційно-комунікаційні технології за можливості реалізації процесу дистанційного навчання в закладах освіти. У проєкті Концепції цифрової трансформації освіти і науки зазначається, що процес цифрової трансформації є комплексною роботою над створенням цифрової екосистеми в освіті та науці, що передбачає такі напрями: створення безпечного електронного навчального середовища, розвиток цифрової інфраструктури для навчальних та наукових закладів, підвищення рівня цифрової грамотності, цифрову трансформацію навчальних та наукових процесів та послуг, а також автоматизацію збору та аналізу даних [3].

У процесі компетентнісної практично-орієнтованої підготовки майбутніх учителів-логопедів цифрова трансформація освіти набуває особливого значення. Сучасний учитель-логопед має бути готовим до впровадження та використання цифрових технологій та їх інструментальних елементів для ефективної та особистісно-орієнтованої роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (Л. Черніченко, 2020) [6, с. 6].

На думку О. Ласточкиної (2020), Н. Никоненко (2020), А. Шевцова (2020) та інших, створення електронного навчального середовища для майбутніх учителів-логопедів передбачає інтеграцію спеціалізованих програм та освітніх платформ для дітей з порушеннями психофізичного розвитку (Логопед#Дія, Нова українська школа, Duvo gra, mozaik education тощо), а також використання соціальних мереж, месенджерів, відеоконференцій для онлайн-спілкування тощо [7, с. 240]. Крім того, електронне навчальне середовище дозволяє здійснювати дистанційну практику та стажування студентів у спеціалізованих закладах та установах, що розширює можливості їхньої практичної підготовки шляхом перегляду відео- або аудіозаписів занять, взаємодії з практикуючими фахівцями через віртуальні комунікаційні платформи (Zoom, Google Meet, Hopins, CVent, Bevy, Accelevents, LiveStorm, Airmeet, WebinarJam) тощо.

У роботах українських науковців (В. Березан (2022), Н. Пахомова (2022), В. Пахомова (2022) та ін.), підкреслюється важливість упровадження цифрових універсальних та спеціальних технологій залежно від завдань психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Універсальні цифрові освітні технології – електронні соціальні мережі, мультимедійні презентації, освітні та ігрові платформи, чати, гостьові книги, блоги, форуми, електронна пошта, текст, фото-, аудіо-, відеоредактори, ресурси для створення кросвордів, головоломок, доповненої реальності тощо.

Спеціальні цифрові технології містять діагностичні комп'ютерні програми, які дозволяють проводити багаторівневу діагностику, заповнювати електронні діагностичні карти, отримувати індивідуальний профіль розвитку, відстежувати динаміку дитини у вигляді зведених таблиць, схем, протоколів, ведення бази даних, корекційно-педагогічні цифрові технології, професійні тренажери, терапевтичні, мультимедійні, проєктні програми тощо [1, с.273].

Науковці (Н. Савінова (2022), І. Середа (2022) та ін.) наголошують, що цифрові технології дають можливість створювати інтерактивні навчальні матеріали, які сприяють розвитку професійних навичок та підвищують зацікавленість студентів у навчанні. Використання відеолекцій, віртуальних практикумів та стимуляційних завдань може значно підвищити якість освіти в галузі спеціальної освіти [5, с.7]. Дистанційний формат логокорекційної діяльності вимагає від вчителів-логопедів сформованості професійної, технологічної компетентності, цифрової грамотності, педагогічної кмітливості, творчості, комунікативних навичок ділового онлайн-спілкування, деонтологічної свідомості. Цифровий освітній простір надає вчителям-логопедам безліч нових можливостей з використанням сучасних комп'ютерних засобів, інноваційних технологій, освітніх платформ та зумовлює нові етичні виклики, пов'язані з їх впровадженням, дотриманням стандартів етичної поведінки, конфіденційності в онлайн форматі, забезпеченням безпеки учнів у віртуальному середовищі та підтримки якісної освіти в цифровому світі, що підкреслює необхідність впровадження деонтологічної складової у процес професійної підготовки майбутніх вчителів-логопедів.

Під поняттям «деонтологічна складова» ми розуміємо систему ціннісних орієнтацій, етичних принципів і правил, які спрямовані на регулювання професійної діяльності вчителя-логопеда (Савінова Н., Кутержинська К., 2022) [4, с.82]. В умовах дистанційної освіти та використання цифрових технологій дане поняття розширюється, вбираючи в себе етичні аспекти роботи в онлайн-середовищі, дотримання стандартів етичної поведінки, онлайн-спілкування на засадах морально-етичних норм та правил взаємодії, забезпечення конфіденційності та безпеки учнів, а також свідоме врахування морально-етичних аспектів, академічної доброчесності тощо.

Використання цифрових технологій у навчанні та професійній підготовці вчителів-логопедів стало необхідністю та практичною реалізацією мети підвищення якості освіти та підготовки висококваліфікованих педагогів.

Отже, використання сучасних цифрових технологій, створення електронного освітньо-виховного середовища, впровадження дистанційного навчання стало для держави засобом безпечного та неперервного освітнього процесу у важкий для неї період. Онлайн-ресурси та платформи дозволяють учасникам освітнього процесу отримувати доступ до якісної освіти та розвивати свої навички незалежно від місця проживання, що розширює можливості для саморозвитку та підвищення кваліфікації викладачів, педагогів-практиків, майбутніх фахівців галузі освіти, сприяє створенню глобальної освітньої спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березан В., Пахомова Н., Пахомова В. Використання цифрових технологій у підготовці фахівців соціономічних спеціальностей до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2022. Вип. 25. С. 207–220.
2. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність : науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці : Букрек, 2022. 140 с.
3. Проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/05/25/tsifrovizatsiigromadskeobgovorennya.docx>.
4. Савінова Н. В., Кутержинська К. М. Аналітичний контент формувального нарративу морально-етичних компонентів деонтологічно-професійної культури майбутніх учителів-логопедів. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. Вип. 8. С. 81–95
5. Савінова Н. В., Середа І. В. Компетентнісно-зорієнтована професійна підготовка майбутніх фахівців спеціальної та інклюзивної освіти : монографія. Миколаїв, 2022. 188 с.
6. Черніченко Л. А. Підготовка майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивної дошкільної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Умань, 2020. 330 с.
7. Шевцов А., Ласточкина О., Никоненко Н. Підготовка вчителів спеціальної освіти в Україні та за кордоном в умовах екстреного запровадження дистанційного навчання. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Вип. 77. С. 240–261.

Савченко Людмила Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Сініченкова Ангеліна Сергіївна,
викладач кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Бондар Віра Олексіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016. Спеціальна освіта,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в соціокультурне та загальноосвітнє середовище нині є надзвичайно актуальною педагогічною проблемою. Переосмислення суспільством ставлення до дітей з порушеннями в розвитку, визнання їхніх прав на здобуття освіти, окреслення пріоритетних цілей, завдань, підходів в галузі спеціальної освіти зумовлює необхідність визначення оптимальних умов навчання таких дітей у сільській школі.

Наукові дослідження з питання соціально-психологічної адаптації дітей з особливими освітніми потребами розглядають різні аспекти даного явища. Сьогоднішніми дослідженнями було розкрито зміст чинників, структурних компонентів та роль механізмів індивідуалізації й соціалізації у процесі соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку (В. Зінченко, В. Кобильченко, А. Кузнєцов, Т. Лазаренко, І. Матющенко, О. Проскурняк, Л. Фомічова, О. Хохліна та ін.) [2].

Результати досліджень багатьох вчених, серед яких Дж. Айрес, Ф. Аппе, Л. Вінг, Д. Гулд, О. Нікольська, К. Островська, Т. Скрипник, А. Томатіс та Д. Шульженко, надають нам можливість визначити специфіку психосоціального розвитку дітей із розладами аутистичного спектру. Дослідники встановили, що для цієї категорії дітей характерні неспроможність регулювати увагу іншої людини під час взаємодії, нездатність слідкувати за напрямом зосередження уваги іншої особи, відсутність вказівного жесту, що є бажаним для дитини, складнощі у наслідуванні дій за зразком, складнощі в упізнанні та тлумаченні змісту емоційних станів особи, з якою дитина взаємодіє, наявність нерівномірної та мінливої сенсорної чутливості, яка проявляється у процесі сприймання та обробки інформації про навколишній світ, складнощі в опануванні сюжетно-рольовою грою через нездатність до використання предметів-замінників, нездатність передбачати наміри та прихований сенс, який може закладати партнер у взаємодії, складнощі у формуванні образу «Я» та суцільного образу об'єктів навколишнього світу, порушення емоційної сфери тощо [4].

У той же час ряд дослідників, серед яких Ф. Аппе, Дж. Айрес, Т. Скрипник та ін., відзначають існування характерних для дітей із розладами аутистичного спектра відмінних рис, які можуть слугувати дієвими засобами психосоціального розвитку й адаптації за умови їх врахування при організації системного психологічного втручання. До цих відмінних рис відносять існування особливої системи невербальних та вербальних засобів комунікації, здатність за допомогою візуальних стимулів орієнтуватись у часі та просторі [2].

Особливості соціально-психологічної адаптації дітей з розладами аутистичного спектру мають вивчатися спеціалістами, через необхідність цих знань у педагогічній та психологічній практиці. Необхідність зумовлюється своєрідністю та специфічністю психосоціального розвитку таких дітей, труднощами у встановленні ними стосунків з оточуючими та успішної соціальної взаємодії (Н. Андрєєва, Н. Базима, Г. Олей, К. Пірс, Т. Скрипник, С. Тортора, Е. Шоплер, І. Шпіцберг, Р. Шрамм, Д. Шульженко та ін.). У цьому контексті особливої уваги заслуговує вирішення питання соціально-психологічної

адаптації дітей з аутистичними порушеннями у молодшому шкільному віці. Саме в цей період взаємодія дитини з однолітками та дорослими допомагає формувати спектр першорядних здатностей для встановлення, підтримки і налагодження міжособистісних стосунків дитини з аутистичними порушеннями із оточуючими.

Використання індивідуального підходу, яке передбачено інклюзивним навчанням, стає методологічною основою для перегляду, переробки та модернізації психолого-педагогічної допомоги для дітей з аутистичними порушеннями, розвиток яких характеризується наявністю складних та специфічних особливостей. Діти з розладами аутистичного спектра зазнають чималих труднощів під час адаптації до умов навчального закладу, що стає значною перешкодою для процесу їх соціалізації і є причиною їх штучної ізоляції, а також ускладнює розкриття їх внутрішнього потенціалу.

У соціальній психології та психології особистості виокремлюють психологічну та соціальну адаптації людини або їх поєднання у терміні «соціально-психологічна адаптація» (Г. Адрієва, Н. Базима, В. Казначєєв, Н. Мельнікова, А. Нальчаджан, А. Реан). Індивідуальні особливості психологічної та соціально-психологічної адаптації розроблені психологією особистості з точки зору різних підходів: психоаналітичного, когнітивного, біхевіорального, гуманістичного тощо (А. Петровський, М. Свиридов).

У кожного індивіду соціальна адаптація відбувається залежно від ціннісних орієнтацій, обраних цілей і можливостей їх досягнення в конкретних умовах. Вона має неперервний характер, але найбільше виявляється під час зміни діяльності людини і її соціального оточення. Швидкість і ефективність соціальної адаптації залежить від особливостей впливу індивіда на соціальне середовище, участі в спільній діяльності, потреб і мотивів поведінки та соціальні ролі. Неадекватна поведінка індивіда у соціальному середовищі, сформована на неправильному уявленні про себе і свої можливості, призводить до порушення соціальної адаптації. Соціальна дезадаптація людини може бути наслідком психологічної травми, функціонального психічного захворювання, важкого каліцтва, органічного захворювання, системного вживання наркотиків, алкоголю тощо [3, с.12].

Комплексний аналіз теорії і практики навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями дозволяє сьогодні говорити про те, що одним з найбільш важливих і ефективних засобів соціальної адаптації вказаної категорії дітей в школі повинна стати система педагогічної підтримки. Поняття «педагогічна підтримка» в науку було введено О.С. Газманом. Він розглядав її з погляду процесу індивідуального розвитку і саморозвитку дитини, а предметом педагогічної підтримки вважав процес сумісного з дитиною визначення його власних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод або проблем навчання, самовиховання, спілкування, способу життя [1, с.56].

Ознаки успішної адаптації дітей з особливими потребами до навчання в початковій школі:

По-перше, це задоволеність дитини процесом навчання. Їй подобається в школі, вона не відчуває невпевненості і страхів.

По-друге, наскільки легко дитина справляється з програмою. Якщо школа звичайна і програма традиційна, а дитина відчуває складнощі у навчанні, необхідно підтримати її у важкий момент, не критикувати надмірно за повільність, не порівнювати з іншими дітьми [2, с.76].

Якщо програма складна та ще і додається вивчення іноземної мови, уважно стежте, чи не є таке навантаження для дитини надмірним. Краще вчасно відкоригувати це, інакше почнуться проблеми зі здоров'ям. Дуже важливо на першому етапі вселити в школяра упевненість в успіху, не давати йому піддаватися смутку («У мене нічого не вийде!»), інакше боротися з апатією ви будете дуже довго.

По-третє, це ступінь самостійності дитини при виконанні ним навчальних завдань, готовність вдатися до допомоги дорослого лише після спроб виконати завдання самому. Частенько батьки дуже старанно «допомагають» дитині, що викликає іноді протилежний ефект. Учень зникає до сумісного виконання уроків і не хоче робити це наодинці. Тут краще відразу позначити межі вашої допомоги і поступово звужувати їх.

Але найважливішим, на наш погляд, ознакою того, що дитина повністю адаптувалася в шкільному середовищі, є її задоволеність міжособистісними відносинами з однолітками і педагогами.

Основними особливостями, які перешкоджають адаптації дітей в інклюзивному класі загальноосвітньої школи, є: труднощі організації власної діяльності та поведінки, зокрема продуктивної навчальної діяльності, виражена нерівномірність і специфічний розвиток психічних функцій, специфічність і недостатність розвитку пізнавальної діяльності в цілому, виражені труднощі соціально-емоційної взаємодії, потреби в спеціальній організації освітнього простору, необхідність використання спеціальних прийомів і методів при їх навчанні.

Навчання в інклюзивному класі, участь в житті школи, організація неформальних контактів на перерві, зацікавленість учителя в дитині і в тому, що вона робить, психолого-педагогічна готовність педагогічних кадрів, допомога в педагога і психолога в організації дитини в часі і просторі, а також те, що дитині раді і її приймають такою, яка вона є. Все це є складовими цілісного інклюзивного процесу. У результаті дотримання усіх вищеперелічених вимог дитина засвоює раніше недоступні для неї способи комунікації з іншими людьми. Вона стає більш адаптованою у побуті. У неї проявляється менше рис аутистичного відгородження, і вона стає все більш спрямованою на соціальне життя [2].

На основі аналізу наукових джерел ми можемо визначити, що соціально-психологічна адаптація дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектра – це процес та результат засвоєння дитиною з розладами аутистичного спектра соціально прийнятних форм поведінки, стосунків і взаємодії з однолітками та дорослими, засвоєння нової соціальної ролі, яка відповідає молодшому шкільному віку та допомагає розкриттю її внутрішнього потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : збірник наукових праць. Київ : Університет «Україна», 2004. 448 с.
2. Про затвердження форм індивідуальної програми реабілітації інваліда, дитини-інваліда та Порядку їх складання : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.2007 р. № 623. URL: <http://zakon.nau.ua/doc>.
3. Психологічна енциклопедія: А – Я / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
4. Тесленко В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2007. 42 с.

Сисоєв Андрій Олексійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Панов М. С.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВПЕВНЕНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Одним із основних завдань освіти дітей зі зниженим зором є корекція їхнього психофізичного розвитку та розвиток компенсаторних процесів з метою подальшої інтеграції в суспільство та самореалізації особистості. Повноцінний розвиток людини як особистості та суб'єкта діяльності неможливий без спілкування. Теоретичний розгляд формування Я-концепції, позитивного самовідношення, первинності довіри світу свідчить про те, що впевненість у собі формується та виявляється саме в спілкуванні. У процесі спілкування формується інтегральна оцінка себе, своєї цінності в даній референтній групі, свого соціально-комунікативного рангу, який певною мірою визначає самооцінку та рівень домагань.

У дошкільному віці закладаються основи соціального здоров'я – засвоєння досвіду і ефективних способів гармонійної взаємодії з самим собою і з іншими людьми, тобто соціальна впевненість. Дитина постійно входить у ті чи інші форми суспільної практики. Це створює умови для розширення уявлень особистості про своє «Я» і подальшої самореалізації та самоствердження цих знань в системі суспільних відносин [2]. Спілкуючись і взаємодіючи з соціумом, людина отримує знання про себе як про суб'єкта діяльності і на основі цих знань формує свої подальші взаємини з соціумом. Таким чином, соціальний досвід є провідною і необхідною умовою в розвитку соціальної складової самосвідомості особистості.

Загальні підходи до формування соціальної впевненості дитини з порушенням зору визначаються принципами гуманізації виховання – визнанні цінності дитини як особистості, її значущості у суспільстві, засновані на усвідомленні своїх зв'язків з оточуючими людьми і в цілому місця в суспільстві. Такий підхід відповідає загальній меті виховання: формуванню цілісної, гуманної особистості, орієнтованої на відтворення цінностей національної та загальнолюдської культури у творчій життєдіяльності, саморозвиток і моральну саморегуляцію поведінки [4]. Необхідно відзначити, що процес формування соціально впевненої особистості дитини тісно пов'язаний з процесом її соціалізації, який має на увазі двосторонній процес, що охоплює, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а з іншого боку, процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом шляхом його активної діяльності, активного залучення в соціальне середовище.

Первинним осередком соціалізації дитини з порушенням зору, який найбільш ефективно сприяє її залученню до складного світу дорослих, як правило, є сім'я [3]. Причому на формування особистісних якостей дитини впливають не тільки свідомі виховні впливи батьків, але і загальний тонус сімейного життя. Істотний вплив на становлення і розвиток особистості як суб'єкта пізнання, спілкування і праці роблять і інші дорослі, а також однолітки.

У процесі соціалізації ця референтна група виконує для індивіда функцію перцептивного фільтра, що відбирає з різноманіття соціальних норм і цінностей ті, які він готовий розділити і які в результаті перетворюються на його власні. Важливу роль у процесі соціалізації відіграє взаємодія людини з соціальними інститутами і організаціями, як спеціально створеними для соціалізації, так і тими, що реалізують функцію соціалізації паралельно зі своїми основними функціями (для дитини це ясла, дитячий садок, школа). Тут відбувається накопичення дитиною відповідних знань і досвіду соціально схвалюваної поведінки, а також досвіду імітації соціально схвалюваної поведінки і конфліктного чи безконфліктного уникнення дотримання соціальних норм.

Розвиток соціальної впевненості дітей старшого дошкільного віку з порушенням зору передбачає наявність у дитини певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних теоретичних уявлень та практичних умінь, які забезпечують дитині життєздатність. Соціальна впевненість дошкільнят з порушенням зору – це результат процесу оволодіння дітьми емоційним і соціальним досвідом. Це їх обізнаність, умілість, вправність у доборі способів соціального реагування [1].

Розвиток у дошкільника з порушенням зору соціальної впевненості – найактуальніше завдання сьогодення. Украй важливо гармонізувати процес входження кожної дитини в новий колектив однолітків, формувати почуття солідарності, згуртованості, відданості. Саме в закладі дошкільної освіти дитина вперше починає відчувати себе членом соціальної групи і навчатися зберігати при цьому свою індивідуальність. Розвиваючи у дошкільників соціальну впевненість, слід виходити з того, що вона має стати інтегральною характеристикою юної особистості щодо її індивідуальної свідомості та соціальної активності. Так кожна дитина жваво цікавиться соціальним життям, охоче бере участь у соціальній діяльності, відчуває потребу в ній.

Важливою складовою соціальної впевненості старшого дошкільника з порушенням зору є розвиток його самосвідомості. У міру своїх можливостей дитина вже починає усвідомлювати себе часткою людської спільноти, відчувати свій зв'язок із суспільством, залежність від нього. Варто збагачувати, розширювати, поглиблювати її елементарне уявлення, допомагати їй співвіднести свій внутрішній світ, власні інтереси із світом зовнішнім та інтересами інших – рідних, близьких, значущих людей, товаришів.

Отже, соціально впевнений дошкільник з порушенням зору характеризується, з одного боку, розвиненою самосвідомістю, індивідуальністю, позитивною Я-концепцією, з іншого – відкритістю до соціуму, готовністю до комунікації, здатністю налагоджувати конструктивну взаємодію, спільно з іншими діяльність, інтересом і повагою до людей. Соціально впевнена дитина приймає свої психофізіологічні особливості, знає про елементарні соціальні події та явища, за допомогою дорослого адекватно їх оцінює, розуміє основні закономірності соціальних ситуацій, будує свою поведінку відповідно до соціальних вимог, проявляє соціальну відповідальність, дбає про рідних та близьких людей, уміє домовлятися, розв'язувати конфлікти.

Таким чином, соціальну впевненість ми розглядаємо як комплексну характеристику, яка вбирає в себе емоційні (страх і тривожність), діяльнісні (дефіцит навичок соціальної поведінки) і когнітивні

компоненти. Одним з визначень впевненості вважається здатність індивіда висувати вимоги і запити у взаємодії із соціальним оточенням і домагатися їх здійснення. Впевненість у собі розглядається також як властивість особистості, ядром якої є позитивна оцінка індивідом власних навичок і здібностей як достатніх для досягнення значимих для нього цілей і задоволення його потреб.

В основі соціальної впевненості лежить позитивний образ «Я» дитини, що виникає в процесі соціальної взаємодії як неминучий і унікальний результат психічного розвитку, як відносно стійке і в той же час підвладне внутрішнім змінам і коливанням психічне придбання. Позитивний образ «Я» визначається трьома взаємопов'язаними факторами: почуттям власної значущості, упевненістю в здатності до того чи іншого виду діяльності, тобто свідомістю власної компетентності, переконаністю в імпонуванні іншим людям.

Соціальна активність дитини з порушенням зору є необхідною умовою процесу самопізнання. Особливості розуміння дитиною своїх особистісних якостей обумовлені не лише оцінним ставленням до неї дорослих, але й внутрішніми детермінантами, наслідком яких відбувається формування особистісної рефлексії.

Цілісний розвиток образу «Я» дитини з порушенням зору ми бачимо в умовах, що створюють прецедент міжособистісного спілкування з дорослим. Виступаючи відносно дитини носієм соціального досвіду, дорослий залучає дошкільника до простору спілкування. Гуманне ставлення до дитини з порушенням зору виражається в прийнятті його як повноправного суб'єкта. Дитина потребує позитивної підтримки зі сторони і однолітків, і дорослих.

Таким чином, розвиток образу «Я» дошкільника з порушенням зору є базовим елементом для розвитку гармонійної особистості. У свою чергу розвинення образу «Я» дитини ми бачимо у специфічній, адекватній її досвіду організації виховання як процесу формування потреб у творчому самопізнанні, емоційно-ціннісному відношенні до себе, а також трансляції свого позитивного образу «Я» на стосунки із дорослими і однолітками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. М. Вплив сімейного чинника на формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2015. Вип. 5 (1). С. 16–26.
2. Легкий О., Курінна В. Формування навичок соціально-побутового орієнтування у дітей дошкільного віку з порушеннями зору засобами ігрової діяльності. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2021. № 18. С. 75–89.
3. Синьова Є. П. Тифлопедагогіка : підручник. Київ, 2018. 325 с.
4. Сіренко А. Є. Програма для батьків по формуванню впевненої особистості дошкільника. Черкаси, 2020. 50 с.

Солоха Максим Віталійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КОРЕКЦІЯ ПСИХОМОТОРНОЇ ФУНКЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Проблема корекційного навчання та виховання дітей із розладами аутистичного спектра (РАС) в Україні та й у всьому світі була і залишається актуальною. Насамперед це стосується дітей дошкільного віку, які починають або вже здобувають освіту в закладі дошкільної освіти у формі інклюзивної освіти, у державних чи недержавних освітньо-реабілітаційних установах. У сучасних умовах для успішного

розвитку людини потрібна реалізація системи психолого-педагогічних та корекційно-реабілітаційних впливів на психофізичну сферу, зокрема в період дошкільного періоду, попередження виникнення стійких афективних переживань негативних стереотипів поведінки, подолання негативізму, агресії, самоагресії, страхів, фобій, стресів у дитини, починаючи з раннього та дошкільного віку.

На сучасному етапі розвитку корекційної педагогіки та психології проблему навчання та виховання дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра розкривали у своїх працях такі науковці, як В. Бочелюк, М. Панов [1], Т. Дегтяренко [2], Х. Качмарик [3] та інші. Ними розроблені конкретні корекційні технології соціальної інтеграції та підтримки цих дітей в умовах соціально-реабілітаційних центрів, модифіковані світові лікувально-педагогічні практики, подаються конкретні рекомендації корекційним педагогам та батькам щодо роботи із дітьми з розладами аутистичного спектра.

Концепція втілення корекційно-розвивальної програми з корекції психомоторики для дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра передбачає в своїй структурі три блоки: корекційні заняття з розвитку психомоторики (проводяться в груповій формі та індивідуально), корекційні індивідуальні домашні програми для дітей (проводяться індивідуально), методичні рекомендації для мультидисциплінарної команди спеціалістів, що працює з дитиною: перший блок – програма корекційної допомоги для дітей із розладами аутистичного спектра, програма використання фізичних вправ для корекції психомоторного розвитку та аутистичної поведінки, другий блок допомоги дітям із розладами аутистичного спектра складається з індивідуальних домашніх корекційних програм для розвитку і корекції психомоторики й аутистичної поведінки, третій блок передбачає розробку методичних рекомендацій для вихователів, асистентів вихователя, корекційних педагогів, логопедів і психологів, які працюють з дітьми дошкільного віку із розладами аутистичного спектра за інклюзивною формою навчання, що спрямовані на корекцію аутистичної поведінки дитини під час її перебування в колективі.

Для успішного проведення занять рекомендується використовувати перераховані нижче прийоми.

1. Необхідне чітке планування і поступове формування стереотипу заняття. Інакше кажучи, дитина повинна засвоїти послідовність здійснюваних рухових дій, знаючи при цьому час або кількість вправ кожного виду.

2. Кожна вправа обіграється і прив'язується за можливістю до інтересів і прихильності дитини.

3. Використовується такий зрозумілий прийом, як правильно вибране позитивне підкріплення: «чесно зароблене» яблуко або печиво, бали, перемога над уявним суперником (роль якого може зіграти іграшка) і, нарешті, просто емоційне заохочення з боку педагога або мами. З цього набору рекомендується вибирати найбільш значуще для дитини заохочення.

4. На перших заняттях, а також при виконанні нової вправи або рухового завдання необхідно широко використовувати метод пасивних рухів, постійну допомогу і стимулювання.

5. Також можливе використання музичного супроводу, який допоможе зберегти ритм і темп при виконанні вправ та збалансувати процеси збудження й гальмування нервової системи дитини.

Заняття починається і закінчується з ритуалу привітання, що підбирається відповідно до віку та можливостей дітей. Структура заняття завжди однакова і складається з підготовчої, основної та заключної частин. Вправи в кожній частині повторювались на кожному занятті, поки всі діти їх не засвоїли, стали виконувати автоматично.

Для навчання спеціалістів проведення занять з розвитку психомоторики з дітьми старшого дошкільного віку із розладами аутистичного спектра нами були проведені навчальні семінари та майстер-класи.

Для цього були розроблені методичні рекомендації для корекційних педагогів, що працюють або починають працювати з цією категорією дітей:

1. Перед початком занять у діагностичному блоці використати тести для дітей на рівень розвитку психомоторики.

2. Для кожної дитини розробити індивідуальні програми з розвитку психомоторики і долучити їх у план роботи корекційного педагога.

3. Мультидисциплінарна команда спеціалістів, що працює з дитиною, залучає вправи з розвитку чи корекції психомоторики у свої програми корекції.

4. Діти із розладами аутистичного спектра повинні бути залучені у всі форми фізкультурно-оздоровчої роботи разом з дитячим колективом.

5. При виконанні вправ в парах у дітей із розладами аутистичного спектра треба питати дозволу для фізичного контакту.

6. На заняттях фізкультури асистент вихователя має показувати вправи дитині, а при потребі виконувати вправу за допомогою своїх рук.

7. На заняттях потрібно давати дітям чіткі та лаконічні інструкції, а при потребі асистент вихователя має їх дублювати особисто для дитини із розладами аутистичного спектра.

8. У всіх формах фізкультурно-оздоровчої роботи дітям із розладами аутистичного спектра зменшують кількість складнокоординованих вправ та їх поєднання, таких як: естафети з м'ячем і предметами, вправи з акробатики (перекиди, міст, берізка), рухливі ігри високої інтенсивності.

9. Використовувати словесну похвалу після виконання кожної вправи або завдання.

10. Пояснювати помилки під час виконання вправи та вимагати їх самоаналізу дітьми.

11. Вправа вважається засвоєною, коли виконується дитиною в різних варіантах.

12. Не змінювати структуру заняття, а змінювати зміст вправ після їх засвоєння дітьми.

13. Не підтримувати особистої аутистичної діяльності.

14. При поясненні навчального матеріалу потрібно звертатись до дітей із розладами аутистичного спектра на ім'я для покращення їх сприймання.

15. При проведенні занять враховувати рівень аутизму.

16. На заняттях із психологом, логопедом, корекційним педагогом замість фізкультхвилинок використовувати вправи для розвитку психомоторики з індивідуальної корекційної програми.

Всі форми фізкультурно-оздоровчої роботи виконуються систематично та поєднуються з планом роботи психолога, дефектолога та логопеда для вироблення єдиного режиму дня в закладі дошкільної освіти для дітей із розладами аутистичного спектра.

Використання у роботі з дітьми дошкільного віку із розладами аутистичного спектра системи фізкультурно-оздоровчих заходів у поєднанні з психокорекційними та індивідуальними комплексами фізичних вправ допоможе покращити психомоторний розвиток, психофізичний тонус, зміцнить м'язовий корсет та покращить здоров'я, допоможе у соціальній взаємодії та розвитку соціальної активності дитини.

Таким чином, до корекційно-розвивальної програми з розвитку психомоторики дітей старшого дошкільного віку із розладами аутистичного спектра увійшли три блоки заходів:

1) перший блок – програма корекційної допомоги для дітей із розладами аутистичного спектра для корекції психомоторного розвитку та аутистичної поведінки;

2) другий блок допомоги дітям із розладами аутистичного спектра складається з індивідуальних домашніх корекційних програм для розвитку і корекції психомоторики з використанням методики «Розвивальний рух» Вероніки Шернборн;

3) третій блок – методичні рекомендації для вихователів, асистентів вихователя, корекційних педагогів, логопедів і психологів, інструкторів фізкультури, які працюють з дітьми дошкільного віку із розладами аутистичного спектра в закладах дошкільної освіти за інклюзивною формою навчання.

Програма корекційної допомоги з використанням фізичних вправ базується на результатах констатувального експерименту, що поділив дітей на кластери відповідно психомоторного розвитку. Під кожний кластер підбирались фізичні вправи, що дозволяють розвинути психомоторику та коригувати аутистичні показники в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочелюк В., Панов М. Особливості організації психокорекційної роботи з аутичними дітьми: зарубіжний досвід. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 65. С. 235–250.

2. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами. Суми, 2008. 302 с.

3. Качмарик Х. В. Особливості організації психологічної корекції дітей з аутизмом у дошкільній установі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2017. Вип. 33. С. 148–154.

Співак В. І.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДНОЩІВ У СІМ'І ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Народження дитини з особливостями психофізичного розвитку з самого початку постає серйозним випробуванням для подружніх взаємин. Емоційний стан батьків і заходи, які вони будуть здійснювати, будуть впливати на розвиток дитини та її майбутнє. Сама наявність «аномальної» дитини пригноблює діє на батьків. Їм здається, що їхня сім'я майже завжди буде відчувати негативне ставлення від оточуючих. У таких умовах батьки часто зневірюються, „опускають руки”, втрачають надію. Це надзвичайно важливий і водночас кризовий період у їхньому житті.

Американські вчені Л. Волфенсбергер і В. Менеласкен спостерігали за реакцією батьків на відхилення у розвитку їхньої дитини. Вони виділили три основні кризи у відносинах та поведінці батьків.

1. Первинна криза, або початковий шок. Ця криза виникає з моменту виявлення аномалії, визначення того, що дитина є не такою, як інші діти. Основним в цей кризовий момент є розходження та нестача інформації про діагноз їхньої дитини. Батьки часто потрапляють у глухий кут або, як було зазначено вище, в початковий шок.

2. Ціннісна криза, основою якої є перебудова життя сім'ї у зв'язку з народженням «аномальної» дитини. Батьки поступово звикають до думки, що їхня дитина має певні відхилення у розвитку.

3. Реальність. Ця криза проявляється як істинна реакція на проблему, яка викликає труднощі (залишити дитину вдома, відокремити від усього світу, обмежити спілкування членів сім'ї з іншими людьми тощо).

Надзвичайно важливий кризовий момент – момент повідомлення батькам діагнозу їхньої дитини. Часто батьків інформують без попередньої бесіди, не звертаючи уваги на їхні почуття. На щастя, цей підхід змінюється, але не так швидко. Першою реакцією на поставлений діагноз є відчуття провини, незаслуженості того, що сталося з дитиною, тривога за майбутнє. Не так просто, не так легко прийняти таку ситуацію [3].

Т. Каннер визначив три стійкі реакції батьків на поставлений діагноз.

1. Визнання, погодження з діагнозом та доброзичливе, з розумінням ставлення до дитини.
2. Приховування, недооцінка, маскування дійсності та спроби корекції ситуації.
3. Втеча від проблеми або її повне ігнорування.

Однією з основних реакцій батьків – почуття провини, яке потім трансформується в певні комплекси та страхи.

Т. Каннер перелічив ряд питань, які найчастіше ставлять батьки: які ж причини відхилень у розвитку, чи є в цьому провинна батьків, чому це сталося саме з їхньою дитиною, чи причини носять спадковий характер, чи небезпечно буде мати ще одну дитину. У доповнення до цих та інших питань батьки часто залишають лікарню з мінімумом інформації і знань про майбутнє своєї дитини [5].

Як свідчить статистика, сім'ї, які виховують дитину з вадами у розвитку, досить часто розпадаються. Мати, піклуючись про дитину з перших днів її життя, страждає за неї, любить її такою, яка вона є, просто за те, що вона існує. Батько, перш за все, хвилюється про те, яким чи якою виросте його син чи донька. І якщо він не бачить ніяких перспектив, а зусилля жінки цілком спрямовані на піклування за дитиною, вона повністю занурена у своє горе, то батько відчуває власну ізоляцію, що не оптимізує подальші подружні стосунки. Сімейний стрес, викликаний народженням аномальної дитини, може посилюватись іншими причинами. Це і зменшення бюджету сім'ї, оскільки один із батьків змушений залишити роботу, а також порушенням соціальних та суспільних зв'язків і відсутністю психологічної допомоги, яка дозволяє протистояти обставинам й іншим труднощам, з якими кожен день зіштовхується сім'я.

Аналіз теоретичних висновків учених [1, 2, 4] дає змогу встановити рівні якісних змін, які спостерігаються в сім'ях, в яких виховується дитина з особливостями психофізичного розвитку, а саме:

I рівень – психологічний. Народження дитини з відхиленням сприймається її батьками як велика трагедія. Факт появи на світ дитини не такої, як усі, є причиною стресу. Стрес, який має продовження та постійний характер, сильно деформує, впливає на психіку батьків і є умовою різких травмуючих змін у сформованих вже в сім'ї життєвих стосунків. Надії, які пов'язані з народженням дитини, руйнуються. Це зумовлено такими причинами:

- 1) психологічними особливостями особистості самих батьків (здатність прийняти або не прийняти діагнозу й самої особливості дитини);
- 2) комплексом відхилень, які характеризують ту чи іншу аномалію розвитку;
- 3) впливом соціуму при контактах із сім'єю, яка виховує «аномальну» дитину.

Народження, а також навчання, виховання і спілкування з хворою дитиною є довгим патогенно впливовим фактором.

II рівень – соціальний. Дана сім'я стає вибірковою у спілкуванні (через особливості стану аномальної дитини, особистісних установок самих батьків). Більшість матерів, що займаються вихованням своєї дитини, відмовляються від роботи, суспільство втрачає при цьому працівника відповідної кваліфікації. Народження хворої дитини деформуюче впливає і на стосунки між батьками.

III рівень – соматичний. У матерів часто переважає високий рівень навантажень, що проявляється в різних соматичних захворюваннях, астеничних і вегетативних розладах.

Знаходячись у хронічному стресовому стані, більшість матерів не віддають своєї дитини у спеціальні освітні заклади. Вони втрачають чоловіків, позбавляють себе всіх радощів, але залишаються біля своєї дитини.

У таких матерів поступово формується надцінне ставлення до важко хворої дитини. Вони бачать зміст свого існування у піклуванні про дитину, в тому, що вони позбавляють себе повної сім'ї, наступної дитини, вони бачать особливий героїзм, самозречення, виправдання тому, чого вони не досягнули у житті.

У таких випадках діти з відхиленням у розвитку повинні розвиватись в умовах правильного сімейного виховання. Для цього потрібно:

- по-перше, здійснення заходів попередження аномалій (заходи для покращення здоров'я батьків і дитини ще до народження);
- по-друге, своєчасне виявлення у дитини вади;
- по-третє, батькам потрібно знати природу виявленого дефекту і особливостей розвитку дитини з цим дефектом;
- по-четверте, наявність у батьків елементарних знань та вмінь (наприклад, як компенсувати розвиток дитини);
- по-п'яте, потрібно організувати спеціальне виховання та корекційну роботу з моменту виявлення відхилення.

Тому вихователям спеціальних дошкільних та середніх закладів освіти слід розповідати батькам про особливості і можливості кожної дитини, але одночасно й намітити шляхи і методи роботи з ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. І. Підготовка учнів спеціальної школи до самостійної трудової діяльності. Київ : Радянська школа, 1988. 128 с.
2. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1997. 404 с.
3. Формування позитивного відношення до навчально-трудової діяльності допоміжної школи / під ред. Н. М. Стадненко. Київ : Радянська школа, 1982. 100 с.
4. Хохліна О. П. Проблема розвитку дитини з вадами інтелекту в працях Л.С. Виготського. *Педагогіка і психологія*. 1991. №1. С. 136–146.
5. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового виховання учнів з вадами розумового розвитку. Київ : Педагогічна думка, 2000. 286 с.

Тельна Ольга,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

КАР'ЄРНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСІБ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Проблематика працевлаштування осіб із інвалідністю (ОІ) в пострадянській Україні, хоча й недостатньо, час від часу висвітлюється в наукових статтях і доповідях (В. Антонюк, Ю. Горемікіна, Т. Котенко, Е. Кучменко, І. Силантьєва, О. Тельна), розміщених переважно в іноземних виданнях. Це, очевидно, пов'язано з тим, що на національному рівні й досі не ухвалено жодної програми чи плану дій сприяння активній зайнятості вразливих категорій населення, в тому числі й ОІ. Студенти з особливими освітніми потребами практично не отримують від держави чи ЗВО, де вони навчаються, ніякої підтримки, що допомагала б їм адаптуватися до нового середовища, встановлювати соціальні контакти, брати активну участь у громадському житті, внаслідок чого вони часто відчують самотність, непотрібність, малоцінність [1]. По завершенні навчання на цих молодих людей чекають іще більша байдужість суспільства та численні бар'єри: інфраструктурні, психологічні, комунікаційні тощо, які заважають професійній самореалізації ОІ.

Військова агресія з боку Російської Федерації, від якої вже понад півтора року потерпає Україна, призвела до масштабних руйнацій практично в усіх сферах функціонування держави (енергетичній, економічній, освітній, медичній, соціальній), а головне, тривалі воєнні дії викликають величезні втрати суспільного капіталу: люди гинуть, дістають фізичні та психологічні травми, що часто спричиняють фатальне погіршення здоров'я та / чи довічну інвалідність. З огляду на це, ми вважаємо за необхідне завчасно порушити питання вироблення системної політики в царині професійного розвитку та перепрофілювання ОІ, котрим буде дуже непросто знайти своє місце у повоєнному житті й успішно конкурувати на ринку праці.

Нині, в Україні немає законодавства, що регулювало б питання переходу молодих людей із інвалідністю в доросле життя та їхньої підготовки до самостійності й майбутньої трудової діяльності, хоча із Закону України «Про освіту» 2017-го року та наказу МОН України від 2018 р. «Про затвердження Типового положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх та дошкільних закладах» логічно випливає, що мультидисциплінарна команда різнопрофільних фахівців могла б відповідати за створення ефективних програм переходу школярів із особливими потребами до подальшої освіти, працевлаштування та самостійного життя [2].

У квітні 2021 р. Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію створення безбар'єрного середовища, розроблену за ініціативи Олени Зеленської, що пропонує багато нововведень, покликаних посприяти залученню вразливих категорій населення до активного соціально-економічного життя країни. Зокрема передбачено такі заходи: спростити процедури отримання бізнесом фінансової підтримки для створення робочих місць за принципом «гроші ходять за людиною», забезпечити прозорість використання коштів, що надходять до Фонду соціального захисту за невиконання нормативу зайнятості ОІ, та спрямувати їх на адаптацію робочих місць до потреб і можливостей ОІ та створення безбар'єрного середовища за місцем роботи, активізувати діяльність Фонду соціального захисту щодо сприяння реальній зайнятості ОІ на умовах прозорості та відкритості всіх процесів і процедур, надавати компаніям консультації щодо створення доступного середовища та інклюзивної зайнятості, розробляти та публікувати стандартні положення й інформаційні матеріали щодо людської різноманітності й інклюзивності суспільства, додати до державного класифікатора професій професію фахівця з інклюзивності, розробити систему податкових пільг для роботодавців, які працевлаштовують більше ОІ, ніж того вимагає чинна норма у 4%, та створити прогресивну шкалу накладання штрафних санкцій за невиконання норми тощо [5].

На виконання заходів, передбачених цією стратегією, чимало місцевих і національних громадських організацій та об'єднань ОІ, наприклад, «Боротьба за права», «Dostupno.ua», «Право вибору», «Inclusive IT» тощо часто у співпраці з державними структурами та регіональними центрами

зайнятості започаткували програми професійного навчання, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності ОІ на ринку праці. Більшість із цих проектів пропонують можливості поліпшити навички роботи з комп'ютером, навчитися складати та подавати резюме, забезпечують допомогу під час спілкування з потенційними роботодавцями та проходження співбесіди [4].

Крім того, існують і деякі міжнародні агенції та фонди, такі як UNICEF, UNPD, Міжнародний фонд «Відродження», що фінансують підтримання програм працевлаштування молоді з обмеженими можливостями. Проте всі вони, як правило, зосереджуються на розвитку навичок і здібностей самих ОІ, а не на інтенсифікації процесу створення робочих місць для незахищених верств населення чи формуванні позитивного ставлення до працівників із інвалідністю серед потенційних роботодавців. В Україні працюють і деякі благодійні фонди та некомерційні організації, які разом із підтримкою ОІ у набутті життєвих та найважливіших трудових навичок мають на меті виховання лідерських якостей у сфері самоадвокації та самозайнятості. Серед них варто згадати «Shepherd's Foundation», «Школу рівних можливостей», «Товариство Кольпінга в Україні». Проте ці ініціативи є радше винятком, а не загальним правилом, і на національному рівні бракує програм і послуг із працевлаштування ОІ.

Проведене нами в 2021 році дослідження, учасниками якого були люди з видимою та невидимою інвалідністю, члени їхніх родин, освітяни, соціальні працівники та просто небайдужі до проблем працевлаштування ОІ, дозволило отримати достатньо репрезентативну картину кар'єрної самоідентифікації ОІ в Україні та визначити найбільші, на думку респондентів, проблемні питання у цій сфері. Проаналізувавши отримані дані, ми виявили таке:

1. наші респонденти вважають, що ОІ мусять мати рівний доступ до професійного самовизначення та справедливих можливостей на ринку праці;
2. їм варто надавати вибір виконувати певну оплачувану роботу або з усіма іншими працівниками, або вдома;
3. двома найбільшими перешкодами для повноцінної участі ОІ в схемах оплачуваної зайнятості є небажання потенційних роботодавців наймати ОІ і недоступність громадської інфраструктури та робочих місць;
4. респонденти з інвалідністю, котрі мають досвід виконання оплачуваної роботи, повідомляють про велику кількість проблем і переважно негативні емоції, що вплинули на них у зв'язку з необхідністю пристосування робочого місця / середовища до їхніх особливих потреб;
5. можливості працевлаштування в Україні для ОІ дуже обмежені, і в більшості випадків особа з явною інвалідністю може сподіватися лише на «офіційне працевлаштування», коли вона фактично не працює, отримуючи невелику суму грошей за надання своїх персональних даних підприємству, щоб воно мало змогу уникнути сплати податку на недостатній рівень працевлаштування ОІ);
6. на думку майже всіх респондентів, саме уряд несе відповідальність за проблеми на ринку праці та його недоступність для ОІ.

Окрім того, проведене нами дослідження засвідчило значний рівень апатичності серед респондентів із інвалідністю, які продемонстрували слабкий інтерес до теми працевлаштування й особистої відповідальності за власне професійне майбутнє. З іншого боку, члени їхніх родин, переважно батьки, виявили високий рівень турботи та бажання діяти від імені своїх рідних ОІ, у деяких випадках навіть висловлюючи думки та переконання замість них.

Також не можна оминати увагою того факту, що випадки успішного працевлаштування людей із комплексними порушеннями розвитку чи серйозною ментальною інвалідністю в Україні досі залишаються поодинокими, а отже, це питання потребує більш масштабних досліджень. Результати нашого дослідження дозволяють припустити, що навички свідомого вибору майбутньої професії, яких навчають у школі, рішучість і відповідальність у намаганнях знайти роботу, а також розширення прав і можливостей родин, у яких виховуються діти з інвалідністю, можуть відігравати важливу роль у сприянні можливостям раннього працевлаштування для молоді з комплексними порушеннями розвитку та серйозною ментальною інвалідністю [3].

З огляду на сказане, ми обстоюємо ідею необхідності приділяти значну увагу подальшому впровадженню інклюзії на всіх рівнях функціонування громадянського суспільства, запровадженню ширших можливостей працевлаштування в межах і з урахуванням потреб місцевих громад, розвитку спроможності та адвокаційних навичок ОІ та членів їхніх родин, а також обміну найкращими міжнародними практиками працевлаштування ОІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сердюк Л. З. Психологічні особливості студентів з інвалідністю. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : зб. наук. праць. Київ : Університет «Україна», 2014. № 11 (13). С. 238–251.
2. Сходинки інклюзії : наук.-практ. посібник / за ред. С. М. Сидоріва. Івано-Франківськ, 2019. 90 с.
3. Carter Erik W., Diane Austin, Audrey A. Trainor. Predictors of Postschool Employment Outcomes for Young Adults with Severe Disabilities. *Journal of Disability Policy Studies*. 2012. Vol. 23, №. 1. P. 50–63. DOI: <https://doi.org/10.1177/1044207311414680>.
4. Ministry of Social Policy of Ukraine. 2021. For persons with disabilities. Employment. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pracevlashtuvannya.html>.
5. UNDP Ukraine. 2021. Cabinet of Ministers of Ukraine adopts National Strategy for a Barrier-Free Environment in Ukraine. 2023. 15 January. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/press-center/pressreleases/2021/cabinet-of-ministers-of-ukraine-adopts-national-strategy-for-a-b.html>.

Тихенко Анастасія Валеріївна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Горшкова Г. В.**,
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТА МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З III РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ

У сучасному світі у дітей дошкільного віку все частіше зустрічаються тяжкі порушення мовлення, до яких відноситься загальне недорозвинення мовлення. М. Шеремет зазначає, що загальне недорозвинення мовлення – це «порушення мовлення, при якому порушені всі компоненти мовлення: лексика, граматики, фонетика, зв'язне мовлення, складова будова» [6].

Р. Левіною виокремлено три рівні загального недорозвинення мовлення (далі – ЗНМ). Вивчення проблеми III рівня ЗНМ висвітлено у роботах І. Власенко, Т. Власової, В. Тарасун, В. Ковшикова, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, М. Шеремет.

Маємо зазначити, що III рівень ЗНМ характеризується розгорнутим фразовим мовленням, при якому є значне недорозвинення лексико-граматичного та фонетико-фонематичного компонентів мовлення. Фонетична сторона мовлення більш сформована, але наявні типові помилки: заміна звуків на простіші за артикуляцію, недиференційована вимова свистячих, шиплячих, африкатів та сонорних, порушена структура слова, змушування смислових значень слів, близьких за звучанням [3].

Лексичний компонент мовлення – це одна із складових частин образності, оскільки робота над смисловою структурою мовлення допомагає дітям використовувати слова та фрази, які означають і виражають точне значення відповідно до контексту висловлювання.

І. Манойленко у своїй роботі пише про те, що опанування лексичною стороною мовлення є важливою умовою психічного розвитку, оскільки зміст історичного розвитку дитини в онтогенезі узагальнюється і проявляється у мовленні, перш за все у значенні слова. Володіння словниковим запасом розв'язує питання накопичення та уточнення ідей, формування концепцій, розвиток змістової сторони мислення. При цьому розвивається операційна сторона мислення, оскільки засвоєння лексичного значення відбувається на основі операцій аналізу, синтезу та узагальнення. Дефіцит словникового запасу заважає повноцінному спілкуванню дитини, тому діти із III рівнем ЗНМ відчувають значні труднощі в опануванні мовлення навіть в умовах спеціального навчання, тому потрібна додаткова стимуляція активного словникового запасу [1].

Аналіз науково-методичної літератури довів, що ефективним засобом розвитку лексичного компоненту мовлення можна вважати дидактичну гру, що висвітлено у доробках В. Воробйової, Н Гаврилової, Л. Єфріменкової, Г. Каше, В. Тарасун, Л. Трофименко.

О. Панасенко називає дидактичні ігри видом ігор, які характеризуються спільними ознаками:

- були спеціально розроблені та впроваджені педагогами;
- містять навчальні та ігрові завдання, задум, правила, ігрові дії та обов'язково результати;
- спрямовані на вирішення завдань, пов'язаних з розвитком, навчанням і вихованням дітей

дошкільного віку, передачу дітям нових знань і закріплення раніше набутих, а назви цих ігор вказують на їх основі особливості [2].

Класифікація дидактичних ігор за характером матеріалу найпоширеніша у науково-методичній літературі. Науковці виділяють предметні, словесні та настільно-друковані дидактичні ігри.

Словесні ігри вважаються найскладнішим типом дидактичних ігор, оскільки вони опосередковані використанням слів і дозволяють дітям говорити про речі, не взаємодіючи під час розмови. Х. Сайко та Н. Фурман вважають, що словесні ігри активізують пізнавальну діяльність дітей, виховують інтерес до отримання нових знань, вчать застосовувати раніше засвоєні знання в повсякденній діяльності [5].

Н. Фурман зазначає, що предметні ігри передбачають використання різноманітних навчальних іграшок, реальних предметів і різноманітних природних матеріалів. Такі ігри допомагають дітям дізнатися більше про властивості та особливості навколишніх предметів, навчити їх порівнювати різні матеріали між собою, виявляти подібне та відмінне, тим самим розширюючи уявлення дітей про навколишній світ [5]. Авторка вважає, що настільно-друковані ігри передбачають взаємодію дітей не з іграми та реальними предметами, а з їх зображенням. Такі ігри можуть розширювати уявлення дітей про різноманітні об'єкти навколишнього середовища, розвивати зорову пам'ять, навчити зосереджуватися [5]. На думку науковиці, для дітей старшого дошкільного віку з III рівнем ЗНМ дидактичні ігри у корекції лексичної сторони мовлення використовуються з метою формування різних рівнів лексичних узагальнень, роботи над лексико-семантичними явищами, лексикою, роботи над формуванням розуміння та вміння самостійно використовувати в мовленні сталі словосполучення, формування смислових відношень та зв'язків між лексичними одиницями на основі охоплення слів в семантичні поля. Водночас продовжується формування слова як складової одиниці мови [5]. Також дидактичні ігри можуть навчити дітей класифікувати предмети, явища, узагальнювати та диференціювати предмети, явища, поняття, навчити планувати свою діяльність, навчити дітей самоконтролю, розвинути пізнавальні здібності кожної дитини, створити позитивну мотивацію навчання, розвинути вольову сферу дитини, створити атмосферу емоційного підйому, комфортності для кожної дитини.

Для розвитку лексичного компонента мовлення (з огляду на різні частини мови) у науковій літературі запропоновано використовувати наступні дидактичні ігри:

– для розвитку іменникового словника можна використовувати наступні дидактичні ігри: «Що зображено?», «Назви одним словом», «Виділи частини».

– для розвитку дієслівного словника можна використовувати наступні дидактичні ігри: «Що робить?», «Підбери слово», «Хто як пересувається?».

– для розвитку прикметникового словника можна використовувати наступні дидактичні ігри: «Закінчи фразу», «Як? Де? Коли?», «Скажи навпаки».

– для розвитку числівникового словника можна використовувати наступні дидактичні ігри: «Порахуй предмети», «Веселий рахунок», «Впіймай цифру».

– для розвитку прийменникового словника можна використовувати наступні дидактичні ігри: «Де знаходиться?», «Де сховалося?», «Де можна побачити?».

Отже, дидактичні ігри – це один із важливих методів навчання дітей дошкільного віку. Застосування дидактичних засобів сприяють активізації та уточненню словника, формуванню навички застосування у мовленнєвій діяльності різних частин мови, що призводить до підвищення у дітей з III рівнем загального недорозвинення мовлення здатності складно та послідовно висловлювати свою думку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Манойленко І. В. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей 5-6/7 років із ЗНМ. *Сучасне дошкілля : актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку. Теорія і практика сучасної логопедії* : збірник наукових праць. 2018. Вип. 11. С. 82–94.

2. Панасенко О. О Дидактичні ігри: поняття та види. URL: http://eprints.cdu.edu.ua/3890/1/sbornik_2018_2-401-403.pdf (дата звернення: 28.09.2023).
3. Проскуріна О. М. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/4145/1/ilovepdf_com-105-109.pdf (дата звернення: 28.09.2023).
4. Сайко Х. Я. Особливості застосування гри в системі формування лексичної компетентності дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Молодий вчений*. 2017. №3. С. 466–470.
5. Фурман Н. В. Використання ігрових прийомів у подоланні тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку : методичний посібник для вчителів-логопедів. Кам'янець-Подільський, 2017. 94 с.
6. Шеремет М. К., Боряк О. В. Неврологічні основи логопедії : навчальний посібник. Суми, 2016. 252 с.

Топольницька Юлія Сергіївна,
викладач іноземної мови I категорії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ТВОРЧО ОБДАРОВАНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОДУКТИВНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

У сучасних умовах воєнного стану та повоєнного часу викладачі нашої Батьківщини мають виклик створити умови для формування інклюзивного суспільства європейського зразка, у якому буде забезпечено умови самореалізації для кожного члена нашої країни, зокрема молодь з особливими потребами, а також творчо обдароване підростаюче покоління, з нестандартним креативним способом мислення. У даних реаліях повноцінна євроінтеграція, починаючи з діджиталізації української системи освіти, реалізації принципів інклюзивного навчання для дітей з особливими потребами, дітей, фізично або морально травмованих під час війни, творчо обдарованої молоді та продовжуючи підготовкою конкурентно-спроможних молодих спеціалістів на європейському ринку праці, буде успішною за умови ефективного формування іншомовної комунікативної компетенції, що наразі є важливою складовою в освіті сьогодення. Молоде покоління в умовах воєнного часу отримує освітні послуги у форматі онлайн, вибирає та вивчає поглиблено те, що йому цікаво та ігнорує неактуальні для нього теми або предмети. Креативно обдаровані діти проявляють свої здібності у створенні продуктів творчості в цифровому форматі, такі як записи відео, створення веб дизайну, анімації, а також демонстрація результатів своєї творчої діяльності в соціальних мережах. Вони прагнуть визнання свого таланту, а також можливостей розкриття свого потенціалу. Діти, особливо з творчим потенціалом, не вважають процес навчання, а саме своєчасне виконання завдань, відвідування та активну працю під час онлайн занять, отримання високих балів, пріоритетним. Гостро реагують на встановлення правил та умов здачі домашніх робіт. Отже, для створення оптимальних освітніх умов всім учасникам навчального процесу під час воєнного стану та надання можливості адаптації та самореалізації у повоєнному часі при опосередкованому контролі з боку викладача є необхідність впровадження елементів продуктивного навчання. Дана технологія дозволяє здійснювати якісне оцінювання освітнього процесу в індивідуальному форматі. Продуктивне навчання відслідковує успіхи особистісного розвитку та розкриття творчого потенціалу кожної дитини завдяки індивідуальним диференційованим завданням і якісного результату створеного дитиною продукту. У межах освітнього процесу технологія продуктивного навчання реалізується в рамках серії індивідуальних завдань, що має певний алгоритм з проміжними результатами та кінцевий продукт, оскільки є продуктивно орієнтованою діяльністю, тісно пов'язаною із життєвим досвідом здобувачів освіти [5, с. 32].

Передовий європейський досвід представляє нам технологію продуктивного навчання, метою якої є опанування іноземної мови як засобом створення певного продукту мануальної, інтелектуальної, творчої праці для якісної підготовки молодих спеціалістів. Модель продуктивного навчання впроваджується шляхом організації викладачем умов для самостійного пошуку відповідей на проблемні запитання, формування та обґрунтування власної думки, організації пошукової діяльності для створення

власного продукту засобами матеріалів науково-популярних онлайн ресурсів, аудіо чи відеоматеріалів. Продуктивне навчання реалізує розвиток компетентностей дітей на основі їх вподобань, інтересів, інтелектуального та творчого потенціалу, потреб. Сучасна молодь має інтереси, обирає хобі, відвідує додаткові заняття, що сприяє на подальший вибір професійного шляху та перспективу стати успішним професіоналом в майбутньому. Так перед викладачем постає завдання дізнатись про творчі, академічні, спортивні уподобання та здібності дитини з метою організації оптимальних передумов для формування іншомовної комунікативної компетенції. Виявити уподобання здобувачів освіти можливо під час тематичної бесіди, де діти охоче розповідають про себе та свої інтереси, з радістю демонструють свої досягнення, створені ними продукти творчої діяльності, діляться про плани на майбутнє. В умовах діджиталізації освіти та за неможливістю проведення офлайн-занять для здійснення безпосереднього поточного контролю за процесом навчання педагоги мають лише можливість пропонувати творчо обдарованим дітям надійні онлайн-ресурси для поглибленого вивчення питання та створення продуктів творчості. Дітям з рівнем володіння іноземною мовою B1+, які мають здібності в сфері літератури, можна запропонувати ознайомитись, зробити повідомлення, написати есе, вести свій блог, випускати онлайн-газету. Наприклад, проект «Alice in Wonderland's hidden messages» за ресурсом <https://www.bbc.com/culture/article/20160527-alice-in-wonderlands-hidden-messages> дозволяє поглиблено дослідити каламбури та подвійний сенс відомої книги. Під час онлайн-занять дати можливість виступити дитині з результатами її дослідження, висновками, обговорити почуте, підтримати прагнення дитини у саморозвитку, адже найбільше, що зараз потребують діти на території України, які страждають від загрози атак, чекають батьків з фронту, вимушені ховатись у більш безпечних містах, уваги, підтримки, заохочення до розвитку, визнання їх цінності для суспільства, усвідомлення власної значимості, можливості бачити позитивні перспективи їхнього майбутнього в Україні. Для поціновувачів фентезі цікавим буде опрацювати статтю «From Pippi Longstocking to Matilda, the quirky, fictional outsiders who fight authority and injustice are the most memorable. Cath Pound explores the enduring appeal of the best heroes and heroines of children's literature» на сайті <https://www.bbc.com/culture/article/20230724-what-our-childhood-heroes-teach-us> та створити власну фентезі розповідь. Після презентації розповіді інші діти можуть запропонувати альтернативний кінець твору чи продовження. За європейським зразком продуктивного навчання діти мають вести «карту», де відмічають кроки реалізації індивідуальних завдань та «щоденник» для фіксації рефлексії [3, с. 31]. В умовах нашої системи освіти викладач може створити «карту» у вигляді гугл документа в форматі таблиці, де буде зазначено етапи роботи над проектом, прописані терміни та формат проміжних результатів, а також орієнтовні параметри кінцевого продукту, терміни та форми його презентації.

Підводячи підсумки, слід зазначити про необхідність впровадження елементів технології продуктивного навчання з метою заохочення дітей під час війни до навчальної діяльності, реалізації інклюзивного навчання в умовах євроінтеграції, розкриття творчого потенціалу обдарованої молоді для формування успішного свідомого творчого та активного майбутнього покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гузик М. Утвердження авторської школи-комплексу. *Педагогічна газета*. 1999. №10. С. 4–5.
2. Даниленко Л. І. Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2003. № 3. С. 70–74.
3. Мартинець Л. А. Сучасні моделі освіти : навч.-метод. посібник. 2-е вид., доповн. та переробл. Донецьк, 2015. 102 с.
4. Парахіна С. В. Продуктивне навчання – особливий вид. *Завучу. Усе для роботи*. 2011. № 13–14. С. 32–45.
5. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник. Київ : А. С. К., 2004. 192 с.
6. Святченко І. Самоосвіта як підвищення компетентності педагога *Osvita.ua* : сайт. URL: <https://osvita.ua/school/method/7151/>.
7. Флюд Л. С. Активні форми проведення уроків у старших класах та навчання діалогічного мовлення. *Англійська мова та література*. 2010. №5. С. 4–6.

Фальченко Кирило Юрійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Панов М. С.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВІДУ ДІТЕЙ З ГЛИБОКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору є одним з найважливіших завдань спеціальної освіти, зокрема тифлопедагогіки, адже мусить забезпечити комплексну педагогічну підтримку та допомогу таким дітям у процесі їх розвитку, корекції порушень і здобуття освіти відповідного рівня з метою соціалізації – входження в суспільство на рівних правах із людиною з нормальним зором. Як вказують Т. Гребенюк [1], В. Кобильченко [2], Є. Синьова [3], особливі труднощі виникають у процесі соціалізації дітей зі складними порушеннями розвитку, зокрема глибокими порушеннями зору.

Методику супроводу було створено на основі наступних принципів: взаємозв'язку різних форм освітньої діяльності (урок, вебінар, семінар, практикум, екскурсія, навчальна естафета, факультатив, корекційні заняття та різноманітна позакласна робота), принцип системності, цілісності, послідовності та спадкоємності освітнього процесу, відповідності методів навчання актуальним потребам, особистісно орієнтованого навчання, індивідуальності та самостійності прийняття рішень, принцип взаємодії та співпраці, принцип інтегративності – засвоєння м'яких технологій та соціальних компетентностей.

Наведені принципи було реалізовано за допомогою взаємозв'язку занять методичних об'єднань центру з роботою на основі кейсів (конкретних соціальних ситуацій, які надавалися учням для розв'язання та закріплення знань, отриманих на заняттях в школі та виховних годинах, з метою формування в них основних компетентностей соціалізації.

Методика соціально-педагогічного супроводу на основі кейсів надає можливість ставити перед учнями завдання та поетапно досягати результату їх виконання за рахунок вирішення проблемної ситуації.

Основна мета методики – створення педагогічних умов на заняттях й у позакласній роботі для цілеспрямованого, особистісноорієнтованого процесу формування в учнів соціальних компетентностей та м'яких технологій, що забезпечить їх успішну соціалізацію.

Алгоритм кейс-методу: сприйняття учнем ситуації та наданої на заняттях інформації – розуміння ситуації учнями за допомогою роз'яснень та питань – відтворення інформації – осмислення події, розуміння недостатності інформації та компетентності для її вирішення – зміна відношення до ситуації, знаходження нових мотивів для її вирішення, звернення за допомогою – нове рішення ситуації, новий спосіб діяльності – нова компетентність. Методика індивідуально підібраних кейсів дозволяє забезпечити успішність їх виконання для всіх учнів, незалежно від ступеню порушення [4].

Головні завдання методики соціально-педагогічного супроводу:

1. Розробити соціально-педагогічну концепцію розвитку шкільної системи у взаємодії з усіма ланками освітнього процесу, стратегію підготовки педагогічного колективу і батьків до впровадження інновацій на засадах суб'єктно-поведінкового підходу.

2. Здійснити підготовку педагогічного колективу закладу освіти до організації комплексного соціально-педагогічного супроводу дітей.

3. Апробувати функціональні компоненти методики, їх зв'язок з основними структурними компонентами, які обумовлюють рух, розвиток, удосконалення методики супроводу і внаслідок цього їх стійкість і життєздатність.

4. Розробити та апробувати компенсаторно-корекційні заходи, соціально-педагогічні технології, методику організації процесу соціалізації на основі вивчення індивідуально-особистісних та психологічних можливостей дітей з глибокими порушеннями зору.

5. Здійснити вивчення дітей, залучених до участі в дослідно-експериментальній роботі.

Для реалізації мети нами було окреслено такі завдання:

1. Організація супроводу освітнього процесу з метою формування навчально-предметної діяльності учнів.

2. Організація супроводу пізнавального розвитку дітей з глибокими порушеннями зору: розвиток уваги, пам'яті, уявлення, мислення, набуття нової інформації, розвиток емоційного ставлення до нової інформації.

3. Організація супроводу розвитку мотиваційної та індивідуально-особистісної сфери учнів: формування стійких мотивів, які спонукають до розвитку та навчання (прагнення в пізнанні, прагнення до самовдосконалення), переведення потенціальних мотивів до актуальних, формування основних соціальних компетентностей.

4. Організація супроводу розвитку емоційно-вольової сфери, поведінки та міжособистісних стосунків дитини з глибокими порушеннями зору: вміння доречного вияву/гальмування емоцій та почуттів, розвиток якостей особистості як проявів волі (сила волі, наполегливість, витримка, енергійність, рішучість, сміливість, впевненість у собі, відповідальність, дисциплінованість, принциповість, ініціативність, організованість, ретельність).

5. Сприяння створенню умов для інтеграції в соціум, розвитку сімейної культури, особистісного та професійного самовизначення.

6. Забезпечення розвитку обізнаності сімей під час занять батьківського всеобучу за курсом програми соціально-психологічної служби.

7. Розробка та впровадження виховних заходів з метою розвитку соціальної спрямованості усього учнівського колективу батьків, педагогів.

8. Здійснення моніторингу розвитку соціалізації учнів з глибокими порушеннями зору, залучених до участі в дослідно-експериментальній роботі.

9. Розроблення й апробація соціально-педагогічних технологій організації процесу формування соціокультури учнів на основі спільної взаємодії дорослих та дітей в рамках соціально-педагогічного супроводу.

10. Підготовка методичних рекомендацій для педагогів.

Запропоновані заняття повинні бути засновані на наступних принципах.

Принцип єдності корекції й розвитку – цілеспрямована корекційна робота здійснюється на основі психолого-педагогічного аналізу внутрішніх і зовнішніх умов розвитку дитини, з урахуванням вікових закономірностей розвитку й характеру порушень.

Принцип єдності діагностики й корекції розвитку – мета і зміст корекційної роботи визначаються на основі комплексного, диференційного діагностичного обстеження дитини.

Принцип взаємозв'язку корекції й компенсації – система корекційної роботи направлена на компенсацію порушення в розвитку й спрямована на реабілітацію й соціальну адаптацію дитини з особливими освітніми потребами.

Принцип обліку вікових психологічних й індивідуальних особливостей розвитку визначає індивідуальний підхід до дитини й побудова корекційної роботи на базі основних закономірностей психічного розвитку з обліком сензитивних періодів.

Принцип комплексності методів соціально-педагогічного впливу дозволяє надати допомогу дитині і її батькам.

Принцип особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів – опір на розвиток особистості в діяльності, активна діяльність самої дитини в рамках провідної для віку діяльності є рушійною силою його розвитку.

Принцип оптимізму в корекційно-розвивальній роботі – створення «ситуації успіху», віра в позитивний результат, заохочення найменших досягнень.

Принцип активного залучення найближчого соціального оточення до корекційної роботи з дитиною. Дитина розвивається в цілісній системі соціальних відносин, суб'єктом якої вона є.

Особливості міжособистісних відносин, спілкування, форм спільної діяльності й способів її здійснення становлять найважливіший компонент розвитку, визначають його зону найближчого розвитку.

Успіх корекційної роботи з дитиною, поряд з іншими складовими, залежить і від співробітництва з батьками.

Таким чином, основне завдання освітнього закладу – соціалізації дітей. Як показало дослідження, успішна інтеграція дитини в соціум можлива при активному супроводі всіх сфер розвитку дитини. Тому завданнями соціально-педагогічного супроводу в спеціальному загальноосвітньому закладі мають бути такі складові:

- 1) розвиток навчально-практичної діяльності на етапі молодшої школи;
- 2) розвиток індивідуально-особистісних та соціально-поведінкових якостей дитини, міжособистісних стосунків та комунікативної сфери;
- 3) формування особистісного та професійного самовизначення, розвиток мотиваційної сфери.

Запропоновані загальні психолого-педагогічні положення процесу соціалізації учнів з порушеннями зору на основі кейс-методу – інтерактивної технології навчання для формування компетентностей та особистісних якостей на основі вирішення реальних та змодельованих соціальних ситуацій, які потребують аналізу, додаткових знань та самостійного пошуку рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гребенюк Т. М. Медико-педагогічна корекція зорового сприймання у дошкільників з порушеннями зору : навч. посіб. Київ, 2018. 147 с.
2. Кобильченко В. Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Полтава, 2015. 134 с.
3. Синьова Є. П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору : монографія. Київ, 2012. 441 с.
4. Синьова Є. П. Тифлопедагогіка : підручник. Київ, 2018. 325 с.

Цвєткова В. О.,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності Спеціальна освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Турубарова А. В.,**

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН У СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРА АУТИЗМУ

Порушення у дитини з розладами спектра аутизму комунікативної функції, неможливість встановлювати емоційний контакт з батьками може призвести до грубої дезорганізації дитячо-батьківських відносин у сім'ї.

Сім'я, яка має постійні складнощі та обмеження, пов'язані з особливим розвитком дитини, часто позбавлена моральної підтримки знайомих і близьких людей. Переживання батьків посилюються внаслідок того, що неадекватна поведінка дитини привертає увагу оточуючих людей, викликає критику [2]. Нерідко сім'я стикається з недоброзичливістю, агресивною реакцією людей в транспорті, магазині, на вулиці тощо. Прямим наслідком цього стає аутизація самих батьків – уникнення контактів, обмеження виходів в громадські місця, звуження кола друзів, замикання на власних проблемах та ін. Ізоляція сім'ї не сприяє розвитку у дитини з розладами спектра аутизму комунікативних і соціальних навичок, роблячи її не пристосованою до життя і залежною від батьків.

До особливо актуальних проблем, з якими стикаються батьки дітей з розладами спектра аутизму слід віднести: дисгармонійні стосунки в сім'ї (жорсткі рольові позиції, виражена надмірна опіка, значні розбіжності членів родини у питаннях виховання тощо), різке звуження кола спілкування родини, неадекватна поведінка дитини у громадських місцях (зацикленість і стереотипність рухів, агресія, аутоагресія, страхи), важкі переживання, стреси, депресія батьків, страх за майбутнє дитини, відсутність

у батьків необхідної інформації щодо особливостей розвитку дитини та навичок взаємодії з нею, потреба батьків у відпочинку.

У вітчизняній та зарубіжній літературі з досліджень дитячо-батьківських відносин в сім'ях, які виховують дітей з розладами спектра аутизму представлені переважно дані про особливості особистості матері. Даній проблемі присвячено багато досліджень зарубіжних дослідників, серед яких Г. Гефкен, С. Морган, Дж. Родриг та ін. На їхнє переконання ситуація «особливого» материнства порушує загальноприйнятую соціальну роль матері, що стикається зі складнощами контролю цілого ряду патологічних проявів РСА. «Особлива» поведінка дитини може не відповідати очікуванням оточуючих і може сприйматися ними як результат нездатності жінки впоратися зі своєю роллю. Зарубіжні дослідники вважають, що найсильніше від присутності в сім'ї дитини з РСА страждають саме сімейні стосунки. Сімейний стрес негативно впливає на відносини між батьками, що проявляється у дисгармонійних конфліктних стосунках між подружжям [5].

Спеціальні дослідження Дж. Холройд, Д. МакАртур присвячені проблемам психологічного функціонування сімей, які мають «особливу» дитину, виявили фрустрованість матерів дітей з розладами спектра аутизму, прояви у них депресивності, дратівливості, емоційного виснаження внаслідок незадоволеності від відносин з «особливою» дитиною.

У дослідженнях зарубіжних авторів Т. Келлер, Дж. Реміш, М. Керолен наголошується, що не лише матері, а й батьки страждають від сімейної ізоляції та потребують кваліфікованої допомоги фахівців [4]. В. Браунштейн, Н. Пеністон та ін. зазначають, що роль батьків недостатньо вивчена в дослідженнях з проблеми виховання дітей з розладами спектра аутизму [3].

Вітчизняні дослідження дитячо-батьківських відносин у сім'ях, які виховують дитину з РСА показали, що емоційна прихильність до матері у такої дитини має характер симбіотичного зв'язку, коли мати сприймається дитиною лише як основна умова виживання. Матері частіше, ніж батьки, зазнають негативних наслідків симбіотичних відносин – обмеження особистої свободи, зниження самооцінки тощо. Такі особливості емоційної прихильності дитини впливають на батьківське ставлення матері, яке найчастіше проявляється у вигляді заперечення, вираженої гіперопіки, непослідовності та суперечливості відносно дитини.

Результати експериментального дослідження К. Островської показали, що переважаючими стилями виховання матерів є авторитетний стосовно здорових дітей та авторитарний і ліберальний стосовно дітей із обмеженими можливостями здоров'я. За результатами кореляційного аналізу у досліджуваних матерів особливості батьківського ставлення до їхніх дітей із обмеженими можливостями здоров'я пов'язані із рівнем їхнього почуття провини як стану та як особистісної риси [1].

Таким чином, аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дитячо-батьківських відносин у сім'ях, які виховують дітей з розладами спектра аутизму показав, що якісні зміни у таких сім'ях виявляються на наступних рівнях: психологічному, соціальному та соматичному. У дослідженнях зарубіжних дослідників наголошується, що не лише матері, а й батьки страждають від сімейної ізоляції та потребують кваліфікованої допомоги фахівців. Порушення у дитини з аутизмом комунікативної функції, неможливість встановлювати емоційний контакт з батьками призводить до грубої дезорганізації дитячо-батьківських відносин, які характеризуються тісним емоційним взаємозв'язком і взаємозалежністю її членів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Островська К. О. Психологічні особливості ставлення матерів до їхніх здорових дітей та дітей з обмеженими можливостями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 29. С. 213–220.
2. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ, 2010. 320 с.
3. Braunstein V., Peniston N., Perelman A., Cassano M.C. The inclusion of fathers in investigations of autistic spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2013. Vol. 7. P. 858–865.
4. Keller T., Ramisch J., Carolan M. Relationships of Children with Autism Spectrum Disorders and their Fathers. *The Qualitative Report*. 2014. Vol. 19, Article 66. P. 1–15.
5. Rodrigue J. Morgan S. Gefken G. A comparative evaluation of adaptive behavior in children and adolescents with autism Down syndrome and normal development. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 1991. P. 187–198.

Цимбаленко Віктор Сергійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Панов М. С.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КОРЕКЦІЙНИЙ РЕСУРС ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Як задекларовано в чинному Законі «Про освіту», реалізація права дітей на дошкільну освіту висуває важливу вимогу до всіх типів дошкільних закладів і передбачає врахування освітніх потреб у розвитку, навчанні та вихованні кожної дитини, у тому числі дітей з розладами аутистичного спектра, відповідно до принципів інклюзивної освіти.

Проведений нами теоретичний аналіз проблеми корекційного ресурсу предметно-ігрової діяльності у розвитку дошкільників розладами аутистичного спектра показує, що дослідники знаходились у постійному пошуку ефективних шляхів розвитку дошкільників розладами аутистичного спектра [5]. Цей пошук нерідко зумовлював переконання у значущості того чи іншого напрямку або методу корекції. Так, наприклад, типовою є ситуація, коли прихильники біхевіорально-когнітивного напрямку наголошують на вагомості власних положень у створенні навчально-корекційного простору для дітей цієї категорії. Це ж стосується АВА-терапії, сенсорної інтеграції, дельфіно-терапії тощо [6].

Однак переважна більшість дослідників розуміють, що не існує алгоритму дій позитивного та швидкого вирішення проблеми, як не може певний метод / підхід мати статус «золотого» стандарту корекції відхилень у розвитку. Разом з тим життя такої дитини вдома або закладі освіти за будь-яких обставин вимагає організації такого розвивального середовища для неї, яке буде забезпечувати якість її життя, сприяти розвитку комунікації, враховувати «запрограмованість» на розвиток [4]. Безумовно, тільки створення адекватного, розвивального предметно-ігрового середовища на основі продуманого системного поєднання різних засобів психолого-педагогічної допомоги таким дітям може мати позитивний результат [8].

В Україні проблема виявлення дітей з розладами аутистичного спектра, а також надання їм своєчасної професійної допомоги на ранній реабілітації, корекційної освіти та соціальної інтеграції надто актуальна. Пошук ефективних шляхів психолого-педагогічної корекції психічного розвитку дітей означеної категорії потребував використання міжнародного досвіду та напрацювань світової спільноти батьків та фахівців. Виникла необхідність інтеграції цього досвіду з власне українським, адаптації західних напрацювань до вітчизняних реалій, а також наполегливої праці з метою створення нових, ефективніших моделей допомоги.

Позитивні тенденції були започатковані затвердженням протоколу Міністерства охорони здоров'я щодо діагностики та допомоги дітям з розладами аутистичного спектра, який було розроблено на основі міжнародних протоколів, зростанням активності батьків, появою наукової інформації, висвітленої у зарубіжних та українських виданнях, позитивними зрушеннями у системі освіти. Особливу вагомість останніх пояснює те, що реабілітація (абілітація) дітей цієї категорії, з огляду на асинхронію та затримку психічного розвитку, потребує першочергових заходів зі спеціального навчання та психологічної корекції. Реабілітація дітей з розладами аутистичного спектра набуває особливої гостроти ще й у зв'язку з вираженою соціальною дезадаптацією таких осіб, яка надалі трансформується у різні варіанти порушень особистісного розвитку [1].

Висвітлюючи проблему диференційної діагностики порушень спектру аутизму у дітей, автор зупинив свій науковий інтерес на герменевтичному методі, в основі якого лежить традиція і способи тлумачення різних інформаційних джерел з метою безпосереднього пізнання психічної реальності особистості [2]. Цілком правомірно, що пріоритет у забезпеченні індивідуального розвитку дітей з порушеннями спектра аутизму дослідниця надає діагностично-прогностичним методам роботи.

Як бачимо, предметно-ігрова діяльність дитини протягом дошкільного віку зазнає якісних змін, однак характер компетентності дітей у цій сфері залишається глибоко специфічним.

Аналізуючи особливості ігрової діяльності дошкільників з розладами аутистичного спектра, які ми детально розкрили у попередньому параграфі роботи, дослідниця К. Островська наголошує, що «застрягання» на етапі вивчення предметного світу та прагнення отримувати задоволення від сенсорних властивостей предметів слугує основою/мотивом для нових можливостей розвитку таких дітей [4].

Вивчивши уподобання дитини можна використовувати такі ігри, як заохочення або мотивацію для роботи. Якщо ж є проблеми з контактом з тією чи іншою сенсорною поверхнею або текстурою, потрібно дуже поступово і обережно дати познайомитись з нею, показати на своєму прикладі, що це не страшно і не несе їй загрози. Потрібно завжди хвалити дитину навіть за маленькі спроби та зусилля.

Таким чином, проведений нами теоретичний аналіз проблеми корекційного ресурсу предметно-ігрової діяльності у розвитку дошкільників розладами аутистичного спектра показав, що дослідники знаходились у постійному пошуку ефективних шляхів розвитку дошкільників з розладами аутистичного спектра. Зокрема у процесі дослідження предметно-ігрової діяльності нами було з'ясовано, що «застрягання» на етапі вивчення предметного світу та прагнення отримувати задоволення від сенсорних властивостей предметів слугує основою/мотивом для нових можливостей розвитку таких дітей.

За таких умов організація предметно-ігрової діяльності потребує урахування порушень емоційних зв'язків таких дітей з навколишнім світом, зумовлює необхідність глибокого проникнення у почуття та переживання дитини, розуміння логіки її дій, а також забезпечення сенсорної інтеграції та жорсткої послідовності [3; 7].

Теоретичний аналіз стану дослідження проблеми предметно-ігрової діяльності дитини з нормотиповим розвитком та розладами аутистичного спектра показав, що у процесі гри чітко простежуються відмінності поведінки дітей обох категорій. Дослідники зазначають, що недорозвинення ігрової діяльності у дітей з розладами аутистичного спектра виявляється «запрограмованим» вже в ранньому віці. Зроблений ученими порівняльний аналіз «розвитку в грі» показав, що гра дітей з розладами аутистичного спектра вирізняється значною своєрідністю на всіх етапах її розвитку: від етапу простих маніпуляцій у грі, етапів комбінаційної та функціональної гри, до етапу символічної гри. Оскільки перший етап простих маніпуляцій є початковим, від якого залежить розвиток усіх наступних етапів розвитку гри, ми надаємо йому особливе значення у нашому дослідженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аутологія : навч.-метод. посіб / В. Й. Бочелюк , М. С. Панов, О. Л. Позднякова, А. В. Турубара. Запоріжжя, 2023. 328 с.
2. Курчатова А. Теоретичні аспекти формування поведінкового компонента готовності старшого дошкільника до навчання в школі. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки.* 2019. Вип. 2. С. 71–79.
3. Нечипоренко В. В. Підготовка фахівців для корекційної роботи з аутичними дітьми дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2020. № 39. С. 34–40.
4. Островська К. О. Мотивація учіння дітей з розладами спектру аутизму. *Психологічний часопис.* 2020. № 4. С. 185–194.
5. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра : навч.-метод. посіб. Київ, 2013. 60 с.
6. Тарасун В. В. Аутологія: теорія і практика : підручник. Київ, 2018. 590 с.
7. Шульженко Д. І. Етична та психокорекційна складові інклюзивної системи навчання учнів із інтелектуальними та аутистичними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2018. Вип. 35. С. 173–180.
8. Яковенко І. О., Чорна В. В. Особливості діагностики дітей з розладами аутистичного спектру. *Modern education space: the transformation of national models in terms of integration.* 2019. № 2 (1). Р. 139–141.

Черкун Іван Олександрович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У даний час актуальною проблемою стає повноцінний розвиток дітей вже зі раннього віку. Важливу роль в успішності інтелектуального та психофізичного розвитку дитини відіграє сформована дрібна моторика.

Сформованість навичок дрібної моторики рук має велике значення для загального фізичного та психічного розвитку дитини протягом усього дошкільного віку [7]. Рівень розвитку дрібної моторики багато в чому визначає успішність освоєння дитиною образотворчих, конструктивних, трудових, музично-виконавських умінь, оволодіння рідною мовою, розвитку первинних навичок письма.

Головна мета дошкільної освіти на сучасному етапі – розвиток дитини як особистості, що передбачає турботу про її здоров'я, фізичний розвиток, духовний і соціальний добробут. Турбота про фізичне виховання дитини завжди була й лишається одним із головних завдань педагогічної роботи.

Проблема навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями є актуальним освітнім питанням нашого суспільства. Підготовка таких дітей до навчання в школі – важлива проблема, успішне розв'язання якої безпосередньо пов'язано з розвитком у них дрібної моторики.

На сучасному етапі одним з основних принципів корекційно-виховної роботи у корекційній педагогіці є сенсомоторний розвиток дитини з особливостями психофізичного розвитку у процесі всієї навчально-виховної роботи.

Науковцями та дослідниками було виявлено, що сила, швидкість рухів, витривалість у дітей з інтелектуальними порушеннями, як правило, у всіх вікових групах розвинені гірше, ніж у дітей з нормативним розвитком.

Навіть у 16 років кількісні результати рухів олігофренів могли відповідати показникам 7-8-річних учнів середньої школи. Кінестетична чутливість дітей з інтелектуальними порушеннями розвинена гірше, ніж у здорових однолітків, унаслідок чого рухова недостатність зростає при виконанні складних рухів, де необхідне керування рухами, чітке дозування м'язових зусиль, точність рухів, перехресна координація рухів, просторово-часова організація рухового акту, словесне опосередкування рухів [4; 6].

Особливу увагу фахівці звертають на розвиток рухів кисті дітей з інтелектуальними порушеннями. Це важливо тому, що навички дрібної моторики допомагають дитині досліджувати, порівнювати, класифікувати речі, що оточують її, тим самим краще зрозуміти світ, у якому вона живе. Навички дрібної моторики допомагають дитині самостійно обслуговувати себе, а також реалізувати себе через творчість, гру, пластику, сприяють підвищенню самооцінки дитини, дозволяють набути їй соціального досвіду. Своєрідна моторна недостатність і несформованість більшості дрібних цілеспрямованих диференційованих рухів, зоро-моторної координації і ручного праксису є характерною закономірністю будь-якого аномального розвитку [5].

Дрібна моторика, обумовлена розвитком сенсорних і моторних відділів кортикальних структур, формується і удосконалюється в процесі ручної діяльності дітей і на всіх етапах життя дитини відіграє важливу роль. Руки беруть участь в підтримці і зміні пози. Особливо велике значення мають руки для формування реакції рівноваги. Здібність до хватання предметів і дії з ними має велике значення для правильного сприймання матеріального світу і для розвитку вищої нервової діяльності. Руки тісно пов'язані з мовленням і є одним з чинників його формування.

Найдумку К. Волинець, маніпулятивна діяльність з предметами сприяє розвитку вищих форм інтеграції, наприклад, таких як узагальнююча функція [2].

Таким чином, тренування функції кисті покращує не тільки рухові можливості дитини конструювання, ліплення, малювання, письмо, але і розвиток мовленнєвих і психічних навичок.

Формування рухів в кисті тісно пов'язане з дозріванням рухового аналізатора, розвитком зорового і слухового аналізатора, а також координації рухів, просторового орієнтування і інших складних психічних функцій.

О. Білан, досліджуючи стан сформованості рухового самоконтролю у дітей з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку як одного з критеріїв готовності дітей до оволодіння письмом, виявила такі особливості розвитку дрібної моторики: віоснові порушень рухового самоконтролю лежить низький рівень рухової сфери дітей в цілому і дрібної моторики зокрема, недостатній рівень кінстетичного аналізу відчуттів, що поступають від різних груп м'язів [1].

В. Гладуш прийшла до висновку про те, що рівень сформованості рухового контролю у дітей з інтелектуальними порушеннями старшого дошкільного віку не достатній для оволодіння письмом, і тому потрібна цілеспрямована корекційна роботи із його розвитку [3].

Таким чином, у дітей зі інтелектуальними порушеннями дошкільного віку спостерігаються такі моторні порушення як спастичність, розлади координації, незручність, сповільненість реакцій, знижена можливість виробляти і закріплювати рухи, робити їх автоматизованими.

Поряд з недостатньо сформованою загальною моторикою спостерігаються відхилення і в організації дрібної моторики, що забезпечує дрібні, диференційовані рухи при виконанні трудових процесів, при ліпленні, конструюванні, письмі та інших рухових актах.

Отже, рухові порушення в структурі розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями є первинними, оскільки обумовлені органічною поразкою ЦНС. Це положення має першорядне значення при виборі педагогічних засобів і методів корекції недоліків рухової сфери дітей з порушенням інтелекту, що потребує подальших досліджень.

Як бачимо, актуальність дослідження розвитку дрібної моторики у дітей з інтелектуальними порушеннями поступово зростала ще з минулого століття.

Таким чином, розвиток тонких рухів пальців рук передуює появи артикуляції складів. Завдяки розвитку пальців у мозку формується проєкція «схеми людського тіла», а мовленнєві реакції перебувають у прямій залежності від тренуваності пальців. На кистях рук є чимало акупунктурних точок, масажуючи які, можна впливати на внутрішні органи, що рефлекторно з ними поєднані.

Отже, розвиток дитини має особливе значення, тому що безпосередньо пов'язаний з трьома фундаментальними життєвоважливими набуттями дитини: прямоходіння, мовленнєве спілкування та предметна діяльність. У дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігаються такі моторні порушення, як спастичність, розлади координації, незручність, сповільненість реакцій, знижена можливість виробляти і закріплювати рухи, робити їх автоматизованими.

Поряд зі недостатньо сформованою загальною моторикою спостерігаються відхилення і в організації дрібної моторики, що забезпечує дрібні, диференційовані рухи при виконанні трудових процесів, під час ліплення, конструювання, письма та інших рухових актах.

Отже, рухові порушення в структурі розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями є первинними, оскільки обумовлені органічною поразкою ЦНС. Це положення має першорядне значення при виборі педагогічних засобів і методів корекції недоліків рухової сфери дітей з порушенням інтелекту, що потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль, 2022. 216 с.
2. Волинець К. І. Наступність дошкільної та початкової освіти як умова успішної самореалізації особистості. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. 2016. № 40 (4). С. 84–88.
3. Гладуш В. А. Корекція розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями засобами фізичного виховання. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Вип. 12 (41) С. 44–62.
4. Долбенко С. В. Використання нетрадиційних засобів діяльності для розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку. *Дошкільний навчальний заклад*. 2018. № 4. С. 6–12.

5. Ковшар О. В. Створення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Педагогічні науки: реалії та перспективи. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 67. С. 122–126.

6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків, 2019. 304 с.

7. Піроженко Т. О. Ігрова діяльність дошкільника: молодший дошкільний вік. Київ, 2016. 88 с.

Чикало Ілона Дмитрівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кіріллова А. О.,**
викладачка кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА

Сучасний етап розвитку лінгвістики уособлює вивчення складного процесу організації мовленнєвої діяльності, що відтворює зростання людської здатності розуміти смислову інформацію і виражати її у символічних формах. Письмо тісно пов'язане з усним мовленням і вимагає високого рівня розвитку даної навички. Цей процес охоплює багато операцій і ґрунтується на спільній роботі чотирьох аналізаторів: моторного, слухового, візуального і кінестетичного. Письмо також є результатом навчальної діяльності, що передбачає різноманітні вміння та навички [4; 5; 6; 7].

Структура процесу письма залежить від різних факторів: етап оволодіння навичкою, завдання і характер письма.

Порівнюючи дорослих і дітей, можна відзначити, що письмо дорослих є автоматизованим процесом, який відрізняється від письма дітей, які ще оволодівають цією навичкою. Дорослим письмо допомагає в процесі передачі та фіксації думок. Воно характеризується цілісністю і зв'язністю. Графічний образ слова репрезентується як єдине ціле, і його написання вимагає єдиного моторного акту. Цей процес автоматизований і контролюється кінестетично та зорово [5].

Важливо зазначити, що письмо є складним процесом та охоплює компоненти обробки слухомовленнєвої інформації, диференціації звуків, актуалізації зорових образів букв, моторного програмування рухів, планування і контролю акту письма. Ці компоненти активують різні ділянки головного мозку, що відповідають за сприйняття і обробку інформації [5; 3].

Мозкові зони мають важливу роль у процесі письма, особливо потилична ділянка, яка відповідає за забезпечення діяльності зорового аналізатора (аналіз і створення зорових образів букв). Скронева ділянка мозку концентрується на слуховому аналізі та розрізненні звуків. Тім'яна ділянка кори відповідає за тактильні відчуття та точність рухів. Тім'яно-скронево-потилична підділянка допомагає сприймати зорово-просторові образи букв, розрізняти схожі букви та визначати їх місце в просторі. Крім того, передні ділянки кори головного мозку відповідають за ініціацію написання, вибір програми сполучення букв і слів, а також контроль за написанням та розумінням сенсу написаного [7].

Ці різні мозкові ділянки спільно працюють для успішного опанування навичкою письма, і недорозвинення або ураження однієї з них може викликати проблеми у психофізіологічних процесах, пов'язаних з письмом. Щоб успішно оволодіти письмом, дитині потрібно досягти певного рівня зрілості, який дозволить їй з легкістю впоратися з вимогами шкільного навчання та навичкою письма.

Готовність дітей до школи передбачає підготовку до усного мовлення, яка має ключове значення. Затримки в розвитку усного мовлення можуть негативно вплинути на успішність навчання в школі та соціальну адаптацію.

Достатній рівень розвитку усного мовлення визначається сформованістю звукової та лексикограматичної системи мовлення, що створює передумови для успішного опанування письмом. Розвиток

цих процесів залежить від взаємодії різних аспектів, зокрема слухову диференціацію фонем, мовленнєво-слухову пам'ять і слуховий контроль.

Під час письма для перекладу фонем в графічні схеми (букви) дитині необхідно, щоб зорові функції (зорово-просторове сприймання, зоровий аналіз та синтез, зоровий контроль, зорова пам'ять та увага) досягли достатнього рівня зрілості. Розвиток зорового сприймання дозволяє дитині ефективно сприймати і розрізняти букви, а також розуміти їхнє просторове розташування і взаємозв'язки [2; 3; 7; 8].

У формуванні зорового уявлення про букви важливу роль відіграє встановлення внутрішньоаналітичних зв'язків, які враховують просторове розташування і взаємовідношення графічних елементів літери. Але важкість цього процесу полягає у відокремленні багатьох подібних літер, що потребує точних просторових і кількісних розрізень для створення візуальних уявлень про літери.

Згідно з О. Корневим, діти повинні розвивати навички символізації, щоб засвоїти символічне позначення фонем. Ця навичка формується на базі розвитку дитячих здібностей до символізації в різних формах, таких як символічна гра і образотворча діяльність. Першим проявом здібності до символічної діяльності є поява символічної гри, яка передбачає ігрове заміщення предметів та предметне зображення на малюнках. Коли діти надають назви своїм зображенням, це свідчить про початок розвитку графічного символізму. На відміну від письма, це символізм першого рівня, де назви призначені для конкретних предметів, а не слів. Пізніше, коли діти вчать малювати за задумом, з'являються елементарні знакові операції, і процес деталізації малюнків свідчить про розвиток мовлення графічних символів. Навички графомоторики впливають на процес письма, а руховий та зоровий контроль стають важливими аспектами цього процесу [3].

Аналіз психологічної структури письмового висловлення дозволяє виділити ключові когнітивні процеси, які відповідають за оволодіння навичками письма та формують його функціональну основу. Значущість даних процесів була встановлена В. Тарасун. Школяр, коли пише, стикається з потребою виконувати багато різних дій одночасно, що вимагає від нього високого рівня уваги, концентрації, розподілу та переключення. Автоматизація всіх аспектів процесу письма вимагає розвинутої уваги. Науковці зауважують, що шестирічні діти можуть концентруватися на одному виді діяльності протягом 10–15 хвилин. Також важливим є обсяг уваги, який визначає кількість об'єктів, які можуть бути сприйняті одночасно. Наприклад, шестирічна дитина може сприймати три об'єкти з відповідною деталізацією [3].

Н. Бастун та Ю. Гільбух вказують на те, що незрілість уваги пов'язана з недостатнім розвитком емоційно-вольової сфери шестирічних дітей, що впливає на їхню здатність контролювати власні дії та проявляти самоконтроль. Чим менше розвинений самоконтроль через незрілість емоційно-вольової сфери, тим менше дитина може систематично керувати своєю діяльністю та, відповідно, писати.

Здатність запам'ятовувати слова, які тільки що були почуті або побачені, і записувати їх, особливо якщо ці слова великі за обсягом, є складною задачею для початківців. Це вимагає зберігання послідовності звуків у пам'яті та оптичного образу букв, що є важливими факторами у процесі письма. Пам'ять вимірюється обсягом, швидкістю та стійкістю запам'ятовування аудіального та візуального матеріалу [1; 7].

Оскільки письмо є складним багатокроковим процесом, який залучає різні когнітивні функції, зокрема симультанно-сукцесивний аналіз і синтез, порівняння, узагальнення та класифікацію, то важливу роль в ньому відіграють операційні компоненти мислення. Порушення будь-якого з цих аспектів може вплинути на процес вивчення письма та призвести до дисграфії [1; 8; 9].

Зрозуміло, що контроль, зокрема зоровий, слуховий і руховий, а також самоконтроль важливі для формування навичок письма. Контроль має багато етапів: порівняння виконаних дій з еталоном, пошук помилок та їх корекцію. Порушення будь-якого з цих етапів може вплинути на результативність мовленнєвої системи в цілому.

Таким чином, письмо є складним видом мовленнєвої діяльності, що вимагає взаємодії різних когнітивних процесів та мозкових ділянок, і незрілість будь-якої з цих ланок може вплинути на процес оволодіння письмом і призвести до ознак дисграфії. Оволодіння навичками письма можливе лише в тому випадку, коли дитина досягла високого рівня розвитку свого фізичного, психічного, мовленнєвого та інтелектуального потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ, 2015. 704 с.
2. Журавльова Л. С. Комплексний аналіз порушень письма у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка»*. 2018. № 1. С. 78–83.
3. Журавльова Л. С. Порушення письма як одна з проблем шкільного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2017. С. 55–65.
4. Засєкіна Л. В., Засєкін С. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. Луцьк, 2008. 188 с.
5. Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М. Психологія мовлення і психолінгвістика : метод. посіб. Київ, 2008. 245 с.
6. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 209 с.
7. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ, 2014. 672 с.
8. Паршук С. М. Корекційна робота з порушення письма учнів початкових класів: інноваційний підхід. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Вип. 94. 2011. С. 177–183.
9. Чередніченко Н. В, Горбачова Д. М. Комплексна діагностика дисграфічних та дизорфографічних помилок у письмі молодших школярів із порушенням писемного мовлення. *Логопедія*. 2015. № 5. С. 74–84.

Шпирна Анна Русланівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Жадленко І. О.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРИЧИНИ ТА МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ ДИСГРАФІЇ

Процес письма розглядають як багаторівневу систему, складний системний і довільний психічний процес, складну форму мовленнєвої діяльності людини. Цей процес вимагає взаємообумовлених, злагоджених дій чотирьох аналізаторів: рухового, мовнорухового, зорового та мовнослухового. Письмо з самого початку є усвідомленим актом, який довільно будується в процесі спеціального свідомого навчання. Це комплексна навичка, яка вимагає інтеграції і координації різних функціональних систем. Оволодіння ним є не що інше як встановлення нових зв'язків між словом, яке ми чуємо і вимовляємо, словом, яке ми бачимо і записуємо. Тому письмо не можна відносити лише до мовлення, до системних і довільних процесів сприймання або до рухової сфери [4].

Письмо являє собою знакову систему фіксації мовлення, що дозволяє за допомогою графічних елементів передавати інформацію на відстані і закріплювати її в часі. Це мовлення, звернене до широкого кола читачів, позбавлене ситуативності й передбачає опанування навичкою звуко-буквеного аналізу, вмінням логічно і граматично правильно передавати власні думки, аналізувати написане й удосконалювати форму висловлювання [3].

На відміну від усного мовлення, письмо має значні умовні і жорсткі правила орфографії. Тому використання різних орфоепічних варіантів вимовляння в усному мовленні ніяким чином не впливає на запис.

Письмо як спосіб перекодування – це набір правил, що регулюють перехід від однієї системи символів до іншої (від звукового мовлення до писемного мовлення). Українське письмо належить до алфавітних систем письма. Алфавіт ознаменував перехід до символів вищих розрядів і визначив прогрес у розвитку абстрактного мислення, дозволивши тим самим зробити мовлення і мислення об'єктами пізнання. Лише писемність дозволила вийти за обмежені просторові та часові рамки мовленнєвої

комунікації, а також зберегти вплив мовлення і за відсутності одного з партнерів. Так виникає історичний вимір суспільної самосвідомості [1].

Величезне значення у формуванні навички письма належить операції контролю (зорового, слухового та рухового) та самоконтролю власної діяльності. Контроль проявляється у всіх психічних процесах – мисленні, пам'яті, мовленні. Виконання будь-яких завдань без нього неможливе. Саме контроль є найбільш слабкою ланкою в процесі регуляції діяльності у дитини, що виявляється у нездатності доведення дії до кінцевого результату, переходу на другорядні дії та асоціації, у відсутності дії перевірки після виконання завдання. При цьому можуть спостерігатись і такі явища, як відволікання учня на зовнішні подразники під час виконання певного завдання.

Несформованість будь-якої простої навички може викликати труднощі засвоєння процесу письма, а пізніше – його порушення (дисграфію).

Визначення та термінологія за період вивчення проблеми дисграфії змінювалось неодноразово. На наш погляд, найбільш точним та повним є визначення, яке було дано Т. Пічугіною: дисграфія – це стійка вибіркова нездатність оволодіти навичкою письма за правилами графіки, тобто керуючись фонетичним принципом, не дивлячись на достатній рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку, відсутність грубих порушень слухового та зорового аналізаторів, а також оптимальні умови навчання. Саме його ми будемо використовувати у контексті нашого дослідження [5].

Порушення письма є найбільш поширеною формою мовленнєвої патології у молодших школярів. Учені наголошують про невпинне зростання кількості учнів, які відчують значні труднощі в оволодінні писемним мовленням і рідною мовою як навчальним предметом.

У даний час існує кілька теорій патогенезу дисграфії. В одній із них патогенез дисграфії зв'язується із зоровими порушеннями, нездатністю швидко переробляти візуальну інформацію. У ряді досліджень об'єктивно підтверджено наявність дефіциту зорового сприймання, порушення зорово-моторної координації та візуальної обробки слова у дітей із дисграфією, виявлені підкіркові порушення в магноцелюлярній зоні таламуса, що впливають на швидкість обробки інформації в магноцелюлярному шляху візуальної системи. Однак отримані в рамках даної теорії експериментальні дані є суперечливими і вимагають подальшого міждисциплінарного вивчення.

В іншій теорії виникнення порушень письма пов'язується з фонематичним дефіцитом, труднощами обробки звукової сторони мовлення, які перешкоджають оволодінню звуковим складом письма. Цієї точки зору дотримується більшість вітчизняних та зарубіжних авторів [7].

На думку Л. Тенцер, дисграфія є синдромом, який має неврологічне походження. Для нього є характерними неадекватні фонологічні здібності, дефіцит короткочасної пам'яті, проблеми візуальної обробки, труднощі автоматизації навичок [6].

Проблема дисграфії досліджується в різних аспектах: клінічному та клініко-психологічному, нейрофізіологічному, психофізіологічному, психолого-педагогічному, психолінгвістичному, нейропсихологічному [2].

З позиції клінічного та клініко-психологічного підходів дисграфія розглядається не як самостійне порушення, а як один із симптомів, які входять до комплексу інших, переважно неврологічного або енцефалопатичного порушення [1]. Багато авторів вказують на те, що порушення писемного мовлення найбільш часто спостерігаються в синдромі мінімальних мозкових дисфункцій (ММД), затримки психічного розвитку, олігофренії та ін.). Вони є частиною складних мовленнєвих та нервово-психічних порушень [6].

Нейрофізіологічні дослідження свідчать про те, що важливе значення в порушенні формування писемного мовлення мають відхилення в стані ЦНС в цілому і аналізаторних систем, пов'язаних з мовленнєвою функцією зокрема. Ці відхилення носять різноманітний характер, що виявляється в порушеннях співвідношення між процесами збудження і гальмування, зниження тону кори головного мозку, підвищення оборонної реакції. З віком у процесі дозрівання ЦНС ці явища згладжуються, переважає нестійкість вегетативної функції [5].

Дисграфія в даний час розглядається як мовний розлад, як порушення, пов'язане із недорозвиненням мовної (лінгвістичної) здібності.

Спираючись на дослідження нейропсихологів щодо складної мозкової організації письма, Л. Журавльова визначає дисграфію як часткове порушення навичок письма внаслідок осередкового ураження, недорозвинення або дисфункції кори головного мозку. Вона виокремила три провідних форми

порушення: 1) мовленнєву дисграфію (моторну та сенсорну), що супроводжується різними формами порушень; 2) немовленнєву (гностичну), яка супроводжується порушеннями сприймання (зорового, просторового, оптикопросторового); 3) дисграфію як порушення (чи несформованість) цілеспрямованої поведінки, її контролю та організації, несформованості мотивів [1]. Науковці вважають, що виділені види дисграфії в чистому вигляді зустрічаються у дітей рідко, частіше вони поєднуються. Найчастіше поєднуються фонематична дисграфія із дисграфією «аналізу – синтезу». Диспраксічна дисграфія є відносно рідкісним розладом.

Динаміка порушень багато в чому залежить від своєчасності початку корекційної логопедичної роботи. Якщо корекція починається лише після третього класу, то дисграфія набуває затяжного характеру.

Таким чином, письмо є складною за структурою формою мовленнєвої діяльності, що вимагає здійснення великої кількості операцій та залучення різних мозкових областей, кожна з яких робить свій специфічний внесок. Несформованість будь-якої з розглянутих вище функцій може викликати порушення процесу оволодіння письмом, дисграфію. Опанування процесом письма можливо лише за умови досягнення дитиною високого рівня фізичного, психічного, мовленнєвого та інтелектуального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавльова Л. С. Науково-теоретичний аналіз сутнісних відмінностей поняття «дисграфія». *Актуальні проблеми корекційної освіти*. 2018. Вип. 10. С. 54–65.
2. Карпенко В. В., Зелінська-Любченко К. О. Напрями логопедичної роботи з корекції дисграфії у молодших школярів. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. 2019. Вип. 16. С. 71–73.
3. Мартиненко І. В. Логопсихологія: курс лекцій : навч. посіб. Київ, 2016. 116 с.
4. Олійник І. М., Тищенко Л. Р., Яценюк Л. І. До питання корекції дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. *Поради спеціаліста*. 2022. № 3 (204). С. 91–94.
5. Пічугіна Т. В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації). *Дефектологія*. 1998. № 1. С. 6–13.
6. Тенцер Л. В. Теоретичні основи формування та корекції навички грамотного письма в учнів із дисграфією. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*. 2017. Вип. 5. С. 188–199.
7. Шеремет М. К., Мартиненко І. В. Хрестоматія з логопедії : навч. посіб. Київ, 2021. 380 с.

Шульженко Діна Іванівна,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології
факультету спеціальної та інклюзивної освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗАСОБАМИ ОСВІТИ

Пошук інноваційних напрямів, методів, технологій в сучасній освіті виник внаслідок соціально-політичних викликів щодо ефективної роботи фахівців з підлітками із ПФОРА – порушення функцій опорно-рухового апарату. Разом з тим, психолого-педагогічна наука і практика світового та українського виміру пропонує якісну медико-реабілітаційну допомогу таким дітям, починаючи з раннього віку. Виникає ідея інтеграції педагогіки та психології фізіотерапевтичним процесом з метою систематичного особистісного розвитку дитини, її мотивації до виконання вправ та завдань та корекцію кінестетичних, інтелектуальних, мовленнєвих та інших порушень які продукує дитячий параліч або набута травматизація. Українські вчені які підняли це питання в області освітньої реабілітації (І. Чухрій, А. Шевцов), корекції рухових функцій (Бесєда, В. Катаржи), загальної картини здоров'я (М. Єфименко, О. Качмар, В. Козьявкін, О. Глоба, М. Родненко, І. Чухрій, І. Щурик), формування гармонії особистості (Андреас Петто, М. Монтесорі), оптимістичного прогнозу розвитку дитини. Все більше фахівці-реабілітологи застосовують у своїй діяльності психологічні (мотивація, переконання, заохочення, осмислення, психологічна установка, самооцінка, саморегуляція, самоконтроль) показники впливу та педагогічні ресурси розвитку підлітка (принципи, умови, вправи, завдання). Аналіз теоретичних джерел в

області психотерапії підтверджує ефективність корекції функцій тіла засобами арттерапії (ізотерапія, музико-терапія), ерготерапія, кінезіотерапія, логотерапія Франкла, вербальної терапії, танцювально-хореографічної терапії, тілесної терапії, снузелен-терапії, тощо.

Вважається важливим медичний (і це справедливо) напрям допомоги таким дітям в умовах реабілітаційних установ. Є факти, коли такий учень зовсім не відвідує навчальний заклад, не встигає за програмою і в одному випадку байдужий, а в іншому переживає за свою життєву (особистісну) перспективу. У своїй монографії «Освітні основи реабілітації її автор, академік НАПН України, доктор педагогічних наук Андрій Шевцов говорить, що нова освітня парадигма поставила у центр уваги учня, студента як вільну особистість яка знаходиться в стані саморозвитку [7].

Аналізуючи цю ґрунтовну роботу, вважаємо, що така думка є актуальною, необхідною та важливою, тому що автор пропонує зовсім інший системно-синергетичний підхід: реабілітація осіб із порушеннями психофізичного розвитку засобами освіти і пропонує в аспектах різних психолого-педагогічних компонентах реабілітаційної системи дослідникам вивчати її таким чином:

1. В аспекті завдань освітнього реабілітування.
2. В аспекті методів педагогічного реабілітування.
3. В аспекті організаційно-педагогічних форм реабілітування.
4. В аспекті особистісного реабілітування.
5. В аспекті об'єкт-суб'єктного реабілітування у єдності своїх соціальних, психічних та фізичних якостей впровадження освітнього принципу формування реабілітаційного педагога та психолога.
6. В аспекті кадрової підсистеми означає на рівні підготовки кадрів – принципово зміну профілю підготовки фахівців з освітньої реабілітації [7].

Беручи до уваги, наявність величезної проблеми життя нашої країни, війни, нами підтверджено ефективність роботи означених вище принципів, додаємо і формулюємо сьоме положення у такій редакції.

7. В аспекті підтримки процесу освітньої реабілітації під час війни у різних можливих секторах перебування дитини із інвалідністю.

Практика сучасного воєнного життя в Україні показує, що необхідно створювати організаційні, змістові, процесуальні, психологічні, педагогічні, соціально-економічні, матеріальні умови для продовження, супроводу та підтримки реабілітаційних процесів в Україні, що успішно впроваджено в практику життя дітей і їхніх родин під час війни.

За результатами науково-методологічних пошуків Андрія Шевцова розроблена, впроваджена і працює синтетична багатофакторна модель реабілітаційного процесу з 5-факторною структурою, компоненти якої: соціальний, психологічний, педагогічний, медичний та техніко-середовищний стали методологією нашого дослідження, зокрема:

- під час визначення психологічних, педагогічних та соціальних показників;
- моделі системи індивідуальної педагогічної реабілітації;
- розробці змісту інтеграційних завдань та вправ [7].

Українська дослідниця психологічних проблем молоді які втратили функції опорно-рухового апарату Інна Чухрій, і які через функціональні обмеження позбавлені брати участь у громадському житті і з відсутністю перспективи виявила, що вони сумно сприймають власне майбутнє. Особливо актуальним це питання стоїть під час війни в Україні, коли внаслідок бойових дій противника стоїть питання створення нової моделі їхнього життя. Автор констатує, що через втрачені моторні загальні та дрібні порушення у травмованій молоді виникають тривалі переживання складних емоційних станів і виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТРС). Автор пропонує у цьому випадку формувати у них активну життєдіяльність в соціумі, що надасть можливість їхньому самоствердженню та формуванню психологічної позитивної установки до особистісного розвитку. Інною Чухрій була розроблена класифікація набутих травм учасниками війни. Це травми пов'язані з бойовим стресом, це: шоківі сенсорні травми, травми внаслідок поранень і контузій, тобто втрати соматичного характеру. У такої категорії молодих людей виникає підвищена чутливість до клімату, зменшується кількість сил на подолання стресу, відсутнє бажання до саморозвитку. Коли починаються у категорії осіб, що втратили частину руки, ноги, проблеми з протезуванням та переміщенням, то вони потребують психологічної підтримки та супроводу, тому що ці люди отримали політравматизм який значно ускладнює специфіку надання реабілітаційної допомоги [6].

Н. Султанова у своїй роботі (методичному посібнику) вважає реабілітацію дітей з інвалідністю ключовим питанням, розв'язувати яке належить педагогом реабілітологом. Автор визначає такі компоненти реабілітаційної педагогіки, а саме: педагогічна діагностика, головним завданням якої є отримані дані з особливостей пізнавальної, комунікативної, мовленнєвої, емоційно-вольової, моторно-рухової (кінестетичної), сенсорної; уявлень про світ, про себе, інтереси, мотиви, потяги, орієнтування в просторі. Автор наполягає на проведенні реабілітологом спостереження за дитиною, за його діяльністю і поведінкою; вивченні рівня перцептивних, когнітивних, мисленнєвих операцій; психологічних установок, характеру, темпераменту, самоконтролю та волі дитини [4].

Досліджуючи внесок світових вчених у психолого-педагогічну допомогу дітям з інвалідністю, Віктором Шпаком було зроблено теоретико-методологічні відкриття щодо пропозиції європейських учених залучити до реабілітаційних заходів паралельно ще психолого-педагогічні і, це, у свою чергу посилювало пріоритет педагогічної науки у формуванні особистості людини. Так німецький учений Штрюмпель у своїй монографії «Педагогічна патологія або вчення про недоліки дітей», ще у 1890 році першим запропонував новий напрям педагогічної науки яка віддиференціює медицину і педагогіку, визначає понад 300 найбільш поширених недоліків поведінки і порушень розвитку у дітей. Розробив і запропонував педагогічній спільноті психолого-педагогічні заходи подолання порушень у дітей. Цікавою та необхідною, в контексті розуміння становлення реабілітаційної педагогіки в історичному аспекті є монографія німецького педагога Ф. Ашера «Основні положення профілактичного та корекційного виховання» (1880 р.) контент яких є актуальним для досліджень і українськими сучасними ученими [8].

Відновлюючи функцію педагогічної реабілітації В. Покась бачить у забезпеченні підтримки здоров'я дитини, зокрема фізичного, психічного та морально-духовного. На його думку, реабілітація із педагогічним компонентом стоїть на захисті дітей у кризових ситуаціях, у подоланні екзистенційного вакууму, у пошуку смислу життя. Автор дає визначення реабілітаційної педагогіки і говорить, що це система медико-психологічних, педагогічних, соціальних заходів, спрямованих на відновлення порушень ФОРА (функцій опорно-рухового апарату), а також після перенесених соматичних хвороб. Ми пристаємо до думки вченого, про необхідність психолого-педагогічної роботи з підлітком, особливо після травматизації під час війни, що триває на Україні [2].

Науковець виокремлює травми і їх механізми, пов'язані з посттравматичним синдромом у бійців АТО, а ми пристаємо до її думки, що цим людям потрібно шукати нові сенси у житті та адаптуватись до інших, невідомих для них умов життя [5]. Ця теза має теоретичне підґрунтя для розвитку підлітків із ПФОРА, тому що вони також мають поведінкові проблеми, пов'язані з хворобою, когнітивні – слабо усвідомлюють своє майбутнє; емоційно – сильно проявляють свої переживання за своє майбутнє у соціумі, в тому числі і в навчанні. Вони мають песимістичні установки зневірені у своїх силах [5].

Створений у Львові центр реабілітаційної, соціальної та психолого-педагогічної допомоги спільно із німецькими фахівцями «Справа Кольпінга» під керівництвом доктора психологічних наук, професора університету імені І. Франка Катерини Островської, мами людини із інвалідністю, є мультифункціональним осередком допомоги дітям усіх вікових категорій, на навчання до нього приїздять фахівці та родини з дітьми з усієї України. К. Островська [3] переконана, що батьки не можуть виокремитися від реабілітаційних процесів і мають володіти тим ж компетентностями що і спеціалісти центру. Німецькі партнери відзначають високу організацію, змістовність, ефективність створених для кожної дитини програми; той високий рівень відданості дітям та підліткам з інвалідністю і складними нозологічними діагнозами: інтелектуальні порушення, аутизм, мовленнєві, психічні, афективні порушення які комунікуються із порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Спеціалісти центру не займаються диференціацією порушень між собою і окремої її корекції, а створили середовище мультидисциплінарного впливу на стимуляцію всіх функцій організму дитини. Автор пропонує застосувати іноземну методику CARS для встановлення показників в таких сферах: наслідування, адаптацію до змін, розпізнання запахів, смакових, тактильних відчуттів, страху і тривоги; підкреслює важливість позитивної динаміки у емоційних реакціях, невербальній комунікації.

На особливу роль фактора мотивації у медичному реабілітуванні засобами психолого-педагогічного впливу звертає увагу В.І. Козьякін [1]. У Міжнародній клініці відновного лікування багато років функціонує комплексна програма мотивування пацієнта до одужання з використанням соціальних та індивідуальних факторів, що включає такі складові:

- 1) створення сприятливої реабілітаційної атмосфери у лікувально-реабілітаційному закладі, яку формує реабілітаційна команда та позитивне фізичне середовище;

- 2) узгодження системи цінностей пацієнта та реабілітаційної команди, залучення реабілітованого та його родини до постановки цілей реабілітування;
- 3) формування нових соціальних контактів і пробудження інтересу до життя;
- 4) усвідомлення і використання пацієнтом нових моторних можливостей, які з'являються в процесі реабілітування [7].

Отже, побудова і використання мотивації у всіх її позитивних моментах, має виключно важливе значення у максимальній реалізації реабілітаційного потенціалу реабілітованої дитини.

Освітні форми, засоби та методи породжують принцип неперервності комплексного соціального реабілітування людини.

Аналіз наукових праць дозволив виокремити умови, які стали базою для розробки даної технології:

- попередження виникнення потенційно можливих порушень на основі аналізу структури;
- розуміння єдності в процесі формування сенсомоторних процесів, мислення і пізнавальної активності та здійснення одночасного корекційно-розвивального впливу на сенсорну, інтелектуальну, емоційно-вольову сфери школярів;
- розроблення програми впливу та передбачення шляхів її реалізації у процесі корекційно-розвиткової роботи.

Окрім індивідуально-реабілітаційної програми яка модифікується під специфічні особливості кожного підлітка ми розробили і впровадили в реабілітаційну практику **психолого-педагогічні** умови проведення процесу реабілітування:

- необхідність доведення до свідомості підлітка, що під час реабілітаційних занять будуть включені мотиваційні, заохочувальні, виконавчі, результативні, самоконтрольні, оціночні, когнітивні, креативні компоненти, перетворюючи, наприклад, масаж на бонус від освіти;

- необхідність доступності, конкретності та емоційного забарвлення пізнавального контенту і усвідомлення підлітків працювати з реабілітологом у інтеграційний спосіб: рух, дії спеціаліста, музичний супровід, ритмічні, логоритмічні, вербальні дії та вправи;

- необхідність систематичного контролю реабілітологом фізичного та емоційного стану підлітка;

- необхідність збору даних про актуальну та найближчу зону розвитку дитини;

- необхідність створення фізіологічного та психологічного комфорту для дитини і спеціаліста під час занять;

- необхідність переконання батьків та тьюторів дитини повторювати в домашніх умовах або інших локаціях інтегративне виконання завдань, збереження наступності у роботі реабілітолога з іншими фахівцями і родиною підлітка;

- розробки та модифікації психолого-педагогічних та психотерапевтичних технологій до можливостей кожного підлітка за освітньою (навчальною) та індивідуальною програмами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козявкін В. І. (2007) Основи реабілітації рухових порушень по методу Козявкіна / В. І. Козявкін, Н. Н. Сак, О. А. Качмар, М. А. Бабадогли. Львів: НФВ «Українські технології».
2. Покась В. І. (1998) Реабілітаційна педагогіка на порозі XXI ст. : науково-метод. зб. [у 2-х ч.] / В. І. Покась. Ч.1. К. : ІЗМН.
3. Островська К. О. (2012) Соціальна адаптація дорослих осіб із загальними розладами розвитку. Львів: «Тріада плюс».
4. Султанова Н. В. (2020) Реабілітаційні технології в системі соціально-педагогічної роботи з особливими дітьми: *навчально-методичний посібник*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського.
5. Чухрій І. В. (2020) Психологічні механізми соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, Київ.
6. Чухрій І. В. (2017) Особливості розвитку образу тіла у осіб з порушенням функцій опорно-рухового апарату/ *Психологічний часопис: збірник наукових праць* / за ред. С.Д. Максименка. Київ: Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, (Вип.№5(9)). С. 163-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2017_5_16
7. Шевцов А. Г. (2009) Освітні основи реабілітології : Київ «МП Леся».
8. Шпак В. П. (2006) Реабілітаційна педагогіка : *навчальний посібник* / В. П. Шпак. Полтава: АСМІ.

РОЗДІЛ 4. ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Аніщенко Михайло Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної медицини, громадського здоров'я, медичного та фармацевтичного права,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет,
м. Запоріжжя, Україна

НОВА КОНЦЕПЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: РОЛЬ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають [1]. Зазначені послуги сприяють встановленню соціальної справедливості та вирішенню складних життєвих обставин в які потрапляють особи, що потребують якісного соціального обслуговування. Надання соціальних послуг відбувається у порядку встановленому зазначеним законом та спорідненими нормативно-правовими актами.

Порядок організації надання соціальних послуг затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 [2]. Зазначений порядок є типовим для здійснення обслуговування в споріднених законодавчих актах та інших нормативно-правових актах.

Проаналізувавши зазначене законодавство, вважаємо, що воно його положення є дещо зарегульованими, а механізми доволі складними та незрозумілими. Зарегульованість та складність процесу надання та отримання соціальних послуг створює ситуацію, яка не сприяє підвищенню рівня якості соціального обслуговування як населення в цілому так і категорій, які опинились в складних життєвих обставинах та потребують соціального обслуговування в найближчий час через складність власної ситуації.

Водночас, пропонуємо власну концепцію, яка має будуватися на принципах прозорості, відкритості, рівності суб'єктів усіх форм власності, високої якості та доступності для осіб, які такі послуги потребують та мають на них право. Право на соціальні послуги мають як громадяни України так і особи без громадянства, що опинились в складних життєвих обставинах.

Для зменшення зарегульованості та підвищення рівня доступності до соціального обслуговування слід. За зразок пропонуємо взяти нещодавно запроваджену модель державних закупівель медичних послуг. Головним принципом фінансування пропонуємо зробити «гроші ходять за отримувачем послуг». За прототипом Національної служби здоров'я України пропонуємо створити Національну соціальну службу України – центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який має бути відповідальним за організацію і фінансування соціальних послуг. До Національної соціальної служби мають бути мобілізовано усі бюджетні кошти, що складають публічні видатки на соціальні послуги.

Усі соціальні послуги мають групуватися у пакети та повинні мати свої тарифи, специфікації та вимоги до надавачів. Надавачами мають бути юридичні особи усіх форм власності та фізичні особи підприємці. Сьогодні ми наче маємо

Інформаційно-комунікаційною основою організації соціальних послуг має бути електронна система соціальних послуг. Через цю систему мають подаватися заявки, укладатися договори, формуватися та надходити щомісячні звіти.

Особливими надавачами соціальних послуг мають бути заклади охорони здоров'я, які є ексклюзивними надавачами деяких видів соціальних послуг, які потребують ліцензії на медичну практику (наприклад, послуги паліативного догляду). В зазначеній сфері ми можемо говорити про особливий тип співпраці між медичними закладами та установами, які займаються наданням соціальної допомоги так соціальним обслуговуванням осіб, що потребують кваліфікованої соціальної допомоги.

З огляду на специфіку роботи, заклади охорони здоров'я є досить зручними локаціями для надання соціальних послуг, оскільки обслуговують людей з інвалідністю та інших осіб, які потрапили у складні життєві обставини. До того ж, через заклади охорони здоров'я зручно роздавати гуманітарну

допомогу (продуктові набори, лікарські засоби, засоби гігієни, одяг тощо) внутрішньо переміщеним особам та іншим вразливим категоріям населення.

Таким чином, організація надання соціальних послуг потребує реформування та широкого залучення закладів охорони здоров'я як надавачів таких послуг. Вважаємо, що через таке реформування буде підвищено якість та доступність соціальних послуг для соціально вразливих категорій населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

2. Про організацію надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>.

Атанова Влада Володимирівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна
Науковий керівник – **Юнг Н. В.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної та клінічної психології,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Ми живемо під час війни. Тому виникає гостра потреба у волонтерах, соціальних робітниках, психологах, які бажають зробити особистий внесок у політично-громадське життя суспільства, проявляти соціально-громадську активність та надати людям, що знаходяться у складній життєвій ситуації, професійну допомогу. Такими фахівцями повинні стати випускники факультету ФПСР, які навчаються за спеціальністю «Соціальна робота» та «Психологія».

У сучасних умовах під час війни соціальна робота та психологія стає все більш необхідною для суспільства. Діяльність соціальних працівників набуває все більшої громадянської значущості. Зараз, коли в нашій країні йде війна, українські волонтери, соціальні робітники, психологи допомагають нашій славі армії, нашому народу. Вони збирають гроші для допомоги ЗСУ, допомагають людям, які постраждали від обстрілів рашистів, які втратили близьких людей, свої будинки. Надають їм житло, забезпечують одягом та їжею. Допомагають влаштуватися на новому місці, знайти роботу.

Волонтерська діяльність - найефективніша форма роботи соціальних робітників, джерело усвідомлення загальнолюдських норм та цінностей, особистісно-професійних якостей, високого рівня моральної культури, вміння орієнтуватися самостійно в нестандартних різноманітних ситуаціях і здатності вирішувати самостійно різні завдання. Розглядаючи європейський досвід, волонтерська діяльність не тільки підтримує, допомагає, стимулює студентів до реалізації соціальних програм до розробки соціальних проєктів, але й створює можливості для самореалізації особистості, сприяє соціалізації її шляхом залучення в життя суспільства.

Великий внесок у становлення теорії волонтерства, у аналіз досліджень і публікацій теоретичних та методологічних засад зроблено українськими вченими (О.Безпалько, Н.Заверіко, І.Зверева, Г.Лактіонова), організацію волонтерської діяльності в вищих навчальних закладах досліджували (З.Бондаренко, В.Кратінова, Т.Лях), роль волонтерства в професійному становленні соціальних працівників обґрунтували (О.Караман, Н.Ларіонова, О.Песоцька, С.Харченко), вивченням концептуальних основ педагогічно-професійної підготовки освітніх кадрів займалися (А.Алексюк, В.Сагарда, А.Капська, М.Фірсов, Є.Холостова), мотиваційні фактори участі у волонтерській діяльності досліджували (Н.Трубникова, Н.Черепанова), проблеми волонтерства вивчали (О.Безпалько, Р.Войнова, А.Капська, Н.Комарова, С.Толстоухова).

Велика кількість потерпілих, жертв та біженців серед українців внаслідок російсько-української війни потребувала невідкладної допомоги. Ця діяльність відрізняється від діяльності, яка відбувається у мирний час, це вже спосіб відстоювання незалежності держави. Адже подальше поневолення, смертельна небезпека окупації спонукала діяти негайно. Для українців волонтерська допомога стала способом виявлення своєї відданості та підтримки ЗСУ та народу, який потребує невідкладної допомоги під час повномасштабної війни.

Волонтерська діяльність набула різноманітних форми під час війни і по-різному сприяла патріотичному опору російським окупантам. Багато волонтерів приєдналися до допомоги ЗСУ, нашим славним українським військовим, надаючи підтримку у зборі грошей на зброю, на транспорт, на засоби зв'язку, на спеціальне спорядження.

Важливу роль волонтери відіграли у поширенні інформації про повномасштабну війну в Україні. У лобістських і інформаційних зусиллях, спрямованих на обізнаність іноземців про хід визвольної війни, про російську агресію. Волонтери беруть участь у організації культурних заходів, які сприяють зміцненню національної єдності і гордості. Це розвиває в українців почуття національної ідентичності, солідарності.

Волонтери як за кордоном, так і усередині країни беруть участь у зборі пожертв та коштів для підтримки як ЗСУ, військового захисту, так і внутрішньо переміщеним особам. Гуманітарні організації надають допомогу біженцям, постраждалим від повномасштабної війни. Ця допомога застосовується у наданні житла, їжі, одягу, медичного обслуговування.

Під час повномасштабної війни патріотизм, відчуття власної гідності та співчуття (альтруїзм) є основними мотивами залучення до волонтерства. Допомогати постраждалим співгромадянам та своїй країні спонукає почуття патріотизму, національної ідентичності.

Бажання допомоги нужденним виникає у людей через емпатію та вроджений альтруїзм. Почуття співчуття та бажання допомогти може викликати спостереження за труднощами і стражданнями військових на фронті, хвороби поранених, переживання біженців. Залучення до волонтерської діяльності сприяє спільному опору ворожій агресії, відчуттю особистісної самореалізації, почуттю власної гідності, розумінню, що колективними зусиллями здійснюється вплив на життя інших. Соціальній інтеграції сприяє надання безкоштовних послуг та власних фінансових ресурсів тим, хто їх потребує під час повномасштабної війни. Залученість у волонтерську діяльність з соціологічної точки зору під час повномасштабної війни розглянемо з кількох ракурсів:

1. Символічний інтеракціонізм розглядає способи, де люди розуміють та інтерпретують свій досвід волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. При цьому люди через свою волонтерську діяльність під час повномасштабної війни формують інтерпретації та ідентичність соціального життя, які формуються під впливом культурних норм при соціальної взаємодії. Під час повномасштабної війни люди спонтанно залучаються до волонтерства, не маючи чіткої політичної ідентичності. Але відповідні культурні норми у соціальній взаємодії під час національного опору сприяють формуванню ідентичності. До соціальних змін у соціумі призводять активні люди із спільними поглядами.

2. З точки зору функціонального підходу розглядається волонтерська діяльність під час повномасштабної війни як спосіб підтримки військових зусиль, сприяння національній єдності в процесі виконання важливих соціальних функцій. Функціоналісти розглядають волонтерську діяльність як позитивну, що приносить користь суспільству та окремим особам, це спосіб зробити внесок в оборону України, відчуття почуття зв'язку з національною спільнотою. Волонтерська діяльність суттєво доповнює державні заклади, демонструючи високу ефективність через активні гнучкі механізми.

3. Конфліктний підхід розглядає залученість у волонтерську діяльність під час повномасштабної війни сприяє формуванню групових ідентичностей, солідарностей через існуючі критичні розбіжності оцінки і змісту урядових зусиль, усвідомлення політичних можливостей в цілому впливати на уряд. Під час війни волонтерство сприяє збереженню соціальних ієрархій, наявних структур влади або протистояти їм за допомогою конфліктного потенціалу для боротьби за впровадження соціальних змін та викорінення соціальної несправедливості. Цей потенціал особливо розкриється після завершення повномасштабної війни, усвідомлення активістами свого волонтерського досвіду вимагатиме політичної суб'єктності у післявоєнному житті, на тлі відмінностей досвіду волонтерської діяльності із досвідом інших соціальних груп.

Висновок: соціологічні підходи до вивчення волонтерської діяльності під час повномасштабної війни допомагають кращому розумінню політичних, соціальних і культурних чинників, які формують досвід і можливості волонтерської діяльності та впливають на суспільні процеси та результати під час і після повномасштабної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайнілович Н. А. Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. *Вісник Національного технічного університету України*. 2012. Вип. № 2. С. 53-59.
2. Климов Е. А. Психологія професійного самовизначення: навч. посібник / Е. А. Климов. Москва : Академія, 2007. 301 с.
3. Лук'янова Н. Л. Волонтерський рух в Україні – ефективний засіб реалізації державних програм у соціальній роботі з населенням. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2009. Вип. № 2. С. 92–95.
4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу і держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. Київ : НВЦ НБУВ, 2009. 687с.
5. Технологія волонтерської роботи у сучасних умовах / за ред. проф. А. І. Капській. Київ, 2001. С. 31 - 32.
6. Настрої українців та дії під час повномасштабної війни Росії з Україною : аналітичний звіт. *Gradus Research Company*. 2022. №3. URL: https://gradus.app/documents/196/CitizensInWar_GradusKSE_31032022_ua_wu6mRyB.pdf (дата звернення; 27.10.2023).

Барбулін Сергій Леонідович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.**,
доктор психологічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ В ОСНОВІ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Реабілітаційна психологія є відносно молодого галуззю психологічної науки, що активно розвивається в Україні та світі. Вона вивчає психологічні аспекти реабілітації людей з різноманітними фізичними, психічними, соціальними порушеннями та обмеженнями. Метою реабілітаційної психології є максимально можливе відновлення психологічних функцій і якості життя людини.

Узагальнюючи розглянуті праці вітчизняних науковців, можна дійти таких висновків щодо місця реабілітаційної психології в системі наукових знань:

- реабілітаційна психологія є комплексною міждисциплінарною галуззю, що інтегрує досягнення психології, медицини, педагогіки, соціології для відновлення психічних функцій та соціалізації людей з особливими потребами;

- вона тісно пов'язана з медичною психологією, психологією праці, соціальною психологією, психологією розвитку, водночас має власне предметне поле і специфічні завдання;

- провідними принципами реабілітаційної психології є комплексний міждисциплінарний підхід, індивідуалізація, безперервність реабілітаційного процесу, опора на збережений потенціал клієнта;

- подальшого дослідження потребують питання вдосконалення методів реабілітаційної психології, розвитку реабілітаційної освіти та підготовки кадрів для цієї сфери.

Центрованість на особі стає одним з найважливіших принципів, який визнає унікальність кожної особи. Розуміння того, що кожен індивід має свій особливий життєвий досвід, цінності, потреби та цілі, надає можливість підійти до реабілітації із глибоким розумінням та співчуттям.

Голістичний підхід акцентує увагу на тому, що відновлення не обмежується лише фізичними аспектами. Для досягнення справжнього благополуччя необхідно враховувати психологічний, соціальний та емоційний стан пацієнта.

Ефективність реабілітації посилюється завдяки співпраці та командному підходу. Реабілітаційний процес зазвичай вимагає взаємодії спеціалістів з різних галузей. Це поєднання компетенцій та зусиль робить підтримку пацієнта найбільш ефективною.

Самодетермінація та активна участь пацієнта у власному процесі відновлення вважається критично важливим. Коли пацієнт відчуває, що він є частиною процесу, це сприяє його мотивації, відданості та вірі в позитивний результат.

Зосередившись у фокусі можливостей, реабілітаційна психологія прагне перерозподілити увагу з обмежень на потенціал пацієнта. Відчуття можливостей та віри в себе мають вирішальне значення для успішної адаптації.

Етичність та конфіденційність стають основою довіри між психологом та пацієнтом. Дотримання високих етичних стандартів та захист конфіденційної інформації пацієнта забезпечують безпеку та підтримку в чутливому процесі відновлення.

Реабілітаційна психологія пропонує комплекс методів для оцінки психічного стану особи, активного втручання, підтримки та адаптації до нових умов життя. Особлива увага приділяється індивідуальному підходу, розумінню та врахуванню особливостей кожного пацієнта.

Реабілітаційна психологія розглядає комплекс методів, які відіграють вирішальну роль у підтримці та відновленні пацієнтів, враховуючи глибокі психоемоційні, когнітивні та соціальні аспекти їхнього життя (рис. 1).

Рис. 1. Основні методи реабілітаційної психології

Зокрема психоедукація є фундаментальним інструментом, який не просто інформує, а надає пацієнтам глибоке розуміння їхнього стану чи розладу, забезпечуючи їх необхідними навичками для ефективної самопомогі і саморегуляції.

Когнітивно-поведінкова терапія, яка має корені в класичних психотерапевтичних підходах, спрямована на тонке впорядкування ментальних структур пацієнта, дозволяючи йому рефлексувати та коригувати своє сприйняття та поведінку.

Тренінги навичок перетворюють теоретичні знання на практичні інструменти, зосереджуючись на відточуванні конкретних навичок від стратегій впорядкування стресу до високої майстерності міжособистісного спілкування.

Психосоціальна інтервенція вводить пацієнта в ширший соціокультурний контекст, підтримуючи його адаптацію в професійній, сімейній та соціальній сферах.

Консультавання діє як канал комунікації між пацієнтом та спеціалістом, надаючи індивідуальні рекомендації та створюючи стратегії для подальшого прогресу.

Сімейна терапія розширює рамки терапевтичної взаємодії, враховуючи динаміку родинних відносин та їхній вплив на психологічне благополуччя пацієнта.

Групова терапія використовує колективний досвід для підтримки, навчання та соціалізації учасників, спираючись на взаємодопомогу та соціальну взаємодію.

Біофідбек та релаксаційні методи вводять в практику технологічний і науковий компонент, дозволяючи пацієнтам глибше зрозуміти та контролювати свої фізіологічні реакції та стан релаксації.

Реабілітаційна психологія, яка ставить перед собою завдання відновлення фізичного, психічного та соціального благополуччя особи після різних травм, страхів та втрат, відіграє надзвичайно важливу роль у сучасному суспільстві. Її застосування виявляється особливо актуальним у контексті трагічних подій, які відбулися в Україні після того, як Росія розпочала повномасштабну війну 24 лютого 2022 року. Велика кількість людей зіткнулася з травматичними відчуттями, втратами рідних та дому, а також змушена була адаптуватися до нових життєвих обставин.

Реабілітація після травматичних подій стала першочерговою необхідністю для тих, хто пережив страхі війни, втрату близьких або ж якісних змін у своєму житті. Реабілітаційна психологія допомагає людям долати посттравматичний стресовий розлад, відновлювати віру в майбутнє та адаптуватися до нової реальності.

Робота з особами з особливими потребами також виявляється актуальною, адже в результаті війни багато людей отримали фізичні та психічні травми. Вони потребують спеціалізованої підтримки, адаптації до нового способу життя та реінтеграції в суспільство.

Реабілітація осіб з психічними розладами визнається невід'ємною частиною відновлювальної роботи, оскільки війна залишає глибокий слід не тільки на фізичному, але й на психічному рівні. Ряд осіб, які вже мали попередні психічні проблеми, зіткнулися з їх загостренням, тоді як інші розвинули нові психопатологічні стани в результаті війни.

У контексті глобальних змін та викликів, які виникли через війну, перспективи реабілітаційної психології стають особливо актуальними. Одним з ключових напрямків є інтенсивний розвиток методик. Під тиском викликів, які виникли внаслідок конфлікту, галузь реабілітаційної психології може перейти на новий рівень, активізуючи розробку і впровадження новаторських підходів і технік.

Додатково ситуація в Україні стає каталізатором міждисциплінарної взаємодії. Війна вимагає глибокої інтеграції зусиль психологів, соціологів, медичних працівників та соціальних служб, щоб надати всебічну підтримку постраждалим.

Таким чином, реабілітаційна психологія набуває критичного значення у контексті наслідків війни в Україні, прагнучи відновити здоров'я, добробут та соціальну інтеграцію тих, хто постраждав від цього конфлікту.

Відновлювальна діяльність після таких глобальних подій, як війна, яку розпочала Росія проти України у 2022 році, ставить перед реабілітаційною психологією низку викликів, але водночас відкриває нові перспективи розвитку цієї галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуб В. Реабілітаційна психологія : методичні матеріали до семінарських занять. Дрогобич, 2017. 92 с.
2. Романишин А. М. Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах. Львів, 2014. 121 с.
3. Тохтамиш О. М. Реабілітаційна психологія : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2014. 100 с.
4. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : монографія. Київ, 2009. 483 с.

Береда Марія Валеріївна,

курсант 2 курсу,

Навчально-науковий інститут права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук та психології поліцейської діяльності,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Психологічна реабілітація дітей, які постраждали від війни в Україні, вкрай важлива для їхнього фізичного та емоційного благополуччя. Наслідки військових дій можуть суттєво вплинути на життя дітей: травми, втрата близьких, переселення та зниження якості життя.

По-перше, слід врахувати, що психологічна реабілітація має два основних компоненти - це психологічна та соціальна підтримка. Психологічна підтримка спрямована на допомогу дітям у подоланні різних психологічних труднощів, які виникають через війну, такі як стрес, тривога, депресія тощо. Соціальна підтримка охоплює різні аспекти: емоційна підтримка, надання інформації, матеріальна допомога, медична асистенція та соціальний захист. Підходи до психологічної реабілітації можуть варіюватися, але основна мета - це допомогти дітям подолати травми та стреси, пов'язані з війною, і повернути їх до нормального та комфортного життя [2].

Психологічна реабілітація є надзвичайно важливою для покращення психічного стану дитини та адаптації до складних життєвих обставин. Вона включає в себе соціально-психологічну допомогу, яка спрямована на підтримку дітей у подоланні емоційних та психологічних труднощів, що виникають у зв'язку з війною [3].

Суть соціально-психологічної допомоги полягає у створенні умов для покращення психологічного стану дітей та їхньої соціальної взаємодії. У дослідженні Я.П. Дубініної виділяється поняття психосоціальної роботи, яке передбачає надання психологічної та соціальної підтримки людям, які опинилися у складних життєвих ситуаціях з метою полегшення їхнього адаптування до змінливого оточення.

У роботі Н.В. Лунченко «Особливості організації психосоціальної допомоги дітям та сім'ям, що пережили важкі життєві обставини через воєнні події», також відзначається, що соціально-педагогічна підтримка спрямована на виявлення та розв'язання проблем дітей, забезпечення їм повноцінного розвитку та освіти.

У сучасних умовах в Україні під час військових конфліктів значення соціально-психологічної підтримки зросло, оскільки багато дітей та їх сімей стали свідками жорстоких подій. Цю допомогу надають як державні установи, так і громадські та благодійні організації, спрямовуючи її на забезпечення емоційної підтримки та створення безпечного середовища для дітей з метою подолання стресу та тривоги, що виникають під час війни [1].

У Типовому положенні про центр соціально-психологічної реабілітації дітей визначено, що такий центр є важливим закладом соціального захисту для дітей віком від 3 до 18 років, які пережили тяжкі обставини у своєму житті.

Основною метою центру є забезпечення цим дітям комплексної допомоги в різних сферах: соціальній, психологічній, педагогічній, медичній, правовій та інших видах підтримки. Центр фокусується на наданні всебічної допомоги дітям, що охоплює різні аспекти їхнього життя [3].

Основним завданням є індивідуальна корекція психологічних та педагогічних аспектів з урахуванням потреб кожної окремої дитини. Це допомагає покращити їхнє емоційне та психічне становище, а також сприяє адаптації до навчання та розвитку позитивного ставлення до життя. Центр також створює умови для навчання дітей, враховуючи їхній рівень підготовки, що сприяє їхньому розвитку та підготовці до трудової діяльності.

Крім того, важливою є робота з адаптації дітей до навколишнього середовища, а також надання рекомендацій батькам та соціальним працівникам. Центр може залучати різні структурні підрозділи: відділення соціальної, психологічної та педагогічної діагностики і реабілітації, лікувально-профілактичне відділення, юридичну службу, службу «Телефон довіри для дітей» та інші, які спрямовані на психосоціальну реабілітацію дітей [5].

Сучасні умови в Україні, зокрема військові конфлікти, зробили соціально-психологічну реабілітацію дітей надзвичайно важливою. Різні організації, зокрема Міжнародний комітет Червоного Хреста в Україні та різні психологічні центри, надають підтримку та допомогу дітям, постраждалим від війни.

Спеціалісти займаються наданням психологічної допомоги, реабілітації та підтримки у відновленні родинних зв'язків та адаптації дітей до нових умов життя [4].

Отже, Україна стикається з викликами психологічної реабілітації дітей, постраждалих від війни. Центри соціально-психологічної реабілітації та інші організації відіграють важливу роль у наданні дітям комплексної допомоги, спрямованої на покращення їхнього психічного стану та адаптацію до нових умов життя. Психологічна підтримка та реабілітація є невід'ємною частиною процесу відновлення та подолання психологічних наслідків воєнних дій для дітей в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амелічева Л. П. Деякі проблеми правового регулювання соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. *Академічні візії*. 2022. Вип. 12. С.43-45.

2. Відіщук Л. Соціально-психологічна підтримка дітей, постраждалих від воєнних дій : Кваліфікаційна робота (231 “Соціальна робота”) / Український католицький університет; Кафедра педагогіки та соціальної роботи. Львів 2023, 46 с.

3. Тутаренко Т. Технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах війни: комплексний підхід. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. Вип. 43. С.54-62.

4. Чабан О. С., Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги. *Український медичний часопис*. Київ, 2022.150 с.

5. Чуйко О. В. Зарубіжні моделі психосоціальної реабілітації дітей, травмованих війною. *Український психологічний журнал*. 2017. №1. С.192-203.

Берташ Марія Ігорівна,
викладач кафедри психології, педагогіки та соціології,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

З початком військової агресії росії проти України кожен громадянин зіштовхнувся з безліччю непростих ситуацій і викликів. Війна для українців стала колосальним іспитом на незламність, витривалість, стійкість духу та людяність. Це неймовірний стрес-тест не тільки для наших військових, які мужньо боронять нашу Батьківщину, стримуючи ворожу навалу, а й для усіх українців, які змушені звикати до нової, подекуди жахливої, реальності та адаптуватись до нових умов, які диктує нам воєнний час.

Психологічний стан та психічне здоров'я під час військових дій є вкрай важливими. Багато людей переживають виснаження, спустошення, втому, відчувають тривогу й паніку.

Основним завданням соціальної і психологічної роботи з людьми, які постраждали від воєнних дій, є відновлення психічного здоров'я і нормального соціально прийнятного способу життя.

Цивільні практично не можуть вплинути на обставини, також люди не можуть не читати новини про війну, адже від цієї інформації залежить безпека членів їхніх родин. Але усвідомлення подій, на які людина не може вплинути, допоможе зайвий раз не накручувати себе та розуміти, як пристосуватись до обставин.

Британська психологиня Люсі Бересфорд говорить, що відчуття тривоги, страху і пригнічення під час таких невизначених часів, як війна є невідворотними [1]. Стрес впливає на людину, призводячи до знесилення, поганого настрою і безпорадності. Тому у воєнний час важливо використовувати лише перевірені джерела інформації.

Люсі Бресфорд радить застосовувати мантру «це теж пройде» або методику сканування тіла: слід сісти на крісло і спробувати відчути кожну частину тіла –від маківки до кінчиків пальців ніг і навпаки. Це допоможе на деякий час відволіктися від тривожних думок [1].

Важливо відслідковувати думки. Постійне «пережовування» новин у голові лише підсилює тривогу, тому треба змусити себе відволіктися. Наприклад, можна спробувати розв'язати важку задачу чи кросворд –варто робити щось, що допоможе максимально залучити когнітивні здібності і відволікти від думок про теперішню ситуацію в країні.

Можна спробувати дихальні вправи: робити глибокі вдихи і видихи, зосередившись на цьому.

За можливості обмежити час для новин і соцмереж. Тривожні новини тримають людину у стані «бий або біжи». Це забезпечується за рахунок підвищення рівнів гормонів стресу, зокрема кортизолу та адреналіну. Обмеження часу перегляду новин, а також намагання не прокручувати їх у думках знову й знову допоможе дещо налагодити роботу гормональної системи і знизити тривожність. Якщо неможливо не читати новини (як зараз) – варто переглянути список джерел в соцмережах і споживати тільки верифіковану інформацію.

Здійснення психологічної реабілітації передбачає навчання прийомам та методам саморегуляції, самовиховання, самонавчання з метою зниження впливу негативних психічних станів в реальних умовах життєдіяльності, формування позитивних мотивацій, активних соціальних настанов на життя та

професію. Всім, хто входить до близького оточення постраждалих від травматичних подій, слід пам'ятати наступне [3, с. 43]:

1) будь-які стресові реакції, якими б дивними вони не здавалися, нормальні для людини, яка пережила ненормальні катастрофічні події;

2) багаторазові повторення одних й тих самих жаклих історій – це нормально і навіть корисно, тому помилкою є прохання забути, не думати, переключитися;

3) неприпустимо відмовляти постраждалій людині у зустрічах, розмовах, посилаючись на власну зайнятість. Лише відкритість, терпіння, безумовне прийняття з боку значущих близьких стають тим живильним середовищем, яке дає змогу постраждалій людині поступово відтанути, довіритися, повірити у саму себе.

Метою соціально-психологічної реабілітації є:

– працевлаштування, професійне навчання та перенавчання, оволодіння трудовими навичками, у тому числі шляхом створення спеціально пристосованих робочих місць;

– повернення потерпілому економічної, фінансової незалежності та соціальної повноцінності.

Соціально-психологічна реабілітація є не пасивною реадaptaцією, поверненням людини до колишнього життя, яке було в неї до травматизації. Це радше активізація здатності життєтворення, тобто здатності перепроектувати власне життя та втілювати, реалізовувати ці оновлені проекти в сімейній, особистій, професійній та інших сферах. Адже творче ставлення особистості до власного життя передбачає відновлення бажання самотрансформацій, готовності до несподіванок, до змін ціннісних орієнтацій, характеру діяльності, поля спілкування, форм самореалізації [2].

Отже, соціально-психологічну реабілітацію можна визначити як мультифакторний, комплексний процес відновлення і підтримання психологічного здоров'я особистості і насамперед її здатності відчувати психологічне благополуччя. Реабілітація передбачає варіативність інтервенцій з урахуванням як характеру отриманої травми, так і природи особистості, її життєвої історії, значущого оточення, наявного потенціалу, намірів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тривожність під час війни. Що допоможе заспокоїтися. URL: <https://suspiine.media/211997-trivoznist-pid-cas-vijni-so-dopomoze-zaspokoitisa/> (дата звернення: 21.10.2023).

2. Алещенко В. Психологічна реабілітація учасників бойових дій: теоретико-методологічне обґрунтування моделі. *Психологічний журнал*. 2019. Вип. 3.

3. Горбунова В. Сприяння соціального оточення відновленню та зростанню особистості при посттравматичних станах та розладах. *Наука і освіта*. 2016. №5. С. 40-44.

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

Бохонкова Ю. О.,

доктор психологічних наук, професор,

завідувачка кафедри психології та соціології,

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АДАПТАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Зараз кожен з нас є частиною глобальних змін в навчальному процесі, якій відбувається у закладах вищої освіти. Питання адаптації до дистанційного навчання постає не вперше, ще у 2020 році освітяни стикнулися із цією проблемою, що виникла під час запровадження карантину під час пандемії COVID-19. Виникнення почуття тривожності, що супроводжуються підвищеним хвилюванням, настороженістю, емоційною нестійкістю, суттєво впливають на адаптаційний процес, коригуючи його, що в свою чергу відбивається на взаєминах з оточуючими і призводить до виникнення відчуття самотності, постійного душевного дискомфорту, зниженню активного включення в навчальний процес діяльності. Всі здобувачі, без винятку, стикнулися з непередбачуваними життєвими проблемами, до яких можна віднести: кризові ситуації, ситуації загрози життю самої людини чи значущих близьких, кризу самореалізації, тощо.

Процес адаптації проходить кілька стадій, та має багатофакторну структуру, можна стверджувати, що успішність формування адаптації залежить від особистісних особливостей особистості, від її індивідуально-психологічних і психотипових особливостей [2].

У дослідженнях різних науковців виявлено, що більше значення для здобувачів вищої освіти в процесі адаптації мають суб'єктивні причини, а саме: невміння налагоджувати контакти, як із членами студентської групи так і з викладачами, невміння доцільно використовувати свій час, відсутність бажання навчатися тощо. Але під час підвищення навантаження, зростання тривожності, особистість може втратити врівноважений стан та не буде спроможна до використання конструктивних дій щодо позитивного вирішення ситуації.

Також слід відзначити ще одну ознаку появи труднощів в формуванні адаптаційного процесу – це загострення рольових конфліктів в системі «здобувачі вищої освіти – викладач». Спілкування викладача і здобувача вищої освіти має важливе значення у процесі формування особистості майбутнього фахівця. В нових умовах, з якими стикається здобувач вищої освіти на початку навчання, та продовж нього, постійно виникає емоційне напруження, тому в цей період особливого значення набувають комунікативні навички викладача, використання ним компетентнісного підходу [4].

Проблема адаптації до дистанційного навчання, запровадженого під час введення воєнного стану в Україні в 2022 році, набула особливої актуальності саме для здобувачів, які вже отримують освіту. Пристосування до змін у навчальному процесі викликало в багатьох з них підвищення рівню особистісної тривожності і вплинуло на формування усього адаптаційного процесу до умов навчання у закладі вищої освіти [6].

Постійні переживання з приводу незнайомої структури навчання (незрозумілі соціальні вимоги, нестача ясності, визначеності, чіткості, ненормованість навчального дня, відсутність (неритмічність) щоденної системи контролю знань, складність сприйняття лекційного матеріалу і подальше оперування ним, руйнація усталених за час шкільного навчання установок і звичок), призвело до підвищення емоційної напруги та рівню особистісної тривожності, що в свою чергу стала дезадаптуючим фактором, який може потягнути за собою конфлікти у відносинах та проблеми у спілкуванні, проявляючи завищені вимоги як до оточуючих, так і до себе [3].

Як казав Ганс Сельє, «стрес – це не те, що з вами сталося, а те, як ви це сприймаєте». Дистанційна освіта є новою формою навчання, яка з'явилась на вимогу сучасного суспільства та завдяки розвитку сучасних комп'ютерних технологій. По своїй суті, дистанційне навчання – це комплекс освітніх заходів для здобувачів вищої освіти, який не вимагає присутності здобувача вищої освіти в самому закладі, а передбачає використання комп'ютерних та освітніх технологій. Попит на впровадження та широке застосування дистанційного навчання пояснюються тим, що наразі є неможливим проведення освітнього процесу звичним способом, і ця форма є необхідною та ефективною [1; 5].

Тотальне впровадження дистанційного навчання під час пандемії COVID-19, як основної форми, виявило його недоліки та неможливість повністю замінити традиційне навчання, яке переважало в освітньому процесі до останнього часу.

Формування адаптації до дистанційного навчання залежить не тільки від особистісних якостей особистості, а і в того, в яких умовах проходить це формування. Необхідною умовою успішної діяльності здобувача вищої освіти є освоєння нових для нього особливостей навчання. Опанування нових способів і методів навчання зменшує відчуття внутрішнього дискомфорту і блокує можливість конфлікту із середовищем. Тому важливим кроком на шляху поліпшення формування адаптації до дистанційного навчання, буде дотримання балансу адаптації та інноваційності, яка в свою чергу спирається на вихованні «внутрішніх» потенцій здобувача вищої освіти, до конструювання ним самим власних можливостей і практичного їх здійснювання і здійснення [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Быков В. Ю. Дистанційні технології навчання в сучасній освіті // Проблеми сучасного підручника: 36. наук, праць / Быков В. Ю. – К.: Педагогічна думка, 2004. – Вип. 5. – С. 15-22.
2. Булах І. Є. Соціальна обумовленість процесу адаптації та її етапи / Булах І. Є. // Соціальна педагогіка і адаптивність особистості. – Суми, 2004. – С. 94-101.
3. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б.Ліщинська. – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – 102 с.

4. Єфремова Г. Л. Фактори професійної адаптації студентів в умовах ВНЗ / Єфремова Г. Л. // Педагогічний альманах: зб. наук. праць. – Херсон, 2011. – Вип. 11. – С. 121-126.
5. Ільїна Ю. М. Дистанційний формат розвитку психологічних компетенцій / Ю. М. Ільїна // Інформаційні технології і засоби навчання : електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – К., 2008. – № 4 (8).
6. Кучеренко Н. Дистанційне навчання як виклик сучасної університетської освіти: філософсько-правовий вимір / Кучеренко Н. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки, 2018. – № 906. – С. 34–40.

Бочелюк Віталій Йосипович,
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЙНА ДОПОМОГА НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ ПРИ НЕВРОЗАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Невроз – це вимушений спосіб існування людини у важкій, психотравмуючій обстановці, спосіб компенсації [3, с. 18]. Однією з ознак неврозу як психогенного захворювання є психологічно зрозумілий змістовний зв'язок між ситуацією, особистістю та хворобою [1]. Психотравмуюча ситуація при неврозах найчастіше не є суб'єктивно травматичною, з нею стикаються протягом життя мільйони людей. Однак, безумовно, існують специфічні особистісні особливості чи риси так званого «потенційного невротика», а також особистісні особливості, що протидіють розвитку невротичного конфлікту та розладів, що характеризують свого роду «неврозостійкість» особистості. Невротична особистість характеризується недосконалістю механізмів антиципації і психологічної компенсації, що призводить до суб'єктивної нерозв'язності психотравмуючої ситуації і тягне за собою розвиток невротичного розладу. Проте проблематичність використання поняття «невротичний розлад» у тому, що чітко визначає поняття «розлад». Це ускладнює диференціацію невротичної симптоматики від психологічних феноменів, таких як переживання, що у свою чергу пов'язані зі стресом, і, як правило, є конфліктогенними, зачіпають особливо значні сторони життя.

Таким чином, діагностика невротичних розладів зводиться до понять «страждання», «дезадаптація» та «особистісна дисфункція». Разом з цим у професійній літературі спостерігається відсутність єдиної думки щодо того, чи є невроз захворюванням.

Варто зазначити, що психотерапія є найбільш важливим та визнаним засобом лікування неврозів та невротичних розладів через те, що вона націлена на вирішення внутрішньоособистісних конфліктів, що лежать в основі психічних порушень невротичного рівня [2].

Важливою детермінантою прогнозу реабілітаційного процесу є лікувальна стадія зміни пацієнта. Чим далі він просунувся на стадіях зміни до початку психологічної реабілітації, тим швидше зможе прогресувати.

Різновиди терапії, орієнтовані на дію (наприклад, поведінкова психотерапія), можуть бути дуже ефективними для хворих, що знаходяться на стадіях підготовки та дії. Однак ті самі програми можуть виявитися неефективними для пацієнтів на стадіях попереднього обмірковування або обмірковування, для них найбільш продуктивні когнітивні та психоаналітичні підходи. Рівні зміни відображають ієрархічну організацію п'яти відмінних, але взаємопов'язаних психологічних рівнів проблем, до яких звертаються у психотерапії: симптомні/ситуаційні проблеми, дезадаптивні когніції, інтерперсональні конфлікти у теперішньому, сімейні/системні конфлікти, інтраперсональні конфлікти.

У разі втручання на різних рівнях змін можуть бути використані три базові стратегії:

1. Першою є усунення рівнів. Це послідовне проходження через всі стадії зміни до тих пір, поки стан особистості не покращиться до достатнього ступеня або поки не буде проаналізовано найглибші, найменш усвідомлені та найбільш резистентні інтраперсональні конфлікти. Це стратегія усунення з вищого на глибший рівень.

2. Другою стратегією є фокусування на ключових рівнях. Якщо наявні факти недвозначно вказують на один ключовий рівень каузальності (як у випадку з невротичними розладами), то психотерапевт може працювати насамперед і найбільше на цьому рівні втручання.

3. Третя альтернатива – стратегія максимального впливу. При максимальному впливі можна розробити інтервенції, які впливають на пацієнта на всіх рівнях зміни.

Тривалість реабілітаційного процесу при неврозах варіює залежно від стадії та рівня зміни, а також від того, наскільки успішно пацієнти працюють між сесіями. Хворі, які починають лікуватися, будучи вже підготовленими до дій, можуть проходити короткостроковий варіант реабілітації протягом 6-10 сеансів. Чим більше захисних бар'єрів треба подолати пацієнтам, і що менш успішна робота, що вони здатні виконати, тим довше триває курс психологічної реабілітації, що займає в цих випадках від 6 місяців і більше.

Психоаналітичні різновиди психотерапії найбільш корисні на стадіях попереднього обмірковування та обмірковування. Екзистенційна, когнітивна та інтерперсональна терапія особливо добре підходить для стадій підготовки та дії. Поведінкова та експозиційна терапія найбільш ефективна під час дії та збереження.

В умовах підвищення ефективності реабілітаційної психологічної допомоги було уточнено зміст невротичних конфліктів і розширено уявлення про їхні основні типи. Найбільш характерними для хворих на неврози в даний час є конфлікти між потребою в самостійності та залежністю, власними нормами та агресивними тенденціями, між рівнем домагань та можливостями, між рівнем домагань та рівнем досягнень, прагненням задоволення власних потреб і вимогами довкілля. Встановлено також, що для хворих на неврози характерною є наявність не одного конфлікту, а існування широкого їх спектра, обумовлене порушеннями системи відносин, серед яких емоційно несприятливе, неадекватне ставлення до себе виступає як найбільш патогенне, що визначає безліч суб'єктивно нерозв'язних протиріч.

Надання психологічної допомоги пацієнтам, які постраждали від війни з невротичними розладами є значним завданням клінічного психолога у межах комплексних програм реабілітації. Основними способами надання психологічної допомоги в клінічній психології є психологічне консультування, психологічна корекція та психотерапія. Усі вони спрямовані на різні сторони особистості, відмінність між ними є лише у меті та способах впливу.

Основними принципами при наданні психологічної допомоги пацієнтам із невротичними розладами та методичними підходами в їх реалізації мають бути: комплексність впливу на різні сфери цілісної особистості (когнітивну, емоційну та поведінкову), сувора індивідуалізація кожного випадку, диференційований підхід залежно від діагнозу невротичного розладу та супутніх патогенних та екзогенно-органічних факторів. Програма психологічної реабілітації пацієнтам з невротичними розладами повинна складатися з таких блоків:

1. Психодіагностика – дослідження особистісних особливостей (індивідуально-типологічні особливості, захисний стиль поведінки), актуальний стан, особливості міжособистісної взаємодії, особливості сімейної системи тощо).

2. Психологічне консультування, що складається з таких напрямків:

1) інформаційний – підвищення психологічної компетентності щодо проблем формування невротичних порушень;

2) мотиваційний – створення мотивації на лікування та виявлення особистісних ресурсів у подоланні невротичних форм реагування;

3. Психокорекція – відновлення порушеної системи відносин хворого, поліпшення якості життя, відновлення соціальної адаптації.

Сучасна оцінка ефективності психологічної реабілітації при неврозах показує велику результативність та економічність методів когнітивно-поведінкового спрямування. У нашій країні хорошу ефективність показали індивідуальна та групова форми особистісно орієнтованої психотерапії. Особистісно орієнтована (реконструктивна) психотерапія показує, що порушення системи відносин при неврозах носять ширший характер, який охоплює порушення майже всіх значних стосунків особистості. В основі такого глобального порушення стосунків лежить неадекватне, емоційно несприятливе ставлення до себе, пов'язане зі становленням самооцінки. Це визначає необхідність корекції не тільки когнітивного аспекту стосунків, яке досягається переважно за рахунок усвідомлення, а й емоційного компонента стосунків. Щодо поведінкового компоненту, його вплив фокусуються у трьох основних площинах: саморозуміння, відношення до себе та саморегуляція.

Патогенетична чи особистісно-орієнтована (реконструктивна) психотерапія при неврозах у населення України, що постраждало від війни, може здійснюватися у двох основних формах – індивідуальній та груповій. Кожна з них має власний специфічний психотерапевтичний потенціал. Групова та індивідуальна психотерапія спрямована на внутрішню проблему та систему відносин пацієнта, дефекти якого знаходять вираження у міжособистісній взаємодії, що зумовлює посилення порушень внутрішньоособистісних структур та зростання нервово-психічного напруження. Групова психотерапія дозволяє розпочати роботу з кінцевої ланки цього ланцюга, тобто з неконструктивної поведінки пацієнта. Психотерапевтична група є моделлю природних груп, і пацієнт переносить до групи властиві йому стереотипи поведінки. Специфіка внутрішньогрупової терапії як самостійного методу полягає у цілеспрямованому використанні всієї сукупності взаємовідносин та взаємодій.

Таким чином, екзистенційна, когнітивна та інтерперсональна терапія залишається основним методом в лікуванні населення України, що постраждало від війни, при неврозах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришук М. М. Психопрофілактика та психокорекція початкової невротизації дітей шкільного віку : автореф. дис... канд. психол. Наук / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2010. 39 с.
2. Юрченко В. М., Гришук М. М. Сімейна системна психотерапія як засіб психокорекції початкової невротизації дітей шкільного віку. *Вісник Львівського університету*. 2020. Вип. 6. С. 157–165.
3. Malygin Y. V., Korsakov S. S. A multiple linear model of help-seeking behavior in patients with depressive and neurotic disorders. *Journal of Neurology and Psychiatry*. 2019. № 119(1). P. 17–21.

Велитченко Л. К.,

д. психол. н., професор,
професор кафедри загальної та практичної психології,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна

СУБ'ЄКТНА ПАРАДИГМА ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Основною концептуальною ідеєю сучасної психології є ідея людини, яка у багатьох аспектах перегукується з положеннями філософської антропології (прагнення створити цілісний образ людини), філософської герменевтики (тлумачення людини у контексті її буття), структуралізму (установка на розкриття співвідношення соціальної реальності та її відображення у мисленні), франкфуртської школи (ідея безкомпромісного впливу пануючої ідеології на свідомість людини).

Ідея людини має солідне дослідницьке опрацювання також у багатьох сучасних психологічних наукових школах, де особистість постає як:

- а) стійка система відносин, соціальної перцепції і поведінки у сфері спілкування і діяльності;
- б) єдність індивідуального й соціального;
- в) продукт діяльності;
- г) фіксована структура ставлення людини до дійсності, інших людей і до самого себе як певний набір конкретних дій і взаємодій.

Погляд на людину як цілісного суб'єкта психіки відтворено в постулатах канонічної психології, де особистість не зводиться до деякої сукупності окремих якостей та функцій, а розглядається через призму категорії вчинку як осереддя її особистісних смислів.

Якщо вважати людиноцентричність основною рисою сучасної психології, то головне місце в ній (людиноцентричності) має по праву займати поняття особистості. Вже сам факт існування величезної кількості визначень цього поняття говорить не тільки про складність цього явища, але і про важливість його розгляду як у теоретичному, так і у практичному плані.

Не вдаючись у деталі зіставлення різних персонологічних концепцій, відзначимо, що всі вони беруть за основу уявлення про людину як біосоціальну систему, що саморегулюється. Саморегуляція містить мету активності, модель значущих умов, програму відповідних дій, критерії їх успішності, оцінку результатів, відповідні корекції.

Якщо розглядати прагнення індивіда до стабільності свого існування як основну умову його життєзабезпечення, то проблему пізнання значущих умов та відповідних ним дій слід розглядати як найбільш істотну проблему особистості в цілому.

Наразі проблема смислової організації особистісного існування відкривається найгостріше. Ця гострість якнайкраще була сформульована свого часу Сартром: «людина тільки тоді в повному розумінні людина, коли вона поставлена на межу свого існування. Якщо мета існування у найзагальнішому вираженні полягає у двох основних імперативах – імператив самозбереження та імператив самоствердження, то питання про значущі умови містить таку величезну кількість проблем, що індивід опиняється у стані не тільки екзистенційного, а й інформаційного стресу».

Звичайно, моделювання значущих умов та прийняття програми відповідних дій стикається з необхідністю діяти не тільки швидко, а й адекватно ситуації, що вимагає врахування всіх значимих обставин. І діяти не тільки швидко, але й за можливості холоднокривно, що, власне, вимагає сформованих поведінкових патернів.

Все це висуває на перший план проблему тренінгу адаптивної поведінки, у життєнебезпечних умовах, яке потребує відповідного професійного супроводу, що здійснюється щодо волонтерського руху. Вихідною основою адаптивної поведінки індивіда є суб'єктне моделювання стресогенної ситуації, яка відбувається в просторі перетину об'єктивної і суб'єктивної реальності як ментальне протиставлення об'єктивно заданих ситуативних вимог і заданих цілей, з одного боку, і наявних у індивіда можливостей, пов'язаних з його уявленням про себе і загальною і парціальною (ситуативною) самооцінкою, з другого.

Якщо виходити з кількості дефініцій поняття «особистість», то вона постає як багатоаспектне явище, яке має деяку вихідну точку, пов'язану з основним буттєвим імперативом живої істоти – бути, використовуючи для цього вроджені та набуті механізми, необхідні для здійснення відповідних функцій, продиктованих умовами взаємодії індивіда та середовища. Ця вихідна точка прихована в усіх функціях живого організму, висхідного до інстинкту самозбереження як основи його подальших трансформацій людської істоти у різні варіанти соціумного самоствердження.

Якщо розглядати цю вихідну точку як осередок всіх соціумних функцій індивіда, здійснення яких забезпечує йому біосоціальне існування, і позначити її терміном суб'єкт, то ми обов'язково приходимо до висновку про існування в суб'єкті якщо не системи, то деякого досить складного набору комунікативних та інтерактивних функцій, за допомогою яких індивід виявляє себе собі та іншим учасникам ситуацій і цим забезпечує собі результат, що наближається до його власних вихідних установок у плані вподобаного (бажаного) результату.

За такого підходу поняття «особистість» із категорії буттєвих сутностей переходить в розряд атрибутів суб'єкта як життєдіяльності індивіда, і саме поняття, що виражається іменником «особистість», перетворюється на прикметник «особистісність», у якому власне і відтворюється ідея приналежності дії певній особі.

Сформульоване нами раніше положення про розгортання психічного у будь-якому акті психічного відображення дає підстави вважати присутність у кожному психічному акті ідеї суб'єкта, яка у кожному конкретному випадку містить його рефлексовану частину у вигляді переживання функціональності власного «Я», яке і є тим самим конкретним «носієм діяльності та пізнання» конкретної особи.

Слідуючи сформульованому нами положенню про розгортання як основний принцип здійснення психічного в імпресивній чи експресивній активності, ми можемо вважати, що суб'єкт як такий не просто виявляє себе через функціональність «Я» об'єктивній дійсності, а співвідносить себе з нею як контекстуальним середовищем у вигляді відповідного перцептивного образу ситуації і себе в ній як «Я» у значенні її смислотворчого фактору.

Така співвіднесеність актуалізує у суб'єкті практично всі потенційні функціональні механізми, кількість яких є його загальною функціональною характеристикою в діапазоні від *min* до *max*. Їх вибір відбувається на основі зіставлення смислу ситуації з особистісними смислами індивіда, які у самому загальному вигляді є проєкцію інстинкту самозбереження та тотального прагнення до самоствердження на зміст комунікативно-інтерактивної ситуації у її актуальному і перспективному значенні.

Владика Віталій Олександрович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – Панов М. С.,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРИ НЕВРОЗАХ

З моменту введення Ф. Гюлленом у 1776 році поняття «невроз», актуальність цього концепту, що відображає самостійну форму невротичного розладу, зростає. «Діагноз «невроз» існуватиме, поки існує людина, розкриваючи сутність людини, її природу. Невроз – це вимушений спосіб існування людини у важкій, психотравмуючій обстановці, спосіб компенсації».

Загальновідомим є той факт, що однією з ознак неврозу як психогенного захворювання є психологічно зрозумілий змістовний зв'язок між ситуацією, особистістю та хворобою [1; 3]. Психотравмуюча ситуація при неврозах найчастіше не є суб'єктивно травматичною, з нею стикаються протягом життя мільйони людей. Однак, безумовно, існують специфічні особистісні особливості чи риси так званого «потенційного невротика», а також особистісні особливості, що протидіють розвитку невротичного конфлікту та розладів, тобто що характеризують «неврозостійкість» особистості.

Таким чином, «невротична особистість» характеризується недосконалістю механізмів антиципації і психологічної компенсації, що призводить до суб'єктивної нерозв'язності психотравмуючої ситуації і тягне за собою розвиток невротичного розладу. Проте проблематичність використання поняття «невротичний розлад» у тому, що чітко визначається поняття «розлад». Це ускладнює диференціацію невротичної симптоматики від психологічних феноменів, таких як переживання, що у свою чергу пов'язані зі стресом, і, як правило, є конфліктогенними, зачіпають особливо значні сторони життя і не охоплюють невротичних порушень. Відповідно до МКБ-10 поняття «розлади» передбачає «клінічно певну групу симптомів або поведінкових ознак, які в більшості випадків завдають страждання і перешкоджають особистісному функціонуванню». Разом з цим дається уточнення про те, що «ізольовані соціальні відхилення чи конфлікти без особистісної дисфункції не повинні долучатись до групи психічних розладів».

Важливою детермінантою прогнозу реабілітаційного процесу є лікувальна стадія зміни пацієнта. Чим далі він просунувся на стадіях зміни до початку психологічної реабілітації, тим швидше зможе прогресувати. Встановлено, що це правило спрацьовує, зокрема для хворих з панічним розладом [3]. Стадії зміни людини забезпечують наказ, а також забороняючу інформацію про лікування вибору.

Різновиди терапії, орієнтовані на дію (наприклад, поведінкова психотерапія), можуть бути дуже ефективними для хворих, що знаходяться на стадіях підготовки та дії [2]. Однак ті самі програми можуть виявитися неефективними для пацієнтів на стадіях попереднього обмірковування або обмірковування, для них найбільш продуктивні когнітивні та психоаналітичні підходи. Рівні зміни відтворюють ієрархічну організацію п'яти відмінних, але взаємопов'язаних психологічних рівнів проблем, до яких звертаються у психотерапії: симптомні/ситуаційні проблеми, дезадаптивні когніції, інтерперсональні конфлікти у теперішньому, сімейні/системні конфлікти, інтраперсональні конфлікти.

Як зазначає М. Грищук [1], у разі втручання на різних рівнях змін, можуть бути використані три базові стратегії:

1. Першою є усунення рівнів. Це послідовне проходження через всі стадії зміни до тих пір, поки стан особистості не покращиться до достатнього ступеня або поки не буде проаналізовано найглибші, найменш усвідомлені та найбільш резистентні інтраперсональні конфлікти.

2. Другою стратегією є фокусування на ключових рівнях. Якщо наявні факти недвозначно вказують на один ключовий рівень каузальності (як у випадку з невротичними розладами), то психотерапевт може працювати насамперед і найбільше на цьому рівні втручання.

3. Третя альтернатива – стратегія максимального впливу. При максимальному впливі можна розробити інтервенції, які впливають на пацієнта на всіх рівнях зміни.

Тривалість реабілітаційного процесу при неврозах варіюється залежно від стадії та рівня зміни, а також від того, наскільки успішно пацієнти працюють між сесіями.

Надання психологічної допомоги пацієнтам з невротичними розладами є значним завданням клінічного психолога у межах комплексних програм реабілітації. Основними способами надання психологічної допомоги в клінічній психології є психологічне консультування, психологічна корекція та психотерапія. Усі вони спрямовані на різні сторони особистості, відмінність між ними є лише у меті та способах впливу [3].

Основними принципами при наданні психологічної допомоги пацієнтам із невротичними розладами та методичними підходами в їх реалізації мають бути комплексність впливу на різні сфери цілісної особистості (когнітивну, емоційну та поведінкову), суворі індивідуалізація кожного випадку, диференційований підхід залежно від діагнозу невротичного розладу та супутніх патогенних та екзогенно-органічних факторів. Програма психологічної реабілітації пацієнтам з невротичними розладами повинна складатися з таких блоків:

1. Психодіагностика – дослідження особистісних особливостей (індивідуально-типологічні особливості, захисний стиль поведінки), актуальний стан, особливості міжособистісної взаємодії, особливості сімейної системи тощо).

2. Психологічне консультування, що складається з таких напрямків:

1) інформаційний – підвищення психологічної компетентності щодо проблем формування невротичних порушень;

2) мотиваційний – створення мотивації на лікування та виявлення особистісних ресурсів у подоланні невротичних форм реагування.

3. Психокорекція – відновлення порушеної системи відносин хворого, поліпшення якості життя, відновлення соціальної адаптації.

Сучасна оцінка ефективності психологічної реабілітації при неврозах показує велику результативність та економічність методів когнітивно-поведінкового спрямування. У нашій країні хорошу ефективність показали індивідуальна та групова форми особистісно орієнтованої психотерапії [3]. Дослідження авторів особистісно орієнтованої (реконструктивної) психотерапії показують, що порушення системи відносин при неврозах носять ширший характер, охоплюють порушення майже всіх значних відносин особистості [4]. В основі такого глобального порушення стосунків лежить неадекватне, емоційно несприятливе ставлення до себе, пов'язане зі становленням самооцінки. Це визначає необхідність корекції не тільки когнітивного аспекту стосунків, яка досягається переважно за рахунок усвідомлення, а й емоційного компонента стосунків. Що стосується поведінкового компоненту, то, як пишуть автори особистісно орієнтованої (реконструктивної) психотерапії, її завдання фокусуються у трьох основних площинах: саморозуміння, ставленні до себе та саморегуляція [3].

Для нормалізації психоемоційних відхилень при невротичних розладах проводяться індивідуальні методики особистісно орієнтованої психотерапії, навчання методам самокорекції та вироблення копінг-стратегій або стратегій подолання, також проводиться сімейна психокорекція. Для роботи з пацієнтами з розладом особи додатково приєднуються різні релаксаційні методики, навчання аутотренінгу, формування навичок конструктивної взаємодії. Особлива увага приділяється пацієнтам, які зазнали психогенного впливу. Реабілітаційна робота спрямована на відреагування емоцій, розвиток та зміцнення я-концепції пацієнта, усвідомлення виходу з психотравмуючої ситуації, пошуку компромісних ситуацій, дезактуалізацію конфлікту.

Таким чином, у сучасних умовах невротичні особистісні та пов'язані зі стресом розлади, а також напрями психологічної допомоги, питання психотерапії цих розладів залишаються важливими напрямами наукових досліджень. У зв'язку з патоморфозом невротичних розладів проведено аналіз динаміки клінічної картини, уточнено механізми етіології та патогенезу, описано вибір ефективної психологічної реабілітації. Підкреслено, що психологічна реабілітація, що охоплює психодіагностику, консультування, психокорекційне та психотерапевтичне втручання, незважаючи на активний розвиток психофармакотерапії, залишається основними методами в лікуванні неврозів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришук М. М. Психопрофілактика та психокорекція початкової невротизації дітей шкільного віку : автореф. дис. канд. психол. наук / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2010. 39 с.
2. Гулько Г. О. Невротичні властивості особистості як предмет психологічного вивчення. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 3(28). С. 26–35.

3. Костикова О. В. До проблеми психотерапії неврозів. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : матеріали III міжрегіон. наук.-практ. конф., Харків, 26 жовт. 2019 р. Харків : Діса плюс, 2019. С. 146–147.

4. Мазяр О. В. Психофізіологічні умови невротичного розвитку особистості. *Сучасні педагогіка і психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Україна, 14-15 липня 2017 року. Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 93–95.

Вознесенська Олена Леонідівна,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
членкиня Ради правління ГС «Національна психологічна асоціація»,
Президентка ВГО «Арт-терапевтична асоціація»,
м. Київ, Україна

АРТ-ТЕРАПІЯ В ЧАСИ ВІЙНИ: МОЖЛИВОСТІ ОПАНУВАННЯ НАСЛІДКІВ ПСИХОТРАВМ

В останні два роки українські психологи та психотерапевти мають такі професійні виклики, які навіть не могли собі уявити. Суспільство зіштовхнулося з такими випробуваннями та соціальними потрясіннями, яких досі не було в досвіді незалежності нашої країни. За таких обставин те, що відбувається в нашій країні, зачіпає майже кожного її громадянина, і кожен відчув не лише єдність із іншими, а й загрозу цій єдності.

Зараз інтенсивність подій така, що немає часу розслабитися, віддатися горю, відчуті біль, а потрібно опанувати себе і рухатися далі. І кожна наступна подія накладається на попередню, посилюючи стан травматизації. Все, що відбувається останнім часом в країні, є **колективною травмою** для нашого суспільства. Власні переживання кожним сприймаються не як унікальні, а як масові, поділені з великою кількістю людей. І зрозуміло, що суспільство, яке зазнало колективної травми, відчуває зміни в сприйнятті навколишнього світу, емоційному стані та поведінці. Крім того, колективні травми актуалізують і травми з власного досвіду, і травми з сімейної історії, і травми народу.

Отже, актуальними проблемами психологічної та психотерапевтичної допомоги населенню є:

- подолання наслідків психотравмуючих подій;
- діагностика та психотерапія ПТСР;
- заходи з реабілітації постраждалих, адаптації в нових соціально-психологічних умовах.

Ці проблеми вирішуються через реалізацію наступних завдань у роботі з будь-якої категорією тих, хто потребує допомоги:

- підвищення мотивації на психологічну роботу;
- пізнання себе, усвідомлення власних потреб, бажань, деструктивних моделей поведінки, відновлення відчуття особистісної цінності, укріплення образу-Я та впевненості у власних силах;
- подолання відчуття ізольованості та навчання іншим моделям комунікації, відновлення старих та побудова нових стосунків, формування групової ідентичності, відновлення відчуття приналежності до певних груп та спільнот (родинним, професійним тощо);
- пошуки смислів життя, вирішення екзистенційних питань;
- розвиток навичок саморегуляції.

Травматизація залежить від:

- рівня ресурсу особистості на момент травмивної події;
- індивідуальної значущості травмогенної події для людини;
- рівня психологічної стійкості до стресу та несприятливих подій;
- здатності до саморегуляції;
- досвіду успіхів та поразок у подоланні перешкод;
- наявної підтримки (зовнішні ресурси – обумовлені культурою, зв'язком людини із природою, психологічною підтримкою важливих близьких людей);
- своєчасною допомогою.

Методологія роботи з травмою в арт-терапії заснована на понятті посттравматичного зростання як переживання позитивних змін в результаті психотравмивної події та саморегуляції як природна здатність людини до самоцілення, що заснована на внутрішніх ресурсах її тіла, пробудження та усвідомлення яких сприяє подоланню наслідків травми, містить екзистенційну складову роботи з травмою: травма надає людині шанс для зміни себе та свого життя.

У соматичній терапії травми було запропоновано систему «**SIBAM**» для роботи з травмивним досвідом у всій його цілісності. Назва цієї системи походить від англійських назв елементів, що складають цей досвід: **відчуття** (*sensation*), **образ** (*image*), **поведінка** (*behavior*), **афект** (*affect*), **смісл** (*meaning*). «SIBAM» є засобом організації досвіду встановлення контакту з навколишнім середовищем та способом організації реакцій людини на те, що відбувається. Арт-терапевтична діяльність взагалі та мультимодальний підхід в арт-терапії зокрема, який залучає кілька творчих модальностей, форм роботи, різні зображувальні техніки та матеріали в рамках одного терапевтичного процесу чи навіть сесії, найбільшою мірою відповідає цій роботі з травмивним досвідом в його цілісності [1].

Тому впровадженню запропонованої стратегії роботи з травмованими людьми повністю відповідає методологія арт-терапії. Ми визначаємо **арт-терапію** через поняття «зцілення»: арт-терапія – це спосіб зцілення за допомогою творчого самовираження, де «зцілення» – це **досягнення** клієнтом **цілісності** [2]. На жаль, іноді в колі фахівців з психотерапії в Україні використовують термін «арт-терапія» для того, що нею не є, що призводить до дискредитації методу. Часто арт-терапія перетворюється з потужного психотерапевтичного методу на розваги, дозвілля. У той же час фахівці когнітивно-поведінкового підходу в психотерапії, клієнт-центрованої терапії використовують методи арт-терапії – малюють, ліплять з пластиліну чи глини, але не називають це арт-терапією, адже повністю не розуміють особливості застосування творчості в реабілітаційному процесі та психологічній допомозі особистості.

Тому коротко визначимо переваги застосування арт-терапії з метою відновлення особистості в умовах війни та повоєнного відновлення країни.

1. Арт-терапія завжди надає **ресурс**, тому що апелює до творчої складової психіки, відбувається пошук можливостей самоцілення, залучення внутрішніх ресурсів людини.

2. Можливість через творчість дослідити власні несвідомі процеси, приховані ідеї і стани, бажані соціальні ролі та форми поведінки, що знаходяться у «витісненому вигляді» або мало проявлені в житті [1]. Символічна мова як одна з основ образотворчого мистецтва дає можливість людині відтворити свої почуття, **дослідити власні моделі комунікації, поведінки**, які знаходять своє втілення в створених образах. Адже метод арт-терапії заснований на механізмі **проекції**: все, що створюється клієнтом, є проекцією частини його внутрішнього світу назовні – на образотворчі матеріали, втілення **частини «Я»** в художньому образі. Арт-терапія – метод, орієнтований на інсайт клієнта.

3. Арт-терапія як засіб невербального спілкування є цінним для тих, кому важко описати словами свої переживання (відомо, що травма закарбовується на рівнях тілесних і емоційних переживань та образів уяви). Творча діяльність створює умови для зближення людей, розуміння одне одного через сприймання створених образів, співпереживання. Арт-терапевтична методологія передбачає безумовне прийняття клієнта у будь-яких його проявах.

4. Малюнок (танець, мелодія тощо) в арт-терапевтичному процесі є певним матеріальним полем для метафоричної взаємодії, дозволяє **по-новому** поглянути на ситуацію та знайти шлях до їх вирішення. Арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмах саморегуляції та зцілення.

Крім того, власна діяльність, власна творчість, можливість вибору теми або матеріалів допомагає клієнтові набути досвіду самоефективності, допомогти йому приймати рішення, здійснювати вибір, брати на себе відповідальність.

Доречно також навести **стадії подолання наслідків психічної травми** [3]:

- **початкова стадія** починається безпосередньо після травмивної події. Вона характеризується переживанням шоку, деперсоналізації, дереалізації, захисними реакціями;

- стадія **відходу** характеризується проявом різних захисних реакцій.;

- стадія **прийняття** – процес поступового усвідомлення людиною перенесених нею травм і почуттів гніву, депресії, горя та інших.

- остання стадія – **реконструкції** – засвоєння людиною нової інформації та зміни системи її уявлень щодо себе та навколишнього світу, характеру її переживань, переосмислення своєї системи

поглядів і аналіз проблем у контексті особистісних значень, зміцнюється віра людини у власні можливості, посттравмівне зростання.

Отже, досвід арт-терапевтичної практики впродовж майже 20 років, досвід використання арт-терапії з постраждалими від психотравмивних подій, досвід реабілітаційних заходів для дорослих та дітей, ветеранів та їхніх сімей доводить дієвість арт-терапії як методу наслідків подолання психічної травми та відновлення особистості. Можемо зауважити, що арт-терапія як засіб зцілення особистості є ресурсним методом, дозволяє працювати з образом Я особистості, розвивати діапазон комунікативних моделей поведінки, створювати нові моделі та стратегії життя, будувати нові життєві смисли через створення власних творчих продуктів. Апробація коротких та середньотривалих програм показала адекватність та доцільність використання запропонованого методу роботи для подолання наслідків психотравм війни для різних постраждалих категорій клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. *Арт-терапія у подоланні психічної травми* : практичний посібник. Вид. 2-е: випр. та доповн. Київ : Золоті ворота, 2016. 202 с.
2. *Енциклопедичний словник з арттерапії* / за заг. наук. ред. О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. Київ : Золоті ворота, 2017. 312 с.
3. Appleton V. Avenues of hope: Art therapy and the resolution of trauma. *Journal of the American Art Therapy Association*. 2001. Vol. 18, Issue 1. P. 6-13.

Воронін Артем Сергійович,

здобувач 2 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Варто зазначити, що діти, які постраждали від збройного конфлікту – це ті маленькі страждальці, які бачили, як вибухають будинки, як помирають рідні люди, як вірні чотирилапі друзі отримують поранення й гинуть. Бачили, як втрачається все у житті: улюблені іграшки, кращі друзі, звичний спосіб життя. Це жахливо, адже ця травма зберігається у свідомості.

Діти потребують того, щоб поруч була ресурсна людина, яка зможе допомогти зрозуміти, прийняти те, що відбулося, підказати, як краще впоратися з емоціями. Але, на жаль, часто навіть батьки та оточення, що є поруч, перебувають у процесі власного горювання і не мають достатньо знань і ресурсу, щоб підтримати дитину.

Суворе реальність змусила Україну зробити рішучі кроки на вирішення цієї великої проблеми. Наразі створюється як на території нашої держави, так і за кордоном величезна кількість благодійних фондів, безоплатних реабілітаційних таборів, дитячих спеціалізованих лікарень. Вперше в історії України на базі лікарні Охматдит у Києві буде створено сучасний реабілітаційний центр зі стаціонарним відділенням площею майже 600 м². Також заплановано ремонт та реставрацію спеціалізованих приміщень: для ортезування та протезування, занять з ерготерапії, залів для занять з фізичної терапії для дітей, які стали жертвами трагічних подій.

Ще одним яскравим прикладом є благодійний фонд «Діти Героїв». Він опікується такими дітьми, яких зараз понад 600, а до кінця року під опіку попаде орієнтовно 5000 дітей. Серед основних векторів роботи фонду є фінансова та юридична підтримка, освіта, піклування про здоров'я, соціалізація, менторство та психологічна допомога.

Історії дітей є різними та неповторними, водночас труднощі, з якими стикаються як діти, так і дорослі, є часто схожими.

Те, як багато буде тривоги і наслідків пережитого досвіду в дитини, залежить від низки психологічних чинників та аспектів:

- наскільки тривалим було її перебування безпосередньо у вирі травматичних подій;
- що саме пережила та побачила дитина;
- як багато втрат і переживань нашарувалося (втрата когось з рідних, дому, друзів та ін.),
- віку дитини;
- хто з дорослих був поруч з дитиною в складні моменти;
- у яких обставинах дитина опинилася зараз.

Якщо говорити про сім'ї та дітей, якими опікується фонд «Діти Героїв», то основними запитаннями, з яким батьки чи родичі дитини звертаються до психологів, є «Як розповісти дитині про втрату?» та «Як допомогти з нею справитися?»

Діти по-різному сприймають і переживають смерть рідних. Одні сумують, інші закриваються в собі, мовчать і, на перший погляд, не хочуть згадувати про втрату. Є і такі, у яких переживання проявляються в зміні поведінки, неслухняності, агресії, протестах проти правил та норм. Часто в дітей з'являється страх втратити ще когось із рідних людей. Чим довше вони перебувають на відстані від військових дій і всього, що з ними пов'язано, тим більше заспокоюються, адаптуються та починають наповнювати своє життя новими враженнями й емоціями. Та все ж частина дітей і надалі перебувають у тривозі, загострено реагують на гучні, несподівані звуки, схожі до звуків війни, частина у снах повертаються до пережитих подій, погано сплять, у них можуть посилюватись інші страхи, не пов'язані із ситуацією. У таких випадках важливо, щоб дорослі чули дитину, не знецінювали її страхів, допомагали з ними справитись.

Як висновок можна підкреслити, що у роботі з сучасними дитячими переживаннями у психологів є чималий «арсенал зброї», а держава створює величезну кількість благодійних фондів, безоплатних реабілітаційних таборів, дитячих спеціалізованих лікарень, що допомагають дітям не лише відпустити чи побороти теперішні страхи, а й навчитися давати собі раду в подальшому.

Адже майбутнє нашої держави залежить саме від них, тому психічне здоров'я підростаючого покоління є нагальною проблемою сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пророк Н. А. Основи реабілітаційної психології, подолання наслідків кризи. Київ, 2018. С. 201 - 208. URL: <https://vseosvita.ua/library/stattia-na-temusotsialno-psykholohichna-reabilitatsiia-ditei-postrazhdalykh-vid-viiny-zasobamy-art-terapii-676709.html> (дата звернення: 08.10.2023).
2. Магльований А. С. Основи фізичної реабілітації. Львів, 2023. С. 59 - 65. URL: https://new.meduniv.lviv.ua/uploads/repository/kaf/kaf_sportmed/0.2._Navhalno_metodyhna_liter_metod_rec_PhR_SM/Pocibnic%20Osnovu%20fizreabiliti.pdf (дата звернення: 08.10.2023).
3. Мухін В. Є. Фізична реабілітація дітей. Харків, 2023. С. 34 - 38. URL: <https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/фiзична%20реабiлiтацiя%20мухiн.doc?id=ba6d1708-0756-484d-a25f-ef9281d1d229> (дата звернення: 08.10.2023).

Гарькавець Сергій Олексійович,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціології,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
м. Київ, Україна

Троценко Данило Сергійович,

здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
м. Київ, Україна

ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТТРАЖДАЛИХ ВІД РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Проблема, що постала перед українським суспільством щодо реабілітації постраждалих українських громадян від російської агресії, має кілька вимірів: соціальний, економічний, правовий, медичний, психологічний тощо. Проте ми пробуємо зробити акцент на віктимологічних аспектах, оскільки всі чи майже всі громадяни України виявляються жертвами цієї агресії. Зауважимо, що жертвою ми розглядаємо таку людину, яка потерпіла внаслідок вчиненого відносно неї злочину, якій прямо або опосередковано було заподіяно шкоду, незалежно від того, визнано її такою в офіційному порядку чи такою вона сама себе вважає.

Це людина (сторона взаємодії – індивід, група індивідів, соціальна спільнота, держава, коаліція держав тощо), яка втратила значущі для неї цінності внаслідок впливу на неї іншої/інших людини/людей (сторони взаємодії) [2].

Згідно спеціальної Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 29 листопада 1985 р.: *жертви злочину* – це особи, яким індивідуально або колективно була нанесена шкода, що передбачає тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальну шкоду або суттєвий утиск їх основних прав унаслідок дій або без дій, що порушують діючі національні кримінальні закони держав-членів, які охоплюють закони, що забороняють злочинне зловживання владою [3].

Отже, російська агресія породила значну кількість індивідів серед українських громадян, які можуть бути визнані жертвами війни та які потребують особливого захисту та поновлення. Жертви виявляються об'єктивною стороною неспровокованої російської агресії, а тому виступають потерпілими, які заслуговують на милосердя, підтримку, співчуття, допомогу з боку тих, хто може її надати та поновити їх соціальний статус.

Зазначимо, що ми акцент робимо на віктимологічній реабілітації постраждалих, оскільки, як вважаємо, однієї психологічної або соціально-психологічної реабілітації є недостатньо. Під віктимологічною реабілітацією жертв ми розуміємо цілісну систему взаємопов'язаних і взаємозалежних заходів, що реалізують різні інституціональні та неінституціональні органи, які спрямовані на поновлення порушених прав жертв злочинів, компенсацію нанесеної їм матеріальної та моральної шкоди, поновлення їх соціальної та ділової репутації.

Як відомо, мета віктимологічної допомоги жертвам – це широкий спектр компенсаційних практик, що виявляються ключовими елементами системи соціально-психологічної реабілітації – соціальної адаптації та реадaptaції, інтеграції жертв війни у суспільство [1]. Проте віктимологічна реабілітація поглинає й соціально-психологічну, оскільки ставить за мету поновлення як психічних, соціальних аспектів існування, так і зруйнованих майнових і немайнових прав жертв війни.

Реалізацію віктимологічних аспектів реабілітації постраждалих від російської агресії українських громадян ми вбачаємо у тому, щоб на державному рівні були розроблені відповідні відновлювані програми, які враховують соціальний вимір, у якому перебувають жертви війни. Так існує така категорія, як внутрішньо переміщені особи (ВПО) (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ВВР, 2015, № 1), згідно з яким встановлюються гарантії щодо дотримання їхніх прав, свобод та законних інтересів. Проте там нічого не вказано про віктимологічний статус ВПО. Виникає питання, з чого це українські громадяни поїхали зі своїх домівок, при цьому втративши все, а також отримали фізичну, психологічну, матеріальну тощо шкоду. Та неспростовним є те, що це «особи, яким індивідуально або колективно була нанесена шкода, що охоплює тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальну шкоду або суттєвий утиск їх основних прав».

Українські громадяни ВПО повинні бути визнані жертвами війни та стосовно них мають бути розроблені «Програми віктимологічної реабілітації», що будуються на соціальному, психологічному та правовому підґрунті, оскільки тільки в такий спосіб можна забезпечити їхнє повноцінне поновлення як у фізичному, так й моральному вимірі.

Зазначимо, що психологічна та соціально-психологічна складові такої програми, як ми вважаємо, повинні передбачати три основні кластери психосоціального функціонування індивідів.

Перший, макросоціальний – який передбачає аспекти можливої соціально-економічної та соціально-інформаційної дезадаптації. Це віктимні уразливості, що пов'язані з проблемами перебування індивідів у соціальному середовищі під впливом майнових, економічних, фінансових та інформаційних чинників.

Другий, мезосоціальний – оцінка соціально-професійної та міжособистісної дезадаптації. Це проблеми щодо перебування індивідів у соціальному (професійному) середовищі та реалізації професійних функцій, що пов'язані з впливом психосоціальних чинників, а також з інтерперсональною взаємодією, впливом мікросоціальних стосунків та формування корисних соціальних зв'язків.

Третій, мікросоціальний – оцінка сімейної або родинної дезадаптації. Це порушення сімейного функціонування та виникнення проблем у соціальному середовищі під впливом сімейних стосунків. Даний кластер по-особливому виявляє свою шкідливість, оскільки ми знаємо багаточисельні приклади розпаду родин, коли, наприклад, діти займають проукраїнську позицію, а їхні батьки проросійську або чоловік йде боронити Україну, а його дружина втікає з дітьми до росії.

Таким чином, віктимологічна реабілітація постраждалих українських громадян від російської агресії потребує прискіпливої уваги науковців і практиків, оскільки без вирішення саме віктимологічних проблем їхнє моральне та соціально-психологічне поновлення буде неповноцінним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарькавець С. О. Психологія підліткової віктимності : монографія. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2013. 175 с.
2. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі : монографія. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2010. 343 с.
3. Гарькавець С. О. Психологічні основи віктимології : навчально-методичне видання. Київ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 170 с.

Гедзей Наталія,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Позднякова-Кирбят'єва Е. Г.,**
доктор соціологічних наук,
професор кафедри Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДІТИ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ СТРЕС У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну спричинило багато наслідків, до яких суспільство було не готове, і один із них - це територіальне переміщення сімей, роз'єднання сімей, утворення нових сімейних відносин на тлі стресу, спричиненого воєнними діями.

Потік біженців у першу чергу з прифронтових Донецької та Луганської областей, міста Харків та Харківської області, Херсону та міст Запорізької області був спрямований як у внутрішні більш спокійні регіони України, так і за кордон. Хтось виїхав у перші тижні вторгнення, хтось потрапив під окупацію чи обстріли і зміг виїхати лише згодом, хтось зіткнувся із жахливими подіями, смертями, руйнуванням, хтось уникнув жахливих видовищ. У кожного своя історія. Свій шлях. Свої переживання та реакції на стресові події, як і ставлення до тих самих явищ у кожного своє - у одного менш інтенсивне, у іншого більш.

Цілковито зрозуміло, що однією з найбільш вразливих категорій населення під час будь-яких катаклізмів є діти та підлітки, адже психічна травма, отримана у ранньому періоді життя, так чи інакше спричинить вплив на подальше становлення особистості, адже це та категорія, яка повністю залежить від батьків (чи осіб, що виконують їх роль), адже здоров'я дітей - це майбутнє здоров'я нації.

Про різну інтенсивність впливу одних і тих же зовнішніх подразників по-різному на різних людей, зокрема дітей чи підлітків, навіть якщо вони з однієї й тієї самої родини вперше звертається у своїх роботах, присвячених анатомії стресу, канадський психолог, ендокринолог Ганс Сельє: "Та обставина, що навіть один і той же стресор може викликати неоднакові ураження у різних людей, вдалося пов'язати із "факторами обумовлення", які вибірково посилюють чи гальмують те чи інше проявлення стресу. "Обумовлення" може бути внутрішнім (генетичне обумовленим, вік. стать) та зовнішнім (приймання ліків, гормонів, дієта)..." (Г. Сальє "Стрес без дистреса").

Українські науковці Шулдик А.В. та Шулдик Г.О. у своїй статті "Причини та симптоми стресу" зазначають, що серед властивостей особистості, які обумовлюють ймовірність виникнення стресу, провідне місце займає тривожність (відчуття неусвідомленої загрози, очікування небезпеки), роздратованість, загострене почуття обов'язку, вразливість, сором'язливість, ворожість, ставлення до себе як до невдахи, емоційна збудливість, нестабільність.

Відомий американський психоаналітик Ерік Еріксон у своїй теорії розвитку особистості описав задачу першого етапу розвитку дитини від 0 до 1,5 років, як кризу "довіри чи недовіри". "При суворому або недбайливому ставленні до себе дитина починає відчувати свою самотність. Світ увидається їй джунглями, повними загроз і неприємних несподіванок. Недовіра формується як реакція на незабезпеченість для свого буття. Постійно чогось лякаючись, дитина занадто зосереджується на собі і своєму благополуччі, яке можна вберегти, тільки захищаючись від небезпеки ззовні. При уважній і співчутливій

поведінці дорослих, спрямованій на дитину, вона зміцнюється в установці, що в цілому світ несе добро. Дитина навчається розуміти, що гідне довіри, а що негідне».

Діти-переселенці, зважаючи на все вищезазначене, також по-різному переживають ситуацію, пов'язану із переїздом у зв'язку з війною, досить часто не виявляють ознак стресу та навіть досить добре адаптуються. На думку українського науковця В. Сіткара, який виклав свої погляди у статті "Теоретико-методологічний аспект соціально-психологічної допомоги дітям з травмою війни", багато що залежить від батьків. Чи батьки стабільно підтримують дитину, як самі батьки справляються зі стресовою ситуацією, наскільки є проблематичною адаптація для самих батьків, наскільки дитина на тлі всіх змін відчуває себе занедбаною, наскільки в емоційно-стабільному та достатньому (в першу чергу для самої дитини) контакті з дорослими вона (дитина чи підліток) залишається. Виклики життя, з якими батьки самі стикаються (економічні, фінансові, побудові, психологічні), утворюють дистанцію між членами родини.

Війна 2023 року, яка спричинила переселення багатьох сімей, показала принципово новий досвід для суспільства:

- сім'ї, які виїхали за кордон чи залишаються в Україні, не розлучилися - батько-мати-дитина;
- сім'ї, які виїхали за кордон чи залишаються в Україні, але розлучилися, мати-дитина, а батько окремо від сім'ї;
- сім'ї як з першої, так і другої категорії, які внаслідок побутових та економічних обставин розширюють сімейне коло (бабусі, дідусі, родичі, друзі тощо - які фактично проживають разом та вимушено утворюють нове родинне коло).

Яким чином виклики, спричинені війною, впливають на дітей, які наслідки будуть у майбутньому, насправді ще недостатньо вивчено як у вітчизняній, так і у закордонній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Греса Н. В. Психологічна допомога дітям під час війни / Наталія Володимирівна Греса. *Особистість, суспільство, війна* : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму, м. Харків, 15 квіт. 2022 р. / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 37-39.

2. Сальє Г. Стрес без дистреса. URL: <http://flibusta.site/b/526374/read> (дата звернення: 18.10.2023).

3. Шулдик А. В. Причини та симптоми стресу / А. В. Шулдик, Г. О. Шулдик. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців* : тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 30-31 березня 2017 р. С. 139-140. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7468/1/Stress.pdf> (дата звернення: 18.10.2023).

4. Кармін А. С. Конфлітологія. URL: <http://rua.pp.ua/krizisiyivozrasta-37271.html> (дата звернення: 18.10.2023).

5. Сіткар В. Теоретико-методологічний аспект соціально психологічної допомоги дітям з травмою війни. *Психосоціальні підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії* : збірник матеріалів, доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. С.148-151. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12231/1/Sitkar_konf_mariyopol.pdf (дата звернення: 18.10.2023).

Гмиря Іван Сергійович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

Науковий керівник – **Яшник С. В.,**

доктор педагогічних наук,

професор кафедри психології,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

НАПРЯМКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЯКЕ ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

У наш час питання реабілітації людей, що постраждали від війни, стає дуже гостро. Багато людей відчують посттравматичний стресовий розлад. Велика кількість людей отримала травми внаслідок бойових дій. Люди розгублені та дезорієнтовані, тому потребують допомоги різних напрямів.

Основними напрямками реабілітації населення України, яке постраждало від війни, є такі: медична допомога, фізична, психологічна, соціальна реабілітація, освіта та професійна підготовка, формування публічної свідомості тощо.

Основні орієнтири медичної допомоги та фізичної реабілітації:

- медична допомога після війни повинна бути комплексною, тобто охоплювати не лише лікування фізичних поранень, але й здійснювати моніторинг загального здоров'я та психологічного стану постраждалих; [1]

- ефективна фізична реабілітація вимагає індивідуального підходу, орієнтованого на унікальні потреби кожної постраждалої особи;

- медична допомога також повинна давати психічну оцінку і психологічну підтримку тим, хто потребує вирішення психологічних проблем у зв'язку з воєнним конфліктом; [4]

- фізична реабілітація допомагає постраждалим повернутися до нормального життя, здолати фізичні обмеження та збільшити якість життя; [1]

- медична та фізична реабілітація є необхідними складовими процесу відновлення, що допомагає постраждалим повернутися до активного та успішного життя.

Орієнтири психологічної реабілітації населення після війни:

- допомога постраждалим у зміцненні їх психічного стану, зменшенні тривоги, депресивних станів та покращенні якості життя; [3]

- сприяння інтеграції в поствоєнне суспільство; [4]

- зменшення ризику суїциду серед ветеранів та інших постраждалих від війни; [3]

- використання ефективних методів, прийомів, технологій в процесі корекції посттравматичного стресового розладу на гострому та віддаленому етапах травматизації. [3]

Орієнтири соціальної реабілітації у процесі відновлення:

- сприяння соціальній інтеграції та психологічному відновленню населення; [2]

- надання підтримки в здійсненні основних соціальних потреб, зокрема житло, освіту та працевлаштування;

- індивідуалізація програм соціальної підтримки, враховуючи потреби кожної постраждалої особи; [4]

- надання житла для постраждалих від війни допомагає знизити безпритульність та забезпечити стабільність життя постраждалих; [2]

- налагодження співпраці між урядом, громадськими організаціями та міжнародними партнерами з метою забезпечення успішної реалізації програм соціальної реабілітації.

Важливість освіти та професійної підготовки:

- освіта та професійна підготовка є ключовими факторами індивідуального та суспільного розвитку, сприяють підвищенню якості життя та соціальній мобільності; [1]

- забезпечення доступу до якісної освіти для всіх верств населення сприяє зменшенню соціальних нерівностей та боротьбі з бідністю;

- освіта і підготовка сприяють розвитку критичного мислення, творчості та проблемного підходу до вирішення завдань, що є важливими навичками в сучасному світі;

- високоякісна професійна підготовка в галузі науки та технологій сприяє науковим дослідженням та технологічним інноваціям;

- програми навчання та підготовки повинні бути адаптовані до потреб ринку праці та специфіки галузей економіки; [1]

- Україна потребує системної реформи освіти та професійної підготовки, яка б сприяла підвищенню їхньої якості та доступності;

Публічна свідомість та підтримка:

- публічна свідомість відіграє ключову роль у створенні сприятливого середовища для психологічної та соціальної реабілітації, зменшуючи стигматизацію та допомагаючи сформувати суспільну думку на підтримку постраждалих;

- заохочення взаєморозуміння і співчуття в суспільстві сприяє створенню психологічно безпечного середовища для постраждалих від війни;

- медіа та громадськість можуть грати важливу роль у розповсюдженні інформації про потреби постраждалих та проєктів реабілітації;

- освітні програми та кампанії з підвищення обізнаності громадськості щодо проблем психічного здоров'я та впливу війни можуть покращити сприйняття цих питань у суспільстві;
- психосоціальна підтримка з боку громадськості, волонтерів та неприбуткових організацій може допомогти постраждалим відчувати підтримку у важкий період реабілітації;
- сприяння активної участі постраждалих у громадському житті та робота з їхньою інтеграцією в різні сфери життя сприяють створенню відчуття значущості та гідності;
- міжнародна співпраця та обмін досвідом між країнами можуть допомогти покращити підходи до психологічної та соціальної реабілітації населення, що постраждало від війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hobfoll S. E., Watson P., Bell C. C. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*. 2007. № 70(4). С. 283-315.
2. Inter-Agency Standing Committee. *IASC guidelines on mental health and psychosocial support in emergency settings*. Geneva : IASC, 2007.
3. Мельник Н. А., Мирзоян В. І. Особливості психологічної реабілітації ветеранів війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Психологія*. 2018. № 2(40). С. 127-133.
4. Чередниченко Т. В. Специфіка психологічної підтримки та реабілітації ветеранів АТО в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2019. №65. С. 29-34.

Горобець Вікторія Володимирівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,
Дніпропетровський національний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ТА ЇХ РОДИН В УКРАЇНІ

Зазначимо, що події, які відбуваються на території України, увійдуть до нашої історії як приклад формування глибокої поваги та шани до воїнів- захисників, які ще з 2014 року віддають країні найцінніше, а саме: фізичне і психічне здоров'я, соціальне буття у суспільстві та можливість постійного прямого контакту з близькими людьми заради збереження суверенітету, незалежності та територіальної цілісності держави. Події війни впливають на учасників бойових дій як форсованістю, так і частотою їх повторювань. За таких надзвичайних умов бійцям для виживання в сучасних реаліях необхідно здобути навички блокування психіки від подій, які відбуваються на першій лінії вогню, задля збереження свого психічного здоров'я та емоційного стану. Багато з таких поведінкових стереотипів придатні лише для бойових умов, але вони так глибоко вкорінилися, що будуть впливати на поведінку бійців ще багато років. З огляду на це проблематика соціальної та психологічної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей є вкрай важливою і актуальною, бо є питанням національної безпеки країни.

Якщо звернутись до вітчизняних практиків, то В. Лесков визначає соціально-психологічну реабілітацію учасників бойових дій як систему психологічних, психотерапевтичних і психолого-педагогічних заходів, що спрямована на відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, особистісного та соціального статусу військовослужбовців, які брали участь у бойових діях військових конфліктів [1, с. 61].

Беручи до уваги вищесказане визначення, слід зазначити, що заходи психологічної реабілітації мають найвищу цінність у роботі з військовослужбовцями, що брали участь у бойових діях. Прикладом є проблема Афганістану, досліджуючи питання переходу із зони бойових дій до мирного життя, науковці зазначили, що у полегшенні реадаптації особистості головну роль відіграють заходи психологічної реабілітації.

Саму сутність складнощів процесу реадaptaції пояснює нам Д. Ольшанська, яка говорить про те, що військові, потрапляючи в соціум, змушені наодинці пристосовуватись до мирного існування, в той час як в екстремальних умовах все відбувається навпаки, тобто колективно. Якщо особистість змогла подолати труднощі на даному етапі, то у неї формується висока самооцінка, розуміння гідності та шани за свої вчинки, здатність до самопожертви і т.д. Але зазвичай після цього вона стикається з потребою самоствердження через нерозуміння оточуючих. [2,]. Військовим важко самостійно впоратись із зазначеними суперечностями через різні асоціальні прояви (агресію, свавілля, неадекватну реакцію).

Зважаючи на сьогоденні реалії, Укрінформ, програма ментального здоров'я, наголошує на потребі у психологічній підтримці щонайменше 15 мільйонів громадян, які, за даними МОЗ, будуть відчувати погіршення психоемоційного стану різного ступеня тяжкості. А також за експертними оцінками, 40-50% населення України потребуватиме психологічної підтримки різного ступеня інтенсивності. У певних групах населення кількість таких людей буде становити: з-поміж військових та ветеранів - 1,8 млн; серед людей старшого віку - 7 млн; близько 4 млн - дітей та підлітків. Прогнозована потреба в допомозі з питань психічного здоров'я на первинній ланці медицини – 27 млн звернень. Водночас близько 3–4 млн українців матимуть певний розлад психічного здоров'я - помірної або тяжкої форми [3].

Військовий психолог В. Кравченко у своєму інтерв'ю зазначає, що ідеальна психологічна підготовка спрямована на розуміння людиною своєї реакції на певні стресові ситуації, що можуть виникнути, а також як саме діяти та працювати з цим станом. Але через брак часу єдине, що можуть надати військові психологи, - це проведення психоедукативних експрес-занять щодо надання першої психологічної допомоги під час виникнення негативних психічних станів. Це потрібно, щоб військовослужбовець міг допомогти собі чи своєму побратиму [4].

Якщо розглядати питання з іншого боку, а саме найближчих родичів, тобто вузького кола соціуму, в яке потрапляють вже колишні військовослужбовці, то необхідно зазначити, що допомоги потребують не лише бійці, а й їхні сім'ї. Після закінчення війни у багатьох виникнуть питання, що робити далі, не новина, що колишні військові повернуться з фронту з психічними та поведінковими порушеннями, викликаними постійною дією стресу, що виходить за межі наявних норм, так званий ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). Основними симптомами ПТСР є: порушення сну, патологічні спогади (нав'язливі повернення), нездатність згадати - амнезія на деякі події (уникнення), надчутливість (підвищена пильність), надзбудження. До вторинних симптомів ПТСР відносять: депресію, тривогу, імпульсивну поведінку, алкоголізм, соматичні проблеми, порушення «Его»-функціонування. Всі ці симптоми створюють комбатанту неабиякий дискомфорт. Надзбудженість та неадекватність говорять про відсутність унеможливлення наявної агресії до навколишнього світу, навіть якщо людина не мала на меті заподіяти комусь шкоди. Навіть в умовах мирного часу через загострення почуттів, купу спогадів з минулого життя, стривоженість, емоційність чи навпаки закритість у ветеранів порушує взаємодію із соціумом, виникають сімейні конфлікти та проблеми з працевлаштуванням. Нерідко, коли ветерани не можуть знайти своє місце у житті, вони знову повертаються до військової служби, що може погіршити їхній соціально-психологічний стан [5].

Задля скорішого адаптування ветерана його сім'ї необхідно працювати у таких напрямках:

- потрібно постійно підтримувати зв'язок, розмовляти про сімейну буденність, намагатися таким чином повернути людину до реалій цивільного життя;
- усвідомлювати, що напади агресії, зловживання алкоголем, провина, недовіра чи образа – це почуття та реакція на травматичний досвід, який здобувається протягом часу перебування в зоні бойових дій, тому реагувати на це необхідно усвідомлено;
- не відштовхувати, а навпаки підтримувати близьку людину у скрутний час;
- бути готовим до того, що людина змінилась і ці зміни односторонні, або мають негативний характер.

Водночас вважаємо, що в умовах ведення широкомасштабної війни психологічна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей потребує подальшого удосконалення. Серед найбільш нагальних питань, які потребують свого невідкладного рішення є:

- унормування проведення заходів із превентивної реабілітації, які мають забезпечити формування психологічної стійкості учасників бойових дій та належної їх реакції на вплив психотравмуючих чинників, що можуть виникати у бойовій ситуації;
- унеможливити повернення після реабілітації до несення служби тих воїнів, які мають досвід ведення бойових дій, але при цьому не мають достатніх показників психологічної стійкості.

Отже, нами було розглянуто нагальне питання щодо соціальної та психологічної адаптації, виокремлені проблеми загального характеру, які потребують негайного реагування, а саме: стрімкий зріст показника погіршення психоемоційного стану різного ступеню тяжкості соціальних груп, до яких також входять майбутні ветерани війни. (дата звернення: 02.10.2023)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лесков В. О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : дис... канд. наук: 19.00.09-2008. URL. <http://www.disslib.org/sotsialno-psykholohichna-reabilitatsia-viyskovosluzhbovtsiv-iz-rajoniv-viyskovykh.html> (дата звернення 15.10.2023).

2. Медико-соціальна реабілітація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції. Вінниця : ФОП Рогальська І.О., 2015. 256 с.

3. Укрінформ. Мультимедійна платформ іномовлення України «Ти як» : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3695613-u-mezah-vseukrainskoi-programi-mentalnogo-zdorova-viznacili-prioritetni-proekti.html>. (дата звернення: 02.10.2023)

4. Юніан. Інформаційне агентство. Військовий психолог Вікторія Кравченко: Бійцям на фронті важливо виговоритися, адже накопичений стрес повинен якось виходити : веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/war/viyskoviy-psiholog-viktoriya-kravchenko-biycyam-na-fronti-vazhlivo-vigovorititsya-adzhe-nakopicheniy-stres-povinen-yakos-vihoditi-12114984.html> (дата звернення: 02.10.2023)

5. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців – учасників бойових дій : веб-сайт. URL: <https://narkosumy.lic.org.ua/statti/posttravmatychnyj-stresovyj-rozlad-u-viyskovosluzhbovtsiv-uchasnykiv-bojovyh-dij/> (дата звернення: 06.10.2023).

Грубі Тетяна Вікторівна,

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін,

НАДПСУ імені Б. Хмельницького,

м. Хмельницький, Україна

Федорчук Максим Миколайович,

курсант 432 НГ спеціальності Психологія,

НАДПСУ імені Б. Хмельницького,

м. Хмельницький, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Воєнний конфлікт та повномасштабні військові дії на території України призвели до стресів, спричинених страхом за власне життя й безпеку та безпеку близьких, вимушеним переселенням із місця постійного проживання, численних людських втрат, внаслідок перебування в зоні воєнних дій, раптової втрати майна, значного погіршення якості життя значної кількості українців. Перебування в таких умовах детермінує появу негативних психічних станів, погіршення рівня загального здоров'я та активізує потребу в осмисленні механізмів формування та підтримки психологічної стійкості особистості. Остання, на думку В. Готич, безпосередньо визначає особистісну життєздатність, психічне і соматичне здоров'я, особливо в умовах війни [1, с. 22].

У контексті сучасних досліджень, в українській науковій літературі психологічна стійкість розглядається як якість особистості, що дає змогу протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігати здоров'я та працездатність під час різних випробувань. Серед її аспектів дослідниками виокремлюють врівноваженість (здатність утримувати рівень напруги, не доводячи організм та психіку до руйнівного стресу), стабільність (постійний рівень настрою) та опірність (здатність зберігати свободу поведінки та вибору способу життя) [2, с. 8].

Щоб підвищити або зберегти психологічну стійкість, потрібно знайти певні ресурси, які допоможуть справлятися в різних складних ситуаціях. Під ресурсами дослідники розглядають внутрішні та зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості в стресогенних ситуаціях. До таких відносять соціальну підтримку, психологічну компетентність особистості, рівень її психологічної освіченості і культури, її фізичні показники, які охоплюють стан здоров'я а також ставлення до нього як до цінності.

Також сильний вплив на розвиток психологічної стійкості мають матеріальні ресурси. Наприклад, людина з високим рівнем матеріального доходу, а також матеріальних умов буде відчувати себе краще, оскільки буде впевнена в тому, що може забезпечити себе на даний момент. Останній вид ресурсів – інформаційні. До них належить вміння використовувати різні методи для того, щоб досягти поставлених цілей [3, с. 8].

Формування психологічної стійкості особистості може здійснюватися за допомогою різних методів, серед них досить активно сьогодні використовуються тренінгові технології. Більшість науковців підкреслюють, що тренінг є багатофункціональним методом цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини у групі, де центральною категорією виступає категорія перетворення. Метою соціально-психологічного тренінгу є оптимізація процесу розвитку компонентів психологічної стійкості особистості. Реалізація останнього можлива через виконання ряду завдань, зокрема розвиток навичок ефективної комунікації, адекватної самооцінки, оцінки інших людей та їх взаємовідносин, формування здатності до рефлексії, актуалізація наявних властивостей та умінь особистості.

Під час проведення соціально-психологічного тренінгу як засобу розвитку психологічної стійкості особистості здійснюється активний обмін досвідом між його учасниками, створюються умови для апробованих нових способів діяльності в змодельованих ситуаціях, відбору вдалих прийомів і відмова від неефективних методів.

Основною стратегією програми соціально-психологічного тренінгу є орієнтація на стабілізацію наявного психологічного стану учасників та створення умов для розвитку їх психологічної стійкості.

Обов'язковими процедурами є індивідуальна та групова рефлексія, які використовуються на кожній тренінговій зустрічі. Найважливішим етапом підготовки до занять є конструювання тренінгових вправ, їх підбір здійснюється диференційовано залежно від компонента, який потрібно розвивати. Окремі вправи, якими розпочинається й завершується кожне заняття, – релаксаційні вправи, що містять психологічне навантаження та сприяють розвитку групового процесу в тренінговій групі, забезпечують групову динаміку і формують групову згуртованість. Важливе значення варто надавати психогімнастичним вправам, спрямованим на створення працездатності.

Підкреслимо, що весь курс тренінгу і кожне окреме його заняття можна розглядати як ситуацію впливу, що орієнтована на втручання в розвиток групи або особистості з метою сформувати зміни у їх світогляді та поведінці.

Серед блоків соціально-психологічного тренінгу, що зорієнтовані на підвищення наявного рівня сформованості психологічної стійкості особистості варто визначити наступні. Розвиток такого компоненту психологічної стійкості, як здатність до ефективного самомотивування, в основі якої лежить мотивація обов'язків, що формуються залежно від набору соціальних ролей, які виконує особистість, можна реалізувати у межах першого блоку. Конструюючи тренінгові вправи, варто враховувати такі аспекти:

- адекватна мотивація є вирішальним причинним фактором результативності життєдіяльності особистості;

- мотивація – це аспект свідомості та самосвідомості особистості, що впливає на професіоналізм, надійність, компетентність, моральність, креативність та культуру;

- важливу роль відіграє не лише зовнішня, а насамперед внутрішня мотивація.

Це спонукання до діяльності завдяки внутрішньому бажанню отримати задоволення від життя, роботи, привабливість самої діяльності, її змістовність. У зв'язку із цим виникає індивідуальна відповідальність за виконання своїх завдань у контексті спільної мети, можливий особистісний розвиток. Водночас мотивація має тенденцію до динамічних змін, тому актуальною є проблема підтримання належної адекватної внутрішньої мотивації. Для цього варто використовувати наступні вправи: життєвий кодекс особистості, моє ставлення до своєї професії, шлях до мети та інші.

Другий блок програми тренінгу спрямований на розвиток такого компонента психологічної готовності особистості, як витривалість. Його метою є формування здатності опиратися стресу, викликаному непередбачуваністю подій, витривалості, яка передбачає наявність розвинених вольових та інтелектуальних рис, усвідомлення (рефлексія, самооцінка) у себе потенціалу, який формує витривалість, дозволяє ефективно діяти в складних, непередбачуваних умовах.

З метою оптимізації третього компонента, а саме взаємодопомоги і довіри, проводиться третій блок програми соціально-психологічного тренінгу, під час якого формуються навички саморозвитку, уміння долати стрес, здатність покладатися на рідних, друзів, формування стосунків, побудованих на взаємоповазі, взаємодопомозі.

Метою четвертого блоку програми соціально-психологічного тренінгу є розвиток вольових якостей, умінь швидко реагувати та приймати зважені рішення. Адже саме вольові якості особистості, забезпечують мобілізацію її ресурсів, необхідних для виконання запланованих дій.

Упродовж проведення тренінгу варто вести спостереження за невербальними проявами учасників, на підставі якого визначати психічний стан, настрої, готовність до спілкування. При цьому важливим є відсутність регламентації поведінки, дій та висловлювань учасників.

Отже, проведення соціально-психологічних тренінгів дають можливість отримати інформацію щодо змісту, рівня сформованості та динаміки психологічної стійкості особистості. Однак, як вірно зазначають вітчизняні психологи С. Максименко та Б. Олексієнко, самі по собі показники не несуть оцінного висновку про реальний рівень її сформованості [4, с. 44]. У зв'язку з цим важливим є диференційний підхід до психологічного супроводу особистості чи групи. Він передбачає формування у них готовності до змін, їх можливих негативних наслідків, шляхом засвоєння принципів ефективної поведінки в критичних умовах, створення позитивного образу «Я», вивчення способів управління та формування навичок саморегуляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Готич В. О. Структурна модель психологічної стійкості студентів в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. 2023. Вип. 1. С. 21-25.
2. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. / О. М. Кокун, В. В. Клочков, В. М. Мороз та ін. Київ; Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
3. Жигайло Н., Шолубка Т. Формування психологічної стійкості студентів ЗВО під час війни. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Випуск 14. С. 3–14.
4. Максименко С. Д. Олексієнко Б. М. Морально-психологічне забезпечення службової діяльності Прикордонних військ України : підручник. Хмельницький : Видавництво НАПВУ, 2001. 448 с.

Данілкова Анастасія Валеріївна,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.**,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри професійної та спеціальної освіти,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ МЕТОДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ РОБОТИ НРЗВО «КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ»

Сучасний стан українського суспільства пов'язаний з комплексом різноманітних факторів економічного, політичного, демографічного і духовного характеру, що негативно впливають на людей. Серед надзвичайних ситуацій особливе місце займають соціальні катастрофи, до яких належать військові конфлікти, які супроводжуються веденням активних бойових дій. Війна росії проти України – показовий приклад надзвичайної ситуації військового характеру, перебування в якій суттєво впливає на психіку людини і викликає зміни в життєдіяльності й поведінці особистості. Усе це супроводжується зниженням психологічних резервів організму, призводить до порушень життєдіяльності, несприятливих особистісних змін, які в подальшому негативно позначаються на загальному стані здоров'я, працездатності, стосунках з оточуючими тощо.

Реабілітація – це система державних, соціально-економічних, психологічних, медичних, професійних, педагогічних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я людини, її працездатності і соціального статусу, яка ґрунтується на біологічних, соціально-економічних, психологічних, морально-етичних і наукомедичних засадах [2, с. 120]. Головними завданнями реабілітації є психосоціальна допомога і психологічна корекція в складних життєвих ситуаціях, що виникають у людини у зв'язку із захворюванням.

Порушення психіки можуть бути первинними – безпосередньо спричиненими хворобою, вродженим дефектом або травмою головного мозку. Однак виділяють і вторинні психологічно обумовлені порушення психічної діяльності. Захворювання, яке зумовлює інвалідність, травма чи дефект незалежно від того, якою є їхня природа, який орган чи функціональна система є ураженими, формують особливу об'єктивну соціально-психологічну ситуацію.

До основних напрямів психосоціальної роботи належать:

- соціотерапія особистості (групові та індивідуальні форми);
- психокорекційна робота з особою та її оточенням (сім'єю, сусідами, колегами по роботі, навчанню або проведенню дозвілля), що містить сімейну терапію, залучення людей з особливими потребами до групових форм активності, а також до груп самодопомоги, до психосоціальних клубів;
- інформаційно-освітня робота з особами з інвалідністю та їхнім оточенням.

Соціотерапія – це заходи соціального терапевтичного впливу, що стимулюють соціальну активність особистості та сприяють її соціалізації. Методологічним підґрунтям соціотерапії є окремі психотерапевтичні методи, які орієнтуються на здобуття та розвиток соціальних навичок, примноження компетентності в аналізі ситуації, а також терапія зайнятостю, терапія мікросередовищем, організація активного дозвілля, працетерапія та інші методи реабілітації, які призводять до поліпшення соціальної поведінки індивіда.

У процесі психосоціальної роботи здійснюється психокорекція, яка спрямована на виправлення вад у психічному розвитку або поведінці у випадках незадоволеності особистості собою і власним життям.

Психокорекційна соціальна робота здійснюється в індивідуальній та груповій формах. Психосоціальна робота в індивідуальній формі називається індивідуальною роботою з випадком (social casework): соціальний працівник є основним і єдиним інструментом впливу на пацієнта. Соціальна робота з групою в таких випадках подається як особлива форма індивідуальної роботи.

Інформаційно-освітня робота з особами з інвалідністю та громадою поділяється на два блоки:

1. проведення освітніх програм, які стосуються питань здоров'я;
2. надання інформації з правових питань, про наявність мережі реабілітаційних установ про громадські об'єднання і перелік послуг, що надаються ними, про організацію культурно-масових і спортивних заходів для осіб з інвалідністю.

На нинішньому етапі розвитку суспільства впровадження форм фізичної роботи в навчальний режим і відпочинок студентів – одне з основних завдань сьогодення. Кількість студентів, що мають відхилення в стані здоров'я й фізичного розвитку щорічно збільшується. Ріст захворюваності студентів пов'язаний не тільки з інформаційними й емоційними перевантаженнями, яким вони піддаються в процесі навчання, але й соціально-економічними, екологічними проблемами, дефіцитом рухової активності й відсутністю навичок здорового способу життя.

Варто зазначити, що на теренах України успішно працює єдиний державний інклюзивний ЗВО – Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». Окрім навчального процесу у ЗВО проводиться і реабілітація. В НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» навчаються студенти зі всіх куточків України. Вже більше десяти дітей, які при вступі пересувались на візочку, після навчання і реабілітації в інституті пересуваються на ходунках.

У структурі НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» веде діяльність Інклюзивний центр іпотерапії, який розташований в прекрасному мальовничому куточку в с. Суржа, що за 12 км від Кам'янець-Подільського. Це дає можливість впроваджувати один із нових методів психосоціальної реабілітації дітей – іпотерапію.

Іпотерапія (від грецького «hippos» – кінь) – метод лікування, заснований на взаємодії хворого з конем, адаптованим до його можливостей у навчанні верховій їзді [1, с. 76]. Цей метод ефективно допомагає при таких захворюваннях, як ДЦП, аутизм, розумова відсталість, нервових та психічних захворюваннях тощо. Іпотерапія у Інклюзивному центрі НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» – це метод лікування, заснований на взаємодії людини зі спеціально навченими кінями, які адаптовані до можливостей хворого в опануванні верхової їзди за допомогою фахівців, фізичного терапевта та іпотерапевта, який пройшов спеціальне навчання за цією методикою і має відповідну кваліфікацію та сертифікацію з іпотерапії.

Унікальність іпотерапії полягає в одночасному фізичному, психологічному та емоційно позитивному впливах на пацієнтів із неврологічними, психічними, фізичними та іншими серйозними порушеннями. Верхової їзди створює не лише початкову базу для розвитку фізичних здібностей і рухових

навичок, вона сприяє повному розкриттю цих можливостей і дає змогу відчувати емоційне піднесення, повноту життя, задоволення від володіння своїм тілом та подолання труднощів [3, с. 28]

На сьогодні низка здобувачів освіти інституту, які страждають на важкі недуги, систематично, по 2-3 рази на тиждень, відвідують заняття з іпотерапії і отримують сеанси масажу. Робота з кожним пацієнтом організовується за індивідуальним планом, який розробляє лікар та іпотерапевт. Як висновок, варто зауважити, що НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» здійснює повноцінну комплексну реабілітаційну роботу зі студентами та їхніми батьками, а також проводить безперервні динамічні спостереження, обстеження та контроль за станом здоров'я здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богдановська Н. В. Іпотерапія в системі корекції рухового стереотипу дітей з церебральним паралічем. *Український журнал медицини, біології та спорту. Серія «Фізичне виховання і спорт»*. 2012. Вип. 6(9). С. 75-79.
2. Мисула І. Р., Вакуленко Л. О. Медична та соціальна реабілітація : навч. посіб. Тернопіль : ТДМУ, 2005. 207 с.
3. Шаповалова І. Іпотерапія як засіб впливу на координаційні здібності дітей з розладами спектру аутизму. *Вісник прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*. 2020. С. 11-117.

Джаббарова Лілія Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

Керімова Аліна Олександрівна,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕСУРСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність дослідження. У контексті повномасштабної війни в Україні психологічні аспекти ресурсного розвитку особистості набувають особливої важливості. Війна, що триває з 2014 року, та повномасштабна війна з 2022 року негативно вплинула на українське населення, травмуючи як фізично, так і психологічно. У цих умовах психологічні ресурси стають важливими засобами подолання негараздів та досягнення успіху, навіть у надзвичайних обставинах. У цьому контексті поняття ресурсного розвитку особистості набуває особливої важливості. Ресурсний розвиток передбачає здатність особистості максимально використовувати свої можливості та резерви для подолання надзвичайних, травматичних ситуацій.

Під час нелегких життєвих обставин самовідчуття людини змінюється, а також її методи реагування на ту чи іншу ситуацію. І. Ващенко та Б. Іваненко визначили актуалізацію психологічних задатків та застосування психологічних ресурсів як один із основних способів реакції на важку життєву ситуацію. До того ж вони окреслили різноманітні шляхи розвитку психологічних ресурсів [1].

Мета. Аналіз різних психологічних ресурсів особистості, окреслення шляхів їх розвитку в умовах війни.

Основна частина. У даній роботі під ресурсами розуміються «внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості особистості в стресогенних ситуаціях, це емоційні, мотиваційно-вольові, когнітивні і поведінкові можливості, які людина актуалізує для адаптації до екстремальних або стресових ситуацій і життєвих подій» [1].

Для подолання стресових ситуацій людина використовує власні ресурси. Особистісний ресурс – це наявність сил і внутрішня готовність до вирішення поставлених завдань. Умовно ресурси поділяють на зовнішні (соціальні) та внутрішні (особистісні/психологічні). Зовнішні ресурси – це ті матеріальні цінності, соціальні статуси і соціальні зв'язки, що забезпечують підтримку соціуму та допомагають зовні. Внутрішній ресурс – це психічний потенціал особистості, характер і навички людини, що допомагають впоратися зсередини. Ці ресурси тісно пов'язані між собою, тому при нестачі одного ресурсу вичерпується й інший. Порівнюючи наявність та внутрішніх ресурсів можна сказати, що «чим більше вже сформованих

внутрішніх ресурсів, тим вища здатність людини відновлювати при втраті ресурси зовнішні та чинити протистояння ворожому середовищу. Сильніша його суб'єктність, воля, его-інтеграція, локус контролю, самосвідомість і самоефективність, стресостійкість при збереженні цілісності особистості» [1].

Дослідники наголошують на самосвідомості в умовах війни. Особистість, яка розуміє свої ресурси та обмеження, може краще адаптуватися до нових умов війни. Усвідомлення своїх цінностей та переконань допомагає визначити, на які цілі варто фокусувати увагу під час військових дій та після них [2].

Необхідно наголосити на важливості саморегуляції в стресових ситуаціях. Війна призводить до дистресу та тривожності у багатьох людей. Особистість, яка має розвинуті навички саморегуляції, здатна краще справлятися зі стресом та зберігати емоційну стійкість [3].

Мотивація та мета не менш важливі в умовах війни. Навіть в умовах війни важливо мати ясні цілі та мотивацію на їх досягнення. Мотивована особистість може знаходити сили і надихатися навіть у найскладніших обставинах. Шукати та знаходити сенси в тому, що відбувається, і таким чином справлятися.

Важливо надавати та отримувати в разі необхідності психологічну підтримку для осіб, які пережили травматичні події. Це може передбачати першу психологічну допомогу, психологічну підтримку, консультування, психотерапію та інші методи для покращення психічного здоров'я та відновлення.

Громада та спільнота можуть стати важливим ресурсом для підтримки особистісного розвитку в умовах війни. Солідарність та співпраця сприяють створенню умов для відновлення психологічного стану та досягнення успіху в різних сферах життя.

Для подолання складних життєвих ситуацій Е. Фромм виділив три основні психологічні ресурси:

- надія – це активне очікування й готовність зустрітися з тим, що може з'явитися, вона покращує життя і зростання;
- раціональна віра – переконливість в тому, що існує величезна кількість реальних можливостей і потрібно своєчасно виявити ці можливості;
- душевна сила – мужність, здатність чинити опір ударам долі [3].

Вищеперераховані ресурси дають змогу зробити більш цілісним і оптимальним для особистості процес подолання кризової ситуації.

І. Ващенко та Б. Іваненко зазначили такі шляхи розвитку психологічних ресурсів:

- 1) вивчення особистих психофізіологічних спроможностей;
- 2) формування почуття особистісної відповідальності;
- 3) формування життєстійкості як здатності протистояти труднощам, деградації;
- 4) відкриття нового сенсу життя;
- 5) орієнтація на узагальнену прогресивну модель особистісного змінювання і зростання;
- 6) створення прогресивних життєвих установок.

Аналіз рекомендації різних психологів та вчених щодо розвитку психологічних ресурсів дає підстави стверджувати, що це динамічний процес, адже не можна один раз накопичити ресурси і назавжди придбати силу. Тому що ресурси вимагають постійної взаємодії з середовищем, постійного розвитку та оновлення.

Психологічні ресурси особистості, як правило, приховані від свідомості людини – носія цих самих ресурсів. Саме тому психолог виступає для клієнта як активатор його ресурсів. Роль психолога активувати під час психологічної роботи емоційні і вольові, вітальні і розумові ресурси людини – його клієнта.

Часто психолог сам може бути ресурсом для клієнта. Тому головна роль психолога вивести психологічний ресурс з підсвідомості, допомогти йому усвідомити власну силу і спонукати до активації і закріпленню даного ресурсу в житті [3].

Усі ці аспекти вказують на важливість розуміння і розвитку психологічних ресурсів в умовах повномасштабної війни. Це допомагає не лише вижити в умовах конфлікту, але й розвиватися та досягати успіху, незважаючи на труднощі, що виникають на шляху. Потрапляючи в кризові або стресові умови, кожна особистість повинна пам'ятати про те, що для комфортного та безпечного виходу із будь-якої проблеми, вона має не забувати використовувати власні ресурси. Також звернутися до психолога, що допоможе активізувати ресурси, або ж допомогти окреслити шляхи їх розвитку. Тому будь-яка складна життєва ситуація буде шляхом до самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко І. В., Іваненко Б. Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. *Проблеми сучасної психології*. 2018. №40. С. 33–49.
2. Ресурси особистості. URL: <https://psichiatria.org/resursi-osobistosti-2/> (дата звернення: 12.08.2023).

3. Психологічні ресурси особистості: соціально-психологічний зміст. *Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ. 2019. 87 с. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/28.11.2019.pdf> (дата звернення: 15.04.2023).

Джаббарова Лілія Володимирівна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Бевз Анастасія Андріївна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

РІВНІ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПОСТРАЖДАЛИХ У НАДЗВИЧАЙНИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

У контексті довготривалої війни в Україні стає надзвичайно актуальною тема психічного здоров'я постраждалих осіб. Протягом останніх років Україна стикається з непередбачуваними викликами, такими як збройні конфлікти, анексія, повномасштабна війна тощо. Ці події викликають у великій кількості людей по всій країні та й за її межами (вимушених переселенців) стан фізичної та емоційної тривоги. У таких обставинах надання ефективної психологічної підтримки стає необхідністю. Це дослідження розглядає ключові аспекти психічного здоров'я постраждалих в контексті війни в Україні та визначає шляхи підвищення рівня підтримки в цій складній ситуації.

Мова йде про рівні підтримки психічного здоров'я постраждалих у надзвичайних та екстремальних ситуаціях, але варто відмітити, що все більше фахівців визнають необхідність виховувати змалечку психічну витривалість, аби людина вміла долати життєві труднощі. Профілактика починається з розуміння перших ознак і симптомів психічного захворювання [1]. В Україні наразі є різноманітні проєкти соціальної і психічної допомоги людям.

Піраміда інтервенцій з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації визначає такі рівні:

Рівень 1. Перша Допомога.

Перший рівень підтримки – це етап надання першої допомоги постраждалим негайно після виникнення надзвичайної події. У цей момент важливо забезпечити медичну допомогу через фізичні поранення та надати психологічну підтримку для заспокоєння осіб для зменшення стресу. Такою допомогою спеціалісти або волонтери можуть врятувати життя та запобігти погіршенню стану постраждалих [2; 4].

Рівень 2. Базові послуги та безпека.

Щоб людина була захищеною і жила в благополуччі, має бути встановлення та відновлення безпеки, надання послуг, які б задовольняли основні психофізіологічні потреби (їжа, вода, мінімум для підтримки здоров'я). Фахівці у більшості надзвичайних ситуацій надають базові послуги, наприклад, забезпечують продуктами харчування, тимчасовим житлом. Ці базові послуги необхідно впроваджувати із залученням громади, з безпекою місцевого населення [3].

Рівень 3. Психологічна підтримка.

Третій рівень підтримки – це надання психологічної допомоги особам, які відчувають емоційну та психологічну травму після надзвичайних подій. Люди можуть страждати від стресу, тривожності, депресії та інших психологічних розладів. Психологи та консультанти виконують важливу роль у наданні консультацій, розробці стратегій копінгу та відновленні психічного здоров'я [2; 3].

Рівень 4: Підтримка сім'ї.

Четвертий рівень підтримки спрямований на сім'ї постраждалих, оскільки вони також можуть переживати значні труднощі і стрес внаслідок надзвичайних подій. Психологічна підтримка та соціальні служби можуть допомогти сім'ям справлятися з викликами та рухатися в напрямку відновлення. У більшості надзвичайних ситуацій спостерігаються втрата зв'язку між членами сім'ї, переміщення, суспільні страхи й тривоги. Корисною допомогою є пошук і возз'єднання сім'ї, підтримка й допомога в проведенні поминальних церемоній, підтримка у вихованні дітей, тренінги [3; 4].

Рівень 5. Підтримка спільноти.

П'ятий рівень підтримки – це спільнота та громада, яка надає практичну, емоційну та соціальну підтримку постраждалим. Громадські організації, релігійні групи можуть відігравати ключову роль у забезпеченні ресурсів та підтримки для постраждалих, допомагаючи їм знову відчувати себе частиною спільноти [4].

Рівень 6. Терапія та реабілітація.

Ці спеціалізовані послуги – шостий рівень, що надає додаткову підтримку, вона необхідна для людей, що страждають, незважаючи на всю згадану підтримку. Шостий рівень підтримки може передбачати тривалу терапію та реабілітацію для осіб, які потребують відновлення психічного здоров'я. Це може бути індивідуальна терапія, групові сесії та фізіотерапія для покращення стану постраждалих. Допомога полягає в психологічній або психіатричній підтримці людям з тяжкими психічними розладами, щойно їхні потреби перевищують обсяги основних послуг з охорони здоров'я: ініціювання довготривалої підготовки та супервізії осіб, які надають первинні послуги в охороні здоров'я або перенаправлення до спеціалізованих служб [3].

Рівень 7. Освіта та попередження.

Сьомий рівень підтримки – це освіта та попередження. Збільшення інформації про психологічні аспекти надзвичайних ситуацій можуть допомогти зменшити вплив стресу й травм та підвищити адаптивність постраждалих [4].

Рівень 8. Системна підтримка.

Восьмий рівень підтримки охоплює системну підтримку від урядових організацій та громадських ініціатив. Уряд повинен забезпечити координацію допомоги, фінансову підтримку та розробку програм для психологічної підтримки постраждалих, а також проводити дослідження для вдосконалення системи підтримки [3; 2].

Забезпечення належної підтримки психічного здоров'я постраждалих у надзвичайних та екстремальних ситуаціях є важливим завданням для суспільства та системи охорони здоров'я. Ефективна підтримка на різних рівнях може допомогти зменшити вплив стресу та травми, сприяти реабілітації та покращенню якості життя постраждалих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психічне здоров'я молоді : веб-сайт. URL: <https://phc.org.ua/news/psikhichne-zdorovya-molodi>. (дата звернення 13.08.2023).
2. Психічне здоров'я для України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-startuvav-proekt-psihosocialnoyi-pidtrimki-lyudej-psihichne-zdorovya-dlya-ukrayin>. (дата звернення 10.08.2023).
3. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. URL: <https://hryoutest.in.ua/storage/881/Керівництво-МПК.pdf>. (дата звернення 10.08.2023).
4. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12799/Resilience_Manual_for_Trainers.pdf?sequence=1 (дата звернення 12.08.2023).

Діброва Анна Анатоліївна,

здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Панов М. С.,**

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ВИВЧЕННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ АУТИЗМУ ЯК САМОСТІЙНОГО ПОРУШЕННЯ РОЗВИТКУ

Актуальність цієї проблематики визначається помітно збільшеною кількістю дітей з особливостями психічного розвитку загалом і з розладами аутистичного спектра зокрема. Так останнім часом відзначається тенденція до збільшення частоти цього порушення розвитку. Також за останні роки збільшується кількість звернень батьків дітей раннього віку як із уже сформованим синдромом аутизму, так і з тенденціями аутичного дизонтогенезу.

Діагностичні методи, які застосовуються на даний момент, також не є досконалими. Проблема в тому, що на сьогодні існує значна кількість інструментів діагностики, які здебільшого сфокусовані на найпоширеніших проявах розладів аутичного спектра.

Актуальним напрямом досліджень за останні роки є розширення знань у галузі діагностики дітей з розладами аутичного спектра. Однак слід підкреслити, що тут є принципова відмінність у дослідженнях, які проводять сучасні українські вчені та зарубіжні. Зокрема роботи зарубіжних авторів у галузі діагностики мають таке спрямування: диференціальна діагностика аутизму, створення методів діагностики аутизму у дівчаток (бо більшість досліджень та клінічних описів присвячені виключно хлопчикам, діагностичні критерії аутизму безперечно упереджені на користь чоловічої статі) та ін.

Акцентуючи увагу на комплексній медико-психолого-педагогічній допомозі дітям з аутизмом, можемо зауважити, що вона має на меті якомога повнішу соціалізацію дитини. При цьому серед завдань психолога одним із найважливіших є формування конкретних засобів комунікації та соціально-побутової адаптації, навичок, що дозволяють дитині вписатися в її соціальне оточення. Різноманітна та яскрава картина афективних проблем та вторинних захисних установок таких дітей: уникнення контакту, негативізм, стереотипність, страхи, агресивні та самоагресивні прояви тощо – часто маскує існування виражених труднощів у освоєнні ними адекватних форм соціальної поведінки. Досить пізно і з великими труднощами складаються елементарні навички повсякденного життя, набуті вміння практично не використовуються в інших умовах, у кращому випадку їх перенесення супроводжується постійним спонуканням з боку дорослого. Дитина виявляє нездатність самостійно користуватися навіть наявними в неї знаннями та вміннями. Відомо, що з віком у міру згладжування аутичних характеристик все більш очевидною стає саме непристосованість дитини навіть до повсякденного життя. Особлива соціальна наївність проявляється у таких дітей у підлітковому та зберігається у дорослому віці [2; 4; 5].

Важливим аспектом у методологічному ключі є висвітлення питань, пов'язаних з психокорекцією осіб з розладами аутичного спектра. Як зазначено у низці праць [1; 3], у роботі з аутичними дітьми дуже ефективним вважається поведінковий підхід, за допомогою якого дітям не тільки прищеплюють елементарні побутові навички, а й навчають читанню, лічбі, письму. Навчання відбувається у структурованій обстановці, тому що для таких дітей дуже важливим є дотримання чіткої послідовності подій та режимних моментів, у такому разі ситуація стає для них передбачуваною і полегшує процес адаптації у суспільстві [1]. На початку навчання аутична дитина потребує постійного супроводу, оскільки нова обстановка викликає в неї сильні негативні переживання. Для дітей з розладами аутичного спектра болісною є критична оцінка, тому необхідною умовою для успішної роботи є створення ситуацій успіху в тих сферах діяльності, у яких діти сильні.

При зіставленні вітчизняного та зарубіжного підходів до формування соціально адекватних форм поведінки чітко виступають їх різні теоретичні та методологічні настанови. Так у традиційній українській психології та педагогіці акцент при роботі з особливими дітьми робиться насамперед на психічному розвитку дитини і в навчанні також розглядається аспект розвиваючого середовища. У поведінковій терапії основний акцент ставиться на навчанні як тренінгу окремих навичок, адаптації дитини до конкретної соціальної ситуації. Істотною відмінністю українського підходу в порівнянні з поведінковою терапією є увага до емоційно-смыслового контексту навчання. В обох підходах основною метою є виховання самостійної, незалежної людини, але зміст, вкладений у ці поняття, не збігається.

У поведінковій терапії під самостійністю найчастіше мають на увазі конкретну побутову незалежності від дорослого, досягну у найближчому майбутньому. У сучасній українській психології та педагогіці незалежність зазвичай розглядається як результат особистісного розвитку дитини в ході тривалого співробітництва, роботи у тісному емоційному контакті з дорослим.

Разом з тим послідовники психоаналітичного підходу зауважують, що все ж таки діти залишаються ригідними, навички, отримані ними, важко переносяться в інші ситуації. У нашій країні в корекційній роботі з дітьми з аутичними розладами широко використовується нейропсихологічний підхід. Даний метод будується на припущенні про те, що основні відхилення в нейропсихологічному статусі аутичних дітей стосуються сфери емоційного забезпечення діяльності, тобто мотиваційної сфери (сфери фізичної активності), а порушення довільності та програмування діяльності носять вторинний характер [3].

Вирішення методологічних прогалин у широкому значенні слова полягає у підвищенні ефективності освіти осіб з розладами аутичного спектра та потребує вирішення кількох конкретних проблем, в основі яких лежить загальне завдання зменшити ступінь невизначеності основних складових корекційної освіти дітей з аутизмом, а саме:

1) у стратегії освіти дітей з розладами аутичного спектра необхідно дотримуватись загального вектора «від індивідуальних занять (вони на початкових етапах корекції необхідні) – до

диференційованого підходу (через виділення підгруп аутизму) і далі до інтеграції/інклюзії (за можливості, це лише цільова установка)»;

2) розробити таку систематику аутичних явищ, яка могла б стати основою диференціації корекційно-освітнього процесу, своєрідним «місточком» від індивідуального навчання (фактично обов'язкового на початкових етапах корекції) до інклюзії (що, на жаль, можливо не завжди і не повною мірою);

3) диференціювати клінічні прояви поліморфізму проявів розладів аутичного спектра на такі, що зумовлені порушеннями розвитку та хворобливими процесами, та ті, що зумовлені природними варіаціями особистісного розвитку; якщо перші вимагають корекції (іноді і лікування), то другі повинні стати одним із факторів, що визначають варіативність процесу творення;

4) створити систематику методичних підходів до корекції аутизму, визначення показань та протипоказань до їх використання, поєднання та (або) послідовного застосування;

5) виділити періоди дошкільної освіти дітей з розладами аутичного спектра не за віковою, а за функціональною ознакою (головний критерій – можливість групових занять);

6) визначити найбільш ймовірні освітні траєкторії дітей з розладами аутичного спектра у дошкільному та молодшому шкільному віці та способи визначення цих траєкторій у перспективі на кілька років;

7) у соціальному запиті диференціювати моменти, пов'язані з інтересами розвитку дитини з розладами аутичного спектра, та ті, що відображають інтереси інших учасників освітнього процесу (перші – пріоритетні, другі потребують вивчення та оцінки).

Таким чином, вирішення методологічних прогалин у широкому значенні слова полягає у підвищенні ефективності освіти осіб з розладами аутичного спектра та потребує вирішення кількох конкретних проблем, в основі яких лежить загальне завдання зменшити ступінь невизначеності основних складових корекційної освіти дітей з аутизмом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаяш О. В., Кляп М. І. Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектру аутизму в умовах інклюзивно-ресурсного центру. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2019. Вип. 13. С. 37–47.

2. Тарасун В. Аутологія: теорія і практика. Київ, 2018. 590 с.

3. Шульженко Д. І. Освітньо-психологічна інтеграція (інклюзія) дітей із аутизмом : монографія. Київ, 2017. 444 с.

4. Berenguer C., Miranda A., Colomer C. Contribution of Theory of Mind, executive functioning and pragmatics to socialization behaviors of children with high-functioning autism. *J. Autism Dev. Disord.* 2018. № 48. P. 430–441.

5. Demetriou E. A., Lampit A., Quintana D. S. Autism spectrum disorders: a meta-analysis of executive function. *Mol. Psychiatry*. 2018. № 23. P. 1198–1204.

6. Gilbert R., Altschuler M., Sideridis G. Measuring individual differences in cognitive, affective, and spontaneous theory of mind among school-aged children with autism spectrum disorder. *J. Autism Dev. Disord.* 2018. № 48. P. 3945–3957.

Діхтяренко Тетяна Володимирівна,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 261 Пожежна безпека, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Гонтаренко Л. О.,**

доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальних і гуманітарних наук, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків, Україна

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІРОТЕХНІКІВ У ЗОНІ ВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на території нашої держави значно вплинуло на повсякденну діяльність військовослужбовців, рятувальників, медиків. На теперішній час гостро постало питання очищення земель та водної акваторії від вибухонебезпечних предметів (далі – ВНП), уламків від

падіння ракет, залишків артилерійських снарядів. Одними із передових фахівців є піротехнічні підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС). На відміну від роботи піротехніка у мирний час, наприклад, виявлення та знешкодження боєприпасів часів Другої світової війни у житловому секторі, на даний час їм доводиться час від часу відбувати на ротацію для виконання задач з гуманітарного розмінування сусідніх областей, що стало для них вже повсякденною справою. Піротехніки ризикують своїм життям кожного разу, наближаючись до ВВП, а в період війни цей ризик збільшується удвічі, тому що під час відрядження на схід України існує велика загроза ракетних ударів чи артилерійських обстрілів. Виходячи з вищесказаного з'являється питання відпрацювання індивідуально-особистісних якостей і готовності фахівця піротехнічного підрозділу для перебування в екстремальних умовах.

Психологічна готовність особистості є невід'ємним компонентом у вихованні обізнаного, різностороннього та кваліфікованого працівника. Враховуючи діяльність керівника піротехнічного підрозділу, важливою складовою його морально-ділових якостей є почуття відповідальності, що надзвичайно потрібне при прийнятті рішень у скрутний момент. Начальник відділення, що виконує роботи з транспортування та знищення ВВП, організовує проведення робіт із знищення ВВП на місці виявлення або вилучення, перенесення, завантаження, транспортування та знищення ВВП силами підпорядкованого особового складу [3].

Аналізуючи наукові джерела, можна дійти до висновку, що професійний стрес переживають практично всі працівники різних професій, але найбільше до професійного стресу схильні фахівці професій екстремального профілю, а найбільше до нього схильні фахівці-піротехніки. Слід зазначити, що діяльність сапера не має права на помилку, бо від цього залежить його життя. Постійний контакт з ВВП, які можуть здетонувати при його вилученні, несе додаткове відчуття страху та тривоги.

У своїх дослідженнях В. Платонов неодноразово розглядав діяльність піротехніка ДСНС у різних аспектах щодо визначення професійних психологічних якостей саперів, впливу стресових факторів специфічної діяльності, визначивши основні чинники психологічного напруження саперів в зоні ведення бойових дій:

- загроза життю та здоров'ю (можливість потрапляння під обстріли);
- інформаційне перевантаження (збільшення кількості новітніх зразків ВВП, з якими вони не були ознайомлені);
- нервові перенапруження (знаходження в стресовій ситуації при контакті з бойовими ВВП, які не спрацювали, мають пошкодження та можуть здетонувати у будь-який момент);
- надмірний самоконтроль емоційного стану та виконання чіткої послідовності роботи при вилученні ВВП;
- травмування та смерть колег під час виконання розмінування;
- зовнішні фактори навколишнього середовища, що обтяжують відчуття втоми та тривоги [2].

О. Недвига виділяє такі основні психологічні особливості професійної діяльності військовослужбовців-саперів у бойовій обстановці, як:

- стан постійної готовності до дії в умовах небезпеки;
- висока відповідальність за виконання поставлених бойових завдань із розмінування та знешкодження ВВП;
- тривале перебування у стані емоційного напруження;
- соціально-психологічна й сенсорна ізоляція;
- виконання службових обов'язків на межі перевтоми в умовах сильнодіючих стрес-факторів бойової обстановки (мінного поля) [1].

Виконання функційних обов'язків в таких умовах призводить до негативного впливу комплексу небезпечних факторів на психічний стан особи, які в свою чергу породжують високий рівень емоційного стресу.

Враховуючи вищезазначене відмітимо, що важливим чинником забезпечення подальшої ефективної діяльності з гуманітарного розмінування піротехніками ДСНС під час війни є адаптація до умов та специфічність ситуації, у якій доводиться виконувати завдання. Слід також вказати, що це питання вважається дуже важливим для врахування під час аналізу професійної діяльності піротехніків ДСНС та удосконалення системи професійного-психологічного відбору кандидата на службу фахівця піротехнічного підрозділу.

З урахуванням наведених специфічних особливостей робіт з розмінування потрібно розвивати адаптаційні здібності піротехніків. Переважна більшість особового складу після повернення з чергових

ротацій мають пригніченість, підвищену втомленість та нервові напруження. Виникає необхідність проведення додаткових заходів з психологічної підтримки напередодні відправлення в зону ведення бойових дій, а також не тільки медичного, а й психологічного супроводу діяльності упродовж всього періоду виконання завдань з розмінування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Недвига О. В. Психологічне забезпечення професійної діяльності військовослужбовців-саперів в особливих умовах діяльності : автореф. дис...канд. психол. наук : 19.00.09. Київ, 2019. 22 с.
2. Платонов В. М. Психологічні особливості виконання діяльності піротехніками ДСНС під час військових дій. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір* : матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф., м. Одеса, 24 червня 2022 року. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С.197 – 200.
3. СОП-09.10/ДСНС. «Порядок проведення органами та підрозділами цивільного захисту очищення (розмінування) району ведення бойових дій» / Держана служба України з надзвичайних ситуацій. Київ, 2020. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/5/EvgyR9W0tBTYzldCjhd5i5wlPhiSNqzwQEaeJ0y.pdf> (дата звернення 11.10.2023).

Дуняшенко Олександр Олександрович,

курсант 2-го курсу,

Навчально-науковий інститут права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**

доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,

кандидат психологічних наук, доцент,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

СУЧАСНІ ВИДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Захист ментального здоров'я – актуальна проблема, яка надзвичайно загострилася після початку повномасштабної війни Росії проти України. Участь у бойових діях або перебування в прифронтовій зоні з постійними ракетними та артилерійськими обстрілами, бомбовими ударами, перебування в окупації, підвищують уразливість наших співгромадян до психосоціального стресу, сприяють поширенню психічних розладів, таких як: депресія, тривога, постстресові розлади тощо [1].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) розглядає соціальну реабілітацію у контексті реабілітаційного процесу в цілому: «Реабілітація – це сукупність заходів, покликаних забезпечити особам із порушеними функціями в результаті хвороб, травм і вроджених дефектів пристосування до нових умов життя у суспільстві, в якому вони живуть» [4, с. 155].

Реабілітація за своєю суттю є процесом соціальним: сім'я, громада, команда спеціалістів є суб'єктами, що забезпечують цей процес, основною метою для них є віднаходження шляхів повернення людини із обмеженим функціонуванням в соціум, до участі у суспільному житті, наприклад сім'ї або громади, робочого колективу тощо. У даному випадку освітня, професійна чи медична реабілітація містять «соціальну складову» (соціально-медична, соціально-економічна, соціально-психологічна тощо), але важливо, щоб цей соціальний аспект дійсно враховувався у процесі реабілітації [4, с. 157].

Які ж види реабілітації існують в Україні сьогодні?

✓ Фізична реабілітація – відновлення функціональності військовослужбовців після лікування в госпіталі. Фізична реабілітація військовослужбовців після поранень потребує тривалого часу і спрямована на відновлення організму після завершення гострого періоду та часто дозволяє уникнути первинної інвалідності чи перешкодити подальшому погіршенню стану. Сучасні реабілітаційні центри для військових створено на базі шпиталів та лікарень, які є у Львові, Луцьку, Києві, Черкасах, Миколаєві та інших містах України, де встановлено новітні системи реабілітації: ерготерапії (відновлення втрачених рухових навичок у побуті), кінезотерапії (метод лікування рухом та навантаженнями), зали ЛФК з тренажерами тощо.

✓ Психологічна реабілітація має на меті відновлення психічного здоров'я осіб, які пережили воєнні події або мають психологічну травму. Це передає консультавання, психотерапію, групові заняття та інші методи для допомоги людям впоратися зі стресом та травмою.

✓ Ігрова реабілітація – це так звані кабінети інтерактивної реабілітації Irex за канадською методикою. Реабілітація відбувається в ігровій формі: футбол, волейбол, парашут. Так пацієнт бачить себе на екрані героєм спортивної гри, де за правильні рухи дають бали, а система імітує рухи, вона змушує людину згадати, як працює його рука, нога. Граючись, людина відволікається від больового синдрому, а ігрова реабілітація дає можливість розробити суглоби та сформувати новий руховий стереотип.

✓ Соціальна реабілітація спрямована на інтеграцію постраждалих осіб у суспільство та відновлення їхнього соціального статусу. Це може бути навчання, професійна підготовка, пошук роботи та підтримка у вирішенні життєвих проблем.

✓ Дружня реабілітація – це різновид соціальної та психологічної реабілітації, утім допомогу тут надають не лікарі, а такі ж колишні військові, самі ж центри створено не на базі лікарні. Спілкування в групах відбувається з позиції рівного та побратима, друга, а не з позиції лікаря і хворого. Такі центри існують як офлайн, так і можна знайти групу дружньої реабілітації в соцмережах.

✓ Родинна реабілітація – щоб допомогти ветеранам війни повернути своє життя в потрібне русло і перестати здригатися ночами від страшних спогадів, потрібен не тільки контроль з боку держави, а й підвищена увага з боку близьких і рідних. Лише в люблячих дружніх родинах реабілітація військового відбувається набагато швидше та ефективніше.

✓ Енімал реабілітація – лікування за допомогою спеціально навчених для цього собак. Терплячі хвостаті лікарі після відповідного дресирування здатні навіть витягти людину з депресії, кажуть лікарі. Тривалість лікування – близько року. Крім собак, зараз для реабілітації бійців використовують також коней і навіть бджіл. Ізда на коні відволікає і дозволяє забути жахи війни, пояснюють психологи, а сон на ліжку, під яким стоїть бджолиний вулик, знімає стрес і допомагає хлопцям спокійно заснути.

✓ Бізнес-реабілітація – для українських захисників та захисниць передбачена програма з підтримки ветеранського бізнесу. Мова йде про менторські програми, які скеровані на те, щоб навчити військовослужбовців проектній діяльності та як правильно подаватися на ті чи інші грантові програми.

✓ Освітня реабілітація – важливою складовою переходу військових на цивільну кар'єру є здобуття нових вмій та навичок. Для цього Міністерство у справах ветеранів підписало меморандум з понад 30 вишами, де ветерани можуть здобувати цивільну спеціальність. Крім того, існує багато курсів та освітніх програм онлайн, які зараз є безкоштовними для українців як в Україні, так і у найвідоміших університетах світу [2].

Отже, можна зробити висновок, що повномасштабна війна Росії проти України створила нові виклики для сфери охорони психічного здоров'я українського населення. На жаль, збільшилася кількість тих, хто пережив травматичні події і перебуває під загрозою виникнення ПТСР або інших психічних розладів. Крім того, є проблема неготовності значної частини наших співгромадян звертатися до фахівців навіть після виникнення явних проблем з психічним здоров'ям. Це, як правило, зумовлено як певними стереотипами, так і недостатньою обізнаністю населення про роботу психологів, психотерапевтів тощо. Найчастіше травматичні події позначаються на військовослужбовцях та членах їхніх сімей. З боку держави їхнє психічне здоров'я має бути предметом особливої опіки. Дослідивши дане питання, на нашу думку, для створення сучасної ефективної служби психологічної підтримки військовослужбовців треба використовувати закордонний досвід, передусім тих країн, чії збройні сили найчастіше протягом останніх десятиліть бували в бойових ситуаціях, таких як Ізраїль та США [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підтримка ментального здоров'я в часи війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny> (дата звернення: 20.10.2023).
2. Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни та ветеранів ЗСУ URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/sucasni-vidi-reabilitacii-dla-postrazdalih-vid-vijni-ta-veteraniv-zsu-8895> (дата звернення: 20.10.2023).
3. Чабан О. С., Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги?. URL: <http://surl.li/ihprof> (дата звернення: 20.10.2023).
4. Чуйко О. В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. URL: <https://core.ac.uk/download/229859118.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).

Казакова Анастасія Едуардівна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Український державний університет науки і технологій,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – Руденко М. В.,
старший викладач кафедри «Фінанси, облік та психологія»,
Український державний університет науки і технологій,
м. Дніпро, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

Фізична реабілітація є важливою складовою процесу відновлення та поліпшення функцій організму після травм, захворювань або операцій. Сучасний розвиток науки та технологій відкриває перед нами безмежні можливості для інноваційних підходів до фізичної реабілітації осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій. У цьому дослідженні ми розглянемо кілька інноваційних підходів та методів, які можуть покращити результати фізичної реабілітації та забезпечити більш ефективну та швидку відновлювальну допомогу.

Використання віртуальної реабілітації. Віртуальна реабілітація є однією з інноваційних технологій, яка змінює підхід до фізичної реабілітації. Вона дозволяє пацієнтам виконувати реабілітаційні вправи в імітованому віртуальному середовищі, що допомагає поліпшити моторні навички та координацію рухів. Дослідження показали, що віртуальна реабілітація може сприяти швидшому відновленню пацієнтів після травм та операцій.

Використання роботизованих пристроїв. Роботизовані пристрої стають все більш популярними в галузі фізичної реабілітації. Вони дозволяють контролювати та поліпшити рухи пацієнтів, допомагаючи відновити функціональність конкретних частин тіла. Цей інноваційний підхід може бути особливо корисним для осіб з неврологічними захворюваннями та іншими складними медичними станами.

Створення індивідуалізованих реабілітаційних програм є ключовим аспектом сучасного підходу до фізичної реабілітації пацієнтів [1, с. 18]. Цей підхід базується на ідеї, що кожна людина унікальна, і тому її потреби та можливості повинні бути враховані при розробці та виконанні реабілітаційної програми. Основні ключові аспекти індивідуалізованих реабілітаційних програм можна узагальнити наступним чином:

1. Оцінка індивідуальних потреб: перший крок у створенні індивідуалізованої програми – проведення комплексної оцінки фізичного стану та функцій пацієнта, що може охоплювати медичні обстеження, фізичні вимірювання, оцінку моторних навичок, а також анкети для визначення психологічного стану.

2. Врахування діагнозу і характеру захворювання: реабілітаційна програма повинна враховувати конкретний діагноз пацієнта і характер його захворювання чи травми.

3. Цілеспрямованість і планування: на основі результатів оцінки створюється конкретна цілеспрямована програма, яка передбачає набір вправ, лікувальну та фізичну терапію, дієтотерапію і, можливо, вживання ліків. План реабілітації встановлюється з урахуванням поетапності і часових рамок.

4. Адаптація до змін: індивідуалізовані програми повинні бути готовими адаптуватися до змін у стані пацієнта, що може передбачати перегляд та коригування програми після покращення або погіршення стану.

5. Моніторинг і відгуки: під час реалізації програми важливо систематично проводити моніторинг прогресу пацієнта і отримувати від нього відгуки, що дозволить вчасно виявити проблеми, внести корективи та адаптувати програму для досягнення кращих результатів.

6. Психологічна підтримка: індивідуалізовані програми також повинні враховувати психологічні потреби пацієнта. Психологічна підтримка може охоплювати консультації, психотерапію та підтримку вправами для поліпшення психічного стану, а саме подолання стресу, тривоги та емоційних труднощів, пов'язаних з реабілітацією.

7. Залучення близьких та родини: у створенні індивідуалізованої програми важливо залучати близьких та родину пацієнта, адже саме їх підтримка та участь можуть сприяти досягненню кращих результатів.

Індивідуалізовані реабілітаційні програми враховують усі аспекти життя пацієнта і спрямовані на досягнення максимально можливого відновлення функцій та якості життя. Вони демонструють сучасні підходи до медичної практики, де індивідуальний підхід визнається ключовим для успішної реабілітації пацієнтів.

Психологічна підтримка грає важливу роль у процесі фізичної реабілітації пацієнтів. Переживання травми чи хронічного захворювання, обмеження фізичної активності, біль, стрес та неспроможність повернутися до звичного життя можуть впливати на психічний стан особи.

Важливість психологічної підтримки під час фізичної реабілітації та можливі методи психологічної реабілітації:

1. Важливість психологічної підтримки в фізичній реабілітації:

- покращення психічного стану: психологічна підтримка допомагає зменшити стрес, тривожність та симптоми депресії, що можуть супроводжувати фізичну травму чи захворювання;
- збільшення мотивації: психолог може сприяти підвищенню мотивації пацієнта до активної участі у реабілітаційних процедурах та виконанню рекомендованого лікування;
- покращення якості життя: психологічна підтримка допомагає пацієнтам краще адаптуватися до змін у фізичній активності та обмеженням, зберігаючи позитивне сприйняття свого життя.

2. Методи психологічної підтримки та реабілітації:

- психологічні консультації: проведення індивідуальних консультацій з психологом для вираження емоцій, обговорення страхів та справжніх почуттів;
- групові заняття: участь у групових сесіях психологічної підтримки, де пацієнти можуть ділитися своїм досвідом та отримувати підтримку від однодумців;
- психотерапія: проведення психотерапевтичних сесій, що мають на увазі когнітивно-поведінкову терапію, яка допомагає змінити негативні думки та вчинки;
- саморегуляція та релаксація: навчання методам саморегуляції, застосовуючи медитацію та релаксаційні техніки, що допомагають знижувати стрес та тривожність;
- емоційна підтримка від близьких: заохочення родини та близьких до активної підтримки пацієнта, зокрема розуміння і співчуття;
- розвиток психологічної стійкості: навчання пацієнтів психологічним стратегіям та навичкам, які допомагають реагувати на стресові ситуації більш ефективно [2, с. 48].

Важливо враховувати, що психологічна підтримка в реабілітації може бути так само важливою, як і фізична терапія чи медичне лікування, адже вона сприяє покращенню якості життя пацієнтів та їхньому швидкому і успішному відновленню після травми чи захворювання [3].

Перспективи розвитку інноваційних підходів у фізичній реабілітації осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій обіцяють значні зміни у медичній практиці та покращення якості життя пацієнтів. Зі зростанням розуміння важливості індивідуального підходу до реабілітації та наукових досягнень у галузі медицини і технологій, можливості розвитку стають ще ширшими. Інноваційні підходи відкривають нові можливості для реабілітації та допомагають пацієнтам швидше і якісніше відновитися, також вони можуть вплинути на зменшення витрат на охорону здоров'я та покращення загального стану здоров'я населення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Олімп. література, 2009. 488 с.
2. Осіпов В. М. Основи фізичної реабілітації : навчальний посібник. Бердянськ : БДПУ, 2013. 225 с.
3. Основи реабілітації, фізичної терапії, ерготерапії : підручник / Л. О. Вакуленко та інші; за заг. ред. Л. О. Вакуленко, В. В. Клапчука. Тернопіль : ТДМУ «Укрмедкнига», 2020. 372 с.

Квітка Наталя Вікторівна,
магістр психології,
аспірантка кафедри практичної психології,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна
Науковий керівник – **Шаповал І. М.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У НАДАННІ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ, ПОСТРАЖДАЛОМУ ВІД ВІЙНИ

Воєнна агресія росії проти України є фактором, який впливає на ментальне здоров'я українців. Зарубіжні дослідження [6, 4, 7], які були зроблені до початку війни 2022 р., та ті, що були зроблені після її початку [11, 12]., вказують на більшу поширеність тривожних розладів, депресії та ПТСР у цивільного населення у порівнянні з особами, які не проживали в регіонах, уражених війною. Воєнні події вносять корективи у повсякденне життя людей, ускладнюючи можливість отримати першу психологічну допомогу, яка є умовою попередження загострення негативної психологічної симптоматики [13]. Використання штучного інтелекту, розвиток якого набирає обертів, могло б мати перспективи максимізації користі першої психологічної допомоги для ментального здоров'я українців, що не мають можливості її отримати безпечно та своєчасно через воєнні дії.

Штучний інтелект – це науковий напрям, в межах якого вирішуються задачі програмного моделювання тих видів діяльності, які традиційно вважаються інтелектуальними [2]. Розробка та доповнення поняття «штучний інтелект» (далі - ШІ) перебуває у процесі розвитку, що триває. Визначення ШІ відсилають до вирішення проблем, навчання, міркування, розуміння природної мови та розпізнавання шаблонів [2]. ШІ охоплює широкий спектр методів і технологій, зокрема машинне навчання, обробку природної мови, експертні системи, робототехніку тощо [2, 9].

Особливий інтерес представляють т. з. нейронні мережі. Це певна підмножина алгоритмів машинного навчання, які створені подібно до структури та функціонування людського мозку [3]. Її навчання відбувається на реальних прикладах продуктів або процесів діяльності, які існує потреба відтворити. У результаті нейромережа навчається відтворювати схожі зразки за запитом користувача або заданого алгоритму [9, 3]. Так нейромережа ChatGPT на основі аналізу людської мови здатна вести діалог за запитом користувача. Хоча й не спеціально розроблена для цього, вона продемонструвала певні позитивні результати щодо здатності креативно імітувати психологічну бесіду [10].

Останнім часом було здійснено спроби використання нейромереж задля створення віртуальних психологічних помічників. Так існує зарубіжний чат-бот Wusa, в основі якого лежить алгоритм, натренований на реальних психологічних текстових консультаціях в межах підходу когнітивно-поведінкової терапії. Його клінічні випробовування продемонстрували ефективність у покращенні депресивної та тривожної симптоматики [5]. Іншим прикладом є чат-бот Elomia. Це продукт харківського стартапу, який також показав ефективність у зниженні симптомів депресії та тривоги [8]. Проте питання масштабних клінічних досліджень ефективності цих чат-ботів все ще залишається відкритим.

Використання чат-ботів психологічної підтримки на основі ШІ має свої переваги, спірні питання та недоліки. Посилаючись на власні міркування, а також критичні зауваження Американської психологічної асоціації (APA) [1], ми означимо наступне. До переваг належить доступність у будь-який час, за винятком технічних збоїв. Швидкість відповіді. Можливість оперувати великим обсягом психологічних даних, на яких нейромережа була навчена. Сумнівними питаннями є конфіденційність бесіди та етика. Конфіденційність може зазнавати проблем, адже текстові запити опрацьовуються на віртуальному сервері, де розміщена нейромережа. Питання етики стосуються авторського права тексту психологів, який є вихідним матеріалом для навчання нейромережі, та згоди клієнта на те, щоб його особисті

проблеми були об'єктом машинного навчання. До недоліків належить неможливість оперативно зреагувати, якщо людина буде знаходитись у стані загрози життю (до прикладу, буде за крок до самогубства). Виникають також труднощі у постійному навчанні нейромережі. Адже вона працює за наявним масивом даних. А психологічна наука змінюється. Тож є ризики того, що вона надаватиме недостовірну інформацію. Також існує питання перевірки кваліфікації фахівців, які навчають нейромережу.

Нейромережі через свої недоліки не є повноцінною заміною роботи з психологом та психотерапевтом. Але вони могли б стати тим інструментом, який міг стати стабільним джерелом першої психологічної допомоги для українців, поки ті не мають можливість звернутися за консультацією або терапією до фахівців. А це, у свою чергу, сприяло б стримуванню розвитку негативної психологічної симптоматики у населення під час війни. На жаль, на разі не існує україномовних чат-ботів на основі ШІ психологічного спрямування, які б мали під собою основу, що складається із тривалої програмної розробки та спроб підтвердження клінічної ефективності у допомозі з тривожними та депресивними розладами, які є поширеним явищем через війну. Проте ними мають змогу скористатися українці, що володіють англійською мовою на достатньому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. AI is changing every aspect of psychology. Here's what to watch for. URL: <https://www.apa.org/monitor/2023/07/psychology-embracing-ai> (дата звернення: 21.09.2023).
2. Goralski M. A., Tan T. K. Artificial intelligence and sustainable development. *The International Journal of Management Education*. 2020. Vol. 18, No.1. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1472811719300138> (дата звернення: 21.09.2023).
3. Hardesty L. Explained: Neural networks. MIT News Office. 2017. URL: <https://news.mit.edu/2017/explained-neural-networks-deep-learning-0414> (дата звернення: 21.09.2023).
4. Hoppen T. H., Priebe S., Vetter I. Global burden of post-traumatic stress disorder and major depression in countries affected by war between 1989 and 2019: a systematic review and meta-analysis. *BMJ global health*. 2021. Vol. 6, No. 7. URL: <https://gh.bmj.com/content/6/7/e006303.abstract> (дата звернення: 21.09.2023).
5. Leo A. J., Schuelke M. J., Hunt D. M. A digital mental health intervention in an orthopedic setting for patients with symptoms of depression and/or anxiety: feasibility prospective cohort study. *JMIR formative research*. 2022. Vol. 6, No 2. URL: <https://formative.jmir.org/2022/2/e34889/> (дата звернення: 21.09.2023).
6. Morina N., Malek M., Nickerson A. Meta-analysis of interventions for posttraumatic stress disorder and depression in adult survivors of mass violence in low-and middle-income countries. *Depression and Anxiety*. 2017. Vol. 34, No8. P. 679-691.
7. Pfefferbaum, B., Nitiema, P., Newman, E. A meta-analysis of intervention effects on depression and/or anxiety in youth exposed to political violence or natural disasters. *In Child & Youth Care Forum*. 2019. Vol. 48. P. 449-477.
8. Romanovskyi O., Pidbutska N., Knysh A. Elomia Chatbot: The Effectiveness of Artificial Intelligence in the Fight for Mental Health. *In colins*. 2021. P. 1215-1224.
9. Sarker I. H. Machine learning: Algorithms, real-world applications and research directions. *SN computer science*. 2021. Vol.2, No160. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42979-021-00592-x> (дата звернення: 21.09.2023)
10. Uludag K. Testing creativity of ChatGPT in psychology: Interview with ChatGPT. *Available at SSRN*. 2023. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4390872 (дата звернення: 21.09.2023).
11. Кокун О. М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни». Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с.
12. Оніщенко Н. В. Психологічні особливості переживання початку війни цивільним населенням м. Харкова. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2022. № 1(3). С. 84-91.
13. Оніщенко Н. В., Тімченко О. В. Основні проблеми організації надання екстреної психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайних ситуацій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2011. Вип. 10. С. 63-70.

Кердивар Валентин Віталійович,
доктор філософії зі спеціальності 053 Психологія,
старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

ПСИХОРЕАБІЛІТАЦІЙНІ ЗАХОДИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЩО СТАЛИ ЖЕРТВАМИ ВІЙНИ ТА ПЕРЕСЕЛИЛИСЯ В МЕЖАХ УКРАЇНИ

В умовах активних бойових дій на території нашої держави та криз у різних країнах світу виникає нагальна потреба у вивченні та розробці ефективних психореабілітаційних заходів для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що стали жертвами війни та переселилися в межах України. Ця тема стає актуальною в умовах постійного переселення і зміни оточення для багатьох громадян України.

Дослідження в галузі психології війни та переміщення були активно проведені в різних частинах світу, зокрема в Україні. Роботи, проведені психологами, соціологами та медичними фахівцями, показали, що військові конфлікти можуть залишити глибокий слід на психічному стані осіб, які стали жертвами агресії. До цих пір в Україні було здійснено значну кількість досліджень, що висвітлюють психологічні аспекти внутрішнього переміщення та травматичні наслідки війни для цільової групи. Проте багато з цих досліджень фокусуються на аналізі проблем, зокрема посттравматичного стресового розладу, а менше уваги приділяють психореабілітаційним заходам та психосоціальній підтримці для ВПО.

Внутрішнє переміщення внаслідок війни може призвести до серйозних психологічних травм та стресів. ВПО часто стикаються із втратою дому, рідних, роботи, а також переживають страхи та невпевненість у майбутньому. Ці емоційні труднощі можуть викликати різні психічні проблеми, зокрема тривожні розлади, депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Психологічна реабілітація – діяльність, спрямована на відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сфері із застосуванням методів психологічної та психотерапевтичної допомоги у формі психотерапії, психологічного консультування або першої психологічної допомоги. [1] Цей процес передбачає ряд психологічних, психотерапевтичних та соціальних заходів, спрямованих на підтримку та полегшення адаптації ВПО до нових умов життя. Проте для досягнення успішних результатів психореабілітації важливо враховувати індивідуальні потреби та ресурси кожної особи.

Основні аспекти психореабілітаційних заходів для ВПО передбачають наступне:

Психологічна підтримка: Надання емоційної підтримки та сприяння подоланню стресу та тривожності є основним елементом психореабілітації. Професійні психологи співпрацюють з ВПО, допомагаючи їм висловлювати свої почуття та розвивати стратегії для копінгю.

Психотерапія: Психотерапевтичні сесії надають ВПО можливість працювати зі своїми психологічними проблемами. Методи когнітивно-поведінкової терапії та інші психотерапевтичні підходи допомагають врегулювати негативні емоції та думки. [2, с. 79]

Соціальна інтеграція: Важливим аспектом психореабілітації є сприяння інтеграції ВПО в нове соціальне середовище. Це може включати надання підтримки в пошуку житла, навчанні та працевлаштуванні [3, с. 93].

Групова підтримка: Групові сесії дозволяють ВПО спільно обговорювати свій досвід та надавати підтримку один одному. Цей підхід сприяє відчуттю приналежності та взаємодопомозі.

Постінформаційний психотравматичний синдром: Зважаючи на особливості конфлікту та переселення, необхідно розробити програми, спеціально адаптовані для ВПО, що пережили страшні події.

Психореабілітаційні заходи для внутрішньо переміщених осіб, що стали жертвами війни та переселилися в межах України, мають надзвичайно важливе значення для їхнього психологічного відновлення та адаптації до нових умов життя. Існуючі дослідження з психології підтверджують необхідність надання цільовій групі психореабілітаційної допомоги. Ефективні психореабілітаційні заходи повинні бути індивідуалізованими та орієнтованими на потреби конкретних осіб.

Досягнення позитивних результатів у психореабілітації ВПО може сприяти не лише особистому благополуччю, але й сприяти процесам відновлення та побудови стабільного суспільства. Наявність наукових досліджень і розробка програм психореабілітації є важливими кроками у цьому напрямку, і подальше дослідження та практичне впровадження цих заходів мають важливе суспільне значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України "Про статус ветеранів війни, гара : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 р. № 1338 : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-п/conv/sp:dark?dark=0#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

2. Плескач Б., Уркаев В. Соціально-психологічні аспекти психотерапевтичної допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія*. 2017. Т. 3, № 13. С. 74–91.

3. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*. Vol. 9, No1. P. 89-99. DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.7.

Кетлер-Митницька Тетяна Сергіївна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

НАПРЯМКИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УМОВАХ ONLINE НАВЧАННЯ

Війна негативно вплинула на психологічний стан всіх суб'єктів освітнього процесу, зокрема здобувачів вищої освіти в Україні. Небезпека життя та здоров'ю студентів, руйнування інфраструктури університетів, вимикання електропостачання, вимушені міграція та працевлаштування значно ускладнили процес здобуття вищої освіти.

Додатковим викликом став перехід до онлайн навчання, який загострив проблеми освіченості у сфері інформаційних технологій, забезпечення відповідними технічними засобами, необхідності доступу до мережі Інтернет тощо. Як виявило дослідження Н. Гуменюк, студенти відзначають такі проблеми, як недостатній розвиток умінь організовувати власний час та процес навчання, складнощі концентрації уваги, зниження навчальної мотивації, недостатня увага з боку педагогів, домінування негативних емоційних станів [2, с. 563–567]. Вважаємо цінним думку Л. Помиткіної про те, що вимушена безпорадність та бездіяльність в умовах невизначеності, зростання кількості нерозв'язаних питань щодо власного майбутнього спровокували формування у студентів та навіть викладачів звичку відкладати вирішення складних проблем, тобто схильність до прокрастинації. Науковці зазначають, що під час війни прокрастинація як реакція на довготривалий стрес стрімко поширюється у вищій школі. Погіршення відвідування лекцій в умовах онлайн навчання, розпливчатість термінів виконання практичних завдань, відкладання виконання самостійної роботи до кінця семестру призводять до стану тривожної бездіяльності, яку багато студентів не в змозі подолати самостійно [7, с. 650–651]. Накопичення подібної проблематики свідчить про необхідність організації психолого-педагогічної реабілітації студентів в умовах війни. На відміну від реабілітації учасників бойових дій та їх близьких, ця галузь психологічної допомоги в наш час залишається недостатньо розробленою.

Психологічна реабілітація, за В. Дуб, – це професійний вплив, спрямований на зменшення негативних наслідків психологічної травми, який забезпечує відновлення стану психічного благополуччя, достатнього для повернення психічної рівноваги та успішного виконання життєвих завдань [4, с. 8–39]. Педагогічна та соціальна реабілітація молоді, що постраждала внаслідок війни, на думку М. Бачинської, передбачає відновлення здібностей та якостей, що дозволяють особистості здійснювати різні соціальні ролі, долучатися до важливих для неї сфер соціальних відносин і діяльності [1, с. 106–107]. Отже, *психолого-педагогічну реабілітацію студентів* ми розуміємо як систему заходів, спрямованих на відновлення психологічного благополуччя особистості здобувача вищої освіти, його готовності до успішного виконання навчальної програми та саморозвитку в умовах війни.

Психологічна реабілітація, на нашу думку, має наступні напрямки. *Надання невідкладної психологічної допомоги* є найпершим кроком у разі отримання студентами психологічної травми. Викладач може надати студенту емоційну підтримку, запропонувати прості вправи, які зменшують паніку

(«заземлення», «метелик», дихання за схемою 3-7-8 тощо) та оперативно надати допомогу психолога закладу вищої освіти [4, с. 8–39].

Для *стимулювання самопізнання* О. Зінченко пропонує застосування під час війни методу самозвітів, у яких здобувачі вищої освіти позначають як свої академічні успіхи та навчальні труднощі, а також пов'язані із ними емоційні стани. Такі матеріали можуть бути використані викладачем для удосконалення викладання дисципліни [5, с. 74–75].

Забезпечення умов для активізації спілкування студентів в умовах війни передбачає створення комунікативного середовища під час дистанційного навчання. На думку О. Зінченко, це вимагає створення мережевих робочих груп для мобільного розв'язання навчальних питань, ширшого використання на парах дискусійних форм роботи, надання переваги спілкуванню з відео порівняно з текстовими формами, залучення неофіційних елементів комунікації, бесід про умови життя та самопочуття студентів, конструктивного та доброзичливого обговорення труднощів навчання для профілактики спровокованих нервовим напруженням конфліктів [5, с. 74–75]. М. Смульсон з колегами також пропонують застосування на початку навчання вправ-«криголамів», тобто ритуалів знайомства у неформальному стилі, створення на платформах закладів освіти спеціальних «соціальних зон» – секторів неформального спілкування студентів між собою, використання на навчальних заняттях таких технік, як обговорення у малих групах, парна взаємодія, дискусії на проблемні теми [3, с. 164–168].

Проведення психологічних тренінгів онлайн, за М. Бачинською, передбачає тематичні заняття, ділові та рольові ігри, професійну орієнтацію як форми психологічної підтримки студентської молоді, яка постраждала внаслідок війни [1, с. 106–107].

Педагогічна реабілітація студентів здійснюється в процесі навчально-виховної діяльності. *Відновлення активного культурного розвитку* передбачає онлайн проведення соціокультурних, спортивних, фізкультурних, оздоровчих заходів, зокрема віртуальних змагань, вікторин, свят у студенти, свят, тематичних вечорів, творчих конкурсів тощо. Це сприятиме формуванню у майбутніх фахівців моральних цінностей, професійно важливих рис характеру, особистісної готовності до професійної діяльності у повоєнний період [1, с. 106–107].

Психозберігаюча організація навчання в умовах війни, за У. Когут, О. Сікорою та Т. Вдовичиним, висуває до освітнього процесу низку вимог, зокрема поєднання синхронного та асинхронного режимів для забезпечення оптимальних умов навчання, підготовка альтернативних варіантів подачі матеріалу: відеозаписів, посилань на підручники, презентацій тощо, надання консультацій, впровадження творчих форм роботи, які забезпечують психологічне розвантаження, чітке та детальне формулювання викладачем навчальних завдань, надання студентам вибору з декількох варіантів виконання роботи, використання пошукових методів, цікавих вправ та проєктів [6, с. 87].

З метою *підвищення мотивації навчання* викладачеві-фасилітатору, за М. Смульсон, важливо сприяти самостійному формулюванню студентами власних навчальних цілей на основі початкових, заданих педагогом, показувати практичну цінність матеріалу, допомагати студентам у встановленні взаємозв'язків між змістом навчання та їх життєвими ситуаціями, створювати реалістичні задачі та ситуації, які в очах студентів нададуть навчальному контенту особистісного смислу, виявляти мотиви навчальної діяльності студентів та узгоджувати з ними контент навчального курсу [3, с. 164–168].

Для *забезпечення об'єктивності оцінювання* в умовах дистанційної освіти викладач повинен використовувати об'єктивні та зрозумілі студентам критерії оцінювання знань, наприклад, відповідність відповіді питанню, вчасність, практична орієнтованість тощо, надавати оперативний і змістовний зворотний зв'язок на виконане студентом завдання – розгорнуту оцінку з коментарями щодо роботи з розглядом її сильних і слабких сторін [3, с. 164–168].

Отже, в умовах війни онлайн-освіта надає низку можливостей для здійснення психолого-педагогічної реабілітації студентів, відновлення їх психологічного благополуччя та навчальної успішності. Повне використання цих можливостей ми вважаємо одним з найважливіших завдань сучасної вищої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинська М. В. Організаційно-методичні особливості педагогічної та соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді під час воєнних дій в Україні. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2022. № 6. С. 104–112.

2. Гуменюк Н. Я. Дослідження впливу дистанційної освіти на успішність навчання та психологічний стан студентів в умовах воєнного періоду. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2023. № 10(28). С. 561–569.

3. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М. Л. Смутьсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак та ін.; за ред. М. Л. Смутьсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.

4. Дуб В. Реабілітаційна психологія : методичні матеріали до семінарських занять для студентів ВНЗ. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 92 с.

5. Зінченко О. Психологічні умови ефективності дистанційного навчання під час війни. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. 2022. Випуск 13. С. 71–77.

6. Когут У., Сікора О., Вдовичин Т. Виклики навчання та викладання в умовах війни. *Молодь і ринок*. 2022. № 6. С. 83–88.

7. Помиткіна Л. В., Мельник Н. І., Ковтун О. В. Подолання психологічної прокрастинації викладачів та студентів в освітньому просторі в постпандемічний період та в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 10(28). С. 646–656.

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладачка кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Мазанко Оксана Василівна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ЕМОЦІЙ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Все, що в навколишньому середовищі оточує людину, викликає те чи інше ставлення, яке має вияв в емоціях. Крім того, вони необхідні для сигналізації органам про користь чи небезпеку того чи іншого явища та події.

Емоції – відносно короточасні переживання з чітко вираженим ситуативним характером [4, с. 331]. Вони пов'язані з глибинними зв'язками сфери потреб та бажань людини.

Ще Ч. Дарвіном зазначалось, що емоції виникли в еволюційному процесі як засіб, який допомагає живим істотам встановити значущість різних умов для задоволення власних потреб. Власне ця роль емоцій проявляється у зв'язку з наявністю суб'єктивного компонента емоційного реагування (переважно на початковому етапі довільного керування) [2, с. 134]. Також у кожної людини має місце прояв багатогранності емоційних відчуттів, тому може одночасно проявлятися задоволеність та незадоволеність чимось.

Емоції поділяються на такі види:

– стенічні (виконують функцію стимулювання діяльності, збільшення енергії та напруження сил людини);

– астенічні (виражаються в скутості, пасивності) [3, с. 93].

Перебуваючи під впливом сильних емоцій ми відчуваємо ряд змін в організмі: прискорене серцебиття, пришвидшене/збите дихання, сухість в роті та горлі, надмірне потовиділення, дискомфорт в шлунково-кишковому тракті та ін. Ряд наукових експериментів доводять на практичному рівні наявність великого різноманіття таких фізіологічних змін, які можуть варіюватися в залежності від різних емоційних станів [3, с. 93].

Емоційні стани людини здатні впливати на якість діяльності (підвищувати її ефективність або дезорганізовувати). Під впливом емоцій стресові фактори можуть викликати різні психосоматичні захворювання (вторинні функціональні та органічні порушення внутрішніх органів і систем, першопричиною виникнення і загострення яких є різні психогенні чинники [1]). Проте слід розуміти, що одна і та ж емоція може по-різному впливати на людей, більше того, вона може здійснювати неоднаковий вплив на одну і ту ж людину, що потрапила в різні життєві ситуації [2, с. 130].

Також слід розуміти, що різні люди реагують на однакові стресори по-різному. Хтось має активну реакцію – під час стресу ефективність діяльності і далі підвищується до певної межі («стрес лева»), а в інших випадках реакція характеризується пасивністю, ефективність діяльності знижується («стрес кролика»). Характер реакції може бути тісно пов'язаний з хворобами, що виникають унаслідок стресу у кожної окремої людини [2, с. 133].

При переживанні людиною негативних емоцій організм виділяє у кров гормони, зокрема й адреналін, який відповідає за звуження судин, підвищення тиску, активізацію енергетичних процесів. Якщо емоції дуже сильні, то захисні засоби можуть стати не дієвими, тоді організм «згорає» в своїх реакціях. Необхідно у будь-якому разі намагатись витратити зайві гормони за допомогою різних дієвих методів розрядки емоцій [3, с. 94].

У випадку пригнічення власних емоцій психологи говорять про виснажуваність психічної енергії, зниження життєстійкості особистості. І на тлі цього буде з'являтися хвороба. Адже хворобливий стан виникає через незадоволеність людини своїми вчинками, діями та таким чином активізуються у свідомості негативні психічні процеси [2, с. 133–134].

М. Аствацатуров зазначав, що серце частіше вражається почуттям страху, печінка – гніву та люті, шлунок – апатії та придушеним станом, а ймовірність блювоти зростає під час хвилювання. Для хворих на серцево-судинні хвороби, на його думку, властива висока самооцінка, яка призводить до таких рис, як індивідуалізм та незадоволеність власним становищем в колективі/соціумі. Цим людям зазвичай притаманні стриманість, легкість образу, бажання комунікувати, але спільну мову з ними знаходити важко. У разі несприятливої ситуації чи ознак хвороби вони замикаються в собі, зменшують кількість контактів та роблять їх поверхневими, оскільки вони мають підвищену чутливість до мовних контактів. Для хворих на виразку шлунка характерні ознаки тривожності, роздратованості, підвищеної прискіпливості та загострене почуття відповідальності. Такі люди прагнуть зробити значно більше, ніж насправді можуть [2, с. 136–137].

Організм людей, які перебувають під впливом стресу вмикає термінову мобілізаційну реакцію всіх компонентів кровеносної системи для реалізації адаптивних реакцій організму (перш за все для активації імунної системи). А при дії більш сильних стрес-реакцій відбувається пригнічення імунної системи та виявляється значне зниження активності нормальних «кілерів» – компонентів крові, зниження вмісту імуноглобулінів в крові, рівня нормальних протимікробних антитіл (за Г. Крижанівським). Це супроводжується втратою організму здатності до формування повноцінної імунної відповіді, звуженням адаптаційних можливостей, порушенням оптимального співвідношення генетичної програми [5, с. 96–104].

Проте якщо у нас немає гніву або ми боїмося з ним зустрітись чи гальмуємо його прояви, то врешті станемо пасивними та млявими. І навпаки, люди, які можуть відкрито говорити про свої емоції, зазвичай більш щирі і більш здорові, ніж ті, хто ці емоції переважно стримує [2, с. 137].

Н. Ходиревою виокремлюється три групи психологічних факторів, які безпосередньо корелюють і є взаємозалежними зі здоров'ям і хворобою людини:

- незалежні фактори (фактори, що сприяють здоров'ю/захворюванню, підтримуючі диспозиції, емоційні патерни, пов'язані з нездатністю адекватного опису людиною власних психоемоційних станів, труднощами чуттєвого вираження своїх відчуттів і досвіду);

- передавальні фактори (специфічні форми поведінки людини, що виникають у результаті дії різних стресорів, копінг-стратегії, дотримання правил підтримання здоров'я і відданість їм, види поведінки, що сприяють здоров'ю);

- мотиватори (стресори/загальний стрес та існування людини у хворобі) [6, с. 15–16].

Натомість позитивні емоції та урівноваженість будуть сприяти зміцненню здоров'я, подоланню різних захворювань. Ж. Годфруа виокремлює такі особливості «урівноваженої людини»:

- фізичний план: відмінне тілесне здоров'я;

- сексуальний та афективний план: гармонійні інтимні стосунки з іншими, здатність піклуватися про себе й інших;

- інтелектуальний план: хороші розумові здібності, що дозволяють мислити і діяти продуктивно, пошук і знаходження виходу із важких ситуацій, швидкий перехід від слів до діла, вміння досягати поставлених цілей, наявність уяви та прагнення шукати нетрадиційні шляхи вирішення проблем;

- моральний план: чуття справедливості, схильність більше покладатися на свої судження, ніж на авторитети, готовність завжди прийняти свої помилки, не виставляючи їх на показ;

- соціальний план: встановлення відносини з іншими;

- особистісний план: оптимізм, добродушність і життєрадісність, любов до життя, здатність брати на себе відповідальність, зрілість, стійкість в емоційному плані, прагнення досягати бажаного власними зусиллями, а не скаргами/маніпуляціями, повага до самої себе, але зберігання при цьому почуття гумору, яке заважає сприймати власну персону занадто серйозно [6, с. 21–22].

Отже, емоції притаманні кожній людині та супроводжують всі аспекти життєдіяльності, вони досить ситуативні та суб'єктивні. Вплив емоцій на здоров'я є беззаперечним, що доведено великою

кількістю досліджень (як в негативному контексті, так і позитивному). Якою б не була емоція, вона завжди викликає фізіологічні зміни в організмі, і ці зміни бувають настільки серйозні, що їх неможливо ігнорувати. Тому сучасна людина повинна володіти мінімальним «арсеналом» способів оволодіння собою та вміннями управляти своєю психікою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дідковська Л. І. Психосоматика: основи психодіагностики та психотерапії : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Львів, 2010. 264 с.
2. Кошова С. П., Гбур З. В. Особливості впливу негативних емоцій на розвиток психосоматичних захворювань людини. *Наукові інновації та передові технології*. 2021. № 1(1). С. 130–140.
3. Лепій Т. В., Сідько В. В., Чернієвська М. Л. Вплив емоцій на здоров'я людини. *Науково-методичне забезпечення спеціальності «Здоров'я людини»* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару-наради. Полтава. С. 92–94.
4. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. Київ, 2009. 576 с.
5. Педак А. А. Психічні і психосоматичні розлади в клініці лікаря загальної практики - сімейної медицини. Миколаїв, 2011. 695 с.
6. Толкунова І. В., Гринь О. Р., Смоляр І. І. Психологія здоров'я людини. Київ, 2018. 156 с.

Клещова Валерія Миколаївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.,**
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Під час війни професійна діяльність працівників Національної поліції України відіграє важливу роль у житті суспільства, оскільки забезпечує охорону прав, свобод і безпеки громадян, здійснює протидію злочинності в умовах соціальної та економічної нестабільності. Складність цієї діяльності висуває до працівників такі вимоги, як готовність витримувати значні психоемоційні навантаження, зберігати самоконтроль, швидко та точно оцінювати ризики в загрозливих ситуаціях.

Як зауважує В. Ташматов, український поліцейський, незалежно від спеціального звання чи посади, на всій території нашої держави в умовах війни повинен бути психологічно готовим до таких викликів:

- затримання особи, яка явно вчиняє дії, що загрожують життю або здоров'ю людей, громадській безпеці та безпеці країни. Тут потрібні як тактико-спеціальні, так і психологічні навички застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу;
- надання людям домедичної допомоги, зокрема постраждалим від військових дій;
- здійснення можливих організаційних, рятувальних та інших заходів під час надзвичайних ситуацій [7, с. 265].

Водночас стресогенний характер діяльності працівників Національної поліції, пов'язаної з ризиком для життя та психологічною травматизацією, нерідко призводить до виникнення професійного вигорання. Наслідками цього негативного феномену є втрата позитивної професійної мотивації, вияв різноманітних невротичних реакцій, розлади психічного і фізичного здоров'я, зниження здатності ефективно виконувати професійні обов'язки.

Особистість працівників поліції є психологічно стійкішою до стресу порівняно з іншими верствами населення, однак, як зауважує Я. Пономаренко, тривала дія стресових факторів все одно має катастрофічні наслідки для їх психічного стану та самопочуття в цілому. Ця тенденція погіршується в умовах війни, вона підвищує напруження, провокує тривогу та інші негативні переживання, що підвищує загрозу професійного вигорання працівників Національної поліції [6, с. 95].

Н. Freudenberger описував вигорання («burnout») як виснаження, що виникає у людини на шляху досягнення завищених цілей, які на професіонала накладає суспільство [3].

К. Маслач і В. Шауфелі розуміють психічне вигорання як стан фізичного, емоційного та розумового виснаження, що проявляється у працівників професій соціальної сфери [5, с. 33], що є не психіатричним синдромом, а є результатом професійних проблем [3, с. 17]. Характерними ознаками цих професій, згідно з В. Орлом, є вимоги до високої компетентності у взаємостосунках з людьми та зосередження на міжособистій взаємодії типу «професіонал-реципієнт», допомозі людям [5, с. 249].

Т. Колтунович пропонує розуміти вигорання як багатовимірний, пов'язаний з роботою, і насамперед психічний синдром, який виникає на різних етапах професійної діяльності нормальних людей. Він характеризується поступовою втратою емоційної, когнітивної і фізичної енергії під дією пролонгованого професійного стресу і виявляється у симптомах психоемоційного виснаження, хронічної втоми, цинізму та зниження задоволення від виконаної роботи [3, с. 8].

На думку О. Мішкіної, синдром професійного вигорання – це несприятлива реакція на робочі стреси, що охоплює психологічні, психофізіологічні та поведінкові компоненти [4].

О. Главацька розуміє професійне вигорання як багатогранне переживання хронічного емоційного стресу, що є «особливою формою професійної дезадаптації, яка призводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї і навіть до зміни професії та роду діяльності» [2, с. 42].

Як цілком слушно зазначають М. Бутиріна та А. Новолаєв, різних визначень вигорання досить багато, проте «у найбільш загальному вигляді воно розглядається як довгострокова стресова реакція чи синдром, що виникає внаслідок тривалих професійних стресів середньої інтенсивності» [1, с. 267].

Проблема професійного вигорання працівників національної поліції України в умовах війни поглиблюється внаслідок впливу додаткових негативних чинників.

Як зауважує Я. Пономаренко, під час війни поліцейські вимушені виконувати свої обов'язки, постійно наражаючись на небезпеку, оскільки в цей період вони мають справу з такими насильницькими ситуаціями, як мародерство, злочинність, терористичні акти тощо. Поліцейські частіше стикаються з різного роду воєнними злочинами на кшталт сексуального й фізичного насильства стосовно жінок, дітей та мирного населення взагалі. Ці небезпечні обставини вимагають від поліцейського повсякчасної готовності застосувати зброю, що саме по собі є ситуацією, яка травмує. Така напружена ситуація завдає болісних переживань, травм та надзвичайного стресу поліцейським [6, с. 96]. Т. Фролова підкреслює, що регулярне спілкування з громадянами, які знаходяться в стані афекту (істерії, паніки), участь в заходах щодо відновлення громадського порядку, застосування зброї і прийняття відповідальності за життя і здоров'я інших людей обумовлюють постійну присутність у професійно-службовій діяльності поліцейського низки стресових факторів. До них належать ризик, раптовість нападу, невизначеність ситуації, негативне емоційне реагування, тиск з боку інших осіб і багато іншого. Ці чинники провокують нав'язливе почуття небезпеки та порушення емоційного стану працівників поліції [8, с. 346].

Отже, аналіз сучасної психологічної літератури показав, що професійне вигорання працівників національної поліції значно посилюється в умовах війни, що зумовлює необхідність емпіричного дослідження цього феномену з метою планування відповідної психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутиріна М., Новолаєв А. Шляхи попередження «професійного вигорання» педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип.15. С.265–270.
2. Главацька О. Л. Попередження та подолання професійного вигорання соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. Вип. 2(45). С.41–45.
3. Колтунович Т. А. Як не згоріти в полум'ї професії. Корекційна програма для вихователів дошкільних навчальних закладів. Чернівці : ЧНУ, 2012. 200 с.
4. Міщенко М. С. Особливості синдрому емоційного вигорання. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Т. 11 : Соціальна психологія. Вип. 6, кн. 2. С. 103–113.
5. Орел. В. Є. Синдром психічного вигорання. Міфи і реальність. Харків : Гуманітарний центр, 2014. 296 с.
6. Пономаренко Я. С. Поліція в умовах війни: професійні стресові фактори. *Особистість, суспільство, війна* : тези учасників міжнародного психологічного форуму. Харків : ХНУВС, 2022. С.95–98.
7. Ташматов В. А. Професійна психологічна підготовка поліцейських в умовах війни. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових,*

освітніх та технологічних рішень : матеріали Міжнар. наук. практ. конф., м. Одеса, 19 травня 2023 р. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 264–267.

8. Фролова Т. О. Особливості професійної психологічної підготовки працівників Національної поліції України до дій в екстремальних умовах. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. наук. праць. Харків : ХНУВС, 2019. С. 345–349.

Ковальов Максим Євгенович,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 262
«Правоохоронна діяльність»,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Мітченко К. В.,**
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,
капітан поліції,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

У наш час, коли події війни в Україні залишають глибокі сліди на психіці та соціальному сприйнятті людей, питання психологічної та соціальної реабілітації стає найважливішою задачею. Військові конфлікти, агресія та втрати мають не тільки очевидний матеріальний вплив, але й глибоко травмують психіку тих, хто потрапив під їхній вплив. Сприяти психологічній та соціальній реабілітації населення, яке стало жертвою війни, це не лише моральне зобов'язання, але й необхідність для забезпечення стабільності та розвитку суспільства. Аналіз, викладений у цій тезі, має на меті визначення труднощів, які виникають у контексті психологічної та соціальної реабілітації населення України, яке постраждало від війни, а також для виявлення можливостей і шляхів забезпечення психологічного та соціального благополуччя громадян.

Військові конфлікти нерідко залишають глибокий слід на психіці та емоціях людей, які їх пережили. Однією з найпоширеніших і серйозних психологічних проблем, з якими стикаються постраждалі від війни, є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Цей стан може виникнути внаслідок досвіду важких подій, таких як військові бої, втрати близьких, травми чи небезпека для власного життя. Посттравматичний стресовий розлад проявляється в різних симптомах, зокрема повторювані нав'язливі спогади, кошмари, панічні атаки, відчуття відчуженості від навколишнього світу, подразненість, та тривожність. Ці симптоми можуть значно ускладнити повсякденне функціонування і підірвати якість життя постраждалих. У контексті війни психологічна реабілітація та підтримка постраждалих від ПТСР стає важливим завданням [1, с. 97].

Вченими та психологами-практиками визначено такі терапевтичні методи, як когнітивно-поведінкова терапія, емоційно-орієнтована терапія чи експозиційна терапія, які показали свою ефективність у допомозі постраждалим від війни. Проблемою створення системи психологічної допомоги учасникам бойових дій займалися А. Александров, В. Березовець, А. Іванов, Н. Жматій, С. Літвінцев та інші [3, с. 188].

Можливості для забезпечення психологічного та соціального благополуччя постраждалих від війни в Україні вимагають комплексного та цілеспрямованого підходу. Психологи та соціальні працівники здійснюють важливу підтримку через психотерапевтичні програми, які охоплюють індивідуальні консультації, групову та сімейну терапію

Телефонні лінії допомоги можуть надати консультації в реальному часі для тих, хто потребує психологічної підтримки. У сфері соціальної підтримки розробляються програми професійної підготовки та перекваліфікації для забезпечення постраждалим нових робочих можливостей. Створення центрів соціальної інтеграції сприяє відновленню соціальних навичок та забезпечує підтримку у відновленні соціальних контактів. Медична допомога та реабілітаційні заходи є необхідними для тих, хто потребує довгострокового лікування чи реабілітації внаслідок військових травм. Забезпечення стабільного житла

та розширення мережі соціальних служб допомагає постраждалим вирішувати побутові питання. Ці можливості вимагають співпраці між урядовими органами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами з метою створення стійкого, доступного та ефективного системного підходу до психологічної та соціальної підтримки для всіх, хто постраждав від війни.

Цікавим та досить ефективним є досвід новітніх цифрових технологій, що впроваджує надання психологічної підтримки та навчання копінг-навичкам важливим для стабілізації психоемоційного стану та психосоціального відновлення. Це і мобільні додатки, і онлайн-терапії та телефонні гарячі лінії, які дозволяють забезпечувати допомогу в режимі реального часу навіть на відстані [2]. Групові терапії та підтримуючі спільноти дозволяють постраждалим спілкуватися з іншими, які пережили схожий травматичний досвід, створюючи відчуття спільності та підтримки [3, с. 190]. Крім того, реалізація навчальних та професійних програм сприяє формуванню нових навичок та знаходженню нових можливостей у сфері зайнятості.

Залучення місцевих громад та волонтерів до надання психологічної та соціальної підтримки є ще однією важливою практикою. Громадські ініціативи можуть створювати безпечне середовище для постраждалих та сприяти їхній інтеграції в суспільство. Ці підходи можуть служити прикладом для розробки програм в Україні, спрямованих на покращення якості життя та психологічного благополуччя тих, хто пережив війну чи конфліктні ситуації.

Війна принесла випробування у життя українців. Але для кожного очевидний вибір – вистояти, перемогти й відродитися. А для цього потрібна психологічна стійкість – індивідуальна і колективна. Це те уміння, яке дозволить пройти крізь усі випробування, залишаючись людьми світла, правди й любові, зберігаючи, відновлюючи та плекаючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність та зріст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Омельченко Я. М. Технологія розвитку життєстійкості дітей військовослужбовців, що мають прояви ПТСР, засобом відновлення сприятливого психоемоційного контакту у родині. *Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу*: монографія / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. С. 87-112.

2. Психологічна допомога під час війни: де і як отримати (+інфографіка) URL: <https://ldn.org.ua/useful-material/psykholohichna-dopomoha-pid-chas-viyny-de-i-iaк-otrymaty/#:~:text=%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%BA%D0%BE> (дата звернення 14.10.2013).

3. Зінко О., Мітченко К. Групи психологічної підтримки як метод становлення особистісної зрілості українців під час воєнного часу. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №13(18). С. 187-198.

Комарніцька Людмила Миколаївна,

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри професійної та спеціальної освіти,

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО МАНІПУЛЮВАННЯ У СПІЛКУВАННІ

На сьогоднішній день чимала кількість людей у своєму спілкуванні з іншими вдаються до маніпуляції. На думку багатьох дослідників, маніпуляції – це система способів соціально-психологічного впливу. Така дія, як правило, здійснюється з метою використання іншої людини у своїх цілях, для отримання власної вигоди [1]. Маніпуляція як психологічний вплив одного індивіда на іншого з метою виконання останнім волі першого широко застосовується в практиці спілкування при переговорах, у ділових відносинах, в процесі управління. Тому володіння навичками аналізу та виявлення моделей маніпулятивного впливу значно сприяє ефективному протистоянню такому впливу та захисту своїх інтересів у процесі комунікації [2].

Варто зазначити, що при маніпулятивному спілкуванні ставиться мета досягнути контролю над поведінкою та думками іншої людини. Таким чином, партнер не інформується про справжні цілі спілкування, адже вони найчастіше приховуються або підміняються іншими. Маніпулятивна дія зазвичай непомітна для більшості людей. Однак її можна простежити під час роботи, а також безпосередньо в процесі спілкування.

Зазвичай маніпуляції діляться на три групи:

1. організаційно-процесуальні;
2. психологічні;
3. логічні.

Організаційно-процесуальні маніпуляції найчастіше використовуються організаторами переговорного процесу або обговорення. Такі маніпуляції спрямовані на те, щоб зірвати дебати, навмисно зіштовхнути протилежні погляди дискусантів з метою звести переговори до дискусії, яка явно неприйнятна для опонентів. Методами таких маніпуляцій є: перерва в обговоренні, надання матеріалів для обговорення напередодні засідання, уникнення повторного обговорення, призупинення обговорення за бажаним варіантом, надмірна інформація тощо.

Психологічна маніпуляція використовує прийоми, які впливають на емоційний та психічний стан учасників комунікаційного процесу. Такі маніпуляції можуть передбачати замовчування певних деталей, занадто швидкий або повільний темп обговорення, видима підтримка одного зі співрозмовників, утримання інформації, неадекватність, примус до єдиної відповіді та інші.

Логічні маніпуляції засновані на свідомих порушеннях основних законів і правил формальної логіки або, навпаки, на їх вмілому використанні з метою впливу на недостатньо поінформованого опонента. До таких маніпуляцій можуть належати невизначеність тези, недостатність аргументів та висновків, побудова неправильних суджень, неповне спростування тощо.

В основі маніпуляцій можуть лежати різні причини, зокрема недовіра до себе, почуття безпорадності, нездатність любити, страх тісних міжособистісних контактів, бажання почути схвалення.

Виділяють такі основні ознаки маніпуляції: психологічний вплив, відношення маніпулятора до співрозмовника як до засобу досягнення власних цілей, бажання отримати односторонню вигоду, використання психологічного тиску, гри на слабких місцях тощо.

Ефективність будь-якого виду маніпуляцій залежить від певних умов: рівня інтелектуальних здібностей адресата, можливості адресата перевірити достовірність інформації, індивідуальних особливостей учасників спілкування, здатності адресата ефективно використовувати маніпулятивні прийоми, рівня обізнаності учасників спілкування.

Таким чином, маніпуляція є соціально-психологічним впливом на людину. Тому у спілкуванні з оточенням потрібно бути уважним, особливо якщо ви зустрічаєтесь із незнайомою людиною, намагатися відстоювати особисті кордони та не порушувати кордони інших людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр навч. літератури, 2008. 592 с.
2. Іваскевич Т. Особливості маніпуляції свідомістю в процесі комунікації. URL: <http://naub.org.ua/?p=812> (дата звернення: 11.10.2023).

Когрушев Дмитро Михайлович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.**,
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОДІАГНОСТИКА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРИ ПОСТРАВМАТИЧНОМУ СТРЕСОВОМУ РОЗЛАДІ

Ще ніколи досі Україна настільки не усвідомлювала потребу у психологічній допомозі як зараз. Незважаючи на різні обставини, у яких опинилося населення, кожен має певний рівень травматизації, у когось більший, у когось менший, бо війна є сильною травмуючою подією у житті будь-якої людини. І відповідно до своїх індивідуальних особливостей кожен по-своєму намагається впоратися з травмою та

адаптуватися до нових умов життя. Затребуваність психологічної допомоги та підтримки зростає, її важливість підкреслюється державними установами.

Негативний вплив ПТСР на усі сфери психічного життя людини пов'язаний із тим, що психотравмований військовослужбовець «залишається застряглим» на травмі, як на актуальному переживанні, замість того, щоб прийняти її як подію, яка мала місце в минулому.

Критерії діагностики посттравматичного стресового розладу за МКХ-10 описуються так:

А. Хворий піддався дії стресової події або ситуації (короткострокової або тривалої) виключно загрозливого або катастрофічного характеру, які здатні викликати загальний дистрес майже у будь-якої людини.

Б. Хворий постійно наново переживає дії стресора, що виражені у нав'язливих ремінісценціях, яскравих спогадах або снах, що повторюються, або випробовує дистрес, опинившись в обставинах, що нагадують про перенесене потрясіння або асоціюються із стресом.

В. Хворий уникає (або випробовує бажання уникати) обставин, що нагадують про пережите або що асоціюються зі стресором (причому до перенесеного стресу така тенденція не спостерігалася).

Г. Існує будь-яка ознака з кількості наступних:

1. Нездатність пригадати (повністю або частково) деякі важливі моменти, що стосуються періоду дії стресового чинника;

2. Стійкі симптоми підвищеної психологічної чутливості і збудливості (які не спостерігалися в дії стресового чинника), представлені будь-якими двома з наступних: утруднення засинання або підтримки сну, дратівливість або спалахи гніву, утруднення концентрації уваги, підвищення рівня неспання, посилений чотирьох-холмний рефлекс.

Для психодіагностики посттравматичного стресового розладу існують закордонні опитувальники ПТСР, перекладені на українську мову – йдеться про Шкалу для клінічної діагностики ПТСР (за критеріями DSM-IV) Clinician-Administered Scale for DSM-IV (CAPS-DX), також клінічна шкала ПТСР за DSM-V. Однак ці методики рідко використовуються на практиці, бо мають велику кількість запитань та відповідно вимагають значної кількості часу на обробку результатів, що є фактично неможливим при прийомі значної кількості пацієнтів в умовах обмеженого часу. Відомими також є експрес-опитувальники, що містять 4, 7, 17 запитань, однак вони дають відповідно обмежену інформацію про досліджуваного [1].

У відповідь на потребу української науки та практики О. Бліновим було розроблено авторський опитувальник скринінгу посттравматичного стресового розладу. Автором передбачалася інтеграція опитувальника в єдиний інформаційний простір з іншими методиками, наприклад, з опитувальником бойового стресу О. Блінова. Опитувальник використовується для експрес діагностики, передбачає анотацію з метою збору основних біографічних даних та 7 питань, на які необхідно відповісти ствердно чи заперечити. Бланк відповідей передбачає також визначення часу, який минув після травмуючої події, що є важливим діагностичним критерієм для диференціації ПТСР від гострої стресової реакції [1].

Важливим для діагностики ПТСР є диференціація розладу від гострої реакції на стрес, реактивних станів психотичного рівня, тривожних та фобічних розладів [3]. Гострий стресовий розлад є найбільш схожим за клінічними симптомами із посттравматичним стресовим розладом, однак має важливі клінічно значущі відмінності, які більшою мірою відрізняються часовими межами. Гострий стресовий розлад починається у перші хвилини отримання травми і триває не більше трьох діб. Гострий стрес не обов'язково переходить у посттравматичний стресовий розлад. Цей перехід зумовлено багатьма факторами. І. Коваль здійснила ґрунтовний аналіз та навела такі чинники:

- генетичні, біологічні, вплив навколишнього середовища (наприклад, наявність психічних розладів, досвіду насильства в дитинстві, бідність батьків, низький рівень освіти);

- вікові (діти більш схильні до прояву травми);

- інтенсивність та небезпека (ризик ПТСР зростає при збільшенні рівня інтенсивності та небезпеки травмуючого фактору);

- відсутність підготовки та досвіду (вірогідність виникнення ПТСР нижча при наявності ефективних копінг-стратегій) [2].

І. Коваль пропонує алгоритм діагностики посттравматичного стресового розладу, який складається з таких кроків:

1. З'ясування наявності реальної психотравмуючої події, її інтенсивності і давності.
2. Проведення диференційного діагнозу з психотичними станами з урахуванням психологічного і соматичного анамнезу, коморбідних захворювань, наявності травми та її характеру, особистісних особливостей – як можливими предикторами виникнення розладу.
3. На підставі давності появи симптомів розладу встановлення діагнозу.
4. Проведення психодіагностичного дослідження особистості з використанням стандартизованих, валідних, надійних методик для визначення психоемоційного статусу особистості [2].

Але діагностика є лише вершиною айсбергу. Існують відмінності між гострим стресовим розладом та посттравматичним стресовим розладом і у процесі психологічної допомоги. Гострий стресовий розлад лікують переважно медикаментозно, психотерапія у цьому випадку може мати лише супроводжуючий характер. У випадку посттравматичного стресового розладу більш ефективним методом лікування буде саме психотерапія, яка може супроводжуватися психофармакотерапією.

Змінити дію травми неможливо, однак можна змінити суб'єктивне ставлення до подій життя, саме тому психотерапія у випадку ПТСР є найбільш ефективним методом, бо є найбільш цільовим. Вище вже зазначалося, що пацієнти із посттравматичним стресовим розладом втрачають сприйняття цілісності свого життя, тож завдання психотерапії і полягає у тому, щоб травмуюча ситуація стала частиною життєвої історії пацієнта. Хід психотерапії є поступовим і кожен етап має на меті відповідні завдання:

- підтримка адаптивних навичок «Я»;
- формування позитивного ставлення до симптомів, а саме сприйняття своєї стресової реакції як нормальної у тих умовах, у яких опинився пацієнт;
- зменшення уникнення, адже саме прагнення уникати усього пов'язаного із травмою не дає можливості трансформувати травматичний досвід;
- зміна атрибуції сенсу, тобто змінити сенс, який пацієнт надає перенесеній психотравмі, і таким чином створити у пацієнта відчуття «контролю над травмою» [3].

Психологічна реабілітація хворих на ПТСР передбачає такі чотири основних етапи:

- діагностичний етап;
- психологічний етап, який передбачає цілеспрямоване використання конкретних методів психологічного впливу;
- реадaptaційний етап, який здійснюється при проведенні специфічної реабілітації;
- етап супроводу – полягає у спостереженні за військовослужбовцями, їх консультування, надання додаткової психологічної допомоги (за потреби) після завершення психологічної реабілітації.

Останні два етапи, на нашу думку, є дуже важливими та мають на меті розширити погляд суспільства на посттравматичний стресовий розлад.

Таким чином, посттравматичний розлад є досить новим захворюванням, проте достатньо вивченим феноменом для сучасної науки. Найбільше уваги до питань діагностики та терапії посттравматичного стресового розладу в Україні змусили приділити трагічні події – військова агресія Росії проти України, --- перспективи подальших досліджень прояву ПТСР у дітей та дорослих, військових і цивільних, дослідження способів психологічної підтримки, ефективних методів психотерапії тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блінов О. А. Опитувальник скринінгу посттравматичного стресового розладу. *Психологічний часопис*. 2018. №1(11). С. 26–37.
2. Коваль І. Діагностика і диференційна діагностика гострого стресового розладу та посттравматичного стресового розладу в загальномедичній практиці. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 27. С. 210–219.
3. Михайлов Б. В., Чугунов В. В., Курило В. О. Посттравматичні стресові розлади : навч. посіб. Харків, 2014. 223 с.

Комісаренко К. Д.,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.**,
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАДАПТАЦІЇ БЕЗРОБІТНИХ, ПОВЕРНУВШИХСЯ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

Термін «адаптація» розглядають як одну із фундаментальних біологічних закономірностей, як невід'ємну складову всіх живих систем. Поряд із терміном «адаптація» при аналізі медико-психолого-соціолого- та інших аспектів процесу відновлення вживається поняття «реадаптація».

Підвищений інтерес до процесу реадaptaції пояснюється тим, що останнім часом даний термін широко пов'язаний із проблемою повернення до звичної адаптованості безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб, або осіб, які повернулися з зони бойових дій. І це стосується не стільки соціальної проблематики в цілому, скільки проблеми трудової, професійної реадaptaції безробітних. Адже відомо, що в Україні збільшується потік осіб, які внутрішньо мігрують в більш комфортне та безпечне для життя соціально-економічне середовище. Їм довелося поміняти статус рівноправних громадян своєї країни на статус переселенця.

Як свідчить практика, професійна реадaptaція таких безробітних відбувається доволі ускладнено, із порушенням психологічного балансу людини, пригніченням емоційно-вольової регуляції.

Проблема професійної реадaptaції осіб, що мають повернутись до професійної діяльності після тривалої перерви, пов'язаної з бойовими діями, та безробітних зі статусом внутрішньопереміщених осіб зараз стоїть на першому місці. У осіб, які постраждали від наслідків бойових дій, науковці виокремлюють такі характеристики, як песимістичність, консервативність, особистісна відособленість, низька самооцінка, високий рівень ригідності щодо професійних переваг, на що вказує К. Аксенченко [1] та ін., то у випадку осіб, які тривалий час перебували в зоні бойових дій додаються ще і такі характеристики, як повна зневіра, психолого-емоційний опір, внутрішня агресія по відношенню до всього мирського, відчуття того, що із головою все «нормально», але для інших ти «ненормальний» або неадекватний априорі. Без сумніву, суттєвий вплив на результат професійної реадaptaції особистості після перебування в зоні бойових дій відіграють такі базові категорії, як взаємини в сім'ї, попереднє ставлення до роботи та колективу, самоціннісні орієнтири, досвід подолання самих звичайних буденних проблем тощо. Окремого значення набуває ставлення безробітного до «нового» соціального часу, адже проблемогенний соціум породжує нові стосунки у суспільстві, на що вказує Н. Завацька [3].

Фактором, що визначає професійно-особистісну реадaptaцію безробітного, який тривалий час перебував у зоні бойових дій є вироблення власного стилю діяльності із включенням специфічних для особистості смислоціннісних і мотиваційних утворень. Тому показником професійно-особистісної реадaptaції може служити поряд з критеріальною оцінкою ефективності професійної діяльності динаміка мотиваційного простору особистості. До такого мотиваційного простору увійдуть наступні критерії-маркери: мотивація на «одужання» та емоційний комфорт, винайдення «втраченого себе», а вже потім матеріальне благополуччя, добробут сім'ї та дітей і наостанок розширення власних можливостей до професійного розвитку. Адже не має сенсу говорити про успіх професійної реадaptaції, коли особистість сама знаходиться у внутрішньому полоні, позбавлена фарб життя, не готова увійти у соціум, який вона покидала будучи однією людиною, а тепер має увійти зовсім іншою. Тільки після перебування та відчуття себе у безпеці, можна говорити про успішність професійної реадaptaції. Без сумніву, нові соціально-економічні умови будуть диференційовано впливати на динаміку зміни ціннісних орієнтацій таких осіб. Тому й надалі будуть існувати певні відмінності в системах цінностей «Людина та працівник до бойових дій», «Людина та працівник після бойових дій». Все буде залежати від чого, чи почує правильний

внутрішній голос власне «Я», чи допоможе цьому людина сама або за допомогою кваліфікованого психолога.

Професійна реадaptaція осіб, які тривалий час перебували у зоні бойових дій та позбулися вимушено своєї основної професії має включати:

- професійну орієнтацію; підготовку до професійної діяльності;
- за необхідності перепідготовку; підвищення кваліфікації з урахуванням навичок, умінь та побажань.

Зважаючи на ситуацію, яка склалася на сьогоднішній день щодо проблеми професійної реадaptaції осіб, якій тривалий час перебували у зоні бойових дій були змушені відсторонитися на роки від своєї професійної діяльності у суспільстві, можна стверджувати що допомога психолога обов'язково має бути, але абсолютно не нав'язливою. Більше того, це мають бути тільки психологи, які працювали і раніше із такою категорією осіб (навіть починаючи від Майдану). Допомога просто волонтера-психолога, вважаємо, не може бути повноцінною із огляду на відсутність досвіду.

Психологічна допомога таким безробітним може здійснюватися у будь-якій формі. Психологічна реабілітація та ресоціалізація повинні ґрунтуватися на трьох основних діях – спілкуванні, прийнятті особи, яка тривалий час перебувала в зоні бойових дій такою, якою вона є без будь-якого тиску і кваліфікованої допомозі фахівця, на що вказує М. Мушкевич [2].

Задача психолога – вселити оптимізм, повернути віру в свої сили. Допомога фахівця має полягати у подоланні наслідків стресу, показати, що є «Світле майбутнє», яке треба планувати вже зараз, а не заціклюватися на проблемах лікування, тимчасового нездоров'я. Показати, що людина не залишається зі своїм горем на самоті, що суспільство піклується про своїх героїв. Має відбуватися невимушене розширення психологічних кордонів безробітного в його особистісному, соціальному та професійному житті. Діапазон форм психологічної допомоги може бути від простого консультування та психологічної корекції, моделюючої ситуативної терапії до спеціально розроблених методик та психологічних тренінгів (окремо для жінок, окремо для чоловіків). Для жінок має бути виражений ефект збереження любові у душі як жіночого початку; для чоловіків здебільшого миролюбивості до оточуючих.

Психологічна допомога може надавати як учасникам бойових дій, так і членам їх сімей щодо подолання наслідків психотравмуючих подій. Як показує світовий досвід, якщо вдалося попрацювати з людиною відразу після травматичної ситуації, протягом найближчих годин або днів, це набагато знижує ризик виникнення у неї тривалих реакцій на стрес і посттравматичних розладів. Має відбутися «зараження» на успіх після пройденого та побаченого яскравими барвами життя, горизонту нових можливостей.

Допомога може надаватися до початку пошуку роботи; під час входження у посаду; виконання професійної діяльності; після отримання посади тощо. Професійна реабілітація може тривати від одного місяця до року, а то й більше. Інформація про результати психологічної допомоги, індивідуальний план, усі послуги із психологічної реабілітації (у т.ч. допомоги у професійній реадaptaції) мають бути зафіксовані суб'єктом надання таких послуг у картці психологічного супроводження отримувача послуг – учасника бойових дій.

Таким чином, у процесі вивчення фахової літератури щодо психологічних особливостей професійної реадaptaції особистості в умовах проблемогенного соціуму (після перебування в зоні бойових дій) дозволило виявити передусім низку підходів до розуміння понять «професійна адаптація», «професійна реадaptaція». Реалізація явища реадaptaції пов'язана насамперед із перебігом відповідних станів (від «входження» до «виходу»). Серед рівнів професійної реадaptaції таких безробітних виділено задовільний та незадовільний. З'ясовано, що «Задовільний рівень професійної адаптації» містить більший репертуар долаючих стратегій, що, відповідно, робить вибір осіб більш адаптивним та гнучким, стресостійким. Це виражається в більш високих показниках впевненості поведінки, вступу в соціальні контакти, пошуку соціальної підтримки і в більш низьких показниках агресивності і асоціальності дій. Відповідно, «Незадовільний рівень професійної адаптації» характеризується панічними настроями, застосування моделей поведінки, заснованих на пасивно-споглядальному реагуванні.

Уточнено, що успіх професійної реадaptaції особистості в умовах проблемогенного соціуму (після перебування в зоні бойових дій) як для жінок, так і чоловіків виявляється в зміні самого ставлення до ситуації. Для жінок – це одна мотивація, для чоловіків – кардинально інша. Отже, різні ключі до втраченого «Самого себе» або «Самої себе». Цей досвід переноситься і на площину професійної реадaptaції.

Таким чином, обґрунтовано доцільність впровадження різного діапазону сучасних форм та інструментів психологічної допомоги, спрямованих на подолання динамічних стереотипів професійної реадаптації із-за вимушеного перебування в зоні бойових дій та втрати професійного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксенченко К. Б. Соціально-психологічні чинники професійної реадаптації безробітних в умовах сучасного соціуму: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.05 / Аксенченко Кристина Борисівна; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2018. 21 с.
2. Мушкевич М. І. Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям. Київ: Vezha-Druk, 2016. 344 с.
3. Професійна реадаптація безробітних: соціально-психологічний вимір: монографія / Завацька Н. Є. та ін. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2018. 276 с.

Корзун Світлана Анатоліївна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АГРОЦЕНОЗІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЛОКАЦІЙ ГАРДЕНОТЕРАПІЇ

Кількість ветеранів, які через участь у військових діях мають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривогу, депресію, погіршення психічного здоров'я та фізичні вади внаслідок травм, значно зросла з моменту переходу військових дій в Україні в активну фазу. Особливо складними є посттравматичні стресові розлади, психічні травми, нервово-психічне напруження, військова втома, бойове виснаження, військовий невроз. Ці фактори можуть призвести до безлічі інших проблем, таких як зростання домашнього насильства, жорстоке поводження з дітьми, безпритульність, безробіття та зловживання психоактивними речовинами, які ускладнюються відсутністю достатньої підтримки. Цивільне населення прифронтових територій (і не тільки) також зазнає травм, які роками будуть впливати на психіку [2].

Саме тому вже зараз важливо розпочинати роботу зі створення природних локацій для цивільних та військових, які потребують лікування й реабілітації.

Терапевтична сила садівництва не є новою концепцією. Доктор Бенджамін Раш почав використовувати садівничу терапію у 1800-х роках зі своїми пацієнтами, які боролися із психічними захворюваннями. У сучасній історії лікування садом застосовувалося для військових – учасників обох світових воєн.

Видатна сучасна психіатрична, психотерапевтична та садівнича Сью Стюарт-Сміт пропонує новий погляд на силу садів у лікуванні розуму, цілющі ефекти садівництва та його здатність зменшувати стрес й сприяти психічному благополуччю в нашому повсякденному житті [3].

Цілющі та терапевтичні сади можуть відігравати важливу роль у лікуванні, особливо в довгостроковій реабілітації. Спільні зусилля ландшафтних архітекторів, садівників, психологів та реабілітологів призводять до можливості створення, програмування та використання багатофункціональних локацій для реалізації садівничо-терапевтичних технологій.

Проте при створенні садів у переважній більшості випадків досі не береться до уваги екосистема як предмет і метод проєктування, потенціал екосистемних послуг зводиться до простої функціональності окремих компонентів [1, с. 16].

Аналізуючи інформацію, яку учасники бойових дій розміщували у соцмережах, нам траплялися фото та відео невеличких городів, на яких солдати вирощували городину, зокрема й у тривалі періоди бездіяльності між спалахами обстрілів. На нашу думку, це є свідченням того, що вирощування овочів та зелені й догляд за цими міні-городами дало їм щось творче та конструктивне, на чому вони могли зосередитися. Ці невеликі акти реституції допомогли їм зберегти здоровий глузд.

Тому в межах локацій садівничо-терапевтичних, що створюються в умовах сільської території, передбачається поєднання використання зонування та практичних занять у садівництві й сільському господарстві як засобу розвитку емоційної безпеки, сприяння зціленню, освіті, психічному здоров'ю та соціальному благополуччю.

Перед початком проєктування локацій були виокремлені основні проблеми, у вирішенні яких доцільно використовувати програми садотерапії:

- 1) фізичні та психологічні проблеми зі здоров'ям цивільних та військових;
- 2) реінтеграція в суспільство;
- 3) відповідна робота.

Варіанти використання локацій садотерапії:

1) програми для ветеранів та цивільних, які використовують сільське господарство для реабілітації;

2) програми для професійного навчання та зміни кар'єри;

3) програми з набуття навичок здорового харчування.

Які дослідження можливо здійснити під час реалізації програм садотерапії:

1) психологічна та біологічна реакція організму (настрій, естетичні переваги, артеріальний тиск та частота серцевих скорочень) на ландшафти – такі, як ділянка агролісу, сад пряно-ароматичних рослин, упорядкований агроценоз (стаціонарні овочеві грядки та теплиця);

2) вплив рефлексивної програми прогулянок садом, агролісом на ініціативу особистісного зростання та якість життя;

3) потенціал локацій садотерапії у сільській місцевості для підтримки здоров'я й благополуччя цивільних та військових;

4) вплив харчування на здоров'я психіки та мозку;

5) вплив кольору рослин на емоційну та фізіологічну реакцію організму на агроландшафти.

Пропонується створити такі зони локацій садотерапії: тематичний сад (пряно-ароматичний, сенсорний тощо), фруктовий сад з багаторічними рослинами, агроліс, хвойний ліс, зона для приготування їжі простонеба, город зі стаціонарними, високими, грядками та теплицею, альтанка/водойма, мистецька зона, господарська зона, вертикальна стіна для вирощування.

Терапевтичне використання садівництва пропонується як допоміжний метод лікування посттравматичних стресових розладів у приватній практиці психологів.

Локації садотерапії можуть використовуватися відвідувачами, а також членами громади. Тут можуть бути запропоновані заняття, які навчають таким методам садівництва як розмноження рослин, контейнерне садівництво та інше. Сад, агроценоз та ділянки агролісу можна використовувати також як осередок для збільшення біорізноманіття, для навчання професії, продажу продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Терапевтичні та лікувальні ландшафти. URL: https://landscape-architecture.top/wp-content/uploads/2022/11/LA_2-3_2022_journals-v27-12-2022.pdf (дата звернення: 13.10.2023).

2. Ляшко В. Вплив війни на психічне здоров'я – колосальний. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko> (дата звернення: 13.10.2023).

3. Sue Stewart-Smith «The Well Gardened Mind: Rediscovering Nature in the Modern World», 2020.

Котелевський Дмитро Олександрович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Панов М. С.,**

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ БЕЗРОБІТНИХ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Підвищений інтерес до процесу реадaptaції пояснюється тим, що останнім часом даний термін широко пов'язаний із проблемою повернення до звичної адаптованості безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб. І це стосується не стільки соціальної проблематики в цілому, скільки

проблеми трудової, професійної реадаптації безробітних. Адже відомо, що в Україні збільшується потік осіб, які внутрішньо мігрують в більш комфортне та безпечне для життя соціально-економічне середовище. Їм довелося помінати статус рівноправних громадян своєї країни на статус переселенця (або внутрішньо переміщеної особи), ВПО.

Як зазначає Н. Олейник [2], під поняттям «адаптація» розглядається двоїсте явище: адаптація як властивість біосистеми, її стійкість до стресових умов середовища, рівень її адаптованості та адаптація як процес пристосування біосистеми до мінливих умов середовища. Поряд із цим адаптація розглядається у контексті різних аспектів, таких як фізіологічний, соціально-психологічний, професійний та ін. Професійна адаптація (пристосування) – складний і тривалий процес, а психологія цього процесу ґрунтується на мотивації та потребах самого працівника.

За своїми психофізіологічними механізмами, як вказує Н. Завацька [4], етап реадаптації має багато спільного з етапом адаптації, але це не просте відновлення, а нове придбання втраченої адаптованості. Здійснюється така реадаптація як старими, вже перевіреними в онто- і філогенезі механізмами, так і новими. У цьому випадку реадаптацію доцільно розглядати як етап пристосування на складному багаторівневому шляху відновлення прихованих (діючих) функцій, адаптаційних механізмів, призначених для захисту здоров'я людини.

Під поняттям «реадаптація» прийнято розуміти комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізіологічних і психофізіологічних реакцій людини, що забезпечують її пристосування до певних умов праці і побуту [2]. Реадаптація – (латинська приставка – «ге», що позначає знову, знову) – вторинна адаптація до вихідних умов. При цьому фахівці акцентують увагу на реактивності, тобто здатності людини відновлюватися при взаємодії з різними руйнівними кризовими факторами [2].

Виходячи із цього, під реадаптацією безробітних необхідно розуміти повернення людини (що раніше працювала) до первісного стану після припинення шкідливого впливу обставин (результат – внутрішня міграція); пристосування до життя на новому робочому місці, повернення до відповідного професійного рівня (за необхідності підвищення) з використанням резервних, компенсаторних можливостей. Професійна реадаптація безробітних передбачає систему заходів, які сприяють професійному становленню працівника у «нових» умовах і формують у нього відповідні професійні якості, а також допомагають в освоєнні працівником елементів «нової» організаційної культури та прийнятті нового соціального статусу. Професійна реадаптація, як вказує К. Аксенченко [1], ґрунтується передусім на втраченій раніше самоідентифікації, але вже із «ною роллю», статусній характеристиці і прийнятті культури і цінностей професійного середовища. Отже, професійна реадаптація – це шлях до «самого себе», але на звичному досягнутому професійному рівні, який був втрачений через воєнно-політичні обставини у відповідному регіоні переміщеними особами.

Професійна реадаптація безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб, як правило, здійснюється в наступних основних суміжних сферах у тісній взаємодії із «новим» середовищем:

- соціально-професійної: реадаптація до професійно-рольових соціальних функцій, соціально-професійного статусу (учитель, лікар, військовослужбовець, юрист, інженер) і т.д .
- професійно-діяльній: реадаптація до професійної діяльності (її новому змісту, цілям, засобам, технології здійснення, режиму та інтенсивності діяльності);
- організаційно-нормативної: реадаптація до вимог виробничої, трудової дисципліни, організаційним нормам, правилам і т.і .;
- соціально-психологічної: реадаптація до соціально-психологічних рольових функцій, зокрема неписаним, неофіційним нормам, правилам, цінностям, відносинам і т.і. в трудовому колективі, організації.

Відповідно до фізіологічних і психофізіологічних реакцій людини, зокрема стилю реагування та реалізації стратегій подолання перешкод, рівні професійної реадаптації безробітних, що належать до внутрішньо переміщених осіб, можна представити наступним чином: високий, середній, низький.

1) високий рівень професійної реадаптації безробітних (виявлення та застосування нерозкритого потенціалу, толерантність до невизначеності, прагнення до навчання, змін до кращого, новизни і оригінальності, відкриття «другого дихання» у контексті внутрішнього гасла: «Треба жити далі», готовність до кар'єрного зростання в умовах нового соціально-психологічного клімату, професійні навички йдуть на удосконалення);

2) середній рівень професійної реадaptaції безробітних (інертність, подекуди амбівалентність до ситуації, зайняття позиції «вичікування», невиправдана консервативність та спокій, компенсаторні можливості на зміни до кращого життя не задіяні на «повну силу», прийняття ситуації: «Як воно є» або «Час покаже», інтеграція із середовищем не закінчена, професійні навички не розвиваються);

3) низький рівень професійної реадaptaції безробітних (внутрішній опір, емоційний дискомфорт, професійна самореалізація на низькому рівні, надмірна орієнтація на норми поведінки свого мікросередовища, пасивність до змін, безініціативність до внесення пропозицій, низький ступінь самосприйняття, виражені невротизація та депресивний настрій, професійні навички йдуть на згасання, адже «Кар'єра закінчена», треба шукати щось нове).

Відповідно до описаних уявлень про професійну реадaptaцію у більшості випадків «ціною» реадaptaції може стати хворобливість, яка може розглядатися як зрив, підрив раніше втраченої адаптації. Дійсно, багато досліджень підтверджують, що стресові ситуації, спричинені війною, політичними негараздами, міждержавними конфліктами можуть викликати або підсилювати розвиток гіпертонічної хвороби, атеросклерозу, ішемічної хвороби серця, психічних і інших захворювань [3].

Зважаючи на ситуацію, яка склалася на сьогоднішній день щодо проблеми професійної реадaptaції безробітних зі статусом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), можна стверджувати, що допомога психолога буде не зайвою, а у деяких ситуаціях просто необхідною. Психологічна допомога таким безробітним може здійснюватися у будь-якій формі. Під психологічною допомогою слід розуміти будь-яку цілеспрямовану діяльність психолога, спрямовану на розширення психологічних можливостей безробітного

Діапазон форм психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам гранично широкий і може бути різним (просте консультування та психологічна корекція, моделююча ситуативна терапія, авторські методики та психологічні тренінги) та охоплювати наступні види діяльності: просту присутність та поради, породжуючи ефект фасилітації, повідомлення корисної інформації щодо успішної швидкої реадaptaції, психічне зараження із домінацією емоційної компоненти, демонстрація ефективних моделей поведінки у колективі, навчання протистояти опору, кризі, депресії; стимуляція професійної діяльності, консультування із питань відповідності професії на посаді у новій компанії, очікувань, психотерапія та ін. Допомога може надаватися до початку пошуку роботи, під час входження у посаду тощо.

Таким чином, з'ясовано, що незалежно від конкретних форм психогенних факторів професійна реадaptaція на психічному рівні підпорядковується динаміці наступних етапів: підготовчий, стартової психічної напруги, гострих психічних реакцій входу, переадaptaції, завершального психічного напруження, гострих психічних реакцій виходу, реадaptaції.

Серед рівнів професійної реадaptaції безробітних виділено високий, середній, низький. Для високого рівня характерними є актуалізація власного нерозкритого потенціалу, толерантність до невизначеності, відкриття «другого дихання» у контексті внутрішнього гасла «Треба жити далі», потяг до самоудосконалення у професійному аспекті, для середнього рівня виділено інертність, подекуди амбівалентність до ситуації, зайняття позиції «вичікування», прийняття ситуації «Як воно є» або «Час покаже», гальмування професійних навичок, низький рівень охарактеризовано як наявність невротизації та депресивного настрою, акцент на «Кар'єра закінчена», треба шукати щось нове і т.і.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксенченко К. Б. Соціально-психологічні чинники професійної реадaptaції безробітних в умовах сучасного соціуму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія». Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2018. 21 с.

2. Олейник Н. О. Вікова психологія (з практикумом) : методичні рекомендації до проведення семінарських занять. Херсон, 2018. 92 с.

3. Пасічна В. Г. Психологічний аналіз безробіття як соціально-економічного явища. *Проблеми сучасної психології*. 2016. № 34. С. 406–420.

4. Завацька Н. Є. Професійна реадaptaція безробітних: соціально-психологічний вимір : монографія. Сєвєродонецьк, 2018. 276 с.

Куліченко Богдан Вячеславович,
здобувач 1 курсу фахової передвищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Коляда Н. А.,**
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ, ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ.

Під час російської збройної агресії проти України молодь переживає одночасно індивідуальні та колективні травми. Страждає як індивідуальне, психічне та фізичне здоров'я, так і громадське здоров'я взагалі. Війна, яку зараз переживає наше суспільство, у поєднанні з постковідною ситуацією є поштовхом для збільшення психічних розладів у системі громадського здоров'я. У середньому поширеність посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та депресії є високим як серед тимчасово переміщених осіб, так і серед постраждалих від конфлікту населення. Поширеність ПТСР та депресії серед молоді, яка пережила конфлікт, становить до 30%. ПТСР часто поєднується з іншими психопатологіями. Найпоширенішими супутніми захворюваннями є депресія, алкоголізм, тривожні розлади та психосоматичні розлади. Особливо вразлива до цього молодь.

Через це постає питання відновлення психічного здоров'я постраждалих. Перед суспільною підтримкою стоять такі завдання: комплексне відновлення фізичного, психічного та психосоціального здоров'я молоді України.

Реабілітація – є складним і тривалим етапом. Рання діагностика та лікувальні втручання можуть зменшити поширеність ПТСР у людей. Рекомендується, щоб усі особи, які пережили травматичну подію, незалежно від її причини (наприклад, учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи, біженці, особи, які пережили затримання), проходили скринінг на наявність симптомів ПТСР при зверненні до закладів первинної медичної допомоги та до психологів. Дослідження ранніх проявів ПТСР та ефективних стратегій раннього втручання в посттравматичному періоді, розроблених в рамках "Програми дій з охорони психічного здоров'я Всесвітньої організації охорони здоров'я (МНАО)", є важливим аспектом життя молоді нашої країни сьогодні.

Однією з останніх розробок у профілактиці ПТСР, яка є однією з найважливіших тем сучасної психіатрії та медичної психології, є короткострокові психологічні втручання в перші години після травми, тобто "когнітивне придушення" травматичних образів. В Україні створено комплексну систему медико-психологічної діагностики, що передбачає сфокусовані методи діагностики, лікування, профілактики та реабілітації.

Загалом, психологічна реабілітація – це діяльність, спрямована на відновлення та допомогу активності молодій людині у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах шляхом застосування психотерапевтичних та допоміжних методів, таких як психотерапія, психологічне консультування та перша допомога. Метою психологічної реабілітації є збереження та відновлення психічного здоров'я, загального благополуччя та якості життя, попередження та гальмування розвитку психічних та поведінкових розладів у користувачів послуг, подолання складних життєвих обставин, зменшення частоти та тяжкості впливу травматичних подій на психічне здоров'я та запобігання його погіршенню. Психологічний супровід здійснюється в такі етапи:

- 1 етап: Соціально-психологічний супровід та консультування;
- 2 етап: психологічна реабілітація;
- 3 етап: комплексна медико-психологічна реабілітація.

Медичну допомогу надають 18 країн-партнерів, які приймають українських пацієнтів: Німеччина, Франція, Ірландія, Італія, Данія, Швеція, Румунія, Люксембург, Бельгія, Іспанія, Португалія, Нідерланди, Австрія, Норвегія, Литва, Фінляндія, Польща, Чехія та Норвегія.

Згідно з правилами, ці центри приймають як військових, так і цивільних пацієнтів, які потребують спеціалізованого лікування, а також пацієнтів зі складними мінно-вибуховими травмами, опіками і

онкологічними захворюваннями. Однак, окрім лікування особливо важких травм і захворювань, ці пацієнти також потребують психологічної допомоги та реабілітації. Необхідно докласти максимум зусиль для створення в кожній громаді спеціалізованого центру психологічної підтримки та допомоги, розробити поетапний план впровадження психологічної допомоги з широким представництвом професійної спільноти, експертів та лідерів громадської думки, розробити плани для психологів, психотерапевтів та психіатрів, створити систему навчання, акредитації та контролю якості для лікарів, навчити сімейних лікарів, психологів, соціальних працівників та вчителів швидко реагувати на надзвичайні ситуації.

Відомо, що реадaptaція відбувається поетапно. По-перше – це шок, за яким настає нездатність розпізнати мирне середовище, що призводить до неприйняття реальності, гніву та образи, самоізоляції. Потім, з часом, але за підтримки сім'ї, друзів і старих знайомих, які втомилася від "криків" пам'яті і образів війни, людина переходить до наступного етапу адаптації і вчиться бачити іншу реальність – мирну реальність, у якій відбуваються хрещення і весілля, виділяється земля, споруджуються будинки, засновується бізнес і продовжує існувати життя. Сприйняття навколишнього світу поступово змінюється, втрачаючи свою набуту жорсткість і унікальність. Життєвий світ поступово змінюється і реорганізується, втрачаючи свою безжалісність і неповторність. Збідніле комунікаційне середовище знову наповнюється людьми, які піклуються, розуміють, підтримують і терпляче ставляться до тебе, допомагаючи тобі рости та інтегруватися в суспільство, професію тощо.

Таким чином, поступово світ та майбутнє набувають перспективи, наповнюються бажаннями і мріями, проектами і планами, сьогодні викликає цікавість і стимулює волю до життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чабан О. С., Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги?. *Український медичний часопис*. 2022. №4. С. 1–11. URL: <https://umj.com.ua/wp/wp-content/uploads/2022/08/5141.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).

2. Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/430841.pdf>. (дата звернення: 19.10.2023).

3. Данилюк А. М., Пелипась С. С., Степанюк В. В. Актуальні питання щодо створення туристичних соціально-психологічних програм з реабілітації населення України, постраждалого від війни. URL: https://er.chdu.edu.ua/bitstream/ChSTU/4454/1/Матер-14%20конф_Том%20елект-вид-ня_25.04-23.pdf#page=46 (дата звернення: 19.10.2023).

Логовський Ігор Миколайович,

кандидат історичних наук, доцент,

старший викладач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,

Національний університет цивільного захисту України,

м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Проблема соціальної адаптації українських військових постала в нашій державі ще з початком московської агресії 2014 року. Але, вочевидь, суцільною загальнодержавною проблемою соціальна адаптація колишніх військових стане після нашої перемоги. З лав ЗСУ, Національної гвардії, територіальної оборони звільнять сотні тисяч наших захисників, які будуть потребувати соціальної адаптації, тобто виходу з такої соціальної інституції, як армія, та входу до цивільного громадянського суспільства з ринковою економікою. Для сучасного суспільства є характерними три можливі моделі соціальної адаптації військовослужбовців, а саме: інституційна, частково інституційна та надінституційна. Умовами інституційної моделі стала правова система, індустріальна чи постіндустріальна економіка, а також демократична система врядування. З одного боку, ця модель забезпечує матеріальну і соціальну підтримку військових та членів їх сімей на рівні, що зазвичай перевищує середні стандарти по країні (США, Велика Британія, Туреччина). Така модель підтримує престиж професії і робить її привабливою для значної частини суспільства. З іншого боку, інституційна модель передбачає чітке правове регулювання абсолютно всіх сторін діяльності збройних сил, контрактний принцип їх формування та повний цивільний контроль. Частково інституційна модель притаманна країнам з несформованою системою соціального захисту, де

гарантії та виплати військовим носять випадковий чи фрагментарний характер (більшість країн Латинської Америки та Африки). Така неврегульованість дозволяє залучати збройні сили до виконання невластивих функцій, які іноді суперечать правовим актам. Матеріальне і соціальне забезпечення військових є співвідносним із середніми показниками по країні. Проте престиж професії є суттєво нижчим у порівнянні з інституційною моделлю. Армія відчуває певні проблеми із забезпеченням та залученням новобранців. Зрештою надінституційна модель панує у країнах, де військові знаходяться при владі або справляють на неї визначний вплив (Чилі часів А. Піночета, Південна Корея при генералах Пак Чон Хі, Ро Де У, Чон Ду Хвані, сучасні М'янма, Єгипет, Іран). Збройні сили фактично діють за законами воєнного часу, втручаються в різні сфери життя громадянського суспільства. Військові мають суттєві соціальні і економічні переваги над цивільним. На нашу думку, при формуванні післявоєнної моделі соціальної адаптації наших захисників треба враховувати економічні, соціальні, політичні умови та наслідки формування різних моделей соціального захисту військових. Ми вважаємо, що у різних суспільствах запропоновані моделі доволі повно збігаються з можливою класифікацією функцій армії як соціального інституту. Їх так само можна визначити як інституційні (виключно захист від зовнішнього ворога), частково інституційні та надінституційні. Це дозволяє з великою ймовірністю говорити про тісний зв'язок між рівнем інституалізації різних соціальних інститутів суспільства. Важко уявити надінституційну систему соціального захисту в суспільстві, де існує армія, що виконує чіткі інституційні функції. Так само складно уявити і зворотній приклад. Таким чином, подальший аналіз, на нашу думку, повинен базуватися на визначенні соціальних функцій, які покладаються суспільством на таку інституцію, як армія і соціальний захист військових.

У різні історичні періоди правителі з метою збільшення чисельності власних сил запроваджували різноманітні методи заохочення для рекрутів. На потенційних солдат намагалися вплинути шляхом морального і релігійного навіювання, стверджуючи про священний обов'язок, через матеріальне стимулювання, обіцяючи високу зарплатню та можливість пожитися за рахунок розграбування ворожих територій та навіть за допомогою банального примусу, коли політично чи економічно залежні верстви населення змушували служити володарю. Але поступово в Європі та Північній Америці відбулись трансформації, спричинені формуванням суспільства нового типу з притаманною інституалізацією різних сфер життя, суспільним контролем над інститутами та сприйняттям індивіда не просто як цінності, а як основного виробника благ. Це докорінно змінило і сприйняття військового. Він перетворився на своєрідного найманого працівника, який фахово виконує протягом певного періоду часу специфічну роботу за відповідну винагороду. Її розмір також в значній мірі залежить від того, наскільки суспільству потрібні такі послуги. Залучення індивіда до війська – це втрата економічної одиниці для інших соціальних інститутів. З іншого боку, звільнення з армії, а особливо масова демобілізація після закінчення воєнних дій, – це додаткове навантаження на ринок праці, систему охорони здоров'я і соціального захисту і навіть на такі інститути, як публічне управління та сім'я. Сучасне суспільство визнає виняткову особливість служби в армії та продовжує використовувати традиційні засоби заохочення і винагороди, а саме: підтримує соціальний престиж військової професії, надає спеціальні пенсії та грошові компенсації, пропонує ряд медичних і соціальних послуг тощо. Однак найважливішим є те, що ця допомога все більше розглядається не в контексті особистої винагороди за службу, а як необхідна інвестиція суспільства у збереження власної рівноваги шляхом адаптації та залучення колишніх військових до цивільних інститутів. Таке розуміння необхідності переходу від винагороди чи відшкодування до соціальної адаптації пов'язане з негативним досвідом демобілізації після Першої світової війни. У США та Європі одночасна поява мільйонів нових людей на ринку праці у поєднанні роки зі скороченням воєнних замовлень буквально обвалили цей ринок і значно погіршили наслідки подальшої економічної кризи 30-х років ХХ століття по обидва боки Атлантики. Винагороди для демобілізованих солдат у вигляді бонусних сертифікатів, свого роду пенсійних виплат, не тільки не пом'якшили проблему, але й значно її загострили. В умовах економічної кризи, зростаючого безробіття, скорочення надходжень до бюджету уряду були просто неспроможними виконувати зобов'язання. У свою чергу це призвело до масових протестів, кульмінацією яких в США став Бонусний марш на Вашингтон 1932 року. Стало цілком очевидним, що такий підхід до переходу солдат від воєнного до цивільного життя не приносить користі ветеранам, а ще й несе суттєву загрозу соціальній стабільності всього суспільства. Вважається, що одним із перших законів, що заклав основу інституційного підходу до адаптації військовослужбовців, став «Акт реадaptaції службовців», відомий як «G. I. Білл Монтгомері», прийнятий у 1944 році. Закон надавав усім ветеранам, хто провів більше 90 днів в армії, цілу низку пільг і можливостей. Були передбачені цільові виплати для покриття витрат, пов'язаних із житлом та навчанням демобілізованих. Уряд брав на себе оплату за навчання у коледжах, вищих навчальних та професійно-технічних закладах. Закон надавав можливості

пільгових іпотеки та кредитів для започаткування бізнесу, а також річної компенсації з безробіття. Ці факти вказують саме на інституційний характер обраного підходу. Ми спираємося, в першу чергу, на сукупність вірогідних зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають соціальну систему і соціальні інститути післявоєнної України. Соціальна адаптація розглядається з точки зору задоволення загальних потреб суспільства в цілому, її потенційної користі не тільки для ветеранів, але й для інших інститутів суспільства, насамперед економіки, політики, освіти тощо. Так, повоєнна Україна буде демократичною країною з ринковою економікою та потужною індустрією, прискорювачем якої стане військово-промисловий комплекс. Зовнішній фактор – усталена євроатлантична підтримка України як східного флангу ЄС та НАТО, потенційними членами яких ми є вже зараз. Таким чином, й реалізовувати слід євроатлантичний, інституційний підхід. Суспільство має гостру потребу у робочих руках, відновленні інфраструктури, тому демобілізацію слід розглядати не як виклик ринку праці, а як повернення економічних одиниць, виробників та споживачів у цивільну сферу. У рамках інституційного підходу до соціальної адаптації військових державі необхідно створювати робочі місця спеціально для військових, заохочуючи до процесу приватних роботодавців. Ми вважаємо, що саме працевлаштування стане головною проблемою соціальної адаптації колишніх військових. Згідно з американським досвідом державі слід створити за власний кошт систему перекваліфікації для військових на базі професійно-технічних коледжів, розробити механізм компенсації приватним виробникам, що беруть на навчання демобілізованих, стимулювати розвиток виробництв або послуг, де максимально можливо задіяти ветеранів-інвалідів. Можливе впровадження квот для ветеранів у держзамовленні ЗВО технічно-прикладного та педагогічного спрямування. У межах інституціонального підходу можливе також надання державними банками пільгових кредитів демобілізованим на придбання товарів українського виробництва (меблі, будівельні матеріали, насіння для ведення сільського господарства), паралельно стимулювати створення ветеранських споживчих та виробничих кооперативів. Безумовно, це далеко не вичерпний перелік заходів, які може здійснити держава в рамках інституціонального підходу до соціальної адаптації наших захисників після перемоги.

Таким чином, ми вважаємо, що реалізація інституціонального підходу до соціальної адаптації військових дозволить уникнути нашій державі безлічі соціальних проблем та забезпечить достойне повернення наших захисників до цивільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.05 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 559 с.
2. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп : навч. посіб. / В. В. Горбунова та ін. Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. 96 с.

Лупінович Світлана Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та методик навчання,

Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Лапшина Ірина Сергіївна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,

Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МОДИФІКАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 013 «ПОЧАТКОВА ОСВІТА» З УРАХУВАННЯМ НОВИХ ВИКЛИКІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Інформатизація суспільства і тотальна комп'ютеризація всіх сфер людської діяльності відкрили нові можливості для підвищення комфортності життя людей, розширення їх освітніх горизонтів, руйнування комунікативних бар'єрів. Разом з цивілізаційними перевагами світова спільнота отримала чимало нових викликів і загроз, які особливо гостро проявляються в умовах війни на території України.

Нарівні зі зброєю масового знищення інформаційний вплив з боку ворожої держави наносить значну шкоду інфраструктурі країни і життю людей, що змушує людей неправильно вчиняти, наражати себе на небезпеку, надавати ворогу інформацію про найменш захищені цілі для атак. Особливе стратегічне значення інформаційний вплив має на молоде покоління українців.

Кодування і переформатування свідомості учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти є стратегічним завданням країни-агресора, що створює умови та можливість легкої і безкровної окупації нашої країни у найближчому майбутньому. Саме тому інформаційна війна поширюється на неповнолітніх громадян України. Ця інформаційна боротьба за молоде покоління українців з боку країни-окупанта розпочалася задовго до повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року і не закінчиться після перемоги України.

Аналіз наслідків інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО) ворога за останні два роки (2022-2023 р.р.) дозволяє констатувати, що готовність протидіяти інформаційним негативним впливам серед населення України була сформована недостатньо і потребує подальшого удосконалення.

Робота з формування навичок інформаційної гігієни та захисту від ворожих впливів має починатися з початкової школи, коли діти оптимально швидко засвоюють нові знання. Цей процес має бути професійним і організованим, підготований учителями, які володіють інформатичними компетентностями. Тому дуже важливо на державному рівні організувати таку підготовку у закладах вищої освіти на педагогічних спеціальностях, особливо на спеціальності 013 «Початкова освіта».

Слід враховувати той факт, що з розширенням і спрощенням доступу до світової мережі Інтернет, можливості пропагандистських негативних впливів на українських дітей суттєво збільшилися. Перехід закладів загальної середньої освіти у 2019-2020 роках до дистанційної форми навчання відіграв потужну роль у забезпеченні молодших школярів комп'ютерними гаджетами та значно спростив їх доступ до мережі Інтернет й світового інформаційного простору. Отже, зросла кількість неповнолітніх користувачів інформаційних ресурсів, суттєво зріс інтерес молодших школярів до електронної інформації, збільшився час, який вони проводять перед екранами комп'ютерів та смартфонів. За результатами опитування батьків, 55% учнів постійно користуються мережею Інтернет. Близько 23% опитаних батьків указали, що їх діти проводять в Інтернеті більше 6 годин на добу, а загальна кількість школярів, яка користується комп'ютером більше 3 годин на добу суттєво перевищила 50%. При цьому близько 20% батьків не знають, чим займається їх дитина в комп'ютерній мережі, а використовують віджет відстеження діяльності дитини «батьківський контроль» лише близько 43% опитаних.

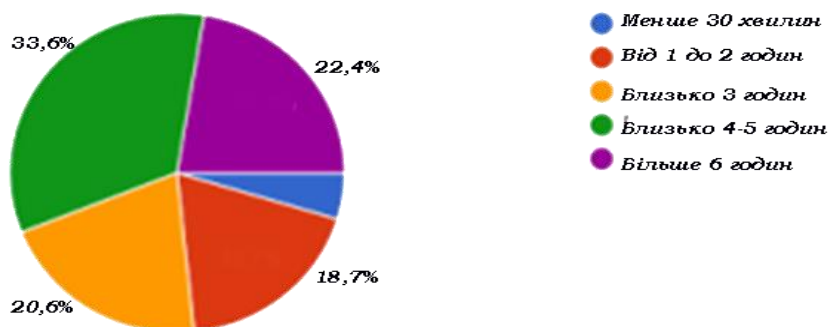

Рис 1. Час проведений учнями початкових класів в мережі Інтернет

Отже, наявні наступні фактори, які впливають на світосприйняття молодших школярів, а саме:

- зацікавленість ворожих структур;
- технічні можливості реалізовувати негативний вплив на свідомість молодших учнів;
- низький рівень готовності дорослих захищати дітей від інформаційного впливу.

Покращити цю ситуацію можливо тільки шляхом організації реального і системного процесу формування навичок інформаційної безпеки у молодших школярів у початковій школі.

Вважаємо, що роботу з формування навичок інформаційної безпеки у молодших школярів треба починати з фахової підготовки майбутніх вчителів початкових класів до такого роду діяльності. На сьогодні освітня програма спеціальності 013 «Початкова освіта» за першим (бакалаврським) рівнем освіти, яка розроблена в Хортицькій національній академії на основі прийнятого у 2021 році Стандарту вищої освіти, містить як мінімум два предмети професійної складової, де вивчаються питання інформатизації, комп'ютеризації освітньої діяльності та методики викладання інформатичної освітньої

галузі. Доцільно було б в робочі навчальні програми цих дисциплін увести модуль «Формування навичок інформаційної безпеки молодших школярів».

Тематика і зміст зазначеного модуля сприятиме кращому розумінню здобувачами структури і характеру інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО) та дозволить їм легко засвоїти практичні навички протидії негативним інформаційним впливам. У курсі «Методика викладання інформатичної освітньої галузі» логічним було б відпрацювання практичних аспектів викладання зазначеної теми для учнів початкових класів.

На вивчення модуля «Формування навичок інформаційної безпеки молодших школярів» раціонально виділяти 12 аудиторних годин. Під час лекційних годин (4 год.) здобувачі вивчають методи ведення інформаційної війни, розробку та проведення ІПСО, а також отримують знання про особливості сприйняття інформації дітьми молодшого шкільного віку. Під час практичних занять (8 год.) майбутні вчителі початкових класів вивчають основи інформаційної гігієни, відпрацьовують методики розпізнавання ІПСО та пояснення ІПСО учням початкової школи, здійснюють їх логічний аналіз, тренують способи захисту від інформаційних нападів. Модульний контроль здійснюється у вигляді ділової гри-тренінгу, під час якої здобувачам пропонуються віртуальні навчальні ситуації, де їм доведеться переконувати і навчати інформаційним методам безпеки віртуальних учнів початкової школи з урахуванням їх психологічних та навчальних особливостей. Для посилення ефективності заключного етапу також створюються електронні тренажери на навчальному ресурсі викладача, що дозволить кожному здобувачу відпрацювати складні ситуації в освітньому процесі. Результативність навчання студентів забезпечить поетапне засвоєння теоретико-методологічних основ з питання інформаційної безпеки.

Таким чином, можна виділити наступні етапи підготовки здобувачів до формування навичок безпечної поведінки молодших школярів у віртуальних інформаційних просторах:

1. Формування розуміння у студентів реальних загроз інформаційного суспільства і навички аналізу їх впливу як на дорослих членів українського суспільства, так і на дітей молодшого шкільного віку.
2. Формування навичок протидії виявленим і потенційно прогнозованим інформаційним загрозам.
3. Формування загальних методичних підходів щодо викладання предметів інформатичної освітньої галузі в початковій школі з акцентом на темі інформаційної безпеки.
4. Практичне відпрацювання під час тренінгових занять методик формування навичок інформаційної безпеки в учнів початкової школи.

Перші три етапи навчання мають бути практико орієнтованими із залученням лекційно-семінарського супроводу, мультимедійних і друкованих ресурсів. Четвертий етап є суто практичним і має проходити в ігровій та тренінговій формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзюба М., Жарков Я., Ольховой І. Нарис теорії і практики інформаційно-психологічних операцій : навчальний посібник / за заг. редакцією В. В. Балабіна. Київ : ВІТІ НТУУ «КПІ», 2006. 471 с.
2. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н. Діти і війна : монографія. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.

Лях Олена Іванівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) вищої освіти спеціальність 012 Дошкільна освіта,
Глухівський НПУ ім. О. Довженка,
м. Глухів, Україна
Науковий керівник – **Тітаренко С. А.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Глухівський НПУ ім. О. Довженка,
м. Глухів, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНІК НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Військові дії, що станом на теперішній час проходять в Україні, безпосередньо стосуються всіх, без винятку, громадян. Війна руйнівним чином впливає на їх психологічне здоров'я і потребує надання населенню кваліфікованої та ефективної психологічної підтримки. Не менш значущою є соціальна підтримка, яка надається у вигляді матеріальної допомоги, соціального обслуговування та різноманітних пільг найменш захищеним категоріям населення. Під час війни соціальна реабілітація охоплює такі

елементи: надання матеріальної допомоги, медична допомога, психологічна підтримка, соціальна допомога, організація вільного часу, соціальна адаптація [1].

Психотравмуючий вплив бойових дій позначився на значній кількості нашого населення, адже це і загроза для їхнього життя та здоров'я, втрата близьких та житла. Руйнується звичайний мирний життєвий уклад громадян, чим завдає глибоких психологічних травм, внаслідок яких проявляються посттравматичні стресові розлади, численні фобії, депресивно-тривожний стан, психосоматичні порушення, які людина не може подолати самостійно без допомоги фахівців [2].

Потрібно наголосити, що постраждали від війни – це категорія осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, але стають свідками того, що відбувається, перебуваючи у небезпечній зоні, або мають близьких, які є учасниками бойових дій. Можна виділити кілька категорій осіб, постраждалих від війни:

– особи, які знаходяться або знаходилися на території ведення активних бойових дій, зазнали шкоди від обстрілів та руйнувань, відчули загрозу життю та здоров'ю;

– особи, які мають статус внутрішньо переміщених осіб (особи, які виїхали із зони ведення бойових дій);

– особи, які втратили близьких чи рідних людей.

Психологічна реабілітація покликана допомогти клієнту успішно подолати певні кризові або важкі життєві події. Надання психологічної підтримки носить не плановий, а ситуативний характер. Тобто за нагальної необхідності нормалізувати психоемоційний стан людини, яка потерпає від військового конфлікту. Від конкретної ситуації залежить і зміст заходів психологічної реабілітації. Вона може реалізовуватися в лікарні, на блок-посту, у місці тимчасового поселення або деінде. Тому можна стверджувати, що робота фахівця, який надає психологічну допомогу постраждалій особі, містить одночасно елементи діагностичної, консультативної, корекційної та психотерапевтичної допомоги [2].

Під процедурами у практиці надання психологічної допомоги В. Панок, Я. Чаплак, Я. Андріїва розуміють групу прийомів, застосованих спеціалістом, що об'єднані за цільовим призначенням та за допомогою яких вирішується одне із завдань будь-якого етапу [3, с. 269]. Кожній процедурі відповідають певні техніки. Дослідники зазначають, що та чи інша техніка, використана у різних видах надання психологічного супроводу, може успішно використовуватись. Техніка психологічної допомоги – це спеціальні прийоми, які психолог використовує для наповнення цих процедур на кожному із етапів надання психологічної підтримки, діючи у межах тих чи інших процедур організації психологічного супроводу. Автори наголошують, що психологічна техніка може бути універсальною і застосовуватися у різних ситуаціях надання психологічної допомоги, а може бути й специфічною, тобто коли доцільність використання залежить від психоемоційного стану клієнта [3, с. 270].

Різноманітні процедури та техніки психологічної реабілітації людей, постраждалих від війни, широко представлені у зарубіжній та вітчизняній літературі. Вони добре зарекомендували себе у роботі з психологічними наслідками перебування у зоні бойових дій: фобії, безсоння, емоційні розлади, негативні думки, депресія тощо. Автори рекомендують використовувати увесь спектр методів психологічної допомоги, який накопичений світовою психологічною наукою: техніки психоаналізу, когнітивні техніки, арт-терапія, гештальт-терапія тощо [2]. Техніки перерахованих підходів мають досить довгу та багату історію використання, але не є новітніми, що не знецінює їх ефективності й дієвості. Однак особливий інтерес викликають новітні техніки. Вони за короткий термін свого існування характеризуються високою ефективністю саме в практиці психологічної реабілітації постраждалих від війни. Серед них можна виділити такі, як техніки наративної психотерапії та техніки позитивної психотерапії.

Родоначальниками позитивної психотерапії були запропоновані техніки *positum*-підходу для ефективного переосмислення важких для людини подій, пов'язаних з бойовими діями. Це три основні техніки:

1) позитивна реінтерпритація – трактування психологом природних реакцій на психотравматичні події. Мета цієї техніки – розширення погляду клієнта на події та усвідомлення їх функції у своєму житті;

2) використання кроскультурного підходу – залучення досвіду інших людей, культур, епох, героїв літературних творів чи фільмів до вирішення внутрішньо невротичних конфліктів;

3) застосування метафор – активізація образного мислення, що дозволяє абстрагуватись та дистанціюватись від проблеми, подивитись на неї з іншого боку, осмислити її місце в житті людини. Реалізувати техніку можна за допомогою озвучення психологом таких питань: На що схожа Ваша ситуація? У зв'язку з Вашою ситуацією, які приказки, прислів'я, афоризми Вам згадуються? З якою картиною або музичним твором асоціюється Ваша ситуація? [4, с. 23-24].

У лоні наративної психотерапії були розроблені техніки деконструкції та екстерналізації і також можуть використовуватись для психологічної підтримки постраждалих від війни.

Техніка деконструкції – це ретельний аналіз висловлювань клієнта, що показують цілісну структуру його наративу. Деконструктивне опитування спонукає клієнта бачити травматичні події з різних точок зору та по іншому їх оцінити.

Техніка екстерналізації полягає у вербальному відділенні проблеми від людини, її винесення в зовнішню позицію [4, с. 42].

Отже, в українському суспільстві проводиться як соціальна, так і психологічна реабілітація населення, яке постраждало від війни. Серед основних технік надання психологічної допомоги, який накопичений світовою психологічною наукою виокремлюють техніки психоаналізу, когнітивні техніки, арт-терапія, гештальт-терапія, наративної психотерапії, техніки позитивної психотерапії та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/21778.htm> (дата звернення: 21.10.2023).

2. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник / за ред. К. Б. Левченко, В. Г. Панок, І. М. Трубавіна. Київ : Агенство «Україна», 2015. 175 с.

3. Панок В. Г., Чаплак Я. В., Андреева Я. Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультації. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, 2019. 384 с.

4. Карпенко Є. Методи сучасної психотерапії. Дрогобич : Посвіт, 2015. 116 с.

Масловська Валерія Олександрівна,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
психолого-педагогічного факультету,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Джаббарова Лілія Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,

початкової освіти та освітнього менеджменту,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Актуальність дослідження. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, яке триває 1 рік та 8 місяців, змусило жителів нашої країни переглянути своє життя. Зміни в соціальному житті та психологічному стані відбулися з кожним. Пріоритети в країні змінилися у зв'язку зі зростанням необхідності надання допомоги не тільки військовим, а й цивільному населенню. Однією з найбільш постраждалих категорій населення є внутрішньо переміщені особи, які були вимушені покинути свої домівки через постійні обстріли та цілеспрямоване знищення нашої нації. Ці люди потребували різного роду допомоги: матеріальної, у зв'язку з можливою втратою домівки або інших матеріальних цінностей, що впливали на якість життя, соціального захисту для впевненості перебування в безпеці після пережитих подій, соціальної та психологічної реабілітації, що є найважливішим видом допомоги для даної категорії, адже навіть звичайна адаптація до нового місця може викликати стрес, і без допомоги спеціалістів не обійтись. Питання соціально-психологічної реабілітації внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно актуальним в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою роботи виступили наукові розвідки зарубіжних та вітчизняних вчених щодо вивчення соціально-психологічної реабілітації (І. Албул, М. Бішоп, О. Кравченко, Н. Коляда, М. Міщенко, А. Попович, Т. Семігіна, М. Г. Слозанська, Скочко, К. Чупіна, М. Ушакова, М. Фрейн та ін.). Особливості соціально-психологічної реабілітації саме у внутрішньо переміщених осіб вивчали такі вчені як О. Чуйко, Ю. Песоцька, Т. Кузьмич, В. Уркаєв, В. Соловйова, Б. Плєскач.

Мета дослідження – визначення психологічних особливостей та потреб (соціальних та психологічних) внутрішньо переміщених осіб внаслідок повномасштабного вторгнення.

Виклад основного матеріалу. Вплив зовнішніх факторів може нести екстремальний характер, що в свою чергу змінює звичний уклад життя людей або груп населення. У зв'язку з повномасштабним вторгненням кількість людей, чиє життя було кардинально зміненим, значно зростає і потребує все більшої допомоги. Серед цивільного населення внутрішньо переміщені особи зазнають найбільших втрат, що може стосуватися як втрати рідних або близьких людей, так і матеріальних втрат: домівки, роботи тощо. Все це несе за собою особливі наслідки, які проявляються в необхідності безпечної психіки, матеріальної, медичної і особливо соціально-психологічної допомоги.

Згідно з законодавством України, внутрішньо переміщена особа – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1, с.251]. Станом на середину травня 2022 року число зареєстрованих внутрішньо-переміщених осіб складало 7,1 млн людей на території України. 31 січня 2023 року їх число складало вже 3,621,723 людей.

Через зростання різних психологічних розладів, зокрема посттравматичного стресового розладу серед переселенців, потреба в проходженні соціально-психологічної реабілітації є надзвичайно важливою. Соціальною реабілітацією вважають комплекс заходів, які надає суспільство або держава, для відновлення соціальної сфери життєдіяльності особистості, в свою чергу психологічна реабілітація є комплексом заходів, які спрямовані на відновлення психічного та фізичного стану людини [2].

Основним завданням соціально-психологічної реабілітації даної категорії населення можна вважати відновлення нормального соціально прийнятного життя і психічного здоров'я. Іншими словами, людині допомагають справитися з наявними психологічними проблемами та бар'єрами, навчають боротися з труднощами та розвивають здатність функціонувати в житті самостійно, незважаючи на зовнішні подразники [2, с. 92].

Найбільш нагальними потребами у переселенців є:

1) Бажання бути зрозумілим. Внутрішньо переміщені особи сподіваються, що інші зможуть зрозуміти їх травматизований досвід, зрозуміють їх особисту непричетність щодо розгортання воєнних дій.

2) Необхідність бути залученим до соціальних зв'язків та відносин. Переміщення на нове місце проживання є стресовою подією, яка в деякому сенсі дає можливість почати життя з «чистого аркуша», а без прийняття в соціумі вірогідність нормального подальшого життя досить мізерна.

3) Адаптація до нового життя. Переселенцям доводиться мігрувати в інше місто, не знаючи там взагалі нічого і нікого. Саме адаптаційний процес із залученням суспільства допоможе людині краще жити в новому середовищі.

4) Зниження порогів чутливості до впливів з соціуму [4].

З початку повномасштабного вторгнення держава, європейські дружні країни та громадяни країни надавали всю можливу допомогу для переселенців, вона стосувалася як базових потреб людини, так і більш складних, таких як соціальна підтримка, емоційне прийняття, розуміння. Наприклад, у закладах освіти були розташовані пункти з місцями для проживання, де надавалося все необхідне. Створено багато центрів допомоги, таких як «Ресурсний центр» в одному з університетів країни для внутрішньо переміщених осіб, метою якого є надання освітньо-просвітницьких послуг, здійснення соціальної підтримки та психологічного супроводу, створення умов для комплексної реабілітації за видами (психологічна, соціальна, професійно-трудова, спортивна, медична) [1, с. 253]. Створено безліч безкоштовних тренінгів, де можна отримати підтримку, розуміння та поради. Для дітей також було створено заходи та освітньо-пізнавальні ігри, адже соціалізація завжди залишається важливою складовою для дитячого розвитку.

Серед арсеналу психологічних методів допомоги в процесі соціально-психологічної реабілітації виділяють ті, що спрямовані на відновлення особистісного і соціального статусу людини, зокрема це психотерапевтичні методи [4, с. 157]. У допомозі може брати участь тільки кваліфікований фахівець, психолог або психотерапевт.

Показниками ефективності соціально-психологічної реабілітації можуть слугувати наступні фактори:

- 1) успішна адаптація індивіда до умов сімейного і цивільного життя;
- 2) успішне працевлаштування;
- 3) нерозповсюдження девіантних і адитивних форм поведінки, зокрема алкоголізму, наркоманії, злочинності, дитячої безпритульності [4, с.157].

Соціально-психологічну допомогу не можна вважати короткостроковим процесом, адже кожен переживає різні життєві труднощі, особливо складні під час війни, і реакція та наслідки на них можуть бути різноманітними і потребуватимуть довготривалої підтримки.

Виходячи з вищезначеного, можна зробити наступні **висновки**:

- соціально-психологічна реабілітація внутрішньо переміщених осіб потребує як професійного підходу фахівців, так і залучення суспільства при наданні відповідної допомоги даній категорії;
- урахування потреб переселенців дозволить надати більш кваліфіковану допомогу, що в свою чергу збереже психологічний стан людини та покращить життя;
- реабілітація даної категорії населення може бути довгостроковою та затяжною;
- на території країни, створені місцеві програми для допомоги переселенцям, де кожен може розраховувати на підтримку та розуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко К. О., Чупіна Ч. К. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. *Габітус*. 2022. № 41. С. 251–254.
2. Песоцька Ю. П. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social work and education*. Умань, 2022. С. 89–94.
3. Збірник наукових праць. Київ : Вид. дім «Професіонал», 2022. 482 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25639/1/Pesotska.pdf> (дата звернення: 12.08.2023)
4. Чуйко Ч. О. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. С. 152 –158.

Мацакова Анастасія Ігорівна,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 261 «Пожежна безпека»,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

Гонтаренко Людмила Олександрівна,

доцент, кандидат психологічних наук, доцент,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

НЕОБХІДНІСТЬ МУЛЬТИРЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПІДХІДУ ПІСЛЯ ВИЗВОЛЕННЯ З-ПІД ОКУПАЦІЇ

Актуальність. Протягом історії людства багато країн потерпали від окупації своїх територій, що призводило до серйозних негативних наслідків для мешканців цих регіонів. Окупація спричиняє соціальну, фізичну та психологічну травму населенню, а також призводить до порушення прав людини, втрати власності, знищення культурної спадщини та інших негативних наслідків.

Тема реабілітації людей, які пережили окупацію, є надзвичайно актуальною в сучасному світі через загострення геополітичних конфліктів, збільшення кількості окупованих територій і насильства, що виникає внаслідок цих подій. Ця тема стосується основних прав людини, гуманітарних аспектів і соціального відновлення і має важливий вплив на індивідів і суспільство в цілому.

Мета роботи. Розгляд та обговорення важливості, складнощів процесу реабілітації такої категорії постраждалих, а також в розробці мультипрограмною реабілітації.

Проблема реабілітації людей, які перебували в окупації, є складною і має багато аспектів:

Фізичні та психологічні травми: особи, які пережили окупацію, часто мають фізичні травми, які можуть потребувати довготривалої медичної реабілітації. Крім того, багато з них також стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) та іншими психологічними проблемами, які важко лікувати і які можуть суттєво впливати на психічне здоров'я та якість життя людини.

Соціальна реінтеграція: Після окупації багато людей можуть втратити свої робочі місця, житло, зв'язки з родиною та спільнотою. Соціальна реабілітація полягає в забезпеченні підтримки і можливостей для їхнього повернення до суспільства, відновлення стабільності та незалежності.

Економічні та матеріальні втрати: багато людей можуть втратити свої фінансові активи, власність та інші матеріальні цінності під час окупації. Реабілітація передбачає відновлення цих втрат та надання можливостей для економічного відновлення.

Травми культурної спадщини: окупація призводить до втрати або руйнування культурних та історичних цінностей, що є важливою частиною ідентичності спільноти. Реабілітація може охоплювати відновлення культурної спадщини та підтримку культурних ініціатив для відновлення культурного життя.

Програма реабілітації для людей, що пережили окупацію, повинна бути всебічною і враховувати фізичні, психологічні, соціальні та культурні аспекти їхнього відновлення. Хочемо запропонувати єдину програму комплексної реабілітації, яка б охопила всі аспекти відновлення суспільно корисної та активної особи у майбутньому. Вона повинна забезпечити таку підтримку:

Психологічну підтримку.

- Забезпечення психологічної консультації та терапії для постраждалих осіб з метою допомогти їм впоратися з травмами, стресом і психологічними наслідками окупації.

- Створення груп підтримки для обміну досвідом і взаємопідтримкою між постраждалими.

Терапія через розмови.

Медичну реабілітацію:

- Проведення медичних обстежень і надання необхідного медичного лікування.

- Фізіотерапія і реабілітація для покращення фізичного стану постраждалих осіб.

Професійну реабілітацію:

- Надання можливостей для навчання та підвищення або зміни кваліфікації з метою підготовки постраждалих осіб до нових професійних можливостей та потреб.

- Підтримка при пошуку роботи або підприємницької діяльності.

Соціальну підтримку:

- Забезпечення допомоги у відновленні сімейних зв'язків, якщо вони були порушені під час окупації.

- Надання фінансової допомоги або допомоги у житлових питаннях для тих, хто втратив своє майно або роботу під час окупації.

- Інтеграція, координація та заохочення до залучення у соціальний простір та інституалізація.

Освітню підтримку:

- Організація курсів для постраждалих осіб з метою розширення їхніх знань і навичок.

- Популяризація інформації про права і можливості для постраждалих в суспільстві.

Культурну та соціальну інтеграції:

- Підтримка участі постраждалих у культурних і громадських заходах для сприяння їхній інтеграції в суспільство.

- Сприяння зміцненню громадянського суспільства і взаємодії з іншими громадянами.

Ця програма повинна бути гнучкою і адаптованою до індивідуальних потреб і можливостей постраждалих осіб. Ключовим аспектом є підтримка, спрямована на відновлення їхнього фізичного та психологічного здоров'я, а також інтеграцію їх в суспільство та підтримку їхнього самостійного життя. На мій погляд, запропоновану мультиреабілітаційну програму необхідно реалізовувати не окремо за пунктами, а в єдиній організованій системі. У подальшому розглядаємо можливість розробки та деталізації програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII : редакція від 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

2. Щигельська Г., Перець Н. Воєнні злочини Росії проти цивільного населення у Київській області. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки* : збірник тез II Міжнародної наукової конференції, м. Тернопіль, 21–22 квітня 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 67–69.

3. Bennetts M., Malofieieva K. Ukrainians held prisoner in Kherson describe torture by Russian forces. *The Times*. 2022. November 15. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/ukrainians-held-prisoner-in-kherson-describe-torture-by-russian-forces-mfzllz8mh> (дата звернення: 09.10.2023).

4. Крупа В., Лобода І., Кшановська Р. Медико-психологічна та фізична реабілітація учасників військових конфліктів. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2022. №23(117). С. 260–267.

Миргородська Каріна Миколаївна,
курсант 2 курсу,
Навчально-науковий інститут права та підготовки фахівців до підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Фізична культура і спорт, фітнес, рекреація та реабілітація мають потенціал стати справжніми інструментами відновлення нашого населення після важких часів війни. Вони сприяють фізичній та психологічній реабілітації, соціальній інтеграції і підвищенню якості життя. Здоров'я нації є основою розвитку країни, і сфера фізичної культури та спорту грає важливу роль в цьому процесі. На жаль, на сьогоднішній день ця сфера не уникла значних проблем [2, с. 3].

Першою серйозною проблемою є недостатнє фінансування. Більшість державних закладів фізичної культури та спорту мають обмежені бюджетні кошти. Це призводить до недостатньої розвиненості інфраструктури та нестачі тренерів і фахівців у фізичній підготовці [3, с. 70].

Іншою значущою проблемою є відсутність ефективної системи управління й організації. Недостатня координація між різними рівнями управління, відсутність відповідальності та недостатня підтримка науково-дослідної роботи ускладнюють розвиток цієї сфери. Важливо створити чітку систему управління і координації дій між державними та приватними організаціями [4, с. 3].

Також серйозним викликом є низький рівень фізичної активності серед населення, що призводить до різних захворювань та зниження продуктивності праці. Для зміцнення здоров'я населення необхідно створити доступ до спортивних майданчиків та тренувальних залів для всіх, зокрема дітей. Масові спортивні заходи, такі як спортивні фестивалі та турніри, мають стимулювати людей до фізичної активності і підтримувати спортивні захоплення [1, с. 14].

Крім того, спортивні програми можуть стати інструментом соціальної реабілітації для ветеранів і тих, хто постраждав від війни. Вони допоможуть цим людям повернутися до нормального життя та знайти підтримку. Розширення доступу до фітнесу і рекреації також сприятиме підвищенню якості життя населення й підтримці їх здоров'я.

Для успішного розвитку сфери фізичної культури та спорту в Україні необхідно враховувати міжнародний досвід, найкращі практики управління спортивними об'єктами та організацією спортивних подій. Також важливо залучати бізнес-структури як інвесторів і спонсорів для підтримки здорового способу життя населення. Необхідно активно розвивати спортивну інфраструктуру в містах і регіонах, будуючи спортивні комплекси, стадіони, басейни, велодоріжки та інші об'єкти, призначені для спорту і фізичної активності [2, с. 63].

Для того, щоб Україна стала країною, де розвиток фізичної культури та спорту стане одним із головних пріоритетів у державній політиці, необхідно вжити ряду конкретних заходів. По-перше, важливо забезпечити розвиток спортивної інфраструктури в сільській місцевості, де доступ до спортивних майданчиків та тренувальних залів може бути обмеженим [4, с. 17]. Це може сприяти збільшенню рівня фізичної активності населення в сільських регіонах. Для цього потрібна відповідна інфраструктура та доступність спортивних майданчиків, клубів, залів та тренерів. Це може вимагати інвестицій як з боку держави, так і приватного сектору.

Крім того, важливо забезпечити доступ до спортивних програм та ресурсів для всіх верств населення, зокрема для ветеранів та людей з обмеженими можливостями. Інклюзивний підхід до фізичної культури та спорту допоможе зробити спорт доступним для всіх.

Зазвичай спорт грає важливу роль у формуванні національної ідентичності та зміцненні національної єдності країни. Спортивні змагання та заходи можуть стати майданчиком для спілкування

та взаємодії різних груп населення, сприяючи побудові спільної культури та ідентичності. Тому важливо підтримувати та розвивати спортивні події на національному та міжнародному рівнях.

Розвиток сфери фізичної культури та спорту також потребує звернення уваги на підвищення якості навчання та тренувань у спортивних закладах. Це означає покращення умов для спортсменів та тренерів, а також забезпечення спортивних закладів сучасним обладнанням [2, с. 5].

Крім того, варто акцентувати увагу на розвитку сфери фітнесу, рекреації та фізичної реабілітації. Це допоможе забезпечити доступність фізичної активності для широкого кола населення та покращити загальний стан здоров'я громадян [3, с. 10].

Фізична реабілітація також важлива для відновлення здоров'я після травм та хвороб, а також для покращення фізичної форми людей з обмеженими можливостями. Створення спеціальних закладів та залучення кваліфікованих медичних працівників та тренерів є важливим етапом у цьому напрямку [4, с. 5]. Усі ці заходи потребують адекватного фінансування, розвитку науково-дослідної бази, підвищення кваліфікації тренерів та спеціалістів, а також належного рівня матеріально-технічної бази. Пропаганда здорового способу життя та спорту також має грати важливу роль у цьому процесі.

Україна має потенціал стати країною, де фізична культура та спорт сприяють покращенню життя громадян, їхньому фізичному та психологічному здоров'ю, соціальній інтеграції та формуванню національної ідентичності. Для цього важливо вжити всі необхідні заходи та забезпечити підтримку різних сфер життя нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ганусевич І. В. Оздоровча рекреаційна програма для ветеранів АТО: підвищення ефективності діяльності в умовах застосування інноваційних технологій / І. В. Ганусевич, В. В. Черепанов, І. Б. Вікторова. *Олімпійський спорт і спортивний туризм*. 2018. Вип. 22. С. 73-82.
2. Романчук В. П. Фізичне виховання та спорт як засіб реабілітації ветеранів війни / В. П. Романчук, І. Г. Васильченко, Л. Ю. Кононенко. *Військово-медичний журнал*. 2016. Т. 337, № 1. С. 69-75.
3. Warburton D. E. Health Benefits of Physical Activity: A Systematic Review of Current Systematic Reviews. / S. S. Bredin., D. E. Warburton. *Current Opinion in Cardiology*. 2017. Vol. 32, No. 5. С. 541-556.
4. Лещук Г. В., Лещук М. Війна в Україні та її наслідки для світової спільноти. 2023 р.

Немерюк Юлія Валеріївна,

аспірантка 2 курсу,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Мамічева О. В.,**

доктор психологічних наук, проф.,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

м. Дніпро, Україна

МОВЛЕННЄВІ ПОРУШЕННЯ У ДІТЕЙ ЯК НАСЛІДОК ПСИХОТРАВМИ

Військові події на Сході України, а потім і повномасштабне вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 року залишили глибокий слід в душі кожного українця: жахи бомбардувань, вимушений переїзд, розлучення з близькими, втрата соціальних зв'язків, друзів, полишення, а може і втрата власної домівки. І це далеко не повний перелік травмуючих факторів, з якими зіштовхнулись і найменші українці.

Проблема посттравматичних стресових розладів (далі ПТСР) у дітей та підлітків є недостатньо вивченою [3, с. 178]. Але малочислені дослідження психологічних наслідків пережитих подій для дітей дозволяють зробити висновки про те, що наслідками травматичних подій для дітей можуть бути тривожні розлади, посттравматичні стресові розлади, психосоматичні порушення, серед яких мовленнєві розлади. Мовленнєві порушення у дітей можуть також мати найрізноманітніші прояви.

Так, І.Луценко, яка проводила дослідження серед дітей із зони АТО, зазначає про появу у певної частини дітей симптомів посттравматичних стресових розладів, зміни в траєкторії їхнього індивідуального мовленнєвого розвитку, а саме: появу у дітей телеграфного стилю мовлення, змінення характеру мовленнєвого спілкування з дорослими й однолітками, зниження комунікативної активності, порушення зв'язності мовлення, випадки прояву ситуативного мовлення, прояву небажання вступати й підтримувати

мовленнєві контакти на тлі психічних порушень. Зниження активності мовленнєвого спілкування дітей спостерігалось передусім у сфері спілкування з дорослими, але більшою мірою – з однолітками. [2].

І.Мерціновська, зазначаючи про наявність відмінностей у формуванні і проявах посттравматичних стресових розладів у дітей в залежності від вікових груп, відмічає наявність у дітей 3-10 років на тлі ПТСР прояву симптомів регресу, який проявляється в можливому регресі мовних навичок (для дітей 3-7 років) та появу заїкання (у дітей 5-10 років) [3].

Дослідження, проведені за участю дітей-переселенців, частина із яких була свідками військових дій на території України у 2022, частина - ні, встановила наявність у дітей симптомів посттравматичного стресу та ознак високого рівня ситуативної та особистісної тривожності у поєднанні зі страхами, пов'язаними з екстремальною ситуацією, які вони пережили. Мовлення дітей-біженців із зони військового конфлікту містило маркери мовленнєвих розладів, викликаних стресом. Виявлені випадки повного та тимчасового мутизму [3,6].

При проведенні дослідження дітей із зони АТО виявлено наявність (окрім психосоматичних симптомів - у 100% досліджуваних) мовних порушень, а саме: затримка вимовляння відзначалася у дітей трирічного віку (6,6 %), логоневроз — у дітей 6–7 річного віку (6,6 %), тики й голосові нав'язливості — у 5 (16,5 %) дошкільнят і дітей молодшого шкільного віку. [1, с.80].

Про появу логоневрозу, як наслідку травматичних подій в житті дитини, зазначає Н.Пахомова, & І.Баранець. [4].

Можна констатувати, що вплив психотравми на дитячу психіку є дуже сильним і призводить до виникнення різноманітних розладів, серед яких є численні мовленнєві порушення. Широка варіативність порушень, які з'являються у дітей через безпосередню або опосередковану участь у військових діях говорить про наявність нагальної потреби у проведенні досліджень щодо потреб та послуг у сфері психічного здоров'я для дітей, які зазнали травм війни, оскільки зазначені розлади впливають на гармонійний розвиток дитини, її комунікативну та емоційну сфери, заважають адаптації, інтеграції та соціалізації дитини в середовищі.

Зазначене робить питання дослідження впливу психотравматичних подій на мовленнєвий розвиток дітей актуальним, а проблему діагностики та лікування мовленнєвих порушень як наслідку психотравми такою, що потребує поглибленого вивчення.

Дослідження необхідно спрямовувати на розробку комплексних організаційних, психокорекційних, психотерапевтичних заходів для дітей різної вікової категорії. З урахуванням того, що порушення є вкрай різноманітними і кожна дитина проживає свій травматичний досвід по-різному, при розробці заходів психологічної та корекційної допомоги необхідно застосовувати індивідуальний підхід та спрямовувати свої зусилля на пошук першоджерела виникнення психологічних, мовленнєвих порушень у дитини. Важливим вбачається проведення просвітницької роботи, спрямованої на інформування батьків, вчителів та інших шкільних фахівців про можливі прояви та наслідки психічних розладів для здоров'я дитини. Оскільки саме від них в першу чергу залежить вчасне виявлення психологічних та інших розладів у дитини, пошук та підбір засобів корекції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасименко Є. В. Діагностика і психотерапія психогенних порушень у дітей з родин вимушених переселенців. *Медична психологія*. 2016. Т. 11, № 2. С. 79-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mpsi_2016_11_2_19. (дата звернення 19.09.2023).

2. Луценко І. Відновлення активності мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб. *Psycholinguistics*. 2018. Т. 23(1). С. 202–218. DOI 10.5281/zenodo.1217906.

3. Марціновська І. П. Характеристика посттравматичного стресового розладу у дітей та підлітків // *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 2. С. 178-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_2_36. (дата звернення 18.09.2023).

4. Пархомова Н. Г., Баранець І. В. Напрями корекційної роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення в умовах воєнного стану. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. Випуск 43. С.55-63. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2022.43>.

5. Рибцун Ю. В. Запобігти, захистити, допомогти. Діти з особливими мовленнєвими потребами в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти. Серії: філологія, культура і мистецтво, педагогіка*,

історія та археологія, соціологія. 2022. №2. С. 201-212. URL: [https://doi.org/1052058/2786-6165-2022-2\(2\)-201-212](https://doi.org/1052058/2786-6165-2022-2(2)-201-212). (дата звернення 19.09.2023).

6. Скрипник А., Лабенко О. Вплив стресу на мовлення дітей в умовах війни. *Східноєвропейський журнал психолінгвістики*. 2022. №9(2). С.116-129. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2022.9.2.lab>. (дата звернення 19.09.2023).

Нечай Володимир Олексійович,

здобувач 1 курсу третього (доктор філософії) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Корольчук М. С.,**
доктор психологічних наук,
професор кафедри психології,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТИБЕТСЬКОЇ МЕДИЦИНИ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ СТАНІВ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ЖИТТЯ

Останнім часом у світі зростає кількість військових дій. Людина постійно живе в екстремальній ситуації. Ситуація, що склалася, не тільки ламає звичний спосіб життя великої кількості людей, але й викликає безліч питань психологічного та соматичного змісту. Саме тому збереження здоров'я, профілактика психосоматичних станів та відновлення працездатності особистості в кризових умовах життя зараз мають особливу актуальність та значимість [2, 4].

Мало хто з нас замислюється над тим, що здоров'я безпосередньо пов'язане з нашим психологічним станом і душевними переживаннями. Які емоції асоціюються з міцним здоров'ям та благополуччям, а які – з хворобами та передчасною старістю? Як пов'язані почуття, імунна система та мозок? Чи можна за допомогою правильної життєвої установки та певного настрою думок перемогти хронічні захворювання?

Західні медики, біологи і психологи лише в останні десятиліття почали вивчати взаємозв'язки між емоційним станом, душевним і фізичним здоров'ям.

Засновником сучасної психосоматики вважається Франц Александер, який вперше у 1950 р. запропонував теорію, згідно з якою симптоми вегетативного неврозу є не спробою вираження пригніченого почуття, а суто фізіологічним проявом певних емоційних станів, виникнення напруги за відсутності дії, що скидає напругу зовні. При ситуації, що постійно виникає, оборотні функціональні симптоми ведуть до незворотних змін органів людського організму [2].

Основним завданням сучасної психосоматики є розвиток та становлення нових технологій, методів психологічної допомоги при психосоматичних розладах Також найактуальнішим стають питання оптимізації психоемоційного та психофізіологічного стану, підвищення адаптивних ресурсів організму в екстремальних умовах життя.

Оскільки військові дії – це екстремальна ситуація, то серед західних психосоматичних теорій слід виділити концепцію стресу Ганса Сельє, що передбачає ряд експериментально психологічних, клініко-фізіологічних, біохімічних і цитологічних досліджень наслідків емоційного стресу. Вплив екстремальних та хронічних стресових ситуацій на сприйнятливність та особливості розвитку, течії та терапії психосоматичних захворювань [4].

Серед вітчизняних вчених, які розглядають це питання, слід виділити дослідження М.С. Корольчука, М.С. Миронця, В.Є. Шевченко, В.А. Скуміна. У своїх роботах вони досліджують питання подолання негативних психологічних та соматичних станів особистості та відновлення її працездатності [1, 3, 4].

Тому цікаво розглянути питання профілактики соматичних станів та відновлення працездатності особистості в кризових умовах з боку східних традицій, які мають сотні років знань із цього питання.

Тибетська медицина розглядає організм як цілісну систему, основу життєдіяльності якої складають три фізіологічні початки, або конституції (доша): Слиз (лімфатична та ендокринна системи),

Вітер (нервова система) та Жовч (травна система). Кожен тип відрізняється характерними фізичними ознаками, психологічними властивостями, схильністю до тих чи інших захворювань [4]. З погляду вчення «Трьох Дош» здоров'я людини – це рівновага всіх його систем життєдіяльності [4].

Жовч підтримує рівномірну температуру тіла, зберігає природне тепло людського тіла, контролює голод, апетит, процес травлення. Відповідає за прояв хоробрості та здібностей.

Слиз контролює смакові відчуття, забезпечує взаємозв'язок різних частин тіла, підтримує сон, відповідає за формування логічних суджень. Її завдання – зберегти гнучкість, м'якість та еластичність в організмі. Вона відповідальна за роботу лімфатичної та ендокринної систем (залоз внутрішньої секреції), слизових оболонок (органів чуття, шлунково-кишкового тракту, сечостатевої системи та ін.).

Вітер символізує рух, енергію, дихання, регулює життєву активність організму. Вітер контролює фізіологічні та біоенергетичні системи, що відповідають за кровообіг, травні та видільні функції, обмін речовин. Крім того, Вітер сприяє діяльності шести почуттів та прояву волі.

Конституціональний тип людини успадковується генетично, але схильний до зміни залежно від віку, способу життя, раціону харчування, довкілля.

Відповідно, щоб вилікувати людину, потрібно ліквідувати дисбаланс між трьома життєвими початками: Вітром, Слизом, Жовчю.

Унікальність медицини Тибету полягає в багатоплановому вченні про людину. Велика увага в ній приділяється особистості пацієнта: правильний психологічний настрій особливо важливий для успішного лікування. Якщо людина не вміє справлятися з негативними емоціями і піддається їх тривалому впливу, вона схильна до хвороби.

У буддизмі розрізняють безліч негативних емоцій та таємних бажань, які призводять до зміни людської психіки та штовхають на негативні дії. Ці емоції є руйнівними для здоров'я людини. Вони безпосередньо впливають на стан тих чи інших органів. Так, наприклад, тривалі образи, жалість до себе викликають спазм і пригнічують шийний «зірковий» вузол нервової системи, сприяють обуренню «Вітру», що рухає вгору, і розвитку захворювань щитовидної залози. У таких випадках кажуть, що образа «комом стоїть у горлі».

Якщо людина перебуває в глибокій печалі, депресії, її плечі опущені, спина зігнута, груди стиснуті, м'язи грудної клітки спазмовані. В результаті дихання стає утрудненим, легені недостатньо вентилуються (гіповентиляція легень), що призводить до проблем бронхолегеневої системи та в цілому всього організму за рахунок погіршення кисневого харчування. Наприклад, діти, які страждають на бронхолегеневі патології, рідко посміхаються, плаксиві і примхливі [4].

Те саме стосується хворих на туберкульоз — це захворювання часто супроводжує пригнічений стан духу. І навпаки, якщо людина радіє, від душі сміється, її бронхи та легені прочищаються від слизу. Кажуть, що сміх продовжує життя — він змушує активніше працювати легені та покращує постачання організму киснем.

Почуття страху змушує надниркові залози виробляти велику кількість адреналіну, який швидко розкладається. Продукти його розпаду, шкідливі для організму, виводяться з крові за допомогою нирок, що надає отруйний вплив на них і сприяє поступовому розвитку таких хвороб, як нефрити, піелонефрити.

Механічний вплив страху виявляється у спазмі гладкої мускулатури внутрішніх органів. Кровоносні судини нирок стискаються, порушується нормальне кровопостачання та виникають умови для розвитку сечокам'яної хвороби. Порушення функцій нирок, у свою чергу, є важливим фактором, що провокує гіпертонію.

Хвороби печінки, пов'язані з такою емоцією, як гнів, постійна дратівливість та невдоволення, провокують жовчнокам'яну хворобу. Страх пригнічує функції нирок і може викликати часті позиви до сечовипускання і нетримання сечі (енурез).

Емоції, що безпосередньо впливають на роботу підшлункової залози, пов'язані з концентрацією на проблемах і неприємностях, тяжких думках та заклопотаності. Якщо такий стан триває тривалий час, то людина може захворіти на цукровий діабет (ураження підшлункової залози).

Нині у всьому світі зростає інтерес до методів лікування природними засобами. Тибетська медицина комплексно підходить до профілактики психосоматичних станів та відновлення працездатності особистості в кризових умовах життя. Завдяки знанням тибетської медицини щодо взаємозв'язків емоцій особистості із органами людини можна будувати модель відновлення працездатності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2012. 580 с.
2. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко. Київ: Фірма "Інкос", 2002. 272 с.
3. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів : монографія / за ред. М. С. Корольчука. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 276 с.
4. Організаційна та економічна психологія : зб. наук. ст. студ. О-64 ден. та заоч. форм навч. / відп. ред. С. М. Миронець. Київ, 2022. С. 222-227.

Олійник Оксана Олексіївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Із початком повномасштабної війни важкими випробуваннями для українців стали повітряні тривоги, обстріли і бомбардування, вимушене переселення. В умовах війни психологічної допомоги потребують різні верстви населення, однак особливої актуальності набуває надання психологічної допомоги дітям.

Виділяють наступні категорії дітей за ступенем впливу на них травмуючого фактору під час війни: діти як безпосередні очевидці тяжких військових дій (обстрілів, бомбардувань), діти, які втратили когось із членів сім'ї, близького оточення, друзів, діти, які відчували загрозу втрати безпечного середовища чи життя (загроза обстрілу, знаходження поряд з зоною воєнного конфлікту), діти, які травмовані втратою почуття безпеки через тривожну поведінку найближчого оточення, брак актуальної інформації через необхідність переселення тощо [4, с. 47].

Під час війни важливу увагу слід приділяти дотриманню принципів надання первинної психологічної допомоги, зокрема невідкладності (надавати допомогу у найближчий час після травмування), наблизеності до місця подій (надавати допомогу безпосередньо на місці або у звичній обстановці й соціальному оточенні дитини), очікування на відновлення нормального стану (підтримувати впевненість дітей у тому, що все нормалізується), єдності психологічного впливу (надавати допомогу має одна й та сама людина відповідно до затвердженого порядку надання психологічної допомоги), простоти психологічного впливу (відвести дитину від джерела травми, дати їй змогу вмитися, поїсти й відпочити у безпечному місці, поспілкуватися про подію за бажанням) [3].

Сучасні науковці виділяють ряд важливих етапів психологічної допомоги дітям:

- 1) відновлення відчуття безпеки;
- 2) відновлення та зміцнення психологічних ресурсів дитини;
- 3) створення умов для прояву та копіювання негативних переживань;
- 4) психологічний супровід та реабілітація. Відповідно до означених етапів має здійснюватись й алгоритм психологічної допомоги [2, с. 198].

Під час надання психологічної допомоги дітям варто задовольняти їх потребу у спілкуванні з близькими, проявляти розуміння й повагу до змісту їх повідомлення, застосовувати емпатійне й активне слухання, заспокоювати, підтримувати дитину, знаходити те, що допомагає впоратися з важкими емоційними переживаннями (біг, малювання, прослуховування музики, запис у щоденнику, розмови з рідними або з друзями, перегляд улюбленого фільму або читання улюбленої книги), проводити дозвілля із користю, займатись улюбленими справами, творчістю, зустрічатись з друзями, звернутись за допомогою до фахівців [1, с. 8].

Ефективна психологічна допомога дітям має передбачати три важливі напрямки:

- робота з середовищем перебування дітей (потурбуватися і переконатися про безпечність середовища, передбачуваність, створення атмосфери поваги й довіри);
- робота з близьким оточенням дітей передбачає турботу про тілесне дитини (дотримання звичного ритму життя дитини, повноцінний сон, відпочинок, позитивні враження, активна діяльність: заняття спортом, танцями, рухливі ігри, вживання достатньої кількості рідини, повноцінне харчування,

солодощі, позитивні тілесні контакти – обійми, дотики), турботу про розуміння й усвідомлення подій дитиною (чітке, доступне пояснення подій навколишнього, дорослі знають або вирішують, що робити), турбота про емоційний стан дитини (різноманітні види ігор з однолітками, читання, вербалізація емоцій і почуттів);

- робота з самою дитиною спрямована передусім на відновлення відчуття безпеки (зняття психоемоційної й тілесної напруги, послаблення захисних механізмів), відновлення й активізація ресурсних станів дитини, завдяки яким можливе подолання кризових станів, відреагування негативних емоційних переживань.

Найбільш успішними методами, які зарекомендували себе у роботі з дітьми, є методи арт-терапії (бібліотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, ізотерапія, кольоротерапія, пісочна терапія, музична терапія, танцювальна терапія тощо), тілесно-орієнтованої психотерапії (робота з травмою, наслідками насильства), ігрової психотерапії.

Отже, в процесі надання психологічної допомоги дітям під час війни важливо дотримуватися основних принципів і охоплювати всі її етапи, залучати в роботу не лише дітей, а й працювати з їх близьким оточенням і середовищем перебування, сприяти відновленню ресурсу й адаптації до нових умов засобами психотерапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко К. О. Надання психосоціальної допомоги дітям в умовах воєнного стану. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2022. Том 13, №2. С. 6-11.

2. Медведева О. В. Особливості первинної психологічної допомоги дітям під час воєнних дій. *Проблеми сучасної поліцейської* : тези доп. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 квіт. 2022 р. Харків, 2022. С. 196-200.

3. Первинна психологічна допомога під час війни: правила й принципи. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/3039-pervinna-psihologchna-dopomoga-pd-chas-vyni-pravila-y-printsipi>. (дата звернення 19.09.2023).

4. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос та ін.; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ «Видавництво «Логос». 2015. 207 с.

Олійник Марія Олександрівна,
здобувач 2 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

Психіка дитини розвивається стрімко, тому, на перший погляд, вона більш чутлива, ніж психіка дорослої людини, але з іншого боку, незрілість психофізіологічних процесів дитини не дозволяє робити стійкі прогнози щодо наслідків пережитої психотравмуючої події.

Ризик виникнення ПТСР у дітей надзвичайно великий. «Посттравматичний стресовий розлад спостерігається у всіх без винятку дітей, що стали свідками загибелі батьків; більш як 90% дітей, що перенесли сексуальне насильство в дитячому віці страждають від посттравматичних психічних розладів», – зазначає український травмотерапевт Євгеній Тичковський [4]. Ця проблема є актуальною в наш час, адже наразі більшість дітей переживають безліч психотравмуючих ситуацій, через вторгнення російської армії.

За наявності психічної травми дитина зазвичай замикається в собі або, навпаки, проявляє не властиву їй активність, залежно від віку відтворює в іграх ситуації власного травматичного досвіду. Інколи

спостерігаються порушення сну, втрата апетиту або патологічно підвищене відчуття голоду, агресивна поведінка або апатія. Всі зазначені сигнали свідчать про те, що дитина потребує допомоги [1; 2; 3].

З 24 лютого тисячі дітей втратили батьків. Також вони отримують сильні психічні травми через смерть родичів, друзів та складність реабілітації у воєнних умовах. Ситуації є надскладними, тому ми маємо безліч історій сімей з різних куточків України, які мають спільні трагічні події.

Діти по-різному сприймають і переносять втрату рідних. Одні сумують та не можуть зрозуміти, що відбулося, інші закриваються в собі, мовчать, і, на перший погляд, не хочуть згадувати про втрату. Є діти, у яких переживання проявляються в зміні поведінки, неслухняності, агресії, протестах проти правил та норм. Часто у дітей з'являється страх втрати всіх інших рідних.

Частина дітей у снах повертається до пережитих подій, погано спить, у них можуть посилюватись інші страхи, непов'язані із ситуацією. У таких випадках важливо, щоб дорослі чули дитину, не знецінювали її страхів та шукали шляхи їх подолання.

У роботі з такими дитячими переживаннями у психологів є безліч різних методів, що допомагають дітям не лише побороти страхи, а й навчитися давати собі раду в майбутньому.

Наведемо декілька прикладів психолого-педагогічної роботи з дітьми з психотравмуючим досвідом:

1. Ігрова терапія - це одна з форм дитячої комунікації. Вона дозволяє дитині відтворити і переосмислити накопичені образи, висловити ті емоції та почуття, які важко проявляти.

2. Пісочна терапія. Її мета – не змінювати звичну поведінку дитини, не формувати в неї спеціальні навички, а дати їй можливість залишатися собою.

3. Арт-терапія - напрямок психологічної допомоги, спрямований на активізацію в учасників процесу здатності до усвідомлення власних внутрішніх переживань, ставлень та образів через їхню візуалізацію, створення метафор, символів.

Навчальна та розважальна психолого-педагогічна робота передбачає:

- спільне визначення та чітке дотримання правил групи;
- спортивно-інтелектуальні квести;
- пізнавальні бесіди та вікторини «на тему дня»;
- настільні ігри;
- кулінарні майстер-класи;
- тематичні розважальні програми;
- творчі майстер-класи;
- чергування дітей та допомогу аніматорам;
- зустрічі з цікавими людьми;
- виховні бесіди аніматорів із дітьми;
- дитячо-батьківські свята та розваги;
- навчальні мультфільми та відеоролики про визначних людей.

Отже, практика допомоги дітям, які пережили травмуючі події показує: діти значно вразливіші до психотравми, ніж дорослі. Велике значення у плануванні заходів психологічної реабілітації має вік дитини, етап її психофізіологічного розвитку, характер пережитих травматичних подій, особливості взаємодії у власній родині, особливості психологічного комфорту в нових умовах життєдіяльності. Тому найголовніше – вчасно знайти правильний підхід, індивідуальну програму відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічні особливості сприйняття своєї ситуації дітьми переселенцями із зони АТО та Криму. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Випуск 743: Педагогіка та психологія*. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. С. 115–118.

2. Гридковець Л. М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу : монографія. Львів : Скриня, 2016. 512 с.

3. Дитяча та юнацька психотерапія. Теорія і практика в сучасних наукових дослідженнях / за заг. ред. Г. Католик. Львів : Асролябія, 2012. 312 с.

4. Тичковський Є. Психотравма в дітей та підлітків (причини та наслідки). URL: <http://1.psiholog.com.ua/node/1054> (дата звернення 19.09.2023).

Оніщенко Наталія Вікторівна,
доктор психологічних наук, професор,
начальник кафедри психології діяльності в особливих умовах,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Відомо, що на початок повномасштабного вторгнення росії в Україні налічувалось близько пів мільйона ветеранів. За деякими підрахунками після завершення російсько-української війни кількість ветеранів може становити близько 4 мільйонів осіб. Однак на сьогодні ніхто не може точно сказати, скільки воїнів в подальшому потребуватимуть соціально-психологічної реабілітації та психосоціальної підтримки. Ми можемо тільки припустити, що наслідки цієї війни будуть руйнівними як для захисників, так і для цивільного населення. І якщо питанням турботи про психологічне здоров'я населення України в умовах війни сьогодні приділяється немало уваги, то проблеми реабілітації військовослужбовців, які повертаються з війни, нам ще належить вирішувати [2].

Відомо, що реабілітаційний процес має бути комплексним та різновекторним [1]. Під час реабілітації за допомогою роботи фахівців мультидисциплінарної команди одна за одною мають закриватись потреби ветерана, має бути організовано та проведено цілий комплекс заходів щодо оптимізації рівня його психічного здоров'я, має бути здійснено супровід з пошуку та активізації ресурсів, які допоможуть цій людині подолати травматичний досвід [4]. Здійснення таких заходів дозволить говорити про набуття ветераном нових якостей, які допоможуть йому максимально успішно реадаптуватись та повернутись до мирного життя. Але якою б злагодженою не була б робота з надання реабілітаційних послуг ветеранові, сам процес повернення в «життя до війни» може стати для нього не менш травматичним, ніж сама війна.

Проведене нами опитування цивільного населення на предмет ставлення до військовослужбовців показало наступні результати. Було встановлено, що приблизно половина опитаних мають лише приблизне уявлення щодо того, які жахи пережили та досі переживають наші захисники на лінії зіткнення. Безумовно, у більшості з цих опитаних є загальне бачення щодо особливостей несення служби військовослужбовцями (зі світлин в соцмережах, з інтерв'ю військовослужбовців, з розповідей знайомих, що воюють, з телевізійних новин тощо). При цьому більша частина опитаних відмічає, що не мають знань щодо того, як можна допомогти ветеранам, які повертаються з війни, яким чином можна їх підтримати та виказати свою повагу (72,75%).

Дуже цікавими виявилися данні, які показали, що 64,38% з усіх опитаних вказали на внутрішній дискомфорт та почуття провини у себе перед військовослужбовцями. Пояснюють респонденти це тим, що вважають себе винуватими через те, що не пережили того, через що пройшли захисники. Почуття провини в такому випадку пояснюється опитуваними ще і усвідомленням того, на яку небезпеку постійно наражався військовослужбовець. При цьому майже кожен з цих опитаних вказав, що не знає, що може зробити чи сказати при зустрічі з ветераном, як саме виказати йому повагу та захоплення його подвигом. Відмічається невпевненість щодо адекватності дій та пошуку «правильних» фраз стосовно військовослужбовця, особливо коли йдеться про тих, хто втратив кінцівки чи зазнав будь-яких інших важких поранень.

Наведені результати дають змогу припустити, що наше суспільство зараз має вчитися таким речам та набувати навичок правильної взаємодії з тими, хто захищав і захищає нашу незалежність. Саме тому, на нашу думку, в суспільстві має прицільно формуватись так званий реабілітаційний потенціал, який сприятиме м'якій реадaptaції ветерана війни до умов мирного життя. Поняття реабілітаційного потенціалу найчастіше можна зустріти в межах медичної реабілітації, коли говорять про можливість використання наявних у людини ресурсів в процесі подолання певних проблем зі здоров'ям, які призводять до тих чи інших наслідків у вигляді, наприклад, втрати працездатності чи набуття інвалідності [3]. У нашому випадку використання цього терміну в аспекті розкриття можливостей нашого суспільства для відновлення, реабілітації та підтримки наших захисників, є дуже доречним.

Повертаючись до особливостей організації та реалізації реабілітаційної допомоги ветеранам, зазначимо, що в загальному вигляді вона має бути представлена двома складовими:

1) професійна допомога з залученням мультидисциплінарної команди фахівців на етапі виходу із зони бойових дій;

2) психосоціальна підтримка та допомога на етапі реадaptaції та ресоціалізації, тобто безпосередньо при поверненні до мирного життя. Такий підхід, на нашу думку, є необхідною мірою відносно тих людей, які дістали психотравми через участь в бойових діях [2; 4].

Поряд з цим, приділяючи стільки уваги ролі суспільства в процесі повернення військовослужбовця до мирного життя, не слід забувати, що цивільне населення нашої країни на сьогодні є також травмованим. Це, в свою чергу, з одного боку ускладнює процес всебічної підтримки населенням наших ветеранів, з іншого – полегшує його через загострене почуття справедливості, через чітке усвідомлення образу ворога, через розуміння того, що необхідно підтримати тих, хто ризикував своїм життям заради миру та перемоги.

Таким чином, щоб зробити перехід ветерана від воєнного до цивільного життя максимально не травматичним, слід говорити про певні ініціативи, які мають бути започатковані якомога скоріше. Вже сьогодні поруч з впровадженням низки програм щодо турботи про психічне здоров'я населення слід говорити про підвищення загальної психологічної культури нашого суспільства, яка може виступати основою його реабілітаційного потенціалу. Ми маємо почати формувати в суспільстві готовність «зустрітися» з симптомами ПТСР у наших захисників, ми маємо говорити про розуміння віддалених наслідків бойової психічної травми та проявів агресивної поведінки, ми маємо показувати неабияку повагу до тих, завдяки кому ми і досі живі [4].

Реабілітаційний потенціал нашого суспільства може утворюватись загальними тенденціями, які будуть проявлятися у безумовному прийнятті та підтримці наших захисників, визнанні їхньої ролі та значущості подвигу для всієї нашої країни. Окрім цього, головним лейтмотивом побудови системи повернення наших захисників до мирного життя має стати терплячість – як основна суспільна риса у воєнний та післявоєнний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гридковець Л. М. Реабілітаційна психологія. Київ : КІБІТ, 2015. 42 с.
2. Діагностика, терапія та профілактика медико-психологічних наслідків бойових дій в сучасних умовах : методичні рекомендації. Київ ; Харків : ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України», 2014.
3. Медична та соціальна реабілітація: навчальний посібник / за заг. ред. І. Р. Місули, Л. О. Вакуленко. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 402с.
4. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / за ред. Л. Царенко. Том 2. Київ, 2018. 240 с.

Отич Ганна Олександрівна,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012. Дошкільна освіта,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Савченко Дарина Русланівна,

здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014.021 Середня освіта (Мова і література (англійська)),
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Савченко Л. Л.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Вплив зовнішніх екстремальних факторів призводить до порушення звичного укладу та способу життя як конкретних людей, так і окремих груп та спільнот. Такими зовнішніми екстремальними факторами можуть бути природні катаклізми, техногенні катастрофи, соціальні конфлікти і військові дії. Останній рік в Україні ознаменувався подіями, які кардинальним чином вплинули на зміни у соціальному функціонуванні великої кількості людей, зумовили необхідність корегування системи соціальної і

психологічної допомоги населенню в умовах ведення військових дій і масової міграції населення. Поява таких екстремальних і кризових ситуацій призводить до появи значної кількості як безпосередньо постраждалих людей, так і значної кількості тих, чиє життя пов'язане із постраждалими. За оцінками ООН, на сьогодні близько 18 мільйонів українців у той чи інший спосіб потерпають від наслідків російської агресії. З них близько 5 мільйонів потребують допомоги у сфері психічного здоров'я. Так, починаючи з 24 лютого, від товариства Червоного Хреста психосоціальну підтримку отримали близько 250 тисяч українців у 19 областях України. Досліджували проблему соціальної реабілітації втчизняні вчені Н. Грабовенко, І. Іванова, А. Колупаєва, М. Перфільєва, О. Расказова, П. Таланчук, С. Харченко, М. Чайковський та ін.

До постраждалих груп у військових діях на сході України відносяться: військовослужбовці та співробітники силових відомств, а також представники добровольчих загонів (комбатанти), які брали участь у військових діях і були демобілізовані через поранення або через закінчення терміну служби, які повертаються в сім'ї та місця свого постійного проживання, члени сімей військовослужбовців та комбатантів, населення регіонів, безпосередньо постраждалих від бойових дій, населення регіонів, які прилягають до зони бойових дій і знаходяться під загрозою переміщення реальних бойових дій на територію їх проживання, люди, евакуйовані з місць ведення бойових дій і компактно переселені на території, де є відсутньою безпосередня загроза їхньому життю, люди, які добровільно і самостійно переселилися із небезпечних для життя регіонів в місця безпечного проживання і які фактично є внутрішніми біженцями (внутрішньо переміщені особи).

Кожна із вказаних категорій в тій чи іншій мірі характеризується порушенням звичного способу життя, втратою майна, роботи, зміною структури сімейних стосунків, змінами у психічному та фізичному станах, психологічні наслідки якого мають крайні форми вираження у посттравматичному стресовому розладі (ПТСР), що виникає як затяжна відстрочена реакція на екстремальні ситуації. Головною ознакою цих ситуацій є реальна загроза життю людини, що зумовлює переживання, відмінні від звичних людських переживань: страх, паніка, жах, безпомічність, відчай, тощо.

У зв'язку з цим основним завданням соціальної і психологічної роботи з людьми, які стали учасниками військового конфлікту, є відновлення психічного здоров'я і нормального соціально прийнятного способу життя. Іншими словами, гостро постає проблема реабілітації постраждалого населення, яку слід розглядати як окремий напрям клінічної та соціальної практики.

Зазвичай соціальна реабілітація визначається як комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин внаслідок порушення здоров'я зі стійким розладом функцій організму (інвалідність), зміною соціального статусу (люди похилого віку, біженці і вимушені переселенці, безробітні і деякі інші), девіантною поведінкою особистості (неповнолітні, алко,- і наркозалежні, особи, які звільнилися з місць ув'язнення). Основними принципами соціальної реабілітації є ранній початок здійснення реабілітаційних заходів, безперервність і поетапність проведення, системність і комплексність, індивідуальний підхід [1].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) розглядає соціальну реабілітацію у контексті реабілітаційного процесу в цілому: «Реабілітація – це сукупність заходів, покликаних забезпечити особам із порушеними функціями в результаті хвороб, травм і вроджених дефектів пристосування до нових умов життя в суспільстві, у якому вони живуть». Реабілітація – система спеціальних заходів, спрямованих на відновлення порушених функцій та повернення хворого до нормального режиму здоров'я і праці в межах його психофізичних можливостей. Відновлення здоров'я здійснюється за допомогою різних методів лікування та психолого-педагогічного впливу. Відповідно її слід розглядати як складну соціально-медичну проблему, з якої можна виокремити її ряд видів або аспектів: медичну, фізичну, психологічну, професійну (трудова) і соціально-економічну. Водночас при розгляді дефініції «соціальна реабілітація» необхідно визнати, що вона охоплює достатньо широкий спектр значень й тому потребує виокремлення специфічних і відмінних характеристик цього процесу.

У навчально-енциклопедичному словнику «Все про соціальну роботу» визначено соціальну реабілітацію як систему заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі в житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування, задоволення потреби у забезпеченні технічними засобами та іншими засобами реабілітації [1].

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» зазначено, що «соціальна реабілітація спрямовується на відновлення соціального досвіду і встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграцію у відкритий соціум, розширення і поглиблення соціальних контактів, входження в культуру, відновлення професійних якостей і навичок, соціального досвіду і соціальних функцій, психічного, фізичного і духовного здоров'я дезадаптованих осіб; це процес відновлення здатності людини до життєдіяльності у соціальному середовищі, а також самого соціального середовища і умов життєдіяльності людини, які були обмежені чи порушені з певних причин [2].

Основні види соціальної реабілітації: **медична** (зокрема лікувальна), оздоровча, **фізична, професійна** (зокрема трудова), освітня, **психологічна, психіатрична, педагогічна** тощо. Зміст соціальної реабілітації полягає в реконструкції соціокультурного оточення з різними категоріями людей, допомозі в комунікації та навчанні, цілеспрямованій соціально-психологічній роботі з близькими та родичами, допомозі у професійному самовизначенні, сприянні працевлаштуванню, організації дозвілля та спілкування; виявленні творчих здібностей, охороні прав, медичному, педагогічному, психологічному патронажі, створенні позитивної громадської думки щодо багатоаспектності проблем.

Соціально-реабілітаційна діяльність мешканців України, що постраждали під час війни, залежить від багатьох, на нашу думку, взаємопов'язаних та взаємообумовлених важливих чинників: соціальної зрілості та соціальної компетентності, успішної соціалізації, активної соціальної діяльності при адекватній самооцінці, саморегуляції та самоорганізації власного життя. Важливу роль при цьому відіграватимуть такі властивості індивідів, що виражатимуться в їх здатності швидко та адекватно модифікувати свою діяльність при виникненні нових обставин, легко та швидко засвоювати нові реалії в різноманітних сферах життєдіяльності, знаходити адекватні способи вирішення неочікуваних проблем та виконання нестандартних завдань.

Серед арсеналу психологічних методів допомоги в процесі соціальної реабілітації виокремлюються ті, які спрямовані на відновлення особистісного і соціального статусу клієнта, і в першу чергу це психотерапевтичні методи. У даному випадку предметом роботи психолога є особистість клієнта в системі його ставлення до дійсності. Як правило, виокремлюються два напрями психотерапевтичного впливу:

1) спрямовані на соціальну поведінку клієнта: його комунікативність, здатність до самореалізації, вирішення і попередження соціальних конфліктів. Вони об'єднують групи: розмовні, проблемних дискусій, комунікативні, арт-терапевтичні, сімейної терапії;

2) оптимальна організація соціальної структури колективу клієнтів, які функціонують за принципом належності до відповідного середовища: збори клієнтів, функціональні групи, колективні екскурсії, клубні форми роботи тощо.

Показниками ефективності соціальної реабілітації можуть слугувати наступні індикатори: успішна адаптація індивіда до умов сімейного і цивільного життя, успішне працевлаштування, нерозповсюдження девіантних і дитивних форм поведінки, зокрема алкоголізму, наркоманії, злочинності, дитячої безпритульності. Психологічними умовами успішності соціальної реабілітації є зниження гостроти і тривалості переживання пост-травматичного стресового розладу, формування пролонгованих життєвих планів і перспектив, переживання почуття захищеності, безпеки та комфортного життя.

Отже, соціальна реабілітація є комплекс державних та суспільних заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції людей, що постраждали в наслідок військової агресії росії, відновлення їх **соціального статусу** та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації у **соціальному середовищі**, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального обслуговування. Через різноманітні програми і проєкти соціальна реабілітація допомагає забезпечити підтримку, консультування, навчання і розвиток особистості. Вона допомагає відновити стосунки зі суспільством, повернути радість до життя та впевненість у собі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Все про соціальну роботу : навчальний енциклопедичний словник-довідник / за наук. ред. В. М. Пічі. Львів : Новий Світ-2000, 2014.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / за заг. ред. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013.
3. Психологічна енциклопедія : А – Я / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»).

Павленко Анатолій Іванович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Кудінова Маргарита Сергіївна,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Галієва Ольга Михайлівна,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ: ПРАКТИКИ ДОСТУПНОСТІ

Вступ. Необхідність екстреного надання допомоги такій групі клієнтів соціальної роботи та психологічних служб як «внутрішньо переміщені особи», що значно кількісно збільшилася внаслідок військових дій в Україні у 2022–2023 роках, загострила протиріччя між усталеними соціальними та соціально-психологічними практиками надання допомоги та потребою клієнтів у якісних мобільних інтервенціях, що відповідають актуальному спектру їхніх потреб.

Виклад основних результатів дослідження. Пошук успішних шляхів вирішення означеного протиріччя ускладнюється надзвичайно широким розгалуженням спектру як поточних проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО), так і їхніх наслідків. Внутрішнє переміщення несе широкі психологічні та соціально-економічні наслідки як для окремих осіб, так і для приймаючих громад: спричиняють нестабільність, втрату контролю над ситуацією та власним життям, різке зниження матеріального добробуту, страх бути відторгненими суспільством, відчуття незахищеності та неспроможності передбачати майбутнє [13]; порушується соціальна екологія людини, що зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилюються ризики насильства та виникає психологічна «пастка утриманства» [9]. Ускладнений екстремальними та/або кризовими ситуаціями психічний стан ВПО змінює звичайні процеси соціальної адаптації у новому для них середовищі [5].

Проте, досить складна задача охоплення фахівцями (практичними психологами та соціальними працівниками) різноманітних труднощів ВПО, може бути вирішена продуктивно. Так, Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан [5] доходять обґрунтованого висновку про те, що у світі допомога ВПО не є новою практикою, адже, зокрема, відомим є досвід вирішення різних труднощів ВПО в Абхазії, Грузії, Боснії та Герцоговині та інших країнах, що на думку вчених, може стати основою вивчення успішних практик і перенесення їх на українське тло. Хоча, як зазначається у Довіднику з надзвичайних ситуацій Управління верховного комісару ООН у справах біженців (1999) «будь-яка надзвичайна ситуація унікальна, тому немає єдиного комплексного плану контролю за нею». Тим не менш, надзвичайні ситуації (до яких, зокрема, ми відносимо і збройні конфлікти та війни) зазвичай складають сценарії, які мають деякі спільні риси, що дозволяє реалізувати узгоджені дії. Так, D. Cox, M. Pawar [6] на підставі здійсненого аналізу програм роботи з ВПО у різних країнах світу, виокремлюють серед них загальні та специфічні. До загальних програм дослідники відносять ті, що стосуються: 1) наявних умов (представництво інтересів, аутріч-робота, гуманітарна допомога, охорона здоров'я, покращення наявних умов життя); 2) попереднього досвіду людей (консультування при травмі, реабілітація, підтримка, соціальні та рекреаційні програми); 3) ситуації в групі (самодопомога, розвиток громад, побудова стосунків у громаді); 4) майбутніх потреб (освіта, розвиток навичок та розбудова громад, формування наступних поколінь у таборах). До специфічних програм дослідники відносять ті, що стосуються: сім'ї та окремих її членів (наприклад, навчальні та психосоціальні програми для дітей тощо); специфічних потреб (наприклад, права людини, орієнтація в нормативному полі тощо) [7]. Серед усього спектру різних програм та засобів роботи Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан [3] відносять аутріч-роботу, що, на їхню думку, наряду із кризовим

втручанням належить до короткострокових, проте дієвих засобів інтервенції у роботі з ВПО. Хоча дослідники все ж визнають, що у роботі з ВПО затребуваними є комплексні довгострокові програми втручання, що орієнтовані на системно-екологічну модель («людина в оточенні»). М. Боделан [1] розглядає виражені ефекти соціальної, психологічної, правової аустріч-роботи незахищеним верствам населення, зокрема, біженцям та переміщеним особам, а також особам, які знаходяться у стані психічної нестабільності, зумовленої об'єктивними (війни, екологічні катастрофи, міжнародні конфлікти) і суб'єктивними (трагедія в сім'ї, втрата майна) чинниками.

Розгляд аустріч-роботи, як предмету вивчення, дозволяє знайти широкий спектр досліджень, що демонструють сучасність та дієвість цього засобу соціально-психологічної роботи. Так, Раймонд Клоппенбург, Пітер Хендрікс представили свою оцінку затребуваності методів аустріч-роботи в різних країнах Європи [10]. Вони визначили, що сьогодні в Європі утверджується традиція проведення аустріч-роботи з різними групами клієнтів. Зокрема, презентацією успішних аустріч-практик є досвід відділу соціального обслуговування у м. Гластонбері (Велика Британія) [11] або аустріч-діяльність асоціації людей похилого віку (Sage Seniors Association (SAGE)) (м. Едмонтон, Канада) [12] та інші. За висновками Р. Клоппенбург та П. Хендрікс досить успішно аустріч-практики також реалізуються з особами в складних життєвих умовах, до групи яких ми впевнено можемо віднести внутрішньо переміщених осіб.

Узагальнення нами різних підходів до розуміння сутності аустріч-роботи, підвело до висновку, що цей термін застосовується до певних процесів у різноманітних психолого-соціальних практиках, у тому числі, для позначення широкого кола дій по залученню клієнтів. Аустріч-робота – особлива форма діяльності, що здійснюється поза офісом, у місці знаходження клієнтів – вдома, в парку, в улюбленому кафе тощо. Відрізняє цих клієнтів наявність складної життєвої обставини (у значенні, поданому у Законі України «Про соціальні послуги»), що зумовлює об'єктивну потребу у соціальних та психологічних послугах, проте ця потреба є нереалізованою з різних причин, адже клієнти не звертаються до надавачів цих послуг самостійно. У цьому контексті аустріч-робота апелює до загальнолюдських цінностей, а також до потреби у розвитку та зміцненні суспільства. «Це суспільно орієнтована діяльність, спрямована на встановлення контакту з тими цільовими аудиторіями, з якими не проводиться ефективної роботи ні існуючими службами, ні за допомогою традиційних каналів інформування» [2]. Схожу позицію висловлюють Hans Grymonprez, Rudi Roose та Griet Roets [8], які розрізняють два підходи до організації аустріч-роботи: залишковий (аустріч-робота розглядається як стратегія управління доступом або як стратегія зв'язку клієнтів із відповідними послугами). Саме другий, структурний підхід, на думку цих авторів зосереджує увагу на тому, як практики можуть сприяти реалізації людської гідності в соціальних взаємодіях і можуть привести до соціально-політичного аналізу тих ситуацій, у яких відбувається втручання. Таким чином, *на концептуальному рівні аустріч-практики постають як практики доступності, які у повній мірі відповідають екологічній моделі соціально-психологічної роботи із ВПО.*

Висновки. Наша розвідка висвітлює одну з сучасних інтерпретацій аустріч-практик, які у контексті роботи із ВПО виступають, насамперед, практиками доступності, що у повній мірі відповідає екологічній моделі соціально-психологічної роботи. Аустріч-робота розуміється нами як особлива форма фахової діяльності соціальних працівників та психологів, що здійснюється поза офісом, у місці знаходження клієнтів.

Екстраполяція теорії та практики аустріч-роботи у контекст надання допомоги внутрішньо переміщеним особам виявляє її ключові складові: (1) ініціювання надавачами послуг взаємодії із клієнтами, (2) зручність отримання клієнтами послуг, (3) гнучкість допомоги та її спрямованість на задоволення нагальних соціально-психологічних потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боделан М. В. Вулична соціальна робота: сутність та специфіка *Наука і освіта: педагогіка* № 1, 2016, С. 28–31
2. Нападу Е. Н. Соціальна робота: теорія і практика. 2018. URL : [sotsiologiya/sotsialna_robota_theoriya_i_praktika](http://sotsiologiya.com.ua/sotsialna_robota_theoriya_i_praktika) (Дата звернення: 14.05.23)
3. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є. Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб (Social Support of Internally Displaced Persons) *Український соціум*. 2015. №2 (53) DOI : <https://doi.org/10.15407/socium2015.02.065>
4. Сташук О. О., Кудінова М. С., Галієва О. М. Соціально-психологічне значення аустріч-роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні *Науковий журнал Хортицької національної академії*. (Серія:

- Педагогіка. Соціальна робота*) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2023. Вип. 1(8). С. 166–179. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-8-2>
5. Тимошенко Н. Є., Мигашко Є. М. (2015) Socio-psychological characteristics of refugees In: Матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» / 30–31 січня 2015 року, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». URL : <http://elibrary.kubg.edu.ua/5928/> (Дата звернення: 14.05.23)
 6. Cox D., Pawar M. The Field of Displacement and Forced Migration : Programs and Strategies *International Social Work: Issues, Strategies, and Programs*. – London: Sage, 2006. P. 291–323.
 7. Displaced Persons. International Federation of Social Workers, 2012. URL : <http://ifsw.org/policies/displaced-persons> (Accessed: 14.05.2023).
 8. Grymonprez Hans, Roose Rudi, Roets Griet Outreach Social Work: from managing access to practices of accessibility *European Journal of Social Work* 20(4), November 2016. DOI : <https://doi.org/10.1080/13691457.2016.1255589>
 9. Lai K., Toliashvili B. Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia *Social Work and Social Policy in Transition*. 2010. Vol. 1, Issue 2. P. 92–118.
 10. Outreach Approaches in Social Work An International Perspective / Raymond Outreach Approaches in Social Work An International Perspective / Raymond Kloppenburg Peter Hendriks (Editors), Hogeschool Utrecht, Centre of Social Innovation, 2010. 80 p.
 11. Outreach Social Work. Social Services. 2023 URL : <https://www.glastonburyct.gov/departments/departments-directory-a-h/human-services/social-services/outreach-social-work> (Accessed: 14.05.2023).
 12. Outreach. 2023. URL : <https://www.mysage.ca/help/information-support/long-term-social-work> (Accessed: 14.05.2023).
 13. Trubavina Iryna, Karaman Olena, Kamenova Dimitrina, Viktoriia Stepanenko and Yaroslava Yurkiv The response strategy of social work with displaced families and the receiving community (within the context of sustainable development) E3S Web Conf. Volume 280, 2021 Second International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF 2021) DOI : <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128004010>

Панов Микита Сергійович,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Вивчення наслідків травматичного стресу у населення України, що постраждало від війни, реакцій на нього та розробка методів психологічної допомоги в подібних ситуаціях у сучасних наукових дослідженнях набувають все більшої актуальності. Перш за все це пов'язано зі збільшеним ступенем екстремальності, що вторгається в повсякденне життя у формі екстраординарних подій, пов'язаних з воєнним часом у країні, що порушують звичний хід існування людини.

Психологічні травми, отримані в зонах бойових дій, приносять людині багато страждань та болю, і це може перешкодити особистості вести нормальне сімейне та соціальне життя протягом багатьох років. Якщо людина після травми не відпускає думки блукати шляхом жалю, а починає виділяти суттєве в ситуації та оцінює, що зараз піддається її контролю, а що ні, на що їй варто витратити свої сили, а що слід поки перечекати, – то велика ймовірність, що надалі у неї відбудеться посттравматичне зростання [1].

Говорячи про здатність учасниками бойових дій протистояти негативному впливу воєнного стресу, долати труднощі та рухатися вперед, слід також зупинитися на такому психологічному конструкті як «резильєнтність». Сучасними науковцями описано підходи до визначення зазначеного феномену, зокрема когнітивний біхевіоризм, відповідно до якого в основі резильєнтності містяться ефективні поведінкові стратегії подолання людиною труднощів різного характеру, конструктивізм, що відводить провідну роль активній життєвій позиції індивіда, екологічний реалізм, що розглядає переважно соціальні

чинники подолання труднощів, крос-культурний підхід, заснований на вивченні способів реагування особистості за умов певних ризиків залежно від расової приналежності, статі, віку, місця проживання тощо [2].

Зауважимо, що на «резильєнтну» поведінку учасників бойових дій здатні впливати певні групи факторів:

1) внутрішні фактори: індивідуально-особистісні характеристики людини (темперамент, прагнення до самостійності, впевненість у собі та у своїх можливостях, товариськість, оптимізм, почуття гумору тощо);

2) зовнішні чинники: соціальне оточення особистості, культурний рівень, екологічне виховання, успіхи у службі.

Резильєнтну особистість характеризують такі якості, як емоційна стабільність, почуття гумору, духовність, усвідомлене життєконструювання, навички вдалого вирішення проблем та конфліктів, адекватна самооцінка, оптимізм, поважне ставлення до себе та інших людей тощо.

Прогнозувати та припускати рівень розвитку резильєнтності учасника бойових дій складно, оскільки життєві труднощі, непереборні для однієї людини, можуть виявитися «дрібними» для іншої. І тут слід враховувати не лише здатність індивіда чинити опір несприятливим обставинам, а й культурні традиції, прийняті в його оточенні, національну приналежність та віросповідання людини, моральні настанови суспільства загалом і багато інших факторів. Незважаючи на це, окремі науковці виокремлюють рівні резильєнтної (стійкої) особи:

1. Функціональний рівень, на якому індивід завдяки природній біологічній сутності виживає у несприятливих обставинах, адаптуючись до навколишньої дійсності.

2. Операціональний рівень, на якому у людини з'являються життєві плани, ідеї, проекти, які вона намагається реалізувати.

3. Мотиваційно-особистісний рівень, що характеризується соціальною детермінацією людських відносин, гармонією та взаємодією людини та навколишнього середовища.

Вважаємо доцільним зазначити основні фактори, що впливають на резильєнтність учасників бойових дій та механізми її розвитку:

1. Соціальна підтримка, що забезпечує визнання учасника бойових дій як особи, це той простір відносин, у якому особистість створює та підтримує безпосередні стосунки з іншими, так званий обмін ресурсами, де кожен із взаємодіючих може надавати підтримку для іншого або, навпаки, бути об'єктом підтримуючих дій.

2. Здатність особистості знаходити і усвідомлювати мету та сенс життя: вміння поставити реалістичні цілі та організувати діяльність щодо їхнього досягнення, впевненість у собі, у своїх здібностях та у своїй силі, збереження довгострокової перспективи та оцінка несприятливих обставин та особистих життєвих негараздів у ширшому життєвому контекст, віра в краще, позитивні очікування, оптимізм. Розуміння цілей та сенсу життя допомагає справлятися з тривожними станами, які досить часто виникають у осіб з бойовим досвідом.

3. Комунікабельність особистості: вміння вирішувати проблеми та ефективно долати труднощі, вміння налагоджувати контакт з іншими людьми, управління власними емоціями, прийняття чужої думки, здатність до компромісу. Неминучі труднощі у спілкуванні створюють певний вакуум-захист, у який «переховується» особистість, тим самим створюючи собі свій світ, де немає місця страху, тривожним переживанням.

4. Самопізнання та адекватна самооцінка, що охоплює самовладання, адекватну самооцінку, самоконтроль, самомотивацію, соціальну відповідальність тощо. До методів розвитку самопізнання доцільно віднести такі, як рольові ігри, досвід ефективного вирішення проблем, що вселяє впевненість у власних силах та підвищує самооцінку, пошук можливостей для самопізнання після переживання втрати, розумний баланс між соціальною відповідальністю та вимогами сучасного суспільства, навчання прийняттю відповідальності за свої ірраціональні погляди, читання матеріалів, книг із самопізнання та самодопомоги, техніки позитивного сприйняття дійсності, протистояння «поганим» звичкам (куріння, алкоголізм тощо).

5. Самоповага та прийняття самого себе: стресостійкість, боротьба з комплексами неповноцінності, увага до власних потреб і почуттів, прийняття життєвих цінностей та соціальних установок, здатність перейти до рішучих дій, опинившись у несприятливій ситуації тощо.

6. Оптимізм та почуття гумору: усвідомлення недосконалості світу та неминучості невдач, розуміння того, що все у житті відносно, парадоксальне мислення, упевненість, що все буде добре, навіть коли все погано, творчість тощо. З практичного погляду саме почуття гумору допомагає людині справлятися з труднощами, тривожними думками, страхами. Розвитку цього важливого вміння можуть допомогти, зокрема такі методи: ігри та тренінги, що стимулюють розвиток почуття гумору, гумористичні методи, що допомагають боротися зі стресами (зводять ірраціональні ідеї особистості до абсурду і демонструють, наскільки ці ідеї суперечливі та безглузді), техніки розвитку уяви тощо.

Таким чином, безперечним залишається факт необхідності розвитку в учасників бойових дій резильєнтності. Для успішності цього процесу необхідний облік впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, реалізація основних, універсальних механізмів розвитку (соціальне оточення та визнання травматичного досвіду особистості, здатність бачити мету та сенс життя, комунікабельність, самопізнання та адекватна самооцінка, почуття власної гідності, почуття гумору тощо).

Зауважимо, що при визначення рівня резильєнтності необхідно враховувати і внутрішні умови, що породжують психологічні проблеми людини (емоційні, комунікативні, когнітивні), і вплив зовнішніх соціальних факторів, що спричиняють зниження психологічного благополуччя. Відчуття психологічного благополуччя – це певний психічний стан людини, пов'язаний з її здатністю справлятися із зовнішніми та внутрішніми загрозливими факторами, що зумовлює ефективність її соціального функціонування.

Зауважимо, що до найважливіших показників психологічного благополуччя відносять систему ставлення особистості до себе і світу, особисті якості, зокрема емоційну і вольову сферу особистості, вміння підтримувати відчуття суб'єктивного благополуччя, зберігати оптимальний фон функціональних станів. Тому суб'єктивна оцінка психологічного благополуччя чи неблагополуччя є індивідуальним критерієм кожної окремої особистості, що дозволяє оцінити та проаналізувати ступінь самоефективності, а також задоволеності якістю життя загалом. Психологічне благополуччя учасників бойових дій – це потенціал людини жити і долати травматичні події, узгодження психічних процесів та функцій, гармонія особистості, почуття цілісності та внутрішньої рівноваги тощо.

Зазначено, що психологічне благополуччя учасників бойових дій – це потенціал людини жити і долати травматичні події, узгодження психічних процесів та функцій, гармонія особистості, почуття цілісності та внутрішньої рівноваги тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ламаш І. В., Мікаїлова Н. А. Життєстійкість як ресурс саморегуляції курсантів із різним досвідом військової діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 6(1). С. 51–56.

2. Мельник О. В. Посттравматичне зростання та резилентна реінтеграція учасників бойових дій на сході України. *Психологічний часопис*. 2019. № 6. С. 79–92.

Пантелєєва Аліна Олександрівна,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.,**

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ АДЕКВАТНОЇ САМООЦІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Старший шкільний вік – це період активного розвитку особистості, протягом якого учні активно порівнюють свої досягнення з успіхами однолітків, коригують рівень домагань та систему життєвих цілей. Рівень самооцінки старшокласників має важливе значення щодо якості їхнього теперішнього та майбутнього життя, оскільки впливає на характер поведінки та спілкування.

В умовах війни особистісний розвиток та самоставлення старшокласників підпадають під вплив різноманітних негативних чинників. Здобувачі освіти цього віку порівняно з підлітками більш свідомо сприймають новини про воєнні події, турбуються про перспективи вступу до закладу вищої освіти, відчують соціально-економічну невизначеність та непередбачуваність сьогодення. Ті, хто залишається в Україні, нерідко мають високу тривожність, переживають розгубленість, страх. Ті, хто емігрував, часто почувають провину вцілілого, не знають, як продовжувати спілкування з однолітками, які кожен день чують повітряні тривоги та потерпають від обстрілів. У таких умовах відбувається погіршення самосприймання, у зв'язку з чим актуальним є питання про надання старшокласникам психологічної допомоги щодо розвитку адекватної самооцінки.

Як стверджує В. Баранник, відсутність самокритичності, вимогливості до себе, зверхнє ставлення до людей може призвести до ігнорування повсякденних обов'язків, що, в свою чергу, спричиняє конфлікти [2, с. 95–101]. Як слушно зауважує В. Поліщук, учні старшого шкільного віку здатні більш свідомо визначати свої інтереси, цілі та цінності. Це також впливає на формування їхньої самооцінки, оскільки вони орієнтуються на власні внутрішні стандарти [5, с. 168]. На думку Р. Кулакова, завищена або занижена самооцінка старшокласників може впливати на якість їхнього спілкування, навчання та підготовки до вступу в заклади вищої освіти. Завищена самооцінка провокує переоцінку своїх здібностей, що у подальшому може призвести до невдач. З іншого боку, занижена самооцінка може призвести до втрати віри в свої можливості та, як наслідок, ускладнити реалізацію потенціалу старшокласника [4, 166–167]. Отже, викривлення самооцінки у старшому шкільному віці негативно впливає на подальший особистісний та комунікативний розвиток, що зумовлює необхідність підбору засобів розвитку адекватної самооцінки старшокласників.

Є. Карпенко стверджує, що тренінг є однією з ефективних форм психологічної роботи зі старшокласниками. Тренінг передбачає спеціально організоване спілкування і базується на активних методах групової роботи. Участь учнів у тренінгах ґрунтується на принципах рівності позицій, проживання ситуації «тут і зараз», персоніфікації висловлювань, щирості, зворотного зв'язку, конфіденційності, активності тощо. Психологічний тренінг створює необхідні психолого-педагогічні умови, які сприяють розвитку у старшокласників самопізнання, впевненої поведінки та гармонійного самоставлення. Він також допомагає сформуванню адекватної самооцінки та створює безпечне середовище для цього процесу. Участь у тренінгах сприяє розвитку самопізнання учнів, формуванню адекватної самооцінки і в результаті – самовдосконаленню особистості [3, с. 15–20].

На думку Н. Афанасьєвої, одним з головних завдань застосування тренінгових занять у роботі із старшокласниками є збільшення усвідомлення своїх сильних сторін, здібностей та потенціалу. Через взаємодію з іншими учасниками тренінгу вони отримують можливість дізнатися більше про себе, свої цінності, інтереси та цілі. Такий самоаналіз допомагає їм сформуванню позитивного уявлення про себе та свої можливості. У роботі з юнаками різноманітні тренінгові техніки, зокрема арт-терапія, ігротерапія, психомалюнок, соціодрама, психогімнастика, рольові ігри, аналіз ситуації, групова дискусія, метод самопізнання та релаксаційні техніки, сприяють формуванню позитивної самооцінки та адекватного ставлення до себе. Важливу роль у розвитку більш точного самосприймання та оцінювання відіграє ведення щоденників, де старшокласники можуть аналізувати свої успіхи та невдачі, планувати майбутнє та розробляти стратегії досягнення цілей. Отримання зворотного зв'язку від учасників є необхідним елементом психолого-педагогічного тренінгу, що дозволяє їм краще розуміти себе та оточуючих, сприяє самовдосконаленню та особистісному розвитку [1, с. 90–150].

Тренінги зі старшокласниками, спрямовані на активізацію механізмів самооцінки та розвиток психологічної компетентності учнів, мають деякі організаційно-методологічні особливості. У рамках таких тренінгів використовуються інтерактивні методи, які сприяють глибокому аналізу внутрішньої і зовнішньої самооцінки учасників. Розглядаються як позитивні, так і негативні аспекти особистісного розвитку, а також виявлення своїх сильних та слабких сторін. Однією з ключових цілей таких тренінгів є підвищення рівня самоповаги та розвиток навичок конструктивного визнання власних помилок. Під час занять учні поглиблюють усвідомлення причин власних досягнень та невдач, а також активізують власні зусилля щодо досягнення кращих результатів у спілкуванні або інших видах значущої для них діяльності. Результатом цього процесу є формування більш реалістичної та об'єктивної самооцінки, що позитивно впливає на якість міжособистісного спілкування, процес навчання та підготовку до вступу у заклади вищої освіти.

Отже, психологічний тренінг можна вважати одним із найефективніших засобів роботи зі старшокласниками щодо формування адекватної самооцінки та позитивного ставлення до себе, що є особливо важливим під час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу : навч. посіб. Харків : НУЦЗУ, 2015. 320 с.
2. Баранник В. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості. *Соціальна психологія*. 2008. № 9. С. 95–101.
3. Карпенко Є. В. Основи психотренінгу : навч. посіб. Дрогобич, 2015. 78 с.
4. Кулаков Р. С. Особливості становлення самооцінки та рівня домагань старшокласників як психологічних детермінант їх професійного самовизначення : автореф.дис... канд. психол. наук. Київ, 2013. 20 с.
5. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. 3-тє вид. Суми, 2010. 352 с.

Пахомова Наталія Георгіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної а інклюзивної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Однією з основних проблем модернізації системи освіти на сучасному етапі (період воєнного стану) залишається підготовки і перепідготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах важких та кризових станів, формування вмінь швидкого реагування на виклики часу та складні життєві ситуації. Відтак, набуває актуальності володіння фахівцями не лише інноваційними педагогічними, але й сучасними цифровими та інформаційно-комунікаційними технологіями, що є результатом науково-технічного прогресу та тривалого періоду дистанційної роботи. Отже, виникає необхідність в інтеграції медико-психолого-педагогічних знань, формуванні цифрової компетентності під час підготовки педагогів і психологів з метою оволодіння психокорекційними технологіями, що спрямовані на подолання наслідків негативного емоційного стану, стресових ситуацій та психотравм.

Ідея інтеграції знань є центральною у системі підготовки висококваліфікованих фахівців у різних галузях знань. Термін “інтеграція” походить від латинського “integratio” – повний, цілий. Новий тлумачний словник української мови пояснює цей термін, як об’єднання чого-небудь у єдине ціле [1, с. 356]. У словнику іноземних слів “інтеграція” тлумачиться як об’єднання розрізаних частин у єдине загальне ціле. Цей термін стосується різних сфер життя і вживається в різних науках.

У контексті сучасного стану та викликів слід розглядати інтеграцію як природний динамічний процес, що включає взаємопроникнення та взаємозв’язок елементів, розділів і цілих дисциплін на основі системного і всебічного розкриття процесів і явищ, спрямованих на забезпечення цілісності знань та умінь. Таким чином, інтегративний підхід в освіті – підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об’єднання його елементів у цілісність, і може розглядатися як основа забезпечення фахової компетентності. Результатом інтегративного підходу можуть бути цілісність знань різних видів – цілісність знань про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі; предмета, курсу, розділу, теми. Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень, що спрямовують навчальний процес на об’єднання знань [3].

Відтак, інтеграція може розумітися як інтегративний процес, що веде до інтегративного продукту, коли досягається новий рівень системної цілісності об’єктів, що виявляють системні властивості цілого.

Теоретичне обґрунтування інтегративних компонентів в освіті, їх наукова обробка є однією з необхідних умов оновлення навчального процесу, зокрема у вищій школі. Зміст інтегративної підготовки, згідно з загально-педагогічними дослідженнями проектування змісту освіти, можна розглядати з трьох позицій: 1) як педагогічну модель соціального замовлення; 2) як дидактичну модель навчальної дисципліни (програми і плани); 3) як навчальні матеріали (посібники, тексти лекцій, розробка окремих модулів, тем тощо) (В. Зверєва). Оскільки тенденція до інтеграції знань на сучасному етапі реформування професійної освіти є актуальною, то сьогодні найбільшій деталізації інтеграції медико-психологічної, педагогічної, економічної і юридичної складових потребують саме її змістова та технологічні форми.

Упровадження інтегративних процесів в освітню діяльність ЗВО зумовлює необхідність вироблення її спеціальних характеристик, які б відображали специфіку (мету, завдання, зміст, форми, методи тощо) педагогічної діяльності. Цільові характеристики, як зазначає І. Козловська, дозволяють встановити, з якою педагогічною метою здійснюється інтеграція, її зміст (формування світоглядних понять, формування системи наукових понять про окремі об'єкти) [2].

Залежно від особливостей взаємодії й рівня інтегрованого змісту міждисциплінарних зв'язків, освітні системи поділяють на: інтегровані, де елементи інтеграції використовуються епізодично і задаються ззовні; інтегральні, що характеризуються гнучкою системою структурування змісту навчального процесу, модернізація елементів якого здійснюється не тільки за предметним і комплексним, а й за об'єктним і проблемним принципами; інтегративні, які передбачають створення нового змісту (що виходить за межі існуючих предметів) і структури на основі різних типів – інтеграції зовнішньої і внутрішньої, змістової і процесуальної [3].

Складність і багатогранність освітньої діяльності в умовах воєнного стану вимагає від фахівців психолого-педагогічного профілю міцних теоретичних (медико-психологічних і педагогічних) знань та практичних вмінь аналізувати патологічні явища психофізичного розвитку, наслідки психотравм, стресів та різних життєвих ситуацій, психолого-педагогічні особливості психічного і мовленнєвого розвитку, проводити корекційно-розвиткові заняття з урахуванням потенційних можливостей та емоційного стану конкретної дитини та всіх учасників освітнього процесу, що сприятиме підвищенню ефективності та результативності діагностичної, реабілітаційної, пропедевтичної, корекційної та консультативно-просвітницької роботи.

На нашу думку, необхідним є засвоєння психолого-педагогічних і медико-біологічних знань задля збереження та відновлення психічного і фізичного здоров'я дитини. Перспективним є впровадження інтегративних курсів, які б передбачали практичне оволодіння спеціальними психотехнологіями для психопрофілактики та подолання психотравматичного стану та наслідків стресових ситуацій як важливого показника психічного здоров'я, а в подальшому як критерія психолого-педагогічної майстерності у роботі з дітьми в умовах надзвичайних обставин.

Таким чином, якість професійної підготовки на компетентнісній основі, а отже й сучасної професійної освіти, визначається нині не лише кількістю і змістом предметів, формами та методами організації навчального процесу, а й розвитком і стимулюванням у майбутніх фахівців психолого-педагогічного профілю пізнавальної активності та прагнення до пошукової діяльності, формування здатності до інтегративності мислення, творчої самостійності й ініціативи, які розглядаються як підґрунтя до інтеграції складових професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти / гол. редактор В.Г. Кремень. Акад. пед. наук України. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи: монографія / за ред. С. У. Гончаренка. Львів : Світ, 1999. 302 с.
3. Пахомова Н. Г. Теорія і практика професійної підготовки логопедів у ВНЗ : монографія. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. 346 с.

Петрушова Тетяна,

здобувач групи 211 зі спеціальності 016 Спеціальна освіта,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Проскурняк Олена,**

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ДІАГНОСТИКИ ДИЗОРФОГРАФІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВОЄННИЙ ЧАС

Згідно з останніми педагогічними дослідженнями кількість школярів з дизорфографією поступово зростає, досягаючи майже однієї третини дітей, що навчаються у початкових класах загальноосвітньої школи. Події в Україні з кінця лютого 2022 року спричинили збільшення стресових факторів у житті людей,

особливо дітей молодшого шкільного віку, багато з яких були змушені на певний термін або перервати навчання, або навчатися онлайн. Вищезазначені події негативно вплинули на загальну успішність у навчанні учнів та на прояви порушення писемного мовлення зокрема.

У логопедичній науці дизорфографія як окрема дефінація тривалий час не мала точного тлумачення, її прояви відносили до однієї з форм дизорфографії, а саме до аграматичної (О.Гопіченко, Е.Данілавічюте, Р.Лалаєва, Т.Пічугіна, І.Прищепова, О.Ревуцька, Є.Соботович, В.Тарасун, Н.Чередніченко, М.Шевченко та ін.). Сучасні дослідники [1;2;3;4] підтримують думку про самостійність дизорфографії як особливого виду порушення письма, вважаючи, що її маркерами є помилки, що відтворюють незасвоєння дітьми правил, які базуються на основних орфографічних принципах українського письма (морфологічному і традиційному).

Метою дослідження є аналіз характерних проявів дизорфографії у дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану.

Під час розробки методики диференціальної діагностики дизорфографії в учнів молодших класів вирішуються наступні експериментальні завдання:

вивчення навички письма та усного мовлення у школярів із дизорфографією і в учнів без порушень письма, у процесі якого визначено діагностичні критерії виявлення дизорфографії [2]. Для виявлення дизорфографії у школярів 1-4-х класів проводиться аналіз помилок, що характеризують прояв дизорфографії.

До помилок, що характеризують прояв дизорфографії, відносяться помилки, пов'язані з порушенням оволодіння правилами, регульованими орфографічними принципами письма, які діляться на кілька груп залежно від того, на якому з орфографічних принципів письма базується та чи інша група правил [4].

1. Помилки, зумовлені порушенням правопису слів, що підпорядковані морфологічним принципом письма:

- а) помилки у написанні, де перевіряється ненаголошений голосний у корені;
- б) помилки у написанні, де перевіряється парний приголосний;
- в) помилки у написанні, де перевіряється невимовний приголосний;
- г) помилки у написанні префіксів;
- д) помилки у написанні суфіксів;
- е) помилки, що відтворюють порушення в оволодінні однаковим написанням закінчень.

2. Помилки, зумовлені порушенням правопису слів, підлеглих традиційним принципам письма:

- а) неправильне написання традиційних поєднань;
- б) неправильне написання слів, що мають традиційну орфоепічну вимову та на письмі позначається стійкими сполученнями;
- в) помилки у написанні словникових слів;
- г) правопис подвоєних приголосних;
- д) неправильне написання прийменників;
- е) відсутність великої літери у назвах.

3. Помилки, зумовлені порушенням правопису слів, підпорядкованих граматичним принципам (принципу морфолого-графічних аналогій) письма:

- а) «ь» у кінці іменників, які закінчуються на шиплячий приголосний;
- б) «ь» на позначення м'якості у кінці дієслів наказового способу і інфінітива.

4. Помилки, зумовлені складнощами оволодіння правилами, підпорядкованими складоморфемного принципу письма.

5. Помилки, зумовлені порушенням оволодіння правилами, підпорядкованими лексикологічним принципом письма, а саме злите написання службової частини мови зі словом, що стоїть після неї; злите написання слова і його службової частини мови; злите написання двох слів; роздільне написання слова.

6. Помилки, зумовлені порушенням правопису слів, які засновані на фонетичному принципі письма: правопис префіксів «з/с».

II. Помилки, що характеризують прояв дисграфії.

До даних помилок належать помилки, що порушують оволодіння фонематичним принципом письма і діляться на кілька груп залежно від причини їх виникнення.

2. *Заміни, змішання букв, які викликані акустико-артикуляційною схожістю звуків:*

- а) глухих і дзвінких приголосних, а також їх м'яких пар;
- б) твердих і м'яких приголосних, що виражається у заміщенні голосних букв 1-го (а, у, о, е, и) і 2-го (я, ю, є, є, і) ряду між собою, тобто у замінах/ змішаних по вертикалі;
- в) шиплячих і свистячих приголосних;
- г) африкатів та їх компонентів;
- д) заднеязыкових приголосних та їхніх м'яких пар;
- е) сонорних приголосних та їх м'яких пар;
- ж) голосних звуків між собою по горизонталі;
- з) приголосних за способом утворення: «т-д», «п-д», «з-х»;
- і) приголосних за місцем утворення: «т-н», «п-м», «н-л».

3. *Моторні помилки:*

- а) помилки рухового запуску;
- б) графічний пошук у процесі написання букв;
- в) зайві елементи при написанні букв;
- г) недописування елементів букв;
- д) персеверації, тобто повтори попередніх букв (голосних, приголосних) або складів;
- е) багаторазове правильне обведення букв.

4. *Візуально-моторні помилки:*

- а) змішування оптично схожих літер;
- б) неточність передачі графічного образу букви;
- в) неадекватне накреслення літер.

5. *Візуально-просторові помилки:*

- а) дзеркальне написання букв;
- б) неточність оформлення робочого рядка (даний параметр оцінюється за виконання перших і останніх рядків у всіх видах письмових робіт і охоплює неможливість фіксування кількості виходів за верхній і нижній рядки, коливання висоти і нахилу букв, відсутність неподільності у процесі написання букв у словах, невідповідність елементів однієї з букв, нерівномірність відстані між словами, лівостороннє ігнорування простору).

6. *Помилки звукового аналізу та синтезу.*

- а) пропуски букв: парних і непарних приголосних, голосних, знаків;
- б) вставки букв: парних і непарних приголосних, голосних, знаків;
- в) перестановки літер;
- г) антиципація приголосних і голосних [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що методики виявлення і оцінки ознак дизорфографії для учнів початкової школи, що дозволяє виявляти сформованість/несформованість орфографічної навички письма ґрунтується на таких діагностичних критеріях:

- наявність помилок, які свідчать про порушення процесу оволодіння орфографічними правилами, базуються на морфологічному, традиційному, граматичному, лексикологічному і складоморфемному принципах письма, кількість орфографічних помилок, що зустрічаються у письмових роботах, залишаються протягом тривалого часу і мають такі особливості:

- стійкість орфографічних помилок (помилки зберігаються протягом декількох років навчання);
- повторюваність орфографічних помилок у всіх видах письмових робіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільченко О. В., Тельна О. А. Обстеження мовленнєвих порушень : науково-методичний посібник. Харків : Смуґаста типографія, 2016. 166 с.
2. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Слово, 2010. 376 с.
3. Соботович Є. Ф. Концепція загально мовленнєвої підготовки дітей до школи. *Дефектологія*. 1997. № 1. С. 2–7.
4. Чередніченко Н. В. Вироблення орфографічної пильності в учнів із важкими вадами мовлення. *Дефектологія*. 1999. № 2. С. 21 - 24.

Поклад Олена Валентинівна,
здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Панов М. С.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ РЕАДАПТАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРОБЛЕМОГЕННОГО СОЦІУМУ

Проблема професійної реадaptaції особистості, зокрема й вимушених мігрантів, є надзвичайно актуальною в умовах існуючого проблемогенного соціуму, оскільки асоціюється як з позитивними, так і з руйнівними психологічними, фізичними та соціально-економічними наслідками, які залишаються психологічними бар'єрами для людини [2; 3] і які на тривалий час перешкоджають «включенню особи до системи соціальних зв'язків» [1]. Часто складність прийняття рішень, пов'язаних зі зміною професійного напрямку, зростає зі збільшенням віку особи.

Студіювання наукових джерел виявило теоретичні моделі, які пояснюють певні аспекти процесу кар'єрного розвитку та прийняття рішень і можуть використовуватися для обґрунтувань факторів, що стосуються професійної реадaptaції – це теорія соціально-когнітивної кар'єри (Social Cognitive Career Theory – SCCT). Теорія акцентує зв'язок з внутрішніми, зовнішніми та міжособистісними факторами, які впливають на процес прийняття рішення щодо питань, які стосуються професії. Окрім цього, ми виявили, що й культурні цінності визначають фактори, що впливають на процес прийняття рішення щодо професійно-значимих питань, зокрема й тих, що стосуються реадaptaції. Професійна реадaptaція як наукова категорія у джерелах з психології асоціюється з такими поняттями, як ресоціалізація, суб'єктна активність особистості, самореалізація та усвідомлене самоздійснення, самодетермінація особистості. Проте опрацьовані нами джерела не забезпечують всеохоплюючого розуміння даної проблеми.

Наша стратегія огляду літератури базувалася у форматі, запропонованому Інститутом Джоани Бріггс (JBI). Пошук літератури здійснювався у таких базах, як Education Resources Information Centre (ERIC), PsycINFO, Scopus and Informit. Пошук тематичних робіт здійснювався на базі запитів за англійськими еквівалентами ключових слів, які було розподілено на три напрями (групи) (див. Табл. 1):

Таблиця 1.

*Розподіл запитів для пошуку джерел у базах Education Resources Information Centre (ERIC),
PsycINFO, Scopus and Informit*

<i>Кар'єра та похідні терміни</i>	<i>Дорослі та похідні терміни</i>	<i>Фактори та змінні</i>
<i>приспосовання до нового фаху (new career adjustment) АБО прийняття рішення щодо професії (career decision) АБО планування розвитку в професії (career planning) АБО професійна реадaptaція (occupational reintegration АБО occupational adaptation АБО occupational readaptation) Career АБО Careers АБО "Career advancement" АБО "Career exploration" АБО Vocation АБО Vocations АБО Vocational АБО Job АБО Jobs АБО Occupations АБО Occupation АБО Occupational</i>	<i>дорослі (adults) АБО вимушені мігранти (displaced persons) АБО безробітні (unemployed)</i>	<i>внутрішні (Intrinsic) АБО екстернальні (Extrinsic) АБО міжособистісні (Interpersonal) АБО культурні (Cultural) АБО міжкультурні (Cross Cultural)</i>

У цьому дослідженні використовувались інструменти критичної оцінки Інституту Джоани Бріггс (чек-лист) для квалітативних та крос-секційних досліджень [4]. Методологічна якість відібраних досліджень оцінювалась за шкалою від 0 (низька якість) до 10 (висока якість). Дослідження, які отримували загальну оцінку від 0 до 3 вважалися низької якості, дослідження з оцінкою від 4 до 6 класифікувались як середньої якості, а дослідження з оцінками від 7 балів і вище вважалися високоякісними (обґрунтована методологія). Застосування методу скринінгу скоротило наш список до 5 досліджень, які були відібрані для якісного огляду (див. Рис. 1).

Рис. 1 Процедура пошуку джерел у наукометричних базах ERIC, PsycINFO, Scopus and Informit

Отже, серед виявлених внутрішніх факторів реадaptaції було виявлено самосприйняття, самопозиціонування, самоконцепція, самоупевненість, мотиви реадaptaції, інтереси, переваги, схильності, амбіції та можливості, бажання, інтереси, прагнення реалізуватися, самовиразитися, самоактуалізуватися в житті, усвідомлений контроль, особиста зацікавленість в інертному середовищі. Серед зовнішніх факторів реадaptaції знайшли виявили прагнення кращих умов праці, вищої фінансової винагороди, соціального визнання (вищий престиж) та кращого соціального пакету, а також професійні, психологічні, соціальні та культурні вимоги та виклики, ненормований робочий графік, жорсткі дедлайни, високий компонент стресу, авторитарний стиль керівництва, консервативність моральних установок, агресивне ставлення, моральне знуцання. Серед міжособистісних факторів реадaptaції були зазначені особистісні характеристики, культурні особливості, загальноновизнані соціальні ролі в етнічній спільноті, вплив (тиск з боку) сім'ї та найближчого оточення, індивідуалістична культура, брак підтримки, конкуренція, суспільні стереотипи, загальноновизнані соціальні ролі в етнічній спільноті.

Таким чином, три групи факторів, на які спиралося дане дослідження є визначальними для професійної реадaptaції і впливають на поведінку та систему прийняття рішення індивіда. Варто зазначити, що фактори професійної реадaptaції суттєво відрізняються у колективістських та індивідуалістичних культурних (етно-національних) спільнотах й пов'язані із системою цінностей та вихованням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Вип. 3(1). С. 111–117.

2. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі. Херсон, 2011. 486 с.
3. Панов М. Професійна реадaptaція в контексті соціальної мобільності особистості. *Psychological Prospects Journal*. 2018. Вип. 31. С. 10–21.
4. Aromataris, E., and Munn, Z. E. Joanna Briggs Institute Reviewer's Manual. *The Joanna Briggs Institute*. 2017. Available online at: https://joannabriggs.org/sites/default/files/201905/JBI_RCTs_Appraisal_tool_2017_0.pdf (дата звернення: 25.10.2023).

Пономаренко Іван Володимирович,
ад'юнкт 4 року навчання,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Боснюк В. Ф.,**
к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОФЕСІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ РЯТУВАЛЬНИКІВ

Вітчизняні реалії, на жаль, характеризуються значним зростанням кількості та тяжкості надзвичайних ситуацій, які є вкрай небезпечними для життя та здоров'я населення нашої країни. Все це відбувається через ведення активних воєнних дій на теренах нашої держави через військову агресію сусідньої держави. Дана ситуація провокує катастрофічне зростання техногенних катастроф, масованих руйнувань, пожеж та інших ситуацій, які супроводжуються значною загибеллю та травмуванням населення. У такі моменти спеціалісти різних професій приходять на допомогу населенню. Це і лікарі й соціальні працівники, співробітники поліції, Національної Гвардії України та інш. Але на самому піку в наданні допомоги при виникненні різноманітних надзвичайних ситуацій в екстремальних умовах знаходяться ті спеціалісти, які допомагають постраждалим, ризикуючи власним життям, – рятувальники. Тому уся професійна діяльність рятувальника пов'язана з безперервним впливом екстремальних фізичних, хімічних, психоемоційних та інших факторів впливу, різноманіттю трудових завдань, значному фізичному та психоемоційному перенавантаженні тощо. У професійній діяльності в таких умовах рятувальнику досить складно зберігати необхідний постійний високий фізичний та психоемоційний стан, який повністю позначається на можливості та якості виконання своїх професійних обов'язків. Тому досить актуальним для сьогоденних реалій є питання виявлення психологічних детермінантів професійної успішності рятувальника, яка цілком залежить від такого поняття, як професійне психологічне благополуччя.

Проблематика професійного психологічного благополуччя є предметом багатьох досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців-психологів. Різноманіття ключових позицій феномену професійного благополуччя висвітлюється в світових наукових роботах з точки зору різноманітних психологічних підходів (суб'єктно-об'єктний, суб'єктно-діяльнісний, холістичний, системний, евідемоністичний і гедоністичний, ресурсний тощо) та положень (екзистенціальна, гуманістична, позитивна психологія) і принципів (системності, детермінізму, активності тощо).

Професійне благополуччя визначається багатьма чинниками, які мають на увазі робоче середовище, характеристики роботи (навантаження, складність, виснажуваність тощо), організаційні та позаорганізаційні аспекти. Сприятливі професійні умови визначають соціальну гармонію, ставлення особистості до своєї професії та виконання професійних обов'язків, задоволеність професійним життям тощо. Умови праці також визначають ефективність виконання професійних обов'язків, мотиваційну складову працівника, комфортність комунікативної складової в колективі тощо [1]. Досить важливою складовою професійного психологічного благополуччя є психологічні особливості професійного середовища, які впливають на почуття, поведінку, спонукання, думки та інші складові психологічної діяльності особистості. Повсякденна та професійна діяльність особистості залежить від її психічного та психологічного стану, який, в свою чергу, також формується під впливом професійної психологічної складової, на тлі якої й відбувається її психічна діяльність. Певні психічні стани, розвиток яких пов'язаний

з повсякденною професійною діяльністю особистості, цілковито впливають на перебіг усіх психічних процесів людини та досить часто стають певною властивістю особистості [2]. Розвиток таких психічних станів, які можуть поставати в якості певних особистісних властивостей досить часто відбувається під дією постійних надзвичайних психоемоційних стресових перенавантажень, які характерні для професії рятувальника (особливо в умовах воєнного сьогодення).

Багатьма дослідженнями підтверджується схильність співробітників кризових професій до різноманітних психічних та психологічних проблем під дією постійного стресу. Так було визначено, що співробітники правоохоронних органів мають більш високий рівень проблем із психічним здоров'ям і частіше страждають на депресію, ніж звичайне населення [3]. За оцінками інших досліджень рівень депресії та тривоги серед персоналу швидкої допомоги становить 15,0 %, а 27,0 % відчувають психологічний стрес [4]. Також було визначено досить великий вплив на пожежників та рятувальників здійснюється психотравмуючими подіями під час повсякденної роботи, що провокує розлади психічного здоров'я та призводить до появи симптомів посттравматичного розладу [5]. Відзначається, що якість життя професійних рятувальників цілковито залежить від їх самооцінки якості власного здоров'я (як психічного, так і фізичного), а також соціальних відносин і середовища, в якому вони живуть і працюють [6].

Науковці вказують, що співробітники служб екстреної допомоги та рятувальники наражаються на ризик виникнення симптомів посттравматичного стресу через вплив психологічних травм і стресових факторів, пов'язаних з їх професійними обов'язками. Співробітники рятувальних та екстрених служб часто наражаються на травматичний досвід, а оскільки ризик посттравматичного стресового розладу збільшується з кількістю пережитих психологічних травматичних подій, то вони досить часто наражаються на високий ризик посттравматичного стресового розладу, поширеність якого у рятувальників значно вища, ніж у звичайного населення загалом. Однак поширеність стресових розладів серед різних професійних груп, зокрема пожежних, поліцейських, співробітників швидкої допомоги та інших рятувальних команд, варіюється в широких межах: від 0 до 46,0 % [7].

В останнє десятиліття зросла увага до досліджень, що вивчають вплив потенційно психотравмуючих подій [8–10] серед військовослужбовців та осіб, які надають першу допомогу, таких як поліція, пожежники та парамедики [11]. Визначається, що таких кризових психотравмуючих стресових перенавантажень зазнають співробітники органів громадської безпеки [11], у тому числі співробітники зв'язку, працівники виправних установ, пожежники, парамедики та поліцейські, які піддаються впливу таких перенавантажень за самою природою своїх професійних обов'язків [12]. Для цих впливів навіть було визначено певний професійний термін – «операційна стресова травма» [13], який був уведений канадськими військовими для визначення подій, які надають потенційно значні негативні наслідки для психічного здоров'я фахівців, що стали свідками або зустрічаються з ними під час виконання своїх службових обов'язків [14].

Таким чином, слід вказати, що професійний стрес привертає значну увагу дослідників останніми десятиріччями, оскільки він є одним з основних факторів, що визначає психічне та психологічне професійне благополуччя та є найбільш актуальним для кризових професій, серед яких професія рятувальника є найбільш психофізично та психофізіологічно переобтяженою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Потапчук Є. М. Збереження психічного здоров'я військовослужбовців. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2007. Вип. 2. С. 161–170.
2. Волинець Н. В. Структурні компоненти особистісного благополуччя в середовищі професійної діяльності. *Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2019. № 1 (12). С. 33–54.
3. Stogner J., Miller B. L., McLean K. Police stress, mental health, and resiliency during the COVID-19 pandemic. *American J. of Criminal Justice*. 2020. Vol. 45 (4). P. 718–730. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12103-020-09548-y>.
4. Prevalence of PTSD and common mental disorders amongst ambulance personnel: a systematic review and meta-analysis / K. Petrie et al. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*. 2018. Vol. 53 (9). P. 897–909. DOI: 10.1007/s00127-018-1539.
5. Psychological distress and resilience in first responders and health care workers during the COVID-19 pandemic / J. Pink et al. *J Occup Organ Psychol*. 2021. Vol. 94 (4). P. 789–807. DOI: 10.1111/joop.12364.

6. Vojvodić A., Dedić G. Kvalitet života i anksioznost kod profesionalnih vojnih lica. *Serbian J. of Experimental and Clinical Research*. 2019. Vol. 20 (2). P. 47–54.
7. Rescuers at Risk: Posttraumatic Stress Symptoms Among Police Officers, Fire Fighters, Ambulance Personnel, and Emergency and Psychiatric Nurses / L. M. Soravia, S. Schwab, S. Walther, T. Müller. *Front. Psychiatry*. 2021. Vol. 11. P. 602064. DOI: 10.3389/fpsyt.2020.602064.
8. Canadian Institute for Public Safety Research and Treatment (CIPSRT). *Glossary of Terms: A Shared Understanding of the Common Terms Used to Describe Psychological Trauma (Version 2.0)*. Regina, SK: Canadian Institute for Public Safety Research and Treatment (CIPSRT). 2019.
9. Mountfort S., Wilson J. EMS Provider Health And Wellness. StatPearls : Treasure Island, FL, USA, 2022.
10. Schumann H. Belastungen und Beanspruchungen von Einsatzkräften im Rettungsdienst—Eine vergleichende Analyse Zwischen Hilfsorganisationen und Berufsfeuerwehren, 1st ed.; Stumpf+Kossendey Verlag: Edewecht, Germany, 2020.
11. Stanley I. H., Hom M. A., Joiner T. E. A systematic review of suicidal thoughts and behaviors among police officers, firefighters, EMTs, and paramedics. *Clin Psychol Rev*. 2016. Vol. 44. P. 25–44. DOI: 10.1016/j.cpr.2015.12.002.
12. Exposures to potentially traumatic events among public safety personnel in Canada / R. N. Carleton et al. *Can J Behav Sci*. 2019. Vol. 51. P. 37–52. DOI: 10.1037/cbs0000115.
13. When Our Work Hits Home: Trauma and Mental Disorders in Correctional Officers and Other Correctional Workers / N. Fusco et al. *Frontiers in Psychiatry*. 2021. Vol. 11. DOI: 10.3389/fpsyt.2020.493391.
14. Oliphant R. Healthy M. Safe Communities. *Supporting Our Public Safety Officers Through a National Strategy for Operational Stress Injuries*. Report of the Standing Committee on Public Safety and National Security. Ottawa, ON: House of Commons. 2016.

Сальнікова Тетяна Вікторівна,
аспірантка 4 курсу навчання третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Перелигіна Л. А.,**
доктор біологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник навчально-наукової лабораторії екстремальної
та кризової психології науково-дослідного центру,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА «Я-КОНЦЕПЦІЙНА» СКЛАДОВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Останніми роками наша країна зазнає досить значних руйнівних подій, пов'язаних із відкритою воєнною агресією з боку сусідньої держави. На фоні цих подій досить значна частка вітчизняного населення зазнала та зазнає негативних впливів і трансформацій. Вагома когорта населення нашої держави втратила свої домівки, рідних та близьких, роботу, засоби існування тощо. Багато людей вимушені були покинути свої помешкання та терміново виїхати на нове місце мешкання в пошуках безпеки, шукати нову роботу та пристосовуватися до нових умов життя тощо. У даній ситуації виокремилася та сформувалася досить масивна нова когорта населення, це ті особи, які від мирного життя кардинально змінили свій вид діяльності та стали до лав збройних сил України на захист нашої держави.

На превеликий жаль, досить багато з них не були психічно та психологічно готовими до умов війни, першочергово це було пов'язано з морально-етичними їх принципами, коли їм потрібно було постійно стикатися зі смертю, травмуваннями, психофізіологічними та психофізичними наднормовими перенавантаженнями та іншими труднощами. Все це надає досить руйнівного психологічного впливу на їх особистісну сферу, першочергово значно змінюючи «Я-концепційні» особистісні складові військовослужбовців. Досить значно при цьому страждає морально-етична (моральна) самосвідомісна «Я-концепційна» складова, яка надає значного психологічного впливу на інші сфери, трансформуючи та патологічно дещо спотворюючи їх.

Багатьма вченими визначається значна важливість морально-етичної «Я-концепційної» складової, так званої моральної самосвідомості військовослужбовців, яка характеризує їх духовне самовизначення як діяльнісного суб'єкта. Ця складова відтворює особистісну інтелектуально-духовну та особистісно-професійну діяльність. Ця складова визначає цілісний образ своєї професійної особистості, ціннісноорієнтовної особи з певним «набором» особистісних дій і переконань, відповідно до яких вона вибудовує соціальну взаємодію з оточуючими. Структурними елементами морально-етичної «Я-концепційної» складової є когнітивна компонента (самосвідомість), емоційна та спонукально-вольова.

Морально-етична «Я-концепційна» складова особистості нерозривно пов'язана з оточуючим соціумом та несе у собі життєво важливий нормативний компонент, пов'язаний зі словами та вчинками, які особи повинні чи не повинні здійснювати. Моральні емоції мотивують поведінку відповідно до морального кодексу людини [1]. Prinz стверджує, що моральні емоції по своїй суті мотивують до діяльності, оскільки вони спонукають нас реагувати на джерело емоцій. При цьому моральні емоції є певним «мотиватором» особистості до певних дій [2].

При цьому «спотворення» морально-етичної «Я-концепційної складової» (що досить характерно для військовослужбовців через необхідність «переступати» через свої принципи та моральні цінності) спроможне нанести так звану моральну шкоду, яка виникає, коли військовослужбовці зазнають морально шкідливих подій, які суперечать їх цінностям та переконанням [3].

Моральна шкода – це сучасний термін (описує порушення особистісного морального кодексу), який привернув увагу дослідників через високий рівень самогубств серед військовослужбовців. [4; 5].

Визначається, що вплив морально-шкідливих переживань [6], що виникають у ході військової служби, може завдавати морального та духовного занепокоєння [7]. Такий досвід, який не може бути виправданий особистими та моральними переконаннями військовослужбовця, може призвести до того, що він намагатиметься примирити, здавалося б, непримиренну невідповідність між своїм життєвим досвідом та необхідністю робити певні вчинки [8]. У зв'язку з цим можуть виникати серйозні психологічні проблеми, такі як посттравматичний стресовий розлад та моральна травма, внаслідок чого військовослужбовці будуть стикатися з нав'язливими думками, імпульсивністю, суїцидальними думками, порушеннями сну або необхідністю вживання психоактивних речовин, щоб уникнути певних тригерів, та можуть реагувати неадаптивно владною, агресивною, саморуйнівною та або деморалізуючою поведінкою [9].

Моральна шкода в літературі описується як один із типів внутрішньої боротьби [10], яка пов'язана з питаннями внутрішньої дезорієнтації та напруги з приводу суперечностей, що виникають всередині людини [11]. Визначається, що моральна шкода позитивно пов'язана з депресивними симптомами та негативно – з відчуттям щастя, а така внутрішня боротьба може вплинути на особистісний психологічний добробут та здоров'я, а також на розвиток дистресу та депресії [12] й занепаду сил [13]. Більш тривалі періоди такої внутрішньої боротьби, як правило, створюють більший ризик для розвитку психологічних порушень [14].

Когнітивний дисонанс, який виникає через невідповідність між системою особистісних моральних переконань, самооцінки, діями та досвідом особистості через вплив моральної шкоди [15] може порушити здатність особистості узгоджувати своє особисте уявлення про добро і зло з думкою суспільства [16; 17] та створювати дезадаптивні моральні впливи.

Вплив моральної шкоди може поставити під загрозу почуття ідентичності, самооцінки та системи цілісної орієнтації особистості, змушуючи людину намагатися знайти новий сенс життя [18].

Вплив потенційно морально шкідливих подій, що визначаються як бездіяльнісні дії або вчинення дій, які порушують моральні переконання особистості, може викликати значний психологічний стрес та дисонанс усєї психологічної особистісної сфери людини [19]. Такий дистрес називають моральною травмою, яка пов'язана з деякими формами психічних захворювань, зокрема посттравматичний стресовий розлад, депресію та суїцидальні думки [20]. Дослідження вказують, що психологічний дистрес після моральної шкоди може бути як окремий профіль симптомів, що охоплює моральні відчуття провини та сорому, а також симптоми депресивного типу (нав'язливі симптоми гіперзбудження та інші прояви посттравматичного стресового розладу) [21]. Тяжкість впливу моральної шкоди визначається й тим, що особистості з проблемами психічного здоров'я (посттравматичний стресовий розлад, депресія тощо), пов'язані з морально шкідливими подіями, можуть неохоче звертатися за офіційною підтримкою через побоювання щодо соціально-правових наслідків розкриття інформації [22]. Додаткова складність визначається тим, що для тих пацієнтів в даний час не існує стандартизованого лікування проблем психічного здоров'я, пов'язаних із моральною травмою [21].

Таким чином, морально-етична «Я-концепційна» складова є досить важливою особистісною сферою, яка першочергово може страждати у військових та надавати значного деструктивного та трансформуючого впливу на усі інші «Я-концепційні» особистісні складові, провокуючи значні зрушення фізичного та психологічного здоров'я військовослужбовця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Prinz J. The emotional construction of morals. Oxford University Press, USA, 2007. 334 p.
2. Military Loyalty as a Moral Emotion / J. Connor, D. J. Andrews, K. Noack. *Armed Forces & Society*. 2021. Vol. 47(3). P. 530–550. URL: <https://doi.org/10.1177/0095327X19880248>.
3. Spirituality and Moral Injury Among Military Personnel: A Mini-Review / S. Brémault-Phillips, As. Pike, F. Scarcella, T. Cherwick. *Frontiers in Psychiatry*. 2019. Vol. 10. DOI: 10.3389/fpsy.2019.00276.
4. Invisible wounds and suicide: Moral injury and veteran mental health / N. Jamieson et al. *International J. of Mental Health Nursing*. 2020. Vol. 29. P. 105–109.
5. Military moral injury: A concept analysis / N. Jamieson, M. Maple, D. Ratnarajah, K. Usher. *Int J Ment Health Nurs*. 2020. Vol. 29(6). P. 1049–1066. DOI: 10.1111/inm.12792.
6. Nash W. P., Litz B. T. Moral Injury: a mechanism for war-related psychological trauma in military family members. *Clin Child Fam Psychol Rev*. 2013. Vol. 16 (4). P. 365–375. DOI: 10.1007/s10567-013-0146-y.
7. Measuring moral injury: psychometric properties of the Moral Injury Events Scale in two military samples / C. J. Bryan et al. *Assessment*. 2016. Vol. 23(5). P. 557–70. DOI: 10.1177/1073191115590855.
8. Callaway K. L., Spates R. C. Moral injury in military members and veterans. In: *Oxford Handbooks Online*. Online: Oxford University Press. 2016. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199935291.013.69.
9. Frankfurt S. Frazier P. A review of research on moral injury in combat veterans. *Mil Psychol*. 2016. Vol. 2 (5). P. 318–330. DOI: 10.1037/mil0000132.
10. Stauner N., Exline J. J., Pargament K. I. Religious and spiritual struggles as concerns for health and well-being. *Horizonte-Revista de Estudos de Teologia e Ciências da Religião*. 2016. Vol. 14(41). P. 48–75. DOI: 10.5752/P.2175-5841.2016v14n41p48.
11. Religious and spiritual struggles, past and present: relations to the big five and well-being / J. A. Wilt, J. B. Grubbs, K. I. Pargament, J. J. Exline. *Int J Psychol Relig*. 2017. Vol. 27(1). P. 51–64. DOI: 10.1080/10508619.2016.1183251.
12. Abu-Raiya H., Pargament K. I., Krause N. Religion as problem, religion as solution: religious buffers of the links between religious/spiritual struggles and well-being/mental health. *Qual Life Res*. 2016. Vol. 25(5). P. 1265–1274. DOI: 10.1007/s11136-015-1163-8.
13. Pargament K. I., Wong S., Exline J. J. Wholeness and holiness: the spiritual dimension of eudaimonics. In: Vittersø J. *Handbook of eudaimonic well-being, international handbooks of quality-of-life*. Switzerland: Springer International Publishing. 2016. P. 379–394. DOI: 10.1007/978-3-319-42445-3_25.
14. Kinghorn W. Combat trauma and moral fragmentation: a theological account of moral injury. *J Soc Christ Ethics*. 2012. Vol. 2. P. 57. DOI: 10.1353/sce.2012.0041.
15. Blinka D., Wilson Harris H. Moral injury in warriors and veterans: the challenge to social work. *Social Work Christ*. 2016. Vol. 43(3). P. 7–27. URL: https://www.researchgate.net/publication/307601841_Moral_Injury_in_Warriors_and_Veterans_The_Challenge_to_Social_Work.
16. Purcell N., Maguen S., Koenig C. J. Veterans' perspectives on the psychosocial impact of killing in war. *Couns Psychol*. 2016. Vol. 44 (7). P. 1062–1099. DOI: 10.1177/0011000016666156.
17. A scoping study of moral injury: identifying directions for social work research / W. Haight, E. Sugrue, M. Calhoun. *Child Youth Serv Rev*. 2016. Vol. 70. P. 190–200. DOI: 10.1016/j.chilyouth.2016.09.026.
18. Yan G. W. The invisible wound: moral injury and its impact on the health of Operation Enduring Freedom/Operation Iraqi Freedom veterans. *Mil Med*. 2016. Vol. 181(5). P. 451–458. DOI: 10.7205/MILMED-D-15-00103.
19. Moral injury and moral repair in war Veterans: A preliminary model and intervention strategy / B. T. Litz et al. *Clinical Psychology Review*. 2009. Vol. 29(8). P. 695–706. DOI: 10.1016/j.cpr.2009.07.003.
20. Williamson V., Stevelink S. A. M., Greenberg N. Occupational moral injury and mental health: systematic review and meta-analysis. *Br J Psychiatry*. 2018. Vol. 212(6). P. 339–346. DOI: 10.1192/bjp.2018.55.
21. Moral injury: An integrative review / B. J. Griffin et al. *J. of Traumatic Stress*. 2019. Vol. 32(3). P. 350–362. DOI: 10.1002/jts.22362.
22. Delivering treatment to morally injured UK military personnel and Veterans: The clinician experience / V. Williamson et al. *Mil Psychol*. 2021. Vol. 29. P. 33(2). P. 115–123. DOI: 10.1080/08995605.2021.1897495.

Селютін Кирило Євгенович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.,**
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ДЕПРЕСИВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Ризик виникнення психічних розладів серед дітей та підлітків збільшується внаслідок переживання кризи в українському суспільстві. В умовах постійної небезпеки для життя, внутрішньої міграції населення та потреби соціально-психологічної адаптації до нових умов життя, дестабілізація економічної ситуації діти є найбільш незахищеним прошарком суспільства, оскільки не мають готовності до подолання кризових і стресових ситуацій та мають недостатньо сформовані копінг-стратегії. Збільшення актуальності проблематики дитячої та підліткової депресії, потреба у психологічній реабілітації дітей та підлітків, що постраждали внаслідок воєнних дій сприяють створенню фундаментальних праць та розробки методології соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними порушеннями.

Підліткова депресія характеризується такими симптомами: зниження настрою, дратівливість, тривога, соматологічні симптоми, розлади сну, когнітивні дисфункції, агресія, схильність до ризику, вразливість до пошкоджень і травм, порушення правил і вікова регресія. Компонентом психопатології депресивного розладу поведінки у підлітків є агресія.

Симптомокомплекс підліткової депресії має не універсальний, а унікальний характер, зумовлений індивідуально-психологічними особливостями підлітка. В індивідуальних депресивних переживання знаходять вияв внутрішнє екзистенційне наповнення підлітка, життєвий досвід, феноменологічний світ, усвідомлення свого буття, відчуття власної самоцінності, автентичності [2].

Серед факторів, які підвищують імовірність виникнення депресії у підлітків, виділяють такі: негативний образ тіла, підвищена здатність до критичного осмислення особистістю, що розвивається, свого майбутнього, дисфункція родини або проблеми психічного здоров'я батьків, подружні розлучення і таке інше.

Однією із причин розвитку депресій у підлітковому віці також є порушення процесів рольового переходу. Рольовий перехід є невід'ємною частиною розвитку особистості підлітка та являє собою формування життєвих умінь, що вимагають виконання нової ролі. У підлітковому віці такими переходами є: перехід у період статевого дозрівання, зрушення від групових відносин до парних, початок сексуальних відносин і прояв бажань, відділення від батьків і родини для досягнення незалежності, прагнення зайти роботу, щоб забезпечувати себе фінансами, прийняття на себе відповідальності за своє майбутнє, планування кар'єри.

Вагому роль як у виникненні депресії, так і в її подоланні відіграє родина. Дослідження підтверджують, що більшою мірою від депресій страждають діти із неблагополучних сімей, родин з високим рівнем психопатологій, схильністю батьків до депресії, наявністю міжособистісних конфліктів в сім'ї тощо. Підлітки з депресивним розладом поведінки вказують на низьку сімейну згуртованість, вкрай емоційно відокремлені відносини з батьками.

Нами запропоновано психоосвітній метод втручання як основу соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків з депресивними порушеннями. Основними завданнями терапевтичного втручання передбачаються такі: корекція депресивної симптоматики, первинна і вторинна профілактика прогресування депресії, відновлення соціально-психологічного функціонування. Зазначена модель реабілітації та психопрофілактики депресивного розладу поведінки у підлітків має багаторівневу структуру та передбачає стратегію первинного рівня втручання, спрямовану на сім'ю і найближче оточення підлітка (сімейна психотерапія, психоосвітня програма для батьків) і три рівні стратегії, орієнтованої на хворого підлітка (визначення зони дії психотравматичного фактору в сферах мотивації, психологічних установок і поведінкового реагування). Завданням первинного рівня є вирішення стресової

ситуації в сім'ї. Заходи цього рівня передбачають залучення батьків до психопрофілактичних програм – набуття теоретичних знань і навичок ефективного управління поведінкою в стресових для дитини ситуаціях, зміну патерну внутрішньосімейних відносин: батьки – дитина, батько – мати, участь у спеціальних програмах, що дають змогу батькам та іншим членам сім'ї, залученим до виховання дитини, діяти в рамках єдиної рольової моделі, надання емоційної підтримки (формування атмосфери, що дає змогу поважати потреби та інтереси дітей та батьків).

Другий рівень, орієнтований безпосередньо на підлітка, передбачає корекцію депресивної поведінкової симптоматики методами психотерапії: арт-терапія, когнітивно-поведінкова терапія, метод десенсибілізації. Заходи третього рівня мають на меті профілактику рецидивів захворювання та передбачають освіту пацієнтів у контексті – якість життя, копінг-поведінка, локус контролю, мотивація та модифікація неадекватних форм поведінки; досягнення в галузі освіти, залучення в освіту порівняно з минулим, пропущення через призму свідомості змін в групі однолітків (спілкування, терпимість співпраця, дружба), зміни в сімейних відносинах (спілкування, терпимість, співпраця, глибокі і теплі взаємини).

Перевагами даної технології є не лише ефективне комплексне лікування депресії у підлітків без використання психофармакотерапії, а також профілактика як рекурентної депресії, так і деструктивної поведінки.

Н. Бігун наголошує на важливості діагностичного етапу для ефективного лікування підліткової депресії, а саме дослідниця вважає доцільним вивчення індивідуального образу депресії підлітка. Метод передбачає визначення фізичного, афективного, поведінкового, асоціативного образу депресії. Аналіз індивідуальних образів депресії дає змогу виявити механізми, причини виникнення депресії в кожному конкретному випадку, а також стане в нагоді психологу для встановлення емоційного контакту з підлітком, допоможе проникнути у світ його переживань і почуттів. Вивчення індивідуального образу депресії має важливе діагностичне та терапевтичне значення, адже саме на його основі має базуватися індивідуальний план психокорекції розладу. Цей діагностичний прийом допомагає відшукати своєрідний внутрішній депресивний стимул, ірраціональні моменти у світобаченні та самосприйнятті дитини [1].

Другим етапом моделі є лікувально-реабілітаційний. На цьому етапі відбувається психологічна корекція, психотерапевтична допомога, медикаментозна терапія та соціальна адаптація.

Психологічна корекція має складатися з програми на 10-12 занять, метою якої є редукція тривоги у дітей. З цією метою можуть бути застосовані методи арт-терапії, ігрової терапії, казкотерапії. Психотерапевтична допомога на цьому етапі залучає до роботи з сім'єю. Сімейна психотерапія має бути спрямована на усунення сімейних конфліктів, неадекватних форм реагування, спілкування і поведінки членів сім'ї, формування довірливих стосунків з дитиною, покращення емоційної атмосфери в сім'ї.

Завершальним етапом моделі соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами є профілактичний. На цьому етапі передбачено первинну та вторинну профілактику. На первинному рівні здійснюється робота з сім'єю, де було виявлено фактори, що сприяють виникненню депресії. Вторинна профілактика проводиться після реабілітаційного лікування дитини з метою попередження загострення наявної психопатології. На відміну від попередніх етапів, профілактичний не має обмеження у часі, він триває поки продовжують діяти фактори, які сприяють виникненню депресивного розладу у дитини. На цьому етапі здійснюється психоосвіта батьків і дітей (інформування про фактори формування, розвитку і реабілітації дитини з тривожно-депресивним розладом), психоосвіта лікарів первинного рівня (надання медичної допомоги щодо діагностики, лікування, реабілітації та профілактики депресій у дітей), психологічна корекція та соціальна адаптація.

Описана вище модель соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами безумовно є фундаментальними та комплексними. Проте не можна оминати увагою той факт, що такий комплексний та підхід має певні труднощі у реалізації на практиці, оскільки у зазначених моделях передбачається залучення фахівців різних сфер: психології, медицини, шкільної освіти тощо, їх діяльність має регулюватися на державному рівні.

Таким чином, депресія у дітей та підлітків є дуже розповсюдженим явищем, а у періоди соціально-політичної, економічної нестабільності та найголовніше – постійної небезпеки для життя внаслідок війни ризику виникнення дитячих депресій збільшуються. Однак, більшість дитячих та підліткових депресій залишаються недіагностованими через специфічні вікові особливості прояву. На відміну від депресії дорослих, яка частіше за все проявляється апатією, симптомами дитячої депресії є надмірна агресивність, труднощі у навчанні, порушення соціальної взаємодії тощо. Батьки, сімейні лікарі, вчителі є недостатньо обізнаними у цьому питанні, внаслідок чого стан дитини погіршується, а процес лікування стає складнішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігун Н. Суб'єктивні образи депресії підлітків як предмет психологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2007. № 3. С. 108–114.
2. Рябоконт Н. О. До проблеми реабілітації дітей зі змішаними тривожно-депресивними розладами та коморбідною соматичною патологією. *Охорона здоров'я дітей та підлітків*. 2020. № 2. С. 14–17.

Сліта Марина Андріївна,

здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.**,
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Поняття реабілітації походить з латинської мови і означає відновлення придатності, здатності, спроможності. Цей термін вживається у різних сферах діяльності людини – політичній, юридичній, спортивній, розумовій тощо. Однак наразі більшою мірою реабілітація сприймається через призму медичного сприйняття та є важливим напрямком у системі охорони соціального здоров'я, спрямованим на лікування та профілактику чинників, що призводять до тимчасової чи стійкої втрати працездатності. Основними завданнями процесу реабілітації є максимально можливе відновлення здоров'я, функціональне відновлення (повне або компенсація при недостатності чи відсутності можливості відновлення), повернення до повсякденного життя, залучення до трудового процесу.

Якщо мова йде про реабілітацію військовослужбовців та осіб, що пережили екстремальну ситуацію, то до вищезазначеного переліку можна додати більш детальний опис завдань психологічної реабілітації, серед яких виділяють:

- діагностику та нормалізацію психічних функцій;
- відновлення порушених (втрачених) психічних функцій до оптимального рівня їхньої вираженості;
- корекція особистості для забезпечення ефективного функціонування в соціумі;
- надання допомоги в установленні (відновленні) конструктивних взаємин у сім'ї та суспільстві;
- відновлення адаптивних механізмів до екстремальних (бойових) дій;
- опанування методів саморегуляції та керування стресом;
- запобігання психологічному травмуванню та психічним розладам;
- проведення психопрофілактичної та психокорекційної роботи із сім'єю отримувача послуг;
- формування позитивних реакцій, мотивацій, соціальних установок на життя та професійну діяльність [2].

Задля реалізації поставлених завдань психологічна реабілітація передбачає використання таких форм роботи як психологічна діагностика, психологічна просвіта та інформування, психологічне консультування, психологічна підтримка і супровідна психотерапія, групова робота.

Одним із основних принципів реабілітаційного процесу є етапність, що передбачає послідовне проходження пацієнтом відповідних етапів реабілітації: від початку виникнення захворювання до кінцевого його наслідку. Кожен з етапів передбачає свої завдання, методи і засоби для їх вирішення. Тобто психологічна реабілітація передбачає не лише безпосередню роботу з хворим, а й формування принципів та правил поведінки медичного персоналу, близьких родичів, співробітників та аналогічних хворих, від яких залежить психологічна реакція пацієнта на хворобу. Із цією метою використовуються різні методи психологічного впливу, серед яких вирізняють індивідуальну психотерапію з пацієнтом, різні форми групової психотерапії, метод психотерапевтичного потенціювання (надання психотерапевтичної спрямованості усім заходам

медичної реабілітації з метою створення позитивної домінанти на кожний вид лікування), психофізичне аутогенне тренування, психогімнастика, бібліотерапія, фільмотерапія та інші культо-терапевтичні заходи, арт-терапія, проведення груп психологічної підтримки та соціально-психологічних тренінгів тощо. З метою створення позитивної психологічної атмосфери у процесі лікування та постлікарняного періоду, що сприяє успішній реабілітації хворого, психологія спирається на дослідження науки біоетики, що досліджує принципи, засоби, методи, результати спілкування людей між собою, з навколишньою природою, рослинним, тваринним світом і допомагає людині жити в гармонії з навколишнім середовищем [3].

У широкому розумінні програма психологічної реабілітації військовослужбовців складається із таких блоків:

1. Психодіагностика – дослідження особистісних особливостей (індивідуально-типологічні особливості, захисний стиль поведінки, актуальний стан, особливості міжособистісної взаємодії, особливості сімейної системи тощо).

2. Психологічне консультування, що складається з таких напрямків:

1) інформаційний – підвищення психологічної компетентності щодо проблем формування невротичних порушень;

2) мотиваційний – створення мотивації на лікування та виявлення особистісних ресурсів у подоланні невротичних форм реагування.

3. Психокорекція – відновлення порушеної системи відносин хворого, поліпшення якості життя, відновлення соціальної адаптації [1].

Звернімося також до основних завдань психологічного консультування військовослужбовців, серед яких виділяють:

- емоційну підтримку та увагу до переживань клієнта;
- розширення свідомості та підвищення психологічної компетентності;
- зміна ставлення до проблеми (пошук рішення у безвиході);
- підвищення стресової та кризової толерантності;
- розвиток реалістичності та прийняття множинності поглядів;
- підвищення відповідальності;
- розвиток спонтанності.

Очевидним є те, що саме реалізації цих цілей потребує пацієнт на початку реабілітаційного процесу. Але ми також беремо до уваги, що для глибинних особистісних змін потрібна довготривала психотерапія. Психологічне консультування у даному випадку є формою негайної першої психологічної допомоги. Це насамперед допомога клієнту в усвідомленні проблеми та пошук шляхів та способів її вирішення. Більше того, як зазначають дослідники, чим раніше буде надано психологічну допомогу та підтримку, тим успішніше буде проходити процес подальшої реабілітації. На прикладі проживання травм війни вчені відзначають важливість первинних психологічних інтервенцій одразу після екстремальної події, як тільки особа опинилася фізично у безпеці.

Основним методом психологічного консультування є консультативна бесіда, яка є не лише способом збору інформації про клієнта та психодіагностичним інструментарієм, а й психотерапевтичним засобом. Важливу роль у процесі відіграють методи активного та емпатійного слухання. Ці прийоми допомагають клієнту подивитись на життєву ситуацію, у якій він опинився, більш об'єктивно, зрозуміти та прийняти свої почуття, зняти внутрішнє напруження, звільнитись від переживань, що пригнічують та таким чином досягти конструктивних змін. Також під час психологічного консультування значна частина часу може приділятися так званій психоедукації, тобто просвітницькій діяльності психолога, де фахівець може ознайомити пацієнта з даними наукових досліджень із зазначеної проблеми, що також сприятиме зміні ставлення до ситуації, об'єктивності сприйняття. Вище нами вже зазначалося, що для ефективного реабілітаційного процесу необхідна робота не лише безпосередньо з пацієнтом, а й з родичами та медичним персоналом. У цьому контексті найбільш доцільним є методи психологічного консультування. Однак це не виключає надання психотерапевтичної допомоги за потреби, яка матиме інші цілі та завдання, відмінні від консультування як частини процесу реабілітації.

Для успішної реадaptaції в соціумі людину скоріш за все чекає процес здобуття освіти, професійної перекваліфікації. Відповідно підіймаються питання пошуку своїх подальших шляхів самореалізації, аналіз своїх інтересів, схильностей, навичок, що перегукується із завданнями психологічного консультування як методу надання психологічної допомоги.

Таким чином, методи психологічного консультування як різновиду професійної практики психолога займає своє особливе місце у реабілітаційному процесі військовослужбовців та є обов'язковим для використання. Метод психологічного консультування дозволяє надати першу психологічну допомогу на найбільш ранніх етапах, що сприяє успішності подальшого реабілітаційного процесу. Основними завданнями психологічного консультування є створення атмосфери довіри та безпеки, розуміння та прийняття, що в свою чергу сприяє усвідомленню ситуації пацієнтом та пошук шляхів її вирішення, зняття напруги через відреагування переживань, отримання необхідної психологічної інформації. Усе це разом формує надзвичайно важливу мотиваційну складову особистості пацієнта, що допомагає сформувати та вибудувати в особистості готовність приймати допомогу від фахівців, готовність до більш глибокого та тривалого самоаналізу під час подальшого психотерапевтичного процесу. Метод психологічного консультування застосовується у роботі психолога із медичним персоналом та родичами пацієнта. Також психологічне консультування буде ефективним методом як супровід на постлікарняному етапі та може виконувати функції психологічної підтримки та педагогічної реабілітації, пов'язаною із питаннями профорієнтації та профадаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Бохонкова Ю. О. Реабілітаційна психологічна допомога при неврозах. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 11(16). С. 281–291.
2. Зеленський С. М., Левченко В. О., Бур'янова О. О. Економіко-правові засади надання психологічної підтримки військовим та ветеранам. *Наукові перспективи*. 2023. № 2(32). С. 377–390.
3. Основи фізичної реабілітації : навч. посіб. / за заг. ред. Л. О. Вакуленко, В. В. Клапчука. Тернопіль, 2010. 234 с.

Смоляр Влада Володимирівна,
здобувач 2 курсу вищої освіти навчальної групи ДР - 241,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПСИХІКУ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ

Вплив війни на психіку та соціальний статус людей може бути значний і тривалий. Війна спричиняє травматичні ураження, які виливаються в психологічний стрес, тривожність, депресію та інші психічні розлади.

У. Хаммаш та інші науковці проводили дослідження у Палестині серед молодих людей, які пережили війну на Близькому Сході. Було встановлено, що найбільш поширеними наслідками військового конфлікту та впливу насильства (прямого і непрямого) на психічне здоров'я постраждалих були підвищені симптоми тривоги та депресії [1].

Люди можуть реагувати на воєнні події панікою, страхом, роздратованістю і стресом.

Особи з деструктивною постстресовою трансформацією особистості після перебування у небезпечних для життя умовах проявляють чітко виражені симптоми ПТСР і, безумовно, потребують психологічної допомоги [2].

Втрати від війни, горе – це все людина переживає під час воєнного конфлікту. Війна знищує житло, школи, лікарні, інші соціальні послуги та інфраструктури. Військовий конфлікт може призвести до зменшення можливостей працевлаштування та втрату робочих місць. Загибель членів сім'ї, розлучення та переїзди можуть вплинути на цілісність сімей. Постраждалі від війни можуть почувати себе відокремленими від суспільства через стигму або інші чинники.

Ці фактори діють разом і можуть призвести до серйозних наслідків для психічного і фізичного здоров'я, а також соціального статусу людей. Підтримка і програми реабілітації є важливими для допомоги постраждалим, щоб подолати ці проблеми та відновити нормальне життя.

Психологічна та соціальна реабілітація мають важливе значення для постраждалих від війни та конфліктів з багатьох причин:

1. Відновлення психічного здоров'я: війна може призвести до серйозних психологічних травм, таких як посттравматичний стресовий синдром, депресія та тривожність. Психологічна реабілітація надає постраждалим можливість отримати необхідну психічну підтримку та засоби для подолання травм.

2. Покращення якості життя: сприяючи психологічному здоров'ю, соціальна реабілітація допомагає постраждалим покращити якість свого життя та забезпечити більш стабільний розвиток.

3. Відновлення соціального статусу: війна може призвести до втрати робочих місць, житла та соціального статусу. Соціальна реабілітація передбачає проекти професійної підготовки, допомогу у пошуку роботи та інші заходи, що допомагають відновити соціальну інтеграцію.

4. Зменшення негативного впливу на наступні покоління: наслідки війни можуть вплинути на психіку та соціальний статус наступних поколінь. Психологічна та соціальна реабілітація допомагає створити стабільніше та здоровіше середовище для дітей та молоді.

5. Сприяння миру та стабільності: ефективна реабілітація сприяє процесу відновлення та підтримує мир і стабільність в постконфліктних областях, оскільки вона сприяє подоланню розділеності та розбрату.

Отже, психологічна та соціальна реабілітація є важливими аспектами відновлення індивідів та суспільства в цілому після війни, сприяючи подоланню травм та відновленню нормального життя.

Вивчення впливу війни на психіку та соціальний статус людей є важливим для розуміння наслідків конфліктів і розробки ефективних програм реабілітації. Для цього можуть використовуватися наступні методи та підходи:

1. Психологічні дослідження:

- проведення опитувань і інтерв'ю з постраждалими, щоб зрозуміти їх психологічний стан і досвід травми;

- використання стандартизованої шкали оцінки психологічного здоров'я.

2. Соціологічні дослідження:

- аналіз соціального статусу та економічного положення постраждалих;

- вивчення впливу війни на зайнятість, освіту та доступ до соціальних послуг.

3. Діагностичні методи:

- використання клінічних і психологічних діагностичних інструментів для виявлення психічних розладів і психологічних проблем.

4. Етнографічні дослідження:

- спостереження за життям і культурними звичаями постраждалих груп і спільнот.

5. Спостереження та аналіз:

- спостереження за змінами в психічному стані та соціальному статусі після надання психологічної та соціальної підтримки.

6. Моніторинг і збір даних:

- збір систематичних даних для оцінки довгострокових наслідків війни на психіку та соціальний статус.

Вивчення впливу війни на психіку та соціальний статус людини допомагає розробляти і адаптувати програми психологічної та соціальної реабілітації, які краще відповідають потребам та реаліям постраждалих осіб і сприяють їхньому відновленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Massad, S. G., Shaheen, M., Karam R. Substance use among Palestinian youth in the West Bank, Palestine: a qualitative investigation. BMC Public Health, 2016. 800 p.

2. Шинкаренко І. О. Посттравматичні стресові розлади у співробітників ОВС, що брали участь у зоні проведення антитерористичної операції. *Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 17.11.2017 р. Дніпро : ДДУВС, 2017. С. 147-149.

Сова Олександр Сергійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.,**
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА У ЛІКУВАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ УСТАНОВАХ

Сучасний психолог – це спеціаліст, який бере участь і у психодіагностичних і психокорекційних заходах, і у лікувальному процесі в цілому. В окремих лікувальних закладах формується «бригадна» модель надання медичної допомоги, що виникла в психотерапевтичній і психіатричній службах. Ці положення віднаходять визнання й в інших сферах охорони здоров'я, оскільки це більш високий рівень професійної і гуманістичної медицини. У центрі бригади (як функціонального підрозділу) – лікар, що працює разом із психотерапевтом, клінічним психологом і фахівцем із соціальної роботи. Відповідно до біопсихосоціальної парадигми медицини, кожний із них реалізує свою діагностичну, лікувальну і реабілітаційну програму під керівництвом і в тісній співпраці з лікарем [1].

За підсумками аналізу сформованої на сьогоднішній день ситуації нами виділено кілька особливостей комплексної реабілітації та пов'язані з ними проблемні положення діяльності психолога: питання професійного статусу, зміна теоретичних основ реабілітації, мультидисциплінарний підхід до реабілітації та підготовка психологів.

Перехід на біопсихосоціальну модель зажадав перегляду теоретичних підстав для здійснення реабілітаційних заходів. У ХХ ст. практично всі фахівці в галузі реабілітації користувалися Міжнародною класифікацією порушень обмежень життєдіяльності та соціальної недостатності (МКН), яка оцінювала наслідки захворювання, що призводять до функціональної та соціальної недостатності. Оскільки основні положення МКН не торкалися соціального та фізичного середовища, мінімізували увагу на резервах відновлення, компенсації та реабілітаційний потенціал інваліда, тому виникла потреба у новому документі, який би визначав оцінку реабілітаційних заходів.

Таким документом стала Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ), схвалена Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 2001 р., яка сьогодні є міжнародним стандартом для опису стану реабілітованого та визначення цільових показників реабілітації. Основною особливістю МКФ є орієнтованість на збережені функції інваліда, резерви відновлення або компенсації виниклих обмежень чи порушень, оцінку всіх індивідуальних переваг особистості інваліда, при цьому в МКФ передбачені аспекти, що пов'язані зі здоров'ям людини. Важливим для психологів у МКФ є визнання ролі особистості у вивченні захворювань та феномена інвалідності, що також визначає їх становище у реабілітаційних заходах [2].

Зазначимо, що реалізована модель медичної реабілітації представляє проблемно-орієнтований підхід, який передбачає не просто виявлення окремих порушень, а розуміння того, як існуючі порушення впливають на життя людини.

Незважаючи на схожість базових принципів МКФ та вітчизняної психології, існує невідповідність у термінології, систематизації та трактуванні понять, що зумовлена різними теоретичними підходами у зарубіжній та вітчизняній психології.

Окремо розглядається питання щодо психодіагностичних методик. Якщо у медицині існують загальноприйняті клінічні шкали (шкала Ренкін, індекс мобільності Рівермід та ін.), що дозволяють досліджувати оцінку доменів МКФ, то в психології існують поодинокі універсальні методики оцінки параметрів психічної діяльності, що відповідають методологічним позиціям вітчизняної та зарубіжної психології. Вирішення цих проблем є актуальними сьогодні.

Існують певні труднощі у визначенні конкретних принципів та методів практичної діяльності психолога, особливо у соматичній медицині через тривале переважання біомедичного підходу до реабілітації. Загальна тенденція гуманізації науки призвела до принципових змін медичного мислення в психології [4].

Розвиток інформаційних технологій спричинив появу нових методів, що використовуються в комплексній реабілітації. Технологія доповненої реальності, інтерфейс мозок-комп'ютер, когнітивні тренування, безумовно, розширюють можливості психологічної реабілітації, проте вимагають від психолога інформаційної грамотності та нового погляду на методологічні засади побудови реабілітаційного процесу.

Значною в галузі психологічної реабілітології є поява клінічних рекомендацій, створених для психологів з питань клініко-психологічної діагностики та реабілітації при порушеннях психічної діяльності для різних нозологічних груп, що відповідають професійним стандартам та запитам практичної медицини. Подібні рекомендації є для психологів якісним орієнтиром у реабілітаційному спрямуванні, що розвивається, і вносять суттєву визначеність у побудову професійної діяльності.

Невирішеною проблемою організації комплексної реабілітації є питання результативності. Представники охорони здоров'я вказують, що питання щодо критеріїв результативності роботи психолога викликають складність, тому що «в умовах короткострокового та специфічного лікувального процесу прийняті в медицині критерії поліпшення стану здоров'я та підвищення соціальної активності пацієнта не підходять для оцінки психологічної допомоги [3]. Сучасними авторами пропонується здійснювати оцінку результативності психологічної реабілітації через оцінку досягнення цілей із використанням шкал досягнення цілей GAS (Goal Attainment Scale) або доменів МКФ, що визначає необхідність перегляду психодіагностичного інструментарію [4].

Важливим щодо визначення положення клінічного психолога у системі комплексної реабілітації є те, що його діяльність реалізується у складі поліпрофесійної (мультидисциплінарної) бригади (команди) і відповідно ставить нові завдання перед спеціалістом-психологом: інформування медичної спільноти, проведення консультацій для покращення ефективності команди та ін. Сьогодні активно розробляється діагностичний інструментарій оцінки психологічних особливостей міжгрупової взаємодії фахівців-реабілітологів, отже, розширюється психодіагностичне поле діяльності клінічного психолога.

Неоднозначним є питання ієрархії фахівців-реабілітологів під час проведення реабілітаційних заходів, що ставить психолога у досить скрутне становище через недостатнє правове обґрунтування його професійного статусу в порівнянні з представниками медичних спеціальностей.

Реабілітаційний напрямок, що активно розвивається пред'являє дуже високі вимоги до підготовки психологів, це стосується не тільки формування нових компетенцій, зумовлених підходом до реабілітації, а й досить широкого та глибокого базового набору професійних знань та навичок.

Професійна підготовка в галузі реабілітаційної психології активно розвивається за кордоном, в Україні на даний час перепідготовку з цієї галузі із кожним роком здійснює все більше закладів вищої освіти.

Навчальний напрямок, що розробляється в нашій країні, в галузі комплексної реабілітації переважно орієнтований на формування нових професійних компетенцій у реалізації психологічних та психотерапевтичних методів на реабілітаційному етапі, а також підвищення навичок роботи у мультидисциплінарній команді (бригаді) фахівців. Значним, на наш погляд, є орієнтація на формування високої мотивації до розвитку особистісних та професійних якостей клінічних психологів. Така спрямованість забезпечує високу ефективність професійної діяльності клінічного психолога в умовах системи комплексної реабілітації, що динамічно розвивається.

У науковій та професійній спільнотах відзначається необхідність залучення до освітніх планів підготовки фахівців, які займаються медичною реабілітацією, завдання формування навичок правильного використання МКФ та оціночних шкал. Однак, як було зазначено вище, для психологів це положення ускладнюється невідповідністю понятійного апарату зарубіжної та вітчизняної психології та відсутністю єдиного загальноприйнятого психодіагностичного підходу до оцінки психічної функції.

Таким чином, біопсихосоціальна модель реабілітації, закріплена на законодавчому рівні, доводить необхідність залучення психологів до системи комплексної реабілітації та визначає нові завдання їхньої професійної діяльності. Існуючі проблеми реалізації професійної діяльності психолога пов'язані з недосконалістю його правового статусу в сфері охорони здоров'я, невідповідністю теоретичних підходів зарубіжної та вітчизняної психології до оцінки порушень психіки та реалізації психологічної діяльності, невирішеними питаннями у підготовці спеціалістів-психологів. Але зміни, що відбуваються в рамках правового статусу психолога, і поява наукових публікацій, що відтворюють спроби вирішення актуальних проблемних положень діяльності психологів, показують позитивну динаміку у вирішенні зазначених труднощів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітенко І. В. Медична психологія. Дніпропетровськ, 2008. 200 с.
2. Медична та соціальна реабілітація : навч. посіб. / за заг. ред. І. Р. Мисули, Л. О. Вакуленко. Тернопіль, 2005. 402 с.
3. Табачников С. І. Актуальний стан та перспективи психотерапії та медичної психології в Україні. *Форум психіатрії та психотерапії*. 2004. Т. 5. С. 34–40.
4. Хомуленко Т. Психологія праці та організаційна психологія : навч.-метод. посіб. Харків, 2009. 279 с.

Сташук Ольга Олександрівна,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Левченко Владислава Сергіївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна
робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в сучасних реаліях розвиток національної ідентичності знаходиться під впливом воєнних подій в Україні. Ситуація, яка мала місце до 2014 року в Україні та характеризувалася як криза соціального самовизначення суспільства, з притаманними їй пошуками історичної унікальності та особливої соціальної природи сьогодні суттєво змінюється. Згідно даних соціологічного опитування, проведеного 6 квітня 2022 року групою «Рейтинг», в Україні значно зросла кількість осіб, які самоідентифікують себе саме як громадяни України (з 75% у 2021 році до 98 % на момент опитування) [2]. З огляду на це стає зрозумілим, що проблематика ідентичності у формуванні української нації є надзвичайно затребуваною. Її прогностичний розгляд підводить до усвідомлення значимості молодого покоління у становленні України як держави з успішним майбутнім.

Свідомість молодого людини, на яку ще не вплинули певні організаційні (корпоративні) культури, відкрита до нових інформаційних тенденцій та до різних соціокультурних впливів. Її національна ідентичність стає невід'ємною складовою власного «Я», в основі якого лежать психічні механізми розрізнення (визначення особистісних кордонів, самодостатність і незалежність «Я») та ототожнення (інтегрування себе з іншими). Тому усвідомлення власної національної ідентичності стає підґрунтям для діяльнісного вираження себе як унікальної особистості – Українця, а також як частини міжнародної спільноти із притаманною їй загальнолюдською спорідненістю та гуманістичними цінностями.

Мета нашої розвідки: охарактеризувати феномен та чинники розвитку національної ідентичності студентської молоді.

Національна ідентичність як феномен. Поняття «ідентичність» походить від двох складових: *Idem* (лат. означає – тотожний, подібний) та *Ipse* (лат. означає – самість). Основними психологічними характеристиками ідентичності є: забезпечення схожості з одними людьми і категоріями, і відмінності від інших; забезпечення одночасно таких процесів: диференціації, які проявляються в визначеності кордонів, цілісності і незалежності «Я», визнання соціального статусу як особистісно значущої цінності; інтеграції «Я», які проявляються в суб'єктивному об'єднанні себе з іншими людьми, що здійснюється не спонтанно, а на основі порівняння і оцінювання інших; ідентичність є засобом не тільки інтеграції, але й вибору шляхів цієї інтеграції з іншими [7].

Ідентичність означає одночасно і унікальність індивіда, і його належність до певного об'єкта ототожнення, яким, зокрема, може виступати нація. У цьому випадку розглядаємо феномен національної ідентичності індивіда.

В «Енциклопедії Сучасної України» національну ідентичність визначено як: усвідомлену приналежність індивіда до національної спільноти на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у

результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей. За змістом національна ідентичність – сфера ідей, цінностей і смислів культури, сприйнятих й артикульованих більшістю громадян країни [11]. Національна ідентичність, за визначенням Н. Глушаниці, Л. Конопляник та ін. —це особливий випадок колективної ідентичності, який означає соціальне спільне та єдине знання у вигляді офіційно переважаючого уявлення про себе певної нації [3, с. 176–231]. Один із визнаних західних авторитетів у питаннях національної ідентичності, Е. Сміт характеризує її як абстрактну, багатовимірну конструкцію, пов'язану з багатьма різноманітними сферами життя і схильну до численних перетворень і поєднань. Її найголовнішими рисами є історична територія, спільні міфи та історична пам'ять, спільна культура, єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів, спільна економіка [9].

М. Козловець вказує, що ідентичність кожної національної спільноти можна репрезентувати, насамперед, як її колективну самосвідомість, самовизначення, самовироблення власного образу і змісту самосвідомості, а не як ззовні сконструйований образ «національного характеру». Це означає, що поняття «національної ідентичності» передбачає вияв колективного самоконструювання образу власної національної спільноти, характер якого багато в чому залежить від об'єктивних передумов і практики функціонування цієї спільноти [6, с. 57–59].

Огляд чинників розвитку національної ідентичності студентської молоді.

І. Старовойтова зазначає, що процедура ідентифікації не означає встановлення абсолютної тотожності індивіда і групи [10]. Вона відбувається за головними ознаками – ідентифікаційними індикаторами, котрі й містять у собі міру цього соціального явища: істотні властивості, які дозволяють індивіду ідентифікувати себе з певною групою (мова, етнос тощо) та ознаки-символи, що вказують на належність до певної спільноти (релігія, одяг, освіта, цінності, ідеали тощо). Розуміння власної ідентичності допомагає молодій людині краще усвідомлювати та виражати, ким вона є не лише як особистість, а і як частина спільноти. Індикаторами ідентифікування в цьому процесі можуть виступити: мова, згуртованість та сегрегація від «інших, чужих», оптимістичність в оцінці спільного майбутнього, національна пам'ять, ідеали, гідність, патріотизм, творення смислів тощо.

М. Козловець виділяє такі основні чинники, що впливають на формування національної ідентичності: історична територія, спільна мова і культура, єдиний економічний простір, релігія і спільні міфи, а також історична пам'ять, єдині закони і обов'язки для всіх членів [6, с. 71].

Чинниками формування нації та національної ідентичності (за Л. Грінфелд) є: людські переконання; спільне історичне минуле, спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє; спільні дії, тобто дійова ідентичність; постійне проживання в одній країні; спільні характеристики, які об'єднуються поняттям «національного характеру» і котрі формують загальнонародну культуру [6, с. 58].

До чинників, що впливають на розвиток національної ідентичності студентської молоді, відносимо:

1. *Засоби стимулювання соціокультурної діяльності.* Соціокультурна діяльність закладу вищої освіти може розглядатися як сукупність різноманітних засобів для здійснення культурно-розвиткової діяльності та отримання продукту цієї діяльності у вигляді сформованого образу «Я», ідентифікованого із конкретною культурно-історичною спільнотою, що носить для студентів особливу емоційно-особистісну значимість. Шляхи залучення студентської молоді до соціокультурних заходів мають визначатись з врахуванням потреб та інтересів студентського контингенту закладу вищої освіти, зокрема: (1) поширення інформації про соціокультурні заходи громади/регіону через студентські спільноти закладу вищої освіти (наприклад, студентські групи чи канали у Telegram) та залучення студентської молоді до них; (2) розгортання циклів соціокультурних заходів різної тематики спільно із активом студентського самоврядування закладу вищої освіти [8].

2. *Піднесення престижу і ролі української мови.* Засобами розвитку мовної складової, зокрема, є трансляція україномовних фільмів, серед яких особливо вирізняються фільми іноземного виробництва з гарним українським перекладом, який відображає місцевий колорит, радіо і телебачення, фонографічна музика, інтернет тощо.

3. *Засоби розвитку українознавчої компетентності.* С. Бойко наголошує, що саме українознавча компетентність є одним із ключових факторів безпеки української нації, яка проявляється у внутрішньому факторі – національній самоідентифікації, що втілюється у почуттях-цінностях – «Я – Українець» – «Ми – Українці». Сутність цих почуттів цінностей полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова [1].

4. *Засоби формування політичної свідомості*. П. Горінов підкреслює, що одним з чинників розвитку національної ідентичності студентської молоді виступає політична складова, а саме: усвідомлення українців їх приналежності до певної політично-організованої групи людей, до держави України, до системи спротиву ворогу, тобто до українського народу, української нації та держави, як у межах території України, так і за її кордонами. Подібне усвідомлення дає змогу визначити місце українського народу в соціокультурному просторі та вивести власну національну ідентичність на наступний етап розвитку державності [4].

Висновки. Специфіка національної ідентичності полягає в тому, що в ній проявляються не тільки *зовнішні* (соціальні), а й *внутрішні* (психологічні) риси. Національна ідентичність є комплексом символів, сукупність яких породжує особливого роду відчуття належності до спільноти, члени якої можуть бути відмінні за різними параметрами, але при цьому почувати свою єдність з тієї причини, що всі вони – «однієї національності».

Розуміння власної ідентичності допомагає молодій людині краще усвідомлювати та виражати, ким вона є не лише як особистість, а і як частина спільноти. Індикаторами ідентифікування в цьому процесі можуть виступити: мова, згуртованість та сегрегація від «інших, чужих», оптимістичність в оцінці спільного майбутнього, національна пам'ять, ідеали, гідність, патріотизм, творення смислів тощо.

До чинників, що впливають на розвиток національної ідентичності студентської молоді, відносимо: засоби стимулювання соціокультурної діяльності, піднесення престижу і ролі української мови, засоби розвитку українознавчої компетентності, засоби формування політичної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко С. Формування національної ідентичності *української молоді в умовах російсько-української війни* Українознавчий альманах № 30, 2022. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2>
2. Восьме загальнонаціональне опитування: адаптація українців до умов війни. Група «РЕЙТИНГ», 6 квітня, 2022. URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html
3. Глушаниця Н. В., Конопляник Л. М., Пришупа Ю. Ю., Шостак О. Г., Колісниченко А. В., Харицька С. В. Роль сформованості національної ідентичності в системі соціальних комунікацій Соціальні комунікації суспільства: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / під заг. ред. А. Г. Гудманяна, С. М. Ягодзинського. Київ. Талком, 2020. С. 176–231.
4. Горінов П. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави *Юридичний науковий електронний журнал* № 10/2022. С. 26–30. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2>
5. Коваленко А. Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*, 1 (3), 2017. С. 48–62.
6. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 57–59
7. Котенко Я. В., Ктчак А. Ф. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене). Київ: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с.
8. Павленко А. І., Сташук О. О., Левченко В. С. Шляхи залучення студентської молоді до соціокультурних заходів в умовах закладу вищої освіти Соціокультурні та психолого-педагогічні аспекти організації освітньо-розвиткового простору в сучасному закладі освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (23 травня 2023 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комуніальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ХГПА, 2023. 500 с. С. 297–302.
9. Поняття „національна ідентичність” і „національна ідея” в українському термінологічному просторі URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nagorna_ponniattia.pdf (Дата звернення: жовтень, 2023)
10. Старовойтова І. Соціальна ідентифікація як процес самореалізації людини в сучасному соціальному просторі URL : <https://newacropolis.org.ua/theses/ed51dbc6-a5ac-41ed-98ad-1be2e5e6b229> (Дата звернення: жовтень, 2023)
11. Стегній О. І. Національна ідентичність *Енциклопедія Сучасної України* Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL : <https://esu.com.ua/article-71062>. (Дата звернення: квітень, 2023).

Стельмакова Юлія Ігорівна,
вихователь вищої категорії,
Центр комплексної реабілітації дітей з інвалідністю та дітей, які належать до групи ризику,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ДО СТРЕСУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВОЕННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯ

Анотація. У статті розкривається роль феномену стресу та стресостійкості. Проаналізовано особливості стресостійкості дітей молодшого шкільного віку та досвід науковців щодо психологічного супроводу дітей в умовах війни. Розкриті особливості емоційного стану дітей в умовах війни та основні чинники тривожності учнів молодшого шкільного віку, розкривається корекційно-розвиткова програма і подаються шляхи її застосування в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: стрес та стресостійкість, формування життєстійкості, корекційно-розвиткова програма, формування стійкості до стресу.

Вступ. Українське суспільство сьогодні переживає чергову кризу, пов'язану з багатьма чинниками. Найбільшою руйнівною обставиною на сьогодні є повномасштабна війна в Україні. У зв'язку з цим життєві труднощі мають не тільки дорослі, але ще й діти. А саме діти молодшого шкільного віку, які дуже тривожно переживають ці обставини, розв'язують проблеми по-різному, справляючись чи не справляючись з ними. Усі ці діти потребують допомоги. Важливим складником роботи з дітьми, які пережили травматичні події, є формування життєстійкості.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що чималий відсоток дітей (15- 25%) матиме симптоми посттравматичного стресового розладу. Та, на щастя, більшість дітей (75-85%) проявляють неймовірну витривалість і намагаються впоратися з переживаннями [6]. Тому неабияким завданням батьків та фахівців є попередження посттравматичного стресового розладу, психологічний супровід та підтримка дітей з метою плекання стійкості до викликів. Варто зазначити, що наслідки війни не завжди можуть бути очевидними. Тому на тлі психоемоційного виснаження (пандемія COVID-19, дистанційне навчання, війна) діти потребують особливої уваги, індивідуального підходу та дбайливого ставлення як від батьків, так і від учасників освітньо-виховного процесу.

Основний текст. Повномасштабна війна в Україні змусила населення весь час жити у стані напруження та неспокою, і, на жаль, саме діти все частіше стають жертвами війни та потерпають як фізично, так і психологічно. Тому чималої уваги та турботи потребують саме підростаюче покоління, саме діти покликані вчитися бути стійкими до викликів, вміти долати життєві перешкоди та плекати щасливе життя надалі. Питанням стресостійкості у вітчизняній психологічній науці переймалися О.Л. Вознесенська, Х.Р. Стельмашук, Т.М. Титаренко О.Т. Шевченко, чимало сучасних досліджень присвячено саме пошуку стратегій допомоги дітям, які пережили травмуючий досвід (Л.О. Бондаренко, А.В. Давиденко, Д.Д. Романовська, С.С. Кость, О.В. Медведєва та ін.) [1;2;17].

Запровадження програми з формування життєстійкості - частина стандарту надання гуманітарної допомоги, без чого остання неефективна. Формування життєстійкості один із інноваційних методів навчання, застосування якого допоможе налагодити взаємозв'язок між успішністю та реальним життям, комунікацію між всіма учасниками освітнього процесу.

Мета програми: підвищення стійкості до переживання наслідків стресу дітей молодшого шкільного віку після психотравматичних подій.

Завдання програми: формування у дітей навичок самостійного психоемоційного відновлення після пережитих психотравматичних подій, підтримка поведінки дітей, яка допомагає їм адаптуватися до нових соціальних умов життєдіяльності після пережитих психотравматичних подій, формування саногенних видів взаємовідносин дитини з найближчим соціальним оточенням, формування, розвиток і вдосконалення комунікативних навичок, емоційно-вольової саморегуляції поведінки, створення в дитячому колективі, де навчається проблемна дитина, атмосфери прийняття, доброзичливості, відкритості, взаєморозуміння і підтримки, формування адекватних батьківських настанов (налаштувань) на соціально-психологічні проблеми дитини, шляхом активного залучення батьків до психокорекційного процесу.

Переваги використання таких занять передбачає позитивний ефект, якщо найближче соціальне оточення дітей також буде охоплене профілактичним інформуванням та навчанням педагогічних працівників і батьків.

Програма специфічна, вона суттєво відрізняється від програм першої психологічної допомоги тим, що може бути застосована навіть через рік після впливу травматичної події і спрямована на розвиток просоціальних навичок і навичок психологічного відновлення. У порівнянні з кризовим втручанням, яке повинно відбуватись у перші години і дні після надзвичайної події, ця програма може проводитись декілька разів, після забезпечення базової безпеки і відновлення соціального оточення дитини.

У дослідженні використано цю програму як засіб формування стійкості до стресу у дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану. Формуючий експеримент проводився на базі комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, вибірка складала 6 осіб дітей молодшого шкільного віку, які відвідують такі корекційні заняття, та контрольна група на базі комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Джерело» Запорізької обласної ради. На діагностичному етапі використовувались такі методики: опитувальник дитячої тривожності (БОДТ), Тест шкільної тривожності Філіпса.

У результаті діагностики було встановлено, що ступінь впливу травмуючого фактору на дітей різний, відповідно можна класифікувати дітей за наступними критеріями:[13, с. 47]:

- діти, які безпосередньо стали очевидцями обстрілів, бомбардувань, катувань і т.д.;
- діти, які пережили втрату близької людини (батьків, братів/сестер, друзів, когось із близького оточення);
- діти, які відчували загрозу втрати безпечного середовища (безпосередньо не бачили сцен війни);
- діти, які травмовані через тривожну поведінку значимого оточення (батьків, сім'ї, родичів) та через відсутність інформації про певні події (втратили почуття безпеки, вимушені покинути дім і т.д.).

Високий рівень тривожності учнів молодшого шкільного віку спостерігається за наступними шкалами: «Тривога у відносинах з однокласниками», «Тривога у відносинах з вчителем», «Тривога у відносинах з батьками», «Тривога, що виникає у ситуаціях перевірки знань».

Таким чином, результати емпіричного дослідження за двома діагностичними інструментами (Багатофакторний опитувальник дитячої тривожності та Тест шкільної тривожності Філіпса) дають можливість стверджувати, що тривожний стан учнів молодшого шкільного віку пов'язаний з усіма учасниками освітньо-виховного процесу (діти-вчителі-батьки). Дітям важко встановлювати соціальні контакти з однолітками, оскільки навчально-виховний процес тривалий час було реалізовано в дистанційному форматі (а подекуди так це і триває), і більшість дітей цього року тільки мали можливість вперше піти до школи та познайомитися з однокласниками. У свою чергу, більшість досліджуваних дітей молодшого шкільного віку є внутрішньопереміщеними особами, що ускладнює налагодження стосунків з однокласниками та вчителями (оскільки діти мали досвід травматичних подій, мають негативний емоційний фон і змушені адаптуватися до нових умов проживання та навчання). Також варто звернути увагу на стосунки дітей з батьками, оскільки встановлено достатньо підвищений рівень тривожності за шкалою «Тривога у відносинах з батьками». Розуміємо, що сьогодні, у надскладні часи, батьки є опорою для дітей у подоланні стресових ситуацій, у співпереживанні травматичного досвіду. Визначено, що стосунки з батьками, однолітками та вчителями значною мірою впливають на загальний емоційний фон молодших школярів

Отже, отримані результати дають підстави щодо міркувань про систему засобів психологічного супроводу учнів молодшого шкільного віку в умовах війни з метою навчання базовим навичкам стресостійкості (з метою поліпшення адаптації до нових умов життя, налагодження соціальних стосунків, покращення емоційного фону). Таким чином, можемо зробити висновок, що рівень травматизації і стресу буде залежати безпосередньо від того досвіду, який мала дитина, від тієї травматичної події, яку їй довелося пережити, від частоти та інтенсивності стресогенного фактору, а також від психологічної стійкості самої дитини.

На корекційно-розвивальних заняттях з дітьми з метою відпрацювання навичок саморегуляції, стресостійкості, емоційної стабілізації пропонуємо серію таких вправ:

- Вправа «Кокон» – дихальна і тілесна техніка, спрямована на швидке заспокоєння.
- Вправа «Розтрушування» – практика-гра, спрямована на зниження тривоги та страху.
- Вправа «Простукування тіла» – спрямована на активізацію нервової системи, вираження емоцій та почуттів, в яких знижений тонус м'язів (смуток, печаль і т.д.).

- Вираження страху та тривоги за допомогою малюнка.
- Вираження агресії за допомогою дихання, звуку, руху (вправи «Задуваемо свічку», «Перетягування рушника», «Кричимо-мовчимо» і т.д.).

Виявити дитину, яка потребує психологічної допомоги зазвичай може спеціаліст, що співпрацює з нею. При цьому важлива участь педагогічних працівників навчальних закладів. Саме педагоги мають можливість найтісніше спілкуватися, взаємодіяти з дитиною, спостерігати за її поведінкою, психоемоційним станом, успіхами та проблемами, а подекуди і формувати готовність сім'ї до отримання фахової допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Л. О. Простір арт-терапії для зцілення дітей в умовах війни. *Особистість. Суспільство. Війна*. Харків, 2022. С. 30-32.
2. Бочкор Н. П. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та пост конфліктний період : метод. рекомендації / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
3. Давидова О. В. Технології регуляції стресостійкості в роботі практичного психолога з учнями юнацького віку. Кременчук, 2022. 56 с.
4. Давиденко А. В. Діти та війна: методи психологічної допомоги дітям із травмуючим досвідом. *Організаційні, нормативно-правові та клінічні питання реабілітації в Україні в мирний час та під час війни* : колективна монографія / за заг. ред. В. М. Ждана, І. А. Голованової. Полтава, 2022. 65 с.
5. Діти і війна: навчання технік зцілення. URL: https://i-cbt.org.ua/wpcontent/uploads/2022/04/Children_and_War_2022_Book.pdf (дата звернення 17.01. 2023).
6. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна : монографія. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с.
7. Іванцанич В. І. Особливості розвитку стресостійкості у школярів. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. № 33. С. 194- 201.
8. Ілленко В. М. Формування стресостійкості у школярів. *Соціально-психологічні аспекти розвитку суб'єктів освітнього процесу* : матеріали II Всеукраїнського науково-практичного форуму, 07–12 грудня 2020 року, м. Суми. С.72-75.
9. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навчально-методичний посібник. Київ, 2017. 208 с.
10. Кучера А. Система психологічних засобів формування базових навичок стресостійкості учнів молодшого шкільного віку в умовах війни. Кривий ріг, 2023.
11. Медведєва О. В. Особливості первинної психологічної допомоги дітям під час воєнних дій: тези доп. наук.- практ. конф., м. Харків, 20 квіт. 2022 р. Харків, 2022. С. 196-200.
12. Опитувальник симптомів ПТСР. URL: <https://www.nkvts.no/content/uploads/2022/06/CATS-2-CaregiverUkrainian.pdf> (дата звернення 25.01. 2023).
13. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос та ін.; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ «Видавництво «Логос». 2015. 207 с.
14. Психосоціальна підтримка дітей у кризовій ситуації. Методичний посібник для педагогів / Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), ВСМГО «Християнська Асоціація Молодих Людей України» (УМСА України). Київ, 2015.
15. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти : метод. посіб. / упоряд. Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук. Чернівці : Технодрук, 2014. - 133 с.
16. Рудковська О. В. Шляхи збереження психологічного здоров'я дітей в умовах війни. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 жовтня 2022 року / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 299-303.
17. Hobfoll S. E. Social Support: Will you be there when I need you? *A lifetime of relationships*. New York: Brooks-Cole. 2001. P. 46-74.
18. Maddi S. R. Hardiness and Mental Health . *Journal of Personality Assessment*. 1994. Vol. 63. №2. P. 265–274.
19. Wassilios E. Fthenakis Elementarpädagogik nach PISA; Wie aus Kindertagesstätten Bildungseinrichtungen werden können. In: Corina Wustmann. Verlag Herder, Freiburg im Breisgau, 2000. P. 113-135.

Теслюк Валентина Михайлівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сучасні бойові дії характеризуються значним рівнем санітарних і психогенних втрат, поранень, контузій тощо. Актуальною проблемою сьогодення є прогнозування поведінки воїнів у бою, рівня психогенних втрат, ефективна психологічна реабілітація.

Психологічна реабілітація – це процес відновлення психічних функцій, особистісного стану військовослужбовця за допомогою психокорекції та психотерапії, а також злагоджена робота психологічних механізмів саморегуляції, зміцнення адаптаційних здібностей, ціннісних орієнтацій і поведінки, що знову дозволить йому успішно вирішувати завдання професійної діяльності.

О. Блінов пропонує «Перехідну» модель психологічної реабілітації воїнів, яка має два основних рівні організації роботи – стратегічний і тактичний [1]. Стратегічний рівень вирішує завдання планування, підготовки реабілітаційної бази та затвердження системи роботи. Основним завданням тактичного рівня є організація безпосередньої психореабілітаційної роботи на практиці. Проводиться на догоспітальному етапі психологічної реабілітації, на госпітальному етапі та на післялікарняному (санаторному) етапі психологічної реабілітації.

Всі реабілітаційні заходи поділяють на три етапи.

На першому етапі реабілітації здійснюються заходи щодо надання першої психологічної допомоги на полі бою військовим (догоспітальний етап психологічної реабілітації).

Психологічна реабілітація учасників бойових дій здійснюється на основі таких принципів: попередження, дружньої взаємодопомоги, терміновості («хвилини економлять рік»), принципу наближення реабілітаційних установ до лінії фронту (для осіб, які повертаються до бойових формувань), принцип простоти заходів (доступності для військовослужбовців), принцип безперервності та індивідуалізації заходів тощо.

Другий етап психологічної реабілітації проводиться з метою локалізації психологічних наслідків бойового стресу, який виникає після його припинення і складається з двох напрямків. Перший напрямок (традиційний варіант) є невід'ємною частиною медико-психологічної реабілітації і проводиться для військовослужбовців, які проходять лікування з приводу поранень, контузій, травм, опіків, опромінення та психічних розладів. У деяких випадках медико-психологічна реабілітація доповнюється професійною та соціальною реабілітацією. Це лікарняний етап.

Другий напрямок психологічної реабілітації (нетрадиційний варіант) – це вид психологічної допомоги військовослужбовцям, які відчувають або гострі реакції на поточний стрес, або загострення відстрочених негативних психологічних наслідків, реакцій і розладів, викликаних, як правило, пережитими раніше. Цей вид психологічної допомоги надається в умовах військової частини. При цьому варіанті психологічної реабілітації психолог тісно співпрацює з військовими чи цивільними лікарями, а військовослужбовець на час реабілітації звільняється від виконання обов'язків.

Вибір першого напрямку психологічної реабілітації має місце тоді, коли процес одужання постраждалого з певних причин заблокований або можливий лише за участю досвідченіших фахівців. Критерієм, за яким виокремлюють напрями реабілітаційних заходів в умовах військової частини, є здатність воїна ефективно вирішувати службово-бойові завдання.

В умовах військової частини комплекс реабілітаційних заходів поділяється на дві складові. Завдання першого компоненту – психологічно підтримати період відновлення військової діяльності. При відхиленні військовослужбовця від нормального процесу відновлення з ним проводиться психокорекційна робота, а при появі стійких психологічних труднощів надається психотерапевтична допомога. Ці дві форми психологічної допомоги, як і зазначені вище, можуть здійснюватися в умовах військової частини підготовленим психологом у взаємодії з медичним персоналом цієї ж військової частини.

На третьому етапі реабілітації (післягоспітальному (санаторному) етапі) у психологічно травмованих воїнів знімають психологічні наслідки бойового стресу, які виникають через певний час (місяць, рік і більше). Третій етап реабілітації воїнів збігається з усуненням проявів посттравматичних

стресових розладів (ПТСР). Перспективним підходом до успішної психологічної реабілітації воїнів може бути розуміння особистості в усьому її розмаїтті і, перш за все, такої категорії, як «потреба».

Таким чином, під психологічною реабілітацією поранених та інвалідів слід розуміти діяльність суб'єктів психологічної роботи з метою відновлення психічних функцій, властивостей, особистісних особливостей і системи взаємовідносин особистості воїна, які дозволять йому успішно функціонувати у мирному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бінов О. А. Психологія бойової психічної травми : монографія. Київ : Талком, 2016. 246 с.

Tilna Yuliia,

2nd year student of the first (bachelor's) level of higher education,
Speciality 182 Light Industry Technologies,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine

Scientific adviser – **Alina Podorozhna,**

Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages Training,
European Integration and International Cooperation,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine

LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AS A MEANS OF SOCIAL REHABILITATION AND ADAPTATION DURING REFUGEE LIFE ABROAD

Since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by Russian troops, many people have been forced to leave their permanent places of residence. Each refugee had to choose a new temporary place of residence. Some stayed in Ukraine and chose a safer city in the west of the country. Others decided to go abroad. It was good if a person had friends or relatives abroad who could easily take in a refugee for an indefinite period of time. Some people had an offer to go outside Ukraine for a job. But many people did not have offers or support from relatives and went abroad into absolute obscurity.

According to statistics, among Ukrainians who have travelled abroad, approximately 44% do not know English at all, 27% say they can understand simple words and phrases, and 19% can read, write or speak a little bit of English, but not well. And only 1.1% of respondents are fluent in English [4]. So, first of all, for socialisation and a more comfortable life abroad, it is necessary to learn from scratch or deepen your knowledge of a foreign language.

Many refugees have faced serious challenges, and to overcome them more quickly, knowledge of a foreign language is the key to success. As a rule, countries that host refugees organise specialised language courses for them, as well as courses on adaptation in the legal, social and economic spheres. This helps a lot in finding the necessary information and employment. However, it takes time to feel comfortable in a foreign country, and learning the language quickly is a great advantage. It is necessary to find an activity of interest: it can be dancing, sports training, painting, getting a new education or even confirming your education abroad to be able to work in your field of expertise.

Studies conducted among Ukrainian citizens living abroad prove that language barrier exists and it greatly hinders refugees from confirming their qualifications and finding a job worthy of their professional level, engaging in hobbies, making friends and forming an environment. As a rule, refugees often make friends with other refugees. This helps, but is not a solution to the problem of socialisation [5, p.49–57].

Foreign language courses help to expand your social circle and shape your surroundings. After all, there are people studying there who also find it difficult to stay abroad and learning the local language is a vital necessity. In addition, the local language helps to immerse yourself in the culture of the country, understand its customs and mentality. Of course, everything is different from what a migrant has known since childhood. But it broadens your horizons incredibly and allows you to adapt to the environment and your surroundings.

In 1977, the linguist S. Krashen distinguished between the concepts of "learning" and "acquiring". Whereas learning takes place in a controlled environment and is the repetition of information according to a certain methodology, acquiring is the way in which a native language is taught. It is a natural process that

happens to every person and is learning a language without the help of a textbook, but the brain learns all the rules, words and sounds gradually. This method is not a fast language learning, but it makes it possible to learn a language "for fun" [2; 3]. To do this, it is necessary to customise the environment with a new language:

- Observe language material (read children's books, listen to podcasts for beginners and simple dialogues). You should try to understand the gist of the dialogue, not translate it verbatim.
- Install appropriate apps on your phone to help you (Duolingo, Linguae, etc.)
- Gradually build up your vocabulary by naming things you already know in the foreign language.
- If you are ready, you can customise the interface of your gadgets to the language you are learning.
- Listen to simple audio books with subtitles.
- Once you have a small language base, you can gradually take simple online tests and watch introductory videos.
- Language clubs or cafes for communication in the target language.
- Watching films with foreign language subtitles.
- Planning things in a foreign language is an opportunity to quickly learn the necessary vocabulary of the most commonly used words.

After about 9 months, the language core will be formed, which will help you finally understand such an incomprehensible language and start speaking. Until then, the information in the brain is confused, words are forgotten, and it may even seem that there is no point in learning a language because you have no ability. This is not only a process of adaptation to a new country, but also a process of self-education. After all, researchers argue that the key to success is not talents and abilities at all, but strength of character [1].

Polyglot E. Murawsky is sure that it is possible to learn several languages at the same time, but it is better to choose two languages from different language groups that are not similar to each other. This way, it is possible to prevent confusion of grammar and words in the brain [2].

So, to summarise the above points, we can say that almost every refugee has "learning" in language courses, while "acquisition" can be formed independently. This includes the language environment, reading books, listening to the language and understanding the context without literal translation. Being abroad will help with this, as it is here that a migrant is surrounded by a foreign language everywhere, can go to almost any European cafe or shop and order in local or EU-wide English, say a few simple phrases in a foreign language and admit without embarrassment that you do not understand something. Comical situations, jokes and deeper language learning will help you to integrate into a new foreign society. It is possible to speed up language learning by combining language learning methods and, of course, this cannot be done by a teacher or anyone else. Only personal motivation will generate interest in learning new information, it will help you look for new ways to learn the language and devote your free time to forming the language core. It is also important to choose a sphere of life where the new language will be used most often and what kind of vocabulary a person needs. You need to find out the purpose of learning a language right now. With limited time, the most important thing is efficiency. But you need to understand that you cannot demand too much from yourself and that any adaptation takes time.

LIST OF REFERENCES

1. A. L. Duckworth. *The key to success Grit*. <https://www.youtube.com/watch?v=j0cQQOnqsq4&t=4s>
2. Muravsky E. *Polyglot Methodology: How to Learn a Language Without Learning*. <https://www.youtube.com/watch?v=Kzv6lLTWdU>
3. R. Patrick. *Comprehensible Input and Krashen's theory*. <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-classics-teaching/article/comprehensible-input-and-krashens-theory/2308987050E8D31E3986B530D4B02F6F>
4. Razumkov Centre. *Almost 44% of Ukrainians do not speak English*. <https://suspilne.media/537123-majze-44-ukrainciv-ne-znaut-anglijskoi-movi-centr-razumkova/>
5. Tunik O.A. *Adaptation of Ukrainian citizens abroad who left the country because of the war*. Diploma thesis for a master's degree in Psychology. National Aviation University. Kyiv, 2022. pp. 49–57. https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/60277/1/%d0%94%d0%b8%d0%bf%d0%bb%d0%be%d0%bc%d0%bd%d0%b0%20%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%b0_%d0%a2%d1%83%d0%bd%d1%96%d0%ba.pdf

ПІДТРИМКА ДИТИНИ ПІД ЧАС СТРЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні багато дітей в Україні перебувають в стані стресу, тривожності, потребують підтримки, допомоги, розуміння.

Передовсім стрес – це потрясіння, викликане різними за модальністю й інтенсивністю силами, а також неспецифічні фізіологічні і психологічні прояви адаптаційної активності при сильних, екстремальних для організму впливах [2].

Поняття стресу спочатку виникло у фізіології на позначення генералізованої реакції організму – «загального адаптаційного синдрому» - у відповідь на будь-який несприятливий вплив.

У концепції загального адаптаційного синдрому, яку запропонував Ганс Сельє виділено три основні положення:

1. Фізіологічна реакція на стрес не залежить від природи стресору.
2. У динаміці розвитку загального адаптаційного синдрому наявні три стадії адаптації: стадія тривоги (мобілізації), яка зумовлює тимчасове зниження резистентності організму, стадія резистентності (стійка адаптація до дії стресору) і стадія виснаження як наслідок виснаження адаптаційних можливостей.
3. Якщо захисна реакція тривала та виснажує ресурси фізіологічних механізмів, тоді виникає хвороба і зрештою організм гине [2].

Г. Сельє було виокремлено три основні стадії стресу:

– тривога (безпосередня реакція на вплив). Організм мобілізується для зустрічі із загрозою. Відбуваються біологічні реакції, які обумовлюють боротьбу або втечу. З погляду фізіології це певні зрушення: згущення крові, підвищення тиску, збільшення печінки тощо. Опір організму спочатку знижується («фаза шоку»), а потім долучаються захисні механізми («фаза протишоку»).

– резистентність (максимально ефективна адаптація). Організм намагається опиратися загрозі або справлятися з нею, якщо загроза продовжує діяти і її не можна уникнути. Фізіологічні реакції перевищують норму, і це робить тіло вразливішим для інших стресорів. За рахунок напруги систем, що функціонують, досягається пристосування організму до нових умов.

– виснаження (порушення адаптаційного процесу). Цей процес відбувається, коли стрес продовжується і людина неспроможна адаптуватися, це може виснажити ресурси тіла. Фаза характеризується вразливістю до втоми, фізичні проблеми призводять до хвороб і навіть до «загибелі» організму [2, с. 9].

Отже, стрес – реакція організму на подразники, де саме подразником є певна ситуація. Більшість сучасних дітей перебувають в стресі незалежно від місця проживання та травмуючого досвіду, який принесла війна.

Питання стресу та пошуку дієвих інструментів допомоги досліджувала низка вчених: В. Астапова, Л. Божович, В. Білоус, В. Березіна, П. Бельський, Н. Імедадзе, В. Кисловська, Н. Левітов, Р. Лазарус, Н. Наєнко, З. Фрейд та інші.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виокремити основні причини виникнення стресових ситуацій у дітей:

1. Розлука з батьками. Дитина відчуває стрес, коли залишається без підтримки близької людини, викликаючи цим самим страх і занепокоєння.
2. Тиск з боку вихователя (соціальні чинники). Діти стають сором'язливими та замкнутими, коли змінюють заклад освіти або коли знаходяться серед незнайомих людей.
3. Атмосфера у родині. При частих конфліктах, насильстві в сім'ї діти безумовно переживають стрес.
4. Хронічний стрес, який переживають близькі до дитини люди [1].

Крім цього причиною стресу дитини можуть бути тривожні новини, які випадково вона почула, фінансові проблеми сім'ї, брак підтримки та любові з боку важливих для дитини людей тощо.

Варто зауважити, що зазначені проблеми стають все більше актуальними серед дітей та загострюються під час війни. Крім того, додаються проблеми, що пов'язані з розривом родинних стосунків

або втратою близької людини, пережитим травматичним досвідом в процесі міграції або у рідному місті, реакцією на нові умови проживання, нову культуру, матеріальні втрати сім'ї та ін.

Важливо схарактеризувати різні рівні симптомів прояву стресу у дітей дошкільного віку:

1) на фізіологічному рівні можуть бути такі симптоми: порушення сну, пробудження вночі внаслідок страшних снів, болі в животі і голові без причини, часте сечовипускання, тремтіння, посмикування та ін.;

2) на емоційному рівні: поява страхів та фобій у дитини, яких не було до цього, почуття провини, яке дитина відчуває коли думає, що все сталось ніби через неї, діти стають більш дратівливі та відчужені від близької до неї людини, початок депресії, діти стають більш емоційними та плаксивими та ін.;

3) на поведінковому рівні: діти бояться розлучитися з батьками, навіть ненадовго, повернення до поведінки, властивої дітям молодшого за них віку (смоктання пальців, енурез, втрата навичок самогігієни), стають більш ворожі до людей, страх залишитися одному вдома або бути у закритому просторі [3].

Ґрунтовний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виокремити практичні рекомендації для батьків щодо надання допомоги дитині в подоланні стресового стану:

– передовсім звертайте увагу на зміни у поведінці дитини. Заспокоюйте її, надаючи відчуття безпеки, залишаючись у цей момент разом. Якщо потрібно відійти, то запевнити про те, що ви ненадовго і скоро будете знову поблизу;

– поговоріть зі своєю дитиною, краще за все спокійним тоном і без примусу. У процесі розмови можна зрозуміти, що турбує дитину саме зараз, а також дізнатися про джерело стресу. Спостерігайте за реакцією тіла в момент розповіді;

– вчіться слухати. Слухаючи дитину, не перебивайте, не критикуйте та не намагайтеся вирішити все одразу, не вислухавши до кінця. Допоможіть своїми питаннями зрозуміти дитині проблему, яка турбує, використовуючи похвалу, підтримку і прихильність;

– поділіться з дитиною власними емоціями та переживаннями. Проговорюйте і проявляйте емоції. При підтримці дитини не кажіть таких слів: «Не варто переживати», «Зараз не час для страху», натомість говоріть: «Я бачу, що ти налякана», тим самим показуючи, що вона не залишилася сам на сам зі своїми страхами. Не треба давати обіцянок, які не залежать від вас, краще проговорити: «Ми разом, я завжди поруч»;

– дозволяйте обіймати себе та обіймайте у відповідь. Обійми допоможуть знизити рівень напруження та допоможе заспокоїтись. Грайте з дитиною. Брак фізичних вправ впливає на здоров'я дитини загалом. Фізичні вправи на свіжому повітрі знімають стрес. Якщо на вулиці спокійно, можна вийти і пограти з дітьми там. Піти у парк чи до найближчого дитячого майданчика. У разі безпеки складіть разом план дій, розкажіть, де знаходяться укриття. Для кращого запам'ятовування намалюйте карту укриття, де саме воно розташоване, де знаходяться рідні, де місце для вас;

– дотримуйтесь режиму дня. Це надасть відчуття контролю над власним життям у часи невизначеності. Складіть список з речей, які потрібно зробити за день і кожного разу звіряйтесь з ним (можна також його намалювати);

– піклуйтеся про себе та дитину. Для того, щоб допомогти дитині, треба мати гарне самопочуття. Дитина помічає всі зміни та вашу реакцію на новини, копіює вашу поведінку, важливо, щоб вона розуміла, що ви зберігаєте спокій і маєте план дій;

– нагадуйте дитині, що ви команда та впораєтесь разом. Дитині важливо знати, що вона не сама. Кінець розмови потрібно залишати в позитивному настрої;

– надайте дитині більше можливості у виборі та самоконтролі. Чим більше дитина відчуває свій вплив на власне життя, тим краще буде її реакція на стрес. Можливість обрати, з якої тарілки сьогодні снідати, яку кофтинку одягнути чи який гарнір готувати, допоможуть дитині впоратися зі стресом в майбутньому;

– музика має великий позитивний вплив на емоції. Відтворення або створення музики діє як ліки, що в певний час можуть допомогти дитині подолати стрес чи зменшити його. Можна вмикати музику, коли займаєтесь домашньою роботою, чи вранці, коли робите ранкову гімнастику;

– використовуйте для заспокоєння дихальні вправи. Допоможе вийти зі стану «ступору» та знизити рівень стресу стабільне дихання;

– будьте зразком для наслідування. Дитина дивиться на вас як на зразок здорової поведінки. Робіть все можливе, щоб тримати власний стрес під контролем і управляти ним здоровим способом;

– тримайте вашу дитину в курсі очікуваних змін, таких як робота або переїзд. Обмежте кількість розмов та прослуховування новин про війну в присутності дитини. Розкажіть їй лише перевірену інформацію, робіть це дозовано і відповідно до віку. Будьте уважні, які телевізійні програми, книги та ігри використовують маленькі діти. Новинні передачі, жорстокі шоу або ігри можуть викликати страх і занепокоєння.

Отже, стрес – реакція організму у відповідь на дуже сильну дію (подразник) ззовні. Стрес небезпечний, але необхідний для захисту організму та збагачення особистості досвідом. Допомога дітям під час стресу дуже важлива. Дорослий повинен допомагати дитині подолати стрес, виявляючи любов і підтримку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навч.-метод. посібн. Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медія, 2017. 208 с.

3. Наугольник Л. Б. Психологія стресу : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

3. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації : методичний посібник / уклад. Г. Б. Растроста. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2018. 64 с.

Ткаченко О. Г.,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 014.01(українська мова та література), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет, м. Дніпро, Україна

Додаткова спеціальність: 053 Психологія, Науковий керівник – **Дроздова Д. С.,**

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет, Горлівський інститут іноземних мов, м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ДІТЕЙ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Навчання у школі – важливий етап у житті дитини, оскільки саме в цей період відбувається перебудова свідомості дитини, її емоційної сфери, соціальна та психологічна адаптація до умов школи. Посилення явищ тривожного синдрому в навчальному процесі пов'язане із збільшенням не прогнозованих критичних ситуацій та небезпек у повсякденному житті, особливо, як свідчить практика роботи школи, вони загострюються в момент вступу до школи та перехідні періоди до середньої та старшої її ланок.

Проблема труднощів адаптації дітей до умов школи в теперішній військовий час має високу актуальність. За оцінками дослідників, в залежності від типу школи від 20 до 60% молодших школярів мають серйозні труднощі в адаптації до умов шкільного навчання. У традиційній школі навчається значна кількість дітей, які вже в початкових класах не справляються з навчальною програмою і мають значні проблеми в спілкуванні. У період переходу школяра з початкової до середньої школи до зазначених проблем додаються питання адаптації до нових предметів, вчителів, соціальних вимог. Особливо гостро проблема адаптації постає в кризові періоди розвитку особистості. Одним з таких періодів є підлітковий вік.

На думку ексміністра освіти та науки України Сергія Шкарлета, освітній процес тільки тоді може вважатися досконалим, якщо він забезпечує не лише успішне задоволення суспільних запитів сьогодення, а й визначає загальні підходи щодо вирішення майбутніх проблем. Формування інтелектуальної еліти нації – є ще одним базовим компонентом розвитку освіти, це підтримка майбутніх лідерів світової науки та Hi-tech упровадження STEM-освіти, оснащення відповідних лабораторій, підвищення статусу вчителя як професійної еліти нації. [1].

Кандидат педагогічних наук та заступник Міністра освіти і науки України Віра Рогова вважає, що функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових

підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Саме тому підтримка активного упровадження інновацій в освітню галузь під час війни стала одним із ключових напрямів роботи Міністерства освіти і науки України та його підрозділів. І це дійсно так, бо багато закладів освіти відкрили у вільному доступі платформи зі своїми навчальними матеріалами. Наприклад, учні всієї України, які мають доступ до Інтернету, після реєстрації можуть користуватися матеріалами школи «Оптіма», освітньою онлайн-платформою від наукового лицю ім. Кліма Чурюмова.

І під час війни, і після її завершення головним завданням освітньої галузі є і буде забезпечення якості освіти на всіх рівнях. Тому цілком закономірним є проведення наукових досліджень в освіті та втілення їх результатів у практику роботи, впровадження інноваційних технологій, забезпечення закладів освіти новими засобами навчання, науково-методичною та навчальною літературою.

Фахівці психологічної служби у системі освіти беруть активну участь у вебінарах щодо психологічної допомоги учасникам освітнього процесу. Заходи організовуються ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України у співпраці з ГО «Ла Страда-Україна» за підтримки ЮНІСЕФ. З метою підвищення професійної майстерності працівників психологічної служби у системі освіти України за період воєнних дій проведено 30 вебінарів для фахівців психологічної служби у системі освіти України, 30 червня 2022 року проведено тридцятий вебінар «Протидія торгівлі людьми в Україні в період війни», спікером заходу була Вікторія Мельничук, завідувачка сектору соціально-педагогічної роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту позашкільної освіти та виховної роботи ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».[1].

Умови воєнного стану в Україні можуть суттєво впливати на емоційний стан дітей, особливо на тривожність, агресію та астенію. Ось деякі особливості прояву цих емоційних станів у дітей під час воєнного стану: тривожність - стан емоційної напруженості, страху, неспокою та нервовості. Цей стан може проявлятися у вигляді фізичних симптомів, таких як прискорений пульс, потовиділення, тривога, паніка, сонливість, втрата апетиту, проблеми з концентрацією та інші [2, с. 209].

Тривожність може бути викликана різними факторами, зокрема стрес, непевність, травматичні події, генетичну схильність та інші. Якщо тривожність суттєво впливає на якість життя та функціонування людини, необхідно звернутися до фахівця для отримання допомоги та лікування. Діти можуть відчувати тривогу через загрозу життю та безпеки, розлуку з близькими, страх перед ворогом або військовими діями. Вони можуть мати проблеми зі сном, концентрацією та зосередженістю. Тривожність може проявлятися у вигляді постійного напруження, нервозності, плачу, скарг на фізичні симптоми (наприклад, біль у животі або головному мозку) [3, с. 70].

Проблемою вивчення емоційних станів займалися багато вчених. Ч.Дарвін у 1872 році опублікував свою книгу "Вирази емоцій у людини та тварин" (The Expression of the Emotions in Man and Animals), в якій досліджував та порівнював вирази емоцій у людини та тварин. Ч.Дарвін висунув ідею, що багато виразів емоцій у людини мають спільне з виразами, які спостерігалися у тварин. Він досліджував, які емоції є універсальними для всіх людей і які вирази можуть бути відстороненими від культурних впливів. Такі дослідження привели до подальшого розвитку та вивчення емоцій у психології та соціології. Відтоді багато вчених і дослідників працювали над вивченням емоційних станів, а також з'явилися нові теорії та методи дослідження, зокрема в галузі психології, нейронауки та когнітивної науки. Серед них роботи В. Джемса і К. Ланге з їх "периферичними" теоріями емоцій, відомі роботи П. Мак-Ліна про так званий «вісцеральний мозок», що був згодом замінений більш вдалим терміном - "лімбічна система мозку", активаційна теорія Д. Ліндслі, праці нейропсихолога К. Прибрама, В.А.Сухомлинського, І.Мудрака, Семиченко В.А. «Психологія емоцій», Е. Носенко, Г. Березюк, О. Філатова, І. Філіппова та ін.

До числа основних первинних зовнішніх проявів шкільної тривожності вчені одноставно відносять проблеми в засвоєнні знань і різноманітні порушення норм поведінки. Основні фактори, які здатні стати причиною шкільної неуспішності учнів під час війни: рухові порушення, емоційні розлади, методика навчання, особистість вчителя, відсутність допомоги з боку батьків.

Отже, проблема явища тривожних станів школярів є дуже актуальною для нашого суспільства в часи війни і потребує термінового дослідження.

Діти можуть мати труднощі із засвоєнням нової інформації та виконанням завдань у школі. Крім того, умови воєнного стану можуть мати довготривалий ефект на фізичне та психічне здоров'я дітей. Вони можуть мати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, тривожні розлади та інші психічні проблеми. Ці ефекти можуть тривати набагато довше, навіть після закінчення воєнного стану [4]. Діти

також можуть втрачати доступ до культурних та розважальних заходів, таких як музеї, театри, спортивні змагання тощо. Це може вплинути на їх соціальний та емоційний розвиток. Враховуючи вищевказані дослідження, ми вважаємо, що умови воєнного стану можуть мати довготривалий ефект на майбутнє дітей. Вони можуть мати обмежені можливості для отримання якісної освіти, доступу до робочих місць та розвитку кар'єри. Це може призвести до соціальної відсталості та економічних труднощів. Отже, важливо забезпечити дітям доступ до якісної освіти та можливості для розвитку. Це може охоплювати організацію навчання в евакуйованих школах, використання дистанційного навчання та надання підтримки для навчання під час та після війни. Також важливо забезпечити дітям можливості для розвитку своїх інтересів та талантів, незалежно від умов воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність : науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ; Чернівці : «Букрек». 2022. 140 с.
2. Гнатюк О. В. Адаптаційні розлади в учнів молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. 2022. С. 34.
3. Діти та війна: навчання технік зцілення / П. Сміт та ін.; укр. пер. Інституту психічного здоров'я УКУ; літ. та наук. ред. О. Черненко, М. Лемик, К. Явної. Львів : Ін-т психічного здоров'я УКУ, 2014. С. 70.
4. Гольцберг К. 7 емоцій, які переживає під час війни кожна дитина. URL: <https://osvitoria.media/experience/7-emotsij-yaki-perezhyvaye-pid-chas-vijny-kozhna-dytyna/> (дата звернення: 06.08.2023).

Топольський Олександр Євгенійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.,**
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СТРУКТУРА ТА СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ВІЙНИ

Інтенсивний мінливий світ життя кожної людини зумовлює майже щодня постійну адаптацію до нескінченно різноманітних факторів навколишньої дійсності. Життя сучасної людини досить нелегке, визначене здебільшого соціальними факторами, до яких традиційно відносять різні види діяльності в нормальних і екстремальних умовах, а також умови професійного середовища, що сформувалися під впливом глобалізації, технологізації, впливу науково-технічного прогресу на науку як таку.

Професійна реадaptaція особистості, яка постраждала від війни, як результат процесу попередньої успішної соціальної і професійної адаптації, характеризується високим рівнем мотивації особистості, сформованим раніше стійким позитивним ставленням до професійних завдань, зацікавленістю в саморозвитку, самовдосконаленні та підвищенні кваліфікації, відчуттям психологічного комфорту «тут і зараз».

Професійну реадaptaцію прийнято розглядати через зіставлення із професійною адаптацією, трактуючи її як процес оберненого пристосування та повернення до звичних функцій раніше. Професійна реадaptaція передбачає занурення особистості у відповідний стан, у якому мають активізуватися усі відомі раніше її компоненти професійної діяльності. Мова йде про способи, засоби, результати, умови та очікувані результати в рамках даної професії. Тож реадaptaція не може бути ні розпочатою, ні завершеною, якщо раніше особистість не перебувала у процесі адаптації, не проходила усі стадії цього непростого процесу.

У цілому можна говорити про те, що неспецифічні характеристики реадaptaції засновані на невідбіркових дійсних адаптаційних вимірах. Адже особистість, яка проходила раніше адаптацію навіть за суміжними професіями, не потребує ніяких вибіркових дій, окрім вже загальноприйнятих в адаптаційному

процесі. Навіть якщо в людини недостатньо власних ресурсів пройти успішно реадaptaцію, вона може звернутися за допомогою до людей, які вже її проходили у спектрі традиційного ряду процесій. Інакша ситуація, коли реадaptaцію має проходити особистість у тому спектрі професій, які є незвичними або навіть рідкісними.

Без сумніву, будь-яка професійна реадaptaція (як до традиційних, так і нетрадиційних професій) спрямована на винайдення втраченого балансу. Професійна реадaptaція в обох випадках означає винайдення шляху до «самого себе», на звичному досягнутому професійному рівні, який був втрачений у силу різних життєвих обставин. Але у другому випадку, на наш погляд, цей баланс віднайти буде набагато складніше. І це можна пов'язати передусім із тим, що люди, які працюють в традиційних сферах більш пристосовані до звичайних умов існування самої організації; другий же тип – до звичайних (екстремальних, лабільних) умов. При цьому напружена реакція, з одного боку, потенційно формує нове системне слідування і встановлення втраченої адаптації, а з іншого – для початку свого каталітичного ефекту здатна стерти стару адаптацію, програмуючи адаптаційні можливості в нову систему, здатну вирішувати більш складні нові завдання. Цікавим, на наш погляд, представляється розгляд професійної реадaptaції як процесу, результату і підстав для подальшого реформування адаптаційних новоутворень (психічних якостей) [2].

Загально-методичні та організаційні аспекти протікання професійної реадaptaції сучасної особистості, яка постраждала від війни, доцільно розглядати у контексті конкретних форм психогенних факторів. Зокрема фази протікання процесу професійної реадaptaції можна охарактеризувати наступним чином: неповного пристосування відносно стійкого пристосування і повного пристосування.

У випадку неповного пристосування маємо справу із більш-менш оптимальним рівнем тривожності особистості, яка може комбінуватися із задовільним внутрішнім станом, у той же час абсолютно нейтральним ставленням до колективу. При цьому характерним виявляється низький рівень професійної активності, труднощі на поведінковому рівні у колективі. Особистість відчуває внутрішній опір, емоційний дискомфорт, необхідність постійної орієнтації на норми поведінки свого мікросередовища, низький ступінь «Я-самосприйняття», професійні навички не розкриваються особистістю.

Фаза відносно стійкого пристосування характеризується вже відсутністю інертності, більшою консервативністю, внутрішнім спокоєм із залученням деяких компенсаторних можливостей, поверхневим рівнем тривожності, середнім рівнем професійної активності. Без сумніву, роль колективу у даному контексті є чималою. Позитивне емоційне ставлення колективу рано чи пізно дозволить перейти особистості (або хоча б наблизитися) до повного пристосування. Внутрішні хвилювання щодо успіху професійної реадaptaції особистість може намагатися спробувати подолати і сама, мотивуючи себе вже на новому філософському рівні, активізуючи в собі таку важливу рису, як спонукання до дії, керування своєю професійною поведінкою, своїм «Я» у призмі задоволення власних потреб через професію, любові до неї.

Без сумніву, фаза повного пристосування є найбільш відповідальною та важливою із точки зору результативності набуття втраченої адаптації. Дуже важливо не тільки прийти до «себе тодішнього», але і мати потенціал активізувати грамотно свою емоційно-психологічну активність. Фаза повного пристосування супроводжується стабільним настроєм, відсутністю професійної хандри, відстороненості від колективу.

Як вказує Н. Завацька [1], окрему увагу доцільно приділити підставам та наслідкам, пов'язаним із гострим відторгненням входження особистості у будь-яку фазу професійної реадaptaції. Умови дисбалансу мають досить сильний вплив на особистість, а стани фрустрації, стресу можуть стати причиною внутрішнього конфлікту (когнітивного дисонансу).

На нашу думку, перебіг процесу професійної реадaptaції доцільно розглядати в наступних інтервалах-оптимах (1-3 місяці), (3-6 місяців), (6-12 місяців) та (понад 12 місяців). Так у деяких випадках навіть одного-трьох місяців достатньо, щоб пройти усі фази професійної реадaptaції (від входу до повноцінного виходу), а в деяких випадках може не вистачати навіть дванадцяти місяців (1 року).

Інтервали професійної реадaptaції свідчать про наступне:

✓ (1-3 місяці) – відповідальність особистості надвисока, вона знає, чого хоче, як цього краще досягти людина внутрішньо вмотивована на високому рівні, «Я-концепція» є домінуючою, адже їй підвладне «майже все» у цьому житті;

✓ (3-6 місяців) – відповідальність особистості, як і її мотивація знаходяться у режимі очікування, фактично на межі «сон-пробудження»; «Я-концепція» вже не є домінуючою, адже багато чого (як вважає особистість) не залежить від неї самої;

✓ (6-12 місяців) – відповідальність особистості (ймовірно) у форматі відповідальності особистості в міру відповідних обставин, «Я-концепція» знаходиться у латентному стані збереження у собі здебільшого внутрішніх протиріч із придушенням об'єктивної оцінки наявної оцінково-вольової сфери;

✓ (понад 12 місяців) – тотальна криза «Я-концепції», у якій місця професійної реадаптації не відводиться ніякого. Зокрема це відсутність цілого ряду установок: Я – професіонал, Я – цінність для колективу, Я і мої успіхи як професіонала – цінність для суспільства тощо.

Після сплину дванадцяти місяців (1 року) потрібна допомога спеціаліста психолога, адже сама особистість, вочевидь, не в змозі знайти причину її проблем затяжної професійної реадаптації, що саме вона робить не так або в чому відразу помилилася.

Враховуючи перебіг кожної із фаз професійної реадаптації, її часових інтервалів та специфіки розкриття «Я-концепції» якісні критерії професійної реадаптації доцільно розкрити за допомогою таких маркерів, як: «здорова» професійна реадаптація; «болісна» професійна реадаптація.

Із позиції суб'єктивної оцінки професійну реадаптацію сучасної особистості, яка постраждала від війни, доцільно розкрити у таких варіантах, як набуття «уявної (приманливої, хибної) адаптованості», набуття «втраченої раніше реальної адаптованості».

Таким чином, професійна реадаптація є специфічною формою внутрішньої активності суб'єкта в системі координат професіо-, соціо- та онтогенезі. «Загальний реадаптаційний синдром» пов'язаний передусім із виникненням стереотипних змін на психофізіологічному рівні. Стереотипні зміни можуть відбуватися в результаті дії різних факторів на організм людини. Серед фаз виокремлено наступні: неповного пристосування, відносно стійкого пристосування, повного пристосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Професійна реадаптація безробітних: соціально-психологічний вимір : монографія / Н. Є. Завацька. Сєверодонецьк, 2018. 276 с.

2. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві : збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19 жовтня 2018 року / упор. Н. М. Бамбурак. Львів : ЛьвДУВС. 2021. 448 с.

Турубарова Анастасія Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

декан факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

НАПРЯМИ ПСИХОРЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні в умовах воєнного стану перед суспільством України гостро постає питання щодо надання якісної психологічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Змішана та дистанційна форма навчання дітей з особливими освітніми потребами у воєнний час висуває підвищені вимоги до фахівців, які надають послуги з реабілітації.

Процес психологічної реабілітації, на думку В. Шмаргуна, повинен будуватися відповідно до таких методичних принципів:

– вихідним методичним принципом при визначенні мети та завдань реабілітації, а також способів їхнього вирішення є принцип єдності діагностики і корекції. Завдання корекційної роботи можуть бути правильно поставлені лише на основі комплексної діагностики з оцінкою резервів потенційних можливостей дитини;

– реабілітація дітей повинна здійснюватися у максимально широкому контексті відносин (дитина – сім'я, дитина – однолітки, дитина – освітня та виховна системи);

– процес реабілітації повинен здійснюватися послідовно й безперервно до повного відновлення чи компенсації порушених функцій і мати єдину логіку та структуру;

– реабілітаційна робота повинна будуватися з урахуванням системного підходу до здійснення психореабілітаційних заходів і ґрунтуватися на оцінках механізмів причинно-наслідкової зумовленості як на рівні відповідної психологічної ознаки, так і на рівні всієї системи психологічних особливостей, що відповідають визначеному типу розвитку [2, с. 93].

Н. Султанова в системі заходів із психологічної реабілітації дітей з особливим освітніми потребами виділяє три етапи. Перший етап – психологічна діагностика інтелектуальної, емоційно-вольової та комунікативної сфери тощо, розробка індивідуального плану реабілітації дитини, рекомендацій для батьків стосовно проведення індивідуального навчання. Другий етап – психологічна корекція; психологічне консультування, прогностика. Третій етап – аналіз та оцінка результатів психологічної реабілітації [1, с. 19].

Напрямами психореабілітаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є наступні.

1. Активізація та розвиток пізнавальної діяльності, формування стійкої позитивної мотивації в ігровій та навчальній діяльності: розвиток навичок цілеспрямованої діяльності, формування концентрації уваги, попередження емоційного дискомфорту, стимулювання внутрішньої мотивації до спілкування.

2. Формування вищих психічних функцій через розвиток сенсорно-перцептивної діяльності, розвиток розумових здібностей у різних видах діяльності, розвиток уяви та творчих здібностей.

3. Формування провідних видів діяльності та їх компонентів (мотиваційного, орієнтовно-операційного, регуляційного): розвиток предметно-практичної діяльності, формування ігрової діяльності, формування передумов для оволодіння навчальною діяльністю, уміння планувати, контролювати, регулювати, оцінювати результати при виконанні навчальних завдань.

4. Корекція емоційно-вольової сфери: формування здібностей до вольових зусиль, довільної регуляції поведінки, подолання негативних якостей характеру, попередження та усунення афективних, негативних проявів, відхилень у поведінці.

5. Формування комунікативної діяльності: забезпечення емоційних та ділових контактів з дорослими та однолітками, формування механізмів психологічної адаптації у колективі однолітків, формування навичок спілкування.

6. Створення сприятливого психоемоційного клімату у сім'ї: реконструкція взаємовідносин батьків та дітей, оптимізація внутрішньосімейних взаємовідносин, розвиток конструктивних комунікативних форм поведінки.

Розкриємо особливості психореабілітаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами раннього, дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку.

Психореабілітаційна робота з дітьми раннього віку полягає у розвитку загальної та дрібної моторики, оптико-просторових та слухових функцій, сенсорно-перцептивної діяльності, когнітивної сфери та мовлення. Також у формуванні навичок емоційного та ситуативно-ділового спілкування з дорослими та однолітками.

У роботі з дітьми дошкільного віку у психореабілітаційному процесі перевага надається формуванню вищих психічних функцій, соціально-побутових навичок, мотивації до навчання, розвитку емоційно-вольової сфери та навичок спілкування, корекція негативних проявів поведінки дитини.

Психореабілітаційна робота з дітьми молодшого шкільного віку спрямована на корекцію особливостей розвитку вищих психічних функцій, мотиваційно-вольової та емоційно-особистісної сфер, визначення вимог до режиму, навантажень, типу навчальної програми, розвиток мотивації до навчання, оптимізацію взаємодії в оточенні дитини (сім'я – фахівці – дитина – однолітки).

У психореабілітаційній роботі з підлітками перевага надається психологічній корекції особистісних проблем, враховуючи особливості підліткового періоду, формуванню мотивацій до спілкування, навчання оцінювати свої здобутки, формуванню мотивації до активності та самостійності, свідомого ставлення до планів на майбутнє, до свідомого обрання професії, допомозі у вирішенні сімейних конфліктів.

За результатами психореабілітаційної роботи здійснюється оцінка психологічного стану дитини, а результати фіксуються в картці психологічної реабілітації. Аналізуються наступні критерії:

- активізація пізнавального інтересу;
- стимуляція розвитку пізнавальних процесів;
- стабілізація емоційно-вольової сфери, поведінкових реакцій;
- розвиток комунікативних функцій дитини;
- покращення внутрішнього сімейного мікроклімату.

Таким чином, сутність напрямів психореабілітаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами полягає в активізації та розвитку пізнавальної діяльності, формуванні стійкої позитивної мотивації в ігровій та навчальній діяльності, формуванні вищих психічних функцій та провідних видів діяльності, корекції емоційно-вольової сфери, формуванні комунікативної діяльності та створенні сприятливого психоемоційного клімату в сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Султанова Н. В. Реабілітаційні технології в системі соціально-педагогічної роботи з особливими дітьми : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2020. 102 с.
2. Шмаргун В. М. Психолого-педагогічна реабілітація: методологічні та методичні принципи. *Теорія і практика психологічної допомоги*. 2013. № 20. С. 91–95.

Фрунзе Олена Ігорівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Осадченко І. І.**,
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ З УКРАЇНИ В ПОЛЬЩІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З початком війни кількість біженців з України щомісячно зростає. Найпершою країною, яка безвізово почала приймати українців, які вирішили виїхати за кордон в пошуках тимчасового притулку, почала надавати їм всебічну допомогу Польща. Від початку російсько-української війни країна прийняла понад 9 млн осіб, та зараз найбільша частка українців-біженців перебувають саме на її теренах.

Система заходів підтримки та консультування людей вирізняється своєю специфікою, зокрема жорсткою диференціацією напрямів допомоги. Переважно відбувається переспрямування до більш вузькоспеціалізованих установ та органів для подальшого здійснення соціальної та інших форм допомоги, відрізняючись від української поліпрофільної діяльності та взаємодії державних установ.

Серед напрямів діяльності муніципальних центрів соціального забезпечення (МЦСЗ, або MOPS) Республіки Польща з підтримки та консультування для людей, які приїхали з-за кордону, є такі:

- консультування за місцем проживання (зокрема виїзна гаряча лінія, цілодобовий номер);
- юридичні, професійні та психологічні консультації; консультації з питань легалізації перебування, нотаріальних перекладів документів, чинних правил перетин кордону;
- збір пожертвувань для біженців з України на спеціальний банківський рахунок;
- транспорт від кордону з Україною до місця тимчасового перебування на території Польщі;
- проживання в квартирах/будинках приватних осіб у містах на всій території країни;
- допомога з тимчасовим проживанням у Львові та Луцьку.

Перед нами постало завдання з'ясувати особливості соціальної роботи з українськими біженцями в Польщі та розробити програму заходів соціального та психологічного спрямування задля вирішення найбільш значущих проблем українських біженців.

Дослідження проводилося в три етапи. На підготовчому етапі було вивчено нормативно-правову базу державного регулювання соціальної роботи з біженцями в Республіці Польща. Організація і проведення дослідження охоплювали оцінку соціально-психологічного становища респондентів та аналіз особливостей соціальної роботи з даною групою осіб. На заключному етапі здійснено ряд заходів соціального та психологічного спрямування задля вирішення найбільш значущих проблем цих осіб та розроблено рекомендації фахівцям соціальних служб Польщі у роботі з біженцями.

Для формування вибірки було запрошено взяти участь у дослідженні 30 осіб-біженців, які звернулись по допомогу протягом травня 2023 року до Муніципального центру соціального забезпечення у м. Бельсько-Бяла Республіки Польща.

Серед актуальних проблем було визначено такі групи: інформаційний напрямок (67%), медичний напрямок (27%), психологічний напрямок (73%), правовий напрямок (50%), матеріальний напрямок (83%), побутовий (60%).

Відповідно до цього основними завданнями соціальної роботи та допомоги виступили такі напрями: консультаційна робота, адаптація та ресоціалізація, правова допомога з отримання статусу біженця та відповідних пільг, допомога з працевлаштуванням, допомога та переспрямування з медичних питань, допомога та переспрямування з матеріального забезпечення, допомога та переспрямування з адміністративних питань, психологічна допомога та реабілітація.

Зокрема для здійснення деяких напрямів було застосовано інтегрований підхід до вирішення проблем та залучено фахівців Управління у справах громадян для правової допомоги та вирішення адміністративних запитань, фахівців районного відділення Польського Червоного Хреста для вирішення питання матеріального забезпечення, фахівців Бюро праці з питань, які пов'язані з працевлаштуванням, фахівців Підбескидського центру кризового втручання для надання психологічної допомоги, а також проведено консультаційну роботу з продовження лікування хворих на онкологічні захворювання українців в Національному інституті онкології (м. Глівіце) та Бескидзькому центрі онкології.

Загалом під час здійснення комплексу заходів соціального та психологічного спрямування задля вирішення найбільш значущих проблем українських біженців було зауважено, наскільки актуальним є створення відповідного середовища для осіб-біженців, яке посприяє їхній психологічній, соціальній та культурній адаптації в новому оточенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про статус біженців : Конвенція Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 21.10.2023).

2. Інформація про впроваджені дії у місті Бельсько-Бяла для біженців з України: URL: <https://bielsko-biala.pl/informaciya-dlya-bizhenciv> (дата звернення: 21.10.2023).

Цвєткова В. О.,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Психологія,

Хортицької національної академії,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Турубарова А. В.,**

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицької національної академії,

м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ З ВІДНОВЛЕННЯ КОНСТРУКТИВНИХ ПОДРУЖНІХ СТОСУНКІВ У СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З РАС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сьогодення, коли громадяни України переживають важкі часи, стресові ситуації, навіть в міцних сім'ях, які виховують дитину з РАС, виникають протиріччя, що можуть перерости в конфліктні ситуації. Повністю уникнути конфліктів будь-якій подружній парі неможливо, але кількість і частоту конфліктних ситуацій можна мінімізувати. Одним із ефективних методів корекції комунікативної взаємодії подружніх пар є ізотерапія, як реабілітаційна технологія, що заснована на застосуванні засобів мистецтва. У кожній сім'ї є всі ресурси, необхідні для якісного та гармонійного функціонування, подружжю потрібно лише допомогти їх відшукати.

Ізотерапія допомагає зробити більш гармонійними емоції подружжя, адаптує їх до існуючих ситуацій в родині, сприяє розвитку творчих здібностей, вивчити свій життєвий досвід з незвичайного ракурсу, самовиражатися, розвивати навички прийняття рішень, розслабитися, виплеснути негативні

думки і почуття. Переживаючи створювані образи, людина знаходить свою цілісність, неповторність та індивідуальність [3].

З метою відновлення конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з РАС, розроблена психокорекційна програма. Завданнями програми є:

- ✓ розвиток комунікативних і соціальних навичок подружжя;
- ✓ усвідомлення сімейних психологічних проблем, які існують у подружжя;
- ✓ розвиток здатності вибудовувати конструктивні міжособистісні стосунки в подружній парі;
- ✓ розвивати навички, необхідні для активного подолання конфліктних ситуацій у подружжя.

Психокорекційна програма може проводитися як у групі (не більше 10 осіб), так і з однією родиною. Програма складається з 10 сеансів та передбачає проведення одного заняття на тиждень тривалістю в одну годину. Кожне заняття складається з теоретичного та практичного блоку. Теоретичний блок спрямований на формування уявлення про здорові стосунки у родині. Практичний блок передбачає вправи та техніки, спрямовані на подолання конфліктних ситуацій, емоційного вигорання та відновлення емоційних ресурсів. Коротко розкриємо зміст програми.

Перший блок «Знайомство з групою та самим собою» орієнтований на усвідомлення себе як члена групи, викриття власних можливостей на захист та уникнення конфліктних ситуацій, навчитися говорити відкрито про свої потреби та бажання у парі.

Другий блок «Набуття навичок безконфліктної поведінки» орієнтований на партнерську взаємодію, що дозволить подружжю побудувати близькі стосунки для позитивної комунікації, уміння встановлювати комунікаційні зв'язки без дискомфорту для партнерів. Також навчитися реалізовувати різні комунікаційні моделі взаємодії, якими у звичному житті не користувались, що дозволяє приміряти на себе різні ролі при взаємодії в залежності від стилів взаємодії партнерів у конфліктній ситуації [2].

Третій блок «Підведення підсумків». У цьому блоці учасники практикують набуті навички та знання. Спільне життя вимагає від чоловіка і дружини готовності йти на компроміс, здатності брати до уваги потреби одне одного, йти на взаємні поступки та виховувати в собі такі якості, як взаємна повага, довіра та взаєморозуміння, допомога дружині у вихованні дитини з РАС. Прогнозуючи майбутнє подружнього життя, учасники дискусії діляться планами на майбутнє: як розвивати гармонію в парі, як приділяти якомога більше уваги одне одному та як зберегти любов і повагу у шлюбі.

Результати з відновлення конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з розладами спектра аутизму відображаються в наступних аспектах. У когнітивній сфері – це усвідомлення мотивації власних дій, їх ролі в подружніх взаємодіях, особливо в конфліктних ситуаціях [1].

В емоційній сфері – прийняття власних почуттів і почуттів інших, свобода вираження своїх емоцій – емоційні відповіді, доступ до емоційної підтримки, усвідомлення неадекватності в певних емоційних реакціях (блокування емоційних переживань у стресових ситуаціях, невідповідних ситуаціях). У поведінковій сфері – набуття навичок більш щирого, глибокого і вільного спілкування з іншими, розуміння власної манери поведінки в спілкуванні, власного стилю, заміна неадекватної поведінки відповідною поведінкою в даній ситуації.

Таким чином, ізотерапія, як реабілітаційна технологія, є одним із ефективних методів з відновлення конструктивних подружніх стосунків у сім'ях, які виховують дитину з РАС. Психокорекційна програма з використанням засобів ізотерапії передбачає позитивні зміни у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах подружжя, які виховують дитину з РАС. Програма спрямована на розвиток комунікативних і соціальних навичок подружжя, усвідомлення сімейних психологічних проблем, розвиток здатності вибудовувати конструктивні міжособистісні стосунки в подружній парі, розвиток навичок, необхідних для активного подолання конфліктних ситуацій. Практичний блок програми передбачає вправи та техніки, спрямовані на подолання конфліктних ситуацій, емоційного вигорання та відновлення емоційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голод С. І. Стабільність сім'ї: соціологічний та демографічний аспекти. Львів, 2018. 325 с.
2. Войтко В. І. Етика сімейних відносин. Київ, 2018. 70 с.
3. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів, 2020. 232 с.

Чернявська Орина Олегівна,
здобувач вищої освіти 2 курсу,
Навчально-науковий інститут права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Війна завжди є однією з найжорстокіших та руйнівних подій в історії держави. Російсько-українська війна не є винятком. Вона призводить до руйнування країни: геноцид населення, знищення територій, руйнування економіки, руйнування інфраструктури та житлового фонду, пљондрування соціальної сфери і негативний, іноді руйнівний вплив на психологічний стан людей, а також змінює культурні традиції і викликає інші проблеми.

На сьогодні ще однією важливою метою для нас є психологічна реабілітація та підтримка українських громадян. Адже збереження психічного здоров'я українців є ключовою умовою для майбутнього відродження країни. Наслідки війни впливатимуть на наших військовополонених, їхні родини, поранених громадян, осіб, які втратили рідних або були змушені залишити свої домівки, роботу та звичне щоденне життя. Через війну кожен пережив різні страхи і випробування, і саме тому, щоб допомогти людям подолати це страждання, витримати та прожити наслідки війни, ініціюється Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки разом із МОЗ України та міжнародними партнерами [2].

Психологічна реабілітація – це процес, спрямований на відновлення та підтримку людської функціональності в різних аспектах: фізичному, емоційному, інтелектуальному, соціальному і духовному [3]. Цей процес використовує психологічні та психотерапевтичні методи, такі як психотерапія, психологічна консультація та перша психологічна допомога. Метою психологічної реабілітації є збереження і відновлення психічного здоров'я, загального благополуччя і якості життя, профілактика розвитку психічних і поведінкових розладів, подолання складних життєвих ситуацій, зменшення наслідків травматичних подій для психічного здоров'я і попередження інвалідності. Психологічна допомога може бути надана на трьох рівнях: соціально-психологічна підтримка та супровід, психологічна реабілітація та комплексна медико-психологічна реабілітація [4].

Рівень надання психологічної допомоги визначається на підставі результатів психологічної діагностики, враховуючи життєві обставини та стан здоров'я особи.

На жаль, в Україні на сьогоднішній день відсутня повна і системна психологічна реабілітація воїнів, зокрема ветеранів ЗСУ. Державна підтримка їх реабілітації обмежена двома способами: військово-медичне лікування у разі поранення та робота з психологом за направленням від сімейного лікаря. Медичну допомогу надають ряд країн-партнерів, які приймають українських пацієнтів з різними медичними станами, але ці пацієнти також потребують психологічної допомоги та реабілітації, особливо важких поранень і захворювань. Це можуть бути військові і цивільні особи, які пережили бойові дії, полон, артобстріли, бомбардування, а також сім'ї загиблих і діти, які пережили війну [1].

Існує різноманітні підходи до реабілітації людей, які постраждали від війни. Проте створення та впровадження спеціальних туристичних соціально-психологічних програм може бути корисним доповненням до цього процесу. Мається на увазі, що на початкових етапах реадaptaції постраждали повинні отримувати професійну психологічну підтримку та догляд від кваліфікованих психологів. Тому було б корисно розпочати процес реадaptaції в санаторно-курортних закладах [2].

Однак на цьому етапі також можна впровадити туристичну анімацію з спеціальною екскурсійною програмою, мистецькою терапією, прогулянками на природу, збором трав і ягід, приготуванням фіточаїв, концертами біля вогнища та вечорами спогадів і т.д. Звісно, аніматорська група повинна мати спеціальну підготовку для роботи з такою аудиторією.

На наступних етапах програму можуть продовжити туристичні центри або центри психологічної реабілітації та оздоровлення, якщо у них є фахівці-аніматори з відповідною підготовкою, зокрема військових, які пройшли адаптацію. З розвитком програми на кожному етапі до неї можна додавати різноманітні ігрові заходи, такі як квести, міні-олімпіади, козацькі розваги та інші. Музично-пісенна анімація, така як фестивалі патріотичної музики та конкурси пісень, також може бути корисною. Один з методів реабілітації - творча діяльність, тому майстер-класи з малювання, ліплення, вишивання та інші види творчості можуть бути дуже ефективними [4].

Екскурсійні програми також можуть містити анімаційні та рольові ігри. Важливим етапом є втягнення членів родини постраждалого в програму, і тому конкурси сімейної творчості можуть бути корисними. Усі туристично-анімаційні заходи, незалежно від їхнього характеру, повинні спрямовуватися на активізацію реабілітанта, підтримку співпраці, комунікації, командної взаємодії та переходу від пасивності до активності.

Отже, для успішної реалізації таких програм необхідна спеціальна підготовка та підтримка компетентних державних організацій і установ, які мають відповідний досвід та компетенції. На сьогоднішній день в Україні є великий попит на психологів-реабілітологів, які можуть допомогти визначити потреби та інтереси цільової аудиторії, розробити рекомендації і врахувати всі аспекти при створенні програм реабілітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасимова Е. М., Доній Н. Є., Тополь О. В. Соціальна робота зі спеціальними групами клієнтів : навч. посіб. Чернівці : ЧНТУ, 2021. 153 с.
2. Гуцуляк Н. М., Корнівська М. М., Матейчук Н. Г. Особливості соціальнопсихологічної реадaptaції демобілізованих військових. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2020. № 1. С.17–26.
3. Лещук Г. В., Лещук М. Війна в Україні та її наслідки для світової спільноти. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки. 2023. С. 74-76.
4. Хаджирадєва С. К., Тодорова М. М. Актуалізація проблем психосоціальної допомоги населенню України в умовах війни. 2023.

Чернявська Тетяна Павлівна,

доктор психологічних наук, професор,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

м. Одеса, Україна

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ЗДОРОВ'Я

А. Маслоу, видатний мислитель, що вивчав проблеми особистості та людської мотивації, один із засновників гуманістичної психології, творець концепції самоактуалізації, у своїй книзі «Дальні межі людської психіки», яка була видана в 1971 році писав, що людська природа далеко не така погана, як про неї думають, а організм людини має набагато сильніший потяг до здоров'я, до особистісного зростання і біологічного успіху, ніж ми могли припускати сто років тому [2].

Значний вплив на мислення А. Маслоу справили праці гештальт-психологів М. Вертгеймера та К. Гольдштейна [1; 6]. Саме К. Гольдштейн вперше ввів у науку поняття «самоактуалізація», але будучи нейрофізіологом, вкладав в це поняття сенс певної напруги, що уможлиблює майбутню організовану життєдіяльність організму. Вчений стверджував, що у організмів у нормі можуть актуалізуватися потреби більш високих рівнів (наприклад, потреби безпеки), ніж фізіологічний рівень, коли потреби в їжі, воді, відпочинку, сексуальні потреби можуть бути менш актуальними.

А. Маслоу вніс певну стрункість та ясність у мотиваційну природу людини та представив її ієрархічно у вигляді рівнів людських потреб. Його теорія, сфокусована на різниці між нижчими (недосконалими) і вищими (зростаючими) потребами. Механізм зростання потреб може забезпечувати перехід від базових потреб до мета потреб.

А. Маслоу підкреслював, що потреби в самоактуалізації не є завершенням прагнення задоволення потреб особистості, а навпаки, особистісний розвиток може надавати людині певну частку сильних і глибоких переживань. К. Гольдштейн стверджував, що можливості організму обумовлюють його

актуальні потреби, наприклад, «наявність м'язів вимагає руху» [6, с. 8]. Для А. Маслоу самоактуалізація – це самореалізація людських потенцій, віра у себе та свої таланти, повна реалізація своїх можливостей тощо. Дослідник описував людину, яка самоактуалізується, не як людину, яка має якісь особливі властивості, а як людину, яка нічого не позбавлена. Людина, яка не прагне самоактуалізації – це людська істота, у якої приглушені, ослаблені та пригнічені можливості та обдарування.

А. Маслоу, психолог-теоретик, який не проводив масштабних експериментальних досліджень. Вчений проводив пілотажні дослідження для обґрунтування своїх гіпотез та припущень. Він думав, чому самоактуалізація таке рідкісне явище, чому більшість людей не прагне до самоактуалізації, до самореалізації своїх здібностей, чому люди так рідко насмілюються реалізовувати свої таланти. Відповіддю на ці питання була розробка захисного механізму психіки, який дослідник назвав на честь біблійного героя Іони, який не повірив у свої власні можливості і не покоровився Богу, який покладав на нього важливу місію зі звільнення далекої країни Ніневії від воєн та чвар. Комплекс Іони – це один із захисних механізмів психіки, що перешкоджають особистісному зростанню, що проявляється в ухилянні від своїх можливостей, у жаху перед своїми талантами, у втечі від свого призначення, у побоюванні власної величі. Люди відчувають і прагнення, і страх не тільки стосовно своїх власних вищих можливостей та здібностей, але також відчувають амбівалентне ставлення до вищих можливостей інших людей. Однак якщо люди навчаться поважати та любити найвищі можливості іншої людини, то вони не боятимуться виявляти їх у собі.

Теоретичне припущення А. Маслоу полягає в тому, що менше одного відсотка населення Землі є самоактуалізованими людьми, тобто вісімдесят мільйонів є самоактуалізованими людьми, і така невелика кількість людей забезпечує все прогресивне, передове, що створене людьми.

Самоактуалізовані особистості, на думку А. Маслоу, мають наступні характеристики:

- адекватне сприйняття дійсності, толерантність до протиріч та невизначеності;
- у них немає сумнівів та страху перед труднощами;
- адекватне сприйняття себе, інших людей, природи;
- у них безпосередня, проста, природня поведінка;
- вони більш фокусуються на проблемі (справі, діяльності), ніж на власному Я;
- незалежність внутрішнього життя – потреба в усамітненні;
- вони мають високорозвинене самоуправління та свободу волі;
- свіжість сприйняття навіть звичайних життєвих подій;
- їм характерні містичні переживання;
- у них є бажання, щоб інші люди розвивалися та вдосконалювалися;
- вони мають симпатію та любов до всього людства;
- глибокі міжособистісні стосунки;
- вони не мають упереджень та забобонів;
- для них важливіші засоби, ніж досягнення цілей;
- особистості, що самоактуалізуються, є творчими людьми, свою творчість вони використовують у повсякденному житті;

- люди, що самоактуалізуються, розуміють і поважають свою культуру, зберігаючи при цьому відкритість і до інших культур;

- вони не витрачають енергію, щоб боротися з традиціями та правилами, що існують, однак коли справа стосується їх власних цінностей, вони можуть бути принциповими та самостійними [2].

Познайомившись з характеристиками, які дав А. Маслоу особистостям, що самоактуалізуються, можна повірити, що таких людей досить складно зустріти і в своєму оточенні, але можна і потрібно прагнути наблизитися до самореалізації своїх потенцій. На думку вченого, шляхи наближення до самоактуалізації охоплюють розкриття своєї сутності за допомогою яскравого, самозабутнього, з повною концентрацією переживання, сміливий вибір рухатись уперед, у бік прогресу, прислуховування до власних внутрішніх сигналів, відповідальність за свої рішення та наслідки своїх вчинків, виконання найкращим чином своєї справи, навчання відчувати красу і гармонію, усвідомлювання своїх захисних механізмів та звільнення від них [2].

Може здатися, що самоактуалізована особистість – це ідеальна людина. Самоактуалізовані люди, на думку А. Маслоу, не повинні мати всі характеристики, якими він їх нагородив – вони можуть мати неконструктивні і погані звички, як усі звичайні люди, однак усі їхні недосконалості не заважають їм перебувати на вершині особистісного розвитку та бути найбільш психічно здоровими людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вертгеймер М. Продуктивне мислення. Київ. 2017. 336 с.
2. Маслоу А. Далекі межі людської психіки / пер. с англ. О. М. Татлидової. Харків. 2016. 432 с.
3. Тимофієва М. П. Духовність як чинник формування психічного здоров'я особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2019. Вип. 4. С. 23–27.
4. Тимофієва М. П., Двіжона О. В. Психологія здоров'я : навч. посіб. Чернівці, 2021. 296 с.
5. Чернявська Т. П. Психологія благополуччя і успішності діяльності особистості в контексті ортобіозу людини. *Дослідження психології ортобіозу людини: монографія / за заг. наук. ред. проф. Н. В. Родіни*. Київ, 2021. С. 58–75.
6. Goldstein K. *Ausgewählte Schriften. Phaenomenologica*. 2021. №43. P. 216–225.

Чеснокова Емілія Юрївна,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.,**

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬОВІ ТРЕНІНГОВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Підлітковий вік є бурхливим періодом особистісного становлення, пов'язаний з докорінною зміною комунікативної поведінки. При цьому дорослішання сучасних українських підлітків відбувається у складний воєнний час. Як зауважують П. Сахно та М. Лутцева, війна викликає стан невизначеності, який також призводить до зруйнування життєвих планів та перспектив, провокує у підлітків тривожність і розгубленість. Підлітки стикаються із загрозами для свого життя, спілкування та навчання. Як відомо, онлайн-формат спілкування не забезпечує усіх потреб живого контакту, що неодмінно впливає на формування комунікативних навичок. В умовах воєнного стану підлітки втратили можливість відвідувати гуртки за інтересами, художні виставки, збиратися великими групами, деякі були вимушені емігрувати. Як наслідок, значно зменшилася кількість можливостей для реалізації комунікативних потреб [10, с. 268]. Окрім того, для підлітків, які пережили військові події та інші ситуації травматичного стресу, характерні психологічні проблеми, що проявляються на когнітивному, емоційно-вольовому та поведінковому рівнях. Це негативно впливає на навчання, міжособистісне спілкування та формування особистості загалом [7, с. 86].

Руйнівний вплив війни на динаміку особистісного розвитку підлітків пояснюється тим, що спілкування є провідною діяльністю цього віку. Багато дослідників переконані, що підлітковий вік є вирішальним для становлення та розвитку соціально-комунікативних навичок особистості (Л. Петько, О. Бікус, О. Мартиняк, О. Боровець та інші). Підлітковий період є сенситивним для розширення та збагачення стосунків з ровесниками та батьками. На цьому етапі підліток здобуває якісно нову соціальну позицію, починає формуватися його свідоме ставлення до себе як члена суспільства. Поступово провідною діяльністю цього віку стає інтимно-особистісне спілкування, хоча навчання все ще залишається важливим полем для самоствердження [9, с. 17]. На думку О. Видри, причиною цього є зміна мотиву взаємодії підлітка із його соціальним оточенням [3, с. 44]. О. Бікус пояснює це тим, що в підлітковий період відбуваються значні зміни у всіх сферах психіки, які забезпечують формування комунікативних здібностей, значно розширюється практика спілкування, а побудова нових міжособистісних стосунків стає предметом власної активності підлітка. У процесі соціально-комунікативної діяльності розгортаються рушійні сили особистості, що стимулює власну активність підлітків. На цьому етапі розвитку особистості важливе значення мають розширення соціальних зв'язків, активізація процесу самопізнання та інтенсивне спілкування з ровесниками та батьками. Невід'ємною умовою цього є формування комунікативних умінь та навичок, розвиток комунікативної культури

поведінки [1, с. 18]. Крім того, оволодіння комунікативними навичками є надзвичайно важливим для підлітків, оскільки в них існує незадоволена потреба у спілкуванні [2, с. 25].

На думку О. Мартиняк, обмеженість інтимно-особистісного спілкування робить неможливим нормальний розвиток підлітків. Саме через спілкування з однолітками вони реалізують такі можливості комунікативних процесів, як обмін інформацією (новими даними, своїми думками, враженнями). вдосконалення навичок взаємодії з іншими, збагачення емпатійних виявів, налагодження контактів із представниками протилежної статі, засвоєння особливостей 17 гендерних ролей, набуття автономності, необхідного рівня незалежності від дорослих [6, с. 292].

Обмеження контактів та погіршення емоційного стану під час війни ускладнюють розвиток комунікативних навичок підлітків. Крім того, тривалий стрес може викривлювати спосіб, в який підлітки взаємодіють з іншими і виражають свої почуття та думки. Отже, можна припустити, що війна призводить до зниження рівня розвитку комунікативних навичок підлітків.

Одним із засобів формування комунікативних навичок підлітків є рольові ігри у складі соціально-психологічного тренінгу.

На думку М. Форверга, фундатора соціально-психологічного тренінгу, головне завдання цього тренінгу полягає у формуванні правильного сприйняття соціальних стосунків в умовах специфічних вимог, сформульованих в термінах необхідних психологічних механізмів регуляції цільової поведінки. Основною метою соціально-психологічного тренінгу є розвиток компетентності у спілкуванні, а його завдання передбачають оволодіння учасниками психологічними знаннями в галузі людської комунікації, формування комунікативних вмінь і навичок, корекцію і розвиток установок, необхідних для успішного спілкування [4, с. 75].

Важливим для розвитку комунікативних навичок підлітків є уявне програвання своєї поведінки в різноманітних ситуаціях. Попереднє планування своїх дій є складовою частиною комунікативної дії. Як стверджує О. Бікус, здатність людини діяти «в умі» може бути цілеспрямовано використана для удосконалювання спілкування в ситуації соціально-психологічного тренінгу [1, с.22]. Програвання ситуацій в уяві чи у грі дає змогу закріпити певні поведінкові патерни, що свідчить про можливість використання рольових ігор для розвитку та формування комунікативних навичок. Тому Х. Міккін взагалі вважає рольову гру найефективнішим методом для формування комунікативної компетентності [4, с. 81].

Рольова гра сприяє розширенню досвіду учасників тренінгу шляхом створення несподіваної ситуації, в якій пропонується прийняти позицію (роль) когось з учасників і потім напрацювати спосіб, який дозволить привести цю ситуацію до логічного завершення (гра) [8, с. 107]. Учасникам важливо не тільки поводитися відповідно до заданої ролі, але й використовувати на практиці навички, техніки або прийоми спілкування, які засвоїли під час соціально-психологічного тренінгу. Завдяки рольовим іграм інтенсифікується процес навчання, закріплюються нові поведінкові навички, виробляються способи оптимальної взаємодії з іншими людьми тощо. Ігри створюють безпечні умови для закріплення нових моделей поведінки, усвідомлення себе в нових ролях, формування певних висновків щодо ефективності чи неефективності використаних засобів досягнення комунікативних цілей [5, с. 18].

Отже, використання рольових ігор для формування та розвитку комунікативних навичок підлітків в процесі соціально-психологічного тренінгу має багато переваг. У зв'язку з цим доцільним є практичне застосування цієї форми тренінгу в практиці розвивальної роботи з підлітками, що є дуже затребуваним в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бікус О. О., Волошина В. В. Теоретичні засади формування комунікативної компетенції у підлітковому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2015. Вип. 1(46). С. 17–23.
2. Боровець О. Тренінг формування комунікативної компетентності підлітків. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 2009. Вип. 3. С. 23–29.
3. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
4. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Теорія та практика психологічних тренінгів. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 209 с.
5. Карпенко Є. Основи психотренінгу : навчальний посібник. Дрогобич, 2015. 78 с.

6. Мартиняк О. Психологічні особливості сучасних підлітків у виборі комунікативних засобів спілкування. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : матеріали II Міжнародної студентської науково-технічної конференції, 25-26 квітня 2019. Тернопіль : ТНТУ, 2019. С. 292–293.
7. Марціновська І. П., Супрун М. О. Корекційно-розвивальна робота з підлітками з порушеннями психофізичного розвитку, що мають травму війни. *Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології* : збірник наукових праць: Вип. 11. Київ, 2023. 147 с.
8. Організація і методика соціально-педагогічного тренінгу : навчальний посібник. Умань : ПП Жовтий, 2011. 133 с.
9. Петько Л. В. Стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків: теорія і практика : монографія. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2009. 272 с.
10. Сахно П., Лутцева М. Рівень інтернет-залежності в осіб підліткового та юнацького віку в період воєнного стану. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали десятої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, Суми, 27–28 квітня 2023 р. Суми : Сумський державний університет, 2023. 367 с.

Шевцова Олена Михайлівна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

Паливода Анна Олександрівна,

здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО СИСТЕМАТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ У МОЛОДІ

У сьогоденні займатись спортом і фізичною культурою у тренді. Разом з цим і сучасні наукові знання щодо підтримки здорового тіла у результаті систематичних занять фізкультурою поглибилися. Науковці довели, що не обов'язково брати великі фізичні навантаження, адже десятихвилинна зарядка зранку пробуджує тіло і додає енергії і гарного настрою, прогулянки на свіжому повітрі знижують особистісну тривожність, додають позитивного світосприйняття, покращують опір стресогенним чинникам тощо. Саме тому сучасній молоді варто усвідомлювати, що підтримка здорового тіла за допомогою фізичної культури – це шлях у власне здорове майбутнє.

Науковці-психологи серед мотивів занять спортом виділяють загальні і конкретні: до перших відносяться бажання людини займатись будь-яким видом спорту або фізичними вправами, до других – бажання займатись тільки улюбленим видом спорту. Мотиви можуть бути спрямовані на процес діяльності (потреба в руховій активності, отримання вражень від спортивної діяльності) і на результат (прагнення до самовдосконалення, самоствердження, самовираження) [1; 4; 5].

Психологічні дослідження мотивації до систематичних занять фізичною культурою у молоді показали, що у сільських хлопців пріоритетним у заняттях фізичними вправами є мотив досягнення високих спортивних результатів [2; 3]. Це, імовірно, пов'язано саме з місцем проживання, тому що є способом самоствердження, самореалізації особистості, адже заняття спортом супроводжуються поїздками на змагання в інші міста, можливостями потрапити у збірну команду, виїхати за кордон, поліпшити своє матеріальне становище і, як результат, – переїхати із сільської місцевості до міста, бо місто сприймається юнаками-респондентами як більші можливості для самореалізації, ніж село. Крім того, хлопці ставлять собі за мету поліпшення фігури за допомогою фізичних вправ, а також хочуть спілкуватися з друзями під час занять спортом. При цьому хлопці меншою мірою відмічають, що займаються спортом заради зміцнення здоров'я і зниження маси тіла, для них це не є превалюючим стимулом. Тобто у юнаків заняття фізичною культурою розглядаються переважно як можливість спілкуватися із однолітками та однодумцями, а не працювати над тілом. У дівчат із сільської місцевості пріоритетним мотивом є удосконалення форми тіла, який вони підкріплюють прагненням бути здоровими. Крім того, сільські дівчата хочуть займатися фізичними вправами заради задоволення й активного

відпочинку, щоб схуднути, і зовсім мало дівчат ставлять за мету досягнення високих спортивних результатів. У міських дівчат і хлопців, які займаються фізичною культурою систематично, переважають мотиви зміцнення здоров'я й удосконалення фігури, далі представлені мотиви зниження ваги, спілкування з друзями, активний відпочинок і досягнення високого спортивного результату [1; 3].

Серед негативних мотивів не займатись спортом у сучасної молоді визначаються такі, як не вистачає часу для активних занять фізкультурою, відсутність потреби у збереженні фізичного здоров'я, наявність шкідливих звичок тощо.

Підвищити мотивацію у сучасних юнаків і дівчат до активних і систематичних занять спортом і фізичною культурою допоможе краще усвідомлення, для чого цим займатися, як правильно це робити. Задля покращення вмотивованості сучасної молоді до занять фізкультурою і спортом Міністерство освіти і науки України рекомендує введення у навчальний процес закладів освіти у повному обсязі [2; 3]:

- теоретичних розділів програми з фізичної культури, що підсилить науково-обґрунтовані знання молоді про те, для чого займатись спортом;
- методико-практичних розділів програми з фізичної культури, які допоможуть молоді дізнатися і розумітися на тому, як і які фізичні вправи та навантаження правильно і потрібно робити;
- проведення індивідуальних бесід і консультацій під час занять у спортивних секціях, групах, колективах тощо, що забезпечить індивідуальний підхід до молоді та покращить їх позитивну вмотивованість до занять фізичною культурою [2; 5].

Сприятиме посиленню мотивації у сучасної молоді до активних і систематичних занять спортом і фізичною культурою може психологічна саморефлексія та самоусвідомлення [4; 5]. Так у межах навчально-професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти можуть бути запропоновані різноманітні психологічно-розвивальні вправи і завдання, виконання яких сприятиме кращому усвідомленню юнаками і дівчатами переваг у життєдіяльності людини, що пов'язані із систематичними заняттями фізичною культурою. Зокрема наведемо частину есе на тему: «Я і спорт», яке пропонувалося у якості завдання студентам ЗВО, і виконала його студентка А., 18 років: «Я вважаю, що займатись фізичними вправами дуже і дуже важливо. З дитинства я займалась художньою гімнастикою і завжди була активною дівчинкою. Завжди була стрункою, незважаючи на дистанційне навчання. Фізичні вправи запускають ваше тіло, кожен м'яз, і він працює, і неначе говорить: «Я живий». Завдяки цьому зберігається чудовий стан тіла навіть у зрілому віці! Зараз я можу проаналізувати себе і визначити свої психологічні аспекти занять спортом. По-перше, це величезна мотивація бути стрункою, мати тіло мрії. По-друге, це енергія, яку я можу звільнити завдяки фізичному навантаженню. Адже я дуже активна людина, і у мене дуже багато енергії, і щоб не вилити її в агресію, вона виходить через фізичні навантаження. По-третє, такі заняття вчили мене бути зібраною і планувати свій час. А це нереально зручно і продуктивно! Без спорту я не відчуваю себе зібраною».

Варто наголосити, що потужними мотивами до занять фізкультурою і спортом у молоді є також позиції у цьому питанні сім'ї, однолітків, колективу, авторитетних для особистості людей, кумирів тощо [4]. Так у родині, де займаються спортом або фізичною культурою, прищеплюють приязне ставлення до фізичної активності та розуміння важливості занять фізичною культурою для повноцінної життєдіяльності особистості. Тому діти з таких сімей ще з дитинства займаються спортом або фізичною культурою, і тут саме приклад в родині на це вмотивовує. Також позитивний індивідуальний досвід занять фізкультурою у закладах освіти різних рівнів може слугувати потужним мотиватором для сучасної молоді щодо систематичної фізичної активності задля збереження та зміцнення фізичного і ментального здоров'я.

Отже, проблема вмотивованості сучасної молоді до систематичних занять фізичною культурою і спортом залишається актуальною. Але усвідомлення молоддю психологічних аспектів власної фізичної активності як позитивних, так і негативних мотивів занять фізкультурою і спортом сприяє їх залученню до спортивної діяльності і, як результат, – до зміцнення здоров'я молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біліченко О. О. Особливості мотивації до занять з фізичного виховання у студентів. *Проблеми з фізичного виховання і спорту*. 2011. Вип. 5. С. 3-6.
2. Винник В. Д. Особливості формування інтересу та мотивації до занять фізичними вправами. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2010. Вип. 12. С. 39-42.
3. Кручко І. І. Система формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом в закладі освіти : навч. посіб. Попівка, 2022. 53 с.

4. Шевцова О. М., Ареф'єва М. Г. Психологічні особливості стресостійкості молоді в умовах війни. *Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу*: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 травня 2023 р., м. Київ, секція 4: Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів. Київ: НУБіП України, 2023. С. 170-171. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u381/sekciya_4.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

5. Шевцова О. М. Психолого-акмеологічні умови розвитку аутопсихологічної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти* : зб. наук. праць VIII міжнар. наук.-практ. конф., 20 березня 2020 р. / Національний авіаційний університет. Київ, 2020. С. 202-203. Режим URL: <http://kppro.nau.edu.ua/files/Konfer2020.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

Шевцова Олена Михайлівна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

Полтавець Тарас Олександрович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

ВПЛИВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ

У наш час існує безліч факторів, які негативно впливають на фізичну активність людей – потреба в ній стає все менш необхідною. Більшість людей надають перевагу руху в транспорті, а кількість життєвих потреб можна вирішити, не виходячи з дому, наприклад, замовлення доставки, оплата комунальних послуг, дистанційна робота тощо. Пандемія коронавірусної хвороби лише погіршила ситуацію. Тепер люди все більше працюють з дому, менше займаються фізичною активністю, і наші м'язи не отримують необхідного фізичного навантаження, та відповідно фізичне та ментальне здоров'я поступово погіршується. Сучасній людині вже не потрібно полювати, щоб здобути їжу, не потрібно йти кілька кілометрів до роботи чи навчального закладу, бо якщо процес навіть не дистанційний, то є можливість проїхатись у транспорті, і все це породжує низку проблем – ожиріння, втрата привабливої соціально-прийнятної форми тіла, погіршення фізичного і ментального здоров'я тощо.

Згідно з дослідженнями Оксфордського та Єльського університетів, в якому взяли участь 1,2 млн респондентів, люди, які займаються фізичною активністю, почувають себе більш щасливими [3]. Загальновідомо, що фізична активність покращує психологічний стан особистості, проте зберігається проблема в тому, що є високою частка людей, які не бажають займатись спортом і фізичною активністю та дотримуватися здорового способу життя [1]. Це пов'язано з тим, що існує багато міфів щодо здорового способу життя, які створюють безліч обмежень в комфорті для людини. Міфи про те, що харчування має бути обмеженим, всі жири шкідливі, тренування – це єдиний спосіб бути здоровим, або те, що вести здоровий спосіб життя – це дорого. Приміром, бажання «правильно» харчуватись. Людина вирішила займатись спортом і обмежити себе в їжі, яка була улюбленою і приносила задоволення. У результаті людина отримує велику кількість витраченої енергії, яку не може достатньо відновити через неправильну, наповнену міфами дієту і, відчуваючи велику втому й голод, ставлячи себе в обмежувальні рамки, людина просто зривається і думає, що вона ні на що не здатна. Така зневіра може не покращити, а лише погіршити психологічний стан особистості. Важливо адекватно підходити до ведення здорового способу життя для того, щоб не позбавляти людину звичного їй психологічного комфорту. Почуваючи себе комфортно і вводячи поступово більше здорових звичок у свій спосіб життя, людина здатна покращити свій загальний психологічний і фізичний стан. Іншим же фактом на перевагу здорового способу життя є те, що люди, які займаються спортом і підтримують здоровий спосіб життя, більш наполегливі та вольові [1]. Це пов'язано з тим, що спортсмени ставлять собі мету, тяжко і наполегливо рухаються до неї і досягають своєї поставленої цілі. При цьому підвищується і рівень соціалізованості особистості, адже в спортзалах, на спортивних майданчиках і стадіонах завжди є люди, які можуть підтримати, почати розмову і познайомитись. Це сприяє збереженню здорових

соціальних зв'язків, підтримці близьких взаємин з оточенням та покращенню психоемоційного стану особистості. Проте такий підхід породжує іншу проблему: невідповідна людина може очікувати швидкого результату та не отримати бажаного, що може призвести до зневіри в себе. Наприклад, людина, яка звикла до пасивного способу життя, вирішує піти до спортзалу або спортмайданчику. Це чудова ідея, але людина перестаралась і наднормово виконала фізичні навантаження, перебуваючи в емоційно-піднесеному стані, відповідно після надмірного фізичного навантаження вона знесилиться, матиме пригнічений настрій через перевтому, її уявлення про те, що здоровий спосіб життя покращує саму якість життя може повністю зруйнуватись, бо людина перевищила поріг своїх можливостей на той момент. Вирішенням цієї проблеми може стати системний позитивний психологічний супровід здорового способу життя особистості, основою якого може бути ознайомлення з правильною, науково підтвердженою інформацією про психологічні аспекти здорового способу життя. Адже відомий вислів: «У здоровому тілі – здоровий дух».

Також можна виділити такі переваги спортивно-активного способу життя, які позитивно впливають на психологічний стан особистості: покращення якості сну (якісний сон є важливим фактором психічного благополуччя, адже саме під час сну людина відпочиває), зниження рівня стресу (фізична активність допомагає вивільнити накопичену напругу шляхом фізичних навантажень та інтенсивного дихання), покращення концентрації уваги та продуктивності будь-якої діяльності (підрахунок повторів, планування тренувань та харчування) тощо, а також, фізична активність сприяє виробленню ендорфінів, що призводить до покращення настрою та психологічно-емоційного фону людини [2]. Всі ці фактори знижують шанси розвитку таких розладів як депресивні стани, діяльнісна пасивність, прокрастинація, розлади харчової поведінки тощо. Регулярні заняття спортом і фізичною культурою, дотримання здорового способу життя сприяють покращенню загальної самооцінки, збільшують впевненість у собі та самоповагу, що робить особистість більш привабливою в очах оточуючих [2]. Наприклад, якщо людина регулярно займається спортом, вона бачить свої можливості не лише у віддаленій перспективі, а й у теперішньому часі – «тут і зараз». Якщо особистість мала низькі результати в перший місяць занять, що абсолютно нормально, то в наступний місяць можна помітити різке покращення результатів. Це надає людині впевненості в тому, що вона здатна керувати своїм тілом, що вона повністю контролює його, а не навпаки. Тому величезний вплив здорового способу життя на психологічний стан сучасної особистості безперечний.

Отже, ведення здорового способу життя може покращити психоемоційний стан особистості, може допомогти стати впевненішим у собі, підвищити рівень індивідуального благополуччя та відчуття щастя людини. Причому не обов'язково бути струнким чи фізично сильним, достатньо просто бути активним, робити мінімальну зарядку в зручний для людини час і підтримувати м'язи в тонусі. Проте варто розуміти, що хоч фізична активність позитивно впливає на психологічний стан особистості, та вона не є лікувальною пігулкою від усіх психологічних проблем. Це лише профілактичний засіб запобігання негативних психологічних станів та підтримки свого життя у позитивному здоровому тонусі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевцова О. М. Особливості психологічного благополуччя у майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : зб. наук. праць II міжнародної конф., 20 листопада 2020 р. / Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2020. URL: <https://conf.krok.edu.ua/index.php/SRE/IC2020/paper/view/156> (дата звернення: 02.10.2023).

2. Шевцова О. М. Особливості валеонастанов як детермінант психологічного здоров'я особистості у дорослому віці. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія «Психологічні науки»* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 103. Т. 2. Чернігів: ЧНПУ, 2012. С. 178-181.

3. Chekroud S. R., Gueorguieva R., Zheutlin A. B. Association between physical exercise and mental health in 1-2 million individuals in the USA between 2011 and 2015: a cross-sectional study. *The Lancet: Psychiatry*. Elsevier, 2018. Vol.5, Issue 9. P. 739-746.

Шевцова Олена Михайлівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

Старченко Марія Максимівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНІЙ ПРОКРАСТИНАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ЗВО

У сучасному соціальному середовищі явище прокрастинації вважається достатньо поширеним, і в психологічному аспекті переважно розглядається як наслідок незрілої саморегуляції особистості, що характеризується невиправданим і добровільним затягуванням виконання важливих запланованих завдань, навіть всупереч усвідомленню особистістю негативних наслідків такої відстрочки. Відмінність прокрастинації від функціональної форми відстрочки полягає у тому, що це явище є небажаним для особистості або нераціональним способом поведінки, що виникає попри чітке розуміння особистістю її потенційно згубних наслідків і супроводжується суб'єктивно-психологічним дискомфортом.

Прокрастинація може проявлятися у різних сферах життєдіяльності сучасної особистості: професійній, фінансовій, медичній тощо. І академічна сфера не є винятком.

Рівень складності академічних завдань і вимоги до навчально-професійної діяльності студентів в університеті сприяють розвитку у майбутніх фахівців різноманітних характеристик успіху, таких як багатозадачність, організованість, конкурентоспроможність, наполегливість, логічність викладення власних думок, цілеспрямованість, самостійність тощо [2; 6]. Проте частина студентів, перебуваючи в стані постійної психологічної напруги й відповідальності за надмірну кількість завдань в умовах обмеження часу на їх виконання, схильні до реалізації власних студентських обов'язків в «останню хвилину», що згодом впливає на якість засвоєння знань й утворення продуктивних навичок і вмінь тощо.

Дані сучасних психологічних досліджень проблеми прокрастинації в учасників навчального процесу закладів вищої освіти показують, що частота прокрастинації в студентів коливається між 23% і 95%. Понад 70% студентів вважають себе прокрастинаторами, а для 50% прокрастинація є постійною проблемою [4; 5]. Відтак з поміж інших видів вирізняють *академічну прокрастинацію*, яка виражається у постійному відкладанні виконання навчальних завдань до такої міри, що це призводить до втрати або зниження продуктивності та підвищення стресу в студента.

Дослідники проблем академічної прокрастинації у студентів ЗВО наголошують на негативних наслідках академічної прокрастинації, до яких відносяться низька академічна успішність і особистісна самооцінка, почуття провини, стрес, підвищений ризик депресії та тривоги і навіть рішення полишити навчання в університеті.

Основними причинами виникнення прокрастинації в студентів вважають: погане володіння саморегуляцією (нездатність контролювати думки, емоції та імпульси), невміння вибудувати ієрархію цілей і цінностей та неспроможність виконання завдань відповідно до бажаних стандартів [3; 6]. Поміж цих найпоширеніших факторів виокремлюють ряд додаткових чинників, що зумовлюють відстрочення завершення навчальних завдань.

Умовно *детермінанти* прокрастинації можливо поділити на дві загальні групи: *перманентні* (стабільні в часі та мало піддаються змінам) та *ситуативні* (виникають випадково та розвиваються під впливом ситуації, що склалася). За сучасними дослідженнями вони можуть бути *психофізіологічними* (темперамент, нейротизм, імпульсивність, низький життєвий тонус тощо), *емоційними* (тривожність, емоційне вигорання, страх, фобії тощо), *мотиваційними* (відсутність мотивації, ситуативна мотивація, очікування короткострокової вигоди тощо), *поведінковими* (відсутність самодисципліни, завчені з дитинства патерни поведінки тощо), *ресурсними* (низька компетентність, нестача ресурсів, стан здоров'я та ін.), *часовими* (розмиті терміни виконання, дефіцит часу, відсутність або неясна часова перспектива, наявність хронофагів тощо) [1; 5; 7].

У відповідності до окреслених детермінант академічної прокрастинації, стає можливим сформулювати перелік превентивних практик як психологічного, так і дидактичного змістового наповнення. З боку закладів вищої освіти попереджувальні техніки можуть виглядати таким чином [4; 5; 7]:

- зменшення рівня свободи навчальної ситуації за допомогою структурування курсу: забезпечення студентів детальним навчальним планом, до якого входить розклад курсу, усі терміни (дедлайни) здачі робіт, очікувані результати навчання та ресурси й література для використання, крім цього можлива організація спеціальних орієнтаційних заходів (наприклад, семінарів), які спрямовані не тільки на пояснення особливостей структури програми, а й на розкриття питань про найкращий спосіб її виконання, дотримання тощо;
- уникання довгострокових термінів: розподіл громіздких навчальних завдань на декілька частин з відповідними термінами їх здачі для кожної з них;
- імплементація обґрунтування значущості засвоєння викладеного матеріалу та виконання навчальної роботи: завдання, основа яких відповідає потребам студентів в автономії та компетентності заохочують інтерналізацію зовнішніх правил і цінностей, що і робить їх менш відразливими;
- упровадження програм або щоденників активності, що допомагають відстежувати ефективність навчальної діяльності студентів;
- забезпечення уважного ставлення викладачів до студентів, із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей у процесі навчання.

Психологічні рекомендації задля подолання академічної прокрастинації студентами через змінення їх власної поведінки можуть містити наступні дії [1; 2; 4; 6]:

1) визначення особистісних пріоритетів та конкретизація черговості їх реалізації:

- мобілізація зусиль та наявних матеріальних ресурсів для оперативного виконання суспільно- чи індивідуально важливих і термінових справ;
- підготовка до виконання (підбір матеріальних ресурсів) чи часткове вчинення окремих дій щодо вирішення важливих, але не термінових завдань;
- посильна робота (визначення власних потенційних сил, можливостей та необхідних матеріальних засобів) над виконанням мало-важливих і відтермінованих завдань (досягнення середніх цілей);
- перспективне планування щодо виконання неважливих і нетермінових справ (досягнення віддалених цілей);

2) розділення великого і складного завдання на дрібні операції;

3) налаштування себе на роботу;

4) чітке планування власної діяльності на певний період;

5) організація належного відпочинку (дозвілля) з метою відновлення сил;

6) абстрагування від негативних факторів стресу;

7) виховання сили волі тощо.

Отже, академічна прокрастинація як поведінка, що характеризується затримкою або відкладанням завдань, які вимагають негайної уваги, призводить до ряду таких наслідків як неякісне виконання навчальної діяльності, збільшення стресу й погіршення продуктивності – безперечно негативно впливає на навчальну успішність студентів і їхній загальний психологічний стан. Для подолання такого поведінкового патерну важливо, щоб студенти усвідомлювали наявність труднощів і вдавались до превентивних дій у вигляді ефективного застосування технік керування часом, раціональної постановки цілей і звернення за підтримкою, коли це необхідно. Зі свого боку заклади вищої освіти, приділяючи увагу соціальним, організаційним і контекстуальним факторам виникнення академічної прокрастинації у студентів, можуть сприяти попередженню цієї проблеми, зокрема засобами психологічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубініна К. В. Прокрастинація як проблема психології особистості студента. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2018. Вип. 7. С. 172-180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2018_7_25(дата звернення: 05.11.2023).

2. Шевцова О. М. Професійна Я-концепція як метареультат розвитку аутопсихологічної компетентності майбутніх фахівців. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»* : збірник наук. праць. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського. 2018. Вип. 20. С. 91-95. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/543/506> (дата звернення: 29.10.2023).

3. Ahmed, Iffath; Bernhardt, Grisilda Vidya; Shivappa, Pooja. Prevalence of Academic Procrastination and Its Negative Impact on Students. *Biomedical and Biotechnology Research Journal*. 2023. Вип. 7(3). P. 363-370. DOI: 10.4103/bbrj.bbrj_64_23.

4. Salguero-Pazos M. R., Reyes-de-Cózar S., Interventions to reduce academic procrastination: A systematic review. *International Journal of Educational Research*. 2023. Vol. 121. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2023.102228>. (дата звернення: 29.10.2023).

5. Rad H., Samadi S., Sirois F. (2023). Mindfulness intervention for academic procrastination: A randomized control trial. *Learning and Individual Differences*. P. 101. DOI: 102244. 10.1016/j.lindif.2022.102244.
6. Svartdal F., Dahl T., Gamst-Klaussen T., Koppenborg M. How Study Environments Foster Academic Procrastination: Overview and Recommendations. *Front. Psychol.* 11:540910. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.540910.
7. Svartdal F., Løkke J. A. The ABC of academic procrastination: Functional analysis of a detrimental habit. *Front. Psychol.* 13:1019261. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.1019261.

Шевченко Дар'я,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кудінова М. С.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЮНАКІВ

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем невизначеності та мінливості. Щоб успішно адаптуватися до таких умов, юнакам необхідні особливі якості та навички. Однією з ключових характеристик, що допомагають ефективно долати труднощі, є резильєнтність. Вона передбачає здатність людини або соціальної групи (спільноти) амортизувати вплив надзвичайних ситуацій, тобто «пом'якшувати» дію їхніх соціальних та психологічних наслідків через актуалізацію ресурсів окремих людей, груп, організацій та громад, здатних запобігти загостренню психологічних проблем і розладів серед учасників і свідків важких подій. Особливого значення резильєнтність набуває саме в юнацькому віці, адже це період активного становлення особистості. Тому вивчення специфіки резильєнтності юнаків є вкрай актуальним [3].

Дослідження О. Донець вказують, що саме в юнацькому віці людина активно експериментує з різними стратегіями подолання стресу. Цей період є ключовим для формування стійкого індивідуального стилю реагування на стресові ситуації. Юнаки частіше обирають такі способи реагування на стрес, як конфронтація, дистанціювання та уникнення. У прагненні адаптуватися до складних обставин, молодь іноді вдається до шкідливих звичок, таких як вживання алкоголю чи наркотиків. Також поширеним є застосування непродуктивних способів подолання стресу, як надмірний відпочинок чи відволікання. Дослідниця зазначає, що з віком серед дівчат зростає тенденція до деструктивної стратегії самозвинувачення [4].

У науковій роботі «Adult attachment dimensions and college student resilience: The mediating role of hope» дослідники доводять, що студенти з безпечним стилем прихильності (secure attachment) демонструють більш високий рівень резильєнтності. Отже, сформована у ранньому дитинстві безпечна прихильність сприяє розвитку резильєнтності в юнацькому віці. R. McDermott, H. Cheng, C. Wright, B. Browning, A. Upton, T. Sevig виявили опосередкований позитивний зв'язок між безпечною прихильністю та резильєнтністю через рівень надії. Тобто юнаки з безпечним стилем прихильності мають більше надії, що в свою чергу корелює з вищою резильєнтністю. Розвиток безпечного стилю прихильності та почуття надії може бути ефективним шляхом для підвищення рівня резильєнтності серед юнаків [2].

А. Степова, вивчаючи психологічні особливості стресостійкості осіб юнацького віку, зазначає, що рівень резильєнтності відображає здатність особистості долати життєві труднощі та адаптуватися до стресових ситуацій. Юнаки з високим рівнем резильєнтності відрізняються стійкістю переконань, впевненістю у власних позиціях, здатністю адекватно реагувати на зовнішні зміни. Вони ефективно діють в умовах нестабільності та криз. Особи із середнім рівнем демонструють помірну здатність регулювати себе в стресових ситуаціях. Вони можуть витримувати значні зміни, проте не завжди реагують конструктивно на стресогенні чинники. Низький рівень резильєнтності пов'язаний з труднощами адаптації та схильністю до деструктивних реакцій на стрес. Такі юнаки потребують стабільності, важко переносять різкі зміни умов життя [5].

Досліджуючи резильєнтність юнаків, звернемось до наукової статті M. Duggan, в якій автор наголошує на тому, що резильєнтні юнаки демонструють більш позитивне ставлення до себе та впевненість у власних силах. Вони краще розуміють власні емоції і потреби. Активніше використовують

стратегії самопомогі і самопіклування, такі як: рефлексія, усвідомленість, релаксація, здорове харчування, сон тощо [1].

Аналізуючи результати нашого дослідження можемо зробити наступні висновки. Резильєнтність – це здатність долати труднощі та адаптуватися до стресу. Вона набуває особливого значення в юнацькому віці. Юнаки з високою резильєнтністю відрізняються стійкістю переконань, впевненістю у собі, здатністю конструктивно реагувати на зміни, демонструють позитивне ставлення до себе, розуміння власних емоцій і потреб, використовують стратегії самопомогі. Безпечний стиль прихильності та відчуття надії позитивно корелюють з резильєнтністю юнаків.

Однак, у юнацькому віці є ризик застосування непродуктивних способів подолання стресу, таких як уникнення, відволікання, вживання алкоголю чи наркотиків.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в проведенні діагностичного дослідження рівня резильєнтності юнаків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Duggan M. B. Adolescent resilience, self-care, and leisure as coping. *Leisure Sciences*, 41(6), 2019, 519–536.
2. McDermott R. C., Cheng H. L., Wright C., Browning B. R., Upton A. W., & Sevig T. D. Adult attachment dimensions and college student resilience: The mediating role of hope. *Journal of Counseling & Development*, 97(3), 2019, 280–290.
3. Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В., Максименко А., Богданов С., Бойко О. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій : підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.
4. Донець О. І. Гендерні детермінанти вибору копінг-стратегій у юнацькому віці. *Наука і освіта*. Одеса. 2015. № 10. С. 55–61.
5. Степова А. С Психологічні особливості стресостійкості осіб юнацького віку. *Молодий вчений*. Вінниця. №9. 2018. С. 314–319.

Шинкаренко Інна Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПСИХОКОРЕКЦІЯ АНТИСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЯК СКЛАДНА ПРОБЛЕМА ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

З перших днів військових дій в Україні ми відчуваємо значні зміни в особистісній організації не тільки тих, хто став на захист своєї держави, а і всього населення. Війна перетворила світогляд людей, змінила всі рівні існування: внутрішньо – особистісний, міжособистісний, громадський, державний [4, с. 29]. Не обійшла ця проблема і таку найбільш вразливу категорію населення, як діти. І особливе місце в проблемі адаптації до складних реалій буття посідають підлітки, як один з вікових етапів розвитку особистості, що уособлює багато суперечностей у психологів, педагогів. Дехто вважає його «кризовим, тривожним, віком невпевненості та невдоволення», а в той же час його характеризують як «вік великих поривів». Більшість вважають, що це «морально-психологічна проблема», але є й такі, що наполягають на «соціальній проблемі» [5, с. 367].

Слід зазначити, що всі фахівці на правильному шляху, оскільки поведінка межує між дитинством та дорослістю. Підліток відчуває фізіологічні та психологічні зміни, глибокі внутрішні переживання, перебудову дитячих психологічних структур та виникнення нових рис характеру та поведінки. І все це на тлі небезпеки, в якій ми існуємо вже другий рік поспіль.

У підлітковому періоді виникає відмова від підпорядкованості, заперечення норм поведінки, схильність до девіантної поведінки. Підлітки в той же час стають ізольованими, багато аналізують власні емоції, почуття, реакції. Усамітнення, як риса характеру, сприяє формуванню двох наслідків: з одного боку, воно забезпечує самопізнання, володіння абстрактними ідеями і водночас допомагає у вирішенні проблем з однолітками, з іншого – залучення та захоплення іншими ситуаціями дає поштовх для утворення нових якостей [1, с. 14].

Разом із цими змінами змінюється і самооцінка підлітка. Підсвідома недооцінка сприяє появі переживань, пригніченості, поганого настрою, надмірної активності, брутальності, конфліктів з оточуючими. Підвищення конфліктності, особливо у стосунках з дорослими, батьками та вчителями, пояснюється тим, що змінюється вся система відносин. Слід відзначити, що саме негативні зміни в особистості підлітка сприяють появі відхилень у поведінці. Серед них виділяються бродяжництво, вживання алкоголю та наркотиків, антисоціальна поведінка, брехливі аргументи, втеча з дому, агресія. З часом під виховним впливом педагогів, психологів, батьків багато відхилень зникають, але поодинокі аномалії маркують досить чітко підлітка, деформуючи особистість.

Психодіагностичні теорії трактують аномальну поведінку у підлітковому віці як прояв конфлікту між звичною залежністю від батьків і бажанням сепарації.

Негативізм та агресія є результатом соціальної дезадаптації і намагання вирішення цього конфлікту. Такий тип поведінки зовні затверджує «автономію» підлітка, а у внутрішньому плані є впевненість, що така поведінка приверне увагу батьків, якої він ще потребує. Негативізм може бути захистом від низької самооцінки, почуття власної безпомічності [3, с. 12].

А. Фрейд вважає, підлітковий вік аномалією розвитку, який формує захисні механізми. Захисні механізми застосовуються підлітками з метою досягти гідного до себе ставлення від оточуючих і формуються в результаті засвоєння зразків, що демонструють батьки.

У підлітковому періоді утворюється психологічний механізм захисту – «ідентифікація з агресором», який відтворюється у поведінці з негативним характером. Психічний механізм «ідентифікація з агресором» спостерігається у таких проявах:

- прийняття щодо себе агресивності;
- фізична або моральна імітація особистості агресора;
- засвоєння якихось символів влади, які характеризують агресора.

Отже, «ідентифікація з агресором» – це механізм, який містить наступні дії: ототожнювати, ототожнювати та проявляти, тобто проєктувати. Цей механізм не є просто волевиявленням агресивності, але відповідь створена проти вираженої тривожності.

Деякі вчені вважають психічний механізм «ідентифікації з агресором» результатом негативного впливу батьків на дітей, зловживання вербальними та фізичними відносинами, віктимізація дитини, формування ідеального Его через ототожнення з всемогутнім дорослим.

Інші вчені вважають, що агресивна поведінка пояснюється аналізом почуттів та емоцій негативного характеру, які є підставою мотивації поведінки. Тому найчастіше вона виражається в бійках, образах, тілесних ушкодженнях, псуванні майна. Підліткове середовище дуже агресивне. Стосунки будуються на пригніченні слабких, а іноді на відвертій жорстокості [2, с. 43].

Тому ефективна профілактика агресивності (антисоціальної поведінки) серед підлітків передбачає комплекс заходів як соціально-педагогічного, так і психологічного напрямку, націлених на корекцію поведінки та асоціальних реакцій.

Ефективна психотерапія з усвідомленням внутрішньо-особистісних та міжособових проблем, самостійне здобуття уроків з невротичного досвіду, а іноді і сприятливий для підлітка збіг обставин може сприяти досягненню психічного здоров'я.

Психотерапевтичний та психокорекційний вплив спрямований зазвичай на ліквідацію психологічних передумов аномальної поведінки (та асоціальної поведінки) і має на меті досягнення соціально-психологічної адаптації підлітка.

Слід зазначити, що психокорекція антисоціальної поведінки у підлітків ґрунтується на зниженні рівня тривоги, гніву, агресивності, роздратованості. З цією метою використовується гештальт-терапія. Оскільки асоціальна поведінка підлітків є продукт ставлення батьків до нього (відторгнення, агресивність, приниження), застосовується супресивна техніка, яка перериває проєктування поведінки – методика «Робота з проєкцією. Знаходження проєкцій». Використання даної методики допомагає підліткові усвідомити свої справжні почуття і психокорекції аморальної поведінки.

Формування адекватної поведінки у підлітків реалізується і за допомогою оцінки «образу Я» та створення нових альтернатив поведінки. Підлітку важливо бути впевненим у тому, що причину його поведінки знайдено, і він може контролювати емоційний стан. Так закріплюється почуття контролю над агресивністю, гнівом, аморальною поведінкою.

Перегляд «образу Я», переоцінка поведінки, психологічна реабілітація підлітка дає можливість побудови уявлення про позитивне майбутнє та реалістичного плану дій. Отже, психодіагностика та психокорекція антисоціальної поведінки підлітків створюють передумови для побудови моральної

людини з адекватною поведінкою. Тільки завдяки якісній психокорекції поведінки у підлітка утворюється психологічна рівновага та подальший розвиток особистості.

Формування адекватного «образу Я» і психотерапія антисоціальної поведінки дає можливість встановленню підлітком нових, більш зрілих взаємовідносин з батьками, викладачами та іншими особами у наш складний час. Та найголовніше, це не формує у подальшому злочинної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екстрена медико-психологічна допомога особам з гострими розладами психіки і поведінки психогенного походження : методичні рекомендації / Б. В. Михайлов, О. М. Зінченко, Б. С. Федак, І. М. Сарвір. Харків: ХМАПО, 2014. 16 с.

2. Кузьменко В. В., Діса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник. Дніпро : вид. Біла К. О., 2019. 68 с.

3. Михайлов Б. В. Розлади психіки і поведінки екстремально-психологічного походження. *Психічне здоров'я*. 2015. № 2/47. С. 9-18.

4. Михайлов Б. В., Риженко С. А., Мороз С. М. Війна в Україні: патоморфоз психічних і поведінкових розладів. Дніпро : видавець Свідляр А.Л., 2019. 384 с.

5. Шинкаренко І. О. Психосоціальні проблеми девіантної поведінки молоді. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 15.03.2018. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 365-367.

Шкурко А. В.,

аспірантка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти,
Української інженерно-педагогічної академії,
м. Харків, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Професія психолога висуває спеціальні вимоги до підготовки майбутніх фахівців, що спираються на соціальні, економічні та політичні зміни в країні, загальний психологічний стан народу, на власний особистісний та професіональний розвиток.

Проблема розвитку професійних компетентностей майбутніх психологів пов'язана із головними професійними цілями й завданнями, інструментами їх досягнення. Оскільки зміст професійної діяльності психологів пов'язаний із спілкуванням, то важливим є розвиток їх комунікативної компетентності.

Уважаємо, що для забезпечення якісного розвитку комунікативної компетентності необхідно передбачити створення належних організаційно-педагогічних умов, що сприяли б підготовці психологів, які характеризуються «діалогічністю, рівноправністю партнерів у співпраці, готовністю будувати взаємодію на основі поваги, довіри, розуміння, високим рівнем сформованості комунікативних умінь та навичок, адекватним використанням вербальних і невербальних засобів, альтруїстичною спрямованістю» [6, с. 6]. Спеціальні умови сприятимуть повноцінній підготовці майбутніх психологів, раціональній адаптації до майбутньої самостійної професійної діяльності, особистісному розвитку та вдосконаленню як висококваліфікованого фахівця.

Метою дослідження є обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів.

Підготовка майбутніх психологів досягається у створенні організаційно-педагогічних умов, які направлені на задоволення потреб щодо формування у них професійних компетентностей, а також вирішувати їхні особистісні пізнавальні, комунікативні, психологічні та мотиваційні запити. Крім того, зауважимо, що організаційно-педагогічні умови – це «свідоме цілеспрямоване включення оптимальних взаємопов'язаних та взаємообумовлених організаційних, психологічних і педагогічних чинників в педагогічний процес» [7, с. 5].

Погоджуємось щодо організаційно-педагогічних умов із О. Єжовою, яка визначає їх як необхідні обставини, «які сприяють та уможливають досягнення очікуваного результату внаслідок здійснення педагогічного процесу» [3, с. 40].

Ураховуючи специфіку професії психолога, виділимо дві, на наш погляд, найважливіші організаційно-педагогічні умови розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів: спеціальне

розвивальне середовище, моніторинг результатів розвитку комунікативної компетентності у майбутніх психологів. Проаналізуємо ці умови.

Створення розвивального середовища насамперед пов'язане із розвитком самостійності, власних здібностей, зокрема креативних та комунікативних, адже «у процесі спілкування людина отримує не тільки раціональну інформацію, формує способи розумової діяльності, але і за допомогою наслідування, запозичення, співпереживання та ідентифікації засвоює людські емоції, почуття, форми поведінки» [6, с. 3].

Розвивальне середовище, на думку А. Кравчині, забезпечить «творчу, креативну взаємодію та розвиток особистості викладачів і студентів, що ґрунтується на різноманітному діяльнісному спілкуванні, в ході якого відбувається їх взаємне збагачення» [4, с. 92].

Отже, створення розвивального середовища як організаційно-педагогічна умова розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів забезпечить: цілеспрямований освітній процес на самореалізацію, саморозвиток та вдосконалення комунікативних здібностей; усвідомлене ставлення майбутніх психологів до розвитку власної комунікативної компетентності; взаємопідтримку та мотиваційну налаштованість на активний розвиток комунікативної компетентності; оновлення матеріально-технічної бази; обмін досвідом, застосування на практиці традиційних, інноваційних та авторських мовленнєвих технологій, методів і прийомів. А найголовніше, що досягається в розвивальному освітньому середовищі для розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів – комунікативна взаємодія між учасниками освітнього процесу, що задовольняє практичне вправлення в комунікації, обігрування типових професійних ситуації, вирішення проблем шляхом спілкування.

Іншою організаційно-педагогічною умовою вважаємо моніторинг результатів розвитку комунікативної компетентності у майбутніх психологів. Оскільки поняття «моніторинг» у педагогіці «передбачає чітку оцінку рівнів сформованості досліджуваного явища за кожним із критеріїв та, за необхідності, корекцію даного процесу» (за О. Борзик) [1, с. 147], то здійснення моніторингу буде реалізовувати своєрідний контроль процесу розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів, вчасно коригувати перебіг задля досягнення очікуваних результатів.

Моніторинг результатів розвитку комунікативної компетентності у майбутніх психологів спрямований на визначення рівня комунікативної компетентності, окремих здібностей на всіх етапах цього процесу, виявлення динаміки, труднощів та проблем. О. Вавринів, Л. Руденко, Р. Сірко та О. Стельмах переконані, що моніторинг комунікативної компетентності майбутніх психологів «дає змогу скласти уявлення про їхні комунікативні здібності, пізнавальні можливості, ставлення до вдосконалення власних професійно-комунікативних якостей, виявити рівень самостійної підготовки» [5, с. 43-44].

Під час розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів, за Ю. Жук, необхідно використовувати «засоби контролю та оцінювання, через які здійснюється зворотній зв'язок між учасниками навчального процесу» [2, с. 130]. Діагностичний інструментарій для моніторингу дозволить виконати об'єктивний аналіз перебігу та результатів індивідуального розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів.

Вивчення результатів розвитку комунікативної компетентності дасть змогу надалі спрямувати відповідний процес максимально продуктивно, щоб майбутні психологи мали високий рівень професіоналізму, впевненості у своєму професійному мовленні, вільно оперували теоретичними та практичними знаннями для вирішення професійних завдань.

Забезпечення спеціальних організаційно-педагогічних умов для розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів сприятиме продукуванню професійного світогляду особистості щодо самореалізації в майбутній діяльності на ціннісних засадах, гуманістичній спрямованості та толерантності.

Висвітлені організаційно-педагогічні умови розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів дозволять здійснити самоактуалізацію особистісного комунікативного потенціалу, сформувати навички ділового міжособистісного та групового спілкування, що відповідає специфіці їх професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борзик О. Б. Формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів: дис. ... док. філос. : 011 – Освітні, педагогічні науки / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2021. 382 с.

2. Жук Ю. О. Застосування методів функціонального моделювання для створення систем оцінювання якості освіти, 2012. С. 129131. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714827/1/Anotovani2015-pages-129-131.pdf> (дата звернення: 03.03.2023).

3. Єжова О. О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 2014. № 3. С. 39–43. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32308608.pdf> (дата звернення: 03.03.2023).

4. Кравченя А.О. Управління якістю професійної підготовки майбутніх учителів інформатики: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Українська інженерно-педагогічна академія; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. 260 с.

5. Руденко Л., Сірко Р., Стельмах О., Вавринів О. Методичні засади формування комунікативної культури майбутніх психологів: посібник. Львів, 2020. 71 с.

6. Харківська А.А. Комунікативна толерантність як необхідний складник педагогічної практики майбутніх вихователів ЗДО. *Středoevropský věstník Pro vědu a výzkum*, 2020. № 1. 6 с. URL: https://czve.stnic.info/ojs/index.php/cz_ojs/article/view/8 (дата звернення: 03.03.2023).

7. Харківська А.А. Педагогічні умови формування гармонійних відносин між суб'єктами освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. *Теорія і методика професійної освіти*: електронне наук. фахове вид. 2017. Вип. 13. 9 с. URL: http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2625/1/2017_%27-1.PDF (дата звернення: 03.03.2023).

Штагер Тетяна Миколаївна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,

Горлівський інститут іноземних мов,

м. Дніпро, Україна,

Науковий керівник – **Дроздова Д. С.,**

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології,

Горлівський інститут іноземних мов,

м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ ЖЕРТВАМИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Дослідження присвячене вивченню психологічних особливостей переживання життєвої кризи жертвами військової агресії. Проведено теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми психологічної резильєнтності, життєвої кризи, стресу та поняття «жертви війни» [9, с. 545]. Дослідження показало, що психологічна резильєнтність є важливою складовою для виживання та подолання стресу в умовах війни [4, с. 28].

Для діагностики дослідження були підібрані наступні методики: тест на самооцінку стресостійкості особистості С. Коухена та Г. Вілліансона [5], коротка шкала психологічної резильєнтності Коннора-Девідсона в адаптації З. Кіреєвої, О. Односталко, Б. Бірон [2], опитувальник на визначення ймовірності розвитку стресу Дж. Тейлора [6], тест на діагностику стану стресу (ступеня самоконтролю та емоційної лабільності у стресових умовах) за методикою А. Прохорова [7].

Результати дослідження свідчать про посередній рівень психологічної резильєнтності жертв війни, але певний відсоток респондентів мають високий рівень, що свідчить про здатність протистояти стресу та виживати [4, с. 9 – 14]. Зазначаємо, що формування та розвиток психологічної резильєнтності стає важливим завданням підтримки здоров'я та благополуччя постраждалих від війни [3, с. 27 – 42].

Запропонована корекційно-профілактична робота з управління стресовими станами у постраждалих від військової агресії під час життєвої кризи. Розроблено модель та план розвитку психологічної резильєнтності, спрямований на підвищення рівня психологічної резильєнтності та забезпечення благополуччя постраждалих від війни. Рекомендації покликані сформулювати нову концепцію світу та сприяти розвитку міцного імунітету та психологічної резильєнтності. Запропонована програма складається з трьох тренінгових занять для формування і розвитку психологічної резильєнтності у жертв військової агресії в період переживання життєвої кризи:

Заняття №1 «Стрес і його місце в житті людей»;

Заняття №2 «Тренінг з подолання життєвої кризи»;

Заняття №3 «Тренінг формування і розвитку психологічної резильєнтності».

Крім цього, у програмі є план розвитку психологічної резильєнтності, незалежно від її поточного рівня складається він з 21 пункту і є комплексом рекомендацій для адаптації до нової реальності в Україні.

Розроблена програма сприятиме розвитку психологічної особливості – резильєнтності у жертв військової агресії під час життєвої кризи. З високим рівнем резильєнтності люди краще здатні контролювати свої емоції, розуміти інших людей і співчувати їм, ефективно спілкуватися та працювати [8, с.20]. Учасники програми набудуть змін у поведінці, таких як: здатність ставити адекватні цілі, обирати способи подолання стресу, навички зняття емоційної напруги.

Визначено, що психологічна резильєнтність у жертв військової агресії під час життєвої кризи є особливим і необхідним чинником, який зумовлює розвиток високих здібностей до стресостійкості, продуктивної життєдіяльності людей, які проживають в умовах війни, збереження задовільного самопочуття. Запропонована корекційна робота, спрямована на проблему нервово-психічного напруження, психологічної резильєнтності, соціальної адаптації, сприяє розвитку впевненості у своїх силах, комунікативних навичках, почутті корисності суспільству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіреєва О., Односталко Б. В. Коротка шкала психологічної резильєнтності Коннора-Девідсона в адаптації. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/14-2020/19.pdf> (дата звернення: 06.07.2023 року).
2. Конопкін О. Структурно-функціональний та змістовно-психологічний аспекти усвідомленої саморегуляції. *Психологія* : журнал вищої школи економіки. 2005. Т. 2. №1. С. 27–42.
3. Лазос Г. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. 2018. том №3, вип. 14. С. 26–64.
4. Наугольник Л. Психологія стресу : курс лекцій. Львів : Ліга-Прес, 2013. 128 с.
5. Неурова А., Капінус О., Грицевич Т. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей особистості: навч.-метод. посіб. Львів : НАСВ. 2016 р. 181 с.
6. Німчина Т. Опитувальник на визначення ймовірності розвитку стресу Дж.Тейлора у модифікації. URL: http://ni.biz.ua/11/11_15/11_154055_oprosnik-opredelyayushchiy-sklonnost-k-razvitiyu-stressa-po-t-a-nemchinu-i-teyloru.html (дата звернення: 05.07.2023 року).
7. Прохоров А. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. Костюка АПН України. 2011. №11.
8. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*. 2004. № 59(1). P. 20-28.
9. Luthar S. S., Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*. 2000. № 71. P. 543–562.

Шукало Анна Валеріївна,

здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Бочелюк В. Й.,**

доктор психологічних наук, професор,

Заслужений працівник освіти України,

завідувач кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «РЕАДАПТАЦІЯ» ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ВІЙНИ

У сучасній військовій ситуації, що складається в нашій країні, актуальним стає вивчення адаптації/реадаптації особистості до нових соціально-економічних умов. Важливим стає виявлення тих умов і факторів, які б сприяли більш успішному протіканню процесу адаптації/реадаптації в умовах нового середовища. Психологічна адаптація є процесом, що виникає у відповідь на значну новизну навколишнього середовища, що охоплює мотивацію адаптивної поведінки людини, формування цілей і програми поведінки.

Психологічна адаптація тісно пов'язана з соціальною адаптацією. Будучи соціально зумовленою суспільним характером, який викликаний змінами навколишнього середовища і людської свідомості, психіки, адаптація через формування цілей і програми життєдіяльності, впливає на ефективність адаптивної діяльності, а також надає динаміці цієї діяльності індивідуально - емоційне забарвлення.

У вітчизняній психології визначення психологічної адаптації особистості спирається також на ідеї онтогенетичної соціалізації, виховання і розвитку. Онтогенетичну соціалізацію визначають як процес взаємодії індивіда і соціального середовища, в ході якого, опиняючись в різних проблемних ситуаціях, що виникають у сфері міжособистісних відносин, індивід набуває механізми і норми соціальної поведінки, установки, риси характеру і їх комплекси та інші особливості і підструктури, які в цілому мають адаптивне значення [1; 2]. Процес соціалізації не є механістичним прийняттям індивідом готової соціальної «форми», а є процес творчої взаємодії особистості і соціального середовища, в якому відбувається інтеріоризація групових норм, цінностей і типових форм поведінки. Індивід, виступаючи як «об'єкт» соціалізації, є в той же час «суб'єктом» громадської активності, тому соціалізація протікає тим успішніше, чим активніша участь індивіда в активній діяльності. З цієї позиції під соціалізацією можна розуміти процес становлення особистості як суспільної істоти. У ході цього процесу складаються різноманітні зв'язки особистості із суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формується активність і цілісність особистості, набувається соціальний досвід.

Подібність процесів адаптації та соціалізації обумовлено наявністю індивіда як об'єкта і суб'єкта обох процесів; обидва процеси відбуваються під впливом усіх сфер життя, матеріального виробництва, духовної культури, соціального управління, педагогічної діяльності, освіти і т.д., важливими елементами цих процесів є набуття інформації про навколишнє середовище і встановлення соціальних зв'язків у ній.

Адаптація розглядається як процес, прояв і результат. Адаптація як процес – розвиток (зміна) адаптаційних можливостей людини (знання, психічні властивості: рефлексія, емпатія, як засоби розуміння себе і навколишнього світу). Розвиток відбувається в різних умовах середовища її життєдіяльності: в дитячому садку, класі, групі, на виробництві, на відпочинку тощо. Адаптація як прояв характеризує типову поведінку (користування соціальними нормами). Стереотипи діяльності та поведінки. Адаптація як результат – ступінь (рівень) пристосування дитини до середовища життєдіяльності, даних умов. Результат – це оцінка відповідності (невідповідності) соціального розвитку дитини її віку. Схильність людини до адаптації залежать від її індивідуальної своєрідності, досвіду пристосування до тих чи інших обставин, тимчасової перерви в прояві досвіду, мотиву (бажання і спрямованості), самоактивності. Індивідуальна своєрідність людини – це особисті якості, притаманні їй і дозволяють адаптуватися в тій чи іншій ситуації. Досвід адаптації сприяє формуванню якостей особистості, які допомагають швидко вживатися в нові умови, пристосовуватися до них. Досвід зберігається у вигляді сценаріїв, які людина засвоїла або спроектувала сама. Чим багатший спектр даних сценаріїв, тим успішніше буде адаптуватися людина в постійно змінюваних умовах. Тимчасова перерва в прояві досвіду впливає на пам'ять. Чим більша перерва, тим більше забуває людина свій досвід, тим важче його використовувати. Мотив – диспозиція і ситуація. Самоактивність – це спосіб виявлення себе (своїх можливостей) і властивостей навколишнього світу. Пристосовність людини багато в чому залежить від середовища. Існують «адаптовані середовища», найбільш підготовлені для адаптації певної категорії людей. Адаптованість середовища характеризує її пристосованість для природного входження в неї людини (групи). Зниження адаптаційних можливостей характеризується таким явищем, як дезадаптація. Дезадаптація – означає зникнення, знищення, повна відсутність або зниження, зменшення. Дезадаптація, як і адаптація, розглядається як процес, прояв і результат. Дезадаптація як процес означає зниження адаптаційних можливостей людини в умовах середовища життєдіяльності. Найнебезпечніший випадок дезадаптації – латентний (прихований). Непомітно виростаючи, така дезадаптація може призвести до трагічних наслідків. Дезадаптація як прояв – зовнішня характеристика будь-якого неблагополуччя людини, яка знаходить вираз у її нетиповій поведінці. Форми її прояву у кожної дитини свої. Дезадаптація як результат – свідчення якісно нового стану і прояву.

Основні причини дезадаптації людини: особистісні (внутрішні), середовищні (зовнішні), або і ті, і інші. Особистісні (внутрішні) чинники дезадаптації людини пов'язані з недостатньою реалізацією її соціальних потреб як особистості. До них можна віднести тривалу хворобу, обмежені можливості дитини для спілкування у середовищі проживання, відсутність адекватного (з урахуванням індивідуальних особливостей) спілкування з ним в оточенні, тривалу ізоляцію людини незалежно від її віку (вимушена або примусова) від середовища повсякденної життєдіяльності. Навколишні (зовнішні) фактори дезадаптації людини пов'язані з тим, що вони є незвичними для неї, створюють дискомфорт, стримують особистісний

прояв. До них слід віднести нездорову сімейну атмосферу. Така ситуація може мати місце в сім'ях «групи ризику», сім'ях, у яких переважає авторитарний стиль виховання, насильство над дитиною, відсутність або недостатня увага до спілкування з дитиною з боку батьків, однолітків, придушення особистості новизною обстановки (прихід дитини в дитячий сад, школу, зміна групи, класу), придушення особистості групою (дезадаптуюча група) – неприйняття дитини колективом, мікрогрупою, утиск, насильство над нею та інше. Така особистість називається дезадаптуючою (дезадаптуюча дитина – група) – це людина (група), якій (яка) в певних умовах відносно середовища (групи) або окремої особи виступає фактором дезадаптації (що впливає на самовиявлення) і, таким чином, стримує її активність, здатність найбільш повно реалізувати себе. Дезадаптація дітей і підлітків призводить до різних наслідків. Найчастіше ці наслідки носять негативний характер: особистісні деформації, недостатній фізичний розвиток, затримка психічного розвитку, можливі мозкові дисфункції, типові нервові розлади (пригніченість, загальмованість або збудливість, агресивність), самотність – людина опиняється сам на сам зі своїми проблемами.

Такі проблеми можуть призвести до придушення головного інстинкту самозбереження. Не вміючи адаптуватися в умовах, що склалися, людина може піти на крайні заходи – суїцид.

Подолання дезадаптації є реадаптація. Термін «реадаптація» (пристосування, прикладання) означає відновлення адаптаційних можливостей людини під впливом будь-яких чинників. Реадаптація людини розглядається як процес, прояв і результат. Як процес, це «реабілітаційна діяльність». Це комплекс заходів, спрямований на стимулювання пристосування людини (групи) на тому чи іншому рівні до певних умов зовнішнього середовища, відновлення його (її) адаптаційних можливостей. Як прояв – відновлені адаптаційні можливості людини. Як результат – ступінь відновленості адаптаційних можливостей.

Реадапована людина – це людина, що подолала дезадаптацію. Відносно групи спостерігається таке явище, яке можна назвати «коадаптація» – загальне і взаємне пристосування до життєвих умов. Адаптація, дезадаптація і реадаптація властиві кожній людині. Дані процеси не існують «в чистому» вигляді. Вони завжди пов'язані один з одним. Засвоюючи щось нове, ми руйнуємо старий досвід, втрачаємо його. Адаптуємось до нового, дезадаптуємося до старого. Адаптація може вести як до соціалізації, так і десоціалізації. Точно також з дезадаптацією.

Зниження адаптаційних можливостей характеризується таким явищем, як дезадаптація. Дезадаптація – означає зникнення, знищення, повна відсутність або зниження, зменшення. Дезадаптація, як і адаптація, розглядається як процес, прояв і результат. Дезадаптація як процес означає зниження адаптаційних можливостей людини в певних умовах життєдіяльності.

Реадаптація – це процес вторинного (повторного) входження особистості в суспільні, соціальні відносини, який передбачає формування нових, соціально значимих для неї умінь і ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bolino M. C. Exploring the dark side of organizational citizenship behavior. Bolino et al. *Journal of Organizational Behavior*. 2020. Vol. 34, № 4. P. 542–559.
2. Kane R. E. Differential effects of identification on extra-role behavior. *Career Development International*. 2012. Vol. 17, № 1. P. 25–42.

Юрченко Любов Іванівна,

професор, доктор філософських наук, професор,
Національний університет цивільного Захисту України,
м. Харків, Україна

Гонтаренко Людмила Олександрівна,

доцент, кандидат психологічних наук, доцент,
Національний університет цивільного Захисту України,
м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ

Дифеніція терміну «реабілітація» походить від латинського «rehabilitatio», тобто поновлення втраченого доброго імені, відновлення репутації. Реабілітація у науковій площині має широкий спектр трактувань. Це може бути політична реабілітація і правова реабілітація, а також реабілітація жертв політичних репресій.

Що стосується медичної реабілітації, то її перспектива сягає стародавніх цивілізацій, де ранні практики та методи використовувалися для усунення функціональних обмежень, спричинених травмами чи хворобами.

Основи сучасних реабілітаційних ініціатив виникли наприкінці XIX – на початку XX ст., завдяки прогресу в ортопедії, неврології та фізіотерапії. Реабілітаційні ініціативи стали сферою швидкого зростання та розширення за часів Першої та Другої світових воєн, оскільки велика кількість поранених потребували спеціалізованої допомоги, щоб відновити свої функціональні здібності та реінтегруватись у суспільство. Поле сучасних реабілітаційних ініціатив на сьогоднішній день є добре сформованим та науково обґрунтованим. Ця сфера соціально медичних послуг продовжує стрімко розвиватись з новими терапевтичними втручаннями, технологіями та міждисциплінарними підходами.

Фахівець з соціальної роботи виконує широкий спектр діяльності, спрямованої на підтримку людей з вродженими або такими, що виникли, обмеженнями. А саме визначення конкретних, вимірюваних, досяжних, відповідних у часі показників функціонування особи, які вона повинна досягти внаслідок отримання реабілітаційної допомоги. Опанування соціальним працівником певних основних навичок дає змогу пацієнтам відновити свою незалежність, свої фізичні і когнітивні функції та адаптуватись до нових обмежень, максимізуючи їхнє загальне благополуччя. Крім організації кваліфікованої реабілітаційної діяльності соціальний працівник може влаштовувати просвітницькі заходи з даної тематики та розширяти діапазон послуг для тих, хто потребує допомоги.

Мета роботи: опанування комплексом заходів, що допомагають особі з вродженими або такими, що виникли, обмеженнями повсякденного функціонування, досягти оптимального рівня функціонування у її середовищі.

Завданнями комплексу реабілітаційних ініціатив на сьогодні є наступні наукові та організаційні заходи:

- вивчення механізмів дії та взаємодії фізичних чинників природного та преформованого характеру, інших немедикаментозних засобів;
- розроблення немедикаментозних і комплексних методів відновлювального лікування та профілактики різноманітних захворювань на всіх етапах медичної реабілітації;
- питання організаційно-методичного забезпечення в галузі реабілітаційних ініціатив.

Особливо велике значення в реабілітаційних заходах приділяється виконанню принципів реабілітації, щоб зменшити або навіть усунути проблему невпевненості, меншовартості пацієнта. Вони полягають в наступному:

- ранній початок реабілітаційних заходів, що допомагає швидше відновити функції організму, попередити ускладнення і у випадку розвитку інвалідності – боротися з нею на перших етапах лікування;
- безперервність реабілітаційних заходів (є основа ефективності реабілітації, тому що тільки безперервність та поетапна черговість реабілітаційних заходів – запорука скорочення часу на лікування, зниження інвалідності і витрат на відновлювальне лікування);
- комплексність реабілітаційних заходів (крім медпрацівника реабілітація проводиться, психологом, соціологом, педагогом, юристом та ін.);
- індивідуальність реабілітаційних заходів;
- доцільність реабілітації у колективі (реабілітація розглядає людину у взаємозв'язку з довкіллям, у звичному тренувальному середовищі або ж у середовищі пацієнтів, які мають такі ж рухові дисфункції.
- етичні закономірності повернення хворого чи інваліда до активної праці.

Крім найбільш поширених ініціатив в полі фізичної реабілітації, що є дотичною до площини професійної, трудової та/або соціальної адаптації із застосуванням фізичних вправ і природних факторів у комплексному процесі, відновлення набувають великого значення реабілітаційні ініціативи щодо пристосування до вимушених змін організму. Слід зазначити важливу роль феномену адаптаційного синдрому та адаптації. Наприклад, для нервової системи – нейропластичність, здатність мозку, який керує усіма фізіологічними системами тіла, адаптуватись до змін, навчання та тренування. У деяких випадках мозок може реорганізуватись, щоб компенсувати пошкоджені або втрачені функції, дозволяючи пацієнтам відновити певний рівень нормального стану.

Заслужують особливої уваги дослідників поточні досягнення та розробки в таких сферах, як нейроінженерія, (нейропротезування та нейрокомп'ютерні інтерфейси, робототехніка, й віртуальна реальність, регенеративна медицина та персоналізована медицина. Дані реабілітаційні ініціативи мають

потенціал значно вплинути на майбутнє реабілітаційної практики та покращити результати медичної реабілітації пацієнтів [1; 2].

Особливо тонкої і психологічно виваженої взаємодії вимагають комунікаційні процеси в реабілітації. Так, наприклад, під час вирішення фахових завдань щодо організації психологічної і соціальної реабілітації професійного контингенту сектору безпеки та оборони України та постраждалого населення. У даному випадку реабілітаційні заходи проводять з врахуванням відновлення позитивного ставлення хворого до родини, суспільства, життя та попередженням формування психічного дефекту у хворого зі схильністю до самоізолювання. Тривале активне лікування хворого призводить до компенсації психічного стану, що дає можливість хворому тримати під власним контролем остаточні прояви своєї хвороби. На цьому етапі проводять стимуляцію соціальної активності хворого з метою відновлення соціальних зв'язків з оточенням.

Таким чином, за визначенням комітету експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, реабілітація, – це активний процес у напрямі досягнення повного відновлення порушених внаслідок захворювання або травми функцій, або, якщо це нереально, оптимальна реалізація фізичного, психічного і соціального потенціалу інваліда, найбільш адекватна інтеграція його у суспільство [3, с.41].

Як свідчення пильної уваги громадських та державних органів до феномену реабілітаційних ініціатив у 2007 році почала діяти Українська асоціація фізичної терапії (спершу як Українська Асоціація фахівців фізичної реабілітації).

З метою досягнення та підтримки оптимального рівня функціонування людини у її середовищі в Україні діє закон «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», що керує правовими, організаційними та економічними засадами реабілітаційної ініціативи та проведенням реабілітації особи з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dietz V., Ward N. Oxford textbook of neurorehabilitation. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1093/med/9780198824954.001.0001>.
2. Lazaro Rolando T. Reina-Guerra S., Quiben M. Umphred Darcy Ann. *Umphred's Neurological Rehabilitation*. 2019. November 20.
3. Мерзлікіна О. А. Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації. Львів : Вид. ЛНУ ім. І. Франка, 2002. 48 с.
4. *Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 19.08.2022 року № 1053-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

Яланська Світлана Павлівна,
доктор психологічних наук,

професор, декан факультету психології і соціальної роботи,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

Савченко Тетяна Іванівна,

здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

РЕСУРСИ САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ ТА ЦІННІСТЬ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

В умовах воєнного часу надзвичайно важливими є підтримка, відновлення та збереження психічного здоров'я кожного українця. Адже щоб вистояти кожному з нас, підтримати своїх рідних та близьких, маємо дбати про власне ментальне здоров'я, саногенно мислити.

Гільман А. Ю. підкреслює, що навчання саногенному мисленню – це новітня система навчання керуванню своїми почуттями (бажаннями і емоціями), що дає людині можливість ефективно і безконфліктно досягати успіхів у сімейних стосунках, у діловій сфері, ставати благополучною і щасливою людиною. Основна специфіка саногенного мислення полягає в його спрямованості на внутрішній світ людини, на її емоції, почуття, переживання. Якщо людина вміє міркувати про емоції так, що її внутрішня напруженість зменшується, тим самим знижуючи ймовірність психосоматичних захворювань, то таке мислення і є саногенне, тобто таке, що породжує здоров'я [1, с. 41].

Максименко С. Д. та Орап М. О. зазначають, що оскільки складовими комплексного феномену здоров'я людини є її фізичне, соціальне і психічне здоров'я, ми можемо стверджувати, що з психолінгвістичної точки зору всі ці складові здоров'я формулюються, втілюються у слова, висловлювання, тексти, у наративи та зміст внутрішнього діалогу людини. А відтак ігнорувати аспект впливу наших думок, оформлених у слова, на стан рівноваги, стійкості та гармонії, який є основою здоров'я, неможливо [3, с. 254].

Городниченко А. Д., Вишневецький С. В. підкреслюють, що саногенне мислення, яке відіграє принципову роль у розв'язанні власних внутрішніх проблем особистості, перебуває в прямій залежності з підтримкою позитивного ставлення до себе, визнання й ухвалення всього власного особистісного розмаїття, це позитивна оцінка минулого, як хорошого, так і поганого. Окрім цього, саногенне мислення залежить від рефлексивності, що виявляється в здатності аналізувати свої дії та вчинки, критично усвідомлювати свої особливості, бачити можливості в саморегуляції своєї діяльності, особливо в тих випадках, коли потрібно вирішувати будь-які життєві завдання, ухвалювати рішення в різних ситуаціях. Саногенне мислення безпосередньо спирається на компонент спонтанної саморегуляції, що відтворює рівень довільного контролю над емоційними реакціями та станами. Отже, в умовах постійних стресогенних факторів, негативних переживань, які пов'язані з бойовими діями в країні, вкрай важливим є збереження психологічного здоров'я особистості [2, с. 56].

На факультеті психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка розглядаються проблеми цінностей у системі чинників психологічного благополуччя, психології здоров'я та здорового способу життя, стресостійкості, саногенного мислення особистості. Проводяться вебінари, майстер-класи, тренінгові заняття, що сприяють розвитку саногенного мислення, підтримці ментального здоров'я.

Психологічна студія «Шлях до успіху» факультету психології і соціальної роботи є різновекторною платформою розвитку успішної особистості, яка вміє визначати цілі і перспективи, здатна до розширення та поглиблення компетентностей протягом життя, володіє повною мірою емоційним та соціальним інтелектом, вміє організувати власний час, проявляє креативний підхід до розв'язання проблем, володіє психологічною резильєнтністю. Орієнтовна тематика відкритих засідань психологічної студії: психологія резильєнтності, психологія здоров'я, психологія толерантності, конфліктологія, психологія креативності, психологія життєвих компетентностей, емоційний та соціальний інтелект, психологія любові, психологія перфекціонізму, логотерапія, психологія життєвих криз, психологія щастя, глибинна психологія, психологія реклами, психологія управління, психофізіологічні механізми психічних функцій, психогенетика, досягнення та перспективи, психологічне благополуччя та ін.

Значна робота проводиться студентською молоддю факультету з учнями Полтавщини. Проводяться інтерактивні заняття, наукові дискусії, піднімаються актуальні теми з рубрики «Цікава психологія», які пов'язані із активізацією саногенного мислення особистості, ресурсів та засобів гармонізації психоемоційного стану особистості.

Теми є лише рекомендованими, учасники засідань психологічної студії можуть пропонувати актуальні теми для обговорення та проведення тренінгових занять [4]. На відкритті засідання студії запрошуються вітчизняні та зарубіжні науковці і практики.

Тож цінність психічного здоров'я на сьогодні в умовах воєнного часу є надзвичайно актуальною. Значну роль для його підтримки відіграє саногенне мислення особистості. Перспективами дослідження є вивчення особливостей розвитку саногенного мислення у осіб різного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гільман А. Ю. Роль саногенного мислення в процесі становлення особистості студента. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Психологія і педагогіка»*. 2014. Вип. 28. С. 40-47.
2. Городниченко А. Д., Вишневецький С. В. Саногенне мислення як засіб збереження психічного здоров'я курсантів ЗВО із специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream> (Дата звернення: 05.11.2023)
3. Максименко С. Д., Орап М. Psycholinguistic Predictors of Health. *Psycholinguistics*. 2018. №24 (1) P. 252-268.
4. Яланська С. Психологічна підтримка особистості в кризових умовах: можливості психологічної студії. *Грааль науки*. 2023. № 29. С. 318–319. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.07.2023.053>.

РОЗДІЛ 5. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Великжаніна Дар'я Василівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ТА УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ: РЕАЛІЇ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

Сьогоднішня нація насичена багатьма викликами суспільної єдності й стійкості. Підступний напад росії на нашу суверенну державу спричинив колосальне потрясіння українського соціуму й непоправні втрати і водночас об'єднав суспільство для боротьби за власну свободу, незалежну розвинену країну і майбутнє наших дітей. Непохитний український народ щоденно відчуває загрозу життю, переживає стресові ситуації і хвилювання за здоров'я рідних та близьких, постійно стикається з наслідками війни: сирітство дітей або втрата одного з батьків, каліцтво та інвалідність населення, загострення хронічних захворювань, втрата домівки і майна, вимушена зміна місця проживання й навчання, безробіття тощо.

Соціум приймає ці виклики та впевнено йде шляхом їх подолання. І надзвичайно важливі питання соціального розвитку, формування демократичного світогляду підростаючого покоління, шанобливого ставлення до української культури, національних традицій спрямовує до соціального виховання.

Соціальне виховання покликане сприяти успішній соціалізації особистості, воно охоплює всі види виховання (моральне, громадянське та патріотичне, трудове, фізичне та ін.). А головна мета соціального виховання полягає у формуванні людини, готової до виконання суспільних функцій працівника і громадянина [1, с. 90].

Крім того, метою соціально-виховної роботи є створення сприятливих умов для фізичного, соціального, духовно-морального, інтелектуального розвитку людини, попередження негативних явищ, надання їй комплексної соціально-психолого-педагогічної допомоги в саморозвитку і самореалізації в процесі соціалізації. Результатом успішного соціального виховання є соціалізація особистості, яка передбачає засвоєння особистістю соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності у соціумі [3, с. 13].

Фахівцем із соціального виховання дітей та молоді є соціальний педагог, професійна діяльність якого орієнтована на всебічний розвиток кожної дитини, створення комфортних умов для формування ціннісних орієнтацій, усвідомлення і засвоєння соціально прийнятних правил життя людини у соціумі, а також сприяння саморозвитку і самореалізації особистості учня. Сьогодні соціально-виховна робота соціального педагога з дітьми та учнівською молоддю ускладнена негативним впливом війни на всі без винятку сфери суспільного життя, що доповнює ключові напрями професійної соціально-педагогічної діяльності концентрацією зусиль фахівців на профілактиці й допомозі учням у подоланні наслідків воєнної реальності, збереженні їх соціального здоров'я, сприянні подоланню складних життєвих обставинах родин з дітьми, підтримці кожної дитини на шляху її особистісного та соціального розвитку в умовах воєнного часу тощо.

Варто визначити реальні умови провадження соціально-виховної роботи, які мають вплив на результативність діяльності соціального педагога з дітьми та учнівською молоддю, серед яких:

✓ переважно дистанційний формат соціально-виховної роботи соціального педагога з учнями, який паралельно з труднощами налагодження тісного міжособистісного контакту учасників освітнього процесу примножує інформаційно-технологічне розмаїття форм і методів соціально-педагогічної діяльності;

✓ тісна співпраця соціальних педагогів з батьківською громадою у вихованні учнів, яка слугує інструментом соціально-педагогічної діяльності щодо створення сприятливих умов для успішної соціалізації і всебічного розвитку підростаючого покоління;

✓ активна участь батьків вихованців у благодійній і волонтерській діяльності, яка виступає прикладом соціальної активності й соціально корисної поведінки для підростаючого покоління;

✓ залучення учнів до волонтерства, вияву їх соціальної активності через організацію і реалізацію різних форматів участі у соціально значущій діяльності, а також активізація добровільної благодійної

діяльності учнівської молоді, що дозволяє відчувати кожному приналежність до надання допомоги всім, хто її потребує, формувати почуття єдності задля спільної мети, розвивати вміння організовувати волонтерську допомогу в громадах [2, с. 104];

- ✓ розвиток національно-патріотичного виховання, акцент у соціально-виховній роботі з дітьми і молоддю на розробку та реалізацію заходів, які покликані сприяти формуванню загальнолюдських й національних цінностей, демократичних цінностей, патріотизму, громадянської активності й ініціативності;

- ✓ сучасний дизайн соціально-виховної роботи соціального педагога з дітьми та учнівською молоддю, що забезпечує закріплення таких усталених й традиційних гуманістичних ідей і цінностей у вихованців, зміст й актуальність яких обумовлені запитом українського суспільства на сьогодні: взаємодопомога, чуйність, милосердя, доброзичливість, неупередженість, толерантність тощо;

- ✓ розширення мережі інститутів соціалізації особистості через активізацію діяльності у житті суспільства неурядових організацій, приватних підприємств, бізнес-сектору, що має позитивний соціально-виховний вплив на консолідацію соціуму заради благополуччя, особистісного й соціального комфорту, безпеки підростаючого покоління у скрутний для країни воєнний час;

- ✓ труднощі соціалізації і залучення дітей та учнівської молоді до комунікації, спільної освітньої й соціально корисної роботи через збільшення фіксації у вихованців депресивних станів, пригнічення, апатичних настроїв, тривожності, панічних атак тощо.

Водночас особливості та труднощі соціального виховання, які спричинені реаліями сьогодення й характеризують їх, спонукають соціальних педагогів шукати міцні точки опори для системного провадження соціально-виховної роботи, визначати вектори розвитку своєї діяльності щодо соціалізації підростаючого покоління, формулювати актуальні цілі соціального виховання та акумулювати зусилля всіх учасників освітнього процесу та громади заради особистісного й соціального благополуччя дітей та учнівської молоді. Актуальними векторами розвитку соціально-виховної роботи соціального педагога з дітьми та учнівською молоддю, на нашу думку, можуть виступати:

- ✓ популяризація серед дітей та учнівської молоді соціально корисної діяльності, а також значення для суспільства соціальної активності, ініціативності, креативності кожного громадянина;

- ✓ орієнтація соціально-виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю на реалізацію і примноження її соціально-реабілітаційного потенціалу;

- ✓ сприяння формуванню засобами соціально-виховної роботи стресостійкості підростаючого покоління, позитивного мислення та мислення на перспективу;

- ✓ розвиток у дітей та учнівської молоді надзвичайно важливих для успішної соціалізації та самореалізації *soft skills* (уміння адаптуватися, налагоджувати продуктивну комунікацію, бажання навчатись і самовдосконалюватись, уміння працювати у команді, критично мислити та ін.) в процесі соціально-виховної роботи;

- ✓ сприяння створенню, координуванню й розвитку соціальними педагогами соціальних спільнот (офлайн та у соціальних мережах в Інтернеті) для дітей та учнівської молоді з метою спілкування, соціальної підтримки, організації спільного дозвілля, онлайн-коворкінгу, нетворкінгу, реалізації творчих і суспільно корисних проектів тощо;

- ✓ сприяння діджиталізації соціального виховання для забезпечення його безперервності у швидкозмінних безпекових умовах в країні через розробку, апробацію та впровадження за допомогою інструментів цифровізації освіти соціально-виховного контенту для учнів;

- ✓ налагодження тісної співпраці з міжнародними організаціями і спільнотами щодо сприяння успішній соціалізації підростаючого покоління українців, залучення до соціально-виховної роботи всіх небайдужих і зацікавлених у соціальному розвитку дітей та учнівської молоді з метою спрямування всіх своїх потенційних можливостей і ресурсів задля благополуччя і майбутнього українського дитинства.

Таким чином, соціально-виховна діяльність соціального педагога з дітьми та учнівською молоддю сьогодні спрямована на сприяння успішній соціалізації, всебічному розвитку, розвитку *soft skills*, формування загальнолюдських й національних цінностей, саморозвитку і самореалізації, вияву соціальної активності підростаючого покоління, залучення до волонтерської діяльності, онлайн-коворкінга та нетворкінга, створення умов для психологічного комфорту учнів, забезпечення їх соціальної безпеки і благополуччя, профілактику й допомогу у подоланні особистісних та соціальних проблем дітей та учнівської молоді, які виникають внаслідок війни. Соціально-виховна робота стрімко розвивається й швидко адаптується до умов життя, примножує вектори соціально-педагогічної діяльності й охоплює всі сфери соціального життя молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
2. Кравченко О. Соціально-виховна робота зі студентською молоддю в умовах дистанційного навчання, зумовленого воєнним станом. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. Вип. 2 (8). С. 99–108.
3. Манчуленко Л. В. Методика соціально-виховної роботи у сучасних умовах : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Чернівці : ЧНУ, 2012. 239 с.

Зозуляк-Случик Роксоляна Василівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ЗВО В ЕТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Сучасні умови російсько-української війни спричинили значне збільшення осіб, котрі потрапили в кризові життєві ситуації, що, безперечно, зумовлює гостру потребу у соціальних працівниках, діяльність яких вимагає глибоких знань і володіння широким спектром компетенцій. До різних структур суспільства: політичних, соціальних, економічних входять соціальні працівники. Підґрунтям професійної роботи фахівців бачиться моральна діяльність, що розкривається через систему цінностей, засади чеснот і добра в поведінці.

Вивчення й аналіз праць сучасних дослідників підтверджує, що останнім часом предметом наукових пошуків стали різні аспекти розвитку професійної етики фахівця, педагога, вчителя і соціального працівника. Напрацювання у галузі прикладної етики фахівців соціальної сфери представлені у дослідженнях Н. Вознюк, І. Зайченко, С. Марченко, І. Трубавіної, Н. Султанової та інших, розробки щодо етичних цінностей, моральних якостей, принципів діяльності фахівців соціальної сфери розкриті І. Звереві, О. Пономаренко та іншими.

І. Зайченко виокремив особливості етики соціального працівника, охарактеризувавши найважливіші етичні категорії та цінності, моральні принципи, норми етики соціальної роботи. Науковець розкрив найважливіші вимоги до етичних взаємин фахівця із різними групами і прошарками населення, особливості партнерських стосунків зі спеціалістами як у сфері соціального обслуговування населення, так і зі спеціалістами та працівниками інших державних і недержавних установ і організацій [1].

У дослідженні О. Пономаренко відтворена професійно-етична культура соціального педагога та її формування, що є основою структурних компонентів соціально-педагогічної роботи як професії, а також провідними соціокультурними принципами, що визначають характер даної професії. Зокрема йдеться про принципи компетентності, етичної відповідальності перед суспільством і перед клієнтом, професійної етики, визначено провідні тенденції формування етики і професійної культури, пов'язаної із соціально-педагогічною діяльністю в дитячому та молодіжному середовищі, обґрунтовано психолого-педагогічні умови ефективного формування професійно-етичної культури соціального педагога [3].

У працях учених значна увага приділяється питанням формування і розвитку професійно-етичної компетентності й моралі, виявлення їх суті, природи, місця і значення в розвитку фахівця, а також проблемам формування і виховання етичної культури, професійної саморегуляції, моральних якостей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки [2].

Водночас потреба у кваліфікованих фахівцях соціальної сфери як соціальних працівниках, так і соціальних педагогах, а також реформування вищої освіти зумовлює підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності в університетах шляхом застосування інноваційних підходів задля оптимізації процесу формування готовності студентів практично виконувати фахові завдання.

Базуючись на особистому досвіді роботи в університеті (понад 18 років), хочу зазначити, що поняття «професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери в закладах вищої освіти»

визначаємо як єдність спеціально організованої, цілеспрямованої психолого-педагогічної, фахово-етичної, соціально-гуманітарної аудиторної й позааудиторної навчальної й виховної професійних систем, що містять суб'єкт-суб'єктний, цільовий, мотиваційний, змістовий і процесуальний компоненти. Тому цілісна професійна підготовка складається з окремих, професійно об'єднаних процесів, видів і форм діяльності, які мають свою специфіку, але спрямовані до єдиної мети – забезпечення особистісно-соціальної парадигми виховання, особистісно-професійної траєкторії розвитку майбутніх фахівців, зокрема формування професійно-етичної компетентності [4, с. 12].

На основі теоретичного моделювання й узагальнення практичного досвіду науково обґрунтовано змістову модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Її структура має такі компоненти:

- мету, що передбачає формування майбутніх фахівців із високим рівнем особистісних і професійно-етичних мотивів;
- організаційні форми й види діяльності;
- функції суб'єктів діяльності;
- змістові напрями діяльності;
- сукупність зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) педагогічних умов;
- систему принципів та засобів формування моральності фахівців соціальної в закладах вищої освіти.

Програма професійної підготовки, зокрема формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців, складається з взаємопов'язаних етапів, що мають свою мету та зміст.

Так етап «становлення» реалізовується на першому курсі навчання в ЗВО й передбачає поступове введення студентів у процес формування професійної етики шляхом закладання початкового уявлення про сутність соціальної роботи чи соціально-педагогічної діяльності, її ціннісний та моральний аспекти, місце Кодексу фахівців соціальної сфери у професійній діяльності, набуття первинних знань і навичок моральної культури, виховання позитивного ставлення до фаху соціального працівника чи соціального педагога. На цьому етапі формуються початкові морально-етичні установки, відбувається залучення студентів у професійно-етичні взаємини, їх адаптація до умов життєдіяльності університету.

На «індивідуально-корекційному» етапі, який проходить на другому та третьому курсах навчання в ЗВО відбувається накопичення знань, норм і правил поведінки особистісної, професійної та професійно-моральної майбутнього фахівця, набуття та закріплення умінь і навичок моральної поведінки шляхом активізації виробничої діяльності студентів, залучення їх до всіх форм і видів діяльності, передбачених освітньою програмою професійної підготовки. На цьому етапі, орієнтованому на формування інтелектуального та практично-поведінкового компонента професійно-етичної компетентності, відбувається удосконалення гуманних взаємин, більш повне виявлення почуттів особистої й професійної гідності, честі, що лежить в основі діяльності.

Третій етап – «самоформувальний» – охоплює четвертий курс. На означеному етапі відбувається систематизація знань студентів з професійно-етичної компетентності, практична перевірка набутих умінь і навичок моральної поведінки шляхом широкого залучення студентів до виробничої практики. Метою цього етапу є закріплення результатів роботи з формування професійно-етичної компетентності, мобілізація й активізація самопізнання, створення умов для самовдосконалення, розширення вмінь студентів у сфері самовиховання, а основним змістом – поглиблення досвіду моральної діяльності, набуття стійких навичок моральності, умінь приймати правильні рішення в складних ситуаціях, самовдосконалення професійно-важливих і особистісних якостей.

Отже, аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в закладах вищої освіти в етичному контексті дозволив виокремити актуальні питання, на які необхідно звертати увагу при формуванні майбутнього фахівця, зокрема виявлення суті та значення професійно-етичної компетентності й моралі шляхом розвитку етичної культури, професійної саморегуляції, моральних якостей. Окреслені питання зумовили розробку змістової моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, в структуру якої входять три етапи: «становлення», «індивідуально-корекційний», «самоформувальний».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зайченко І. В. Етика соціальної роботи. Чернівці : Вид-во ЧДІПСТП, 2008. 274 с.
2. Каленський А. А. Розвиток професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін : монографія. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : ЦП «Компринт», 2016. 424 с.
3. Пономаренко О. В. Формування професійно-етичної культури соціального педагога : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2001. 169 с.
4. Савицька В. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності на засадах прагматичного підходу : автореф. дис. ... кан. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2015. 24 с.

Каріков Сергій Анатолійович,
доктор історичних наук, професор,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

ЛОГОТЕРАПІЯ ВІКТОРА ФРАНКЛА В ТЕОРЕТИЧНОМУ ТА ПРАКТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Поступальний розвиток теорії та практики соціальної роботи на сучасному етапі передбачає звернення до ідейної спадщини мислителів різних епох. Таке звернення, з урахуванням масштабності цілей і завдань сфери соціальної роботи, повинно мати міждисциплінарний характер, охоплюючи набутки філософії, психології, соціології, культурології й інших сфер знання, у центрі яких перебувають відносини людини та суспільства. До кращих надбань людства у цій сфері, що зберігають актуальність і в наш час, належить логотерапія Віктора Франкла.

Видатний філософ, психолог і психотерапевт Віктор Франкл (1905 – 1997) аналізував зв'язок між психічним станом людини та її намаганням знайти сенс у житті. Під час перебування в нацистських концтаборах у період Другої світової війни він зберіг здатність до осмислення життєвих пошуків людини з гуманістичних позицій. Наслідком його пошуків стала розробка логотерапії (від грецького *logos* – слово і *therapeia* – турбота, догляд, лікування) – вчення, викладеного у фундаментальній праці «Людина в пошуках смислу» [7].

Відповідно до поглядів Віктора Франкла, прагнення людини до пошуку й реалізації сенсу життя є вродженою мотиваційною тенденцією, властивою усім людям, постаючи основною рушійною силою діяльності та розвитку особистості. Мислитель уважав «прагнення до змісту» протилежним «прагненню задоволення». «Людині потрібний не стан рівноваги, спокою, а боротьба за яку-небудь мету, гідну її» [4, с. 533-534].

Розкриваючи сутність логотерапії, Віктор Франкл підкреслює: людині необхідно не тільки шукати сенс життя, але й активно боротися за його збереження, оскільки тільки вона відповідає за це. Мислитель уважав, що людина є творцем, оскільки протягом всього життя будує власну духовність. Проте людське прагнення до реалізації сенсу життя може бути фрустрованим, і така екзистенційна фрустрація здатна призвести до виникнення неврозу. Уникнення відповідальності також є вчинком, за який людина розплачується. Отже, кожен із нас завжди є вільним у виборі своїх вчинків, в ухваленні рішення, але лише в разі вибору вчинку, що творить, здійснює, реалізується сенс життя [4, с. 534].

Віктор Франкл зазначає, що всі люди прагнуть до повноти і завершеності: «Ми прагнемо стати самі вічним, завершеним, всеосяжним життям» [3, с. 27]. Розкриваючи шлях до такої повноти і завершеності, він визначає три групи цінностей, що надають сенс людському життю:

- цінності творчості, які допомагають людині вносити до життя те, що здійснене творчою працею особистості;
- цінності переживання, які дають змогу відчути насолоду від взятого людиною із зовнішнього світу (наприклад, кохання до іншої людини, насолода від краєвиду, хвилювання від улюбленої мелодії);
- цінності відносин, які навіть за найважчих обставин людина не здатна змінити, забезпечують можливість зайняти усвідомлену позицію.

Щоб допомогти людині у досягненні зазначених цінностей, В. Франкл запропонував два основоположні методи:

- метод дерефлексії (зняття зайвого самоконтролю, надмірних міркувань про власні труднощі);

- метод парадоксальної інтенції (психолог надихає клієнта саме на те, чого той намагається уникнути. При цьому активно використовуються різні види гумору, який В. Франкл вважав формою волі подібно до того, як в екстремальній ситуації її формою є героїчна поведінка) [4, с. 536].

Л. Осика вказує: «Власний досвід Віктора Франкла як в'язня концентраційного табору підтвердив правомірність його позиції. Саме там він переконався, що навіть за нелюдських умов можна залишатися людиною, отримати перемогу над страшними обставинами життя. Для цього потрібно зберігати сенс життя» [4, с. 536]. В. Франкл пропонує відмовитися від пошуку сенсу як абстрактного універсального ідеалу, оскільки в кожній життєвій ситуації для людини буде існувати свій особливий смисл. Щоб його віднайти, людина повинна спиратися на власне сумління, яке дає змогу визначити власний шлях дій, навіть всупереч тиску певних життєвих обставин [3, с. 28].

Смисложиттєвий пошук людина здатна здійснити на шляху любові як осягнення ціннісної перспективи в іншому. Поняття любові засновник логотерапії порівнює із сумлінням, убачаючи їх подібність за ірраціональною природою: вони можуть діяти лише інтуїтивно, мають певну потенцію в майбутньому, а не в теперішньому. Як любов, так і сумління, відповідно до вчення Віктора Франкла, пов'язані з індивідуальним буттям. На думку О. Романової, «таке трактування доречно лише в етичному контексті, де духовно-моральні принципи ставляться понад усе, проте в людині є багато проявів, на яких також потрібно акцентувати увагу, зокрема психічних, соціокультурних» [5, с. 321].

Подібне уточнення допомагає осягнути творчий потенціал учення Віктора Франкла, який було виявлено в теорії та практиці соціальної роботи після Другої світової війни. Зокрема діяльність функціональної школи соціальної роботи ґрунтувалася на психології розвитку й філософії екзистенціалізму, на визначенні життєвих цінностей підопічного, особливостей його поведінки, відносин з іншими людьми. Соціальний працівник при цьому виступав як помічник, партнер, що полегшує й регулює взаємини клієнта з оточенням, підвищує й розвиває його невиявлений потенціал [1, с. 86].

Учення Віктора Франкла заклало основу для розробки методу екзистенційного психоаналізу, створеного в межах Третьої Віденської школи психотерапії. Зазначений метод є феноменологічно особистісно-орієнтованою психотерапією, що має на меті допомогти людині вільно й повно прожити власне життя, усвідомити автентичні життєві настанови, актуалізувати власну відповідальність щодо особистого життя та світу. Застосування екзистенційного психоаналізу охоплює низку напрямів (випадки порушення сприйняття та поведінки, що мають психосоціальні, психосоматичні, психологічні причини, різноманітні душевні проблеми людини: страхи, депресії, залежності, психосоматичні захворювання, психози та ін.) [2, с. 183].

У теоретичному та практичному контексті соціальної роботи важливе значення має й запропонована Віктором Франклом класифікація життєвих позицій людей похилого віку, що впливають на їх соціально-психологічну адаптованість і відповідно мають враховуватися соціальними працівниками:

- «конструктивна» позиція: люди з таким орієнтуванням протягом життя були спокійними та задоволеними, позитивно ставляться до життя, здатні змиритися зі смертю, яка наближається, активні та настроєні на надання допомоги іншим. Такі люди не роблять трагедії зі старості, шукають розваг і контактів із людьми;

- «залежна» позиція: притаманна людям, які протягом життя не надто довіряли собі, були безвольними, пасивними. Старіючи, вони з ще більшими зусиллями шукають допомоги, визнання, а не отримуючи його, почувають себе нещасними;

- «захисна» позиція: формується у людей з підвищеним механізмом до опору. Такі люди не прагнуть зближення з людьми, тримаються замкнено, відгороджуючись від оточення, старіння сприймають з обуренням;

- позиція «ворожості до світу»: такі люди звинувачують суспільство і оточуючих у всіх невдачах, яких зазнали протягом життя. Вони є підозрілими, агресивні, нікому не довіряють, відчують відразу до старості;

- позиція «ворожості до себе і свого життя», яка знаходить вияв у зникненні зацікавленості й ініціативи, виникненні пасивності. Такі люди схильні до погіршення настрою і фаталізму, почувають себе самотніми, власне життя вони вважають невдалим, а ставлення до смерті є не травмуючим, оскільки вона сприймається ними як звільнення від існування [6, с. 471].

Таким чином, концепція логотерапії Віктора Франкла постає вагомим внеском як до філософсько-психологічної спадщини людства, так і до теорії та практики соціальної роботи. Вона дає змогу усвідомити значущість смислових пошуків людиною змісту власного життя як ключової проблеми її буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глазунов С. В. Нариси з історії соціальної роботи. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2015. 116 с.
2. Кандибей В. К., Утюж І. Г. Використання філософської методології у сучасній психотерапії (на прикладі методу логотерапії Віктора Еміля Франкла). *Актуальні питання сучасної медицини і фармації 2019* : збірник тез доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю молодих вчених та студентів. Запоріжжя : ЗДМУ, 2019. С. 183–184.
3. Каріков С. А. Філософія. Розділи: Філософська антропологія, соціальна філософія, філософія культури. Харків : НУЦЗ України, 2011. 128 с.
4. Осика О. В. Логотерапія В. Франкла в психокорекційній роботі зі школярами. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 531–541.
5. Романова О. Екзистенціальні та психоаналітичні аспекти вибору любові у філософсько-антропологічному дискурсі ХХ – ХХІ ст. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць ДДПУ ім. І. Франка. 2020. Вип. 41. С. 313–326.
6. Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 1 (48). С. 469–472.
7. Frankl V. *Man's Search for Meaning: The classic tribute to hope from the Holocaust*. London. Sydney. Auckland. Johannesburg : Rider, 2004. 160 p.

Клопота Ольга Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ Й ЗМІСТУ ПОНЯТЬ «БІЖЕНЕЦЬ» ТА «ВИМУШЕНИЙ ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ»

Карколомні події, зумовлені дією незалежних чинників, спричиняють значні зміни у житті як окремої особи, так і суспільства в цілому. Відбувається докорінна зміна світосприйняття, що стає неабияким викликом. Проте з часом емоційне сприйняття змінюється прагненням до усвідомлення й систематизації подій, що відбуваються. Це стосується й осмислення наслідків повномасштабного російського вторгнення з одного боку та планування майбутнього відновлення усіх сфер суспільного життя – з іншого [1].

Серед найбільш соціально незахищених громадян, турбота і супровід яких є серед основних напрямків соціально-педагогічної роботи, біженці та вимушені переселенці.

Міграція вважається однією з найважливіших соціальних проблем, адже це складний суспільний процес, який торкається багатьох сторін соціально-економічного життя людей, завершений процес територіального переміщення, підсумком якого стає зміна постійного місця проживання, тобто переселення. На основі географічної властивості міграції можна виокремити два основні види: зовнішня (міжнародна) і внутрішня (внутрішньодержавна). Згідно міжнародних нормативно-правових документів, вимушена міграція (переселення) - це сукупність територіальних переміщень, зумовлених постійною або тимчасовою зміною місця проживання людей через незалежні від них причини і зазвичай всупереч їхньому бажанню (стихійні лиха, військові дії, екологічні катастрофи, порушення основних прав і свобод). Основними міжнародними принципами вирішення проблем безпеки та правового статусу вимушених мігрантів закріплено, що майбутнє біженців і вимушених переселенців є локусом уваги міжнародного суб'єкта захисту, проблема вимушеної міграції є міжнародним процесом, головними завданнями з підтримки вимушених мігрантів оголошено заохочення і надання будь-якого виду сприяння біженцям з метою їхнього якнайшвидшого повернення до місця основного проживання (в країну походження), жоден із вимушених переселенців або біженців не може бути депортований поза власним бажанням [2, 4]. Ратифікація ж Україною в 2002 році Конвенції ООН «Про статус біженців» законодавчо закріпила державні заходи, що регулюють їх соціальний статус [3, 5].

Разом із цим відбувається диференціація суб'єктів вимушеної міграції на «вимушених переселенців» та «біженців».

До категорії «біженець» відносять громадян, які через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за певною ознакою знаходиться за межами країни своєї національної належності та не в

зможі користуватися захистом цієї країни. При цьому, знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не можуть або не бажають повернутися [2, 3].

Разом з цим «вимушене переселення» є найжорсткішою формою вимушеної міграції [2, 3], сформованою внаслідок застосування насильства та в ситуаціях екстремального посилення відштовхувальних чинників. До таких чинників Everett S. Lee відносить військові конфлікти та широкий спектр їх соціальних, економічних, психологічних тощо наслідків. Здебільшого суб'єкти цієї категорії емігрують без уявлення про майбутнє, місце імміграції, можливість працевлаштування, проживання, а часом і без документів, що підтверджують їхню особистість [4].

Загалом правовий статус біженців і вимушених переселенців мають аналогічні риси, адже базовані на комплексі прав та обов'язків: можливість отримання перекладацьких послуг і правового консультування, користування житловим приміщенням, що надається в порядку, визначеному уповноваженим федеральним органом, право на медичну допомогу нарівні з іншими громадянами, сприяння у працевлаштуванні тощо [3, 4, 5].

Узагальнюючи, варто зауважити, що на сьогоднішній день існують такі основні категорії мігрантів, як «біженці» та «вимушені переселенці» (як зовнішні, так і внутрішні). Означені суб'єкти міграції вимушено залишили місця постійного проживання внаслідок воєнних зіткнень, порушень прав людини, екологічних катастроф тощо. Головною відмінністю «біженців» від «вимушених переселенців» є тимчасовий характер їхньої міграції з перспективою повернення до місць колишнього місця проживання після нормалізації безпекової ситуації.

Разом із цим особливої актуальності й соціальної значущості набувають питання соціальної адаптації, соціального супроводу та соціального захисту як біженців, так і вимушених переселенців, залежно від специфіки кожної окремої життєвої ситуації. Це, у свою чергу, сприятиме створенню умов для реінтеграції та реалізації їх потенціалу у поствоєнному українському суспільстві і, таким чином, збагатить саме наше суспільство й сприятиме його подальшому відновленню і розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lunov V., Lytvynenko O., Maltsev O. The Impact of Russian Military Aggression on the Psychological Health of Ukrainian Youth. *American Behavioral Scientist*. 2023. Vol. 67 (3), P. 426–448. URL: <https://doi.org/10.1177/00027642221144846> (дата звернення: 21.10.2023).

2. Щодо статусу біженців : Протокол ООН № 995_363 від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 19.10.2023).

3. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців : Закон України № 2942-III від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 19.10.2023).

4. Everett S. Lee. A Theory of Migration. *Demography*. 2007. Vol. 3, №. 1. P. 47–57.

5. McCloskey S. The war in Ukraine has revealed a hierarchy of victims. *Policy and Practice*. 2022. Vol. 34. P. 138–149. URL: <https://www.developmenteducationreview.com/issue/issue-34/war-ukraine-has-revealed-hierarchy-victims> (дата звернення: 21.10.2023).

Кунтій Ігор Ігорович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,

Хортицька національна академія,

Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Клопота О. А.,**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

За сучасного розвитку суспільства людина досягла значних успіхів в найрізноманітніших сферах. Проте разом з цим у наслідок дії низки певних чинників вона може відчувати переживання, котрі негативно впливають на її працездатність та продуктивність в цілому. Особливо гостро це проявляється в екстремальних ситуаціях, до яких, безперечно, можна віднести війну.

Проблему дослідження професійного вигорання ретельно досліджено у творах С. Maslach, де зацентовано увагу на важливості приділяти більше уваги гармонізації свого власного «Я», відокремлюючи його від проблем і переживань клієнтів [1]. М. Міщенко вважає ефективним засобом профілактики синдрому вигорання підвищення рівня здатності людини до саморегуляції ще на етапі її професійного становлення. Програма запобігання вигорання, на думку автора, має передбачати теоретичний (знання сутності проблеми вигорання, симптомів і шляхів подолання) та практичний (аналіз проблемних ситуацій, вирішення ситуаційних задач) блоки [2].

У свою чергу Т. Вежновець і В. Парій вважають, що профілактика вигорання має здійснюватися обов'язково з урахуванням особливостей типу професійної діяльності [3]. О. Мірошниченко зазначає, що сутність прийомів профілактики синдрому професійного вигорання у фахівців, які працюють в екстремальних умовах, полягає передусім у виробленні стратегії вибіркового сприйняття, усвідомленні позитивних аспектів ситуації та зниження впливу негативних чинників, формуванні асертивності та поведінки без ворожості, прагнення до конкуренції, поспіху тощо [4].

Розгляньмо деякі напрями роботи щодо запобігання професійному вигоранню, серед яких доцільними можуть бути виявлення власного стилю реагування на стресову ситуацію, розширення поведінкового репертуару, відпрацювання навичок конструктивної взаємодії, робота щодо зміни установки, використання технік зняття напруження тощо.

Варто зауважити, що профілактичні методики й технології повинні бути спрямовані на зняття робочого напруження, підвищення професійної мотивації, вирівнювання балансу між витраченими зусиллями й отриманим результатом. Однією з ефективних форм профілактики цього явища є тренінгові заняття й коучинг [5].

Тренінг розглядаємо як запланований процес модифікації ставлення, знання, поведінкових навичок у стресовій ситуації через набуття відповідного досвіду досягнення ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії та подальшого успішного здійснення професійної діяльності. Залежно від змісту проблеми варто використовувати індивідуальні та групові тренінги, в ході яких відпрацьовуються навички самодіагностики ознак професійного стресу та конструктивні шляхи його подолання. Доцільно використовувати елементи арт-терапії: ізотерапію, казкотерапію, символдраму, музичну терапію), а також тренінги асертивності (сприяють встановленню бар'єрів розгортання стресу, розвитку здатності неагресивно вирішувати конфліктну ситуацію).

Коучинг є неформальним методом консультативної підтримки, завдяки якій відбувається розкриття потенціалу особистості, з метою максимального підвищення його ефективності в процесі здійснення професійної діяльності. Він полягає в постановці та максимально швидкому досягненні мети шляхом вивільнення розвитку прихованих ресурсів відповідно до потреб особистості.

Розглядаючи праці низки науковців, можна зробити узагальнення про доведену дієвість саморегуляції, серед основних методів якої найбільш ефективними є такі, як нервово-м'язова релаксація, діомоторне тренування, сенсорна репродукція образу, аутогенне тренування тощо.

Л. Лотоцька-Голуб визначила природу, зміст та основні чинники соціально-психологічних механізмів, які лежать в основі вигорання лікарів і суттєво впливають на продуктивність їх професійної діяльності. Явище резистентності до емоційного вигорання, на її думку, варто розглядати на таких трьох рівнях:

1) особистісні і соціальні ресурси, які має фахівець (уявлення про особисті уміння, навички, здібності, власну ефективність у розв'язанні професійних задач) та його спроможності надавати практичну й емоційну підтримку оточуючим у екстремальній ситуації або перевантаженні;

2) специфічні когнітивні стратегії, що використовуються для управління умовами професійної діяльності, професійним навантаженням та функціональними реакціями на взаємодію цих факторів;

3) індивідуальні стилі поведінки в складних чи напружених ситуаціях, завдяки прояву яких відбувається протидія перевтомленню.

Таким чином, підсумовуючи зауважимо, що сучасний медичний працівник потребує не лише професійних знань, але й набуття конструктивних навичок саморегуляції, саморегуляції релаксації тощо. Саме тому профілактика професійного вигорання лікарів має базуватися на сприянні підвищенню рівня самоефективності, розвитку уміння правильно розрахувати свої ресурси та вчасно поповнити їх та навичок адекватної оцінки результатів власної діяльності.

Особливої соціальної значущості означена профілактична робота набуває в прифронтових регіонах, де професійна діяльність медичних працівників здійснюється в особливо небезпечних умовах, пов'язаних з існуванням підвищених ризиків виникнення ознак вигорання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Maslach C., Shaufeli Ed. W.B., Marek T. Burnout: A multidimensional perspective. In: Professional burnout: Recent developments in the theory and research. Washington D.C : Taylor & Trancis, 1993. P. 19–32.
2. Міщенко М. С. Психологічні чинники запобігання синдрому емоційного вигорання у майбутніх практичних психологів : монографія. Умань : Візаві, 2016. 236 с.
3. Вежновець Т. А., Парій В. Д. Синдром емоційного вигорання в медичних працівників хірургічних відділень із позиції кадрового менеджменту. *Україна. Здоров'я нації*. 2016. № 1-2. С. 41–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2016_1-2_11 (режим доступу 21.10.2023).
4. Мірошніченко О. А. Профілактика синдрому «професійного вигорання» у працюючих в екстремальних умовах : навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 156 с.
5. Олійник Е. В. Сучасні проблеми підготовки лікарів на етапі післядипломної освіти. *Медична освіта*. 2012. № 4. С. 111–112. DOI: 10.11603/me.v0i4.1359 (режим доступу 21.10.2023).
6. Підлипняк І. Ю., Дука Т. М. Професійне вигорання педагогів: профілактика та подолання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Серія 5. «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2019. № 69 (13). С. 175–179.
7. Лотоцька-Голуб Л. Л. Проблема дослідження чинників емоційного вигорання лікарів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського* : збірник наукових праць. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2013. Вип. 11 (99), Т. 2. С. 178–183.

Курілова Олена Вячеславівна,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 051 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Позднякова-Кирбят'єва Е. Г.**,
доктор соціологічних наук, професор,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В ГРОМАДАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Запорізька область з перших днів війни опинилася у надскладних умовах. Більшість території області тимчасово окуповані російськими військами, на частині з них тривають запеклі бої. Так з 67 територіальних громад Запорізької області 43 громади знаходяться в окупації і тільки 24 громади Запорізького, частин Василівського та Пологівського району перебувають під контролем України [1]. Серед незламних громад Запорізької області, які зараз перебувають на межі зіткнення і під постійним обстрілом, - Степногірська, Орхівська, Пологівська, Преображенська, Комишуваська, Гуляйпільська громади.

За час повномасштабної війни внаслідок бойових дій країни-агресора в області зруйновано житлові та промислові будівлі, пошкоджено лінії електропередач, без газо- та водопостачання знаходяться цілі населені пункти.

З початку війни через центр прийому біженців у м.Запоріжжя транзитом пройшло 750 тис. вимушених переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, у самому місті Запоріжжі залишилися понад 215 тис. переселенців.

Зважаючи на ситуацію, в якій опинилася область, органи влади, громадські організації, благодійні фонди, волонтери з різних областей України та країн світу активно працюють у напрямку гуманітарної допомоги жителям та внутрішньо переміщеним особам (ВПО), які живуть у громадах області.

За результатами соціологічного дослідження, проведеного ГО «Yes» за сприяння європейських донорів (лютий-березень 2023 року), ВПО та мешканці прифронтових територій складають суттєву частку населення області [2].

Так, за даними соціологів, більшість ВПО та мешканців прифронтових територій складають жінки, за віковим складом це люди середнього та похилого віку. Літні люди становлять ліву частку мешканців саме прифронтових територій, що зумовлює структуру потреб та гуманітарні запити.

Більшу частину ВПО та мешканців лінії фронту можна віднести до вразливих груп: серед ВПО - 63,3%, серед мешканців лінії фронту – 73,1%.

Автори дослідження також звернули увагу на той факт, що кожен другий потребує медичної допомоги, кожен шостий має потребу в ліках. Більше третини - в соціальних послугах.

Одна з головних проблем - скрутне матеріальне становище. Більша частина як ВПО, так і мешканців громад на лінії фронту можуть собі дозволити тільки задоволення базових потреб. Середній дохід на особу серед ВПО складає 6056 грн., у мешканців громад на лінії фронту лише 4785 грн.

Кожен п'ятий з опитаних має незадоволену потребу в психологічній допомозі. Також слід відмітити низький рівень відчуття безпеки. При чому навіть серед ВПО тільки кожен 8 відчуває себе в безпеці.

Потребу у психологічній допомозі серед молоді підтверджують результати й іншого дослідження за авторством даної команди соціологів, проведеного у травні-червні поточного року. Так близько 50% респондентів зазначили, що користувалися б психологічними консультаціями. Близько 70 % молоді віддають перевагу індивідуальному спілкуванню з психологом.

Враховуючи затяжний характер військових дій, очевидно, що ці категорії населення потребують гуманітарної допомоги та уваги з боку всіх ключових інституцій.

Так з метою забезпечення безперебійного функціонування медичних та освітніх закладів, установ, які надають соціальні послуги в громадах, надання предметів першої необхідності ВПО та вразливим верствам населення, органи влади в активній співпраці з благодійними фондами, громадськими організаціями, депутатами рад усіх рівнів, волонтерами вже 19 місяців поспіль залучають гуманітарну допомогу. Це продуктові та гігієнічні набори, одяг і взуття, будівельні матеріали, засоби очищення питної води, техніка, побутові речі широкого вжитку, станції безперебійного живлення, комунальна техніка, грошова допомога від закордонних фондів тощо.

Через обстріли енергетичної інфраструктури особливої актуальності набуває оснащення комунальних закладів генераторами. Запорізький Центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф в рамках програми «United24» отримав 20 генераторів. Їх використовуватимуть на деокупованих територіях, аби там забезпечити роботу медперсоналу. Завдяки спільним зусиллям Офісу Президента України, Фонду Держмайна та благодійного фонду «Благодійна організація «ЮЕІМ» область отримала 31 генератор, 69 - надійшли в рамках надання благодійної допомоги від ОАЕ. Також центрам первинної медико-санітарної допомоги, сімейним амбулаторіям передані генератори високої потужності від БФ «Разом для України», компанії Americars, а також медикаменти, медичні інструменти та приладдя від БФ «Українці РАЗОМ», ГО «Ротарі клуб Черкаси», «Червоний хрест», БФ «Добромакс».

У комунальні установи і заклади, в яких проживають переселенці з окупованих територій, на постійній основі поставляються продукти харчування, засоби особистої гігієни, предмети побуту, одяг, медикаменти. До новорічних та різдвяних свят діточки в цих закладах отримують солодкі подарунки, рюкзаки з канцелярією, електронні книжки, планшети для навчання.

Віце-прем'єр-міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук регулярно відвідує Запоріжжя, спілкується з переселенцями та кожного разу привозить учням-переселенцям цінні подарунки – ноутбуки, смаколики та наплічники з наборами ігор. Команда Мінреінтеграції передає також переселенцям необхідні для них речі, надіслані Урядом Польщі. У цьому напрямку налагоджено співпрацю з Польським фондом «FOR HELP» [3]. Велика робота проводиться БО «Надійний щит», ГО «Українське жіноцтво», БФ «Посмішка ЮА», БО «Карітас-Маріуполь» та інші.

Кожного місяця для соціально незахищених категорій населення завдяки благодійному фонду ОАО «Метінвест» територіальним громадам області надаються продуктові та гігієнічні набори.

За сприяння БФ «Правозахисний фонд Донбасу» надано грошову допомогу людям з низьким доходом за вразливими категоріями в одинадцяти громадах області.

З метою підтримки продовольчої безпеки населених пунктів сірої зони на початку року було проведено анкетування 68 старостинських округів в громадах Запорізької області в рамках співпраці з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО). В результаті було складено потреби домогосподарств та сільськогосподарських підприємств щодо розвитку аграрного та тваринного секторів.

Враховуючи результати соціологічних досліджень, наведених вище, а також розуміючи реальну картину психологічного стану суспільства під час повномасштабної війни, що зараз відбувається в Україні, серйозну увагу необхідно приділяти психологічному здоров'ю нації.

У цьому напрямку наприкінці липня 2023 року завдяки Італійському благодійному фонду «PUER» (Associazione di Volontariato Puer Ody) реалізовано чудову ініціативу – відпочинок в Італії 30 дітей з Павлівської, Гуляйпільської, Широківської, Запорізької та Матвіївської громад. Діти жили в італійських родинях протягом п'яти тижнів. Важливо відмітити високий рівень професійної організації психологічної реабілітації дітей із зон можливих бойових дій, які на собі зазнали жахи війни, бо відбір родин в Італії відбувався під кожно українську дитинку психологами у співпраці з соціальними працівниками та поліцейськими з урахуванням особливостей її соціального та вірогідного психологічного станів.

«Незламна мама» – ще одна цікава програма зі стабілізації емоційного стану жінок і дітей, які постраждали від війни. У нашому суспільстві поруч з нами живуть люди, які пережили блокаду чи знаходилися в жахливих умовах у гарячих точках. Є жінки, які стали жертвами воєнних злочинів, фізичного та сексуального насильства, мають страшні психологічні травми. Саме на таку категорію жінок та дітей розрахована ця програма, яка розроблена фахівцями в галузі психотерапії та посттравматичних синдромів від «Фонду Маша». Мета програми - запобігання розвиненню ПТСР та стабілізація психоемоційного стану. У рамках цієї програми протягом трьох тижнів жінки та дітки з Павлівської, Бердянської та Широківської громад у червні поточного року пройшли інтенсивну терапію із психологами в мальовничих Карпатах, де вони опрацювали свій травматичний досвід, опанували методи саморегуляції, розвинули здібності до адаптації, створили нові соціальні зв'язки [4].

Гуманітарна допомога є дуже важливим і актуальним напрямком у складний час, який переживає український народ. Протягнувши руку допомоги, ми надаємо людині не тільки можливість вижити, але й віру в те, що її не залишать сам на сам у біді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>.
2. Оцінка гуманітарних потреб жителів Запорізької області. URL: https://ngoyes.org/?smd_process_download=1&download_id=163.
3. Державні очільники в Січовому. URL: <https://zski.com.ua/12235>.
4. Незламні мами із Запорізької області мають змогу пройти реабілітацію за програмою благодійного фонду. URL: <https://zor.gov.ua/content/nezlamni-mamy-iz-zaporizkoyi-oblasti-mayut-zmogu-proyty-reabilitaciyu-za-programoyu>.

Орел Вадим Владиславович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Мосаєв Ю. В.,**
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЇ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Мережа інтернет одна з найдоленосніших розробок людства. Розроблена американськими військовими задля вирішення військово-політичних завдань, сьогодні перетворилась на глобальну мережу передачі та зберігання інформації. Коли зазначена технологія розроблялась у військових лабораторіях, ніхто не міг собі уявити, що вона буде мати застосування в цивільному житті та нею будуть користуватись понад 80% жителів нашої планети, незалежно від віку. Сьогодні не користуватись інтернетом – значить знаходитись у так званому цифровому гетто і втрачати безліч корисної та необхідної інформації

За результатами соціологічного дослідження, проведеного «Київським міжнародним інститутом соціології», 72% українців є регулярними користувачами Інтернету на щоденній основі не менше ніж 3 години (у 2021 році – 70%). Ще 13% користуються Інтернетом нерегулярно – 2-3 години на тиждень і рідше (у 2021 році – 16%) [1]. На нашу думку, зазначені показники в період російської повномасштабної агресії збільшились, адже сьогодні інтернет дає можливість отримати важливу інформацію з гуманітарних та безпекових питань. Тому сьогодні інтернет це вже елемент особистої безпеки особи і його ігнорування може погіршувати рівень життя як конкретної особи, так і групи людей в цілому.

Незважаючи на важливість інтернету, він, крім безлічі позитивних моментів, несе і значну частину негативу. Так сьогодні інтернет активно використовується для пропаганди, продажу наркотиків, поширення шахрайських схем. «За останній рік 34% українців стали жертвами шахрайства в інтернеті. Найчастіше українці страждають від отримання шахрайських повідомлень» [2]. Негативний вплив інтернету стосується всіх вікових категорій незалежно від статі та етнічного походження. У той же час найбільшого негативного впливу від інтернету зазнають діти, тому що вони знаходяться в активній фазі вторинної соціалізації та мають не до кінця сформовану психіку, і це спричиняє додаткові негативні явища.

Інтернет-залежність серед дітей та підлітків має тотальний характер. Дуже велика кількість сучасних школярів по всьому світу страждають від інтернет-залежності. Якщо вчора зазначена форма залежності асоціювалась з комп'ютерними іграми, то сьогодні більшість трафіку розповсюджується через смартфони. І тому сьогодні інтернет-залежність – це вже різновид мобільної залежності. Зазначені приклади показують, що інтернет-залежність це широке соціальне явище, яке на залежить від гаджетів, а безпосередньо від адикції споживання інтернет-трафіку.

На думку О. Камінської, інтернет-залежність у старшокласників розвивається через високий рівень їх дезадаптованості. «Дезадаптованість, невпевненість у собі, самотність та замкнутість, переживання конфлікту із самим собою в реальному житті примушують молоду людину шукати альтернативні сфери самореалізації, однією з яких може бути й інтернет-середовище, де вона почувається впевнено та комфортно, задовольняє потребу у самоповазі та підвищує власну самооцінку» [3]. Дезадаптованість ми розглядаємо як основну соціально-психологічну причину інтернет залежності у старшокласників. Зазначена проблема створює підґрунтя для формування інтернет-залежності у старшокласників. Для соціальних педагогів, соціальних працівників та психологів важливо попередити та діагностувати інтернет- залежність і провести відповідну корекційну роботу.

Проблема інтернет-адикції для сучасної України є новою, і на сьогодні методики її діагностики тільки формуються. На сьогодні під час діагностування інтернет-адикції у старшокласників використовуються класичні методики визначення адикції. Здебільшого це комбінація методів з використанням шкалування. Для досягнення репрезентативності дослідження використовується методика Колмогорова-Смирнова. Самі методики зводяться до шкалування з використанням 4-6 шкал та порівнянням їх результатів. Більшість шкал зводиться до диференціації інтернет-адикції за кількістю часу, проведеного в соціальних мережах, які безпосередньо здійснюються в мережі інтернет. Занепокоєння у дослідників повинні викликати старшокласники, які активно поєднують навчання, роботу та дозвілля в мережі інтернет. Зазначені старшокласники становлять ядро групи потенційного ризику осіб, що можуть мати інтернет-залежність різного ступеня. Саме з ними і повинна відбуватись подальша робота із залучення соціального педагога, соціального працівника та практичного психолога. Зазначені спеціалісти повинні бути в штаті всіх закладів освіти. У випадку діагностування інтернет-адикції діти та їх батьки повинні отримати допомогу від спеціалізованих психологів, а соціальні працівники та соціальні педагоги повинні здійснювати соціальний супровід зазначених старшокласників та їх родин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 72% українців регулярно користуються Інтернетом на щоденній основі. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10086-72-ukrainsiv-reguliarno-korystuutsia-internetom-na-shchodennii-osnovi.html>.
2. Стало відомо, скільки українців постраждало від шахрайства в інтернеті за останній рік. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1843197-stalo-vidomo-skilki-ukrayintsiv-postrazhdalo-vid-shakhraystva-v-interneti-za-ostanniy-rik>.
3. Камінська О. Вплив інтернет-залежності на формування ціннісних орієнтацій молоді. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1. С. 178–182.

Пасько Катерина Максимівна,
здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Червоненко К. С.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК ТОЛЕРАНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У сучасному суспільстві постійно відбуваються трансформаційні процеси у політичній, соціально-економічній та соціокультурній сферах, що часто супроводжуються конфліктами, агресивними проявами, нерозумінням, неповагою та нетерпимістю як на загальнодержавному, так і на особистісному рівнях. Така нестабільність, обтяжена умовами воєнного стану в Україні, зумовлює потребу у формуванні особистості, здатної до налагодження конструктивних відносин та толерантної взаємодії у багатовимірному соціумі. Особливо гостро постає потреба у розвитку толерантності учнівської молоді, зокрема підлітків, у середовищі яких найчастіше загострюються проблеми взаємовідносин та толерантного ставлення до інших внаслідок інтенсивних особистісних змін, зумовлених перехідним періодом від дитинства до зрілості.

Дослідженню феномену толерантності й толерантної поведінки присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Александрової, В. Волкової, О. Волошиної, М. Горват, О. Дрозд, Ю. Карпюк, М. Клепар, А. Молчанової, Т. Потапчук, О. Савченко, К. Терещенко, К. Хіттен та інших.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових розвідок, дослідження проблеми розвитку толерантності у підлітків залишається актуальним та важливим напрямом.

У перекладі з латинської мови поняття «tolerantia» означає «терпіння», а до його змісту найчастіше відносять терпимість до інших, повагу до їх особистості, думки, прав тощо, здатність приймати іншу точку зору, вміння налагоджувати конструктивні відносини, свідомо «придушувати» почуття неприйняття тощо.

Толерантність виступає одним з важливих принципів взаємовідносин між людьми у сучасному демократичному суспільстві. Так у Декларації принципів толерантності, схваленої Генеральною конференцією ЮНЕСКО (1995), толерантність визначено як «поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості» [1].

У наукових розвідках вчених толерантність розглядається як «інтегративна якість особистості, що відтворює активну моральну позицію і готовність до конструктивної взаємодії з людьми і групами незалежно від їх національної, соціальної, релігійної, ґендерної приналежності, поглядів, світогляду, стилю мислення і типу поведінки, що сприяє успішному самоствердженню особистості та її самореалізації у суспільстві» [2, с. 9], «інтегроване морально-особистісне утворення, в основі якого лежить ціннісне ставлення до інших, до себе, навколишнього середовища, яке виявляється в терпимому ставленні до інтересів, думок, поглядів, звичок, вірувань інших людей, незалежно від їх поглядів, національності та релігійної приналежності» [3, с. 26], «усвідомлення особою необхідності доброзичливого або стриманого ставлення до відмінностей між людьми, уникнення нетерпимості, поціновування різноманітності у природі, культурі, релігії, у людських стосунках» [4, с. 5] тощо.

З огляду на вищевикладене, ми переконані, що розвиток толерантності підлітків виступає одним з важливих напрямів діяльності соціального педагога у закладі середньої освіти, що може бути реалізований через впровадження комплексу соціально-виховних, освітньо-корекційних та волонтерських заходів.

Комплексне вирішення цієї важливої проблеми передбачає роботу соціального педагога з підлітками у трьох основних напрямках: мотиваційно-особистісному, інформаційно-когнітивному та поведінково-діяльнісному. Мотиваційно-особистісний напрям спрямований на формування у підлітків толерантних установок та цінностей, особистісних якостей та характеристик (терпимості, безконфліктності, стресостійкості, національної ідентичності, поваги до інших), важливих для толерантної взаємодії та налагодження конструктивного партнерського діалогу, актуалізацію їх позитивних рис й

позитивного соціального досвіду, розвиток інтересу до проблеми толерантності, розвиток мотивації та потреби у самоудосконаленні щодо налагодження толерантної взаємодії з різними суб'єктами.

У рамках реалізації інформаційно-когнітивного напрямку важливим виступає надання підліткам теоретичних знань щодо толерантності, ознак, видів, типів, особливостей її прояву у сучасному багатовимірному суспільстві, прикладів можливих проблем, зумовлених нетолерантним ставленням тощо.

Поведінково-діяльнісний напрям спрямований на формування умінь та навичок толерантної взаємодії підлітків з іншими учасниками освітнього процесу на різних рівнях найрізноманітнішими засобами (групові заняття, тренінги, соціальна практика, проєктна та волонтерська робота, діяльність учнівського самоврядування, організована соціально-значуща діяльність тощо).

Важливим аспектом розвитку толерантності підлітків виступає створення толерантного середовища у закладі освіти, певної атмосфери довіри, взаємоприйняття, взаємоповаги та партнерства між всіма учасниками освітнього процесу.

Отже, важливим аспектом діяльності соціального педагога в закладі освіти виступає розвиток толерантності підлітків, що може бути забезпечено впровадженням мотиваційно-особистісного, інформаційно-когнітивного та поведінково-діялісного напрямів роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація принципів толерантності. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf>.
2. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога : посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
3. Потапчук Т., Клепар М. Толерантність та педагогіка толерантності: проблеми наукових досліджень. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. № 22. С. 26–30.
4. Савченко О. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 4–7.

Позднякова-Кирбят'єва Елліна Геннадіївна,
доктор соціологічних наук, професор,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Мосаєв Юрій Володимирович,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВETERANІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ РОДИН

Проблема соціального обслуговування ветеранів бойових дій та їх родин після російського повномасштабного вторгнення набула особливої актуальності. Вже сьогодні Українські ветерани та їх родини становлять пріоритетну групу клієнтів соціальних служб та інших установ, що займаються соціальним обслуговуванням. Головними причинами зазначеної актуалізації є особливі заслуги перед Україною та дезадаптованість, спричинена складними життєвими обставинами, породжена наслідками участі у бойових діях. Родини ветеранів під час російсько-української війни опинилися в складних життєвих обставинах через обмеження в спілкуванні через мобілізацію батька, що спричинило ресурсне обмеження та призвело до викривлення окремих функцій родини, що підвищило ризик складних життєвих ситуацій. У випадку смерті, інвалідизації, прогресу нозологій, пов'язаних з посттравматичним синдромом ветерана бойових дій, складні життєві ситуації в родині поглиблюються та мають наслідки. Тому фахівці з соціальної роботи покладають особливі надії на технологію соціального супроводу ветеранів бойових дій та їх родин.

Роботу з ветеранами потрібно починати вже з військових частин, тому що соціальна допомога військовослужбовцям та їх родинам потрібна вже під час несення військової служби. Саме тому на початку жовтня 2023 року Кабінет міністрів України ухвалив постанову, «що дає можливість посилити

соціальну підтримку захисників та захисниць, їхніх родин. Ідеться про пілотний проєкт щодо організації соціального супроводу військових та їх сімей на базі підрозділів Збройних Сил» [1]. У рамках зазначеного пілотного проєкту будуть створені структурні підрозділи, що опікуються питаннями цивільного життя військовослужбовців, підтримкою їх родин. Зазначений проєкт сприятиме тому, що військовослужбовці отримають можливість мати якісну соціальну допомогу, перебуваючи у лавах Зборених сил України, та підсилить соціальну спроможність їх родин. Важливою метою зазначеного проєкту буде те, що військовослужбовці та їх родини будуть більше довіряти соціальним службам та у післявоєнний період будуть охоче звертатися за соціальними послугами до відповідних служб та спеціалізованих центрів всіх форм власності.

Безпосередньо соціальний супровід ветеранів повинен базуватись на таких формах соціального обслуговування:

- медико-соціальне обслуговування;
- соціально-правове обслуговування;
- послуги з працевлаштування;
- відновлення професійних навичок;
- соціально-психологічна допомога;
- соціальна реабілітація.

Медико-соціальне обслуговування є новою та ефективною формою відновлення здоров'я ветерана та членів його родини [2]. Зазначена форма соціального обслуговування є особливо корисною для ветеранів, що потребують протезування чи перенесли поранення або загострення хронічних хвороб. У такому випадку ветерани потребують підтримки соціального працівника в процесі лікування та відновлення після операції та важких форм лікування. На сьогодні медико-соціальне обслуговування як форма соціального обслуговування знаходиться в процесі становлення, але високий попит на зазначену форму соціальної допомоги повинен стимулювати заклади вищої освіти на підготовку спеціалістів за зазначеним профілем.

Така форма соціальної допомоги як соціально-правове обслуговування сьогодні активно надається особам, які можуть на неї претендувати спеціалізованими центрами [3]. Українські ветерани входять до категорій, які можуть отримати на безоплатній основі як первинну, так і вторинну правову допомогу. У той же час зазначена послуга розглядається нами як елемент соціального супроводу ветеранів та їх родин, тому що соціальний працівник може відігравати роль посередника між правником та ветераном. У такому випадку посередництво може мати і важливу комунікативну складову, адже сьогодні ветерани, що мають психічні і фізичні травми та розлади, не завжди можуть ефективно комунікувати з правниками.

Працевлаштування та відновлення професійних навичок є послугами, що можуть надаватися у співпраці між Державною службою зайнятості та закладами вищої освіти. Зазначений тандем дає можливість як оцінити, так і задовільнити потреби ветеранів як у відновленні професійних навичок, так і в сфері працевлаштування.

Надання психологічної допомоги та соціальна реабілітація колишніх ветеранів повинні відбуватись тільки в рамках спеціалізованих центрів із залученням сертифікованих психологів та соціальних працівників високої кваліфікації.

Як ми вже зазначали, перелічені нами форми соціального обслуговування повинні стати частиною соціального супроводу ветеранів та їх родин. Соціальний супровід повинен бути комплексним з постійним інформаційним супроводом та розгалуженою системою комунікації між ветеранами і спеціалістами з надання соціальних послуг. Ветерани та їхні рідні можуть не мати інформації про можливості, що створені соціальними службами всіх форм власності для їх соціального обслуговування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціальний супровід військових та їх родин: уряд підтримав пілотний проєкт Мінсоцполітики. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23093.html>.
2. Шевчук В. І., Беляєва Н. М., Яворовенко О. Б. Медико-соціальна реабілітація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції. Вінниця : ФОП Рогальська І.О., 2015. 256 с.
3. Про безоплатну правничу допомогу (БПД). URL: <https://legalaid.gov.ua/kliyantam/pro-bezoplatnu-pravovuu-dopomogu-bpd/>.

Радзівська Любов Юрївна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна
робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Мосаєв Ю. В.,**
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КОМП'ЮТЕРНА ЗАЛЕЖНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Високий рівень цифровізації та віртуалізації соціальних процесів є базовими елементами цифрової епохи, в рамках якої функціонують соціальні інститути сучасного українського суспільства. Діджиталізація соціальних процесів є реальністю нашого сьогодення. Без смартфона, ноутбука та швидкісного інтернету сьогодні важко уявити навчання на всіх рівнях освіти. За умов російсько-української війни вже другий рік поспіль українські студенти, школярі та навіть дошкільнята навчаються у онлайн-форматі. Тому використання комп'ютера та інших електронних гаджетів є обов'язковою умовою як отримання якісних освітніх послуг, так і повноцінного спілкування з однолітками. Саме тому у сучасних старшокласників дуже високі компетентності у сфері цифрової грамотності. Значна кількість українських старшокласників має професійні навички в галузі користування комп'ютерними технологіями, що автоматично збільшує кількість часу, який використовується учнем. Усі перераховані фактори свідчать про схильність підлітків до комп'ютерної залежності.

Виділяють основні соціально-психологічні причини виникнення комп'ютерної залежності у підлітків [1, с. 35]:

1. Відсутність або брак спілкування і теплих емоційних стосунків у сім'ї. Коли батьки (чи інші близькі родичі) не приділяють дитині часу, не цікавляться її думками й почуттями.

2. Відсутність у підлітка інтересів, хобі, уподобань, способів проведення дозвілля, які не пов'язані з комп'ютером.

3. Невміння налагоджувати бажані контакти з оточуючими, відсутність друзів, сором'язливість, наявність хвороби або видимого фізичного недоліку, що може відштовхувати однолітків від спілкування з ним, негативні особистісні риси, зокрема злостивість, уразливість, агресивність.

4. Неуспішність у школі, що компенсується самопрезентацією у мережі Інтернет образом, протилежним реальному тощо.

Перелічені нами причини характерні підлітковому віку. Старшокласники знаходяться на межі між підлітковим віком та дорослим життям [2]. Тобто фізіологічні та психологічні особливості старшокласників відносять їх до групи ризику. Зазначений ризик полягає в тому, що старшокласники із значно вищою вірогідністю, ніж інші категорії школярів є схильними до комп'ютерної залежності.

Особливістю залежності від комп'ютерів та інших видів гаджетів у школярів полягає в тому, що для них гаджет є інструментом конструювання комунікативних інструментів [3]. Тому процес профілактики та подолання комп'ютерної залежності у старшокласників є максимально ускладненим через те, що для них інформаційні технології перетворились на провідний канал споживання інформації та комунікування із зовнішнім світом. Тому залишитись навіть на незначний час без свого гаджета – це значить втратити переваги над іншими учасниками соціальних процесів, з якими старшокласник перебуває у соціальній взаємодії. Як наслідок лікування комп'ютерної залежності та навіть її профілактика викликають у старшокласників несприяттв та супротив. Тому зазначена проблема набуває статусу соціальної через поширеність, а в контексті освітніх закладів соціально-педагогічної проблеми.

Комп'ютерна залежність у розрізі соціально-педагогічної діяльності набуває іншого функціоналу. Соціальний педагог повинен мати змогу досліджувати особливості формування залежності, діагностувати різні її стадії та здійснювати її корекцію та профілактику [4]. Зазначений функціонал є базовим для соціального педагога, але може корегуватися, зважаючи на специфіку закладу, у якому працює соціальний педагог та специфікації контингенту учнів. Соціальний педагог повинен мати

можливість проводити індивідуальну та групову роботу зі старшокласниками, які є схильними до комп'ютерної залежності або вже мають її діагностований ступінь.

Зважаючи на все перераховане, можемо зробити висновок, що комп'ютерна залежність є соціально-педагогічною проблемою та через широкий соціальний резонанс вимагає більш детального наукового дослідження та обґрунтування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Життєтворчий потенціал соціальної і життєвої практики : науково-методичний посібник / ред. кол.: В. В. Нечипоренко, І. Г. Єрмаков, О. Л. Позднякова, Н. М. Гордієнко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2018. 472 с.

2. Сергеева Н. В. Особливості підліткового віку як фактор ризику формування комп'ютерної адикції. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук, праць / М-во освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2008. Вип. 12, Кн. 2. С. 183–189.

3. Філіппова Н. Мова у віртуальній актуальності. *Людина. Комп'ютер. Комунікація* : збірник наукових праць. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2016. С. 328–330.

4. Юрьєва Л. Н. Комп'ютерна адикція: формування, діагностика, корекція та профілактика. Дніпропетровськ, 2006. 196 с.

Рубан Ольга В'ячеславівна,

кандидат філософських наук, викладач методист,

Відокремленого структурного підрозділу Сумського фахового коледжу

Сумського національного аграрного університету,

м. Суми, Україна

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЬОГОДНІ – УМОВА ЯКІСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Соціальне забезпечення відіграє ключову роль для якісної соціальної роботи. В умовах глобальних економічних та соціальних викликів, таких як пандемії, економічні кризи та міграційні потоки, роль соціального забезпечення стає ще більш важливою для забезпечення стабільності та захисту не тільки вразливих груп населення, а й суспільства в цілому. Під час військових дій, воєнного стану соціальне забезпечення набуває особливої актуальності та викликів. Війна часто призводить до великих людських, економічних та соціальних втрат, і в таких умовах системи соціального захисту стають життєво важливими для підтримки населення.

Саме представники соціального забезпечення своєю роботою створюють фундамент, який допомагає гарантувати, що основні потреби людей у харчуванні, житлі, медичній допомозі та освіті – базові потреби, задовольняються. Це створює сприятливі умови для соціальної роботи, оскільки професіонали мають можливість фокусуватися на допомозі з більш складних питань, не хвилюючись за основні потреби вразливої групи населення. Діти, літні люди, інваліди, безробітні, отримуючи підтримку матеріальну, фінансову, психологічну, відчують себе більш захищеними та не кинутими напризволяще.

Організована системна робота соціальних працівників, в першу чергу представників соціального забезпечення, може допомогти запобігти відчуженню та маргіналізації людей, які з різних причин втратили роботу, стали інвалідами або опинилися в інших важких життєвих обставинах. У нашій країні в сучасних умовах варто звернути особливу увагу на питання маргіналізації громадян. Моральна підтримка, вдала мотивація, існуючі доступні програми фінансування стануть запорукою підняття власної самооцінки, віри в себе і свої можливості та зменшать процес маргіналізації людей.

Важливою складовою соціального забезпечення та соціальної роботи є створення міцної основи для інтервенції: коли люди мають доступ до соціального забезпечення, соціальні робітники можуть ефективніше планувати та втілювати стратегії допомоги, оскільки вони мають відомості про наявні ресурси та можливості. Актуальним є фактор прозорості та доступності як для працівників соціальної сфери, так і для груп населення, які потребують допомоги, опіку та піклування.

Важливим питанням у всі часи є питання підтримки ментального здоров'я. У сучасних українських та й світових реаліях воно набуває особливого значення. Підтримка ментального здоров'я в умовах війни є життєво важливою, оскільки військовий конфлікт може мати глибокі наслідки для психічного стану людей. Військові дії можуть призвести до посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії,

тривоги та інших психічних проблем. Це питання актуальне і для представників соціальної сфери. Люди, які намагаються допомогти іншим в умовах війни, також можуть потерпати від психологічного стресу та вигорання. Зараз в Україні за підтримки іноземних структур, донорів питання ментального здоров'я розглядається на всіх рівнях. Важливою є робота широких інформаційних кампаній про важливість ментального здоров'я, про симптоми психічних розладів та пошуки допомоги [1].

Так створюються центри психологічної допомоги для військовослужбовців, біженців, переселенців та інших постраждалих від війни осіб, сім'ї військовослужбовців або цивільних осіб, які загинули або зникли безвісти, теж можуть потребувати підтримки та психосоціальної допомоги [2]. Важливо мати спеціалістів, які навчені працювати з ПТСР та іншими психічними розладами – це питання зараз відкрите, можемо констатувати нестачу спеціалістів. Попит у цьому питанні випереджає пропозицію. Багато співробітників соціальних служб мобілізовані, поранені або загинув, виїхали за кордон з дітьми, що зменшує кількість професіоналів, які можуть надавати допомогу. Тому актуальним залишається питання навчання для персоналу, а саме створення й реалізація освітніх програм для медичного персоналу, робітників соціальної сфери, учителів та інших спеціалістів, які працюють з постраждалими від війни особами.

Іде процес формування груп підтримки для людей, які пережили травму, де під час обміну своїми переживаннями, відчуттями та стратегіями подолання стресу учасники мають можливість досягти потрібного результату. Проведення занять, які спрямовані на релаксацію та медитацію, можуть допомогти людям подолати стрес та тривогу в будь-якому колективі незалежно від віку та сфери діяльності.

Варто не забувати про потребу заходів профілактики з питання самогубства, а також програми, спрямовані на зменшення вживання алкоголю та наркотиків як способів самопомоги, «лікування» чи терапії.

Важливо розуміти, що підтримка ментального здоров'я в умовах війни вимагає комплексного підходу, який залучає різноманітні ресурси та спеціалістів.

Мусимо констатувати, що в сучасних українських реаліях системи соціального забезпечення зазнають надмірного навантаження, а ресурси обмежені. Війна ставить під загрозу інфраструктуру країни, її економіку та соціальну стабільність. Це в свою чергу призводить до надмірного навантаження на системи соціального забезпечення. Збільшення кількості людей, що потребують підтримки (переселенців та біженців, збільшення кількості осіб з інвалідністю, реінтеграція ветеранів), втрата ресурсів (пошкоджена інфраструктура, що ускладнює надання допомоги, зменшення бюджетної фінансової підтримки через економічні втрати від війни), логістичні проблеми, пов'язані з військовими діями, зокрема забезпечення доступу до віддалених регіонів або регіонів, де йдуть бойові дії, також працівники соціальної сфери часто стають свідками тяжких емоційних ситуацій, що впливають на процес професійного вигорання.

Питання роботи соціальної сфери актуальним є не тільки для нашої країни. Щоб протистояти сучасним викликам, робота повинна відбуватися на міжнародному рівні – державам і міжнародним організаціям потрібно вдосконалювати свої підходи до соціального забезпечення в умовах конфлікту. Це може охоплювати розробку спеціалізованих програм, мобілізацію додаткових ресурсів, партнерства з міжнародними організаціями та навчання персоналу для роботи в екстремальних умовах.

Пам'ятаємо, що працівники соціальної сфери є ключовими фігурами у будь-якому суспільстві в умовах кризи чи надзвичайних ситуацій. Їх роль у виявленні, підтримці та допомозі особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, неоціненна. Виконуючи свої професійні обов'язки, вони сприяють формуванню більш співчутливого та об'єднаного суспільства. Незважаючи на всі виклики сьогодення, працівники соціальної сфери продовжують виконувати свою роботу в Україні зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ментальне здоров'я дітей під час війни: поради батькам та опікунам. URL: <https://spilnoteka.org/broshura-mentalne-zdorovya-ditej-pid-chas-vijny-porady-batkam-ta-opikunam/> (дата звернення: 10.10.2023).

2. Допомога захисникам. *Palyanytsya.info*. URL: <https://palyanytsya.info/categories/dopomoha-zakhysnykam> (дата звернення: 10.10.2023).

Рясной Юрій Вікторович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Клопота О. А.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РОДИНАМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Одним із неминучих наслідків війн та стихійних лих є те, що люди змушені залишати свої домівки та країни, стаючи біженцями та внутрішньо переміщеними особами. Якщо раніше серед головних джерел занепокоєння були кількість фізичних захворювань, травм і смертей внаслідок воєн і катастроф, то зараз локус уваги зміщується щодо їх наслідків для психосоціального здоров'я.

Можна відзначити, що сьогодні в нашій державі однією із соціально вразливих і незахищених груп населення є вимушені переселенці. Процес адаптації сімей вимушених переселенців до нових умов життя здійснюється в контексті значних змін, серед яких економічні, соціокультурні, психологічні зміни. Мається на увазі зміна моделей поведінки, сприйняття, знайомство з новими традиціями, нормами організації життя, працевлаштування, оволодіння новими професійними навичками, здатністю спілкуватися та розуміти людей у новому середовищі [1].

Соціально-психологічна ситуація життя вимушених переселенців зумовлена впливом таких чинників:

- переживання стресової ситуації як передумови вимушеного переселення;
- необхідність адаптування до нових умов, що пов'язана з відчуттям незахищеності, а часом і безпорадності.

У ситуації вимушеної міграції межа між нормою та патологією стає менш чіткою та розмитою. Те, що за звичайних життєвих обставин має трактуватися як порушення психічного здоров'я, у трагічній і надзвичайній ситуації вимушеної міграції є нормальною реакцією на ненормальні обставини. Разом з цим відсутність соціального досвіду поведінки в нових ситуаціях може призвести до підвищення ризику девіантної або аутоагресивної поведінки. У процесі переживання травми, втрати та горя людина покладається не лише на себе, а й шукає підтримки в родині, а також у загальному соціальному оточенні [2, 3]. Саме тому родини вимушених переселенців перебувають у нестабільному становищі та потребують особливої уваги. Адже всі негативні явища, які відбуваються в сім'ях цієї категорії населення, зачіпають не лише їх членів, а й насамперед дітей, які в них ростуть. Мало не щодня дитина дізнається щось нове: руйнування нормального способу життя, відсутність безпеки, евакуація, супутні фактори в житті вимушених переселенців. Вони негативно впливають на фізичний, психологічний, соціальний розвиток дитини. Негативний вплив цих факторів різко посилюється, коли розпач батьків призводить до зміни ставлення один до одного і до дитини [4].

У соціальній роботі з родинами вимушених переселенців одним із найважливіших завдань соціального працівника є допомога в адаптації та прийнятті нового соціального середовища. Саме тому допомога може мати профілактичний характер: попередження розпаду сім'ї, підтримка групи людей, об'єднаних однією проблемою, виявлення та запобігання тим факторам, які негативно впливають на життя вимушеного переселенця.

Профілактична робота може охоплювати три основні компоненти:

- 1) Відновлення нормального стану, коли головною метою стає відновлення нормальної обстановки, допомога родині повернутись до нормального життя, наскільки це є можливим.
- 2) Передбачуваність. Діти вимушених переселенців особливо потребують впорядкованості життя, що є ознакою стабілізації та надає упевненість у тому, що все добре, і є запорукою соціально-психологічного благополуччя.
- 3) Допомога сім'ї в пошуку довгострокових рішень і створення нормальних умов життя є найважливішим внеском у забезпечення психосоціального благополуччя сім'ї. Соціальний працівник має надати інформацію не лише дорослим членам сім'ї, а й дітям щодо можливостей вирішення існуючих проблем [2, 5].

Доцільним у роботі з сім'ями вимушених переселенців є використання тренінгів спрямованих на формування рис особистості, які мають такі характеристики, як відкритість, розкутість, демократичність,

нерегламентованість, що дає можливість дітям зблизитися, зрозуміти один одного. Важливою ланкою в процесі організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та їхнім сім'ями можуть бути групи взаємодопомоги та взаємопідтримки, адже бажання об'єднатися є природним, оскільки люди прагнуть взаємодіяти, щоб бути зрозумілими один одному та отримати підтримку. Такі форми роботи дають відчуття причетності, впевненості в собі, власної гідності, підвищують самооцінку.

Слід підкреслити, що труднощі, які виникають у ситуації вимушеної імміграції (наприклад, зміна мовного та культурного середовища, відсутність близьких друзів чи родини), не завжди мають лише негативні наслідки для психічного здоров'я. Вони також можуть сприяти позитивним змінам, наприклад, особистісному зростанню, набуттю нового досвіду, нових навичок.

Різне ставлення до труднощів, що виникають, актуалізують питання про роль самої особистості, значення тих психологічних рис, які дозволяють подолати травматичні ситуації.

Отже, можна зробити висновок про те, що з усієї різноманітності проблем, з якими стикаються вимушені переселенці, найважливішою є проблема їх адаптації до нових умов життя, що ускладнюється унаслідок значних економічних, соціокультурних та психологічних змін. Саме тому фахівець із соціальної роботи може стати своєрідним координатором у вирішенні багатьох проблем родин вимушених переселенців, і одним із найважливіших його завдань є допомога в адаптації та прийнятті нового середовища. Така допомога може мати профілактичний характер, спрямований на підтримку конкретної людини або групи людей, об'єднаних однією проблемою, адже профілактика в основному допомагає виявити та запобігти дії тих факторів, які здатні негативно впливати на життя вимушених переселенців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. праць. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320–342. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/1222> (дата звернення: 21.10.2023).

2. Левченко К. Б. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військових конфліктів : нач.-метод. посіб. Київ : Україна, 2015. 176 с.

3. Чередниченко О., Трубавіна І., Недря К. Виховання в умовах воєнного стану в Україні в закладах освіти: новий зміст і шляхи його реалізації. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки* : збірник тез III Міжнародної наукової конференції, 20-21 квітня 2023. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2023. С. 34–37.

4. Алексєєнко Т. Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2005. № 1. С. 56–60.

5. Leite G. Use of the Bibliometric Analysis to Assess the Scientific Productivity and Impact on the Individualised Educational Plan. *International Journal of Arts and Social Science*. 2020. Vol. 3, Is. 4. P. 388–402.

Синюк Давид Ігорович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,

Хортицька національна академія,

Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Клопота О. А.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Актуальність проблеми аутоагресивної поведінки підлітків у реаліях сьогодення є надзвичайно важливою, адже вона становить дуже серйозну загрозу фізичному та психічному здоров'ю молоді. Сучасний світ з його стрімким темпом життя, соціальним тиском та технологічним розвитком викликає надмірний стрес та психологічну напругу серед підлітків. Інтернет та соціальні мережі, які стали неодмінною частиною їхнього життя, можуть підштовхнути до депресії, анкіозності та ізоляції. Зокрема і війна, що триває в Україні, посилює негативні впливи на психічне здоров'я наших підлітків. Такі її фактори, як травматичні події, соціальна ізоляція, стрес та тривога, є сприятливим середовищем для розвитку та поглиблення аутоагресивної поведінки.

Аутоагресивні прояви (суїцидальні нахили, емоційна аутоагресія, самоприниження, самозвинувачення, залежна поведінка) впливають на підлітків і можуть призвести до серйозних наслідків, зокрема самогубство. Соціальна ізоляція та негативні взаємини в школі або в сім'ї можуть також підштовхнути підлітків до саморуйнівної поведінки.

Адекватна соціально-психологічна підтримка для підлітків, що мають схильність до аутоагресивної поведінки, є надзвичайно важливою для їхнього фізичного та психічного благополуччя. Перспектива подолання цієї проблеми має високий пріоритет у сучасному світі, оскільки вона впливає на майбутнє нашого суспільства та здоров'я молодого покоління.

Агресивність – це системна соціально-психологічна риса, що формується в процесі соціалізації особистості і в залежності від впливу біологічних, психологічних та соціальних чинників може приймати конструктивну форму (соціалізована агресія) або при порушенні соціалізації деструктивний характер. Важливо відзначити, що між агресивністю як характеристикою особистості і конкретною агресивною поведінкою існує досить неоднозначна взаємодія. У певних обставинах, залежно від індивідуальних особливостей і зовнішніх факторів (ситуаційних), агресивність може виражатися через агресивну поведінку [5, с. 36].

Аутоагресія – це свідомо або несвідомо активність, спрямована на нанесення шкоди самому собі як на фізичному, так і на психічному рівні, є одним з механізмів захисту психіки. Вона характеризується вираженим негативним ставленням до себе, що досягає свого максимального прояву. Характерними для аутоагресії є перебільшення власної провини, низька самооцінка, думки про самогубство та суїцидальні дії. Важливо зазначити, що часто перед аутоагресією у поведінці суїцидента виникає гетероагресія відносно близьких осіб, яка проявляється у підозрілості, необґрунтованих обвинуваченнях, апатії щодо хвороби або смерті інших людей [6].

До недавнього часу термін «аутоагресивна поведінка» обмежувався суїцидальною та парасуїцидальною поведінкою, а також суїцидальними думками, які вважалися проявами аутоагресії. Проте зараз поняття аутоагресивної поведінки розширилося і тепер передбачає такі явища:

- самоприниження, самозвинувачення, почуття гніву, антипатії і ворожнечі до самого себе (психологічна аутоагресія);
- реальні дії, що призводять до болю, страждань та загрози життю (фізична аутоагресія);
- несвідомі аутоагресивні дії різних видів (алкоголізм, наркоманія, переїдання та анорексія, ризикована сексуальна поведінка, травматичний вид спорту, провокуюча поведінка тощо) [2].

Сучасні дослідження наголошують, що підлітковий період та рання юність – найбільш складні періоди дорослішання. Цей життєвий етап характеризується прийняттям важливих життєвих рішень, першими роздумами про глибокі питання існування та бажанням знайти своє місце в суспільстві. є надзвичайно важливим, оскільки він визначає спрямованість у майбутнє. Підліток не просто уявляє собі своє майбутнє узагальнено, але й усвідомлює можливі шляхи досягнення своїх життєвих цілей. Це також етап вікових трансформацій та кризи, що характеризується раптовими та значущими змінами, які супроводжуються внутрішніми та зовнішніми конфліктами. Усе це підкреслює складність переходу до дорослості, періоду розділу й переформування [1, 2, 4, 6].

Проаналізувавши наукові матеріали з цієї теми [1, 3, 5, 6], можна виділити чотири основних види аутоагресивної поведінки у підлітків, що відрізняються за своєю кінцевою метою засобами та ступенем усвідомлення:

- суїцидальна поведінка;
- парасуїцидальна або несуїцидальна;
- аутодеструктивна або саморуйнівна;
- психічна аутоагресія.

Отже, аутоагресивність стає дедалі серйознішою проблемою в підлітковому середовищі. Тим більше соціально-психологічний тиск зараз посилюється через війну, що є чи не найсприятливішим середовищем для розвитку аутоагресивної поведінки. Вище було зазначено, що здебільшого стійке бажання піти з життя, характерне переважно для суїцидального типу поведінки, це аж ніяк не відміння руйнівний вплив інших поведінкових проявів, що можуть призвести до фатальних наслідків. У таких умовах неабиякої актуальності набуває подальше дослідження цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жужа Н. Особливості аутоагресивної поведінки в підлітковому віці. *Соціально-психологічні технології розвитку особистості* : зб. наук. праць за матеріалами V Міжнародної науково-практичної

конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, м. Херсон, 14 травня 2020. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2020. С. 126–129.

2. Ісаєва Т. М. Аутоагресивна поведінка особистості. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : матеріали II Міжнар. конф., м. Київ, 20 листопада 2020 р. Київ, 2020. Ч. 2. С. 36–37.

3. Левченко К. Б. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військових конфліктів : нач.-метод. посіб. Київ : Україна, 2015. 176 с.

4. Погорілко О. В. Аутоагресивна поведінка підлітків : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. 141 с.

5. Попова О. Б., Фесун С. Є. Підлітковий суїцид. Види профілактики / упоряд. Т.А. Шаповал. Київ : Редакції заг. пед. газет, 2014. 104 с.

6. Чердиченко О., Трубавіна І., Недря К. Виховання в умовах воєнного стану в Україні в закладах освіти: новий зміст і шляхи його реалізації. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки* : збірник тез III Міжнародної наукової конференції, 20-21 квітня 2023. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2023. С. 34–37.

Червоненко Катерина Сергіївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ІНФОРМАЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Сьогодні неможливо уявити професійну соціальну роботу без консультативної допомоги фахівців соціальної сфери, спрямованої на оптимізацію соціальних зв'язків із середовищем, розв'язання різноманітних соціальних проблем, інформування, надання соціально психологічної підтримки тощо. У Законі України «Про соціальні послуги» (2019 р.) консультування визначено базовою простою соціальною послугою, яка надається особам або сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах, а також може надаватися екстренно (кризово).

У Державному стандарті (2015 р.) консультування визначається як «комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для виходу зі складної життєвої ситуації та адаптації особи, сім'ї до нових умов соціального середовища, спрямованих на усунення/приспосовування обмежень життєдіяльності, підтримку соціальної незалежності, збереження та продовження соціальної активності особи, сім'ї» [2]. Стандартом визначено основні види (кризове, інформаційно-мотиваційне, за принципом «рівний – рівному», орієнтоване на виконання завдання, соціально-психологічне, вуличне, сімейне) та форми (групове, індивідуальне, дистанційне, контактне) консультування, окреслено зміст, зокрема допомога фахівців соціальної сфери клієнтам щодо аналізу життєвої ситуації, визначення проблем та шляхів їх вирішення, надання інформації щодо соціального захисту, соціальних послуг, психологічної допомоги та підтримки.

Відповідно до Класифікатора соціальних послуг можемо припустити, що консультування є універсальною послугою у практиці соціальної роботи, оскільки може виступати складовою, а також певним видом діяльності у процесі надання соціальних послуг із соціальної профілактики, соціального супроводу, екстреного (кризового) втручання, соціальної адаптації, соціально-психологічної реабілітації, паліативного догляду, підтриманого проживання тощо [3].

Аналізуючи широку практику застосування консультативної допомоги фахівцями соціальної сфери, вважаємо, що інформаційно-мотиваційне консультування виступає одним з найпопулярніших у практиці соціальної роботи, оскільки його основною метою виступає надання допомоги клієнту через інформування та підтримку, спрямованої на прийняття усвідомлених й раціональних рішень, оцінку ресурсів, зміну поведінки, що викликає ризик для здоров'я та соціального благополуччя.

Потребу в інформаційно-мотиваційному консультуванні фахівців соціальної сфери актуалізують складні життєві обставини, викликані соціальною дезадаптацією людини та її неготовністю до самостійної зміни поведінки. Відповідно до кваліфікованої фахової консультації соціальних працівників потребує широкий загал клієнтів, а саме: залежні особи, особи з ВІЛ-статусом, безробітні, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, особи з девіантною поведінкою (асоціальною, аморальною, деструктивною, кримінальною, суїцидальною), сім'ї та особи у СЖО та інші).

Під час інформаційно-мотиваційного консультування соціальний працівник надає необхідну інформацію клієнтам щодо шляхів вирішення їх проблем, можливих перешкод та труднощів, спрямовує діяльність, забезпечує супроводом, заохочує до аналізу власних думок, почуттів, мотивує до прийняття рішення у необхідності поведінкових змін, що призвели до складних життєвих обставин.

У процесі інформаційно-мотиваційного консультування важливим аспектом виступає актуалізація внутрішніх сил та ресурсів клієнта, які сприятимуть зміні у поведінці та підвищенню якості його життєдіяльності.

Ефективність інформаційно-мотиваційного консультування забезпечується реалізацією певних вимог до його проведення:

- по-перше, дотримання стандартів щодо процесу й місця консультування, прав клієнта, вимог до консультанта та їх консультативної взаємодії;

- по-друге, дотримання алгоритму консультації щодо послідовності етапів та дій консультанта в межах розв'язання проблеми клієнта (підготовчий етап; основний етап (знайомство, діагностичний, інформативний, рекомендаційний, планування, контрольний); заключний етап);

- по-третє, раціональне та продумане використання процедур, технік, прийомів та методів консультування у кожному конкретному випадку індивідуального чи групового консультування.

Серед особливостей інформаційно-мотиваційної консультації можна визначити:

- з'ясування інформаційних прогалин у клієнта;

- надання повної та достовірної інформації у контексті питань і тем, які найбільше цікавлять клієнта;

- підтримка готовності клієнта до змін та раціональних рішень;

- мотивування клієнта до певних дій чи змін у поведінці;

- надання додаткової інформації, яка не стосується запиту клієнта, але може позитивно вплинути на прийняття рішення щодо змін [1];

- обговорення переваг, недоліків та обмежень певних рішень клієнта, з метою підвищення мотивації до поведінкових змін;

- стимулювання та заохочення клієнта до активності у зміні та покращенні соціального благополуччя;

- перенаправлення клієнта у разі некомпетентності консультанта щодо надання певної інформації.

Отже, інформаційно-мотиваційне консультування виступає важливим напрямом у практиці соціальної роботи, спрямованим на інформування, підтримку та мотивування клієнтів, які перебувають у складних життєвих обставинах, до подолання труднощів та опанування новими моделями поведінки

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відновлення лікування та формування прихильності до АРТ у людей, які живуть з ВІЛ, на основі клієнт-орієнтованого підходу : робочі матеріали для соціальних працівників і кейс-менеджерів з питань лікування ВІЛ / І. Діжа, О. Виноградова, М. Варбан та ін. 2021. 56 с. URL: <https://prozdorovia.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/posibnyk.pdf>.

2. Державний Стандарт соціальної послуги консультування : Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 р. № 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>.

3. Класифікатор соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>.

Шлемко Оксана Василівна,

учитель інформатики,

Задубрівський ліцей імені Богдана Ступарика,

с. Задубрівці, Коломийський район, Івано-Франківська область, Україна

ВПЛИВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

Сьогодні глобальна мережа Інтернет стала невід'ємною частиною життя кожного. Проте поряд із ресурсами та можливостями слід врахувати і загрози, які несе в собі всесвітнє павутиння. Найбільш незахищеними у Інтернеті та в соціальних мережах, зокрема є підлітки. У цьому віці необхідність ведення сторінок у соціальних мережах переростає в залежність. Життя онлайн стає цікавішим за життя в реальності.

Усі ці аспекти підштовхнули до подальших досліджень теми «Впливу мережі Інтернет на соціалізацію підлітків». У рамках дослідження були проведені опитування учнів середнього та старшого шкільного віку.

Вплив соціальних мереж на особистість та залежність від них знаходимо у дослідженнях науковців, зокрема у Т. Веретенко, О. Городецька, О. Малоголова, О. Свідерська.

Під соціальною мережею розуміємо інтерактивний відомий широкому загалу осіб веб-сайт, зміст якого наповнюють самі користувачі мережі. Термін «соціальна мережа» було введено у 1954 році англійським соціологом Барнсом у роботі «Людські стосунки» для позначення спільноти людей, об'єднаних однаковими інтересами. Перша соціальна мережа Classmates.com (у мережі Інтернет) була створена у 1995 році Ренді Конрадом.

Соціальні мережі мають досить значимий та сильний вплив на особистість, на формування її поведінки та на її соціалізацію. Соціалізація відбувається упродовж усього життя людини, при цьому традиційні форми соціалізації передбачають два види – первинну і вторинну. Первинна соціалізація відбувається з дитинства у межах родинних зв'язків, вторинна – у межах соціальних інститутів і соціальних контактів поза межами безпосереднього життєвого середовища людини [6].

Соціальні мережі стають інструментом вторинної соціалізації людини. Процес ведення та наповнення сторінки в соціальній мережі це певною мірою індикатор розвитку суспільства. Соціальні мережі використовують як засіб інформаційних війн, маніпуляцій свідомістю, соціалізації, виховання [5]. Під мережевим впливом змінюється стиль життя людей, канали отримання інформації, характер відносин, дозвілля, впровадження нових моделей взаємодії у суспільстві. І, безумовно, всі ці аспекти впливають на процес соціалізації особистості.

На сьогодні існує більш ніж 200 соціальних мереж із можливістю створення акаунта та ведення особистої сторінки чи блогу. Найбільш популярними зараз є «YouTube», «Viber», «Twitter», «Instagram», «Telegram», «Facebook» та «TikTok». За даними «Опора» найпопулярнішою соціальною мережею в Україні є YouTube, її регулярно відвідують 66,2% інтернет-користувачів України [7].

У соціальних мережах підлітки проявляють свою індивідуальність нестандартними способами, завдяки комп'ютерним технологіям онлайн-спілкування стало набагато активнішим, ніж зазвичай. Ширшому використанню інформаційних технологій сприяла пандемія коронавірусу, яка змусила світ перейти до дистанційного навчання, а в Україні такий вид навчання продовжився із повномасштабним вторгненням росії.

Для проведення дослідження щодо наявності облікових записів у соціальних мережах та частоту «сидіння» в них було проведено опитування учнів Задубрівського ліцею імені Богдана Ступарика. У дослідженні брало участь 117 респондентів 12-16 років. Опитувальник містив 18 запитань та стосувався всіх актуальних питань щодо перебування в мережі.

Проведене дослідження показало, що 95% опитаних підлітків мають певне поняття «соціальної мережі» та дають таке визначення: соціальна мережа – це засіб, створений для спілкування на відстані, для швидкого обміну інформацією.

Найбільш відомими соціальними мережами серед підлітків школи є TikTok та YouTube – їх знають 100% опитаних дітей, далі меседжери Viber – 97 % і Telegram – 95%, Instagram – 92%, Facebook – 88%. Менш відомими є меседжери WhatsApp – 38% і Messenger – 32 %, Twitter – 32 % (Див. Рис. 1).

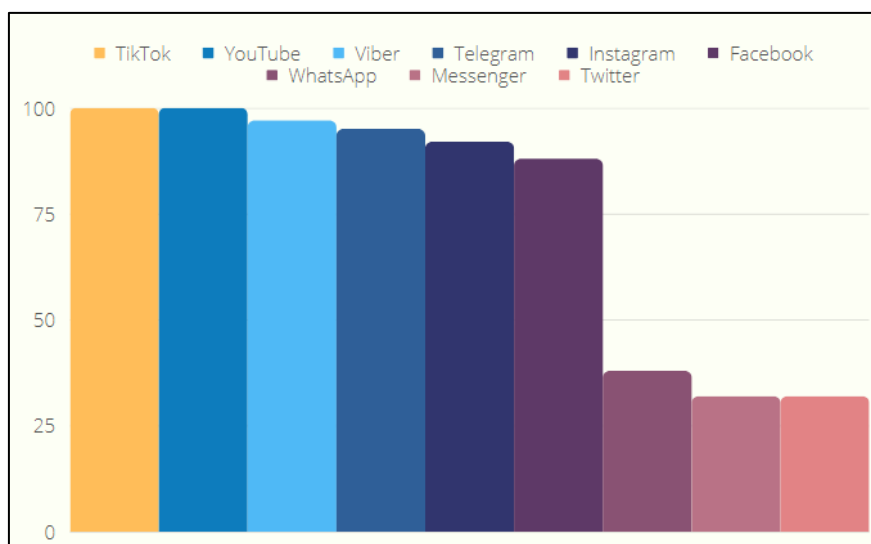

Рисунок 1. Відомі соціальні мережі серед підлітків

На питання: «У яких соціальних мережах ви маєте обліковий запис?» 98% підлітків відповіли: TikTok та Instagram», 96 % мають встановлений на смартфон Viber, 88 % - Telegram. Майже всі підлітки «сидять» у кількох соціальних мережах. 84 % підлітків також паралельно ведуть сторінку у Facebook, також 50 % учнів мають акаунт в YouTube, але варто зазначити, що тут багато користувачів не зареєстровані, але користуються сервісом. WhatsApp встановлено в 34% учнів, Messenger – 32 %. Але є і підлітки, які не зареєстровані в жодній соціальній мережі, за даними опитування – 2,5%.

96% опитаних підлітків вказують, що саме спілкування є головним пріоритетом проведення часу в соціальних мережах. Водночас 3% відмовляються від комунікації в мережі і надають перевагу комунікації наживо.

Соціальні мережі та меседжери в якості засобів та ресурсів для навчання використовують 75 % підлітків. Вони обґрунтовують це тим, що в чатах класу можна обговорити предмети та завдання з них, дізнатися домашнє завдання, виконати групові проекти, знайти потрібні для навчання матеріали. Водночас 40 % підлітків відзначають, що соціальні мережі заважають навчанню.

Причину «просто так» або «немає чим зайнятись» вказують 80% опитаних, пояснюючи своє перебування в мережі. Підлітки пояснюють, що тут можна просто слухати музику, дивитись відео, фільми, «сидіти» у спільних за інтересами чатах тощо, або просто тому, що вони звикли до перебування у соціальній мережі. 40 % опитуваних відзначають, що просто так соціальні мережі не відвідують.

На запитання: «Чому вам подобається перебувати в соціальній мережі?» було отримано наступні дані:

- - 45 % учнів відзначають можливості спілкування на відстані, пошуку друзів, економії коштів на телефонні дзвінки;
- - 32% подобаються розваги (відео, ігри, фільми, музика);
- - 20% учнів відповіли, що у соціальних мережах мають можливість знайти корисну інформацію;
- - 3% підлітків не можуть виділити одну перевагу і дають відповідь: «Подобається все» (Див. Рис 2).

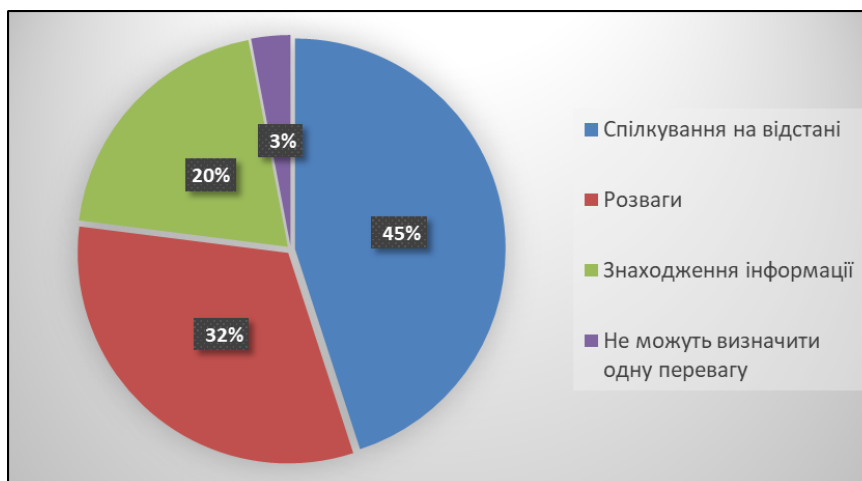

Рисунок 2. Причини перебування в мережі

58 % підлітків стверджують, що вони могли б на деякий час відмовитись від перебування у соціальних мережах, але назавжди – ні. 22% підлітків зізнаються, що швидше за все, не змогли б відмовитись від соціальних мереж взагалі.

Проведене дослідження засвідчило серйозну проблему впливу на підлітків глобальної мережі Інтернет та соціальних мереж зокрема. Виявлено високий рівень формування залежності від «сидіння» в мережі. З метою розширення у підлітків знань про інтернет та безпечну поведінку у ньому було проведено виховні години «Безпечний Інтернет» та урок #Не_ведись від проекту Stop Sexтинг.

Під час занять учні були досить активними. Розвивали комунікативні навички, висловлюючи власні думки та слухаючи думки інших. Учні спільно визначили, що в інтернеті можна цікаво та корисно провести дозвілля, проте потрібно контролювати час, проведений в онлайн, щоб не допустити залежності.

Отже, здійснене дослідження дозволяє зробити висновок, що сучасні соціальні мережі несуть чималий вплив на соціалізацію особистості підлітка, впливаючи як позитивно, так і негативно. І дорослим потрібно краще знати, розуміти і відчувати те, чим живе дитина у віртуальному просторі, частіше створювати умови для живої комунікації, проводити профілактику інтернет-залежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веретенко Т. Г. Детермінанти формування безпечної діяльності молоді в Інтернет-мережі. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1310/> (дата звернення: 06.10.2023).
2. Городецька О. Вплив соціальних мереж на розвиток та соціалізацію особистості. URL: <https://www.wisely.info/?p=62>. (дата звернення 08.10.2023).
3. Малоголова О. О. Інтернет-залежність та її вплив на підлітків. URL: <https://cutt.ly/GwQpuZzd> (дата звернення: 01.10.2023).
4. Найпопулярніші соціальні мережі в країнах СНД і світі. URL: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2017/> (дата звернення: 01.10.2023).
5. Свідерська О. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. URL: https://www.researchgate.net/publication/346042088_Socialni_merezi_ak_instrument_politicoi_manipulacii (дата звернення: 13.10.2023).
6. Соціологія : підручник / за ред. В. Г. Городяненка. 3-тє вид., переробл. і доп. Київ : Академія, 2008. 544 с.
7. Чорна О. «Опора»: Основним джерелом інформації майже 80 % українців є соціальні мережі. *Детектор Медіа* : вебсайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/213998/2023-07-10-opora-osno-vnym-dzherelom-informatsii-mayzhe-80-ukrainsiv-ie-sotsialni-merezhi/> (дата звернення: 13.10.2023).

Шумаков Олександр Андрійович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Мосаєв Ю. В.**,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДИК НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Інтерактивні методики активно завойовують освіту. Сьогодні важко собі уявити вихователя дошкільного закладу, шкільного вчителя чи викладача закладу вищої освіти, що не використовує у своїй освітній діяльності інтерактивні методики. Особливої актуальності інтерактивні методики набули під час епідемії COVID-19 та російського повномасштабного вторгнення, адже кількість офлайн-занять обмежилась до мінімуму, і особливо це стосується таких прифронтових регіонів як Запоріжжя, Дніпропетровщина, Донеччина, тощо. Тому освоєння інтерактивних технологій стає важливим фактором роботи представника будь-якої спеціальності, де приділяється значна увага роботі з людьми, стає обов'язковою компетенцією. Тому соціальні працівники не є винятком, і майбутні фахівці з цього фаху повинні мати високий рівень компетенцій у сфері інтерактивних технологій.

«Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету, – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність» [1]. Студенти, що навчаються на спеціальності 231 Соціальна робота є одними з потенційних бенефіціарів у застосування інтерактивних методик під час навчального процесу. Адже вони отримують можливість максимального залучення в освітні практики та комфортні умови навчання, це сприяє додатковій мотивації для подальшого їх навчання в закладі вищої освіти. Крім цього, інтерактивні методики дають можливість розширювати власні горизонти комунікації.

На думку Л. Лебедик та В. Стрельнікова, «у ході застосування інтерактивних технологій виявляються фактичні помилки, ставляться уточнюючі запитання до висловів майбутніх соціальних працівників, які змушують їх змінювати свої висновки» [2]. Тобто в даному випадку інтерактивні технології розглядаються авторами як спосіб роботи над студентськими помилками. Зазначена форма роботи дозволяє потрапляти в ситуацію динамічних кейсів, де можна проявити власну теоретичну та практичну підготовку.

Колектив авторів на чолі з Журат Ю. В. доводять ефективність застосування інтерактивних методик для підготовки спеціалістів із соціальної роботи та соціальної педагогіки на базі окремих

соціальних служб [3]. Зазначений досвід свідчить про актуальність використання інтерактивних методик для підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи під час навчання у закладах вищої освіти.

На нашу думку однією з найголовніших проблем підготовки сучасних соціальних працівників та соціальних педагогів є розвиток саме комунікаційних навичок. Зазначена проблема має високий рівень актуальності через низький рівень комунікативних компетентностей сучасних соціальних працівників. Головним чином зазначена проблема актуалізована через те, що в 90 роки ХХ століття під час формування та розвитку перших українських соціальних служб не було пулу підготовлених соціальних працівників як класу, і тому на роботу в соціальні служби приймали більшість бажаних і вже під час здійснення професійної діяльності більшість соціальних працівників та соціальних педагогів освоювали технології з надання соціальної допомоги та соціальних послуг. Професійну освіту за напрямом «соціальна робота» здобували одиниці і то зазвичай з кар'єрних мотивів. На початку ХХІ століття на території України більшість обласних центрів мали заклади вищої освіти, що здійснювали професійну підготовку соціальних працівників та соціальних педагогів. У цей час соціальне забезпечення соціальних працівників було на не високому рівні, що призводило до не бажання випускників бакалаврських та магістерських програм реалізовувати власні кар'єрні плани в сфері соціальної роботи та соціальної педагогіки. Зазначена ситуація призвела до того, що велика кількість соціальних працівників та соціальних педагогів вкорінилися на своїх посадах і продовжили надавати соціальні послуги, оминаючи проблему комунікаційного супроводу. Як наслідок це спричинило зменшення рівня вдовolenості якістю соціальних послуг з боку їх отримувачів та інших бенефіціарів соціальних служб та інших установ, задіяних в сфері соціального обслуговування. І тому сьогодні сфера соціального обслуговування вимагає від нас суттєвого підвищення комунікативних навичок соціальних працівників та соціальних педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Остапчук Д., Мирончук Н. Інтерактивні методи навчання у вищих навчальних закладах. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/13837/1/17.pdf>.
2. Лебедик Л., Стрельников В. Інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. №4 (193). С. 49–53. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4\(193\)-49-53](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4(193)-49-53).
3. Інтерактивні методи соціально-педагогічної роботи та ефективність їх використання в діяльності ЦСССДМ / Ю. В. Журат, Т. А. Тернавська, Г. С. Фесун, Т. М. Канівець. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2020. № 3 (36). С. 42–46.

Юренко Анна Юріївна,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Мосаєв Ю. В.**,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Гендерні стереотипи є актуальною темою в сучасному світі, оскільки вони підтримуються в багатьох сферах нашого життя. На зазначену тему в рамках гуманітарних наук проводиться безліч наукових досліджень. Зазначені дослідження мають на меті вивчення механізмів формування гендерних стереотипів під час первинної та вторинної соціалізації. Вивчення гендерних стереотипів – це перший крок для їх викорінення.

Один із основних впливів гендерних стереотипів на соціалізацію особистості – це формування ролей, пов'язаних з чоловіками або жінками. Тобто соціалізуючись, діти вже формують власні моделі поведінки, що впливатимуть як на характер особистості, так і її поведінку в типових ситуаціях. У рамках вторинної соціалізації гендерні стереотипи вкорінюються і вже реалізуються на рівні рефлексів і тому важко піддаються корегуванню.

«Гендерні стереотипи – це стійкі, стереотипні уявлення суспільства щодо того, якими мають або, навпаки, не мають бути представники того або іншого гендеру – жінки та чоловіки» [2]. Формування гендерних стереотипів, опирається на знання, які люди отримали від людей старшого віку. Проте світ змінюється і не всі стереотипи минулого переходять в майбутнє. І тому сьогодні для подальшого формування суспільства, в якому будуть подолані негативні прояви гендерних стереотипів, що часто проявляються в гендерній дискримінації та дисгармонії міжгендерної комунікації.

«Жінки, які нині є визнаними та успішними, аби досягти своєї цілі, мали працювати більше за колег-чоловіків, доводити родині, керівництву та собі, що вони мають право на високі посади та високу заробітну платню. Гендерна рівність – це найперше про справедливість, однаковий доступ до ресурсів і влади» [1]. Гендерна нерівність є однією з поширених соціальних практик і одночасно гендерним стереотипом, що впливає вже на кілька поколінь чоловіків та жінок. Чоловіки прагнуть його використати у якості аргументу подальшої експлуатації жінок, а дівчата та жінки як аргумент власної соціальної неуспешності та маркер соціальної нерівності. Існує безліч інших гендерних стереотипів, що негативно впливають на рівень гармонії в суспільних відносинах на рівні соціальних інститутів. Найбільшу кількість проблем викликають гендерні стереотипи на рівні таких соціальних інституцій як родина, освіта, культура, тощо. У рамках зазначених соціальних інституцій гендерні стереотипи посилюють соціальну нерівність та призводять до різноманітних психологічних травм, що посилює загальний рівень соціальної напруги у відносинах між чоловіками та жінками. Соціальна напруга у відносинах між учасниками соціальних відносин – це запорука недовіри та стагнації. У зазначених умовах дуже складно активізувати чи корегувати соціальні відносини, адже недовіра один до одного суттєво збільшує проміжки між комунікативними актами учасників соціальних відносин та збільшує часові проміжки між ними, що негативно впливає на їх загальну результативність.

Гендерні стереотипи мають значний вплив на дітей групи підліткового віку, оскільки на цьому етапі життя формується особистість, людина визначає своє місце в суспільстві. Гендерний стереотип має вплив на розвиток особистості підлітків, на їх інтерес, кар'єрний вибір, ставлення до протилежної статі, самооцінку та самосприйняття. Тому вивчення гендерних стереотипів є важливим елементом функціоналу як психолога, так і соціального педагога. У той же час сьогодні ні шкільні психологи, ні соціальні педагоги не приділяють зазначеній проблемі відповідної уваги через те, що в часи масового булінгу та соціально-психологічних проблем, продукованих війною, на це банально не вистачає часу та розуміння рівня актуальності зазначеної діяльності.

Гендерні стереотипи можуть вплинути на те, як людина ставиться до себе, якщо вона не відповідає стереотипам що присвоєні їй, це може викликати провинув, відчуття неповноцінності, зниження самооцінки. Це впливає на взаємодію в суспільстві, міжособистісних стосунках, зокрема на дружбу, кохання, стосунки з родиною та колегами в роботі. Тому вважаємо помилковим той факт, що шкільні психологи та соціальні педагоги не приділяють проблемі гендерних стереотипів необхідної уваги.

Гендерний стереотип впливає на визначені комунікативні норми та очікувану поведінку в суспільстві. Жінок та чоловіків можуть або засудити за прояв своєї поведінки, або давати поради на розвиток рис, які повинні відповідати «стандарту». Це може призвести до обмеження вираження своїх думок, почуттів, емоцій. Гендерний стереотип створює бар'єри у спілкуванні з протилежною статтю. Ще починаючи з дитинства, суспільство ставить перешкоди у спілкуванні між дітьми різної статі, починаючи з різного типу гуртків, ігор, дозвілля, навчання. У період підліткового віку у дітей вже є сформоване очікування до протилежної статі, і найчастіше воно є помилковим. Тоді у людей з'являється невідповідність своїм стереотипним переконанням, і це може створювати кордони у розумінні та спілкуванні людей у суспільстві.

Виходячи з вищесказаного, можемо зробити наступні висновки, що гендерний стереотип досі відіграє важливу роль у розвитку суспільства та стосунках між людьми. Роль гендерних стереотипів в рамках соціалізації особистості важко переоцінити, і тому вивчення та нівелювання стереотипу повинно віднайти своє місце в діяльності соціального педагога та психолога. Подолання гендерних стереотипів є важливим елементом соціалізації особистості та гармонізації її відносин в рамках соціальних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Меренкова В. Гендерна дискримінація жінок, і чи могло все бути навпаки. Думки 4-х експертів. *Життя. Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/09/19/245949/>.
2. Що таке гендерні стереотипи та як із ними боротися. URL: <https://nv.ua/ukr/spec/gender-shcho-take-genderni-rol-i-genderni-stereotipi-i-seksizm-50098152.html>.

РОЗДІЛ 6. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ

Андрєєва Дар'я Василівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Одинець Т. Є.,**
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор,
завідувач кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПІСЛЯ ОСТЕОСИНТЕЗУ ШИЙКИ СТЕГНА

Перелом шийки стегна є нагальною проблемою травматології, а пізніше і фізичної терапії. В економічно неблагополучних країнах учені прогнозують різке збільшення рівня переломів проксимального відділу стегнової кістки, переважно (в 90% випадків) у осіб старшої вікової групи. У цій категорії населення лікування травми становить серйозну проблему, так як відзначаються важкі ускладнення (в 25–30%), складний і тривалий відновлювальний період, висока смертність. У нашій країні протягом року після травми помирає до 24% хворих, і більше 50% отримують інвалідність, при цьому цей показник не зменшується. Всі ці фактори вимагають розробки нових методів лікування перелому шийки стегна [1].

Без хірургічного втручання дуже часто виникають серйозні ускладнення (наприклад, аваскулярний некроз і незрошення). Загалом якщо перелом є стабільними його можна лікувати за допомогою внутрішньої фіксації (зі збереження головки), наприклад, за допомогою динамічного гвинта стегна, а якщо це неможливо, тоді виконують ендопротезування. Внутрішня фіксація може бути виконана кількома штифтами, інтрамедулярним тазостегновим гвинтом, перехрещеними гвинтами-цвяхами або компресією за допомогою динамічного гвинта та пластини.

На думку вчених, післяопераційна реабілітація так само важлива, як і первинна операція [1].

Дослідження проводилися на базі стаціонарного відділення травматології та політравми в Миській клінічній лікарні екстреної та швидкої медичної допомоги м. Запоріжжя в період з 30 січня 2023 року по 24 березня 2023 року. Досліджувана група була набрана серед хворих відділення й становила 8 осіб з діагнозом перелом шийки стегна. Усім хворим була зроблена операція «остеосинтез шийки стегна». Середнє знаходження пацієнтів в лікарні становило 14 днів, ще 7 днів програма продовжувалася вдома. Це обумовлено вимогами хірургів та не залежало від функціональних можливостей пацієнта.

Відновлення після остеосинтезу триває в середньому від 4 до 12 місяців, залежно від типу та тяжкості перелому, локалізації травми, способу проведення операції, віку пацієнта та інших факторів.

Перший етап післяопераційного періоду є найважливішим. Для прискореного відновлення після остеосинтезу прооперований суглоб фіксують за допомогою гіпсу або жорсткого ортеза. Навантаження на пошкоджений суглоб має бути помірним. Середня тривалість періоду становить 3–5 днів. У деяких випадках період може бути продовжено до 14 днів. Через 1–2 доби після хірургічного втручання лікар знімає вакуумний дренаж.

У процесі фізичної терапії ми поєднуємо такі складові: кінезіотерапія, масаж, кінезіотейпування, механотерапія.

Особливості кінезіотерапії: В. п. – сидючи, лежачи, стоячи, перед кожним заняттям, під час та після його проводиться оцінка функціонального стану пацієнта (АТ, ЧСС, ЧД), у разі відхилення показників від норми заняття не припиняється, вправи проводяться за принципом індивідуального підходу, програма фізичної терапії, а саме необхідний комплекс вправ, корегується раз у три заняття або і кожного разу в залежності від самопочуття пацієнта та його індивідуальних особливостей, тривалість масажу складає 30 хвилин, навантаження та час корегується в залежності від самопочуття пацієнтів.

Методика масажу. Масаж призначають на другий-третій день після операції. Він проводиться спочатку вище післяопераційної рани. Ми масажували сідниці, спину, живіт і здорову кінцівку. Враховуючи рефлексорні зв'язки, ми робили масаж нижньо-грудного й попереково-крижового відділів хребта, зон іннервації D-12 – D-11, L-5 – L-1, S-3 – S-1, потім масажували здорову кінцівку й сегменти ураженої кінцівки

вільні від гіпсової пов'язки (рефлекторний масаж). Для прискорення росту кісткової мозолі ми застосовували вібраційний масаж подушечками 2–3 пальців або гумовим кулястим або напівкулястим ебонітовим вібратором по 2–3 хвилини, 2–3 рази на день.

Методика кінезіотейпування. Перед процедурою необхідно підготувати місце накладення: позбутися від волосяного покриву (при необхідності), очистити і знежирити шкіру. Для аплікації будуть потрібні смужки тейпа, довжина індивідуальна і кількість смужок в залежності від аплікації. Накладення проводиться в положенні лежачи на боці таким чином, щоб хворий суглоб був зверху, а нога зігнута в коліні. Якоря заокруглюємо і клеїмо без натягу. У кінці розтираємо для активізації.

Загалом, у відділенні існує ілюстрована пам'ятка для пацієнтів, що надається перед операцією. У ній містяться докладні інструкції щодо загальних обмежень активності та рекомендації з організації безпеки вдома, до них належать:

- ✓ уникнення руху кульшового суглобу в заборонені зони, ґрунтуючись на запобіжних заходах, обумовлених хірургічним втручанням;

- ✓ сидання на низькі поверхні;

- ✓ не лежати на оперованому боці;

- ✓ уникати руху стегна до середини, за сагітальну площину;

- ✓ згинання в кульшовому суглобі слід обмежити 90 градусами;

- ✓ слід обмежити ротацію стопи назовні більш, ніж на 30 градусів [2].

Загалом рекомендується активізація в ліжку вже на 1-у добу після операції. Залежно від віку, обсягу оперативної допомоги, виду операційного доступу і застосованого типу ендопротезу термін початку активізації пацієнта і перехід до навантаження може змінюватися. З другого дня можна сідати в ліжку, починати статичні вправи для м'язів кінцівки, виконувати дихальну гімнастику. Ходьба з дозованим навантаженням на оперовану кінцівку і додатковою опорою (милиці, ходунки, опорна рама) можлива вже з 3-х діб. Шви знімають, як правило, на 14-ту добу.

Також обидві нижні кінцівки бинтуються еластичними бинтами або спеціальними компресійними панчолами протягом 1 місяця після операції з метою механічної профілактики тромбоемболічних ускладнень.

Фізична терапія після хірургічного втручання спрямована на зменшення набряку, запобігання утворення тромбів, контроль болю, запобігання запору, поліпшення сну, покращення постурального контролю, збільшення толерантності до фізичного навантаження.

По закінченню курсу фізичної терапії було проведено підсумкове обстеження пацієнтів.

Таблиця 1.

Динаміка амплітуди руху при згинанні/розгинанні в тазостегновому суглобі в градусах (n=8)

Термін з моменту операції	згинання в° (норма – 130°)	Розгинання в° (норма – 0-10°)
На початку дослідження	22,9 ±0,5	1,7±0,1
Після дослідження	90,6±0,9***	6,8±0,7***

Примітка: *** – P < 0,001 при порівнянні з початковим рівнем.

Показник згинання та розгинання достовірно покращав і вже після дослідження в 3,9 разу перевищував початкове значення, але не досяг норми. І все ж ми можемо стверджувати, що досягли значного прогресу. Показник розгинання також достовірний і збільшився в порівнянні з початковим рівнем в 4 рази. Показник розгинання також достовірний і збільшився в порівнянні з початковим рівнем також в 4 рази.

Таблиця 2

Динаміка амплітуди руху при відведенні/приведенні в тазостегновому суглобі в градусах (n=8, норма – 30–50° /0/20–30°)

Термін з моменту операції	відведення в° (норма – 30–50°)	приведення в° (норма – 0–30°)
На початку дослідження	11,7 ±1,7	9,9±2,3
Після дослідження	26,1±2,5***	18,6±2,7***

Примітка: **** – P < 0,001 при порівнянні з початковим рівнем.

Дані показники також достовірно покращали, і вже же після дослідження показник відведення стегна зріс на 2,2, а приведення – на 1,8 разів перевищували початковий рівень, але його динаміка менш значуща, оскільки порівняно з нормою відведення/приведення покращало лише на 20–30%.

З таблиці 3 ми бачимо, що початковий рівень вираженості болю склав 6,8 балів, а до 21 дня больові відчуття практично були відсутні. Це достатньо значущий результат, який дозволяє нам стверджувати про високу ефективність проведених нами реабілітаційних заходів.

Таблиця 3.

Динаміка больового синдрому у хворих з переломом шийки стегна після операції (n=8)

На початку дослідження	Після дослідження
6,80±0,14	2,63±0,08***

Примітка: *** – $P < 0,001$ при порівнянні з початковим рівнем.

У перші дні після операції виміри даного показника не проводилися з причини набрякості прооперованої кінцівки. Наявність набрякості не дала б нам достовірного показника, тому виміри проводили тільки після стабільної відсутності набряків. Зростання цього показника також свідчить про правильний вибір і застосування реабілітаційних заходів.

Таблиця 4.

Динаміка ММТ у хворих з переломом шийки стегна (n=8)

На початку дослідження (в балах)	Після дослідження (в балах)
2,8±0,5	4,3±0,1*

Примітка: * – $P < 0,05$ при порівнянні з початковим рівнем.

З таблиці 4 видно, що фізична терапія сприяли підвищенню м'язового тону, тобто показник тільки на 0.7 балу не досяг норми.

Проаналізувавши всі показники, ми можемо бачити, що практично у всіх відбулося значне зростання. Це дає нам право стверджувати, що всі реабілітаційні заходи були правильно підібрані і застосовані стосовно кожного хворого. Також це продемонструвало, що рання мобілізація сприяє зниженню ускладнень, на відміну від постільного режиму, який провокує ряд ускладнень. Пацієнти втрачають м'язову силу і мають підвищений ризик тромбоемболічних ускладнень та появи пролежнів.

Також слід зазначити, що необхідною умовою реабілітації є інформування пацієнта на всіх її етапах та психологічна підтримка. Адже людина, якій повідомлять особливості відновлення в післяопераційний період, може зразу оцінити ситуацію, можливі складнощі та ризики і матиме час для налаштування на процедуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Д., Одинець Т. Фізична терапія після перелому стегна (огляд літератури). *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2023. № 2. С. 109–114.
2. Пронін А. О., Баришок Т. В. Фізична терапія після тотального ендопротезування кульшового суглобу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. № 1 (121). С. 93–97.

Гаркуша Ольга Володимирівна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Ванюк Д. В.,**
доцент кафедри фізичної реабілітації, спортивної медицини, фізичного виховання і здоров'я, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ЛЮДЕЙ З ХВОРОБАМИ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

Серцево-судинні захворювання займають першу позицію серед хвороб, що призводять до смертності населення у світі. За даними ВООЗ в Україні 62,5% смертей припадає на серцево-судинні захворювання.[3]

До найрозповсюдженіших захворювань кардіологічного профілю належать: ішемічна хвороба серця, цереброваскулярні захворювання, кардіоміопатія і міокардит, захворювання периферичних судин, аневризма аорти, миготлива аритмія, гіпертонічна хвороба серця, ревмокардит, ендокардит, неревматичні розлади клапанів та ін. Поширені фактори ризику, які сприяють цим захворюванням: високий артеріальний тиск, погане харчування, холестерол, високий індекс маси тіла, тютюнопаління, цукровий діабет, забруднене повітря, вживання алкоголю, гіподинамія, психоемоційні перевантаження, спадковість.[1]

Кардіореабілітація поділяється на два періоди:

I. Період – стаціонарний.

Його тривалість в середньому складає 2-7 днів. Завданням реабілітаційного процесу в цьому періоді є профілактика застійних явищ та виникнення внутрішньолікарняних пневмоній, навчання пацієнта способів дихання (грудне, діафрагмальне, змішане), покращення мікроциркуляції в дистальних відділах кінцівок, рання вертикалізація, навчання пацієнта та його родичів виконувати новий руховий режим в залежності від протипоказів та застережень, отриманих від лікаря.

Мультидисциплінарна команда під час зборів приймає рішення щодо способів модифікації способу життя пацієнта та мінімізації індивідуальних факторів ризику. На цьому етапі пацієнт дотримується дієтотерапії, виконує легку фізичну активність. Пацієнт виконує дихальні та загальнозміцнюючі вправи у співвідношенні 2:1. Час одного заняття 10-15 хв, 2-5 разів на день в залежності від стану пацієнта. Акцент в першому періоді робиться на підтримку загального стану пацієнта. Під час заняття ЧСС пацієнта має збільшитись на 20 ударів за хвилину, ніж ЧСС у стані спокою. Важливо виконувати завдання та вправи для самообслуговування: сісти на ліжку, переміститись на стілець поруч з ліжком, встати з ліжка, одягнутись сидячи на ліжку чи на стільці, хода у палаті, коридорі.

II. Період – амбулаторний.

Тривалість 4-6 тижнів. Починається після виписки пацієнта із стаціонару.

Завданням реабілітаційного процесу в цьому періоді є: адаптація до активності повсякденного життя пацієнта, підвищення толерантності до фізичних навантажень, збільшення кількості прогулянок, підвищення інтенсивності виконання фізичних навантажень, розширення рухового режиму пацієнта. Заняття можуть проходити як індивідуальним, так і груповим методами. Тривалість одного заняття становить від 30 до 60 хв. Перевага надається циклічним рухам (хода, велосипед, орбітрек, плавання). Обов'язковою умовою є постійний контроль АД та пульсу під час фізичного навантаження. Також особлива увага приділяється дихальним вправам, їх співвідношення з загальнорозвиваючими становить 1:1. Фізичний терапевт проводить навчання пацієнта та його родини щодо модифікації активності повсякденного життя, розпізнавання ранніх симптомів розладів серцево-судинної системи, а також втоми і перевтоми, способів боротьби зі стресом, а також розпізнавання характеру серцевого болю у разі його виникнення [4].

Для профілактики виникнення повторного захворювання серцево-судинної системи з пацієнтами проводять консультації та тренінги щодо факторів ризику, які підвищують вірогідність повторного серцевого епізоду, важливості виконання програм фізичної терапії в домашніх умовах, необхідності модифікації способу життя [2].

Безперервність виконання програми фізичної терапії є важливим для відновлення процесу та стабілізації серцево-судинної системи [2].

Для визначення вихідного рівня толерантності до фізичних навантажень у пацієнта використовують такі сучасні функціональні тести:

Стрес – тест

Виконання тесту полягає у фізичному навантаженні на біговій доріжці або велоергометрі, під час якого оцінюється реакція організму на навантаження. Найчастіше даний метод застосовують для осіб, котрі перенесли інфаркт міокарду, а також аортокоронарне шунтування або стентування.

Мета – визначення проблем роботи серця, виявити ранні ознаки ішемії та атеросклерозу коронарних артерій, встановити допустимий рівень фізичного навантаження, виявити проблеми серцевого ритму, а також з метою профілактичного огляду.[5]

Тест 6-хвилинна ходьба

Призначення тесту полягає на вимірюванні пройденої відстані протягом 6-хвилинної ходьби коридором (≥ 30 м) у звичайному темпі пацієнта.

Мета тесту – оцінка субмаксимальної переносимості фізичного навантаження, що відповідає можливості виконання щоденних функцій.

Застереження щодо виконання тесту: негайно припинити дослідження, якщо у пацієнта виникають такі симптоми, як біль у грудях, нестерпна задишка, судоми у м'язах нижніх кінцівок, втрата рівноваги, рясне потовиділення, раптова блідість шкіри.

10-хвилинний тест ходи.

Мета тесту – виміряти темп та швидкість ходи.

Для виконання тесту потрібно подолати відстань у 10 метрів, загальна відстань траси 14 метрів. Пацієнту пропонують пройти два рази у нормальному темпі та у швидкому. [7]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жарська Н. В., Гузій О. В. Фізична реабілітація осіб другого зрілого віку з ішемічною хворобою серця (стабільна стенокардія II функціональний клас) у післялікарняний період : організ.-метод. рек. Львів : Ліга-Прес, 2009. 88 с.
2. Триняк М. Г., Сидорчук Л. П., Лєко Б. А. Фізична реабілітація при артеріальній гіпертензії : монографія. Чернівці : Рута, 2003. 109 с.
3. Гемодинамічна лабораторія. *Науковий центр «Veritas»*. URL: <http://angio-veritas.com/services-2-cols/hemodynamichna-laboratoriya/>.
4. Piotrowicz R, Wolszakiewicz J. Cardiac rehabilitation following myocardial infarction. *Cardiology Journal*. 2008. Vol. 15 (5). P. 481–487. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18810728/>.
5. Parizher G., Emery M. Exercise Stress Testing in Athletes. *Clinical Sports Medicine*. 2022. Vol. 41 (3). P. 441–454. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35710271/>.
6. Wayne L S Chan, Tamis W Pin. Reliability, validity and minimal detectable change of 2-minute walk test, 6-minute walk test and 10-meter walk test in frail older adults with dementia. *Experimental Gerontology*. 2019. Vol. 115. P. 9–18. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30423359/>.

Мамедова Діана Атіфівна,

здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

Шапвалова Ірина Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІЗОМЕТРИЧНИХ ТА ІЗОТОНІЧНИХ ВПРАВ ДЛЯ ЧОТИРИГОЛОВОГО М'ЯЗА У ЖІНОК 20-25 РОКІВ З ХОНДРОМАЛЯЦІЄЮ НАДКОЛІНКА 2-ГО СТУПЕНЮ

Актуальність. Хондромаліяція надколінка визначається як одне з найпоширеніших захворювань колінного суглоба, з яким звертаються пацієнти до травматологів, ортопедів та лікарів спортивної медицини. Відповідно даних статистичних досліджень, рівень захворюваності варіюється в проміжку від 8% до 33% усіх травм колінного суглоба. За даними науковців, захворювання зустрічається як серед фізично активних людей, спортсменів, так і серед інших верств населення. Фахівці визначають, що хондромаліяція надколінка, далі (ХМН), може виникати у підлітків, молодих людей та у пацієнтів старше 60 років. Відповідно наукових досліджень, жінки страждають від ХМН у два-десять разів частіше, ніж чоловіки.

ХМН визначається як патологія, при якій суглобовий хрящ, що покриває поверхню коліна, стає тоншим, м'яким і поступово руйнується. Спровокувати захворювання може як травма, нестабільність

колінного суглоба, так може відбутися і самостійний його розвиток. Процес супроводжується нестабільністю колінно-стегнового суглоба, відбувається рефлекторне гальмування чотириголового м'яза стегна внаслідок болю. Може спостерігатися пателлофеморальний больовий синдром передньої частини колінного суглоба або ділянки позаду колінної чашечки.

Фізичні вправи підвищують м'язовий тонус, запобігають скутості суглобів, мають протизапальну, знеболювальну та регенеративну дію. Доведено, що терапевтичні вправи мають значний вплив на відновлення рухливості суглобів [1].

Фахівці виділяють ізотонічні та ізометричні вправи. Ізотонічні вправи характеризуються скороченням м'язів, рухом у суглобах, при динамічній м'язовій діяльності. Ізометричні вправи характеризуються статичним напруженням м'язів, без зміни їх довжини та без рухів у суглобах, виникає збільшення розмірів і сили м'язів.

Мета дослідження: вивчити ефективність впливу ізотонічних та ізометричних вправ на квадрицепс стегна ураженої кінцівки, їх вплив на біль, якість життя та функціональну здатність у пацієнтів з діагнозом ХМН.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан проблеми в науково-методичній літературі, узагальнити досвід і практику з питань застосування ізометричних та ізотонічних вправ для чотириголового м'яза у жінок 20-25 років з хондромалією надколінка 2-го ступеню.

2. Розробити реабілітаційну програму з ізотонічних та ізометричних вправ для пацієнтів з хондромалією надколінка 2-го ступеню.

3. Оцінити ефективність запропонованої програми застосування ізометричних та ізотонічних вправ для чотириголового м'яза у жінок 20-25 років з хондромалією надколінка 2-го ступеню.

Матеріали і методи дослідження: узагальнення і аналіз даних науково-методичної літератури та всесвітньої інформаційної мережі Інтернет, функціональні методи, педагогічні методи, методи математичної статистики, відеоматеріали.

У дослідженні брали участь 20 пацієнтів з хондромалією надколінка 2-го ступеню віком 20-25 років. Відповідно до стадії, віку та індексу маси тіла методом випадкової вибірки були сформовані групи: основна група (ОГ) та порівняльна група (ПГ) по 10 осіб у кожній. Середній вік досліджуваних обох груп становив від 22 до 25 років. За результатами фізикального обстеження та магнітно-резонансної томографії було діагностовано ХМН у всіх пацієнтів, які мали скарги на біль. Рівень болю оцінювали за візуально-аналоговою шкалою (ВАШ), функціональну спроможність – за шкалою Лісгольма, а якість життя – за короткою формою 36 (SF-36). Кут Q та окружність стегна оцінювали до і після фізичного навантаження у всіх пацієнтів.

Результати дослідження: у пацієнтів з ХМН спостерігалися достовірні відмінності в показниках кута Q, болю, функціональної спроможності та деяких субкомпонентів якості життя за SF-36 після виконання ізометричних або ізотонічних вправ порівняно з групою порівняння. Не було виявлено достовірних відмінностей в окружності стегна, в оцінці кута Q, болю, функціональної здатності та інших параметрах окремих компонентів якості життя за SF-36.

Висновки: у процесі дослідження було розроблено та експериментально перевірено ефективність застосування ізометричних та ізотонічних вправ. Їх використання сприяло зменшенню м'язової скутості, збільшенню та відновленню рухливості суглобів, зменшенню або купуванню больових відчуттів, функціональної спроможності та покращенню якості життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пустовойт Б. А., Пустовойт К. Б. Комплексна фізична післяопераційна реабілітація пацієнтів із синдромом латеральної гіперпресії надколінка в постімобілізаційному періоді. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології*. 2018. № 2. С. 23–30.

2. Effects of trigger point dry needling for the management of knee pain syndromes: a systematic review and meta-analysis / Y. Rahou-El-Bachiri and others. *Journal of Clinical Medicine*. 2020. № 9. P. 204–208.

Полова Марина,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Черненко О. Є.,**
кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри фізичної реабілітації, спортивної медицини,
фізичного виховання і здоров'я,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЛФК ПРИ ТОТАЛЬНОМУ ОДНОСТОРОННЬОМУ ЕНДОПРОТЕЗУВАННІ КУЛЬШОВОГО СУГЛОБУ ПІСЛЯ КОКСАРТРОЗУ У ЖІНОК 50-55 РОКІВ

Актуальність. Коксартроз – це порушення фізіологічної рівноваги між міцністю суглобового хряща і суглобової кістки, а також між тиском, що чиниться на суглоб. Це захворювання з повільним прогресуючим і тривалим перебігом. Згідно даних ВООЗ, у всьому світі з 1990 по 2019 рік стандартизований за віком показник захворюваності на остеоартроз (ОА) кульшового суглоба зріс з 17,02 на 100 000 осіб до 18,70 на 100 000 осіб [1].

Захворюваність на остеоартроз кульшового суглоба зріс майже у всіх країнах за останні 30 років, очікується, що ця тенденція зростання збережеться через швидке старіння населення планети. Остеоартрит є найпоширенішою причиною болю в стегні у людей старшого віку (старше 50 років). Показники поширеності ОА кульшового суглоба у дорослих коливаються від 0,4% до 27%. Така поширеність ОА кульшового суглоба демонструє велику варіабельність, причому чоловіки демонструють вищу поширеність рентгенологічного ОА кульшового суглоба [1].

Ризик розвитку симптоматичного ОА кульшового суглоба протягом життя становить 18,5% для чоловіків і 28,6% для жінок. Дослідження показують, що ризик розвитку остеоартриту кульшового суглоба становить 25% для людей, які доживають до 85 років [2].

Мета дослідження: виявити ефективність застосування лікувальної фізичної культури при тотальному односторонньому ендопротезуванні кульшового суглобу після коксартрозу у жінок від 50-55 років.

Завдання дослідження:

1. Вивчити сучасні підходи та практичний досвід із застосування ЛФК при тотальному односторонньому ендопротезуванні кульшового суглобу після коксартрозу у жінок від 50-55 років.
2. Обґрунтувати та розробити програму ЛФК для жінок при тотальному односторонньому ендопротезуванні кульшового суглобу після коксартрозу у жінок від 50-55 років.
3. Оцінити ефективність впливу застосування ЛФК при тотальному односторонньому ендопротезуванні кульшового суглобу після коксартрозу у жінок від 50-55 років.

Матеріали і методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури та інформаційних джерел, педагогічні (педагогічне спостереження, педагогічний експеримент), методи математичної статистики.

У дослідженні було залучено 15 пацієнок при тотальному односторонньому ендопротезуванні кульшового суглобу після коксартрозу віком від 50-55 років. Ефективність нашого дослідження було підтверджено за допомогою результатів на початку та після проведення програми лікувальної фізичної культури.

Функціональні результати вимірювалися за допомогою валідованих інструментів, зокрема оцінку стегна Харріса (HHS), індекс остеоартриту університетів Західного Онтаріо та Макмастера (WOMAC) та опитування здоров'я короткої форми-36 (SF-36) перед операцією, через 1 місяць після операції та через 3 місяці після операції.

Програми ЛФК передбачала тренування на біговій доріжці, тренування чотиригодового м'яза та вправи на розширення діапазону рухів. А також вправи з пасивним рухом, які спрямовані на м'язи через неможливість скорочуватися. Вправи з вільним активним рухом – це активне скорочення основного м'яза, який є рушійною силою, завдяки чому підвищується тонус, м'язової маси та м'язової сили.

Наступна фізіотерапевтична вправа спрямована на стабілізацію тазу та м'язів ніг. Ці вправи корисні для покращення та підтримання функції та сили тазу і стегон, щоб запобігти неправильним рухам. Якщо пацієнт має проблеми з нижньою частиною спини, тазостегнового, колінного та гомілковостопного суглобів, це матиме вплив на стабільність тазу і стегон. Вправи для тазу та ніг, звичайно, спрямовані не лише на прооперовану ногу (ендопротез), але й на здорову ногу (неоперовану/контрлатеральну).

У здорових кінцівках фізичні вправи, як очікується, будуть здатні підтримувати стан м'язів у тазовій ділянці тіла, стегна і навіть ноги в цілому. Кінцівка, яка не була прооперована (контрлатеральна) буде опорою при стоянні або ходьбі, тому необхідно підготувати функцію здорової ноги. Функція цієї кінцівки відіграватиме важливу роль у діяльності під час процесу одужання та виконання програми вправ.

Висновки. Отже, залучені до програми засоби ЛФК сприяли підвищенню тонусу м'язової маси та м'язової сили. Спостерігався значний клінічний ефект за допомогою валідованих інструментів: оцінки стегна Харріса та опитування здоров'я короткої форми-36 (SF-36). Також треба відзначити позитивний психологічний стан пацієнток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global, regional, and national burdens of hip osteoarthritis from 1990 to 2019: estimates from the 2019 Global Burden of Disease Study. *Arthritis research & therapy*. / Fu M, Zhou H, Li Y, Jin H, Liu X. URL: <https://arthritis-research.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13075-021-02705-6#Sec9>.

2. Hip pain and mobility deficits—hip osteoarthritis: revision 2017: clinical practice guidelines linked to the international classification of functioning, disability and health from the orthopaedic section of the American Physical Therapy Association. / M. T. Cibulka, N. J. Bloom, K. R. Ensey and others. URL: <https://www.jospt.org/doi/10.2519/jospt.2017.0301>.

Сорока Богдан Андрійович,

здобувач 2 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,
Дніпропетровський національний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ВЗАЄМОДІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Головні правові акти, що регулюють проведення професійної підготовки поліцейських, спираються на Закон України «Про Національну поліцію», Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» та Наказ МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [1, с. 13].

Розгляньмо, як ці правові документи сприяють досягненню цілей професійної психологічної підготовки поліцейських. У статті 72 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що професійна підготовка поліцейських містить в собі декілька різновидів:

- первинну професійну підготовку;
- навчання у вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання;
- вищу освіту;
- службову підготовку, що передбачає систему заходів, спрямованих на закріплення і оновлення необхідних знань, навичок і здібностей співробітників поліції, а також поліпшення оперативного статусу, оперативно-службової діяльності [2, с. 58].

Проте в цьому Положенні не визначено конкретні методи, технології або засоби, які використовуються для вирішення завдань, пов'язаних із психологічною підготовкою поліцейських [4, с. 8]. З цього аналізу Закону, Постанови Кабінету Міністрів та Положення видно, що психологічне забезпечення діяльності Національної поліції на даний момент не отримує належної уваги. Важливі питання, такі як розвиток психологічних навичок поліцейських, зміцнення їх емоційної стійкості, взаємодія з громадянами, покращення соціально-психологічного середовища в поліцейських підрозділах, запобігання службовому

зловживанню та корупції, поки що не регулюються належним чином через відсутність нормативно-правового врегулювання [3, с. 71].

Фізична підготовка є основою для забезпечення фізичної витривалості та сили поліцейських. Поліцейські часто стикаються з критичними ситуаціями, тому повинні бути готові впоратися з ними. Заняття спортом та фізичні тренування підвищують фізичну готовність та допомагають зменшити ризик травм. Психологічна підготовка має велике значення для забезпечення емоційної стійкості поліцейських, які перебувають у стресових ситуаціях, конфліктах та відчувають тиск негативних явищ у роботі. Психологічні тренування допомагають розвивати навички керування стресом, вирішення конфліктів та підвищують самоконтроль. Але найважливішим є взаємодія між фізичною та психологічною підготовкою, яка сприяє формуванню повноцінного поліцейського, що може впоратися з будь-якими викликами. Фізична сила і психологічна стійкість повинні працювати разом, а не окремо. Така інтегрована підготовка допомагає поліцейським бути більш ефективними, професійними.

Проблематика взаємодії психологічної та фізичної підготовки як складова підготовки поліцейського передбачає такі ключові аспекти:

- недостатній акцент на психологічній підготовці (багато поліцейських програм сконцентровані переважно на фізичній підготовці, залишаючи поза увагою психологічну стійкість, це може призвести до проблем зі стресом та погіршити психічне здоров'я поліцейських);

- визначення стандартів та вимог до фізичної та психологічної підготовки може варіюватися в різних поліцейських установах, що ускладнює створення єдиної системи підготовки;

- ефективність підготовки в реальних ситуаціях (важливо переконатися, що фізична та психологічна підготовка поліцейських відповідає реальним викликам та ситуаціям, з якими вони можуть стикнутися під час служби);

- профілактика вигорання (поліцейська робота може бути надто виснажливою, і необхідно враховувати профілактичні заходи для запобігання вигоранню та погіршенню психічного здоров'я);

Розв'язання цих проблем вимагає більшої уваги до комплексної підготовки поліцейських, яка має на увазі як фізичні, так і психологічні аспекти. Це також вимагає встановлення стандартів та норм для обох аспектів підготовки, а також врахування індивідуальних потреб та особливостей кожного поліцейського.

Світовий досвід показує, що професійна психологічна підготовка є важливим компонентом формування та розвитку професійних якостей поліцейських. Вона спрямована на розвиток загальних та спеціальних професійних навичок, знань і вмінь, необхідних для ефективної службової діяльності [3, с. 45]. Основною метою професійної психологічної підготовки є створення стійкого та довготривалого психологічного стану особистості, який би мобілізував всі психофізіологічні ресурси, мав систему мотивації, знань, навичок, індивідуальних якостей, що забезпечували б ефективність у виконанні службових обов'язків [5, с. 14].

Таким чином, взаємодія між психологічною та фізичною підготовкою є критично важливою складовою підготовки поліцейського. Психофізичний стан поліцейського впливає на його здатність виконувати службові обов'язки, забезпечувати безпеку суспільства та власну безпеку.

Фізична підготовка надає поліцейським необхідну фізичну силу і витривалість для ефективного виконання своїх завдань, але це не може існувати в ізоляції від психологічної стійкості. Психологічна підготовка допомагає поліцейським розвивати навички керування стресом, підвищує їхню емоційну стійкість та сприяє здатності вирішувати конфлікти.

Забезпечуючи належну психологічну та фізичну готовність, ми створюємо умови для безпечної та високоякісної роботи поліцейського, який буде користуватися довірою суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барко В. І., Клименко І. В., Криволапчук В. О. Профілактика адиктивної поведінки у працівників ОВС України : навч. посібник. Київ, 2009. 52 с.

2. Барко В. І. Напрями вдосконалення професійної психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України. *Психологічний часопис*. 2018. № 4. С. 9–18.

3. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26.01.16 № 50. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>.

4. Про затвердження Положення про Національну поліцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41 (9 жовтня).

Степаненко Віталіна Віталіївна,
здобувач вищої освіти 2 курсу,
Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ

Фізична реабілітація є важливою складовою процесу відновлення здоров'я пацієнтів після травм, хвороб чи хірургічних втручань. Протягом останніх десятиліть спостерігається значний прогрес у розвитку інноваційних методів фізичної реабілітації, які спрямовані на поліпшення результатів лікування і якості життя пацієнтів. У цьому науковому тексті розглянуті інноваційні підходи до фізичної реабілітації осіб, які передбачають використання передових технологій, підходи з використанням робототехніки, віртуальної реальності, біомеханіки та інших сучасних методів.

Однією з інноваційних технологій у фізичній реабілітації є використання робототехніки. Роботи, спроектовані для фізичної реабілітації, допомагають пацієнтам відновити контроль над своїми рухами та покращити функціональність. Інтелектуальні роботи можуть надавати точну реакцію на рухи пацієнта, коригуючи їх у режимі реального часу. Це дозволяє застосовувати індивідуально налаштовані тренувальні програми, що підвищують ефективність реабілітації [1, с. 7].

Ще однією інноваційною технологією у фізичній реабілітації є використання віртуальної реальності (VR). VR дозволяє пацієнтам відтворити різні сценарії та вправи в імітованому віртуальному середовищі. Це не тільки робить реабілітаційні вправи більш цікавими для пацієнтів, але також допомагає поліпшити координацію та сприяє більш швидкому відновленню моторних навичок [3, с. 84].

Інноваційні методи фізичної реабілітації також охоплюють використання біомеханіки та мікросистем. Сенсори та невеликі пристрої можуть бути вбудовані в одяг або навіть в тіло пацієнта, щоб відстежувати рухи та відтворювати показники в реальному часі. Це допомагає реабілітологам створювати персоналізовані програми для кожного пацієнта, а також відстежувати їх прогрес [2, с. 6].

Використання роботів та екзоскелетів стає все більш популярним для покращення рухової функції пацієнтів. Ці пристрої можуть надавати підтримку при ходьбі, змінювати кути руху суглобів та допомагати відновити контроль над рухами [1, с. 7].

Використання VR у фізичній реабілітації дозволяє пацієнтам проводити реабілітаційні вправи в імітованому віртуальному середовищі. Це покращує мотивацію, забезпечує відслідковування прогресу та дозволяє індивідуалізувати програми для кожного пацієнта.

Вбудовані сенсори і біомеханічні аналізатори дозволяють відстежувати рухи пацієнтів, аналізувати м'язову активність і контролювати покращення рухової функції. Ця інформація допомагає створювати індивідуалізовані програми реабілітації.

Використання телемедицини дозволяє здійснювати фізичну реабілітацію з використанням віддалених консультацій лікарів та реабілітаційних спеціалістів. Це особливо корисно для пацієнтів, які мають обмежений доступ до медичних закладів [3, с. 8].

Нові методи, такі як стимуляція мозку за допомогою імплантів, генетичні терапії та використання штучного інтелекту для аналізу даних, також вносять важливий внесок у фізичну реабілітацію. Інновації в реабілітації передбачають інтеграцію різних методів та технологій в одну програму лікування. Цей мультимодальний підхід допомагає враховувати індивідуальні потреби пацієнтів та максимізувати їхні шанси на відновлення [4, с. 5].

Отже, інноваційні підходи до фізичної реабілітації осіб призводять до значних покращень у відновленні фізичного здоров'я. Використання робототехніки, віртуальної реальності, біомеханіки та інших передових технологій, дозволяє створювати індивідуально налаштовані програми реабілітації, покращувати якість життя пацієнтів та сприяти їхньому швидшому відновленню. Дослідження в цій галузі продовжують розширювати можливості фізичної реабілітації, відкриваючи нові перспективи для пацієнтів з різними медичними станами. Інновації у фізичній реабілітації допомагають пацієнтам швидше

повернутися до нормального життя з покращенням його якості після травм та захворювань. З розвитком технологій та досліджень ця галузь продовжує розширювати можливості для пацієнтів і сприяти їхньому успішному відновленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новітні підходи до дистанційного навчання та фізичної реабілітації з використанням сучасних відеотехнологій / О. Г. Аврунін та ін. *Актуальні проблеми клінічної та технологічної медицини* : збірник наукових праць. Київ, 2023. С. 31–33.

2. Сучасна трансформація освіти та інноваційні підходи організації управління в реабілітаційній діяльності / А. В. Губа та ін. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 6 (151). С. 51–55.

3. Філоненко О. В. Можливості сучасних технологій у фізичній реабілітації пацієнтів з порушеннями зору. / *Всеукраїнський форум молодих вчених з міжнародною участю. 22–23 червня 2023 року, м. Одеса* : збірка тез. Одеса : ОНМедУ, 2023. С. 24–25.

4. Штриголь С. Ю., Кіреєв І. В., Жаботинська Н. В. Сучасні підходи до фізичної реабілітації в геріатричній практиці. *Сучасні тенденції спрямовані на збереження здоров'я людини* : збірник наукових праць. Харків, 2023. Вип. 4. С. 106–108.

Шаповалова Ірина Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет,

м. Запоріжжя, Україна

Кармазь Максим,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія,

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет,

м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА ВІДНОВЛЕННЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ГРИЖЕЮ ПОПЕРЕКОВОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА

Актуальність теми. Аналіз наукової та науково-методичної літератури свідчить про зростання звернень пацієнтів до медичних закладів із грижею поперекового відділу хребта в умовах сьогодення. Тривале сидіння, гіподинамія, відсутність фізичного навантаження, надмірна вага тіла та значна кількість інших факторів сприяють деформації хребта, що частіше за все призводить до виникнення грижі в поперековому відділі хребта.

Найчастіше грижі з'являються у віці від 20 до 50 років і старше. Люди з цією хворобою можуть бути непрацездатними тривалий час, що часто стає причиною інвалідності.

Першим і найважливішим симптомом, який вказує на дану патологію, є сильний біль через розрив диска. Грижа, що утворюється, випинається назад або вбік, затискаючи нерв і викликаючи запалення та набряк. Сильний біль у ногах через защемлення нервів, слабкість у кінцівках і зниження чутливості на внутрішній стороні стоп, нижньої частини литок або інших частин ніг.

Медикаментозне лікування не викликає позитивного результату, запропоноване оперативне втручання не завжди приносить стабільний результат лікування.

Позитивної динаміки можливо досягнути лише комплексним лікуванням, застосуванням засобів фізичної терапії та терапевтичних вправ.

Мета дослідження: дослідити ефективність програми фізичної терапії при грижах поперекового відділу хребта.

Завдання:

- 1) аналіз науково-медичних джерел;
- 2) складання програми фізичної терапії;
- 3) оцінка ефективності програми фізичної терапії.

Матеріали та методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, мануально-м'язове тестування (далі ММТ), сантиметрія, оцінка за візуальною аналоговою шкалою ВАШ, педагогічні методи, методи математичної статистики.

Контингент досліджуваних був розподілений на дві однорідні групи: експериментальну (ЕГ) n=10 та контрольну групу (КГ) n=10.

Програма фізичної терапії складалась із комплексу терапевтичних вправ та лікувального масажу з впливом на тригерні зони, гідрокінезотерапії з урахуванням індивідуальних особливостей кожного пацієнта (больових відчуттів, загального стану, віку, статі та фізичної підготовки). Контрольна група займалась за стандартною методикою.

Отримані результати. При початковому обстеженні пацієнтів обох груп показники значно не відрізнялись між собою. На початку дослідження результати складали: ММТ клубово-поперекового м'язу в ЕГ та КГ складало $3 \pm 0,3$ бали ($p > 0,05$); ММТ квадратного м'язу попереку в ЕГ та КГ складало $3 \pm 0,3$ бали ($p > 0,05$); ММТ найширшого м'язу спини в ЕГ складало $3 \pm 0,3$ бали, в КГ складало $4 \pm 0,23$ бали ($p > 0,05$); бічні нахили в ЕГ вправо $18 \pm 0,45$ см, вліво $17 \pm 0,34$ см в КГ - вправо $19 \pm 0,27$ см, вліво $18 \pm 0,12$ см ($p > 0,05$), оцінка за візуальною аналоговою шкалою ВАШ в ЕГ - $6 \pm 0,35$ балів, в КГ $5 \pm 0,23$ бали ($p > 0,05$).

В кінці дослідження ММТ клубово-поперекового м'язу в ЕГ складало $5 \pm 0,23$ бали КГ - $3 \pm 0,18$ бали ($p < 0,05$); ММТ квадратного м'язу попереку в ЕГ складало $5 \pm 0,23$ бали, КГ складало $4 \pm 0,18$ бали ($p < 0,05$); ММТ найширшого м'язу спини в ЕГ складало $5 \pm 0,23$ бали, в КГ складало $3 \pm 0,23$ бали ($p < 0,05$); бічні нахили в ЕГ вправо $23 \pm 0,35$ см, вліво $22 \pm 0,17$ см в КГ - вправо $20 \pm 0,24$ см, вліво $19 \pm 0,25$ см ($p < 0,05$), оцінка за візуальною аналоговою шкалою ВАШ в ЕГ - $1 \pm 0,12$ балів, в КГ $4 \pm 0,26$ бали ($p < 0,05$).

Висновки: згідно порівняльної характеристики показників на початку та в кінці дослідження можна стверджувати, що проведена програма фізичної терапії виявилася ефективною, сприяла зменшенню больового синдрому та підвищенню сили м'язів у поперековому відділі хребта, про що свідчать результати проведеного експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук О., Киричук В. Фізична терапія при протрузіях поперекового відділу хребта. *Сучасні оздоровчо-реабілітаційні технології*: матеріали II Регіональної науково-практичної конференції молодих учених. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. Вип. 11. С. 12–15.
2. Герасимов А. Порівняльний аналіз декомпресійних способів кінезитерапії поперекового відділу хребта та дихальних вправ Цигун в аспекті лікування больового синдрому. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*. 2021. №. 2. С. 98–105.

Шаповалова Ірина Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет,

м. Запоріжжя, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРА АУТИЗМУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Психічне здоров'я дитячого населення значно погіршується в умовах війни. Фахівці відмічають проблеми психічного, фізичного, когнітивного та емоційного характеру. До такої категорії осіб можна віднести і дітей з розладами спектра аутизму. Вони є найменш захищеною категорією населення в Україні й потребують особливої уваги з боку держави, вчених та відповідних фахівців.

Питаннями реабілітації дітей з розладами спектра аутизму опікуються фахівці мультидисциплінарної команди, а саме: педіатри, психіатри, фізичні терапевти, психологи, терапевти мови і мовлення та інші.

Аутизм або розлади спектра аутизму (далі РСА) – це гетерогенна група порушень розвитку нервової системи, які мають різноманітну етіологію, але характеризуються загальними симптомами, пов'язаними з порушеннями соціальної взаємодії, спілкування і поведінки (зокрема, стереотипність і обмеженість дій або інтересів) [1].

Зазвичай батьки помічають ознаки РСА протягом перших 2 років життя дитини. Ранній дитячий аутизм виявляється насамперед у затримці розвитку і небажанні йти на контакт з оточуючими. Симптоми цього захворювання не завжди проявляються фізіологічно, однак спостереження за поведінкою і реакціями дитини дозволяє розпізнати це порушення.

Порушення соціальної взаємодії у дитини з аутистичним спектром стають помітними вже у ранньому дитинстві (вона рідко посміхається дорослим, у старшому віці – уникає зорового контакту, рідко

наближається до сторонніх, зокрема дітей, практично не виявляє емоцій. Порівняно зі здоровими однолітками у дітей з діагнозом спектра аутизму відсутній інтерес до нового, потреба в організації спільної ігрової діяльності. Саме тому важливими є своєчасна діагностика захворювання та спеціальні реабілітаційні заходи, які сприятимуть залученню таких дітей до повноцінного життя. Вчасна реабілітація дітей з РСА, розповсюдження якісної інформації щодо проблем захворювання, формування толерантного ставлення суспільства до людей з особливими потребами та їхніх сімей є актуальним завданням сьогодення.

Науковці визначають різноманітність клінічних проявів розладів спектра аутизму, виокремлюють наступні порушення:

1) порушення спілкування – неможливість встановлювати стосунки з оточуючими людьми, хворобливе боягузтво контакту з ними, відгородженість від зовнішнього світу. Це проявляється з самого народження відсутністю адекватної емоційної реакції на матір, тривогою у спілкуванні з усім новим, прагненням до територіальної самоти, гіперчутливістю до фізичного впливу, дотику тощо;

2) порушення мовлення – на першому році життя відзначається затримка розвитку передмовних вокалізацій – гуління, белькотіння, псевдослів, відсутність інтонаційної виразності і специфічного сигнального значення крику – плачу та інших вокалізацій. У ранньому віці відзначається зміщення термінів появи перших слів і фраз, тривале збереження мовних форм. Перші ознаки потреби у мовному спілкуванні з'являються лише до 6–8 років;

3) афективні порушення – у дитячому віці спостерігається затримка появи першої посмішки. Відсутні позитивні емоції у відповідь на усмішку дорослого, ласкава розмова. Згодом емоційна реакція на появу матері і близьких також відсутня;

4) особливості пізнавальної діяльності – відзначається нерівномірність показників вербально-інтелектуальної функції. Загальний обсяг знань, розуміння суспільних норм життя і здатність оперувати числами нижче норми. Відзначається достатній рівень розвитку окремих здібностей;

5) порушення рухових навичок – переважають різні рухові стереотипії: розгойдування в колісці, одноманітні повороти голови, ритмічні згинання і розгинання пальців рук, гойдалки, кружляння навколо своєї осі, рухи пальцями або всією кистю. На першому році життя відзначається також затримка розвитку навичок самостійного сидіння, повзання, вставання; сон відзначаються порушення ритму «сон-неспання», засипання лише в певних умовах (на вулиці, на балконі, при закачуванні), поверховість, уривчастість сну вдень, «спокійне безсоння».

У військовий час проблеми з порушенням сну у дітей з розладами спектра аутизму набули важливого значення. Спостерігається погіршення засипання, порушення ритму сну, поверховість, уривчастість. У зв'язку з цим була запропонована програма фізичної терапії, яка спрямована на подолання зазначених проблем.

Перед застосуванням запропонованої програми було проведено первинне обстеження дітей як в основній групі (ОГ), так і в порівняльній групі (ПГ) з метою оцінки початкового стану. На початку дослідження сумарні показники середніх результатів обох груп були приблизно на одному рівні. За окремими показниками, визначеними в результаті тестування за методикою М. Алворда та П. Бейкера, на початку дослідження в ОГ складало 3,01 бали, в ПГ – 2,89 бали, з різницею в 0,12 бали; «Щоденник сну» на початку дослідження в ОГ оцінювався 4,28 бали, в ПГ – 4,33 бали, різниця складала 0,05 бали.

Після завершення експерименту було проведено повторне діагностування зазначених показників. Отримані дані продемонстрували суттєві зміни в основній групі, на відміну від групи порівняння. Показники в ОГ перевищують показники в ПГ в кінці дослідження. За результатами тестування за методикою М. Алворда і П. Бейкера в кінці дослідження рівеня учасників ПГ оцінювалося в 3,50 бали, в ОГ – 5,34 бали, різниця складала 1,81 бал; «Щоденник сну» в кінці дослідження в ПГ мав оцінку 4,35 бали, в ОГ – 7,56 бали, різниця складала 3,21 бали.

Отже, аналіз наукової літератури вказує на актуальність проблем з питань реабілітації дітей з розладами спектра аутизму. Узагальнений досвід та практика з визначених питань свідчить про глибокий сенс удосконалення програм фізичної терапії в умовах військового часу. Запропонована програма фізичної терапії виявилася ефективною, про що свідчить порівняльний аналіз результатів проведених тестувань на початку та в кінці дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шаповалова І. Іпотерапія як засіб впливу на координаційні здібності дітей з розладами спектра аутизму. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*. 2018. Вип. 30. С. 111–117.

РОЗДІЛ 7. ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ

Аксьонова Олена Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя,
Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

Гвоздьов Микола Володимирович,
старший викладач кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ РУХОВОЇ ВМІЛОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Моторна продуктивність у дитинстві важлива для процвітання в житті, а соціальне середовище може містити потенційно важливі та модифіковані фактори, пов'язані з моторною діяльністю.

Адекватні рівні виконання рухових навичок у дитинстві є важливими, оскільки вони дозволяють розвивати інші сфери розвитку. Крім того, моторна продуктивність також може бути прогностичною ознакою успіху в подальшому житті, наприклад, фізично активного способу життя і академічних досягнень. Однак, незважаючи на його важливість, рівень рухової активності сучасних підлітків значно знизився за останні роки. Це ставить дітей молодшого віку під підвищений ризик розвитку неактивного способу життя, а також неоптимального когнітивного та соціально-емоційного функціонування. Тому важливо знайти способи зупинити цю тенденцію зниження рухової активності підростаючого покоління. Зазначене обумовлює актуальність рухового навчання, яке постає в удосконаленні важливих для здорового життя рухових навичок.

Рухове навчання – це процес набуття здатності виробляти кваліфіковані дії; це набір подій або видів діяльності, що призводять до зміни результату [1]. Характерні риси рухового навчання такі:

- ✓ рухове навчання викликає зміни в здатності виконувати вправні дії;
- ✓ рухове навчання має відбуватися як прямий результат практики;
- ✓ рухове навчання не є результатом дорослішання або фізіологічних змін;
- ✓ рухове навчання є перспективним у разі, якщо систематично відбуваються зміни в руховій діяльності через прогрес моторної продуктивності.

Фізична активність не може бути відокремлена від трьох основних елементів: нервів, м'язів і кісток. Нерви відіграють найважливішу роль у діяльності тіла, підтримуючи м'язи та кістки, тобто жодний рух не відбувається без активності нервів. Дві системи (м'язів і кісток) підтримують одна одну в розвитку локомоторних, нерухових і рухових навичок.

Локомоторні навички – це тип руху, при якому тіло подорожує в просторі з одного місця в інше. При локомоторних рухах тіло не закріплене на місці, а рухається через перенесення ваги з однієї частини тіла на іншу. Існує багато типів локомоторних рухів, зокрема ходьба, стрибки, лазіння, біг, ковзання, крокування, повзання тощо. Багато локомоторних рухів мають на увазі ноги, які переміщують тіло з початкової точки А в іншу [2]. Нелокомоторні навички – дії, які здійснюються без переміщення. Маніпулятивні моторні навички – це рух під час дій з певним предметом.

Локомоторні, нелокомоторні навички та маніпулятивні моторні навички важливі для фізичної мобільності людини та її незалежності в житті. Тому вони отримують назву «Фундаментальні рухи тіла»

Фундаментальні рухи тіла – це базові рухові навички, які служать основоположними будівельними блоками, на яких будуються більш складні фізичні дії, створюється нова модель рухової координації. Було утворено вісім груп фундаментальних рухів тіла, удосконалення яких дозволить людині бути функціонально незалежною (табл. 1).

Групи фундаментальних рухів тіла

№№	Фундаментальні рухи тіла
I	Лазити, повзати, вихилитися
II	Скакати, стрибати, перестрибувати, обертатися
III	Бігати, підстрибувати, ковзати, ходити
IV	Нахилитися, групуватися, падати
V	Підніматися, опускатися, триматися
VI	Тягнути, штовхати, тягнутися
VII	Стояти (вставати), зупинятися, розтягуватися
VIII	Розмахуватися (качатися), обертатися, вигинатися

В контексті теми дослідження важлива позиція автора Karl M. Newell: «... пасивний рух не відповідає критеріям дії, якщо немає наміру реалізувати певну мету... Рух у дії є засобом досягнення мети з результатом» [3].

Нами виокремлені індикатори ефективного процесу рухового навчання молодших підлітків на уроках фізичної культури:

- рухове завдання повинно мати унікальні властивості для шаблону руху та результату;
- важливо уникати обмежувальний підхід до навчальної стратегії (як-то «ціле-роздрібнене-ціле», «від простого до складного»);
- рухове завдання підтримує узагальнення певних груп фундаментальних рухів тіла в різних варіаціях набору (табл. 2).

Таблиця 2

СХЕМА МОДЕЛЮВАННЯ РУХОВОГО ЗАВДАННЯ

Виконуй	Поєднуй	Удосконалюйся
Влазити, повзати, ухилитися, галопувати		М'яч (баскетбольний, футбольний)
Скакати, стрибати, перестрибувати, обертатися		Гімнастичний ослон або стінка
Бігати, підстрибувати, ковзати, ходити		Хустка, мотузка, губка
Нахилитися, групуватися, падати		Папір
Підніматися, опускатися, триматися		М'яч малий або дитячий гумовий
Тягнути, штовхати, тягнутися		Кулька повітряна
Стояти (встати), зупинятися, розтягуватися		Гімнастична палка або ключка для флорболу
Розмахуватися (качатися), обертатися, вигинатися		Кеглі або стойки

Моделювання рухового завдання здійснюється за горизонталлю, за вертикаллю, нахрест. В арсеналі може бути як один компонент, так і декілька. Мінімальна тривалість виконання одного рухового завдання – 2-3 серії по 40-60 секунд, з невеличкими паузами для відпочинку. Передбачається досягнення результату – нової моделі координації.

Нова модель координації – це сталі комбінації рухів тіла, які дозволяють людині брати участь у різних формах рухової активності одноосібно, з друзями та родиною, набір унікальних рухових зв'язок, «основна розвиваюча діяльність» [3].

Людина, яка розвивається, може відчувати все більший діапазон рухових контекстів. І саме за таких умов вона опанує нову модель координації, як показник рухової продуктивності. «Рухову продуктивність можна визначити як виконання вивчених послідовностей рухів, які можна використовувати для плавної та ефективної дії з метою досягнення наміченого результату» [1].

Отже, ми тлумачимо поняття «нова модель координації» як показник рухової вмілості людини, який досягнутий під час рухового навчання щодо вдосконалення фундаментальних рухів тіла.

Цілком зрозуміло, що традиційні тести, з використанням яких визначається рівень фізичної підготовленості учнів / учениць, в даному випадку не будуть інформативними. Стає актуальним питання розробки та експериментальної перевірки кардинально інших тестових завдань, які дадуть інформацію про рухову вмілість молодшого школяра як персонального його надбання в процесі рухового навчання.

Створені два комплексних тестових завдання щодо визначення рівня рухової вмілості молодших підлітків на уроках фізичної культури:

- «Просторовий JUMPBALL»: на підлозі намальований квадрат 50х50 см, на відстані 2 м від квадрату на стіні на висоті 175 см прикріплена мішень (аркуш паперу зі шкільного зошиту). В. п. – стоячи двома ногами в центрі квадрату, в руках – м'яч. За командою «Увага. Руш!» учасник виконує настрибування на одну ногу за межі кожної лінії квадрату з поверненням у в. п. Одразу по завершенні циклу стрибків учасник виконує кидок м'яча в мішень таким чином, щоб м'яч повернувся зворотно і ловить його, не порушуючи в.п. За кожний вправний елемент нараховуються бали, визначається швидкість виконання тесту (сек.). Остаточний результат: час помножений на кількість балів.

- «Фітнес ZIGZAG»: тестове завдання виконується в межах двох ліній нападу волейбольного майданчика. На одній лінії на рівній відстані розкладені скакалка (стрибки через скакалку), балансір (стоячи на балансірі нахили вперед до торкання пальцями рук підлоги), гімнастична палка (г/п в руках, крокування через неї по чергово двома ногами вперед, назад). На протилежній лінії – баскетбольний м'яч (ведення), футбольний м'яч (жонгливання), фітбол з ручками (сидячи на м'ячі, підстрибування). В. п. – стоячи на перехресті середньої і лицьової ліній майданчику. За командою «Увага. Руш!» учасник переміщується до першого предмета, виконує обумовлену рухову дію 5 разів, переміщується до другого предмета, виконує обумовлену рухову дію 5 разів і таким чином продовжує, доки не завершить руховий ланцюг. Нарховуються бали за виконання відповідних рухових дій без помилок з кожним предметом. Визначається швидкість подолання дистанції (учасник має вибігти за межі лицьової лінії майданчика). Остаточний результат: час помножений на кількість балів.

Описані вище тестові завдання в сукупності допоможуть визначити вміння учасників орієнтуватися в просторі, часі, відчувати ритм, обирати власну рухову стратегію, дотримуватися встановлених правил, діяти свідомо.

Перспективи подальших досліджень полягають в експериментальній перевірці ефективності (інформативності) тестових завдань та відповідних уточнень і коректив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Motor learning, This is an excerpt from motor learning and development 2nd edition with web resource by pamela haibach-beach, greg reid & douglas collier. URL: <https://1l1.ink/j498t>.
2. Locomotor & Non-locomotor Movements: Overview & Examples. URL: <https://study.com/learn/lesson/locomotor-nonlocomotor-manipulative-movements.html>.
3. Newell Karl M. What are Fundamental Motor Skills and What is Fundamental About Them? *Journal of Motor Learning and Development*. 2020. Vol. 8, Is. 2. P. 280–314. DOI: <https://doi.org/10.1123/jmld.2020-0013>.

Акчурін Амір Рінатович,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
чемпіон світу, чемпіон Європи з тайландського боксу,
кандидат у майстри спорту України,
член Запорізької обласної федерації з тайландського боксу,
керівник гуртка тайландського боксу,
ПНЗ «Міський Палац дитячої та юнацької творчості»,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергата Н. С.**,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ТАЙЛАНДСЬКОГО БОКСУ МУАЙ-ТАЙ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

У сучасних умовах життя в Україні, де вже другий рік поспіль діє правовий режим воєнного стану, діти є найбільш вразливою групою, яка внаслідок цього постраждала. Наразі захист дітей є пріоритетом від реальних загроз усіх негативних наслідків збройних конфліктів. Внутрішнє та зовнішнє переміщення, руйнування домівки, втрата звичного середовища та членів родини, а також розставання з рідними, від

яких залежить їхнє існування, мають затяжний негативний вплив на процес розвитку та змушніння, відчутний і після повноліття.

Війна несе серйозні загрози як на фізичному та фізіологічному рівні, так і на ментальному здоров'ї дітей.

Згідно з тлумаченням Всесвітньої організації охорони здоров'я, ментальне здоров'я – це стан психічного благополуччя та функціонування людини в її повсякденному житті, що передбачає емоційний, психологічний та соціальний аспекти життя. Забезпечення ментального здоров'я важливе для загального благополуччя і якості життя людини, бо воно поєднує управління своїми почуттям та психологічним станом, пошук підтримки у важкі години та підтримка свого психічного благополуччя [1]. Як бачимо, ментальне здоров'я поєднує здоровий дух та психічний стан людини із соціальною складовою

Ментальне здоров'я є компонентом загального здоров'я і добробуту людини. Воно впливає на всі аспекти життя, від особистих відносин до академічних та професійних досягнень. Цілком природно мати емоції, які можуть варіювати від радості до смутку, але важливо мати здатність впоратися з ними та шукати підтримку та допомогу, якщо це необхідно.

Ментальне здоров'я є комплексним поняттям, і кожна людина має власні потреби та стратегії її підтримки. Це може передбачати такі дії, як практика медитації, заняття фізичною активністю, спілкування з близькими людьми та в деяких випадках консультації з фахівцями з психічного здоров'я.

Заняття фізичною активністю у секції тайландського боксу муай-тай – це цікава і захоплююча тема, а психічне здоров'я дитини є дуже важливим аспектом її життя.

Тайландський бокс, відомий також як муай-тай, має численні переваги для тих, хто ним займається. Ось деякі з них: фізична підготовка, фізичне та психологічне самопочуття, дисципліна та самоконтроль, формування характеру, спілкування та соціальний аспект, ментальна дисципліна, самореалізація та досягнення цілей [2].

Загалом муай-тай формує звичку здорового способу життя та є джерелом фізичного та психологічного добробуту. Таким чином, впливає позитивно на ментальне здоров'я дітей, що особливо важливо у сучасних умовах війни в Україні.

Ментальне здоров'я дитини впливає на її здатність адаптуватися до навколишнього середовища, ефективно взаємодіяти з іншими та впоратися з життєвими труднощами. Це різні аспекти психічного благополуччя та функціонування мозку. Розгляньмо деякі з них:

емоційне благополуччя: дитина вміє виявляти та керувати своїми емоціями, розпізнавати їх у собі та інших, а також адекватно реагувати на них;

соціальна адаптація: дитина ефективно взаємодіє з оточуючими, вміє вирішувати конфлікти, разом із соціальними нормами та вміє будувати взаємовідносини;

стійкість до стресу: дитина адаптується та долає труднощі та відновлюється після стресових ситуацій;

когнітивні навички: покращує навички мислення, навчання, пам'яті та інші когнітивні процеси;

духовний розвиток: розуміє свою цінність та життєвий шлях, відчуває себе частиною чогось більшого;

фізичне благополуччя: здоров'я тіла також впливає на психічний стан, бо регулярна фізична активність та збалансоване харчування сприяє психічному здоров'ю;

уміння керувати стратегіями та ризиками: дитина навчається приймати рішення та оцінювати наслідки своїх вчинків;

способи подолання проблем та вирішення конфліктів: шукає конструктив.

Отже, можна зробити висновки, що тайландський бокс є особливим видом бойового мистецтва, що має численні переваги для фізичного та психічного здоров'я. Він поєднує в собі елементи бойової техніки, фізичної підготовки та духовної складової.

Важливо підкреслити, що муай-тай вимагає від процесу тренування відповідальності та дотримання правил безпеки, а також навчає самоконтролю, вмінню використовувати набуті навички на користь себе та інших, враховує особливості фізичного розвитку та психічного стану дітей та підлітків [2].

Під час виконання вправ організм виробляє ендорфіни – один з чотирьох гормонів радості та задоволення. Але існує ще кілька важливих факторів, що вказують на взаємозв'язок між спортом і ментальним здоров'ям [1].

Розгляньмо вплив муай-тай на ментальне здоров'я дитини в сучасному контексті війни в Україні:

фізична активність та реліз стресу: тренування муай-тай вивільняє ендорфіни, які покращують настрій і знижують рівень стресу;

самодисципліна та контроль над емоціями: муай-тай навчає дітей дисципліні, самоконтролю та вміння керувати своїми емоціями, ці навички можуть бути корисними у важких ситуаціях;

спілкування та соціальні зв'язки: тренування муай-тай дає можливість дитині взаємодіяти з іншими людьми, встановлювати соціальні контакти та відчувати себе частиною соціуму;

розвиток внутрішньої міцності та впевненості: муай-тай допомагає дітям відчувати себе сильними та впевненими в собі, що може бути особливо в складних умовах [3].

Також слід пам'ятати, що ментальне здоров'я дітей – це динамічний стан, який може змінюватися внаслідок різних чинників, таких як стресовий стан, навчання, зміни в родині тощо. Належна увага та підтримка дорослих, а також навчання навичкам управління емоціями та стресом сприятимуть підвищенню та покращенню психічного здоров'я дітей.

Таким чином, спорт, а саме тайландський бокс муай-тай, має позитивний вплив на ментальне здоров'я дитини, проте це повинно бути частиною комплексного підходу для підтримки благополуччя та добробуту.

Проте важливо пам'ятати, що тайландський бокс муай-тай не є заміною професійної психологічної або психіатричної допомоги, особливо в умовах військового конфлікту. Діти, які проживають та/або пережили війну, можуть потребувати спеціалізованої психологічної підтримки та терапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ментальне здоров'я: як подбати про себе. URL: <http://surl.li/lffpl>.
2. Микитась В. Позитивний вплив тренувальних занять тайландським боксом на організм підлітків. URL: <http://surl.li/bwotr>.
3. Мудрагель Н. А., Богуславський В. В., Білан Д. А. Бокс. Тайський бокс. Різниця між тайським боксом й звичайним. URL: <http://surl.li/fqtpru>.

Андрєва Анастасія Олександрівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Івашевич Володимир В'ячеславович,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Соколовська І. А.**,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізкультури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СТУДЕНТІВ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ЗАСОБАМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Здоровий спосіб життя стосовно запропонованої Радою Європи концепції «Спорт для всіх» досить чітко вписується в нові соціокультурні, економічні та політичні реалії, які стали складатися на європейському континенті в останні двадцять років [1]. Вивченню ціннісних орієнтацій студентів, їх мотивацій до здорового способу життя, до рухової активності та способів її підвищення сьогодні приділяють увагу багато авторів. Мотивами до підвищення фізичного навантаження можуть бути переваги активного відпочинку, бажання покращити здоров'я, мати досконале тіло, розвинути ефективну фізичну працездатність. Іноді це необхідно для реабілітації після травми чи захворювання. У деяких випадках мотиваціями може бути можливість досягти певного фізичного рівня, отримати позитивні емоції,

зняти нервово-психічну напругу, відволіктися від щоденних навантажень або шкідливих звичок. Незважаючи на велику кількість позитивних мотивів для занять фізичною культурою та спортом, далеко не всі студенти прагнуть підвищити свою рухову активність. Тому дуже важливо продовжувати пошук засобів та можливостей формування у студентської молоді мотивації до здорового способу життя, особливо до фізичної його складової. За даними багатьох досліджень, систематичні фізичні навантаження (1–2 рази на тиждень по 130 хв) сприяють розвитку пристосувальних реакцій, підвищують опірність організму різним стресовим впливам, забезпечуючи психічну розрядку та покращуючи емоційний стан. Активізація рухового режиму різними фізичними вправами вдосконалює функції систем, що регулюють кровообіг, покращує скорочувальну здатність міокарда та кровообіг, знижує гіпоксію, тобто попереджає та усуває прояви більшості факторів ризику основних хвороб серцево-судинної системи.

Фізичне тренування розвиває фізіологічні функції та рухові якості, підвищуючи розумову та фізичну працездатність тих, хто займається. Якщо м'язи не діють або навантаження на них мале, то погіршується живлення м'язів, зменшуються фізичні показники, такі як об'єм і сила, знижуються еластичність і пружність, вони стають слабкими, в'ялими. Обмеження в рухах (гіподинамія), пасивний спосіб життя призводять до різних передпатологічних та патологічних змін в організмі людини. Помірні фізичні навантаження активізують весь діапазон імунного захисту. Зокрема знижується частота поширених інфекційних захворювань (гострих респіраторних захворювань, пневмоній, хронічних холециститів) та полегшується їх перебіг.

Систематичні фізичні вправи, адекватні можливостям організму, викликають зрушення імунітету, що мають загальнобіологічну значущість – вони уповільнюють віковий розвиток імунодефіциту і послаблюють прояви аутоагресії. Сьогодення характеризується наявністю великого обсягу інформації, нервових навантажень, загальною механізацією та комп'ютеризацією [2]. Останнім часом все менше професій потребує активного руху або значних фізичних навантажень. Причинами цього є зміни умов праці, засобів пересування, проведення дозвілля, сидяча робота. Значно зменшилася рухова активність у молоді. Різні вікові категорії дітей, підлітків, юнацтва поєднує одна проблема – гіподинамія. Збільшення обсягу завдань разом з інтенсивним використанням гаджетів як з навчальною, так і з розважальною метою часто обмежують можливість занять фізичною культурою, зменшують рухову активність. Роки перебування у виші – важливий етап формування особистості майбутнього фахівця. Віковий діапазон студентської молоді є важливим періодом формування основних рис особистості. Пристосування до нових умов соціального життя, формування самостійного світогляду призводить до виявлення індивідуальних рис характеру дорослої людини [3]. Необхідно констатувати той факт, що студенти мають надзвичайно низький рівень знань як про фізичну культуру взагалі, так і про здоровий спосіб життя зокрема. Тим часом, в умовах функціонування та розвитку постіндустріального та інформаційного суспільства у студентів, майбутніх спеціалістів-професіоналів, необхідно формувати дбайливе ставлення до невідновних ресурсів здоров'я з позицій багатофакторності вибору [4].

Метою нашого дослідження стало визначення можливостей формування мотивації до рухової активності у студентів факультету реабілітаційної педагогіки спеціальностей «Фізична терапія, ерготерапія», «Фізкультура і спорт» та факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук, спеціальність «Психологія» засобами вищої школи.

Матеріали та методи дослідження. У процесі роботи проводився аналіз наукових та літературних джерел, анкетування та математична обробка даних. Дослідження проводилося серед студентів факультету реабілітаційної педагогіки спеціальностей «Фізична терапія, ерготерапія», «Фізкультура і спорт» та факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук, спеціальність «Психологія» Хортицької національної академії. Наукові джерела, присвячені питанням розвитку мотивацій до підвищення рухової активності як складової здоров'я людини, багато уваги приділяють саме ролі занять фізичною культурою та спортом [5]. Сьогодні активно розвиваються різні методики відновлення здоров'я, якими цікавляться з кожним роком дедалі більше людей різного віку, статі та діяльності. Професійно реабілітацією займаються фахівці фізичної терапії, ерготерапії. Їхня майбутня професія тісно пов'язана з руховою активністю, тому що одним з найважливіших засобів оздоровлення людей з обмеженими можливостями є рух: лікувальна фізкультура, гімнастика, а також результати такого впливу. Теоретичні та практичні заняття створюють багаж знань та розвивають професійне мислення. Робота з людьми, які перебувають на реабілітації, вимагає також практичних навичок та умінь. Часто заняття із ними вимагають від фізичного терапевта значної фізичної підготовки. У зв'язку з цим доцільно використовувати всі можливості та засоби педагогічного процесу не тільки для професійного вдосконалення, але й для розвитку мотивацій до здорового способу життя, особливо до фізичної його складової.

У нашому дослідженні проведено анкетування 30 студентів 1, 2, 3, та 4 курсів, що стосувалося питань особистого здоров'я, рухової активності, знань про значення руху в житті людини. Студентам було надано анкету «Молодь за здоровий спосіб життя» і шляхом використання методу валеологічного самоаналізу запропоновано вибрати найважливіші на їхню думку ознаки здоров'я та елементи способу життя та оцінити за 4-бальною шкалою силу їхнього взаємного впливу. Результати показали, що 100 % опитаних відносять «фізичну працездатність» до ознак здоров'я, але при ранжируванні на перше місце її винесли лише 46,7 %. Аналіз результатів анкетування показав, що лише 53,3% респондентів регулярно займаються фізичною зарядкою та тренуються, контролюють локомоції та свої фізіологічні функції (пульс, тиск, частоту дихальних рухів). Фізична активність інших студентів відповідає навантаженням на заняттях, пов'язаних з фізичними вправами, домашніми обов'язками та проведенням дозвілля.

На запитання про те, чи студенти вважають рівень своїх знань про значення рухової активності для здоров'я оптимальними, 56,7 % відповіли ствердно, 43,3 % висловили думку, що їм ще багато чого доведеться дізнатися в процесі навчання. Причинами недостатньої кількості локомоцій респонденти вважають значні навчальні навантаження, великі обсяги домашніх завдань, схильність до пасивних видів відпочинку, нездатність організувати свій режим дня. У процесі роботи нами проводився аналіз програм навчання студентів спеціальностей «Фізична терапія, ерготерапія» та «Фізкультура і спорт». Особлива увага приділялася предметам, які вивчаються на першому курсі, адже саме в цей період закладаються основи професійного формування. Оцінивши дисципліни і предмети першокурсників, можна із впевненістю сказати, що у кожному з предметів теоретичного, медико-біологічного та циклу спортивних дисциплін є теми, що стосуються значення рухової активності у формуванні здоров'я людини, механізмів впливу руху на структуру та функції організму, які можна використовувати для виховання ціннісних орієнтацій. Можна зауважити, що на заняттях зі спортивно-орієнтованих дисциплін нам буде доцільніше не тільки розвивати практичні навички та вміння, необхідні для їх використання в майбутній професії, а й підкреслювати саме можливості для самовдосконалення та власного фізичного розвитку. У подальшому навчанні студенти Хортицької академії вивчають «Вікову анатомію та фізіологію», «Фізіотерапію», «Теорію та методику спортивних ігор», «Профілактику травматизму», «Фізичну терапію в педіатрії», «Фізичну терапію, ерготерапію в геронтології», «Фітнес-технології», «Оздоровчі технології», «Спортивне та оздоровче харчування», «Спортивний масаж», «Лікувальну фізичну культуру» та багато інших дисциплін. Активне застосування педагогічних засобів і можливостей при їх вивченні може використовуватися для виховання ціннісних орієнтацій та мотивації студентів до розширення їхнього світогляду та прагнення до поліпшення здоров'я шляхом збільшення рухової активності.

Висновки:

1) результати нашої роботи показали, що незважаючи на достатній теоретичний рівень знань, рухова активність більшості респондентів не стала практичним елементом стилю життя. Простежується нераціональний розподіл часу, розрив між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням;

2) рух є засобом оздоровлення, що використовується в професії майбутніх спеціалістів, що вимагає від студентів освоєння великого обсягу знань, набуття практичних навичок, умінь та хорошої фізичної підготовки;

3) стимулювати студентів до вдосконалення знань про роль руху в покращенні здоров'я та мотивації до практичного використання таких знань доцільно засобами викладання предметів теоретичного, медико-біологічного та спортивного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дутчак М. В. Спорт для всіх у світовому контексті. Київ : Олімп. літ-ра, 2007. 112 с.
2. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення : навч. посібник. Київ : Олімп. літ-ра, 2010. 248 с.
3. Стасюк Р. М. Педагогічні умови формування мотиваційно-ціннісного відношення студентів до фізичної культури. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2005. № 8. С. 289–290.
4. Стратійчук Н. О., Козік Н. М., Куковська І. Л. Вплив вивчення дисциплін медико-біологічного циклу та безпеки життєдіяльності на формування санологічної культури майбутніх фахівців фізичного виховання. *Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та здоров'я людини у сучасному суспільстві* : матеріали IV Міжнар наук.-практ. конф. Чернівці, 2015. С. 98–100.
5. Футорний С. М., Кашуба В. А. Роль фізичного виховання та спорту в орієнтації студентів на здоровий спосіб життя. *Фізичне виховання студентів*. 2012. № 3. С. 90–94.

Атаманська Світлана Сергіївна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи та
соціально-політичних і гуманітарних дисциплін,
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ КИЇВЩИНИ

Сьогодні Україна перебуває у стані глибокої демографічної кризи. Зниження рівня народжуваності та підвищення рівня смертності у зв'язку з війною призвело до природного зменшення чисельності населення Київської області. Соціально-економічні зміни призвели до несприятливих умов життя.

Дослідження соціально-економічних проблем населення займаються такі науковці, як: Т. Буленко [1], О. Бугуцький [2], Т. Лібанова [3], К. Прокопишак [4], І. Смирнова [5], Т. Яблонська [6], К. Якуба [7]. Предметом постійної уваги економістів, соціологів, психологів, демографів залишаються соціально-економічні проблеми здоров'я, смертності й тривалості життя.

Проблемою комплексного соціального розвитку українського села залишається надто гострою й такою, що має стабільну тенденцію до покращення, а в деяких селах до подальшого погіршення. Тому сьогодні необхідна розробка та запровадження першочергових заходів щодо покращення соціально-економічних процесів розвитку села.

Основною метою дослідження було визначення соціальних проблем та потреб сільських жителів Київської області, їхнє ставлення до існуючого соціального обслуговування і соціальної допомоги.

Серед наявних нині в Україні соціальних проблем перше місце займає житлове питання, особливо ця проблема стала нагальною після 24 лютого 2022 року у зв'язку з війною. Війна призвела до масових руйнувань не лише військової, а й цивільної інфраструктури, зокрема житла, медичних і освітніх закладів, спровокувала масове переселення українців на більш безпечні території в західних областях України або європейських країн.

На Київщині є значний ресурсний кадровий потенціал, який може забезпечити економіку регіону кваліфікованими кадрами у промисловості, в сфері обслуговування, торгівлі та в сільському господарстві. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств, установ та організацій з січня по грудень 2021 р. збільшилась порівняно з відповідним періодом 2020 р. на 20,2% і становила 14290 грн. Але все змінилося після того, як розпочалася повномасштабна війна в Україні, багато людей втратили не лише роботу, а й житло [8].

За рівнем безробіття у 2018 році Київська область посіла 3 місце серед областей України, за рівнем зайнятості – 4 місце. Починаючи з 2015 року, спостерігається тенденція до збільшення кількості працевлаштованих осіб. Так у 2018 році даний показник становив 26,1 тис. осіб, що на 20,2% більше порівняно з показником 2015 року. Навантаження незайнятого населення на 1 вільне робоче місце, вакантну посаду у 2018 році становило 2 особи, що на 9 осіб менше порівняно з показником 2014 та 2015 років. Найбільша частка зайнятих працівників в області у 2018 році була на підприємствах промисловості, в оптовій та роздрібній торгівлі, сільському господарстві, транспорті, складському господарстві та будівництві.

Водночас відбулося збільшення заборгованості в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (на 463,3 тис. грн.), промисловості (на 383,9 тис. грн.), сфері інформації та телекомунікації (на 85,1 тис. грн.), за районним розподілом - у Фастівському (на 434,7 тис. грн.), Броварському (на 109,7 тис. грн.) та Білоцерківському (на 19, 1 тис. грн.) районах. [8].

Ціни на споживчому ринку в січні 2022 року по Київській області порівняно з попереднім місяцем зросли на 1,2%, по Україні – на 1,3%. На споживчому ринку в січні ціни на продукти харчування та безалкогольні напої зросли на 2,5%. Найбільше подорожчали овочі – на 21,2%). На 3,1–1,0% зросли ціни на фрукти, хліб, яйця, сири, рис, м'ясо та м'ясопродукти, сметану, рибу та продукти з риби, макаронні вироби. Водночас на 6,1% та 2,1% подешевшали соняшникова олія та цукор відповідно [8]. З початку повномасштабної війни більшість українців стали планувати свої витрати, виходячи з потреб. Після війни споживча тенденція не зміниться. При цьому в населення відбулася переоцінка людських стосунків.

За 2022 рік і початок 2023 року відомство Київської області Бучанського району підготувало нормативні документи, створило агентство для координації збору й аналізу інформації про пошкодження, реєстр пошкодженого і знищеного майна. Внаслідок російської агресії було багато пошкоджено та

знищено житлових будинків. Про це повідомляють жителі сіл Бучанського району, які чекають матеріальної та соціальної допомоги від держави.

На Київщині в умовах воєнного стану в кожній громаді ведеться робота з питань соціального захисту населення. Так у кожній територіальній громаді є відповідальні особи з догляду за маломобільними самотніми людьми літнього віку та особами з інвалідністю. Вони забезпечують належні умови обігріву, харчування та надають у разі необхідності медичну допомогу.

Також у регіоні постійно здійснюється нарахування та призначення державних соціальних виплат. Станом на 2 березня 2022 року повністю відновили фінансування і сформували державний бюджет та відпрацювали місцевий бюджет на суму 2,5 млн. грн. Серед них малозабезпечені, особи з інвалідністю І групи, самотні, люди літнього віку, маломобільні та переміщені особи із зони бойових дій і таких у регіоні 58 тис. осіб [8].

Важливою проблемою української родини, зокрема населення Київщини, є алкоголізм. Такі родини в основному і становлять контингент неблагополучних, що потребують соціального супроводу. На жаль, лікування від алкогольної, наркотичної залежності – це тривалий, довгий та складний процес. До того ж у неблагополучних родинах здебільшого немає грошей на лікування і відсутнє бажання подолати алкогольну залежність.

Дуже часто під час обстеження, опитування жителів Бучанського району Київщини зустрічалися сім'ї, члени яких мають інвалідність. Такі родини мають різнобічні проблеми: необхідність лікування, складне матеріальне становище, труднощі у спілкуванні, проблеми у професійній реалізації дитини. Як пояснюють соціальні працівники, ця категорія родин легко іде на співпрацю, однак виникають проблеми з батьками, які виховують дітей-інвалідів. Вони не хочуть, щоб у їхню сім'ю приходили зі своїми пропозиціями, а саме через те, що люди сприймають свій біль і не хочуть виносити його назагал. Найчастіше дитина хоче спілкування та іде на контакт, тоді як батьки проти цього.

Ще однією соціальною проблемою є неповнолітні одинокі, багатодітні матері, які опинилися у складній життєвій ситуації через відсутність освіти, житла, роботи, досвіду, навичок щодо догляду за дитиною, підтримки з боку родини чи батька дитини, почуття відповідальності за немовля, низький рівень сексуальної культури, що й призводить до ранньої вагітності. Соціальні працівники в даний час можуть надавати допомогу такій родині переважно на етапі її кризи, але у момент конфлікту або розпаду займатися профілактикою сімейних конфліктів, налагодження сімейних комунікацій у передкризовому стані більшість соціальних установ поки що не в змозі.

Отже, найбільш актуальними проблемами для більшості українців є війна в Україні, соціально-економічні проблеми, низький рівень зарплат чи пенсій, безробіття, високі комунальні тарифи. Одним з основних завдань, яке стоїть перед кожною областю України після війни, є відновлення інфраструктури. Відновлення інфраструктури буде ключовим фактором для розвитку економіки та поліпшення якості життя людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буленко Т. В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. 2001. Т. 3 (4). С. 20–24.
2. Бугуцький О., Орлатий М. Споживання матеріальних благ сільським населенням України. *Україна: аспекти праці*. 1996. № 6. С. 28–33.
3. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Умань : Сочінський М. М., 2020. 456 с.
4. Прокопишак К. В. Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин : монографія. Львів : НВФ «Українські технології», 2002. 264 с.
5. Смирнова І. І., Лихошва О. Ю., Рак Н. В., Горієва Л. А. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3 (61). С. 205–212.
6. Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. *Український соціум*. 2004. № 2 (4). С. 80–84.
7. Якуба К. І. Соціально-демографічний стан сільських населених пунктів. *Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери* : наук. доп. / за заг ред. акад. НААН ПТ Саблука. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. С. 33–40.
8. Головне управління статистики у Київській області, 2023. URL: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.05.2023).

Баришников Андрій Олексійович,
аспірант кафедри фізичного виховання і педагогіки спорту,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Ляхова І. М.**,
доктор педагогічних наук, професор,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

МЕТОД РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ – МОЖЛИВІСТЬ ПСИХОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ І КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Актуальність проблеми. Сьогодні в усьому світі аутичні розлади в дітей трапляються частіше за дитячі онкологічні захворювання, синдром Дауна, глухоту та відсутність зору, взятих разом. Аутизм стає однією з головних причин дитячої інвалідності. Прогноз залежить від ступеня тяжкості аутичних розладів, наявності чи відсутності органічних уражень, розвитку інтелекту, мови та своєчасності психолого-педагогічних заходів. Відомо, що за відсутності лікування, корекційної допомоги майже 70% дітей з аутизмом мають надалі тяжкі порушення та потребують постійного догляду сторонніх осіб. [2]

У тих випадках, коли аутичну дитину правильно виховують і вчать, у суспільство інтегрується відповідальна за свою роботу людина, якою б ця робота не була – від фізика-теоретика до двірника. Система допомоги особам з аутизмом в Україні лише почала формуватися, чим започатковується виконання державою обов'язків щодо реалізації конституційного права своїх аутичних громадян на адекватну їхнім можливостям освіту [1].

Зміни в суспільстві, освітній політиці, гуманізація навчання і виховання, спрямовані на гармонійний розвиток особистості, її соціалізацію та індивідуалізацію, визначають зміни в спеціальній освіті, для якої одним з найважливіших завдань є створення умов для раннього виявлення, корекції і компенсації вторинних відхилень у розвитку дітей раннього віку. Адекватно організована рання діагностика і комплексна корекція з перших місяців і років життя дозволяють не тільки коригувати вже наявні відхилення в розвитку, але і попередити появу вторинних порушень, знизити ступінь соціальної непристосованості дітей, досягти максимально можливого для кожної дитини рівня загального розвитку, освіти, ступеня інтеграції в суспільство [5].

Відтак, питання навчання, виховання та соціалізації таких дітей є нагальною потребою сьогодення. Завдяки зміні ставлення суспільства до цього актуального питання, розробляються та широко впроваджуються в практику роботи реабілітаційні та корекційно-розвивальні програми, що базуються на сучасних методах корекції та передбачають відпрацювання навичок імітації, поведінкових реакцій, розвиток психомоторної функції таких дітей та ін. Ціль корекції – соціалізація і подальша підтримка осіб з розладами спектра аутизму [3,4].

Мета роботи – здійснення теоретичного аналізу методики раннього втручання для корекційної роботи психомоторного розвитку дітей із розладами аутистичного спектра в умовах центру реабілітації через фізичне виховання.

Методика дослідження. Проведено дослідження теоретичного плану: теоретичний аналіз та узагальнення зазначених літературних джерел стосовно проблематики дослідження (для теоретичного осмислення проблеми, вивчення її стану та пошуку шляхів покращення психофізичного стану дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра під впливом фізичного виховання), контент-аналіз (наукових статей про результати впровадження програм фізичного виховання для даної категорії осіб, медико-біологічні методи дослідження (для з'ясування рівня фізичного розвитку дітей).

Результат дослідження. Аутизм – порушення пов'язане з аномальним розвитком головного мозку людини, що обумовлене вродженими факторами (генетичні, епігенетичні) та факторами середовища. Незважаючи на це, дисфункції ділянок головного мозку та нервових сполучень між ними можуть нівелюватися завдяки компенсаторній активності мозку. Однак компенсація не завжди може відбуватися в напрямку, що відповідає критеріям нормального розвитку дитини. Наприклад, при відсутності соціальної мотивації у дитини-аутиста спостерігається надмірна увага й інтерес до предметів навколишнього середовища і свого роду «зацікнення» на них, внаслідок чого страждає її соціальний розвиток [7].

Але на сьогодні відбуваються позитивні зміни в діагностиці розладів аутистичного спектра й інтервенції (втручання). Завдяки проведеним дослідженням, починаючи вже з 6-12 місяців, можна ідентифікувати дітей, які швидше за все отримають діагноз аутизму в майбутньому [8]. Із зазначеного вище стає зрозумілим, що рання постановка діагнозу призводить до ранньої корекції. Отже, метод раннього втручання необхідно максимально задіяти при корекції психомоторних розладів у дітей-аутистів [5].

Для людей із розладами аутистичного спектра одним із найбільш ефективних методів є фізичні вправи. Інтенсивні заняття фізичною культурою асоціюються із зменшенням стереотипної поведінки (само-стимуляції), гіперактивності, агресії, самоушкодження, деструктивності. Інтенсивна програма фізичних навантажень передбачає не менше ніж 20-хвилинні заняття, 3-4 рази на тиждень. Багато аутичних дітей, які ведуть неактивний спосіб життя, швидко набирають вагу, що тягне за собою інші проблеми. Навіть за відсутності очевидних психомоторних порушень аутичної дитині необхідним є певне фізичне навантаження для підтримки психофізичного тону, нормального розвитку м'язової та опорно-рухової системи та зняття психоемоційної напруги [7].

Досвід роботи та неодноразові випадки підтверджують, що психолого-педагогічна корекція психомоторної затримки при аутизмі є можливою аж до відповідності абсолютній нормі [5].

Обов'язковими для дітей зі спектром аутизму вважаються вправи для великої та дрібної моторики, а також вправи на рівновагу, на міжкульову взаємодію, вправи на розвиток координаційних і силових здібностей. Крім того, корисним для дітей з аутизмом є плавання, тому що під час таких занять зміцнюються всі основні групи м'язів, збільшується рухливість суглобів. Діти з аутизмом стають більш витривалими, гнучкими, позбавляються від напруги та стресу, поліпшують свій психоемоційний стан і завдяки контакту з водою заряджаються позитивною енергією.

Діти з розладами аутистичного спектра характеризуються збідненою імітаційною поведінкою. Дослідження показують, що вони проявляють більш виражений рівень відставання в імітації рухів, ніж діти із затримкою психічного розвитку [7]. Але імітація є однією із найбільш базових форм соціальної взаємодії дитини з оточуючими. У зв'язку з тим, що аутистичні діти характеризуються труднощами в соціальному розвитку, стає очевидною необхідність орієнтації в процесі психолого-педагогічної роботи на найбільш базові форми соціальної поведінки. Зміни імітаційних здібностей таких людей пов'язані з поліпшенням соціально-комунікативних навичок, мовлення, гри, спільної уваги. Тобто через розвиток імітації можна покращити інші проблемні аспекти розвитку. Таким чином, розвиток імітаційних здібностей у аутистичної дитини повинен тягнути за собою розвиток її соціальної та моторної сфери [5].

Висновки. Головною метою раннього втручання є ефективне подолання, корекція та компенсація відхилень у дитини з перших років життя.

До основних методів корекції психомоторного розвитку належать: метод імітації, тандем-метод, ігровий, індивідуальний та ін., які слід розглядати як важливі елементи дитячого розвитку. Проблема аутизму є багатогранною, а тому не можна з точністю передбачити реакцію кожної окремої аутистичної дитини на той чи інший засіб або метод терапії чи адаптивного фізичного виховання.

Спираючись на теоретичні й експериментальні дані багатьох науковців-дослідників щодо розвитку дітей з розладами спектра аутизму та маючи власний досвід в цьому питанні, можна з упевненістю наголосити на тому, що для успішної корекції психомоторного розвитку засобами фізичного виховання, а також соціалізації даної категорії осіб, потрібно більше втілювати метод раннього втручання в корекційну роботу з цією категорією осіб. Якщо якомога раніше почати працювати з кожною дитиною-аутистом, можна досягти найкращих результатів у реабілітації і подальшій соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корекційно-розвивальні методики роботи з дітьми з аутизмом : методичні рекомендації / уклад.: Д. М. Литвяк, Л. О. Зленко. Чернівці, 2020. 78 с. URL: <https://znayshov.com/FR/7253/276.pdf>.
2. Мойсеєнко І. М. Теоретичні підходи до дослідження ознак аутизму в Україні. *Іноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10, Т. 1. С.58–62. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/13.pdf.
3. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму. Київ : Фенікс, 2010. 388 с.
4. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2013. 56 с.
5. Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом : посібник. Київ ; Чернівці : Букрек, 2017. 192 с.

6. Хамаде А. Корекція психофізичного стану дітей шкільного віку з розладами аутичного спектру засобами фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. ... докт. філос. : 017 «Фізична культура і спорт». Львів, 2021. 26 с.

7. Functional analysis and treatment of low-rate problem behaviour in individuals with developmental disabilities / J. Tarbox, M. D. Wallace, R. S. F. Tarbox et al. *Behav Interv.* 2004. Vol. 19. P. 73–90.

8. Rogers S. J., Vismara L. A. Evidence-based comprehensive treatments for early autism. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology.* 2008 Vol. 37. P. 8–38. DOI:10.1080/15374410701817808.

Безверхня Галина Василівна,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор,
професор кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я,
Луцький національний технічний університет,

м. Луцьк, Україна

Суханова Ганна Петрівна,

старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,

м. Запоріжжя, Україна

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Формування поняття «здорового способу життя» людини має глибокі корені в історичній думці людства. Уже в давньоіндійських Ведах сформовані основні принципи ведення здорового способу життя. Уявлення про здоровий спосіб життя зустрічаються у вченнях лікарів Колької школи, яку прийнято ототожнювати з іменем Гіппократа. Гіппократ пише: «Отже, відповідно до віку, пори року, звички, країни, місцевості, будови тіла слід влаштовувати і спосіб життя так, щоб ми могли протистояти і спекам, і холодам, бо тільки таким чином досягається найкраще здоров'я» Отже, саме Гіппократ першим вводить дослідження поняття в науковий обіг. Висвітлення проблеми здорового способу життя отримує подальший розвиток у Давньому Римі, у працях римських філософів Цицерона і Галена.

Мислителі античного періоду намагаються виділити в явищі «здорового способу життя» людини специфічні його елементи. Так, наприклад, Гіппократ акцентує свою увагу на фізичному здоров'ї людини. Демокріт, у свою чергу, найповніше описує духовне здоров'я людини, що становить, на його думку, «благий стан духу», коли душа перебуває у спокої й рівновазі та не хвилюється через будь-які страхи, забобони й інші переживання.

Важливе судження про взаємозв'язок фізичного й духовного здоров'я висловлює Платон, який пише про те, що хороший душевний стан своїми добрими якостями зумовлює найкращий стан тіла.

За часи Давньої Греції починає зароджуватися аксіологічний аспект поняття «здоров'я», тобто особливо підкреслюється його соціальна значущість або загальнолюдська цінність.

Найпотужнішою традицією культивування фізичного здоров'я людини є виникнення Олімпійських ігор у Давній Греції в 776 р. до н.е., які й нині користуються великою популярністю [1].

У середні віки на перший план висувається духовний компонент структури здорового способу життя людини, церква прагне монополізувати формування світогляду. Фактично загальна релігійність стає могутнім механізмом до виконання всіх релігійних ритуалів, зокрема оздоровчих і гігієнічних правил. Біблія, як основа християнства, виступає своєрідним провідником здорового способу життя давніх народів, дотримання ними постів, що становлять собою перевірені життєвою практикою рекомендації для підтримання в нормі людського організму. Коран, як основа ісламської релігії, також, як і Біблія, містить раціональні рекомендації щодо збереження і зміцнення здоров'я людини.

Предкам українського народу також був властивий культ здоров'я. Здоров'я українського етносу групувалися на знанні та обожненні сил Природи, вміння застосовувати трави і природні чинники (воду, росу, сонце, повітря). В Україні з давніх-давен люди під час зустрічі віталися: «Здоров будь!», а прощалися словами: «Бувай здоровим!»

Київська князівна Євпраксія, або Добродія, онука Володимира Мономаха, вивчала народну медицину, лікувала. Вона написала трактат з гігієнічними порадами, розповідями про користь повітря, фізичних рухів, раціонального харчування.

На початку XVI ст. з'являється Салерніський кодекс здоров'я, положення якого також фіксують засоби і способи досягнення здорового способу життя. З настанням епохи капіталістичного устрою суспільства у формуванні здорового способу життя відбуваються принципові зміни. І це пов'язано насамперед з розвитком промисловості. Починаючи з XV ст. виникає потреба у фізично і психічно здоровій робочій силі. Тому відомі вчені починають посилено займатися питаннями збереження і зміцнення здоров'я робітників.

Значний інтерес становлять праці видатних учених Я. Коменського, І. Пестолоцці. Я. Коменський розкрив можливості «материнської школи» у здійсненні оздоровчого виховання дітей. Великий педагог не розглядав навчання окремо від виховання, тому виховання особистості описується як в дидактиці, так і в працях, присвячених проблемам виховання. Педагог підкреслює, що людина не народжується з певними якостями, вони в неї виховуються упродовж усього життя.

Поряд із головними чеснотами Я. А. Коменський рекомендував розвивати в дітях скромність, слухняність, охайність, доброзичливість до інших людей, повагу до старших, працелюбність. Великого значення у вихованні дітей він надавав позитивному прикладу вчителів і батьків, товаришів, бесідам з дітьми на морально-духовні теми, боротьбі з розбещеністю, лінощами, дотримання суворої дисципліни на принципах гуманності. Він вважав, що порушників дисципліни треба карати, але способи необхідно вибирати гуманні, застосовувати їх розумно. Я. А. Коменський підкреслює, що від виховання дітей залежить «виправлення людських справ на землі» та розвиток суспільства шляхом удосконалення й щастя. Вчителі – Душа і Серце виховання, і вони «поставлені на високому почесному місці», саме їм «доручена чудова посада, вище якої нічого не може бути під сонцем».

Питанню здорового способу життя надавало великого значення запорізьке козацтво. Систематичне виконання фізичних вправ і ефективна система загартовування виховали той тип козаків, які легко переносили спрагу, голод, спеку й холод та були надійними захисниками всього українського народу [2].

Значна частина спадщини минулого щодо здорового способу життя людини і сьогодні не втратила свого значення. Питання, пов'язані зі способом життя, які порушувались у ті часи, лишаються актуальними й нині.

Таким чином, здоровий спосіб життя як система складається з багатьох взаємозалежних та взаємозамінних елементів, які спираються на принципи культури харчування, руху, емоцій, взаємовідносин, виховання, а не тільки на дотриманні певних технологій оздоровлення. Визначення поняття здорового способу життя не експертами, а пересічними громадянами дуже різноманітне, але має деякі спільні риси: оптимальний режим праці і відпочинку, відмова від шкідливих звичок, заняття фізичними вправами і спортом, переживання задоволення і щастя від прожитого дня, екологічність місця проживання, дотримання особистої гігієни, гігієни харчування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Ю. Д., Зіоменко С. К. Внесок стародавніх філософів у формування еколого-валеологічних понять. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2006. № 12. С. 16–19.
2. Завадавський В. І., Цьось А. В. Про систему фізичного вдосконалення запорозьких козаків. *Традиції фізичної культури в Україні* : зб. наук. статей. Київ : ІЗМН, 1997. С. 44–61.

Буренко Марина Сергіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ЗМІН ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Формування здорового способу життя є предметом численних досліджень учених різних галузей в Україні та за кордоном. Здоровий спосіб життя – це колективна модель поведінки, яка спрямована на збереження здоров'я. Про це йшлося у дослідженні А. Куйдан та М. Хмари. Вони також зосередилися на формуванні навичок здорового способу життя серед молоді в складних умовах дистанційної освіти. Важливе значення у формуванні здорового способу життя студентської молоді має фізична підготовка [6].

Н. Борейко та Л. Азаренкова спрямували своє дослідження на визначення ролі спорту та фізичної культури в сучасному світі. Потрібні ефективні заходи для відновлення фізичного, емоційного та морального стану дітей, молоді, військовослужбовців і всього населення України. Фізична культура і спорт можуть відіграти в цьому важливу роль [1].

А. Дейнеко та І. Біленька проаналізували поняття «фізична активність», що об'єднує різноманітні рухові дії, та зазначили, що навіть в умовах воєнних дій не треба забувати про важливість фізичної активності, потрібно приділяти особливу увагу фізичним вправам, оскільки вони допомагають зменшити стрес і зміцнити організм. Відтак належна фізична активність є невід'ємною частиною здорового способу життя, яка впливає на всі аспекти життя людини та загальний стан здоров'я організму [4].

Т. Мошенська, Н. Долгополова та М. Сорочинська проаналізували популярні онлайн-платформи та фітнес-додатки для формування здорового способу життя, що є особливо актуальним за поширеної дистанційної форми навчання та роботи в умовах воєнного стану в Україні. На думку авторок, новітні технології підвищують інтерес людей до занять спортом та популяризують фізичну активність [7].

Незважаючи на те, що є багато досліджень на тему здорового способу життя, необхідно більше вивчати цю тему, оскільки зміна військово-політичної ситуації в Україні суттєво вплинула на ставлення людей до фізичних вправ, фізичної активності та спорту.

Проблема недостатньої фізичної активності, також відома як гіподинамія, стала надзвичайно актуальною останнім часом. Українське суспільство зіткнулося з численними проблемами, пов'язаними із погіршенням здоров'я та загрозами для нього. Гіподинамія впливає на різні аспекти здоров'я людини та призводить до появи нових захворювань, які становлять дедалі більшу загрозу.

Той факт, що рухова активність є однією із найважливіших складників здорового способу життя і основним чинником зміцнення здоров'я, підкреслює серйозність проблеми її дефіциту в сучасного покоління. Деякі вчені розглядають фізичну активність як природний компонент, що має значний вплив на фізичний розвиток і сприяє не тільки адаптації до довкілля, а й оптимізації життєдіяльності [2].

Внаслідок війни багато людей були змушені покинути свої домівки, стати внутрішньо переміщеними особами або переїхати за кордон, це позбавило їх можливості практикувати ті види спорту, якими вони займалися в мирний час. Постійні обстріли та руйнування інфраструктури перешкоджають проведенню фізкультурно-оздоровчих заходів в зонах масового відпочинку, проживання та роботи [1].

Для формування цінності здорового способу життя особливо важливо проводити самостійні заняття фізичними вправами вдома. Це пов'язано з тим, що обмежений час, доступний для занять з тренером у спортзалі, може бути компенсований такими самостійними тренуваннями [6]. Крім того, важливо зазначити, що самостійні фізичні заняття можуть стати ефективним методом виховання в людей бажання вести здоровий спосіб життя і прагнення до фізичного самовдосконалення [5].

Регулярні фізичні заняття в умовах війни в Україні є способом відпочинку, що сприяє підтримці не лише фізичного, але й психічного здоров'я, покращує настрій і підвищує загальний тонус організму.

В умовах воєнно-політичної нестабільності стрес може спричинити серйозні негативні наслідки для психічного здоров'я людини. Однак регулярні заняття фітнесом, наприклад, призводять до активного вивільнення ендорфінів, відомих як гормони щастя. Ці речовини допомагають людям впоратися зі стресом, зменшують тривожність, покращують самопочуття і загальний стан психічного здоров'я [3]. Ця фізична активність особливо важлива під час війни, коли люди щодня стикаються з небезпеками і страхами та постійно піддаються психологічному стресу.

Щоб підвищити інтерес людей до фізичних вправ, сприяти заохоченню мотивації та відстеженню результатів, можна використовувати передові технології та інтерактивні платформи для створення персоналізованих тренувальних програм. Ці інструменти можуть бути важливими помічниками для забезпечення активної фізичної активності та популяризації здорового способу життя [7].

Отже, українська фізична культура та спорт мають великий потенціал для популяризації здорового способу життя та психологічної стійкості в умовах військово-політичних змін. Завдяки регулярним фізичним вправам і спортивним тренуванням люди можуть покращити своє фізичне здоров'я, підвищити стійкість до стресів і психологічних навантажень, а також покращити загальний стан здоров'я.

Умови військового конфлікту суттєво обмежують можливість людей займатися фізичною активністю та спортом. Доступ до спортивних об'єктів, тренувань і фізичної активності може бути ускладнений через руйнування інфраструктури і брак безпеки. Однак розв'язанням цієї проблеми наразі є використання різноманітних інтерактивних платформ і застосунків, що дають змогу самостійно займатися фізичними вправами в домашніх умовах. Такі онлайн-ресурси пропонують персоналізовані програми тренувань, які враховують здібності та обмеження людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борейко Н. Ю., Азаренкова Л. Л. Роль спорту і фізичної культури під час війни та у відновленні України. *Здоров'я нації і вдосконалення фізкультурно-спортивної освіти* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конф. (м. Харків, 27–28 квітня 2023 р.). Харків, 2023. С. 361–365.
2. Галан Я. П. Фізична культура і спорт як засіб підвищення рівня мотивації до обороноздатності держави. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2023. № 2 (160). С. 69–75.
3. Дворник М. Промоція здорового способу життя особистості в умовах війни: концептуальні засади дослідження. *Проблеми політичної психології*. 2023. № 13 (27). С. 57–64.
4. Дейнеко А., Біленька І. Рухова активність як компонент здорового способу життя людини. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення* : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конф. (25-26 серпня 2022 року в режимі онлайн). 2022. С. 103–108.
5. Кащенко В. М., Бабачук Ю. М. Фізична культура як фактор формування здорового способу життя здобувача вищої освіти. *Пріоритети сучасної науки* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30-31 грудня 2020 р.). Київ, 2020. Ч. 1. С. 59–60.
6. Куйдан А. С., Хмара М. А. Формування навичок ведення здорового способу життя студентської молоді в умовах дистанційного навчання. *Актуальні проблеми розвитку освіти в сфері туризму, фізичної культури та спорту* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 21-22 березня 2023 р.). Хмельницький : ХГПА, 2023. С. 168–171.
7. Мошенська Т., Долгополова Н., Сорочинська М. Застосування онлайн-платформ та фітнес-додатків для формування здорового способу життя. *Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури і спорту*. 2023. № 7. С. 75–83.

Гончаренко Олександр Миколайович,

кандидат фармацевтичних наук,
старший викладач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ – ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ

*«Люди загинуть від невміння користуватися
силами природи та від незнання справжнього
світу»*

Напис на піраміді Хеопса

Проблема формування здорового способу життя за роки незалежності України розглядається в багатьох галузях науки. Цим питанням приділяють увагу науки різних галузей – медицина, гігієна, екологія, педагогіка, фізична культура і валеологія.

В умовах швидкого нарощування науково-технічного прогресу ставлення до природи набуло соціального значення. Вплив антропогенних факторів на біосферу Землі спричиняє виникнення небажаних негативних факторів у природному середовищі, а саме на людину.

Кризовий екологічний стан спричинений також надто низьким рівнем екологічної науки, освіти та виховання, які зумовили відповідно низький рівень культури й свідомості у людини, ставлення до природи та неспроможність прогнозувати катастрофічні наслідки такої антропогенної діяльності [1].

Формування здорового способу життя (ЗСЖ) учнівської та студентської молоді впливає викладання таких дисциплін в загальноосвітніх школах та вищих навчальних закладах як екологія, основи медичних знань, гігієни, фізичної культури та валеології.

За роки незалежності України в питанні здорового способу життя виявляється стурбованість станом навколишнього середовища, умовами праці, навчання і відпочинку, власним матеріальним становищем доступністю та якістю медичного обслуговування.

У «Концепції екологічної освіти України» зазначено «проблеми навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі та свідомості інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні. Шлях до високої екологічної культури через

ефективну екологічну освіту». Екологічна освіта на порозі третього тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, екологічного розвитку [3, с. 2].

Небезпечного розвитку набуло поширення шкідливих звичок серед юнаків та дівчат (тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотичних речовин тощо). За останні роки в Запоріжжі та східних регіонів проблема забруднення повітря заводами стала темою обговорювання в суспільстві.

У зв'язку з цим на сучасному етапі особливої актуальності набуває розвиток загальної екологічної освіти, що передбачає:

- в навчальних програмах загальноосвітніх шкіл, в закладах вищої освіти було передбачено викладання таких предметів як екологія;
- ціннісне стійкий збалансований взаємозв'язок розвитку суспільства і природи;
- змінення пріоритетів вивчення екології середовища на вивчення екології людини, її діяльності, прогнозування варіантів розвитку екологічних ситуацій, визначення способів особистої участі і їх вирішенні.

Метою цієї проблеми є використання нових механізмів формування екологічної та духовної культури молоді і механізми, які при цьому використовуються є: формування культури здорового способу життя через розвиток знань таких дисциплін як біологія, екологія, валеологія, безпека життєдіяльності, цивільний захист та охорона праці. На жаль, за останні 10-15 років в Україні в навчальних закладах кількість годин на викладання цих дисциплін скоротилося. Тільки володіючи ними учнівська молодь здатна правильно вибрати подальший шлях свого розвитку [2].

Моя проблемна тема включає:

1. **Спортивний напрямок.** Потрібні не контрольні нормативи, а цікаві заняття, спортивні секції, проводити спортивні змагання на рівні районів, міста, області, які б були корисними для здоров'я. Без спорту неможливий розвиток здорової нації. Спорт повинен пропагуватися на рівні телебачення, навчальних закладів, батьків.

Ще більшою проблемою серед молоді є психічне здоров'я. Це проблема не тільки України. В західних країнах кожна сьома людина хворіє на психічне захворювання. І ця тенденція дуже зростає. Між психічним здоров'ям та здоровим способом життя існує пряма залежність. Люди, які мають добре фізичне здоров'я мають і більше здорову психіку.

2. **Біологічний напрям.** Навколишнє середовище, яке оточує людину постійно впливає як на зовнішній так й на внутрішній світ людини. Цьому спонукають викладання в загальноосвітніх школах, ліцеях, вищих навчальних закладах таких дисциплін як біологія, екологія, безпека життєдіяльності, валеологія та охорона праці. Учнівська молодь повинна спілкуватися природою рідного краю, брати активну участь в екскурсіях на острів Хортиця, знати історію рідного краю.

3. **Духовний напрям.** Існує два закону в області духовного виховання. Перший: ніхто не може навчити учня тому, що не виконує сам. І другий: учень не може зрозуміти нового доки не виконає в своєму житті того, що він вже знає. В цьому напрямі стоїть відповідальна задача – повернути нашому народу, через дітей, його традиції, віру, заповнити той духовний вакуум, який утворився внаслідок довгочасного виховання народу в дусі безвір'я, заперечення духовних цінностей.

Для цього потрібно формувати психічне та фізичне здоров'я підростаючого покоління. Необхідне збереження і відродження традицій народу, поглиблена розробка нового змісту освіти.

Від того, наскільки нам вдасться впоратись з задачею освіти, поновити майже прервані культурні традиції, залежить власне існування нашого народу.

Отже здоровий спосіб життя кожного українця є дуже важливим для всієї нації. Якщо нація буде здорова фізично, вона буде розвиватися і культурно, і духовно. Фізичний і психічний стан сьогоденної молоді є дуже незадовільним. Для цього потрібно донести до молоді важливість здорового способу життя. І цю роль повинна взяти на себе держава. Але тільки, коли кожен з нас буде розуміти суть наших проблем, ми зможемо зрушити з місця у їх вирішенні. Ніхто за нас не змінить нашого мислення.

«Здорове мислення – здоровий спосіб життя – здорова молодь і нація» – це не просто послідовність, якої кожен з нас повинен дотримуватися. Це замкнене коло, у яке нам усім необхідно попасти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Запольський А. К. Основи екології. Підручник. Київ : Вища школа. 2004. 382 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Науково-практичні засади. Київ : Либідь. 2003. 344 с.
3. Про концепцію екологічної освіти України. Рішення колегії МОН № 13/6-19 від 20.12.2001р. С.5.

Донченко Максим Денисович,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Шинкаренко І. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА ПЕРЕВАГИ

Розвиток емоційного інтелекту у поліцейських є ключовою складовою їх професійного успіху та ефективності в роботі з громадою [2, с. 36]. Ця навичка дозволяє поліцейським краще розуміти власні емоції та емоції інших осіб, забезпечуючи взаєморозуміння та сприяючи побудові довіри та співпраці з громадою.

Поліцейські, які розвивають свій емоційний інтелект, мають можливість краще розуміти емоції та потреби громадян, зменшуючи конфлікти та підвищуючи загальний рівень безпеки. Крім того, вони здатні встановлювати та підтримувати позитивні відносини як з колегами, так і з громадою, що сприяє створенню довіри та сприятливого клімату в робочому середовищі [1, с. 46].

Зазначимо деякі ключові аспекти та переваги розвитку емоційного інтелекту у поліцейських. До ключових аспектів належать:

- спілкування та емпатія (розвиток навичок активного слухання та вміння відчувати емоційний стан інших осіб) може покращити спілкування з громадянами та свідками;
- управління стресом (емоційний інтелект допомагає поліцейським краще впоратися із стресом, який часто супроводжує їх професійну діяльність);
- керування конфліктами (вміння вирішувати конфлікти та заспокоювати) у нервово напруженій ситуації може запобігти ескалації конфліктів до насильства [3, с. 90].

Переваги розвитку емоційного інтелекту:

- покращена комунікація (поліцейські з високим рівнем емоційного інтелекту можуть встановлювати довірчі стосунки з громадянами, що поліпшує реакцію громадян на поліцейську діяльність);
- підвищена професійна адаптабельність (емоційно інтелігентні поліцейські можуть ефективно пристосовуватися до нових ситуацій та змін у робочому середовищі);
- зменшення конфліктів (поліцейські, які розвивають свій емоційний інтелект, можуть уникати або зменшити інтенсивність конфліктних ситуацій через вдалу комунікацію та вміння керувати емоціями).[4, с.46]

Отже, розвиток емоційного інтелекту у поліцейських стає невід'ємною частиною сучасної поліцейської практики. Ця навичка допомагає покращити якість взаємодії з громадою, зменшити конфлікти та підвищити рівень безпеки в громадських місцях. Розвинутий емоційний інтелект поліцейських призводить до покращення загального клімату, безпеки та гармонії в суспільстві, що робить їхню роботу більш ефективною та значущою для громадян. Особливо це актуально у воєнний час, коли стрес, тривога та неспокій можуть бути поширеними явищами, розвинуті навички емоційного інтелекту можуть зробити значний внесок у покращення психологічного стану та здатності людей ефективно взаємодіяти у складних ситуаціях. Емоційний інтелект означає здатність розпізнавати, розуміти, управляти та взаємодіяти з власними емоціями та емоціями інших людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балтаджи П. М. Поліція діалогу: очікування – реальність. *Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16 вересня 2022 р.). Одеса, 2022. С. 67–70. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-257-2-16> (дата звернення: 08.10.2023).
2. Бреус Ю. Роль емоційного інтелекту в професійній діяльності керівника закладу середньої освіти : навч. посіб. Київ : Пріоритети, 2016. 36 с.

3. Костюк А. В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. С. 85–89.

4. Санько К. О. Феномен емоційного інтелекту в сучасній психології. *Сучасна психологія: теорія і практика* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27-28 березня 2015 р.). Херсон : Гельветика, 2015. С. 44–47.

Дуняшенко Олександр Олександрович,

курсант 2-го курсу,

Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Журавель О. А.,**

старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ТА СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ – ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У системі загальнокультурних цінностей високий рівень здоров'я людини багато в чому визначає можливість освоєння ним всіх інших цінностей, і в цьому сенсі є основою, без якої процес розвитку особистості малоефективний. Збереженню та зміцненню здоров'я сприяє система здоров'язберігаючих форм життєдіяльності – здоровий спосіб життя [4, с. 67].

Спеціальна фізична підготовка є складовою системи службової підготовки поліцейського і має на меті забезпечити їхню здатність виконувати службові обов'язки в екстремальних ситуаціях, забезпечувати громадський порядок та безпеку громадян. Система фізичної підготовки особового складу підрозділу поліції передбачає загальну фізичну підготовку та спеціальну фізичну підготовку. Загальну фізичну підготовку становлять гімнастика, легка атлетика, плавання, марш-кидки, лижі, ігрові види спорту тощо. Необхідність оволодіння прийомами фізичного впливу та спеціальними діями, навичками подолання окремих штучних та природних перешкод, спеціальних смуг перешкод, прикладного плавання, виконання спеціальних вправ – прерогатива спеціальної фізичної підготовки [1, с. 9].

Ануфрієв М. І., Бутов С. Є., Гіда О. Ф. Решко С. М. зазначають, що спеціальна фізична підготовка поліцейського тримає орієнтир на такі знання і навички:

- ✓ спеціальні знання, вміння та навички застосування заходів фізичного впливу, прийомів самозахисту та рукопашного бою у реальних обставинах оперативно-службової діяльності, зокрема в умовах значних фізичних та психічних навантажень;
- ✓ навички долаання природних та штучних перешкод, пересування в різних умовах оперативно-службової діяльності;
- ✓ вдосконалення професійно важливих фізичних якостей (силової та швидкісної витривалості, швидкості реагування, спритності тощо);
- ✓ професійно важливі психічні якості (психічна стійкість, концентрація та переключення уваги, швидкість оперативного мислення, точність імовірного прогнозування тощо);
- ✓ професійну працездатність та надійність організму (досягнення високого рівня функціонування систем і органів, які отримують найбільше навантаження у процесі службової діяльності);
- ✓ професійні риси характеру: сміливість, рішучість, витриманість, впевненість у власних силах тощо [2, с. 6].

Крім того, в умовах воєнного стану виникає потреба під час виконання службових обов'язків поліцейським володіти спеціальними фізичними навичками з вогнепальною, автоматичною зброєю. Лише співпраця та комунікація зі збройними силами України, силами спеціальних операцій, Національною гвардією, іншими органами (підрозділами), які входять до сил безпеки і оборони є запорукою успішності виконання бойового завдання. На наш погляд, особливе місце займає поліція в системі підготовки громадян до національного спротиву. Так поліцейські беруть участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями країни-агресора та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями [1, с. 17].

Таким чином, можна зробити висновок, що здоровий спосіб життя та спеціальна фізична підготовка поліцейських є надзвичайно важливими аспектами їхньої професійної діяльності та впливають на загальний стан здоров'я та ефективність у виконанні службових обов'язків поліцейськими. Ця комбінація є запорукою збереження нації і має численні переваги, а саме:

- Забезпечення безпеки: поліцейські здорові та фізично підготовлені більше здатні впоратися з небезпечними ситуаціями. Вони можуть швидше реагувати на виклики та ефективніше діяти в критичних ситуаціях.
- Зменшення ризику травм: якщо поліцейські мають високий рівень фізичної підготовки, це може допомогти уникнути травм та перевантажень при виконанні службових завдань.
- Підвищення ефективності: фізично здорові поліцейські мають кращу концентрацію та витривалість, що дозволяє їм краще працювати та виконувати свої обов'язки.
- Відповідальний приклад для громади: поліцейські, які приділяють увагу своєму здоров'ю та фізичній підготовці, слугують прикладом для громадян та спонукають їх до здорового способу життя.
- Психологічна стійкість: регулярна фізична активність сприяє зниженню рівня стресу та поліпшує психічне здоров'я поліцейських, що особливо важливо в їхній професійній діяльності.
- Здорове життя нації: Здорові поліцейські, які служать своїй країні, сприяють підвищенню рівня безпеки та загального здоров'я нації.

В цілому здоровий спосіб життя та спеціальна фізична підготовка поліцейських є важливими складовими їхнього професійного успіху та впливають на безпеку й благополуччя громадян і країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників Національної поліції в умовах воєнного стану : *матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Кропивницький, 16 вересня 2022 р.). Кропивницький, 2022. 264 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/15953/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%2016.09.2022.pdf>.
2. Ануфрієв М. І., Бутов С. Є., Гіда О. Ф. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посібник / заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва та Є. М. Моїсеєва. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 338 с.
3. Бондаренко В. В. Особливості фізичної підготовки працівників підрозділів патрульної поліції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ, 2017. Вип. 8. С. 11–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2017_8_4.
4. Дідковський В. А., Бондаренко В. В., Кузенков О. В. Фізична підготовка працівників Національної поліції України. Київ, 2019. 98 с.

Іщенко Ірина Володимирівна,

викладач-методист,

фаховий педагогічний коледж Хортицької національної академії,

м. Запоріжжя, Україна

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У сучасному суспільстві життя й здоров'я людини визнано найвищими людськими цінностями. Тому сьогодні одним із головних завдань національної системи освіти є виховання свідомого ставлення молоді до свого здоров'я та здоров'я інших, формування засад і гігієнічних навичок здорового способу життя, збереження й зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дитини.

В умовах сучасного соціуму стан здоров'я дітей погіршується від забруднення довкілля, санітарно-гігієнічних умов навчання, якості медичного обслуговування дітей, посиленням бездоглядності, шкідливих звичок, що викликає серйозне занепокоєння. Діти України протягом останніх двох років заходяться в стані постійного емоційного стресу, зазнають фізичних травм, навіть втрачають власне

життя через військове вторгнення росіян. Тому освіта стає пріоритетним напрямом державної політики щодо створення здоров'язбережувального середовища.

Однією з професійних компетентностей вчителя початкової освіти є здоров'язберігаюча. Її формування у здобувачів освіти фахового педагогічного коледжу Хортицької національної академії розпочинається з глибокого вивчення педагогічної спадщини видатних вітчизняних і зарубіжних педагогів.

Проблема формування здоров'я учнів через освіту, впровадження в українську школу здоров'язберігаючих освітніх технологій є актуальним напрямком діяльності сучасної освіти, спрямованим на збереження й зміцнення здоров'я дитини. Одним із найвизначніших представників такого підходу до виховання учнів є український педагог-новатор В. Сухомлинський.

Питання формування здоров'я дитини у творчості В. Сухомлинського у сучасній педагогіці досліджуються О. Іоною, В. Горашуком, Н. Побірченко, В. Ликовим, В. Бурчівською тощо.

Збереження і зміцнення здоров'я дітей Василь Сухомлинський визначав для себе особисто і для педагогічного колективу як домінуюче практичне завдання. Про проблеми здоров'я дітей і шляхи його збереження він пише у працях «Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа», «Сто порад учителям», «Народження громадянина».

«Я не боюсь ще й ще раз повторювати: турбота про здоров'я — це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежать їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили. Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги про дітей протягом перших 4 років навчання, то добра половина їх — про здоров'я» [3, с. 103].

У своїх працях В.О. Сухомлинський висунув низку завдань із забезпечення фізичної готовності дітей до школи: зміцнювати здоров'я, підвищувати протидію організму до простудних захворювань, розвивати життєво необхідні рухи, формувати правильну поставу, розширювати функціональні можливості дитячого організму, виробляти звичку до систематичних занять гімнастикою і виконання гігієнічних навичок, оберігати нервову систему, попереджувати дитячі неврози, шляхи і засоби підготовки дітей до школи. Він зазначав, що результативність фізичного виховання учнівської молоді може бути досягнута за умови, якщо проводити роботу за двома напрямками: з одного боку, використовувати комплекс найрізноманітніших вправ, які зміцнюють захисні сили організму і забезпечують нормальний розвиток дітей, а з другого – створити в школі оптимальні умови для навчання, праці та відпочинку дітей» [3, с. 108].

В.О. Сухомлинський вважав, що розвиток фізичних сил дітей величезною мірою залежить від духовного життя, від гармонії здорового тіла й здорового духу: "Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості" [3, с. 109]. За його переконанням, шлях до досягнення вершини гармонії тіла й духу – це перебування дитини під враженням казкових, фантастичних образів, зачарування природою.

Педагог вказував на зв'язок, який існує між здоров'ям і розумовою працездатністю дитини: «Досвід переконав нас у тому, що приблизно у 85% усіх невстигаючих учнів головна причина відставання у навчанні – поганий стан здоров'я, якесь нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне й таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря і вчителя» [3; 48]. Саме тому кожен вид діяльності, кожен спосіб навчання і виховання В. О. Сухомлинський розглядав з позицій їхнього можливого негативного впливу на самопочуття дітей і їх фізичний розвиток. Особливе піклування видатний педагог виявляє до дітей, в яких хворобливий стан позначається на поведінці. На його думку, найбільш точно сутність виховання таких учнів відбиває поняття "медична педагогіка", засадами якої повинні бути певні принципи, а саме: щадити легко вразливу хворобливу психіку дитини, усім стилем, укладом шкільного життя відвертати дітей від тяжких думок і переживань, пробуджувати в них життєрадісні почуття, ні за яких обставин не дати зрозуміти дитині, що до неї ставляться як до хворої [3, с. 52].

Питання зміцнення здоров'я дітей не сходили з порядку денного педагогічної ради Павлиської школи, постійно розглядалися на заняттях психологічного семінару, де обговорювались «Здоров'я і духовне життя дитини», «Режим праці і відпочинку», «Харчування і здоров'я дитини», «Попередження захворювання серця», «Слух і зір дитини», «Діти з уповільненими мислительними процесами».

В. Сухомлинським запропоновані ефективні шляхи зміцнення здоров'я дітей, удосконалення фізичного виховання учнів:

- система бесід про людину і особливості людського організму;
- оптимальне чергування розумової і фізичної праці;
- оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять (уроків фізичної культури, ранкової зарядки, фізкультхвилинок, динамічних перерв);
- створення широкої мережі спортивних секцій і залучення школярів до активної участі в них;
- спортивні ігри, змагання, спартакіади (легка атлетика, гімнастика, плавання, верхова їзда, катання на ковзанах і лижах, велосипеді, зимові розваги, побудова снігової фортеці тощо);
- утвердження в свідомості учнів необхідності уважного і дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших;
- створення позитивного психологічного мікроклімату.

Співзвучне з ідеями В. Сухомлинського створення безпечної і дружньої для дитини школи – проєкту, який реалізується в НУШ. Безпечні і дружні до дитини школи покликані допомогти учням у набутті навичок, необхідних у сучасному мінливому світі, щоб поліпшити їхнє здоров'я і благополуччя, створити безпечне середовище, підвищити мотивацію вчителів і суспільства до підтримки освіти. Модель БДДШ увібрала елементи найвідоміших у світі концепцій і моделей шкіл: «Безпечна школа», «FRESH — універсальна рамка для ефективного забезпечення здоров'я у школах», «Школа сприяння здоров'ю», «Школа дружня до дітей», «Індекс здоров'я», з принципами діяльності яких теж ознайомлюються студенти коледжу [2; 3].

Після теоретичного вивчення педагогічної спадщини та сучасних тенденцій розв'язання проблеми виховання здорової молоді здобувачі освіти беруть активну участь у проведенні традиційної вересневої Спартакіади, роботі спортивних секцій, тренажерних залів, проведенні масових флешмобів, спортивних змагань до Міжнародного дня студентського спорту. Під час дистанційного навчання ефективною формою фізичного виховання стали різноманітні спортивні челенджі. Так у вересні цього року студенти і викладачі коледжу приєдналися до Україно-швейцарського проєкту «Діємо для здоров'я».

Під час інформаційних годин куратори академічних груп приділяють особливу увагу проведенню бесід щодо запобігання появі шкідливих звичок, дотримання правил безпечної поведінки, організації здорового харчування здобувачів освіти. У коледжі постійно підтримують студентів-спортсменів, які беруть участь у змаганнях різного рівня – від обласних до міжнародних.

На заняттях з методики фізичного виховання майбутні вчителі початкових класів вивчають авторську методику кандидата педагогічних наук, завідуючої кафедри реабілітаційної педагогіки і здорового способу життя ЗОІППО О. Аксьонової «Школа розумного руху», сучасні патріотичні руханки та застосовують ці знання для ефективного проведення уроків фізичної культури. Обов'язковим є дотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо тривалості дистанційного уроку, проведення пальчикової, зорової гімнастики, хвилинок психологічного навіювання та розвантаження, обсягу домашніх завдань.

Ці знання і уміння є складовими здоров'язберігаючої компетентності вчителя. Вони дозволять ефективно розв'язувати завдання виховання здорового покоління.

Отже, настанови педагога-гуманіста: «Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я», «Турбота про здоров'я – найважливіша праця вихователя», «Виховуйте добром», «Вірте в талант і творчі сили кожного вихованця», «Бережіть учителя, його здоров'я, допомагайте йому зростати професійно, духовно, культурно і морально, якщо бажаєте мати хорошу сучасну школу» – залишаються виключно актуальними для освітян України. Успішна реалізація цих настанов потребує консолідації зусиль не тільки педагогічної спільноти, а і всього суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О. Метод рухових задачок у Школі розумного руху : навчально-методичний посібник. Запоріжжя : Вид-во КЗ «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» ЗОР, 2013. 96 с.
2. Пономаренко В. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ». Київ : Алатон, 2020. 64 с.
3. Сухомлинський В. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 669 с.

ЗАСТОСУВАННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку фізичної культури і спорту одним із пріоритетних завдань, особливо під час воєнного стану, є організація оздоровчо-рекреаційної діяльності. Тому значна увага у фізичному вихованні учнівської і студентської молоді приділяється удосконаленню фізичних якостей, здоровому способу життя, психічному здоров'ю засобами інтерактивних технологій. [9] Застосування мобільних додатків для покращення здоров'я і здорового способу життя має декілька важливих переваг, особливо в сучасних умовах, коли доступ до сфери фізичної культури та спорту може бути обмежений через різні обставини. Ось кілька аргументів на користь використання мобільних додатків у цьому контексті:

1. **Доступність:** Мобільні додатки доступні у смартфонах, які майже завжди знаходяться під рукою в студентів. Це дозволяє легко долучати фізичну активність і здоровий спосіб життя в їхню повсякденну рутину.

2. **Самостійність:** Додатки дозволяють користувачам визначати власні цілі та обирати тренування, харчування або релаксаційні практики, які відповідають їхнім потребам і розкладу.

3. **Моніторинг:** Мобільні додатки надають змогу вести облік фізичної активності, харчування, а також відслідковувати зміни у своєму здоров'ї і фізичній формі. Це допомагає користувачам бачити свій прогрес і робити належні корекції.

4. **Мотивація:** Багато додатків мають системи нагород і викликів, що стимулюють користувачів до більш активного способу життя. Це може бути особливо корисним для стимулювання студентської молоді до фізичної активності.

5. **Навчання:** Деякі додатки містять відеоуроки, інструкції та рекомендації, які допомагають користувачам освоювати нові тренувальні програми або навички для покращення здоров'я.

6. **Взаємодія та підтримка:** Деякі додатки створюють спільноти користувачів, де студенти можуть ділитися своїм прогресом, досвідом та підтримувати одне одного.

Саме цей аспект визначив тему нашого дослідження і обумовив його **мету**: вивчення застосування різних корисних мобільних додатків студентами 1-4 курсів спеціальності «Фізична культура і спорт» у повсякденному житті для збереження і зміцнення здоров'я.

Завдання дослідження:

- проаналізувати дані наукових джерел інформації з питань існуючих мобільних спортивних додатків, додатків для контролю за здоров'ям, додатків для медитації та релаксації;

- провести онлайн-опитування серед студентів 1-4 курсів спеціальності ФКСб, порівняти отримані дані;

- узагальнити результати та зробити висновки.

Аналіз джерел. Аналіз наукових джерел показав, що існує багато корисних мобільних додатків, які допомагають підтримувати й покращувати здоров'я. Ось декілька популярних додатків та їхні переваги в користуванні:

1. Фітнес-додатки:

MyFitnessPal: Додаток для ведення щоденного журналу харчування і обліку калорій. [1]

Freeletics — Workout & Fitness. Body Weight App: Вправи з власною вагою. Можна вибирати готові програми або складати свої. До кожної вправи додається відео, як її правильно виконувати. Для зручності вбудовані таймери, лічильники. [2]

Кардіо, ВІІТ і аеробіка: Інтервальні тренування з можливістю налаштовувати тривалість фаз фізичного навантаження і відновлення, а також вибирати вправи. Додаток вміє рахувати спалені калорії, враховуючи параметри тіла конкретного користувача. [2]

Strava: Відстежування фізичних тренувань, подорожей та подорожей на велосипеді з GPS. [3]

Nike Training Club: Налаштовані тренувальні програми та відеоуроки з фітнесу. [4]

2. Додатки для медитації та релаксації:

Headspace: Навчання медитації та техніці релаксації. [5]

Calm: Звуки природи, музика та глибокий сон для поліпшення сну. [5]

3. Додатки для сну:

Sleep Cycle: Моніторинг якості сну й годинник, який вимірює оптимальний момент для пробудження. [6]

Rzizz: Звукові композиції та голосові нагадування для поліпшення сну. [6]

4. Додатки для контролю за здоров'ям:

MyChart: Перегляд медичних записів, результатів аналізів та зв'язок із лікарем. [7]

Ada Health: Діагностика симптомів та консультація щодо стану здоров'я. [8]

5. Додатки для збору даних про серцевий ритм:

Apple Watch: Моніторинг серцевого ритму та сповіщення про аритмії. [12]

Fitbit: Моніторинг серцевого ритму, кисню в крові та рівня стресу. [10]

Методологія дослідження. На початку вересня 2023 року студенти 2 курсу спеціальності «Фізична культура і спорт» розробили форму для опитування «Якими корисними додатками Ви користуєтесь?», яка містить 14 запитань, розмістили її на Google Диску для спільного користування. Опитування тривало впродовж двох тижнів. Порівнюючи дані опитування, встановили, що 75% студентів відповіли, що користуються або раніше користувались різними додатками: спортивними вдома – 43,8%, в спортивній залі – 28,1%, для медитації та релаксації – 9,4%, для здорового харчування – 43,8% чи активного відпочинку – 81,3%. Респонденти надали аргументи на користь мобільних додатків:

✓ це зручно, додаток записує дані про забіги та маршрути в реальному часі й допомагає покращити результати за допомогою детального аналізу та графіків;

✓ розраховуються калорії, скільки на день споживається білків, жирів, вуглеводів;

✓ зручно відстежувати активність за день;

✓ можна контролювати та відслідковувати інтенсивність тренувань, відслідковувати рівень ЧСС під час тренувань та загальну статистику сну;

✓ мотивують продовжувати заняття та покращувати свої результати.

✓ застосовуючи додатки, 65,6% студентів досягли поставленої мети. [11]

Висновки. Існує багато інноваційних технологій, які сприяють розширенню можливостей у руховій активності, удосконаленню фізичних якостей та відновленню організму після тренувань. Мобільні додатки – це потужний інструмент для самостійного управління здоров'ям і фізичною активністю. Вони допомагають студентам залишатися активними і здоровими, сприяють покращенню фізичного і психологічного благополуччя, навіть у ситуаціях обмежень в період воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. MyFitnessPal: Calorie Counter : додаток підрахунку калорій. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.myfitnesspal.android&hl=uk&pli=1>.

2. 10 безкоштовних додатків для тренувань в домашніх умовах. URL: <https://dev.ua/news/10-besplatnyh-prilozhenii-dlya-domashnih-trenirovok>.

3. Як користуватися соціальною мережею Strava для спортсменів. URL: <https://uk.highvibelivin.com/yak-koristuvatisya-socialnoyu-merezheyu-strava-dlya-sportsme>.

4. Баранська І. Домашні тренування разом з мобільним застосунком Nike Training Club. *Liga.net*. URL: <https://life.liga.net/porady/article/domashnie-trenirovki-vmeste-s-mobilnym-prilojeniem-nike-training-club>.

5. Додатки для медитації та релаксації. URL: <https://thepage.ua/ua/style/life-style/dodatki-v-telefoni-dlya-meditaciyi-ta-snu>.

6. 10 додатків для релаксації, сну та медитації. URL: https://elle.ua/stil-zhizni/blog_stil_zhizni/10-dodatki-dlya-relaksacii-snu-ta-meditacii/.

7. MyChart : додаток-мережа особистих медичних записів. URL: <https://www.mychart.ca/>.

8. Ada Health : додаток перевірки симптомів. URL: <https://ada.com/>.

9. Єлісеєва Д. С. Інноваційна технологія зміцнення здоров'я дітей старшого шкільного віку в процесі самостійних занять фізичним вихованням : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. та спорту : 24.00.02. Дніпро, 2016. 21 с.

10. Кращі фітнес-трекери: Fitbit, Garmin, Xiaomi та інші. URL: <https://sota.kh.ua/ua/luchshie-fitness-trekeri-fitbit-garmin-xiaomi-i-drugie-1325/obzori-61.html>.

11. Якими корисними додатками Ви користуєтесь? : онлайн-опитування URL: <https://docs.google.com/forms/d/1H1yudV36W6bQWWxVlbMAAS8CW1mMXXs-H8pkusHDBCI/edit>.

12. Як відстежувати серцевий ритм за допомогою Apple Watch. URL: <https://support.apple.com/uk-ua/HT204666>.

Кокарев Артем Борисович,
здобувач 1 курс першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 121 «Інженерія програмного забезпечення»,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кокарев Б. В.,**
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної культури, олімпійських та неолімпійських видів спорту,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СПОРТИВНО-ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КОМПОЗИЦІЇ У СПОРТИВНІЙ АЕРОБІЦІ

На даному етапі розвитку сучасного Олімпійського та професійного спорту фахівці з питань теорії та методики спортивного тренування однозначно констатують, що спортивна аеробіка є видом спорту, що активно розвивається та претендує на внесення до Олімпійської програми. Відмічається, що українські спортсмени і тренери мають великий досвід перемог на змаганнях найвищого рангу. Тричі за останні 5 років вони виборювали титули чемпіонів та віце-чемпіонів світу та Європи, 2 рази перемагали або посідали призове місце на етапах кубку світу [1, 2].

Проведені дослідження показують, що перед спортсменами у складно-координаційних видах спорту стоять досить складні завдання: опанувати величезну кількість складних рухів, довгостроково зберігати їх у пам'яті, бути готовим до точного їх виконання як у процесі тренування, так і на змаганнях. Але підготовка кваліфікованих спортсменів неможлива лише на основі простого механічного повторення вправ. Досягнення успіху в них пов'язане з умінням точно розподіляти в часі виконання дій, наприклад, різноманітних гімнастичних вправ та ін. Спостереженнями за тренуванням досвідчених гімнастів доведено, що у кожній вправі на гімнастичних снарядах вони мають свій «опорний пункт», з яким пов'язані їхні м'язово-рухові уявлення перед підходом. Разом з тим вченими відзначається, що ідеальні м'язово-рухові уявлення пов'язані з усіма вправами, а не з окремими його частинами [1, 2, 3].

Оскільки дослідження впливу попереднього розумового опрацювання дій перед подальшим їх виконанням в умовах тренувального процесу проводяться вже давно, дослідженнями багатьох науковців встановлено та підтверджено, що уявлення викликає реальні зміни в частоті дихання і серцевих скорочень. Крім того, особливий інтерес представляє те, що зміни за своїм характером відповідають зрушенням при реальному виконанні рухів [1, 3, 4, 5].

Таким чином, усе вищевикладене дозволяє зробити висновок, що особливості прояву рухової і наочно діючої пам'яті спортсмена є одним з важливих резервів для забезпечення тренувального процесу під час вивчення нових спортивно-хореографічних композицій. Але на сьогоднішній день так і не існує визначеної, простої і доступної системи, придатної до практичного використання відповідно до завдань тренувального процесу. На вирішення цих завдань саме і спрямована дана робота.

Метою дослідження є обґрунтування ефективності використання ідеомоторного тренування для вивчення спортивно-хореографічної композиції у спортивній аеробіці.

Виходячи з мети дослідження, було поставлено наступні **завдання**:

1. Дослідити характер навчання спортсменів новим композиційними з'єднанням на етапі вивчення змагальної композиції з визначенням педагогічних прийомів, що сприяють їх більш ефективному розучуванню.

2. Визначити ефективність ідеомоторного тренування, як основного педагогічного прийому, що застосовується у процесі вивчення спортивно-хореографічної композиції.

З метою визначення педагогічних прийомів, які сприяють більш ефективному засвоєнню і запам'ятовуванню вправ, що вивчаються, проводився педагогічний експеримент з вирішенням наступних локальних завдань: а) визначити оптимальну перерву між підходами при навчанні новим вправам; б) увести в повсякденну тренувальну практику експериментальної групи уявне «пропрацювання» вправ, що вивчаються, та їх з'єднань перед кожним підходом.

Учасники та організація дослідження. Усі дослідження проводилися на базі спортивного клубу Національного університету «Запорізька політехніка» та ДЮСШ № 10 (м. Запоріжжя). У них брали участь

16 спортсменів: 14 дівчат і 2 юнаки у віці 15-17 років зі спортивною кваліфікацією не нижче кандидата у майстри спорту України. Тренувальні заняття проводилися 6 разів на тиждень по 2 академічні години кожне.

На початку експерименту усі його учасники були розподілені на 4 групи. Попередня перевірка координаційних здібностей не виявила суттєвої, статистично значущої переваги або відставання будь-якої з них перед іншими ($p > 0,05$). У кожній перевірявся тільки один з запропонованих інтервалів відпочинку: 1, 3, 5 або 10 хвилин.

Результати. За допомогою методу кистьової динамометрії встановлено, що середня помилка попередніх спроб відтворення заданого зусилля в групах змінювалася в межах від 9,26 до 15,10 кг. У процесі навчання даному завданню (20 навчальних спроб) точність значно збільшилася. Це підтверджує достовірне ($p < 0,05$) зниження помилок точності руху у всіх групах. Середня помилка коливається від 1,75 кг до 2,10 кг, тобто точність відтворення зусилля руху підвищилася в середньому на 85%. Отримані результати свідчать, що при перерві 1, 3, 5 хвилин ступінь точності відтворення падає не суттєво. Через 10 хв. перерви приріст відносного показника зміни точності відтворення досягає 53 %, перебільшення середньої помилки відтворення зусилля відбувається ще на 1,10 кг, показуючи достовірні ($p < 0,05$ – $p < 0,01$) відносно інших груп зміни.

Найбільш оптимальні результати показали спортсмени групи № 2 та № 3, у яких інтервал відпочинку між виконанням елементів, що вивчаються, складав 3 та 5 хвилин відповідно.

Спираючись на попередні результати, на другому етапі експерименту було утворено 2 групи: контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ). У КГ інтервал між підходами складав 3 хвилини, а в ЕГ – 5 хвилини. Спортсменам ЕГ пропонувалося між підходами багаторазово (3-4 рази) подумки виконати залікову частину вправи. Перед кожним підходом спортсмен пояснював свої дії, а у випадку невдалої спроби – причину невдачі. Якщо спортсмен не міг пояснити свої дії, йому допомагали поясненнями, домагаючись тим самим самостійної відповіді. Успішність виконання оцінювалася за альтернативною схемою: «зробив» – «не зробив». На кожному тренуванні підраховувалося середнє число успішних спроб, а також відсоток виконання їх від можливого максимуму. Критерієм для оцінки ефективності процесу навчання була сумарна оцінка помилок при виконанні двох частин змагальної композиції з перервою між ними. Під час розучування 1-ї частини змагальної комбінації середня кількість помилок за техніку виконання у КГ та ЕГ становила відповідно 0,70 і 0,60 балу. Під час виконання 2-ї частини середня кількість помилок КГ та ЕГ відрізнялася більш суттєво. Так в КГ цей показник складав в середньому 1,50 балу, втім як в ЕГ – 0,75 балу ($p < 0,001$). До того ж збільшення числа успішних (виконаних без падінь та грубих помилок) спроб в ЕГ продовжувався протягом усього навчання. Якщо на першому занятті було виконано усього 10 % успішних спроб, то на другому цей показник збільшився на 13 %. Після першої половини навчання (5-те заняття) середній рівень «навченості» склав 58 %, а за наступних 5 занять збільшився ще на 35 %. Навчання в КГ так само мало прогресуючий характер. Але на останньому занятті число успішних спроб склало в КГ 57 %, що відповідає середньому рівню «навченості» в ЕГ. Таким чином, можна зробити висновок про те, що у відповідності зі специфікою тренувальної роботи у спортивній аеробіці в більшості випадків відпочинок 5 хв між підходами є оптимальним, але досягає граничної величини, яка не завдає негативного впливу на процес навчання складнокоординаційним рухам. Найбільш ефективним використанням перерв між підходами є проведення в цей час ідеомоторного тренування, що підвищує ефективність навчання і не призводить до функціонального стомлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кокарев Б. В. Методичні особливості системи підготовки спортсменів вищої кваліфікації у спортивній аеробіці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ, 2014. Вип. 3. С. 346–349.
2. Тодорова В. Г. Аналіз програмно-нормативного забезпечення з хореографічної підготовки у складнокоординаційних видах спорту. *Фізична активність, здоров'я і спорт*. 2016. № 1 (23). С. 23–31.
3. Пимоненко М., Костюченко О., Грицай В. Дослідження тенденції підвищення ефективності підготовки спортсменів, які спеціалізуються у стрибках на батуті. *Актуальні проблеми фізичної культури, спорту, фізичної терапії та ерготерапії: біомеханічні, психофізіологічні та метрологічні аспекти* : матеріали II Всеукраїнської електронної науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Київ, 23 травня 2019 р.). Київ : НУФВСУ, 2019. С. 13–15.

4. Current issues and future directions in gymnastics research: biomechanics, motor control and coaching interface / R. Farana, G. Williams, T. Fujihara, H. Wyatt, F. Naundorf, G. Irwin. *Sports Biomech.* 2023. Vol. 22 (2). P. 161–185. DOI: 10.1080/14763141.2021.2016928.

5. Features of choreographic training for athletes in technical and aesthetic sports / V. Todorova, V. Sosina, T. Odynets, L. Petryna, N. Shchekotylyna, T. Moshenska. *Journal of Physical Education and Sport®.* 2023. Vol. 23, Iss. 9, Art 277. P. 2409–2416. DOI: 10.7752/jpes.2023.09277.

Коллегаєв Михайло Юрійович,
доцент, к.п.н., доцент кафедри ФКС ХННРА,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ЗАЛУЧЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ УКРАЇНИ

Формування ціннісної мотивації особистості на настанови здорового способу життя є складним і багатофакторним процесом, підвалини якого закладаються сім'єю, школою, близьким референтним оточенням і особливо довготривалими активними або спортивними захопленнями в дитячому та юнацькому віці. Одним із таких найефективніших чинників є дитячо-юнацький туризм, що здатний трансформуватися в багаторічне заняття «дорослим» похідним туризмом, іноді впродовж усього активного періоду життя.

Активні та регулярні заняття похідним туризмом є однією з найбільш стійких і довготривалих форм реалізації здорового способу життя. Похідний туризм є самодостатнім і самоцінним видом довготривалого життєвого захоплення, який підкріплюється стійкою внутрішньою мотивацією. Його особливістю є регулярна цілорічна фізична активність, яка реалізується в тренуваннях на природі та різних видах походів: одноденних прогулянках, походах вихідного дня, багатоденних і категорійних спортивних походах. При цьому для похідної діяльності характерні багатогодинні навантаження низької та середньої інтенсивності на свіжому повітрі, що надають найбільш виражений оздоровчий ефект.

Вплив туризму на дитячий організм вивчався багатьма дослідниками. Багаторічні спостереження за туристичними групами школярів і студентів, учасниками одноразових багатоденних піших, велосипедних, лижних походів крім позитивного впливу на їх організм показали, що різні види туризму по-різному впливають на окремі системи. Так на збільшення сили м'язів верхнього плечового поясу ефективніше впливають лижні походи, м'язів спини – піші. Потужність видиху ефективніше поліпшується в піших походах, рухливість нервових процесів - в лижних. Глибина дихання 16-річних дівчаток збільшилася в порівнянні з їхніми показниками в 12-річному віці на 69,8%, в той час у тих, хто займається туризмом, вона збільшилася на 93,6%. У хлопчиків глибина дихання збільшилася відповідно на 57,4% і 98,0%. Максимальна вентиляція легенів у дівчаток збільшилася відповідно на 31,4% і 59,0%, у хлопчиків - відповідно на 39,1% і 69,2% [1].

Таким чином, оздоровча функція похідного туризму є актуальною на тлі катастрофічно низьких показників здоров'я та рівня фізичної активності сучасної молоді в Україні.

За даними Міністерства охорони здоров'я України за останні роки, підвищення рівня захворюваності й поширеності хвороб серед молоді відбулося за всіма класами хвороб. Найбільше зросла захворюваність на хвороби крові та кровотворних органів, новоутворення, хвороби сечостатевої системи, природжені вади розвитку.

Також критичний рівень здоров'я і фізичного розвитку дітей й учнівської молоді внаслідок зниження рухової активності при зростаючому статичному (до 72% навчального часу) і психоемоційному напруженні процесу навчання, впровадження комп'ютерних технологій у повсякденний побут, несприятливі екологічні умови, зростання антисоціальних проявів серед учнівської молоді, висувають перед державними органами першочергове завдання – збереження та зміцнення здоров'я школярів, формування у них навичок здорового способу життя.

Ситуація значно погіршилася після запровадження форми дистанційного навчання у 2020 році внаслідок пандемії COVID-19, а потім із початком повномасштабної військової агресія з боку РФ в Україні, які зменшили фізичну активність школярів до небезпечного для здоров'я рівня на тлі тривалого стресового впливу воєнного часу.

Не менш тривожним є і стан здоров'я та рівня фізичної активності серед дорослого населення України. Результати всеукраїнського опитування свідчать, що на початку XXI століття достатній рівень оздоровчої рухової активності (не менше 4-5 занять на тиждень тривалістю одного заняття не менше 30 хвилин) мали лише 3% населення віком від 16 до 74 років, середній рівень (2-3 заняття на тиждень) - 6%, низький рівень (1-2 заняття на тиждень) - 33% населення [2].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, в 2019 році за рівнем здоров'я українці перебували на 93 місці із 169 країн світу. В Україні щороку від серцево-судинних захворювань помирають тисячі українців. При тому регулярні заняття фізичною культурою здатні знизити рівень захворюваності на хвороби серцево-судинної системи до 36%, зменшити негативний вплив на організм людини шкідливих звичок, підвищити рівень стресостійкості та уникнути проявів асоціальної поведінки, сприяти розвитку всіх сфер суспільства.

Однак за результатами статистичної звітності за формою № 2-ФК «Звіт з фізичної культури і спорту» кількість осіб, які охоплені фізкультурно-оздоровчою та спортивною діяльністю становить за 2017 рік лише 13,7% загальної чисельності населення країни, за 2018 рік - 14,3%, за 2019 рік - 14,7% [3].

Останніми роками урядом України було ухвалено низку програм, спрямованих на зміцнення здоров'я нації. До них належать:

- Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (схвалено Указом Президента України від 9 лютого 2016 року № 42/2016);

- Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 р. № 1089).

Метою Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні є формування у суспільстві умов до оздоровчої рухової активності та здорового способу життя для формування здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності в державі. Один із головних прогнозованих результатів реалізації стратегії визначався як збільшення щороку на 1% кількості громадян, які мають достатній рівень оздоровчої рухової активності, ведуть здоровий спосіб життя та характеризуються низьким ризиком розвитку неінфекційних захворювань, насамперед серцево-судинних.

У контексті розвитку туризму лише в одній із основних завдань Національної стратегії декларувалося збільшення кількості загальнодоступних спортивних заходів для активного сімейного відпочинку в місцях масового відпочинку громадян, облаштування безпечних маршрутів для пішохідного, велосипедного, водного туризму, створення мережі літніх шкіл плавання на відкритих водоймах [2]. 21 липня 2021 року дію Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні було припинено [4].

В одному із завдань напряму «Фізично активна нація» Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року передбачалося облаштування безпечних маршрутів для пішохідного, велосипедного, водного туризму за участю органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання [5].

Аналіз тексту обох стратегій показує, що значення і можливості дитячо-юнацького та "дорослого" спортивного туризму в просуванні здорового способу життя та у формуванні здорової нації є недооціненими урядовими органами України. Однією з причин такого становища може бути слабка роз'яснювальна і лобістська робота керівництва Федерації спортивного туризму (ФСТУ) у вищих органах влади, незважаючи на те, що від моменту організації ФСТУ 2001 року її президентами традиційно були народні депутати України. Крім того, аналіз «Програми ФСТУ з розвитку спортивного туризму, як спорту високих досягнень, масового фізкультурно-спортивного, пізнавально-патріотичного громадського руху та засобу активної рекреації населення на 2018 - 2021 роки» засвідчив відсутність зазначених намірів [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мулик К. В. Вплив занять спортивним туризмом на всебічний розвиток дітей шкільного віку. *Слобожанський науко-спортивний вісник*. Харків : ХДАФК, 2009. № 1. С. 7–9.

2. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» : Указ Президента України від 9 лютого 2016 року № 42/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016?find=1&text=%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC#Text> (дата звернення: 02.10.2023).

3. Про затвердження форми звітності № 2-ФК (річна) «Звіт з фізичної культури і спорту» та Інструкції щодо її заповнення : Наказ Міністерства молоді та спорту України від 14.12.2015 № 4611. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-16#n35> (дата звернення: 03.10.2023).

4. Про визнання таким, що втратив чинність, Указу Президента України від 9 лютого 2016 року № 42 : Указ Президента України від 21 липня 2021 року № 300/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300/2021#n4> (дата звернення: 03.10.2023).

5. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 р. № 1089. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF?find=1&text=%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC#w1_1 (дата звернення: 03.10.2023).

6. Програма Федерації спортивного туризму України з розвитку спортивного туризму, як спорту високих досягнень, масового фізкультурно-спортивного, пізнавально-патріотичного громадського руху та засобу активної рекреації населення на 2018 – 2021 роки : Постанова Федерації спортивного туризму України № 1 від 25 грудня 2017 р. URL: <https://www.mountain.net.ua/programma-federatsiyi-sportivnogo-turizmu-ukrayini-na-2018-2021-roki/> (дата звернення: 03.10.2023).

Любченко Інна Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
голова циклової комісії педагогіки, психології та методик дошкільної освіти,
Кучай Алла Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ – ЗАПОРУКА ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ

Здоровий спосіб життя – це важлива складова нашого загального благополуччя і добробуту. Це не лише запобігання захворюваності, але і підтримання фізичного, психологічного та соціального благополуччя. Здорові люди сприяють стабільності та розвитку нації, адже вони активні, продуктивні і готові приносити користь суспільству.

Здоровий спосіб життя охоплює різні аспекти, такі як:

1. Правильне харчування: Збалансована дієта, багата на фрукти, овочі, білки та злегка обмежена в шкідливих продуктах, сприяє підтримці нормальної ваги і запобіганню захворювань.
2. Фізична активність: Регулярні фізичні навантаження підтримують сильне серце, здорові судини і загалом підвищують енергію та життєву витривалість.
3. Відмова від шкідливих звичок: Паління і надмірне вживання алкоголю можуть призвести до численних захворювань та проблем зі здоров'ям.
4. Психологічне здоров'я: Душевна рівновага і вміння управляти стресом важливі для підтримки здорового життя. Психологічне благополуччя впливає на загальну якість життя.
5. Регулярні медичні огляди: Регулярний медичний огляд допомагає виявляти проблеми зі здоров'ям на ранніх стадіях і підтримувати їх попередження.
6. Взаємодія з оточуючими: Соціальна активність і підтримка від родини і друзів також грають важливу роль у збереженні здоров'я.

Здоровий спосіб життя є ключем до тривалого розвитку нації та її громадян. Це вимагає свідомих зусиль і відповідального ставлення до власного здоров'я. Тільки шляхом спільних зусиль ми можемо забезпечити собі та нашій нації довголіття, щастя і процвітання.

Засоби та методи здорового способу життя охоплюють різні практики та звички, які сприяють збереженню та покращенню фізичного, психологічного та емоційного здоров'я. Ось деякі з них:

1. Правильне харчування:
 - Раціональне споживання продуктів з багатим вмістом овочів, фруктів, злаків, білків, здорових жирів та вуглеводів.
 - Відмова від надмірного споживання цукру, солі та оброблених продуктів.
2. Фізична активність:
 - Регулярні фізичні вправи, такі як ходьба, біг, плавання, йога або заняття фітнесом.
 - Завантаження м'язів і скелетної системи через силові тренування.
 - Відвідування спортивних заходів або змагань.
3. Відмова від шкідливих звичок:

- Припинення куріння.
- Мінімізація або відмова від вживання алкоголю та наркотиків.
- 4. Сон і відпочинок:
 - Дотримання регулярного сну (7-9 годин на ніч) і створення сприятливих умов для відпочинку.
 - Практика релаксаційних методів, таких як медитація або йога.
- 5. Стресостійкість:
 - Вивчення методів керування стресом, таких як глибоке дихання, медитація, психотерапія.
 - Подолання негативних емоцій та розвиток емоційної інтелігентності.
- 6. Засоби гігієни:
 - Дотримання правил особистої гігієни для запобігання зараженню інфекційними захворюваннями.
 - Регулярні відвідування лікаря для профілактичних медичних оглядів.
- 7. Соціальні зв'язки:
 - Підтримка стосунків з друзями і сім'єю.
 - Участь у спільнотних та культурних подіях для підтримки соціального здоров'я.
- 8. Підтримка ментального здоров'я:
 - Практика саморозвитку та самоосвіти.
 - Психотерапевтична підтримка у разі потреби.
- 9. Засоби безпеки:
 - Дотримання правил безпеки на роботі та вдома.
 - Використання заходів захисту під час занять спортом чи роботи з небезпечними матеріалами.

Здоровий спосіб життя варіюється для кожної людини, і важливо знаходити ті методи та засоби, які підходять саме вам і відповідають вашим потребам та цілям. Дотримання цих засобів і методів може допомогти покращити якість вашого життя і підтримувати довголіття.

Здоровий спосіб життя є важливою складовою нашого благополуччя і довголіття. Засоби та методи здорового способу життя передбачають правильне харчування, регулярну фізичну активність, відмову від шкідливих звичок, здоровий сон і стресостійкість дотримання гігієнічних правил, підтримку ментального та соціального здоров'я, а також засоби безпеки.

Здоровий спосіб життя допомагає нам залишатися активними, енергійними та відчувати себе краще. Він зменшує ризик захворювань і сприяє підтримці фізичного та психічного здоров'я. Кожен із нас має можливість брати активну участь у покращенні свого здоров'я, впроваджуючи засоби та методи здорового способу життя у повсякденну практику. Це інвестиція у майбутнє, яка може призвести до тривалого та якісного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єжова О. О. Здоровий спосіб життя : навч. посібник. Суми : Університетська книга, 2023. 127 с.
2. Петрик О. І. Медико-біологічні та психолого-педагогічні основи здорового способу життя : курс лекцій. Львів : Світ, 1993. 120 с.
3. Вознюк О. В. Психолого-педагогічні основи формування у суб'єктів освітнього процесу здорового способу життя : лекція. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/26524/1/%D0%92%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8E%D> (дата звернення: 01.10.2023).

Мірошніченко Валентина Іванівна,
 доктор педагогічних наук, професор,
 начальник кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін,
 Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
 м. Хмельницький, Україна

ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Здоровий спосіб життя можна тлумачити як різноманіття форм і способів повсякденного культурного життя здобувачів вищої освіти, яке ґрунтується на етичних нормах, цінностях та практичній діяльності, спрямованій на зміцнення адаптивних можливостей організму та поліпшення стану свого здоров'я. За такого підходу особистість здобувача освіти розглядається як суб'єкт активної діяльності щодо засвоєння норм здорового способу життя під час перебування у ЗВО – це рівень, якість, стиль та

уклад життя. Здоров'я здобувача вищої освіти є процесом динамічним і водночас керованою категорією. Це означає можливість здійснення цілеспрямованого впливу засобами фізичної культури та досягнення очікуваного результату. Завдання фізичного виховання полягає не лише у можливості впливати на організм здобувачів освіти, але й у формуванні у них стійкої мотивації до здорового способу життя, а в загальному підході – виховання особистої фізичної культури.

Для досягнення здорового способу життя дослідники рекомендують дотримуватись таких правил:

- ✓ виявити бажання бити здоровим;
- ✓ відмовитись від шкідливих звичок;
- ✓ дотримуватись правил особистої та суспільної гігієни;
- ✓ правильно та ефективно поєднувати працю та відпочинок;
- ✓ раціонально харчуватись;
- ✓ з повагою ставитись до засобів фізичної культури;
- ✓ навчитися проводити самоконтроль за впливом фізичних навантажень на свій організм;
- ✓ уміти керувати своїми почуттями, емоціями, настроєм, жити у злагоді з оточуючим світом» [1, с. 16].

Що стосується здобувачів вищої освіти, то вони мають завжди бути взірцем у формуванні здорового способу життя, уміти дотримуватись згаданих правил.

У системі підготовки майбутніх фахівців будь-якої сфери діяльності «пріоритет формування та зміцнення здоров'я належить фізичному вихованню» [2] (формування здорового способу життя через фізичне виховання є одним із пріоритетних напрямів державної політики у галузі фізичної культури [3, с. 445]), так «оволодінню знаннями про здоровий спосіб життя» (здоров'язберезувальними знаннями) під час занять фізичною культурою.

Науковці виділяють такі «методи формування здоров'язберезувальних знань: застосування методів вивчення теоретичної та практично-рухової основи змісту певної форми фізичного виховання в цілісній структурі, яка адекватна інтелектуальному та психічному розвитку студента» [2] На ці методичні інструменти покладено завдання:

- забезпечення продуктивного формування пізнання, прагматичного та інформаційного компонентів цих знань;
- застосування методів вивчення теоретичної та методично-рухової основи змісту конкретної форми фізичного виховання за складовими, що передбачають початкове вивчення навчального матеріалу диференційовано з подальшим його упровадженням в комплекс здоров'язберезувальних знань, умінь, навичок;
- використання вербальних методів наочності, що забезпечують формування наочно-образного, просторово-образного, наочно-дієвого, практично-предметного, конвергентного та дивергентного мислення у сфері особистісноорієнтованого формування й творчо-практичної реалізації здоров'язберезувальних знань і умінь;
- застосування методів оптимального поєднання інтенсивності фізичного навантаження з його обсягом, терміном одноразового впливу, регламентом оперативного відновлення, різними структурами фізичної вправи, що індивідуалізовано впливають на студента і є носієм теоретичних і предметно-практичних знань щодо здорового способу життя [4, с. 174–181].

У контексті нашого дослідження значну зацікавленість щодо обґрунтування необхідності та шляхів виховання здобувачів освіти на основі здорового способу життя становить «Тренінгова програма формування здорового способу життя» [5, с. 488–492], яку розробили для представників правоохоронних органів. Важливим є те, що серед основних положень цієї програми зазначається розвиток лідерської поведінки для формування прихильності до здорового способу життя:

надання керівникам органів та підрозділів інформації про сучасні підходи до розгляду здорового способу життя та безпечної поведінки відносно ризиків інфікування на життєво небезпечні інфекції;
формування особистої мотивації до здорового способу життя у робочих колективах;
розвинення у керівників навичок пропагування здорового способу життя та безпечної поведінки серед майбутніх фахівців;

сприяння розвитку особистого лідерського потенціалу керівників.

Цей досвід є цінним для виховання здобувачів вищої освіти.

Отже, на основі аналізу наукової літератури, власних спостережень та опитувань здобувачів освіти ми доходимо висновку, що здоровий спосіб життя можна трактувати як сукупність форм і способів

повсякденного культурного життя здобувачів освіти, яке ґрунтується на моральних нормах, цінностях та практичній діяльності, спрямованій на зміцнення адаптивних можливостей організму та поліпшення стану свого здоров'я. Для виховання здобувачів освіти на основі здорового способу життя їм необхідно забезпечити свідомий вибір суспільних цінностей здорового способу життя і формувати на їх основі стійку, індивідуальну систему ціннісних орієнтацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фізичне виховання : навч. посіб. / С. Присяжнюк, В. Краснов, М. Третьяков, Р. Раєвський, В. Кійко, В. Панченко. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
2. Круцевич Т. Ю. Управління процесом фізичного виховання. Київ : Олімпійська література, 2008. 379 с.
3. Корягін В. М. Фізичне виховання студентів у спеціальних медичних групах : навч. посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. 488 с.
4. Холодний О., Черненко В. Формування здоров'язбережувальних знань учнів основної школи на уроках фізичної культури. *Педагогіка і сучасні аспекти фізичного виховання* : збірник наукових праць II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Краматорськ, 21–22 квітня 2016 р.). Краматорськ, 2016. С. 174–181.
5. Попович Ю. Тренінгова програма формування здорового способу життя у працівників ОВС. *Психологічні тренінгові технології в правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми упровадження та використання, перспективи розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 –26 травня 2007 р.). Донецьк, 2007. 563 с.

Мічкань Родіон Олександрович,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Соколовська І. А.**,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізкультури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МОДИФІКОВАНА МЕТОДИКА СПОРТИВНОГО МАСАЖУ В ПРОФІЛАКТИЦІ ТИПОВИХ ТРАВМ У ФУТБОЛІСТІВ

За статистикою травми нижніх кінцівок є найчастішими ігровими травмами в футболі і становлять близько 50%, далі йдуть травми верхніх кінцівок 24%, травми голови та шиї - 16%, травми тулуба – 10 %. Розповсюдженими є ушкодження м'язів та сухожиль, потім травми суглобів та зв'язок. Трійку найважчих і найчастіших травм становлять: травми передньої хрестоподібної зв'язки, струс мозку і травми групи м'язів задньої поверхні стегна. Вони є найдовшими та найскладнішими в реабілітації.

У зарубіжній літературі, присвяченій вивченню травматизму м'язів задньої поверхні стегна, проводилося дослідження травматизму на чемпіонаті ліги під час 6 сезонів поспіль із 2012 по 2019 роки [1]. З 2012 року травми задньої поверхні стегна є найбільш поширеними та важкими тренувальними й ігровими травмами. Згідно з дослідженнями багатьох авторів, травма групи м'язів задньої поверхні стегна є найпоширенішою травмою нижніх кінцівок. У даних дослідженнях травма задньої поверхні стегна була визначена як «будь-яке пошкодження групи м'язів задньої поверхні стегна, які не дозволяли гравцеві брати повноцінну участь у всіх тренувальних заходах та іграх, запланованих на цей день. Тяжкість травм виражалася у кількості пропущеного гравцем часу. Так тяжкість травм задньої поверхні стегна, отриманих під час матчу, залишалася високою в сезоні 2017-2018 і склала 259 на 1000 годин, займаючи друге місце після струсу мозку (338 на 1000 ігрових годин). Травми внутрішньої бічної зв'язки, радіальні переломи та травми гомілковостопного суглоба замикали п'ятірку.

Для професійного спортсмена травма означає втрату фізичної форми і нездатність брати участь у тренуваннях та іграх, також при некоректному або неповному відновленні збільшується ризик повторної

травми, все це веде до фінансових наслідків, оскільки гонорари гравця залежать від місця у складі та кількості зіграних ігор. Все це обумовлює пошук нових та вивчення існуючих ефективних засобів відновлення та профілактики травм у підготовці футболістів [2]. Спортивний масаж є одним з найбільш простих, поширених та ефективних засобів відновлення та підвищення працездатності спортсменів. Застосування спортивного масажу у підготовці футболістів вивчено мало, переважно ці дослідження проводились зарубіжними колегами. У зв'язку з цим метою нашого дослідження було вивчення літературних даних і обґрунтування технології застосування відновлювального масажу в тренувальному процесі футболістів для профілактики травматизму спортсменів.

В аналізі зарубіжних літературних даних ми виявили такі основні механізми отримання травм задньої поверхні стегна у футболістів:

1. Недостатня еластичність (розтяжність) групи м'язів задньої поверхні стегна. Згідно з дослідженнями Brooks and Kemp (2006, 2011) спринтерський біг та удари ногами по м'ячу – це рухи, які вимагають еластичності м'язів задньої поверхні стегна у футболістів. Ці дані знайшли підтвердження в дослідженні Fousekis, у якому проводилися дослідження недостатньої еластичності м'язів задньої поверхні під час удару у професійних футболістів [3].

Для тестування еластичності м'язів задньої поверхні стегна було обрано тест "Active knee extension test". Тестувалась «ведуча нога» спортсмена. Гравець займав вихідне положення, лежачи на спині із зігнутими стегном і коліном під кутами 90°, що підтверджувалося гоніометричними вимірами. Наступні кісткові орієнтири були розмічені відповідно до методики Laura C Decoster та співавт. (2004): латеральна кісточка, латеральний виросток стегна, великий відросток стегнової кістки. Підтримуючи кут стегна 90°, піддослідних просили активно розігнути коліно якнайбільше від вихідного положення коліна 90°. Фіксувався кут розгинання за допомогою гоніометра. Виміри бралися три рази, далі вираховувалося середнє значення. Для того, щоб травми не впливали на результати дослідження, обов'язковою вимогою була відсутність травм групи м'язів задньої поверхні стегна протягом року до моменту тестування. Гравці дали свою письмову поінформовану згоду взяти участь у дослідженні.

2. Втома. Залучення у роботу м'язів частково залежить від свідомого управління. Психологічна травма, отримана під час виконання виснажливого фізичного навантаження, може свідомо чи несвідомо придушити схильність спортсмена терпіти біль. Більшість спортсменів припиняють виконання вправи, перш ніж настане фізіологічна знемога їх м'язів. Як показує статистика, наведена у дослідженні, більшість травм задньої поверхні стегна відбувалася в останній чверті матчу. Ці дані говорять про підвищений рівень травматизму на тлі м'язової втоми.

На другому етапі нашого дослідження, проаналізувавши літературні дані, було визначено найбільш ефективний та доступний засіб, який може бути використаний у тренувальному процесі професійними спортсменами. Це ручний спортивний масаж, методика якого була модифікована з урахуванням основних факторів ризику травматизму у футболі.

Модифікована методика поєднувала в собі відновлювальний масаж тонізуючої спрямованості та елементи лікувального сполучнотканинного масажу. Численні дослідження (Eksrand та співавт. (1983); P. Weerpong та співавт.; D. Норрег та співавт. (2005)) говорять про те, що механізми впливу відновлювального масажу сприяють підвищенню спортивної працездатності у всіх видах спорту, зняттю втоми та прискоренню адаптації до фізичних навантажень.

Завдяки впливу на сполучнотканинні структури збільшувалася еластичність м'язів та діапазон рухів у суглобах. Тривалість масажу складала 10 хвилин. Відповідно до технологічних параметрів, співвідношення прийомів у масажі було таким: 30% загального часу проведення процедури масажу становили загальні паси. До загальних пасів належали такі масажні прийоми, як погладжування, вичавлювання, вібрація, 20% часу відводилося на розтирання, і 50% - розминання на м'язах і сполучнотканинних структурах. Сполучнотканинні структури – це сумочно-зв'язувальний апарат, місця переходу м'язів у сухожилля, місця прикріплення м'язів до кісткових утворень, окістя, апоневрози [4]. На заключному етапі нашої роботи було встановлено, що після проведення курсу масажу за модифікованою методикою кут розгинання колінного суглоба у футболістів збільшився на 13,26°.

Таким чином, проаналізувавши усі дані, ми можемо зробити висновок, що модифікована методика спортивного масажу, яка має на увазі ручний відновлювальний масаж у поєднанні з обробкою сполучнотканинних структур впливає позитивно на еластичність м'язів задньої поверхні стегна, а підвищення еластичності м'язів сприяє профілактиці виникнення типової травми професійних футболістів. Тобто розроблену модифіковану методику масажу можна рекомендувати для використання у процесі спортивної підготовки даної категорії спортсменів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Incidence of injuries during football tournament matches: a prospective cohort study over five seasons, including 93,641 game hours / M. P. Schweltnus [et al.]. *Br J Sports Med*. 2018. Vol. 9. P. 247–254.
2. New concept of isokinetic hamstring: quadriceps strength ratio / P. Agard. [and others]. *American Journal of Sports Medicine*. 1998. Iss. 26. P. 231–237.
3. Intrinsic risk factors for non-contact quadriceps and hamstring strains in football: a prospective study of 100 professional players / K. Fousekis [and others]. *Br J Sports Med*. 2011. Vol. 45. P. 709–714.
4. Nemeth G., Eriksson E. Hamstring injuries in sprinters. The role of strength and flexibility of the concentric and eccentric muscles of the hamstrings. *Am J Sports Med*. 1994. Iss. 22. P. 262–266.

Рибалка Олена Яківна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри кризової психології,
Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК СКЛАДОВА РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я

Актуальність дослідження. Кожна держава, яка дотримується гуманістичних та демократичних принципів, повинна в першу чергу турбуватися про здоров'я своїх громадян і насамперед – дітей та молоді.

За сучасними уявленнями про здоров'я розглядається не як суто медичну, а як комплексну проблему, складний феномен глобального значення. Тобто здоров'я визначається як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорії, як об'єкт споживання, вкладу капіталу, індивідуальна та суспільна цінність, явище системного характеру, яке постійно взаємодіє з навколишнім середовищем. Якщо взяти здоров'я людини за 100% то 50% залежить від способу життя, 20% від спадкових факторів, 20% від стану навколишнього середовища і тільки 10% від рівня розвитку медичної науки [2].

Проблемам збереження і зміцнення здоров'я здорової людини присвячені роботи вітчизняних вчених Г. Апанасенко, Ю. Бойчука, М. Гончаренко, В. Горащук, М. Гриньової, С. Максименко, С. Страшко, С. Яланської та ін., а репродуктивного висвітлені у працях Т. Говорун, В. Каган, О. Кікінеджи, І. Кон, В. Кравець С. Лукашук-Федик, П. Плахтій та ін.

Сучасна людина переймається у більшості випадків не збереженням свого здоров'я, а лікуванням різноманітних захворювань при чому дуже часто без рекомендацій лікаря, про що свідчить різке збільшення аптечної мережі. Немає на сьогодні в Україні державної програми по збереженню здоров'я людини, яка б ефективно працювала. Не закладена мотивація про збереження і зміцнення свого здоров'я ще в дитячому віці. А в підлітковому і юнацькому виникає багато спокус, які шкодять здоров'ю. Це шкідливі звички: алкоголізм, тютюнопаління, наркоманія, токсикоманія, ранній початок статевого життя та ін., крім того недостатня рухова активність, нераціональне харчування, недотримання правил особистої гігієни та режиму дня, захоплення гаджетами та комп'ютерами. Військові дії, які тривають у країні, викликають порушення в стані психічного та соціального здоров'я. Це постійні стресові стани, які виникають майже у кожного жителя, незважаючи на те, де він проживає, стреси, панічні атаки, психоемоційна напруга, їх частота може призвести до виникнення психічних захворювань, хвороб серцево-судинної системи, ендокринної, репродуктивної, шлунково-кишкового тракту та інших систем організму, а також зниження адаптації організму до дії шкідливих чинників зовнішнього і внутрішнього середовища і ослаблення імунітету.

Ранній початок статевого життя, який призводить до порушення не тільки репродуктивного здоров'я, але й психічного. Небажана вагітність, гінекологічні захворювання, венеричні хвороби, СНІД – все це негативно впливає на репродуктивне здоров'я, народження хворих дітей, які збільшують генетичний вантаж популяції.

Статистика засвідчує постійне зростання безплідності та нездатність багатьох жінок виносити й народити дитину. Унаслідок зниження народжуваності відзначається зменшення кількості підлітків віком 15-17 років, які складають репродуктивний потенціал нашої країни. Саме ці юнаки й дівчата в найближчий

час будуть визначати приріст населення. Але у багатьох із них відмічається затримка статевого розвитку, збільшення кількості гінекологічних захворювань у дівчаток-підлітків [1].

На сьогодні в Україні вже постала проблема про збереження генофонду нації. Окрім вище перерахованих чинників, які впливають на репродуктивне здоров'я, війна, яка триває в Україні, призводить до значного винищення людей репродуктивного віку, а також міграція молодих людей за кордон, там вони створюють сім'ї, народжують дітей. А виїжджають, як правило, у більшості випадків, фізично здорові, інтелектуально розвинені молоді люди.

Для покращення стану здоров'я, зокрема репродуктивного, необхідно вести здоровий спосіб життя – це сукупність таких умов навчання і виховання, спілкування, праці та відпочинку, в яких виявляються звички, режим і темп життя, що сприяють збереженню, зміцненню, відтворенню і передачі здоров'я майбутнім поколінням. І залежно від того, наскільки індивіду вдається реалізувати в процесі онтогенезу методи і навички здорового способу життя, залежатиме рівень біологічного і соціального прояву особистості, якість, а відтак і тривалість життя.

Мета з'ясувати у студентів ставлення до свого здоров'я, зокрема репродуктивного, та способу життя.

Методика та організація дослідження. З метою виявлення ставлення до свого здоров'я і способу життя ми провели емпіричне дослідження серед студентів факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного університету імені В. Г. Короленка. Загальна кількість досліджуваних 115 віком 17-18 років.

Аналіз результатів анкетування показав, що майже 95% опитаних визначають здоров'я як стан повного соціально-біологічного і психічного комфорту, а не лише відсутність хвороб і хворобливих станів. Здоров'я як хороше самопочуття і відсутність хвороб зазначили 5% опитуваних. Стосовно відповіді на запитання про спосіб життя – 83% відповіли, що ведуть здоровий спосіб життя, хоча не всі назвали його складові, 10% не завжди дотримуються принципів здорового способу життя, а 7% опитаних відповіли, що спосіб життя у них не є здоровим і вони вже мають проблеми зі станом свого здоров'я.

Відомо, що ставлення до здоров'я, його збереження та зміцнення закладається саме в сім'ї. 91% відсоток опитуваних на запитання «Хто мотивував до ведення здорового способу життя» відповіли – батьки, 6% – засоби масової інформації, 3% – почали вести здоровий спосіб життя після перенесеної хвороби.

До чинників, що негативно впливають на стан репродуктивного здоров'я, 81% досліджуваних віднесли шкідливі звички, інфекційні хвороби, що передаються статевим шляхом, 12% – аборти, 7% – спосіб життя.

Серед найбільш ефективних засобів збереження репродуктивного здоров'я 87% назвали дотримання правил особистої гігієни, профілактичний огляд у лікаря, відсутність шкідливих звичок, використання презервативів при статевих контактах, 8% опитаних не визначили засоби збереження свого репродуктивного здоров'я, а 5% відповіли, що їм ще зарано турбуватися про своє репродуктивне здоров'я.

Висновки. Таким чином, аналіз проведеного дослідження свідчить, що студенти мають достатні знання про здоров'я та здоровий спосіб життя. Більшість опитаних правильно назвали засоби збереження і зміцнення репродуктивного здоров'я, а також назвали чинники, які негативно на нього впливають. Однак аналізуючи деякі відповіді, розуміємо, що пропаганду здорового способу життя необхідно систематично вести педагогам в освітньому процесі університету, тому що сучасні молоді люди складають репродуктивний потенціал нашої країни в майбутньому. Саме від їх здоров'я, зокрема репродуктивного, залежатиме стан генофонду нації, а також розвиток і процвітання нашої України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рибалка О. Я. Репродуктивне здоров'я сучасних підлітків: проблеми та шляхи збереження. *Науковий вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Валеологія: сучасність і майбутнє.* Харків, 2011. № 978, Вип. 11. С.65–69

2. Саркісова Н. Маленькі таємниці великих відкриттів. Пошуково-дослідницька діяльність. *Дошкільне виховання.* 2006. №4. С. 20–22.

Румянцева Ірина,
асистент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, факультет туризму,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

Мендела Ірина,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, факультет туризму,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я УКРАЇНЦІВ

Через стресові умови, спричинені пандемією, війною, повітряними тривогами, за останні роки в Україні значно погіршилося й самопочуття більшості українців.

В Україні відзначається недостатня поінформованість основної маси населення щодо принципів здорового харчування, загальні уявлення про яке в основному базується на інформації з рекламних роликів і рекламних статей у засобах масової інформації [2, с. 10].

Свідомі зусилля щодо долучення продуктів, які допомагають підтримувати бактеріальну різноманітність і створюють гармонійний стан у кишківнику, можуть забезпечити чудове самопочуття і хороший настрій.

Як підтримувати потрібний баланс в організмі людини для хорошого самопочуття?

В першу чергу потрібно вживати продукти, що містять пребіотики та пробіотики, важливі для підтримки здорової системи травлення.

Продукти з високим вмістом клітковини, такі як цільні зерна, бобові, фрукти та овочі, а також багато стабільних продуктів, наприклад, злаки є джерелом пребіотичної клітковини. Ферментовані продукти – йогурт, кефір і чайний гриб містять пробіотики, які є живими бактеріями та дріжджами, які підтримують організм у створенні та підтримці здорової колонії бактерій та інших мікроорганізмів у кишківнику.

Свідоме долучення таких продуктів допомагає підтримувати бактеріальну різноманітність і створює гармонійний стан у кишківнику.

Адже здорове харчування – це не про обмеження та тимчасові правила, а про турботу про своє тіло і довготривалі принципи, які приносять результат [1].

Людина хоче бути енергійною та сильною, а ключ до цього – здоровий організм, у якому все працює, як слід.

Постійно проводяться дослідження, щоб краще зрозуміти вплив продуктів для здоров'я травлення не лише на мікробіологічному рівні, але й на загальний стан здоров'я та профілактику захворювань.

Одночасно зусилля в дослідженнях і розробках продовжують шукати нові та кращі способи надання цих оздоровчих рішень споживачам. У міру появи нових досліджень вчені з харчової промисловості користуються успіхом, запроваджуючи інновації, що сприяють здоров'ю кишківника, у всіх категоріях продуктів. Адже доведено, що якщо здоровий кишківник у людини, то й здоровий увесь організм.

Здорова людина – це не лише про здорове харчування та фізичні вправи.

До основних компонентів ведення здорового способу життя відносимо те, коли здорова людина не курить, має правильну вагу, збалансовано харчується, мислить позитивно, відчувається розслабленою, регулярно займається спортом, має добрі стосунки та живе гармонійно.

У 1946 році Всесвітня організація охорони здоров'я визначила здоров'я як «повний стан психічного, фізичного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороби» [3].

Сьогодні більшість українців повинні визначати свій стиль життя як спосіб життя, що охоплює моделі соціальних відносин, а також споживання здорового харчування.

Зростає кількість наукових доказів того, що наш спосіб життя відіграє величезну роль у здоров'ї. Від того, що ми їмо та п'ємо, до того, скільки фізичних вправ ми виконуємо, куримо чи вживаємо наркотики, все це впливатиме на наше здоров'я не лише з точки зору очікуваної тривалості життя, але й того, скільки ми можемо прожити, не відчуваючи хронічних захворювань.

Тому все, що ми їмо, багато в чому впливає на наше здоров'я. Українці повинні бути свідомими щодо свого вибору в харчуванні та здоров'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 принципів здорового харчування для кожного. URL: <https://fizi.com.ua/blogs/news/principles-of-nutrition>.
2. Здорове харчування: збірник матеріалів для працівників системи охорони здоров'я / уклад.: В. В. Брич, В. Й. Білак-Лук'янчук, Г. О. Слабкий, І. Я. Гуцол, Н. Й. Потокій. Ужгород, 2020. 64 с.
3. What is a healthy lifestyle? URL: <https://bouldersausage.com/healthy-living/what-is-a-healthy-lifestyle/>.

Сергата Наталія Сергіївна,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
завідувач кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ

Поняття «здоров'я» належить до найважливіших гуманітарних цінностей. Його значення неможливо переоцінити. Однак, на жаль, у молодіжному середовищі далеко не всі усвідомлюють важливе значення здоров'я та його складових елементів, а це призводить до проблем формування здорового способу життя молоді. Молодими людьми здоров'я сприймається як дещо відсторонене від реальності, у них немає почуття відповідальності за нього навіть перед собою, відсутнє почуття «творця власного здоров'я». У зв'язку з цим ця категорія населення належить до групи з підвищеними факторами ризику. До таких факторів відносять постійну нервову напругу та розумову перевтому, постійне порушення режиму праці та відпочинку, безвідповідальне ставлення до значення сну та харчування, нестачу рухової активності, зловживання курінням, алкоголем, наркотиками тощо [1].

У майже всіх країнах світу саме студентська молодь становить категорію підвищеного ризику для здоров'я. Підставою для цього є суперечність системи вищої освіти, яка полягає в необхідності оптимізувати діяльність вищої освітньої установи з метою збереження здоров'я студентів та одночасною інтенсифікацією навчального процесу з метою підвищення якості та рівня готовності до їх подальшої професійної діяльності [3].

Актуальність цієї проблеми визначається насамперед погіршенням в останні десятиліття стану здоров'я студентів. Це асоціюється з низьким економічним рівнем життя деяких студентів, умовами навчальної діяльності, низькою активністю відносно власного здоров'я, що пояснюється і переведенням студентської молоді останніми роками на дистанційну форму навчання.

Тому головними видами здоров'язберігаючих технологій, що застосовуються для збереження та зміцнення здоров'я молоді у вищих навчальних закладах, є фізкультурно-спортивні заходи, технології забезпечення безпеки життєдіяльності та просвітницько-педагогічна діяльність, спрямовані на збільшення рухової активності студентів, залучення їх до виконання фізичних вправ у домашніх умовах, розповсюдження ідеї ведення здорового способу життя задля збереження генофонду нації.

Нерозуміння сприятливого впливу фізкультурної діяльності на стан здоров'я, низька мотивація до занять фізичною культурою, нерозвиненість навичок самоконтролю та багато в чому неадекватне сприйняття стану свого організму призводять до формального ставлення студентської молоді до власного здоров'я, його збереження та зміцнення.

На жаль, те, що заняття фізичними вправами безпосередньо пов'язані з хорошим станом здоров'я, поки що для багатьох не є очевидним фактом. Студенти неспеціалізованих (нефізкультурних) закладів вищої освіти не вважають предмет «Фізичне виховання» важливою дисципліною і при нагоді знаходять привід для відмови від відвідування занять, а в умовах дистанційного навчання – ухилитись від виконання практичних завдань [2; 4].

Численні публікації у наукових джерелах і в засобах масової інформації свідчать, що сучасна система масової фізичної культури потребує концептуального реформування. Так за даними наукової

літератури, мотивація занять фізичним вихованням особливо слабка серед студентів, які не мають міцного здоров'я або явно перебувають за межами його середньостатистичної норми. Не є винятком ситуація у Хортицькій національній академії, де згідно з проведеними дослідженнями 11,1% студентів мають різного роду проблеми зі здоров'ям, хоча такий результат не є критичним, але ж викликає стурбованість.

Для того, щоб з'ясувати, ставлення студентів до фізичного виховання, спорту та здорового способу життя, а також до деяких аспектів організації процесу фізичного виховання в Хортицькій національній академії, кафедрою фізичної культури і спорту було проведено соціологічне опитування, у якому взяло участь 99 студентів перших-четвертих курсів різних спеціальностей. При наданні відповідей на запитання анкети студентам було надано можливість не лише вибрати один з передбачених варіантів відповіді, а й внесення своїх пропозицій та побажань щодо організації та проведення занять з фізичного виховання в академії у дистанційному режимі.

За результатами проведеного анкетування було виявлено наступне. На запитання «Як часто ви робите ранкові фізичні вправи» більшість студентів, а саме 38,4% відповіли, що іноді їх роблять, 28,3% студентів роблять їх два-три рази на тиждень, 19,2% – кожного дня, і 14,1% відповіли, що взагалі ніколи не робили ранкових фізичних вправ.

На питання «Чи замислювались Ви про те, що веде здоровий спосіб життя», 56,8% студентів нашої академії відповіли, що іноді замислюються про це, лише 28,3% студентів думають про це завжди і 13,1% не замислюються про це взагалі ніколи.

Стосовно занять спортом студентами академії, то 40,4% студентів займаються різними видами спорту і 59,6% ним не займаються, але незважаючи на гостру нестачу часу, присвячують вільні хвилини фізичному вдосконаленню.

На питання «Що ж заважає студентам займатися фізичним вихованням та спортом?» абсолютна більшість респондентів відзначила нестачу часу у зв'язку із завантаженістю навчальними заняттями (48,5%), деякі зізнаються, що їм заважають власні лінощі (19,2%), і 21,2% респондентів зазначили про відсутність у них мотивації до занять фізичними вправами, частині ж студентів не дозволяють регулярно займатися фізичними вправами та спортом різні обмеження за станом здоров'я (11,1%).

Цікавими є відповіді студентів на питання стосовно бажаної кількості занять з фізичного виховання в академії. Так 53,5% респондентів висловились щодо проведення одного заняття на тиждень протягом усього періоду навчання в академії, 36,4% пропонують проводити два рази на тиждень такі заняття протягом перших двох курсів навчання, і лише 10,1% студентів виявились байдужими стосовно кількості занять з фізичного виховання.

Доволі цікавими та такими, що мають бути почутими викладачами, були висловлені студентами пропозиції щодо організації та проведення занять з фізичного виховання в академії у дистанційному режимі задля підвищення інтересу та мотивації до таких занять. Так студенти пропонують:

- проводити заняття з врахуванням інтересів студентів;
- іноді збиратись на офлайн-заняття і проводити кросову підготовку та волейбол;
- приділяти більше уваги руховим діям, організації челенджів та різноманітних конкурсів;
- розміщувати на Мудр відеоуроки з руханками та іншими фізичними вправами, які можна було б проглядати у вільний час;
- надавати корисні поради щодо здорового харчування, приклади фізичних вправ для розвитку і покращення самопочуття;
- іноді проводити флеш-моби для заохочення студентів заняттями фізичними вправами;
- заохочувати студентів до спорту балами у щоденник активності.

Таким чином, у результаті проведеного опитування було виявлено, що студенти усвідомлюють значення та роль здорового способу життя, але не у всіх є бажання та правильно сформована мотивація, відчувається брак знань та вмінь для регулярних занять фізичними вправами та спортом. У більшості опитаних студентів за час навчання у загальноосвітній школі не сформувалася на достатньому рівні фізична культура особистості, що заважає їхньому подальшому повноцінному та гармонійному розвитку. У зв'язку з цим одним із головних завдань закладу вищої освіти є залучення молодих людей до систематичних занять фізичним вихованням та спортом. Для цього необхідно оптимізувати процес фізичного виховання в академії з урахуванням потреб та фізичного стану контингенту студентів. Необхідно вводити до змісту навчальної програми нові види спорту, фітнес-програми, розвивати факультативні форми занять, оптимізувати зміст занять спеціальної медичної групи, регулярно проводити оздоровчі та спортивно-масові заходи, розвивати матеріально-технічну спортивну базу, що

відповідає вимогам та інтересам тих, хто займається, а також враховувати інтереси та побажання студентів, особливо в умовах дистанційного навчання. Крім того, потрібно оновити всі освітні програми спеціальностей в академії, передбачивши проведення щотижневих занять з фізичного виховання на весь період навчання студентів бакалаврату. Ми повинні чітко усвідомлювати, що збереження генофонду нації неможливо без ведення здорового способу життя і постійних занять руховою активністю, особливо це стосується нашого молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич В. І. Визначення потенціалу навчального предмета «Фізична культура» в контексті формування соціального здоров'я студентів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. Київ, 2012. № 4. С. 240–243.

2. Горащук В. П. Культура здоров'я – новий педагогічний напрямок з формування здорового покоління у сучасній системі освіти в Україні. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку*. Харків, 2016. № 5. С. 54–62.

3. Кравчук Я. І. Теоретико-методичні засади диференційованого підходу до навчання фізичної культури учнів загальноосвітньої школи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. Київ, 2010. № 1. С. 40–44.

4. Ляхова І. М. Формування культури здоров'я учнів (теоретичний і здоров'яформувальний аспекти). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ, 2019. Вип. 7. С. 54–59.

Сергій Микола Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Поняття "здоровий спосіб життя" з'явилося зовсім недавно, у 70-ті роки минулого століття. Як свідчать деякі дослідження останніх років, здоров'я людини на 60% визначається її способом життя. Такі дані свідчать на користь того, що здоровий спосіб життя людини є гарантією набуття та підтримки ним здоров'я.

Проблема збереження та зміцнення здоров'я творчо розвиненої особистості була закладена багатовіковою історією людства. Протягом усього періоду свого розвитку людину турбувала думка про забезпечення міцного здоров'я, радісного відчуття життя, тому вона прагнула розгадати таємницю здоров'я та вічної молодості.

У своєму трактаті «Вказівка шляху до щастя» Аль-Фарабі зауважує: «Досконалість людини – це здоров'я; якщо є здоров'я, то його слід зберігати, а якщо ні, то його слід придбати. Здоров'я досягається лише за дотримання заходів: при помірній їжі досягається здоров'я, при помірній праці набувається сила, як і хороший характер досягається при помірних процесах», тобто тим самим учений акцентує увагу на важливості, взаємозумовленості та нерозривності фізичного та морального виховання [1].

Велике значення у цьому аспекті має перекладена багатьма мовами світу праця видатного мислителя, лікаря Абу Алі Ібн Сіні (Авіценни) «Канон лікарської науки», у якій викладаються теоретичні основи медицини, погляди автора на філософію медицини, вчення про так звані соки (кров, лімфа, жовч), основи анатомії людини, розглядаються причини хвороб і здоров'я, симптоми хвороб, розвивається вчення про раціональне харчування [2].

Турбота людей про здоров'я розпочалася з початком людської історії, з первісного суспільства. Освоєння світу відбувалося у боротьбі з суворою природою. Первісна людина знала про природу дуже мало, але стільки, скільки їй було необхідно для того, щоб вижити в суворих умовах оточуючого її середовища. Первісна людина навчилася приготуванню їжі, найпростішим гігієнічним навичкам, у цей же час спостерігаються перші спроби збирання корисних рослин та трав, на основі яких створювались лікарські засоби, якими лікували поранених та хворих. З практичних потреб суспільства почали складатися перші правила та норми здорового способу життя, необхідні для виживання в умовах

ворожого для людини середовища, тренування фізичних якостей – сили, спритності, витривалості, уміння переносити навантаження.

У період існування давніх цивілізацій турбота про здоров'я людей здійснювалася не лише на практичному, а й теоретичному рівні: у стародавніх епосах, ранніх літературних та філософських творах ми знаходимо міркування про життя та здоров'я людини, рецепти та рекомендації медицини. До наших днів дійшли прийоми китайської медицини, бойові єдиноборства, лікарські рослини, фізичні вправи, методики та вправи дихальної гімнастики індійських йогів та багато іншого.

Досить цікаво проблема збереження здоров'я людини вирішувалась в античності. Вона була пов'язана не лише з практичними потребами суспільства, а й з організацією спорту, і що найголовніше – з вихованням особистості. І це знайшло своє відтворення в роботах античних вчених та філософів.

Стародавні греки цінували красиве та здорове людське тіло, доглядали за собою, голили бороди, носили короткі зачіски, влаштовували у будинках ванні кімнати, багато рухалися, займалися фізичними вправами, обов'язково розбавляли вино водою.

Стародавня Греція по праву вважається батьківщиною спорту. Тут влаштовувалися чотири види ігор, головними з яких були Олімпійські ігри. Пізніше почали проводитися Німейські, Ісмейські та Піфійські ігри, де проходили змагання з бігу, стрибків у довжину, метання диска, списа, боротьби. Потім до них додалися перегони верхи та на колісницях, а біг і боротьба розділилися на кілька видів. Атлети-переможці увінчувалися лавровими вінками і були для громадян прикладом для наслідування.

У Греції розвивалася практична та теоретична медицина. Лікарі не лише лікували хворих, а й намагалися вивести загальні закони здоров'я. У цей час з'явилися роботи великого реформатора античної медицини Гіппократа, у яких він писав про цілісність людського організму, здоров'я, гігієну та лікарську етику. Вчення Епікура висували на перший план фізичне та духовне здоров'я особистості як засіб досягнення блага та щастя. Про здоров'я людини, її фізичне виховання, як складову гармонійного виховання особистості, писав Аристотель у своїй «Нікомаховій етиці» та інших своїх роботах [3].

Стародавній Рим продовжив цю грецьку традицію. У Римі дбали про здоров'я населення: для подачі чистої питної води було влаштовано водопровід, у будинках були калорифери та ванні кімнати, було збудовано знамениті терми з басейнами, лазнями, гімнастичними залами, у місті влаштовувалися спеціальні зелені зони-парки, з'явилися сади, що покращили стан повітря. Спорт у Римі, який постійно воював, не розвивався так, як у Греції. Влаштовувалися лише гладіаторські ігри та ристалища, які виховували у воїнах сміливість, відвагу та витривалість. На всіх етапах розвитку держави ставилося завдання виховання чоловічої частини населення для служби в армії та в ополченні, що вимагало фізичної підготовки та виховання бойових якостей.

У Стародавньому Римі широко розвивалася і медицина. Тут працювали грецькі лікарі, перекладалися на латину роботи Гіппократа, мали успіх фармакологічні твори Критєя, Діоскорида, філософа Секстія, медичні праці вченого-медика Галена. З'явилася медична енциклопедія у 70 томах лікаря Юліана Орібазія, в якій було викладено всю сукупність знань, набутих у галузі медицини за 6 століть [4].

В епоху Середньовіччя, феодальних відносин, панування релігійної ідеології, поділу суспільства на класи проблема здоров'я людей не цікавила державу, і багато гуманістичних досягнень античності було втрачено. Домінувала мораль дворянства, що мала дуже обмежений характер. Лицарів-дворян, які проводили своє життя у битвах, походах та турнірах гігієнічні навички, турбота про стан свого здоров'я цікавили мало. Вони з презирством ставилися до фізичної праці, визнавали гідними заняття, що зміцнюють фізичні якості людини: верхову їзду, плавання, володіння зброєю, фехтування та полювання.

Для етики цього періоду турбота про здоров'я, силу, життєрадісність – скоріше порок, ніж чеснота. Плоть - джерело аморальності, про неї не потрібно дбати, її потрібно умертвляти. Як найвищий ідеал особистості проголошується аскетизм.

Цікаво, що в цей же час у Київській Русі дбали про здоров'я населення і започаткували народні традиції: повсюдно були поширені лазні, заохочувалась звичка купатися в крижаній воді, спостерігаються навички загартування, а також розвиток народної медицини. Ця багатовікова мудрість увійшла до пам'яток етики, педагогіки, медицини, таких як «Повчання Володимира Мономаха», «Домобуд», «Юності чесне зерцало», «Регламент чи статут духовної колегії» Феофана Прокоповича. Однак тільки в Епоху Просвітництва з 18 століття видатні мислителі, філософи, вчені та педагоги Дж. Локк, Ж-Ж Руссо, Г.С.Сковорода звертаються до теми здоров'я, здорового способу життя і знову пов'язують цю проблему з трудовим та фізичним вихованням особистості, з її гармонійним розвитком [4].

На рубежі XIX-XX століть з'являється багато науково-популярної літератури з пропаганди здорового способу життя та санітарно-гігієнічних аспектів.

На початку 90 років XX століття змінюються кількісні та якісні параметри досліджень, присвячених здоров'ю та здоровому способу життя, піднімається низка проблем, які раніше замовчувалися або не розглядалися зовсім, особливо це стосується психічного здоров'я людей. З'явився новий науковий напрямок – психологія здоров'я.

Однак, на жаль, доводиться констатувати, що існуючі наукові розробки ще не знайшли свого відображення у змісті програм підготовки школярів та студентів, у навчальних планах підготовки фахівців різних спеціальностей, не призвели до перегляду існуючої практики виховання фізичного та психічного здоров'я людей. У суспільстві постійно виникають нові наукові знання, технології та нові кризи. І всім людям, які живуть на Землі, необхідно засвоїти, що здоров'я та здоровий спосіб життя – це нова психологія людини третього тисячоліття. А вченим, що працюють над вирішенням цих проблем, дослідити нові положення і принципи, нову систему цінностей і поведінки людини в умовах сучасного довілля.

Таким чином, на прикладі стародавніх культур легко помітити, яке велике значення у формуванні здорового способу життя має усвідомлення гармонії внутрішнього світу людини. Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку, що поняття здорового життя є багатограним. Медицина та охорона здоров'я досягли рівня, за якого стала очевидною необхідність пошуку іншого шляху оздоровлення населення. Цей шлях власне і є здоровим способом життя, суть якого у досягненні морального і фізичного здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Драч О. О., Борисенко Н. М. Історія медицини і фармації (від найдавніших часів до середини XVII ст.) : навч. посібник. Черкаси, 2018. 244 с.
2. Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. Історія медицини : навч. посібник. 4-е вид., випр. і допов. Київ, 1991. 431 с.
3. Арістотель. Нікомахова етика / переклад з давньогрецької Віктор Ставнюк. Київ, 2002. 480 с.
4. Голяченко О. М., Ганіткевич Я. В. Історія медицини. Тернопіль, 2004. 324 с.

Соколовська І. А.,

кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізкультури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Марабелла Нана Есандох,

Інтерн медичного факультету,
м. Гамбург, Німеччина

ОЦІНКА АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ПРИ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕННЯХ У СТУДЕНТІВ, СПОРТСМЕНІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ, ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ

Значимість питання адаптації у спорті визначається насамперед тим, що організм спортсмена повинен пристосовуватися до фізичних навантажень у відносно короткий проміжок часу. Ефективність тренувальної та змагальної діяльності спортсменів визначається показниками обсягу та інтенсивності тренувальних навантажень. Сам процес адаптації до фізичних навантажень залежить від індивідуальних психічних і фізіологічних характеристик особистості спортсменів. При цьому серцево-судинна система є основною ланкою функціональних систем організму, що забезпечує адаптаційно пристосувальні реакції. Різний рівень підготовленості спортсменів до фізичної активності призводить до розвитку перенапруги серцево-судинної системи, виникнення перед- та патологічних змін в органах і системах.

Адаптація організму до фізичних навантажень полягає у мобілізації та використанні функціональних резервів організму, у вдосконаленні наявних фізіологічних механізмів регуляції. Організм здатний змінювати свою характерну діяльність залежно від умов життя: це одна з важливих його властивостей. Саме це дозволяє організму існувати в різних екстремальних умовах. Ці властивості і називаються фізіологічною адаптацією. Виділяють генотипову та фенотипову адаптацію. Так генотипову

адаптацію можна визначити як сукупність морфологічних, фізіологічних і поведінкових особливостей, спрямованих на підтримку сталості внутрішнього середовища, які і дозволяють організму існувати в екстремальних умовах середовища. Під фенотиповою адаптацією розуміють процес, в результаті якого організм набуває відсутньої ранньої стійкості до певних факторів зовнішнього середовища [5]. Доцільно буде виділити дві стадії розвитку процесу адаптації: термінову та довготривалу. Етап термінової або *фізіологічної адаптації* зводиться переважно до змін енергетичного обміну і пов'язаних з ним функцій вегетативного забезпечення на базі вже сформованих механізмів їх реалізації. Це безпосередня відповідь організму на одноразові дії фізичних навантажень. При інтенсивних фізичних навантаженнях, екологічних чи екстремальних чинниках поступово розвивається довготривала чи *морфологічна адаптація*. У процесі довготривалої адаптації до запитів навантаження активується синтез нуклеїнових кислот і специфічних білків, завдяки чому відбувається збільшення можливостей опорно-рухового апарату.

Надалі при розвитку адаптаційного процесу починають проявлятися і специфічні риси, що виражаються в морфофункціональній перебудові, що розвиваються переважно в системах, які безпосередньо реагують на агент, що впливає. Наприклад, при спортивному тренуванні зміни найбільше виражені в скелетних м'язах, а при дії низької або високої температури – в системі терморегуляції [1]. Адаптація організму до нового довкілля забезпечується не окремими системами організму, а скоординованими функціональними системами. Об'єктивним показником роботи будь-якої системи є результат дії, що забезпечує максимально корисну для організму функцію.

Аналіз коливань ритму серця має широкий аспект теоретичних основ та практичну цінність, що дозволяє вивчати множинні ендогенні та екзогенні фактори, що впливають на формування варіабельності серцевого ритму [2]. Процес індивідуальної адаптації забезпечує формування низки змін, які часто носять передпатологічний або навіть патологічний характер. Ці зміни, як наслідок загальної напруженості окремих систем, є «ціною адаптації». Тобто «ціна» - це передпатологічні або патологічні зміни в організмі, викликані підвищенням його специфічної стійкості на дію стрес-факторів. Показником, зворотним ціні адаптації, є адаптаційний потенціал (АП), який показує рівень пристосовуваності організму людини до різних мінливих факторів зовнішнього середовища. Це найважливіший *фізіологічний показник* життєдіяльності, формування рівня якого здійснюється всім комплексом змін фізіологічних систем організму (гормони гіпофіза та надниркових залоз, стан нервової, серцево-судинної, дихальної та інших систем) під впливом стрес-факторів (фізична активність, розумова робота тощо). При цьому формується нова адаптивна поведінка індивіда, що забезпечує найбільш сприятливе пристосування організму до цих факторів.

Адаптаційний потенціал системи кровообігу – це потенційна здатність забезпечити врівноваження із середовищем, здатність мобілізувати функціональні резерви за певного ступеня напруги регуляторних механізмів. Серцево-судинна система, як чутливий індикатор адаптаційних реакцій всього організму, перша реагує на всі зміни та коливання умов зовнішнього середовища, вона також є регулятором внутрішнього середовища організму, підтримуючи гомеостаз його органів і систем шляхом їх природного кровопостачання [5]. При фізичних і психічних навантаженнях робота серця починає сприйматися у вигляді посиленого серцебиття, підвищується хвилинний об'єм крові, збільшується викид адреналіну мозковою речовиною надниркових залоз, а через це адреналін стимулює роботу серця, він сприяє звуженню судин внутрішніх органів, що веде до підйому артеріального тиску (АТ), зростання лінійної швидкості кровотоку через серце, мозок, легені. Активність та спокій, сон та неспання, збудження чи негативні почуття пов'язані з певними станами серцево-судинної системи. Зміни у роботі серця виявляються і за позитивних, і за негативних емоцій. Наприклад, через страх, гнів, лють, радість серце починає пульсувати у голові [6]. При тривалій дії несприятливих факторів збільшується ризик розвитку артеріальної гіпертензії та атеросклерозу. Діяльністю О.О. Ахмедової разом із співавторами був показаний зв'язок між ступенем напруги регуляторних механізмів, рівнем фізичної активності та показниками когнітивної здатності у студентів першого курсу. Було виявлено, що поліпшення показників розумової працездатності (підвищення рівня функціональних можливостей організму, зростання обсягу пам'яті та ін.) тягне за собою збільшення напруги регуляторних систем організму. Зростання інтенсивності регуляторних систем найбільше проявляється у осіб з низьким рівнем фізіологічної активності. Автори роблять висновок про те, що фізична активність знижує «ціну адаптації» організму до умов середовища, що змінюються [3]. Все сказане визначило мету цього дослідження: оцінити рівень функціонального стану студентів, спортсменів молодших курсів, Хортицької національної академії. Предмет дослідження:

фізіологічні аспекти адаптації студентів молодших курсів. У дослідженні взяло участь 15 осіб. Для визначення рівня фізіологічної адаптації була використана методика, запропонована фізіологом Р.М. Баєвським для оцінки так званого адаптаційного потенціалу (АП) системи кровообігу з урахуванням віку, маси тіла, росту, ЧСС та АТ (артеріального тиску) [4]. Для визначення чисельного значення показника АП використовували таку формулу: $АП = 0,011 \times ЧСС + 0,014 \times АТ \text{ сист.} + 0,008 \times АТ \text{ діаст.} + 0,014 \times В + 0,009 \times т - 0,009 \times h - 0,27$, де ЧСС – частота серцевих скорочень (уд/хв); АД сист. та АД діаст. – систолічний та діастолічний артеріальний тиск відповідно, В – вік, т – маса тіла (кг), h – ріст (см).

Таблиця 1. Характеристика значення адаптаційного потенціалу

Адаптаційний потенціал (бали)	Характер адаптації	Характеристика рівня функціонального стану
Менше 2,1	Задовільна адаптація	Високі або достатні функціональні можливості організму
2,11–3,2	Напруга механізмів адаптації	Можливості організму забезпечуються за рахунок функціональних резервів
3,21–4,3	Незадовільна адаптація	Зниження функціональних можливостей організму
Більше 4,3	Зрив адаптації	Різде зниження функціональних можливостей організму

Як ми вже відзначали, кількісною характеристикою адаптаційних можливостей організму, що визначають як поточний функціональний стан, так і прогноз на майбутнє, може виступати адаптаційний потенціал системи кровообігу. У ході дослідження адаптаційного потенціалу серцево-судинної системи було виявлено, що у 98% спортсменів молодших курсів спостерігається задовільна адаптація, яка характеризується високими функціональними можливостями організму, а також сприятливим співвідношенням активності симпатичного та парасимпатичного відділів вегетативної нервової системи. Лише у 2% студентів відзначається напруга механізмів адаптації, що свідчить про те, що можливості організму забезпечуються за рахунок функціональних резервів, а стан здоров'я нижчий за середній. Режим фізичних навантажень повинен виконуватися в цій групі у суворій відповідності до програми, передбаченої для цієї вікової групи (рис.1).

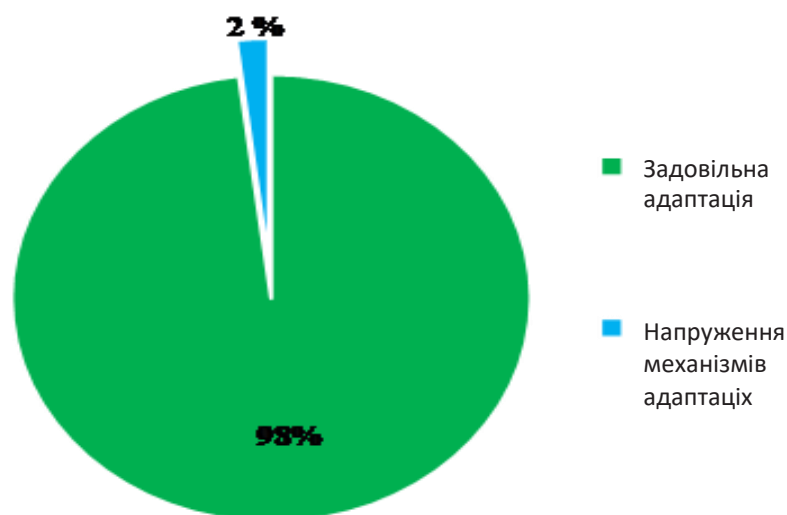

Рис. 1. Адаптаційний потенціал студентів спортсменів молодших курсів

Таким чином, з вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок, що адаптація – це властивість людини, що характеризує її стійкість до умов середовища, відтворюючи рівень пристосованості до неї. Для оцінки адаптаційної діяльності організму дедалі більше використовується система кровообігу. Участь системи кровообігу в процесах адаптації до впливів навколишнього середовища, зокрема до фізичних навантажень, пов'язана зі зміною її рівня функціонування та ступеня

напруги регуляторних механізмів. Адаптаційний потенціал визначається не стільки рівнем функціонування системи кровообігу, скільки її функціональним резервом та ступенем напруги регуляторних систем. Проаналізувавши результати емпіричного дослідження стану системи кровообігу спортсменів молодших курсів Хортицької академії в процесі адаптації, можна зробити висновок, що у 98% студентів адаптація та стан здоров'я знаходиться в межах норми. Додаткових рекомендацій щодо оздоровлення та профілактики не потрібно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вілмор Дж. Х., Костілл Д. Л. Фізіологія спорту. Київ : Олімпійська література, 2003. 655 с.
2. Возний С. С., Голяка С. К. Фізіологічні основи фізичної культури та спорту : навч. посібник. Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. 142 с.
3. Психофізіологічний стан студентів – першокурсників з різним рівнем рухової активності / О. О. Ахмедова [та ін.]. *Фізіологія людини*. 2011. № 5. С. 84–90.
4. Баєвський Р. М. Фізіологічна норма та концепція здоров'я. *Фізіологія*. 2003. № 4. С. 473–489.
5. Чазова Є. І. Сьогодні та завтра кардіології. *Головна медична сестра*. 2003. № 9. С. 18–26.
6. Камілович В. Л. Фізіологія людини. Спорт. Київ, 2017. URL: https://stud.com.ua/73860/meditsina/fiziologiya_lyudini_sport (дата звернення: 03.10.2023).

Соколовський Кірілл Олексійович,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 017 Фізична культура і спорт, Хортицька національна академія, м. Запоріжжя, Україна
науковий керівник – **Сергатий М. О.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фізичної культури і спорту, Хортицька національна академія, м. Запоріжжя, Україна

ТРЕНУВАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ З ФУТБОЛУ ЯК ЗАСІБ ЗНИЖЕННЯ ПОСТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Реалії нашого світу, нашої країни на сьогоднішній день можна сміливо назвати найстрашнішими. Спочатку карантин, який вибив нас із звичного способу життя. Ми пристосувалися, як змогли. Потім воєнна агресія з боку РФ. Вже другий рік в житті українських дітей є війна. Вона прийшла зі всіма своїми жахіттями, пережитими бомбардуваннями, обстрілами, тривогами, підвалами, укриттями, двома стінами, тривожними валізами... Багато родин мусила виїхати із домівок, покинути свою маленьку батьківщину, в багатьох вже просто немає дому, а як багато втрат близьких, рідних, просто знайомих... І все це реалії нашого життя. Події війни накладають на дітей психотравмуючий вплив – наші діти назавжди залишаться з цим досвідом, з цими ранами. Ці рани ми бачимо в тривогах, страшних снах, спогадах, емоційному нестабільному стані.

Перші місяці війни діти не відвідували школи, гуртки, фізкультурні секції, тренування тощо. Всі просто сиділи вдома. Цей травматичний досвід психологічно та психічно важко пережити всім, особливо дітям та підліткам. Тому що природою закладено в них активність, постійний рух, бажання практично та дієво пізнавати навколишній світ. І саме заняття спортом стали порятунком для багатьох хлопців нашого міста, ковтком повітря в цьому буремному світі.

І саме тренування та заняття футболом можуть стати для дітей тим осередком здоров'я, впевненості, соціалізації, комунікативності, психологічної стабільності.

Майже чверть мільярда чоловіків і жінок із понад 200 країн світу грають у футбол, що дало йому статус найпопулярнішого у світі виду спорту. І цьому є декілька причин, а саме:

Простота гри: для гри в футбол потрібно мінімальне обладнання - м'яч та місце для гри, що робить його доступним і практичним для кожного.

Універсальність: у футбол грають майже в кожному куточку світу, він є загальноприйнятим, не залежить від культурних чи мовних відмінностей.

Зрозумілі правила: правила гри у футболі відносно прості та зрозумілі для багатьох.

Збірні команди та клуби: футбол має як клубну, так і збірну форму, що дає можливість людям підтримувати свої улюблені команди: чи то місцевий клуб, чи збірну команду своєї країни.

Емоційна навантаженість: гра у футбол завжди забезпечує велике емоційне напруження та надзвичайні моменти, які привертають увагу глядачів.

Міжнародність: футбол є одним із найбільших міжнародних видів спорту, з великою кількістю міжнародних турнірів та змагань, таких як Чемпіонат світу, Ліга Чемпіонів, Кубок Конфедерацій та багато інших.

Здоровий спосіб життя: гра у футбол сприяє фізичному розвитку, покращує здоров'я та задоволення від командної роботи [1].

Скільки позитивних емоцій переживають люди під час перегляду футбольного матчу. Футбол – це не тільки спорт, це й можливість звільнитися від емоцій, перезарядити свій організм, перезавантажитися. Стадіон, футбольний зал, футбольний майданчик, футбольне поле можна назвати місцем, де люди, будь-то спортсмени, вболівальники чи прості перехожі можуть не стримувати своїх бурхливих емоцій: сльози радості від перемоги або сльози через програвш. На полі можна стрибати, бігати, співати, обніматися з абсолютно незнайомими людьми. І це все впливає на процес виходу з травматичної ситуації – війни в Україні, зменшення посттравматичного синдрому дітей та підлітків [2].

Детальніше розглянемо фізіологічні процеси, які відбуваються в організмі людини під час тренування та гри у футбол, а також їх вплив на психічні та психологічні стани дітей та підлітків.

Футбол – покращує роботу серця та судин, допомагає підтримувати в нормі вагу, покращує витривалість, спритність та швидкість. Під час гри вивільняється адреналін, клітини насичуються киснем. Футбол дає нам змогу почуватися більш впевненим у собі, у своїх силах, він робить нас кращими.

Футбол допомагає нам вивільняти негативні емоції, під час гри забувати про все та віддаватися тільки грі, тобто це і психологічна реабілітація організму людини, відволікання від стресу, психотравмуючих подій та станів.

Футбол вчить нас концентрації уваги, бути зосередженим, вміти продумувати свою стратегію гри, швидко приймати рішення, діяти в команді, вчить нас бути відповідальними за свої рішення, прораховувати свої кроки наперед.

Футбол, як фізична активність та командна гра, має позитивний вплив на психічне та емоційне здоров'я дітей, зокрема зниження посттравматичного синдрому під час війни [3].

Слід також враховувати декілька важливих аспектів, які ми розглянемо детальніше.

Фізична активність і психічне здоров'я: регулярна фізична активність, така, як гра у футбол, сприяє виведенню ендорфінів та покращенню настрою, а також зниженню рівня стресу та тривожності, що може бути у дітей, які пережили травматичні ситуації.

Соціальна взаємодія: гра в командних видах спорту, таких як футбол, сприяє соціалізації та взаємодії з іншими дітьми, що підвищує самоповагу та дає відчуття приналежності [3].

Важливість психологічної підтримки тренера: важливо, щоб тренери та вчителі виявляли розуміння та надавали підтримку дітям, особливо тим, які можуть мати досвід травматичних подій під час війни в Україні.

Індивідуальний підхід: врахування особливостей кожної дитини та можливих реакцій на фізичну активність дуже важливе – для деяких дітей інтенсивний спорт може бути корисним, але для інших може бути потрібен більш обережний підхід.

Психологічна підтримка та консультування: діти, які пережили травматичний стан, потребують психологічної підтримки та консультування, яке є доповненням до фізичної активності [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що заняття та тренування з футболу мають позитивний вплив на посттравматичний синдром і є індивідуальними для кожної дитини. Футбол вивільняє стільки емоцій, що нестримним потоком вони прибирають з організму всі жахи і страхи, невпевненість і образи, непорозуміння і замкнутість, самотність і сум.

А в умовах сьогодення, коли в Україні йде війна, це найкращий рятівник від постійного стресу, напруги, тривожності, найкраща можливість повернути дітей і підлітків до нормального стану, до життя без війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чи корисно грати у футбол. URL: <https://suprun.doctor/zdorovyja/chim-korisno-grati-u-futbol.html?=&page642> (дата звернення: 07.10.2023).

2. Як війна впливає на психічне здоров'я дітей. *War Childhood Museum Ukraine* : сайт. URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/> (дата звернення: 05.10.2023).

3. Бойченко А. В. Формування рухових здібностей учнів 8 – 9 класів у процесі занять футболом з використанням інноваційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Харків, 2018. 237 с. URL: http://philosophy.karazin.ua/ua/nauka/rada/boychenko_disser.pdf (дата звернення: 07.10.2023).

Супруненко Олена Валентинівна,
викладач вищої категорії,
педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕСТАНДАРТНОГО ОБЛАДНАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Фізичне виховання є невід'ємною складовою освіти. В інклюзивному освітньому середовищі формування здорового способу життя стає ще важливішим, саме тому викладачі фізичного виховання грають ключову роль у створенні доступних та стимулюючих умов для учнів з різними освітніми потребами, а використання нестандартного обладнання стає дієвим інструментом у досягненні цієї мети.

Поняття "інклюзія" прийшло на зміну поняттю "інтеграція", що відтворює більш високий рівень розуміння потреби в змінах в освітньому процесі. Заміна терміну "інтегративний" на "інклюзивний" вказує на важливий перехід в розумінні цього поняття. Інклюзія - це адаптація системи освіти до потреб кожної дитини [3].

Перша та найважливіша роль викладача в інклюзивному фізичному вихованні - це розуміння особливостей розвитку кожного учня. Це передбачає знання про фізичні, психологічні нозології та особливості, індивідуальні інтереси. Викладач повинен вивчати характеристики кожного учня та знати, які прийоми та методи найкраще підходять для їхнього розвитку [4].

Фізичне виховання в інклюзивному освітньому середовищі передбачає використання індивідуальних підходів до навчання. Викладач повинен розробляти програми фізичного виховання, які враховують індивідуальні потреби та можливості кожного учня.

Дослідження О. П. Аксьонової відтворюють важливі аспекти інклюзивного фізичного виховання, які спрямовані на забезпечення ефективності інклюзивного процесу і розвиток різних груп учнів. Ось короткий аналіз кожної з позицій, представленої авторкою:

- Колове розташування навчальних місць у групі: Ця позиція сприяє поліпшенню спілкування між учасниками групи. У разі проведення занять з фізичного виховання це може бути особливо важливим, оскільки різні учні можуть потребувати підтримки і взаємодії одне з одним. Кругла форма розташування місць може сприяти легшому спілкуванню та обміну досвідом.

- Використання індивідуальних критеріїв і показників: Ця позиція вказує на необхідність врахування індивідуальних особливостей кожного учня при плануванні та оцінці їхнього успіху в інклюзивному фізичному вихованні. Встановлення індивідуальних критеріїв і показників дозволяє об'єктивно оцінювати прогрес кожного учня і забезпечувати їм необхідну підтримку та адаптацію.

- Проблемно-пошуковий метод: Цей підхід передбачає взаємодію між різними учасниками освітнього процесу під час спільного дослідження і пошуку рішень для виконання завдань.

- Використання роздаткового матеріалу, зміст і оформлення якого стимулює учнів на активну діяльність: Інклюзивне фізичне виховання передбачає врахування різниці в потребах та здібностях учнів. Використання індивідуального матеріалу, який стимулює учнів на активну діяльність, допомагає кожному учневі працювати на своєму рівні і розвивати власні навички та здібності.

Загалом дослідження О.П. Аксьонової підкреслюють важливість індивідуального підходу та спільної роботи в інклюзивному фізичному вихованні, що сприяє досягненню кращих результатів і розвитку всіх учасників навчального процесу [1].

Важливо зрозуміти, що для одного учня може бути досяжним результатом, для іншого може бути викликом. Наприклад, діти з порушеннями опорно-рухового апарату можуть використовувати адаптивні тренажери, тоді як інші учні можуть працювати з м'ячами та іншими нестандартними засобами для покращення координації та розвитку моторних навичок.

Щоб надати учням з ООП можливість брати активну участь у фізичних заняттях, викладачі використовують нестандартне обладнання:

- Спеціальні тренажери: Ці тренажери можуть бути адаптовані для використання учнями з різними ООП та допомагають у розвитку м'язів та покращенні фізичної форми.

- М'які м'ячі та інші іграшки: Використання цих засобів сприяє розвитку координації та співпраці між учнями.

- М'які мати і килимки: Для учнів, які мають особливості розвитку опорно-рухового апарату, важливо мати безпечний килимок під час фізичних вправ і ігор. М'які мати та килимки забезпечують додатковий комфорт та безпеку під час занять.

- Звукове обладнання та спеціальні музичні інструменти: Звукова стимуляція може бути корисною для учнів із ООП. Використання музичних інструментів або звукового обладнання може допомогти створити стимулююче середовище для фізичних занять.

- Текстильні стрічки та різнокольорові лінії на підлозі: Ці елементи можуть бути використані для створення ігрових майданчиків та вправ, які сприяють розвитку рухових навичок і орієнтації в просторі [2].

Застосування такого різноманітного нестандартного обладнання допомагає створити комфортне, цікаве, позитивне інклюзивне середовище для фізичного виховання, де кожен учень має можливість брати участь у заняттях і розвивати свої фізичні та соціальні навички.

Роль викладача в організації занять фізичного виховання з використанням нестандартного обладнання в інклюзивному освітньому середовищі неможливо переоцінити. Адже саме викладач має створити середовище, де кожен учень почуває себе важливим, заохочувати співпрацю та взаємодію між учнями з різними потребами, розробляти плани занять, які відповідають потребам кожного учня. Використовувати нестандартне обладнання, коли це необхідно, для полегшення участі. Важливо постійно вдосконалювати свої знання: фізичне виховання в інклюзивному середовищі вимагає постійного навчання та розвитку нових підходів та методів роботи з учнями з різними освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О. П., Півненко Ю. В. Методика розробки спільних навчальних завдань для учнів інклюзивних класів. *Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 14-21 травня 2018 р.). URL: <https://konferenciazoiippo2018.blogspot.com/p/iv.html> (дата звернення: 06.10.2023).

2. Данієлс Е. Р., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх класів. Львів : Надія, 2002. 256 с.

3. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник Київ : А. С. К., 2012. 308 с.

4. Ткаченко С. В., Ткаченко С. С. Фахова підготовка вчителів фізичної культури до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів : НУЧК, 2020. Вип. 11 (167). С. 161–165.

Тронь Денис,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кий О. Г.,**

старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ

На жаль, актуальність проблеми, розкритої в статті, не могла бути реалізованою в умовах дистанційного навчання під час пандемії і, тим більше, на момент російської інтервенції.

Ми живемо майбутнім! Щиро віримо в перемогу над хворобою та ворогом-завойовником.

Тому розглянемо питання, які зобов'язані почати вирішувати найближчим мирним часом, турбуючись про збереження нації та благополуччя майбутніх поколінь. Людина в Україні живе в умовах, що негативно впливають на її здоров'я: забруднене навколишнє середовище, зменшення лісових насаджень, водоймів, посівних площ, їжа перенасичена барвниками, консервантами та іншими шкідливими речовинами. До цього доєднуються хронічні психотравмуючі ситуації, загальна асенізація, зниження харчової мотивації. Зрозуміло, що людський імунітет з кожним поколінням стає слабкішим, а організм все вразливішим до різноманітних хвороб.

Стрімкість соціально-економічних перебудов не відповідає гармонійно запланованим темпам еволюції людини. Вона значно відстає у виробленні механізмів опірності різноманітним формам екологічної агресії.

В оздоровчій діяльності особливе місце та відповідальність відводиться освітній системі, яка повинна й має всі можливості для того, щоб зробити освітній процес здоров'язбережувальним, і в цьому випадку йдеться вже не просто про стан здоров'я сучасного молодого покоління, а про майбутнє України.

Сучасний стан фізичного виховання студентів вимагає об'єктивного аналізу існуючих форм, систем і концепцій його розвитку в українському просторі і свідчить про необхідність докорінної перебудови фізичного виховання. Такий підхід створює можливості визначення пануючих в ньому тенденцій, існуючого потенціалу, а також врахування недоліків.

Фізичне виховання, що є складовою всебічного розвитку особистості, спрямоване на забезпечення фізичного розвитку індивіда, зміцнення здоров'я. Здорова людина більш активна, мобільна, життєрадісна і загалом життєздатніша. Чим більше розвинені фізичні і духовні сили людини, тим вищий рівень її працездатності і результативності праці. Тому морфологічне і функціональне вдосконалення організму людини, що безпосередньо пов'язане з фізичним вихованням, є на сьогодні актуальною та соціально значущою проблемою.

«Спосіб життя», а це поняття досить багатопланове, охоплює різні сфери життєдіяльності людей, визначається не лише характером поведінки людини, яка позитивно чи негативно впливає на її здоров'я. Сам характер поведінки зумовлений фізичним оточенням, культурним середовищем, вихованням, матеріальними можливостями. На формування способу життя впливають стереотипи стосунків між людьми, їх життєвий досвід і соціальні умови, які визначаються середовищем і залежать від нього.

Складові здорового способу життя містять різноманітні елементи, що стосуються усіх сфер здоров'я – фізичної, психічної, соціальної і духовної. Найважливіші з них – харчування, побут, умови праці, рухова активність. Вирішення проблеми збереження здоров'я дітей, підлітків та студентів потребує пильної уваги всіх зацікавлених у цьому – педагогів, медиків, батьків, представників громадськості.

Формування здорового способу життя залежить насамперед від нас самих, наших переваг, звичних стереотипів, переконань та світогляду. І це є головним важелем первинної профілактики в укріпленні здоров'я саме через зміну цих стереотипів, стилю та укладу життя, його оздоровлення з використанням гігієнічних знань для подолання шкідливих звичок, гіподинамії та несприятливих сторін життя, пов'язаних з різноманітними ситуаціями.

Фізичне виховання – система заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я, життєво важливих рухових навичок та вмій. Теорія і практика фізичного виховання спираються на дані фізіології, яка озброює теорію і методику фізичного виховання знаннями про закономірності розвитку організму людини, вплив різноманітних чинників на його функціональну діяльність.

Зміст фізичного виховання молодого покоління визначається навчальною програмою з предмета – засвоєння теоретичних відомостей, гімнастичні вправи, що сприяють загальному фізичному розвитку, рухливі ігри, плавання тощо – та програмами секцій і гуртків. Обов'язково долучаються до роботи природні чинники заповідної зони о. Хортиця.

Викладання фізичного виховання у ЗВО підбрано з таким розрахунком, щоб забезпечити зміцнення здоров'я, загартування організму студентів, сприяти їх фізичному розвитку та підвищенню працездатності. Також програма передбачає:

- формування, розвиток та вдосконалення основних рухових навичок, якостей і вмій та повідомлення пов'язаних з ними знань;
- формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять фізичними вправами;
- виховання гігієнічних навичок, формування знань про фізичні вправи та загартування.

На системний підхід у фізичному вихованні молоді орієнтує комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації», у якій фізичне виховання в навчально-виховній сфері розглядається як складова частина загальної системи освіти, покликана забезпечити розвиток фізичного і морального здоров'я, розумову та психологічну підготовку молоді і майбутніх фахівців до активного життя й професійної діяльності.

Система фізичного виховання студентської молоді України припускає створення в масштабах країни і на рівні ЗВО визначених стандартизованих, ідеологічних, програмно-нормативних і організаційних основ фізичного виховання та умов для його реалізації. Передбачається виконання соціального замовлення держави і суспільства на професійну та прикладну фізичну підготовку студентів (за профілем майбутньої спеціальності), шляхом організації у ЗВО факультативних занять з різними практико-діяльними компетентностями фізичної культури і реалізацію базового компонента, орієнтованого на покращення особистої фізичної культури.

«Програми та методи виховання тільки тоді матимуть силу в дійсності, якщо вони перейдуть у переконання вихователя», – зазначав К. Ушинський. Саме тому на кафедрі фізичної терапії, ерготерапії в процесі навчання ЗСЖ педагоги з успіхом використовують особистий досвід боротьби з надмірною вагою, відмови від тютюнопаління (на території академії категорично заборонено), вживання алкоголю. Вимоги до педагогів, які займаються формуванням ЗСЖ, крім професійної компетентності і грамотності, охоплюють культуру здоров'я педагогічного колективу (переважне представництво співробітників кафедри мають спортивні досягнення і наукові ступені).

1. Одинець Т. Є., доктор наук з фізичного виховання та спорту, завідувач кафедрою, професор, майстер спорту зі стрибків у воду.

2. Бандуріна К. В., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, кандидат в майстри спорту з легкої атлетики.

3. Баришок Т. В., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, кандидат в майстри спорту з легкої атлетики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні : Указ Президента України від 22 червня 1994 року № 334/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/94#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

2. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» : Указ Президента України від 9 лютого 2016 року № 42/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

3. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

4. Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи / за заг. ред.: М. Лук'янченка, Ю. Шкретя, Е. Блоляха, А. Матвєєва. Дрогобич : КОЛО, 2015. 124 с.

5. Сергатий М. О., Кий О. Г. Здоров'язберігаючі технології та складові здорового способу життя студентів у закладах освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя. 2021. № 74 С. 121–125.

Хлібець Євген Олегович,
вихователь наукового лицю,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ СПІЛКУВАННЯ

У сучасних умовах зниження духовного потенціалу та здоров'я молоді, особливо підлітків з особливими освітніми потребами, стає відчутною реальністю необхідність формування їхніх духовних потреб, здорових звичок, фізичного загартування, в цілому здорового способу життя – одного з пріоритетних напрямів діяльності сучасної школи. Закон України «Про загальну середню освіту» одним із

головних визначає завдання виховання свідомого ставлення здобувачів освіти до свого здоров'я та здоров'я інших, формування засад і гігієнічних навичок здорового способу життя, збереження і зміцнення їхнього фізичного та психічного здоров'я. Поступове усвідомлення на державному рівні значущості профілактики, збереження, підтримки та відновлення здоров'я нації передбачає знаходження шляхів підвищення у молодого покоління усвідомлення цінності здоров'я, здорового способу життя. Оскільки профілактична робота – це комплекс заходів, які мають на меті запобігти негативному впливу сукупності різноманітних факторів, що можуть бути причиною формування ризикованої поведінки. Первинна профілактика передусім спрямована на формування в особистості неприйняття певних стандартів поведінки та негативних звичок і на категоричну відмову від них.

В Україні розроблена і функціонує освітня нормативно-правова база, що має важливе значення для означеної проблеми, а саме – закони України «Про загальну середню освіту», «Про професійну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді, Національна доктрина розвитку освіти України тощо. Національною доктриною розвитку освіти України, як і іншими зазначеними документами, передбачено створення умов для реалізації оздоровчої функції освіти і розгляду здоров'я, як мети, змісту і результату навчання [5, с. 102].

Модернізація освітньої галузі, що відбувається в державі, має на меті створення умов для особистісного розвитку та самореалізації кожного громадянина України. Одним із шляхів досягнення цієї мети є навчання учнівської молоді відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я людей, що їх оточують, як до найвищої цінності, формування через освіту здорового способу життя [3, с. 38].

Аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема формування здорового способу життя актуальна як у філософії та соціології (Ю. Лисицин, О. Сахно, Л. Сущенко), так і психології (В. Вілюнас), медицині (Г. Апанасенко, С. Громбах), біології (І. Брехман, С. Шмалей).

Поняття «здоров'я» нерозривно пов'язане з поняттям «здоровий спосіб життя». З філософської точки зору «спосіб життя» – це поняття, яке характеризує особливості повсякденного життя людей. Воно охоплює працю, побут, форми використання дозвілля, задоволення матеріальних та культурних потреб, участь у суспільному та політичному житті людей. Отже, здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності, спрямований на збереження та покращення здоров'я людини.

Шлях формування здорового способу життя охоплює знання, уміння, навички, життєвий досвід, цінності, інтереси, які учень самостійно реалізує і використовує в певній життєвій ситуації. Якості особистості, які дають їй можливість ефективно розв'язувати проблеми та долати повсякденні труднощі, називають компетентностями щодо позитивної поведінки. За визначенням ВООЗ їх називають життєвими навичками [4, с. 110]. Іншими словами, життєві навички – це низка соціально-психологічних компетентностей, які допомагають вести здоровий і продуктивний спосіб життя: адекватно сприймати себе і навколишніх, будувати позитивні міжособистісні стосунки, критично і творчо мислити, приймати відповідальні рішення, розв'язувати проблеми і керувати стресами. Для того, щоб знання, вміння та ставлення стали життєвими навичками, необхідно відпрацьовувати на практиці їх складові [1, с. 120].

Переважає більшість підлітків з особливими освітніми потребами мають виражене в тій чи іншій мірі порушення здатності до встановлення контактів, не можуть ефективно контактувати з дорослими людьми, однолітками та своїм оточенням у цілому. Ґрунтуючись на корекційно-особистісному і діяльнісному підході розвитку підлітків з особливими освітніми потребами, інтерактивні форми спілкування сприяють розширенню можливостей їх соціальної адаптації.

Цікаві пропозиції щодо інтерактивного спілкування висунули також М. Богомолова, Б. Ломов, Р. Немов, І. Підручна, Л. Петровська, Л. Уланова, Б. Микицей та Б. Кияк пропонують розглядати інтернет як трибуну для громадянської освіти та виховання.

Основна ідея - виховати особистість, яка здатна будувати життя, гідне сучасної людини, яка живе в центрі Європи. Зрозуміло, що основним об'єктом педагогічної діяльності стане ставлення підлітків з особливими освітніми потребами до життя, до їх найвищих цінностей, бо сенсом буття людини є самореалізація, яка розкриє творчий потенціал та подарує радість життя, допоможе креативно і толерантно щодо інших вирішувати свої життєві проблеми, які неминуче постають перед нею.

Визначивши завдання формування культури здоров'я підлітків з особливими освітніми потребами створено соціальний проєкт «Молодь за здоровий спосіб життя», який спирається на структурно-логічну модель формування культури здоров'я підлітків з особливими освітніми потребами, де враховані всі

критерії цього процесу: фізичне здоров'я, психічне здоров'я (психологічний комфорт), духовне здоров'я, соціальне здоров'я (соціальне благополуччя) та їх показники.

Мета проєкту полягає у створенні умов для зниження показників захворюваності, покращення якості та тривалості активного життя завдяки впровадженню здорового способу життя, що передбачає оптимальну рухову активність, раціональне харчування, здоровий сон, дотримання правил гігієни, зниження рівня травматизму та запобігання шкідливим звичкам.

Продукт проєктної діяльності: демонстраційний стенд, мультимедійна презентація «Молодь за здоровий спосіб життя».

Тип проєкту: соціальний.

Учасники проєкту: здобувачі освіти наукового ліцею комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради.

Термін реалізації проєкту: вересень – жовтень.

Партнери та спонсори:

- адміністрація ліцею;
- батьки.

Відповідальні координатори проєкту: вихователь Є. Хлібець

Етапи реалізації проєкту

I етап. Підготовчий

1. Вибір теми проєкту, визначення мети і завдань.
2. Визначення очікуваного результату.
3. Мотивування здобувачів освіти до проєктної діяльності.
4. Визначення термінів проєкту та узгодження з планом навчально-виховної роботи.
5. Поширення інформації про початок проєкту.
6. Створення груп учасників проєкту.
7. Обговорення засобів стимулювання та заохочення здобувачів освіти.

II етап. Виконання проєктних завдань

1. Організація зустрічі учасників проєкту з психологом та лікарями.
2. Організація групової консультації учасників проєкту з психологом на тему «Психологічний комфорт».

3. Проведення опитування, анкетування «Моє ставлення до власного здоров'я».

4. Організація групової консультації учасників проєкту з лікарями на тему «Здоров'я в твоїх руках»

5. Проведено годину спілкування «Здоров'я дітей – здоров'я нації».

6. Розробка сценарію мультимедійної презентації «Молодь за здоровий спосіб життя».

III етап. Заключний

1. Оформлення портфоліо проєкту.

2. Аналіз проведеного заходу.

3. Обговорення з учасниками проєкту його результатів, особливостей окремих етапів, результативність заходів, прорахунки та недоліки спільної справи.

4. Створення демонстраційного стенду, мультимедійної презентації «Молодь за здоровий спосіб життя».

5. Представлення матеріалів роботи учасників проєкту на учнівських та батьківських зборах.

Умови реалізації

- 1) чітко планування діяльності та послідовне виконання етапів проєкту;
- 2) чітко визначити та обґрунтувати часові межі;
- 3) заручитись підтримкою школярів, органів учнівського самоврядування.
- 4) своєчасно домовитись про матеріали.

Опис проєкту

Сучасна нормативно-правова база освіти передбачає не тільки турботу про здоров'я підростаючого покоління, а й виховання в молоді засад здорового способу життя, турботу про власне здоров'я тощо.

Загальновідомо, що найціннішим для кожної людини є здоров'я. Про здоров'я ми пригадуємо й замислюємось над ним, як правило, тоді, коли його не маємо чи коли маємо з ним якісь негаразди.

Соціальний проєкт «Молодь за здоровий спосіб життя», який спирається на структурно-логічну модель формування культури здоров'я підлітків з особливими освітніми потребами, де враховані всі критерії цього процесу: фізичне здоров'я, психічне здоров'я (психологічний комфорт), духовне здоров'я, соціальне здоров'я (соціальне благополуччя) та їх показники.

Результати реалізації проєкту: демонстраційний стенд, мультимедійна презентація «Молодь за здоровий спосіб життя».

Ресурси реалізації проєкту: фінансові, технічні, людські.

Отже, формуючи культуру здоров'я підлітків з особливими освітніми потребами педагог повинен допомогти їм усвідомити важливість розумного, дбайливого ставлення до власного здоров'я, прищепити почуття відповідальності, розуміння, що саме здоров'я визначає якість життя, формувати прагнення бути здоровим, сприяти засвоєнню системи знань і практичних навичок здорового способу життя та безпечної поведінки [4, с. 95]. Сучасні підлітки повинні усвідомлювати, що майбутнє кожного, як і держави в цілому, за здоровими поколіннями, адже тільки фізично і морально здорова людина здатна творити і приносити користь собі та іншим людям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. В. Становлення та розвиток поняття «здоровий спосіб життя». *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах* : зб. наук. праць. Київ, 2000. Кн. 1. С. 117–124.

2. Войтенко В. М. Здоровий спосіб життя і рухова активність підлітків. *Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості* : зб. наук. праць. Київ, 2001. С. 64–70.

3. Ведмеденко Б. Ф. Основні принципи організації виховного процесу спортсменів. *Проблеми науково-методичного забезпечення розвитку у молоді інтересу до футболу* : матеріали Всеукраїнської наук.-практич. конф. Чернівці, 2000. С. 38.

4. Желева О. І. Формування навичок здорового способу життя : метод. посіб. Золотоноша, 2014. 147 с.

5. Кузьменко В. Ю. Виховання у підлітків позитивного ставлення до здорового способу життя. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2002. № 4. С. 102–104.

Цибульська Вікторія Вікторівна,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

Луценко Іван Валерійович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014.11 Середня освіта. Фізична культура,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Здоров'я – плід прогресивного еволюційного процесу і свідомого регулювання людиною своєї поведінки, свого способу життя, звичок і здібностей. Цілком закономірно, що сучасна система освіти, основним постулатом якої визначено розвиток особистості дитини, приділяє все більшу увагу вивченню наукових відомостей про здоров'я, здоровий спосіб життя і оптимізацію умов життєдіяльності людини [1].

У наш час розуміння здоров'я як категорії, значущої для життя суспільства, знаходить все більш широке поширення. На нашу думку, вирішувати оздоровче завдання на заняттях з фізичної культури неможливо без визначення терміну «здоров'я» і розуміння значущості здоров'я для суспільства. Так Н. М. Амосов, підкреслюючи важливість здоров'я людини для творення і розвитку суспільства, говорив: «Народ здоровий, якщо здорове суспільство». Інший вчений, Б. П. Чумаков зазначає, що здоров'я людини – це перш за все процес збереження і розвитку його психічних і

фізіологічних якостей, оптимальної працездатності та соціальної активності при максимальній тривалості життя. Здоров'я людини, як підкреслює А. А. Васильків, є найвищим інтегративним показником функціонування цілісного організму, в якому всі його компоненти впорядковано та взаємопов'язано працюють на одну загальну ідею активної діяльності, самозбереження і продовження життя [2]. І. І. Брехман пише: «Саме здоров'я людей повинно служити головною візитною карткою процвітаючого суспільства». Це визначення впливає з концепції «Людина в потоці інформації». Здоров'я людини, як визначає вчений, – це здатність зберігати, відповідно до віку, стійкість в умовах різких змін кількісних і якісних параметрів триєдиного потоку сенсорної, вербальної і структурної інформації. Деякі учені трактують здоров'я людини як процес збереження і розвитку біологічних, фізіологічних і психологічних функцій оптимальної працездатності, соціальної активності при максимальній тривалості життя.

Досить повно поняття «здоровий спосіб життя» (ЗСЖ) розглядається в роботах педагогів і психологів. Так М. Я. Віленський визначає це поняття як типову сукупність форм і способів повсякденної культурної життєдіяльності особистості, яка об'єднує норми, цінності, смисли регульованої ним діяльності і її результати, які зміцнюють адаптивні можливості організму, сприяють повноцінному виконанню навчально-трудова, соціальних та біологічних функцій [3]. Саме тому фізичне виховання, як частина фізичної культури особистості і суспільства, вважає здоров'я людини однією з основних і соціально-значущих цілей.

Якісно нові завдання, пов'язані з активізацією реформаторського та євроінтеграційного процесу в Україні, зумовили посилення вимог до стану та умов формування здоров'я населення. На новому етапі соціально-економічного реформування необхідно сформувати таку модель загальнодержавної системи збереження здоров'я і життя населення, яка відповідає сучасним умовам розвитку ринкових відносин в Україні та міжнародним стандартам у галузі захисту праці, соціальної безпеки та охорони здоров'я. Через те, що спосіб життя є однією із детермінант здоров'я людини, постає питання, чи можливо шляхом прийняття відповідних законів викликати зміни в поведінці людей, які зрештою призведуть до масштабних соціальних змін. Однак при цьому паралельно виникає ряд питань етичного характеру щодо меж ролі законодавства в сфері сприяння здоров'ю. Необхідно встановити рівновагу між законодавчими заходами та повагою до свободи особистості. Необхідно зберегти принцип вільної визначеності для кожної людини. Однак безвідповідальна поведінка людини може спричинити до того, що вона стане соціальним тягарем, на який витрачаються кошти (наприклад, зловживання палінням та алкоголем, що призводять до хронічних захворювань) або який несе в собі небезпеку для інших (пасивне паління, керування машиною під впливом алкоголю тощо). У житті людина змінює моделі своєї поведінки внаслідок різних впливів з боку суспільства, сім'ї, друзів чи комерційної реклами. Тому питання полягає не в тому, щоб впливати на поведінку людини, а в тому, як встановити справедливий баланс цих впливів. Суспільні уявлення про здоровий спосіб життя, які ґрунтуються на суспільній свідомості, мають на увазі також поняття про культуру здоров'я як на рівні суспільства, так і особистості. Поняття «культура здоров'я» охоплює умови та характеристики оточуючого середовища, індивідуальні якості та особливості особистості, уміння адекватно співвіднести себе з навколишнім світом. За такого підходу цілком правомірним є висновок, що культура здоров'я є невід'ємною складовою загальної культури особистості, забезпечує певний рівень знань, умінь, навичок її з питань формування, збереження, відтворення та зміцнення власного здоров'я і характеризується високим рівнем культури поведінки стосовно здоров'я оточуючих. Оскільки «культура здоров'я» – поняття багатопланове, для з'ясування його загального, інтегрального рівня визначено рівні кожної зі складових фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я, а саме: високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький.

У сучасних умовах серед фахівців та науковців досить часто виникає запитання: яке ж місце посідає проблема здорового способу життя та від яких чинників залежить сьогодні стан здоров'я людини? Ніхто, звичайно, не має сумнівів у тому, що здоров'я залежить від багатьох ризиків, а також від рівня надання медичної допомоги. Зрозуміло, що поряд із вивченням чинників ризику слід модернізувати медичні технології. Інтерес філософської думки до проблеми полягає в осмисленні внутрішнього соціального змісту людини, що є індивідуальним потенційним соціумом. А суспільство, таким чином, є не що інше, як зовнішній прояв і діалектична взаємодія між собою таких потенційних соціальних світів. Для ефективного становлення українського суспільства ідеальним є взаємодія між собою здорових

індивідуальних потенційних світів, які виникають на підставі здорових фізичних і психічних компонентів людської особистості. Звідси випливає, що соціальне пізнання та обґрунтування потенційного соціального світу має вивчати його як інтегральний продукт біологічних і психологічних процесів, які відбуваються в людському організмі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горашук В. П. Теоретичні засади формування культури здоров'я школярів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Харків, 2004. 40 с.
2. Солопчук М. І., Живага С. І., Малюгін В. М. Концептуальні підходи зміцнення та збереження здоров'я школярів у процесі фізичного виховання URL: <http://fizkultura.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/13/2014/06/24> (дата звернення: 20.12.2014).
3. Формування здорового способу життя : навч. посіб. / О. Яременко [та ін.]. Київ : Укр. ін-т соц. досліджень, 2000. 232 с.

Цибульська Вікторія Вікторівна,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

Проценко Андрій Анатолійович,

кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Формування ЗСЖ у студентському середовищі – складний системний процес, що охоплює безліч компонентів способу життя сучасного суспільства і основні сфери і напрямки життєдіяльності молодих людей. Відзначено, що і молодь, і дорослі, розставляючи пріоритети, провідне місце відводять турботі про здоров'я, а здоровому способу життя – лише позицію у другому десятку. Орієнтованість студентської молоді на ведення здорового способу життя залежить від безлічі умов. Це і об'єктивні суспільні, соціально-економічні умови, що дозволяють вести, здійснювати здоровий спосіб життя в основних сферах життєдіяльності (навчальної, трудової, сімейно-побутової, дозвілля), і система ціннісних відносин, яка спрямовує свідому активність молодих людей у русло саме цього способу життя. Здоровий спосіб життя – показник, який вказує, як людина реалізує навколишні його умови життєдіяльності для свого здоров'я. Компоненти здорового способу життя:

- достатня рухова активність;
- загартовування;
- раціональне харчування;
- дотримання режиму дня;
- особиста гігієна;
- відмова від шкідливих звичок.

Це насамперед культурний, активний спосіб життя, гуманістичний і цивілізований, прямо пов'язаний зі здоров'ям, довголіттям, благополуччям людини, її щастям. Суттєву роль в залученні молоді до здорового способу життя є мотиваційна поведінка, що передбачає роль самої особистості у зміцненні здоров'я та відмови від шкідливих звичок. Ефективність може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо він сам буде відповідально ставитися до свого здоров'я і відмовиться від шкідливої звички [1].

Фізична культура займає провідну роль в дотриманні здорового способу життя. Фізична культура – запорука здорового способу життя. Зміцнення і збереження здоров'я є пріоритетним напрямом основних законодавчих актів і нормативно-правових документів з фізичної культури. Так у Концепції фізичного виховання, цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», Законі України

«Про фізичну культуру і спорт» наголошується, що фізична культура і спорт, які є складовою загальної культури, сприяють навчанню студентів, підвищуючи їх розумову і фізичну працездатність. Для нормального функціонування організму студента необхідна певна кількість рухової активності, яка втілюється у фізичних вправах. Регулярні фізичні навантаження приводять організм у стан тренуваності, в основі якого лежить процес адаптації, тобто пристосування функцій різних органів до нових умов їх діяльності.

Також варто звернути увагу на той факт, що студенти завжди знаходяться в стресовому стані, оскільки розумова діяльність пов'язана з емоційною напругою, особливо під час сесії. Фізична культура і здоровий спосіб життя можуть звести до мінімуму, а іноді й до нуля ризик поганого самопочуття або стан хвороби.

Численні дослідження свідчать про корисний вплив регулярних занять фізичними вправами на здоров'я і фізичний стан людини будь-якого віку. У різні вікові періоди ці заняття мають різні цілі. У студентські роки заняття особливо важливі: вони спрямовані на вдосконалення фізичної підготовленості, фізичного розвитку і фізичної працездатності, профілактику захворювань, які можуть розвинути в старшому віці. Але самі по собі вони не приносять бажаних зрушень у здоров'ї молодій людині. Тільки в комплексі з іншими ці настанови можуть сприяти загальному здоровому способу життя і самопочуттю студента [2].

Здоровий спосіб життя тісно переплітається з фізичним вихованням, про що говориться у національній доктрині розвитку освіти. Здоровий спосіб життя – це спосіб життя, заснований на принципах раціональної організованості, активності, праці, загартовує і захищає від несприятливої дії навколишнього середовища, дозволяє до глибокої старості зберігати етичне, психічне і фізичне здоров'я.

Здоровий спосіб життя вимагає дотримання таких настанов:

- ознайомлення з науково-медичною літературою з цих питань;
- чергування праці та відпочинку;
- відмову від шкідливих звичок;
- самостійні заняття спортом і фізичною культурою;
- дотримання режиму дня і рухового режиму;
- використання різних засобів фізичного виховання, спорту і туризму в повсякденному

житті;

- перебування певний час на свіжому повітрі [3].

Основним шляхом здоров'язбереження майбутніх педагогів є спонукання кожної особистості студента до здорового способу життя, базованого на раціональній зорганізованості, активності, працьовитості, загартовування і захисту від несприятливого впливу навколишнього середовища, що надасть змогу майбутньому фахівцеві до глибокої старості зберігати фізичне, психічне і моральне здоров'я. Здоровий спосіб життя дає можливість укріпити й удосконалити резервні можливості організму, чим забезпечить успішне виконання соціальних і професійних функцій студента.

Формування здорового способу життя для здоров'язбереження майбутніх педагогів створює його фізичний, інтелектуальний, духовний, соціальний, руховий базис.

Сформованість у студентів цінностей здорового способу життя сприятиме здійсненню широкого позитивного впливу на організм і їхню особистість. Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення складових здорового способу життя для здоров'язбереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безверхня Г. В., Дашкевич А. П. Основи організації і проведення фізкультурно-оздоровчої роботи в школі : методичні рекомендації. Умань, 2009. 61 с.
2. Нетрадиційні засоби фізичної культури : навч. посібник / уклад.: В. В. Цибульська, Г. В. Безверхня. Умань : Візаві, 2014. 172 с.
3. Язловецький В. С. Основи лікувальної та оздоровчої фізичної культури : навч. посібник. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. 154 с.

Чорний Сергій Сергійович,
аспірант першого року навчання спеціальності 015 Професійна освіта,
ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет,
м. Дніпро, Україна
старший викладач спеціальної кафедри №3,
Інститут Управління державної охорони України КНУ ім. Тараса Шевченка,
заслужений майстер спорту України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Цибулько Л. Г.,**
доктор педагогічних наук,
професор, в.о. зав. кафедри педагогіки,
ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет,
м. Дніпро, Україна

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У рейтингу загальнолюдських цінностей здоров'я посідає найвищу позицію, оскільки є підґрунтям продуктивного, повноцінного життя людини. Натомість наявність шкідливих для здоров'я звичок, зростання нервово-психічного напруження, малорухливий спосіб життя, неякісне харчування призвели до найнижчої тривалості життя українців серед європейських країн. Життя молодого покоління ускладнене високими темпами діяльності, стресами, конкурентністю як реальною складовою сучасного життя. Учені зазначають, що здоров'я громадян України є одним із складових національної безпеки [1].

Соціально-економічна напруженість, що відбувається сьогодні в країні, негативно впливає на всі сфери життя українського суспільства, представляючи загрозу для нормальної життєдіяльності людини. Здоров'язбережувальна діяльність, яка відтворює певну життєву позицію людини, спрямована на збереження і зміцнення здоров'я та заснована на виконанні норм, правил і вимог особистої та загальної гігієни [2].

Проте сьогодні спостерігається значний відсоток молоді, що мають ті або інші захворювання. Особливо це стосується майбутніх фахівців з фізичної культури, адже саме вони повинні навчити здоровому способу життя майбутнє України – дітей та молодь.

Проте реалії сьогодення висувають нові виклики саме через російську агресію, яка сьогодні є одним з найтяжчих випробувань для усіх сфер життєдіяльності нашої держави і здоров'я в першу чергу. В умовах впровадження воєнного стану та карантинних обмежень це набуває надзвичайної актуальності, коли весь час студенти вимушені витратити лише на розумову активність [3].

Саме тому питання збереження та покращання здоров'я студентської молоді, зважаючи на реалії сьогодення, є одним із найактуальніших. Ці нові реалії визначають пріоритетні напрямки професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту. Особливого значення набуває спрямованість професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури на роботу зі здоров'язбереження дітей та молоді в умовах воєнного стану [4].

З огляду на це, актуальним завданням сьогодні у професійній підготовці майбутнього фахівця з фізичної культури є формування здоров'язбережувальної компетентності запобігання дидактогенних порушень здоров'я. Це новий напрям здоров'язбереження, що вимагає певних змін у спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, а саме: нових знань, підходів, методичних прийомів до застосування сучасних відповідних технологій оздоровчого супроводу усіх учасників освітнього процесу.

Різні аспекти професійно-педагогічної підготовки фахівців з фізичної культури висвітлені в наукових дослідженнях С. Балбенка, О. Баклицької, В. Бартенєвої, В. Григоренка, О. Ємця, В. Пристинського, Є. Приступи, Л. Пундик, Р. Сірко, Л. Суценко, Б. Шияна та інших учених. Професійну підготовку майбутніх фахівців з фізичної культури для проведення оздоровчої роботи з учнями різного віку вивчали В. Г. Ареф'єв, С. Ю. Балбенко, О. Д. Дубогай, Ю. Д. Желєзняк, М. Д. Зубалій, Л. П. Суценко, Т. Ю. Круцевич, Б. М. Шиян, Ю. М. Шкрєбтій та ін

Для успішної реалізації своєї професійної діяльності випускникам закладів вищої освіти поряд з цілим рядом особистісних та професійних якостей необхідно мати міцне здоров'я та достатню фізичну

підготовленість. Головну роль у вирішенні цього завдання відіграє формування майбутніх фахівців з фізичної культури готовності до здоров'язбережувальної діяльності [5].

Проте основою здоров'язбережувальної діяльності є здоров'язбережувальна компетентність. Поняття "здоров'язберігаюча компетентність" пов'язане з готовністю особистості вести здоровий спосіб життя як у фізичній, соціальній, психічній, так і в духовній сферах.

Мета здоров'язберігаючої компетентності – сформувати необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити використовувати їх у повсякденному житті. Педагогіка, з одного боку, повинна сформувати у молоді спеціальні знання, уміння, навички збереження та зміцнення свого здоров'я, створення індивідуального здорового способу життя, а з іншого, передбачати в педагогічних технологіях можливість здійснення самостійних спроб удосконалення себе, свого тіла, психіки, емоцій, працювати над розвитком своїх комунікативних здібностей, виховувати гуманне ставлення до світу, до оточення, самого себе [6]

Під здоров'язберігаючими технологіями сьогодні слід розуміти:

- сприятливі умови навчання (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання);
- оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм);
- повноцінний та раціонально організований руховий режим.

Сутність здоров'язберігаючих технологій також виявляється в комплексній оцінці умов виховання та навчання, які дозволяють підтримувати нинішній стан студентів, формувати високий рівень їхнього здоров'я, навичок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я та проводити відповідні психолого-педагогічні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності та її мінімальної фізіологічної «вартості», покращення якості життя суб'єктів освітнього середовища [7, с. 19]. Слід зазначити, що впровадження здоров'язберігаючих освітніх технологій пов'язане з використанням медичних (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих), соціально-адаптованих, екологічних здоров'язберігаючих технологій та технологій забезпечення безпеки життєдіяльності.

Серед здоров'язберігаючих освітніх технологій виділяють:

- ✓ організаційно-педагогічні технології, що визначають структуру навчального процесу, сприяють запобіганню перевтомі, гіподинамії та іншим дизадаптаційним станам;
- ✓ психолого-педагогічні технології, пов'язані з безпосередньою роботою викладачів на парах, забезпеченням психолого-педагогічного супроводу всіх елементів освітнього процесу;
- ✓ навчально-виховні технології, які включають програму навчання турботі про своє здоров'я та формування культури здоров'я студентів, мотивацію ведення здорового способу життя, попередження шкідливих звичок, проведення організаційно-виховної роботи зі студентами [8].

Здоров'язберігаючі технології реалізуються за такими напрямками освітньо-виховної діяльності:

- створення умов для зміцнення здоров'я студентів та їх всебічного розвитку;
- організацію навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм студента;
- розробку та реалізацію навчальних програм з формування культури здоров'я та профілактики шкідливих звичок;
- корекцію порушень здоров'я з використанням комплексу оздоровчих та медичних заходів;
- медико-психолого-педагогічний моніторинг стану здоров'я, фізичного та психічного розвитку;
- функціонування служби психологічної допомоги викладачам та студентам щодо подолання стресів, тривожності;
- контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм організації навчально-виховного процесу, нормування навчального навантаження та профілактики стомлюваності студентів;
- організацію збалансованого харчування студентської молоді у навчальному закладі [2].

Таким чином, вирішення проблеми модернізації сучасного освітнього процесу, його особистісно-діяльнісний аспект ґрунтується на впровадженні здоров'язберігаючих технологій. Саме вони є основними положеннями нової парадигми освіти. Необхідно також відзначити, що в процесі цілеспрямованого формування здоров'язберігаючої компетентності у майбутніх фахівців з фізичної культури потрібно стимулювати усвідомлення здоров'я як особистісної цінності, тобто наявність ціннісного ставлення до здоров'я, розуміння культури здоров'я як складової загальної культури особистості та прагнення

здорового способу життя. Тож формування здоров'язберігаючої компетентності має бути однією з основних складових освітньо-виховного процесу сучасного закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волков Д., Абатурова О. Особливості зв'язку просоціальних тенденцій та психічного здоров'я студентів в умовах військового стану *Collection of scientific papers «ЛОГОС»*. 2022. № 8. С. 292–297.
2. Калюжна О. Особливості формування здоров'язберігаючих компетенцій студентів св умовах воєнного стану. *Здоров'я і суспільство в умовах війни* : зб. наук. статей. Кропивницький, 2022. С. 28–31.
3. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України щодо забезпечення функціонування сфери охорони здоров'я у період воєнного стану : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.05.2022 № 727. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0504-22#Text> (дата звернення: 9.10.2023).
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність : науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ ; Чернівці : Букрек, 2022. 140 с.
5. Бурханов А. І. Формування професійних якостей у майбутніх учителів фізичної культури. *Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вищого навчального закладу* : тези доповідей та повідомлень науково-практичної міжвузівської конференції. Кривий Ріг : КрДПІ, 2012. Ч. 1. С. 114–116.
6. Застосування здоров'язбережувальних технологій здобувачами вищої освіти в умовах дистанційного навчання та воєнного стану / А. І. Кришталь, В. В. Тютюнник, І. М. Щербак, Л. В. Дрожик, П. П. Пашинський. *Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти* : зб. наук. праць. Харків, 2022. С. 104–106.
7. Безкоровайна Л. В. Впровадження технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту як педагогічна проблема. *Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та туризму в сучасних соціально-економічних умовах* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17–18 травня 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 17–20.
8. Безкоровайна Л. В. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до впровадження технології спортивного менеджменту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 239 с.

Юренко Софія Андріївна,

здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 275.03 Організація перевезень та логістичне управління на автотранспорті, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, Україна

Орехова Дар'я Георгіївна,

здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 275.03 Організація перевезень та логістичне управління на автотранспорті, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кокарева С. М.,**

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри фізичної культури, олімпійських та неолімпійських видів спорту, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМКІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Постановка проблеми. На даний час актуальною проблемою для суспільства залишається ефективна організація фізичного виховання у закладах вищої освіти України. Великий обсяг навчального матеріалу з професійної підготовки фахівця пред'являє підвищені вимоги до стану здоров'я

студентів. Однією з основних причин, що впливають на стан здоров'я молоді, є спосіб життя, в якому досить велику роль відіграє рівень рухової активності [1].

Однак дослідження, проведені у студентському середовищі за останнє 10-ліття, показують зниження рівня здоров'я і фізичної підготовки студентської молоді. Особливу тривогу викликає прояв зростання на 27% гіпертонічних реакцій, на 41% вегетосудинної дистонії, зростає кількість патології органів зору на 18%, серцево – судинної системи – на 38%. Ці дані підтверджуються і дослідженнями багатьох вчених. При цьому число студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, зросло до теперішнього часу до 32% [2, 7, 8].

Оскільки метою фізичного виховання є не лише формування і зміцнення мотивації до підвищення рухової активності, а й створення стійкої потреби до оздоровчих занять фізичною культурою, надзвичайно важливим є підвищення інтересу до фізичної культури і спорту, потреби у фізичному самовдосконаленні і регулярних заняттях фізичними вправами [3, 4, 5].

Ряд вітчизняних та зарубіжних науковців стверджують, що свідоме ставлення до занять фізичними вправами і ефект спостерігаються там, де студенти чітко знають, з якою метою їм потрібно займатися, якого рівня (кондиції) потрібно досягти і чим це може бути корисно в майбутньому. Їх дослідженнями доведено, що на формування мотивів впливають ряд найбільш значущих факторів: вікових, статевих, індивідуальних особливостей. У зв'язку з цим актуальним є пошук нових засобів і методів, що спонукають до занять фізичною культурою. Вирішення вище поставлених завдань дозволить сформувати передумови для ефективного виконання соціальної функції системи фізичного виховання країни [1, 6, 7, 8].

Не підлягає сумніву, що для їх вирішення необхідний системний підхід, використання сучасних дистанційних (виходячи з існуючих умов), але ефективних форм, засобів і методів організації фізичного виховання, що є головним актуальним завданням представленого дослідження.

Мета роботи, матеріал і методи. Метою роботи є розробка основ організації навчального процесу з фізичного виховання в установі вищої освіти (ЗВО) технічного профілю з визначенням і використанням перспективних напрямків фізичного виховання, відповідно до сучасних умов розвитку суспільства.

Методи і організація дослідження. У процесі досягнення мети і вирішення завдань дослідження використовувалися наступні методи: теоретичний аналіз матеріалів педагогічної літератури, нормативних документів, досліджень в галузі фізичного виховання, спостереження за практикою організації навчального процесу в ЗВО, анкетування, методи статистичної обробки даних.

В опитуванні взяли участь 248 студентів 1-4 курсів освітнього рівня «бакалавр» Національного університету «Запорізька політехніка». Дослідження проходило з 16 вересня по 16 жовтня 2023 року.

Як показало проведене опитування, досить великий відсоток студентів займалися будь-яким видом спорту до навчання у ЗВО – більше 70%. У той же час більше чверті респондентів (25,9%) взагалі були не зацікавлені в спортивному житті. Причому протягом навчання у ЗВО більшість з них або займалися фізичним вихованням в основній медичній (54,2%) або у підготовчій (спеціальній медичній) групі (37,4%). Лише 8,4% студентів були звільнені від занять з фізичного виховання за станом здоров'я.

Тим більше вражають відповіді на наступне запитання: «Наскільки ви задоволені змістом системи фізичного виховання у ЗВО, яка існує зараз». З'ясувалося, що повністю або в цілому задоволені близько 72,5% респондентів. Але решта респондентів, а це майже 28%, вважає, що в системі потрібно щось змінювати (20%), а що найгірше – багато хто висловив байдужість (11,1%) або вважає фізичне виховання непотрібною навчальною дисципліною (10%). Це, на жаль, підштовхує до висновку, що нинішня система дійсно потребує негайних перетворень, щоб підвищити обізнаність та зацікавленість здобувачів освіти у заняттях оздоровчою фізичною культурою і спортом протягом навчання у ЗВО. Тим більше, що із запропонованих на вибір традиційних та інноваційних видів фізичної активності переважна більшість респондентів впевнено вказали на кульову стрільбу (більше 60%), TRX-тренінг (близько 58%) та кросфіт (55%). На 4-му та 5-му місцях за уподобаннями опинилися з рівним показником 50% відповідно акробатика та різновиди функціонального тренінгу.

Навіть за умов відновлення очного навчання за класичною схемою і з «традиційним» набором спортивних дисциплін переважна кількість студентів висловила бажання займатися такими видами

фізичної активності (рис. 1): ігрові види спорту (29,5%); самозахист (27,9%); фітнес-аеробіка (15,8%); настільний теніс, бадмінтон та їх різновиди (9,5%). Інші «традиційно студентські» види фізичних вправ, такі як шашки/шахи, атлетична гімнастика, легка атлетика також набрали в підсумку близько 15% своїх поціновувачів.

Вселяє оптимізм відповідь на останнє запитання анкети: «Чи є у вас бажання надалі (після закінчення ЗВО) продовжувати заняття фізичними вправами?». Більше половини з опитаних студентів дали на нього стверджувальну відповідь.

Яку спортивну спеціалізація Ви бажали б отримати, якщо відновиться очне навчання
190 ответов

Рисунок 1 – Розподіл уподобань респондентів щодо можливої спортивної спеціалізації на заняттях з фізичного виховання

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми фізичної культури і спорту : зб. тез доп. II регіон. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, 20 жовтня 2022 р.). Хмельницький : ХНУ, 2022. 69 с.
2. Вплив занять різними видами спорту на фізичні якості студентської молоді : тези доповідей круглого столу здобувачів вищої освіти (м. Вінниця, 25 березня 2019 р.). Вінниця, 2019. 33 с.
3. Дембіцька О. О., Гайдай С. І., Хапсаліс Г. Л., Чайченко Н. Л. Застосування інноваційних технологій у процесі фізичного виховання студентської молоді. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. № 85. С. 79–83.
4. Стасюк Р. М., Востоцкая І. Ф., Осипова І. Л. Проблеми та шляхи підвищення ефективності фізичного виховання ВНЗ. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. праць. Харків, 2009. № 3. С. 146–149.
5. Салатенко І. Розробка спортивно-орієнтованої технології фізичного виховання для студенток економічних спеціальностей. *Молода спортивна наука України*. 2012. № 18 (2). С. 138–144.
6. Шоробура І. М. Інноваційні педагогічні технології дистанційного навчання студентів з фізичного виховання. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту* : зб. тез доп. II регіон. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, 20 жовтня 2022 р.). Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 3–4.
7. Prusik K, Prusik K, Kozina ZhL, Iermakov S. Features of physical development, physical preparedness and functional state of boys and girls - students of Polish higher educational establishments. *Physical Education of Students*. 2013. № 1. P. 54–61.
8. Mozolev O., Bloschchynskiy I., Aliksieiev O., Romanyshyna L. Influence of modern fitness technologies on the state of health and development of motor abilities of 17-19-year-old female students. *Journal of Physical Education and Sport*. 2019. № 19 (3). P. 917–924. DOI: 10.7752/jpes.2019.s3132.

РОЗДІЛ 8. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Бабко Наталя Миколаївна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і готельно-ресторанного бізнесу,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь, Україна

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ТУРИЗМУ: СВІТОВІ ТRENДИ

Сучасний туризм – це сфера, яка постійно змінюється під впливом нових технологій, культурних та соціальних тенденцій. Зростаюча мобільність, доступність подорожей та постійна зміна попиту визначають світові тренди в туризмі.

Сьогодні набуває все більшої популярності екологічний туризм. Зростаюча екологічна обізнаність призводить до попиту на екоподорожі. Туристи обирають місця, де збереження природи та сталий розвиток стають пріоритетом. Екологічний релакс, екотури та пригодницькі подорожі – те, чого потребує екологічно свідомий споживач.

Термін «екологічний релакс» є поєднанням слів «екологія» та «релакс» і означає форму відпочинку, спрямовану на відновлення фізичного та психічного стану в природному середовищі, де велика увага приділяється збереженню природи та зменшенню впливу на неї.

Екологічний релакс передбачає відпочинок в місцях, які збережені в незмінному стані або в екологічно чистих регіонах. Наприклад, подорожі до національних парків, екорезерватів, гірських місць, лісів, озер, річок та інших природних ландшафтів. Головною метою екологічного релаксу є не лише відпочинок, а й взаємодія з природним оточенням, підтримка екологічної свідомості та збереження навколишнього середовища.

Цей вид відпочинку може мати на меті певну активність, таку як піший туризм, велосипедні прогулянки, каякінг, альпінізм, спостереження за дикою природою, фотографію природних пейзажів та багато інших занять, які допомагають гармонійно поєднати відпочинок з підтримкою природного середовища.

Наступний мегапопулярний світовий тренд – набуття досвіду. Туристи все більше цінують не лише місце призначення, але й якість досвіду, який вони отримують в результаті подорожі. Гастрономічні мандрівки, майстер-класи, культурну взаємодію та особистий контакт з місцевими жителями стають основними складовими подорожі.

Сучасні туристи прагнуть глибше пізнати культуру та навколишнє середовище місця, яке вони відвідують. Наприклад, вони надають перевагу не лише традиційним ресторанам, але й дегустації місцевих страв на ринках, у закладах швидкого харчування та місцевих виробників. У цьому контексті їжа стає шляхом взаємодії з місцевою культурою та історією. Також мандрівники із задоволенням беруть участь у майстер-класах, де вони можуть навчитися новим навичкам або ремеслам, які характерні для конкретного регіону. Також туристам цікава місцева культура. Вони відвідують свята, музеї та історичні пам'ятки, спілкуються з місцевими жителями для того, щоб дізнатися більше про традиції та спосіб життя місцевого населення, відчути себе частиною локального співтовариства. Це робить подорожі більш персоналізованими та незабутніми.

Говорячи про сучасні тренди туристичної індустрії, неможливо не сказати про цифрову трансформацію. Вплив технологій на туризм надзвичайно значний. Мобільні додатки для бронювання, використання дронів для зйомки краєвидів та використання віртуальної реальності для онлайн-турів – це лише кілька прикладів великого списку можливостей.

Ще один популярний напрямок – мікроподорожі. Тривалість подорожей скорочується. Мікроподорожі, що передбачають короткі відпустки та подорожі на вихідні, стають популярними серед тих, хто шукає швидкі та доступні способи відпочинку. Багато людей мають обмежені відпустку та фінансові ресурси для тривалої подорожі, тому вони обирають короткі відстані для відпочинку. Мікроподорожі дозволяють людям витратити більше часу на саму подорож та менше – на переміщення до місця призначення. Багато міст та регіонів пропонують цікаві мікроподорожі, такі як відвідування культурних подій, гастрономічних фестивалів, екскурсії в історичні місця та активний відпочинок. Мікроподорожі часто використовуються для того, щоб відвідати нові місця під час вікендів, які можна

витратити на відпочинок та отримання певного досвіду. Крім того, відсутність довгих перельотів або дорогих транспортних засобів робить мікроподорожі доступними.

Наступна популярна тенденція теорії та практики туризму – офф-грід. У той час як більшість людей подорожує, щоб відвідати популярні туристичні місця, інші шукають віддалені та маловідомі регіони. Офф-грід-туризм надає можливість зазирнути в незвідані куточки світу. Ця форма подорожей відповідає попиту на пригодницькі та неперенасичені потоком туристів маршрути. Офф-грід-туризм зазвичай має на меті відвідування природних резерватів, диких лісів, гірських масивів, островів та інших незайманих місць. Люди, які обирають офф-грід-туризм, часто шукають неповторні пригоди та враження, які недоступні на популярних туристичних напрямках.

Офф-грід-туристи можуть вивчити навички виживання та розвивати самостійність в умовах, де немає доступу до звичайних комунікаційних мереж. Віддалені місця, які відвідуються в рамках офф-грід-туризму, зазвичай мають обмежений доступ, що допомагає зменшити вплив туризму на природу та оточуючу екосистему. Даний вид туризму дозволяє туристам втечі від шумного та напруженого життя в цивілізації та насолоджуватися спокоєм в природному середовищі. Цей вид туризму може охоплювати такі види відпочинку, як бекпекінг, кемпінг, рафтинг, альпінізм, велопрогулянки та багато інших активних пригод. Він дозволяє туристам відкривати віддалені куточки світу та відчувати себе ближчим до природи.

Також сьогоденні реалії диктують розвиток альтернативних видів туризму: медичний, кулінарний, спортивний, агротуризм та багато інших видів туризму набувають все більшої популярності. Мандрівники шукають особливості і неповторність відпочинку.

Безпека та здоров'я – вимушений невід'ємний тренд в сфері туризму. Пандемія COVID-19 та воєнний стан в Україні підкреслили важливість забезпечення безпеки під час подорожей. Політика страхування стає при цьому важливим аспектом вибору подорожей.

Отже, сучасний туризм - це складний глобальний бізнес, який змушений адаптуватися до постійних змін. Розуміння популярних світових трендів у туризмі допоможе туристичним компаніям організувати подорожі більш цікавими та зручними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабко Н., Дузькрячченко В., Микитась А. Особливості маркетингової діяльності компаній в умовах пандемії коронавірусу. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4 (75-76). С. 86-92.
2. Марченко О. А., Чеснокова С. О. Особливості маркетингової політики в регіональному функціонуванні туристичної індустрії України. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych*. 2020. С. 22-25.
3. Романюк І. А. Вплив конкурентної боротьби на управління маркетинговою діяльністю сучасних підприємств. *Молодь і сільськогосподарська техніка у XXI сторіччі* : зб. матеріалів XVI Міжнар. форуму молоді. Харків : ХНТУСГ. 2020. С. 206.
4. Романюк І., Азізов О., Заїка О. Аналіз і прогноз маркетингових стратегій та PR в умовах пандемії коронавірусу. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4 (75-76). С. 101-108.
5. Сєвідова І. О. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб / І. О. Сєвідова, О. В. Мандич та ін. Харків : ХНТУСГ, 2020. 200 с.

Бойко Любов Григорівна,

доцент кафедри менеджменту,
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна

Кожушко Світлана Павлівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СТАНІВ

Туристична індустрія справедливо вважається однією з найперспективніших галузей економіки, яка потребує компетентних, енергійних, висококваліфікованих кадрів, здатних самовизначитися у сфері професійної діяльності, продукувати та втілювати в життя власні задуми працюючи в реальних ринкових умовах. Останнім часом загострилася потреба у фахівцях, які могли би ефективно працювати в умовах

кризових станів. У реаліях українського сьогодення ця потреба особливо актуалізувалася, що загостило потребу у підготовці фахівців цієї галузі, здатних працювати в умовах воєнного стану.

Події останніх років (COVID-19, війна України проти країни-агресорки завдали колосальних збитків туристичній галузі. Як результат – низка нових проблем економічного і соціального характеру, серед яких – термінова необхідність належного управління кризовими ситуаціями в індустрії туризму.

У епіцентрі ряду проблемних питань пошук антикризових методів та підготовка майбутніх фахівців туристичної сфери до роботи в умовах кризових станів. Нова реальність зумовила потребу суспільства в кваліфікованих фахівцях, здатних швидко і якісно вирішувати професійні завдання, враховувати досвід подолання світових криз, створювати туристичну технологічну платформу як систему, що саморозвивається.

Туризм є рушійною силою зростання країни і одна з найбільших галузей у світі. Ця галузь охоплює різноманітні сектори. Вона тісно пов'язана з людськими ресурсами, а тому потребує професіоналів, які мають правильний набір навичок, щоб запропонувати відмінне обслуговування споживачів туристичних послуг [1, с. 208-209].

Традиційно вимоги до фахівців для сфери туризму передбачають такі якості, як продуктивність, гнучкість, здатність адаптуватися до швидкозмінних умов функціонування галузі тощо. Перелік наукових та науково-методичних проблем, присвячених підготовці майбутніх фахівців туристичної сфери, доволі значний. Серед найбільш актуальних можна визначити: виявлення складу компетенцій при проектуванні моделі майбутнього фахівця туристичної сфери, обґрунтований вибір професійних компетенцій, відповідність якості підготовки випускників до потреб та перспектив розвитку туристичного сектору, а також європейським освітнім стандартам навчання бакалаврів туризму, підходи до оцінки якості підготовки кадрів для туристичної індустрії тощо. Даний перелік досліджень є узагальненим і доводить стійкий інтерес до проблеми підготовки фахівців туристичної галузі. Разом з тим вважаємо, що вивчення застосування компетентнісного підходу в процесі підготовки фахівців туристичної сфери до роботи в умовах кризових станів є наразі найбільш актуальним і активно сприяє формуванню професійної компетентності фахівця, яка визначається нами як інтегративна якість, властивість або динамічний стан майбутнього фахівця, що забезпечує фізичну, психологічну, професійну та особистісну відповідність потребам, стандартам кваліфікації, вимогам до роботи в умовах кризових станів.

Вважаємо, що організація підготовки майбутніх фахівців туристичної індустрії до роботи в кризових ситуаціях на засадах компетентнісного підходу може бути успішною за умови інтеграції наступних складових: глибокого опанування професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, знання проблематики практичної діяльності професійних туристів та специфіки умов туристичної індустрії. Закріплення отриманих знань найефективніше відбувається в ході виконання студентами реальних практичних проєктів та публічної презентації їх результатів у процесі рольових ігор та професійних і психологічних тренінгів.

У зв'язку з цим у межах вибіркового компонентів освітньо-професійної програми «Туризм» першого (бакалаврського) рівня нами було запропоновано впровадити нову навчальну дисципліну – «Основи антикризового менеджменту в туристичній індустрії». Ця дисципліна має активно сприяти розвитку та удосконаленню професійних та особистих якостей фахівця, потрібних для здійснення ефективної діяльності в кризових ситуаціях.

Процес підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери має бути націлений на посилення практичної складової (участь студентів у виконанні реальних антикризових проєктів, залучення до навчального процесу стейкхолдерів, керівників підприємств туристичної індустрії), що забезпечить створення основи для проведення навчальних заходів (семінарських занять, круглих столів) в якісно нових умовах. Упровадження зазначеної навчальної дисципліни передбачає презентування здобувачами самостійно виконаних проєктів за матеріалами підприємств, розробку реальних документів (прогнозування виявлення ризиків підприємства, антикризовий план, креатив-бриф тощо), а також виконання завдань аналітичного змісту (ситуаційний аналіз, бенчмаркінг тощо).

Наші дослідження та практичний досвід доводять, що головним завданням професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери до роботи в умовах кризових ситуацій є формування у студентів логічного, плюралістичного мислення та вміння правильно уявляти реальність, визначати професійні завдання, шляхи та способи конкретних дій як на практиці, так і в теорії, чому активно сприятиме впровадження запропонованого курсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мединська С. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців галузі туризму та індустрії гостинності для підвищення їх конкурентоспроможності на національному та міжнародному ринках. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія. Педагогічні науки.* 2019. № 2 (18).

Волик Наталія Григорівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Управління персоналом – це специфічна функція управлінської діяльності, головним об'єктом якої є люди, що входять в певні соціальні групи та трудові колективи. Суб'єктом управління виступають керівники і спеціалісти, які виконують функції управління стосовно своїх підлеглих. Від рівня ефективності управління персоналом залежить конкурентоспроможність продукції та підприємства, фінансова стійкість і перспективи стратегічного розвитку [1].

Українські підприємства вимушені сьогодні шукати шляхи розв'язання проблеми відтоку висококваліфікованих кадрів за кордон і налагоджувати систему управління персоналом на основі впровадження нових методів та інноваційних технологій у сфері кадрового менеджменту [6].

До основних концепцій управління персоналом вітчизняні науковці відносять [3]:

1) концепцію управління трудовими ресурсами (технічна, а не управлінська підготовка працівників, єдність керівництва, баланс між владою і відповідальністю, дисципліна, чітка ієрархія, підпорядкування індивідуальних інтересів загальній справі, теоретична основа – теорія наукового управління Ф. Тейлора);

2) управління персоналом (увага акцентується на підборі працівників, їх оцінці, навчанні, кар'єрі, вивченні специфіки потреб працівників та розробці програм для їх задоволення, теоретична основа – теорія бюрократичної організації А. Файоля);

3) управління людськими ресурсами (теоретична основа – теорія «людських відносин» Елтона Мейо і постбюрократична теорія організації);

4) управління людиною (акцентування уваги на організаційній культурі, вплив культурного аспекту на формування управління персоналом, теоретична основа – філософія японського менеджменту, людина в системі управління виступає як головний суб'єкт організації).

Інноваційні технології управління персоналом зазвичай розглядаються з двох позицій [5]:

- нові інноваційні технології, що значно підвищують ефективність діяльності підприємства (наприклад, нові способи впливу на персонал організації);

- нововведення, які впроваджуються в кадрову роботу підприємства за допомогою використання традиційних технологій (зокрема, використання нового компоненту за незмінних умов).

Інноваційною системою управління персоналом в організації буде така гнучка система управління персоналом, котра враховує і формує потреби у роботі кадрів, здатних розробляти, впроваджувати і широко використовувати інновації [4]. Головна мета інноваційної системи управління персоналом – забезпечення фірми працівниками, що постійно генерують інновації у всіх аспектах своєї діяльності, створення умов для впровадження інновацій.

Ми вважаємо, що існує єдиний правильний принцип управління персоналом – використання диференційованих підходів і стилів управління для різних груп працівників і навіть окремих працівників у різних ситуаціях. При цьому той чи інший спосіб впливу, певний набір операцій і процедур у процесі формування та реалізації трудового потенціалу визначають персонал-технологією або технологією управління персоналом [2].

Під персонал-технологією, відповідно до загальнонаукових позицій, розуміють механізм взаємодії керівників усіх рівнів управління зі своїм персоналом із метою ефективного використання тих обмежених економічних ресурсів, що є на виробництві, насамперед робочої сили, трудового потенціалу всіх категорій працівників. Технологія управління персоналом – це наука управління людьми, механізм взаємозв'язку між суб'єктом та об'єктом управління персоналом, система взаємодії між керівником і працівником,

стратегія вироблення рішень і тактика їх виконання у сфері ефективно зайнятості працівників в управлінні кадровим складом підприємства.

В управлінні персоналом розрізняють декілька видів персонал-технології: багатоланкові, комунікаційні, індивідуальні та ін. Найбільш складним моментом у процесі навчання є засвоєння методів самостійного надбання знань. Використовуючи різні методи розвитку, можна управляти компетентністю персоналу та підвищувати ефективність його роботи.

Сучасні методи розвитку персоналу:

1) Тренінг: мінімум інформації і максимум вправ на відпрацювання навичок. Застосовується для розвитку навичок для невеликої групи осіб.

2) Кейс Стаді: інтерактивна технологія для короткострокового навчання менеджерів на основі бізнес-ситуацій. Мета – навчити аналізувати інформацію, сортувати її для вирішення поставленого завдання, виявляти ключові проблеми, вибирати оптимальне рішення.

3) Коучинг: нова форма консультаційної підтримки, засіб сприяння, допомоги в пошуку вирішень або подолання будь-якої складної ситуації. Завдання коуча не дати знання або навички, а допомогти людині самостійно знайти їх і закріпити на практиці.

4) E-learning: масовий метод дистанційного навчання у вигляді електронних книг, відеоуроків, комп'ютерних вправ. Ефективність виявляється в переданні знань великій кількості людей.

5) Самонавчання: проходить в індивідуальному порядку за умови стимулювання навчання з використанням різноманітних матеріалів: книг, документації, аудіо-, відео- і мультимедійних програм.

Розробка і впровадження персонал-технології роботи з кадрами повинна охоплювати сім типових етапів:

- 1) діагностика кадрової ситуації;
- 2) внесення коректив до положень, що діють;
- 3) підготовка та узгодження проєкту технології;
- 4) затвердження розробленої технології;
- 5) розповсюдження механізму впровадження заходів;
- 6) навчання персоналу нової технології;
- 7) встановлення відповідальних за впровадження технології.

Усі персонал-технології можна об'єднати у такі групи:

- персонал-технології позикової праці (аутсорсинг, аутстафінг, лізинг персоналу);
- навчальні персонал-технології (коучинг);
- персонал-технології підбору та найму персоналу (хедхантинг, рекрутинг, скрининг, «Плетіння мереж» та прямий пошук);
- персонал-технології підвищення ефективності роботи персоналу (реінженіринг);
- персонал-технології стимулювання персоналу (внутрішній маркетинг);
- персонал-технології контролю праці персоналу (таємний покупець) ;
- інформаційні персонал-технології (автоматизована інформаційна система управління персоналом, АРМ працівника) [2].

У сучасних умовах триває процес розвитку та оновлення концепції управління персоналом, при цьому удосконалюються як системи управління персоналом, так і метод та інструменти, що використовуються. При подальшому розвитку системи управління персоналом відбуватиметься подальший розвиток інноваційних персонал-технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Управління персоналом. Київ : Центр учбов. літ., 2011. 468 с.
2. Волянська-Савчук Л. В. Використання інноваційних персонал-технологій в управлінні персоналом на підприємстві. *Економіка і організація управління*. 2019. №1 (33). С.33–42.
3. Гавриш О. А., Довгань Л. Є. Технології управління персоналом : монографія / О. А. Гавриш, Л. Є. Довгань, І. М. Крейдич та ін. Київ : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2017. 528 с.
4. Жавела К. А. Сучасні концепції та інноваційні технології в системі управління персоналом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 22. С. 73–78.
5. Новікова М. М., Швед А. Б. Сучасні тенденції розвитку HR-менеджменту на підприємствах України. *Проблеми економіки*. 2021. №4 (50). С. 127–133.
6. Смирнова І. І., Сімаков К. І. Інноваційні технології управління персоналом на підприємстві. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2. С. 154–157.

Грабар Марина Василівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна
Бокшан Артем Іванович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕСІЇ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СФЕРІ ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ

Розвиток туризму та рекреації як економічно та соціально значущих складових економіки потребує ефективних механізмів розвитку. Одним із найбільш сучасних механізмів розвитку галузі є державно-приватне партнерство, зокрема така його форма взаємодії як концесія. Сьогодні 120 країн у світі перейняли практику співпраці уряду та інвесторів на основі концесійних договорів. Зростання популярності державно-приватного партнерства у формі концесії викликано не стільки модою, скільки тим, що таке партнерство створює істотну додаткову вартість для обох сторін, адже через неї вирішуються державні завдання силами приватного капіталу.

Згідно із законом України «Про державно-приватне партнерство» у рамках здійснення державно-приватного партнерства можуть укладатися концесійні договори.

У законодавстві України термін концесія трактується як надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань щодо створення (будівництва) та управління (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [1].

Європейська комісія визначає концесію як передачу громадською владою об'єктів інфраструктури і інших громадських служб, які знаходяться в її власності третій стороні для здійснення управління ними за умови прийняття останньої на себе підприємницького ризику і зобов'язань щодо їх експлуатації.

Згідно правових засад концесія передбачає реалізацію наступного алгоритму дій [2, с. 20–26]:

- 1) проведення концесійного конкурсу;
- 2) укладення концесійного договору, відповідно до якого уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування (концесіодавець) надає на платній та строковій основі суб'єкту підприємницької діяльності (концесіонеру) право побудувати об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та здійснювати його управління (експлуатацію) з метою задоволення громадських потреб;
- 3) передача об'єкта у концесію (10-50 років);
- 4) ліцензування (якщо концесіонер здійснює підприємницьку діяльність, яка згідно з законодавством України підлягає ліцензуванню);
- 5) створення нового об'єкта на земельній ділянці чи поліпшення існуючого об'єкта відповідно до концесійної угоди;
- 6) передача об'єкта до комунальної власності після припинення концесійного договору або достроково;
- 7) можливий викуп об'єкта концесії: у разі прийняття рішення про приватизацію майна об'єкта у концесіонера виникає право на викуп цього майна згідно з визначеними умовами приватизації, якщо ним у зв'язку з виконанням умов концесійного договору побудовано це майно або здійснено його поліпшення вартістю не менш як 25 % майна на момент приватизації.

Ейфелева вежа – всесвітньо відомий туристичний об'єкт побудований на основі концесійного механізму. Реставрація і ремонт Тадж-Махала, що оцінюється незалежними експертами у 200-300 млн. дол., щорічно також ґрунтується на концесійному механізмі.

Успішний приклад концесії в Україні – замок Сент-Міклош (Чинадіївський замок) у Закарпатській області. У 2001 р. замок передали у концесію художнику Йосипу Бартошу, який разом із дружиною та

одноразовими врятував пам'ятку від руйнації [3]. Концесійний договір підписано на 49 років. У документах зазначається, що пам'ятку не можна використовувати не за призначенням. Документально чітко визначена мета – створення культурно-мистецького центру і консервація замку, щоб він не руйнувався.

Концесіонер замку постійно шукає нові шляхи для залучення коштів, пише гранти, проводяться квести, екскурсії, ігри, лицарські турніри, фестиваль квітів, театралізовані програми, виготовляють монети, діє школа гармонійного розвитку для дітей, пленери художників, функціонує туристичний інформаційний центр, можна замовити незвичайну, лицарську весільну церемонію [3].

У замку проводять квітковий фестиваль під назвою «Кохання в Сент-Міклош» та міжнародний фестиваль середньовічної культури «Срібний Татош», де сходяться в бою лицарі-реконструктори з кількох країн.

Виходячи з вищенаведеної практики можемо стверджувати, що концесійні договори є перспективною формою реалізації державно-приватного партнерства, яка здатна забезпечити розвиток не тільки сфери туризму і рекреації України, а й всієї супутньої інфраструктури. Таким чином, формуються основи системного розвитку галузі як складового чинника економічної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про концесію : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 48 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-IX#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
2. Використання механізмів державно-приватного партнерства при створенні оптових ринків сільськогосподарської продукції: результати досліджень. Київ, 2010. 113 с.
3. Замок Сент-Міклош у Чинадійово: після концесії життя тільки починається. URL: <https://vdalo.info/zamok-sent-miklosh-u-chinadiyovo-pislya-kontsesiyi-zhittya-tilki-pochinayetsya/> (дата звернення: 19.09.2023).

Депутат Микола Миколайович,
кандидат географічних наук,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Університет Короля Данила,
м. Івано-Франківськ, Україна

СТАН РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В ГІРСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У нашій державі на сьогоднішній день важливим напрямом у реформування національної економіки є підвищення результативності та економічної віддачі у рекреаційній сфері. Особливо це стосується гірських територій, для яких розвиток рекреації та туризму є найперспективнішим напрямом господарювання, що забезпечить належний рівень розвитку депресивних гірських поселень.

Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал Івано-Франківської області в поєднанні з вигідним географічним положенням є достатньо вагомою передумовою розвитку туристично-рекреаційних послуг, орієнтованих як на внутрішнього, так і на іноземного туриста.

Сучасний туристичний ринок регіону добре розвинений в системі таких напрямів: гірськолижний, історико-пізнавальний, рекреаційний, спортивно-оздоровчий, відпочинковий.

Проте найкращими умовами для розвитку туризму в селі володіє аграрний та екологічний туризм. Щоправда, і перший, і другий знаходяться сьогодні в зародковому стані. Практично відсутня законодавча база, кваліфіковані кадри, інфраструктурна складова.

Розвиток сільського зеленого туризму в Україні загалом та Івано-Франківській області зокрема – це не розвиток високоприбуткового виду підприємницької діяльності, а один із способів зменшення соціальної напруги, зниження рівня бідності серед селян.

Основним видом діяльності гірських поселень Івано-Франківської області тривалий час була лісова промисловість, тому її пріоритетний розвиток мав значний економічний зміст. Проте за останні роки обсяг лісокористування значно зменшився, відповідно і доходи стали меншими. Саме тому розвиток туристичного бізнесу в цих районах є надактуальним.

Значним поштовхом в розбудові туристичної індустрії Прикарпаття стала побудова гірськолижного курорту Буковель. Він має рекордну для України кількість витягів, розвинуту інфраструктуру, транспортне сполучення через гірську дорогу. ГК Буковель активно розвивається,

прокладаються нові лижні траси, динаміка туристів з кожним роком збільшується. Для порівняння в 2003 році на території ГК «Буковель» відпочивало 48 тис. чол., а в сезоні 2015-2016 рр. курорт відвідало близько 2 млн. осіб [4]. Буковель також сприяє розвитку своїх сусідніх курортних територій, таких як Яремче, Ворохта, Микуличин, Татарів. Оскільки люди з нижчим рівнем достатку не мають змоги зупинитися на території Буковеля, вони оселяються в містечках та селах поблизу нього. Це сприяє значному поштовху розвитку даних гірських територій.

Державне агентство розвитку туризму України оприлюднило результати дослідження в'їзного туризму у 2021 році. Івано-Франківськ та Буковель увійшли до десяти найбільш популярних та найбільш відвідуваних туристичних дестинацій України [5].

Найчастіше Україною подорожують туристи з найближчих країн, зокрема з тих, з якими Україна має спільні кордони, зокрема Молдова, Польща, Російська Федерація. Значну частку в загальному туристичному потоці також мають туристи з Туреччини, Німеччини, Саудівської Аравії [5].

Проте на Івано-Франківщині є інші гірські райони, поблизу них немає гірськолижного курорту і розвиток туристичної інфраструктури потребує значних капіталовкладень та інвестицій. Особливо це стосується транспортного сполучення між гірськими селами та невеликої кількості закладів розміщення і харчування.

Розподіл туристичних потоків у цих поселеннях зумовлений впливом природного, інфраструктурного та етнокультурного чинників. На цій підставі в межах гірської рекреаційно-туристичної зони виділяємо три різні депресивні гірські туристичні райони в межах Івано-Франківщини: Рожнятівсько-Долинський, Косівсько-Верховинський, Надвірнянсько-Богородчанський.

Рожнятівсько-Долинський є одним з потенційно найперспективніших в Українських Карпатах. На території району знаходиться с. Осмолода (залісненість території понад 98%), Дача митрополита Андрія Шептицького у Підлютому, Новий Мізунь, Болехів, Гошів, Бубнище. Природні передумови унікально сприятливі для формування гірського туристичного продукту, зараз конкурентного в Європейських країнах:

- пригодницько-екстремального експедиційного туризму;
- елітарного ліцензованого мисливського туризму;
- екстремального водного туризму ріками Лімниця, Свіча, Мизунка;
- «дикого» туризму в повній ізоляції від селищної інфраструктури [2].

Перспективними видами туризму в цих районах є сільський, зелений, екологічний, гірський, мисливський.

На сьогодні традиційний туризм, не говорячи про його альтернативні форми, не слід вважати стабільним і прибутковим сектором української економіки. З іншого боку, поширення сільського туризму у традиційних аграрних регіонах може надати імпульс для розвитку трудомістких і нетрадиційних сільськогосподарських виробництв або сприяти їх відродженню. До таких галузей належать молочне скотарство, плідівництво, овочівництво, хмелярство, садівництво, хуторне звірництво, бджільництво, ставкове рибництво та деякі інші. Це стане можливим за умови добровільної участі споживача сільського туристичного продукту у процесах збору чи вирощування врожаю, заготівлі кормів, у догляді за худобою, домашньою птицею, бджолами тощо. Оплата за таку роботу може частково, а то й повністю компенсувати витрати на придбання сільського туру [3].

Важливим питанням розвитку агротуризму стає те, наскільки можна розвивати тут цей вид туризму паралельно з іншими видами, щоб не знищити і не «затерти» самі атракції – тобто сільську місцевість та природу, які й приваблюють туристів.

Загальним недоліком Івано-Франківського агротуризму є те, що сільські мешканці часто із великим старанням і запалом уподібнюють свої будинки до міських, і тим самим зменшують атракційність, сільський колорит та екзотичність їх сприйняття туристами [7].

Без сумніву, розвиток туризму в гірських територіях Івано-Франківщини не можливий без використання туристичної анімації. Враховуючи специфіку Івано-Франківського регіону, потрібно виробити свою анімацію, яка буде притаманна тільки для Прикарпатського краю, зберігши місцеві традиції та звичаї.

Варто впроваджувати в програми перебування туристів наступні анімаційні послуги:

- велосипедні маршрути;
- концерт трієстих музик;
- показ гуцульського весілля;

- кінні прогулянки;
- відвідування вольєрних господарств;
- фотографування в національних костюмах;
- катання на гуцульських санах (гринджолах) в упряжі;
- зимові розваги ігри та змагання [6].

Туристи, приїхавши на Прикарпаття, повинні відчувати, що вони знаходяться в Європейському куточку з відповідним сільським колоритом, національними особливостями, етнографією, анімацією, рівнем обслуговування і європейським сервісом.

Отже, на сьогоднішній день туризм в гірських поселеннях Івано-Франківської області розвивається нерівномірно. Перш за все це зумовлено значним розвитком ГК «Буковель», який безпосередньо вплинув на прилеглі території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму : методологія формування, механізм реалізації. Чернівці : Прут, 1996. 288 с.
2. Рутинський М. Й. Сільський туризм : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 271 с.
3. Смаль І. В. Туризм як форма господарського освоєння депресивних регіонів. *Географія. Економіка. Екологія. Туризм. Регіональні студії* : зб. наук. праць. Ніжин, 2007. С. 277–285.
4. Буковель: сайт гірськолижного курорту. URL: www.bukovel.com (дата звернення: 10.11.2023).
5. Івано-Франківщина туристична : сайт. URL: <https://iftourism.com/> (дата звернення: 10.11.2023).
6. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 рік. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/ivano-frankivska-strategiya-rozvytku-ivano-frankivskoyi-oblasti-na-2021-2027-roku.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
7. Депутат М. М. Екологічний туризм в Україні: поняття, моделі та особливості розвитку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія*. 2010. № 2, Вип. 28. С. 187–191.

Діденко Анастасія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СТАН РОЗВИТКУ ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Різноманітні події та заходи, такі як релігійні свята, державні та світські святкування, завжди відігравали значну роль в історії людства, але наукова спільнота івент-менеджментом як окремим напрямком дослідження зацікавилися відносно недавно. Як зазначають у роботі [2] в сучасному суспільстві івент-менеджмент є особливо важливим напрямком діяльності, що охоплює створення, планування та проведення різноманітних заходів та є дієвим інструментом для «досягнення цілей організації на всіх етапах її діяльності», зокрема виступає важливим PR-інструментом, що допомагає в формуванні іміджу підприємства та його корпоративної культури. Також науковці у своєму дослідженні визначили відмінні риси івент-менеджменту, що визначаються необхідністю «планування, проведення та управління івенту, дослідження і систематизація накопиченого досвіду, а також оцінка значимості та можливості неодноразового проведення івенту» [2, с. 225].

У більшості підприємствами, профільною діяльністю яких є створення та організація подій, є івент-агентства, які в Україні за основний вид економічної діяльності обирають 93.29 Організування інших видів відпочинку та розваг. На ринку діють підприємства, що відносяться до середніх, малих та мікропідприємств. Загальна кількість діючих суб'єктів господарювання, що обрали цей вид економічної діяльності, у 2010 році становила 2299 одиниць (з них 80,5% фізичні особи-підприємці), наступні роки до 2015 року спостерігалася позитивна динаміка щодо збільшення їх кількості до 5263 підприємств (з них 91% фізичні особи-підприємці), в подальші роки спостерігалася їх поступове зменшення до 4541 одиниць (з них 89% фізичні особи-підприємці), у 2020 році до 4258 одиниць (з них 89,2% фізичні особи-підприємці), у 2021 році суттєво скоротилася кількість підприємств, у 2022 році до 3390 (з них 92,1% фізичні особи-підприємці).

Проте значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємствами сфери відпочинку та розваг значно коливається протягом останніх дванадцяти років: у 2010 році він дорівнював 534,7 млн грн (або 232,6 тис. грн на одне підприємство), за три роки цей показник збільшився у два рази до 1188,03 млн грн., у 2012 році (або 402,6 тис. грн на одне підприємство), потім сфера відпочинку та розваг поступово збільшувала обсяги до 3012,8 млн грн., в 2019 році (або 668,6 тис. грн на одне підприємство), під час карантинних обмежень 2020 року обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) впав до 2387,2 млн. грн (або 525,7 тис. грн на одне підприємство), але у 2021 році збільшився майже у два рази до 5133,2 млн. грн (або 1205,5 тис. грн на одне підприємство), тут яскраво проявився так званий ефект пружини, коли після обмеженого попиту, спричиненого пандемією, він різко почав збільшуватися. Проте повномасштабне вторгнення не дало можливості прослідкувати таку динаміку, у 2022 році обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) скоротився до 598,8 млн грн (або 176,6 тис. грн на одне підприємство).

Незважаючи на зростання обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг), суб'єктами господарювання, що обрали за основний вид економічної діяльності 93.29 Організування інших видів відпочинку та розваг, фінансові результати до оподаткування підприємств протягом дванадцяти років для більшості мали негативний результат, тільки у 2018, 2019 та 2021 роках фінансовий результат (сальдо) до оподаткування був позитивним у розмірі 32,4 млн. грн, 137,3 млн. грн та 120,4 млн. грн відповідно. Згідно з цим позитивні значення рентабельності операційної діяльності підприємств були у 2018, 2019 та 2021 роках та дорівнювали 6,0%, 9,3% та 3,1%, найбільш негативною рентабельність операційної діяльності була у 2014-2015 роках у розмірі -26,4% та -25,9%. Рівень рентабельності всієї діяльності підприємств дорівнював 3,7% у 2018, 11,3% у 2019 та 4,6% у 2021 році.

Діяльність, яка пов'язана з організацією подій, можна віднести до креативних індустрій. За оцінками [3], креативні індустрії, заробляючи 1 гривню, викликають зростання валової доданої вартості в економіці на 2,20 грн, а валова додана вартість, що створюється підприємствами сфери реклами, маркетингу та PR у 2019 році, оцінювалася у розмірі 20,2 млрд гривень.

За інформацією Allied Market Research [4; 5] світовий ринок організації подій у 2019 році оцінювався в 1,1 трильйона доларів США та за прогнозами повинен до 2032 року досягти 2,1 трильйони доларів при середньорічному темпі зростання 6,4%. Таке зростання ринку буде забезпечуватися збільшенням спонсорської підтримки заходів, зростанням інтересу серед молоді до семінарів для підприємців та бізнесу та зростанням наявного доходу споживачів.

Проте для розвитку цього сегменту ринку є певні обмеження, що спричинені відносно високими операційними витратами, які пов'язані з організацією заходів, також можна відмітити відсутність окремої категорії у статистичній звітності для івент-агентств, що ускладнює на державному рівні моніторинг цієї сфери діяльності.

Об'єднуючи зусилля учасників ринку для розв'язання важливих питань, в Україні вже певний час функціонує громадська організація Асоціація івенторів України, діяльність якої спрямована на формування подієвої індустрії країни.

Також у звіті Allied Market Research [5] зазначають, що зростання ринку послуг з організації подій зумовлене масовим збільшенням ділової активності, зростанням ІТ-центрів по всьому світу, необхідністю формування бренду компанії, зокрема бренду компанії як роботодавця, розвитком секторів туризму та гостинності. Діяльність організацій MICE-індустрії має велике значення для майбутнього зростання як бізнесу, так і територіальних громад, а світовий обсяг MICE-індустрії у 2021 році вже оцінювався в 345,8 мільярда доларів США, продовжуючи поступово зростати у середньому на 15,2% [5].

Серед інших важливих факторів, що сприяють зростанню ринку організації подій за дослідженнями [4], є збільшення ділових поїздок, збільшення наявного доходу туристів, переорієнтація способу життя туристів, що мандрують з діловими цілями шляхом збільшення часу на дозвілля. Така тенденція спричиняє зростання попиту на послуги кадрових агентств, оренди меблів та обладнання, висококваліфікованих спеціалістів з організації подій, що здатні впоратися з викликами будь-якої складності. Тому загалом івент-менеджмент стає невіддільним елементом формування іміджу організації будь-якої сфери діяльності, її корпоративної культури та загалом підвищення конкурентоспроможності підприємства, що буде впливати на зростання обсягу ринку з організації подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.2023).

2. Малюта Л. Я., Шерстюк Р. П., Островська Г. Й. Event-менеджмент в індустрії туризму. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. № 6(39). С. 220-230.

3. Ніколаєва О., Онопрієнко А. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України / О. Ніколаєва, А. Онопрієнко, С. Таран та ін. Київ : Київська школа економіки, 2019. 111с.

4. Events Industry Market to Reach \$2.1 trillion, Globally, by 2032 at 6.4% CAGR: Allied Market Research. URL: <https://www.globenewswire.com/news-release/2023/09/08/2740206/0/en/Events-Industry-Market-to-Rreach-2-1-trillion-Globally-by-2032-at-6-4-CAGR-Allied-Market-Research.html> (дата звернення: 15.10.2023).

5. MICE Industry by Event Type (Meetings, Incentives, Conventions, Exhibitions): Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2022-2031 Market. URL: <https://www.alliedmarketresearch.com/MICE-industry-market> (дата звернення: 15.10.2023).

Дроботова Марина Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького,
м.Черкаси, Україна

ІНСТРУМЕНТИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ І МОЛОДІ

Зараз в Україні настав час політологічного осмислення розвитку туристичної сфери і турбізнесу як об'єкта і суб'єкта політичного процесу і як економічного атрактора, що визначає стан розвитку національної та регіональної економіки. Виникають нові підходи до формування державної політики у сфері туризму, сам його розвиток поступово стає пріоритетним національним завданням. Туризм наразі може стати найдинамічнішою сферою економіки.

Актуальним є дослідження інструментів і засобів формування туристичного іміджу України та обґрунтуванню важливості особливих підходів до популяризації внутрішнього туризму серед школярів і молоді.

На сьогоднішній день туристичний імідж України можна оцінити як негативний або дуже негативний. Така ситуація виникла не лише через внутрішні та зовнішні конфлікти, політику чи економіку, а й через те, що маючи один з найкращих туристичних потенціалів у світі, ми його не використовуємо належним чином.

Ще однією проблемою на ринку туристичних послуг, що негативно впливають на внутрішній туризм, є відсутність чіткої позиції держави в управлінні цим важливим і великим сегментом ринку. Непослідовність та постійне переміщення державного регулятора у сфері туризму від одного міністерства до іншого матимуть негативні наслідки.

Перші реалізовані заходи щодо формування туристичного іміджу в Україні можна відзначити з 2010 року. Вони умовно формувались за двома напрямками: розробка і реалізація програм формування і підвищення іміджу країни загалом і комунікаційна діяльність, що сприяє підвищенню туристичної привабливості країни за кордоном.

Основні важливі кроки і проекти в цьому напрямку, які були нами дослідженні за допомогою інтернет-джерел, представлено у таблиці 1.

Таблиця 1 - Заходи України щодо формування туристичного іміджу

Захід (проект)		рік
Загальнонаціональна акція «7 чудес України» https://7chudes.in.ua/	започаткована Фондом Миколи Томенка «Рідна країна» у 2007 році, стала найуспішнішим проектом у галузі популяризації вітчизняного туризму	2007
Проект «Туристичні марки України» http://www.turystycni-marky.com.ua/ua/shho-take-turistichni-marki-1.html	Туристичні марки (скорочено ТМ) – це дерев'яні кружальця з нанесеним зображенням певної туристичної атракції. Такий сувенір можна придбати тільки відвідавши об'єкт, зображений на ньому. На сьогодні в Україні діє 306 туристсько-маркових місць	2007

Розроблено і затверджено бренд-бук Туристичного бренду України https://www.ntoukraine.org/branding_ua.html https://drive.google.com/file/d/13RnjH5RmmVKYLOHkBGxsaBTuO5JLx-w3/view	Бренд-платформа туристичного бренду України	2014
Створення національної туристичної організації України (НТОУ) https://www.ntoukraine.org/	Місія - консолідація національної туристичної сфери, органів державної влади, місцевого самоврядування та академії, створення і розвиток мережі ДМО з метою сталого розвитку туризму в Україні	2017
Програма лояльності «Турист України»	мобільний додаток, за допомогою якого можна буде спланувати подорож до іншого міста, замовити квитки, забронювати готель або скористатися іншими туристичними послугами.	2017
Ukraine now https://banda.agency/ukrainenow/	Масштабніша міжнародна маркетингова кампанія українського уряду. Її ціль – сформувати бренд України у світі, залучити в країну інвестиції та покращити туристичний потенціал	2018
Започатковано визначення тематичних років в туризмі: 2019 - рік якості і досконалості в туризмі 2020 - рік сільського туризму 2021 - рік міського туризму 2022 - рік оздоровчого та медичного туризму	https://www.ntoukraine.org/tourismyear2022_ua.html	2019
Сайт Ukraine.ua https://ukraine.ua/	цифровий портал про сучасну Україну для іноземних аудиторій	2019
VisitUkraine.Today https://visitukraine.today/	єдиний інформаційний портал для туристів, які подорожують Україною, та українців, які планують подорож за кордон.	2019
Започатковано конкурс «Національна туристична премія України»	ukraineawards.com.ua .	2019
Проект VIRTUAL UKRAINE https://virtualukraine.travel/	глибоко-інтегрована система, що дозволяє Громадам України створювати вражаючу презентацію своїх територій, культурно-історичних, промислових, інфраструктурних та комерційних об'єктів.	2020
Програма «Мандруй Україною»	Проект ДАРТу, спрямований на популяризацію внутрішнього туризму серед українців	2021
Проект «Туристичні магніти України» https://uitt-kiev.com/uk-UA/press/news/6075.aspx https://www.facebook.com/hashtag/%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8	проект з пошуку успішних українських проєктів-символів, які зможуть залучити інвесторів і стати центрами інновацій.	2021
Підтримка тревел-шоу, тревел-блогів – «Орел –решка», «Україна вражає», «Світ навиворіт» з Дмитром Комаровим,		
Промоційні ролики про Україну		
Промоційні ролики про види туризму в Україні	https://www.youtube.com/watch?v=BJQ8izSGkXY https://www.youtube.com/watch?v=O-4fDHBf9Ys https://www.youtube.com/watch?v=NS5lnt33iw https://www.youtube.com/watch?v=o6NOCRGhq80 https://www.youtube.com/watch?v=rdlj86ul70Q	2020, 2021
Національний туристичний портал	В стадії розробки	

Усі узагальнені в таблиці заходи спрямовані на формування туристичного іміджу як внутрішнього, так і іноземного туризму. Але розглядаючи адресність цих заходів за цільовими аудиторіями, можемо зазначити, що тільки проекти «7 чудес України», «Туристичні марки України», «VIRTUAL UKRAINE» можуть бути розраховані на сприйняття школярами. Тому відзначаємо необхідність розробки заходів (проектів) щодо формування туристичного іміджу власної країни адресоване саме такому цільовому сегменту як школярі та молодь.

Є приклади іміджевих проектів в Україні, які прийнятні для сегменту школярів, але вони малочисельні і не мають достатньої популярності. Є вдалі локальні регіональні проекти, досвід, яких можна адаптувати для всієї України.

Наведемо приклади найбільш вдалих локальних проектів, які, на наш погляд, будуть цікаві цільовій аудиторії – школярам і молоді – і можуть бути реалізовані для всієї України.

У місті Черкаси є «розумний» туристичний маршрут «Крилата стежка» (рис.1.).[1]

Рис.1 Туристичний маршрут «Крилата стежка» (м. Черкаси)

Туристи мають змогу ознайомитися із основними «родзинками» міста без допомоги екскурсовода, а лише використовуючи смартфон з підключеним мобільним інтернетом та програмою для зчитування QR-кодів. Логотипом цього маршруту було обрано чайку – символ того, що Черкаси розташовані на березі Дніпра. Біля кожної з цих точок в бруківку вмонтована спеціальна табличка з QR-кодом – за допомогою смартфона або планшета людина потрапляє на сторінку з описом і фото найближчого історичного чи культурного об'єкта – площі, будинку, пам'ятника. До опису пам'яток додаються посилання на карту міста із зазначенням місць, де розташовані інші QR-таблички. До маршруту входить 14 точок, серед яких Черкаський художній музей, парк «Долина троянд», Пагорб Слави, Блакитний палац, сквер Б. Хмельницького та інші.

У Полтаві впроваджена така туристична послуга – пішохідні екскурсії з елементами квесту – Look City [2]. Відбувається вона без екскурсовода і у формі гри. Ідея належить львівському проекту «lviv.look.city» (<https://lviv.look.city/ua/excursions>), який успішно працює з 2014 року. Він також діє в Києві, Миколаєві та Одесі. Його мета – ознайомити туристів з архітектурою, культурою, історією у простій і доступній формі. Додатково на смартфон нічого завантажувати не потрібно, достатньо просто зайти на сайт poltava.look.city, придбати послугу, отримати код на електронну пошту, ввести його і почати квест. Оплата здійснюється з кредитної картки через LiqPay. Одна екскурсія розрахована на 1-1,5 години. За словами організаторів, найбільше вона підійде компанії з 3-5 осіб.

Для реалізації запропонованих заходів необхідне об'єднання зусиль практиків і підприємств турбізнесу, науковців фахових освітніх закладів, шкільних закладів освіти. Реалізація подібних заходів буде першим кроком на шляху важливого процесу формування туристичного іміджу власної країни для школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. У Черкасах презентували туристичний маршрут «Крилата стежка». URL: <https://provce.ck.ua/u-cherkasah-prezentovala-turystychnyj-marshrut-krylata-stezhka/> (дата звернення: 21.10.23).
2. Прогулянки Полтавою! Пішохідні маршрути з елементами квесту! URL: <https://poltava.look.city/> (дата звернення 21.10.23).

СИНХРОНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Запровадження воєнного стану в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення країни-терориста негативно позначилось на всіх аспектах економічного та соціального життя України, зокрема на туристичну галузь. Події з початку вторгнення змушують туристів відмовлятися від подорожей в окуповані території України. Багато людей втратили свої домівки і змушені втікати в інші області України чи за її межі, суттєво знижується платоспроможність населення і туристична сфера однією з перших відчуває ці негативні впливи. Більше того, більшість туристичних операторів за кордоном утвердили рекомендації та обмеження для застереження при плануванні свого туристичного маршруту Україною.

Проте відзначимо, що війна хоч і завдала тяжкого удару по туристичній галузі, але не зупинила його повністю. Усі туристичні компанії працюють, щоб підтримати галузь у важкий час.

Синхронізація туристичного бізнесу – це координація та узгодження всіх елементів туристичної індустрії для досягнення результатів, ефективності роботи та оптимізації ділових туристичних процесів. Синхронізація туристичної галузі охоплює різні види туристичної діяльності і має такі завдання:

- координація послуг, тобто забезпечення того, щоб різні елементи подорожі, такі як трансфер, авіаперельоти, заклади харчування та розміщення, екскурсії, були добре узгоджені і забезпечували комфортну подорож для туристів;
- інформаційне забезпечення того, щоб туристи отримували актуальну і достовірну інформацію про свою подорож, зокрема контроль над переїздом до місця відпочинку, погодні умови, безпекові попередження і культурні події;
- продажі і маркетинг, виконання і розробка спільних маркетингових стратегій задля приваблення туристів для подорожі і прибутку;
- логістика та управління інфраструктурою, організація і управління транспортом, ресторанами, готелями та іншими складовими туристичної індустрії;
- співпраця з громадськістю і місцевою владою, неурядовими організаціями та іншими стейкхолдерами для забезпечення сталого розвитку туризму і підтримки громад;
- технологічна інтеграція, застосування сучасних технологій для покращення процесів бронювання, обробки платежів, збору даних і забезпечення комунікацій між усіма учасниками подорожі;
- управління якістю, забезпечення високої якості послуг та задоволеності клієнтів шляхом встановлення стандартів і здійснення контролю якості;
- безпека та страхування, забезпечення захисту, зокрема страхування на випадок небезпечних обставин [1].

Синхронізація туристичного бізнесу допомагає підвищити конкурентоспроможність індустрії і забезпечити більш зручну та приємну подорож для клієнтів. Також синхронізація туристичного бізнесу у воєнний час дає змогу збереження сталого розвитку туризму.

Західні регіони, порівняно із іншими територіями нашої країни, зберегли свій туристичний потенціал, але важливо не плутати внутрішньо переміщену особу, яка рятує своє життя від війни і має для цього потреби, від простого внутрішнього туриста, який платить туристичний збір і відпочиває задля відновлення. Західні області стали найулюбленішими місцями для відпочинку, тому підвищився приріст туристичного збору, що допомогло туристичній сфері вистояти у важкий час.

За результатами туристичного збору Івано-Франківщина на третьому місці за кількістю прийнятих туристів. На розподіл туристичних потоків впливає логістика. Спостерігається відкладений попит на подорожі через пандемію Covid-19 та перший рік війни, і попри те, що війна триває, люди їдуть в безпечніші області, зокрема Прикарпаття, щоб відпочити, відновитись і просто змінити середовище. Дуже важливим є діалог влади з громадами, розробка нових туристичних маршрутів. Слід акцентувати на фінансуванні туристичних проєктів грантовими програмами, адже розраховувати на бюджетні кошти в час війни об'єктивно не можливо. Зауважимо, що вкрай важливе суспільне сприйняття розвитку туризму в час війни, підтримка, а не критика, розуміння того, що туристичний та готельний бізнес платить податки, тим самим допомагає фінансово армії та захисту України [2].

Одним із найголовніших завдань у туристичній сфері є формування власного туристичного бренду та допомога у відновленні країни для того, щоб привернути увагу туристів з усього світу.

Аналізуючи туристичний ринок в Івано-Франківській області, помітно, що туристичні агенції синхронізуються задля збереження туристичної індустрії в Україні. Майже всі керівники туристичних агенцій в області зіткнулися із нестачею працівників через те, що значна частина висококваліфікованих кадрів виїхали за кордон, що стало вагомою причиною закриття багатьох офісів туристичних компаній. Проте ті, що зберегли свій туристичний бізнес у воєнний час, на ринку вже довгий час та підтримують зв'язок один з одним. Туристичні фірми по-різному адаптовувались до важких воєнних умов ведення бізнесу, окремі з них змінили напрямок діяльності на волонтерство, окремі почали займатись допомогою у відкритті віз, що допомогло бізнесу залишатись рентабельним [3].

Робота туристичного бізнесу у воєнний час синхронізується у наступних позиціях:

- об'єднання із садибами сільського зеленого туризму для популяризації внутрішнього туризму та розвитку сільських територій;
- співпраця туристичних агенцій з різних областей;
- збільшення співпраці із закладами вищої освіти, які готують фахівців у сфері надання туристичних послуг;
- співпраця влади з бізнесом, законодавча та фінансова підтримка;
- розвиток внутрішнього туропереїтингу;
- розширення пропозиції туристичного продукту, підвищення рівня сервісу, формування та реалізація англомовного туристичного продукту, англомовних гідів [2].

Організація та проведення екскурсій, розробка авторських автобусних турів, а також якісне туристичне обслуговування – все це сприяє розвитку туризму у воєнний час. Синхронізація туристичного бізнесу у воєнний час зобов'язує до вживання незвичайних заходів та адаптації до важких часів. Нами визначено наступні аспекти синхронізації туристичного бізнесу в таких важких умовах:

- скасування та перерозподіл турів – туристичні оператори повинні миттєво реагувати на воєнну ситуацію і скасовувати або переносити тури в зону комфорту, а також запропонувати альтернативні напрямки; важливою є евакуація туристів у разі погіршення конфлікту, наявність плану евакуації для своїх клієнтів та забезпечення безпечного повернення додому;
- забезпечення безпеки для туристів – туристичні компанії повинні зробити все можливе, щоб забезпечити безпеку під час подорожі для туристів, зокрема надання інструкцій та рекомендацій стосовно виникнення небезпек і дій у випадку надзвичайної ситуації;
- кризове управління і комунікація – утворення кризових планів і механізмів для швидкого реагування на непередбачувані ситуації; також важливо забезпечити ефективну комунікацію з туристами та конкурентами, щоб надати клієнтам достовірну і правдиву інформацію;
- робота із страхуванням – створення можливості страхування туристів, що подорожують в регіони з високим ризиком, аби забезпечити їх у випадку надзвичайних обставин;
- співпраця з дипломатичними і консульськими службами країни для отримання актуальної інформації щодо безпеки в країні;
- маркетинг та репутаційний менеджмент, заміна маркетингових стратегій і позиції туристичної компанії, а також ведення діалогу з туристичними організаціями для збереження довіри туристів;
- диверсифікація туристичних послуг – огляд можливостей для розширення асортименту туристичних послуг, таких як онлайн-туризм, екскурсії в регіонах, де не ведуться військові дії [4].

Отже, синхронізація туристичного бізнесу у воєнний час вимагає від туристичних компаній швидкої реакції, відповідальності й співпраці з владними органами та іншими стейкхолдерами з метою забезпечення безпеки і задоволеності клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гасанов С. С., Штангрет А. М., Котляревський Я. В. Антикризове корпоративне управління: теоретичні та прикладні аспекти. Київ : ДНУ «Акад. фін. управління», 2012. 301 с. URL: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=452&num=10 (дата звернення: 18.10.2023).
2. Подорожі Івано-Франківщиною під час війни : інтерв'ю з керівником відділу туризму ОВА Віталієм Передерком. URL: <https://suspilne.media/596619-podorozi-ivano-frankivsinou-pid-cas-vijni-intervu-z-kerivnikom-viddiluturizmu-ova-vitaliem-perederkom/> (дата звернення: 21.10.2023).

3. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Modern Economics*. 2018. №9. С. 93-104. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/romanova.htm (дата звернення: 18.10.2023).

4. Сіра Е. О., Голубець І. М., Безрученков Ю. В. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2022. №68. С.155-158. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/sira.htm (дата звернення: 18.10.2023).

Замалетдінов Микита Євгенович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Туризм,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**
доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Туристична галузь є важливою складовою економіки Карпатського регіону України. Вона створює значну економічну активність та надає можливості для зайнятості населення. До повномасштабного вторгнення країни-агресора Карпатський регіон приваблював зростаючу кількість туристів як внутрішніх, так і з міжнародних ринків, сприяючи тим самим економічному розвитку країни [1].

Війна завжди має значний вплив на індустрію туризму, але із розвитком технологій та виникненням нових тенденцій з'являються численні можливості для розвитку цієї галузі в Карпатському регіоні після завершення війни. Нижче наведено деякі з нових тенденцій і інновацій, які можна застосувати для підтримки розвитку туризму в післявоєнний період:

- **Сталий туризм:** він передбачає популяризацію відповідального туризму, орієнтованого на збереження навколишнього середовища, розвиток громад та соціальну відповідальність. Ця практика привертає екологічно свідомих туристів, які цікавляться природними ресурсами та культурною спадщиною регіону, сприяючи при цьому розвитку місцевих громад та збереженню природних і культурних ресурсів.

- **Цифрова трансформація:** індустрія туризму може використовувати цифрові технології для покращення туристичного досвіду, оптимізації операцій та просування регіону серед глобальної аудиторії. Це охоплює використання мобільних додатків для туристичних послуг, віртуальної реальності для віддалених маршрутів і платформ для онлайн-бронювань, що забезпечують зручність для подорожуючих.

- **Культурно-кулінарний туризм:** цей напрямок передбачає популяризацію унікальних культурних традицій Карпатського регіону України для залучення туристів. Він сприяє розвитку місцевих громад через популяризацію місцевих ремесел, культурних заходів та кулінарних вражень, дозволяючи туристам поглибити знайомство з історією та культурою регіону.

- **Спільне партнерство:** співпраця між різними зацікавленими сторонами в індустрії туризму, такими як державні установи, неурядові організації та місцеві громади, є ще одним важливим трендом. Спільні партнерства сприяють обміну знаннями та найкращими практиками для сталого розвитку туризму та підтримують довгострокове зростання та стійкість цієї галузі.

- **Віртуальна реальність (VR):** VR – інноваційна технологія, яка може надати туристам можливість відчувати місце призначення віддаленим способом, без фізичної подорожі. Вона особливо корисна для напрямків, що постраждали від війни, і може залучити більше туристів [2].

- **Доповнена реальність (AR):** AR додає цифрову інформацію та віртуальні об'єкти до реального оточення, підвищуючи освітню цінність туристичного досвіду та надаючи додаткову інтерактивність для подорожуючих.

- Мобільні додатки: вони можуть надати туристам широкий спектр послуг, зокрема системи бронювання, інформацію про місцевих гідів та туристичні рекомендації, підвищуючи комфорт та зручність туристичного досвіду.

Усі ці інновації можуть сприяти розвитку туристичної галузі в Карпатському регіоні після війни, створюючи нові можливості для росту економіки та покращення якості життя населення. Реалізація таких заходів вимагає активної державної політики та співпраці всіх зацікавлених сторін з метою просування регіону як привабливого напрямку для туристів.

Загалом, розв'язання проблем безпеки туристів, відновлення інфраструктури, покращення якості туристичних послуг, а також посилення маркетингових і рекламних ініціатив відіграють вирішальну роль у відновленні та розвитку туристичної галузі в Карпатському регіоні України. Інвестиції в сферу туризму сприятимуть не лише підтримці місцевої економіки, але й загальному процесу миру в регіоні шляхом сприяння культурному обміну, розвитку взаєморозуміння та спілкування між різними громадами [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: <https://www.eravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/> (дата звернення: 13.10.2023).

2. Українці створили 3D-тури зруйнованими Бучею, Бородянкою, Ірпенем та іншими містами Київщини. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/425/ukrainci-stvorili-3d-turi> (дата звернення: 13.10.2023).

3. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samye-rkie-vremena-vpered-proishodit-turizmom-1657645856.html> (дата звернення: 13.10.2023).

Кара Максим Вікторович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Діденко А. В.,**

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ МЕНЕДЖМЕНТУ У ФОРМУВАННІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

Наразі світова економіка переходить до епохи швидких змін у світі технологій, які започатковуються промисловою революцією. Як зазначають у дослідженні [4], індустрія 4.0 – це концепція використання автоматизації та обробки даних, а також впровадження різних нових технологій, що дозволяють створити так звані кіберфізичні системи та запровадити зміни у виробничих процесах. Такі зміни стосуються оцифрування виробництва, де існує тісний взаємозв'язок між пристроями та технологічними системами і аналізуються великі обсяги виробничих даних.

У новій економіці все більша роль відводиться трудовим ресурсам, їх кваліфікації, знанням, творчому потенціалу, зокрема в сфері промисловості, виробництва машин та устаткування, де є значні проблеми кадрового забезпечення, що мають глобальний характер. За інформацією статті [3], так зване покоління «зет», тобто станом на 2019 рік це особи віком до 19 років, майбутнє економічно активне населення нашої країни, все менше хоче працювати у сфері виробництва та агропромислового комплексу, транспорту та бухгалтерії (рис. 1). Найбільше їх цікавлять сфери маркетингу, мистецтва, медіа, продажі, адмінперсоналу, які є більш адаптованими до змін ринку. Тому фахівці HR-відділів все більше уваги приділяють проблемам адаптації (онбордингу) і предадаптації (пребордингу) працівників через значну плінність кадрів в перші тижні і місяці роботи нового співробітника [2].

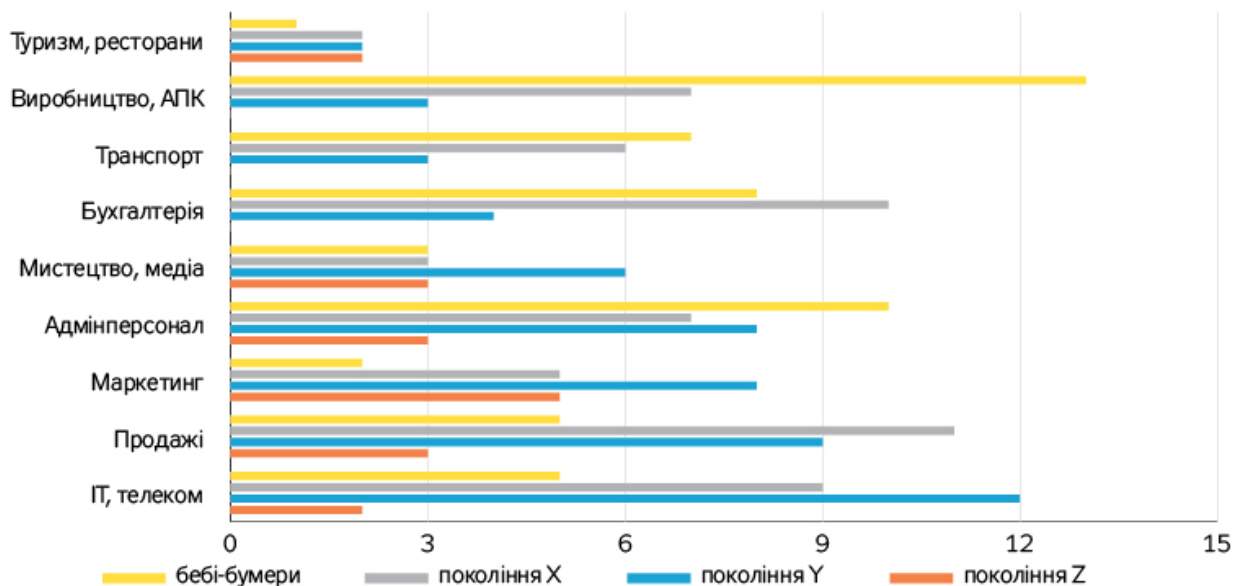

Рис. 1. Найбільш затребувані сфери з резюме у 2019 році, % [3]

За статистичними даними, суттєве скорочення зайнятих працівників у сфері виробництва машин та устаткування почалося з 2013 року, а особливо помітним стало у 2022 році через війну (рис. 2).

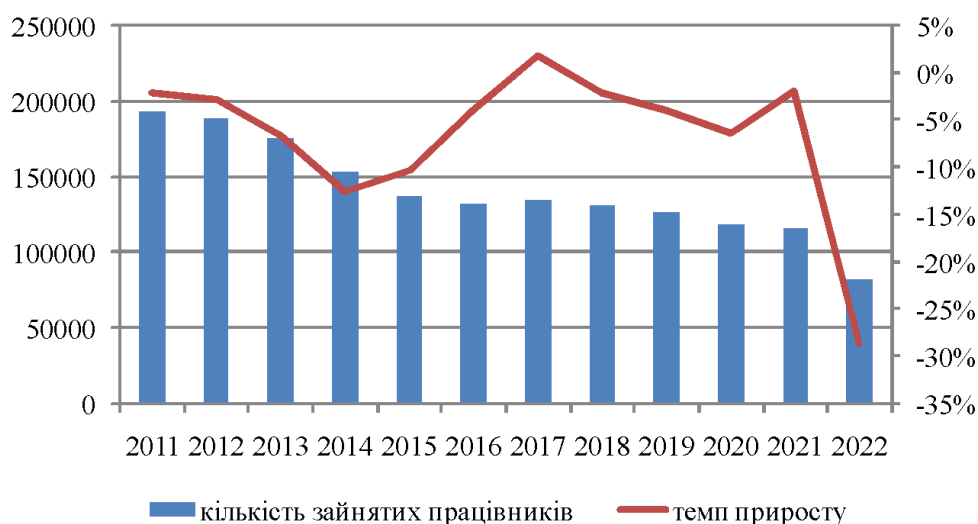

Рис. 2. Динаміка кількості зайнятих працівників у сфері виробництва машин та устаткування у 2011-2022 роках (побудовано за даними [1])

У цілому станом на 2022 рік у сфері виробництва машин та устаткування працювало 83,1 тис. осіб, що на 115,6 тис. менше порівняно з 2010 роком та складає лише 42% від кількості осіб, що працювали у 2010 році. Протягом 2011-2022 рр. у середньому чисельність зайнятих працівників у сфері виробництва машин та устаткування за кожний рік зменшувалася на 7%. Такий стан свідчить про катастрофічне зменшення трудового потенціалу сфери машинобудування. При цьому витрати на одну одиницю персоналу за рік у всій сфері промисловості становлять 208,3 тис. грн., для сфери виробництва машин та устаткування вони складають 183,4 тис. грн., з них 150,7 тис. грн. – це витрати на оплату праці, 32,7 тис. грн. – відрахування на соціальні заходи.

У таких умовах зростання конкуренції за кадри все більшого значення набувають методи «емоційної прив'язки» кандидата до роботи на підприємстві ще до фактичного початку самої роботи [2], наприклад, складання «книги новачка» або відправка welcome-листа з планом першого робочого дня. Наразі ефективність менеджменту персоналу, зокрема сфери машинобудування, відтворюється у здатності не тільки забезпечити підприємство необхідними трудовими ресурсами, але й сформувати для співробітників програми професійного зростання, розробити стратегії залучення і утримання талантів, що в сукупності збільшить престижність та ефективність використання трудового потенціалу галузі в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.10.2023)
2. Статівка Н., Бублій М., Надточій А. Зміна ролі HR-менеджменту в умовах цифровізації. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. №8. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-8\(22\)-129-138](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-8(22)-129-138).
3. Теорія поколінь та український ринок праці. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/teoriya-pokolin-ta-ukrayinskiy-rinok-praci-315717_.html# (дата звернення: 10.10.2023)
4. Piwowar-Sulej K. Human resource management in the context of Industry 4.0. *Organizacja i Zarządzanie: kwartalnik naukowy*. 2020. Vol. 1, № 49. С. 103-113.

Карпій Олена Петрівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Стадник Мирослава Євгенівна,

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. зав. кафедри маркетингу та аналітичної економіки,
Львівський інститут менеджменту,
м. Львів, Україна

МАЛІ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ УКРАЇНИ

Важливою складовою ринкової економіки є мале підприємство, яке має свої особливості становлення та розвитку, характеризується рядом переваг та недоліків. Малі підприємства в ринковій економіці допомагають згладжувати коливання кон'юнктури ринку, сприяють формуванню конкурентного середовища, здатного забезпечити суб'єктам ринкової економіки вигідну конкурентоспроможну позицію, забезпечують зростання зайнятості населення, створюючи нові робочі місця, сприяють гнучкості ринку, швидше реагуючи на потреби споживачів та економіки країни, знижують монополізованість ринку, сприяють швидшому впровадженню інновацій тощо.

Попри значні переваги малого підприємства, воно має і ряд недоліків, як от: обмеженість у власних ресурсах, недостатній рівень компетентності керівників та спеціалістів підприємства, складність формування клієнтської бази, часте приховування інформації від державних органів, неофіційне працевлаштування, ведення подвійної бухгалтерії, недостатність можливостей соціального захисту співробітників, використання методів маркетингового просування, застосування прогресивних технологій, застосування лише короткострокових інвестицій через нестійкість економічної та політичної ситуації в країні та позиції малих підприємств на ринку, низька прибутковість, більша залежність від зовнішніх чинників тощо.

Становлення, функціонування та розвиток малого підприємства в Україні відбувається за власним сценарієм із врахуванням національних, регіональних, локальних особливостей.

Настрої малих підприємців, що, в першу чергу, обумовлені війною в країні, щодо ведення бізнесу та його перспектив погіршуються. Як показали результати опитування, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією в межах проекту Unlimit Ukraine за інформаційної підтримки Міністерства цифрової трансформації України, Індекс настроїв малого бізнесу у 2022 році знизився до 2,4 балів з 5-ти можливих, що є другим найнижчим значенням за всю історію дослідження. Для порівняння, у 2021 році показник Індексу склав 2,6 балів, а у 2020 – 2,2 бали [1]. Серед опитаних підприємців 58% наразі незадоволені станом справ у їхньому бізнесі, цей показник дещо зріс порівняно з 2021 роком, тоді таких було 52%. Одночасно зменшилась частка тих, хто станом справ задоволений – поточні 24% проти 32% минулого року [2].

Як свідчать наявні статистичні дані, загальна кількість діючих підприємств в Україні у 2019-2021 рр. практично не змінилась: лише частково зменшилась кількість середніх підприємств (на 1,8%) та відчутно збільшилась кількість великих підприємств (на 17,8%). За питомою вагою переважали малі та мікропідприємства, тому частка середніх та великих підприємств залишалась досить мізерною: близько 0,50 та 0,02% (табл. 1).

Однак розміри дають великим та середнім підприємствам значні переваги. Зокрема частка обсягу реалізації продукції (товарів і послуг) ними значно переважає малі та мікропідприємства. Питома вага

середніх підприємств протягом аналізованого періоду залишалась найвищою (понад третину всієї реалізованої продукції), близько третини становила частка великих підприємств, частка малих підприємств була дещо меншою четвертини загального обсягу реалізованої продукції, товарів та послуг, а мікропідприємства ледь перейшли відмітку у 10%. При цьому у 2021 р. у порівнянні з 2019 р. частка обсягу реалізації продукції, товарів і послуг середніх та великих підприємств зменшилась, а малих та мікропідприємств – навпаки, зросла. Підприємства усіх категорій не сприяють у вирішенні проблеми зайнятості населення, адже чисельність зайнятих працівників на них у 2021 р. в порівнянні з 2019 р. скорочувалась, що свідчить про негативні тенденції (табл. 1).

Таблиця 1

Показники діяльності підприємств за розміром у 2019-2021 рр.*

Показники	Підприємства				
	мікро	малі	середні	великі	всього
Кількість діючих підприємств, одиниць					
2021 р.	1880858	1937827	17811	610	3837106
2019 р.	1864013	1922978	18129	518	3805638
темп зростання, %	100,9	100,8	98,2	117,8	100,8
в т.ч. у % до загального					
2021 р.	49,02	50,50	0,46	0,02	100,00
2019 р.	48,98	50,53	0,48	0,01	100,00
абсолютний приріст, пункти	0,04	-0,03	-0,01	0,00	0,00
Чисельність зайнятих працівників, тис. осіб					
2021 р.	3127,4	4287,7	2999,8	1648,7	12063,6
2019 р.	3169,0	4319,8	3089,7	1608,3	12186,8
темп зростання, %	98,7	99,3	97,1	102,5	99,0
в т.ч. у % до загального					
2021 р.	25,92	35,54	24,87	13,67	100,00
2019 р.	26,00	35,45	25,35	13,20	100,00
абсолютний приріст, пункти	-0,08	0,10	-0,49	0,47	0,00
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млрд. грн.					
2021 р.	2153,5	3917,6	5931,9	5140,4	17143,4
2019 р.	1430,6	2698,2	4194,5	3631,4	11954,7
темп зростання, %	150,5	145,2	141,4	141,6	143,4
в т.ч. у % до загального					
2021 р.	12,56	22,85	34,60	29,98	100,00
2019 р.	11,97	22,57	35,09	30,38	100,00
абсолютний приріст, пункти	0,59	0,28	-0,48	-0,39	0,00

*Джерело: розраховано автором за даними [3-6]

Малий бізнес динамічно розвивається, роблячи вагомий внесок у розвиток економіки країни. Частка доданої вартості діючих суб'єктів малого підприємництва протягом 2013-2020 рр. підвищилась на 13,7 пункти, внаслідок чого малі підприємства у 2020 р. виробляли третину доданої вартості країни, зрівнявшись з великими та середніми підприємствами. І це на фоні зниження частки середніх та великих підприємств: 3,4 та 10,3 пункти відповідно (табл. 2).

Таблиця 2

Частка підприємств усіх розмірів у доданій вартості в Україні, %*

Види підприємств	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
великі	40,1	41,0	41,9	37,7	37,4	35,7	33,6	29,8
середні	39,9	37,8	38,7	41,1	38,5	38,4	39,8	36,5
малі	20,0	21,1	19,4	21,3	24,0	25,9	26,6	33,7
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100

*Джерело: розраховано автором за даними [3-6]

Основною сферою функціонування малих підприємств є галузь оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та мотоциклів (понад 45%). Також малі підприємства активно працюють у сільському, лісовому, рибному господарстві, промисловості та будівництві (близько 10%). А от мікропідприємства більш активними виявились у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності, у галузі інформації та телекомунікації, операціях з нерухомим майном, у професійній, науковій та технічній діяльності, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування.

Зростання конкурентоспроможності малого підприємництва значною мірою залежить від насичення цієї сфери інвестиціями. Звичайно, обсяг капітальних інвестицій у малі підприємства за аналізований період 2013-2021 рр. збільшився на 48,6%, в середньому за період на 8,7%. Проте частка малих підприємств у загальних інвестиціях скоротилась на 3,8 пункти з 17,9% до 14,1%, що свідчить про зниження привабливості малого бізнесу для потенційних інвесторів. Малі підприємства, як і великі, й середні підприємства, вкладають кошти переважно у матеріальні активи (майже 100%) і лише близько 2% у нематеріальні активи (патенти, ліцензії, придбання програмного забезпечення тощо). Серед матеріальних активів малі підприємства надають перевагу вкладанню коштів у машини та обладнання (понад 50%), будівництво і перебудову споруд (третину коштів).

Проведений аналіз показав, що виділяється ряд чинників, які сприяють зростанню конкурентоспроможності малого підприємництва, та чинники, що створюють перешкоди становленню малого бізнесу. Серед них слід виділити:

- ✓ здійснення антимонопольної політики держави;
- ✓ економічна та політична ситуація в країні;
- ✓ зростання рівня конкуренції, зокрема технологічної, на ринку;
- ✓ швидкий розвиток ІТ-технологій;
- ✓ прискорене моральне старіння техніки та технологій;
- ✓ частіше застосування аутсорсингу конкурентами;
- ✓ активне залучення венчурного капіталу;
- ✓ організаційна структура виробництва;
- ✓ ресурсне забезпечення виробництва;
- ✓ якість продукції та цінова політика підприємства;
- ✓ сприятливість внутрішнього психологічного клімату підприємства;
- ✓ застосування прогресивних методів управління та маркетингу;
- ✓ збідніння населення;
- ✓ зміна потреб та пріоритетів споживачів тощо.

Кожен із зазначених чинників досить складний і має неоднозначний вплив за силою та спрямованістю, хаотичністю, за часовими параметрами (постійний чи епізодичний вплив) на конкурентоспроможність малих підприємств. Охоплення всього комплексу зазначених чинників та проведення їх детального аналізу потребує здійснення додаткових досліджень, які допоможуть виділити серед них найбільш вагомі. Це і стане напрямом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 рік: результати опитування. URL : <https://business.diiia.gov.ua/cases/novini/indeks-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvanna> (дата звернення: 13.10.2023).
2. Попри війну 3 з 4 МСБ планують розширення бізнесу у 2023 році. URL : <https://eba.com.ua/popry-vijnu-3-z-4-msb-planuyut-rozshyrennya-biznesu-u-2023-rotsi/> (дата звернення: 17.10.2023).
3. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.10.2023).
4. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2021. *Статистичний довідник*. Київ : Державна служба статистики України, 2022. 119 с.
5. Діяльність суб'єктів господарювання. 2020. *Статистичний довідник*. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.
6. Статистичний щорічник України. 2021. *Статистичний довідник*. Київ : Державна служба статистики України, 2022. 447 с.

Кізима Марія Іванівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальність 242 Туризм,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТУРИСТИЧНИЙ РИНОК ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЯК ВІДРЕАГУВАЛИ ГОТЕЛІ В УКРАЇНІ

На початку 2022 року відбулися великі зміни, а саме вторгнення країни агресора, яке сколихнуло всю Україну. Це негативно позначилося на туризмі країни. Складна політична та економічна ситуація в країні змусила українські готелі боротися за кожного туриста. Одним з основних інструментів для привернення уваги нових клієнтів є застосування індивідуальних методів. Готелі впроваджують програми постійності, розробляють «гарячі» та незвичайні пропозиції.

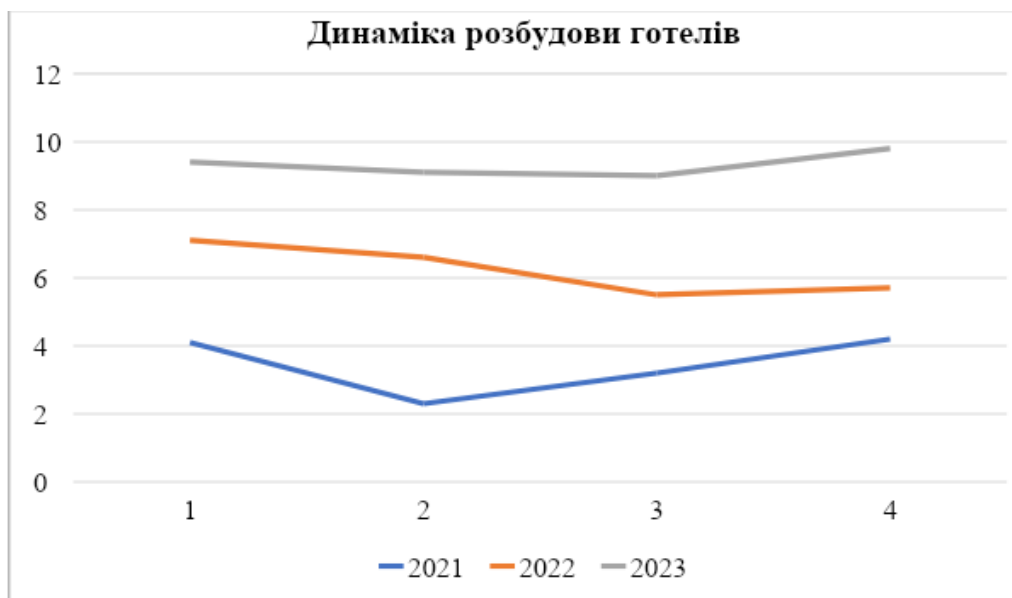

Рис.1. Динаміка збільшення готельного розвитку у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях протягом 2021-2023 років [1].

Згідно з даними, наведеними на рисунку вище, можна зробити висновок, що кількість готелів у західних регіонах України зростає, що пов'язано з високим попитом на розміщення населення як українських, так і іноземних гостей країни, які через воєнний стан запровадженого в Україні змушені були тимчасово переселитися або зовсім переїхати з постійного місця проживання.

Найбільше новозбудованих та нововідкритих готелів у Львівській області, найменше – у Закарпатській.

Сучасна ситуація в Україні вимагає від готельних бізнесів у західній частині країни великої гнучкості та відповідності змінам у воєнних умовах. Оскільки західна частина України опосередковано зазнає бойових дій, готелі в цьому регіоні можуть мати певні переваги порівняно з готелями в інших частинах країни, а саме:

- безпека: Західна частина України зазвичай знаходиться далеко від зон активних воєнних дій. Тому гості можуть відчувати себе більш безпечно та вільно в цьому регіоні порівняно з регіонами, які знаходяться ближче до конфлікту.
- стабільність: Західна Україна часто є більш стабільною політичною та соціальною областю, що може забезпечити більшу стабільність для бізнесу та туризму.
- розвинена інфраструктура: Західна Україна має розвинену інфраструктуру, зокрема дороги, аеропорти та інші зручності, які полегшують подорожі для туристів.

- туристичний потенціал: Західна Україна відома своєю багатю історією, культурним спадком та природними красивими місцями, що може привертати туристів навіть у складні часи.
- економічна активність: Деякі міста в західній частині країни можуть мати велику економічну активність, що сприяє більшій кількості бізнес-та конференц-туризму.
- гуманітарні та міжнародні допомоги: Умови в західній частині можуть бути сприятливішими для отримання гуманітарної допомоги та підтримки з міжнародних організацій у разі необхідності.

Воєнний стан значно вплинув на український туристичний бізнес: 79% підприємців декларують зменшення доходу, 7% – його втрату. Бізнес та туристичні агентства, що припинили свою діяльність, були вимушені відправити працівників у безоплатну відпустку (42%) та скоротити штат (18%). Лише 22% активного бізнесу зазначають, що режим роботи залишився без змін, порівняно з довоєнним часом [2].

Умови воєнних дій можуть суттєво вплинути на готельний бізнес у будь-якій частині світу. У західній частині України, яка зазвичай знаходиться подалі від зон активних воєнних конфліктів, готелі мають певні переваги, такі як відносна безпека, стабільність, розвинена інфраструктура та туристичний потенціал.

Готельні підприємства повинні бути гнучкими та готовими адаптуватися до змін у попиті, сприяти безпеці своїх гостей та персоналу, співпрацювати з місцевими органами влади та надавати підтримку в гуманітарних ініціативах. За правильного підходу та ефективного управління готелі можуть забезпечити стабільність своєму бізнесу та виконувати важливу роль у підтримці та розвитку регіону в умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Івано-Франківська обласна наукова бібліотека імені І. Франка. URL: <http://lib.if.ua/535082.html>. (дата звернення: 17.10.2023).

2. Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною. *Український соціологічний портал*. URL: <https://uspltd.org/diahnostuvannia-stanu-ukrainskoho-biznesu-pid-chas-povnomasshtabnoi-vijny-rosii-z-ukrainoiu/> (дата звернення: 17.10.2023).

Коваленко Вікторія Ярославівна,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування,

Український державний університет науки і технологій,

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Головкова Л. С.,**

доктор економічних наук,

професор кафедри фінансів, обліку, психології,

Український державний університет науки і технологій,

м. Дніпро, Україна

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ШАХРАЙСЬКИХ ФІНАНСОВІЙ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРИКЛАДІ АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Шахрайські фінансові операції активно поширюються з початком запровадження інтернет-банкінгу, а далі пришвидшили свій розвиток у цьому напрямку у зв'язку з виникненням політичних конфліктів та війн у світі. У воєнний час та кризові періоди фінансовий сектор стає особливо вразливим до шахрайських операцій, оскільки небезпека фінансового зловживання збільшується через хаос, нестабільність і прагнення зловживати фінансовими ресурсами. У зв'язку з цим зростає ризик для фінансових установ та їх клієнтів. Воєнний стан може спричинити велику кількість фінансових транзакцій, що підлягають підозрілому аналізу, і може призвести до надмірного фінансового зловживання, відмивання коштів та фінансування тероризму. Фінансові установи повинні розробити та вдосконалити системи моніторингу та надання безпеки, щоб вчасно виявляти та унеможливити шахрайські операції.

Робота АТ КБ «ПриватБанку» може стати прикладом того, як фінансова установа повинна реагувати на зростаючий фінансовий ризик та які заходи вона повинна вживати для попередження

шахрайських фінансових операцій. Дослідження такого випадку дозволить розвинути практичні рекомендації для банків та фінансових установ в умовах конфліктів і воєн.

Проблема попередження шахрайських фінансових операцій має важливість на рівнях світової безпеки, фінансової стійкості та конкретних прикладів управління ризиками в банківському секторі. Щодо питання шахрайських фінансових операцій цікавими є дослідження таких авторів, як: Алан А. Адам, Кевін Х. Келлі, Джеймс А. Вайсс, О. Онуфрієнко, Мішель Дж. Сігал, О. Іванов та О. Коваленко. Їх роботи зосереджені на виявленні та запобіганні шахрайству, корпоративному праві та корпоративному управлінні, регулюванні фінансових ринків в контексті шахрайства в банківській сфері. Однак у наш час все одно залишається небагато досліджень про те, які корективи вносить воєнний стан в різноманіття шахрайських операцій та як з цим боротися.

Згідно статті 190 Кримінального кодексу України, шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [1]. У контексті банківської сфери це визначення трактується як протиправні дії, спрямовані на заволодіння банківським майном, фінансовими ресурсами або власністю шляхом обману або зловживання довірою. [2]. Шахрайство завжди повинно містити в собі прямиий умисел на заподіяння саме шахрайства, а також мати корисливі мотиви вчинення.

Систему банку зламати дуже складно та не кожен зловмисник наважиться на такий ризик, адже всі дії в системі банку ретельно відслідковуються. У реалізації системи моніторингу шахрайства спеціальним департаментом проводиться контроль за такими об'єктами:

- шахрайство в еквайринг, інтернет-еквайринг, e-commerce, платіжних операціях;
- шахрайство в кредитних операціях;
- шахрайство персоналу;
- шахрайство клієнтів банку [2].

Саме тому шахраї обирають для ошукування більш вразливі верстви населення – українців, які знаходяться під психологічним тиском політичної ситуації в Україні. За даними статистики платформи відкритих даних «Опендатабот» (з посиланням на дані Офісу генпрокурора), тільки з січня по серпень 2023 року в Україні було відкрито 59 605 кримінальних проваджень за шахрайство [3] – стаття 190 ККУ. Зі свого боку банк надійно захищає фінанси клієнтів від крадіжки, але він не несе відповідальність за випадки, коли клієнт під впливом шахрая добровільно передає свої персональні дані («соціальний інжиніринг») або довірливо переходить на підроблений сайт, щоб отримати грошову компенсацію начебто від ООН та вводить там дані карти, і це далеко не повний перелік шахрайських дій. Найпоширенішими схемами шахрайських операцій в умовах воєнного стану є крадіжка коштів під прикриттям зборів на благодійні внески, наприклад, на допомогу армії або іншої гуманітарної допомоги розсилають фейкові смс та e-mail повідомлення про отримання виплат від держави, де пропонують вказати всі дані карти, накладки на банкоматах (скімінг) та інше. За результатами опитування «Опендатабот» найчастіше шахраї ошукують молодь (18-24 років) та людей похилого віку (старше 65 років)[3].

Ця тема актуальна в будь-який час, але особливої популярності набуває саме зараз, коли легко втратити пильність та довіритися шахраям. Окрім стандартних етапів захисту персональних даних, таких як підтвердження грошової операції за допомогою пін-коду, двоетапна ідентифікація та інше, в АТ КБ «ПриватБанк» функціонує канал зв'язку «Гаряча лінія: шахрайство» як для співробітників, так і для клієнтів. Вона передбачає як відправку анонімних повідомлень, так і персоналізованих повідомлень. Крім того, банк постійно працює над усуненням «вузьких місць» бізнес-процесів і програмних комплексів банку, що дозволяє знизити або зовсім уникнути певних ризиків шахрайства [3].

Важливим внеском в безпеку клієнтів слід зазначити запуск страхового продукту «Захист від шахрайства», який допоможе повернути втрачені кошти до 50 000 грн на рік, навіть якщо шахраїв не знайдуть. Послугою покриваються саме такі ризики, на які іноді не може вплинути ні клієнт, ні банк:

1. Незаконне отримання готівкових коштів з карткового рахунку за допомогою підробленої або викраденої платіжної картки.
2. Незаконна оплата з карткового рахунку в торговельно-сервісній мережі за допомогою підробленої, втраченої або викраденої платіжної картки.
3. Незаконна оплата/переказ в мережі Інтернет за допомогою підробних інтернет сайтів, поштових розсилок, шкідливого програмного забезпечення (фішинг, фармінг).
4. Незаконна оплата/переказ в системі Приват24 за допомогою протиправного отримання доступу до фінансового номера телефону або використання фішингових сайтів.

5. Незаконна оплата/переказ або отримання готівкових коштів з карткового рахунку без присутності платіжної картки за допомогою протиправного отримання доступу до фінансового номера телефону.

6. Телефонне шахрайство (вішинг).

За 9 місяців 2023 року клієнтам ПриватБанку за допомогою цієї послуги вдалося повернути більше 31 млн грн втрачених коштів, що доводить ефективність продукту [4].

Варто зазначити, що важливим чинником для попередження шахрайської фінансової операції є обізнаність людини. Банківські установи повинні взяти на себе відповідальність за поширення інформації про ризики, з яким клієнти можуть зіштовхнутися. Так, наприклад, можна запровадити розсилку через мобільний додаток Приват24 інформаційних листів з переліком шахрайських схем, інформування клієнтів під час візитів у відділення банку (особливо людей похилого віку) та проведення безкоштовних онлайн- і офлайн-тренінгів. Попередження шахрайських фінансових операцій потребує комплексного підходу на всіх рівнях: від керівників банківських установ і правоохоронних органів до простих користувачів фінансових рахунків.

Дослідження діяльності АТ КБ «ПриватБанку» може слугувати прикладом того, як фінансова установа повинна реагувати на зростаючий фінансовий ризик та які заходи вона повинна вживати для попередження шахрайських фінансових операцій. Необхідно впроваджувати різні дії для попередження незаконних операцій, зокрема системи моніторингу та страхові продукти, які допомагають клієнтам захистити свої фінанси від шахраїв. Основною складністю у боротьбі з шахрайством є необхідність підвищення рівня обізнаності та освіченості серед користувачів фінансових послуг. Дане дослідження демонструє важливість поєднання профілактичних та захисних заходів для забезпечення безпеки фінансової діяльності в умовах воєнного стану та загрози шахрайських операцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України поточна редакція від 01.12.2023. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.10.2023).

2. Заходи безпеки при використанні банківських продуктів / АТ КБ ПриватБанк. 2023. URL: <https://privatbank.ua/safeness> (дата звернення: 12.10.2023).

3. Моніторингова компанія «Опендатабот» : сайт. URL: <https://opendatabot.ua/> (дата звернення: 12.10.2023).

4. Як Приватбанк працює в умовах воєнного стану : офіційний сайт АТ КБ Приватбанк. URL: <https://privatbank.ua/safeness> (дата звернення: 12.10.2023).

Кожушко Петро Іванович,

здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 075 Маркетинг, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

Науковий керівник – **Бочко О. Ю.,**

доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу і логістики, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

РИНОК ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Популяризація здорового способу життя, піклування про здоров'я своє і своїх близьких, зростання потреби у збереженні навколишнього природного середовища спонукають споживачів активніше цікавитись органічною продукцією та вибирати саме її. А зростаючі потреби населення стимулюють розвиток ринку органічної продукції.

За визначенням Ю. Герасименко: «Органіка – це про гармонію між людиною та природою, це коли під час вирощування та виробництва продукції високої якості використовуються процеси, що сприяють збереженню природних ресурсів, захисту довкілля, відновленню родючості ґрунтів, підвищенню рівня біологічного різноманіття, застосування високих стандартів добробуту тварин [1, с. 133].

При вирощуванні органічної продукції важливо не тільки дотримуватись технологій отримання екологічно чистої продукції, а й зберегти навколишнє природне середовище. Як зазначається у «Глосарії основних термінів «Економіки природокористування»: «Органічна продукція – продукція, отримана в результаті сертифікованого виробництва, під час якого застосовується хімічні добрива, пестициди, генетично модифіковані організми (ГМО), консерванти тощо та на всіх етапах (вирощування, переробки) застосовуються законодавчо визначені методи, принципи й правила для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження й відновлення природних ресурсів» [2, с. 56].

Не бажаючи купувати та споживати товари низької якості, шкідливі для здоров'я, якими переповнений внутрішній ринок України, споживачі активно цікавляться органічною продукцією як альтернативою звичайній. За свідченнями О. Лупенка, «потенційними споживачами органічної продукції є близько 5% населення великих та близько 1-2% населення середніх міст України» [3, с. 5]. До них належать заможні люди, особи з вищою освітою та сім'ї з дітьми, які дбають про власне здоров'я та здоров'я майбутніх поколінь і про безпеку доквілля. Частина українців має упереджене ставлення до органічної продукції, оскільки потребує впевненості у наявності суворого контролю за її якістю з боку держави, не готові платити більше 10-20% від вартості звичайних продуктів, очікують її появи у широкій торгівельній мережі.

Кон'юнктура ринку органічної продукції формується під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Серед внутрішніх слід виділити зростання попиту на органічні продукти для задоволення потреби споживачів у якісних безпечних для здоров'я та життя продуктах, а до зовнішніх можна віднести розширення світового ринку органічної продукції та великий потенціал України як її виробника. Велике значення для стимулювання попиту на органічну продукцію має здійснення активної комунікаційної політики з метою популяризації здорової та безпечної продукції.

Провести точний аналіз експортних потужностей України щодо органічної продукції, на жаль, досить складно, оскільки у митних деклараціях не виділяють органічну продукцію. Офіційна статистика не має даних щодо її обсягу та асортименту. Проте «за даними Мінагрополітики України, приблизно 70 % українських виробників постачає органічну продукцію за кордон. Вирощена в Україні продукція вивозиться переважно в країни Євросоюзу (Італію, Німеччину, Нідерланди, Швейцарію, Францію), до Північної Америки (США і Канада), Росії, Ізраїлю та Японії. Експортується близько 80-90 % всієї продукції, виробленої в Україні, переважно зернові, бобові та олійні культури. Решту продукції реалізують на внутрішньому ринку як звичайну (незважаючи на те, що вона сертифікована за міжнародними стандартами) і лише 5-10 % вітчизняної органічної продукції реалізується з позначкою «органічний продукт» [3, с. 4].

Україна експортує переважно зернові культури (пшеницю, ячмінь та жито, кукурудзу), олійні культури, бобові. Великим попитом за кордоном користуються дикорослі ягоди та гриби із Карпат.

В Україні органічна продукція продається переважно у спеціалізованих магазинах чи е-маркетах. За іншими традиційними каналами збуту (супермаркети, більші та менші магазини, ринок) органічна продукція або взагалі відсутня, або реалізується в дуже обмеженому обсязі.

Незначні обсяги виробництва, великі затрати праці, витрати на сертифікацію продукції, складнощі проходження інспекції, необхідність страхування, отримання та збереження майбутнього урожаю стають причиною встановлення в Україні досить високих цін на органічну продукцію в порівнянні з аналогічною традиційною продукцією. Як зазначає І. Сідельнікова: «У середньому ціна на органічну продукцію у 2-2,5 рази вища за ціну на звичайні продукти» [4, с. 145].

Здешевшанню органічної продукції сприятиме формування нових каналів збуту. Так дрібні товаровиробники, об'єднавшись у кооперативи, матимуть змогу ділитись досвідом, активніше запроваджувати передові технології, збільшити асортимент органічної продукції, спростити вихід на ринок без посередників, полегшити процес проходження сертифікації продукції, збільшити прибутковість та конкурентоспроможність.

У результаті повномасштабного вторгнення росії на територію України ринок органічної продукції зазнав значних втрат через захоплення територій, пошкодження орних земель внаслідок бомбардувань та замінування земель, втрату встановлених виробничо-збутових ланцюгів, складнощі експорту продукції через морські порти, зниження попиту на органічну продукцію через зниження платоспроможності населення.

Для поліпшення функціонування ринку та якості органічної продукції з метою захисту прав споживачів доцільно вживати такі заходи:

1. стимулювати збут на внутрішньому ринку шляхом впровадження ефективної маркетингової політики;
2. розробити національну систему стандартів щодо сертифікації органічної продукції;
3. залучати інвесторів для переходу сільськогосподарських виробників на органічне виробництво;
4. стимулювати розвиток ринку органічної продукції з боку держави шляхом збільшення кількості податкових пільг, дотацій тощо;

5. поглиблювати наукові дослідження у сфері сільського господарства, результати яких можна було б використати для впровадження ефективної системи виробництва органічної продукції [5, с. 87].

Отже, ринок органічної продукції має значні перспективи та потенціал розвитку. Вивчення його переваг та проблем становлення сприятиме виробленню дієвої маркетингової політики для їх розв'язання, зміцнення продовольчої безпеки країни та позицій країни на міжнародному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасименко Ю. С. Розвиток виробництва органічної продукції : реклама чи норма. *Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 23 квітня 2021 р. Харків : ХДУХТ, 2021. С. 133-136.

2. Економіка природокористування: глосарій основних термінів / за заг. ред. проф., акад. НААН України М. А. Хвесика. Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2018. 94 с.

3. Лупенко Ю. О. Формування попиту та пропозиції на ринку органічної продукції. *Органічне виробництво і продовольча безпека* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., м. Житомир, 19 квітня 2013 року. Житомир : Полісся, 2013. С. 3-9.

4. Сідельнікова І. В. Ринок органічної продукції та особливості його формування в умовах трансформаційної економіки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 15. С. 142-148.

5. Формування ринку органічної продукції в Україні: теоретичні та практичні аспекти : монографія / Т. А. Кунділовська, Н. М. Зеленянська, В. Г. Захарчук та ін.; за заг. ред. Т. А. Кунділовської. Одеса : Астропринт, 2019. 128 с.

Коляда Олександр Олександрович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Туризм,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Чумаков К. І.,**

кандидат економічних наук, доцент,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ЗАКАРПАТТІ

Галузь туризму відіграє важливу роль щодо розвитку економічних показників регіону та держави є перспективним напрямком та чинником економічного зростання та розвитку підприємницької діяльності.

Закарпаття – регіон, у якому насамперед сприятливими видами бізнесу є сфера туризму та споміжний з ним готельний бізнес. Слід визначити основні причини розвитку туризму в даному регіоні:

- кліматичні умови: за власним дослідженням прийшов до висновку, що клімат Закарпаття (Ужгород, Мукачево) більш наблизений до умов півдня Запорізької області, отже на 50% нагадує клімат Криму, хоча з деякими відхиленнями від температурного режиму;

- краса та різноманітність фауни та флори регіону;

- до початку військових дій завдяки «Програмі Великого будівництва України» удосконалені транспортні автомобільні сполучення;

- наявність великої кількості пам'яток історії та культури в даному регіоні, налічується приблизно 137 пам'яток архітектури національного значення Закарпаття;

- найбільша різноманітність інженерних та будівельних споруд (найдовший залізничний тунель, міст через канал Верке у місті Берегово) тощо [16].

Закарпатський регіон можна визначити як найбільш розвинений регіон з різноманітністю рекреаційних видів діяльності.

Основними природними рекреаційними ресурсами Закарпаття є бальнеологічні з найбільшим спектром лікувальних мінеральних вод, озокериту та лікувальних грязей.

Крім лісів заповідних зон, всі ліси Закарпаття використовуються для рекреаційно-туристичних потреб (ліси зелених зон, лісопарки, міські ліси, ліси округів санітарної охорони курортів, смуги при трасах туристичних маршрутів). На душу населення в нас припадає 0,55 га лісів, тоді як для України в цілому цей показник складає 0,17 га [1].

Закарпатський регіон своєрідний в історико-культурному напрямку не лише в Україні, але й у Європі. Насамперед основна причина – наявність історичних та культурних пам'яток (багато з них мають міжнародне значення), створених не тільки українським народом, але й слов'янським, угорським, румунським, польським тощо. Найбільша кількість пам'яток архітектури належать до атрактивних у туристично-рекреаційному відношенні.

Такі міста як Ужгород та Мукачево насичені пам'ятками архітектури, які охоплюють понад 1000 років від X до XX століття. Гірські райони найбільш знані найстарішими замками, такими як:

- Ужгородський (VII-IX ст.),
- Середнянський (XIII ст.),
- Невицький (XП-XIV ст.),
- Хустський (XI-XП ст.),
- Мукачівський (X-XI ст.),
- Довжанський (XV ст.),
- Шенборна (XIX ст.) в с. Чинадієво.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, дійшли до такого висновку, що Закарпаття найбільш перспективний регіон щодо надання туристичних послуг.

Слід зазначити негативний вплив військових дій по всій території України. Заборона на авіаперельоти та транскордонні валютні операції, закриття повітряного простору, відсутність надійності щодо безпеки туристів та складнощі з оплатою – основні причини «занедбання» цієї сфери бізнесу. Але, незважаючи на вищезазначене, туризм адаптується, знаходить нові рішення проблем та розвиває нову мету та механізми подолання кризи.

Державний бюджет України на 34% отримав менше надходжень від суб'єктів туристичної галузі протягом періоду війни. Наприклад, якщо порівняти надходження у 2021 році з періодом дев'яти місяців 2022, то сплата податків зменшилась на 33,34% від представників туристичної галузі. За кількістю юридичних осіб є тенденція до зменшення до рівня 36%, щодо фізичних - 25%.

Впевненими лідерами за туристичним збором серед регіонів є Львівщина (79% зростання порівняно з 2021 роком), Закарпатська область – 19 млн 471 тис., Івано-Франківська область - 17 млн 956 тис. грн і Черкаська область - 12 млн 555 тис. грн. [2].

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити наступні висновки:

- Закарпатський регіон за наявністю різноманітних об'єктів туризму, наявності територій заповідного та охоронного характеру, особливостей місцевості (клімат, чудодійна природа) можна віднести до основних у галузі туризму. Завдяки великій кількості пам'яток архітектури, наявності природних туристичних ресурсів є перспективним щодо розвитку туризму у цьому регіоні.

- Незважаючи на ведення військових дій по всій території України та закриття повітряного простору, транскордонні валютні операції, відсутність надійності щодо безпеки туристів, слід прискорити процес адаптації та знайти нові рішення щодо подолання кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полюга В., Полюга Д. Аналіз сучасного стану використання матеріально-технічної бази рекреації і туризму у Львівській області. *Науковий вісник УжНУ. Серія „Економіка”*. 2002. Випуск 11. С. 20-22.

2. Tourism in Ukraine in the war conditions. URL: <https://public.scnchub.com/efmr/index.php/efmr/article/download/249/186> (дата звернення: 25.10.2023).

3. Туристична карта Закарпаття / Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА. 2021-2023 р. URL: <https://zaktour.gov.ua>. (дата звернення: 25.10.2023).

ДІЯЛЬНІСТЬ СФЕРИ ТУРИЗМУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сучасний стан і подальший розвиток інфраструктури сфери туризму є актуальним питанням, оскільки багато людей (військових та цивільних) через війну потребують фізичної та психологічної реабілітації. Підприємства, що надають послуги в сфері туризму, не подолавши негативні наслідки карантинних обмежень, нині несуть великі втрати від війни в Україні, оскільки деяку частину туристичної інфраструктури було втрачено, а оцінити шкоду нематеріальній культурній спадщині та креативним індустріям доволі важко або взагалі неможливо. Водночас можливість отримання необхідних туристичних послуг на території нашої країни позитивно впливає на загальний добробут регіону та здоров'я населення [1; 4].

Згідно зі звітом швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення станом на лютий 2023 року, який представлено спільно Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією [5], загальний обсяг завданої шкоди оцінюється у 135 мільярдів доларів США, а потреби на відновлення і відбудову оцінюються у понад 411 мільярдів доларів США, ця сума вища у 2,6 разів за фактичний ВВП України 2022 року. Завдана шкода сфері культури і туризму оцінюється у 2,6 мільярди доларів США, збитки цієї сфери складають 15,2 мільярдів доларів США, на відновлення та відбудову 6,9 мільярдів доларів США. Загальний обсяг потреб на відновлення сфери культури та туризму поділяють на короткострокові на суму 2,3 мільярди доларів США (2023-2026 роки) та середньо- та довгострокові на суму 4,6 мільярди доларів США (2027-2033 роки). Загальна сума збитків сфери культури і туризму розподіляється за наступними категоріями активів [5]:

- 1,7 мільярда доларів США припадає на будівлі, місця, які мають культурну або соціальну цінність;
- туристичні об'єкти зазнали збитків на суму 650 мільйонів доларів США;
- суму збитків постраждалих будівель, майстерень, ательє, які належать до сфери культурних та креативних індустрій оцінюють у 150 мільйонів доларів США;
- на суму 143 мільйонів доларів США оцінюються втрати рухомих культурних цінностей та колекцій.

Найбільше постраждали об'єкти сфери культури і туризму у Харківській (30 відсотків пошкоджень), Донецькій (16 відсотків) та Луганській (9 відсотків) областях.

Така ситуація спричиняє зменшення обсягу наданих послуг підприємствами туристичного сектору, що впливає на скорочення кількості підприємств: за інформацією [3] за перші три місяці 2023 року загальна кількість платників податків, які провадять туристичну діяльність, зменшилася на 34%, при чому найбільше скоротилася чисельність юридичних осіб. Це призводить до втрат бюджету: підприємства туристичної сфери за I квартал 2023 року сплатили на 29% менше податків, ніж за той самий період 2022 року, а якщо порівнювати з 2021 роком, то падіння сягнуло 39% [3]. Найбільшу частку надходжень до державного бюджету складають відрахування готелів (61% загальної суми), туристичних операторів (11,7%) та туристичних агентств (8,8%). На інші засоби тимчасового розміщування припадає 11,6% загальних податкових надходжень, з них на діяльність турбаз та дитячих таборів відпочинку приходиться 6,7% загальної суми галузі.

Під час відновлення туристичного сектору України доцільно розглянути досвід інших країн, які після закінчення війни успішно розбудували сферу туризму [2]. У багатьох дослідження приводиться досвід успішного відновлення туристичної галузі в Хорватії, яка на початку 90-х років XX століття перебувала в стані громадянської війни. Після її закінчення було проведено піар-кампанію туристичної сфери країни, яка наразі складає близько 15% ВВП країни [2]. Після війни 2008 року у Грузії на державному рівні запровадили стратегічну програму формування туристичного іміджу країни, що дало позитивні результати. Також необхідно взяти досвід Кіпру у проведенні рекламних кампаній в інших країнах із залучення іноземних туристів після війни на територію острова.

Отже, в Україні для успішного відновлення туристичної сфери в першу чергу необхідно забезпечити доступність транспортної інфраструктури, створити механізми покращення якості надання послуг, продумати широкомасштабну рекламну кампанію щодо створення свого туристичного бренду для залучення іноземного капіталу та туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діденко А. В., Кравець О. В. Стан розвитку оздоровчого туризму в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 70. С. 204-208. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure70-36>.
2. Моца А., Шевчук С., Середа Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>.
3. Податки від туристичної галузі: Державне Агентство Розвитку Туризму. URL : <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci-do-derzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-383-mln-grn> (дата звернення 14.10.2023).
4. Розвиток туристичних трендів: практика країн світу та України : монографія / під ред. докт. екон. наук, доц. Ю.О. Юхновської. Запоріжжя : Хортицька національна академія, 2023. 400 с.
5. Україна: швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення: Світовий Банк, Уряд України, Європейський Союз, ООН. 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf> (дата звернення 14.10.2023).

Кудря Олег Володимирович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

Науковий керівник – **Дроботова М. В.,**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ЗОНИ «ПЕРЛИНА ЧЕРКАЩИНИ»

Основна ідея представленої проєкту – масштабне залучення до економіки туризму і сфери послуг одного з головних туристських та рекреаційних ресурсів, яким володіє Черкаська область, басейну найбільшої річки України Дніпро, а саме Кременчуцького водосховища.

Проведений аналіз свідчить, що інфраструктура для туризму, спорту і відпочинку в даному регіоні недостатньо розвинута. У той же час схвалена «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [67] передбачає розвиток туристичних атракцій у прибережних районах області та формуванні туристичних маршрутів, пов'язаних з акваторією річки Дніпро.

Економіка Черкаського регіону потребує кардинального оновлення, тому особливу увагу варто звернути на підтримку розвитку внутрішнього туризму та в'їзного туризму як потенційного додаткового джерела поповнення бюджету та створення додаткових робочих місць для мешканців регіону.

На сьогодні для Черкаської області відсутня чітка концепція розвитку рекреаційно-туристичних зон з різними засобами розміщення, послугами громадського харчування, індустрією розваг тощо.

У даний час на території Черкаської області, яка є прилеглою до басейну річки Дніпро, зокрема Кременчуцького водосховища, наявні окремі готельні об'єкти та залишилися декілька баз відпочинку з радянських часів, стан яких як інфраструктурних об'єктів є незадовільним.

Пропонуємо створити на території Черкаської області рекреаційно-туристичні зони, які б мали різну спеціалізацію за такими умовними назвами: «Козацька Чигиринщина» (1), «Парки і озера Смілянщини» «Канів етнографічний» (3), «Перлина Черкащини» (4), «Дивовижна Умань» (5) (рис.1).

Рис.1. Проект розміщення рекреаційно-туристичних зон в Черкаській області

У межах концепції можливо розширити спектр рекреаційно-туристичних зон на території Черкаської області з різною спеціалізацією: велнес-туризм, рибальський туризм, оздоровчий та етнографічний туризм, дитячий і сімейний туризм і відпочинок.

Розгляньмо детально концепцію створення рекреаційно-туристичної зони «Перлина Черкащини» з орієнтацією на велнес-туризм і здоровий спосіб життя. Вона розташовується в межах Канівського водосховища на р. Дніпро і унікального Черкаського соснового бору. Саме ця місцевість України була популярним курортом і місцем дачного відпочинку для громадян Європи і російської імперії. Орієнтація на цільову аудиторію з середнім і низьким рівнем доходу з якісними послугами в комфортному середовищі. Розташування водосховища в 30-ти км від м.Черкаси і 150 км. від м. Києва дає можливість дістатися з Києва водним шляхом, наявність природної затоки для будівництва берегової інфраструктури для обслуговування катерів та яхт сприятливі вихідні дані для реалізації концепції цілорічного велнес-курорту. Саме розташування місця та унікальність його кліматичних характеристик визначають основну спеціалізацію курорту – оздоровчий велнес-туризм.

Центром реалізації проекту може слугувати існуючий готельно-ресторанний комплекс «Перлина Резорт» (<https://perlyna-resort.com/>) з трьома басейнами, SPA, рестораном, конференц-залом та активним відпочинком, розташований в 15 км від Черкас посеред лісу на березі Дніпра [1].

Альтернативою існуючих, але не функціонуючих баз відпочинку поблизу комплексу може стати створення глемпінгів. Глемпінг – походить від слів «гламур» та «кемпінг», тобто гламурний кемпінг. Такий відпочинок дозволяє жити з умовами готелю високого рівня та забезпечує єднання з природою. У 2016 році слово «глемпінг» було доданого до Оксфордського англійського словника, де було визначено глемпінг як форму кемпінгу з кращими умовами. Тобто глемпінг – це той самий кемпінг, але з усіма необхідними умовами для комфортного проживання [2].

Концепція глемпінгу, крім провідної ідеї – наближення туристів до природного середовища, має ще дві складових: по-перше, відпочинок має бути максимально комфортним, і, по-друге, будівництво та існування глемпінгів повинно мати мінімальний вплив на навколишнє середовище.

На першому етапі реалізації проекту «Перлина Черкащини» доцільно спроектувати глемпінг-зону «Glamp Pearls» на 4 напів сферах, які імітують перлини (рис.2).

Рис.2 Глемпінг-зона «Glamp Pearls» (проект)

Дизайнерською концепцією глемпінгу «Glamp Pearls» обрано світлі і бежеві кольори - відтінки перлів. В інтер'єрі глемпів можна використовувати деревину і тканини зі вставками перламутрових декоративних виробів. Глемпи за своєю концепцією майже не будуть відрізнятися, змінюватиметься лише кольорова гама: на декілька тонів світліша чи темніша.

Кожен глемп має власну кухню, повноцінну ванну та гарний Wi-Fi. У кожен глемп входить двоспальне ліжко, посуд, міні-холодильник, кондиціонер, засоби гігієни, халат та капці. Також для спільного користування є мангал та комфортно обладнане місце для вогнища та незабутніх вечорів.

Готельно-ресторанний комплекс «Перлина Резорт» орієнтований на споживачів із середнім рівнем доходу, тоді як глемпінг дозволяє розмістити споживачів з нижчим рівнем доходу.

Основними об'єктами, які планується спроектувати на території рекреаційно-туристичної зони «Перлина Черкащини», будуть глемпи, гостьові будинки, оздоровчий комплекс тематичних лазень, відкриті спортмайданчики, автостоянка, міні-готель, яхт-клуб зі спортивно-технічним центром, відкриті марини для річкових плавзасобів, майстерня з ремонту човнів. Також акцент робиться на поціновувачах риболовлі, аудиторія яких нараховує мільйони активних членів. Унікальні біологічні ресурси та відсутність розвинутого сучасного туристичного середовища забезпечать стабільний попит на весь спектр послуг, які проєктується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

3. Готельно-ресторанний комплекс «Перлина Резорт»: сторінка Instagramm. URL: <https://www.instagram.com/perlynaresort/>: (дата звернення 17.10.23).

4. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%BF%D1%96%D0%BD%D0%B3> (дата звернення 17.10.23).

Куредка Ніна Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Лютова Ірина Олександрівна,

директор туристичного агенства «Непоседа»,
Агенство «Непоседа»,
м. Черкаси, Україна

СУЧАСНИЙ ЕТАП СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ РОЗМІЩЕННЯ У ТУРИЗМІ

Сучасному ринку туризму характерні розвиток різноманітних видів цієї галузі, зростаючий попит на подорожі нарощує попит та пропозицію послуг закладів гостинності. Основною складовою частиною туристичного продукту є послуга гостинності, що надають різні заклади розміщення. Станом на 2023 рік у світі функціонує близько 187 000 готелів з номерним фондом 17,5 мільйонів номерів.[1] Основою для визначення стандартів якості в індустрії гостинності є категоризація готелів або рейтинг готелів. У світовій практиці ранжування якості послуг закладів розміщення застосовують п'ять категорій готелів, мотелів і пансіонатів (1-5 зірок), 4 категорії призначені для кемпінгів (1-3 зірки) і три категорії для молодіжних хостелів (позначені римськими цифрами). Система зірковості готелів використовується майже в усьому світі, але є деякі винятки, наприклад, у США замість зіркової системи використовується алмазна система (AAA Five Diamond Award). В Англії, крім зіркової системи, існує система корон. Щоб бути зарахованим до потрібного виду готельних об'єктів і отримати відповідну категорію, об'єкт повинен відповідати мінімальним вимогам для кожної категорії. Мінімальні вимоги до якості охоплюють: зовнішнє обладнання, що оточує зони (наприклад, освітлення), внутрішні особливості об'єкта (водопостачання, каналізація, опалення, кондиціонування, ліфти), приймальня та їдальня (наприклад, мінімальні площі, кількість туалетів), мінімальний спектр готельних послуг (наприклад, дзвінок-будильник), мінімальні площі готельних номерів, обладнаних меблями, освітленням, санітарно-гігієнічними засобами, мінімально необхідна кваліфікація персоналу.

Деякі країни мають рейтинг за єдиним державним стандартом. Наприклад, Бельгія, Данія, Греція, Італія, Мальта, Нідерланди, Португалія, Іспанія та Угорщина мають закони, що визначають рейтинг готелів.

На світовому ринку готельних послуг щодо систем критеріїв якості готельних послуг та на їх основі присвоєння певних рівнів рейтингу працює безліч різних рейтингових установ, висновки яких визнають в першу чергу самі заклади гостинності, оскільки це спрощує організацію діяльності, порівняння своїх конкурентних позицій з іншими закладами, стає дієвим маркетинговим заходом у переконанні споживачів послуг у своїх перевагах. У цій сфері діяльності найбільш авторитетними організаціями в даний час є AAA, Forbes і Michelin. Щоб отримати схвалення AAA, готель має пройти повний 33-бальний контроль, а присвоєння «діамантів» AAA засноване на оцінці за 77 різними категоріями з конкретними параметрами, встановленими для отримання кожної нової зірки з п'яти можливих. Щоб готель отримав всі П'ять Діамантів, номери повинні бути не просто чистими і розкішними, але мати особливий дизайн, до їх вартості повинні входити послуги хімчистки, цілодобовий сервіс, справжні витвори мистецтва на стінах і декорована стеля. Повний список вимог викладено на 41 сторінці буклета. Щоб стати володарем хоча б Трьох Діамантів, кожен номер готелю, крім усього іншого, повинен бути обладнаний телебаченням і персональним басейном.[2] Forbes щорічно перевіряє близько 1000 готелів, присвоюючи їм рейтинг в 4 або 5 зірок за системою оцінки з 800 пунктів, що охоплюють все: готель, ресторан і спа-салони. Критерії виводяться з особливого алгоритму. Результат також залежить від перевірки і оцінки, виставленої анонімним клієнтом.[3] Michelin, більш відомий завдяки рейтингу шеф-кухарів і ресторанів, за системою певних критеріїв також формує рейтинги готелів [4].

Останніми роками почали з'являтися альтернативні рейтинги готелів, спрямовані на сприяння стійкості та культурному розмаїттю в міжнародному туризмі, зокрема Green Key International (добровільна екологічна класифікація, яку Фонд екологічної освіти надав близько 2900 готелям та іншим закладам у 57 країнах), Green Key Global (добровільна екокласифікація, яка надана близько 1850 готелям і закладам у 15 країнах), Green Globe (сертифікат сталого туризму, а членство зарезервовано для компаній і організацій, які прагнуть зробити свій внесок у розвиток планети), Salam Standard (система класифікації готелів, орієнтованих на мусульман).

Значний сегмент туристичної галузі займає медичний туризм – подорожі з метою лікування, реалізація яких особливо актуальна у зв'язку з вимогами до місць розміщення пацієнтів. Система стандартів послуг для «медичних» туристів застосовується у процесі акредитації медичних закладів, які проводять аналіз діяльності існуючих лікувальних закладів, оцінюють ефективність кадрового потенціалу та матеріально-технічної бази, технологій, що використовуються у медичній діяльності, забезпечення пацієнтів можливістю отримувати якісні медичні послуги, оптимізації системи медичних закладів. Зазвичай акредитацією медичних установ займаються органи, які здійснюють свою діяльність у межах держави. Разом з цим багато медичних організацій часто звертаються до міжнародних організацій щодо проходження акредитації з метою підвищення власного престижу і підтвердження високого рівня якості своїх послуг. На даний час найбільш авторитетними організаціями, що займаються акредитацією медичних установ згідно з міжнародними стандартами, є Joint Commission International (JCI), Сполучені Штати Америки, The Australian Council on Healthcare Standards, Австралія, Canadian Council on Health Services Accreditation, Канада, Australian General Practice Accreditation Limited, Австралія, Irish Health Services Accreditation Board now HIQA, Ірландія, Council for Health Service Accreditation of Southern Africa, Південно-Африканська Республіка, Taiwan Joint Commission on Healthcare Accreditation, Тайвань, Quality Improvement Council, Австралія, CHKS Healthcare Accreditation Quality Unit, Великобританія.

В Україні Національна туристична організація, технічний комітет стандартизації №169 "Туризм та послуги сфери туризму" у складі національного державного органу стандартизації УкрНДНЦ розробили напрямки туристичної сертифікації, спрямовані на оцінку відповідності наступним національним стандартам, зокрема щодо якості послуг розміщення [5]. Це - ДСТУ 4268:2003 Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги. ДСТУ 9105:2021 Туристичні послуги. Сільський туризм. Загальні вимоги. Класифікація засобів розміщення. ДСТУ 9106:2021 Туристичні послуги. Хостели. Загальні вимоги та класифікація. ДСТУ ISO 17679:2017 (ISO 17679:2016, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Велнес та СПА. Вимоги до послуг. ISO 22525:2020 Туризм та пов'язані з ним послуги. Медичний туризм. Вимоги до послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hotel industry statistics [2023]: hotel rate trends and market data. URL: <https://www.zippia.com/advice/hotel-industry-statistics/> (дата звернення 17.10.23).
2. 2023 Five & Four Diamond Hotels & Restaurant Lists. URL: <https://newsroom.aaa.com> B3 (дата звернення 17.10.23).
3. 2023 Forbes Travel Guide Star Award Winners. URL: <https://www.forbestravelguide.com/award-winners> B3 (дата звернення 17.10.23).
4. Boutique and luxury hotels - MICHELIN Guide/ URL: <https://guide.michelin.com> (дата звернення 17.10.23).
5. Якість: стандартизація в туризмі. НТОУ. URL: <https://nto.ua> › standardization_ua (дата звернення 17.10.23).

Куредка Ніна Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Алексєєнко Данило Миколаєвич,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ЗАВДАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ

Економічна циклічність як об'єктивна форма розвитку будь-яких економічних систем, що породжується різними причинами та діє протягом різних часових періодів, виступає безпосередньо у формі періодично виникаючих чотирьох фаз ділової активності: підйому, піку, спаду та кризи. Нециклічні коливання, на відміну від циклічних коливань, не мають чітко визначеного періоду повторюваності. Їх прикладом є нафтова (енергетична), сировинна, фінансова (валютна), екологічна, воєнно-політичних змін. Дослідження прояву економічних циклів в економіці України дозволяє виявляти дію та наслідки об'єктивних процесів і формувати, застосовувати відповідні управлінські заходи.

Рисунок 1. Особливості економічних криз в Україні 1998, 2008 та 2014 років [1].

Період становлення та розвитку ринкової економіки в Україні супроводжувався негативною дією криз декількох економічних циклів. Аналіз часових періодів між датами фаз криз у функціонуванні економіки України показує, що вітчизняній економіці притаманні середні економічні цикли (7-11 років). Це підтверджує динаміка таких агрегованих макроекономічних показників, як валовий внутрішній продукт (ВВП), індекс інфляції, рівень безробіття та заробітної плати. (Рис.1) У цей же час за 30 років в економіці України відбуваються суттєві зміни, пов'язані зі становленням незалежної державності та з переходом до ринкового механізму господарювання. Формуються структурні зміни в економіці країни. Так частка промисловості скоротилася більше, ніж удвічі, а частка послуг на стільки ж зросла. (Рис.2)

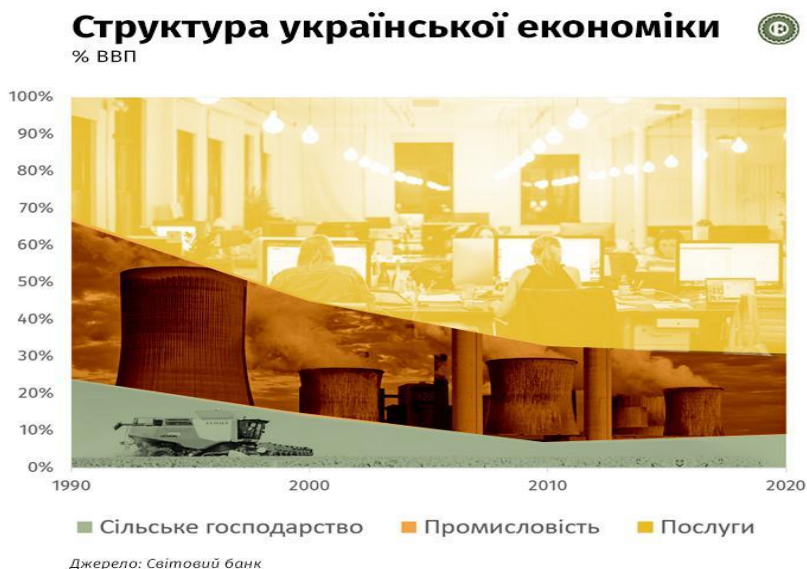

Рисунок 2. Зміни у структурі економіки України з 1990 р. по 2020 р. [2].

У цей період сільське господарство давало самій Україні 20% ВВП і забезпечувало 40% українського експорту. Експорт з України сільськогосподарської продукції (в основному – зернові та олійні культури) покривав половину потреб Світової харчової програми ООН. Однак в наступні періоди на розвиток вітчизняної економіки здійснює негативний вплив ряд нециклічних коливань з відповідними їм фазами криз. Це - пандемія Ковід-19 (2020-2021 рр.) та війна з 2022 р. Повномасштабна війна на території України стала причиною кризових процесів в економіці країни через окупацію частини території країни, пошкодження чи знищення виробничих потужностей та інфраструктури, порушення логістики, блокування морських шляхів різко обмежило експорт, втрати на ринку праці через масштабну внутрішню та зовнішню міграцію, збільшення ризиків для ведення бізнесу та високу невизначеність перспектив діяльності, зниження пропозиції товарів та послуг. Загрози життю громадян під час обстрілів та окупації спричинили значні міграційні процеси. Переважна кількість українських громадян, які виїхали за кордон, – жінки та діти (90 %). Згідно з результатами соціологічного опитування 26 більшість українських громадян, котрі виїхали за кордон, – люди працездатного віку: 30–39 років – 42 %, 40– 49 років – 29 %; 83 % респондентів мають вищу або незакінчену вищу освіту. 30 % українських біженців є висококваліфікованими фахівцями. 12 % – кваліфіковані працівники. 14 % – керівники підприємств або підрозділів, а також 14 % – підприємці [3]. Продовження війни все ще призводить до руйнування економічної структури України, що буде ускладнювати соціально-економічне повоєнне відновлення країни. Такі чинники підвищують ризики неповернення значної частини населення до України, що виїхали за кордон. Посилились проблеми попередніх періодів. Так дослідження вітчизняного інституту демографії та соціальних досліджень мають невтішні прогнози для України, виявили проблеми вичерпності потенціалу демографічного зростання, доля людей віком 65+ вже перевищує частину молоді до 15 років на 20% через багаторічний відтік населення за кордон [4]. Ці чинники в середньо- та довгостроковій перспективі провокують виникнення такого виду нециклічних явищ (криз) на ринку праці України як демографічна криза. У 2023 р. український уряд, бізнес та міжнародні партнери України представили стратегічне бачення відбудови, виходячи з аналітики балансу «обсяги збитків економіці – потреба відновлення діяльності галузей». (Рис.3)

За останні два роки меншими темпами скорочувався фінансовий сектор завдяки забезпеченню безперервності платежів, ІТ – дистанційній роботі та релокації підприємств, освіти та охорони здоров'я – завдяки бюджетному фінансуванню.

ФІНАНСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВІДБУДОВИ

Результати дослідження RDNA2

Рисунок 3. Баланс «обсяги збитків економіці – потреба відновлення діяльності галузей» в Україні станом на 2023 р. [5]

Дефіцит зведеного державного бюджету у 2023 році зумовлений значними потребами сектору оборони та безпеки, що становлять 66% видатків державного бюджету. Разом з цим фіскальна політика держави залишається надм'якою, що стало можливим завдяки фінансовій підтримці міжнародних партнерів та тимчасово НБУ. Разом з цим для більш гнучкої адаптації економіки України до фаз циклу і ослаблення руйнівних наслідків криз потрібні галузеві програми розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відбудова України після війни: Що варто зробити вже. URL: <https://www.epravda.com.ua> > (дата звернення 21.10.23).
2. Як змінилася економіка за 30 років незалежності. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/08/23/677115/> (дата звернення 21.10.23).
3. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доповідь / за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 33 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01> (дата звернення 21.10.23).
4. Лібанова Е. Про демографічну ситуацію в регіонах ... URL: <https://forbes.ua> > 35-min-uk. (дата звернення 21.10.23).
5. Відбудова України після війни: Що варто зробити вже. URL: <https://www.epravda.com.ua> > (дата звернення 21.10.23).

Куредка Ніна Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Медяна Єлизавета Іллівна,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм і рекреація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТУРИЗМ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: ЗАВДАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Люди з інвалідністю та маломобільні групи населення не є однорідними групами, з однаковими викликами та потребами. Це особливо важливо для забезпечення їх доступності до об'єктів життєдіяльності.

Виходячи з оцінки стану здоров'я та специфіки потреб, у категорії маломобільного населення можна виокремити:

- Громадян з інвалідністю, які проживають у місцях несвободи (у психіатричних закладах, психоневрологічних інтернатах, геріатричних пансіонатах, будинках-інтернатах для людей старшого віку та дорослих з інвалідністю, пансіонатах для ветеранів війни і праці та соціально-реабілітаційних центрах). Мешканці цих інституцій можуть бути позбавлені дієздатності або визнані частково недієздатними. Тому, наприклад, евакуація таких людей залежить від рішень та дій адміністрацій цих закладів.

- Громадян з інвалідністю, які проживають з родичами, що здійснюють над ними опіку. Евакуація та її організація найчастіше залежить від рішення родини (це стосується дітей з інвалідністю і дорослих, які можуть бути як дієздатними, так і позбавленими цього).

- Громадян з інвалідністю, які проживають разом з родичами або самостійно, мають повну дієздатність, але не завжди мають змогу самостійно евакуюватися через недоступність навколишнього простору, транспорту та інформації.

У певних регіонах надання безпеки та сталих умов життєдіяльності наразі є актуальним для таких громадян:

- Паліативних пацієнтів, які перебували на домашньому чи дистанційному піклуванні.

- Пацієнтів з гострими хронічними станами, які потребують постійних та дорогих ліків (наприклад, онкопацієнти або пацієнти на діалізі тощо).

- Людей старшого віку, які проживають самостійно і не отримують належних соціальних послуг із забезпечення продуктами, засобами гігієни та медикаментами.

- Вагітних жінок та матерів з немовлятами.

- Поранених військових та цивільних.

До війни в Україні проживало 2,7 млн людей з інвалідністю, а за півтора року війни кількість громадян з інвалідністю зросла на 300 тисяч і все більше громадян набувають статусу осіб з інвалідністю. [1]

З початком війни в Україні значна частина населення, тікаючи з територій з активними бойовими діями та окупованих, мігрували у більш безпечні області для тимчасового розміщення. Внаслідок військових дій найбільші труднощі виникають перед жінками, дітьми, особами старшого віку, особами з інвалідністю та іншими представниками маломобільних груп населення (МГН) через обмежену мобільність, відсутність інформації в доступному форматі, неможливість самостійно дістатися до евакуаційних маршрутів, непристосованість місць тимчасового проживання (притулків).

Названі чинники актуалізують завдання забезпечення доступності для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. Нині проблема фізичної безбар'єрності надзвичайно важлива, адже ветерани вже повертаються з війни, отримуючи статус інвалідності.

Оперативно вирішуючи завдання евакуації, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) маломобільних груп розміщують як у призначених для проживання місцях (гуртожитки, пансіонати), так і в непристосованих для таких функцій громадських будівлях (школи, дитячі садки). Під час їх евакуації створюються логістичні хаби, облаштовують шелтери (притулки), реконструюючи не пристосовані раніше для проживання будівлі.

Громадські організації ВГО «Національна Асамблея людей з інвалідністю України» спільно з «ПРО.УД/Універсальний дизайн» розробили рекомендації щодо забезпечення доступності об'єктів тимчасового чи постійного розміщення осіб з інвалідністю [2]. У ньому надається перелік закладів, які потенційно тимчасово можуть розмістити ВПО в регіоні і які краще за інші можуть бути доступні для осіб з інвалідністю, а саме: геріатричні пансіонати, дитячі будинки, інтернатні заклади, реабілітаційні центри, лікарні, гуртожитки підприємств, стаціонарні відділення територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), інші установи та заклади. Враховуючи небезпеку під час воєнних дій рекомендується створення умов для перебування в укритті та евакуації осіб з обмеженою мобільністю, зокрема з інвалідністю за надзвичайних ситуацій. Визначено вимоги до стану укриттів, процедури щодо евакуації і повітряної тривоги, альтернативні джерела енергії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. У Держстаті розповіли, скільки в Україні людей з інвалідністю. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrainainvalidnist-statystyka/31324501.html> (дата звернення 20.10.23).

2. Рекомендації щодо забезпечення доступності об'єктів. URL: <https://www.undp.org › files › zskgke326 › files> (дата звернення 20.10.23).

Лепканич Віталій Сергійович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм і рекреація,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна
Науковий керівник – Пригара О. В.,
кандидат біологічних наук, доцент кафедри туризму,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ СЛОВАЧЧИНИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ

З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну актуальним постало питання реабілітації військовослужбовців, які отримали фізичні та психологічні травми під час воєнних дій.

Медико-психологічна та медична реабілітація військовослужбовців в Україні здійснюється у санаторно-курортних умовах. Основними проблемами організації санаторно-курортного лікування та реабілітації військовослужбовців в Україні є міжвідомча неузгодженість та значна розгалуженість санаторно-курортних та реабілітаційних закладів, відсутність єдиних стандартів надання медичної та медико-психологічної допомоги [1].

На сьогодні в Україні понад 430 медичних закладів надають послуги з реабілітації [2]. Крім медичних закладів, важливу роль у реабілітації та зміцненні здоров'я як військових, так і широкого кола осіб, які постраждали від воєнних дій, відіграють різноманітні санаторно-курортні заклади, спортивно-оздоровчі комплекси, туристичні бази тощо.

Туристично-рекреаційні ресурси мають величезний позитивний вплив на людину, відновлюючи її фізичні та духовні сили. Особливо цінними є природні рекреаційні ресурси, такі як кліматичні, бальнеологічні ресурси, водні, пляжні, пейзажні ресурси.

В Україні започатковано спеціальну програму, за якою військовослужбовці можуть провести відпустку та відновити своє здоров'я за кордоном, зокрема на морських курортах Єгипту. Ініціатором програми є український туроператор «Join UP». Програма розрахована на тих, хто отримав поранення і проходить реабілітацію. Військовослужбовці, які скористалися даною програмою, зазначають, що для них дуже важлива наявність оздоровчих процедур і масажів, доступ до басейнів та пляжів з урахуванням потреб людей із пораненнями [2].

Одним з цікавих туристичних напрямів, де можуть пройти реабілітацію українські військові, є Словаччина – держава на сході центральної Європи, яка межує з Україною. Основними приладами Словаччини є її природа, цікава історія, можливості для відпочинку та оздоровлення в курортних закладах.

Мережа курортів представлена бальнеологічними курортами в Пієштяни, Бойніце, Лучки (район Михайлівці), Бардшовце, Брусно, Тренчанське-Теплице, Турчанське-теплице, Рожньовське Термальне, кліматичними курортами у Високі Татри та Новий Смоковець, Пікунок, курортами змішаного типу – Бардіїв, Раецке-Теплице, Чиж та інші [3].

Словаччина пропонує різні курорти та медичні заклади для реабілітації військових та осіб, які потребують відновлювального лікування після операцій чи травм.

Найбільш популярним є курорт «Безенов» (Бешеньова), який відомий своїми термальними джерелами і SPA-центрами та може бути використаний для реабілітації та відновлення фізичного стану людини. Курорт має велику кількість термальних басейнів з різними температурами, пропонує різні види лікувальних процедур, спортивні навантаження тощо. Розташування курорту в мальовничому лісовому районі Ліптов надає можливість насолоджуватися природою та свіжим повітрям і може бути відмінним вибором для військових, які потребують реабілітації та відновлення після фізичних навантажень або травм [4].

«Пієштяни» – один з найбільш відомих курортів Словаччини з багатьма SPA-центрами і лікувальними процедурами, які можуть бути корисними для військових після травм або операцій. Курорт розташований в місті Пієштяни, на березі річки Віг і відомий своїми глибокими термальними джерелами. Головною спеціалізацією курорту є лікування опорно-рухового апарату. Лікувальні чинники курорту – сірководнева термальна вода та сірчана грязь Пієштяни не тільки один з найефективніших курортів світу

з терапії опорно-рухового апарату, також відновлення військових відбувається з посттравматичним та післяопераційним станом центральної та периферичної нервової системи, ортопедичних порушеннях. Курорт також пропонує можливості для спорту та культурних заходів. Курорт «Пієштяни» є чудовим вибором для реабілітації військових, оскільки він спеціалізується на лікуванні різних захворювань і може забезпечити високий рівень медичної допомоги та комфорту [5].

Окрім спеціалізованих лікувально-курортних закладів, у Словаччині є багато реабілітаційних центрів, де відновлюють своє здоров'я військові:

Реабілітаційний центр «Святки» спеціалізується на реабілітації військовослужбовців та осіб з інвалідністю;

Реабілітаційний центр «Тренчин» спеціалізується на реабілітації після операцій та травм, пропонує індивідуальні програми відновлення для військових;

Реабілітаційний центр «В'язниця Лубошна» спеціалізується на відновленні фізичної форми та реабілітації військових [3].

Таким чином, санаторно-курортна реабілітація військовослужбовців може успішно відбуватися не лише в Україні, а й за кордоном. Туристично-рекреаційні ресурси Словаччини є основою для створення санаторно-курортних та реабілітаційних центрів, які широко використовуються з метою відновлення фізичних та духовних сил як військових, так і широкого кола осіб. Досвід створення та функціонування таких центрів може бути використаний при організації медико-психологічної та медичної реабілітації військовослужбовців у санаторно-курортних умовах в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабова І. К., Рожков В. С. Санаторно-курортна реабілітація військовослужбовців в Україні: публічно-управлінський аспект. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. С. 21-26.
2. Військові зможуть провести відпустку за кордоном. URL: <https://www.unian.ua/society/viyskovi-zmozhut-provesti-vidpustku-za-kordonom> (дата звернення 20.10.23).
3. Словаччина-туризм. URL: <http://svitmandr.com.ua/> (дата звернення 24.10.23).
4. Курорт Бешенова. URL: <https://joinup.ua/uk/resorts/besheneva/> (дата звернення 24.10.23).
5. Курорт Пієштяни. URL: <https://www.sanatoriums.com/uk/piieshtyani> (дата звернення 24.10.23).

Луцик Ірина Михайлівна,

здобувач 3 курсу спеціальності «Туризм та рекреація»,
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

Науковий керівник – **Юр'як Р. І.,**
старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ТУРИЗМІ ЯК ЧИННИК УСПІШНОГО РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Сучасний туристичний ринок змінюється дуже швидко, і підприємства, що працюють у цій галузі, впроваджують інноваційні технології для збільшення зацікавлення клієнтів. Інноваційні технології в туризмі є одним із головних факторів успіху, їхньою метою є забезпечення розвитку основних напрямів науково-технічної і виробничої діяльності підприємства. Новітні технології зумовлюють створення необхідних умов для сталого функціонування туристичних підприємств, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності туристичних послуг на рівні міжнародних стандартів [1, с. 67].

Інноваційний менеджмент в туризмі – це сучасна система розробки, освоєння та управління нововведеннями в туризмі, інвестиціями і механізм управління, що спрямований на вдосконалення і розвиток туристичних послуг.

Інноваційна діяльність у галузі туристичних послуг розвивається за кількома напрямками. Перший напрямок – це створення нового туристичного продукту, а іншими напрямками є використання нових туристичних ресурсів: використання новітніх технологій, розробка нових інноваційних турів (онлайн-тури, екотуризм і інше) [2, с. 150].

На сьогоднішньому етапі у туристичній галузі широкого використання набули новітні технології – програми для онлайн-бронювання і розробка турів. Поява таких програм не тільки розвинула туристичну сферу, а й надала можливість самому туристу забронювати собі туристичну поїздку. Робота з такими інноваційними програмами дозволяє туристичному агентству отримувати оперативну і достовірну інформацію про кількість місць заброньованих і ціни у будь-який момент часу.

Інноваційний менеджмент у туризмі розуміють як якісно створений туристичний продукт, який дозволяє задовольнити потреби туристів та отримати результат. Вплив на розвиток інноваційного менеджменту мають такі чинники:

- розвиток науки і технологій;
- економічна і політична ситуація в окремих країнах світу;
- нововведення, які запроваджуються міжнародними організаціями і нові форми співробітництва;
- отримання нових практичних знань про туризм з різних регіонів землі та отримання додаткової інформації щодо туристичних поїздок;
- державні правові акти, що визначають економічні та політичні принципи функціонування туристичних підприємств, включно з розробленням державної концепції розвитку туризму, прийняття нових нормативно-правових актів з економічно-соціальних питань;
- змінна ситуація на ринках, поява нових туристичних маршрутів, відповідність пропонованих туристичних послуг, поява нових потреб з боку туристів до якості надання послуг;
- впровадження інноваційних методів в роботу виробничих галузей (транспортні компанії, готелі, оздоровчі комплекси та ін.);
- прагнення туристичних компаній зміцнитися на ринку;
- події в світі: воєнні дії, пандемія, терористичні акти – це все змушує туризм адаптуватися, щоб закріпитися на ринку [3, с. 99].

Впровадження інновацій у робочий процес туристичної компанії дуже важливий крок, бо завдяки новітнім технологіям можна досягти високого рівня розвитку організації і залучення уваги мандрівників.

Проаналізувавши інноваційний підхід роботи туристичного агентства «Мега Тур», було досліджено, що використання новітніх інформаційних технологій у туристичній сфері пов'язане з використанням світової мережі інтернет, локальних комп'ютерних мереж, прикладних програм для автоматизації формування, просування та реалізації туристичних послуг, це все допомагає туристичній компанії зробити якісний підбір подорожей та надати достовірну інформацію туристу.

Для розвитку інноваційної діяльності туристичних підприємств велике значення має постійний пошук нових ідей для вдосконалення туристичного менеджменту:

Технологічні інновації в туризмі, застосування новітніх технологій, таких як телефонні додатки, інтернет-платформи, віртуальна реальність та штучний інтелект, який покращить якість обслуговування і комунікацію з клієнтами та оптимізує процеси управління туристичним бізнесом [4, с. 250].

Збір і аналіз даних про вподобання туристів може допомогти у створенні списку постійних клієнтів туристичного підприємства.

Підвищення якості туристичних послуг: інноваційні технології допомагають зменшити витрати в туристичному агентстві та одночасно покращити якість послуг, що надаються клієнтам.

Екологічні інновації в туризмі – важливий напрям у роботі компанії. Туристи стають все більш свідомими щодо впливу туризму на навколишнє середовище. [4, с. 140].

Утворення нових унікальних туристичних продуктів: туристичні агенства створюють нові туристичні продукти і послуги, які відповідають потребам туристів, наприклад, екскурсії з новими маршрутами, віртуальні подорожі країною, спеціальні туристичні програми для екологічно свідомих мандрівників.

Маркетинг і реклама в туризмі: використання нових інноваційних підходів у маркетингу, таких як інтернет-реклама, реклама в соціальних мережах, відеомаркетинг, можуть зробити продукти і послуги більш видимими і привабливими для туристів.

Кадровий потенціал: розвиток інновацій вимагає кваліфікаційних працівників, які здатні працювати з новими ідеями та технологіями [1, с. 63].

Інноваційний менеджмент в туризмі сприяє підвищенню конкурентоспроможності туристичних підприємств, покращенню якості обслуговування і розширенню можливостей для розвитку на туристичному ринку.

Отже, для розвитку інновації туристичного менеджменту є створення нового або заміна існуючого продукту, удосконалення транспортних заходів, готельних та інших туристичних послуг, освоєння нового інноваційного ринку, впровадження передових інформаційних і телекомунікаційних процесів і сучасних форм туристичного обслуговування.

Успішне функціонування інновацій на підприємстві дозволить не тільки підвищити рівень обслуговування клієнтів, але й оцінити доцільність впроваджених новітніх послуг, їхній вплив на роботу туристичних менеджерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бриль К. Г. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Інноваційні технології в туризмі» для студентів всіх форм навчання спеціальності 242 «Туризм». Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 59-64.

2. Влащенко Н. М., Тонкошкур М. В., Інноваційні технології в туризмі. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. 214 с.

3. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика. Київ : КНЕУ, 2013. 493 с.

Манзулич Богдан Васильович,

здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм і рекреація,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

Науковий керівник – **Пригара О. В.,**

кандидат біологічних наук, доцент кафедри туризму,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

ЕКОТУРИЗМ У НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКАХ США

Сучасні тенденції розвитку екотуризму та його диверсифікація обумовлюють процеси, які здійснюють великий вплив на навколишнє середовище. Масовий характер туризму дозволяє мільйонам людей відвідувати незвичні для себе середовища, отримувати нові враження та розширювати своє світобачення. Проте навіть екотуризм, який у теорії мав відзначитися позитивним впливом на навколишнє середовище, може в деяких аспектах завдавати шкоди. Краще розуміння його впливу може допомогти мінімізувати такі випадки.

Екотуризм – це вид туризму, який мінімізує вплив на навколишнє середовище та культуру дестинації, часто на вразливих територіях під охороною. Об'єкти екотуризму намагаються інтегрувати в навколишнє середовище, використовувати екологічно чисті ресурси, переробляти відходи, а також туризм такого типу не є масовим.

Одним з головних завдань екотуризму є сталий розвиток, тобто дотримання балансу між сучасними потребами та збереженням середовища для наступних поколінь.

Екотуризм як вид діяльності повинен охоплювати такі напрями:

- зведення впливу на навколишнє середовище та місцевого населення до мінімуму;
- формування у туриста персональної відповідальності, екологічної свідомості та поваги до місцевої культури й екологічного стану довкілля;
- поглиблення знань туристів про історичні, екологічні, політичні та соціальні умови життя в країні;
- забезпечення позитивних вражень як для туриста, так і для місцевого населення;
- створення фінансових стимулів для ведення сталого розвитку;
- залучення місцевого населення до роботи в екотуризмі, створення вигоди для місцевого населення [1].

Основними об'єктами розвитку екотуризму в США є природоохоронні території – національні парки.

У систему національних парків входить 425 окремих об'єктів, які охоплюють 344 тис. км². Лише 63 з них мають назву «Національний парк». Інші об'єкти належать до різних категорій системи національних

парків, таких як національні історичні місця, національні пам'ятки, національні узбережжя, національні зони відпочинку та інші [2].

У топ 15 найпопулярніших національних парків США за 2022 рік потрапили [3]:

1. Національний парк Грейт-Смокі-Маунтінс – 12 937 633 відвідувачів;
2. Національний парк Гранд-Каньйон – 4 732 101 відвідувачів;
3. Національний парк Сіон – 4 692 417 відвідувачів;
4. Національний парк Скелясті гори – 4 300 424 відвідувачів;
5. Національний парк Акадія – 3 970 260 відвідувачів;
6. Національний парк Йосеміті – 3 667 550 відвідувачів;
7. Єллоустонський національний парк – 3 290 242 відвідувачів;
8. Національний парк Джошуа-Трі – 3 058 294 відвідувачів;
9. Національний парк Сіуагога Valley – 2 913 312 відвідувачів;
10. Національний парк Глейшер – 2 908 458 відвідувачів;
11. Національний парк Індіана Дюнс – 2 834 180 відвідувачів;
12. Національний парк Гранд Тетон – 2 806 223 відвідувачів;
13. Національний парк Хот-Спрінгс – 2 646 133 відвідувачів;
14. Олімпійський національний парк – 2 432 972 відвідувачів;
15. Національний парк Брайс-Каньйон – 2 354 660 відвідувачів.

На жаль, є багато «зелених» видів діяльності, які називають «екотуризмом», хоча вони суперечать меті національних парків – збереженню природи. Прикладом може бути грінвошинг – метод подачі хибного враження або оманливої інформації про екологічність компанії. Метою грінвошингу є переконання покупців в тому, що продукти компанії є екологічно чистими або мають більш позитивний вплив на навколишнє середовище, ніж насправді.

Екотуризм часто подається як безпрограшний варіант для навколишнього середовища та економіки. Однак без чіткого регулювання екотуризму, впровадження різноманітних обмежень, він може загострити проблеми навколишнього середовища і збереження цілісності національних парків [5].

Слід зазначити, що відвідувачі національних парків США в основному мають вищу обізнаність про екологічні проблеми та необхідність збереження довкілля порівняно з відвідувачами інших туристичних місць. Національні парки здатні підвищити рівень екологічної освіти відвідувачів шляхом проведення різноманітних екотуристичних заходів та спонукати людей до продовження екотуристичної діяльності, залучаючи до неї все більше прихильників.

Говорячи про екотуризм, варто визначити його позитивний та негативний вплив на довкілля та місцеву культуру.

Позитивний вплив екотуризму:

- для місцевих жителів екотуризм створює нові робочі місця та заробіток, що покращує рівень життя та дає нові можливості;
- покращується якість освіти місцевого населення та збільшується відсоток людей з вищою освітою;
- народні ремесла зберігаються за рахунок створення нового ринку збуту їхніх виробів (сувеніри для туристів);
- зближення туристів з іншими культурами, виховання культури толерантності до інших народів;
- створення фінансового стимулу збереження культурної спадщини та природного середовища;
- внесення нових коштів для збереження природного середовища та культурної спадщини;
- нові стандарти та моніторинг допоможуть боротися з браконьєрством та незаконною вирубкою лісів.

Негативний вплив екотуризму:

- експлуатація місцевого населення як дешевої робочої сили;
- втрата традиційного стилю життя через зміни, пов'язані зі збільшенням кількості туристів;
- перетворення корінного населення в «експонати» для туристів;
- нечесний розподіл заробітку між туристичними підприємствами та населенням;
- створення інфраструктури, орієнтованої на туристів, а не місцеве населення;
- деградація природного середовища через надмірний потік туристів;
- знищення природного середовища для створення туристичної інфраструктури (прокладення доріг, вирубка частини лісу для створення готелів, і т.д.) [1].

Екотуризм за останні десятиліття став масовим явищем, що викликає потребу в прийнятті нових законів та правил для регулювання його розвитку. Особливу увагу слід приділити встановленню екологічних нормативів, щоб урегулювати потік туристів та не перевищувати навантаження на природне середовище. Для збереження природного середовища на території національних парків США пропонується обмежити зони, в яких дозволено прокладання доріг та будівництво туристичної інфраструктури. Однією з ідей для покращення стану національних парків є підвищення плати за відвідування. Таку ідею висловили Міка Сафстен та Меган Е. Дженкіс, які спираються на наявність великої кількості непрофінансованих технічних робіт в національних парках США. З 425 об'єктів лише 108 збирають плату за відвідування, та й ця плата відносно мала. Так за відвідування Йосемітського та Слоустоунського національних парків слід заплатити 35\$ за семиденний візит з кожної машини, проте ця сума в середньому складає близько 3% ціни туру, а проживання та харчування – більше 50%. Збільшення плати за відвідування національних парків позитивно вплине на їх бюджет, що дозволить виділити більше коштів на їх обслуговування [4].

Отже, екотуризм є пріоритетною моделлю розвитку туризму на природоохоронних територіях. Попри це в чинній моделі розвитку екотуризму є свої недоліки, які потребують вирішення. Деградація природного середовища через надмірний потік туристів, експлуатація місцевого населення та деградація природного середовища через розвиток туристичної інфраструктури є головними проблемами цієї галузі. Збереження природного середовища і культури корінного населення для майбутніх поколінь є важливими напрямками діяльності, тому до вирішення цих проблем потрібно ставитися серйозно та з відповідальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Eco tourism – Global tourism : веб сайт. URL: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zq4hvcw/revision/7> (дата звернення 20.10.23).
2. National parks service main page : веб сайт. URL: <https://www.nps.gov/aboutus/national-park-system.htm> (дата звернення 20.10.23).
3. National parks service Annual Visitation Highlights : веб сайт. URL: <https://www.nps.gov/subjects/socialscience/annual-visitation-highlights.htm> (дата звернення 20.10.23).
4. Bringing ecotourism to crowded national parks : веб сайт. URL: <https://www.thecgo.org/benchmark/bringing-ecotourism-to-crowded-national-parks/> (дата звернення 20.10.23).

Мельник Марія Олександрівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Діденко А. В.,**
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СТАН ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день поняття «інноваційний потенціал підприємства» зустрічається дуже часто. І насправді інноваційно продуктивна та стабільна організація, яка формує, а також уводить нові продукти чи нові технологічні процеси, що негайно реагують на перетворення внутрішніх та зовнішніх обставин, є більш життєздатною. Завдяки цьому, є можливість виявити власний інноваційний потенціал, сформувавши образ в очах конкурентів, посередників, покупців і, безумовно, сформувавши власну конкурентоспроможність.

Кількість вітчизняних підприємств, що запроваджують інновації останніми роками зменшується, протягом 10 років відбувався спад. За інформацією Державної служби статистики України [2] на початку 2010 року усього кількість організацій, які здійснювали НДР, дорівнювало 1303, поступово ця кількість зменшувалася. У 2019 році стала 905, а у 2020 – 769. За 10 років кількість підприємств зменшилася на 534.

Але витрати на виконання НДР поступово збільшуються. На початку 2010 року сума становила – 8107,1 тис. грн., а у 2020 році – 17022,4 тис. грн. Витрати протягом десяти років на виконання НДР збільшилися на 8915,3 тис. грн. [2].

Проаналізуємо кількість організацій, які здійснювали НДР, за видами економічної діяльності. Як бачимо з таблиці 1 найбільшу кількість НДР здійснювали підприємства, що проводять професійну, наукову та технічну діяльність: у 2018 році їх було 687, у 2019 році – 773, але у 2020 стало 533. На другому місці – сфера освіти: у 2018 році їх кількість становила 146, у 2019 році – 134, а у 2020 – 160 організацій. І на третьому місці підприємства переробної промисловості: у 2018 році – 46, у 2019 році – 19 і у 2020 – 17 організацій.

Таблиця 1

Кількість організацій, які здійснювали НДР, за видами економічної діяльності [2]

Вид економічної діяльності	2018	2019	2020
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	15	7	12
Переробна промисловість	46	19	17
Будівництво	1	1	-
Операції з нерухомим майном	11	11	9
Професійна, наукова та технічна діяльність	687	773	533
Освіта	146	134	160
Охорона здоров'я	16	1	15
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	21	-	13
Інформаційно-комунікаційні технології	5	1	3

Кількість організацій, які здійснювали НДР за секторами діяльності, з роками помітно спала (рис. 1). Найбільша кількість організацій на початок 2010 року, які здійснювали НДР, була саме у підприємницькому секторі – 610, до державного сектору відносилось 514 організацій, до сектору вищої освіти – 178, а до приватного неприбуткового сектору належала всього одна організація. За десять років структура організацій, що здійснюють НДР, за секторами діяльності змінилася. На початок 2020 року найбільше підприємств належало до державного сектору – 416 організацій, до сектору вищої освіти – 155, до підприємницького сектору лише 198, тобто за десять років їх кількість зменшилася на 412 організацій.

Дослідімо частку витрат на НДР у ВВП у країнах ЄС та порівняймо її з нашою країною [2]. Частка витрат на НДР у ВВП у країнах ЄС у 2019 році становила 2,14, у Болгарії вона дорівнювала 0,84; в Естонії – 1,61; в Іспанії – 1,25; у Латвії – 0,64; у Литві – 1,00; у Німеччині – 3,18; у Польщі – 1,32; у Румунії – 0,48; у Словаччині – 0,83; у Словенії – 2,04; в Угорщині – 1,48; у Чеській Республіці – 1,94; в Україні – 0,43. На початку 2010 року в Україні частка витрат на НДР у ВВП країни була 0,75. Отже, за 9 років вона знизилась на 0,32.

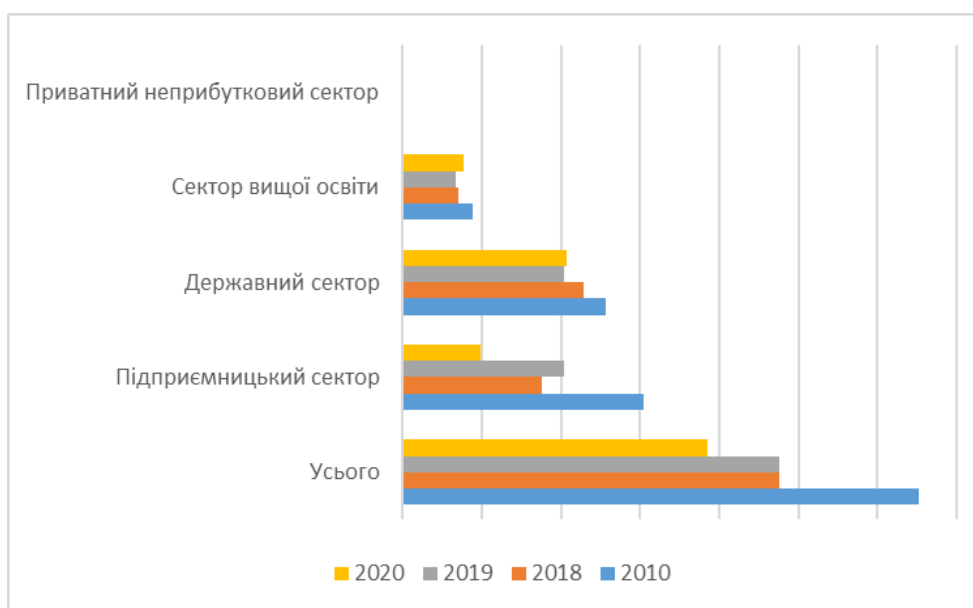

Рис. 1. Кількість організацій, які здійснювали НДР, за секторами діяльності
Джерело: побудовано самостійно за [2]

Отже, загалом інноваційна діяльність в Україні та її фінансування має негативні тенденції до скорочення, що також знаходить своє відтворення і у глобальних рейтингах. Так Всесвітня організація інтелектуальної власності опублікувала Глобальний інноваційний індекс за 2022 рік, у якому представлені останні інноваційні тенденції та рейтинги інновацій для 132 країн світу [1]. У 2022 році рейтинг України погіршився, наша країна посіла 57 місце у загальному світовому рейтингу (мінус 8 позицій у порівнянні з 2021 роком) та 34 місце серед країн Європи.

Загалом до проблем формування інноваційного потенціалу підприємств України можна віднести:

- нестача фінансових ресурсів для впровадження інновацій у науково-дослідну та виробничу діяльність;
- недостатня інформаційна підтримка щодо особливостей впровадження інформаційного забезпечення;
- ризик недосягнення очікуваних фінансових результатів від запровадження інновацій у виробничий процес;
- недостатній штат та некваліфіковані співробітники;
- велика недовіра до інноваційної продукції, до інноваційних продуктів з боку підприємця та споживача.

Для розв'язання проблем формування інноваційного потенціалу підприємств України необхідно:

- ✓ залучення фінансування із зовнішніх джерел, зокрема за рахунок іноземних інвестицій;
- ✓ активне використання амортизації та прибутку як джерела коштів в інноваційній діяльності підприємства;
- ✓ створення спеціалізованих структурних підрозділів у складі підприємства, регулярний моніторинг планування, розробки та залучення об'єктів інноваційної діяльності у виробничий процес;
- ✓ розробка програми гарантійного фонду;
- ✓ проходження програм підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки.

Отже, на основі проведеного аналізу організацій, які здійснювали НДР та їх витрат для виконання НДР, дослідження частки витрат на НДР у ВВП країни, виявили основні проблеми формування інноваційного потенціалу підприємств України та шляхи їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності. Департамент інвестицій, інновацій та інтелектуальної власності. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb&title=InformatsiiniMaterialiSchodoStanuInnovatsiinoiDialnosti> (дата звернення: 13.10.2023)

2. Наукова та інноваційна діяльність України. Державна служба статистики України. 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Nauka_2020.pdf (дата звернення: 10.10.2023)

Номеровський Максим Павлович,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Кущнір Антон Якович,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Куредя Н. М.,**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ЛІКУВАННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Одним з першочергових пріоритетів уряду України в сучасних умовах воєнного стану є забезпечення військовослужбовців необхідною медичною та реабілітаційною допомогою [1]. Сучасні бойові дії супроводжуються великою кількістю постраждалих з поліорганним ураженням. Майже 95 %

українських військових потребують також висококваліфікованої психологічної допомоги. У структурі ушкоджень найбільшу питому вагу становлять поранення та переломи кінцівок – 52,0 %, частіше нижніх (58,8 %) кінцівок, ніж верхніх (41,2 %), у половині випадків поранення мультисегментарні [2]. Найтяжчі ушкодження надає мінно-вибухова травма, коли спостерігаються численні ураження декількох ділянок тіла, більше кінцівок та голови, ніж живота та грудей. Лікування сучасної бойової травми обов'язково супроводжується реабілітаційними заходами. З метою забезпечення належного лікування військовослужбовців в умовах воєнного стану Верховна Рада України прийняла Закон про внесення змін до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», яким вдосконалено порядок надання медичної допомоги військовослужбовцям України в умовах воєнного стану. Так передбачається можливість забезпечити проведення лікування військовослужбовців за межами України в умовах воєнного стану, а також безоплатну медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до них за рахунок держави. Відшкодування вартості проїзду та оплати послуг з надання такої медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, крім випадків надання зазначеної допомоги коштом приймаючої сторони [3]. За рік повномасштабного вторгнення для поранених бійців було спрощено механізм направлення на лікування чи реабілітацію за кордон. Відтепер медзаклади, в яких захисники України перебувають на лікуванні та/або реабілітації, зможуть самостійно визначати необхідність направлення їх на лікування за кордон. Проведення консилиуму військово-медичного закладу тепер не потрібне [4].

Після лікування у шпиталях військовослужбовці України стикаються з проблемою відновлення фізичного та психологічного стану, яка вирішується програмами реабілітації у санаторно-курортних закладах України. Забезпечення організації санаторно-курортного лікування військовослужбовців здійснюється у відомчих санаторно-курортних закладах України: Міністерство оборони України (Центральний військовий санаторій «Приморський», центри медреабілітації та санаторного лікування «Пуца Водича» і «Трускавецький», Центральний військовий клінічний санаторій «Хмільник», санаторій «Одеський»); Міністерство внутрішніх справ (МВС) України та (НГУ) Національна гвардія України (Санаторії МВС: «Перлина Прикарпаття», «Кременці», «Миргород», «Південний Буг», Медичний реабілітаційний центр «Затока». Санаторії Національної гвардії України: Медичний центр НГУ «Нові Санжари», санаторій «Зелений мис» м. Одеса); Державна прикордонна служба (ДПС) України (Клінічний санаторій «Аркадія» (Одеса), Санаторії «Моршин» та «Немирів» у Львівській області); Служба безпеки України (Санаторії: «Одеса», «Трускавець», «Ворзель»); ДСНС (Медичний реабілітаційний центр «Одеський») [2].

Окрім санаторно-курортних закладів, які знаходяться у відомчому підпорядкуванні, послуги з санаторно-курортної реабілітації та лікування військовослужбовцям надають також заклади, підпорядковані МОЗ України, Мінсоцполітики, приватні.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

- Чинне законодавство України гарантує військовослужбовцям права на безоплатне отримання послуг щодо фізичної та психологічної реабілітації, санаторно-курортне лікування.
- Медична реабілітація військовослужбовців відіграє суттєву роль у відновленні їх боєздатності, а саме дозволяє значно знизити частоту ускладнень у поранених, прискорити терміни одужання, зменшити частку інвалідизації військовослужбовців, істотно зменшити прояви психосоматичних і поведінкових розладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наказ МОЗ України «Щодо надання медичної допомоги в умовах воєнного стану військовослужбовцям, які беруть участь в операції об'єднаних сил» від 25.02.2022 №379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1296-22#Text> (дата звернення 30.10.23).
2. Реабілітація військовослужбовців в умовах санаторно-курортних та реабілітаційних закладів: монографія / за заг. ред. К. Д. Бабова. Одеса : Поліграф, 2023. 80 с.
3. Закон України «Про внесення зміни до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо вдосконалення порядку надання медичної допомоги військовослужбовцям в умовах воєнного стану» від 01.04.2022 №2171-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2171-20#Text> (дата звернення 23.10.23).
4. Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.10.23).

GAMIFICATION (ГЕЙМІФІКАЦІЯ): ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Індустрія туризму була однією з найбільш постраждалих від світової кризи COVID-19. З метою уникнення повного закриття багато туристичних об'єктів розробили віртуальні додатки та ігрові застосунки про подорожі та туризм, щоб зацікавити людей і мотивувати скористатися віртуальною туристичною послугою. Гейміфікація в туризмі стала життєздатним рішенням для залучення нових відвідувачів і утримання існуючих. Для українського споживача, який з періоду пандемії перейшов в період широкомасштабної війни, гейміфікація стала актуальним засобом для підтримки українського суспільства, підтримки психологічного стану в умовах активних бойвих дій та способом отримувати нові позитивні емоції та досвід в період війни.

Термін gamification можна використовувати двояко. З одного боку він розкривається в тому, щоб прийняти процес відеогри для повсякденного використання. Рівень залучення та розважальні цінності відеоігор можуть мотивувати користувачів виконувати завдання. Інше визначення гейміфікації – це використання елементів гри, щоб зробити неігри (життя) більш приємними.

Взаємодія з туристами на всіх етапах супроводжується різними формами маркетингових комунікацій суб'єктів туристичної та суміжних сфер діяльності, а також безпосередньо дестинацій. Новітнім напрямком комунікації зі споживачами туристичних послуг є ігровий процес, який створює механізми участі туристів у бізнес-процесах [1].

Гейміфікація в туризмі може набувати різних форм, таких як використання доповненої та віртуальної реальності з ігровою метою, гейміфікація турів, ігри в тематичних парках, ігри між об'єктами культурної спадщини, сторітеллінг, ігровий досвід в ресторані або закладі розміщення як розвага під час польоту літаком, ігрофікація в музеї, повністю віртуальний тур в ігровому форматі тощо [4].

Доступність мобільних та інтернет-технологій дала можливість ширшого застосування гейміфікації в туризмі [3].

Гейміфікація в туризмі під час війни має ряд переваг, серед яких можна зазначити рівень занурення, який можуть запропонувати ігри. Туристи зможуть насолоджуватися повним враженням від перебування в певному місці і, таким чином, зробити віртуальну поїздку (подорож, відвідування музею, галереї абощо) незабутньою. В умовах війни для українців важливо знижувати рівень стресів, й саме гейміфікація може набути ознак психологічної підтримки суспільства. Зауважимо на тому, що споживачі вагаються, чи починати віртуальні, гейміфіковані подорожі, тому необхідно стимулювати та наполягати на здобутті нового досвіду. Отримання нового позитивного досвіду, нових емоцій заохотить туристів відвідувати нові місця, скористатися даною послугою при відвідуванні нових туристичних місць, не полишаючи власної оселі.

Гейміфікацію можна використовувати для того, щоб зробити подорож веселішою, але вона також може служити для багатьох освітніх цілей. Сейрійозний підхід до розробки ігор допомагає туристам вивчити більше матеріалу та зберегти його за допомогою механізмів гейміфікації.

Якщо туристичний об'єкт пропонує інтерактивні ігри, які підтримують мотивацію і роблять всю подорож веселішою, а також знімають стрес, то туристи відвідають цей музей і порекомендують його своїм друзям.

Гейміфікація дозволяє зменшити розрив між фізичними та емоційними станом споживачів. Практично gamification в туризмі є продажем позитивних емоцій від отримання туристичної послуги, при цьому збільшує прибутки туристичних підприємств України та розвиток дестинацій, а отже збільшує надходження коштів у бюджет України.

Для підвищення відвідуваності українського туристичного об'єкту або ефективності цифрового маркетингу подорожей актуальним є використання гейміфікації. Такий новий підхід допоможе побудувати тривалі та стабільні стосунки зі своїми реальними клієнтами та збільшити кількість потенційних клієнтів туристичного підприємства.

В умовах сьогодення українці шукають позитивних емоцій, й туристичні підприємства, які можуть це зробити, обов'язково розширять сегмент реальних туристів. Традиційні методи туризму не допоможуть збільшити кількість туристів та подолати кризу, тому необхідно пробувати новий та інноваційний підхід. Необхідно почати гейміфікувати туристичний продукт та туристичну послугу з метою збільшення уваги та попиту на український туристичний продукт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Туник О. Гейміфікація як маркетинговий тренд туристичних подорожей. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3169491 (дата звернення : 24.09.2023).
2. 5 переваг гейміфікації. URL: <https://ssec.si.edu/stemvisions-blog/5-benefits-gamification> (дата звернення : 24.09.2023).
3. Альтернативний туризм : матеріали науково-практичного семінару, 30 вересня 2022 року, м. Львів : ЛДУФК ім. І. Боберського. Львів, 2022. 200 с.
4. Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 березня, 2020 р. / М-во освіти і науки України; Київ. ун-т культури; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2020. 198 с.

Пригара Ольга Василівна,

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

Харитонюк Анастасія Петрівна,

здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм і
рекреація,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

РОЗВИТОК РИНКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В НЕПАЛІ

Непал має величезні перспективи у сфері туризму, оскільки на його території розташована найвища вершина світу – Еверест. Гімалаї славляться своєю природною красою: найвищими вершинами світу, національними парками, багатими флорою та фауною, винятковими трекінговими маршрутами, чудовими озерами та привітними людьми. Непал багатий своїм культурним та релігійним розмаїттям. Маючи вісім з 10 найвищих гір у світі, Непал є надзвичайно привабливим місцем для альпіністів та шукачів пригод.

Щороку Непал відвідують кілька мільйонів туристів, майже всі заради трекінгу. За статистикою 70% ходить навколо Анапурни, 20% йде до базового табору Евересту, 7% Лантанг ну і решта хто-куди.

Уряд Непалу видав 478 дозволів на один сезон у 2023 році для 47 різних команд. Навесні 2023 року повідомлялося про 12 загиблих і 5 зниклих безвісти на горі Еверест, але вважається, що зниклі безвісти мертві, тож кількість загиблих досягла 17.

Таким чином, 2023 рік став найбільш смертоносним роком в історії Евересту. Нинішня кількість загиблих є однією з найвищих в історії гори. Лише у 2015, 1996 та 2014 роках було зафіксовано подібну кількість смертей, а саме 13, 15 та 16 відповідно. У 2015 році лавиноподібний базовий табір встановив рекорди смертності. Але цього року великих природних катаклізмів не було, але кількість загиблих висока.

Серед основних причин такої сумної статистики наступні: зокрема зміна клімату, висотна хвороба, виснаження, падіння, спроби новачків перевершити рекорди сходження на Еверест, низькі температури тощо. Більшість чиновників вважають зміну погоди головною причиною сходження на Еверест цього року. Зміна клімату сильно впливає на гори.

На другому місці в списку популярності після гір в Непалі – рафтинг. Тут для заняття цим активним видом спорту є всі умови як для новачків, так і для досвідчених професіоналів. Гімалайські гірські річки дозволяють насолодитися екстримом і випробувати рафтинг по бурхливій білій воді найрізноманітнішої складності. Тривалість сплавів може бути від кількох годин до кількох днів. У Непалі для рафтингу відкрито 16 річок, зокрема Бхері, Трісулі, Мережі, Калігандакі, Тамур, Бхотія Коси й інші. Вони оцінюються за шкалою складності від 1 до 5 балів. Сплави проводяться в сухий сезон, а саме з жовтня по грудень і з березня по травень.

Серед складових напрямів ринку екстремального туризму Непалу можемо виділити наступні:

- парашутизм (у Покхарі, Годаварі, Бандіпурі);
- стрибки з банджі (в ущелині Бхоте-Коші та Хемджа, Покхара);
- стрибки з парашутом (Еверест, Покхара);

- альпінізм (Еверест, Манаслу, Канчанджанга та багато інших);
- скелелазіння (ліс Нагарджун, Хаттібан, Дакшінкалі);
- каякінг (у Трішуолі, Бхоте Коші, Калі Гандакі);
- катання на гірських велосипедах (в озері Фева, Нижній Мустанг тощо) [1].

Після COVID-19 сектор туризму Непалу повільно повертається до нормального життя. Згідно з даними, опублікованими Радою з туризму Непалу, понад 600 000 туристів відвідали Непал у 2022 році на відміну від 230 085 відвідувачів у 2020 році.

Виходячи з кількості туристів, які відвідали Непал, найбільше туристів прибуло з сусідньої Індії. Із загальної кількості 614 148 туристів, які відвідали Непал, 209 105 туристів прибули до Непалу з Індії. Це близько 35% від загальної кількості відвідувачів. Беруться до уваги лише туристи, які прибули літаком.

Сполучені Штати Америки посідають друге місце за кількістю туристів. Понад 77 тис. туристів в'їхали в Непал у 2022 році зі США. Це 14 % від загальної кількості. Великобританія посідає третє місце за кількістю туристів, за нею йдуть Австралія та Бангладеш. Загалом у 2022 році Непал відвідали 44 700 туристів з Великобританії, 26 800 з Австралії та 25 300 туристів з Бангладешу [2].

З 2012 по 2022 рр. кількість альпіністів у всьому світі, які досягли вершини Евересту, різко коливалася з року в рік. Для учасників експедиції середня кількість альпіністів, які досягли найвищої вершини гори Еверест за цей десятирічний період, становила 234. Тим часом найнятий персонал для допомоги цим експедиціям у середньому за рік становив 291 альпініста [3].

Станом на січень 2023 року 6338 різних людей піднялися на Еверест і досягли вершини. Найбільшу кількість разів – 26 – піднімався на вершину Камі Ріта Шерпа з Непалу.

Екстремальний туризм у Непалі – це індустрія з мільярдними доходами. Це одна з найбільш швидкозростаючих галузей туристичного сектору в усьому світі. Ця діяльність сприяє розвитку не тільки туристичного сектору, але й економічного, приваблює цінних клієнтів і заохочує сталу практику в цій галузі. Це позитивно впливає на національну економіку Непалу, корінне населення, індустрію туризму та розвиток охорони природи.

Таким чином, екстремальний туризм є популярним видом діяльності в Непалі, оскільки країна пропонує широкий спектр пригодницьких заходів, таких як трекінг, альпінізм, рафтинг і сафари в джунглях. Розвиток екстремального туризму в Непалі залежить від різних факторів, таких як поточна політична ситуація, стихійні лиха, стан інфраструктури та глобальні події, такі як пандемія COVID-19.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 Most Popular Adventure Activities in Nepal. URL: <https://www.stunningnepal.com/popular-adventure-activities-in-nepal/> (дата звернення: 30.09.2023).
2. Tourist Arrivals in Nepal. URL: <https://tradingeconomics.com/nepal/tourist-arrivals> (дата звернення: 08.10.2023).
3. Number of mountaineers to have reached Mount Everest's summit worldwide from 2012 to 2022, by climber type. URL: <https://www.statista.com/statistics/1387498/total-summits-mt-everest-worldwide/> (дата звернення: 20.09.2023).

Протопопова Наталія Андріївна,

старший викладач кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІНДИКАТОРІВ СТАНУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ КРАЇНИ

Ситуація, що склалася в державі, вказує на відсутність чіткої системи виявлення, протидії та усунення негативного впливу загроз безпеці соціально-економічної системи на всіх рівнях, що підтверджує необхідність побудови такої системи, яка повинна складатися з блоку ідентифікації, уникнення, протидії загрозам, а у разі неможливості реалізації превентивних заходів, то механізм усунення наслідків.

Використання методів когнітивного моделювання в даному випадку можливе, оскільки соціально-економічна система країни є слабоструктурованою категорією, що складається з великої кількості факторів, що характеризуються певним ступенем невизначеності та суб'єктивності.

Для початку необхідно здійснити визначення складових системи захисту соціально-економічних систем, до таких складових відноситься людський розвиток, громадська безпека, екологічна безпека, інформаційна та кібербезпека, воєнна безпека, економічна безпека, зовнішньополітична безпека.

Відповідно до складових системи захисту соціально-економічної системи сформовано перелік факторів [1]:

- фінансування оборонних потреб країни як показник військової безпеки та його частка витрат на оборону у ВВП країни;

- рівень забруднення навколишнього середовища є невід'ємною частиною переліку екологічних показників. Це інтегральний показник, який охоплює витрати на захист навколишнього середовища, що є необхідним елементом оцінки загроз національній безпеці країни, витрати на формування культури ставлення до природних ресурсів, витрати на відновлення зараження території країни, що пов'язані із повномасштабним вторгненням;

- високий рівень злочинності є однією з найсерйозніших проблем в Україні, що формує безпеку країни;

- інтегральний показник, який відтворює рівень людського розвитку. Перший його складник це видатки на науку та освіту, який свідчить про конкурентоспроможність країни на світовому ринку та її інноваційний потенціал. Другим складником є децильний коефіцієнт, який є своєрідним індикатором, який відображає рівень бідності та соціальної напруги, є свідченням про зниження якості життя людей та негативні економічні явища. Третій складник – це темп скорочення населення, оскільки скорочення населення країни за останні три десятиліття становить серйозну загрозу національній безпеці та особливо посилюється через повномасштабне вторгнення до країни та процеси міграції населення. Четвертим та п'ятим складником є індекс купівельної спроможності та рівень безробіття:

- рівень корупції, що є одним із головних факторів ризику, що перешкоджають економічному розвитку та суспільному добробуту;

- рівень тінізації економіки;

- співвідношення загального державного боргу до ВВП, який є важливим показником економічної безпеки країни, який відображає розмір як зовнішнього, так і внутрішнього боргу, враховує вартість обслуговування боргу та ефективність використання внутрішнього та зовнішнього фінансування;

- частка експорту сировини та обробної промисловості в загальному експорті товарів, частка імпортової продукції в загальному обсязі продовольчих ресурсів – цей ключовий набір показників відтворює політику уряду щодо підтримки внутрішнього експорту та забезпечення зовнішньоекономічної безпеки;

- рівень інвестування в країну та наявність інноваційних технологій у виробництві, а також здатність країни до подальшого розвитку та зміцнення конкурентоспроможності на світовому ринку відтворимо у інтегральному показнику. Цей інтегральний показник буде містити наступні складові: приріст прямих іноземних інвестицій, частку інвестиції в основний капітал у ВВП країни, частку інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, затрати на реалізацію наукових досліджень і розробок коштом державного бюджету, частку високотехнологічної продукції в загальній сумі реалізованої промислової продукції;

- ступінь зношеності основних фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу та критичних системах життєзабезпечення населення та громад;

- оскільки інфляційний процес має значний вплив на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, що позначається в зниженні вартості активів, неможливості акумулювати кошти для ремонту основних фондів, то і в показники моделі необхідно додати рівень інфляції.

Таким чином, об'єктом дослідження було обрано соціально-економічну систему країни з метою вивчення взаємовпливу факторів та визначення напрямків зміни рівня безпеки системи у разі виникнення потенційних загроз. Забезпечення безпеки соціально-економічної системи повинно реалізовуватися на всіх рівнях: міжнародна безпека, безпека держави, безпека регіону, безпека галузі, безпека підприємства та безпека людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діденко А. В., Протопопова Н. А. Оцінка індикаторів стану соціально-економічних систем країни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-3>. (дата звернення: 11.11.2023).

Прочан Анна Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНА ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

В умовах війни і трансформації соціально-економічної та політичної системи проходять радикальні зміни методів та механізмів управління суспільством, що вимагає ініціативних, високоосвічених, творчих, професійно підготовлених працівників державного апарату, здатних приймати самостійні та оптимальні рішення та нести за них відповідальність.

Питання визначення основ державного управління на регіональному рівні та обґрунтування теоретичних засад державної регіональної політики висвітлено у наукових працях Г. Атаманчука, З. Варналія, М. Дацишина, О. Васильєвої, В. Керецмана, В. Мамонової, А.Ткачука та інших [1]. Проблеми державного регулювання розвитку регіонів розглянуто С. Білою, М. Гладієм, М. Долішнім, Ю. Кальшишем, Н. Нижник, С. Романюком, В. Удовиченком та іншими [2]. Проблематикою державного стимулювання конкурентоспроможності регіонів займалися П. Беленький, Б. Данилишин, І. Дегтярьова, Л. Ковальська та інші [3].

Просування ідей нової регіональної політики в Україні активно здійснюється міжнародними проєктами технічної допомоги. Наприклад, проєктом партнерства Канада – Україна “Регіональне врядування та розвиток”, швейцарсько-українським проєктом “Підтримка децентралізації в Україні”, проєктом ЄС “Підтримка політики регіонального розвитку в Україні” підготовлено значну кількість інформаційних матеріалів з означених питань. Водночас концептуальні засади державної регіональної політики України в нових зовнішніх і внутрішніх умовах війни практичні аспекти її реалізації потребують подальших наукових розробок та осмислення.

Метою роботи є формування та реалізації нової державної регіональної політики України та визначення напрямів її подальшого вдосконалення.

Державна регіональна політика займає особливе місце у системі державного управління соціально-економічним розвитком. Враховуючи систему факторів, що впливають на соціально-економічний розвиток України в сучасних умовах, а саме процеси глобалізації та регіоналізації світових економічних відносин, пріоритетності інноваційного шляху розвитку, інформатизації суспільства, загострення міжнародної конкуренції, реалізацію адміністративних реформ у країні, держава має застосовувати таку політику впливу на регіональний розвиток, яка б забезпечувала:

створення та зміцнення єдиного економічного простору країни, відновлення унітарності та територіальну цілісності держави після перемоги та за умови відповідної економічної самостійності регіонів;

раціональне поєднання загальнодержавних та місцевих інтересів у основі децентралізації влади; зменшення міжрегіональних відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів; підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі оптимального використання соціально-економічного потенціалу та геополітичного розташування;

селективну підтримку депресивних територій та територій пріоритетного розвитку.

Основні напрямки регіонального управління

Політика регіонального розвитку за структурою є досить складною, вона охоплює всі процеси та явища, що відбуваються на регіональному рівні. Враховуючи це, основними складовими державної регіональної політики є регіональна економічна політика (охоплює бюджетну, податкову, кредитну, цінову, структурну, інвестиційну), регіональна соціальна політика (охоплює екістичну (поселенську), політику соціального захисту, житлову, демографічну, урбаністичну), регіональна екологічна політика, регіональна гуманітарна політика (охоплює національну, етнічну, культурну, освітню, міжконфесійну). Кожна з цих складових характеризується своїми специфічними напрямками, пріоритетами, засобами та механізмами реалізації. Однак загалом складові державної регіональної політики взаємопов'язані, спрямовані на досягнення єдиного завдання: забезпечення комплексного, збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку регіону.

Регіональна економічна політика спрямована на пом'якшення регіональних економічних диспропорцій. Найважливіші завдання економічної політики:

регіональна інтенсифікація раціонального використання природно-господарського потенціалу;
зближення рівнів економічного розвитку регіонів;
формування регіонального господарського механізму;
визначення напрямків капіталовкладень з урахуванням регіональних особливостей;
покращення підприємницького клімату в окремих регіонах.

Реалізація ідеї регіонального саморозвитку на пряму залежить від удосконалення системи регіонального управління, підвищення ефективності діяльності її суб'єктів та активного налагодження ними соціального партнерства. А це означає, що надзвичайно актуалізується питання інституціональної спроможності реалізації державної регіональної політики. Підтвердженням цьому може слугувати практика діяльності Державного фонду регіонального розвитку. Більшість проєктів, що фінансувалися за рахунок коштів ДФРР у 2018 – 2023 рр., не спрямовувалася на розвиток територій. Окрім того, значна кількість проєктів була відхилена через їх невідповідність критеріям фінансування, внаслідок чого кошти ДФРР взагалі не були освоєні. У 2021 р. жоден регіон України не використав у повному обсязі кошти ДФРР, а найменший рівень використання – 45,74% – був у Запорізькій області. Загалом у 2021 р. реалізовувалися 772 проєкти, з них до кінця 2021 р. завершено 641.

Основними напрямками інвестиційної політики регіону є:

залучення кредитів, гарантій, міжнародної технічної та гуманітарної допомоги, іноземних інвестицій під перспективні інвестиційні проєкти;
сприяння у визначенні основних пріоритетів інвестування у підприємства та організації регіону;
створення банку даних про інвестиційні проєкти підприємств та організацій регіону;
координація та управління інвестиційними проєктами в регіоні;
супровід інвестиційних проєктів та контроль за раціональним використанням залучених фінансових ресурсів;
підготовка та впровадження відповідно до міжнародних стандартів, єдиної методологічної основи проведення фінансово-економічного аналізу та оцінки інвестиційних проєктів;
активне використання інвестиційного потенціалу комерційних банків, страхових, пенсійних та інших фондів (компаній), дивідендів та пакетів акцій, що належать державі, для інвестиційної діяльності тощо.

Висновок: Реформування політики регіонального розвитку є довготривалим процесом, який ускладнюється великою кількістю інституційних, правових, управлінських “прогалин” та прорахунків, що існують та постійно виникають на всіх рівнях публічної влади внаслідок дії як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. На їх усунення й мають спрямовуватись подальші наукові розробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>. (дата звернення: 13.11.2023).
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році” . Київ : НІСД, 2016. 688 с.
3. Про засади державної регіональної політики : Закон України № 156-VIII від 05.02.2015 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>. (дата звернення: 13.11.2023).

Романюк Ірина Анатоліївна,
доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та економіки,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

СИНЕРГІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ У МЕНЕДЖМЕНТІ ТА ТУРИЗМІ

У сучасному світі, де зміни стають єдиною постійною, синергія теорії та практики в менеджменті та туризмі стає ключовим аспектом для досягнення успіху. Ця взаємодія не тільки поглиблює наше розуміння теоретичних концепцій, але й надає можливість випробувати їх на практиці, адаптуючи до сучасних викликів та вимог ринку. Менеджмент у сфері туризму вимагає не тільки знань теоретичних моделей, але й гнучкості у їхньому використанні. Сучасний туристичний бізнес, знаходячись під впливом

швидкої технологічної еволюції та змін споживацьких уподобань, вимагає інноваційного підходу до управління [1-3]. Тут синергія теорії та практики виявляється у здатності застосовувати концепції менеджменту до реальних ситуацій.

Важливим елементом є взаємодія з погляду сталого розвитку. Теоретичні моделі сталого розвитку в менеджменті та туризмі можуть слугувати фундаментом для створення практичних стратегій, спрямованих на збалансоване задоволення потреб сучасного суспільства та збереження природних та культурних ресурсів. Застосування синергії теорії та практики в управлінні туризмом дозволяє ефективно вирішувати питання культурного менеджменту. Збереження та розвиток національної спадщини потребує глибокого розуміння теоретичних аспектів культурології, але також і практичної реалізації програм та проєктів, що сприяють вивченню та відродженню традицій.

Синергія теорії та практики у менеджменті та туризмі є не лише теоретичною концепцією, але й стратегією для досягнення відмінності в управлінні та наданні туристичних послуг [4, с. 119]. Інтеграція новітніх теоретичних підходів у практику дозволяє легше адаптуватися до змін у галузі, забезпечуючи ефективнішу роботу організації.

Зокрема використання бізнес-моделей, що базуються на передових теоретичних концепціях, може значно підвищити конкурентоспроможність туристичних підприємств. Адаптація до сучасних тенденцій, таких як дигіталізація та використання новітніх технологій, стає більш ефективною за умови врахування теоретичних засад управління.

Однак успішна синергія теорії та практики також вимагає постійного вивчення та апгрейду знань. Розвиток у галузі менеджменту та туризму відбувається стрімко, тому фахівці повинні бути готові до постійного вдосконалення своїх теоретичних та практичних навичок для забезпечення тривалої стабільності та інноваційного розвитку [5, с. 302]. Важливим аспектом синергії теорії та практики в менеджменті та туризмі є співпраця галузей. Спільні зусилля науковців, практиків та урядових органів сприяють розвитку комплексного підходу до управління та розвитку туристичних дестинацій. Взаємодія стає ключовим фактором у забезпеченні сталого розвитку та сприяє створенню стратегій, що враховують потреби всіх зацікавлених сторін.

Однією з тенденцій, яка відтворює синергію теорії та практики, є зростаюча увага до використання технологій у туризмі. Теоретичні концепції дозволяють розуміти вплив цифрових інновацій на ринок, а практика визначає способи їх ефективного впровадження. Використання мобільних додатків, штучного інтелекту та віртуальної реальності перетворює туристичний досвід та відкриває нові можливості для управління та маркетингу.

Управління ризиками також стає важливим аспектом в контексті глобального туризму [6, с. 89]. Теоретичні підходи до ризик-менеджменту допомагають розробляти стратегії забезпечення стійкості галузі до непередбачуваних подій, таких як епідемії або природні катастрофи. Реалізація цих стратегій у практиці може значно зменшити вплив негативних подій на розвиток туризму. Синергія теорії та практики в менеджменті та туризмі розкривається також у плані розвитку умінь та навичок фахівців. Навчання на основі сучасних теоретичних підходів із використанням практичних випадків та сценаріїв дозволяє готувати кваліфікованих кадрів, здатних ефективно впроваджувати інновації та вирішувати складні завдання у галузі.

Отже, синергія теорії та практики у менеджменті та туризмі визначає успішний розвиток галузі, забезпечуючи глибоке розуміння, гнучкість та сталість в умовах постійної динаміки та змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романюк І. А. Розвиток сільського зеленого туризму в умовах необхідності диверсифікації сільської економіки. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України* : колективна монографія / за заг. ред. А. В. Руснак. Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. С. 299-307.
2. Яровий В. Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільського зеленого туризму та галузі туризму загалом. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4(40). С. 72-75.
3. Мандич О. В. Удосконалення рекламних та маркетингових продуктів для розвитку підприємств сільського зеленого туризму. *Боголібські читання*: матер. І Всеукр. конф., 18 вересня 2020 р. Переяслав : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2020. С. 200-201.

4. Романюк І. А. Розвиток підприємництва та альтернативних видів діяльності сільського населення. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2014. № 1(9). С. 117-121.

5. Бабко Н. М., Микитась А. В., Науменко І. В. Механізм формування ідеї стратегічного маркетингу суб'єктів агробізнесу. *Вісник ХНТУСГ. Серія : Економічні науки*. 2019. Вип. 206. С. 298-305.

6. Маркетингові дослідження: навч. посіб. / Т. М. Квятко, О. В. Мандич, І. О. Севідова та ін. Харків : ХНТУСГ, 2020. 163 с.

Савків Уляна Степанівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

Сидор Галина Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЕТИЧНІ НОРМИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БУХГАЛТЕРА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ

Сучасна епоха глобалізації характеризується безперервним потоком інформаційних даних, що сприяють формуванню нових знань, ідей та інновацій. Інформаційна економіка – новий тип економічної системи, де продуктивність і конкурентоспроможність суб'єктів господарювання залежать від їхньої здатності генерувати, опрацьовувати та ефективно застосовувати інформацію. Протягом останніх років в Україні створені умови для формування та розвитку інформаційної економіки.

Цифровізація в нашій країні стала фактором економічного розвитку та сучасним трендом. Застосування цифрових технологій в обліково-аналітичних процесах зумовлює виклики, які пов'язані з опрацюванням великих баз даних, вибором і налаштуванням алгоритмів управління, оцінюванням ефективності системи [2]. Процес інтеграції цифрових технологій потребує комплексного підходу для забезпечення взаємодії всіх елементів у системі управління.

Переважно великі масиви фінансових даних опрацьовують бухгалтерські працівники, які відіграють важливу роль у суспільстві. Роботодавці, національні регуляторні та адміністративні органи, інвестори та кредиторів є користувачами економічної інформації, яку вони отримують від бухгалтерів. Професійний підхід і поведінка бухгалтерів у процесі надання послуг суттєво впливає на економічний добробут країни, що посилює рівень відповідальності бухгалтера. Професійні бухгалтери зможуть зберегти цей привілейований статус лише за умови надання якісних суспільних послуг, що буде підтримуватись суспільною довірою. Таким чином, представники бухгалтерської професії найбільше зацікавлені в якості своєї роботи, зокрема дотриманні етичних вимог. У зв'язку з цим встановлені загальні вимоги та правила, які обов'язкові для всіх бухгалтерів. Саме тому одне із важливих питань сьогодення в сучасній системі управлінської діяльності – професійна етика.

Професійна етика – це норми, що визначають професійну поведінку в публічній сфері та відповідають чинному законодавству, відомчим нормативним актам, а також забезпечують формування належного рівня професійних знань, взаємовідносини в колективі та моральну відповідальність за виконання професійних обов'язків.

Організації, що об'єднують професійних бухгалтерів, відіграють важливу роль у розробці та поширенні стандартів бухгалтерської етики. Дотримання їх – це обов'язок усіх бухгалтерів, керівників та працівників компаній. Незалежно від рівня кар'єри бухгалтери мають відповідати технічним вимогам професії та постійно вдосконалювати свої навички й компетенції.

У сучасному професійному середовищі обговорюються перспективи розвитку бухгалтерської професії, ведуться дискусії щодо причин зниження попиту на результати діяльності професії бухгалтера. Зазначають, що часто це зумовлено стрімким розвитком цифрової економіки та пов'язаною з цим «оцифровкою» бухгалтерського обліку.

Розвиток цифрової економіки – це не єдина причина формування суспільних коментарів щодо можливості відмови від професії бухгалтера. Важливу роль у цьому процесі відіграє зниження довіри користувачів до даних фінансової звітності.

Питання недотримання бухгалтерами принципів професійної етики загалом є проблемою, яка породжує недовіру користувачів фінансової звітності до професії, що не сприяє створенню інвестиційно привабливого іміджу нашої країни та вітчизняних суб'єктів господарювання на зовнішніх ринках.

Отже, довіра – це умова існування професії. Сучасний етап розвитку професійної діяльності бухгалтерів характеризується «кризою довіри» до професії, яка переважно пов'язана з порушенням етичних стандартів та нехтуванням професійними цінностями. Економічний розвиток бізнесу неможливий без забезпечення користувачів достовірними даними про фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання, а отже без досвідчених кадрів, здатних формувати професійні судження в умовах невизначеності.

Для вирішення вказаної проблеми професійні організації повинні прагнути відновити довіру до професії загалом та акцентувати увагу користувачів на тому, що чесне й об'єктивне виконання бухгалтерами своїх обов'язків гарантує достовірність наданих даних.

Основні критерії, які працедавці висувають до професійної майстерності облікового працівника, такі:

- володіння спеціальними технічними знаннями та компетентностями у сфері бухгалтерського обліку;

- швидка адаптація бухгалтерів до змін інформаційних технологій та стандартів обліку;

- готовність до безперервного навчання протягом професійної діяльності;

- навички комунікації, інтелектуальна допитливість, критичне мислення та інші соціальні навички.

Можна висловити припущення, що в недалекому майбутньому бухгалтери будуть обґрунтовувати бізнес-рішення, прогнозувати податкові наслідки та їхній вплив на результати діяльності й фінансовий стан організацій тощо. Бухгалтери, як і багато інших спеціалістів, працюють у рамках національного законодавства, яке часто змінюється і потребує постійної уваги в процесі застосування, а неухважність з боку професійного бухгалтера може завдати шкоди його діловій репутації. З огляду на це бухгалтери мають ретельно оцінювати потенційні наслідки прийняття професійних та управлінських рішень й усвідомлювати необхідність дотримання етичних стандартів у спілкуванні з особами, залученими до процесу прийняття рішень [1].

На міжнародному рівні загально визнаний Кодекс етики професійних бухгалтерів Міжнародної федерації бухгалтерів вперше опублікований у 1996 р. Відтоді до нього неодноразово вносилися поправки з метою посилення вимог до незалежності відповідно до змін у світовій економіці та розвитку бухгалтерської професії. Кодекс етики професійних бухгалтерів Міжнародної федерації бухгалтерів встановлює етичні вимоги та правила для використання професійними бухгалтерами в усьому світі. Кодекс встановлює мінімальні етичні стандарти, яких потрібно дотримуватися у професійній діяльності.

Бухгалтери відповідальні за дотримання етичних стандартів у своїй професійній діяльності як перед клієнтами, так і перед суспільством загалом, незалежно від того, в якій сфері бухгалтерського обліку вони працюють. Етична позиція працівників бухгалтерської служби компанії так само важлива, як і їхній професіоналізм [1].

Етичні норми в професії бухгалтера необхідні для того, щоб створити алгоритм дій, уникаючи помилок у складних і конфліктних ситуаціях, пов'язаних з роботою. Вони також здатні забезпечувати професійний статус і престиж.

Таким чином, дотримання етичних принципів у діяльності професійних бухгалтерів підвищує рівень довіри всіх зацікавлених сторін до наданої інформації та сприяє формуванню позитивного іміджу професії, розкриває реальний стан справ в організації, дає змогу приймати обґрунтовані бізнес-рішення та підвищує довгострокову конкурентоспроможність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романченко Ю. О., Єрмолаєва М. В. Етичні аспекти професійної діяльності бухгалтера. *Економічний форум*. 2019. № 4. С. 237–241.

2. Сидор Г. В., Савків У. С., Тимків А. О. Цифровізація – сучасний вектор розвитку економіки в Україні. *Сталий розвиток економіки, суспільства та підприємництва* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 27–28 квіт. 2023 р. Івано-Франківськ, 2023. С. 29–31.

3. Сидор Г. В., Савків У. С. Професійна етика бухгалтера в умовах цифрової економіки. *Економіка, менеджмент і бізнес-адміністрування в системі транскордонного співробітництва* : матер. І Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 23 черв. 2023 р. Черкаси, 2023. С. 115–118.

4. Сидор Г. В., Савків У. С. Взаємозв'язок якості фінансової звітності та професійної етики бухгалтера. *Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 10–11 трав. 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 333–337.

Савків Уляна Степанівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

Сидор Галина Вікторівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

У сучасних умовах ефективна комунікація – це основа успішної демократичної політики держави. Комунікація сприяє розвитку діалогу між владою та суспільством, забезпечуючи принципи демократії, ефективне функціонування державних інституцій та сталий розвиток усіх сфер людської діяльності.

Публічна комунікаційна політика сучасної структури влади полягає в тому, щоб забезпечити взаємодію влади та суспільства. Сьогодні проблема комунікаційної стратегії та побудови інституцій комунікаційної політики європейського зразка в Україні все ще не вирішена. У час війни ефективна комунікація органів публічного управління з громадськістю особливо важлива.

З огляду на прагнення України до євроінтеграції актуальним є використання європейського досвіду щодо механізмів інформаційно-комунікаційної взаємодії органів державного управління з громадськістю. Сучасні реалії вимагають, щоб комунікаційний процес у системі державного управління розглядався не як встановлення односторонніх інформаційних каналів і нав'язування владою певних думок та оцінок, а як діалог і взаємодія рівноправних суб'єктів. Ці проблеми можна вирішити на основі вивчення та адаптації до українських реалій досвіду комунікаційної діяльності служб зв'язків з громадськістю органів державної влади у європейських країнах.

Так у Польщі організація та діяльність Державної служби зв'язків з громадськістю зосереджена не лише на забезпеченні мешканців міст інформацією про діяльність місцевої влади, а й на реалізації стратегічних цілей, особливо у сферах туризму та економіки [2].

У деяких польських містах діяльність із забезпечення стратегічної, функціональної, оперативної та прямої комунікації об'єднана в єдиний структурний підрозділ, відповідальний за зв'язки з громадськістю. Тому служби зв'язків з громадськістю в Польщі вважають головними розробниками та координаторами впровадження міської комунікаційної політики, забезпечення її послідовності, узгодженості та ефективності. У діяльності цих служб використовуються комплексні соціально-комунікаційні технології для роботи з традиційними ЗМІ, а також соціальними медіа та інтернет-ресурсами.

Досвід комунікаційної діяльності служб зв'язків з громадськістю німецьких органів державного управління може бути корисний для практичного застосування в Україні через впровадження соціально-комунікаційних технологій у сфері взаємодії органів державної влади.

Для Німеччини характерна чітка інституціоналізація комунікаційної політики. Речник уряду відповідальний за комунікаційну діяльність федерального уряду. Крім того, він є державним секретарем і директором Федеральної служби преси та інформації, підпорядковується безпосередньо канцлеру Німеччини та бере участь у Раді федеральних міністрів. Федеральна служба преси та інформації відповідає за широкий спектр відносин в інформаційній сфері [3].

Інформаційно-комунікативна взаємодія влади та громадськості в Нідерландах реалізується безпосередньо під керівництвом прем'єр-міністра держави. У країні прем'єр-міністр персонально відповідальний за координування державної інформаційно-комунікативної сфери та міністрів – за інформаційно-комунікативне забезпечення політики у відповідних сферах свого відання [1].

У Норвегії інформаційно-комунікаційна політика перейшла від самостійної сфери діяльності держави до комунікаційної політики як невід'ємної частини нового державного управління. Важливу роль у цьому відіграють соціальні мережі та цифровізація глобальних процесів. Уряд Норвегії прагне зробити інформацію доступною для населення, про що свідчить реалізація таких проєктів, як Plain Language та спеціальне національне опитування для отримання відкритої, доступної та порівняльної інформації про сприйняття

населенням державних послуг. «Оцифрування» норвезької національної комунікаційної політики – це актуальний напрямок на сьогодні, що реалізує процес обміну інформацією між урядом і громадськістю [4].

В Іспанії основні напрями діяльності Головного управління комунікації такі: координація державної інформаційної політики та розробка стандартів взаємодії із засобами масової інформації, підготовка та оприлюднення заяв прем'єр-міністра та Кабінету Міністрів, супровід діяльності та публічних виступів прем'єр-міністра, надання звітів про урядові події.

У Великобританії керівник урядового зв'язку очолює Центр урядового зв'язку та офіційно є головним державним службовцем у сфері зв'язку. Зокрема Виконавчий директор з урядових комунікацій відповідає за комунікаційну діяльність Інформаційної служби прем'єр-міністра, Ради національної безпеки, Групи ефективності та реформ, а також щодо створення Спільного комунікаційного центру [2].

Комунікативна діяльність органів публічної влади демократичних держав Європи уже давно стала невід'ємною складовою їхньої роботи та ґрунтується на тривалому досвіді втілення демократичних засад суспільної комунікації. Її здійснюють спеціально уповноважені особи та відповідні структурні підрозділи на основі сформованих і апробованих на практиці принципів комунікативної взаємодії. Цілеорієнтованість комунікацій у публічному управлінні країн Європи на рівні державному та в місцевому самоврядуванні – це важлива складова соціальної системи, а не лише допоміжний засіб забезпечення реалізації основних функцій органу публічної влади. Основні тенденції щодо залучення громадян до процесу державного управління на різних рівнях управління постійно удосконалюються. Консультації з громадськістю – це один із найбільш поширених інструментів місцевої демократії, оскільки вони дають змогу побудувати різнобічний і продуктивний діалог між владою і суспільством.

Отже, досвід європейських країн у процесі вдосконалення механізму інформаційно-комунікаційної діяльності державних органів показує, що сьогодні інформаційно-комунікаційне забезпечення державних органів – це найбільш актуальне та складне завдання. Тому багато зарубіжних країн, які мають великий досвід у взаємодії органів державного управління з представниками громадськості, формують її на основі взаємної довіри та систематичного контролю, що спрямований на досягнення ефективної соціальної інтеграції, покращення соціально-правових умов життя та сталого розвитку в усіх сферах суспільної діяльності. Тенденції комунікаційної політики в європейських країнах вказують на необхідність чіткого формулювання комунікаційних цілей, завдань і методів для різних каналів комунікації, створення централізованих управлінських органів комунікаційної взаємодії зі ЗМІ та громадськістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баровська А. Інституційне забезпечення державної комунікативної політики: досвід країн Європи. Київ, 2014. 72 с.
2. Демида І. Взаємовідносини держави та громадського суспільства в зарубіжних країнах: досвід для України. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством* : матер. наук.-практ. конф., м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 53–73.
3. Драгомирецька Н. Комунікативна діяльність в публічному управлінні: зарубіжна практика. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством* : матер. наук.-практ. конф., м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 23–27.
4. Халецький А. В. Зарубіжний досвід взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством. *Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади* : VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 28 листоп. 2012 р. Ч. II. Полтава : Полтавський нац. техн. ун-т імені Юрія Кондратюка, 2012. С. 57–60.

Терлецька Христина Михайлівна,
викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ТУРИСТИЧНА ІНДУСТІЯ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПЕРЕШКОДИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Туристична індустрія завжди була важливою сферою формування економіки України, проте пандемія та війна викликали ряд проблем у функціонуванні туристичного бізнесу. У 2020 р. пандемія вразила туристичний сектор економіки, як ніколи раніше, звела на мінімум подорожі та створила нові випробування для туристичних компаній, ресторанів, готелів і місцевих громад. Уся сфера послуг, яка

раніше була спрямована на обслуговуванні туристів, відчула вплив пандемії, що створила кризу в даній галузі. Багато туристичних агентств суттєво зменшили свою діяльність, більша частина готелів залишилася порожньою, а ресторани і кафе одними із перших адаптувалися до нових умов [4, с. 55].

Однією із основних проблем, які виникли внаслідок кризи, стала втрата робочих місць і падіння доходів у туристичних компаніях. Багато тисяч людей, які працювали у сфері туризму, втратили роботу, і не тільки туристичні менеджери і оператори, а й постачальники послуг (водії трансферів, екскурсоводи і багато інших) – всі ці люди не уникли фінансових труднощів [1, с. 150].

Проте криза постпандемічного часу почала спадати, і туристичний бізнес в Україні почав адаптуватись й розвиватися. Та вторгнення в Україну на початку 2022 р. стало кризою для туристичної галузі. Війна завдала численних руйнувань туристичній інфраструктурі: знищила культурну спадщину країни, зруйнувала дороги, відвідування України для іноземних туристів стало дуже небезпечним.[2, с. 60].

Однак криза підштовхнула до інновацій у розвитку галузі. Багато туристичних агентств почали започатковувати онлайн-тури, віртуальні екскурсії, намагаючись зберегти зв'язок з клієнтами, а також допомагати країні у важкий час. Значна кількість водіїв трансферів стали волонтерами на початках війни, а зараз возять туристів до аеропортів в інших країнах.

Управління туристичним бізнесом в умовах війни – це складний процес, який вимагає співпраці між громадськими організаціями, урядовими органами, місцевими громадами та туристичними підприємствами. Швидкість та координація грають важливу роль у забезпеченні відновлення туристичного бізнесу після кризи [1, с. 65].

За умов воєнного часу головними перешкодами для функціонування роботи туристичної індустрії в Україні є:

- масштабне скорочення в'їзних туристичних потоків через заборону авіаперельотів в Україні;
- руйнування інфраструктури туризму, а саме: готелів, музеїв, театрів, історичних будівель тощо;
- недостовірність туристичної інформації;
- зниження інвестицій в український туристичний ринок;
- відсутність автоматизованої системи обліку туристичної статистики, яка б допомогла бачити приріст і зменшення кількості припливу туристів [5, с. 95].

Таким чином, криза в країні принесла великі виклики, але і дала можливість для удосконалення туристичної сфери, тим самим підготувавши її до важких часів. Туристична галузь в Україні міцно долає труднощі, пов'язані з кризовою ситуацією.

Основними можливостями у туристичній сфері під часу кризи в Україні є:

- формування нового бренду на туристичному ринку;
- використання всесвітнього простору, який у даний час переповнений новинами про Україну для показу післявоєнного туристичного потенціалу країни;
- створення інформаційно-комунікаційних стратегій, які будуть орієнтуватися на міжнародний ринок туристичних послуг;
- розроблення механізмів, які забезпечують повернення інвестицій в туристичну сферу;
- впровадження новітніх цифрових технологій у сферу туристичного обслуговування;
- створення національного фонду підтримки післявоєнного розвитку туризму в Україні [6, с. 103]

Таким чином, криза в туризмі принесла з собою великі виклики, але і можливості для покращення інновацій. Україна продовжує боротися з наслідками пандемії і воєнних дій та шукає шляхи відновлення туризму в країні, враховуючи нову реальність і потреби туристів.

Післявоєнна криза в Україні має серйозний вплив на туризм та потребує спеціального підходу для відновлення. Досягнення покращення ситуації вимагає співпраці із туристичними агентствами, компаніями, розробки і реалізації стратегій відновлення та постійного моніторингу ситуації. Україна має потенціал стати популярним туристичним напрямком, якщо правильно розвивати галузь та забезпечити безпеку і комфорт туристів. Важливим є гнучкість і готовність адаптуватися до змін у туристичній галузі під час кризи. Туристичні підприємства та державні органи повинні шукати нові шляхи приваблення туристів та надання безпеки у цей важкий час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Масенко Б. П. Антикризове управління: навч.-метод. посіб. / Б. П. Масенко, Т. М. Афонченкова. Київ : Європейський ун-т, 2005. 263 с.

2. Журба І., Несторишен І., Матюх С. Реалізація державної туристичної політики в контексті регіонального розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. №4. С.51-61.
3. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Modem Economics*. 2018. №9. С.93-104.
4. Сіра Е. О., Голубець І. М., Безрученков Ю. В. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2022. №68. С.155-158.

Топузова Валерія Олександрівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Діденко А. В.,**
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ГОЛОВНІ ЕТАПИ РОЗРОБЛЕННЯ І ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

У сучасному суспільстві успішна діяльність будь-якого підприємства або організації насамперед залежить від вчасного та адекватного вирішення різноманітних завдань, пов'язаних з численними факторами, які впливають на соціально-економічну систему. Однак вирішення цих завдань вимагає відповідних управлінських рішень, що визначають якість та ефективність управління підприємством в цілому [1].

Управлінське рішення можна розглядати як результат складного процесу, який охоплює аналіз, передбачення, оптимізацію, економічне обґрунтування та вибір одного з можливих варіантів досягнення певної мети у системі управління. Ухвалення рішення – це процес, під час якого проводиться аналіз ситуації, робиться передбачення майбутніх наслідків, вибирається та узгоджується оптимальний альтернативний варіант для досягнення поставленої мети [2; 4].

Американські експерти з менеджменту М.Х. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедоурі вказують на п'ять основних етапів у процесі формування управлінського рішення: вивчення проблеми, визначення обмежень і критеріїв для вибору рішення, пошук альтернатив, оцінка альтернатив та остаточний вибір [8].

Розгляньмо основні етапи в процесі формування управлінського рішення Ці етапи є підготовчими в процесі формування управлінського рішення і передбачають наступні кроки [3]:

1. Збір інформації про можливі проблеми: на цьому етапі здійснюється збір інформації про потенційні проблеми або аспекти ситуації, які вимагають управлінського втручання.
2. Ідентифікація проблемної ситуації та причини її виникнення: на цьому етапі визначається конкретна проблемна ситуація та аналізуються її корінні причини.
3. Розроблення системи оцінювання: створюється система оцінки та аналізу інформації, яка допоможе визначити важливість різних аспектів ситуації.
4. Діагностика ситуації: на цьому етапі проводиться глибока діагностика ситуації, зокрема аналіз всіх її аспектів та визначення тенденцій.
5. Розробка прогнозу розвитку ситуації: визначаються можливі сценарії розвитку ситуації на майбутнє, що допомагають у плануванні альтернативних варіантів дій.

Генерація альтернативних варіантів рішень може проводитися різними способами: завдяки власній ініціативі або застосуванню експертних методів. Під час цього процесу важливо враховувати всю доступну інформацію про ситуацію та зробити аналіз і оцінку ситуації для кожної альтернативи.

Після створення альтернативних варіантів управлінських рішень, які представлені у формі ідей, концепцій або можливих послідовностей дій, а також можливих способів реалізації цих рішень, важливо провести попередній аналіз, щоб відсіяти менш конкурентоспроможні варіанти. Під час відбору основних варіантів управлінських рішень необхідно забезпечити високу порівняльну оцінку та уникнути зайвого дублювання, щоб спектр альтернативних рішень, які обираються для подальшого розгляду, був збалансованим і не занадто розширеним.

Наступним етапом є розроблення сценаріїв розвитку ситуації. Основне завдання на цьому етапі – визначити фактори, які формують ситуацію і її тенденції розвитку, також визначити альтернативні варіанти можливого розвитку подій. Розроблення сценаріїв розвитку ситуації виконується зазвичай за допомогою ситуаційного аналізу та експертної оцінки, що дозволяє враховувати та аналізувати як кількісну, так і якісну інформацію.

На етапі експертної оцінки основних варіантів впливу на управлінське рішення вже маємо значну кількість інформації про основні альтернативні варіанти управлінських дій та найбільш ймовірні сценарії їх використання. У деяких випадках, основні варіанти впливу, обрані для подальшого порівняльного аналізу, можуть потребувати докладнішого розгляду. Крім того, на цьому етапі слід вже визначити систему оцінки, яка передбачає головні фактори, що впливають на ситуацію прийняття рішення, оцінювання важливості у порівнянні один з одним, визначення шкали для факторів при порівняльному оцінюванні основних варіантів впливу [4; 5; 7].

На етапі прийняття управлінського рішення серед варіантів, які були розроблені для досягнення поставленої цілі, вибирається найліпший. Процес аналізу, оцінки та вибору оптимального рішення повинен відповідати принципам своєчасності, можливості виконання та регулювання і базуватися на кількісних методах оцінки, враховуючи обрані критерії.

Найкращим рішенням вважається те, яке дозволяє досягти поставленої цілі з мінімальними витратами ресурсів (фінансових, економічних, людських тощо).

Останнім етапом у прийнятті управлінського рішення є контроль та оцінка його виконання. Під час контролю виявляються будь-які відхилення і вноситься коригування, щоб гарантувати повну реалізацію рішення. Контроль також встановлює зворотний зв'язок між керівництвом і підпорядкованими структурами.

Для оптимальної оцінки ефективності управлінських рішень слід перевірити використання основних ресурсів виробництва, таких як робоча сила, земля, технічні засоби. При цьому важливо враховувати соціальні та психологічні аспекти проблем, оскільки заходи щодо вдосконалення організації праці, виробництва і управління повинні сприяти не тільки збільшенню виробництва й економії ресурсів, але й поліпшенню психологічного клімату та взаємин у колективі, зростанню задоволеності від праці [7, 6].

Загалом, це дослідження підкреслює важливість управлінського процесу прийняття рішень для успішної діяльності будь-якого підприємства та вимагає більшої уваги до методів та процедур, пов'язаних з ним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобунов А., Перегуда О., Родіонов А. Методика вибору варіанта управлінського рішення за сукупністю кількісних та якісних показників. *Проблеми створення, випробування, застосування та експлуатації складних інформаційних систем*. 2016. Вип. 13. С. 96–101.
2. Дегтяр О. Методологічні підходи до розроблення та ухвалення раціональних управлінських рішень у сучасному менеджменті. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_1_6 (дата звернення: 25.09.2023).
3. Ковшова І., Романченко Т. Оптимізація прийняття управлінського рішення на підприємстві. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2014. № 2. С. 95–100.
4. Макаренко М., Сапельнікова Н., Оніщенко В. Особливості обґрунтування управлінського рішення на основі критерію ефективності. *Менеджер*. 2017. № 4. С. 86–95.
5. Обиденнова Т. Використання моделей та методів для формування та прийняття ефективних управлінських рішень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 172. С. 147–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdusg_2016_172_18 (дата звернення: 25.09.2023).
6. Федоряк Р., Худік О. Обґрунтування управлінських рішень в системі менеджменту підприємства. *Технології та дизайн*. 2014. №3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2014_3_15 (дата звернення: 25.09.2023).
7. Євтушенко О. Управлінські рішення: сутність та характерні риси. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Державне управління. 2014. Т. 239, Вип. 237. С. 47–51.
8. Mescon M. H., Albert M., Khedouri F. *Management*. Harper & Row, 1988. 777 p.

ТРАНСФОРМАЦІЇ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В ПЕРЕДВОЄННИЙ ПЕРІОД

Людський капітал – це найцінніший ресурс, що визначає можливості та компетенції окремих осіб і соціуму загалом та відіграє критичну роль у економічному процвітанні та ефективності. Його розвиток полягає в створенні умов для збереження здоров'я та освоєння необхідних навичок. Важливим є ефективне використання цього ресурсу на ринку праці, що досягається через забезпечення роботою. Формування людського капіталу відбувається завдяки освіті протягом перших двох десятиліть життя і через інвестиції в середньо- та пізньокар'єрне навчання.

Людський капітал піддається трансформаціям під впливом сучасних викликів: пандемії, швидких технологічних змін та економічних криз. У контексті пандемії COVID-19, війн та інших глобальних викликів стає важливим переглядати та адаптувати систему освіти, забезпечуючи не тільки базові знання, але й гнучкі навички, необхідні для реагування на зміни у робочому середовищі.

За останнє десятиліття спостерігався спад розвитку людського капіталу в розвинених економіках, в той час як деякі країни, які розвиваються, вклали зусилля в модернізацію своїх освітніх систем. Через це у розвинених і країнах, що розвиваються, існує значний розрив у кадрах: місцеві системи освіти старіють, а шанси на міжнародну мобільність обмежуються. Наприклад, в 2020 р. здатність імпортувати таланти зменшилася на 17% в розвинених країнах і на 12% в країнах, що розвиваються, порівняно з 2008 роком [1]. Рівень людського капіталу (ЛК) вимірюється сукупністю показників (табл.1), які взаємодіють та створюють комплексний образ розвитку людського капіталу в контексті економічної та соціальної ситуації країни.

Аналіз проведений на прикладі 2019-2021 рр. в довоєнний період України, тому зазначимо, що взаємодія комплексних показників оцінки ЛК може бути важливою для визначення рівня інтелектуального капіталу, визначення тенденцій трансформацій властивостей людського капіталу з метою формування стратегій розвитку ЛК для відновлення України, що сприятиме зростанню якості людського капіталу в подальшому, покращенню доступу до освіти та ринку праці, а також для забезпечення стійкого розвитку післявоєнної країни в умовах інтенсифікації цифровізації. Так показник "Витрати на освіту в % від ВВП" вказує, яку частку від загального внутрішнього продукту (ВВП) країна витрачає на освіту. Так протягом трьох років (2019-2021) витрати на освіту в % ВВП залишаються сталими і складають 5,4%.

Таблиця 1

Людський капітал	Витрати на освіту в % ВВП	Індекс економіки знань (1995, 2000, 2012)	Індекс економічної свободи, бал	Випускники ВНЗ, тис. чол.	Індекс щастя	Індекс соціального прогресу	Рентабельність освіти, %	Індекс людського розвитку	Рівень безробіття, %	Диференціація життєвого рівня населення (квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення, разів)
2019	5,4	5,96	52,3	250	4,56	66,97	11	0,779	8,6	2,1
2020	5,4	5,65	54,9	385,7	4,88	71,2	7,1	0,775	8,5	2,2
2021	5,4	7,73	56,2	261,8	5,08	75,78	5,6	0,773	9,9	2,1

Показники рівня людського капіталу України, 2019-2021рр. [1,2]

Це свідчить про недостатність зростання видатків у цій сфері протягом цього періоду. Індекс економіки знань вимірює, наскільки ефективно країна використовує інформаційні та технологічні можливості для розвитку своєї економіки, також це здатність країни використовувати знання для підвищення економічного розвитку. Позитивні значення можуть свідчити про високий рівень інновацій, освіти та досліджень у країні. Індекс економічної свободи вимірює рівень економічної відкритості та конкурентоспроможності країни. Зростання цього індексу з 52,3 в 2019 році до 56,2 балів в 2021 році може свідчити про покращення умов для підприємництва та інвестицій. Цей індекс вказує на рівень економічної свободи в країні. Зменшення показника випускників вищих навчальних закладів у 2021 році до 261,8 тис. чол. в порівнянні з 2020 роком пов'язане зі змінами в системі освіти, зокрема впливом пандемії COVID-19, з різними факторами, такими як економічні труднощі тощо.

Індекс щастя визначає, наскільки особи в країні відчувають себе щасливими і задоволеними життям. Підвищення цього показника з 4,56 (2019 р.) до 5,08 (2021 р.) може бути ознакою поліпшення якості життя та соціальних умов. Індекс соціального прогресу є комплексним показником, який оцінює рівень соціального та економічного розвитку країни. Так спостерігається позитивна динаміка цього показника з 2019р. (66,97) по 2021 р. (75,78), що може свідчити про покращення у різних сферах соціального розвитку, поліпшення якості життя, доступ до освіти, охорони здоров'я та інших аспектів соціального благополуччя. Рентабельність освіти відтворює ефективність витрат на освіту. Зменшення цього показника може свідчити про певні труднощі або зміни в системі фінансування освіти. Рентабельність освіти в 2019 р. на рівні 11% може бути пов'язана з ефективним використанням ресурсів та високою якістю освіти. В 2020 р. зменшення рентабельності до 7,1% може свідчити про труднощі або зміни в системі фінансування освіти. Пандемія COVID-19, наприклад, могла вплинути на фінансові параметри освітнього сектору. В 2021 р. зменшення рентабельності до 5,6% вказує на продовження труднощів чи змін в системі фінансування, що може вимагати уваги та корекцій.

Індекс людського розвитку (ІЛР) на рівні 0,779 в 2019 р. вказує на середній рівень людського розвитку в Україні. Цей показник враховує освіту, очікувану тривалість життя та дохід на душу населення. В 2020 р. легкий спад до 0,775 може бути пов'язаний з різними факторами, передбачаючи економічні труднощі, здоров'я та інші впливи. Продовження зменшення показника в 2021 р. до 0,773 вказує на потребу уваги до аспектів розвитку людського капіталу, таких як освіта та охорона здоров'я, для покращення індексу у майбутньому. Зростання рівня безробіття в 2021 р. до 9,9% з 8,6 в 2019 р. може бути пов'язане з економічними чи соціальними викликами, такими як наслідки пандемії, зміни на ринку праці, зміни в економіці, інновації в технологіях або соціальні зрушення. Коефіцієнт диференціації доходів населення на рівні 2,1 разів в 2019 р. свідчить про те, що різниця між вищими і нижчими прошарками населення є помірною. 2020 р. збільшення коефіцієнта до 2,2 разів може свідчити про тенденцію до збільшення рівня соціальної нерівності, що може бути викликане економічними труднощами, а в 2021 р. знову зниження до 2,1 разів може вказувати на певну стабільність чи реакцію на заходи з соціального захисту.

Технологічні інновації, такі як штучний інтелект, автоматизація та цифрові технології, впливають на вимоги до навичок працівників. З цього приводу важливо спрямовувати зусилля на забезпечення доступу до відповідної технічної освіти та навчання, щоб люди могли ефективно використовувати нові технології та залишатися конкурентоспроможними на ринку праці. Економічні та соціальні кризи також викликають необхідність перегляду концепцій оплати праці, підтримки стартапів та розвитку нових галузей економіки. Це може бути створення стимулів для самозайнятих осіб, розвиток підприємництва та підтримку ініціатив у сфері екології та сталого розвитку.

Під впливом глобальних викликів, таких як пандемія, військова агресія та інше, трансформація властивостей людського капіталу стає невід'ємною частиною стратегій розвитку суспільства. У цьому контексті акцент на гнучкість та адаптивність стає визначальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World data atlas. World and national data, maps & rankings. URL: <https://knoema.com/atlas/topics/Economy> (дата звернення 02.11.2023).
2. Україна у цифрах: 2019, 2020, 2021 : збірник / Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 02.11.2023).

Шквиря Наталя Олександрівна,
к.е.н., доцент кафедри маркетингу,
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного,
м. Запоріжжя, Україна

ОЦІНКА ВПЛИВУ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРИ ВИБОРІ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ

Високий рівень конкуренції на сучасному ринку туризму, посилення ринкової влади споживачів, різноспрямованість численних інструментів просування туристських послуг роблять все актуальнішими проблеми, пов'язані з формуванням ефективної системи маркетингових комунікацій, побудованої на використанні сучасних методів, що дозволяють активізувати процес залучення потенційних споживачів [3].

Для зниження рівня невизначеності та ризику туристичне підприємство зобов'язане мати інформацію, яка буде надійною, своєчасною та об'ємною. Її отримання можливе шляхом здійснення маркетингових досліджень [5].

Метою дослідження є визначення рівня впливу інструментів маркетингових комунікацій на процес ухвалення рішення при виборі туристичного агентства, купівлі туристичного продукту.

Для реалізації поставлених цілей дослідження нами було проведено маркетингове дослідження поведінки споживачів туристичних послуг. Зокрема було використано спосіб збору інформації - анкетування.

У результаті дослідження встановлено, що робота менеджера туристичного агентства у 68% випадків впливала на рішення придбати тур. 32% туристів у відповідь на питання про вплив спілкування з менеджером на вибір туристичного агентства відповіли: «ні». Це означає, що турист вважав за краще купити тур у конкуруючої компанії або спочатку планував «відпочивати» саме з цим туристичним агентством.

У сучасній агентській практиці компетентність, увага та поведінка менеджера значно впливають на рівень успішності компанії на туристичному ринку. Часто лише завдяки працівникам туристичного агентства компанія має постійних клієнтів та регулярно приваблює потенційних. В умовах відсутності налагодженого механізму підготовки кадрів для даної сфери знання, уміння та навички більшості менеджерів з туризму формуються вже в процесі роботи, та їх якість залежить передусім від ентузіазму самого працівника.

Щодо ефективності використання знижок як інструменту системи маркетингових комунікацій туристичних агентств, то 98% опитаних туристів підтвердили його значення. Зокрема 41% та 33% респондентів визначили, що система знижок, запропонована туристичними агентствами, є для них важливим і дуже важливим фактором відповідно.

28% туристів купують той чи інший тур саме завдяки запропонованій в агентстві знижці. Цей інструмент незмінно приваблює туристів у нові компанії, а також дозволяє підтримувати стабільність попиту у перевірених агентствах.

Безумовно, політика збуту, яка практикує надання знижок клієнту, досить ефективна, однак з точки зору роботи туристичного агентства важливо брати до уваги необхідність продуманого надання знижок. Оскільки напрацьовуючи клієнтську базу туристів за рахунок знижок, туристична компанія втрачає значну частку своєї комісії. Адже знижка віднімається виключно від винагороди туристичного агентства.

Необхідно відзначити той факт, що 28% опитаних туристів не надають значення іміджу туристичного агентства, у якому збираються придбати туристичний продукт. Це відбувається тому, що зростаючий ринок продажу турів передбачає значну кількість продавців.

Незважаючи на це, більшість туристів керуються наявною інформацією про туристичне агентство при купівлі туру. Більше того 37% респондентів купують тури у компаніях виключно з позитивним іміджем, репутацією. У формуванні позитивного чи негативного іміджу туристичного агентства з продажу турів значну роль відіграє так зване «сарафанне радіо». Враження, отримані від відпочинку з тим чи іншим агентством, передаються як маркетингова комунікація від людини, яка повернулася з туристичної поїздки, до його родича, друга, знайомого тощо, тобто від туриста до потенційного клієнта. І від того, наскільки ці враження позитивні багато в чому залежить успішність та конкурентоздатність туристичного агентства на ринку.

Результати анкетування свідчать, що при виборі туру на 31% та 23% туристів реклама впливає та значно впливає відповідно, а 21% завдяки рекламі вирішили придбати тур. Реклама, як інструмент системи маркетингових комунікацій туристичних агентств лідирує в рейтингу інших. Система знижок та компетентність менеджера зайняли друге та третє місце відповідно, а імідж туристичного агентства знаходиться на четвертій позиції (рисунк 1).

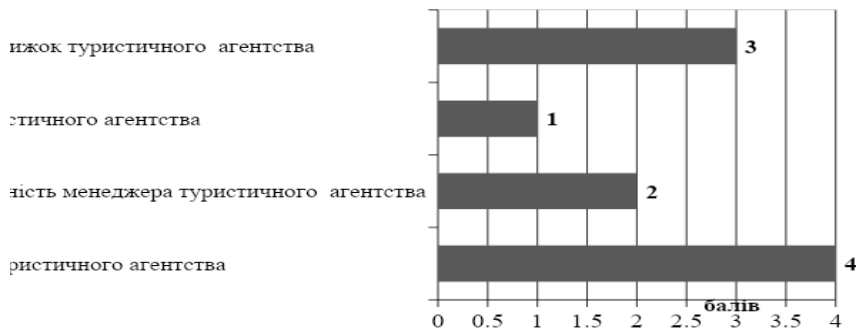

Рис. 1. Рейтинг маркетингових комунікацій у відповідності з рівнем впливу на туриста при виборі туристичного агентства

Джерело: побудовано автором на основі власних досліджень

Безумовно, комунікацією, що впливає на туриста, є реклама. Людина може періодично зустрічати рекламні туристичні вивіски, вже будучи при цьому об'єктом впливу реклами, змісту якої він віддасть перевагу, як тільки почне планувати свій час для відпочинку. Після ухвалення рішення про звернення до агентства запускається механізм впливу запропонованих знижок та роботи менеджера агентства. Імідж впливає лише з точки зору вибору серед інших туристичних агентств.

Слід зазначити, що проведення маркетингових дослідження щодо вивчення впливу маркетингових комунікацій на процес прийняття рішення при виборі туристичного продукту, повинно здійснюватися на постійній основі. Тільки подібне детальне маркетингове дослідження дозволить підприємствам туристичного бізнесу утримувати своїх споживачів і переводити їх у розряд постійних клієнтів, підвищуючи рівень їх задоволеності, залученості та лояльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арестенко Т. В. Планування рекламної кампанії сучасного підприємства. *Збірник наукових праць ТДАТУ. Серія : Економічні науки*. 2018. №2(37). С. 63–69.
2. Шквиря Н. О., Арестенко Т. В. Маркетингові дослідження поведінки споживачів готельних послуг. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного. Серія : Економічні науки*. Мелітополь, 2021. № 1(43). С. 169-175.
3. Шквиря Н. О., Сокіл Я. С. Маркетингові дослідження як інструмент визначення стратегічних напрямків розвитку підприємства. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного. Серія : Економічні науки*. Мелітополь, 2020. № 2 (42). С. 214-219.
4. Шквиря Н. О. Сутність та особливості маркетингового планування конкурентоспроможності продукції. *Збірник наукових праць ТДАТУ. Серія : Економічні науки*. 2016. № 3(32). С.164–170.
5. Шквиря Н. О. Формування маркетингової стратегії туристичних підприємств. *Збірник наукових праць ТДАТУ. Серія : Економічні науки*. Мелітополь, 2014. № 4. С. 164-170.
6. Konovalenko A., Filipchuk N., Stankova A., Bolila S. Marketing Communications in the Logistics System of Information and Innovation Technologies of the Consumer Market. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20, No. 1. P. 243-254.

Юхновська Юлія Олександрівна,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ОРГАНІЗАЦІЯХ СФЕРИ ПОСЛУГ

Вплив пандемії COVID-19, а з 24 лютого 2022 року вторгнення російських агресорів на територію України серйозно вплинуло на розвиток сфери послуг. Ці причини призвели до тимчасового закриття бізнесу, зниження споживчого попиту. Під час таких змін зрозуміло, що необхідно залишатися затребуваними та конкурентоздатними у сфері послуг, тому керівники підприємств повинні використовувати різні способи розвитку, впровадження та удосконалення різноманітних заходів щодо поліпшення ефективності діяльності організацій. Найголовнішою складовою ефективної роботи організацій сфери послуг є його персонал.

Управління персоналом одна з найскладніших та непередбачуваних систем в організації, яка вимагає від керівника застосування комплексу дій, які спрямовані на впровадження методів удосконалення управління [1].

В Україні недостатньо досліджено методи управління персоналом в умовах війни в галузевому аспекті, зокрема в сфері послуг. Дуже мало досліджень, які враховують скорочення доходів населення, ріст цін на продукти харчування та курс на імпортозаміщення, що особливо стосується сфери послуг [2]. У тренді нова парадигма менеджменту, яка в значній мірі змінює структуру сучасних організацій та підходів до управління, сутність яких полягає у розгляді організації в якості відкритої системи, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем, що підтверджено різними змінами, при цьому успіх підприємства

сфери послуг буде напряму залежати від успішного вміння менеджменту організації пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі.

Високоєфективна конструкція різних стимулів має як переваги, так і недоліки. Організація повинна зробити стратегічний вибір, що для неї має більшу цінність. Багато керівників не в змозі зробити стратегічний вибір і перебудовують систему стимулів щокварталу, наслідуючи пріоритетні напрями вищого керівництва. Коли вище керівництво постійно змінює пріоритети, система втрачає свою передбачуваність та стабільність, відповідно втрачає і довіру співробітників.

Для побудови оптимальної системи управління персоналом особливе значення має вміння керівника провести оцінку наявної системи з метою визначення її ефективності та напрямів удосконалення [3].

Насамперед розробляється методика оцінки, що передбачає використання певного набору критеріїв, показників та алгоритму оцінки, які відрізняються великою різноманітністю і залежать від безлічі чинників: галузевої власності, організаційної структури, цілей підприємства тощо.

Можна виділити основні підходи до оцінки ефективності управління персоналом організаціями сфери послуг:

- персонал оцінюється як сукупний громадський співробітник, результати діяльності якого оцінюється за показниками (обсяг продукції, прибуток, рентабельність основних фондів, виробництво тощо);
- проводиться аналіз ефективності використання трудових ресурсів;
- економічна оцінка результативності системи управління персоналом (ефективність інвестицій в людські ресурси);
- аналіз ефективності витрат на персонал;
- оцінка результативності системи управління, кваліфікації персоналу, рівня технічної оснащеності управлінської праці, оперативності менеджменту тощо).

Загальна тенденція в методології оцінки системи управління персоналом – застосування комплексного або інтегрального методу, який дозволяє оцінити зразу декілька показників або ефектів. Одним з таких методів є метод еталону або бенчмаркетинг (порівняльний аналіз), коли показники підприємства порівнюються з аналогічними показниками еталонного підприємства. Проблема використання цього методу полягає в тому, що далеко не завжди вдається отримати повну та коректну інформацію про підприємство-еталон.

Традиційно дослідники пропонують використовувати ще один комплексний метод – експертний. Експертами можуть бути як персонал організації сфери послуг, так і запрошені (консультанти, радники, експерти). Цей метод має недоліки – оцінки спеціалістів можуть значно відрізнятись в залежності від обставин, нової інформації, впливу навколишнього середовища тощо.

До перерахованих методів оцінки можна додати метод рангового порядку, бальний, коефіцієнтний метод, метод парних порівнянь, систему графічного профілю, тестування, метод експерименту, матричний та біографічний методи тощо.

На наш погляд, найбільш ефективним методом оцінки ефективності управління персоналом організацій сфери послуг є інтегрована оцінка ефективності на підставі трьох економічних ефектів за кожним з трьох функціональних складових економічної безпеки підприємства сфери послуг: кадрового, виробничого, фінансового.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грідін О., Заїка С., Заїка О. Актуальні аспекти та перспективні напрями удосконалення систем мотивації персоналу. *Економіка та суспільство*. 2022. №42. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-37>. (дата звернення: 24.10.2023).
2. Монстович А. Ефективні методи оцінки персоналу на різних підприємствах України. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2016. № 2. С. 53-54.
3. Соколовська В. В., Бабчинська О. І., Іванченко Г. В. Методи оцінки персоналу: роль та значення в управлінні. *Агросвіт*. 2019. № 20. С. 93–98. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.20.93.

Юхновська Аліна Олександрівна,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 242 Туризм,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Діденко А. В.,**
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Потреба у моральному відновленні та відпочинку в нашій країні виникла ще під час пандемії коронавірусу. На сьогодні актуальним є питання необхідності забезпечення фізичної та психологічної реабілітації населення через війну в Україні. А оскільки наразі для значної частини населення виїзний туризм неможливий, то стає все більш важливим відпочинок в межах країни. Вирішенню зазначених проблем може допомогти розвиток сільського зеленого туризму.

Сільський зелений туризм – це комплексна послуга, що передбачає проведення дозвілля в сільській місцевості, поєднання сільського способу життя з дослідженням природи, комунікацію з місцевими жителями та доєднання до культурно-матеріальної спадщини регіону, у якому розташовано об'єкт сільського зеленого туризму.

Розвиток туристичної та рекреаційної діяльності у сільській місцевості прописано у Концепції розвитку сільських територій, яка була затверджена у 2015 році [3]. Проте закону Про сільський зелений туризм досі не прийнято, що значно гальмує розвиток цього напрямку туризму. Також існує Проєкт Концепції сільського розвитку до 2030 року [4], яким передбачається розвиток агротуризму та рекреаційної сфери сіл, підтримка агротуристичних садиб, загалом гостинності, відпочинкового та пізнавального бізнесу.

Водночас розуміючи важливість цього напрямку як для суспільства в цілому, так і для територіальних громад, ентузіастами та малими підприємствами докладаються зусилля для розвитку сільського зеленого туризму. Так в Україні існує громадська організація Спілка сільського зеленого туризму України [5] – мережа сільських садиб, що входять до цієї спілки, яка станом на 2023 рік налічує понад 52 одиниці. Кожній садибі за відповідними критеріями присвоюється категорія: базова (15 власників садиб), перша (13 власників садиб), друга (14 власників садиб), третя – найвища категорія (12 власників садиб). На Черкащині створюється агротуристичний кластер «Шляхами трипільської праматері», метою якого, поряд з агрохарчовим напрямком, передбачається сприяння туризму для економічного розвитку регіону.

Розвиток сільського зеленого туризму може стати значним внеском до бюджетів територіальних громад через отримання ними туристичного збору. Ставка податку визначається місцевою радою за кожну добу тимчасового проживання, розмір ставки може коливатися в межах до 0,5% для внутрішнього та до 5% для в'їзного туризму. Наразі за інформацією Державного агентства розвитку туризму [2] за перші шість місяців 2023 року надходження від туристичного збору зросли майже на чверть порівняно з аналогічним періодом 2021 року – до 85,47 млн грн проти 69,45 млн грн. Але ця сума надходжень від туристичного збору менша за такий самий період минулого року, яка сягнула близько 89 млн. грн.

Найбільше туристичного збору надійшло до бюджету Львівської області – 20,37 млн. грн (+0,59 млн грн у порівнянні до того ж періоду у 2022 році), до бюджету м. Києва – 14,17 млн. грн (-6,26 млн. грн у порівнянні до того ж періоду минулого року), до Закарпатської області – 9,53 млн.+ грн (+0,658 у порівнянні до того ж періоду у 2022 році), Івано-Франківської області 8,76 млн. грн (-0,715 у порівнянні до того ж самого періоду 2022 року), Дніпропетровської області – 5,3 млн грн (+1,28 у порівнянні до того ж періоду у 2022 році) [2].

Суттєво зросла сума туристичного збору в трьох областях заходу України: Чернівецькій області (+0,686 млн. грн у порівнянні до того ж періоду минулого року), Рівненській області (+0,454 млн. грн у порівнянні до того ж самого періоду 2022 року) та Волинській області (+0,432 у порівнянні до того ж

періоду у 2022 році). Найбільш різко обсяг надходжень від туристичного збору зменшився в Луганській області у 100% розмірі, потім у Херсонській області – 98%, у Донецькій – 91%, у Миколаївській – 72% та Запорізькій – 40% областях [2].

У роботі [1] визначають такі основні проблеми нестабільного розвитку сільського зеленого туризму в Україні:

- загроза життю та здоров'ю туристів через війну в країні;
- відсутність затверджених закону Про сільський зелений туризм, Концепції сільського розвитку та інших необхідних нормативно-правових документів, які б регламентували та підтримували стратегії розвитку цього напрямку туризму;
- неналежний стан транспортної інфраструктури, незадовільний стан комунальної інфраструктури регіону;
- низький рівень послуг та їхня якість, що породжує необхідність створення умов для підготовки високопрофесійних фахівців туристичної сфери;
- недосконала політика щодо створення туристичного іміджу України та демонстрації вітчизняних туристичних продуктів на внутрішньому та міжнародному ринках, що вимагає створення більшої кількості інформаційних матеріалів про сільські зелені тури та програми, розробку маршрутів та програм проведення дозвілля для різних категорій туристів;
- відсутність якісної реклами та корисної інформації;
- необхідність створення механізму розподілу частини доходів від сільського зеленого туризму та спрямування коштів на потреби місцевої громади;
- брак програм державної підтримки із залучення населення територіальної громади до розвитку сільського зеленого туризму;
- необхідність створення окремої категорії у статистичній звітності на державному рівні для моніторингу розвитку цього виду туризму.

Розв'язання вищезазначених проблем прискорить формування системи управління сільським зеленим туризмом, що своєю чергою буде сприяти збільшенню надходжень до бюджету громади, утворенню нових робочих місць, налагодженню комунікації та взаєморозуміння в суспільстві, збереженню культурної спадщини та народних традицій, звичаїв, вихованню екологічної культури серед населення [1].

Отже, для розбудови сільського зеленого туризму особливу увагу слід звернути на необхідність започаткування інформаційної платформи з формування туристичного іміджу країни через залучення засобів масової інформації, різних міжнародних форумів, впровадження програми підтримки та співробітництва у підготовці та підвищенні кваліфікації персоналу, організації дозвіллевих програм на місцевості з використанням культурно-історичного потенціалу регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В. О. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2020. №22. С. 58–65. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.58
2. До бюджету громад за I півріччя 2023 року надійшло понад 85 млн грн туристичного збору: Державне Агентство Розвитку Туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/do-byudzhetu-gromad-za-i-pivrichchya-2023-roku-nadiyshlo-ponad-85-mln-grn-turistichnogo-zboru> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Концепція розвитку сільських територій : схвалена розпорядженням КМУ від 23 вересня 2015 р. № 995-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.10.2023).
4. Про схвалення Концепції сільського розвитку до 2030 року : проект. Розпорядження КМУ від 25.11.2020 року. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proSkhvalenniaKontseptsiiSil'skogoRozvitkuDo2030-Roku-> (дата звернення: 11.10.2023)
5. Спілка сільського зеленого туризму України : сайт громадської організації. URL: <https://www.greentour.com.ua/region> (дата звернення: 11.10.2023).

РОЗДІЛ 9. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДИЗАЙНУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Бартенєва Олександра Олексіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Брянцева Г. В.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНИЙ ПІКЧЕРБУК ЯК ПОТУЖНИЙ ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ДИТИНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

Сучасний світ не зупиняється на досягнутому. Ми, сучасники, не спостерігаємо того, що можна схарактеризувати як «спочивати на лаврах». Натомість світ активно розвивається. До цього його об'єктивно підштовхує збільшення кількості інформаційних потоків, подекуди у геометричній прогресії. Саме через це останнім часом увиразнилася проблема зростої потреби у візуалізації інформації, щоб остання надовго запам'ятовувалася та впливала на глядача як на інтелектуальному, так і на емоційному рівнях. У зв'язку з цим набуває актуальності завдання пошуку нових шляхів і способів візуального оформлення художніх дитячих видань, оскільки ця вікова категорія потребує особливої уваги під час створення для неї видавничої продукції.

Серед спостереженого у першій чверті XXI століття розмаїття друкованих та електронних книжкових видань для дитячої аудиторії, поруч із ілюстрованою художньою літературою, віммельбухами, коміксами, енциклопедіями все більшої популярності у широкого загалу набувають пікчербуки.

Пікчербук (з англ. picture – картинка, book – книжка) – це книжка-картинка, зорієнтована, передусім, на набуття читацьких навичок та розвитку уяви дітей, яку можна читати та роздивлятися як самостійно, так і разом із дорослими [1].

Оскільки сама назва містить всередині слово «картинка», то головним елементом книжки, відповідно, є ілюстрації. Функції ілюстративного ряду до художнього літературного твору та його призначення є різними. «У пізнавальному плані зображення може роз'яснювати і унаочнювати окремі фрагменти тексту, акцентувати на важливих речах збагачувати і поглиблювати уявлення про реальність» [2, с. 137]. Ілюстрація, таким чином, відіграє роль путівника у світ історії, тим самим допомагаючи запам'ятати послідовність розгортання подій усередині історії та краще зрозуміти її зміст. Окрім добірки ілюстрацій, як показує практика, виконаних у найрізноманітніших техніках (малюнок олівцем і малюнок фарбами, аплікація тощо), які обов'язково наявні у будь-якому пікчербуку, не менш важливе місце посідає власне текст. «Основна мета художника-ілюстратора – це допомога читачеві у правильному сприйнятті написаного тексту» [2, с. 307]. Головну роль, яку виконує художник-ілюстратор, це розгортання спіралі історії, що закладена всередині останньої, та викристалізація моралі сюжету.

Серед усіх наявних вікових категорій – дитяча аудиторія яка виступає чи не найскладнішою й найпримхливішою, оскільки діти добре запам'ятовують певний обсяг інформації завдяки відчуттям зору, слуху та дотику. Тому, перед початком роботи над пікчербуком слід зауважити, що дитина, насамперед, зосередить свою увагу на художньому оформленні книжки, тому розробка будь-якого художнього видання потребує від художника-ілюстратора володіння знаннями дитячої психології, навичок ілюстрування і верстки цього виду книжкових видань.

Аналіз міжнародного ринку сучасної поліграфічної продукції засвідчує, що чимало сучасних пікчербуків є не просто «книжками-картинками», а повноцінними «книжками-іграшками», які насичені розвивальними і подекуди розважальними завданнями, що значно покращує розвиток дитини у різних сферах їх діяльності. Завдяки таким виданням маленькі читачі починають активно сприймати текст,

взаємодіяти з ним, вони відкривають «двері» у світ фантазії, навчаються самостійно ухвалювати «дорослі» рішення та формувати логіку власних думок і суджень.

Серед світових кращих взірців пікчербуків популярністю у маленьких читачів та їхніх батьків користуються пікчербуки Ніла Геймана (рис. 1) [3], Ніка Баттерворта, Астрід Шекелс (рис. 2), Бенджі Девіса, Майка Сміта, Марка Янсена, де автори одночасно виступають ілюстраторами, вони генерують надпотужний візуал, який виступає рівноправним «партнером» тексту, причому нерідко текст також візуалізується засобами лєтерінгу.

Обкладинка (ліворуч) і розворот (праворуч).

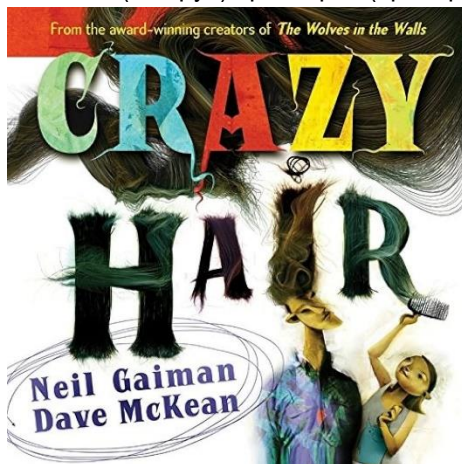

Рис. 1. Neil Gaiman «Crazy Hair».

Рис. 2. Астрід Шекелс

Книга 1. Гектор Лис у пошуках велетня. Книга 2. Гектор Лис і помста Крука. Книга

3. Гектор лис і відчайдушний політ.

Сучасні новітні технології, передусім у видавничій і друкарській справі, активно впливають на процес розробки сучасних пікчербуків на всіх етапах їх (пікчербуків) створення. Серед означуваних технологій набувають популярності інтерактивні доповнення у вигляді QR-кодів, які уможливають

застосування альтернативної віртуальної реальності, де маленького читача-дослідника очікують головні герої історії у дивовижному світі.

Спираючись на актуальність проблеми у візуалізації інформації з метою тривалого запам'ятовування та впливу на читача як на інтелектуальному, так і на емоційному рівні, вирішення проблеми постає у завданні пошуку нових шляхів візуального оформлення та способів наповнення художніх видань інноваційними технологіями. Отже, серед широкого вибору на полицях художніх дитячих видань найбільшої популярності з кожним днем набуває пікчербук. Тому пікчербук можна вважати вирішенням проблеми із поданням великої кількості інформації про навколишній світ серед усіх існуючих художніх дитячих видань для маленьких читачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Maryland State Library Resource Center. 2022. URL: <https://www.slrc.info/resources/guides/books-reading/guide-to-picture-books/> (дата звернення: 12.10.2023).
2. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця. Київ : Наша культура і наука, 2006. 560 с.
3. Gaiman N. Crazy Hair. *You Tube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fX3kAUx1bPc> / (дата звернення: 11.10.2023).

Бережна Поліна Дмитрівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Брянцев О. А.,**
старший викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ІЛЮСТРАЦІЯ ТА ТЕКСТ ЯК ОСОБЛИВІ СКЛАДОВІ ПІКЧЕРБУКІВ

Ілюстрація та текст в пікчербуках – це невід'ємна частина унікальності видання, які вразливо співзвучать з дитячим відчуттям дива та навчає маленьких читачів розуміти світ навколо себе. Підкреслюючи один одного, ілюстрації та текст створюють гармонійний синергетичний ефект, дозволяючи дітям насолоджуватися не лише словами, але і візуальними образами, що розширює їхнє розуміння і уявлення про події, персонажів та історії. У цьому контексті важливо розглянути особливості та взаємодію ілюстрацій та тексту, а також їх роль у розвитку читацької культури дітей.

Дослідженню пікчербуків було приділено увагу в питаннях: взаємодії ілюстрацій та тексту, зокрема їх роль у розвитку дитячої читацької культури, О. Афонін [1]; аспектам візуального мовлення та впливу ілюстрацій на сприйняття тексту, О. Коваль [4]; структурним особливостям і їх роль в формуванні літературної культури дітей, В. Теремко [2]; аспектам творчого синтезу тексту та ілюстрацій, М. Тимошик [3]; використання ілюстрацій для створення візуальних образів та відображення атмосфери оповідань, М. Сенченко [2]; роль ілюстраторів у процесі створення пікчербуків і їх вплив на сприйняття тексту дітьми, І. Копистинська [5].

Пікчербуки – це особлива форма літературного жанру, де текст і ілюстрації спільно створюють повну насичену мистецьку інтерпретацію оповідання [1]. Вони мають бути гармонійно узгоджені для досягнення максимального враження від оповідання [5]. Саме тому взаємодія тексту та ілюстрацій пікчербуків сприяє розвитку читацької культури та візуального мислення у дітей [3].

Ілюстрації можуть розширювати інтерпретацію тексту, додаючи нові шари смислу та глибини [1]. Для відтворення ілюстрацій використовуються різні техніки мистецького вираження, такі як акварель, колаж, графіка. Це дозволяє створювати різні настрої та атмосфери в оповіданні [4, с. 29]. Ілюстрації в пікчербуках можуть використовувати символіку та метафори для передачі складних концепцій та ідей, що допомагає розвивати креативне мислення у читачів [5]. Вони можуть бути використані для створення відчуття руху, часового контексту та динаміки в оповіданні [2, с. 17]. Пікчербуки залучають графічні ефекти та кольори для передачі настрою та емоцій оповідання, роблячи читання більш захоплюючим [1].

Пікчербуки відкривають нові можливості для співпраці між письменниками та художниками у створенні унікальних літературних творів [3]. Вони часто використовуються для навчання мови та читання в дітей, оскільки створюють стимул для розуміння тексту через візуальні засоби [2, с. 31]. Такі книги можуть бути ефективним інструментом для сприяння розвитку мови та літературних навичок у дітей, адже вони спільно працюють зі словами для формування повного змісту [4, с. 54].

Книги стають важливим елементом сучасної дитячої літератури, відзначаючи розвиток жанру та його вплив на читачів [3]. Розуміння особливостей пікчербуків допомагає не лише дітям, а й дорослим оцінити цей вид мистецтва та літератури з нової перспективи [5].

Вони можуть бути корисними для дітей з обмеженими можливостями або з різними мовними рівнями, оскільки вони надають додатковий шар розуміння через ілюстрації [2, с. 12]. Пікчербуки не обмежені дитячою аудиторією – їхні цікаві ілюстрації та текст можуть привертати і дорослих, роблячи їх бажаними для читання всією родиною [3].

Пікчербуки представляють собою унікальний жанр, де текст та ілюстрації спільно створюють надзвичайно багатий інтерпретаційний досвід для читачів усіх вікових груп. Взаємодія тексту та ілюстрацій сприяє розвитку читацької, мовної та візуальної грамотності, а також розширює можливості передачі ідей та емоцій. Так само вони відкривають нові горизонти для спільної роботи авторів та художників, а також для навчання дітей та дорослих.

Майбутні дослідження дозволять розкрити вплив пікчербуків на психологічний та емоційний розвиток читачів, особливості їх використання в освіті, а також специфіку використання технологій для створення інтерактивних пікчербуків. Дослідження також можуть оглядати різні культурні та мовні контексти, досліджуючи, як вони адаптуються та зберігають свою цінність у різних культурах. Нарешті, науковці можуть досліджувати роль пікчербуків у сучасному медіапросторі та їх вплив на розвиток візуальної культури та літератури в цифровому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубровський А. Ф. Особливості анімалістичних образів в дитячих ілюстрованих виданнях. *Наукова думка сучасності і майбутнього* : матеріали VIII Всеукраїнської практично-пізнавальної конференції. Київ, 2017. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/38-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-konferentsiya-naukova-dumka-suchasnosti-i-majbutnogo/93-osoblivosti-animalistichnikh-obraziv-v-dityachikh-ilyustrovanikh-vidannyakh> (дата звернення: 13.10.2023).
2. Огар Е. І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. Львів : Аз-Арт, 2012. 160 с.
3. Олих І. Владислав Єрко: Все, що мені хочеться робити, я втілюю в книжкових ілюстраціях. *Інтерв'ю з України*. 2015. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2015/04/05/vladyslav-erko/> (дата звернення: 13.10.2023).
4. Федіна Ю. Освітньо-виховний потенціал ілюстрації дитячої книги. *Вісник Інституту розвитку дитини. Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 35. С. 119–124.
5. Читати граючись. 10 українських інтерактивних книжок для дітей і підлітків. *Життя. Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/04/30/211740/> (дата звернення: 13.10.2023).

Бережна Вероніка Віталіївна,
здобувачка 4 курсу факультету соціальної педагогіки та психології,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Димова А. П.,**
викладач,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ВИЯВЛЕННЯ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ У ПРОЕКТУВАННІ КОМІКСУ

Мультимедійні технології нині досягли такого рівня розвитку, що перестали бути простим поєднанням апаратних і програмних засобів. Сучасні медіа вимагають продуманого комбінування інформаційних технологій, ефективних візуальних засобів та інструментів, яке забезпечує їх інтеграцію у культурно-соціальний простір [1, с. 225].

Сучасні медіа формують особливу соціокультурну і технологічну можливість для створення насиченого інформаційного поля, яке практично повсюдно оточує сучасну людину. В епоху електронних перетворень збільшується соціальна і культурна роль мультимедіа, адже люди отримують різні типи культурної інформації в якості нового ресурсу активації інтересів і рівня компетентності за допомогою найрізноманітніших засобів, у тому числі й електронних. Поєднання різної природи інформаційних ресурсів у мультимедійному продукті є його головною перевагою. Таким мультимедійним продуктом може слугувати такий тип візуальної творчості, як коміксне видання [1, с. 225].

Комікс – це вид преси, який за допомогою послідовних малюнків, як правило з короткими текстами, розповідає з'язну історію. Формат коміксів дозволяє поєднувати різні жанри живопису, кілотехніку та літературну графіку. За своїм змістом вони бувають різноманітні, як за стилістичним оформленням, так і за тематичним наповненням [2, с. 178].

Коміксні видання мають багатий візуальний словниковий запас і люди надають їм перевагу. Мальовані історії мають великий потенціал у зображенні наративи візуальним шляхом, не характерним для інших медіа. Комікс дозволяє працювати з текстом, що відкриває нові візуальні можливості сторітеллінгу [2, с. 178].

Комікси є ефективною та кардинально оригінальною формою спілкування. Дидактичний потенціал коміксів обумовлений його наочністю. Перш за все, слід виокремити переваги коміксів, до яких належать:

- ємність інформації;
- образність і динамічність її пред'явлення;
- стислість і точність мови, драматизація оповідних сюжетів;
- спрощення сприйняття інформації за аналогією карикатур;
- урізноманітнення логічних завдань з розуміння і творчого засвоєння навчального матеріалу за допомогою коміксів [1, с. 226].

Комікс має великий потенціал для використання композиційних елементів, таких як: відчуття відстані, ракурс, розташування елементів, імітацію світла тощо. Ці візуальні засоби цілком можливо використовувати в будь-яких формах візуальної комунікації [3, с. 17-18].

Візуальний стиль відіграє важливу роль у тому, щоб допомогти читачам зрозуміти, що відбувається в коміксах: «дизайн персонажів, чорнило та вибір кольорів слугують важливими цілями оповідання. Ці засоби дозволяють митцю передавати настрій, додавати емоційного контексту сцені чи історії, збільшувати чи зменшувати драматизм моменту тощо [4, с. 25].

Історія розповідається за допомогою панелей. Панель – це відокремлений фрагмент сторінки, що містить момент історії. Панель, зазвичай, представляє собою область з контуром, у якому розташовано ілюстрацію [3, с. 17]. Для планування макету коміксу, а саме: розміщення коміксних панелей, застосовують термін «layout». Компонування панелей коміксу гарантує якісну модель оформлення видання з урахуванням складових елементів та їх взаємодії, це також сприяє запобіганню випадків «оповідної плутанини».

Багато читачів коміксів мали незвичайний досвід зустрічі з читачами, яких спантеличив порядок зображень на сторінці коміксів. Більшість читачів знайомі з порядком читання зліва направо та вниз, який використовується в письмовій мові, але цей принцип може порушуватись у коміксах в залежності від бажаного візуального ефекту або з будь-яких сюжетних причин. Ті, хто не читає комікси, іноді спантеличуються, коли сторінки відходять від стереотипної сітки. Хоча послідовний аспект коміксів часто наголошується як одна з його визначальних рис, відзначається, як послідовність комікс-панелей передає значення, нехтуючи загальним макетом сторінки [5, с. 1-2].

Наука про комікси, здебільшого, зосереджена на зв'язку макета зі змістом зображень. Сторінки коміксів розуміються цілісно через інтеграцію вмісту всіх панелей на сторінці. При створенні коміксів важливо враховувати рух очей читача. Це допоможе створити історію, яку буде більш просто читати та за якою буде більш зручно спостерігати [5, с. 2].

Одним із важливих компонентів коміксу є шрифтова гарнітура. Правильний вибір шрифту і правильне його використання впливає на легкість сприйняття тексту, починаючи з його елементарної читабельності. Вид шрифту може прикрасити текст, привернути увагу до реплік, такі як крик персонажу. У якості стандартних коміксних шрифтів, зазвичай, використовують близькі до рукописних. Не рекомендується використовувати шрифти із засічками, такі як Times New Roman. Такі шрифти в коміксах не читаються і виглядають недоречно. Теж саме можна сказати про строгі рублені шрифти [6, с. 34].

Для кращого структурування тексту використовують словесні або мовні бульбашки різноманітних форм. Погане використання мовних бульбашок може ненавмисно зробити правильний порядок читання неоднозначним, заплутуючи читача.

Словесні бульбашки є ефективним візуальним засобом, вони передають значну кількість інформації про діалог персонажів. Мовні бульбашки можуть навіть надати читачам інформацію про те, як довго триває розмова. Незалежно від їхнього просторового розташування, мовні хмарки перетворюють читання у суто візуальний досвід. Оскільки читачі знайомі з діалогом і можуть перевести його у свій власний досвід розмови, візуальність отримує реальну тимчасовість у свідомості читачів [4, с. 26-27].

Співвідношення зазначених елементів дуже важливе для збалансованої композиції. Комікс – це єдине ціле, в якому гармонійно переплетені між собою текст та графіка. Коли текст якісно скомпонований та підтримується візуально, він найбільш ефективно впливає на сприйняття глядача [6, с. 36].

Важливим елементом позитивного враження від будь-якого дизайну видання є колір. Він здатний надавати суттєвий психологічний вплив. Яскраві та світлі кольори використовуються для створення позитивних емоцій [7, с. 63].

Незважаючи на те, що дослідження коміксів останнім часом стають все більш популярними, аспектом кольору часто нехтують або розглядають його лише поверхнево. Колір має суттєвий вплив на друковане видання, тому для створення якісного коміксу дуже важливо підібрати правильну кольорову гаму та кольорові акценти. Колір надає свої неповторні особливості візуального матеріалу, фізично і психологічно впливає на людину, яка сприймає графічний об'єкт, за допомогою кольорів можна створити неповторні відчуття від конкретної сюжетної сцени [4, с. 29-30].

Серед художників коміксів існує тренд використання монохромних кольорів, причиною цього є те що ця кольорова палітра є більш дешевою і безпечною під час друку, що забезпечує більшу схожість до оригіналу. Обираючи безпечність і вигідність, монохромні комікси стали трендом, який продовжується й до теперішнього часу [4, с. 30].

Композиція та її візуальні засоби є ключовим елементом у створенні коміксу, але не варто забувати, що вони є лише ефективним засобом відображення ідеї та збалансованої візуальної складової. Для створення якісного коміксного видання необхідно, в повному обсязі, дослідити та зрозуміти принципи обраної теми, мати якісний та захоплюючий сюжет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kurlander D., Skelly T., Salesin D. *Comic Chat. SIGGRAPH 1996 : 23rd Annual Conference on Computer Graphics and Interactive Techniques*. 4-9.Aug., 1996. New Orleans, Louisiana : United States of America, 1996. P. 225–236.
2. Koçak K. *Comics Journalism: Towards A Definition. International journal of humanities and cultural studies*. 2017. №3. P. 173–199.
3. Данкан Р., Сміт М., Левіц П. *Сила коміксів: історія, форма й культура*. Київ : ArtHuss, 2020. 512 с.
4. Prytz C., Palmer J. *Comprehending Colour: An Approach to Reading and Understanding Colour in Comics. Digressions. Amsterdam Journal of Critical Theory, Cultural Analysis, and Creative Writing*. 2020. Vol. 4, № 1. P. 25–45.
5. Cohn N. *Navigating comics: An empirical and theoretical approach to strategies of reading comic page layouts. Frontiers in psychology*. 2013. Vol. 4. P. 1–15.
6. Белов Д. О. *Видова і жанрова специфіка коміксу в Україні. Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. № 5. С. 29–43.
7. Євлева В. Н., Табакова І. С. *Вплив кольору на сприйняття інформації. Поліграфічні, мультимедійні та web-технології: матеріали молодіжної школи-семінару IV міжнар. наук.-техн. конф., 18-22 травня 2021 р. Харків, 2021. Т. 2. С. 63–64.*

Березовська Марина Геннадіївна,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ФРАКТАЛІВ У ЛАНДШАФТНОМУ МИСТЕЦТВІ ТА ФІТОДИЗАЙНІ

У теорії ландшафтного мистецтва, фітодизайну, озеленення інтер'єрів та відкритих територій напрацьована достатня кількість знань та умінь, які людство використовує протягом століть і, навіть, тисячоліть. Усі можливі варіанти створення дизайну, якщо не виходити за межі правил і законів ландшафтною науки, вичерпано і щось нове створити досить складно. Як відомо, протягом останніх кількох століть найбільш суттєві винаходи та відкриття відбувалися на стику різних наук: математики і

фізики, історії та екології, мистецтва та точних дисциплін. Якщо розглянути поєднання, наприклад, дизайну та математики, можна помітити, що митці здавна використовували математичні закони та правила для створення гармонійних творів. Яскравим прикладом є використання золотого перетину художниками та архітекторами. Одним із найцікавіших математичних явищ, що може бути застосоване у мистецтві загалом та у ландшафтному мистецтві зокрема, є поняття фрактала.

Фрактали – це математичні об'єкти, що володіють основною властивістю самоподібності на різних масштабах. Це означає, що частина фрактала схожа за своєю будовою на весь фрактал (рис. 1) [1].

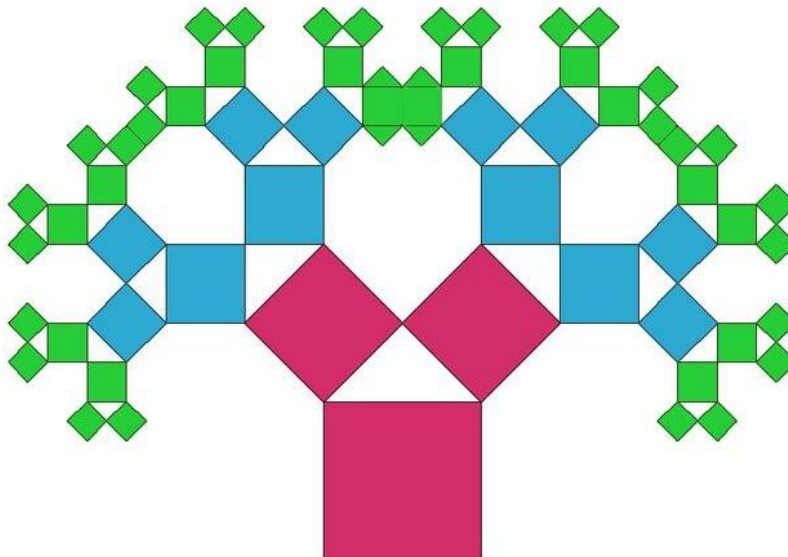

Рис. 1 Найпростіший приклад фрактала

Основними характеристиками фракталів є:

1. Самоподібність: фрактал може бути розділений на більші або менші копії себе самого, і ці копії також матимуть схожий вигляд. Ця самоподібність може відобразитися на безлічі масштабів.

2. Нерегулярність: фрактали мають нерегулярну, криволінійну форму, яка не піддається простим геометричним описам. Вони можуть мати багато нерівних деталей і складних вузлів.

3. Фрактальна розмірність: фрактальна розмірність відрізняється від класичних цілих чисел. Наприклад, фрактальна крива може мати розмірність, яка не є цілим числом, наприклад 1,27. Це відображає складну геометричну структуру фрактала.

4. Генерація за допомогою рекурсії: фрактали часто генеруються за допомогою рекурсивних правил, де кожна частина фрактала заміщується меншою копією себе самого, що призводить до створення деталізованих структур.

5. Природний і візуальний аспект: фрактали можуть бути використані для моделювання природних явищ, таких як гірські ланцюги, гілки дерев, квіти, листя рослин (рис. 2), хмари, а також для створення художніх творів та комп'ютерної графіки. Фрактали є цікавою галуззю математики та мають важливе застосування у багатьох галузях науки і технологій [2].

Рис. 2. Фрактал на поверхні рослини

Одним із корисних і цікавих застосувань фракталів є їх використання у ландшафтному дизайні, особливо під час створення природо ландшафтів, вони містяться в елементах сучасного архітектурного дизайну та фітодизайну. Розглянемо деякі способи використання фракталів при створенні різноманітних фітокомпозицій та ландшафтних форм.

Створення натуральних форм. Фрактали дозволяють створювати природні, нерегулярні форми, які схожі на природу. Це може бути корисним при створенні природоландшафтів, де важливо, щоб дизайн виглядав природним і органічним.

Декоративні мозаїки. Фрактальні зразки можуть бути використані для створення декоративних мозаїк, які прикрашають стежки, майданчики та інші елементи ландшафту. За принципом фрактальної мозаїки можуть бути розміщені декоративні кашпо з рослинами у приміщенні, створена фітостіна, тощо.

Планування розташування рослин. Фрактали можуть допомогти в плануванні розташування рослинності. Структура фракталів може виступати в якості вказівки для розміщення рослин таким чином, щоб вони створювали гармонійний і естетичний образ. Висаджування дерев, кущів, створення квітників може бути організовано за принципом фрактала.

Органічні архітектурні форми. Фрактали можуть бути використані для створення унікальних архітектурних форм, таких як абстрактні фасади будівель чи декоративні конструкції, які імітують природні образи. Зовнішнє вертикальне озеленення може бути сформовано у вигляді фрактала та розвинено за його формою.

Водні об'єкти. Фрактали можуть бути використані для створення озер, струмків та водоспадів зі складними, нерегулярними берегами та формами, розгалуження струмків, розміщення фонтанів у озерах, переходів від водоспаду до річки.

Візуальний ефект. Використання фракталів може надати ландшафтному дизайну візуальної цікавості та глибини. Складні структури фракталів можуть привертати увагу та створювати незабутнє враження [3].

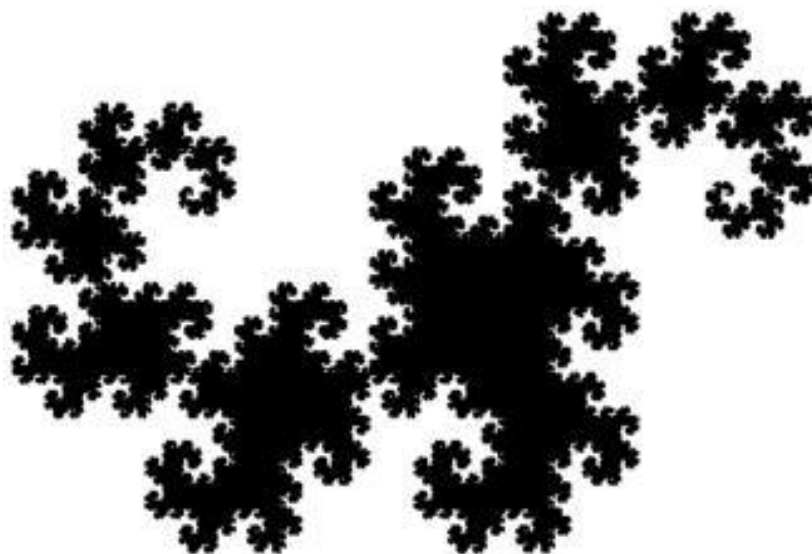

Рис. 3 Схема висадки кущів у парку за принципом фрактала

Таким чином, фрактали в ландшафтному дизайні допомагають створювати унікальні та естетично привабливі середовища, які можуть бути співзвучними з природними процесами та природними формами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грінченко В. Т., Маципура В. Т., Снарський А. А. Фрактали: від здивування до робочого інструменту. Київ : Наукова думка, 2013. 270 с.
2. Мандельброт Бенуа. Фрактальна геометрія природи. Київ : Дух і літера, 2010. 656 с.
3. Фішер Ювал. Фрактали для всіх. Київ : Видавництво старого лева, 2018. 368 с.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ПАПЕРОВОМУ МИСТЕЦТВІ

Паперове мистецтво виникло з появою паперу в Японії. Саме там вперше почали згинати папір, надаючи йому інших форм. Сьогодні папір ріжуть, згинають, закручують, фарбують, залучають відомі техніки і створюють нові підходи, застосовують в обробці різноманітні пристрої і цифрові додатки для створення дивовижних витворів мистецтва. Папір використовують всюди – від поліграфії до комерційних проєктів, залучають під час шоу-інсталяцій і використовують під час навчання творчості дітей. Папір розглядають як матеріал для експериментальних пошуків, використовують його можливості і поведінку. Серед всіх матеріалів для мистецтва папір є одним з найдоступніших матеріалів для творчості і експериментів.

Сучасні технології надають можливості багатьом творчим людям з різних частин світу об'єднатися у спільноти і демонструвати свої твори і навіть будувати медійні історії, залучаючи паперові матеріали. Так, спільнота *Creative Peas* налічує більш, ніж 10 000 учасників і об'єднує людей, які цікавляться паперовим мистецтвом. Вона має власну групу на Facebook, де можна обмінюватися ідеями, демонструвати свої роботи та отримувати поради від інших учасників. Спільнота *The Paper Architect* об'єднує тих, хто створює складні паперові архітектурні моделі й споруди. Учасники спільноти активно обмінюються своїми творіннями, методами та техніками. Спільнота *Origami Community* об'єднує оригамістів з усього світу – її учасники можуть демонструвати свої роботи, обговорювати нові техніки та спілкуватися один з одним. Спільнота любителів мистецтва створення зображень та декоративних елементів зі скручених смужок паперу *Quilling Enthusiasts* має форум, де учасники можуть обговорювати свої роботи, обмінюватися порадами і взаємно надихатися. Це – лише кілька прикладів спільнот, але існує багато інших груп, форумів, веб-сайтів та соціальних мереж, де поціновувачі паперової інженерії об'єднуються для спілкування, навчання та спільної творчості.

Інноваційні технології, які сприяють розвитку паперової інженерії, стають більш доступними для широкого загалу. Пристрої, які виконують операції вирізання, фарбування, формування та інші, стають більш доступними для створення складних деталей. Стала більш доступною технологія 3D-друку та лазерного різання для створення вишуканих паперових взірців. Для виконання ручних робіт з'являються нові інструменти з адаптованими можливостями на кшталт обертового макетного ножа для різання паперу. Такі доступність інструментів надає митцям і дизайнерам змогу побачити власні можливості під новим кутом зору.

Двонапрямні міждисциплінарні зв'язки допомагають розв'язанню складних проблем або створенню нових підходів до аналізу певної проблеми чи теми. Це сприяє більш широкому аналізу та розв'язанню проблем, оскільки поєднання різних підходів може спонукати до більш глибокого розуміння проблеми, ніж у межах однієї дисципліни. Застосовуючи техніку кірігамі у 2019 році, дослідники Мічиганського університету Erin Evke, Dilara Meli та Max Shtein розробили ротаційно-симетричні структури на основі кірігамі, як сенсорної платформи [1], яка допомагає вимірювати складні рухи суглобів. Таке відкриття, в свою чергу, має великий потенціал для дизайнерів, які моделюють рухи людей і тварин.

Упродовж останніх років паперові інженери демонструють нові і нові можливості паперу. Так паперовий інженер Shinrashinge [2] на сторінках власної стрічки у Інстаграм демонструє можливості анімування емоцій, як новий підхід в царині рухомих ілюстрацій. Персонажі рухають очима, повертають обличчя, відтворюють рухи, які імітують розмову. Також автор демонструє непересічний конструктивний спосіб побудови історій за допомогою паперових стаканчиків, вкладених один в один, див. рис. 1.

Рис. 1 - Роботи Shinrashinge

Jim Zub та Stacy King разом з майстром паперової інженерії Matthew Reinhart і ілюстратором Claudio Pozas випустили у серпні 2023 року книгу *Dungeons & Dragons: The Ultimate*. Завдяки інноваційній майстерності спливаючих конструкцій з оригінальними ілюстраціями вона дарує шанувальникам унікальний досвід світу D&D, поєднуючи досвід квестів, де кожен керує власною пригодою за допомогою паперового кубика [3].

Рис. 2 - *Dungeons & Dragons: The Ultimate Pop-Up Book*. 2023. Jim Zub at al.

Паперовий інженер Matthew Reinhart [3] продовжує дивувати своєю майстерністю, створюючи об'ємні конструкції, які можуть трансформуватися в одному розвороті книги.

Рис. 3 - *Goodness to Give a Bullseye and Friends Pop-up Adventure*. 2023. Matthew Reinhart

У 2023 році він разом Jody Revenson представив на сторінках Insight Editions новий паперовий продукт, який отримав назву *Flip Pop*, див. рис. 4 [4]. *Flip Pop* представляє собою поєднання книги і фігури. Розробка має книжкову частину, яка розкривається у боки і складається позаду. Позаду конструкції передбачено невеликий отвір, де знаходиться паперовий важіль, щоб змінити позу фігури.

Рис. 4 - Flip Pop

У 2020 році Peter Dahmen [5] продемонстрував об'ємну скульптуру, яка була розроблена для фільму Netflix «Wendell & Wild», див. рис. 5. Спливаючу паперову скульптуру з неймовірною кількістю деталей, художники-аніматори анімували за допомогою стоп-моушен, щоби усі каруселі рухалися.

Рис. 5 - The dream fairy. Pop-up model by Peter Dahmen

Після розкриття Robert J. Lang рівнів складності складання оригамі, на полицях книгарень сьогодні, почали з'являються схеми складання дивовижних фігур, алгоритми складання яких описується у понад 300 кроків.

Ще одна розробка представлена Matthew Reinhart у 2023 році – це Two-Face Pop-Up Halloween Mask, див. рис. 6 [6]. В ній залучено принципи паперової інженерії об'ємних книжок. Перегортаючи сторінку, розкривається нова форма нового обличчя. Частина розвороту, яка перевертається, чіпляється за паперовий гачок-фіксатор.

Рис. 6 - Two-Face Pop-Up Halloween Mask. 2023. Matthew Reinhart

Таким чином, аналіз сучасних тенденцій у паперовому мистецтві засвідчує появу нових напрямків, що стало можливим завдяки доступності технологій обробки паперу широкому загалу і сучасним комунікаційним технологіям, які інтенсифікували спілкування між митцями, що використовують папір, як основний матеріал для творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Evke E., Meli D., Shtein M. Developable Rotationally Symmetric Kirigami-Based Structures as Sensor Platforms. URL: https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/153082/admt201900563_atm.pdf (дата звернення: 22.10.2023).

2. @shin.2580. *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/shin.2580/> (дата звернення: 22.10.2023).
3. Reinhart M. I'm back!! Hello Again, Studio Tour and New Books! *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pPLzt8dnlH8&t=471s> (дата звернення: 22.10.2023).
4. Flip Pops. Insight Editions. URL: <https://insighteditions.com/collections/flippops> (дата звернення: 22.10.2023).
5. The Dream Faire. Pop-Up Sculpture For The Netflix Film "Wendell & Wild". URL: <https://peterdahmen.de/en/project/the-dream-faire/> (дата звернення: 22.10.2023).
6. D.I.Y. Two-Face Pop-Up Halloween Mask. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LD0C4EnTwp5> (дата звернення: 22.10.2023).

Вересова Влада Андріївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Брянцева Г. В.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДИЗАЙНІ УКРАЇНСЬКИХ АРТБУКІВ

Артбуки (від англ. artbook) українська читацька аудиторія може знати також як «книга художника» або «мистецький альбом». Обидва ці терміни, за словами С. Підпригори, можуть бути інтерпретовані для позначення книжкової продукції, в яких домінує візуальна складова, а буква, слово, текст перетворюється на образ. Однак, як було зазначено, ця спроба окреслення жанру артбуку не є чіткою, бо сам жанр є нестабільним, динамічним, варіативним, позбавленим чітких вимог та меж, відкритим до різноманітних експериментів [1, с. 48-49].

У сучасному медійному просторі, де швидкість сприйняття інформації відіграє важливу роль, велика кількість тексту може бути менш ефективною, особливо для аудиторій, які швидше сприймають візуальні стимули. Таким чином, художньо-образний компонент виразно домінує над текстоцентричним, через що дедалі більшу увагу акцентовано на книжковій продукції, яка вирізняється структурною оригінальністю та візуальною унікальністю.

Український видавничий ринок, що намагається задовольнити найвибагливіші читацькі та авторські запити, ставить перед видавцем дуже складні завдання, змушуючи його постійно бути готовим до роботи з творами будь-якого виду, жанру, тематики та способу виконання.

На сьогоднішній день одним із найцікавіших явищ, що ілюструє метаморфозу видання в останні десятиліття, є поява артбуків – літератури унікальної форми для втілення будь-якого нестандартного видавничого задуму, яка за особливістю технік виконання, форматом і змістовим наповненням ні на що інше не схожа [2, с. 194-195].

«Артбук – це, перш за все, твір мистецтва, він не має жодних обмежень, це територія повної свободи», – розповідають художники Андрій Лесів та Романа Романишин, засновники львівської творчої майстерні «Аграфка».

В артбуках текст звільняється від своєї функції донести певну інформацію, він може стати, наприклад, графічною оздобою чи орнаментом, або зникнути взагалі. Часом прості символи, ілюстрації, чисті поверхні набагато цікавіше розповідають свою історію. Часом, власне, на книжку у традиційному розумінні артбуки подібні в останню чергу. Форма, матеріал, процес виготовлення, техніка подачі – усе відрізняється від звичного стандарту.

Книжки вишивають, випікають з тіста, шують на машинці, випалюють на дереві – можна сказати, що еволюція книги завертає назад, до папірусів, рукописних сувоїв та глиняних табличок.

«Це такий собі чистий арт заради арту, така книга має бути супер концептуальною, максимально оригінально передавати головний зміст тексту, – говорить київська художниця Влада Сошкіна. – Такий вид книжок не може стати популярним чи масовим, і тому ніколи не вийде у широкий вжиток, не стане

дешевим і доступним, таку книжку роблять не для того, щоби читати, а частіше для того аби дивитись, гратись, взаємодіяти.

Це не картина, яку можна повісити на стіну, і не класична книга, яку можна поставити на полицю в ряді з просто книжками» [3].

Отже, артбуки – це особлива категорія книжкових видань, яка створюється за допомогою симбіозу мистецької та літературної частини. В підсумку читацька аудиторія отримує якісний продукт видавничої царини, який чудово поєднує в собі текстовий та ілюстративний ряд, створюючи гармонію. Артбук не обмежений видавничими стандартами – на нього впливає лише креативність автора. Це проявляється в ілюстраціях та колажах, у виборі матеріалів, процесі створення, верстці та дизайні. Саме свобода вибору цих творчих інструментів робить артбук мистецьким об'єктом.

У рамках «Тижня книги» у читальній залі Наукової бібліотеки КНУКіМ відбулась виставка артбуків, де головною ідеєю була демонстрація робіт з напряму створення артбуків – «книг художника». Під час виставки було зроблено багато тверджень про артбук як мистецький об'єкт, однією з учасників презентації була кандидат мистецтвознавства, доцент О.Чуєва, яка підтримує зазначену вище думку, за словами якої «в артбуках (artbook) студенти мають можливість проявити себе як художники, демонструючи різні концепції, підходи та формати книги. Головною вимогою стає виклик захоплення від такого видання. Тривалий час артбуки були забуті, нині це потужний напрям дизайну, що надає можливість автору розкрити себе», є більш абстрактні поняття, які підкреслюють розуміння креативності автора, наприклад Г. Листвак пропонує твердження, що «артбуки уособлюють книгу як символ, як світ, як архетип, як єдність змісту і форми» [4].

У репертуарі українського книжкового ринку унікальні візуальні видання, розроблені на матеріалі одного твору автора, який став дуже відомим. Виразним прикладом такого артбука є видання С. Жадана «Пливи, рибо, пливи» («Чорні вівці», 2016 р., 32 с.) (рис.1). Це – новий артбук в обкладинці за авторством С. Жадана та художниці Х. Лукашук. Про ідею цього видання зазначає сама його натхненниця: «Не буду грішити, що добре знаюся на творчості Сергія Жадана. Перебуваючи на одному з його концертів, раптом зловила себе на тому, що не так вслухаюся, як вдивляюся – я бачила Рибу. Вона пливла, говорила, страждала, мріяла... любила і неймовірно резонула зі мною. Вже вдома знайшла текст. Тоді ж зрозуміла, що малюнки, які поки були лише в моїй голові, можуть стати отим справжнісіньким артбуком, якого так бракує на вітчизняному ринку».

Рисунк 1 – Обкладинка артбуку «Пливи, рибо, пливи»

Обкладинка артбука являє ілюстративний ряд на твердій палітурці темно-синього кольору. Авторка приділяє увагу деталізації елементів і образів завдяки вдалому розташуванню візуальної і текстової частини, дизайн виглядає чітко і немає перенавантаження.

Виконання в жанрі реалізму, текстовий ряд добре гармонує і контрастує з тлом. Дизайн-концепція в повному обсязі передає настрій поезії С. Жадана.

Зліва наявне коло синього кольору (#25499f) в якому розташований профіль дівчини, здебільшого в монохромній палітрі. Рослинна тематика доповнює загальний образ. Риба, яка є головним елементом в червоному кольорі, привертає одразу увагу.

«Нова книга створена відчутти ще більше задоволення від поезії Сергія Жадана, ще більше зануритися в його тексти, наче у воду. Арт-бук розрахований на всіх: як на дітей, так і дорослих. Дітям буде цікаво розглядати, вивчати, дофантазувати зображення, а дорослі знайдуть ще одну рецепцію на текст Сергія Жадана «Пливи, рибо, пливи», – зізнається головний редактор дитячого арт-видавництва «Чорні вівці» Христя Венгринюк [5].

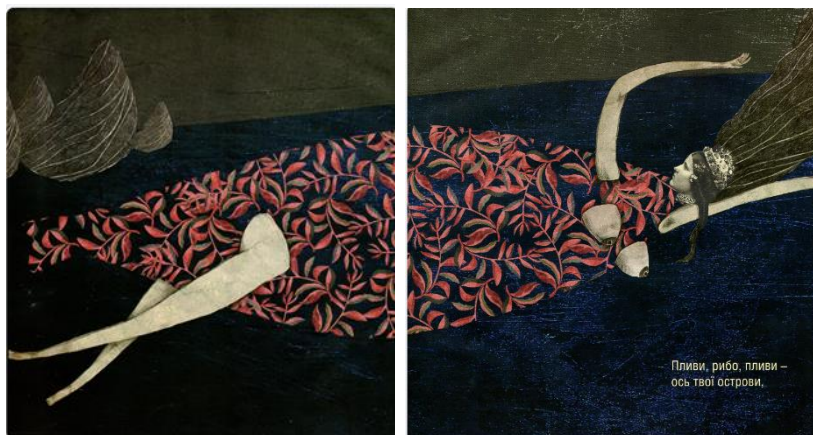

Рисунок 2 – Розворот з артбуку «Пливи, рибо, пливи»

В артбуці «Пливи, рибо, пливи» міститься текстова частина з поезією Сергія Жадана та неймовірно гарна ілюстрація з дівчиною, яка розташована на двох сторінках (рис.2). Знов рослинний орнамент у вигляді червоного листа, що утворює по формі рибу. Тло темне, кольорове рішення артбуку збережене на кожній сторінці. Обличчя дівчини знов у профіль. На цьому розвороті, потрібно відзначити, як добре проглядається текстура сторінок.

Упродовж 2014–2017 років видавництво «Основи» перевидало українську класику з оновленим дизайном. До зазначеної серії входять такі видання: «Лісова пісня» Лесі Українки, «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького, «Тигролови» Івана Багряного та «Місто» Валер'яна Підмогильного. Ці всі видання із шкільної програми, тому ілюстратори взяли до уваги той факт, що класичні твори рідко користуються великим попитом в учнівській молоді. Вони модернізували зображення, зробили його більш схожим до «карлючок», що малюють діти.

Цікавим серед них є видання, що має виразні риси артбука, книга «Лісова пісня» («Основи», 2016 р., 156 с.) (рис.3).

Рисунок 3. Обкладинка артбуку «Лісова пісня»

Це видання художньо оформила П. Дорошенко, про що авторка сама зазначає: «Ілюструвати твір було складно, тому що текст автономний, сильний й ілюстрація не може з ним існувати. Текст окремо, ілюстрація окремо, вони йдуть паралельно і я не хотіла, щоб вони зустрічалися – це два окремі блоки» [6].

Інколи, з метою надання «нового обличчя» вже опублікованому творові автора, видавці вдаються до експериментальних візуальних пошуків, результатом яких стають цікаві артбукові новинки. Так сталося з романом Т. Прохаська «Непрості», перевиданим у форматі артбуку «Прохасько Т. НепрОсті»

(«Terra Incognita», 2018 р., 184 с.) (рис.4). Відомий роман уже перейшов у розряд новітньої класики, його називають «мастрідом» сучасної літератури. Очевидно, через це видавництво «Terra Incognita» вирішило перевидати твір у новому дизайні. Ілюструвала книгу відома художниця Ю. Табенська. Про книгу в новому форматі зазначив і сам письменник: «Юліні ілюстрації стали органічним продовженням тексту. Їх треба читати. Це так, ніби вона дописала ще сто сторінок до мого роману» [7].

Рисунок 4. Обкладинка артбуку до гри «НепрОсті»

Серед кваліфікованих читацьких відгуків про це видання натрапляємо на такий коментар: «Зручна верстка, інтервал, шрифт, колір паперу і чорнил, колористика ілюстрацій, твердість обкладинки і заокруглені кутики сторінок – усе це надзвичайно акуратно, якісно, і – як би то правильно сказати? – з пієтетом до видаваного твору. Саме такі мають бути книжки, які навіть у добу прагматичних електронних гаджетів хочеться мати вдома на власній полиці – як коштовний артефакт, скарб, манускрипт... Деталі побуту, флори і фауни, ландшафтів та архітектури, слова, їхня фонетика та синтаксис самі по собі надзвичайно мальовничі й кінематографічні, у перевиданні «НепрОстих» від видавництва «Terra Incognita» доповнені візуальним рядом, від якого набувають ще більшого об'єму, як у книжках-панорамах» [7].

У медійному просторі оригінальністю вирізняються мистецькі видання, що репрезентують колекції вітчизняних культурних традицій. Таким є, наприклад, артбук зі спецефектами «Скриня. Речі сили» («Видавництво Старого Лева», 2016 р., 156 с.) (рис.5). Сьогодні це візуальне видання вже має мобільний додаток. Авторами зазначеної книги-артінсталяції є Я. Винницька, Ю. Табецька (відома ілюстраторка артбуків) і Д. Осипов.

Книга унікальна тим, що містить спецефекти: витинання, тиснення золотом, друком на прозорій та напівпрозорій основі, ефекти об'ємності.

Рисунок 5. Обкладинка та розворот артбука зі спецефектами «Скриня.Речі сили»

Задумом аналізованого видання стала спроба систематизувати те, з чого колись складався світ наших предків і що поволі вже згасає. Артбук увійшов до 23-х найкращих книг «Форуму видавців 2016 року».

Таким чином, сучасний артбук – це нестандартний, здебільшого індивідуальний підхід до створення візуального ряду книги. Виникнувши спочатку як авторські подарункові блокноти і книги з ілюстраціями та макетами, артбуки у першій чверті двадцять першого століття крок за кроком трансформувалися у видання з великими тиражами. Більш того, аналіз сучасних артбуків засвідчує, що артбуки є mainstream сучасного графічного дизайну, перспективна можливість прояву творчості будь-якої людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підпригора С. Артбук у просторі літератури: художні особливості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. №10. С. 48–49.
2. Шулська Н. М., Кошелюк О. В., Рожило М. А. Теорія та історія видавничої справи та редагування. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 3. С. 194–195.
3. Максименко О. Книга вільної поведінки. Український тиждень. 2012. URL: <https://tyzhden.ua/knyha-vilnoi-povedinky/>. (дата звернення: 21.10.2023).
4. Артбуки – mainstream сучасного графічного дизайну. *Наукова бібліотека КНУКІМ*. URL: <http://lib.knukim.edu.ua/artbuki-mainstream-suchasnogo-grafichnogo-diz/> (дата звернення: 21.10.2023).
5. Галів О. «Пливи, рибо, пливи». Вірш Сергія Жадана стане арт-буком. *Дивись.info*. URL: <https://divys.info/2016/08/01/plyvy-rybo-plyvy-virsh-sergiya-zhadana/> (дата звернення: 21.10.2023).
6. Супергерої книжкової ілюстрації. *Видавництво Старого Лева*. URL: <https://starylev.com.ua/news/supergeroyi-knyzhkovoyi-ilyustraciyi> (дата звернення: 21.10.2023).
7. Нестерович Є. Непрості «НепрОсті». *Збруч*: сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/80244> (дата звернення: 21.10.2023).

Волкова Валерія Віталіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Графічний дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Черкесова І. Г.,**
професор кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ОГЛЯД СУЧАСНИХ АРТБУКІВ ПРО МІФОЛОГІЮ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН ТА ЇХНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЧИТАЦЬКОЇ АУДИТОРІЇ

В медійному середовищі візуально-образні способи подання інформації нерідко заміщують текстову інформацію. Останнім часом таке візуальне домінування все частіше спостерігається у видавничій царині. Серед книжкових видань, у яких найбільшу частку контенту утворює візуальний ряд, як-от: зображення, ілюстрації, скетчі, малюнки, фотографії – поруч із альбомами і скетчами, пікчербуками і сайлентбуками, увагу широкого загалу все більше привертають артбуки.

Артбуки – це спеціальний вид видань, які об'єднують в собі мистецтво та літературу, надаючи читачеві можливість зануритися у візуальний світ художників і ілюстраторів. Ці видання відрізняються гармонійною красою та вишуканою естетикою, створюючи «місток» між текстом та візуалізацією. Артбуки вирізняються не лише якістю мистецьких робіт, що містяться всередині, але й якістю самого видання – від дизайнерського паперу сторінок до неперевершеного дизайну обкладинки.

З англійської артбук буквально перекладається як «книга про мистецтво» [1], «вид живописної довідки, книги про творчість художника, а іноді й особисте життя» [2]. В українському науковому дискурсі таку думку підтримують О. Копецька, за словами якої «артбуки можуть задовільняти різні запити, сприйматися і як мистецькі творіння, і як видавничі продукції» [3]. С. Підпригора в одному із запропонованих значень переконує, що артбук – «те ж саме, що й мистецький альбом» [4].

Одна з розповсюджених тем, до якої звертаються в усіх артсферах, є міфологія. Це – питома частина культури кожного народу світу, яка розповідає про те, у що вірили наші предки і як вони тривалий час сприймали світ навколо себе. Одним із найвідоміших і найцікавіших таких вірувань є скандинавська міфологія. Це – міфи народу з півночі, який не до кінця вірив своїм богам та й не надто любив їх, хоча поважав і боявся [5, 7 с].

На сайті North Mythology можна знайти чимало товару, пов'язаного з тематикою скандинавської міфології – від листівок до книжкових видань, серед них артбук «North Mythology» (рис. 1).

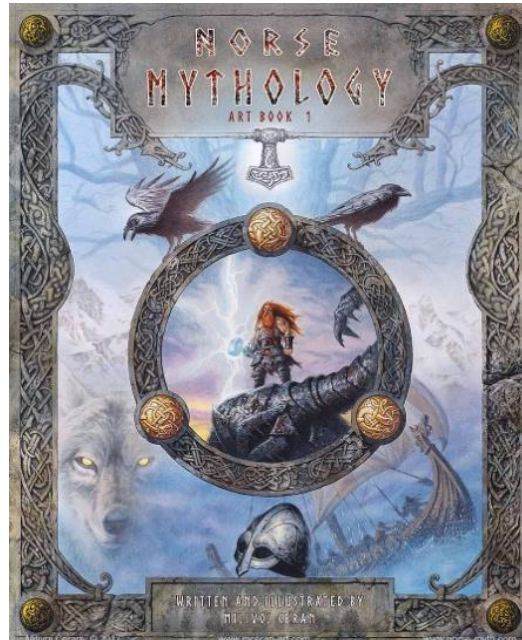

Рисунок 1 – Обкладинка артбуку «North Mythology»

Обкладинка артбука зі скандинавською міфологією складається з багатьох елементів і образів, які разом створюють особливий настрій книжкового видання.

У центрі композиції стоїть бог грому Тор, тримаючи свій чарівний молот Мьольнір, на шоломі вбитого Грімтурса – льодяного велетня.

На другому плані ми бачимо Хугіна та Муніна – двох воронів Одіна, за якими на тлі височіє Ігдрасіль, Космічне Дерево, яке пронизує всі дев'ять всесвітів. Також зображений велетенський вовк Фенріра та вікінгський човен Драккар. На передньому плані розміщений вікінгський шолом. Все це орнаментоване скандинавськими вузлами-орнаментами [6].

Рисунок 2 – Ілюстрація Одіна з артбуку “North Mythology”

В артбуці «North Mythology» міститься детальна інформація про богів і дев'ять всесвітів, як, наприклад, сторінка, присвячена Одіну – головному богу Ессірів (рис. 2), розворот про Ігдрасіль – світове дерево, яке поєднує всі світи або Ніфльхейм – найтемніший і найхолодніший з світів, який був перетворений на світ померлих від старості або хвороб (рис.3) [6].

Рисунок 3 – Ілюстрація Ніфльхейму з артбуку “North Mythology”

Також до теми Скандинавської міфології нерідко звертаються у кінематографі та відеоіграх. Одна з найвідоміших ігор, за якими також створено артбуки, це «God of war» (рис.4), яка розповідає про Рагнарк – кінець світу, коли боги почнуть війну і «Viking: Battle for Asgard», в якому також йдеться про кінець всього живого, але ця гра має більше персонажів з міфології саме Скандинавії і в ній не задіяні учасники давньогрецької культури, як в попередній грі.

Рисунок 4 - Обкладинка артбуку до гри “God of war”

В артбуці «God of war» дуже цікаво зобразили войовничих дів, помічниць Одіна – валькірій (рис. 5). Дуже якісні, гарні і деталізовані концепти персонажів, які відображають дух войовничості, сили і перемоги.

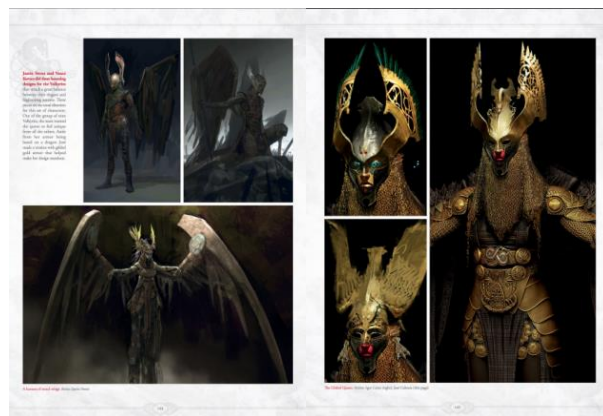

Рисунок 5 - Розворот з валькіріями в артбуці «God of war»

Артбуків, на жаль, не так багато, але є ілюстровані книги, як наприклад «Старша Едда» (рис.6). Це – пам'ятка давньоісландської словесності, віршець класичного епосу, знаковий твір середньовічної європейської літератури. У стародавніх піснях, записаних приблизно вісімсот років тому в Ісландії, містяться основні знання зі скандинавської міфології. Ілюстрації в цьому виданні графічні чорно-білі, наче намальовані олівцем.

Рисунок 6 - Ілюстрація з книги «Старша Едда»

Артбуки у сучасному медійному середовищі мають широке коло поціновувачів. Окрім того, що цікаво розглядати їх потужні ілюстрації щосторінки, артбуки також несуть в собі корисну інформацію для розширення світогляду і знань, яка легше сприймається візуально, як, наприклад, артбук «North Mythology», а також така книга може бути альбомом шляху розробки відеоігр від самої концепції та ідеї до її реалізації, як, наприклад, артбуки по «God of war» та «Viking: Battle for Asgard», завдяки яким можна ще більше зануритися у всесвіт розробників, краще зрозуміти деталі та проникнутися сюжетом гри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Savannah Gorton: Getting Closer to the Art Book. *White Fungus*. URL: <https://www.whitefungus.com/getting-closer-art-book> (date of access: 10.10.2023).
2. Types of Books with Pictures | GreatStorybook.com. *GreatStorybook.com*. URL: <https://greatstorybook.com/picture-book-types/> (date of access: 10.10.2023).
3. Коpecька О. Артбук як різновид нішевих видань. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т.55. С. 66–69.
4. Підпригора С. Артбук у просторі літератури: художні особливості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. №10. С. 44–50.
5. Гейман Н. Скандинавська міфологія. Київ : КМ-БУКС, 2017. 200 с.
6. Illustrations – Norse Mythology. *Norse Mythology – Art Book by Milivoj Ceran*. URL: <https://norse-myth.com/illustrations/> (date of access: 10.10.2023).

Ганзіна Владислава Віталіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Брянцев О. А.,**
старший викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ІСТОРІЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ДИЗАЙНУ

Інформаційний дизайн з багатьох періодах часу та багатьох культурах допомагав розуміти, як формувалися шаблони відмінностей в ієрархіях та мережах, щоб створити графіку для поєднання кількісних даних.

Одним з перших прикладів візуалізації кількісних даних став напрям, який було реалізовано на рукотворній фресці печерного комплексу у центральному Китаї. Саме там в печерній залі № 61 було знайдено карту місця для паломників з далеких країн VII століття, важливе місце для ритуального захисту китайської держави [2]. На карті чотири гори мають тераси, кожна з яких увінчана храмами та ступами, розташованими у верхній частині карти (зліва направо: західна, центральна, північна та східна тераси), з південною терасою на нижньому правому краю.

Карта Пойтінгера (Peutinger Table) [10], яка показує мережу доріг Римської імперії, створено бл. 1200 року, є одним із найважливіших документів в історії картографії та прикладом документування кількісних даних. Вона заснована на давньоримській моделі. Це – фундаментальний інструмент для

розуміння та вивчення відомого світу. Серед іншого на ньому зображені головні дороги, річки, ліси та села, які охоплювали територію. Також інформація відображає населений світ, відомий стародавнім грекам і римлянам, включаючи гори, міста, гавані, лазні та храми.

Спробі документувати кількісні дані світу, королевств та міст також виявлені прикладами: перевернутої карти арабського географа Мухамада аль-Ідрісі (1154), Космографії (1570) Себастьяна Мюнстера, «Морський атлас» Лукаса Вагенера (1590), де інформація представлена на морському атласі базується на лінії узбережжя та використанні глибиномера. З розвитком раніше приділялась увага створенню карт міст, але нашу увагу привертає карта Парижу, створена Луїсом Бретісом і Мішелем Тьюро у 1739 році [8]. Незвичайна проєкція візуального представлення даних надає відчуття погляду на місто з висоти пташиного польоту. Карта дозволяє побачити реальну форму будівель та їх розташування. Однакова висота будівель була залучена для зручності сприйняття вулиць та їх назв.

В середині XVIII сторіччя візуальне представлення кількісних даних почало охоплювати і інші їх форми. Монументальний неглибокий рельєф на фасаді Палацу Золотих воріт (Palais de la Porte Dorée) у Парижі створений Альфредом Жанніодом (Alfred Janniod) відкритий у 1931 році для Міжнародної колоніальної виставки [7], який представляє внески колоній у Францію. Інформація представлена як гібрид природної історії в космології колоніалізму. Це – звіт про вигоди колоній для Франції. Сьогодні він функціонує як каталог рослин, тварин і птахів, корінне населення і виробництво, що існували в 1930-х роках.

Генеалогічне дерево та форма, що презентує наближення, є ще однією формою представлення кількісних даних про відносини між людьми. Перший приклад описує послідовність родинних зв'язків, як от Генеалогія Карла Великого (1493) [9], а другий документує ієрархію наближення до головного святого іства, як представлено у тибетських вібраційних зв'язках Міларепи (1052–1135) [4].

Цікавим фактом інформаційної графіки є створений Рудольфом Заллінгером у 1965 року «Марш прогресу». Заллінгеру було довірено представити історію нашого виду, аж до наших предків, які жили на деревах і не ходили прямо. Він вирішив зробити це, намальовавши кожного предка, про якого ми знали в той час, і розташувавши їх у вищезгаданій марш-групі [1].

Зразки документування кількісних даних спостерігаються у спробах записати історію свого племені. Щороку лічильник додавав один символ, який представляв важливу подію того року. «Lone Dog's», намальовані на мусліні, датуються з 1800 по 1871 роки. Записи починали з центру та розвивали проти годинникової стрілки. Зимові підрахунки спочатку були намальовані на одязі бізонів і часто зберігалися через кілька поколінь і передавалися іншим членам племені, щоб допомогти їм запам'ятати свою історію [3].

Емма Віллард (Emma Willard), американська жінка, яка була одним із піонерів жіночої освіти в Сполучених Штатах, яка також була авторкою підручників з історії освітньої програми для навчання жінок, спроектувала Temple of Time (1846) [5 -9]. Храм часу був розширенням діаграми, яку вона намальувала десятиліттям раніше. На ній вона зобразила припливи та відпливи імперій вздовж потоку часу.

Дослідники будови людського тіла візуально документують: зорову систему, нервову і систему кровотоку, розташування органів та їх взаємодію, залишаючи нам замальовки та детальні ілюстрації. А під час епохи технічного прогресу інформація ототожнювалась з механізмами машин для більш цікавої форми подання.

З настанням епохи технічного прогресу з'явилася можливість спостерігати за зміною даних у реальному часі. З впровадження механічної потужності оператори отримали можливість чути, бачити та відчувати її зміни для того, щоб контролювати за допомогою датчиків на панелях керування, які повідомляли про стан і кількість. Так, спидометр Отто Шульца надав можливість отримувати інформацію про відстань, хід і швидкість. Літаки у XX столітті отримали шість основних приладів для вимірювання швидкості у повітрі, вертикального положення і висотоміри, гіроскопи, які допомагали обробляти інформацію, яка змінюється і повідомляти пілота про внутрішній і зовнішній стан речей.

Розроблена Гаспаром Монжем техніка нарисної геометрії та Вільямом Фарішем поняття ізометричної діаграми були використані для відтворення інженерної інформації по всьому світу.

Сьогодні питання візуального представлення кількісних даних є однією з важливих завдань. У наші часи технологічного і цифрового світу такі задачі почав виконувати штучний інтелект. Візуалізація космології та часових шкал, транспортних мереж та родинного походження і досі залишаються актуальними для сучасної практики візуалізації даних, як і майстерність програмування бібліотек і когнітивної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Botham C. The March of Progress and the Fallacy of Progressive Evolution. *On Verticality*. URL: <https://www.onverticality.com/blog/march-of-progress> (дата звернення: 22.10.2023).
2. Lange D. Thoughts on a Hand-painted Pictorial Map of Wutaishan at the Museum am Rothenbaum in Hamburg. *Orientations Magazine*. 2020. С. 68–79.
3. McClure N. Treasures from Our West: Lone Dog's winter count. *Buffalo Bill Center of The West*. URL: <https://centerofthewest.org/2015/12/05/treasures-lone-dogs-winter-count/> (дата звернення: 22.10.2023).
4. Miller I. Ancestors & Archetypes. URL: <https://journals.openedition.org/terrain/16423> (дата звернення: 22.10.2023).
5. Popova M. Visionary Maps of Time, Space, and Thought by America's First Female Cartographer and Information Visualization Designer. *The Marginalian*. URL: <https://www.themarginalian.org/2019/07/09/emma-willard/> (дата звернення: 22.10.2023).
6. Rendgen S. *History of Information Graphics*. Taschen, 2019. 462 с.
7. Roustan M. A palace as legacy: The former French colonial museum – perspectives from the inside. *Journal of Material Culture*. 2017. С. 1–21. DOI: 10.1177/1359183517704550.
8. 1739 Bretez Turgot View and Map of Paris, France. *Geographicus Rare Antique Maps*. URL: <https://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/paris-turgot-1900-2> (дата звернення: 22.10.2023).
9. Part II. The Royal We. URL: <https://ancestorsandarchetypes.weebly.com/royal-we.html> (дата звернення: 22.10.2023).
10. Peutinger Map. Roll Description. *Facsimile Finder*. URL: <https://www.facsimilefinder.com/facsimiles/tabula-peutingeriana-facsimile> (дата звернення: 22.10.2023).

Гетьмана Оксана Павлівна,
викладач кафедри дизайну,
ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка,
м. Полтава, Україна

ДИЗАЙН-ОСВІТА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙНИ

За точним виразом із соцмереж зараз всі ми живемо в переповненому подіями параграфі підручника новітньої історії. І креатив перетворився на ще один вид зброї. Відповідно, змінилися завдання дизайну та вимоги до нього. Інформаційний фронт відкрився з перших днів російського вторгнення в Україну. Українці творчих інтернет-професій об'єднувалися у співтовариства, щоб доносити до світу (включаючи росію) правду про війну – для початку про жакливі факти її існування.

Створювались контенти, щоб кожен, хто не має навичок веб-дизайнера чи автора, міг використовувати готові повідомлення у своїх соцмережах: інформувати, підтримувати, висловлюватися, навчити правильно діяти у критичних ситуаціях.

Креативи, а з ними і дизайн, одразу отримали утилітарну функцію: кидатися в очі і бути зрозумілими, розмежовувати «свій – чужий», запам'ятовуватися.

Росіяни роками знищували та привласнювали собі українську культуру. Вони робили все, щоб у світі не залишилося нічого українського: українською мовою забороняли друкувати книги та викладати, спалювали книги, надруковані українською мовою, забороняли перекладати книги українською мовою та ще багато чого. Але українці гідно встояли тоді і продовжують це робити й досі.

В період воєнних дій в Україні перед дизайнерами постають нові виклики та ролі, а саме:

1. Підтримка креативності та розвиток мистецьких навичок в умовах викликів військового конфлікту.
2. Адаптація навчальних програм: включення елементів безпеки, військового дизайну та реклами для студентів, які можуть застосовувати свої навички в сферах, пов'язаних із війною.
3. Зміна підходів до професійної підготовки: акцент на розвитку дизайнерських проектів, спрямованих на підтримку військових, громадських і благодійних ініціатив.
4. Підвищення свідомості студентів щодо важливості комунікації та візуального мистецтва для військових та гуманітарних місій.
5. Роль дизайн-освіти в підтримці психологічного здоров'я студентів, які можуть відчувати стрес і травми через військовий конфлікт.

6. Співпраця з громадськими та військовими організаціями для спільного вирішення проблем, пов'язаних із війною, через дизайн-проекти та інновації.

7. Використання технологій та онлайн-ресурсів для навчання та співпраці студентів у сфері дизайну, навіть в умовах обмежень, встановлених військовим конфліктом.

8. Потреба у стимулюванні інтересу до дизайн-освіти в умовах війни через стипендії, гранти та інші фінансові заходи.

9. Розвиток дизайн-освіти в якості інструмента для підтримки реабілітації та реінтеграції ветеранів в суспільство.

10. Забезпечення доступу до якісної дизайн-освіти для всіх верств населення, незалежно від їх соціального статусу та місця проживання.

Коли «війна в Україні» використовується як бренд, то очевидним стає маніпулятивне підґрунтя для цього. Українці всьому світу продемонстрували і демонструють свою незламність, багато хто з іноземців казав, що вони не змогли б так захищати свою країну, і це – найголовніше, що ми у собі відкрили: стійкість і сміливість. Це дійсно сильні складові, і саме вони мають трансформуватися у «бренд» України в світі.

Український дизайн став на захист українських прав та робив креативне рішення брендів на підтримку України. Українців підтримали та підтримують сотні брендів: зірки кіно, музики, спорту, компанії різного масштабу з усіх сфер діяльності. Насамперед, і це найважливіше, – справами: пожертвуваннями, грантами, тематичними заходами, публічними заявами, припиненням роботи у Росії. На додаток, деякі зі світових брендів зробили офіційні звернення щодо своєї позиції і використовують на сайтах українську символіку. Близько 80 брендів приєдналися до міжнародної платформи Brand Solidarity. Вони додають до своїх рекламних матеріалів прапор України чи логотип платформи. Бренди зі світу моди, краси, ювелірних прикрас присвятили Україні продукти та колекції, кошти від реалізації яких спрямовують на благодійну допомогу.

Щоб працювати заради перемоги з найбільшою віддачею, потрібно робити те, що добре вмієш. Так, зараз мало хто займається вишуканістю та досконалістю дизайнерських рішень. Проте професіонал зробить просту інфографіку більш якісно та швидко, ніж аматор, а потреба у візуальних креативах зараз є досить величезною.

Бурхливі часи народжують мистецтво шедеври. І це є історичним фактом. Люди, які опинилися в екстремальних умовах, розкривають свій творчий потенціал надзвичайною потужністю. Нація, яка створила дизайн на перекір війни – непереможна!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велика розмова про дизайн. Візуальний бренд «Україна», жовтий і блакитний кольори, книжковий дизайн, рефлексії року. *Суспільне Культура*. URL: <https://suspilne.media/377786-velika-rozмова-pro-dizajn-vizualnij-brend-ukraina-zovtij-i-blakitnij-kolori-knizkovij-dizajn-refleksii-roku/>.

2. Дослідження експертів UX / UI / Product / WEB дизайну — України. URL: <https://ukraineuxi.medium.com/дослідження-експертів-ux-ui-product-web-дизайну-україни-%EF%B8%8F-2023-war-b4dc65c6575>.

Годько Юлія Сергіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Гресик І. С.,**
доцент кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ДИЗАЙН ЦИФРОВИХ ПРОДУКТІВ, СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ІНТЕРФЕЙСІВ

Сучасний підхід до розробки дизайну цифрових продуктів є невід'ємною складовою на шляху до створення успішного інтерфейсу. Важливо пам'ятати, що цифровізація охоплює усі сфери людської діяльності, а віртуальні продукти та послуги вже давно не викликають подиву, оскільки вони міцно закріпилися у нашому повсякденному житті.

Сприйняття дизайну мобільних додатків постійно змінюється, передові тенденції та технології формують нові можливості для взаємодії користувачів зі своїми улюбленими застосунками. Сучасний світ цифрових продуктів пропонує нам широкий вибір корисних технологій і послуг, що змінюють наш побут, відносини, спілкування та мають вплив на усі аспекти нашого життя. Розробка мобільних додатків – клопіткий процес, і для успішної реалізації, зазвичай, потребує зусиль великої команди, але саме: дизайн інтерфейсу (UI та UX) – є основоположним фундаментом для легкої взаємодії людей з цифровими технологіями [1].

Розглядаючи більш детально зіставні частини дизайну, можна зазначити що UI, або User Interface – частина, що ставить питання: «Якого кольору кнопка?», «Яка іконка?», у той час, як UX, або User Experience питає: «Чому кнопка тут?», та «Що буде після взаємодії з нею?». Обидві частини важливі для урівноваженого сприйняття інтерфейсу [5].

Розумний процес створення інтерфейсів складається з наступних етапів: аналізу, пошуку та виявленню проблем користувачів, визначенню цільової аудиторії, огляду конкурентів тощо [3]. Варто додати про взаємодію дизайну не лише з користувачем, а ще й з командою розробників, які мають використати дизайн-файл для його перетворення у реальний додаток. Складні застосунки потребують не лише фізичного дизайну, але й вимагають деяких необхідних кроків для їх успішного втілення [3]. Серед них варто виділити «User Flow» та «Application Mapping». Перший термін відображає повний перелік дій користувача, від того, як він зайшов у додаток, до моменту досягнення своєї кінцевої мети, враховуючи усі його можливі кроки на всіх етапах користування додатком. Другий термін означає створення повної мапи додатка для чіткого розуміння кількості екранів, необхідних для того, щоб користувач досяг кінцевої мети [4].

Важливо розуміти, що один екран може мати одразу декілька станів, наприклад: стан дотику до пошукової іконки, дотик до пошукового рядка, результати пошуку, дотик на результат пошуку тощо. Отже, один інтерфейс на мапі додатка може мати декілька станів, які покажуть розробнику не лише сам інтерфейс, а і його зміни при взаємодії користувача з внутрішніми елементами [4]. Варто пам'ятати, що правильний дизайн – не лише втілення ідей у привабливий інтерфейс для майбутньої демонстрації, це, насамперед, бездоганно підготовлений макет, який є фундаментальною основою для подальшої розробки продукту.

Основний критерій, що відрізняє сучасний дизайн інтерфейсів від попередніх методів, є акцент на користувачеві. Психолог Д. Норман, науковець у галузі когнітивістики, був першим, хто відзначив важливість дизайну, орієнтованого на споживачів [1]. За його думкою рішення розробки повинні спиратися на бажання й потреби людей. Якщо говорити про систему цінностей, що націлена безпосередньо на користувача, слід виділити наступні компоненти: емпатію, оптимізм, ітерацію, творчу впевненість, віру в процес, здатність працювати в умовах неоднозначності та прагнення навчатися на помилках [2, с. 8].

Американські дослідження наголошують на важливості дотримання принципу максимальної простоти та мінімалізму, уникаючи надмірного перенавантаження інтерфейсу зайвими елементами. Спрощений дизайн сприяє покращенню користувацької взаємодії, що наштовхує на логічний висновок про зменшення ймовірності виникнення помилок [3].

До того ж спеціалісти свідчать про важливість наповнювати інтерфейс лише тією інформацією яка являється актуальною для споживача в конкретний момент [3]. Тобто, ретельно слідкувати за кількістю та релевантністю відображених елементів та загострювати увагу користувача на ключових частинах інтерфейсу за допомогою кольорів, виділень, розмірів та їх коректного розташування [5].

Так, добре розроблений інтерфейс інтуїтивно зрозумілий у використанні, навіть для тих, хто бачить його вперше. Користувачі повинні мати можливість легко пересуватися додатком і без проблем знаходити рішення усіх своїх потреб [2, с. 12]. Це твердження доводить, чому так важливо приділяти увагу не тільки аспекту привабливості, але й пам'ятати про потреби у зручності користування для кожного зі споживачів. Це також стосується адаптивності продукту. Мобільний застосунок має бездоганно відображатися на усіх пристроях на які він завантажується [4]. Дотримання цих принципів є обов'язковою умовою для досягнення високої ефективності та задоволення користувачів цифрового дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Elements of UX: A Librarian's Guide to User Experience Design. Massachusetts Board of Library Commissioners. URL: <https://guides.mblc.state.ma.us/elements-of-ux/why-ux> (дата звернення: 13.05.2016).

2. Norman D. A. The design of everyday things. New York : Basic Books, 2013. 368 p.
3. User Interface Design Principles: Top 10 Rules. *UIDesign*. URL: <https://www.uidesignz.com/blogs/user-interface-design-principles-top-10-rules-you-must-know> (дата звернення: 12.10.2023).
4. Бондаренко С. Інтерфейс без помилок: що таке User Flow та чому він важливий для розробки. *Highload*. URL: <https://highload.today/uk/user-flow/> (дата звернення: 18.05.2023).
5. Roldan G. S. Why is important UI within Digital product design? *Medium*. URL: <https://medium.com/@george.roldan.sarmiento/why-is-important-ui-within-digital-product-design-4df31e9facef> (дата звернення: 24.06.2023).

Гордієнко Кирило Віталійович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Брянцев О. А.,**
старший викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ЦИФРОВИХ ФІНАНСОВИХ ПРОЦЕСІВ У ДИЗАЙНІ ІНТЕРФЕЙСУ

У середовищі цифрових фінансів, що швидко розвивається, роль дизайну інтерфейсу стала першорядною у формуванні взаємодії з користувачем і функціональності фінансових послуг. З появою нових технологій, зміною очікувань споживачів і постійною потребою в безпеці, поточний стан цифрових фінансових процесів у дизайні інтерфейсу відображає динамічну та постійну трансформацію сфери. Досліджуються переважаючі тенденції, виклики та можливості в сфері розробки інтерфейсів для цифрових фінансових процесів на сьогоднішній момент.

«Дизайн, орієнтований на користувача», став керівним принципом у фінансовій галузі. Цей термін був введений Робом Клінгом у 1977 році [4] та пізніше прийнятий у дослідницькій лабораторії Дональда А. Нормана в Каліфорнійському університеті в Сан-Дієго. Концепція стала широко популярною в результаті публікації книги *User-Centered System Design: New Perspectives on Human-Computer Interaction* у 1986 році [2]. Фінансові установи усвідомлюють важливість розробки інтерфейсів, які визначають пріоритет потреб, уподобань і можливостей користувача. Цей підхід передбачає прагнення створити інтуїтивно зрозумілі, зручні інтерфейси, які дають змогу як технічно підкованим користувачам, так і новачкам. Незалежно від того, чи отримують доступ до банківських послуг через веб-браузер чи мобільний додаток, користувачі очікують безперебійної та легкої навігації.

Поштовхом до підходу, спрямованого на мобільні пристрої, стало очевидним у розробці цифрових фінансових процесів. Мобільні пристрої стали основним засобом доступу до банківських послуг для багатьох людей. Дизайнери відповіли оптимізацією інтерфейсів для менших екранів, сенсорних жестів і мобільних функцій. У травні 2010 року Ітан Маркотт ввів термін «адаптивний дизайн» та описав основні принципи у статті «A List Apart». Він також описав теорію і практичне застосування адаптивного дизайну в своїй книзі під назвою «Responsive Web Design» [1], яка була видана 2011 року. Таке рішення має велике значення для забезпечення бездоганної роботи фінансових програм і веб-сайтів на різних пристроях, від смартфонів до планшетів.

Підтримка найвищих стандартів безпеки та довіри до фінансових інтерфейсів не підлягає обговоренню. Дизайнери повинні знайти тонкий баланс між надійними заходами безпеки та бездоганним користувацьким досвідом. Біометрична автентифікація, наприклад розпізнавання відбитків пальців і обличчя, а також багатофакторна автентифікація (MFA) брали початок ще наприкінці 19 століття, коли Сер Френсіс Галтон, двоюрідний брат Чарльза Дарвіна, провів дослідження відбитків пальців і опублікував книгу під назвою «Відбитки пальців» [6] у 1892 році, а вже у наші часи ці системи були інтегровані в багато інтерфейсів для підвищення безпеки, зберігаючи при цьому зручність.

Персоналізація є рушійною силою еволюції цифрових інтерфейсів. Наприклад Netflix часто називають лідером у сфері персоналізації в контексті рекомендацій контенту. Їхні алгоритми аналізують історію переглядів і налаштування користувача, щоб пропонувати фільми та телешоу. Аналітика даних і алгоритми машинного навчання використовуються для адаптації взаємодії з користувачем. Людям надається персоналізована фінансова інформація, рекомендації щодо продуктів і контент на основі їхньої

фінансової поведінки та вподобань. Надаючи контент і послуги, які відповідають індивідуальним потребам, фінансові установи зміцнюють свої відносини з клієнтами.

Процес адаптації про який значно спростився. Зменшення часу під час реєстрації користувача та налаштування облікового запису має важливе значення для утримання та залучення клієнтів. Розробники працюють над спрощенням адаптації, мінімізуючи обсяг необхідної інформації, пропонуючи зручні підказки, направляючи користувачів через процес налаштування. Більш плавний процес адаптації може справити вирішальне перше враження на нових користувачів.

Штучний інтелект (Artificial intelligence, далі - AI), на думку власників компанії Evergreen, що спеціалізується на розробці IT-проектів, це наукові знання і технологія створення інтелектуальних машин, програм, сервісів, додатків, що надають можливість виконувати функції, які вважаються прерогативою людини [7]. Штучний інтелект, все більше інтегрується у фінансові інтерфейси. Ці цифрові помічники надають підтримку в реальному часі, відповідають на запити клієнтів і пропонують допомогу в транзакціях. Штучний інтелект покращує обслуговування клієнтів, надаючи швидко цілодобову підтримку та скорочуючи час відповіді. Ця технологія також використовується для автоматизації рутинних фінансових завдань, таких як запити про баланс рахунку або перекази коштів.

Щоб зробити фінансові дані більш зрозумілими та практичними, у дизайні інтерфейсу використовуються методи візуалізації даних, які вперше почав досліджувати послідовник Галілея Крістофер Шайнер [3]. Інтерактивні діаграми, графіки та інформаційні панелі представляють фінансову інформацію в доступній та привабливій формі. Ці візуальні матеріали дозволяють користувачам відстежувати свою фінансову діяльність, контролювати інвестиції та приймати обґрунтовані рішення, підвищуючи їхню фінансову грамотність і контроль.

Пріоритетом для фінансових установ є бездоганий і послідовний досвід роботи з різними каналами. Користувачі можуть отримати доступ до своїх облікових записів через веб-сайти, мобільні додатки або особисто відвідати відділення. Дизайн інтерфейсу має на меті забезпечити однакову взаємодію з користувачем, незалежно від обраного каналу. Така узгодженість зміцнює довіру та заохочує користувачів більш впевнено взаємодіяти з фінансовими послугами.

Розробники фінансового інтерфейсу стикаються з проблемою дотримання дедалі складнішого нормативного середовища. Важливо дотримуватися фінансових норм і законів про конфіденційність даних. Інтерфейси мають бути розроблені відповідно до вимог законодавства, забезпечуючи при цьому прозорість щодо використання даних. Дотримання балансу між нормативною відповідністю та зручністю для користувача є делікатним, але необхідним завданням.

Ініціативи відкритого банківського обслуговування набули популярності в багатьох регіонах - це підтверджує Національний банк України, який затвердив Концепцію відкритого банкінгу [5], що спонукало до розробки фінансових інтерфейсів для інтеграції зі сторонніми фінансовими службами та програмами. Цей підхід розширює спектр послуг, доступних для користувачів, дозволяючи їм отримувати доступ до свого фінансового життя та керувати ним всебічно в одному інтерфейсі. Ця тенденція може сприяти інноваціям і посилювати конкуренцію у фінансовому секторі.

Стан цифрових фінансових процесів у дизайні інтерфейсу відзначається прихильністю до принципів, орієнтованих на користувача, повсюдним впливом мобільних технологій, підвищеною увагою до безпеки та інтеграцією штучного інтелекту та персоналізації на основі даних. Постійна еволюція фінансових інтерфейсів обумовлена необхідністю пропонувати безперебійну, безпечну та персоналізовану роботу користувачам. Розробники повинні залишатися пильними та адаптуватися до нових технологій і очікувань користувачів у динамічній сфері цифрових фінансів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Marcotte E. Responsive Web Design. Boston : A Book Apart, 2011. 143 p.
2. Norman D. A. User Centered System Design: New Perspectives on Human-computer Interaction. London : Editorial, 1986. 9 p.
3. Візуалізація даних: не дивитися, а бачити. *Yellowarrow.design*. URL: <https://yellowarrow.design/index.php/ua/blog-article/97-data-visualisation-3d> (дата звернення 19.10.2023).
4. Дизайн орієнтований на користувача. URL: https://hmn.wiki/uk/User-centered_design#cite_note-5 (дата звернення: 16.10.2023).
5. Затверджено Концепцію відкритого банкінгу в Україні. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zatverdjeno-kontseptsiyu-vidkritogo-bankingu-v-ukrayini> (дата звернення 19.10.2023).

6. Невтомний дослідник Френсіс Гальтон. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/15290527/psihologiya/nevtomniy_doslidnik_frensis_galton (дата звернення: 17.10.2023).

7. Створення рішень для бізнесу на основі AI. *Evergreens*. URL: <https://evergreens.com.ua/ua/development-services/artificial-intelligence.html> (дата звернення 18.10.2023).

Данильчук Василь Михайлович,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Філас В. М.**,
д.істор.н., професор,
професор кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ АУКЦІОНІВ В АКТУАЛІЗАЦІЇ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ ТА ГРАФІКИ, ДЕ ВІДОБРАЖЕНА ПІВДЕННА УКРАЇНА ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX СТ.

Аукціон – це метод продажу товарів покупцю, який пропонує найвищу ціну. Він є незамінним ринковим механізмом в умовах складного визначення ринкової ціни товару. Аукціонні торги являють собою майданчик, на якому твори живопису і графіки переходять з однієї колекції до іншої.

Мистецтво як товар відрізняють такі особливості: вартість твору мистецтва, на відміну від вартості інших товарів, слабо пов'язана з тими витратами, які були зроблені під час його створення [3].

Поняття ринку предметів мистецтва та антикваріату має вузьке й широке значення. Спочатку під цим терміном розуміли купівлю та продаж предметів, що мають художню цінність. Однак потім про артринок почали говорити як про сферу товарно-грошових відносин, які формуються між юридичними та фізичними особами з приводу купівлі-продажу предметів мистецтва й антикваріату. У вузькому значенні сукупність певних елементів цього ринку прийнято називати художнім ринком. Товарами артринку є предмети мистецтва та антикваріат. На відміну від інших товарів, собівартість творів мистецтва ніколи не змінюється, але ціна продажу безпосередньо залежить від попиту та пропозиції [1, с. 192].

Оскільки аукціони творів мистецтва представляють вторинний артринок, адже на них здійснюють продаж, як правило, раніше купленого або успадкованого товару, тому одним з найважливіших факторів попередньої оцінки картини, крім сучасних купівельних тенденцій та історичної значущості об'єкта, є історія володіння товаром, що продається [1, с. 193].

На торгах п'ятнадцяти аукціонів за останні 30 років відбувалась торгівля творами живопису та графіки, де відображена Південна Україна останньої чверті XVIII – середини XIX ст. Виявлення, атрибуція та подальший аналіз цих творів живопису та графіки значно розширили джерельну базу дослідження [2, с. 253].

Розглянемо ці аукціони в порядку виявленої їх контрагентами «уваги» до творів живопису та графіки Південної України.

Аукціонний будинок Сотбіс традиційно спеціалізується на творах мистецтва, що походять з колишніх країн Радянського Союзу. Пошук по каталогах аукціонного будинку Сотбіс дозволив виявити 12 акварелей. Деякі з них, наприклад, акварель «Імператорський барабанщик Литовського полку» (автор О. Раффе, 1837 р.), акварель «Севастополь. Північний форт» (автор К. Боссолі). Починаючи з 1997 р., твори живопису та графіки, в яких сюжетно відображалась південноукраїнська дійсність останньої чверті XVIII – першої половини XIX ст., на торгах представлені не були. Лише у 2008 р. на аукціон надійшла акварель К. Боссолі «Пейзаж у Криму».

Аукціонний будинок «Крістіс» є одним із лідерів світового арт-ринку. На його торгах були 9 лотів, які сюжетно відображають реалії Південної України останньої чверті XVIII – середини XIX ст., авторства Л. Премацці, К. Боссолі, О. Раффе та І. Айвазовського. Наприклад, у 2000 р. на аукціоні було представлено роботу К. Боссолі «Береги річки Альми» (1843 р.).

Аукціонний будинок Друо. Саме на цьому аукціоні пройшли перші відомі нам торги, де виставлялись предмети мистецтва, що є джерелом до історії Південної України останньої чверті XVIII – середини XIX ст. У 1860 р. сином художника О. Раффе практично відразу після смерті батька, на продаж було виставлено 374 малюнки. 20 з представлених сюжетів малюнків та етюдів відносяться до Південної

України. Наприклад, під № 200 у каталозі значиться малюнок «Татарський булочник та пекар». Під № 221 згадується малюнок «Татарська жінка».

Аукціонний будинок Сан-Агостіно. Чотири лоти, що належать К. Боссолі. Серед них два малюнки олівцем «Одеса» та «Пейзаж», які були представлені на аукціоні в 1995 р. та 2008 р. відповідно.

Аукціонний будинок Фінарте. У 2001 р. на аукціоні виставлялась серія з чотирьох робіт К. Боссолі, присвячених Одесі.

Аукціонний будинок Доротеум. У 2006 р. було представлено роботу, написану маслом по дереву, роботи В. Кізеветтера – «Кримський татарин». Інша наприклад, робота – акварель «Вид Бахчисарайського ханського палацу на Кримському півострові» авторства К. Боссол.

Аукціонний будинок Галереї Пананті. У 2011 р. було перепродано в одному лоті чотири малюнки видів Одеси К. Боссолі.

Аукціонний будинок Коллер. На торгах цього аукціону були представлені дві роботи К. Боссолі: «Берег у Криму» та «Ландшафт у Криму».

Аукціонний будинок Піаса. У 2009 р. тут було продано два малюнки О. Раффе: «Інтер'єр татарської бані» та «Відпочинок конвою під Ялтою».

Аукціонна галерея Сванн. У 2003 р. тут було продано акварель О. Раффе «Родина Караїмів».

Аукціонний будинок Бонхамс. Цей аукціон представив на торги у 2014 р. ще одну роботу І. Айвазовського «Сиваш. Крим. Караван із сіллю», яка входить до «чумацької» серії його робіт 50–60-х рр. XIX ст.

Аукціонний будинок Грізбах. У 2015 р. тут було продано акварель Л. Премацці «Царська вілла у Криму».

Аукціонний будинок Леклер. На торгах у 2015 р. тут була представлена унікальна акварель роботи К. Гейслера «Татарська кав'ярня у Бахчисарай». Відносно Південної України останньої чверті XVIII – середини XIX ст. то тут у 2011 р. продавали лише одну акварель К. Боссолі «Вид Севастополя».

Стокгольмський аукціонний будинок. На торгах у 2007 р. тут було продано акварель Л. Премацці «Південний берег».

Таким чином, аналіз діяльності аукціонних будинків дозволяє стверджувати про домінування на їх торгах робіт К. Боссолі. Усього ж за цей період через аукціонні будинки пройшло 228 робіт К. Боссолі, тобто майже кожна десята робота стосується Південної України. Зокрема, на аукціонах було продано 7 малюнків О. Раффе на південноукраїнську тематику. За останні 30 років на аукціонах було представлено 8 робіт І. Айвазовського, які стосуються нашої тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зінченко М. В. Аукціон як культурно-економічний феномен сучасного мистецького процесу. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 191–196.
2. Філас В. М. Живопис та графіка як джерело з історії південної України останньої чверті XVIII – середини XIX ст. : дис. ... д. істор. наук : 07.00.06. Київ, 2019. 531 с.
3. Bialynicka-Birula J. System Approach to Art Value in the Auction Market. *In Conference Proceedings Recent Advances in Circuits, Systems, Telecommunications and Control*. Paris, 2013. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3840726 [in English].

Дерев'яно Наталія Петрівна,

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
завідувач кафедри садово-паркового господарства,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РІЗНОВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ НА ГАРДЕНОТЕРАПЕВТИЧНИХ ЛОКАЦІЯХ

Заняття гарденотерапією показують, що взаємодія з рослинами може позитивно вплинути на психічне здоров'я. Дослідження показали, що користь від часу на природі виходить за рамки медитативного ефекту. Терапія садівництвом може знизити кров'яний тиск, уповільнити надмірну частоту серцевих скорочень і збалансувати рівень гормонів стресу та має інший позитивний вплив.

При лікуванні різноманітних залежностей групова гарденотерапія дозволяє пацієнтам виконувати функції догляду, що є важливою роллю для людей, які отримують медичну допомогу. Доглядаючи

територію садів пацієнти набувають навичок міжособистісного спілкування за допомогою ефективного спілкування з іншими, поділу обов'язків і спільної роботи для досягнення однієї мети.

Гарденотерапія включає непряму та пасивну діяльність, а також пряму та активну діяльність з рослинами як середовищем для досягнення терапевтичних цілей [1].

Існує безліч ідей для терапевтичного доглядання саду, націлених на крупну моторику, дрібну моторику, сенсорну обробку, когнітивні, зорові та соціальні навички та ін.

Багато вчених класифікують садівничу діяльність як інструмент садівничої терапії за різними стандартами. Класифікація гарденотерапевтичних діяльностей може бути як на вирощування рослин у приміщенні так і на вирощування рослин у саду на відкритому повітрі, а також додатково поділив їх на групові заходи, пікніки та вивчення рослин, що є найбільш детальною класифікацією. Проаналізувавши дослідження гарденотерапії для людей похилого віку та класифікувати гарденотерапевтичну діяльність можна по 5 пунктах, таких як вирощування, ремесло, приготування їжі, діяльність на свіжому повітрі та навчання, а потім поділити її на деталі кожної діяльності. Інша класифікація гарденотерапії це: вирощування, декорування, облаштування та інші види діяльності [2].

Готуючись до сезону садівництва на локації з гарденотерапії, можна зосередитись на трьох активних методах гарденотерапії: посадка насіння, розмноження та пересадка. Всі три методи мають не тільки чудовий освітній компонент, але й служать змістовною терапевтичною діяльністю [3].

Посадка насіння

Заходи щодо посадки насіння або пророщування насіння служать освітнім та терапевтичним цілям. Щодо освітнього компоненту, зосередьтеся на життєвому циклі насіння разом із групою учасників. Наочні матеріали, такі як діаграма проростання насіння, допомагають учасникам зрозуміти процес проростання насіння.

Заходи щодо пророщування насіння дозволяють садівникам-терапевтам пов'язати важливість проростання насіння та догляду за рослинами із турботою про себе чи інших. У медичних закладах або програмах спеціальної освіти багато людей піклуються цілодобово через нездатність забезпечити себе самотійно. Щось таке крихітне, як насіння, має величезне значення, оскільки дає кожному можливість піклуватися про живу істоту. Учасники навчаються правильному перебуванню на сонці та методам поливу, щоб гарантувати ріст та розвиток рослин. Кожен учасник отримує різноманітні саджанці, яких можна доглядати в міру наближення сезону посадки.

Мета полягає в тому, щоб дати можливість кожній людині доглядати своєю рослиною, щоб, коли настане час, її можна було об'єднати з іншими рослинами для створення красивої композиції.

Розмноження рослин

Розмноження рослин – ще одним чудовим заняттям для групи будь-якого розміру та здібностей. Все, що потрібно – це контейнери, ґрунт, материнська рослина та кілька обрізків.

Діяльність з розмноження рослин можна використовуватиме викладання цінних уроків у медичних установах. Це пояснення того, як взяти щось старе чи заросле, щоб виростити свіже та нове. Це заняття можна поєднувати з обрізкою, щоб посилити його терапевтичний ефект.

Мета заняття це зняти або зменшити навантаження, щоб стати здоровішим.

Пересадка рослин

Коли прийде час приступати до посадки рослин, урок з пересадки може значно покращити красу саду, одночасно посилюючи почуття власності серед учасників. В ідеалі, раніше висаджені саджанці та живці перетворилися на зрілі, здорові рослини, готові до пересадки на садові грядки/контейнери. Кожен учасник має можливість розмістити свою рослину на ділянці саду та спостерігати, як вона росте протягом усього вегетаційного періоду.

Почуття власності чи гордості за простір значно підвищує успіх програми гарденотерапії. Коли учасники отримують можливість розмістити власні рослини на загальному просторі, їх індивідуальне володіння і турбота про простір посилюються. Вони відчувають відповідальність не лише за свою рослину, а й за весь садок.

Мета занять підвищення відповідальності як за себе так і за рослини які вони посадили. Підвищення самооцінки за пророблену роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Therapeutic Gardening Activities for Your Senses. *CORA Physical Therapy*. URL: <https://www.coraphysicaltherapy.com/therapeutic-gardening-activities-for-your-senses/>.

2. Yong Hyun Kim, Moo Ryong Huh, Sang Mi Lee. Classification of Horticultural Therapy Activity based on Activity Preference of University Students. *Journal of People, Plants, and Environment*. 2018. Vol. 21 (2). P. 117–129.

3. Johnson C. Spring Activities for Horticultural Therapy. URL: https://www.chicagobotanic.org/blog/how_to/spring_activities_horticultural_therapy.

Дерев'янка Наталія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
зав. кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

LEONARDO AI – НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДИЗАЙНЕРА

Однією з реалій та трендом сьогодення стало створення зображення з тексту за допомогою штучного інтелекту (ШІ), але на даний час інструментів, які б дозволяли робити це швидко та виготовити якісний контент, не так вже і багато. ШІ швидко змінює те, як ми живемо та працюємо, і однією з найцікавіших розробок у цій галузі є італійська розробка Leonardo AI, абсолютно нова платформа для перетворення тексту в зображення з передовими функціями та інструментами, які пропонують художникам і дизайнерам створення генеративного вмісту за допомогою команд природної мови (тобто Natural Language Processing (NLP)). За допомогою Leonardo AI можна швидко придумувати та створювати унікальні ілюстрації з різноманітних попередньо навчених моделей ШІ. Властивість Leonardo AI виходити за рамки концепції чистого генератора зображень, пропонуючи справжню студію виробництва генеративного контенту зі зручним інтерфейсом і безмежними можливостями, виводять можливості митців на інший рівень [1].

Leonardo AI – це генеративний інструмент ШІ, у основу якого покладено створення контенту для відеоігор (створення ресурсів відеоігор, таких як об'єкти, середовища, шоломи, будівлі та концепт-арти), все це готує до завантаження за лічені секунди та негайного відображення в ігрових движках простим та швидким способом. Також, платформа стає у нагоді дизайнерами та художниками для створення художнього контенту неймовірної якості, де їм надається можливість обробляти зображення для створення будь-якого змісту, виконувати масштабування, варіації, заливки кольором та інші операції. ШІ Leonardo AI швидкий, простий та інтуїтивно зрозумілий – ці якості роблять його справжнім активом для художників будь-якого калібру. І насправді, у розпорядженні користувачів є можливість обробляти зображення для створення іншого вмісту, масштабування, варіацій, малювання чи інших неймовірних проєктів, а при недостатній кількості ідей – є можливість надихнутися роботами спільноти, подивіться на підказки самої програми, щоб дізнатися, як максимально використати модель ШІ.

Для користувачів в арсеналі Leonardo AI є наступні функції:

- створення зображення з тексту;
- генерація зображення в зображення;
- перемальовка для створення контенту за межами зображення;
- inpainting, щоб змінити зміст зображення;
- AI Fusion, який дозволяє поєднати зображення;
- AI Pose для створення декількох зображень з однаковим положенням з однієї фотографії;
- можливість створювати свої моделі ШІ, навчаючи власну модель.

Ще одна з особливостей Leonardo AI – це наявність спільноти користувачів, що дозволяє створювати власні моделі, якими можна ділитися між користувачами. Незалежно від того, чи використовує користувач наявну модель, чи тренує свій власний ШІ. Крім того, Leonardo AI має «полотно ШІ» для редагування, яке розширює творчі можливості за межі полотна та функцію швидкого створення, коли потрібно натхнення. Однак однією з найцікавіших особливостей цього генератора зображень є можливість для користувачів створювати власні моделі AI, завантажуючи набори зображень. Це дозволяє користувачам навчити ШІ розпізнавати певний стиль і досягати бажаних результатів. Завдяки тому, що Leonardo AI постійно вдосконалює свої алгоритми та додає нові стилі до бібліотеки, цей фактор робить ШІ корисним як для мистецьких, так і для комерційних починань.

На практичній точки зору можна сказати, що, як і всі системи ШІ з перетворенням тексту в зображення, Leonardo AI готова отримувати вхідні дані від користувача, такі як бажаний тип зображення, колір і стиль, які ШІ потім обробляє за допомогою глибокого навчання. Алгоритми створення унікального витвору мистецтва. Leonardo AI має велику бібліотеку попередньо підготовлених моделей, включаючи фотореалістичні, художні, вінтажні, абстрактні, мозаїчні стиль та стиль пуантилізму, які добре налаштовані та дають специфічний і продуктивний результат [3].

Leonardo AI є цікавим рішенням для художнього контенту, і хоча деякі зображення можуть мати доволі неприродний вигляд, орієнтація цієї платформи на мистецтво, багаточисельні доступні налаштування та шаблони, роблять Leonardo AI якісним помічником для художників, дизайнерів та розробників ігор. Серед малочисельної групи ШІ, Leonardo AI завдяки своїм перевагам, а саме можливості використовувати більш широкий вибір моделей (у тому числі і створених користувачем), існування в арсеналі корисних функцій (таких як видалення фону та інструменту генерації підказок), а також пропонування різних інструментів для створення зображення та їх змін робить Leonardo AI корисним, якісним інструментом у творчій різноплановій роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. App Leonardo AI. URL: <https://leonardo.ai/>.
2. Leonardo AI: Arte e Intelligenza Artificiale per Tutti. URL: <https://www.udemy.com/course/leonardo-ai-arte-e-intelligenza-artificiale-per-tutti/>.
3. Каук В. І. Генеративний штучний інтелект – креативний помічник дизайнераю. *Поліграфічні, мультимедійні та web-технології. Сучасний стан* : монографія. Харків : ТОВ «Друкарня Мадрид», 2023. С. 283–294.

Завгородній Михайло Петрович,

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри садово-паркового господарства,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя. Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІКРОКЛОНАЛЬНОГО РОЗМНОЖЕННЯ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ ТЕРИТОРІЙ

Одним із перспективних напрямків розмноження декоративних рослин є мікроклональне розмноження. Розширення асортименту різноманітних декоративних рослин обмежується, переважно, відсутністю достатньої кількості якісного, оздоровленого посадкового матеріалу. Нові можливості для селекції відкриваються за використання технології *in vitro*, яка дозволяє швидко розмножити унікальні генотипи або нові сорти та ввести їх у практику промислового вирощування [1, с. 311; 2, с. 467].

Недостатня ефективність клітинних біотехнологій рослин пояснюється перш за все нестачею інформації щодо можливостей керованого біосинтезу цільових продуктів у клітинах культурах. Відомо, що декоративні рослини, а також калюсні і суспензійні культури, часто не здатні до тривалого вирощування в умовах *in vitro*. Для вирішення цих проблем потрібна оптимізація біотехнологічного процесу, яка передбачає підвищення ефективності отримання асептичного життєздатного матеріалу від донорних рослин, підбір складу універсального живильного середовища для культивування *in vitro* різних сортів унікальних і коштовних декоративних рослин та забезпечення умов адаптації рослин-регенерантів до умов закритого та відкритого ґрунту, що дозволить за короткий строк отримати значну кількість якісного посадкового матеріалу для створення промислових насаджень. Для оптимізації біотехнологічного процесу отримання асептичної культури різних декоративних рослин запропоновано ступінчатий метод стерилізації експлантатів з використанням розчину сулеми та нітрату срібла при цьому ефективність стерилізації становила 88–96 %, та додавання в середовище синтетичних стимуляторів ризогенезу з антибактеріальним і протівірусним ефектом [3, с. 503-507]. Доведено переваги клонального мікророзмноження *in vitro* над традиційним вегетативним розмноженням в результаті анатомічного, цитологічного і агробіологічного аналізів за достовірним збільшенням кількості ефірної олії, врожайності повітряно-сухої сировини, біомаси кореневищ, облистянності та інтенсивності ксилогенезу.

Нові високоефективні регулятори росту рослин із селективними механізмами дії значною мірою на основі дериватів азотовмісних гетероциклів і серед них значне місце посідає хінолін (Q) [4, с. 9; 5, с. 12]. Молекулярне моделювання нових ефективних ростстимуляторів проводиться на основі відомих природних та синтетичних ростстимуляторів. Розраховано характеристики нових ростстимуляторів, які дозволяють оцінити здатність проникати хімічної речовини через біологічні мембрани. Для цього було розраховано молекулярні дискриптори сполук. Значення $\log P$ досліджених сполук знаходяться в найбільш сприятливому інтервалі для подолання біологічних мембран клітин експлантантів в залежності від рН середовища. За допомогою хемометричних методів знайдено певні закономірності «хімічна структура – біологічна активність» та відібрано для експериментальних досліджень найбільш перспективні сполуки [6, с. 24]. Для оцінки токсичної дії сполук *in silico* було використано програмні рішення для побудови моделей «структура – токсичність» та прогнозування LD_{50} за допомогою хемометричних моделей GUSAR.

Досліджені сполуки виявили високу стимулюючу дію щодо різогенезу в умовах *in vitro* у експлантатів троянди рожевої (*Rosa damascena* Mill.) сорту Лада, м'яти перцевої і м'яти довголистої, Павловнія клон 112 та інших [6, с. 504-508]. Проведено відбір речовин для подальшого тестування потенційних стимуляторів різогенезу для мікроклонального розмноження декоративних рослин на основі отриманих хемометричних моделей та експериментальних даних. Отримані результати мають високе практичне значення для отримання та подальшого впровадження нових ефективних, малотоксичних, менш коштовних речовин для розмноження рослин, в умовах мікроклонального виробництва

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Prospective directions of scientific research in engineering and agriculture: collective monograph / Hladyshev D., Hnat H. – etc. – International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2023. 463 p. DOI: 10.46299/ISG.2023.MONO.TECH.1.

2. A search of the efficient s-hetarylsuccinate landscape design plant growth stimulators / S. O. Yakovleva-Nosar, N. P. Derevyanko, A. S. Yevlash, O. A. Brazhko, M. P. Zavhorodnii, V. V. Tkach, P. I. Yagodynets. *Biointerface Research in Applied Chemistry*. 2022. Vol. 12 (1), P. 465–469. DOI: 10.33263/BRIAC121.465469.

3. Дерев'яно Н. П., Бражко О. А., Завгородній М. П., Васильєва Т. М. Ефективність та безпечність використання нових стимуляторів росту рослин, створених на основі похідних гетерилкарбонових кислот. *Агроекологічний журнал*. 2016. № 3. С. 100–104.

4. Synthesis and biological activity of derivatives (2-methyl(phenyl)-6-r-quinolin-4-yl-sulphonyl) carboxylic acid / O. A. Brazhko, M. P. Zavgorodniy, M. M. Kornet, A. V. Lagron, I. V. Dobrohub. *Science Review*. 2018. Vol. 7 (7). P. 8–10.

5. Brazhko O. A., Gencheva V. I., Kornet M. M. Modern Aspects Of Drugs Creation Based On QuS-Program Development. LAMBERT Academic Publishing. 2020. 72 p.

6. Influence of 3- ((6-R-quinolin-4-yl)thio)propanoic acid derivatives on rhizogenesis of pink rose clones (*Rosa Damascena* Mill.) / M. Zavhorodnii, N. Derevianko, T. Shkopynska, M. Kornet, O. Brazhko. *Journal of Chemistry and Technologies*. 2022. Vol. 30 (4). P. 502–512.

Залевська Олена Юріївна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТУНЕЛЬНА КНИГА – ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ ХІХ СТ.

На початку XV ст. всю Європу захопило реер show (реер box) у вигляді коробок з отвором для ока для вивчення механіки зору. Своє натхнення концепція реер show знайшла у театральних декораціях, потім ідею реер show підхвати та розвинули митці епохи Відродження, зробивши реер show інструментом для відтворення перспективи. Але феномен реер show не затримався лише у майстернях художників, а вийшов за межі, де ним скористалися бродячі артисти (рис.1). І у XVII-XVIII ст. реер show невід'ємно асоціюється з розвагами на вулицях та ярмарках по всій Європі, де виступали мандруючі артисти.

Рисунок 1. Т. Хоземан. Хлопчик дивиться у реер show, 1835 р.

Саме принцип реер show лежить у концепції створення тунельної книги.

Тунельна книга – це феномен друкарської продукції XIX ст., віртуальна реальність того часу, один з перших видів тривимірної книги [1].

Тунельна книга складалася з декілька сторінок, які поєднувалися «гармошкою», що допомагало створити ілюзію глибини. На кожній сторінці знаходився отвір, через який можна було побачити наступну сторінку – таким чином глядач занурювався у тривимірні сцени [2].

Традиційно, тунельна книга найчастіше створювалася, щоб освітити особливі події або продавалася в якості сувенірів, пов'язаних з туристичними пам'ятками; її призначення обумовлювалося фіксуванням театральних прем'єр, залишаючи відбиток в історії театральних вистав, природніх пейзажів, пам'яток архітектури, нових прогресивних споруди (рис. 2) [3].

Рисунок 2. Тунельна книга, присвячена відкриттю першої виставки у Лондоні, 1851 р.

Саме термін «тунельна книга» з'явився завдяки книгам, які були присвячені будівництву тунелю під рікою Темзою (м. Лондон) у середині XIX ст. (рис.3, 4). У період з 1825 р. по 1860 р. інженерний подвиг спонукав видавців випустити більш ніж п'ятдесят різноманітних варіантів реер show про тунель, який

пізніше став частиною лондонського метрополітену та був в експлуатації майже до 1962 р. – ні про одну іншу подію не було видано так багато книг реер show [4].

Рисунок 3. Тунельна книга, присвячена відкриттю лондонського тунелю під Темзою, XIX ст.

Рисунок 4. Тунельна книга «Вид на тунель під Темзою, яким він буде по завершенню», 1828 р.

У нашому сьогодні ми маємо багатий вибір друкованої продукції, серед якої відведено значне місце тривимірним книгам різного призначення і тунельна книга, яка пройшла скрізь час, не втратила своєї неповторності та набула сучасних рис. Так, відома ілюстраторка та «паперовий скульптор», М. Пісано, створює тунельні книги, серед яких найвідоміша – книга реер show, що розповідає про тунель між Нью-Йорком та Нью-Джерсі (рис. 5), будівництво якого припадає на середину ХХ ст. Ця тунельна книга у повністю відкритому вигляді має довжину 200 см. В середині – яскравий підводний світ, де ретро та сучасні автомобілі пропливають у коралових рифах, відтворюючи історію тунелю. А зовні – сувора сучасна реальність, яка нараховує 6 мільйонів плиток з бетону, що були використані для створення цього тунелю [5].

Рисунок 5. М. Пісано. Тунельна книга, XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щербина Ю. Гни свою лінію. Історія інженерів паперових конструкцій. URL: <https://gorky.media/context/gni-svoyu-liniyu/>.
2. Тунельна книга, яка була популярна у XIX столітті. URL: <https://trinixy.ru/241512-tunnelnaya-kniga-kotoraya-byla-populyarna-v-xix-veke.html>.
3. Шкурупий С. Питна і тунельна: список найнезвичайніших книжок у світі. *Comments.ua*. URL: <https://society.comments.ua/ua/news/incredible/pitna-i-tunel-na-sписок-naynezvichaynishih-knizhok-u-svi-ti-661286.html>.
4. Найнезвичайніші книги. Тривимірні pop-up books. Марія Пісано. *LiveJournal*. URL: <https://taberko.livejournal.com/116473.html>.

Здановська Ірина Миколаївна,
викладач кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОЄКТУВАННЯ АДАПТИВНОГО ОДЯГУ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ТА ІНВАЛІДІВ

Початки адаптивного одягу виникли з необхідності вирішити повсякденні виклики, з якими зіштовхуються люди з обмеженими можливостями. А саме через обмежену рухливість, складності в надяганні та інші специфічні потреби, інклюзивний одяг став важливим інструментом для полегшення життя людей з обмеженими можливостями та опікунів, які за ними доглядають.

Адаптивний одяг – це одяг, розроблений для людей з обмеженими можливостями чи різними фізичними особливостями, щоб його можна було використовувати з більшою легкістю та комфортом без шкоди для стилю.

Адаптивний одяг містить широкий спектр інновацій, зокрема:

- магнітні застібки для тих, хто має труднощі з м'язовою силою, тремором або хапанням;
- спеціально розроблені штани та топи, щоб відповідати сидячому положенню в інвалідному візку;
- сорочки, які забезпечують легкий доступ до медичних пристроїв, таких як порти;
- одяг без ярликів, щоб бути прийнятним для тих, хто має серйозну підвищену чутливість до тактильних відчуттів;
- компресійний одяг для тих, у кого гіпермобільність суглобів або набряк;
- взуття, яке можна одягати та знімати без рук;
- спеціальний одяг для використання з протезами, який має посилені зони, додатковий простір навколо суглоба та доступ до протеза на блискавці.

Основною характеристикою адаптивного одягу є його конструкція та використання м'яких, комфортних матеріалів, які підходять для чутливої шкіри, що є важливою складовою.

Спеціальний адаптований одяг для лежачих хворих людей є важливим засобом для забезпечення комфорту та якісного догляду для цільової аудиторії. Звернемо увагу на декілька ключових аспектів при проєктуванні цього виду одягу:

1. Зручність та доступність. Спеціальний одяг для лежачих хворих людей повинен бути легким у використанні і має бути доступним для медичного персоналу та опікуна. Це означає, що одяг повинен бути розроблений так, щоб його можна було легко одягти та зняти з лежачого пацієнта, не надаючи зайвого дискомфорту.

2. Запобігання виразкам на шкірі. Лежачі хворі люди мають підвищений ризик розвитку виразок на шкірі, особливо в областях, які найбільше тиснуться при тривалому перебуванні в ліжку. Спеціальний одяг повинен мати м'які шви, бути виготовлений із матеріалів, які дозволяють шкірі дихати та розроблений так, щоб запобігти тисненню та виразкам.

3. Забезпечення легкого доступу для медичних процедур. Одяг повинен дозволяти легкий доступ до тіла пацієнта для медичних процедур, таких як внутрішні ін'єкції, пломбування рани та заміна пелюшок. Це полегшує роботу медичному персоналу та зменшує стрес для пацієнта.

При проектуванні одягу для користувача інвалідного візка важливо звернути увагу на те, що одяг призначений для сидіння, може бути набагато зручнішим і функціональнішим. Наприклад, штани, призначені для використання сидячи, зазвичай мають коротшу посадку спереду, що зменшує скупчення тканини в області паху, і більшу посадку ззаду для повного покриття. Вони також, як правило, позбавляються задніх кишень і горбистих задніх швів – або будь-якого заднього шва – для додаткового комфорту.

Сорочки, призначені для використання в інвалідному візку, часто мають застібки на липучках або на застібках липучках ззаду на шиї, щоб полегшити їх надягання та зняття через голову, або вони можуть мати застібки на липучках уздовж усієї спини, щоб було легше для опікунів одягати та знімати сорочку з людини, яка її носить.

Сьогодні вже є бренди, які розробили одяг для інвалідних візків:

- Tommy Hilfiger Adaptive пропонує асортимент одягу для сидіння, включно з естетично приємними джегінсами Seated Fit Jegging, а також кілька варіантів шортів. Куртка Seated Fit Flag Regatta Jacket має передні кишені на потрібній висоті для користувачів інвалідних візків, фірмова футболка Seated Fit Stripe Signature T-Shirt має застібку на липучці вздовж довжини сорочки.

- JC Penny Adaptive пропонує чоловічі джинси прямого крою Mutual Weave Adaptive Seated Denim, які мають еластичну тканину, застібки на липучках з обох боків живота, вищу посадку на спині з еластичним заднім поясом і петлі, які допомагають натягнути джинси.

- Alter UR Ego продає «джинси для всіх», які мають кишені на стегнах штанин, а не на стегнах, еластичний задній пояс і петлі, які допомагають натягнути джинси.

- IZ Adaptive – це модна лінія одягу для людей з обмеженими можливостями. Вони розробляють джинси, шорти, чінос і легінси, а також модні топи, накидки, пальто, сукні та піджаки.

- Rollimoden – німецька компанія, яка спеціалізується на джинсах для сидіння, чоловічому діловому одязі та нижній білизні, а також аксесуарах, таких як рукавички для інвалідних візків і засоби захисту рук [1].

Розроблено багато спеціальних застібок та унікальних систем фіксації, які використовуються в адаптивному одязі для полегшення надягання і знімання, а також для забезпечення комфорту і безпеки користувачів. Розглянемо кілька прикладів:

1. Магнітні застібки можуть бути використані на сорочках, блузах, пальтах і навіть взутті для легкості закриття і відкриття. Вони особливо корисні для людей з обмеженою рухливістю в руках.

2. Липучки використовуються на одязі та взутті для легкого прикріплення і відкріплення. Вони дозволяють користувачам без зусиль закривати і відкривати одяг.

3. Застібки можуть мати зручні ручки або ручки, які легко тримати та обробляти для осіб з обмеженою моторною функцією.

4. Блискавки можуть бути оснащені довгими шнурками або легкими петлями, які дозволяють легко тягнути і закривати блискавку.

5. Застібки з можливістю регулювання розміру або довжини, щоб вони відповідали індивідуальним потребам користувача.

6. Хутрянні липучки для створення з'єднань на одязі, що дозволяють надягати та знімати одяг швидко та з легкістю.

7. Кнопкові застібки для облегшення одягання і зняття.

Ці елементи дизайну можуть значною мірою допомогти зробити одяг доступним для людей, які користуються інвалідними візками або мають проблеми з одяганням і зняттям звичайного одягу (Рис.1).

Рис. 1. Приклади адаптивного одягу.

Можемо дійти такого висновку: проєктування адаптивного одягу спрямоване на розробку конструкцій й інновацій для створення одягу, який легше надягати та знімати, а також може враховувати потреби осіб з обмеженими можливостями. Також слід врахувати комплекс споживчих вимог, особливості ушкоджень людини та психофізіологічних реабілітаційних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adaptive Clothing for Disabilities and Body Differences. URL: <https://www.everydayhealth.com/healthy-living/adaptive-clothing-for-disabilities-and-body-differences/>.
2. From Canes To Closures, Designing With Style For People With Disabilities. URL: <https://www.npr.org/2015/07/25/425890021/from-canes-to-closures-designing-with-style-for-people-with-disabilities>.
3. Normcore project showcases clothes made for people living with disabilities. URL: <https://disabilityhorizons.com/2019/05/normcore-design-for-disability-culture-showcases-clothes-made-for-people-living-with-disabilities/>.
4. Луцєвська О. М., Кулєшова С. Г. Перспективи проєктування адаптивного одягу для людей з ураженими кінцівками. *Ресурсозберігаючі технології легкої, текстильної і харчової промисловості* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції молодих вчених та студентів, м. Хмельницький, 24 листопада 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 62–64.
5. Проєктування адаптивного одягу для пацієнтів лікарень із врахуванням умов його експлуатації / О. В. Колосніченко, К. Л. Пашкевич, Н. В. Остапенко, Н. Р. Люклян, М. В. Колосніченко. *Art and Design*. 2022. № 3 (19). С. 72–87.
6. Славінська А. Л. Методи типового проєктування одягу : навчальний посібник. Хмельницький : ХНУ, 2008. 159 с.

Ізотова Валерія Володимирівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Графічний дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Георгадзе Тетяна Олександрівна,
PhD, викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ КОМІКСУ

В сучасному мистецтві комікс визначають, як форму поєднання малюнка і тексту у специфічній структурі кадрів (панелей), де використовуються бульбашки з мовленням для передачі діалогів та думок персонажів, що дозволяє ефективно розповідати історію та виразно висловлювати емоції, відкриваючи широкий спектр жанрів та стилів. Створення коміксу - це творчий процес, що включає створення малюнків та тексту для розповіді певної або серійної історії.

Комікс, як і будь-яке інше мистецтво, відображає різноманітні аспекти суспільства, культури та індивідуального досвіду. Проблематика коміксу може бути дуже різноманітною та включати в себе різні теми та погляди на світ. Комікси можуть висвітлювати та аналізувати різні соціальні проблеми, політичні, екологічні проблеми тощо. Етика та мораль в контексті героїв та злочинців, дослідження моральних аспектів вчинків персонажів та їх вплив на суспільство.

Історія коміксів сягає віддалених часів і має дуже цікавий шлях розвитку. Комікси виникли в середині 19-го століття як масове мистецтво в США та Європі. Перші комікси були зображеннями гумористичних сцен, які мали театральні коріння. У США комікси вперше почали друкувати у 1880-х рр. на сторінках газет синдикатів В. Херста та Дж. Пулітцера. Р. Ауткольт створив комікс «The Yellow Kid» ("Жовтий малюк"), котрий став настільки популярним, що його наявність на шпальтах гарантувала зростання продажів газет. У 1897 р. Hearst Syndicate випустив перший збірник коміксів "The Yellow Kid" у форматі книги. Цю найпопулярнішу серед покупців колекцію можна вважати першим фінансово успішним американським графічним романом. В період (1930-1940-і) з'явилися видавництва, такі як Marvel та DC Comics, які презентували персонажів, які стали класичними, наприклад, Superman, Batman, Wonder Woman. Цей час також характеризувався народженням командних коміксів. У (1950-1960-і) з'явилися нові персонажі, включаючи Flash, Spider-Man, X-Men, і Fantastic Four. Також важливе стало визнання коміксів як серйозного мистецтва. З 1970 і по 2000-і було багато новаторських змін у коміксах. З'явилися більш складні сюжети, глибші персонажі та арт-стилі. Була значна диверсифікація тем та жанрів [2, 12]. Після 2000-х з'явилися нові комікс-автори та підходи, включаючи децентралізовану самопублікацію через Інтернет. Важливим елементом стало звернення до різних культурних та соціальних тем. Зараз комікси є різноманітним жанром мистецтва, який охоплює гумор, фантастику, драму, героїку, наукову фантастику та інше. Вони публікуються у різних форматах: друківані видання, веб-комікси, графічні романи та інші.

Процес створення коміксу схожий з процесами створення інших друківаних видань як наприклад пікчербук.

Пікчербук та комікс — це все формати мистецтва, що використовують поєднання малюнків та тексту для розповіді історій. Вони найбільш схожі між собою серед інших друківаних видань. Проте вони мають відмінності в структурі, цілях та призначенні. В той час як комікс структурно складається з кадрів (панелей), де поєднуються малюнки та текст для розповіді історії. в пікчербуку кожна сторінка має малюнок та текст, але немає вираженої поділу на кадри. Текст може бути розташований поруч з малюнком або в окремих блоках. Комікс зазвичай спрямований на розповідь цілісної історії або серії подій за допомогою зображень та тексту. Головна мета - розповісти цікаву історію та передати емоції. У Пікчербуку більш загальна категорія, що може включати різні форми мистецтва, такі як графіка, живопис, фотографія тощо. Може бути спрямований на враження або вираження концепцій, а не обов'язково розповідь історії. Стосовно стилю та експресії комікс зазвичай використовує динамічні малюнки та бульбашки з мовленням для передачі діалогів та думок персонажів. Пікчербук більше зосереджений на естетиці та виразності малюнку та кольорів, може включати більш абстрактні або художній стиль.

Особливості створення коміксу включають в себе багато аспектів. Все починається з розробки ідеї та сюжету коміксу. Сценарій визначає послідовність подій, діалоги та образи персонажів, та часто розмір коміксу. Сценарій допомагає створити логічну та послідовну структуру для історії. Чіткий сценарій вказує, як малюнки повинні поєднуватися з текстом, забезпечуючи гармонійне співвідношення образів та слів. Він визначає початок, середину та кінець, що дозволяє чітко спланувати комікс та його розподіл на кадри. Він включає в себе діалоги, міркування та внутрішній монолог персонажів, що сприяє їхньому розвитку та внутрішньому конфлікту. Отже, сценарій є фундаментальним елементом, що визначає якість та ефективність коміксу, сприяючи його зрозумінню, емоційності та впливові на аудиторію. Створення цікавих та відмінних персонажів з унікальними характерами та виглядом.

Важливим у створенні коміксу є вибір стилю малюнків, колориту та графічних прийомів, які підходять для вашої історії. Завдяки тому що комікс поєднує у собі картинку та текст читачу легко захопитися ним.

Кадри та композиція є надзвичайно важливими аспектами коміксу, оскільки вони визначають, як малюнки та текст організовані на сторінці, як ефективно розповісти історію та як впливати на сприйняття читача. Ефективне використання кадрів та композиція дозволяє автору керувати ритмом, настроєм та імпаком історії, сприяючи кращому сприйняттю та залученню аудиторії. Також комікси особливі використанням бульбашок для тексту, діалогів та думок персонажів.

Редагування та перегляд коміксу є критичними кроками для забезпечення якості та ефективності коміксу перед його публікацією. Спершу слід переглядати весь комікс в цілому, щоб оцінити його загальний вигляд, структуру та сприйняття історії. Варто переконатись, що послідовність кадрів та подій логічна та зрозуміла для читачів. Події повинні бути представлені у правильній послідовності. Важливою є перевірка тексту на граматичні та орфографічні помилки. Потрібно перевірити діалоги та текст в бульбашках логічні, відповідають характерам персонажів та передають необхідну інформацію. В час сучасних технологій варто адаптувати комікс для мобільних пристроїв. Врахувати та перевірити те, як комікс виглядає на різних пристроях, забезпечити його коректне відображення та зручність читання на мобільних пристроях. Веб-комікс - це форма коміксу, який публікується та доступний для читання в Інтернеті. Це специфічний жанр, створений для онлайн-аудиторії, і має свої особливості, які відрізняють його від традиційних друкованих коміксів [3, 230]. Також має місце тестування коміксу серед декількох читачів, щоб зібрати відгуки та виявити можливі проблеми або додаткові можливості для поліпшення. Ці кроки сприяють вдосконаленню якості коміксу та готують його до успішної публікації та сприйняття аудиторією.

Публікація та поширення коміксів - це важливі кроки, які дозволяють поділитися вашою творчістю з аудиторією та забезпечити її максимальну досяжність [1, 38]. Наприклад це може бути заснування власного веб-сайту, блогу або профілю на платформі для публікації коміксів. Це може бути спеціальна комікс-платформа або загальна платформа для художників чи публікація коміксів на популярних соціальних мережах, таких як Instagram, Facebook, Twitter та інші. Використання хештегів та рекламування сприяють збільшенню аудиторії. Можна влаштувати показ творчості на мистецьких виставках, конференціях, фестивалях коміксів тощо. Це дозволить залучити увагу до ваших робіт та знайти нових шанувальників.

Варто розглянути можливості продажу коміксів через власний магазин на веб-сайті або використання онлайн-платформ, таких як Etsy, Gumroad або Patreon для продажу або монетизації контенту. Надати можливість читачам завантажувати електронні версії або замовляти друковані копії коміксів. Можливість співпраці з видавництвами, ліцензування авторських прав на комікси для інших проєктів, таких як анімація, фільми або гри. Використання маркетингових стратегій, рекламних компаній, співпраці з впливовими особами та інші способи залучення уваги аудиторії до ваших коміксів. Отже, успішна публікація та поширення коміксів вимагає систематичності, терпіння, наполегливості та відданості творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран Н., Гнаткович О. Класифікація та специфіка сучасних українських коміксів. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 37–42.
2. Мильченко Л., Татарінова Л. Особливості сприйняття візуальної книги. Комікси. Манга. Графічний роман. *Вісник Книжкової палати*. 2020. № 12. С. 10–15.
3. Специфіка створення веб-коміксу / І. Довженко, О. Коберник, А. Шаповал, В. Батрак. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27 квіт. 2022 р. Київ : Київський національний університет технологій та дизайну, 2022. С. 229–231.

Кардашов Володимир Миколайович,
доктор філософії в педагогіці,
професор кафедри дизайну,
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

Кардашов Микола Володимирович,
викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИЗАЙН-ОСВІТИ

«Не всі люди здатні і призначені для того, щоб пройти тривалий шлях науки до кінця. Одні з них дійдуть до певної точки, інші - трохи далі, і від того, як вони просуватимуться вперед, кількість їх буде скорочуватись. Звідси висновок їх варто навчати тому, що корисно для кожного, до якого б рангу суспільства вони не належали»
Д.Дідро[10]

Якщо дивитись на орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу, то бачимо найболючіші проблеми сьогодення у вітчизняній дизайнерській освіті, які починаються вже в загальноосвітній школі, де на уроках образотворчого мистецтва саме зараз чомусь не будуть ставити оцінки. Рішення приймається без досвідно-експериментальної роботи. А чим же гірші таланти художника або дизайнера від таланта, наприклад, математика (математичні завдання серйозно оцінюються, а художні проекти ні?).

Визначаючи обрії розв'язання проблем дизайн-освіти, необхідно перш за все побачити саме сьогоденні гострі і вузлові питання. які пов'язані напряму з якістю художньо-творчого розвитку особистості у якому, за нашим дослідженням - яке викладене в монографії, дієва філогенетична модель викладання образотворчого мистецтва для різних вікових груп учнів [2]. Дитина потребує творчої діяльності, духовної та морально-естетичної, бо саме вона глибинно віддзеркалює й удосконалює не тільки її внутрішній світ, майбутнього дизайнера, художника, а й засади професіоналізму, без якого неможливе створення і матеріалізація колориту художнього образу, майбутнього дизайн-проєкту. Сучасна вітчизняна школа в останні роки чомусь віддалилась і від виховного процесу і ми бачимо плоди такої діяльності міністерства.

«Різниця між художником і не художником не в тому, що один має в собі щось таке, чого не має інший, а тільки в тому, що перший у більшій мірі має те, що другий має в меншій мірі ...», - написав Ф.Шміт у книзі «Чому і навіщо діти малюють» [7, с. 39]. У цій же праці він підкреслює, що художня творчість необхідна кожному. І навчати мистецтвам слід не тільки тих, хто має особливий талант до них у цьому віці, а саме тих, хто менш здібний. І виховати хоч глядача, якого буде цікавити мистецтво.

Друге болюча проблема і питання. Стосується тих, хто йде в магістратуру з суміжних професій без відповідної базової художньої освіти. Чому не є важливим у професійному відборі абітурієнтів в магістратуру зовсім не виявляються необхідні творчі здібності особистості з іманентними художніми якостями, треба хоч би відповідні екзамени з композиції, рисунку і живопису або спеціальні завдання, які б виявляли наявність художньої інтуїції і чутливості майбутнього дизайнера-магістра. Без відповідної базової підготовки з живопису, рисунку, композиції, кольорознавства, скульптури важко творити, малювати з натури. Хіба що красти створене. Вказані предмети не будуть вивчати зовсім. На другому (магістерському) рівні вищої освіти ці предмети повипадали в більшості інститутах зовсім. Рішення очевидне. Для таких магістрантів необхідно збільшити срок навчання, як це робилось в Інституті дизайну, архітектури і журналістики.

При вивченні історії вітчизняної дизайн-освіти ми також прийшли до висновку, що фундамент дизайнерської підготовки - набуття студентами бездоганної графічної грамотності спочатку субстаційно. Необхідно пам'ятати, що віртуальне моделювання є антисубстанціональним, що вже доведено на прикладі зарубіжних країн, особливо Японії.

У епоху постглобалізації роль і образотворчої і дизайнерської діяльності, яка стає все ширшою і складнішою, а загальноосвітня школа в цьому питанні сходиться з арени-відмінняє значення уроків мистецтва і оцінку роботи дітей на уроках. Це недопустимо, у зв'язку з тим, що дизайнерська освіта починається із дитинства - у сім'ї, у загальноосвітній школі - це зумовлено синзетивним, віковим художньо-творчого розвитком особистості, коли «всі діти-художники». Мистецтва притаманні українцям. Подивіться скільки народних пісень, народного образу творення. І підкреслимо значення цієї роботи саме для української школи, українських дітей, ментальність яких емоційна і нормально не буде сприймати роботу тільки

вербально-логічних, лівопівкульних операцій, педагоги повинні присвятити цю вікову особливу від природи дитячу життєдіяльність і тому, що має і повинно залишити по собі міцні сліди і розвитку правої півкулі головного мозку. Навпаки, необхідний якісний рівень уроків мистецького спрямування, які якісно впливають на духовну діяльність і розвиток художньо-творчих талантів і відіграють значиму роль у виборі професії, спорідненої праці і здатне жити художньо-творчу активність особистості все життя, наскільки дозволяє шкільний рівень художнього розвитку. А він дозволить чи не дозволить прищеплювати учню естетичний смак, оцінювати його роботу на уроці і формувати не просто графічну грамоту, як це спостерігалось під час навчання традиційними засобами, а й культуру духовно-творчу, що залежить від таланта педагога, якому треба платити відповідну зарплату, не копійки. В університетах, інститутах, де готують учителів шкіл, дизайнерів треба досліджувати і посилювати саме етико-естетичний, етнокультурний аспект навчально-виховного процесу, досліджувати архетипи образу творення [2;3;4]. Тоді результатом з'являється відповідний дизайн-проект-наприклад шахів «Запорізькі козаки» [1], які скульпульно досліджені і професійно виконані магістром А.Солдатенком [3;4;5;6;7], і який зараз працює викладачем дитячої художньої школи. Згадані вище проблему на уроках мистецтва виділяють ще один її аспект і найскладнішу актуальну мету сьогодення і взагалі естетичного виховання і розвитку учнів загальноосвітньої школи, пов'язану саме з катарсисом, очищенням душі і зняттям психічних травм дітей у процесі художнього сприймання і їх продуктивної творчості, яку треба оцінювати [2].

Враховуючи тенденції впровадження болонського процесу, переходу у загальноєвропейський простір вищої освіти (ЕНЕА) та можливої зміни терміну навчання бакалаврів до 3 років [9, с. 3] бачимо подальшу тенденцію можливого зменшення якості освіти. Фаховий досвід під час практики на підприємствах чи у приватній діяльності не замінить відсутності базової художньої освіти. Враховуючи майбутню стратегію перехрестного мультинавчання, та принципу навчання протягом життя з можливістю зміни професії пропонуємо додавати обов'язковий блок художньо — естетичної освіти з подовженим терміном навчання, для людей які не мали такий досвід навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кардашов В. М., Солдатенко А. О. Історично-культурологічний аспект дизайн-проекту шахів «Запорізькі козаки». *Актуальні наукові рішення журналістики, дизайну та архітектури* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14 листопада 2019 р. Київ, 2019. С. 189–200.
2. Кардашов В. М. Художньо-творчий розвиток особистості: теоретичний та методичний виміри : монографія. Мелітополь, 2011. 291 с.
3. Куленко М. Я. Основи графічного дизайну. Київ : Кондор, 2006. 492 с.
4. Рудинський М. Я. Кам'яна Могила. Київ : АН УРСР, 1961. 140 с.
5. Сас П. М. Хотинська війна 1621 року. Київ : Інститут історії України, 2011. 520 с.
6. Фігурний Ю. С. Історичні витоки військової культури українського козацтва. Київ : Київське братство, 1997. 124 с.
7. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький та ін. Київ : Абрис, 2002. 744 с.
8. Шміт Ф. І. Психологія малювання для педагогів. Київ, 1921. 114 с.
9. The Bologna Declaration of 19 June 1999, ENEA. URL: http://megalib.com.ua/content/901_2_Pedagogichni_idei_Deni_Didro.html.

Качмар Олександра Василівна,
доктор філософ. наук, професор,
кафедра управління соціокультурною діяльністю, шоу-бізнесу та івентменеджменту,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ФІЛОСОФІЯ КОЛЬОРУ СОНІ ДЕЛОНЕ

Делоне - це не ім'я, це - явище в культурі.

Українське мистецтво помалу завоює закордонних поціновувачів живопису. Абстракціоністи, фовісти та кубісти підкоряли закордон своїми полотнами.

Однією з «українок за кордоном», стала Соня Делоне (Сара Ільвіна Штерн). Більшу частину життя художниця прожила у Франції та Іспанії, проте, вона часто наголошувала на впливі української культури на її творчість. Своїй яскравості фарб вона завдячувала Україні. Насичені яскравими кольорами картини,

ніколи б не з'явилися без спогадів і вражень від української культури, яскравих українських весіль і свят [картина Ритм]. Самим лише кольором вона навчилася передати і нове сприйняття простору, тісно пов'язаного з часом, і фізичну динаміку матеріалу, що з часом знайшло підтвердження у наукових теоріях. Її коріння вбачили й французи, проте, для України вона довгий час лишалась невідомою.

У 1920-х роках ім'я Соня Делоне знав кожен паризький художник, 1930-х – кожна європейська модниця, у 1940-х роках - всі солідні декоратори, ілюстратори, дизайнери – навіть автомобільні. Вона – перша жінка, виставка робіт якої відбулася в Луврі у 1964 році – при житті, включила 117 робіт художниці, які вона особисто відібрала і передала в дарунок музею, і єдина жінка, яка в 90 років отримала почесне звання офіцера Ордена Почесного легіону.

В Україні про видатну полтавчанку, згадали аж у наш час, коли кілька років тому привезли виставку її плакатів. Зрештою, за право називати Соню землячкою сперечається й Одеса – звідти родом мати мисткині. Так чи інакше, Соня Делоне – народжена в Україні. Одна з перших у світі, хто додав у свої роботи фарби України – унікальні національні мотиви та неповторні візерунки.

Першою роботою, у якій вбачається український орнамент стала звичайна дитяча ковдра, у стилі печворк, з різнокольорових клаптиків, яку мисткиня зшила маленькому синовчю Шарлю (як артефакт тепер вона зберігається в колекції Національного музею сучасного мистецтва у Парижі) [1]. «Я хотіла зробити її зі строкатих клаптиків тканини, використовуючи техніку, яку я бачила у хатах українських селян. Кінцевий результат нагадав мені роботи кубістів, і ми з чоловіком Робером вирішили перенести цей принцип поєднання на полотно» - згадує художниця [2]. Відтоді творчий метод, який отримав назву «симультанний» (*simultanéisme*), став фірмовим стилем творчих робіт Соні Делоне у всіх видах сучасного мистецтва, в яких українка пробувала себе.

Знаходячись 24 години на добу поряд з чоловіком, теоретиком орфізму, Соня Делоне, як ніхто інший, точно і постійно розуміла суть нової течії. Саме їй судилося стати співавтором Євангелія від "мистецтва діонісійської радості". Окрім орнаментів, художниця працює з вишивкою, вона винаймає вишивальниць, котрі вручну гаптують цілі пальта, які купували голівудські знаменитості. Моделі Соні чудово відображали час ар-деко, час джазу: яскраві кольори, орнаменти і разом з тим плавна природність руху.

Залишивши Україну у п'ять років, до кінця життя Соня Делоне не забувала Україну. У художниці залишилися яскраві спогади - глибокий білий сніг взимку, великі жовті соняшники влітку, буяння літніх мальв під стіною бабусиної хати чи нескінченна синява Чорного моря, і усе це накривають соковиті мазки, якими споконвіку пишеться наша рідна осінь. Усе це не просто звучить, а разом з українськими орнаментами явно читається в її авторських роботах.

Психологи стверджують: почуття, особливо емоції, що закарбувалися у дитинстві, подібні до знакових принтів, вони вбирають наше майбутнє, вони живуть в пам'яті довше, ніж дрібні деталі, точні дати і будь-які топоніми.

Зображення руху кольору в світлі - так визначала художниця свої роботи. Вперше форма не панує, а підпорядковується кольору; вперше форма будується не за допомогою світлотіні, а за допомогою глибини самого кольору. Кольори, немов живі організми, впливають один на одне, створюють ілюзію руху і ритму. Такий підхід був абсолютно унікальним в живописі. У роботах Соні Делоне філософія кольору отримала належне визнання і широке практичне використання. Її творчість розширила розуміння того, як колір впливає на людське сприйняття, а сама філософія кольору стала одним з найважливіших інструментів сучасного дизайну [3].

В Україні є дві літографії, відбитки малюнків Соні Делоне. Це «Жовті кулі» та «Велике червоне коло», котрі можна побачити в Національному художньому музеї України, що на вулиці Грушевського у Києві, а більше її робіт зберігається у Паризькому міському музеї сучасного мистецтва [4]. Про неї та її здобутки відомо лише вузькому колу спеціалістів, на жаль, хоча салон "Нові реалії" (*Realites Nouvelles*), заснований пані Делоне у 1939 році, існує й донині. Французи завжди визнавали її українське коріння, а польські газети у некролозі назвали мисткиню видатною українсько-єврейською французькою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стахівська Ю. Соня та гра кольорів. Київ : Дух і літера, 2022. С. 42.
2. Кондратенко М. Забуті імена: модельєр Соня Делоне. *Український інтерес*. URL: <https://uain.press/blogs/609912-609912>.
3. Соня Делоне: полтавка, яка започаткувала французьку моду. *Українки*. URL: <https://ukrainky.com.ua/sonya-delone-poltavchanka-yaka-zapochatkuvala-francuzku-modu/>.
4. Дизайнерська спадщина Соні Делоне. *Yourforest.ua*. URL: <https://yourforest.ua/uk/sonya-delone>.

Кобець Оксана Валентинівна,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри садово-паркового господарства,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПІДБОРУ АСОРТИМЕНТУ РОСЛИННОСТІ ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ ПРИБУДИНКОВИХ ТЕРИТОРІЙ ЗА КЛІМАТИЧНИХ УМОВ М. ЗАПОРІЖЖЯ

Озеленення населених місць є обов'язковою складовою сучасного містобудування. Роль зелених насаджень у технології створення оптимального міського середовища та його оздоровлення набирає вагомості в наслідок зростаючого посилення антропогенного навантаження на довкілля. На жаль, протягом останніх 20-30 років спостерігалися ознаки погіршення стану зелених насаджень в українських містах, в тому числі, на прибудинкових озеленених територіях. На сьогодні першочергового значення в стратегії розвитку зеленого будівництва набуває мобілізація усіх доступних заходів для збереження, відновлення і поліпшення якості міських зелених насаджень [1]. Провідна роль у цьому процесі відводиться покращенню видового складу міських зелених насаджень, оптимізації їхнього таксономічного складу у відповідності до сучасних умов міського середовища.

Результати проведених багаторічних випробувань інтродукованих видів дерев та чагарників дають можливість кількісно і якісно поліпшити їх таксономічний склад в зелених насадженнях міст і селищ України. В репродуктивних та колекційних насадженнях України наразі налічується надзвичайно широкий асортимент дерев і кущів, особливо їх культиварів. Сучасна концепція широкого і повноцінного використання видового і формового складу деревних рослин в озелененні міст у зв'язку з тенденцією ксерофілізації клімату України полягає у відборі всебічно випробуваних, декоративних, екологічно стійких видів і культиварів [3, 4].

Асортимент деревних і чагарникових рослин для кліматичних умов Запоріжжя слід обирати з рослин, рекомендованих для III ґрунтово-кліматичної зони України (Північного і Центрального Степу) [1].

Запоріжжя – велике індустріальне місто, тому для раціонального підбору видів та сортів рослин необхідно врахувати також відношення рослин до складних екологічних умов міського середовища [2]. Рослинам доводиться миритися з надлишком або нестачею світлової енергії; підвищеною температурою повітря та ґрунту, повітряною посухою, запиленістю повітря (відкладенням пилу поверхні листя); забрудненням повітря викидами автотранспорту і промислових підприємств; порушенням водного, повітряного, теплового режиму ґрунту внаслідок наявності потужних поверхонь, ущільнення верхніх шарів ґрунту, шумом, вібрацією ґрунту, механічними ушкодженнями тощо.

Інтенсивність впливу на рослини перерахованих факторів залежить від ступеня урбанізації і площі території озеленення. Відповідно до класифікації міських територій за ступенем негативного впливу на зростання та розвиток рослин території біля багатоквартирних будинків належать до другої групи, де негативний вплив міського середовища середнє виражений і створюється більш-менш сприятливі умови для існування рослин за рахунок збільшення розмірів озеленювальних смуг. Проте глобальна зміна клімату у бік підвищення середньорічних температур і зростання посушливості [5] а також низка причин, викликаних воєнним станом у країні, накладає певні корективи: екологічні умови зростання рослин погіршуються, догляд за рослинами ускладнюється, а іноді і взагалі відсутній, тому і для територій другої групи ми маємо рекомендувати асортимент найбільш витривалих, жаро- і посухостійких, невибагливих до умов живлення, аерації і освітлення культиварів деревних і чагарникових рослин [1,4].

Для сонячних ділянок з надлишковою інсоляцією з деревних рослин можна запропонувати робінію звичайну (*Robinia pseudoacacia L.*) (щеплені зонтичні форми), маслинку вузьколисту (*Elaeagnus angustifolia L.*), маслинку сріблясту (*Elaeagnus commutata Bernh. ex Rydb.*), катальпу звичайну (*Catalpa bignonioides Walter*), сосну кримську (*Pinus nigra subsp. pallasiana (Lamb.) Holmboe*), видові та декоративні форми ялівців лускатого (*Juniperus squamata Buch.-Ham. ex D.Don*), скельного (*J. scopulorum Sarg.*), китайського (*Juniperus chinensis L.*), платан східний (*Platanus orientalis L.*). Для тінистих ділянок можна рекомендувати клен ясенелистий (*Acer negundo L.*) (декоративні щеплені форми), липу дрібнолисту (*Tilia cordata Mill.*), тую західну (*Thuja occidentalis L.*) (декоративні садові форми), широкогілочник східний (*Platyclusus orientalis (L.) Franco*) (культивари) тощо.

З чагарникових рослин для відкритих ділянок підійдуть гібіск сирійський (*Hibiscus syriacus* L.), тамарикс французький (*Tamarix gallica* L.), бруслина Форчуна (*Euonymus fortunei* Hand.-Mazz.) (декоративні форми), жасмин садовий вінцевий (*Philadelphus coronarius* L.), для затінених ділянок можна рекомендувати бирючину звичайну (*Ligustrum vulgare* L.), таволги (т. Вангута (*Spiraea × vanhouttei* (Briot) Zabel), т. японська (*S. Japonica* L.f.), т. Бумальда (*Spiraea × bumalda* Burv.), т. верболиста (*S. salicifolia* L.) та ін.), форзицію європейську (*Forsythia europaea* Degen & Bald), шипшину собачу (*Rosa canina* L.) і зморшкувату (*R. rugosa* Thunb.), самшит вічнозелений (*Buxus sempervirens* L.) тощо.

Для вертикального озеленення можна рекомендувати кампсис укорінливий (*Campsis radicans* (L.) Seem.), гірчак бальджуанський (*Fallopia baldschuanica* (Regel) Holub), хвилівник звичайний (*Aristolochia clematitis* L.), дикий виноград п'ятилистий (*Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch.).

Оптимальний вибір видового і сортового складу рослинності для озеленення прибудинкових територій дозволить забезпечити довготривалу декоративність насаджень, спростить догляд за ними і покращить місцеві мікрокліматичні умови для мешканців міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецов С. І., Левон Ф. М., Пушкар В. В. Асортимент дерев, кущів та ліан для озеленення в Україні. Київ, 2013. 256 с.
2. Кучерявий В. В., Кучерявий В. С. Озеленення населених місць. Львів, 2021. 666 с.
3. Лаптев О. О. Екологічна оптимізація біогеоценотичного покриву в сучасному урболандшафті. Київ, 1998. 208 с.
4. Левон Ф. М. Зелені насадження в антропогенно-трансформованому середовищі : монографія. Київ, 2008. 364 с.
5. Changes in frost, snow and Baltic sea ice by the end of the twenty-first century based on climate model projections for Europe / K. Jylhä, S. Fronzek, H. Tuomenvirta, T. Carter, K. Ruosteenoja *Climatic Change*. 2008. № 86 (3–4). С 441–462. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10584-007-9310-z>.

Колесник Ірина Юріївна,
викладач кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ У СТУДЕНТІВ ХУДОЖНІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПО ДОСЯГНЕННЮ ЗОРОВОЇ РІВНОВАГИ СИЛ ЗАСОБАМИ ФОРМАЛЬНОЇ КОМПОЗИЦІЇ

Актуальною задачею у педагогічному процесі становлення майбутніх дизайнерів є створення збалансованої програми з «Композиції», яка б досягала **мети** дисципліни – формування у студентів художніх спеціальностей вміння зі створення гармонійних композицій, які лежать в основі їх майбутніх творів, курсових і бакалаврських робіт.

Гармонійно побудованою композицією можна вважати ту, що створена за законами композиційної рівноваги, супорядності частин та єдності їх в цілому. Важливою задачею для викладача ВНЗ постає навчити законам побудови гармонійної композиції. Проте досвід викладання дисципліни надає можливість зазначити, що **проблематикою** навчання у студентів художніх спеціальностей є те, що теоретичні знання законів візуального сприйняття не впливають на формування навичок створювати гармонійні композиції і не дають гарантованого результату навчання.

Таким чином, в аспекті вибору ефективної методики навчання потрібно розглянути важливий вплив законів візуального сприйняття на формування практичної навички по створенню гармонійних композицій. Для того, курс дисципліни «Композиція» потрібно умовно розділити на дві складові завдань, першу і другу, в якому особливу увагу привертає блок завдань, що формує практичну навичку по створенню гармонійних формальних композицій на основі законів візуального сприйняття. Перша є базовою і фундаментальною у засвоєнні теорії дисципліни, а саме: мети дисципліни, її законів, принципів побудови композиції та її категоріального апарату, на прикладі створення і виконання тренувальних вправ з формальної композиції, які сформуєть навички по пошуку динамічної або статичної рівноваги у композиції, по створенню структури підпорядкованих елементів за принципом симетрії або асиметрії, по досягненню цілісності композиції. Базова частина композиції, що націлена на тренування у студентів

добрих навичок зі створення гармонійних формальних композицій, враховує насамперед закони візуального сприйняття.

Друга складова дисципліни «Композиції», має на меті вже не засвоєння принципів та законів композиції, а відпрацювання цих знань у вирішенні завдань, що мають більш професійну направленість, націлені на більший прояв творчості, а саме є більш ускладненими за художньою формою, з предметним змістом, оперують вишуканістю графічних прийомів, рівнем художнього задуму і складності структури композиції. Для вирішення цієї методичної задачі пропонується створити базовий блок завдань з формальної композиції, що спирається на закони візуального сприйняття, і через практичне повільне засвоєння у студентів надає на підсвідомому і розумовому рівнях знань і вмінь; що підкріплено заняттями з композиції у студіях оф-лайн або дистанційно он-лайн, які завершуються аналізом і наочним розбором особливостей кожної композиції з позицій законів візуального сприйняття [2].

Для того, щоб розкрити сенс дисципліни, потрібно розкрити сучасний термін «Композиція» – (у перекладі з латини – розміщення, структура) означає головний, організуючий компонент художньої форми, що надає твору єдності і цілісності, підпорядковуючи його елементи один одному і цілому. Цей термін, запроваджений древніми греками, залишається незмінним і до сьогодні, і повністю співпадає з терміном «Гармонія». Так поняття «гармонія» у вченні Геракліта Ефеського (544-483 рр. до н.е) розглядається як внутрішня єдність, урівноваженість протилежностей, що становлять ціле. Композиція включає у себе вибір і розташування елементів, таких як лінії і форми, колір, пропорції і текстури, в межах композиційної структури. Фома Аквінський, теолог епохи Середньовіччя, зіставляв категорії естетики й етики, краси і блага, дав визначення, що краса має трансцендентний початок і складається з: 1) цілісності (integritas); 2) пропорції чи співзвуччя (consonantia); 3) ясності (claritas) (під якою розумілося ідеальне випромінювання самої ідеї чи форми). Це твердження підкреслює значимість правильного розуміння структурної композиції та її неподільності, яка дозволяє виражати ідею з ясністю та єдністю з формою, використовуючи допомогу виразних засобів. Важливо, щоб ідея, що виражається через композицію, ясно сприймалася і водночас була естетично привабливою. Композиція має бути організованою та цільною, внаслідок чого виникає синтез форми та змісту. Тільки така єдність засобів виразності та композиційної структури дозволяє передати цілісність та глибину ідеї, та збільшує вплив на реципієнта. Тому можна зауважити, що термін гармонії, виведений давньогрецькими філософами, підтриманий і розкритий теологом Середньовіччя, має своє повне відображення у сучасному трактуванні значення дисципліни «Композиція», що викладається у художніх спеціальностях [3, 4].

Саме формальна композиція з'явилася на початку ХХ сторіччя на зламі способів виробництва, яке переходило від ручного до машинного виготовлення, від ремісництва до промислового дизайну, яке потребувало зменшення часу на виготовлення і затрат на декорування, стала відповіддю на соціальний, економічний, естетичний конфлікт, що сформувався як криза перехідного етапу, [3]. З появою Баухауса у Німеччині на початку 20-го сторіччя формальна композиція стала основною методологією викладання дизайну й архітектури, представленою у школі Вальтера Гропіуса. Школа Баухауса прагнула синтезувати мистецтво і промисловість, сформували конструктивний підхід у дизайні, який спирався на принципи практичності, функціональності і простоти [3]. Будівлі Баухаусу характеризувалися геометричними формами, масштабними планами і чіткою лінійною композицією, орієнтованими на мінімалістичне спрощення форми у взаємодії з глибиною простору і грою світла. Конструктивізм перестав бути просто стилем, а став свого роду філософією архітектури, таким чином, сформувавши нову естетику раціональної архітектури. Формальна композиція лишена декорування, з неї знята образотворча задача, вона апелює до глядача лаконічними геометризаними формами фігур, тоном, графічно створеними фактурами, проте все рівно досягає художньої образності й емоційності. Щоб пояснити ці виразні якості формальної композиції потрібно звернутися до наукових досліджень кінця ХІХ - початку ХХ сторіччя, спершу опублікованих І. Сеченовим у праці «Рефлекси головного мозку», 1863, в якій виклав природно-наукову теорію психічної регуляції поведінки людини. Вивчення рефлекторної роботи мозку у акті візуального сприйняття і створення перецептивних дій продовжили вивчати науковці: М.М. Ланге, В. Зінченко, К. Валентайн, М. Вертгеймер, Р. Аренхейм, [3]. Акт сприйняття має рефлекторну природу і незмінні послідовні стадії сприймання подразника: 1) перетворення його у нервові імпульси (кодування); 2) декодування і перетворення сприйнятої інформації; 3) відповідна реакція організму на інформацію у вигляді поштовху до дії, напруження м'язів. У акті візуального сприйняття творів мистецтва він має таку саму послідовність, але продуктом розумової діяльності виступають перцептивні образи і дії, які можуть визвати поштовх до фізичної активності в реальному житті або емоційної розрядки – катарсису, що

грецькою означає очищення, яке допомагає глядачеві отримати моральну та емоційну реалізацію. Побудова перцептивного образу пояснювалася інсайтом – особливим психічним актом осягнення, миттєвого схоплення суттєвих відношень у полі сприйняття і структури ситуації в цілому, не пов'язаним із минулим досвідом, завдяки якому досягається осмислене вирішення проблеми. Візуальне сприйняття формує не лише особливості рефлекторної роботи мозку, але і особливості зорового апарату, так Л. Райхтер виявив, що при впливі світла на око виникає індуктивний струм, який обумовлює зорове сприйняття. Явищем індукції можна пояснити й явище іррадіації. Тональна фігура, що порушує спокій білого фону у формальній композиції, сприймається «позитивно» зарядженою, а сам фон – «негативно», тому що будь-який візуальний об'єкт є порушенням спокою для нашої нервової системи, він мобілізує простір, спричиняє кінестетичну роботу м'язів зорового апарату, передає електричний імпульс по нервових сітках у мозок, збуджуючи його ділянки, вирівняти це збудження може тільки створенням психічного стану рівноваги. Праця Е. Рубіна «Фігури, що візуально сприймаються», 1915, оказала вплив на розвиток гештальтпсихології, обґрунтувала на рівні роботи зорового апарату акт сприйняття фігури і фону. Він стверджував, що фігура сприймається як предмет, фон – середа, що оточує предмет. Фігура набуває значно важливіх якісних характеристик, протилежних до фону, вона цікавіша й інтенсивніше вивчається мозком, ніж фон. Ф. Перлз, психіатр, вважав що саме на межі фігури і тла відбувається психологічна подія. Протидіючі сили, що виступають одна проти одної, але в кінцевому випадку, вони створюють рівновагу сил. У стані рівноваги частини формальної композиції створюють єдине ціле і надають значення композиції. На своєму завершальному етапі процесу сприйняття композиція досягає стану заспокоєння і задоволення як кінцева форма діяльності людини [1, 3, 4].

Таким чином, дуже важливо методично послідовно створювати завдання з формальної композиції, які поступово налаштовували б зоровий апарат на візуальне сприйняття і сформуливали б навичку досягати зорову рівновагу сил у композиції, враховуючи основні властивості композиційних форм: геометричний вигляд форми, величина, становище у просторі, маса, фактура, колір, світлотінь. Кожна з цих властивостей може змінюватися в певних межах, мати безліч станів. Тому завдання по створенню композицій повинні йти від простих до складних, розширяючи кількість композиційних засобів і прийомів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойлен А. Візуальна культура / пер. з англ. Г. Лелів. Київ : ArtHuss, 2021. 208 с.
2. Дерев'яно Н. Компетентнісний підхід до проектування освітньо-професійної програми з медіадизайну. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. Запоріжжя, 2020. Вип. 33. С. 79–87.
3. Дудник М. Технический дизайн : уч. пособ. Запорожье : ЗНТУ, 2009. 224 с.
4. Синєпупова Н. Композиція: Тотальний контроль. Київ : ArtHuss, 2019. 240 с.

Курган Влада Юріївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Графічний дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Георгадзе Тетяна Олександрівна,
PhD, викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

АЙДЕНТИКА В ІНДУСТРІЇ КРАСИ

Креативна індустрія спочатку зазнала удару пандемії, а потім повномасштабної війни. Для будь-якого напрямку діяльності постійні й досить тривалі перепони становлять загрозу.

За статистикую:

- близько 20% спеціалістів виїхали в інші країни;
- 37% залишилися без роботи або тимчасово не отримують зарплатню;
- 39% опитаних спостерігають значне зменшення кількості замовлень.

Українські дизайнери, що працюють на фрилансі у міжнародних компаніях, вже визнані на світовому рівні. Середня зарплата web-дизайнера на віддаленій посаді у міжнародній компанії, згідно з опитуваннями маркетплейсу MasterBundles, становить близько 3500 євро.

Міжнародні компанії цінують якості українських працівників креативної сфери, а саме: високий рівень освіти, здатність швидко адаптуватися до мінливих умов, гнучкість, креативність. Враховуючи великий розрив між зарплатою, очевидно, що повернуться на батьківщину не всі. Окрім того, війна триває вже досить довго. Молоді кадри, а також громадяни, які виїхали разом з родиною, поступово влаштовують особисте життя, налагоджують побут. Адаптувавшись до стабільності за кордоном, не кожен зголоситься на нові виклики, що можуть постати при поверненні додому [1].

Особистий бренд — це впізнаваний образ, який формується в суспільному уявленні щодо конкретної людини. Особистий бренд складається зі знань, навичок, сильних якостей особисті, стилю, особливих фішок, ідей та позицій із якихось питань.

Персональний бренд допомагає залучити клієнтів, які готові платити більше за ім'я, репутацію, експертність. У такий спосіб витрат на пошук клієнтів або покупців зменшуються, а середній чек зростає. Це особливо важливо у сферах із високою конкуренцією.

Розвивати особистий бренд корисно підприємцям — його наявність сприяє успішному просуванню та хорошим продажам. Завдяки правильному іміджу власника компанії, конкурентоспроможність бізнес-проектів зростає.

Персональний бренд потрібен експертам, щоб бути на слуху та мати довіру серед аудиторії. Це стосується лікарів, маркетологів, дизайнерів, фінансових консультантів, фітнес-тренерів, коуча та інших фахівців. Це потрібно, якщо ви плануєте продавати курси [2].

Айдентика — це сукупність візуальних, вербальних, ідеологічних складових компанії, які допомагають сформувати перше враження та створюють цілісний образ в очах споживачів, роблять бренд впізнаваним і відокремлюють від інших. Водночас, важливо розуміти, що айдентика — не просто набір яскравих і красивих картинок. Вона має відповідати цінностям бренду, транслювати його основні ідеї, містити певне послання, яке сприймає аудиторія.

Айдентика — потужний маркетинговий інструмент, без якого в сучасному медіапросторі неможливе існування бренду. Хоч прийнято вважати, що ідентичність актуальна корпораціям-гігантам, навіть малому і середньому бізнесу в епоху значної конкуренції потрібно стати помітними для цільової аудиторії, виділятися серед схожих компаній, зробити так, щоб їх легко вирізняли та без проблем ідентифікували. І тут без унікальної назви, логотипу, гасла, фірмових кольорів та набору інших елементів, які будуть сприйматись у зв'язці з конкретним брендом — не обійтись [3].

На сьогодні бізнес у сфері краси має зосередитися на наданні своїх послуг, в результаті яких буде залишатися позитивний досвід клієнтів від відвідування їх закладу і отриманих процедур в індустрії краси. Зважаючи на війну в Україні, є велика потреба у створенні спеціальних умов для емоційного перезавантаження. Саме відвідування салонів є тим засобом для естетичного, емоційного і духовного відпочинку, результатом якого буде залишатися позитивний досвід у споживачів.

Айдентика в індустрії краси звертається до почуттів. З її допомогою компанії підкреслюють свою індивідуальність.

Кажучи простими словами, у поняття айдентики бренду входить усе, що можна побачити. Це і фірмові кольори, і логотип, і типографіка, і зовнішній вигляд упаковки, веб-дизайн, та оформлення сторінок у соціальних мережах, і багато іншого. Кількість елементів фірмового стилю залежить від того, скільки точок дотику передбачається розробити. Працюючи над візуальною частиною бренду, дизайнер намагається розповісти історію компанії і привернути увагу клієнтів. При цьому при впровадженні нових деталей необхідно забезпечити їх гармонійне поєднання з уже існуючими за такими параметрами, як розмір, колір, відчуття, особливості використання і т. д. Одна з ключових завдань айдентики бренду — розробити правила комбінування дизайнерських елементів. У результаті їх можна буде гармонійно поєднувати для формування правильного образу продукту або послуги.

Дизайн — одна з невід'ємних складових брендингу. По суті, він відповідає за візуальне представлення самої сутності бренду, а також передачу емоційного посилу. Дизайнери не створюють бренд, але формують корпоративний стиль. Вони використовують усі можливі інструменти візуальної мови, щоби створити в цільовій аудиторії таке розуміння бренду, яке необхідно компанії [4].

Отже, айдентика має відповідати цінностям бренду, транслювати його основні ідеї, містити певне послання, яке сприймає аудиторія. Ключове завдання айдентики бренду є розробка правил комбінування дизайнерських елементів. У результаті їх можна буде гармонійно поєднувати для формування правильного образу продукту або послуги. Айдентика займає основне місце у розвитку індустрії краси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Токрев М. Не одними айтівцями. Що креативні індустрії зможуть запропонувати Україні. *Економічна правда* : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/19/696149/>.
2. Цапліна А. Що таке особистий бренд, як його створити та просунути. *SendPulse* : blog. URL: <https://sendpulse.ua/blog/personal-branding>.
3. Шевченко Т. Айдентика: навіщо потрібна та як її розробити для бренду. *Wizeclub* : blog. URL: <https://wizeclub.education/blog/ajdentika-navishho-potribna-ta-yak-yiyi-rozrobiti-dlya-brendu>.
4. Роби бізнес укр. : Telegram channel. URL: <https://t.me/makebusinessinua>.

Левченко Діана Олегівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Графічний дизайн.
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Георгадзе Тетяна Олександрівна,
PhD, викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ВАЖЛИВІСТЬ АЙДЕНТИКИ В ФЛОРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

На сучасному етапі розвитку, підприємство є прогресивною бізнес системою яка є доступною кожному. Для реалізації власних бізнес проектів, має бути бажання до самореалізації та досягнення професійного успіху.

Сучасний фахівець з дизайну повинен мати широкий світогляд, високий інтелектуальний потенціал і рівень культури, здатність до самовдосконалення, вміння творчо підходити до вирішення проблем та обирати оптимальні варіанти рішень, здатність до аналізу, вміння орієнтуватись в умовах швидко змінюваних дизайн-тенденцій ринкового середовища [1, с. 58-59].

Логотип та айдентика відіграють центральну роль у визначенні чим займається компанія. Все це забезпечує ідентифікацію компанії.

Айдентика – це візуальна частина бренду, яка допомагає створювати певний образ компанії в очах споживачів. Її елементи – перше, що бачить людина, тобто саме вона створює перше враження про бренд. Завдяки продуманій айдентиці, про компанію дізнаються, її запам'ятовують.

Айдентика або фірмовий стиль – комбінація кольорів, схем (патернів), графічних і словесних прийомів, малюнків, слів та інших елементів, які використовує компанія, щоб зробити візуальну заяву про себе потенційним покупцям або користувачам.

Елементи айдентики – це фірмовий шрифт, поєднання кольорів, форма та зміст логотипу, слоган компанії, корпоративний персонаж тощо. Усі ці складові розміщують на логотипі, фірмовому бланку, візитках, пакунках, електронних листах, рекламній продукції, вивісках, вітринах і навіть у соціальних мережах, тобто там, де відбувається комунікація з людьми. Залежно від підходу та способу просування компанії айдентика умовно можна розділити на два види:

Традиційна. Зрозуміло, що традиційний фірмовий стиль створюють з класичною низкою елементів, причому підхід до їхнього оформлення також буде традиційним. Водночас розробляють цілий перелік правил з використання цих елементів, тому, де б не розташовувався фірмовий знак або слоган, для нього вже прописане місце, і придумувати нічого не потрібно.

Нетрадиційна. Така правильність дозволяє легко працювати з елементами фірмового стилю, впорядковує їхнє розміщення на будь-яких носіях. Але нюанс все-таки залишається: під час створення нового каналу комунікацій із покупцем, наприклад, пакування, виявляється, що класичний приклад розміщення не підходить, необхідно вносити суттєві зміни – переробляти елемент або всю концепцію.

Одним із креативних підходів вважають динамічну айдентику, яка містить менше елементів і підлаштовується під будь-які способи комунікації зі споживачем, навіть найсучасніші. У традиційному розумінні головний елемент фірмового стилю – логотип. У динамічній айдентиці, він може піти на другий план і бути заміненим на інший варіант, наприклад, на типографіку, персонаж, малюнки.

Логотип у нетрадиційній айдентиці можна розробляти з урахуванням безлічі варіантів застосування. Він вміє трансформуватися та пристосовуватися до будь-якої ситуації. Зараз у багатьох компаній є популярною розробка вербальної айдентики, коли спілкування з покупцем відбувається через використання слоганів, написів, текстів. Графічні елементи креативного фірмового стилю також зазнають змін. Наприклад, створюють серію графічних об'єктів, за допомогою яких компанія розповідає користувачеві свою історію, мету, місію. Останнім часом популярним стало створення фірмового персонажа або трансформація у графіці загальноприйнятого символу [3].

У сфері флористики фірмовий стиль магазину відіграє особливу роль. Результат роботи флористів багато в чому перетинається з дизайном компанії. Тому вкрай важливо, щоб айдентика була розроблена на вищому рівні. В іншому випадку складно домогтися успіху. Як можна довірити людині складання незвичайного букета для особливого заходу, якщо флорист сам не має привабливого логотипу. Розробляючи фірмовий стиль для магазину квітів, потрібно враховувати особливості цього виду діяльності. Розміщення логотипу на вивісці, візитках і листівках – класичне рішення для кожного виду бізнесу. У квіткових салонах брендинг потрібен і для витратних матеріалів, наприклад, обгорткового паперу для упаковки квітів. Потрібна символіка, котра вирашно виглядає на різних поверхнях.

Емблема магазину повинна транслювати емоції щастя, краси і легкості. Квіти – це завжди радість і відчуття свята, особливості моменту. Квіти дозволяють донести найпотаємніші почуття і думки людини [2].

Квіти — це особливий товар, який збагачує духовне життя людини. Квітковий бізнес знаходиться в першій п'ятірці всіх видів бізнесу в світі. По-перше, квіти практично затребувані в будь-які часи і при будь-яких умовах. По-друге, квітковий бізнес можна сприймати як мистецтво, з ним просто приємно працювати. Квітка завжди була втіленням природної досконалості, а торгівля цією красою завжди була досить прибутковим підприємством. Крім емоційно позитивних сторін квітковий бізнес приносить реальний прибуток. Український ринок квітів розвивається значно повільніше світового. Пов'язано це з тим, що у нас попит на квіти значно нижче (в основному квіти купують до урочистих подій, тому що мала кількість українців може собі дозволити купувати квіти для прикраси будинку, робочого місця в офісі і просто без приводу) [4].

Отже, айдентика відіграє центральну роль у бізнес сфері. Візуальна частина бренду, допомагає створити унікальний образ компанії серед конкурентів. Фірмовий стиль здатний залучити, заінтригувати покупця і зробити його постійним клієнтом торгової марки. Квітковий бізнес можна сприймати як мистецтво. Квітка завжди була втіленням природної досконалості, а торгівля цією красою завжди була досить прибутковим підприємством. Можна зробити висновок, що якісного фірмового стилю, який простежується і в візуальній ідентифікації продукції, інтер'єрі, в рекламних повідомленнях, недостатньо в квітковому бізнесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва С. Дизайн і підприємництво: сучасні проблеми та перспективи підготовки до підприємницької діяльності в системі дизайн-освіти. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*. 2020. № 15. С. 57–71.

2. Розробка фірмового стилю для магазину і салону краси. Як все продумати до дрібниць? *True branding buro* : blog. URL: <https://true-ag.com/blog/post/razrabotka-firmennogo-stilya-dlya-magazina-i-salona-krasoty-kak-vse-produmat-do-melochej>.

3. Чому айдентика важлива для компанії? *Fractus*. URL: <https://fractus.com.ua/uk/blog/chomu-ajdentika-vazhliva-dlya-kompanii/#ccc>.

4. Шепілов Д. О. Візуалізація конкурентних переваг підприємства, як стратегічний напрямок виходу на новий ринок : кваліфікаційна робота магістра. Суми, 2020. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/81855/1/Shepilov_mag_rob.pdf.

Лисько Римма Борисівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Графічний дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Георгадзе Тетяна Олександрівна,
PhD, викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

КОМІКСИ ЯК ВИД МИСТЕЦТВА

Комікси як вид мистецтва та масової культури є важливим елементом світового культурного простору. За останні два століття мальовані розповіді-історії здобули надзвичайну популярність як на Заході (культові американські DC Comics та Marvel, європейські BD), так і на Сході (японські та корейські манхва та манга). Герої коміксів стають інколи популярнішими і більш знаними, ніж літературні герої класичної літератури. За жанрами комікси, як вид мистецтва, нічим не поступають літературі чи кінематографу і є надзвичайно різноплановими – не існує жанру творчості, який не можливо було б презентувати аудиторії у формі коміксу. Тому сама назва цього виду мистецтва «комікс» (від англ. Comic – смішний) вже давно втратила своє першопочаткове значення.

В Україні комікс-індустрія почала активно розвиватися у 90-тих роках минулого століття. Поштовхом до розвитку цього виду мистецтва стало здобуття незалежності нашої держави і, як наслідок, відкритість культурних кордонів, вільний обмін досвідом з іноземними митцями, доступ до світової культурної спільноти [1, с. 141].

Комікс є нерозривною текстово-візуальною єдністю. Текст в коміксах супроводжує не всі кадри. Як правило, це нескладні граматичні конструкції. Текст може бути вкладений у вуста героїв або виступати в якості коментаря автора. Репліки персонажів розміщуються в спеціальних «хмаринках» – філактерах.

Зображення в коміксах характеризуються різним ступенем деталізації. Ця риса особливо чітко відображена в промальовуванні героїв. Деякі з них зображені чітко і реалістично, інші – карикатурно, схематично. Залежно від деталізації змінюється ступінь прояву фантазії читача: не промальовані моменти він може конструювати в уяві. Відбувається процес угадування інформації на основі персонального досвіду.

За інформацією видавців, форма коміксу допомагає безпосередньо звернутися до читачів, передати те, чого не можна сформулювати словами, а також пояснити складні матеріали без довгих текстів, утриматися від суджень і одностороннього зображення дійсності. Завдяки великому рівню візуальності читачі можуть переживати історію разом з героями і побачити світ їх очима. Ще одним важливим для нас елементом реалізації інформаційної функції є кольорове рішення.

Комікс може стати одним із варіантів, що спроможний збагатити дидактичну систему засобів, оскільки емоційно забарвлена інформація, яку отримує школяр зі сторінок коміксу, є легкою у засвоєнні. В Україні комікс використовується мало у навчально-виховному процесі. Метою даної статті є вивчення можливостей коміксу як ефективного засобу навчання [2, с. 227].

Комікс – це форма, яку можна наповнити потрібним змістом. Все залежить від задуму творця продукту, бо він малює історію, а не окремі картинки. Він має звести їх в єдине ціле, змонтувати, виразити ту чи іншу ідею, ще й зачепити читача, примусити його пережити історію, і в ідеалі – зробити правильні висновки [2, с. 230].

Досить часто комікси наповнюють легковажною та розважальною інформацією. Але комікси здатні впливати на свідомість людини, хоча й роблять це надто прямолінійно. Перш за все це стосується свідомості тих, хто не звик читати книжки. Комікс є потужним інструментом впливу на дитину, який здатний формувати світогляд, а тому має обов'язково використовуватися у сфері освіти.

У коміксі будь-який процес, подію чи явище можна розкласти на складові. Тому творцям коміксів необхідне вміння правильно виділити ці складові, розставити необхідні акценти, зосередити увагу на головному.

Комікс дозволяє відбити максимальну кількість інформації в наочному, візуальному образі, дозволяє розставити необхідні акценти в акті сприйняття образу, події, явища та сфокусувати увагу

дитини на головному. Оскільки візуальну інформацію діти засвоюють краще, ніж дорослі, то й комікс школярі сприймають природно і готувати їх до цього не потрібно. В той же час дорослим варто вивчати складові коміксу, узгодженість усіх елементів, роль знаків, ритм, а також механізми сприйняття цього жанру в цілому.

Працюючи над створенням коміксу, дитина не тільки буде покращувати вміння малювати, але ще й навчиться виділяти найголовніше у події, явищі, а також вдосконалить вміння аналізувати, розбивати на складові частини.

Комікс здатний зробити процес навчання осмисленим, а значить, ефективним. Дитина, яка знає, що таке комікс, вміє його читати і малювати, не просто механічно заучує, а прагне зрозуміти суть, самостійно добуває знання. Крім того, комікс здатний вирішити проблему мотивації. Оскільки діти не розуміють, навіщо вони вивчають деякі дисципліни, не бачать сенсу наукових знань, то засвоєння не є ефективним. Дітям необхідно розуміти, навіщо вони вчаться.

Отже, на сьогодні комікс є специфічним засобом масової комунікації, якому притаманна низка особливостей, що свідчить про універсальність його змістовно-формальної структури [3, с. 16].

За допомогою коміксу, який відтворює реальні життєві ситуації, стає можливим наблизити навчання до життя. А яскраві картинки покажуть, як можна використовувати отримані у школі знання в реальних життєвих ситуаціях. Таким чином, з'являється інтерес до навчання, воно стає радістю, а не тягарем.

На нашу думку, комікс простий у використанні, він комбінує текст компонентна та художня графіка, що впливає на різні сигнали системи дітей Крім того, в інтересах дітей колір і яскравість картинок у поєднанні з цікавим змістом. Комікс зроблено на високий рівень корисний. Кожен, хто помічає інтерес дитини до коміксів, повинен переглянути своє ставлення до продукту і зробити все, щоб він приніс максимальний результат, користь для дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва В. Особливості українського коміксу крізь призму історичного розвитку. *Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. Вип. № 45. С. 141–144.

2. Вострякова Н. В. Використання коміксу у навчально-виховному процесі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 13 (1). С. 226–233.

3. Хлестова С. В. Комікс як засіб масової комунікації: типологічні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2017. № 11. С. 13–17.

Малишева Євгенія Володимирівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Графічний дизайн,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Георгадзе Тетяна Олександрівна,
PhD, викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

МОДА ТА РОЗВИТОК СТИЛЮ «FAMILY LOOK»

Україна до війни завжди була єдина в підтримці національного стилю. Національна символіка була і є, частиною не лише святкового гардеробу, а й повсякденного. Ситуація з війною ще більше підняла попит на український стиль, особливо в одязі.

Мода – явище соціальне, вивчаючи яке можна дати оцінку ціннісним орієнтирам як певного соціуму, так і особистості. Найважливіші культурно-історичні події знаходять своє вираження в появі різноманітних модних зразків. У словнику мода трактується як сукупність звичок і смаків, пануючих в певному суспільному середовищі в певний час; як зразки предметів одягу, що відповідають певним смакам; як манера поведінки.

Стиль – це характерний вид, різновидність чогось, що виражається в якихось особливих ознаках, властивостях художнього оформлення. На стиль в одязі впливають вік, стать, професія, соціальний

статус, особистий смак людини, національність, релігійна приналежність, спосіб життя, індивідуальні особливості тощо. Стиль в одязі є одним з основних елементів загального іміджу людини. Акцентами в одязі можуть бути будь-які деталі одягу, взуття, фурнітура тощо.

У перекладі з англійської «family look» – це сімейний образ. Його розуміють як загальний стиль або підкреслення об'єднуючого елементу в образі всієї родини. Через «family look» підкреслюється приналежність до однієї сім'ї. Стиль «family look» зародився у Сполучених Штатах Америки в першій половині 20 ст. За часів Великої депресії, коли спостерігався демографічний спад і активно пропагувався культ сім'ї, який передбачав відродити бажання створювати сім'ю та виховувати дітей. Треба зазначити, що у стилі «family look» не обов'язково для дитини фасон має копіювати одяг дорослого [1, 29].

З появою дитячої моди на початку ХХ ст. Моделі дитячого і дорослого одягу почали більше відрізнятися: використовували різні художньо-образні рішення, конструктивно-декоративні елементи, тканини, що можемо спостерігати в моделях дитячого і жіночого одягу дизайнера Ж. Ланвен однак, деякі ескізи моделей одягу Будинку моди Lanvin демонструють образи матері і дитини в подібних сукнях, що можна вважати проявом напряму family look у європейській моді.

Напряму family look у європейській моді з'явився в період, коли моделі дитячого і дорослого одягу цілеспрямовано почали розробляти в одному стилі і представлялися разом як загальний сімейний образ. Наприклад, Будинок моди Dior почав створювати одяг для дітей у 1957 р. З розробки дизайну суконь для доньки принцеси Монако Грейс Келлі – Кароліни. Однак, напряму family look з'явився пізніше в роботах головного дизайнера Будинку моди Dior Марка Боана – на початку 1960-х рр., коли він повторив окремі моделі жіночого одягу для маленьких дівчаток, серед яких міні-копія жакету та сукні із твідової тканини фіолетового кольору американської актриси Елізабет Тейлор для її доньки, у яких вони з'явилися у 1961 р. [2].

Отже, напряму family look став однією з актуальних тенденцій світової моди у другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. І використовувався в різні роки в колекціях одягу відомих брендів.

У дитячій моді України напряму family look з'явився в кінці 1970-х рр. З появою моделей дитячого і дорослого одягу подібного художньо-образного рішення, які представляли разом як приклад сімейної моди. Наприклад, актуальні сарафани з джинсових тканин розробила в 1978 р. Художник-модельєр Л. Сторожинська; у весняному номері 1980 р. Журналу «Краса і мода» представлено моделі плащів для жінки і дівчинки художника-модельєра Т. Шевель. Актуальність одягу напряму family look зросла в останні роки ХХ ст. завдяки багатьом факторам, серед яких активна участь мам з дітьми в світському житті, поширення сімейних фото відомих особистостей, як наслідок – зацікавлення дизайнерів і брендів у створенні колекцій одягу в даному напрямі та становлення його як модного тренду.

Наприклад, «українська» колекція одягу Jean Paul Gaultier 2006 р. включала моделі напряму family look: поєднання моделей у колекції виконане за рахунок використання однакових тканин та виконання костюмів у одному стилі.

Отже, напряму family look, що з'явився в 1920-х рр. В США, прослідковується в творчості дизайнерів ХХ – ХХІ ст., однак найбільша популярність цього напряму спостерігається в останні роки, оскільки в той час, як підлітки прагнуть відрізнятися, виражати себе, діти більш молодшого віку часто хочуть бути такими, як дорослі, одягатися як батьки, бути схожими.

На них. Family look став показником того, що стосунки між батьками і дітьми стали більш довірливі і близькі. Спочатку виробу напряму family look сприймали в якості святкового вбрання, а з часом почали використовувати в повсякденному житті. Члени сім'ї можуть самостійно підбирати речі в одному стилі (етностиль, класичний, рок стиль тощо), або дизайнери проєктують моделі одягу з використанням однакових художньо-образних рішень чи з однакових тканин [2].

«Family look» – це стиль, який виник спочатку серед населення, а вже потім зацікавив дизайнерів, з'явився на подіумах і в журналах мод, ставши модним трендом. Колекції парного одягу створювали такі бренди, як Chanel, Cavalli, Lanvin та ін. На сучасному етапі серед українських брендів, які представляють одяг у стилі «family look», можна виділити такі: «Must Have», «Vovk», «Andre Tan», «Like My Mom», «Vilenna» та інші.

«Family look» сприймається як милий та ніжний «сімейний» стиль, хоча межі його досить розмиті.

Оригінальний стиль «family look» – це ціла філософія, де сім'я, діти і любов заявлені як найголовніші цінності. Завдяки «family look» кожен член сім'ї одержує наочне підтвердження приналежності до соціальної групи. Крім єдиного стилю в одязі, членів такої сім'ї об'єднують гордість за

своїх близьких [1, 31]. Для дорослого – це прояв сімейної єдності, а для дитини – полегшення адаптації до зовнішнього світу через яскравий вияв у стилі «family look» батьківської любові.

Відмінності в дорослому і дитячому костюмі напряму family look проявляються в різній довжині – найчастіше моделі дитячого одягу помірної довжини, тоді як моделі жіночого одягу можуть бути довжиною від міні до максі. Для виготовлення дитячого одягу використовують тканини з високим містом натуральних волокон, модні тканини з синтетичних волокон рідше стають актуальними в дитячій моді порівняно з дорослою, не використовують декор коштовним камінням і надто відверті образи, що можуть бути присутні в жіночій моді. Таким чином, нами виявлено особливості проєктної практики дитячої моди в контексті розвитку напряму family look, які полягають у використанні в художньо-образному рішенні дитячого і дорослого костюма однакових або подібних принтів, тканин, кольорової гами, конструктивного рішення, силуетів, оздоблення, конструктивно-декоративних елементів тощо [2].

Отже, стиль «family look» є широко відомим за допомогою соціальних мережах і мобільних додатків. Сімейний стиль в одязі, завжди буде в моді на території України, так як сімейні цінності є важливими для кожного українця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внукова О. М., Бердичевська Ю. А., Юрко Х. Ю. Роль стилю «family look» у розвитку особистості дитини на основі сімейних цінностей. *Fashion Industry*. 2019. № 3. С. 28–33.
2. Герасименко О. Д. Дитяча мода в Україні ХХ – початку ХХІ століть: еволюція, тенденції, проєктна практика : дис. ... д-ра філософії : 17.00.07. Київ, 2021. 350 с.

Мациплюк Тетяна Юрївна,

здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 034

Культурології,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,

м. Хмельницький, Україна

Науковий керівник – **Бойко С. С.,**

викладач кафедри зарубіжної літератури та культурології,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,

м. Хмельницький, Україна

«СИМВОЛІЧНІ ОБРАЗИ В ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ ЗАХІДНОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ: ДИЗАЙН ПОДІЛЬСЬКОЇ ПИСАНКИ»

Семіотика – наука, яка досліджує способи передачі інформації, властивості знаків та знакових систем в людському суспільстві, в природі (комунікація у тваринному світі) або в самій людині (зорове та слухове сприйняття тощо). Простіше, семіотика – це теорія знаків та знакових систем. Знак є основним матеріалом, це певний емпіричний матеріальний об'єкт, який сприймається на чуттєвому рівні і виступає у процесі спілкування і мислення людей представником якогось іншого об'єкта. У семіотиці всі знаки поділяють на мовні та позамовні, а останні, в свою чергу, поділяються на: знаки-копії (іконічні знаки), знаки-ознаки (знаки-прикмети, знаки-індекси), знаки-символи.

Західний український культурний регіон – чи не наймальовничіший край нашої держави, символіка якого неповторна та оригінальна. Писанкарство, як окрема знакова система мистецтва, здавна привертало увагу етнографів, фольклористів та мистецтвознавців. Походження різних типів орнаментів досі досліджуються, попре те, що писанковим орнаментом цікавилися багато вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема: Д. Глинський, В. Горленко, І. Гургула, В. Ільїнський, В. Мацько, І. Міщенко, С. Колос, М. Кордуб, С. Кульжинський, О. Онищук, М. Скорик, М. Сумцов, О. Шевчук, В. Щербаківський тощо. З кожним роком з'являються нові факти щодо походження орнаментики та специфіки виготовлення писанки.

Відомо, що писанки класифікуються за особливостями використання орнаментальних мотивів, за способом виконання та за регіональними особливостями. Дослідження подільської писанки поєднує в собі два напрямки: символіку та регіональні особливості.

У європейській науці прийнято загальну класифікацію орнаменту (в тому числі й писанкового) на мотиви міфологічні, символічні, якоюсь мірою спільні для більшості народів та мотиви оригінальні

(авторські). У 1889 році Д.Глинський зробив спробу поділу писанкового орнаменту на геометричний, симетричний, правильний, рослинний і такий, що виник в результаті наслідування узорів фабричних тканин. [3, с.10] Оксана Шевчук у своїй книзі «Великодня писанка» визначає такі типи писанкового орнаменту як: геометричний, зооморфний та антропоморфний. Отже, символи, які зображуються на писанках поділяються на чотири групи: рослинні, зооморфні, антропоморфні та геометричні. В даному контексті спробуємо розглянути подільську писанку. Перше, на що слід звернути увагу, це той факт, що писанки Поділля поділяються на дві великі регіональні групи: писанки Східного та Західного Поділля.

Писанкам Східного Поділля притаманна здебільшого червоно-чорна гама кольорів. Це так звані писанки немирівського ключа (понад 350 шт.), які збирав та систематизував протягом 15 років М. Е. Грекк, мешканець м. Немирова. Він розподіляв їх за орнаментом на 13 груп: рожа, хрест, клинки, листки, квітки, вітряки, барилочко, сакви-бесаги, зізди, безконечники, качині шийки, баранячі роги, заячі вуха. Крім писанок м. Немирова, у каталозі С. Кульжинського представлені с. Білоусівка Брацлавського повіту, м. Тростянець, Вінницький, Проскурівський, Кам'янецький, Ушицький, Олівопольський, Ямпольський повіти. До прикладу, писанки м. Тростянця сонцедайні - представлені білими орнаментами на червоному тлі або відбілені з кольоровим малюнком. Писанки Вінницького повіту різнобарвні: зелено-синьо-чорно-червоні. [4, с. 63]

Писанки Західного Поділля відмінні від попередніх своєрідністю та оригінальністю малюнків. Переважає солярна та космічна символіка: «берегиня», «княгиня», «триніг», «круторог», «свастика» тощо. Особливий символ «берегиня» - зображення жінки праматері, сакральний за своєю специфікою, він символізує «Матір всього суцього»- богиню Живу.[4, с. 64].

Для писанок Поділля властиві елементи інших регіонів України. За словами Ільїнського В., зірки, народна назва «зорі», «зізди»- утворюються окремими зубчиками, кутиками по симетрично розміщених клинцях. Зіркові мотиви в подільській писанці зустрічаються під назвами «вітряки», «квітки». Інколи зірка зображується у вигляді перетнутих ліній (трьох, чотирьох, рідше двох-так зване «сонечко»). Відцентрові промені отримали назву «павучок», дехто з майстрів, називає цей символ «парасолькою» [2, с. 4]. Мотив «павуки», «павучки» - часто рослинного характеру і належить до солярної символіки. «Павуками» називали знамениту валеріану лікарську –одолян, бісове ребро, бедринець, лісова зоря, кошаче зілля, лихоманник, лихоманковий корінь тощо. [4, с. 12]. У писанках Поділля «зірки» і «квітки» більш деталізовані і дрібніше, ніж в інших регіонах України. Ромби і квадрати часто використовуються в українському традиційному мистецтві–символи землі, благополуччя, миру, достатку. Зокрема геометричні ромби - союзу сонця і землі, а квадрат –знак особливого числа 4, яке українці сприймали як символ першоелементів. Це чотири точки земної кулі, чотири сторони світу, чотири пори року [7]. Цікавим символом є меандр, який на Західній Україні зображували великими хвилями і називали «безконечником, що символізував безкінечність життя та його неперервність» [8].

Часто писанкарі Поділля використовують такі декоративні елементи, як «лапки» (курячі, сорочачі, гусячі, качачі, ведмежі). В давніх подільських писанках найчастіше зустрічаються «курячі» та «сорочачі» лапки. Близький до мотиву «лапки» і мотив «листка» видовженої форми. Писанки Поділля можуть містити композиції канделябрового орнаменту або вазона, особливістю його є не ідентифікована вираження ботанічних ознак, а стилізація здійснюється не на основі реальної, а надуманої форми [2, с. 4].

Кольорова гама представлена в основному червоним, чорним, білим кольором з вкрапленнями зеленого та жовтого. Червоний колір символізує життя, активність, збудження, вогонь, кохання. Це енергетично сильний колір, що здатен впливати на підсвідомість людей. Символіці чорного кольору притаманні такі властивості: темрява, смерть, траур, темна сторона життя, разом з тим в писанкарстві даний колір виступає символом землі та її родючості. Білий колір на протигагу чорному символізує чистоту, невинність, світло, легкість, свіжість, християнство– це колір чистоти, духовності, ясності. Зелені вкраплення символізують весну, воскресіння природи, багатство рослинного і тваринного світу. Жовтий— символ врожаю, достиглого зерна, достатку та багатства. Поєднання чорного з білим символізувало пошану до духів померлих, подяку за охорону від лихих сил та опікунство [4, с. 31].

Загалом писанки Поділля вражають єдністю архаїчних елементів, а особливо подібністю писанкових елементів до елементів на посудинах Трипільської культури. Аналогічні мотиви спіралі, змія-вужа, змія-дракона, сонечка, хвилі, поширені в орнаментіці трипільських горщиків та мисок, що дає можливість зробити висновок про Подільську писанку, як одну з найдавніших пам'яток української культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1993. 272 с.
2. Ільїнський В. Розписне диво Поділля. *Подільські вісті*. 1994. № 49.
3. Скорик М. З джерел писанкового орнаменту. *Писанка*. 1995. № 1 (14). С. 10
4. Шевчук О. Великодня веселка. Київ : Дніпро, 2004. 128 с.
5. Що означають символи на вишиванці: відповідь експерта. URL: https://lifestyle.24tv.ua/shho_oznachayut_simvoli_na_vishivantsi_vidpovid_eksperta_n806840 (дата звернення: 04.10.23).
6. Символи та коди: що насправді означають орнаменти на писанках. *Vogue*. URL: <https://vogue.ua/article/culture/art/shcho-take-pisanka-ta-z-chim-jiji-jidyat-rozpovidaye-vidatna-maystrinya-48370.html> (дата звернення: 04.10.23).

Міхєєва Леся Валеріївна,
викладач кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АНІМАЦІЇ У СТВОРЕННІ МУЗИЧНИХ КЛІПІВ

Сьогодні дизайн і практика візуального оформлення площин та об'єктів, увійшла в безліч сфер діяльності, що пов'язані з естетикою і мистецтвом, створенням візуального простору життєдіяльності людини. Екранні види діяльності, також давно осмислено використовують принципи дизайну у графічних медіапродуктах і кіномистецтві. Так, графічний дизайн працює вже не на 2D-простір, а перетворюється у 2D-анімацію, тим часом мультимедійний дизайн складає конкуренцію із телебаченням та кіномистецтвом, часто добре поєднуючись з ними в певних екранних теле- та кіно-роботах.

Музичний кліп у телевізійному мовленні є окремим екранним жанром, який використовує принципи графічного дизайну і кінематографа. Графічний дизайн допомагає створити необхідну графіку для анімації об'єктів в кадрі, а також надає можливість використовувати графічні об'єкти для композицій кадру і титрування, особливо, якщо мова йде про так звані lyric-video, тобто музичні кліпи у супроводі із словами пісні. У свою чергу кінематограф, використовується для створення на екрані образних рядів, які реципієнт інтерпретує за набором певних побачених об'єктів, а також для створення драматургії музичного кліпу, якщо за задумом, є певна сюжетна лінія чи подія. Анімація у такому випадку стає поєднанням 2D-графіки із подією, що відбувається і змінюється за сюжетом у часі. Особливість створення екранного простору в часі для музичного кліпу полягає у досяганні певного моменту, щоб дати людини побачити необхідний об'єкт рівно настільки, щоб людина усвідомила побачене, та водночас не перебільшити проміжок показу об'єкту, щоб вона не втратила цікавості до зображення на екрані.

Сучасний музичний кліп – це, зазвичай, динамічна побудова зміни кадрів, що відповідає ритму музичної композиції. Цей ритм має відповідати здатності людини швидко сприймати обривчасті дані, створюючи із елементів побаченого більш цілісну картину, інтерпретуючи їх за своїм досвідом. Такий принцип, кліповості сприйняття інформації, або кліпове мислення кандидат педагогічних наук, доцент Соболева С.М. розглядає як «здатність людини сприймати навколишній світ за допомогою короткого, яскравого посилу, що втілений у форму певного кліпу» [1]. Можна сказати, що кліповість сприйняття це певна захисна реакція людини-реципієнта на інформаційне та психологічне перевантаження. Але саме цей принцип кліповості використовується режисерами і сценаристами у відео-контенті, щоб домогтися погодження між картинкою на екрані і ритмом аудіо. Тому кліповість подачі чи сприйняття інформації не є позитивним чи негативним явищем, це скоріш тенденція часу інформаційних технологій, новий підхід до передачі інформації, яка пов'язана з екранними видами контенту.

Анімація, що використовується для створення музичних кліпів може носити різний характер і принципи оформлення екранного простору, мати різні підходи до організації композиційної зміни кадрів. Але 2D вимірні зображення для анімації в сучасному кліпмейкертві мають неабияке значення.

Загалом, тенденція до використання 2D-графіки та анімації, для створення музичних кліпів останнім часом все частіше зустрічається на телеекрані. В мережі Інтернет на відео-платформах також існує безліч музичних кліпів з використанням різних видів анімації. Звісно, анімація для організації екранного простору музичного кліпу не є новизною, але стала використовуватися частіше завдяки новим

технологіям, які надають компанії-виробники комп'ютерних програм, а тепер і компанії-виробники штучного інтелекту.

Всі види анімації які, використовуються у музичних кліпах сьогодні, можна поділити на кілька категорій. Так, не часто використовуваною, є анімаційні кліпи з використанням виключно шрифтової анімації. Також для створення сучасних кліпів з анімацією, крім класичної анімації використовуються і принципи stop-motion анімації та технологія flash анімації.

Для прикладів описаних вище видів анімації, можна розглянути кліп lyric video музичних колективів «ТНМК» та «KOZAK SYSTEM» з піснею «Мамо», що використовують виключно шрифтову анімацію, тобто анімовані шрифтові написи слів пісні без додаткового образного візуалу (рис.1). Використання 2D-графіки і анімації також можна побачити у музичному кліпі Imagine Dragons «Bad Liar» (рис. 2), де також використаний принцип lyric video.

Якщо розглядати музичні кліпи одного напрямку – lyric video, то для анімаційного кліпу, що використовує flash-технологію можна розглянути музичний кліп українського гурту KARNA «Синевир» (рис. 3), або музичного колективу Imagine Dragons з піснею «Sharks» (рис. 4). У всіх вище зазначених прикладах, використовується технологія flash-анімації, яка спрощує роботу художника чи графіка-дизайнера над проектом, прораховуючи проміжні кадри рухів між ключовими кадрами самостійно.

Рис. 1. QR-посилання на кліп з використанням виключно шрифтової анімації - ТНМК та KOZAK SYSTEM «Мамо» – Official lyric video, 2022

Рис. 2. QR-посилання на кліп з використанням шрифтової анімації та анімації 2D-графіки – Imagine Dragons «Bad Liar» – Official lyric video, 2018

Рис. 3. QR-посилання на кліп з використанням шрифтової анімації та flash-анімації – KARNA «Синевир» (Official lyric video), 2022

Stop-motion анімація, що є спрощеною версією класичної анімації, бо використовує перекадрування зображень, але створює більш вагомий проміжок між кадрами, є часто вживаним принципом для створення сучасних музичних кліпів і відео-контенту загалом. Із-за принципового підходу stop-motion до організації екранного простору, зображення на екрані має дещо переривчастий характер, але це не нівелює загальний сюжет музичного кліпу, і навпаки, відсутність плавних, звичних для ока людини, рухів, захоплює погляд глядача. Все частіше на відео-платформах сьогодні можна побачити контент створений за принципом stop-motion, і пов'язано це, здебільшого, саме з простою технологією її створення і, часто, безкоштовним програмним забезпеченням для будь-яких цифрових пристроїв. Щоб зрозуміти про що йде мова, можна переглянути кліп гурту U2 «Get Out Of Your Own Way» (рис. 5), де добре поєднуються між собою графіка, аудіо і принци створення stop-motion анімації.

Сучасні комп'ютерні технології продовжують розвиватися і від 2D та 3D-графіки і доповненої реальності сьогодні впевнено перейшли до створення відео-контенту за допомогою штучного інтелекту. На сьогодні відео-контент створений штучним інтелектом поширюється з неймовірною швидкістю, бо будь-якій людині, навіть без навичок сценаристики, режисури і операторського мистецтва, допомагає створювати відео за текстовим описом. Так одна людина, без допомоги знімальної команди, отримує змогу власними силами створювати відео для будь-якої мети. Музичні кліпи, не стали виключенням. Прикладом такого контенту можна розглянути кліп музикантів з Луцьку Валентина Мушинського та Артема Будчука «Ти мій світ», де штучний інтелект в 2D графіці намагався передати зображення зі світлин, які анімував (рис. 6). Цей кліп став однією з перших в Україні відео робіт, створених за допомогою штучного інтелекту.

Рис. 3. QR-посилання на кліп з використанням шрифтової анімації та flash-анімації – Imagine Dragons «Sharks» (Official Lyric Video), 2022

Рис. 5. QR-посилання на кліп з використанням принципу stop-motion – U2 «Get Out Of Your Own Way», 2018

Рис. 6. QR-посилання на кліп з використанням анімації штучним інтелектом – Olivan «Ти мій світ», 2023

Таким чином, можна констатувати, що сучасний анімаційний музичний кліп використовує всі можливості анімації, і як тенденція, воліє до використання анімації, створеною за допомогою штучного інтелекту. Виходячи за межі звичного розуміння графічного дизайну і класичної анімації, сучасний анімаційний музичний кліп стає в один ряд із екранними роботами кіномистецтва, але відокремлюючись загальним принципом «кліповості» подачі і сприйняття інформації, створюючи власну динаміку, яка відповідає ритму аудіо музичної композиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соболева С. М. Кліпове мислення як соціально-психологічний феномен та його роль у навчально-пізнавальній діяльності студентів. *Теорія і практика сучасної психології*. Харків, 2019. № 3, Т. 2. С. 86–90.
2. THMK та KOZAK SYSTEM. Мамо (Lyric Video). *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WP7sYdrJ1IQ>.
3. Imagine Dragons - Bad Liar (Lyric Video). *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uEDhGX-UTel>.
4. KARNA - Синевир (Official lyric video). *YouTube*. URL: www.youtube.com/watch?v=AccJH0ZOptA.
5. Imagine Dragons - Sharks (Official Lyric Video). *YouTube*. URL: www.youtube.com/watch?v=7j7twuejxvU.
6. U2 - Get Out Of Your Own Way (Official Video). *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_zu53yAoTJE.
7. Olivan - Ти мій світ (feat. The Budchuk). *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rADVpicLKNk>.

Пехарєва Альона Станіславівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Горбенко Євген Олександрович,

асистент кафедри МЕЕПП,
Харківський національний університет радіоелектроніки,
м. Харків, Україна

Щербань Ігор Миколайович,

асистент кафедри МЕЕПП,
Харківський національний університет радіоелектроніки,
м. Харків, Україна

ДОСТУПНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗИВНІСТЬ У ДИЗАЙНІ ЕЛЕКТРОННИХ ПРИЛАДІВ ТА ПРИСТРОЇВ

Люди з порушеннями психофізичного розвитку є повноцінними користувачами технічних засобів, у тому числі засобів навчання та лікування. Вони часто беруть участь у дослідженнях робототехніки як потенційні користувачі технологій, які відповідають особливим потребам. Однак їх більш узагальнений життєвий досвід зазвичай не враховується при плануванні загальної траєкторії розробки приладів для охорони здоров'я та соціальної допомоги. Ця стратегія позбавляє цінності розуміння життєвого досвіду людей з порушеннями психофізичного розвитку та порушує їхнє право брати участь у формуванні свого повсякдення.

За останні 10 років спостерігається масовий запит на підвищення рівня автоматизації в «екосистемі медичної та соціальної допомоги», тобто численних системах, в рамках яких задовольняються потреби в соціальній допомозі, корекції, реабілітації та лікуванні. [3,4]

У цій екосистемі також зростає наголос на інклюзивних підходах до дизайну, які підтримують свідомі зусилля щодо визнання різноманітності точок зору користувачів, а також на потребі дизайнерів розвивати «емпатійне мислення». Передбачається, що автоматизація послуг дозволить меншій кількості працівників піклуватися про більшу кількість людей. Також, це суттєво вплине на загальний рівень життя осіб з вродженими або набутими порушеннями психофізичного розвитку, що є вкрай важливим в умовах сьогодення. Але для цього необхідно розробити такий дизайн, який дійсно буде відповідати особливим потребам всіх категорій користувачів, у тому числі осіб з порушеннями психофізичного розвитку. [2]

Єдиний варіант забезпечити доступність та інклюзивність для всіх категорій користувачів – тісна співпраця з ними на етапі розробки, проектування та реалізації проєктів. Наразі використовують такі підходи до взаємодії між корпораціями та користувачами:

- Дизайн, орієнтований на користувача або «керований дизайн» дозволяє кінцевому користувачеві визначати та неодноразово тестувати потенційні рішення протягом життя проєкту, при тому що команда вже загалом заздалегідь визначила область проблеми.

- «Спільне створення» або «спільне проектування», є наступним кроком інклюзивності та доступності. У цьому підході відповідальність за прийняття рішень розподіляється між користувачами та командою розробників (і часто іншими важливими зацікавленими сторонами), починаючи з визначення самої проблеми, визначення рішень і цілей проєкту, отримання результатів. Ці моделі все частіше використовуються в (ре)дизайні послуг, хоча не завжди достатньо надійно, оскільки влада у прийнятті технологічних та бізнес-рішень, покладається лише на корпорації. [2]

- «Інклюзивний дизайн» використовує дещо інший підхід, закликаючи до того, щоб дизайн усіх продуктів і послуг був максимально інклюзивним для якомога більшої кількості людей, а не розроблений для певної групи користувачів.

- Методи Design Thinking виникли з усвідомлення того, що сучасний дизайн може і повинен бути чимось більшим, ніж просто упаковка існуючої ідеї у спосіб, який буде привабливим для споживачів. Натомість дизайнери повинні бути залучені до створення цих ідей, використовуючи власну емпатію і відповідні методи, для узгодження реальних потреб людей з тим, що є технологічно здійсненним. [1]

На сьогодні процес DT є найбільш ефективним при інклюзивному проектуванні робототехніки. Зазвичай процес розробки складається з двох фаз. На першій фазі досліджується концептуальний простір проблеми, тобто проводяться опитування потреб і проблем осіб з порушеннями психофізичного розвитку. На другій фазі, командами розробників пропонуються можливі рішення. Під час дослідження проблемного простору вживаються заходи, щоб допомогти дизайнерам зрозуміти користувачів і контекст їхніх проблем шляхом залучення їх до спостережень, інтерв'ю, розробки сценаріїв або будь-якого іншого відповідного методу залучення [1].

Можна побачити, що сьогодні вже існує потенціал для встановлення контакту робототехніків і дизайнерів із групою користувачів на ранній стадії процесу виробництва. Повне розуміння труднощів з якими стикаються користувачі, розуміння їх бачення вирішення проблем, аналіз їх реальних потреб швидше приводить до бажання створити обладнання, яке б суттєво покращило рівень життя тих категорій громадян, які потребують особливої уваги з боку розробників та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brown T. Design Thinking. *Harvard Business Review*. 2008. № 86. P. 84–92. URL: https://www.researchgate.net/publication/5248069_Design_Thinking.
2. De Saille S., Kipnis E., Potter S. Improving inclusivity in robotics design: An Exploration of Methods for Upstream Co-Creation. *Frontiers in Robotics and AI*. 2022. Vol. 9. DOI: <https://doi.org/10.3389/frobt.2022.731006>.
3. Maibaum A., Bischof A., Hergesell J., Lipp B. A Critique of Robotics in Health Care. *AI & Soc.* 2021. Vol. 37. P. 467–477. DOI: 10.1007/s00146-021-01206-z.
4. Vandemeulebroucke T., de Casterlé B. D., Gastmans C. How Do Older Adults Experience and Perceive Socially Assistive Robots in Aged Care: A Systematic Review of Qualitative Evidence. *Aging & Mental Health*. 2018. Vol. 22 (2). P. 149–167. DOI: 10.1080/13607863.2017.1286455.

Світлична Олена Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Удріс Ірина Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства,
професор кафедри образотворчого мистецтва,
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна

ТЕХНІКА ВИРІЗАНКИ ЯК ОСНОВА СТРУКТУРНОГО ДЕКОРУ «АРХІТЕКТУРНИХ» ЗД ЛИСТІВОК-КІРІГАМІ.

Активно-динамічні процеси у різних сферах соціокультурного життя людства, що припадають на початок ХХІ ст., позначаються перш за все на формуванні не тільки особистісних якостей, а й закладають основи інтегрально-комунікативних основ фахової свідомості. Необхідність поєднання традиційних базових установок із сучасними дизайнерськими практиками розширює межі навколишнього світопізнання, що в свою чергу актуалізує пошуки модернізації надбань як у загальнокультурному так і у професійному контекстах.

В міжнародному культурному просторі за стилістикою початку ХХІ ст. вже закріпилась визначення «метамодернізм», характерні виразні ознаки якого разом із назвою були сформульовані голландським науковцем Р. ван ден Аккером та норвезьким мистецтвознавцем Т.Вермюленом у спільній науковій публікації 2010 р. «Нотатки про метамодернізм» [3]. Наступного року англійський художник-концептуаліст Л.Тернер в емоційному та змістовному «Маніфесті метамодернізму» розширює арсенал характерних маркерів стилю [4]. Більшість теоретиків суголосно відзначають у творах нового стилю риси емоційної доброзичливості сприйняття сучасності та поваги до етичних цінностей попередніх часів [2], попри множинність креативних стратегій та індивідуальних творчих підходів, незалежно від форм реалізації задекларованого задуму. По суті маємо романтизовано-поетичне поєднання різностильової та різногалузевої спадщини із сучасними технологіями: джерелами натхнення в різних мистецьких осередках світу відкрито декларується художня мова імпресіоністів, стилістика творів ар-деко, творчість визначних митців минулого (Караваджо, Ж. де ла Тура, Ж. Брака, Х. Грі та інших) тощо.

Так роботи американського митця Майка Кунгла асоціюються з мистецтвом міжвоєнного модернізму, абстрактна інтерпретація імпресіоністичних підходів присутня в полотнах англійця Джеймса Андерсона, живопис американця Майкла Флора визначають як міський імпресіонізм, твори австралійської художниці Катрін Абель, фігуративні композиції англійця Джека Веттріано, роботи Перегріна Хіткота з романтичним забарвленням тяжіють до витонченої стилістики ар-деко.

Як раз у руслі подібних тенденцій розвиваються і дизайнерські практики. Так представники творчого об'єднання Андерсон Дизайн груп (США) висловлюють принципову позицію наслідування образної мови та стилю класичного плаката, інтерпретуючи минулі доробки, трансформуючи їх ідейні сенси та змісти й екстраполюючи кінцевий продукт в сучасний просторово-комунікативний простір [1]. Стилійкою ар-деко зачарована велика кількість митців, що працюють в різних країнах, серед яких слід виокремити плакати Рікардо Гуаско, Мат'є Форісона.

Крім вище переліченого важливою рисою метамодернізму є складні різновекторні тенденції розширення співвідношення глобалізаційних процесів та разом з тим збереження етнічних відмінностей локальних осередків шляхом їх адаптації до мейнстрімових трендів. У різних регіонах світу в умовах розквіту комунікаційних систем відбувається осучаснення локальних культур при поважному ставленні до історично сформованих рис національної неповторності художнього поступу.

Цілком вкладаються у подібну канву і роботи в галузі формотворення та паперопластики. Це повною мірою стосується так званих «архітектурних» листівок створених у техніці кірігамі, започаткованих відомим японським архітектором М. Чатані у 1980-х рр. (рис.1) та продовжених його послідовниками К.Накадзавою (Японія), І.Сіліакус (Нідерланди) (рис.2), М.Гаррідо (Іспанія) та іншими. Особливістю цих листівок є створення ілюзії тривимірності архітектурних об'єктів та пам'ятників у різних масштабах при відкриванні аркуша під кутом 90 градусів з використанням прорізаних елементів, що складаються в різні

сторони з єдиного аркушу паперу або тонкого картону без клейовим способом, що саме по собі є однією з форм осучасненої традиційної східної техніки кірігами.

Рис. 1. М. Chatani (Японія). Фрагмент ілюстрації обкладинки книги. 2005

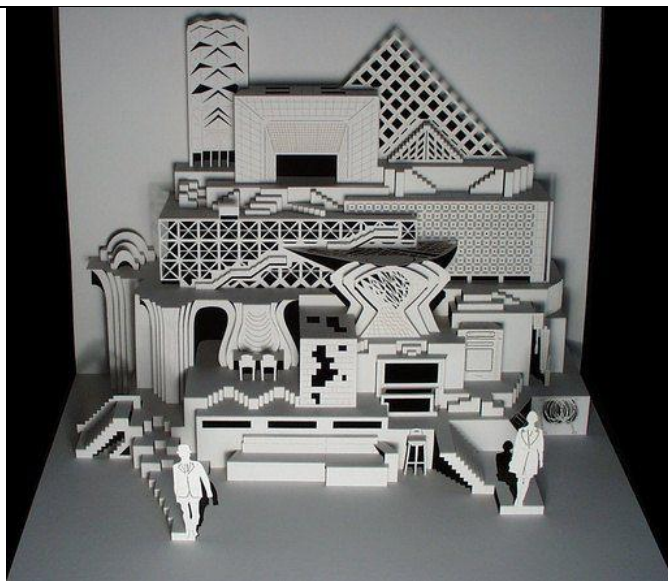

Рис. 2. І. Сіліакус (Нідерланды). 2004

Як показує сьогоднішня дизайнерська практика, поєднання чіткої структурно-конструктивної схеми, характерної для японської культури та декоративних якостей української традиції дають цікаві результати. Завдання зі створення вітальних листівок у техніці кірігами були органічно вписані у навчальний процес підготовки дизайнерів-графіків, а отже на представлених студентських роботах для декорування подібних листівок базову роль відіграє традиційна для українського ужиткового мистецтва техніка витинанки. В даному випадку витинанка виступає тим елементом декору, що зі стилістично-графічної точки зору є дуже пластичним, тому що може бути адаптований під будь-який історичний стиль. І як раз завдяки подібній стильовій пластичності може сприяти як найкращій впізнаваності зовнішнього вигляду майбутньої паперової імітації будівлі. Крім всесвітньо відомих архітектурних пам'яток різних країн світу в навчальному процесі перевага надалася перлинам вітчизняної архітектури різного ступеню конструктивно-декоративної складності в якості прикладів для адаптації та трансформації у нові дизайнерські форми. Практика цього завдання показала, що саме стилізаційна майстерність, що лежить в основі витинанки, стає найбільш важливим елементом для створення як найліпших естетично-декоративних зовнішніх характеристик нового дизайнерського твору – листівки.

Іл.6. Чернівці, Україна. Будинок музею єврейської історії Буковини

Іл.7. В.Боярчук. Листівка. 2021

Іл.8. Львів, Україна. Будинок страхової компанії «Дністер»

Іл.9. В.Коваль. Листівка. 2022

В результаті навчальний процес додатково впливав на розширення меж фахових загально мистецьких знань. Разом з тим витинанка, що застосовується в якості декору подібних листівок, має складні структурні різнофункціональні елементи, а відтак теж осучаснюється і в такому оновленому вигляді входить у сучасне предметне середовище. Крім того на початку XXI ст. завдяки сучасним комп'ютерним технологіям та машинним засобам лазерного вирізування ці листівки із розряду одиничних екземплярів ужиткового мистецтва зайняли почесне місце серед тиражних дизайнерських творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петрова І. В. Ідентифікація Метамоделізму як культурної практики. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія*. Маріуполь, 2020. Вип. 20. С. 67–77.
2. Соловйов О. І. Тенденції розвитку сучасного українського мистецтва. 2022. URL: <https://fineartsukraine.wordpress.com>.
3. Vermeulen T., Akker R. Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics and Culture*. 2010. Vol. 2. DOI: 10.3402/jac.v2i0.5677.
4. Turner L. Metamodernism. Manifesto. 2011. URL: <http://www.metamodernism.org/>.

Чехун Єлизавета Костянтинівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 022 Графічний дизайн,

Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Георгадзе Тетяна Олександрівна,
PhD, викладач кафедри дизайну,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗРОБКА ФІРМОВОГО СТИЛЮ ДЛЯ МОВНИХ ШКІЛ

Темп і змінність сучасності вимагають прискорення та адаптації людей на всіх рівнях життя. Нині недостатньо надавати користувачам якісні товари та послуги. Реклама і соціальні мережі значно допомагають популярності бренду відіграють важливу роль у формуванні довіри споживачів, їх кількості та відповідно в показниках успіху компанії.

Реплікація образів та додаткове нагадування про бренд сприяють фіксації бренду в свідомості людини. Використання таких методів дуже важливо, враховуючи, що на сучасному освітньому ринку кількість організацій конкурентів збільшується з кожним роком [1, 47].

Розробка та впровадження низки ідентифікаційних ознак бізнесу називається брендингом. Таким чином, споживачі вибирають собі продукцію в числі яких, з'являються власні фаворити серед конкурентного ринку товарів. Брендинг підвищує впізнавальність продуктів і послуг серед споживачів, надаючи конкурентну перевагу на ринку.

Брендинг є важливою складовою маркетингової діяльності. Він створює нитку зв'язку між продуктами та ідеальними покупцями, що допомагає покупцю певної цільової групи скоротити шлях до вибору продукції певного бренду. Він допомагає визначити, за допомогою яких чинників клієнти впізнають бренд.

Зазвичай брендинг складається з назви, логотипу/емблеми/графічного знаку/аббревіатури, слогану, фірмового кольору та стилю, а також посилається на основні цінності підприємства та загальний досвід, який отримує споживач, взаємодіючи з компанією — як зацікавлена особа, клієнт, підписник у соціальних мережах, переглядач рекламних матеріалів чи просто перехожий [2]. Компанія що має власний бренд не тільки створює більш професійне враження, а й формує почуття довіри завдяки відкритості та чесності. Окрім того, чітке визначення цінностей бренду та дотримання обіцянок спонукає потенційних і поточних клієнтів продовжувати довіряти товарам та послугам фірми та підтримувати її, рекомендувати знайомим та долучати нових користувачів.

У кожної людини є відчуття індивідуальності, тобто перелік певних якостей, особливостей зовнішнього вигляду, стилю одягу, рис характеру, сильних сторін, поглядів на життя, цінностей, інтересів, кола однодумців, звичок, самовідчуття, пріоритетів. За цими параметрами кожна людина є чимось схожою на оточуючих в певному суспільстві за певних умов в певний період час, а також відрізняється, що робить її унікальною та неповторною особистістю. За схожим принципом можливе порівняння між постачальниками різних товарів та послуг.

Серед підприємців та організацій, що пропонують клієнтам послугу вивчення іноземних мов, можна між ними зустріти компанії в яких простежується почуття власної індивідуальності, деталі, що виділяють її серед конкурентів. На нашу думку такими критеріями школи вивчення іноземних мов можуть бути:

- розмір організації, кількість працівників: підприємець-репетитор, школа вивчення іноземних мов;
- за формою: приватна або державна;
- за обсягом поширення: на рівні одного міста, області, країни, континенту, інтернаціональна;
- за видом занять: індивідуальні або групові;
- за формою проведення занять: онлайн або офлайн;
- вік учнів: дошкільнята, школярі початкової/середньої/старшої школи, студенти, дорослі, пенсіонери;
- за рівнем підготовки: рівень A1, A2, B1, B2, C1, C2;
- за тривалістю навчання;
- за формою участі: безкоштовні, платні.
- за потребою: для вивчення бази/тренування граматики/тренування мовлення/для викладачів/для певної галузі (для економістів, програмістів, медиків і т.д.)/для підготовки до екзамену/для мігрантів/для підготовки до переїзду до іншої країни/для підготовки до вступу в іноземного ВНЗ і т.д.
- за кількістю мов, вивчення яких запропоновано: одна іноземна мова чи декілька;
- за постачальником навчальних матеріалів: від країни, у якій вивчається іноземна мова або від країни, де ця мова є державною;
- за строком роботи організації: нові (менше 1 року роботи), молоді (до 5 років роботи), прогресивні (10 років роботи), експертні (більше 10 років роботи).
- за способом пошуку клієнтів: «сарафанне радіо», Інтернет, зовнішня реклама, теле-/радіореклама, соціальні мережі, браузері, реклама в друкованих носіях, оголошення у місцях знаходження потенційних клієнтів;
- за пріоритетами, цінностями, місцезнаходженням, та іншими показниками.

Отже, за наведеними характеристиками можна припустити, яке розмаїття представників цієї послуги може існувати і наскільки різними та неповторними вони можуть бути. Можна зробити висновок, що реалізувати мету кожної мовної школи, можливо за допомогою власного фірмового стилю, залишаючи позитивний навчальний досвід у всіх споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коломієць М. М. Розробка фірмового стилю навчального закладу : дипломна бакалаврська робота за спец. 022 Дизайн. Київ : КНУТД, 2021. 66 с.
2. Створення бренду компанії: з чого складається бренд. *True branding buro*. URL: <https://true-ag.com/blog/post/stvorennya-brendu-kompani%D1%97-z-chogo-sklada%D1%94tsya-brend>.

Шкурко Валентина Юрївна,
кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОЯВИ СТИЛЮ ОСОБИСТОСТІ В ЗАЧІСКАХ

*Моду можна купити. Стиль необхідно мати.
Една Вулмен Чейз*

Людство здавна переймається своїм зовнішнім виглядом. Уявлення про красу еволюціонувало протягом багатьох століть, базуючись на досвіді попередніх епох і доповнюючись власними ідеями та уявленнями. Початок кожної нової епохи супроводжується змінами у зовнішності. Індивідуальність і стиль кожної людини розкривається у витворах майстрів, неповторних за своєю суттю. Зачіски служать для того, щоб приховати індивідуальні недоліки або, навпаки, підкреслити певні риси обличчя і зробити їх більш виразними.

В умовах сучасного буття особистості, презентації себе, свого стилю та налагодження комунікації з оточуючими неабияку роль відіграє зачіска. Зачіска є не тільки проявом зовнішнього вигляду людини, а також є носієм інформації про неї. Зовнішній вигляд людини це частина її іміджу та стилю.

Щодо стилю, то авторки Ю. Кутляєва та Т. Пашковська трактують його як конкурентну, стійку, складну моду епохи, в якій мода виражає економічний стан, політичні погляди, розвиток культури, ставлення до зовнішнього світу. На формування індивідуального стилю людини можуть впливати літературні образи, твори живопису, образи кіногероїв, поняття зі світу музики, особливо танцювальної, що в наш час породжує цілі стильові напрями. Характерні особливості цих напрямів виявляються в індивідуальних стилях різних людей [1, с. 324].

На думку І. Браїлко осмислення феномену зачіски базується на культурно-світоглядних засадах (відповідність естетичним ідеалам часу, модним канонам, стилістиці) і на ґрунтовному аналізі її образних та структурних характеристик, визначальними з яких є форма та формотворення. Розмаїття способів використання й поєднання художніх засобів у процесі створення зачіски дають змогу обирати та формувати саме ті рішення, які задовольняють запити людини відповідно до її соціокультурних ролей [2, с. 136].

О. Міненко вважає, що зачіска: це певний спосіб упорядкування на голові людини волосся для надання йому певної форми через укладання, вкорочення, подовження, фарбування тощо, а також застосування для цього хімічної обробки або використання відповідних спеціальних предметів [3, с. 252].

На сьогоднішній день існує декілька варіантів стилю у зачісках, а саме:

1. Класичний. Цей стиль характеризується стриманістю, відсутністю екстравагантності, дуже сучасними кольорами і лініями як у зачісці, так і в макіяжі. Цей стиль справляє враження елегантності, зібраності та впевненості в собі. Цей стиль підходить для багатьох ситуацій, як неформальних, так і формальних.

2. Романтичний стиль характеризується легкістю, свободою, легкістю і пристрасстю. У романтичному стилі завжди є щось чисте, непідкупне і театральне. Головна особливість цього стилю - нагромадження локонів, каскади хвиль, що природно спадають на плечі.

3. Спортивний стиль поєднує в собі динамічні кольори і прості форми. Сьогодні вважається, що чим коротше зачіска і яскравіше колір, тим більш спортивно ви виглядаєте.

4. Діловий стиль створюється за допомогою простих ліній, обмежених деталей і без надмірного декору. Цей стиль повинен створювати відчуття відокремленості, практичності та професіоналізму. У цьому стилі розкіш не є обов'язковою умовою. Все повинно створювати враження професіоналізму, цілеспрямованості, стриманості, пристойності, елегантності та пунктуальності.

5. Авангардний стиль – це стиль майбутнього, стиль дослідження. Він ніколи не стоїть на місці, завжди випереджає всі інші стилі і може поєднувати в собі основні риси всіх стилів. Цей стиль характерний для жінок, які постійно намагаються змінювати зачіску і колір волосся.

Авторка Т. Пашковська також звертає увагу на те, що інтерпретація моди відбувається найчастіше в рамках стильових напрямків. Все різноманіття форм зачісок за своїм стильовим рішенням вона узагальнено зводить до трьох основних груп: зачіски класичних, строгих форм; зачіски спортивних форм і зачіски «фентезі», що дає можливість виразити себе в кожній діючій моді практично всім людям, а дизайнерам – плідно працювати над створенням форм зачісок будь-якого призначення, в нашому випадку – над образами об'єктів моделювання [4, с. 42].

Ми вважаємо, що стиль людини проявляється у виборі зачіски з урахуванням її індивідуально-типологічних особливостей, типу характеру та соціуму в якому вона знаходиться. Мода також відіграє важливу роль, адже кожна жінка прагне бути сучасною, модною, елегантною та ефектною, щоб привертати увагу оточуючих. Вибір елегантною зачіски часто робиться з метою самоствердження і створення неповторного образу.

Створення габітарного іміджу сьогодні дуже популярне. Габітарний імідж – один з видів індивідуального іміджу, що базується на зовнішніх рисах людини, її поведінці, вербальних і невербальних знаках, і відіграє важливу роль у визначенні соціального статусу людини [5].

Однією зі складових габітарного іміджу є зачіска, яка розробляється перукарями і є своєрідною візитною картою людини. Це підтверджує думка американського дослідника Філіпа Девіса, який у своїй книзі «Ваш абсолютний імідж» стверджує, що зовнішня привабливість має вирішальне значення для позитивного професійного іміджу [6].

Таким чином, стиль є однією з найважливіших складових формування іміджу, оскільки створює образ людини за допомогою зачіски, яка має властивість покращувати зовнішній вигляд людини і робити його більш живим і привабливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кутляєва Ю. В., Пашковська Т. А. Стиль і мода, завдання сучасного моделювання зачісок. *Сучасні матеріали і технології виробництва виробів широкого вжитку та спеціального призначення*. Київ, 2019. С. 324–325. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13705/1/NRMSE2019_V1_P324-325.pdf.

2. Браїлко І. Формотворення зачіски як об'єкт дослідження в дизайні. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. 2023. № 48. С. 136–143. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.48.2023.282476>.

3. Міненко О. Антична зачіска в історико-художньому контексті еволюції моди. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. 2018. № 38. С. 249–259. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.38.2018.141827>.

4. Пашковська Т. А. Творчий процес індивідуального моделювання зачіски та створення художнього образу. *Науковий пошук*. 2017. № 3. С. 41–44.

5. Габітарний імідж у політиці. *EverybodyWiki*. URL: https://uk.everybodywiki.com/%D0%93%D0%B0%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BC%D1%96%D0%B4%D0%B6_%D1%83_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96.

6. Федорова Є. В. Видовищна зачіска в сучасній індустрії моди: історія, специфіка, дизайн-технології : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.07. Київ, 2016. 216 с.

Яковлєва-Носарь Світлана Олегівна,
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри садово-паркового господарства,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ КОЛОРИТУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЛЮДИНИ

Як відомо, колір відіграє важливу роль у сприйнятті будь-якого предметно-просторового середовища і впливає на фізіологічний та емоційний стан людини [4]. Феномену впливу кольору на них, а також на процеси мислення присвячено низку робіт сучасних дослідників [1; 2; 3, с. 15–22]. Фізіологічний вплив кольору на стан організму людини пояснюється діяльністю нервової системи та зорового аналізатора (очне яблуко, зоровий нерв, додаткові структури). Око сприймає певну довжину хвилі (колір), сигнал передається до головного мозку, де відбувається його обробка, після чого настає певна реакція організму (наприклад прискорення серцебиття, зміна артеріального тиску, сонливість, пригнічення тощо). Виділяють теплі кольори (довжина хвилі 550–800 нм), що виявляють стимулюючий вплив на мозок, та холодні (390–530 нм), які чинять уповільнення процесів метаболізму в організмі людини. Психоемоційний вплив кольору також пов'язаний з нервовою системою людини, а саме із процесами збудження і гальмування. Зміна цих процесів і визначає емоційний стан людини. У монографії Н. О. Олексійченко зі співавт. [3, с. 16] зазначається, що емоційна реакція людини на певний колір пояснюється ще й її естетичними вподобаннями та асоціативним сприйняттям, яке, в свою чергу, залежить від соціокультурного середовища.

Цілеспрямоване використання кольору достатньо досліджено і набуло широкого застосування в архітектурі та дизайні інтер'єрів [5]. Поєднання кольорів на основі знань певних закономірностей дозволяє також формувати комфортне для рекреантів середовище садово-паркових об'єктів, розкривати найкращим чином його функціональне призначення, підтримувати відповідність стильового напрямку.

Колорит населеного пункту в цілому і садово-паркових об'єктів, зокрема, різняться за рахунок різних носіїв кольору. Згідно з класифікацією С. І. Абишевої, ці носії поділяють на постійні, умовно змінні та мінливі. Наприклад, у міському середовищі переважають постійні носії кольорів (архітектурні споруди), а в парковому середовищі – мінливі та умовно змінні (насадження) [4]. Крім того, колористичні особливості ландшафту та їх сприйняття визначаються видом руху (поступальний, панорамний огляд), змінність упродовж дня, за сезонами та ін.

Як вказують Н. О. Олексійченко зі співавт. [4], грузинський вчений Д. І. Георгберідзе (1979 р.) поділив деревні рослини на рослини тривалої колоритності (привертають увагу своїм колоритом кілька разів на рік, завдяки забарвленню різних частин рослини (листя, квіток, плодів, кори)); деревні декоративні рослини короткочасної колоритності (рослини, в яких яскраво виражена колоритність в певний визначений період року); декоративні рослини довготривалої колоритності (декоративні форми строкато-листяних дерев і кущів, вічнозелені хвойні та листяні рослини). Спираючись на цю класифікацію та їх біоекологічні й фенологічні характеристики, він виокремив ряд колористичних груп для оптимізації створення садово-паркових композицій.

Питаннями колористики ландшафту та розробкою методичних підходів до оцінювання колориту природного середовища та садово-паркових об'єктів, зокрема паркових зон вищих навчальних закладів, займаються Н. О. Олексійченко, Н. В. Гатальська, М. С. Мавко (НУБіП, м. Київ; ХНУМГ ім. Бекетова, м. Харків). Зокрема, аналіз колориту ландшафту закладів вищої освіти м. Києва демонструє панування на їх території кольорів ахроматичної гами, частка яких змінюється залежно від сезонів року від 50,4 до 84,9 %. Автори зазначають, що це доволі високий показник, що може спричинити негативні емоції і навіть апатію до навчання. В роботах цих дослідників підкреслюється необхідність приділення особливої уваги в колористичному оформленні територій вишів саме осінньому періоду року [4; 5]. Отже, розроблення цих питань є актуальним, цікавим і має прикладний аспект.

Із наведеного вище матеріалу зрозуміло, що ці дослідження висвітлюють колористичну організацію урбанізованих територій (сельбищна зона, територія навчальних закладів тощо). Але не менш цікавим є вивчення впливу кольорів природних біомів на психоемоційний стан людини, а також закономірностей збереження або навіть підвищення їх привабливості для рекреантів

Зокрема, нами була зроблена спроба проаналізувати колорит природного ландшафту балки Генералка, розташованої на острові Хортиця, та його вплив на людину. Сама балка, як і територія острова, є ареною активної рекреаційної діяльності містян і туристів.

В ході проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків.

Аналіз колориту фітоценозів байраку Генералка за сезонами свідчить, що у зимовій колірній гамі домінують ахроматичні кольори, їх частка становить 83,8 %, а найменше в цей сезон представлений зелений колір та його відтінки – 0,5 %.

Починаючи з ранньовесняного періоду, спостерігається збільшення частки зеленого кольору з максимальним значенням влітку 70,0 %. Восени його участь істотно зменшується внаслідок осіннього запестріння листків. Присутність коричневого кольору та його відтінків протягом зимового, весняного і літнього періодів становить від 10,2 до 7,0 %, але суттєво збільшується восени – до 35,5 %, що також пояснюється руйнуванням зелених пігментів. Частка участі синього кольору та його відтінків за сезонами змінюється мало: від 5,5 % взимку до 6,0 % влітку. Відсутність червоного кольору та його відтінків взимку пояснюється тим, що немає його носіїв. Навесні і влітку його присутність у колориті фітоценозів байраку незначна, але істотно збільшується восени – до 20,0 % як результат осінніх змін у складі пігментів листя рослин.

Виявлені основні кольори та рослини, що їх формують. Так, основу колірної гами намету лісу складають панівні породи (*Ulmus scabra*, *Quercus robur*, *Pyrus communis*, *U. carpinifolia*, *U. laevis*, *Acer tataricum*, *A. campestre* та *Fraxinus excelsior*). Аспективність трав'яних угруповань навесні забезпечують *Erophila verna*, *Holosteum umbellatum*, *Stellaria media* (білий колір), *Gagea minima*, *Ficaria verna*, *Iris pumila* (жовтий колір), *Lamium maculatum* (ліловий відтінок, суміш синього і червоного кольорів), *Salvia nutans* (фіолетовий, суміш червоного і синього кольорів). Влітку трав'яні фітоценози строкаті через велику кількість степових і лучностепових рослин. У передосінній та осінній періоди у трав'яних угрупованнях домінують *Berteroa incana*, *Alyssum incanum*, що надають білий колір фітоценозам та *Diplotaxis cretacea* – жовтий колір [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базима Б. А. Колір і психіка : монографія. Харків : ХДАК, 2022. 101 с.
2. Гатальська Н. В., Мавко М. С. Оцінка колористичних особливостей ландшафту. *Агробіологія*. 2012. № 8. С. 54–57.
3. Олексійченко Н. О., Мавко М. С., Гатальська Н. В. Колорит паркових ландшафтів: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Біла Церква : Пшонківський О. В., 2019. 360 с.
4. Олексійченко Н. О., Мавко М. С. Методична підходи до оцінювання колориту ландшафту. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.9. С. 65–69.
5. Олексійченко Н. О., Мавко М. С. Формування та оцінювання колориту паркових ландшафті міста Києва. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2015. Вип 13. С. 49–54.
6. Яковлева-Носарь С. О. Оцінка колориту та рекреаційної аттрактивності фітоценозів байраку Генералка. *Питання біоіндикації та екології*. 2018. Вип. 23, № 2. С. 17–34. DOI: 10.26661/2312-2056/2018-23/2-02.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Аврамкіна Яна Сергіївна ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ.....	3
Акімова Олена Михайлівна СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ.....	4
Антибура Юлія Петрівна НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ.....	6
Антоненко Ірина Юріївна ІНДИВІДУАЛЬНА ПОЛІМОДЕЛЬНА ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ НА БАЗІ ПЕРСОНІФІКОВАНОГО КОНТЕНТУ	8
Арабаджи Олена Семенівна, Левада Ольга Михайлівна, Непша Олександр Вікторович ТЕХНОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ.....	10
Атаманчук Ніна Михайлівна ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ Й ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	12
Баландіна Юлія Володимирівна, Лещенко Анна Володимирівна ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	14
Бережна Анастасія Вікторівна ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	16
Беляєв Сергій Борисович, Корсіков Дмитро Олексійович ПІДГОТОВКА КВАЛІФІКОВАНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	18
Біла Ганна Володимирівна, Леоценко Наталія Володимирівна ГУМАНІЗАТОРСЬКА ФУНКЦІЯ ОСВИТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	19
Білецький Олексій Анатолійович, Лісняк Сергій Сергійович РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ У ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	21
Білозерська В. В. РОЛЬ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕТНОСПРОМОЖНОСТІ МАГІСТРІВ.....	23
Бобришева Ксенія Миколаївна ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВИТИ В УКРАЇНІ.....	24
Бойко Олександра Олексіївна ОСОБЛИВОСТІ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЄВОГО АНАЛІЗУ ТА СИНТЕЗУ.....	26
Бойко Наталія Сергіївна ТЕХНОЛОГІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ ІМІДЖУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	28
Борисов Гліб Вячеславович ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ.....	30
Борисова Світлана Володимирівна ЗАСТОСУВАННЯ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ПРИ ВІДБОРІ Й СТРУКТУРУВАННІ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ З ОГЛЯДУ НА ВИМОГИ СТЕЙКХОЛДЕРІВ.....	32
Брославська Галина Михайлівна, Бган Тетяна Сергіївна ВИКОРИСТАННЯ STEM-ОСВИТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	34
Брянцева Ганна Володимирівна ПІДГОТОВКА ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ ДО СТВОРЕННЯ ВІЗУАЛЬНОГО КОНТРАСТУ ШРИФТОВИМИ ЗАСОБАМИ.....	36
Булаарас Олег Хедієвич АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРИ.....	38
Вайнола Роман Володимирович АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	40
Вайнола Ренате Хейкїївна ЛІДЕРСТВО ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ.....	41
Волошко Олексій Олексійович НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ ЕТНОГЕНЕЗУ УКРАЇНЦІВ ПРОТИ ІДЕОЛОГІЇ «РУСЬКОГО МИРУ».....	42
Георгадзе Тетяна Олександрівна УКРАЇНСЬКА СІМ'Я – ЦЕ АЙДЕНТИКА ПЕРЕМОГИ.....	45
Горбань Ангеліна Олександрівна РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ЗВО.....	46
Гордієнко Наталія Миколаївна РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ОСВИТИ ІЗ РЕАБІЛІТАЦІЙНИМ КОМПОНЕНТОМ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	48
Горшкова Галина Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ І НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	49

Гришко Світлана Вікторівна, Прохорова Лариса Анатоліївна, Зав'ялова Тетяна Васиївна НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ.....	51
Дорогобід Ольга Анатоліївна ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	53
Olena Diahyleva, Alona Yurzhenko, Valerii Svyryda USE OF ONLINE COURSES ON LMS MOODLE TO PROVIDE PHYSICAL TRAINING OF PROSPECTIVE SHIP NAVIGATORS WHILE E LEARNING.....	56
Євссєва Олександра Олександрівна ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ.....	57
Єна Аліна Сергіївна КОРЕКЦІЙНО-ВІДНОВЛЮВАЛЬНА ТА РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА З УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС.....	59
Nataliia Yermakova REASONS FOR TOURISM STUDENTS TO STUDY SPANISH AS SECOND LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES AFTER ENGLISH.....	61
Жуков Василь Павлович АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕТИКО-ПАРТИЦИПАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	62
Журавльов Дмитро Іванович СУЧАСНІ ПІДХОДИ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	64
Журова Олена Вячеславівна ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	66
Запара Анастасія Миколаївна РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ....	68
Зелінська Ярослава Цезарівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ОСОБИСТОСТІ.....	69
Калюжна Юлія Іванівна ПОЛІТИЧНА ОСВІТА У ВИМІРІ БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ.....	71
Катаєв С. ДИСФУНКЦІОНАЛЬНІ ЯВИЩА В ОСВІТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	72
Катречко Анна Сергіївна САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ.....	74
Качуринець Лілія Валеріївна СУЧАСНА ВОЄННА ПІСНЯ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ.....	75
Petr Kachlík RIZIKA PEDAGOGICKÉHO PROCESU.....	78
Кириченко Олександр Анатолійович ІННОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ ОДИНАДЦЯТИРІВНЕВОЇ БАЗОВОЇ І СУПУТНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЧИ БУДЬ-ЯКОЇ ІНШОЇ ОСВІТИ.....	80
Когут Анастасія Євгеніївна СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	82
Колесник Алла Юріївна СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	84
Kolly-Shamne Anzhelika Volodymyrivna SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ISSUES OF UKRAINIAN REFUGEE CHILDREN THROUGH THE EYES OF THEIR PARENTS.....	87
Костюк Ольга Петрівна ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ МИСТЕЦТВОМ І ДИЗАЙНОМ: РОЛЬ МИСТЕЦЬКИХ ЗНАТЬ У ФОРМУВАННІ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ДИЗАЙНЕРІВ.....	90
Котик Тетяна Миколаївна РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	92
Кригунська Тетяна Борисівна СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	93
Кулікова Аліна Миколаївна РОЛЬ МОВНОЇ МЕДІАЦІЇ У НАВЧАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	94
Кунінець Олеся Олександрівна, Клочко Любов Іванівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОЇ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЮСШ, КДЮСШ, СДЮСШОР У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ.....	98
Куторжевська Любов Іванівна, Ємець Світлана Анатоліївна СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНИХ ЕКСПОНАТІВ ПОЛТАВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В.Г. КОРОЛЕНКА.....	100

Леощенко Дмитро Іванович НООСФЕРНА ОСВІТА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБУТОГО ТРЕНДУ.....	103
Лисенко Ольга Миколаївна ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ КВЕСТІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	105
Лисюк Вікторія Миколаївна, Неменуца Світлана Миколаївна ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ПИТАНЬ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	107
Максимова Ольга Миколаївна ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	109
Мацькевич Вікторія Миколаївна, Ленчук Тетяна Любомирівна ВИДИ СИТУАТИВНИХ ЗАВДАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «РАДІОЛОГІЯ» ПРИ ЗМІШАНІЙ ФОРМІ НАВЧАННЯ.....	112
Міленін Владислав Ігорович ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ.....	113
Нагайчук Олена Валеріївна ЗНАЧЕННЯ КУРСУ «ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	115
Нахалова Ольга Миколаївна, Канарова Ольга Вікторівна ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ.....	117
Нечипоренко Валентина Василівна РІВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИМ ХАБОМ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ.....	119
Одарченко Вероніка Ігорівна ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМ РОЗВИТКОМ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ КОМУНАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	121
Олійник Ірина Володимирівна ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ.....	122
Осика Максим Геннадійович, Колесник Катерина Анатоліївна ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ.....	124
Остапенко Роман, Бірченко Наталія СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ.....	126
Павлова Олена Геннадіївна, Дикань Тетяна Олександрівна ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ.....	128
Павлова Олена Геннадіївна, Циганок Аліна Андріївна ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЇ EDUSCRUM.....	130
Пазюк Наталія Миколаївна, Калашник Тетяна Миколаївна ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	132
Пекарева Вікторія Володимирівна СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	134
Погосов Єдгар Аванесович ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ SOFT & HARD SKILLS МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ЗВО.....	135
Kateryna Podusova CHALLENGES OF GENERAL EDUCATION IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW.....	137
Позднякова Олена Леонтіївна КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЗАКЛАДУ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	138
Покотило Інна, Стиркіна Ю. С. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЯК ОДНЕ З ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	141
Полтавець Тарас Олександрович РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ТА УЧАСНИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	144
Пономарьова Галина Федорівна, Степанець Іван Олексійович ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НМР У ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗВО В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ.....	145
Прасол Надія Олексіївна ФАСИЛІТАТИВНА ФУНКЦІЯ ВИКЛАДАЧА ЗВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	148
Приходько Вікторія Сергіївна ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИРІШЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ ТА ЗАДАЧ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НУШ.....	149
Разумовський Олександр Сергійович ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	151

Руденко Алевтина Володимирівна ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	152
Рябєва Олена Олександрівна УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ТА ОБРЯДОВІСТЬ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	154
Саєнко Тетяна Андріївна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЛЕГКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	156
Sakevych Anastasiia SIGNIFICANCE OF "PSYCHOLOGY OF RELIGION" EDUCATIONAL DISCIPLINE IN THE PROCESS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF MILITARY PSYCHOLOGISTS.....	158
Собчук Анна Вікторівна ПРОФОРІЄНТАЦІЯ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	160
Соловій Ярослава Іванівна ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПІДТРИМКА ТВОРЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	161
Станкевич Ірина Володимирівна, Сакун Ганна Олександрівна ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТУ SERVQUAL В УПРАВЛІННІ ЗАДОВОЛЕНІСТЮ ВИМОГ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ ОСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	165
Супрун Юлія Русланівна ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ З МАТЕМАТИКИ ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	167
Теслюк Валентина Михайлівна, Сольська Леся Іванівна РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	169
Туріцина Олена Миколаївна ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ» ПІД ЧАС КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	170
Фотул Марина Іванівна ОСОБЛИВОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	172
Фурсова Тетяна Миколаївна, Долматов Олександр Андрійович АНАЛІЗ МЕТРИК СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ПРИ ЇХ ВИКОРИСТАННІ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	174
Хорошев Олександр Миколайович ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ.....	175
Черченко Інна Олегівна ВЗАЄМОДІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ХОДІ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ.....	177
Чумаков Кирило Ігорович, Чумакова Ксенія Олександрівна ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	179
Швець Станіслав Вадимович ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	180
Шевченко Володимир Миколайович СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ.....	182
Шевяков Олексій Володимирович СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	183
Щербина Світлана Вікторівна ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ ІСТОРИКІВ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ.....	186
Янова Вікторія Миколаївна ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	187
Яцинік Алла Вікторівна ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	189
РОЗДІЛ 2.	
ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ОСВІТНІЙ ЛАНДШАФТ: ТРЕНДИ ТА ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ	
Васько Ольга Олександрівна, Білєр Оксана Славівна ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ SNATGRT У ПРОЦЕСІ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	191
Височанська Тетяна Миколаївна, Майстренко Катерина Андріївна ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	193
Doroshuk Hanna Anatoliivna STRATEGIC GUIDELINES FOR THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE DEPLOYMENT IN UNIVERSITIES.....	194
Євсюков Іван Олександрович ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ.....	196
Жмуцький Максим Анатолійович СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОПЕРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ ТА ПІДТРИМКИ СТАНУ ЗДОРОВ'Я.....	198

Ілійчук Любомира Василівна МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	200
Лапшина Ірина Сергіївна РОЗВИТОК НАВИЧОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ.....	201
Полтавець Анна Володимирівна ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ОСВІТІ: ІННОВАЦІЇ ОФОРМЛЕННЯ СТАТИСТИКИ В ЗАГАЛЬНОМУ ЗЕМЛЕЗНАВСТВІ.....	203
Рибак Катерина Богданівна ОСВІТНІ ТРЕНДИ У СФЕРІ ФІЛОЛОГІЇ В РОБОТІ З ОБДАРОВАНОЮ УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ: ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	206
Сегеда Тетяна Сергіївна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	208
Сімічева Юлія Миколаївна ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	210
Сіцилицин Юрій Олександрович ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС УНІВЕРСИТЕТУ НА ПРИКЛАДІ ChatGPT: ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	212
Склярєнко Анастасія Вікторівна ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ: ПОТЕНЦІАЛ, ТЕНДЕНЦІЇ.....	215
Утіна Анна Миколаївна ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОБОТІ ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН: ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ.....	216
Chemerys Hanna Yuriivna DEEPFAKES AS A PROBLEM OF MODERNITY.....	218
Чумаков Кирило Ігорович, Кононенко Каріна Романівна ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: CHAT GPT ЯК ЗАСІБ ГЕНЕРАЦІЇ ТА ОПРАЦЮВАННЯ ТЕКСТОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	220
Щербина Юлія Михайлівна ЧАТ-БОТ GPT ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	222
Okulicz-Kozaryn Walery TRENDS IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE RESEARCH IN BULGARIA AND UKRAINE: RESULTS OF BIBLIOMETRIC ANALYSIS.....	223
Okulicz-Kozaryn Walery 5-STEP AI MODEL TO SUPPORT STUDENTS AT UNIVERSITIES.....	225
Aleksander Andrzej Jasinowski WIEK JAKO MODERATOR NASTAWIENIA DO SZTUCZNEJ INTELIGENCJI W EDUKACJI: ANALIZA EMPIRYCZNA.....	227
РОЗДІЛ 3.	
ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ КОНТЕКСТИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	
Анісімова Людмила Василівна, Кононенко Каріна Романівна ІНТЕГРОВАНІ ЗАНЯТТЯ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	231
Бавшина Руслана Броніславівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	232
Бєбік Ольга Іванівна РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ.....	234
Бєгінін Дєніс Геннадійович РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНСТРУКТИВНИХ ІГОР В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	236
Бойко Олександра Олексіївна ОСОБЛИВОСТІ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЕВОГО АНАЛІЗУ ТА СИНТЕЗУ.....	238
Бондар Анастасія Олександрівна РОЛЬ СІМ'Ї У ВПРОВАДЖЕННІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	240
Бочелюк Віталій Йосипович ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ МЕТОДІВ В РОБОТІ З МОТИВАЦІЄЮ В РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	241
Olena Bryntseva STRATEGIES OF MULTISENSORY METHOD IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER PROFESSIONAL EDUCATION.....	243
Бровченко Анастасія Камілівна ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЩО МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ РОЗВИТКУ.....	245

Вознесенський Дмитро Володимирович ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ЖИТТЄВОМУ ЦИКЛІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	247
Возчикова Наталія Василівна ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	249
Гвоздев Олексій Євгенович НАПРЯМКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ БАТЬКАМ ДІТЕЙ ІЗ СДУГ.....	251
Гончаров Андрій Вадимович ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО.....	254
Дворніченко Г.О. ЕЙДЕТИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	256
Дергач Маргарита Альфрїтівна РОБОТА З БАТЬКАМИ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	257
Децик Ярослав Олегович ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНИХ ЕТАЛОНІВ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ.....	259
Доценко Ольга Олексїївна ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КОРЕКЦІЙНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА НА ЗАНЯТТЯХ З ЕРГОТЕРАПІЇ.....	261
Дрозд Лариса Василівна ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА У МЕЖАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	263
Nataliia Yermakova REASONS FOR TOURISM STUDENTS TO STUDY SPANISH AS SECOND LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES AFTER ENGLISH.....	266
Жадленко Ірина Олександрівна ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ З УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	267
Звягінцева Тетяна Леонїдівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ НА УРОКАХ «ПІЗНАЄМО ПРИРОДУ» В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ.....	269
Зігалова Полїна Вадимівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У БАТЬКІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	271
Ісагулян Арам Тїгранович ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	272
Ісмоїлова Анастасія Михайлівна ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА».....	274
Кайнара Олександр Сергїйович СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	276
Кїрїллова Анна Олександрівна, Дерев'янка Анна Олександрівна ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО НЕЙРОДІАГНОСТИКИ СТАНУ МОВЛЕННЄВОЇ ФУНКЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	278
Кїрїллова Анна Олександрівна, Кузнецова Дарина Олегівна ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ З ООП ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....	281
Кїрїллова Анна Олександрівна, Скрипник Руслана Володимирівна ПРОБЛЕМА ШВИДКОЧИТАННЯ ОСІБ З ООП В РАМКАХ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	282
Кїрїллова Анна Олександрівна, Фокїна Алїна Олегівна ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	284
Кїрїллова Анна Олександрівна, Цвєтаєва Карина Ігорівна ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	286
Клочков Андрїй Володимирович КОРИГУВАЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	288
Коваль Валерїя Віталїївна ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ З ООП ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ШКОЛИ.....	290
Козачук Артем Володимирович ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	292
Макогонюк Яна Василівна АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	295

Мантуленко Марія Анатоліївна ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ ДО КОМУНІКАТИВНО- МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	298
Мелещенко Лілія Василівна ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО СТАНУ.....	300
Ivan Molchan DISTANCE LEARNING OF THE ENGLISH LANGUAGE.....	302
Нагорна Світлана Анатоліївна ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	303
Нижник Тетяна Олексіївна СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ І ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: СПРИЯННЯ КОГНІТИВНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	305
Панов Микита Сергійович ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ПСИХОКОРЕКЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З АУТИСТИЧНИМИ ДІТЬМИ.....	307
Alina Podorozhna INCLUSIVE EDUCATION TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO UNIVERSITY ENGINEERING STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....	309
Позднякова Олена Леонтіївна, Лисенко Альбіна Борисівна РЕЗУЛЬТАТИ ВИМІРЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМІНЬ ВЧИТЕЛІВ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ, ЯК СКЛАДНИКА ЇХНЬОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	311
Полякова Анна Олегівна МЕТОДИ І ПРИЙОМИ РОБОТИ З СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ.....	315
Пономаренко Марина Олександрівна ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	317
Проскурняк Олена Ігорівна ПРИНЦИПИ ДІАГНОСТИЧНО-ПРОГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	319
Проценко Аліна ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	321
Різник Альона Володимирівна ПРОГРАМА "НУМКОН" ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	323
Руденко Тетяна Анатоліївна СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ АРТ-ТЕРАПІЇ.....	325
Руколянська Наталія Василівна ЯВИЩЕ АНТОНІМІЇ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	327
Савінова Наталія Володимирівна, Карпенко Катерина Максимівна ОСВІТНЯ ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ: РЕАЛІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ.....	329
Савченко Людмила Леонідівна, Сініченкова Ангеліна Сергіївна, Бондар Віра Олексіївна АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	332
Сисоєв Андрій Олексійович ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВПЕВНЕНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.....	334
Солоха Максим Віталійович КОРЕКЦІЯ ПСИХОМОТОРНОЇ ФУНКЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	336
Співак В. І. ОСОБЛИВОСТІ ТРУДНОЩІВ У СІМ'Ї ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ.....	339
Тельна Ольга КАР'ЄРНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСІБ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	341
Тихенко Анастасія Валеріївна ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТА МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІІІ РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ.....	343
Топольницька Юлія Сергіївна ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ТВОРЧО ОБДАРОВАНІХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОДУКТИВНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ.....	345

Фальченко Кирило Юрійович ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВІДУ ДІТЕЙ З ГЛИБОКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.....	347
Цветкова В. О. ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН У СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРА АУТИЗМУ.....	349
Цимбаленко Віктор Сергійович КОРЕКЦІЙНИЙ РЕСУРС ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	351
Черкун Іван Олександрович ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	353
Чикало Ілона Дмитрівна ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА.....	355
Шпирна Анна Русланівна СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРИЧИНИ ТА МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ ДИСГРАФІЇ.....	357
Шульженко Діна Іванівна РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗАСОБАМИ ОСВІТИ.....	359

РОЗДІЛ 4.
ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ,
ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ

Аніщенко Михайло Анатолійович НОВА КОНЦЕПЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: РОЛЬ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ.....	363
Атанова Влада Володимирівна СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....	364
Барбулін Сергій Леонідович РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ В ОСНОВІ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	366
Береда Марія Валеріївна ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	368
Берташ Марія Ігорівна ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	370
Бохонкова Ю. О. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АДАПТАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	371
Бочелюк Віталій Йосипович ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЙНА ДОПОМОГА НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ ПРИ НЕВРОЗАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	373
Велитченко Л. К. СУБ'ЄКТНА ПАРАДИГМА ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ.....	375
Владика Віталій Олександрович РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРИ НЕВРОЗАХ.....	377
Вознесенська Олена Леонідівна АРТ-ТЕРАПІЯ В ЧАСИ ВІЙНИ: МОЖЛИВОСТІ ОПАНУВАННЯ НАСЛІДКІВ ПСИХОТРАВМ.....	379
Воронін Артем Сергійович ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	381
Гарькавець Сергій Олексійович, Троценко Данило Сергійович ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ.....	382
Гедзей Наталія ДІТИ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ СТРЕС У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ.....	384
Гмиря Іван Сергійович НАПРЯМКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЯКЕ ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	385
Горобець Вікторія Володимирівна ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ТА ЇХ РОДИН В УКРАЇНІ.....	387
Грубі Тетяна Вікторівна, Федорчук Максим Миколайович СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	389
Данілкова Анастасія Валеріївна ПСИХОСОЦІАЛЬНІ МЕТОДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ РОБОТИ НРЗВО «КАМ'ЯНЕЦЬ- ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ».....	391
Джаббарова Лілія Володимирівна, Керімова Аліна Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕСУРСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	393

Джаббарова Лілія Володимирівна, Бевз Анастасія Андріївна РІВНІ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПОСТРАЖДАЛИХ У НАДЗВИЧАЙНИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ.....	395
Діброва Анна Анатоліївна ВИВЧЕННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ АУТИЗМУ ЯК САМОСТІЙНОГО ПОРУШЕННЯ РОЗВИТКУ.....	396
Діхтяренко Тетяна Володимирівна ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІРОТЕХНІКІВ У ЗОНІ ВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	398
Дуняшенко Олександр Олександрович СУЧАСНІ ВИДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	400
Казакова Анастасія Едуардівна ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ.....	402
Квітка Наталя Вікторівна ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У НАДАННІ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ, ПОСТРАЖДАЛОМУ ВІД ВІЙНИ.....	404
Кердивар Валентин Віталійович ПСИХОРЕАБІЛІТАЦІЙНІ ЗАХОДИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЩО СТАЛИ ЖЕРТВАМИ ВІЙНИ ТА ПЕРЕСЕЛИЛИСЯ В МЕЖАХ УКРАЇНИ.....	406
Кетлер-Митницька Тетяна Сергіївна НАПРЯМКИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УМОВАХ ONLINE НАВЧАННЯ.....	407
Кірілова Анна Олександрівна, Мазанко Оксана Василівна ВПЛИВ ЕМОЦІЙ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ.....	409
Клещова Валерія Миколаївна ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	411
Ковальов Максим Євгенович ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ.....	413
Комарницька Людмила Миколаївна ДО ПИТАННЯ ПРО МАНІПУЛЮВАННЯ У СПІЛКУВАННІ.....	414
Когрушев Дмитро Михайлович ПСИХОДІАГНОСТИКА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРИ ПОСТРАВМАТИЧНОМУ СТРЕСОВОМУ РОЗЛАДІ.....	415
Комісаренко К. Д. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАДАПТАЦІЇ БЕЗРОБІТНИХ, ПОВЕРНУВШИХСЯ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ.....	418
Корзун Світлана Анатоліївна МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АГРОЦЕНОЗІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЛОКАЦІЙ ГАРДЕНОТЕРАПІЇ.....	420
Котелевський Дмитро Олександрович СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ БЕЗРОБІТНИХ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	421
Куліченко Богдан Вячеславович ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ, ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ.....	424
Логовський Ігор Миколайович ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ.....	425
Лупінович Світлана Миколаївна, Лапшина Ірина Сергіївна МОДИФІКАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 013 «ПОЧАТКОВА ОСВІТА» З УРАХУВАННЯМ НОВИХ ВИКЛИКІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	427
Лях Олена Іванівна ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНІК НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	429
Масловська Валерія Олександрівна, Джаббарова Лілія Володимирівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	431
Мацакова Анастасія Ігорівна, Гонтаренко Людмила Олександрівна НЕОБХІДНІСТЬ МУЛЬТИРЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПІДХІДУ ПІСЛЯ ВИЗВОЛЕННЯ З-ПІД ОКУПАЦІЇ.....	433
Миргородська Каріна Миколаївна ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	435
Немерюк Юлія Валеріївна МОВЛЕННЄВІ ПОРУШЕННЯ У ДІТЕЙ ЯК НАСЛІДОК ПСИХОТРАВМИ.....	436
Нечай Володимир Олексійович ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТИБЕТСЬКОЇ МЕДИЦИНИ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ СТАНІВ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ЖИТТЯ.....	438
Олійник Оксана Олексіївна ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	440
Олійник Марія Олександрівна ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ.....	441
Онщенко Наталія Вікторівна РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	443

Отч Ганна Олександрівна, Савченко Дарина Русланівна СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	444
Павленко Анатолій Іванович, Кудінова Маргарита Сергіївна, Галієва Ольга Михайлівна СОЦІАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ: ПРАКТИКИ ДОСТУПНОСТІ.....	447
Панов Микита Сергійович РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	449
Пантелєєва Аліна Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ АДЕКВАТНОЇ САМООЦІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	451
Пахомова Наталія Георгіївна ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	453
Петрушова Тетяна ДО ПИТАННЯ ДІАГНОСТИКИ ДИЗОРФОГРАФІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	454
Поклад Олена Валентинівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ РЕАДАПТАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРОБЛЕМОГЕННОГО СОЦІУМУ.....	457
Пономаренко Іван Володимирович ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОФЕСІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ РЯТУВАЛЬНИКІВ.....	459
Сальнікова Тетяна Вікторівна МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА «Я-КОНЦЕПЦІЙНА» СКЛАДОВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ.....	461
Селютін Кирило Євгенович СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ДЕПРЕСИВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	464
Сліта Марина Андріївна ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	466
Смоляр Влада Володимирівна ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПСИХІКУ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ.....	468
Сова Олександр Сергійович ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА У ЛІКУВАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ УСТАНОВАХ.....	470
Сташук Ольга Олександрівна, Левченко Владислава Сергіївна ПСИХОСОЦІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	472
Стельмакова Юлія Ігорівна ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ДО СТРЕСУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВОЕННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯ.....	475
Теслюк Валентина Михайлівна ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	478
Tilna Yuliia LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AS A MEANS OF SOCIAL REHABILITATION AND ADAPTATION DURING REFUGEE LIFE ABROAD.....	479
Тітаренко Світлана Анатоліївна ПІДТРИМКА ДИТИНИ ПІД ЧАС СТРЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	481
Ткаченко О. Г. ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ДІТЕЙ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	483
Топольський Олександр Євгенійович СТРУКТУРА ТА СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ВІЙНИ.....	485
Турубарова Анастасія Володимирівна НАПРЯМИ ПСИХОРЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	487
Фрунзе Олена Ігорівна ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ З УКРАЇНИ В ПОЛЬЩІ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	489
Цвєткова В. О. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ З ВІДНОВЛЕННЯ КОНСТРУКТИВНИХ ПОДРУЖНИХ СТОСУНКІВ У СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З РАС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	490
Чернявська Орина Олегівна ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД ВІЙНИ.....	492
Чернявська Тетяна Павлівна ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ЗДОРОВ'Я.....	493
Чеснокова Емілія Юріївна РОЛЬОВІ ТРЕНІНГОВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	495
Шевцова Олена Михайлівна, Паливода Анна Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО СИСТЕМАТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ У МОЛОДІ.....	497

Шевцова Олена Михайлівна, Полтавець Тарас Олександрович ВПЛИВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ.....	499
Шевцова Олена Михайлівна, Старченко Марія Максимівна НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНИЙ ПРОКРАСТИНАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ЗВО.....	501
Шевченко Дар'я ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЮНАКІВ.....	503
Шинкаренко Інна Олександрівна ПСИХОКОРЕКЦІЯ АНТИСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЯК СКЛАДНА ПРОБЛЕМА ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ.....	504
Шкурко А. В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	506
Штагер Тетяна Миколаївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ ЖЕРТВАМИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ.....	508
Шукало Анна Валеріївна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «РЕАДАПТАЦІЯ» ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ВІЙНИ.....	509
Юрченко Любов Іванівна, Гонтаренко Людмила Олександрівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ.....	511
Яланська Світлана Павлівна, Савченко Тетяна Іванівна РЕСУРСИ САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ ТА ЦІННІСТЬ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ.....	513

РОЗДІЛ 5.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Великжаніна Дар'я Василівна СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ТА УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ: РЕАЛІЇ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ.....	515
Зозуляк-Случик Роксоляна Василівна ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ЗВО В ЕТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ.....	517
Каріков Сергій Анатолійович ЛОГОТЕРАПІЯ ВІКТОРА ФРАНКЛА В ТЕОРЕТИЧНОМУ ТА ПРАКТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	519
Клопота Ольга Анатоліївна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ Й ЗМІСТУ ПОНЯТЬ «БІЖЕНЕЦЬ» ТА «ВИМУШЕНИЙ ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ».....	521
Кунтій Ігор Ігорович СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	522
Курілова Олена Вячеславівна ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В ГРОМАДАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	524
Орел Вадим Владиславович МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЇ У СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	526
Пасько Катерина Максимівна РОЗВИТОК ТОЛЕРАНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	528
Позднякова-Кирбят'єва Елліна Геннадіївна, Мосаєв Юрій Володимирович ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ РОДИН.....	529
Радзієвська Любов Юріївна КОМП'ЮТЕРНА ЗАЛЕЖНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	531
Рубан Ольга В'ячеславівна СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЬОГОДНІ – УМОВА ЯКІСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	532
Рясной Юрій Вікторович ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РОДИНАМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ.....	534
Синюк Давид Ігорович СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	535
Червоненко Катерина Сергіївна ІНФОРМАЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	537
Шлемко Оксана Василівна ВПЛИВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ.....	538
Шумаков Олександр Андрійович РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДИК НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	541
Юренко Анна Юріївна СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ.....	542

РОЗДІЛ 6.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ

Андрєєва Дар'я Василівна ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПІСЛЯ ОСТЕОСИНТЕЗУ ШИЙКИ СТЕГНА.....	544
---	-----

Гаркуша Ольга Володимирівна ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ЛЮДЕЙ З ХВОРОБАМИ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ.....	546
Мамедова Діана Атіфівна, Шаповалова Ірина Володимирівна ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІЗОМЕТРИЧНИХ ТА ІЗОТОНІЧНИХ ВПРАВ ДЛЯ ЧОТИРИГОЛОВОГО М'ЯЗА У ЖІНОК 20-25 РОКІВ З ХОНДРОМАЛЯЦІЄЮ НАДКОЛІНКА 2-ГО СТУПЕНЮ.....	548
Полова Марина ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЛФК ПРИ ТОТАЛЬНОМУ ОДНОСТОРОННЬОМУ ЕНДОПРОТЕЗУВАННІ КУЛЬШОВОГО СУГЛОБУ ПІСЛЯ КОКСАРТРОЗУ У ЖІНОК 50-55 РОКІВ.....	550
Сорока Богдан Андрійович ВЗАЄМОДІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО.....	551
Степаненко Віталіна Віталіївна ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ.....	553
Шаповалова Ірина Володимирівна, Кармазь Максим ВПЛИВ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА ВІДНОВЛЕННЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ГРИЖЕЮ ПОПЕРЕКОВОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА.....	554
Шаповалова Ірина Володимирівна РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРА АУТИЗМУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ.....	555
РОЗДІЛ 7.	
ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ	
Аксьонова Олена Петрівна, Гвоздьов Микола Володимирович ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ РУХОВОЇ ВМІЛОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	557
Акчурін Амір Рінатович ВПЛИВ ТАЙЛАНДСЬКОГО БОКСУ МУАЙ-ТАЙ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ.....	559
Андрєва Анастасія Олександрівна, Івашевич Володимир В'ячеславович ВИЗНАЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СТУДЕНТІВ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ЗАСОБАМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	561
Атаманська Світлана Сергіївна СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ КИЇВЩИНИ.....	564
Барішников Андрій Олексійович МЕТОД РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ – МОЖЛИВІСТЬ ПСИХОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ І КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	566
Безверхня Галина Василівна, Суханова Ганна Петрівна ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.....	568
Буренко Марина Сергіївна ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ЗМІН ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	569
Гончаренко Олександр Миколайович ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ – ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ.....	571
Донченко Максим Денисович РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА ПЕРЕВАГИ.....	573
Дуняшенко Олександр Олександрович ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ТА СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ – ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	574
Іщенко Ірина Володимирівна ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО.....	575
Кітченко Інна Павлівна ЗАСТОСУВАННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ.....	578
Кокарев Артем Борисович ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СПОРТИВНО-ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КОМПОЗИЦІЇ У СПОРТИВНІЙ АЕРОБІЦІ.....	580
Коллегаєв Михайло Юрійович ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ЗАЛУЧЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ УКРАЇНИ.....	582
Любченко Інна Іванівна, Кучай Алла Іванівна ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ – ЗАПОРУКА ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ.....	584
Мірошніченко Валентина Іванівна ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.....	585
Мічкань Родіон Олександрович МОДИФІКОВАНА МЕТОДИКА СПОРТИВНОГО МАСАЖУ В ПРОФІЛАКТИЦІ ТИПОВИХ ТРАВМ У ФУТБОЛІСТІВ.....	587
Рибалка Олена Яківна ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК СКЛАДОВА РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я.....	589
Румянцева Ірина, Мендела Ірина ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я УКРАЇНЦІВ.....	591

Сергата Наталія Сергіївна ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ.....	592
Сергати́й Микола Олександрович ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА.....	594
Соколовська І. А., Марабелла Нана Есандох ОЦІНКА АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ПРИ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕННЯХ У СТУДЕНТІВ, СПОРТСМЕНІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ, ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ.....	596
Соколовський Кірілл Олексійович ТРЕНУВАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ З ФУТБОЛУ ЯК ЗАСІБ ЗНИЖЕННЯ ПОСТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ.....	599
Супруненко Олена Валентинівна РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕСТАНДАРТНОГО ОБЛАДНАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	601
Троне́н Денис ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	602
Хлібець Євген Олегович ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ СПІЛКУВАННЯ.....	604
Цибульська Вікторія Вікторівна, Луценко Іван Валерійович ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	607
Цибульська Вікторія Вікторівна, Проценко Андрій Анатолійович ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	609
Чорний Сергій Сергійович ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	611
Юренко Софія Андріївна, Орєхова Дар'я Георгіївна ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМКІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	613
РОЗДІЛ 8.	
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ	
Бабко Наталя Миколаївна СУЧАСНІ РЕАЛІЇ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ТУРИЗМУ: СВІТОВІ ТРЕНДИ.....	616
Бойко Любов Григорівна, Кожушко Світлана Павлівна ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СТАНІВ.....	617
Волик Наталя Григорівна УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.....	619
Грабар Марина Василівна, Бокшан Артем Іванович ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕСІЇ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СФЕРІ ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ.....	621
Депутат Микола Миколайович СТАН РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В ГІРСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	622
Діденко Анастасія Володимирівна СТАН РОЗВИТКУ ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	624
Дроботова Марина Володимирівна ІНСТРУМЕНТИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ І МОЛОДІ.....	626
Жирак Людмила Михайлівна СИНХРОНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	629
Замалетдінов Микита Євгенович ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	631
Кара Максим Вікторович РОЛЬ МЕНЕДЖМЕНТУ У ФОРМУВАННІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ.....	632
Карпій Олена Петрівна, Стадник Мирослава Євгенівна МАЛІ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ УКРАЇНИ.....	634
Кізима Марія Іванівна ТУРИСТИЧНИЙ РИНОК ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЯК ВІДРЕАГУВАЛИ ГОТЕЛІ В УКРАЇНІ.....	637
Коваленко Вікторія Ярославівна ПОПЕРЕДЖЕННЯ ШАХРАЙСЬКИХ ФІНАНСОВІЙ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРИКЛАДІ АТ КБ «ПРИВАТБАНК».....	638
Кожушко Петро Іванович РИНОК ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ.....	640
Коляда Олександр Олександрович ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ЗАКАРПАТТІ.....	642

Кравець Олена Валеріївна ДІЯЛЬНІСТЬ СФЕРИ ТУРИЗМУ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	644
Кудря Олег Володимирович ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ЗОНИ «ПЕРЛИНА ЧЕРКАЩИНИ».....	645
Куредда Ніна Миколаївна, Лютова Ірина Олександрівна СУЧАСНИЙ ЕТАП СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ РОЗМІЩЕННЯ У ТУРИЗМІ.....	647
Куредда Ніна Миколаївна, Алексєєнко Данило Миколаєвич ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ЗАВДАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ	649
Куредда Ніна Миколаївна, Медяна Єлизавета Іллівна ТУРИЗМ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: ЗАВДАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ.....	651
Лепканич Віталій Сергійович ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ СЛОВАЧЧИНИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ.....	653
Луцик Ірина Михайлівна ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ТУРИЗМІ ЯК ЧИННИК УСПІШНОГО РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ.....	654
Манзулич Богдан Васильович ЕКОТУРИЗМ У НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКАХ США.....	656
Мельник Марія Олександрівна СТАН ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	658
Номеровський Максим Павлович, Кушнір Антон Якович МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ЛІКУВАННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	660
Омельчак Ганна Володимирівна GAMIFICATION (ГЕЙМІФІКАЦІЯ): ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	662
Пригара Ольга Василівна, Харитонюк Анастасія Петрівна РОЗВИТОК РИНКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В НЕПАЛІ.....	663
Протопопова Наталія Андріївна ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІНДИКАТОРІВ СТАНУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ КРАЇНИ.....	664
Прочан Анна Олександрівна СУЧАСНА ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ.....	666
Романюк Ірина Анатоліївна СИНЕРГІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ У МЕНЕДЖМЕНТІ ТА ТУРИЗМІ.....	667
Савків Уляна Степанівна, Сидор Галина Вікторівна ЕТИЧНІ НОРМИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БУХГАЛТЕРА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ.....	669
Савків Уляна Степанівна, Сидор Галина Вікторівна ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ.....	671
Терлецька Христина Михайлівна ТУРИСТИЧНА ІНДУСТІЯ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПЕРЕШКОДИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	672
Топузова Валерія Олександрівна ГОЛОВНІ ЕТАПИ РОЗРОБЛЕННЯ І ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.....	674
Ханнуф Катерина ТРАНСФОРМАЦІЇ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В ПЕРЕДВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	676
Шквиря Наталя Олександрівна ОЦІНКА ВПЛИВУ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРИ ВИБОРІ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ.....	677
Юхновська Юлія Олександрівна МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ОРГАНІЗАЦІЯХ СФЕРИ ПОСЛУГ.....	679
Юхновська Аліна Олександрівна РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	681
РОЗДІЛ 9.	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДИЗАЙНУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ	
Бартєнєва Олександра Олексіївна СУЧАСНИЙ ПІКЧЕРБУК ЯК ПОТУЖНИЙ ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ДИТИНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ.....	683
Бережна Поліна Дмитрівна ІЛЮСТРАЦІЯ ТА ТЕКСТ ЯК ОСОБЛИВІ СКЛАДОВІ ПІКЧЕРБУКІВ.....	685
Бережна Вероніка Віталіївна ВИЯВЛЕННЯ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ У ПРОЕКТУВАННІ КОМІКСУ.....	686
Березовська Марина Геннадіївна ЗАСТОСУВАННЯ ФРАКТАЛІВ У ЛАНДШАФТНОМУ МИСТЕЦТВІ ТА ФІТОДИЗАЙНІ.....	688
Брянцев Олександр Анатолійович СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ПАПЕРОВОМУ МИСТЕЦТВІ.....	691
Вересова Влада Андріївна СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДИЗАЙНІ УКРАЇНСЬКИХ АРТБУКІВ.....	694

Волкова Валерія Віталіївна ОГЛЯД СУЧАСНИХ АРТБУКІВ ПРО МІФОЛОГІЮ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН ТА ЇХНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЧИТАЦЬКОЇ АУДИТОРІЇ.....	698
Ганзіна Владислава Віталіївна ІСТОРІЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ДИЗАЙНУ.....	701
Гетьмана Оксана Павлівна ДИЗАЙН-ОСВІТА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙНИ.....	703
Годько Юлія Сергіївна ДИЗАЙН ЦИФРОВИХ ПРОДУКТІВ, СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ІНТЕРФЕЙСІВ.....	704
Гордієнко Кирило Віталійович СУЧАСНИЙ СТАН ЦИФРОВИХ ФІНАНСОВИХ ПРОЦЕСІВ У ДИЗАЙНІ ІНТЕРФЕЙСУ.....	706
Данильчук Василь Михайлович РОЛЬ АУКЦІОНІВ В АКТУАЛІЗАЦІЇ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ ТА ГРАФІКИ, ДЕ ВІДОБРАЖЕНА ПІВДЕННА УКРАЇНА ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX СТ.....	708
Дерев'янка Наталія Петрівна РІЗНОВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ НА ГАРДЕНОТЕРАПЕВТИЧНИХ ЛОКАЦІЯХ.....	709
Дерев'янка Наталія Володимирівна LEONARDO AI – НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДИЗАЙНЕРА.....	711
Завгородній Михайло Петрович ОСОБЛИВОСТІ МІКРОКЛОНАЛЬНОГО РОЗМНОЖЕННЯ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ ТЕРИТОРІЙ.....	712
Залевська Олена Юріївна ТУНЕЛЬНА КНИГА – ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ XIX СТ.....	713
Здановська Ірина Миколаївна ПРОЄКТУВАННЯ АДАПТИВНОГО ОДЯГУ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ТА ІНВАЛІДІВ.....	716
Ізотова Валерія Володимирівна, Георгадзе Тетяна Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ КОМІКСУ.....	719
Кардашов Володимир Миколайович, Кардашов Микола Володимирович АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИЗАЙН-ОСВІТИ.....	721
Качмар Олександра Василівна ФІЛОСОФІЯ КОЛЬОРУ СОНІ ДЕЛОНЕ.....	722
Кобець Оксана Валентинівна ОСОБЛИВОСТІ ПІДБОРУ АСОРТИМЕНТУ РОСЛИННОСТІ ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ ПРИБУДИНКОВИХ ТЕРИТОРІЙ ЗА КЛІМАТИЧНИХ УМОВ М. ЗАПОРІЖЖЯ.....	724
Колесник Ірина Юріївна ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ У СТУДЕНТІВ ХУДОЖНІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПО ДОСЯГНЕННЮ ЗОРОВОЇ РІВНОВАГИ СИЛ ЗАСОБАМИ ФОРМАЛЬНОЇ КОМПОЗИЦІЇ.....	725
Курган Влада Юріївна, Георгадзе Тетяна Олександрівна АЙДЕНТИКА В ІНДУСТРІЇ КРАСИ.....	727
Левченко Діана Олегівна, Георгадзе Тетяна Олександрівна ВАЖЛИВІСТЬ АЙДЕНТИКИ В ФЛОРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ.....	729
Лисько Римма Борисівна, Георгадзе Тетяна Олександрівна КОМІКСИ ЯК ВИД МИСТЕЦТВА.....	731
Малишева Євгенія Володимирівна, Георгадзе Тетяна Олександрівна МОДА ТА РОЗВИТОК СТИЛЮ «FAMILY LOOK».....	732
Мациплюк Тетяна Юріївна СИМВОЛІЧНІ ОБРАЗИ В ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ ЗАХІДНОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ: ДИЗАЙН ПОДІЛЬСЬКОЇ ПИСАНКИ.....	734
Міхсєва Леся Валеріївна СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АНІМАЦІЇ У СТВОРЕННІ МУЗИЧНИХ КЛІПІВ.....	736
Пехарєва Альона Станіславівна, Горбенко Євген Олександрович, Щербань Ігор Миколайович ДОСТУПНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗИВНІСТЬ У ДИЗАЙНІ ЕЛЕКТРОННИХ ПРИЛАДІВ ТА ПРИСТРОЇВ.....	738
Світлична Олена Миколаївна, Удріс Ірина Миколаївна ТЕХНІКА ВИРІЗАНКИ ЯК ОСНОВА СТРУКТУРНОГО ДЕКОРУ «АРХІТЕКТУРНИХ» 3D ЛИСТІВОК-КІРІГАМИ.....	740
Чехун Єлизавета Костянтинівна, Георгадзе Тетяна Олександрівна РОЗРОБКА ФІРМОВОГО СТИЛЮ ДЛЯ МОВНИХ ШКІЛ.....	742
Шкурко Валентина Юріївна ПРОЯВИ СТИЛЮ ОСОБИСТОСТІ В ЗАЧІСКАХ.....	744
Яковлєва-Носарь Світлана Олегівна ВПЛИВ КОЛОРИТУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЛЮДИНИ.....	746

Наукове видання

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
Міжнародної науково-практичної конференції
«СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТИ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА
ПОВОЄННОГО ЧАСУ: ПРОБЛЕМИ, РІШЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ»

26-27 жовтня 2023 року, м. Запоріжжя
ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
За загальною редакцією доктора педагогічних наук, професора В. В. Нечипоренко

Комп'ютерна верстка та макет – П. Демченко
Дизайн обкладинки – Л. Клімова

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.
Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів,
цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.
Матеріали тез подані мовою оригіналу.

Підписано до друку 27.10.2023
Формат 60x84/8. Електронне видання PDF.
Гарнітура Arial Narrow.
Ум. друк. арк. 88,82.
Зам. № 115

Видавництво комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
Україна, 69017, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.
Свідоцтво: ДК № 7031 від 27.12.2019.
тел./факс: (061)283-20-01, (061)283-20-05.
E-mail: info@khnnra.zp.ua
Сайт: khnnra.edu.ua

Для записів